مناسک حج

مطابق با فتاوای

حضرت آیة الله العظمی امام خمینی قدس سره

با حواشی مراجع معظم تقلید

و استفتائات جدید

ویرایش جدید

پژوهشکده حج و زیارت

۱۳۹۳

بسم الله الرحمن الرحیم

مناسک حج مطابق با فتاوای امام خمینی و مراجع معظم تقلید

نویسنده:

مرکز تحقیقات حج

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

مناسک حج:مطابق با فتاوای امام خمینی با حواشی مراجع معظم تقلید و استفتایات جدید ----- ۱۳

مشخصات کتاب ----- ۱۳

اشاره ----- ۱۳

دیباچه ----- ۲۳

مقدمه ----- ۲۷

اشاره ----- ۲۷

شرایط وجوب حَجه الاسلام ----- ۳۰

مسائل متفرقه استطاعت ----- ۶۲

استفتائات استطاعت ----- ۷۱

نیابت در حج ----- ۱۰۲

استفتائات نیابت ----- ۱۱۴

حج استحبابی ----- ۱۴۲

اقسام عمره ----- ۱۴۳

اقسام حج ----- ۱۴۷

صورت حج افراد و عمره مفرده ----- ۱۴۸

صورت حج تمتّع اجمالاً ----- ۱۵۲

استفتائات اقسام عمره و حج ----- ۱۵۴

بخش اول : اعمال عمره تمتع ----- ۱۶۵

اشاره ----- ۱۶۵

فصل اول: محل احرام عمره تمتع ----- ۱۶۷

اشاره ----- ۱۶۷

مسائل متفرقه میقات ----- ۱۸۰

استفتائات میقات ----- ۱۸۸

فصل دوم: واجبات احرام ۲۰۱
اشاره ۲۰۱
استفتائات احرام ۲۲۰
مستحبات احرام ۲۲۵
مکروهات احرام ۲۲۸
فصل سوم: مُحرّمات احرام (۱) ۲۳۲
اشاره ۲۳۲
مسائل متفرقه محرّمات احرام ۳۰۳
استفتائات محرّمات احرام ۳۰۶
(۵۲۸) مستحبات دخول حرم (۱) ۳۲۰
مستحبات دخول مکه معظمه ۳۲۰
آداب دخول مسجدالحرام ۳۲۱
فصل چهارم: طواف واجب و بعضی از احکام آن ۳۲۴
اشاره ۳۲۴
واجبات طواف ۳۲۷
مسائل متفرقه طواف ۳۷۵
استفتائات طواف ۳۸۱
آداب و مستحبات طواف (۱) ۴۵۵
فصل پنجم: نماز طواف ۴۵۹
اشاره ۴۵۹
استفتائات نماز طواف ۴۶۷
مستحبات نماز طواف (۱) ۴۸۲
فصل ششم: سعی و بعض احکام آن ۴۸۴
اشاره ۴۸۴
مسائل متفرقه سعی ۴۹۴
استفتائات سعی ۴۹۵

مستحبات سعی (۱) ---------- ۵۰۸

فصل هفتم: تقصیر و بعض احکام آن ---------- ۵۱۳

اشاره ---------- ۵۱۳

مسائل و استفتائات متفرقه تقصیر و احکام بین عمره و حج تمتع ---------- ۵۱۵

تبدّل حج تمتع به إفراد ---------- ۵۳۰

استفتائات تبدّل ---------- ۵۳۴

بخش دوم: اعمال حج تمتع ---------- ۵۴۰

اشاره ---------- ۵۴۰

فصل اول: احرام حج ---------- ۵۴۲

اشاره ---------- ۵۴۲

استفتائات احرام حج ---------- ۵۴۸

مستحبات احرام حج تا وقوف به عرفات (۱) ---------- ۵۴۹

فصل دوم: وقوف به عرفات ---------- ۵۵۲

اشاره ---------- ۵۵۲

استفتائات وقوف به عرفات ---------- ۵۵۷

مستحبات وقوف به عرفات (۱) ---------- ۵۶۱

فصل سوم: وقوف به مشعرالحرام ---------- ۵۶۶

اشاره ---------- ۵۶۶

استفتائات وقوف به مشعرالحرام ---------- ۵۷۷

مستحبات وقوف به مشعر الحرام (۱) ---------- ۵۸۰

فصل چهارم: واجبات منی ---------- ۵۸۲

اول - رمی جمره عقبه ---------- ۵۸۲

اشاره ---------- ۵۸۲

مستحبات رمی جمرات (۱) ---------- ۵۹۳

دوم - ذبح (قربانی) (۱) ---------- ۵۹۴

اشاره ---------- ۵۹۴

چند مسأله راجع به بدل ذبیحه ----- ۶۰۹
مسائل متفرقه هدی ----- ۶۱۶
استفتائات قربانی ----- ۶۱۹
مستحبات هدی ----- ۶۳۳
سوم - تقصیر یا حلق ----- ۶۳۳
اشاره ----- ۶۳۳
مسائل متفرقه حلق یا تقصیر در حج ----- ۶۴۳
استفتائات حلق و تقصیر ----- ۶۴۶
مستحبات حلق ----- ۶۵۷
فصل پنجم: واجبات بعد از اعمال منی ----- ۶۵۹
اشاره ----- ۶۵۹
استفتائات اعمال بعد از منی و طواف نساء ----- ۶۷۰
مستحبات طواف حج و نماز آن و سعی (۱) ----- ۶۸۱
فصل ششم: بیتوته در منی ----- ۶۸۳
اشاره ----- ۶۸۳
مسائل متفرقه بیتوته در منی ----- ۶۹۱
استفتائات بیتوته در منی ----- ۶۹۳
فصل هفتم: رمی جمرات سه گانه ----- ۶۹۹
اشاره ----- ۶۹۹
مسائل متفرقه رمی ----- ۷۱۰
استفتائات رمی جمرات ثلاث ----- ۷۱۲
مستحبات منی (۱) ----- ۷۲۱
مستحبات دیگر مکه معظمه ----- ۷۲۲
استحباب عمره مفرده ----- ۷۲۴
طواف وداع ----- ۷۲۵
مسائل متفرقه ----- ۷۲۵

استفتائات مسائل متفرقه ----- ۷۳۶
محصور و مصدود (۱) ----- ۷۵۵
استفتائات محصور و مصدود ----- ۷۷۲
استفتائات جدید ----- ۷۷۴
اشاره ----- ۷۷۴
تقلید ----- ۷۷۴
بقاء بر تقلید میّت ----- ۷۷۴
رجوع به فالاعلم ----- ۷۷۷
مسائل اختصاصی بقاء بر تقلید ----- ۷۷۸
استطاعت ----- ۷۷۹
نیابت ----- ۷۸۱
وظیفه نایب نسبت به مستحبات حج ----- ۷۸۱
محل احرام برای نایب ----- ۷۸۳
عمره مفرده به نیابت از خود و دیگران ----- ۷۸۴
احرام ----- ۷۸۴
احرام از جدّه ----- ۷۸۴
احرام از حدیبیه ----- ۷۸۶
لباس احرام بانوان ----- ۷۸۷
وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه ----- ۷۸۸
محرمات احرام ----- ۷۸۹
خوردن سبزی های خوشبو ----- ۷۸۹
استفاده از بوی خوش برای کسی که حس بویایی ندارد ----- ۷۹۰
پوشیدن دمپایی دوخته ----- ۷۹۰
بند دوخته ساعت مچی ----- ۷۹۱
طواف ----- ۷۹۲
شکیات طواف ----- ۷۹۲

بطلان طواف ---------- ۷۹۲
نجاست معفوّ در طواف ---------- ۷۹۳
غسل مستحب طواف ---------- ۷۹۴
هل خوردن در طواف ---------- ۷۹۵
طواف معذورین ---------- ۷۹۶
سازه فلزی ---------- ۷۹۸
شکیات طواف ---------- ۸۰۰
خروج از مکه ---------- ۸۰۲
خروج از مکه پس از عمره تمتّع ---------- ۸۰۲
خروج از مکه پیش از اتمام اعمال حجّ ---------- ۸۰۴
تجاوز از میقات ---------- ۸۰۵
رمی ---------- ۸۰۷
رمی در طبقات فوقانی ---------- ۸۰۷
رمی جمرات توسعه یافته ---------- ۸۰۸
قربانی ---------- ۸۰۹
ذبح با استیل ---------- ۸۰۹
حلق ---------- ۸۱۰
حلق با ماشین اصلاح ---------- ۸۱۰
بیتوته ---------- ۸۱۱
بیتوته در منا ---------- ۸۱۱
نماز ---------- ۸۱۳
نماز جماعت با اهل سنت ---------- ۸۱۳
نماز در اماکن تخییر ---------- ۸۱۶
نماز در مشاعر ---------- ۸۱۷
نماز در هواپیما ---------- ۸۱۸
متفرقه ---------- ۸۲۰

فیش حج متوفی ---------- ۸۲۰

خمس پول حج ---------- ۸۲۳

مصدود ---------- ۸۲۶

حج کودک ---------- ۸۲۸

دیوانه و حج مستقر ---------- ۸۳۱

روزه مستحب در مدینه ---------- ۸۳۲

اعتکاف در مسجد الحرام ---------- ۸۳۳

آوردن قرآن از مسجدالحرام ---------- ۸۳۵

آوردن خاک و ریگ از مشاعر ---------- ۸۳۶

نذورات ---------- ۸۳۷

فهرست تفصیلی مناسک حج ---------- ۸۴۰

اشاره ---------- ۸۴۰

الف: ---------- ۸۴۰

ب: ---------- ۸۵۰

پ: ---------- ۸۵۳

ت: ---------- ۸۵۴

ج: ---------- ۸۶۱

چ: ---------- ۸۶۱

ح: ---------- ۸۶۲

خ: ---------- ۸۶۷

د: ---------- ۸۶۹

ذ: ---------- ۸۷۱

ر: ---------- ۸۷۱

ز: ---------- ۸۷۷

س: ---------- ۸۷۹

ش: ---------- ۸۸۵

ص: ۸۸۷
ض: ۸۸۹
ط : ۸۸۹
ظ : ۹۰۳
ع: ۹۰۳
غ: ۹۰۷
ف: ۹۰۹
ق: ۹۱۱
ک: ۹۱۷
گ: ۹۲۱
ل: ۹۲۱
م: ۹۲۳
ن: ۹۳۱
و: ۹۴۱
ی: ۹۴۳
درباره مرکز ۹۴۵

مناسک حج:مطابق با فتاوای امام خمینی با حواشی مراجع معظم تقلید و استفتایات جدید

مشخصات کتاب

سرشناسه:خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸.

عنوان و نام پدیدآور:مناسک حج: مطابق با فتاوای امام خمینی با حواشی مراجع معظم تقلید و استفتایات جدید/ تهیه و تنظیم پژوهشکده حج و زیارت، [حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت].

مشخصات نشر:تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری:۸۶۰ ص.

شابک:۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۴۵۰-۳

وضعیت فهرست نویسی:فیپا

یادداشت:کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع:حج

موضوع:فقه جعفری -- رساله عملیه

شناسه افزوده:حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت. پژوهشکده حج و زیارت

رده بندی کنگره:BP۱۸۸/۸/خ۸م۸ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی:۲۹۷/۳۵۷

شماره کتابشناسی ملی:۳۲۱۶۲۵۷

ص :۱

اشاره

دیباچه

ألحمدلله رب العالمین، الذی جعل الحج تشییداً للدین، و الصّلاه و السّلام علی مُحی الحجّ بسیره إبراهیم، أشرف الأنبیاء و المرسلین، أبی القاسم المصطفی محمّد و علی آله الطیّبین الطاهرین سیما خیر مَن یحجّ و یلبّی فی عصرنا بقیه الله الأعظم أرواحنا له الفداء، و لعنه الله علی الصادّین عن المسجدالحرام

حج از ارکانِ رکین اسلام و دارای ابعاد مختلف فردی، اجتماعی، عبادی، سیاسی، اخلاقی و عرفانی است. عبادتی حیرت انگیز ، دشوار و طولانی، آکنده از راز و رمز و اشارات اسرارآمیز که توأم با انجام مناسک خاص می باشد.

مناسک حج، مناسک بندگی و زندگی است، حج از یک سو چگونه با خدا زیستن را به انسان می آموزد و از دیگر سو چگونه زیستن با بندگان خدا را. حاجیان در سفر الهی و معنوی حج می کوشند خود را به خدا نزدیک کنند، حجاب ها و موانع قرب به حق را از سر راه بردارند. رنگ خدایی به خود بگیرند و جز رضای او چیزی طلب نکنند.

آنان در این تمرین زیبای عبودیت، ضمن اینکه لذّت ها را بر خویشتن حرام کرده، تمرین می کنند که با هم نوعانِ خویش زندگی مسالمت آمیز داشته باشند و با اهتمام به حفظ محیط زیست؛ متعرض امنیت حیوانات و گیاهان نیز نشوند.

نتیجه این اعمال روح بخش، به ویژه همراه ساختن آن با زیارت قبور رسول اکرم صلی الله علیه و آله و اولیای الهی در مدینه منوره، کسب نورانیت و رهایی از تیرگی گناه و حفظ صفا و

نورانیت حاصل از آن است، چنانچه از امام صادق علیه السلام نقل است:

«الحاج لایزال علیه نورُ الحج مالم یلَمّ بذنبٍ». (۱)

گـام نخسـت برای دستیـابی بـه ایـن هـدف بزرگ، فراگیری و انجـام صـحیح مناسـک است؛ حـج گزار وظیفه دارد که بـا این مناسک آشنا شود و عمل خویش را بر آن منطبق سازد؛ و در گام دوم به اسرار و معارف هر یک از آنها پی ببرد.

مناسک حـج از چنان گستردگی و اهمیتی برخوردار است که زراره گویـد: «روزی خـدمت امام صادق علیه السـلام رسـیدم و گفتم مولاـی من، چهـل سـال است از حضور شـما و پـدر بزرگوارتـان مسائـل حـج را می آموزم، آیـا هنوز تمام نشـده است؟ حضـرت فرمود: «خانه ای که دو هزار سال قبل از حضـرت آدم علیه السـلام ، فرشـتگان پیرامون آن طواف می کرده اند انتظار داری مسائل آن در چهل سال تمام شود؟» (۲)

از آنجا که روحانیون محترم کاروان ها که وظیفه خطیر ارشاد زائران به مسائل شـرعی را برعهـده دارند نیازمند مناسـکی جامع هسـتند تا بر اساس آن بتوانند با سهولت از جدیدترین فتاوای مراجع عظام تقلید مطلع شوند، و به زائرین منتقل کنند؛ و از سوی دیگر لازم است در هر سال کتاب مناسک محشی حج مورد بازنگری قرار گیرد تا نواقص چاپ های پیشین برطرف و تغییرات فتاوای مراجع و مسائل مستحدثه در آن طرح گردد؛ تهیه و تنظیم این مناسک با حواشی مراجع بزرگوار تقلید، توسط بعثه مقام معظم رهبری، گـامی بزرگ در جهت آگـاهی و آموزش مناسـک حـج همراه با جدیـدترین فتاوای مراجع و مسائل مسـتحدثه محسوب می شود.

در پایـان از همـه همکـاران ارجمنـدی که زحمت ورود برخی فتـاوای جدیـد مراجع و تصـحیح نهـایی را بر عهـده داشـتند، و همکاران محترمی که در تایپ، مقابله و تصحیح آن نقش آفرین بودند، کمال تشکر را داریم.

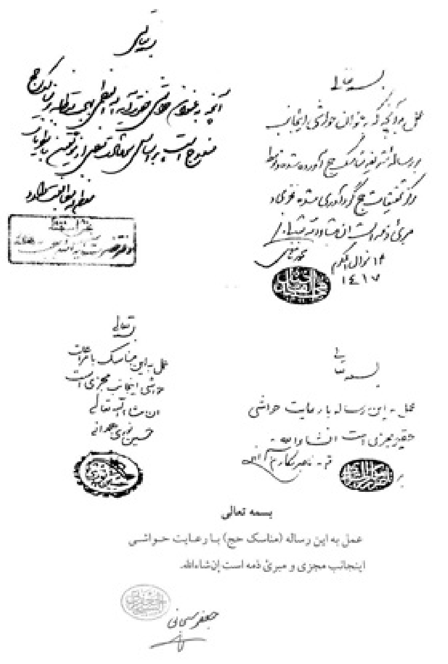
ومن الله التوفیق

گروه فقه و حقوق پژوهشکده حج و زیارت

ص:۱۲

۱- [۱] . اصول کافی، ج۴، ص۲۵۵.

۲- [۲] . الحج فی السنه، ص۵۱..

بسمه تعالی

آنچه به عنوان حواشی حضرت آیة الله بهجت مد ظله در این مناسک حج مندرج است بر اساس استفتائات معظم له از دفتر ایشان مطابق با نظر ایشان است

دفتر حضرت آیة الله العظمی بهجت

بسمه تعالی

عمل به آنچه که به عنوان حواشی اینجانب در رساله شریف مناسک حج آورده شده و نیز سایر تنقیحات حج گردآوری شده موجب مبرئ ذمه است ان شاء الله تعالی

محمد فاضل

۱۴ شوال المکرم
۱۴۱۷

بسمه تعالی

عمل به این مناسک با رعایت حواشی اینجانب مجزی است ان شاء الله تعالی

حسین نوری همدانی

بسمه تعالی

عمل به این رساله با رعایت حواشی حقیر مجزی است ان شاء الله

قم - ناصر مکارم شیرازی

بسمه تعالی

عمل به این رساله (مناسک حج) با رعایت حواشی اینجانب مجزی و مبرئ ذمه است إن‌شاءالله.

جعفر سبحانی

ص:۱۳

باسمه تعالی

حواشی مندرج در این رساله شریفه بنا بر شهادت بعض ثقات مطابق با نظر اینجانب و عمل به آن مجزی و مبرء ذمه است ان شاء الله

جواد تبریزی

بسم الله الرحمن الرحیم

بگواهی فضلای محترم جلسه استفتاء حواشی مندرج در این رساله که بنام حقیر است با فتاوای اینجانب مطابق است، امید است عمل کنندگان به آن مأجور و مثاب باشند

لطف الله صافی

باسمه تعالی

عمل به این رساله شریفه با مراجعات حواشی اینجانب مجزی و مبری ذمه است ان شاء الله تعالی

بسمه تعالی

حواشی مندرجه در این مناسک حج بشهادت بعضی از موثقین مطابق با فتاوی حضرت آیة الله العظمی سیستانی دام ظله میباشد.

دفتر حضرت آیة الله العظمی سیستانی قم

باسمه تعالی

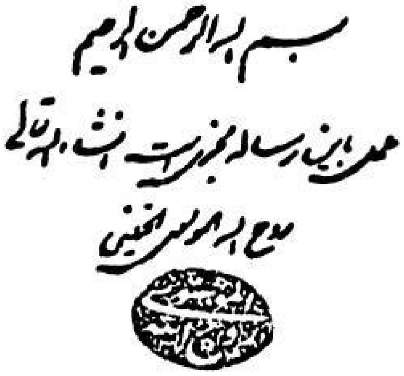
فتوایی که در حاشیه کتاب شریف مناسک محشی به نام حضرت آیة الله العظمی شبیری زنجانی مدظله درج شده است طبق شهادت برخی از موثقین مطابق آراء معظم له می‌باشد.

بخش استفتاءات

دفتر حضرت آیة الله العظمی شبیری زنجانی مدظله

مقدمه

اشاره

بدان که بر هر مکلف که جامع شرایط باشد، وجوبِ حج به دلیل قرآن و احادیث وارده از نبی اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین(علیهم السلام) ثابت است. حج یکی از ارکان دین است و از ضروریات آن به شمار می رود. ترک حج، با اقرار به وجوب، یکی از گناهان کبیره و با انکار، موجب کفر است. (۱) خداوند متعال در قرآن مجید فرمود: وَ لِلّهِ عَلَی النّاسِ حِجُّ

ص:۱۵

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به شرط این که با علم به وجوب، آن را انکار کند و بداند که انکار آن به انکار الوهیت یا رسالت منجر می شود. آیه الله بهجت: در صورت منافات با بقای تصدیق به وحدانیت خالق یا بقای تصدیق به نبوّت و عدم استناد به شبهه خاصه به شخص (ذخیره، ج۱، ص۴۴ و کتاب حدود ص ۳۹). آیات عظام تبریزی، خویی و سیستانی: در صورتی که مستند به شبهه نباشد. آیه الله خامنه ای: اگر انکار هر یک از ضروریات دین به انکار رسالت یا تکذیب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یا وارد کردن نقصی به شریعت منجر شود، باعث کفر و ارتداد است (اجوبه الاستفتائات، ص۳۳۶). آیه الله زنجانی: و انکار آن از کسی که در محیط اسلامی نشو و نما کرده نشانه کفر است و بر اساس احادیث معتبر به همین جهت خداوند متعال... آیه الله سبحانی: منکرآن مرتد و تارک آن مستحق عقاب و عذاب الهی است. آیه الله فاضل: چنانچه به انکار رسالت برگشت کند. آیه الله مکارم: در صورتی که علم به ضروری بودن آن داشته باشد..

اَلْبَيْتِ مَنِ اسْتَطاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً وَ مَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعالَمِينَ .

شیخ کلینی(رحمه الله) به طریق معتبر از حضرت صادق علیه السلام روایت نموده که: هر کس از دنیا برود و حَجه الاسلام به جا نیاورد، بدون اینکه او را حاجتی ضروری باشد یا آنکه به جهت بیمار شدن از آن باز ماند یا آنکه پادشاهی از رفتن آن جلوگیری نماید، چنین کسی در حال مردن، به یهودیت یا نصرانیت از دنیا خواهد رفت.

این آیه و این روایت، در اهمیت حج و وجوب آن کافی است و روایات بسیاری در این دو قسمت وارد شده که این مختصر، گنجایش ذکر آنها را ندارد و چون که مستحبات حج بیش از آن است که در این رساله بیان شود، لذا به بیان مقداری از آنها اکتفا کرده و بقیه را به کتب مفصله وامی گذاریم که به جا آوردن آنها (۱) به امید ثواب اشکالی ندارد.

و نظر به اینکه این مناسک برای فارسی زبانان می باشد و تکلیف آنها عمره و حج تمتع است، اکتفا به بیان احکام آنها شد و قبل از شروع در مناسک، که مشتمل است بر دو باب و چند فصل و مسائلی چند، بعض مسائل و شرایط وجوب حَجه الاسلام و بعض مسائل نیابت و وصیت به حج و چند مسأله دیگر بیان می شود:

(۱) م - حَجه الاسلام که حج واجب بر شخص مستطیع است، بیش از یک مرتبه در تمام عمر واجب نیست.

(۲) م - وجوب حج، بر شخص مستطیع فوری (۲) است؛ یعنی واجب است در سال

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: هر چند استحباب بسیاری از آنها ثابت نیست، ولی به جا آوردن آنها...

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: و تأخیر آن جایز نیست و اگر سال اول نرفت باید سال دوم و اگر نرفت سال بعد برود. آیه الله سیستانی: در این فوریت دو وجه است: اول: اینکه شرعی باشد و گویا مشهور هم همین باشد. دوّم: اینکه عقلی باشد، از باب احتیاط، تا مبادا تأخیر آن منجر

اول استطاعت به جا آورد و تأخیر آن جایز نیست (۱) و در صورت تأخیر، واجب است در سال بعد انجام دهد و همچنین... .

(۳) م – اگر درک حج، بعد از حصول استطاعت (۲)، متوقف بر مقدماتی مثل سفر و تهیه اسباب آن باشد، تحصیل آن واجب است؛ به طوری که در همان سال به حج برسد (۳) و در صورتی که شخص کوتاهی (۴)

کند و به حج در آن سال نرسد، حج بر او

۱- [۱] . آیه الله بهجت: و تأخیر آن بـدون عـذر حرام است و تکرار این تأخیر در سال های بعـد، بدون توسیط توبه از گناهان کبیره، مثـل ترک حـجّ است (مناسک، ص۳). آیـات عظـام تبریزی، خویی، گلپایگـانی: بلکه بعیـد نیست تـأخیر آن از گناهان کبیره باشد. آیه الله خامنه ای: و به تأخیر انداختن آن بدون عذر جایز نیست و اگر به تأخیر اندازد معصیت کرده است و حج بر ذمه او باقی است (مناسک حج، م۲۴). آیه الله صافی: و تأخیر آن بدون عذر گناه کبیره است. آیه الله فاضل: تأخیر آن معصیت است ولی کبیره بودن آن، به طوری که مُسقِط عدالت باشد، ثابت نیست.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: حصول استطاعت مالی.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر پس از حصول اسـتطاعت رفتن به حـج منوط به آن باشـد که ثبت نام کنـد تا در سال های بعد به حـج برود، ثبت نـام واجب است. آیه الله سـبحانی، آیه الله مکـارم: و در صورت حصول اسـتطاعت، چنـانچه راه منحصـر به نام نویسی برای چند سال بعد باشد، آن نیز واجب است.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: در صورت اعتمـاد و وثوق به اینکه بـا تـأخیر نیز حـج را حتمـاً درک خواهـد کرد، اظهر عـدم وجوبِ خروج در اوّلین فرصت است. پس اگر اتفاقاً درک نکرد حـج بر او مسـتقر نشـده است و امّا با عـدم اعتماد مـذکور، پس مورد تأمّل است و عدم حرمتِ تفویتِ احتمالی، با تأخیر یا غیر آن

مستقر می شود (۱) که باید در هر صورت بعداً به حج برود، هر چند استطاعت از بین برود. (۲)

شرایط وجوب حَجه الاسلام

با چند شرط، حج واجب می شود و بدون وجود تمامی آنها حج واجب نیست:

اوّل و دوّم - بلوغ و عقل. پس بر کودک و دیوانه (۳) حج واجب نیست.

ص:۱۸

۱- [۱] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: مگر اینکه حرجی باشد که در این صورت بر خودش واجب نیست ولی بعد از مرگ وی باید از ترکه او حج به جا آورند. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: اگر تأخیر، به علّتِ اطمینان به درک حج در همین سال باشد و اتفاقاً نرسد، حج بر او مستقر نخواهد شد (مناسک آیه الله سیستانی، مسأله ۳؛ کتاب الحج آیه الله سبحانی، ج۱، ص۳۶). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی حج مستقر می شود که معلوم شود اگر می رفت به حج می رسید (مناسک عربی، ص۱۲، مسأله ۶). آیه الله فاضل: در صورتی حج بر او مستقر می شود که اگر می رفت به حج می رسید.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر انجام حج برای او حرجی باشد، وجوب انجام حج بر خود او نیست ولی تکلیفی دارد که بعداً ذکر خواهد شد. آیه الله فاضل: اگر انجام حج برای او حرجی باشد، حج از خودش ساقط است ولی باید خودِ او بعداً، در صورت قدرت، انجام دهد و یا بعد از فوتش از ترکه او حجّ نیابی ولو از میقات انجام دهند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: که قاصر باشد زمان افاقه او از اداء واجب فعلی بر او (کتاب حج ص۲)..

(۴) م - اگر غیر بالغ حج به جا آورد صحیح است، هرچند از حَجه الاسلام کفایت نمی کند.

(۵) م - اگر کودک ممیز برای حج مُحرم شود و در وقت درک (۱) مشعرالحرام بالغ باشد (۲) کفایت از حَجه الاسلام می کند (۳)، و همچنین اگر مجنون قبل از درک مشعر

۱- [۱] . آیه الله بهجت: کفایت ادراک آنچه با آن حج ادراک می شود، اگرچه اضطراری مشعر باشد، با انجام واجب از اضطراری عرفه خالی از وجه نیست (کتاب حج، ص۳).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: باید به قصد انجام امر فعلی حج را تمام کند و چنانچه در آینده مستطیع بود حجه الاسلام خود را به جا آورد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه کفایت نمی کند و همچنین است در مجنون. آیه الله بهجت: با سایر شروط و با ادای واجبات لاحقه، بدون نیاز به تجدید نیت حجه الاسلام یا تجدید نیت احرام یا نیت وجوب به مجرّد کمال، و معتبر است از زمان کمال نه قبل از آن استطاعت او به قدر فراغ از واجبات حج بنابر اظهر، و در صورت ادارک حج به نحو صحیح در إجزاء عمره سابقه بر کمال از متمتع تأمل است، و احوط اعاده عمره است به قصد وظیفه بعد از اتمام حج اگر در اشهُر حج باشد و اگر نباشد در سال آینده بقصد وظیفه انجام دهد عمره را با حج تمتع بنابر احوط (کتاب حج، ص۳). آیه الله تبریزی: کفایت از حجه الاسلام نمی کند. بلکه اگر متمکن بود طبق مسأله ۱۶۹ مناسک، برای عمره تمتع احرام ببندد و اعمال عمره و حج را اتیان کند، کفایت می کند. و در غیر این صورت باید آن حج را تمام کند و در سال های آینده، چنانچه مستطیع بود، حجه الاسلام را به جا آورد و اگر مجنون قبل از فوت زمان عمره تمتع عاقل شود بر فرض استطاعت محرم شده و اعمال را انجام می دهد و در غیر این فرض اتمام حج بر او واجب نیست. آیه الله خویی: کفایت از حجه الاسلام نمی کند (و تفصیلی دارند که به مناسک، مسأله ۴ رجوع شود). آیه الله سبحانی: بدون نیاز به تجدید نیت و احوط اعاده عمره است به قصد وظیفه فعلیه بعد از اتمام اعمال حج، هر چند احتیاط مستحب آن است که در صورت استطاعت حج را در سال های بعد اعاده کند (کتاب الحج، ج۱، ص۷۷). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احوط بلکه اقوی عدم کفایت از حجه الاسلام است و همچنین نسبت به مجنون، بنابراین اگر سال های بعد مستطیع بودند حجه الاسلام را به جا آورند. (مناسک عربی، ص۱۴، مسأله ۱۴) آیه الله فاضل: هر چند احتیاط مستحب آن است که در صورت استطاعت، حج را در سال های بعد اعاده کند (مناسک، ص۱۰). آیه الله مکارم: احتیاط واجب در هر دو، اعاده بعد از آن است، درصورتی که مستطیع شوند..

عاقل شود. (۱)

(۶) م - کسی که گمان می کرد بالغ نشده و قصد حج استحبابی کرد و بعد معلوم شد بالغ بوده، حج او کفایت از حجه الاسلام نمی کند (۲) مگر درصورتی که قصد وظیفه فعلیه را نموده و آن را بر حج ندبی اشتباهاً تطبیق کرده باشد.

(۷) م - از برای بچه ممیز، مستحب است حج رفتن و صحیح است حج او اگرچه ولی او اذن ندهد (۳)، لکن بعد از بالغ شدن، اگر استطاعت داشت باید حج برود و حج

ص:۲۰

۱- [۱] . آیه الله فاضل: اگر کسی در میقات مجنون بود، همراهان او می توانند او را رجاءً مثل کودک غیر ممیز محرم کنند و چنانچه قبل از درک مشعر عاقل شود کفایت از حجه الاسلام می کند. و احتیاط این است که به اذن ولی شرعی، او را محرم کنند. و احتیاط مستحب آن است که در سال های بعد اگر مستطیع شد حجه الاسلام را اعاده کند. آیه الله زنجانی: اگر مجنون، قبل از مشعر، عاقل شود و مستطیع باشد، چنانچه بتواند احرام ببندد و پس از انجام اعمال عمره تمتع و احرام حج، مشعر را درک کند، باید به احرام عمره تمتع محرم گردد و اگر وقت برای عمره تمتع ندارد، به حج افراد محرم می گردد و کفایت از حجه الاسلام می کند؛ در غیر این دو صورت باید در اولین سالی که می تواند حج به جا آورد. آیه الله سبحانی: و احتیاط مستحب است در سال های بعد اگر مستطیع شد اعاده کند.

۲- [۲] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، خویی، سیستانی، صافی: این حج کافی از حجه الاسلام می باشد. آیه الله زنجانی: مگر در صورتی که در نیت احرام انجام وظیفه فعلیه را انشاء کرده و آن را اشتباهاً بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: در صورتی که قصد مأمور به واقعی را داشته باشد کفایت می کند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اقوی این است که صحّت حج او متوقف بر اذن ولی نیست گرچه تصرفات مالی او بدون اذن ولی مشروع نیست و در مواردی که حج او مستلزم تصرفات مالی نیست، رفتن به حج اشکال ندارد. آیه الله بهجت: احرام صبّی ممیز صحیح است و احوط در صورت استلزام تصرف در مال، اذنِ ولی است در صحّت آن. (کتاب حج ص۴). آیه الله زنجانی: ولی اگر انجام حج، مستلزم تصرف در اموال کودک باشد، پس چنانچه ولی، مصلحت کودک نداند باید مانع حج رفتن کودک گردد، و در هر حال اگر حج به جا آورد صحیح است، لکن کفایت از حجه الاسلام نمی کند. آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: حج برای غیر مکلف ممیز مستحب است ولی کفایت از حجه الاسلام نمی کند و اذن ولی در صحّت حجّ او شرط نیست، اگرچه در مواردی که حج او موجب تصرّف در اموالش می شود، برای تصرّف، اذن ولی لازم است. (آداب و احکام حج، مسأله ۵). آیه الله سیستانی: بعید نیست که در صحّت آن اذن ولی معتبر باشد. (مناسک، مسأله ۶). آیه الله مکارم: ولی اگر تصرف در مال خود می کند، باید به اذن ولی باشد..

زمان کودکی کافی نیست.

(۸) م - مستحب است ولی طفلِ غیر ممیز (۱) مُحرم کند او را (۲) و لباس احرام به او بپوشاند، و نیت کند که این طفل را مُحرم می کنم برای حج، یا این طفل را مُعْتَمِرْ می کنم به عمره تمتع، و اگر می شود تلبیه را تلقین کند به او، و الاّ خودش به عوض او بگوید.

(۹) م - بعید نیست که ولی در این امر کسی باشد که کفیل بچه و نگهدار او است، اگرچه ولی شرعی نباشد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: صحیح است احرام ولی از طفل غیر ممیز و از مجنون، و متولّی نیت احرام طفل، ولی حاضر می شود، و تمام اعمال حج را آنچه را متمکن است طفل و غیر عاقل انجام می دهد با نیت ولی و آنچه را متمکن نیست ولی از جانب او انجام می دهد از آن جمله تلبیه احرام است که اگر متمکن باشد طفل و غیر عاقل انجام می دهد با نیت ولی، وگرنه ولی نایب می شود. (کتاب حج ص۴). آیه الله تبریزی: استحباب احجاج، اختصاص به طفل غیر ممیز ندارد بلکه احجاج طفل ممیز هم بر ولی او مستحب است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: کودکی که در تحت سرپرستی کسی به سفر حج آمده است و خودش نمی تواند مستقلاً اعمال را به جا آورد، مستحب است که سرپرستش او را محرم کند و اگر کودک با تلقین هم نمی تواند به شکل صحیح تلبیه بگوید، آن شخص از طرف او تلبیه می گوید.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: این طفل را برای حج یا برای عمره محرم می کنم. . آیه الله اردبیلی: مشکل است، بلکه در صورت مخالفت با ولی شرعی جایز نیست. البته در این مسأله مادر ملحق به ولی شرعی است. آیه الله بهجت: ولی در این مقام عبارت است از ولی در مال؛ مثل اب وجدّابی و وصی ایشان و حاکم و امین حاکم. و ولایت مادر در احرام طفل و سایر اعمال حج خالی از وجه نیست.

(۱۰) م - بعـد از آنکه طفل مُحرم شـد یا او را مُحرم کردنـد بایـد ولی، او را از محرّمات احرام باز دارد (۱)، و اگر ممیز نیست خود ولی حفظ کند او را از محرّمات.

(۱۱) م - بعـد از اینکه طفـل محرم شـد، اگر محرّمـات احرام را به جا آورد یا ولی، او را از آنها باز نـداشت (۲) کفّاره بر ولی طفل است نه بر مال طفل بنابر اقوی در صید

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، خویی، سیستانی: این حکم در مورد احجاج صبی غیر ممیز است و همینگونه است حکم مـذکور در مسأله ۱۱ و ۱۲ و ۱۳. آیه الله تبریزی: این حکم در مورد احجـاج صبی است. آیه الله زنجانی: در مورد کودکی که مستقلاً محرم شده است ولی وظیفه خاصـی ندارد، امّا در مورد کودکی که ولی او را محرم کرده است موظف است که با نهی خود یا ممانعت عملی او را از محرمات احرام باز دارد؛ و در این امر فرقی بین ممیز و غیر آن نیست.
۲- [۲] . آیه الله زنجـانی: در غیر صـید کفاره نـدارد و در صـید، چنانچه ولی کودک، او را محرم کرده باشـد، کفاره بر عهـده اوست و در غیر این صورت بر عهده خود طفل است..

و بنابر احتیاط واجب در غیر آن نیز. (۱)

(۱۲) م - گوسفند قربانی برای حج، بر عهده ولی طفل است. (۲)

ص:۲۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در غیر صید کفاره بر ولی نیز واجب نیست. آیه الله بهجت: فداء صید مولی علیه بر ولی است (که با مباشرت او عمل مولی علیه صحیح است) و کفاره موجب هدی بر ولی است در آنچه عمد و خطا کفّاره دارد بلکه در آنچه عمد فقط کفّاره دارد و صبی عمداً مرتکب شد ثبوت کفاره بر ولی که سبب است خالی از وجه نیست (کتاب حج، ص۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: ظاهراً کفارات دیگر، در غیر صید نه بر ولی واجب است و نه در مال طفل، ولی کفاره صید بر ولی واجب است. (مناسک، ص۱۳، مسأله ۹). آیه الله خامنه ای: اگر غیر بالغ یکی از مُحرّمات احرام را مرتکب شود، چنانچه آن عمل حرام باشد، کفاره آن بر عهده ولی اوست، اما در مورد کفارات دیگر، ظاهر آن است که پرداخت آن واجب نیست نه بر ولی و نه از مال خود غیر بالغ. (مناسک حج، م۳۰). آیه الله سیستانی: کفاره صید غیر ممیز بر ولی اوست و در غیر آن، بر نابالغ کفاره نیست؛ نه در مال او و نه در مال ولیش. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کفاره صید بر ولی طفل است، و اما در وجوب سایر کفارات بر ولی اشکال است، اگر چه احوط این است که برعهده ولی است. (مناسک عربی، ص۱۳، مسأله۱۳). آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: قربانی بچه غیر ممیز بر ولی او است که او را به حج برده و چنانچه پول آن را نداشت و خود بچه مالی داشت، از مال او قربانی تهیه می کند وگرنه ولی روزه می گیرد. آیه الله زنجانی: اگر کودک مستقلاً حج به جا می آورد قربانی بر عهده خود اوست و اگر ولی یا مأذون از طرف او، کودک را به حج آورده است، پول گوسفند برعهده ولی اوست، هر چند کودک، ممیز باشد و پول داشته باشد، و اگر ولی پول ندارد از مال کودک، قربانی تهیه می کند و اگر کودک هم ندارد از طرف او روزه می گیرد. آیه الله سبحانی: و اگر مادر طفل را محرم کند هزینه قربانی برعهده ولی است مگر اینکه خود مادر قبول کرده باشد. آیه الله سیستانی: پول قربانی بچه غیر ممیز بر ولی اوست (مناسک، مسأله ۱۲). آیه الله فاضل: و اگر تمکن نداشت از طرف طفل روزه بگیرد، و چنانچه خود ولی نیز حج تمتع انجام داده و فقط تمکن از یک قربانی دارد، آن را برای طفل قربانی کند و برای خودش روزه بگیرد..

(۱۳) م – تمام اعمال حج و عمره را بایـد ولی، طفل را وادار کند که به جا آورد و اگر نمی تواند، ولی او به نیابت طفل به جا آورد. (۱)

(۱۴) م – اگر طفـل نابالغ قبل از اینکه در میقات محرم شود بالغ شـد (۲)، حجّ او حَجه الاسـلام است، اگر از همانجا که محرم می شود مستطیع باشد. (۳)

سوّم: حریت. (۴)

چهارم: استطاعت از جهت مال و صحت بدن و توانایی و باز بودن راه و آزادی آن و وسعت وقت و کفایت آن. (۵)

(۱۵) م – اسـتطاعت از جهـت مـال؛ یعنی داشـتن زاد و راحله که تـوشه راه و مَرکـب سـواری است (۶)، و چنـانچه عین آنها را ندارد کافی است چیزی مثل پول یا متاع دیگر

ص:۲۴

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در صـورت تمکن، احـوط آن است که در حـال طـواف، هر دو طـاهر باشـند و نمـاز طـواف را هر دو بخواننـد و سـنگ ریزه را در دست طفل یا مجنون بگـذارد و ولی با آن کیفیت رمی و نیت نماید و در تمام افعال آنچه در غیر نیت می توانـد انجام دهـد، ولی متصـدّی نیت می شود (کتاب حـج، ص۴). آیه الله تـبریزی، آیه الله سـبحانی: در وقـتی که می خواهـد طفل را طواف دهـد، واجب است او را وضو دهـد، اگر چه به صورت وضو باشد. (مناسک، ص۱۴، مسأله ۷). آیه الله زنجانی: برای طواف دادن کودک غیر ممیز لازم نیست که کودک یا ولی او با وضو بوده و بدن و لباسشان پاک باشد. آیه الله فاضل: در اعمالی که نیاز به وضو دارد، احتیاطاً طفل را وضو بدهد و خودش هم وضو بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: در این صورت حج او مجزی است. آیه الله فاضل: اگر از همانجا مستطیع باشد.

۳- [۳] . آیه الله مکارم: و کافی است که از همان محل مستطیع باشد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: ولو به حصول عتق قبل از وقوف مشعر به نحو متقدّم، پس قبل از عتق، حج و عمره بر او واجب نیست، اگر چه زاد و راحله را مالـک بـذل نمایـد و حـج با اذن مالک صـحیح است ولی مجزی از حجه الاسـلام نیست. (کتاب حـج، ص۵).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: و امنیت داشـتن در سـفر و اینکه تشرف به حج زندگیش را مختل نکند و مستلزم هتک حیثیت او نیز نباشد.

۶- [۶] . آیه الله سیستانی: اگر به آن نیاز داشته باشد..

داشته باشد که ممکن است آن را صرف در تهیه آنها نماید (۱)، و شرط است که مخارج برگشتن (۲) را نیز داشته باشد. (۳) و امور دیگری در استطاعت معتبر است که در مسائل

۱- [۱] آیه الله سبحانی: فردی مستطیع است که علاوه بر تأمین هزینه های رفت وبرگشت واقامت در مکه و مشاعر، قدرت مالی برمقدمات حج مانند هزینه های گذرنامه و عوارض خروج و... را داشته باشد و پس از بازگشت از حج آبرومندانه زندگی کند و به اصطلاح فقها رجوع او به کفایت باشد. . آیه الله بهجت: و نیز اظهر وجوب حج و تحقق استطاعت است بر کسی که فعلاً زاد و راحله را ندارد ولی می تواند به مناسبت موقعیت شغلی خود، بدون استیجار که بعداً ذکر می شود در بین راه کسب کند، و با کسب لایق به شأن، حوایج مناسب هر وقت را تحصیل نماید بدون خطر و با اطمینان به حصول، مثل خدمت کردن در کاروان به اعمالی که در غیر سفر، شغل او همان هاست (کتاب حج، ص۹).

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، صافی، فاضل، گلپایگانی: داشتن هزینه بازگشت هنگامی معتبر است که مکلف قصد بازگشت به وطن خود را داشته باشد. اما اگر نخواسته باشد برگردد، یا خواسته باشد در جای دیگر غیر از وطن خود ساکن شود، باید هزینه رفتن به آنجا را داشته باشد، و دارا بودن هزینه بازگشت به وطن لازم نیست. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: داشتن هزینه بازگشت هنگامی معتبر است که مکلف قصد بازگشت به وطن خود یا جایی که دورتر از وطن نباشد را داشته باشد ولی اگر قصد رفتن به جایی دورتر از وطن خود را داشته باشد، داشتن هزینه برگشت به وطن کافی است (البته مقصود جایی است که از نرفتن به آنجا به حرج نمی افتد) (مناسک، مسأله ۲۲).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به شرط آنکه قصد بازگشت به وطن را داشته باشد و اگر قصد داشته باشد که به محل دیگری برود و سکونت گزیند، چنانچه هزینه رفتن به آن محل از هزینه رفتن به وطن بیشتر باشد داشتن هزینه مازاد بر بازگشت به وطن شرط استطاعت نیست مگر اینکه رفتن به آن محل به جهت ضرورت و حاجت باشد. آیه الله بهجت: به نحوی که به واسطه حج ناچار به تبدیل محل اقامت و مسکن نشود (کتاب حج، ص۹). آیه الله خامنه ای: (وجوب حج) مشروط بر آن است که هزینه بازگشت به وطن خود یا محل دیگری که می خواهد به آنجا برود را در اختیار داشته باشد. (مناسک حج، م۳۸) آیه الله زنجانی: داشتن هزینه بازگشت در صورتی معتبر است که مکلف، نیاز به برگشت داشته باشد. آیه الله سبحانی: اگر قصد بازگشت به غیر وطن خود را دارد، دارا بودن هزینه بازگشت به آنجا در صورتی معتبر است که بیشتر از هزینه بازگشت به وطن نباشد مگر در صورتی که پس از خروج از وطن خود، از بازگشت به آنجا ممنوع شده باشد، در این صورت دارا بودن هزینه بازگشت به محل دیگری که قصد استقرار در آنجا را دارد نیز معتبر است. (کتاب الحج، ج۱، ص۱۰۸).

آینده بیان می شود.

(۱۶) م - شرط است در وجوب حج، علاوه بر مصارف رفتن و برگشتن، اینکه ضروریات زندگی (۱) و آنچه را در معیشت به آن نیاز دارد داشته باشد (۲)، مثل خانه مسکونی (۳) و اثاث خانه و وسیله سواری و غیر آن، در حدی که مناسب (۴) با شأن او باشد (۵)، و چنانچه عین آنها را ندارد (۶)، پول یا چیزی که بتواند آنها را تهیه کند، داشته باشد.

(۱۷) م - اگر ضروریات زندگی یا پول آنها را در حج صرف کند از حَجه الاسلام کفایت نمی کند. (۷)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: ضرورت شخصیه یا شأنیه.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: داشتن ضروریات زندگی در استطاعت معتبر نیست، البته کسی که بعضی از ضروریات زندگی خود را ندارد و مالی به مقدار مخارج حج به دست آورده که اگر آن را در راه سفر حج هزینه کند برای تهیه لوازم زندگی به مشقت شدید می افتد یا در تهیه آنها با آبروریزی مواجه می شود مستطیع نمی باشد؛ البته در صورتی که اگر حج هم نرود این مال را در تهیه ضروریات زندگیش مصرف نمی کند مستطیع می باشد. آیه الله سبحانی: مسلماً شؤون افراد و محیط زندگی در تعیین حدود ضروریات مؤثر است.

۳- [۳] . آیه الله مکارم: خواه ملکی باشد یا اجاره ای که با شؤون او سازگار باشد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: در حدی که کافی برای شخص و شأن او باشد (کتاب حج، ص۸ و ۲۶).

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: شئون عرفی اشخاص با هم متفاوت است. کسی که داشتن مسکن شخصی از ضروریات زندگی او یا عرفاً مناسب با شأن او است، و یا سکونت در منزل استیجاری یا عاریه ای و یا وقفی برای او حرج و مشقت دارد و یا موجب وهن او می شود، برای تحقق استطاعت او، داشتن خانه ملکی شرط است. (مناسک حج، م۴۹). آیه الله سیستانی:... و نداشتن آن موجب حرج باشد.

۶- [۶] . آیه الله صافی: و نداشتن آن حرجی باشد.

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: ولی کسانی که اهل ساده زیستی و قناعت هستند و چنانچه به حج هم نروند لوازم زندگی معمولی را نمی خرند، هرگاه لوازم زندگی را نخریده و به حج بروند، حج آنها حجه الاسلام محسوب می شود.

(۱۸) م - کسی که نیاز به ازدواج دارد (۱) و برای آن پول لازم دارد، در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر مخارج حج، مصارف ازدواج را هم داشته باشد. (۲)

ص:۲۷

۱- [۱] آیه الله سبحانی: اگر پس از بازگشت با عسرت وسختی زندگی کند چنین فردی مستطیع نمی باشد. . آیه الله اردبیلی: و قصد ازدواج نیز دارد. آیه الله خامنه ای: و ترک ازدواج موجب مشقّت یا حرج او شود و بتواند ازدواج کند. (مناسک حج، م۴۳). آیه الله زنجانی: چنانچه انجام حج باعث شود که برای تهیه مخارج ازدواج به مشقت شدید بیفتد یا به کارهایی که موجب وهن اوست، مجبور شود مستطیع نمی باشد؛ البته اگر این مال را در امر ازدواج مصرف نکند مستطیع است. آیه الله سبحانی: کسی که امکان مالی برای حج دارد ولی ازدواج نکرده وبه آن نیازمند است ازدواج او مقدم بر حج است خواه زندگی بدون ازدواج برای او سخت باشد یا نباشد. آیه الله فاضل: به طوری که ترک ازدواج موجب مشقت یا ضرر باشد. آیه الله نوری: به طوری که اگر متأهّل نشود به زحمت می افتد یا به حرام افتد در صورتی...

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: هرچند در صورت ترک ازدواج یا تأخیر در آن دچار حرج یا بیماری یا انجام کار حرام نشود. آیه الله بهجت: اگر در ترک نکاح مشقت غیر قابل تحمّل به حسب عادت بود یا خوف مرض یا خوف وقوع در حرام بود، اظهر جواز صرف در نکاح است و همچنین اگر قبل از رسیدن وقت سیر کاروان حج، صرف در نکاح کند، اما بعد از رسیدن وقت سیر نمی تواند صرف در نکاح نماید، به نحوی که متمکن از حج در آن سال نمی شود نه در صورت تمکن از جمع بین آن دو. (کتاب حج، ص۱۲). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در صورتی که صرف آن پول در راه حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود، حج بر او واجب نمی شود، و چنانچه سبب ناراحتی نشود واجب می شود. آیه الله خویی: اضافه فرمود: بلی اگر بنابر صرف نکردن آن مال در نیاز خود داشت حج بر او واجب است. (تعلیقه عروه، ج۲، ص۲۳۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر ترک تزویج مستلزم حرج باشد به نحوی که عرفاً بگویند مستطیع نیست واجب نمی شود و الّا حج بر او واجب و مقدّم است. (مناسک عربی، ص۱۸، مسأله ۳۲). آیه الله مکارم: منظور از نیاز این نیست که به خاطر ترک آن به عسر و حرج بیفتد بلکه همین اندازه که ازدواج از شؤون زندگی او باشد کافی است. علاوه بر این اگر خودش نیاز ندارد؛ اما یکی از افراد تحت تکفّلش نیاز دارد، همین حکم جاری است. (استفتا، ش۱۷۰۱۵۱).

(۱۹) م - کسی که از دیگری طلب دارد و بقیه شرایط استطاعت را نیز دارا است (۱)، اگر وقت طلب او رسیده یا حالّ است و می تواند بدون واقع شدن در حَرَج و مشقت (۲)، آن را بگیرد واجب است مطالبه کند (۳) و بگیرد و به حج برود (۴)، مگر مدیون نتواند بپردازد که در این صورت مطالبه جایز نیست و استطاعت حاصل نمی شود (۵) و

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: کسی که تمام هزینه حج را ندارد ولی از دیگری به مقدار مورد نیاز حج طلبی دارد که وقت پرداخت آن است چنانچه مدیون بتواند بدهی خود را بپردازد و طلبکار نیز بتواند بدون مشقت و آبروریزی به طلب خود برسد مستطیع بوده حج بر او واجب می شود و اگر انجام حج متوقف بر مطالبه قرض باشد مطالبه آن نیز واجب می گردد و چنانچه بتواند طلب خود را به مبلغ کمتری بفروشد و پول آن به مقدار مورد نیاز حج باشد، چنانچه این کار بر او مشقت شدید نداشته باشد مستطیع بوده حج بر او واجب می گردد؛ هر چند در این فروش ضرر کند.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی و نیز می تواند ولو با کمک غیر و اقامه دعوی در نزد حاکم شرع و یا با رجوع به حاکم غیر شرعی - در صورتی که استیفای حقّ، موقوف بر آن باشد، بنابر اقوی - آن را وصول نماید، گرفتن و رفتن به حج واجب است. (احکام و آداب حج، مسأله ۲۹).

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: وگرفتن طلب چندان مشکل نیست در این صورت باید طلب خود را مطالبه کند وبه حج برود مگر اینکه بدهکار طلب اورا نپردازد. آیه الله سیستانی: مستطیع است و واجب است حج برود هر چند با مطالبه و صرف آن مال در حج باشد و همچنین است اگر بدهکار دارا باشد و نپردازد ولی بتواند هر چند با رجوع به حاکم جور حق خود را بگیرد یا بدهکار منکر باشد ولی بتواند آن را اثبات کند و بگیرد یا بتواند از اموال او از باب تقاص بردارد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اگر تحصیل آن، متوقّف بر مراجعه به دادگاه اگر چه حاکم جور باشد، لازم است مراجعه نماید در صورتی که موجب ضرر و حرج فوق حد مسامحه نباشد، و در تضرّر مالی غیر مجحف و نیز ضرر حالی مثل ذلت نفس و نقص جاه نزد حاکم جور تأمّل است و اقربّ وجوب مطالبه است با عقلائی بودن تن دادن به این ضرر با قطع نظر از تکلیف به حج (کتاب حج، ص ۱۰).

۵- [۵] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: در این مسأله قائل شده اند که اگر بتواند دَین را بفروشد و پول آن به تنهایی و یا به ضمیمه مال دیگر وافی هزینه حج باشد و برای او مشقت نداشته باشد، در این صورت مستطیع است و باید به حج برود.

همچنین اگر وقت طلب او نرسیده و مدیون بخواهد بپردازد لازم است طلبکار آن را بگیرد و مستطیع می شود، ولی اگر مدیون نمی خواهد بپردازد مطالبه واجب نیست (۱)، هر چند با مطالبه حاضر به پرداخت شود. (۲)

(۲۰) م - اگر غیر مستطیع، مصارف حج را قرض کند (۳)، مستطیع نمی شود، هر چند بتواند بعداً به سهولت قرض را ادا کند (۴) و اگر با آن حج به جا آورد از حَجه الاسلام

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه بداند به صرف ابراز، مدیون بدون هیچ حرجی طلب وی را می پردازد و مطالبه هم مخالف با شأن او نباشد.

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: در صورتی که اگر مطالبه کند بدهکار خواهد پرداخت، باید مطالبه کند و به حج برود. آیه الله سیستانی: اگر مهلت داشتن قرض به نفع بدهکار باشد همچنان که معمولاً چنین است. آیه الله صافی: حکم مسأله در صورتی که فروش دین مؤجّل به نقد ممکن نباشد والاّ فروش آن مانند فروش سایر اموال واجب است. آیه الله فاضل: مگر آنکه یقین باشد که اگر مطالبه کند مدیون حاضر به پرداخت آن می شود، که در این صورت مطالبه لازم است. آیه الله گلپایگانی: و اگر شک داشته باشد که مدیون با مطالبه می پردازد یا نه، به جهت آنکه احتمال استطاعت می دهد، و تمکن از فحص دارد، احتیاط در مطالبه است، و مطالبه در این فرض فحص از استطاعت است، نه تحصیل استطاعت. (آداب و احکام حج، مسأله ۲۹). آیه الله مکارم: اگر مطالبه محذوری ندارد باید مطالبه کند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر هنگامی که آن پول را قرض می گیرد، طلبی داشته باشد که به اندازه مخارج حج او باشد، چنانچه قرض کند و به حج برود حجه الاسلام محسوب می شود، هر چند قرض کردن واجب نیست.

۴- [۴] آیه الله سبحانی: البته این نوع حج نیز از حجه الاسلام کفایت نمی کند. . آیه الله خامنه ای: کسی که هزینه رفتن به حج را در اختیار ندارد، اما می تواند قرض بگیرد و سپس به سادگی قرض خود را ادا کند، واجب نیست که خود را با قرض گرفتن مستطیع کند، اما اگر بگیرد، حج بر او واجب می شود. (مناسک حج، م۴۱).

کفایت نمی کند. (۱)

(۲۱) م - کسی که مخارج حج را دارد و بدهی (۲) نیز دارد (۳)، چنانچه بدهی او مدت دار باشد و مطمئن است که در وقت ادای بدهی، تمکن از ادای آن را دارد، واجب است به حج برود، و همچنین در صورتی که وقت ادای بدهی رسیده، لکن طلبکار راضی به تأخیر ادا باشد (۴) و بدهکار مطمئن است که در وقت مطالبه می تواند بدهی را ادا نماید (۵)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: قرض گرفتن برای حج تحصیل استطاعت است و واجب نیست. مگر آنکه مالی داشته باشد بالفعل که می تواند پس از حج با فروش و استبدال آن ادای دین کند که در این صورت قرض گرفتن واجب است با عدم تمکن از فروش آن قبل از حج و اگر مالی که با آن ادای دین می نماید بعد از حج تحصیل می شود، پس در وجوب حج فعلاً تأمّل است (کتاب حج، ص۱۱). آیه الله تبریزی: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد و در وقت قرض کردن مالی داشته باشد که بتواند با آن قرض خود را ادا کند ولی فعلاً نمی تواند آن را بفروشد یا در آن تصرّف کند حج بر او واجب خواهد بود (مناسک، مسأله ۳۳). آیات عظام خویی، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد، و قدرت پرداخت آن را بدون مشقّت (آیه الله زنجانی: مشقت شدید) بعد از آن داشته باشد، حج بر او واجب خواهد بود. آیه الله سیستانی: مگر آنکه وقت پرداخت قرض آنقدر دور باشد که اصلاً عقلا به آن توجه نکنند. که در این صورت حجّ بر او واجب خواهد شد. (مناسک، مسأله ۳۳).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: از حقوق النّاس.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: هرگاه فرد مستطیع به شخصی بدهکار است ولی وقت آن نرسیده اگر مطمئن باشد چنانچه به حج برود می تواند بدهی خود را بپردازد برچنین فردی حج واجب است. . آیه الله زنجانی: چنانچه هزینه کردن این پول در سفر حج باعث می شود که نتواند بدهی خود را بپردازد، یا پرداخت بدهی با مشقت شدید یا با وهن او همراه می گردد، مستطیع نیست والاّ مستطیع می باشد؛ و فرقی بین بدهی مدت دار و غیر آن نیست. و در هر حال اگر بدهی خود را نمی پردازد حج بر او واجب می گردد و کفایت از حجه الاسلام می کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و اذن به تأخیر هم بدهد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: بنابر عدم فعلیت وجوب ادا مگر بعد از مطالبه (کتاب حج، ص۱۱). آیه الله تبریزی: در صورتی حج واجب می شود که بدون حرج و مشقّت قادر به ادا باشد. آیه الله خویی: بلی اگر دین خود را ادا نکند حج بر او واجب است و به هر حال اگر چنین

و در غیر این دو صورت حج واجب نیست. (۱)

(۲۲) م - کسی که خمس یا زکات (۲) بدهکار است (۳) در صورتی مستطیع می شود که علاوه بر آنها مخارج حج را داشته باشد. (۴)

(۲۳) م - کسی که از جهت مالی مستطیع است و از جهت صحت بدن (۵) یا باز بودن

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: اگر انسان مال وافی به هزینه حج را داشته، و به همان مقدار هم مقروض باشد، بنابر اظهر حج بر او واجب نخواهد بود، و همچنین اگر کمتر از آن مقدار، مقروض باشد، به طوری که اگر مقدار قرض برداشته شود، باقیمانده آن وافی به هزینه حج نباشد، که در این صورت هم حج بر او واجب نخواهد بود، و فرقی نیست بین اینکه وقت پرداخت بدهی رسیده باشد یا نه، مگر اینکه آن قدر، وقت پرداخت دور باشد که اصلاً عقلا به آن توجه نکنند؛ مانند پنجاه سال. (مناسک، مسأله ۳۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر می داند که طلبکار از طلب خود خواهد گذشت، و یا بنابر مسامحه دارد (مثل مهریه بعض زنان) چنین دَینی مانع استطاعت نیست. (احکام و آداب حج، مسأله ۳۴). آیه الله فاضل: یعنی مخیر است بین انجام حج و ادای دین و در صورت انجام حج کفایت از حجه الاسلام می کند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: یا کفّاره یا نذر (کتاب حج، ص۱۰).

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حکم سایر دیون را دارد الاّ اینکه عین مال متعلَّق خمس و زکات باشد، که در صورتی مستطیع می شود که غیر از آنها مخارج حج را داشته باشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حکم سایر دیون را دارد، الاّ اینکه عین مال متعلَّق خمس و زکات باشد که مقدم بر سایر دیون است. آیه الله فاضل: یعنی بر ذمّه او تعلق گرفته است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و یا اینکه از ولی خمس اجازه بگیرد تا خمس را به تأخیر بیندازد و بعد از حج از مالی که به دست می آورد و می داند که به مقدار بدهی اش خواهد بود، خمس را بپردازد. آیه الله زنجانی: البته اگر خمس یا زکات در اموالش نباشد بلکه بر عهده او آمده در صورتی که خمس و زکات را نپردازد یا علاوه بر آنها هزینه حج را نیز داشته باشد، مستطیع است.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: اگر می داند در همان سال سایر شرایط استطاعت حاصل می شود، حفظ استطاعت مالی لازم است وگرنه لزوم ندارد و اگر اطمینان به زوال عذر تا آخر عمر ندارد، بنابر احتیاط

راه مستطیع نیست (۱)

می تواند (۲) در مال تصرّف کند و خود را از استطاعت مالی هم خارج

ص:۳۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و از تمکن در آینده نیز مأیوس است. آیه الله خویی: اگر دارا و ثروتمند است و توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد یا دشوار و با مشقت است باید نایب بگیرد. و وجوب نایب گرفتن، مانند وجوب حج فوری است. (مناسک، مسأله ۶۳). آیه الله زنجانی: اگر احتمال می دهد که بتواند در آینده همزمان با متعارف مردم منطقه، به حج مشرف شود - ولو با تحصیل استطاعت طریقی و بدنی و... - فوریت حج از او ساقط است، ولی باید استطاعت از جهات غیر مالی را تحصیل کند تا بتواند به حج مشرف گردد و اگر راه انجام حج منحصر به استفاده از این پول باشد تا نیاز مبرمی پیش نیامده نباید آن را مصرف کند؛ لکن اگر ضرورتی پیش آمد و مال را مصرف کرد از استطاعت می افتد، لذا در کشورهایی که - مانند ایران - باز شدن راه حج، منحصر به ثبت نام است بر کسی که استطاعت مالی دارد ثبت نام واجب است. و کسی که استطاعت مالی دارد چنانچه از پیدا کردن استطاعت از جهات دیگر ناامید است باید با قصد قربت برای حج در اولین سال ممکن نایب بگیرد و این حج کفایت از حجه الاسلام می کند، هرچند بعد از حج عذر او برطرف شود؛ و فرقی بین بیماری و غیر آن نیست؛ و در هر حال کسی که استطاعت مالی دارد اگر با تحمل حرج، خودش حج به جا آورد مجزی است. آیه الله سیستانی: کسی که تمکن مالی دارد ولی توانایی مباشرت حجّ را ندارد و امید اینکه بتواند در آینده انجام دهد ندارد، واجب است نایب بگیرد و اگر مباشرت برای او حرج و مشقّت داشته باشد، می تواند نایب بگیرد، گرچه مباشرت افضل است و به هر حال همچنان که وجوب مباشرت فوری است، وجوب استنابه نیز فوری است. آیه الله مکارم: یعنی در موقع حج استطاعت بدنی و باز بودن راه را ندارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در صورتی که موضوع وجوب استنابه، که یأس از رفع مانع است، محقّق نشده باشد. (کتاب حج، ص۱۸ و ۱۹).

کند (۱) ولی اگر از آن جهات هم استطاعت دارد و فقط وسایل رفتن را تهیه نکرده یا وقت حج نرسیده (۲)، نمی تواند (۳) خود را از استطاعت خارج کند و اگر کرد، حج بر او مستقر می شود و باید به هر نحو است به حج برود. (۴)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، حج بر او واجب می شود و جایز نیست در آن مال تصرفی کند تا از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند. و این تصرف خواه پیش از تمکن از سفر باشد یا بعد از آن فرقی ندارد، بلکه ظاهر این است که قبل از ماه های حج تصرف جایز نیست مشروط بر اینکه احتمال عقلایی بدهد که بعداً بتواند با این مال به حج برود. آیه الله فاضل: حتی اگر اول ماه محرم باشد که هنوز چندین ماه به موسم حج باقی است.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: نمی تواند خود را از استطاعت نسبت به همان سال خارج کند حتی اگر ماه های حج نرسیده باشد اما حفظ استطاعت نسبت به سال های بعد لازم نیست مگر اینکه به خاطر زیادی زائر، دولت ناچار باشد افراد را به صورت تدریجی به حج اعزام کند. در این صورت احتیاطاً باید تمکن مالی خود را حفظ کند. (کتاب الحج، ج۱، ص۱۵۸)

۴- [۴] . آیه الله بهجت: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، می تواند قبل از وقت حرکت قافله آن را در مصارف خود خرج کند هر چند دیگر نتواند به حج برود ولی در صورتی که آن مال را به طور نسیه تا زمان بعد از حج بفروشد و منظور فرار از استطاعت باشد، احتیاط این است که اقدام به این عمل ننماید. و اگر نموده با خود معامله مستطیع کند به اینکه سال آینده به حج برود با احتیاطاتی که سبب قطع به اجزاء از حجه الاسلام است (یعنی احتیاطاً سعی در تحصیل و حفظ استطاعت شرعیه برای خود در وقت سیر کاروان در سال آینده بنماید نه صرف استطاعت عقلیه) و اگر معامله نه برای فرار است بلکه برای حاجت فعلی است که متمکن از برآورده شدن آن نمی شود، مگر بعد از وقت سیر یا وقت حج اظهر جواز آن است (کتاب حج، ص۱۱). آیه الله خویی: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، حج بر او واجب می شود و جایز نیست در آن مال تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند. و این تصرف خواه پیش از تمکن از سفر باشد یا بعد از آن فرقی ندارد، بلکه ظاهر این است که قبل از ماه های حج تصرف جایز نیست. آیه الله سیستانی: در تفصیل تمکن از مسیر می فرمایند: اگر در آن تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند، و برای او مشخص شده باشد که قدرت رفتن به حج در روزهای آن را داشته باشد، بنابر اظهر حج در ذمّه او مستقر است، ولی اگر قدرت رفتن برای او مشخص نشده باشد، حج در ذمّه او مستقر نیست. (مناسک، مسأله ۳۹)..

(۲۴) م - اگر در سالی که استطاعت مالی دارد از جهت صحت بدن یا باز بودن راه استطاعت ندارد و در سال های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می کند، می تواند (۱) در مال تصرف کند و خود را از استطاعت خارج نماید. (۲)

(۲۵) م - کسی که استطاعت حج دارد باید خرج های مقدماتی را؛ از قبیل خرج تذکره و ویزا و ودیعه و آنچه مربوط به حج است بدهد، و این خرج ها موجب سقوط حج نمی شود، ولی اگر استطاعت این نحو مخارج را نداشته باشد مستطیع نیست.

(۲۶) م - اگر اجرت ماشین یا هواپیما زیاد باشد (۳) یا زیادتر از حد معمولی باشد و

۱- [۱] . آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: تصرّف در مال جایز نیست و واجب است مال را حفظ کند و خود را از استطاعت خارج نکند. (حاشیه بر عروه الوثقی). آیه الله سبحانی: در صورتی که تنها راه تشرّف به حج صبر کردن در نوبت به مدت چند سال باشد، نمی تواند خود را از استطاعت خارج کند. آیه الله صافی: اگر اطمینان دارد که در سال های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می کند بنابر احتیاط نمی تواند در مال تصرف کند. آیه الله گلپایگانی: اگر اطمینان دارد در سال های بعد از آن جهات استطاعت پیدا می کند نمی تواند در مال تصرف کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه باز شدن راه در سال های بعد با پرداختن هزینه در سال های قبل میسر شود. آیه الله خامنه ای: کسی که مستطیع شده، نمی تواند بعد از رسیدن زمانی که باید مال را برای رفتن به حج، صرف کند، خود را از استطاعت خارج نماید. بلکه احتیاط واجب آن است که قبل از آن زمان نیز خود را از استطاعت خارج نکند. (مناسک حج، م۶۰) آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به قدری زیاد باشد که در تهیه آن مشقت شدید یا هتک حیثیت باشد....

همین طور قیمت اجناس در سال استطاعت زیاد باشد یا زیادتر از حد متعارف باشد (۱) باید حج برود، و جایز نیست تأخیر از سال استطاعت مگر آنکه (۲) به قدری زیاد باشد که موجب حرج و مشقت در زندگانی شود. (۳)

(۲۷) م - شخص مستطیع اگر پول ندارد لکن ملک دارد (۴) باید بفروشد و به حج برود اگرچه به واسطه مشتری نداشتن، به کمتر از قیمت معمولی (۵) بفروشد مگر آنکه (۶)

ص:۳۵

۱- [۱] . آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: اگر ضرر زاید بر مقدار متعارف و موجب اجحاف باشد، ولو موجب حرج و مشقّت هم نشود، حج واجب نیست و اما اگر هزینه و مخارج حج بالا برود و مثلاً کرایه ماشین در سال استطاعت گران تر از سال بعد باشد تأخیر جایز نیست و باید همان سال برود. (معتمد ج۱، ص۹۵ و مناسک مسأله ۲۱).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر هزینه و مخارج حج بالا برود و به حد غیر عقلایی نرسد و مثلاً کرایه ماشین در سال استطاعت گران تر از سال بعد باشد تأخیر جایز نیست و باید همان سال برود. (مناسک، م۱۸). آیه الله گلپایگانی: مگر آنکه ضرر به نحوی باشد که عرفاً بگویند مستطیع نیست.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: ولی اگر توانایی پرداخت مازاد را ندارد یا پرداخت آن اجحاف بر او باشد واجب نیست آن را بپردازد و مستطیع نیست. (مناسک حج، م۴۴) آیه الله مکارم: به طوری که در عرف بگویند مستطیع نیست.

۴- [۴] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر خانه وقفی و یا غیر وقفی در اختیار اوست؛ به طوری که کسر شأن او نبوده و بدون سختی و حرج، از داشتن خانه دیگر بی نیاز است و احتمال از دست رفتن آن خانه نیست، اگر خانه ملکی ای دارد که قیمت آن وافی به مخارج حج و یا تتمیم آن باشد، واجب است خانه ملکی خود را فروخته و صرف مخارج حج کند، و همچنین است نسبت به دیگر چیزهایی که مورد نیاز بوده، و از غیر راه ملکیت رفع احتیاجش شده باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۲۴).

۵- [۵] آیه الله سبحانی: که زاید بر مؤونه زندگی است. . آیه الله بهجت: اگر حرجی یا ضرری نباشد (کتاب حج، ص۸). آیه الله تبریزی: اگر بخواهد حج نماید باید آن را به مقدار زیادی کمتر از قیمت بفروشد، فروشش واجب نیست. (مناسک، مسأله ۲۱). آیه الله خویی: اگر باعث ضرر کلّی شود فروشش واجب نیست. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: مگر اینکه اجحاف بر او باشد. (مناسک عربی، مسأله ۲۱).

۶- [۶] . آیه الله سبحانی: تفاوت قیمت به قدری زیاد باشد که عرفاً تحمل آن برای او حرجی به شمار آید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اجحاف و ضرر به حدّی باشد که عرفاً بگویند مستطیع نیست. آیه الله مکارم: به طوری که در عرف بگویند مستطیع نیست..

فروش به این نحو موجب حرج و مشقت (۱) برای او شود. (۲)

(۲۸) م - کسانی که کتب زیاد دارنـد و محل احتیاج آنها نیست (۳) و اگر زاید را بفروشـند به قدر مؤونه حج می شود و سایر شرایط را نیز دارا باشند واجب است به حج بروند، بلکه اگر از کتب موقوفه (۴) رفع احتیاج می شود (۵) و کتاب ملکی به قدر حج هست واجب است حج بروند (۶) به شرط آنکه کتاب های موقوفه در معرض زوال نباشد.

(۲۹) م - اگر شک کنـد که مالی که دارد به اندازه اسـتطاعت هست یا نه، احتیاط واجب آن است که تحقیق کند (۷)، و فرقی نیست در وجوب تحقیق، میان آنکه مقدار مال

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مشقت شدید یا هتک حیثیت.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: حکم مسأله قبل را دارد. (مناسک حـج، م۴۴) آیه الله سبحانی: مگر اینکه نوعی اجحاف و خسارت غیر قابل تحمل برای او باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۱۶ مراجعه شود. آیه الله خویی: اگر با فروش آنها به حرج نمی افتد، حج واجب است. (مناسک، مسأله ۲۲).

۴- [۴] آیه الله سـبحانی: و اگر بفروشـد با پول آن می توانـد هزینه حج خود را تأمین کند، چنین فردی مسـتطیع است. . آیه الله سبحـانی: فروش کتب ملکی حـتی در صـورت وجود کتب موقوفه برای حـج واجب نیست. چون کتب موقوفه عرفاً جـایگزین کتب ملکی در رفع نیاز نمی باشد. (کتاب الحج، ج۱، ص۱۲۵) آیه الله نوری: که در پیش او است.

۵- [۵] . آیه الله سیسـتانی: و اسـتفاده از آنهـا بر او حرجی نباشـد. (مناسـک عربی، مسأله ۲۴). آیه الله فاضـل، آیه الله نـوری: و منافات با شأن او نداشته باشد و موجب حرج بر او نباشد. آیه الله مکارم: به طوری که هر ساعت نیاز داشته باشد، بدون زحمت در اختیار او قرار بگیرد.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: فروش کتاب های ملکی برای رفتن به حج واجب نیست ولو اینکه کتب موقوفه در دسترس باشند.

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: بلکه وجوب آن خـالی از قوت نیست. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی: لازم نیست فحص و تحقیق کنـد هر چنـد احوط است. آیه الله بهجت: اضافه ای دارد مگر اینکه عسر و حرج باشـد. (مناسک، مسأله ۳۴). آیه الله خامنه ای: ملاک استطاعت برای حجّ، توانایی ادای آن به نحو متعارف بین مردم است

خود یا مقدار مخارج حج را نداند.

(۳۰) م – اگر نـذر کنـد که در روز عرفه کربلای معلّی یا یکی از مشاهـد دیگر را زیارت کند، نذرش صـحیح است (۱)، لکن اگر مسـتطیع بوده یا در این سال مستطیع شد باید حج برود (۲)، و نذر مانع از حج نمی شود، و اگر نرفت حج بر او مسـتقر می شود، و باید به نذر عمل کند (۳)، و اگر حـج رفت تخلف نذر موجب کفاره نمی شود، ولی اگر حج نرفت و به نذر هم عمل نکرد کفاره نذر را باید بدهد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: نـذرش در صورتی صـحیح است که در زمان خوانـدن صـیغه نذر، مسـتطیع نباشد و در همان سال نیز مسـتطیع نشود وگرنه نذرش باطل است. بنابراین هرگاه با وجود چنین نذری بعداً مستطیع شود، باید حج به جا بیاورد و عمل به نـذر، لازم نیست؛ پس در صورت مسـتطیع شـدن حتی اگر معصـیت کند و به حج نرود، عمل نکردن به نذر، کفاره ندارد. آیه الله زنجانی: اگر عمل به نـذر باعث شود که دیگر نتواند حج به جا آورد حتی در آینده، نذر منعقد نمی شود، ولی اگر عمل به نـذر تنها باعث تأخیر حـج می شود، چنانچه قبل از حصول اسـتطاعت، نذر کرده باشد باید به نذر عمل نماید و اگر عمل نکرد حج بر او واجب می شود و چنانچه قبل از نذر، استطاعت مالی پیدا کرده باشد باید حج به جا آورد، ولی اگر حج به جا نیاورد باید به نذرش عمل کند.

۲- [۲] . آیـات عظـام بهجت، تبریزی، خویی، سیسـتانی، صـافی، گلپایگـانی: نـذر منحل می شود و بایـد به حـج برود. آیه الله سبحانی: اگر پس از نـذر مسـتطیع شود بایـد عمل به نـذر را بر حـج مقـدم بـدارد ولی اگر مسـتطیع بود و بعداً نذر کرد در این صورت حج بر نذر مقدم می باشد.

۳- [۳] . آیه الله تـبریزی،ایه الله خـویی: در این صورت عمـل به نـذر واجب نیست، بنـابراین تخلف از نـذر موجب کفـاره نمی شود.

۴- [۴] . آیه الله سـبحانی: در صورتی که نـذر قبل از اسـتطاعت بوده و تخلف کرده، باید کفاره نذر بدهد. آیه الله مکارم: نذر منعقد نیست و کفاره ندارد..

(۳۱) م – اگر رفتن حج موجب ترک واجب یا فعل حرامی می شود (۱) باید ملاحظه اهمیت حج یا حرام و واجب را کرد، اگر حج اهمیتش بیشتر است (۲) باید برود و الّا نباید برود (۳) لکن اگر رفت و حرامی به جا آورد یا واجبی را ترک کرد معصیت کار است ولی حج او صحیح است. (۴)

(۳۲) م – اگر با اعتقاد به اینکه مستطیع نیست، قصد (۵) حج استحبابی کند و بعد معلوم شود که مستطیع بوده کفایت از حَجه الاسلام نمی کند (۶) مگر در صورتی که قصد

ص:۳۸

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: باید به حج برود مگر اینکه واجبی که ترک می کند یا گناهی که انجام می دهد اهمیت بالاتری داشته باشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و یا موجب از بین رفتن مال معتد به (قابل توجه) بدون عوض شود. (آداب و احکام حج، مسأله ۷۶).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: باید حج به جا آورد؛ مگر آنکه انجام تکلیف دیگر تنها موجب تأخیر حج می شود نه از بین رفتن اصل آن، که در این صورت، اول آن تکلیف و سپس حج را به جا می آورد و اگر هر دو مساوی باشند یا اهمیت حج کمتر باشد چنانچه آن تکلیف را به جا آورد و بعد از آن استطاعت حج را نداشته باشد مستطیع نیست و الّا مستطیع می باشد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در مقام بررسی اهمیت باید به مسأله فوریت هم توجه داشت. گاه ممکن است کار واجبی با آنکه در اصل، اهمیتش کمتر از حج است، ولی با رفتن به حج زمان آن فوت می شود همچنان که عکس آن نیز تصوّر می شود. آیه الله تبریزی: اگر فقط احتمال اهمّیت در حج باشد حج مقدّم است وگرنه باید حرامی را که حج بر آن توقّف دارد ترک کند و چنانچه ارتکاب حرام بعد از شروع در حج باشد مجزی از حجه الاسلام نیست و اگر حج متوقّف بر ترک واجب باشد نظر ایشان موافق نظر آیه الله خویی است. آیه الله خویی: در فرض تساوی و یا احتمال اهمّیت در هر یک مخیر بین آنها است و اگر در یکی از آنها احتمال اهمّیت می دهد آن مقدم است. آیه الله سیستانی: در صورت تساوی مخیر است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که ارتکاب حرام یا ترک واجب پس از احرام باشد، صحت حج او محلّ اشکال است.

۵- [۵] . آیه الله گلپایگانی: اگر به طور جزم، قصد حج استحبابی کرده است کفایت آن از حجه الاسلام خالی از اشکال نیست. (آداب و احکام حج، مسأله ۷۸).

۶- [۶] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، خویی، صافی، مکارم: کفایت می کند. آیه الله زنجانی: مگر در صورتی که احتمال وجوب می داده و در نیت احرام، انجام وظیفه فعلیه را انشاء کرده و آن را اشتباهاً بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد..

وظیفه فعلیه نموده باشد (۱) و اشتباهاً آن را بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد.

(۳۳) م - اگر شخص زاد و راحله ندارد ولی به او گفته شد که حج به جا آور و نفقه تو (۲) و عائله ات (۳) بر عهده من، با اطمینان به وفا و عدم رجوع (۴) باذل (۵)، حج واجب می شود و این حج را بذلی می گویند (۶) و در آن رجوع به کفایت که از شرایط وجوب است شرط نیست (۷)، بلی اگر قبول بذل و رفتن به حج موجب اخلال در امور

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: به ذیل سؤال ۶۷ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: تعهد نسبت به عائله و اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل شرط نیست.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر نمی تواند نفقه عیال را تأمین کند، چه به حج برود و چه نرود، بذل نفقه عیال شرط نیست. آیه الله سیستانی: مگر اینکه نفقه عائله اش را تا زمان برگشت داشته باشد یا اینکه فرق نمی کند، چه حج برود و چه نرود نفقه آنها را نمی تواند تأمین کند یا از عدم تأمین نفقه آنها در حج نمی افتد یا عائله واجب النفقه او نیستند که در این موارد بذل نفقه عائله شرطِ وجوب حج نیست. (مناسک عربی، مسأله ۴۳).

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل، شرط نیست، ولی اگر وثوق و اطمینان به رجوع و عدم وفای باذل دارد حج واجب نمی شود.

۵- [۵] آیه الله سبحانی: فردی که تعهد می کند هزینه سفر حج دیگری را بپردازد نمی تواند بعد از شروع سفر او از تعهد خود باز گردد. . آیه الله نوری: به شرطی که قبول این بذل برای او مستلزم ذلّت و منّت نباشد.

۶- [۶] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: در این مسأله فرقی بین اباحه (در اختیار گذاشتن) و تملیک و دادن عین مال و یا قیمت آن نیست. آیه الله سیستانی: اباحه ای که برای اباحه کننده آن قابل برگشت باشد شرعاً، و تملیک متزلزلی که از طرف مقابل قابل فسخ بوده باشد شرعاً، موجب حصول استطاعت نمی شود مگر اینکه اطمینان داشته باشد که از اباحه اش صرف نظر نمی کند یا تملیکش را فسخ نمی نماید. (مناسک، مسأله ۲۹- ۴۰- ۴۳).

۷- [۷] . آیه الله بهجت: بلی داشتن مؤونه عیال تا وقت رجوع شرط است مگر آنکه با نرفتن حجّ نیز عیال او در مضیقه به سر برند و رفتن حج تأثیری در این جهت نداشته باشد. (مناسک، ص۱۹، مسأله ۴۲).

زندگی او شود (۱) واجب نیست.

(۳۴) م - اگر مالی که برای حج کفایت می کند را به او ببخشند برای اینکه حج به جا آورد، باید قبول کند و حج به جا آورد (۲) و همچنین اگر واهب بگوید مخیری بین اینکه حج آوری یا نه. (۳)ولی اگر اسم حج را نیاورد و فقط مال را به او ببخشد قبول

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: با پرداخت هزینه عائله از طرف باذل به مبذول له این قید منتفی است. آیه الله سیستانی: بلی اگر در آمدش در خصوص روزهای حج باشد و با درآمد آن در بقیه روزهای سال یا بعضی از آنها زندگی می کند، به طوری که اگر به حج برود قدرت تأمین هزینه زندگی در بقیه یا بعضی از روزهای یاد شده نداشته باشد. در این صورت حج بر او واجب نخواهد بود، مگر اینکه مخارج زندگیش را در بقیه روزهای سال هم بدهند که در این صورت واجب خواهد بود. (مناسک، مسأله ۴۵). آیه الله مکارم: یا مستلزم منّت و هتک او باشد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: واجب نیست قبول نماید و در صورت قبول، استطاعت بذلیه محقّق است و استطاعت مالیه است در دو صورت بعد. (مناسک، مسأله ۴۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چنانچه مال کافی برای مؤونه حج باشد و یا به مقداری است که به ضمیمه اموال خود شخص استطاعت حاصل می شود، حج بر او واجب و کافی از حجه الاسلام است. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۷). آیه الله نوری: مگر اینکه در قبول، ذلّت و مهانت برای او باشد که در این صورت قبول واجب نیست.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه در این صورت قبول واجب نیست، مگر اینکه بقیه شرایط استطاعت از جمله رجوع به کفایت را دارا باشد که در این صورت قبول مال واجب است و حج بذلی محسوب نمی شود و همین طور است اگر فقط مال را به او ببخشد و اسم حج را نیاورد.

واجب نیست. (۱)

(۳۵) م - باذل می توانـد از بذلش برگردد (۲)، ولی اگر در بین راه باشـد (۳) باید (۴)نفقه برگشـتن او را بدهد، و اگر بعد از احرام رجوع (۵) کند باید نفقه اتمام حج را

نیز بپردازد. (۶)

ص:۴۱

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: در هر سه صورت با داشـتن سایر شـرایط مسـتطیع است. آیه الله خامنه ای: لکن اگر قبول کرد، حج بر او واجب می شود. (مناسک حـج، م۵۷) آیه الله سـبحانی: اگر مالی را به او ببخشـد واسـمی از حج نیاورد باید بپذیرد و به حج برود. آیه الله مکارم: بلکه قبول واجب است به شرط اینکه به هنگام بازگشت، زندگی او تأمین باشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه بخشـش به قصـد قربت یا به یکی از خویشاونـدان باشـد که در این صورت بخشـش، لازم است و حق نـدارد آن را پس بگیرد و اگر رجوع بخشـنده مال، موجب اهانت یا اذیت و آزار مبذول له بشود، حتی در مواردی که می تواند مال را پس بگیرد، مرتکب عمل حرام شده است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و بدون اتمام سفر نتواند به وطن بازگردد، باذل باید مخارج اتمام سفر را بپردازد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: و بنـابر اظهر، نفقه بازگشت از محلِّ اعلام رجوع که زایـد بر نفقه وطن است، بر باذل است. (مناسک، ص۲۲، مسأله ۵۱).

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اظهر عـدم جواز رجوع است. (مناسک، مسأله ۵۱). آیه الله تبریزی: باذل ضامن نفقه برگشتن او نیست همان طور که در صورت رجوع بعـد از احرام، نفقه اتمام حج را هم ضامن نمی باشد گرچه اتمام بر او واجب است مطلقاً. آیه الله سـبحانی: بعـد از احرام رجوع جایز نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بعد از احرام احوط ترک رجوع است و نسـبت به رجوعِ به عینِ مبـذوله، تفصـیلی در مناسک عربی موجود است. آیه الله فاضل: اگر اتمام واجب باشـد بایـد نفقه اتمام حج را نیز بپردازد، امّـا وجوب اتمـام در این فرض محلّ تأمّـل است. آیه الله مکـارم: احتیـاط واجب آن است که بعـد از احرام رجوع نکند.

۶- [۶] . آیه الله خویی: در صورتی که اتمام آن بر مبذول له واجب باشد. و آن در جایی است که آنچه تاکنون به او بذل شده و او صـرف نموده، بـا ضـمیمه به اموال خود موجب اسـتطاعت او باشـد. آیه الله سیسـتانی: اگر بعـد از احرام باذل رجوع کنـد، مبـذول له بایـد حـج را تمام کنـد، اگر بر او حرجی نباشـد هر چنـد فعلاً مسـتطیع نباشـد و باذل ضامن مصـرف اتمام حـج او و بازگشتش می باشد..

(۳۶) م - پول قربانی در حجّ بـذلی بر عهده باذل است (۱) ولی کفارات (۲) بر عهـده او نیست (۳) و اگر پول قربانی را بـذل نکند حج واجب نمی شود (۴) مگر در صورت وجود شرایط دیگر استطاعت. (۵)

(۳۷) م - کسی که در راه حج برای خدمت اجیر شود، به اجرتی که با آن مستطیع

۱- [۱] . آیه الله زنجـانی: به حسب ظـاهر وعـده بـذل حـج، پول قربانی و کفاراتی که ارتکاب سـبب آن از لوازم متعارف حج است - مانند اسـتظلال در روزهای بسـیار سـرد - بر عهده باذل است؛ مگر آنکه تصریح به خلاف کرده باشد، ولی داشتن پول قربانی و دیگر کفارات، شـرط اسـتطاعت نیست، و اگر پول قربانی را بـذل نکنـد چنانچه مبـذول له تمکن از قربانی را نداشـت باید روزه بگیرد، ولی در صورتی که روزه، برایش مشقت شدید یا از آن خوف ضرر دارد، مستطیع نیست.

۲- [۲] آیه الله سـبحانی: وفرد قادر بر قربانی باشـد بایـد قربانی کند و در غیر این صورت حکم او حکم کسانی خواهد بود که قادر نیستند قربانی کنند بنا براین حتی در صورتی که باذل به تعهد خود در مورد قربانی عمل نکند باز حج بر مبذول له واجب می شود. . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که هـدی بر مبـذول له واجب باشـد پول آن بر عهده باذل است، و الاّ تبدیل به صوم می شود. ولی در کفّارات اگر محرم موجب و سبب آن را مرتکب شود پس اگر عمداً باشد کفّاره اش بر عهده خود او می باشـد و اگر از روی فراموشـی یـا جهـل و یـا اضـطرار و ناچـاری باشـد و به این سـبب کفّاره واجب شود، پس اگر مبذول له تمکن از ادا داشـته باشد و کفاره یافت شود، پول آن به عهده باذل می باشد و الاّ باید مبذول له به وظیفه غیر متمکن از کفّاره عمل نماید. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۶).

۳- [۳] . آیه الله مکـارم: احتیاط در غیر عمـد، آن است که باذل بپردازد. آیه الله نوری: اگر عملِ موجبِ کفاره را از روی عمد و اختیار انجام داده باشد، و در غیر این صورت به عهده باذل است علی الأحوط.

۴- [۴] . آیـه الله تـبریزی: مگر در صـورتی کـه بتوانـد بـدون حرج بـدل هـدی روزه بگیرد. آیه الله سیسـتانی: در وجـوب حجِ برگیرنـده، در ایـن صـورت اشـکال است، مگر در صـورتی که خـود توانـایی خریـد آن را از مـال خـود داشـته باشـد، بلی اگر پرداخت قیمت قربـانی موجب حرج و مشـقّت باشـد قبول بر او واجب نخواهـد بود. (مناسک، م۵۲). آیه الله فاضـل: واجب می شود لکن پول قربانی بر عهده باذل است.

۵- [۵] . آیات عظام بهجت، خویی، سبحانی: مگر در صورتی که خود توانایی خریـد آن را از مال خود داشـته باشد، بلی اگر پرداخت پول قربانی موجب ناراحتی مالی او شود، قبول بر او واجب نخواهد بود..

می شود، حج بر او واجب می شود (۱) هرچند اجاره بر او واجب نبوده است (۲) ولی بعد از آن مستطیع می شود و باید حج به جا آورد. (۳)

(۳۸) م - کسی که برای نیابت از دیگری اجیر شد و با اجرت آن مستطیع گشت در صورتی که استیجار برای سال اول باشد باید حج نیابی را مقدم بدارد (۴) و چنانچه

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مگر در صورتی که نتواند با انجام خدمت اعمال حج را به جا آورد.

۲- [۲] آیه الله سبحانی: در صورتی که آن مبلغ برای اداره زندگی او و خانواده اش در مدت حج کافی باشد؛ همچنین است کسانی که حج آنها در برابر خدمتشان عرضه می شود مانند طبیب کاروان، خدمه و مدیر وروحانی و سایر عوامل، حج چنین افرادی از حجه الاسلام کفایت می کند، هرچند قبول بر آنها واجب نیست. . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لکن برای کسی که عادت و شغلش خدمت باشد سزاوار است احتیاط به قبول ترک نشود، چون عرفاً استطاعت صدق می کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۶۴).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مشروط بر اینکه انجام حج مانع از انجام وظیفه ای که برای آن اجیر شده اند نشود و در این صورت اگر حال آنها قبل و بعد از حج یکی باشد، رجوع به کفایت شرط نیست. آیه الله بهجت: و همچنین اگر در اجاره برای او شرط شد تأمین زاد و راحله و نفقه عیال، قبول واجب نیست، ولی اگر قبول کرد مستطیع می شود به استطاعت مالیه در هر دو صورت، نه بذلیه، پس دَین مانع از آن است مگر آنکه علی ای تقدیر متمکن از ادای دین نباشد و فقط به این اجاره مشروطه، مالک گذراندن امور خود در مصاحبت اهل حج باشد که در حکم استطاعت بذلیه است ولی باز قبول استیجار واجب نیست (کتاب حج، ص۱۴). آیه الله خامنه ای: به شرط آنکه انجام مناسک حج مزاحم با خدماتی که برای آن اجیر شده نباشد. (مناسک حج، م۶۳)

۴- [۴] . آیه الله بهجت: امّا اگر حج نیابتی مقید به همان سال نباشد، حجّ خود را مقدّم بدارد. (مناسک، ص۱۴، مسأله ۲۹). آیه الله تبریزی: اما اگر مقید به همان سال نباشد و برای او محرز است که می تواند حج نیابی را در سال های بعد به جا آورد، حج خودش را مقدّم کند و الاّ باید حج نیابی را مقدّم بدارد. آیه الله زنجانی: و بعد از آن در اولین سالی که می تواند برای خودش حج به جا آورد و اگر راه انجام حج خود منحصر به حفظ این اجرت باشد نمی تواند آن را در کار دیگری مصرف کند مگر آنکه نیاز مبرمی پیش آید پس اگر پول را در آن خرج کرد از استطاعت خارج می شود و اما اگر حج نیابی مقید به همان سال نباشد چنانچه برای او محرز است که می تواند حج نیابی را در سال های بعد به جا آورد، حج خودش را مقدم کند و الاّ باید حج نیابی را مقدم بدارد.

استطاعت او تا سال بعد باقی بماند برای خودش در سال بعد حج به جا آورد. (۱)

(۳۹) م - شرط است در استطاعت که مخارج عائله اش را تا برگشت از حج داشته باشد هرچند عائله واجب النفقه او نباشند. (۲)

(۴۰) م - شرط است در استطاعت، رجوع به کفایت (۳)؛ یعنی بعد از برگشت ازحج، تجارت یا زراعت یا صنعت یا منفعت ملک، مثل باغ و دکان داشته باشد به طوری که برای زندگانی به شدت و حرج نیفتد و اگر قدرت بر کسب لایق به

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و اگر برای سال های بعد نایب شود، در سال اول باید برای خودش حج به جا آورد، مگر آنکه به جا آوردن حج برای خودش مانع از انجام حج نیابتی در سال های بعد شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در عیال غیر واجب النفقه و مصارف لازمه برای حفظ شأن، احوط رعایت عسر و حرج است؛ یعنی نه اقتصار بر فقط مقداری که بر او واجب شرعی است می کند و نه انتظار تمکن از هر چه عرفیت دارد می کشد. پس تحقق استطاعت منوط به دارا بودن مقداری است که اگر نباشد لازمه اش عسر و حرج است (کتاب حج، ص۱۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: داشتن مخارج عائله غیر واجب النفقه شرعی، شرط نیست مگر اینکه با ترک انفاق بر آنها خودش به حرج می افتد. آیه الله زنجانی: در استطاعت شرط است که انجام حج سبب اختلال در تأمین زندگی کسانی که عرفاً یا شرعاً واجب النفقه او هستند، نباشد و لازم نیست مخارج آنها را بالفعل داشته باشد بلکه کافی است که بتواند بدون آنکه به حرج بیفتد آن را تأمین نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و عرفاً ملتزم به پرداخت نفقه آنها شده باشد؛ مثل خواهر و برادر، باید نفقه آنها را هم داشته باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۶۶).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اظهر اعتبار رجوع به کفایت است؛ به این معنا که به سبب حج، از غنا به فقر یا از فقر به اوسع از آن، واقع نشود. (کتاب حج، ص۲۶). آیه الله زنجانی: رجوع به کفایت به این معنی در استطاعت شرط است که حج، مستلزم اختلال در زندگی او نباشد مثلاً اگر حج باعث از دست دادن تنها محل در آمد زندگی کسی شود مستطیع نیست. آیه الله سبحانی: یعنی حج گزار گذشته از داشتن هزینه های سفر حج، پس از بازگشت آبرومندانه زندگی کند..

حالش هم داشته باشد کافی است (۱) و اگر بعد از مراجعت، نیاز به مثل زکات و خمس و سایر وجوه شرعیه داشته باشد کفایت نمی کند (۲)، بنابراین بر طلاب و اهل علمی که در بازگشت از حج نیاز به شهریه حوزه های علمیه دارند (۳) حج واجب نیست. (۴)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و همچنین اگر از طریق زکات یا خمس و یا استعطا، امور خود را اداره کند، کافی است و همچنین کسی که آنچه دارد در راه حج خرج کند زندگی او قبل و بعد از حج تفاوتی نکند، حج بر او واجب می شود و نیز بر طلاب که با شهریه اداره می شوند؛ چنانچه هزینه حج و مخارج خانواده خود را داشته باشند یا به عنوان روحانی مشرّف شوند حج واجب است و از حجه الاسلام کفایت می کند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: عیناً موافق حاشیه بعد]حاشیه آیه الله تبریزی و...(بوده با این تفاوت که ایشان صراحت در وجوب حج دارند. (مناسک، مسأله ۲۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: کسی که از وجوه شرعیه، مانند خمس و زکات و امثال اینها زندگی خود را اداره می کند و بر حسب عادت مخارجش بدون مشقت، مضمون و حتمی باشد، در صورتی که دارای مقداری پول گردد که وافی به هزینه حج و مخارج عیالش باشد، بعید نیست حج بر او واجب باشد، و همچنین است کسی که شخص دیگر در تمام مدت زندگی او، مخارجش را متکفل باشد و همچنین کسی که اگر آنچه دارد در راه حج صرف کند زندگی بعد از حجّش با قبل از آن تفاوتی نکند. آیه الله زنجانی: نیاز به وجوه شرعیه، مانع استطاعت نیست؛ مگر در مورد کسانی که انجام حج، آنها را مجبور به ارتزاق از وجوه شرعیه می کند و این امر، مناسب شأن آنها نبوده یا وجوه شرعیه به مقدار کافی در اختیار آنها نباشد. آیه الله سبحانی: کسی که زندگی او با وجوه شرعیه اداره می شود در صورتی که دارای مقداری پول گردد که برای هزینه حج و مخارج عیالش تا زمان مراجعت کافی باشد، حج بر او واجب می شود و کفایت از حجه الاسلام می کند و اگر بعد از مراجعت با عسرت و سختی زندگی کند چنین فردی مستطیع نمی باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر زندگی آنها با وجوهات، بر حسب عادت بدون مشقّت مضمون و حتمی باشد. در صورتی که دارای مقداری پول گردد که وافی به هزینه حج و مخارج عیالش باشد حج بر او واجب است. (مناسک، مسأله ۲۵).

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه حال آنها قبل از حج و بعد از آن یکی باشد، اقوی وجوب حج است.

(۴۱) م – شرط است در وجوب حج، استطاعت بدنی و استطاعت از جهت باز بودن راه و استطاعت زمانی، پس بر مریضی (۱) که قدرت رفتن به حج (را) ندارد یا بر او حرج و مشقت زیاد دارد، واجب نیست (۲) و بر کسی که راه برای او باز نیست یا وقت تنگ

۱- [۱] . آیه الله خویی: بر مریض یا شخصی که استطاعت مالی دارد ولی از تمکن از رفتن به حج ناامید است یا بر او حرجی است واجب است نایب بگیرد و وجوب آن فوری است. (مناسک. مسأله ۶۳). آیه الله سبحانی: بر مریض در صورت یأس از خوب شدن، واجب است نائب بگیرد و وجوب آن فوری است و اگر پس از انجام حج توسط نائب، حال منوب عنه خوب شد، حج نیابتی کفایت می کند و نیاز به اعاده حج ندارد. (کتاب الحج، ج۱، ص۲۳۷ – ۳۴۹).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در صورت یأس از خوب شدن، استنابه می کند، به نحو فوری بنابر اظهر (کتاب حج، ص۱۸ و ۱۹). آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط باید نایب بگیرد و وجوب آن فوری است مگر اینکه اطمینان به تمکن از مباشرت در سال های بعد داشته باشد. آیه الله سبحانی: چنانچه استطاعت او در سال بعد باقی بماند باید به حج برود. آیه الله سیستانی: اگر امید به تمکن از حجّ بدون حرج و مشقّت بعد از آن هم نداشته باشد در این فرض گرفتن نایب واجب است و وجوب آن فوری است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از جهت مالی قدرت دارد و از جهت صحّت بدن استطاعت ندارد و امید خوب شدن ندارد، واجب است نایب بگیرد در صورتی که حج بر او مستقر شده، و اگر حج بر او مستقر نشده باشد، نایب گرفتن مطابق احتیاط است، اگرچه امید به زوال عذر هم وجود داشته باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۰)..

است؛ به طوری که نمی تواند به حج برسد نیز واجب نیست. (۱)

(۴۲) م - اگر با وجود شرایط استطاعت، حج را ترک کرد، حج بر او مستقر می شود (۲) و باید بعداً به هر نحو که می تواند به حج برود. (۳)

(۴۳) م - مستطیع باید خودش به حج برود و حجّ دیگری از طرف او کفایت نمی کند، مگر در مورد مریض یا پیر، به شرحی که بعداً بیان می شود. (۴)

(۴۴) م - کسی که خودش مستطیع است نمی تواند از طرف دیگری برای حج نایب شود یا حج استحبابی به جا آورد، و اگر حج نیابی (۵) یا استحبابی به جا آورد باطل است. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۳ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: مگر اینکه جاهل به حصول استطاعت یا غافل از آن باشد، یا جاهل به وجوب حج یا غافل از آن باشد، و در این جهل و غفلت معذور باشد. آیه الله فاضل: چنانچه تا پایان اعمالِ حج، شرایط استطاعت باقی باشد، در این صورت باید حج را انجام دهد مگر اینکه انجام حج حرجی باشد، که در این فرض از خودش ساقط است، و در این صورت باید از ترکه او - ولو از میقات - نایب بگیرد، یا شخصی تبرعاً حج او را انجام دهد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه بر او حرجی باشد. آیه الله بهجت: هر وقت قدرت پیدا نمود، فوراً باید به جا آورد ولو استطاعت شرعیه زایل شده باشد (کتاب حج، ص۲۷). آیه الله تبریزی: مگر جاهل قاصر بوده باشد و در صورت استقرار هم اگر رفتن به حج حرجی شود واجب نیست. آیه الله خویی: مگر غافل از وجوب حج بوده و در غفلت خود معذور باشد که در این صورت حج بر او مستقر نیست و در صورت استقرار باید به هر نحو که ممکن باشد حج برود مگر اینکه حرجی باشد. آیه الله سبحانی: چنانچه شرایط استطاعت در او جمع باشد هرچند مشقت زا وحرجی باشد، ولی اگر فعلاً استطاعت بدنی ندارد مثلاً مریض است و یا آن گونه حرجی است که از حالت استطاعت بدنی خارج است، باید نایب بگیرد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۳ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: به شرحی که در حاشیه مسأله ۲۳ گذشت.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: اما اگر نایب از واجب بودن حج برخود بی خبر باشد، بعید نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (مناسک حج، م۷۹) آیه الله زنجانی: و اگر حج نیابی به جا آورد باطل است مگر در صورتی که انجام حجه الاسلام خود در امسال بر او واجب نباشد به تفصیلی که در حاشیه مسأله ۳۸ گذشت و اگر حج استحبابی به جا آورده باطل است.

۶- [۶] آیه الله اردبیلی: اگر شخص مستطیع حج استحبابی به جا بیاورد و قصد تشریع نکند، حج او حج واجب خواهد بود و کفایت از حجه الاسلام می کند، ولی اگر حج نیابتی به جا آورد، بنابر احتیاط صحیح نیست.-

(۴۵) م - کسی که حج بر او مستقر شد و به جا نیاورد تا فوت شد، باید از ترکه او برایش حج بدهند و حج میقاتی کفایت می کنـد و تا حـج او را ندهند، ورثه نمی توانند در ترکه تصـرف نمایند (۱) و لازم است در همان سالِ فوت، حـج را ادا نماینـد و تأخیر از آن جایز نیست (۲)، و چنان چه در آن سال استیجار ممکن نباشد مگر از بلد، لازم است (۳) از

ص:۴۹

۱- [۱] . آیه الله بهجت: ورثه پیش از استیجار برای حـج، می توانند در ترکه تصـرف کنند در صورتی که قصد استیجار داشـته باشـند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسـی که مرده و حجه الاسلام بر او بوده، ورثه پیش از استیجار برای حج نمی توانند در ترکه تصرف کنند، خواه هزینه حج برابر ترکه باشد یا کمتر از آن، بنابر احتیاط، بلی اگر ترکه خیلی زیاد باشد و ورثه ملتزم به ادای حج شوند، می توانند تصـرف کنند. آیه الله خامنه ای: در خصوص اختیار ورثه نسـبت به تصرّف در ترکه و عدم آن، نظر معظم له یافت نشد. آیه الله زنجانی: البته این در صورتی است که بترسـند با تصرف در ترکه استیجار حج فوت شود یا به تأخیر افتـد. آیه الله سیسـتانی: برای ورثه جایز نیست تا زمانی که ذمّه او به حـج مشغول است؛ به طوری در میراث تصـرّف نمایند که منـافی با قضای حـج میت از میراث باشـد. (مناسک، مسأله ۷۶). آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: حـتی در صورتی که ترکه بیش از مخـارج حـج باشـد، بنابر احتیاط واجب تصـرّف در اموال میت جایز نیست. (آداب و احکام حـج، مسأله ۱۰۴). آیه الله فاضـل: بلی اگر ترکه بیشتر از مخـارج حـج باشـد بهتر است تصـرّف نکننـد. آیه الله مکارم: مگر اینکه بنای قطعی بر ادای حج داشته باشد، در این صورت تصرف جایز است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: تـأخیر در ادای دَین بـدون عـذر جـایز نیست. آیه الله سـبحانی: هزینه حـج او را از ترکه قبـل از تقسـیم بردارند و کافی است در این مورد به هزینه حج میقاتی اکتفا کنند مگر اینکه وصیت به حج بلدی کرده باشد و بر ورثه او لازم است که در همان سال نخست برای او حج نیابی بگیرند وهزینه مازاد بر حج نیابی را از ثلث ترکه میت بردارند.

۳- [۳] . آیه الله سیسـتانی: احوط این است که فوراً برای فارغ شـدن ذمّه او اقـدام نمایند، هر چند با استیجار از ترکه، و اگر در همان سال استیجار از میقات میسّر نشد، به احتیاط واجب باید از بلد استیجار کنند و تأخیر نیندازند هر چند بدانند در سال بعد، از میقات میسّـر می شود، ولی در این صورت مازاد بر اجرت حج از میقات را، از سهم صغار ورثه به حساب نیاورند. (مناسک، مسأله ۷۹)..

بلـد اجیر بگیرند و از اصل ترکه خارج می شود (۱)، و همچنین اگر در آن سال از میقات نتواننـد اجیر بگیرند مگر به زیادتر از اجرت متعارف، لازم است اجیر بگیرنـد و تأخیر نیندازند (۲)، و اگر وصـی یا وارث اهمال کنند و تأخیر بیندازند و ترکه از بین برود ضامنند، بلی اگر میت ترکه نداشته باشد، بر وارث، حج او واجب نمی شود.

مسائل متفرقه استطاعت

(۴۶) م - اگر زنی شوهرش از دنیا برود و در حیـات شوهرش اسـتطاعت مالی نداشـته باشـد و بعـد از مردن او، از ارث شوهر، اسـتطاعت مالی پیـدا کنـد ولی از جهت مرض نتواند به حج برود، در صورتی که مرض او به نحوی است که قدرت بر رفتن به حج ندارد (۳)، مستطیع نشده و حج بر او واجب نیست (۴) و همچنین اگر بعد از مردنِ شوهر،

۱- [۱] . آیـه الله خـامنه ای، آیـه الله سـبحانی: مگر آنکه وصـیت کرده باشـد که مخـارج حـجّ از ثلث پرداخت شـود، و در این صورت عمـل به آن، بر وصایـای مسـتحب اولویت دارد و اگر ثلث مـالش برای انجام آن کافی نباشـد، کمبود آن از اصل مال برداشت می شود. (مناسک حـج، م۷۴). آیه الله سیسـتانی، آیه الله زنجـانی: مگر اینکه وصیت کنـد از ثلث خـارج شود و ثلث کافی باشد و اگر کافی نباشد از سایر ترکه باید تکمیل شود. آیه الله مکارم: مگر اینکه وصیت کند از ثلث خارج شود.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: دین مقـدم است حتی بر وصـیت ولی در زایـد بایـد با اجازه ورثه باشـد و بنابر احتیاط زاید را بین غیر صغار تقسیم نمایند. آیه الله زنجانی: و اگر کسی که ترکه در اختیار اوست اهمال کند و ترکه از بین برود ضامن است، هر چند وصـی یا وارث نباشـد... آیه الله سـبحانی: در هر صورت مازاد بر حج میقاتی را از ثلث بدهند مگر اینکه ورثه راضـی نشوند از اصل داده شود. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، ولی مازاد بر اجرتِ متعارف را از سهم صغار ورثه به حساب نیاورند.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: باید طبق تفصیلی که در حاشیه مسأله ۲۳ گذشته نایب بگیرد.
۴- [۴] . نظریات آیات عظام در این مسأله، در ذیل مسأله ۴۱ گذشت..

شغل یا زراعت یا صنعتی که بتواند بعد از برگشتن از حج، زندگی خود را اداره کند نداشته باشد، مستطیع نمی شود، هر چند ارثی که برده، برای رفتن به حج و برگشتن کافی باشد. (۱)

(۴۷) م - زنی که مهریه اش وافی برای مخارج حج هست و آن را از شوهر خود طلبکار است (۲)، اگر شوهرش تمکن از ادای آن را ندارد، زن حق مطالبه ندارد و مستطیع نیست (۳) و اگر تمکن دارد و مطالبه آن برای زن مفسده ای ندارد، با فرض اینکه شوهر نفقه و مخارج زندگی زن را می دهد (۴)، لازم است زن مهریه را مطالبه کند و به حج برود و چنانچه برای او مفسده دارد؛ مثل اینکه ممکن است مطالبه، به نزاع (۵) و طلاق منجر شود که برای زن مفسده دارد، مستطیع نشده است.

۱- [۱] . حکم رجوع به کفایت، در مسأله ۴۰ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در صورتی که مطالبه مهر از شوهر ناراحتی و یا مشکلاتی در زندگی ایجاد نکند وی مستطیع است و مطالبه مهر منعی ندارد بلکه لازم است، ولی اگر موجب دردسر و ناراحتی برای وی شود و یا مراجعه به حاکم باعث منقصت شأن او گردد مطالبه لازم نیست. (پرسش های جدید حج، س۳). (و نیز مراجعه به حاشیه مسأله ۱۹ مفید است).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و همچنین در صورتی که مطالبه مهریه، موجب حرج یا آبروریزی زن می شود مستطیع نیست... .

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: مستطیع است و بایـد به حـج برود و اگر بـدون مطالبه مهریه نمی تواند حج به جا آورد باید مهریه را مطالبه نماید و به حج برود.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: اگر مطالبه مهریه موجب ناراحتی هایی شود که زن در زندگی اش به حرج و مشقّت بیفتد، حج بر او واجب نیست. آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: یعنی مطالبه بر او حرجی یا در آن خوف ضرر باشد. حج بر او واجب نیست. آیه الله سیستانی: اگر به حـدّی باشـد که برای زن تحمّلش مشـکل باشـد. آیه الله گلپایگـانی: مجرّد طلاق باعث عـدم وجوب حج نیست. بله اگر صرف مهریه در حج موجب شود که زندگی او مختلّ شود حج بر او واجب نیست. (مجمع المسائل، ج۱، مسأله ۳۳) آیه الله مکارم: حتی اگر منجرّ به طلاق نشود ولی مشکلات مهمّی در زندگی او حاصل گردد حج لازم نیست..

(۴۸) م - با وجوه شرعیه؛ مثل سهم امام و سهم سادات، شخص مستطیع نمی شود (۱) و اگر به مکه برود، کفایت از حَجه الاسلام نمی کند. (۲)

(۴۹) م - اگر کسی منزل گران قیمتی دارد و در صورتی که آن را بفروشد و منزل ارزان تر بخرد و با تفاوت قیمت آن بتواند به حج برود (۳)، چنانچه منزلی که دارد زاید بر شؤون او نباشد لازم نیست آن را بفروشد (۴) و با این فرض مستطیع نیست و

اگر زاید بر

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه ای، خویی، سیستانی، گلپایگانی: به حاشیه مسأله ۴۰ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: کسی که مالی را که بتواند با آن حج به جا آورد، در اختیار دارد هر چند ملک او نباشد ولی تصرفش در آن جایز باشد با تحقق سایر شرایط مستطیع است. آیه الله سبحانی: اگر تملک او یا تصرف او در وجوه شرعیه به وجه صحیح صورت گرفته باشد مثل اینکه فقیه جامع الشرائط سهمی را در اختیار او قرار داده باشد با تحقق سائر شرائط، مستطیع می شود و حج او از حجه الاسلام کفایت می کند. (کتاب الحج، ج۱، ص۲۲۴) آیه الله فاضل: چنانچه به عنوان شهریه یا از روی استحقاق و خدمات دینی از طریق حاکم شرع به او داده شده، مالك می شود و اگر به مقدار حج باشد مستطیع است و باید حجه الاسلام به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه کسی که حق پرداخت و تملیک این گونه وجوه را دارد به او تملیک نماید و سایر شرایط استطاعت را نیز دارا باشد. آیه الله مکارم: هرگاه در شأن او باشد مانعی ندارد و حج او صحیح است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: چنانچه تبدیل آن به منزل ارزان تر مستلزم حرج و هتك حیثیت او نباشد، مستطیع است هر چند منزل کنونی، زائد بر شؤون او نباشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه منزل دوم نیز مطابق شأن او باشد و تبدیل منزل برای او حرجی نباشد و تفاوت قیمت نیز زیاد باشد، بنابر احتیاط واجب باید منزل را تبدیل کرده و با تفاوت قیمت آن مستطیع می شود و باید به حج برود. آیه الله بهجت: گذشت در مسأله ۱۶، و اگر استبدال ضرری یا حرجی باشد لازم نیست (کتاب حج، ص۸). آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: اگر فروش خانه سبب حرج و مشقت او نیست حج بر او واجب است. آیه الله سبحانی: اگر به حسب شأن او و مورد نیاز او باشد لازم نیست آن را بفروشد (کتاب الحج، ج۱، ص ۱۱۰)..

شؤون او باشد (۱)، با وجود سایر شرایط، مستطیع است.

(۵۰) م – کسی که از راه کسب یا غیر کسب مخارج رفتن و برگشتن حج را دارد و بعد از برگشتن از حج، مقداری از مؤونه زندگی خود را از درآمد کسب؛ مثل منبر و بقیه را از شهریه ای که از وجوه شرعیه است تأمین می کند، اگر در راه اداره زندگی بعد از مراجعت از حج، نیاز به شهریه داشته باشد مستطیع نیست. (۲)

(۵۱) م – اگر کسی زمین یا چیز دیگری را بفروشد که منزل مسکونی تهیه کند (۳)، در صورت نیاز به منزل مسکونی (۴) مستطیع نمی شود هر چند (۵) پولی که به دست آورده، برای مخارج حج کافی باشد.

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: کسی که ضروریات زندگی از قبیل مسکن، لوازم خانه، وسیله نقلیه و ابزار کار و مانند آن را بیشتر از شأن خود دارد، اگر می تواند با فروش آنها و خرید مایحتاج زندگی اش، مقدار زائد را صرف مخارج حج کند و این کار موجب حرج و وهن و منقصت او نمی شود، و مقدار مازاد به اندازه مخارج حجّ و یا مکمّل آن است، باید این کار را انجام دهد و مستطیع است. (مناسک حج، م۵۲)

۲- [۲] آیه الله سبحانی: بهتر است بفروشد، ولی تا نفروخته حج بر او واجب نمی شود مگر اینکه اقدام به فروش کند وخانه مناسب شأن تهیه نماید وسپس با باقیمانده پول به حج برود. . نظر مراجع عظام در ذیل مسأله ۴۰ بیان شد. آیه الله اردبیلی: چنانچه حال او قبل از رفتن به حج و پس از آن یکسان باشد، مستطیع است و باید به حج برود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در صورتی که رفتن به حج مستلزم آن باشد که در تهیه منزل مسکونی مورد نیازش به حرج یا هتک حیثیت بیفتد، مستطیع نیست.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: و قصد تهیه آن را داشته باشد.

۵- [۵] . آیات عظام بهجت، خویی، سیستانی: در صورتی که صرف آن پول در راه حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود، حج بر او واجب نمی شود، و چنانچه سبب ناراحتی نشود واجب می شود. آیه الله خامنه ای: در صورتی که منزل شخصی جزء نیازهای ضروری او باشد و یا مالکیت آن با موقعیت عرفی او مناسب است، با گرفتن پول زمین مستطیع نمی شود هرچند به مقدار مخارج حج و یا مکمّل آن باشد. (مناسک حج، م۵۳)..

(۵۲) م - اگر شخصی از سال های قبل مستطیع بوده و فعلاً مسافرت با هواپیما، به جهت کسالت، برای او مقدور نباشد و غیر از هواپیما وسیله دیگری برای او فراهم نباشد (۱)، نمی تواند نایب بگیرد (۲) و باید در وقت تمکن به حج برود و اگر متمکن نشد تا فوت شد، باید از ترکه اش برای او حج بدهند و اگر از سال های قبل استطاعت نداشته،

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر امید بهبودی ندارد باید برای انجام حج در اولین سال نایب بگیرد والّا باید خودش حج به جا آورد ولی فوریت آن ساقط است و می تواند حج را تا خوب شدن به تأخیر بیندازد و در هر حال اگر انجام نداد تا فوت شد باید برای او حج بدهند و اگر وصیت نکرده باشد از اصل ترکه او برداشته می شود و همچنین است حکم کسی که از سال های قبل استطاعت نداشته است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر امید به بهبود یا پیدا شدن راه دیگری دارد، نمی تواند نایب بگیرد و باید خودش در وقت تمکن، به حج برود وگرنه باید نایب بگیرد. آیه الله بهجت: در صورت استقرار حج، با فرض یأس از زوال عذر، واجب است استنابه نماید و با امید زوال عذر، احوط جمع بین استنابه فوری و لوازم مناسب با احتیاط در آن است، و با زوال عذر احوط اعاده با مباشرت است و با تبدیل امید زوال عذر به یأس از آن احوط تجدید استنابه است و با استمرار عذر تا وقت وفات، احوط برای غیر مأیوس قضای از او با تکرار استنابه است. و اما در صورت عدم استقرار حج، پس با فرض یأس از زوال عذر، اظهر وجوب فوری استنابه است و با امید زوال عذر، احتیاط مستحب این است که فوراً استنابه کند که با زوال عذر اعاده با مباشرت می نماید و احتیاط در بقیه بر همان نحو است که ذکر شد (کتاب حج، ص۱۸ و ۱۹). آیه الله تبریزی: اگر اطمینان به تمکن از مباشرت نداشته باشد، بنابر احتیاط واجب است که برای خود نایب بگیرد و چنانچه می داند متمکن از مباشرت نمی شود باید نایب بگیرد و همچنین در فرض بعدی باید بنابر احتیاط نایب بگیرد و وجوب نایب گرفتن مانند وجوب حجّ فوری است. آیه الله خامنه ای: کسی که حج بر او مستقر شده، اگر بر اثر پیری یا بیماری قدرت رفتن به حج را ندارد و یا برای او حرج و مشقّت دارد و امیدی به بهبودی و قدرت پیدا کردن بر ادای حج بدون مشقّت را - هر چند در سال های آینده - نداشته باشد، واجب است نایب بگیرد. ولی کسی که حج بر او مستقر نشده، واجب نیست نایب بگیرد. (مناسک حج، م۷۱) آیات عظام خویی، سبحانی، سیستانی: اگر امید به تمکن از مباشرت نداشته باشد، واجب است که برای خود نایب بگیرد. آیه الله مکارم: اگر امید بهبودی نداشته باشد می تواند نایب بگیرد..

در فرض مزبور مستطیع نشده است. (۱)

(۵۳) م – هرگاه زنی با کسب می تواند مخارج خویش را متکفل شود و مخارج حجش را نیز دارد و در صورت رفتن او به حج، شوهرش برای مخارج به زحمت می افتد، اگر به زحمت افتادن شوهر، موجب حرج (۲) برای زن نباشد (۳) مستطیع است و باید به حج برود

و به زحمت افتادن شوهر مانع استطاعت زن نمی شود.

(۵۴) م – کسی که در محل خودش مستطیع نیست، واجب نیست به حج برود، هر چند استطاعت حج میقاتی را داشته باشد، ولی اگر رفت و وقتی به میقات رسید استطاعت حج از آنجا را با همه شرایط دیگر داشت مستطیع می شود و کفایت از حَجه الاسلام می کند.

(۵۵) م – کسی که بعد از استطاعت مالی بدون تأخیر، سعی در رفتن به حج داشته و در قرعه کشی شرکت نموده و از جهت اینکه قرعه به نامش اصابت نکرده نتوانسته به حج برود (۴)مستطیع نشده (۵) و حج بر او واجب نیست (۶) ولی اگر مسامحه کرد و تأخیر

نمود و در سال های بعد در قرعه کشی شرکت کرد، حج بر او مستقر شده است هر چند

۱- [۱] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۴۱ استطاعت گذشت.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: موجب حرج یا آبروریزی برای زن نباشد...

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: به حدّی که تحمّلش برای او مشکل باشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به نحوی که زندگی او مختلّ شود. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۲۹، مسأله ۱۱).

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: چنانچه احتمال بدهد که بتواند راه حج را بر خود باز کند باید در اولین سال ممکن خودش حج به جا آورد و هرگاه از بازشدن راه حج ناامید شد باید نایب بگیرد.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: در صورتی که از رفتن به حج به صورت آزاد متمکن نباشد. آیه الله سبحانی: اگر راه معمول تشرف به حج، نام نویسی به روش مذکور و در نوبت ماندن باشد، باید ثبت نام کند و عدم اصابت قرعه رافع استطاعت نیست. آیه الله مکارم: در صورتی که راهِ مشروع، منحصر به شرکت در قرعه کشی باشد.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: ولی اگر رفتن به حج در سال های بعد از آن منوط به نام نویسی و پرداخت مبلغی در این سال باشد، بنابر احتیاط واجب باید به این کار اقدام کند. (مناسک حج، م۶۹).

قرعه به نام او اصابت نکند. (۱)

(۵۶) م – کسی که برای حج نیابتی اجیر شده و بعد در همان سال استطاعت مالی پیدا کرده (۲)؛ چنانچه برای حج در آن سال اجیر شده باشد، باید حج نیابتی را به جا آورد (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مشروط بر اینکه احتمال دهد چنانچه ثبت نام می کرد، امکان رفتن به حج برایش فراهم می شد. آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم: مشروط بر اینکه مطمئن بوده که در مرحله قبل قرعه به نامش اصابت می کرده. آیه الله زنجانی: و در صورتی که تأخیر او از روی مسامحه نبوده – مثلاً ـ از ثبت نام برای قرعه کشی اصلاً اطلاع نداشته است – حج بر او مستقر نشده است، مگر آنکه معلوم گردد که اگر می خواست می توانست حج به جا آورد. آیه الله سیستانی: چنانچه می دانست در همان سال ثبت نام، قرعه به نام او اصابت می کرد، حج بر او مستقر است و چنانچه می دانست سال های بعد، قرعه به نام او اصابت می کرد، در فرضی که احتمال عروضِ مانع دیگری، از انجام حج را در سالی که قرعه به نام او اصابت می کرد، نمی داد، بنابر احتیاط واجب، لازم بود ثبت نام کند و در این فرض که ثبت نام نکرده، بنابر احتیاط واجب حج بر او مستقر می شود.

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: اگر استطاعت به سبب اجیر شدن برای حج نیابتی پیدا کرد، مطابق متن عمل کند، ولی اگر از راه دیگر استطاعت پیدا کرد کشف از بطلان اجاره می شود و باید حج خود را به جا آورد. آیه الله خامنه ای: کسی که استطاعت مالی ندارد، اگر برای نیابت از دیگری اجیر شود و سپس بعد از عقد اجاره به واسطه مالی غیر از مال الاجاره مستطیع شود، باید در آن سال حجّ را برای خود انجام دهد و اگر عقد اجاره او برای همین سال بوده، اجاره باطل است، و در غیر این صورت، باید حج استیجاری را در سال بعد به جا آورد. (مناسک حج، م۶۴) آیه الله زنجانی: باید مطابق مسأله ۳۸ و حاشیه آن عمل نماید. آیه الله سیستانی: اگر وثوق داشته باشد که در سال آینده می تواند برای خود به جا آورد یا استطاعت او به مال الاجاره باشد، پس اجاره صحیح است و به مقتضای آن عمل نماید. و اگر وثوق ندارد و استطاعت او به غیر مال الاجاره، است در این صورت اجاره باطل است و باید برای خودش حج نماید. (ملحقات، مناسک مسأله ۱۹).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه باید حج خود را به جا آورد مگر اینکه حصول استطاعت به واسطه گرفتن اجرت نیابت در حج باشد و برای همان سال اول اجیر شده باشد..

و اگر استطاعت او باقی ماند، حج خودش را در سال بعد انجام دهد.

(۵۷) م – در حصول استطاعت فرقی نیست بین اینکه در شهر (۱) حج یعنی شوال و ذیقعده و ذی حجه مال پیدا کند یا قبل از آن، بنابراین اگر استطاعت مالی پیدا شود و استطاعت بدنی و سایر شرایط موجود باشد نمی تواند خود را از استطاعت خارج کند، حتی در اوائل سال و قبل از ماه های حج. (۲)

(۵۸) م – خدمه کاروان ها که وارد جده می شوند، اگر سایر شرایط استطاعت را دارند؛ از قبیل داشتن وسایل زندگی بالفعل یا بالقوه و رجوع به کفایت (۳)، مثلاً کار و صنعت و غیر آن، که با آنها می توانند پس از مراجعت ادامه زندگی مناسب خود را بدهند، مستطیع هستند (۴) و باید حَجه الاسلام به جا آورند و کفایت از حج واجب آنان می کند و چنانچه سایر شرایط را ندارند (۵) به مجرد امکان حج،

۱- [۱] . شهر ماه

۲- [۲] . تفصیل نظر مراجع در ذیل مسأله ۲۳ و ۲۴ گذشت. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۵ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: خواه این استطاعت مالی در اول سال باشد یا در ماه های نزدیک به حج. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر حال آنها قبل و بعد از حج یکی باشد، رجوع به کفایت در استطاعت شرط نیست.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: مشروط بر آنکه انجام حج مانع از انجام وظیفه آنها به عنوان خدمه نگردد وگرنه مستطیع نیستند. آیه الله زنجانی: کارگزاران حج بعد از قبول مأموریت چنانچه تشرف به حج، زندگی آنها را مختل نکند و با مأموریت آنها منافات نداشته باشد، با داشتن سایر شرایط مستطیع هستند.

۵- [۵] . آیه الله خویی: اگر حج موجب تفاوت در زندگی آنان نباشد وجوب آن بعید نیست (مناسک، مسأله ۲۸). آیه الله سبحانی: اگر حج موجب تفاوت در زندگی آنان نباشد حج واجب می شود (کتاب الحج، ج۱، ص۲۷۴)..

برای آنان استطاعت حاصل نشده است و حج آنان استحبابی است و چنانچه بعداً استطاعت پیدا کردند، باید حج واجب را به جا آورند و حکم روحانی کاروان نیز همین است لیکن اگر بعد از مراجعت از مکه نیاز به شهریه حوزه دارند مستطیع نمی شوند. (۱)

(۵۹) م - پزشکان یا کسان دیگری که با مأموریت به میقات آمده اند و در میقات جامع شرایط استطاعت هستند، واجب است (۲) حجه الاسلام به جا آورند (۳) هر چند که لازم است مأموریت خود را نیز انجام دهند. (۴)

۱- [۱] . تفصیل نظر مراجع در ذیل مسأله ۴۰ گذشت. آیه الله اردبیلی: اگر حال آنها قبل و بعد از حج فرقی نکند، مستطیع می شوند و نیاز به شهریه مضرّبه استطاعت نیست. آیه الله فاضل: گذشت در مسأله ۴۰ که چنین اشخاصی مستطیع می شوند و حج آنها از حجه الاسلام کفایت می کند. آیه الله مکارم: در تمام مواردی که افراد به عنوان خدمه یا روحانی یا غیر آن به حج می روند، چنانچه زندگی خانواده آنها در همان مدت تأمین باشد حجشان حجه الاسلام و تأمین زندگی آنها در بازگشت شرط نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به شرط آنکه ادای مناسک حج مزاحم با خدماتی که برای آن اجیر شده اند نباشد. (مناسک حج، م۶۳)

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، زنجانی، سبحانی: باید حجه الاسلام به جا آورند، مگر آنکه مأموریت به گونه ای باشد که نتوانند به وظائف عمل کنند. (پرسش های جدید حج، ص۲، س۸). آیه الله فاضل: مگر اینکه مأموریت آنها مشروط به عدم احرام برای حجّ تمتّع باشد، یا عمل به مأموریت مانع از انجام اعمال حج باشد که در این دو صورت حج واجب نیست، بلی اگر مخالفت کردند و حج انجام دادند هر چند مرتکب معصیت شده اند ولی حج آنها صحیح است و کفایت از حجه الاسلام می کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: حکم آن در مسأله قبل بیان شد..

استفتائات استطاعت

(۶۰) س – کسی در مدینه مریض شده (سکته کرده) و فعلاً در بیمارستان است و دکترها گفته اند که باید تا دو هفته استراحت کند، آیا بعد از مدت

استراحت در صورتی که حمل او برای انجام دادن اعمال مشکل باشد، اگر او را به مکه ببرند وظیفه این شخص چیست؟

ج – اگر (۱) سال اول استطاعت او است و قدرت اعمال، حتی به نحو اضطراری را ندارد (۲)، از استطاعت افتاده (۳) و حج بر او واجب نیست ولی برای دخول مکه باید مُحرم شود و با انجام اعمال عمره مفرده ولو اضطراری آن، از احرام خارج می شود، و چنانچه

۱- [۱] آیه الله سبحانی: خدمه کاروانها و پزشکان و امدادگران و افراد دیگری که با مأموریت به میقات آمده اند اگر حج موجب تغییر روال زندگی آنها نباشد (از نظر مالی وضعشان بدتر نشود) برآنها حجه الإسلام واجب می شود. . آیه الله بهجت: گذشت حکم استنبابه در مسأله ۵۲.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد ولو به اینکه برای بعض اعمال نایب بگیرد، از استطاعت افتاده است. ولی اگر ثروتمند است و دیگر هیچگاه توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد و یا مشقّت دارد، باید برای حج نایب بگیرد و وجوب نایب گرفتن، مانند وجوب حج، فوری است. (مناسک، م۶۳). آیه الله زنجانی: در صورت حرج یا ضرر شدید فعلاً وظیفه ای ندارد و باید مطابق حاشیه مسأله ۶۴ عمل نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و قدرت بر نایب گرفتن هم ندارد. آیه الله مکارم: حتی نایب هم نتواند بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله خویی: ولی اگر دارا و ثروتمند است و امید به بهبودی ندارد یا حج بر او حرجی است باید نایب بگیرد. آیه الله سبحانی: اگر تمکن مالی برای استنابه ندارد از استطاعت خارج شده لیکن اگر متمکن است وامید بهبودی او نیست باید استنابه کند. آیه الله سیستانی: اگر توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد و نایب هم نمی تواند بگیرد، از استطاعت افتاده است ولی اگر تمکن مالی دارد و توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد یا دشوار و با مشقّت است و امید به بهبودی ندارد باید نایب بگیرد. (مناسک، مسأله ۶۳)..

سال اول استطاعت او نباشد و حج بر او مستقر شده، اگر مأیوس از خوب شدن باشد باید نایب بگیرد که برایش عمره و حج تمتع انجام دهد و خودش برای دخول مکه مُحرم شود و عمره مفرده به طوری که ذکر شد به جا آورد، و چنانچه برای این شخص انجام اعمال حج تمتع ممکن باشد، ولو به نحو اضطرار و انجام اضطراری اعمال، لازم است مُحرم شود و هر مقدار از اعمال را که می تواند ولو با کمک گرفتن از دیگری انجام دهد، و هر مقدار را که نمی تواند، نایب بگیرد ولی در وقوفین، گرفتن نایب کافی نیست.

(۶۱) س - کسی که احتمال می دهد حجی که در سال های قبل انجام داده، صحیح نبوده یا مستطیع نبوده است و فعلاً شرایط استطاعت را دارد و بخواهد احتیاط کند، حج را به چه نیتی به جا آورد؟

ج - می تواند قصد مافی الذمه؛ یعنی قصد امتثال مطلقِ امرِ متوجه به او را کند (۱) و می تواند قصد حَجه الاسلام احتیاطاً نماید.

(۶۲) س - شخصی که حج واجب خود را انجام داده است آیا می تواند آن را به قصد مافی الذمه اعاده کند؟

ج - مانع ندارد (۲) ولی اعاده حج کفایت از اجزاء - در صورت صحّت حج سابق و بطلان اجزاء - نمی کند و باید خود آن جزء تدارک شود.

(۶۳) س - کسی که با وجود تقلید صحیح، قبلاً به حج مشرف شد و چون رجوع به کفایت را مجتهد او شرط استطاعت نمی دانسته حَجه الاسلام قصد نموده و به جا آورده است با اینکه رجوع به کفایت نداشته است، فعلاً همه شرایط استطاعت برای او موجود است و از حضرت امام تقلید می کند آیا باید حج سابق را اعاده کند یا خیر؟

ص:۶۰

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، تبریزی، سبحانی: در این مسأله و مسأله بعد، قصد امتثال امر فعلی را بنماید.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: به عنوان امتثال امر فعلی در تمام مراحل نیت کند. آیه الله مکارم: اگر حج خود را به طور صحیح انجام داده وجهی برای اعاده آن نیست. آیه الله نوری: مانع ندارد مطلقاً..

ج – اعاده لازم است. (۱)

(۶۴) س – شخصی بعد از انجام عمره تمتع مریض شد و از انجام حج منصرف شد و به ایران رفت و در مکه کسی را وکیل کرده که برای فراغ ذمه او اقدام نماید، وظیفه در این مورد چیست و آیا محرمات احرام بر چنین شخصی چه وضعی دارد؟

ج – در فرض مسأله، وکیل گرفتن بی فایده است (۲) و چنانچه سال اوّل استطاعت او بوده است و در اثر مرض از قدرت انجام حج افتاده باشد در این صورت وجوب حج بر او موقوف است به بقای استطاعت تا سال های (۳) بعد، ولی در صورتی که سال اول

۱- [۱] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: اعاده لازم نیست. آیه الله بهجت: به معنایی که برای رجوع به کفایت، در ذیل مسأله ۴۰ گذشت مراجعه فرمایید.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر برای حج مجدد نیز استطاعت مالی داشته یا از سال های قبل استطاعت مالی داشته باشد باید در اولین فرصت حج به جا آورد، و اگر از بهبودی مأیوس است نایب بگیرد؛ ولی چنانچه به مصرف کردن این مال، نیاز مبرمی پیدا کرد و مال را مصرف نمود از استطاعت می افتد.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: برای حکم استنابه، به مسأله ۵۲ مراجعه شود. و عمره او مفرده می شود و احتیاطاً باید طواف نساء به جا آورد (مستفاد از سؤال ۱۳۶ مناسک). آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: مگر آنکه ثروتمند باشد و مباشرت اعمال را نتواند بکند، پس بنابر احتیاط باید نایب بگیرد. آیه الله خویی: مگر آنکه ثروتمند باشد و مباشرت اعمال را نتواند بکند یا برای او مشقت داشته باشد و امید به بهبودی نداشته باشد که در این صورت باید برای حج نایب بگیرد. و وجوب نایب گرفتن مانند وجوب حج فوری است. (مناسک، مسأله ۶۳ و قبل از مسأله ۱۵۱). آیه الله سبحانی: اگر بازگشت برای او مقدور نیست احتیاطاً باید برای طواف نساء نایب بگیرد و در صورتی که ثروتمند باشد و امید به بهبودی نداشته باشد برای حج نیز نائب بگیرد (کتاب الحج، ج۱، ص۳۳۷). آیه الله سیستانی: اگر از انجام حج متمکن نبوده، وظیفه او بنابر احتیاط واجب این بوده است که عمره تمتع را بدل به عمره مفرده کند و طواف نساء را انجام دهد، و اکنون اگر بازگشت برای او مقدور نیست احتیاطاً باید برای طواف نساء نایب بگیرد. (مناسک، ذیل مسأله ۱۵۱ و ملحق مناسک، س۹۲)..

استطاعت نبوده و حج بر او از قبل واجب بوده است، چنانچه مأیوس از خوب شدن باشد باید در همان سال (۱) یا سال بعد (۲) برای حج و عمره تمتع نایب بگیرد، و در صورتی که مأیوس از خوب شدن نباشد (۳)

نمی توانـد نایب بگیرد و بایـد خودش حـج و عمره تمتع را مجدداً انجام دهد، و در هر صورت فعلاً از احرام خارج و محرمات احرام بر او حلال شده است.

(۶۵) س – در حال حاضر، که هر کسی بخواهد حج مشرف شود باید قبلاً برای ثبت نام و مقدمات حج اقدام نماید، اگر کسی ثبت نام کرد ولی نوبت او را برای چند سال دیگر اعلام نمودند، اگر قبل از رسیدن آن نوبت، از راه دیگر وسیله رفتن برای او فراهم شد و پول قرض کرد و به مکه رفت، آیا حج او حَجه الاسلام است یا خیر؟

ج – اگر قبلاً حج بر او مستقر نشده و فعلاً هم نمی تواند به حج برود مگر با قرض (۴)، حج بر او واجب نشده است، و حج او حَجه الاسلام نیست. (۵)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و اگر نشد سال بعد.
۲- [۲] . آیه الله مکارم: در همان سال و اگر ممکن نشد در سال های بعد.
۳- [۳] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط در این صورت هم نایب بگیرد و اگر بعداً رفع عذر شد و دارای شرایط بود احتیاطاً خودش نیز حج را انجام دهد. (مناسک عربی، ص۳۲، مسأله ۹۰).
۴- [۴] . آیـه الله اردبیلی: اگر هنگـامی که آن پـول را قرض می گیرد طلـبی داشته باشـد که به انـدازه مخـارج حـج او باشـد، چنـانچه قرض کنـد و به حـج برود، حجه الاسـلام محسوب می شود، هر چنـد قرض کردن واجب نیست. آیـات عظـام بهجت، زنجـانی، فاضل: حکم قرض گرفتن در ذیل مسأله ۲۰ گذشت. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هرگاه کسـی مقداری پول قرض کنـد که آن پول به مقـدار مخارج حـج باشـد و قـدرت پرداخت آن را بـدون مشـقت بعد از آن داشته باشد، حج بر او واجب خواهـد بود. (مناسک، م۳۳). آیـه الله سیسـتانی: مگر آنکه وقت پرداخت قرض آنقـدر دور باشـد که اصـلاً عقلاـ به آن تـوجه نکنند. که در این صورت حجّ بر او واجب خواهد شد. (مناسک، مسأله ۳۳).
۵- [۵] . آیه الله تبریزی: هرگاه کسـی مقـداری پول قرض کنـد که آن پول به مقـدار مخارج حج باشد و در وقت قرض کردن مالی داشته باشد که بتواند با آن قرض خود را ادا کند حج بر او واجب خواهد بود بلکه مثل این شخص اگر بتواند بدون منت قرض کنـد لازم است قرض کنـد و به حـج برود (مناسک، م۳۳). آیه الله خـامنه ای: به حاشـیه مسأله ۲۰ مراجعه شـود. آیه الله زنجانی: اگر برای پرداخت قرض خود به حرج نیفتاده باشد، حج او حجه الاسـلام است. آیه الله سـبحانی: تحصـیل استطاعت با قرض واجب نیست. آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: مگر در صورتی که از کسـی طلب داشـته باشـد و یـا مـالی دارد که در دسترس او نیست و بعداً به راحتی می تواند به واسـطه آن قرضی را که گرفته ادا کند، که در این صورت با قرض کردن صدق استطاعت می کند و اگر قرض کرد و سایر شرایط هم فراهم بود حج واجب می شود و حجه الاسلام می باشد. (مناسک عربی، ص۱۹، مسأله ۳۴). آیه الله مکـارم: مگر اینکه نـوبت خود را، که برای آن ثبت نـام کرده، در مقابـل آن به وام دهنـده واگـذار

کند..

(۶۶) س - اگر کسی به خیال اینکه استطاعت دارد، به قصد عمره تمتع مُحرم شد و به ترتیب کلیه اعمال حج تمتع حَجه الاسلام را انجام داد و بعد از تمام شدن اعمال معلوم شد که مستطیع نبوده است، بفرمایید احرام و اعمال گذشته اش چگونه است و نسبت به آینده اگر مستطیع شد، آیا حجه الاسلام بر او واجب است یا نه؟

ج - مُحرم نیست (۱)، ولی اگر مستطیع شد باید حَجه الاسلام به جا آورد.

ص:۶۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: حجّی که انجام داده حج استحبابی محسوب می شود و اکنون در احرام نیست و حج انجام شده کفایت از حجه الاسلام نمی کند. آیه الله بهجت: اگر به قصد انجام وظیفه فعلیه بوده حج صحیح استحبابی هم می باشد. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: حجش صحیح است ولی کفایت از حجه الاسلام نمی کند. آیه الله خامنه ای: اگر به قصد انجام وظیفه فعلیه بوده، حج صحیح و استحبابی است. آیه الله سبحانی: حج او مستحبی است و چنانچه بعداً مستطیع شد باید حجه الاسلام به جا آورد. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: احرام او صحیح و حج او مستحّبی است و کفایت از حجه الاسلام نمی کند. آیه الله نوری: اگر به قصد تقیید بوده احرام واقع نشده، و اگر خطا در تطبیق بوده احرام حج مستحب واقع شده و احرام صحیح بوده و از آن خارج شده، ولی مجزی از حجه الاسلام نیست..

(۶۷) س – کسی خیال می کرد، مستطیع نیست، به نیت استحباب مُحرم شد و اعمال عمره تمتع را انجام داد، بعد در مکه پرسید، معلوم شد مستطیع بوده است، آیا مجدداً باید به نیت وجوب مُحرم شود یا کافی است؟

ج – کفایت نمی کند (۱)، و در صحت حج ندبی او تأمل است. (۲)

ص:۶۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چون غالباً قصد امر فعلی می شود و این مورد از موارد خطا در تطبیق است، تجدید احرام لازم نیست و کفایت از حجه الاسلام می کند. آیه الله بهجت: اگر به قصد امر فعلی بوده، اگر چه اعتقاد ندبیت آن را داشته، اظهر صحّت و اجزاء از حجه الاسلام است (کتاب حج، ص۳۰). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: مجزی از حجه الاسلام است و نیاز به احرام جدید نیست. آیه الله خامنه ای: اگر شخص مستطیع با اعتقاد به اینکه مستطیع نیست قصد حج استحبابی کند، و بعد معلوم شود که مستطیع بوده، کفایت آن از حجه الاسلام محل اشکال است و بنابر احتیاط، واجب است در سال بعد حجّ را به جا آورد، مگر آنکه به توهّم اینکه وظیفه فعلیه او امتثال امر استحبابی است، قصد امتثال امر فعلی شارع مقدس را داشته باشد که در این صورت کفایت از حجه الاسلام می کند. (مناسک حج، م۶۵) آیه الله سبحانی: هر گاه به نیت امر فعلی محرم شده باشد از عمره تمتع کفایت می کند و در غیر این صورت احتیاط کند بدین گونه که طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و آن را عمره مفرده قرار دهد و سپس به یکی از مواقیت رفته و اگر نشد به ادنی الحل و سپس برای عمره تمتع واجب محرم شود و اعمال آن را انجام دهد سپس اعمال حج تمتع را به جا آورد. آیه الله سیستانی: چنانچه کسی به اعتقاد اینکه مستطیع نیست به عنوان استحباب، به حج رفت و قصد اطاعت امری که فعلاً متوجّه او است را نمود و بعداً معلوم شد مستطیع بوده، حجّش کفایت می کند و حج دیگری بر او واجب نیست. (مناسک، مسأله ۵۸). آیه الله صافی، آیه الله مکارم: بلکه کفایت می کند. آیه الله فاضل: باید حجه الاسلام را انجام دهد و اکتفا به عمره انجام شده مشکل است، لذا برای احرام عمره تمتع وجوبی، باید به وظیفه ناسی احرام که در مسأله ۲۱۵ بیان شده است، عمل کند و در ضیق وقت باید حجِ افراد انجام دهد، مگر اینکه خطا در تطبیق باشد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: حج استحبابی او صحیح است و باید در اولین فرصت، حجه الاسلام خود را به جا آورد. آیه الله فاضل، آیه الله نوری: اگر تقیید به استحباب داشته، و اگر به نحو خطا در تطبیق بوده، صحیح و کافی است. آیه الله گلپایگانی: مگر اینکه قصد کرده باشد حجّی را که بر اوست و اشتباهاً گمان کرده استحبابی است، که در این صورت بعید نیست کفایت کند. (مناسک عربی، ص۳۰، مسأله ۸۰)..

(۶۸) س – شخصی برای زیارت سوریه ثبت نام کرده و فعلاً ـ سه هزار روپیه به دست آورده است و خرج حج بیت الله هم همین مقدار می شود، آیا رفتن حج واجب است یا می تواند به زیارت سوریه برود؟

ج – اگر سایر شرایط استطاعت را داشته باشد باید به حج برود. (۱)

(۶۹) س – در قباله های کنونی برای ازدواج، مبلغ زیادی نوشته می شود، آیا زنی که می خواهد ازدواج کند طبق برنامه مذکور واجب الحج می شود یا خیر؟ ضمناً مشخص فرمایید مبلغ چقدر باشد بهتر است؟

ج – اگر بدون مفسده (۲) بتواند مهر را بگیرد و به حج برود مستطیع است، و مهرالسنه بهتر است و استحباب دارد. (۳)

(۷۰) س – اگر پدری بعد از ثبت نام برای حج، فوت کرده است و چند پسر دارد و

۱- [۱] . آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: و اگر سایر شرایط را ندارد باید برای سال های آینده استطاعت مالی خود را حفظ کند و اگر از تحقق سایر شرایط ناامید است، نایب بفرستد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۴۷ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: بدون وقوع در حرج. آیه الله سیستانی: اگر مستلزم حرجی بر زن باشد، که تحمّلش برای او مشکل است، مستطیع نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اختلال در زندگی. (مجمع المسائل، ج۱، مسأله ۳۳). آیه الله مکارم: و یا حاصل شدن هر چیزی برخلاف حیثیت او.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در صورتی که مهریه، حالّ باشد و شوهر بتواند از مهریه به مقدار مخارج حج را بپردازد و مطالبه آن مستلزم حرج و آبروریزی برای زن نباشد و همچنین در صورتی که شوهر بخواهد آن را بپردازد، زن مستطیع است..

اجازه حج به یکی از پسران داده می شود، آیا در چنین موردی

استطاعت طریقی برای کدام حاصل می شود؟

ج – با فرض وجود سایر شرایط استطاعت، به هر کدام اجازه داده شود مستطیع می شود. (۱)

ص:۶۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر قبلاً بر پدر حج مستقر نبوده و وصیتی هم نکرده باشد، هر یک از آنان که باقی ورثه رضایت برای استفاده او بدهند، استطاعت طریقی برایش حاصل می شود. آیه الله زنجانی: اگر لازم باشد که با آن فیش برای پدر، حج به جا آورند هیچ کدام مستطیع نیستند والاّ هر پسری که استطاعت مالی دارد اگر می تواند باید رضایت ورثه را در استفاده خودش از فیش متوفی جلب کند و اگر نکند حج بر عهده اش مستقر می شود. آیه الله سبحانی: اگر کسی برای حج ثبت نام نمود وقبل از رسیدن ذی الحجه فوت کرد و در همان سال استطاعت مالی پیدا کرده بود، حج بر او مستقر نشده است وفیش ثبت نام از ترکه میت به حساب می آید و اگر ورثه توافق کردند و فیش را به یکی از ورّاث مجاناً و یا به عنوان سهم الارث و یا با فروختن به او واگذار کردند و او سایر شرایط استطاعت به جز استطاعت طریقی را داشت، مستطیع می شود و درغیر این صورت اگر همه ورّاث در شرایط مساوی بودند باید قرعه بکشند و انجام حج را برای یک نفر از بین خود میسر کنند و اگر ورثه توافق ننمودند فیش فروخته می شود و بهای آن بین ورثه تقسیم می شود. آیه الله صافی: اگر به عنوان نیابت پدر است بر هیچ یک از آنها رفتن به حج و قبول نیابت واجب نیست مگر آنکه بالخصوص مورد وصیت باشد و اگر منظور این است که یکی از آنها می تواند با استفاده از فیش پدر برای خود حج به جا آورد، در صورت داشتن سایر شرایط استطاعت، بر هر کدام که می داند با استفاده از فیش مورد مزاحمت دیگران قرار نمی گیرد حج واجب است و اگر همه در این جهت مساوی باشند بر همه لازم است اقدام کنند و چنانچه یکی از آنها بدون مسامحه دیگران موفّق به استفاده شد حج از دیگران ساقط است ولی با مسامحه، حکم به استقرار حج بر او خالی از وجه نیست. این در صورتی است که فیش از ترکه میت محسوب نشود و اگر از ترکه محسوب شود در صورتی که هیچ یک از ورثه از حقّ خود نسبت به آن صرف نظر نکند، باید به فروش برسد و بهای آن بین ورثه – کما فرض الله – تقسیم شود و بنابراین، هر یک از ورثه یا غیر ورثه باید اقدام به خرید فیش نماید، هرکس برایش فراهم شد حج بر او واجب است و چنانچه پدر واجب الحج بوده است باید برای او استیجار نمایند هر چند به فروش فیش باشد. آیه الله گلپایگانی: اگر به عنوان نیابت پدر است بر هیچ یک از آنها رفتن به حج و قبول

(۷۱) س – پدری برای حج ثبت نام کرده و در وصیتش گفته است که برایش حج مستحبی به جا آورند و پسر بزرگتر چون دیده خودش استطاعت بدنی و مالی دارد و فقط استطاعت طریقی نداشته که آن هم با فوت پدر برایش حاصل شده، به نیت خود حج را انجام داده، نه به نیابت از پدر، آیا حج او صحیح است یا نه؟ چون استطاعت طریقی نداشته مگر از طریق نیابت؟

ج – فرض مزبور نیابت نیست، و حج خودش صحیح و مُجزی است. [(۱)]

(۷۲) س – مسلمینِ بعضی از کشورهایی که حکومتشان کمونیستی است، اگر بخواهند حج بروند باید مبلغ زیادی به آن حکومت کمک کنند و قهراً این پول برای تقویت چنین حکومتی مصرف می شود، در صورتی که راه منحصر به این کار باشد آیا اولاً: حج بر چنین اشخاصی واجب است یا نه؟ و ثانیاً: اگر این مقدار پول را بدهند و به حج بروند از حجه الاسلام کفایت می کند یا نه؟

ج – آنچه ذکر شد موجب سقوط حج نمی شود. [(۲)]

ص:۶۷

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ولی مرتکب عمل حرام شده است. آیه الله خویی: فتوای ایشان در این مورد در دست نیست. آیه الله سبحانی: حج او صحیح است، ولی باید برای پدر حج نیابی به جا آورد. آیه الله سیستانی: وصیت پدر در حج نسبت به او نافذ است و پسر استطاعت طریقی نداشته که بتواند برای خودش حج به جا آورد. (ملحق مناسک، سؤال ۱۰). آیه الله مکارم: ولی به خاطر ترک وصیتِ پدر، گناه کرده و باید حج مستحبی او را انجام دهد و یا کسی را بفرستد تا به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: ضررهای مالی غیر مجحف، که از ظالمین در طریق و از حکومت های ظالمه

(۷۳) س - زنی برای حج ثبت نام کرده است، ولی شوهرش که او هم استطاعت داشته، به عللی ثبت نام ننموده است، آیا زن می تواند شرعاً نوبت خود را به شوهرش بدهد به این امید که در آینده هر دو با هم ثبت نام نمایند یا نه؟

ج - اگر زن مستطیعه است نمی تواند نوبت خود را به شوهرش بدهد (۱)، ولی اگر

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه رفتن به حج برای زن هیچ محذوری نداشته باشد، نمی تواند نوبت خود را به شوهرش بدهد و چنانچه این کار را بکند گناه کرده و حج بر او مستقر می شود ولی حج شوهرش صحیح است..

نوبت را به او داد حج شوهر صحیح است. (۱)

(۷۴) س – من با داشتن بیست هزار تومان قرض و گرفتن یک ماه حقوق قبل از پرداخت آن، موفق به سفر حج شدم، با توجه به اینکه شخص طلبکار از این سفر حج کاملاً راضی و به پولش احتیاج ندارد، آیا این حج واجب محسوب می شود یا نه؟

ج – اگر استطاعت مالی برای شما محقق بوده، در فرض مزبور حج شما صحیح و حج واجب محسوب است، به شرط آنکه امکان ادای بدهی بعداً به سهولت برای شما فراهم باشد. ولی اگر با قرض (۲) برای حج استطاعت مالی پیدا کرده اید، مستطیع نشده اید و از حَجه الاسلام محسوب نمی شود. (۳)

(۷۵) س – اگر کسی مستطیع شد، آیا می تواند مال خودش را به پدر یا مادر ببخشد و خرج سفر حج ایشان نماید و اگر چنین کرد تکلیفش چیست؟

ج – اگر شخصاً مستطیع است باید حج به جا آورد و با بخشش پول به والدین، تکلیف از او ساقط نمی شود و در صورتی که با بخشش پول به والدین نتواند حج واجب بر خود را به جا آورد بخشش جایز نیست، اگر چه صحیح است.

(۷۶) س – اشخاصی که در وقت اسم نویسی برای حج، استطاعت مالی دارند و از طرف دولت برای پنج سال یا بیشتر اسم می نویسند، آیا برای این گونه اشخاص اسم نویسی واجب است یا نه؟ و بر فرض وجوب، اگر مسامحه کردند و ننوشتند و بعد از مدت پنج سال مردند یا از استطاعت مالی افتادند، فقط ترک واجب کرده اند یا اینکه حج هم بر آنان مستقر است؟

ج – اگر احتمال دهند که قرعه در همان سال اول به نامشان بیرون می آید لازم است

۱- [۱] . آیه الله مکارم: ولی زن گناه کرده است.

۲- [۲] . تفضیل مسأله و نظر مراجع عظام در ذیل مسأله ۲۰ و ۲۱ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۲۰ مراجعه شود. آیه الله مکارم: مگر اینکه مالی که معادل آن باشد و بتواند دین را با آن ادا کند داشته باشد..

شرکت کنند (۱) و اگر شرکت نکردند باید به حج بروند و حکم کسی را دارند که حج بر او مستقر است. (۲)

(۷۷) س – اینجانب با شرایط زیر، طبق قرعه کشی سازمان حج و زیارت –

ص:۷۰

۱– [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه اگر احتمال دهد که در سال های بعد از سال اول هم قرعه به نامش اصابت می کند، باید ثبت نام کند و اگر ثبت نام نکند و بمیرد، چنانچه احتمال برود که اگر ثبت نام می کرد می توانست به حج برود، حج بر او مستقرّ شده است. آیه الله خامنه ای: بلکه اگر رفتن به حج در سال های بعد منوط به نام نویسی و پرداخت مبلغی در این سال باشد بنابر احتیاط واجب باید به این کار اقدام کند. (مناسک حج، م۶۹) آیه الله خویی: به هر حال باید در قرعه کشی شرکت کنند. (مستفاد از مناسک، صفحه ۱۶، والمسائل الشرعیه، ج۱، صفحه ۲۹۷، س۱). آیه الله سیستانی: چنانچه توقع عروض مانع دیگری از رفتن به حج در سالی که قرعه به نام او اصابت می کند، ندارد، بنابر احتیاط واجب لازم است ثبت نام کند وگرنه حج بر او بنابر احتیاط واجب مستقر می شود.

۲– [۲] . آیه الله تبریزی: اگر اطمینان داشته باشد که در سال اول نامش بیرون می آید لازم است در قرعه کشی شرکت کند. آیه الله زنجانی: اسم نویسی واجب است و اگر نکردند و در اولین سال به حج نرسیدند طبق حاشیه مسأله ۳ عمل نمایند. آیه الله سبحانی: و همچنین در صورتی که رفتن به حج براساس قوانین کشور منحصر به ثبت نام برای پنج سال آینده باشد در این صورت نیز احتیاط واجب این است که باید ثبت نام بکند و اگر ثبت نام نکرد و به خاطر ثبت نام نکردن استطاعت طریقی پیدا نکرد، حج بر او مستقر می شود. آیه الله صافی: در مورد سؤال، وجوب نام نویسی محلّ تأمّل است و چنانچه با ترک آن، بعد از پنج سال فوت کرد استقرار حج بر او معلوم نیست اگر چه احتیاط آن است که برای او، با بقای استطاعت تا سال پنجم، استیجار حج نمایند. آیه الله گلپایگانی: در مورد سؤال، نام نویسی واجب است و چنانچه مسامحه کرد و بعد از پنج سال فوت نمود، چون علی الظاهر در طول پنج سال متمکن از رفتن به حج بوده است حج بر او مستقر شده، و باید برای او استیجار نمایند. آیه الله مکارم: اسم نویسی برای این اشخاص واجب است و اگر یقین به اصابت قرعه داشته باشند حج بر آنها مستقر می شود ولی احتمال کافی نیست..

ان شاءالله – در سال ۱۳۶۶ عازم بیت الله الحرام هستم:

۱. هزینه کامل زیارت خود و همسرم از پول مُخَمَّش تهیه شده است.

۲. معلم آموزش و پرورش بوده و حقوق مستمر در حد معمول زندگی با قناعت را دریافت می دارم.

۳. فاقد مسکن و اتومبیل شخصی بوده و در هر شهری که شاغل باشم، مستأجر هستم.

۴. وسائل زندگی را در حد معمول دارا می باشم.

با توجه به شرایط فوق و شبهاتی که نسبت به وجوب حج و عدم آن از اطراف القا می شود، آیا حج اینجانب و همسرم از حجّ واجب، کفایت می کند یا خیر؟

ج (۱)- در فرض مرقوم چنانچه همسر شما به مقدار رفتن و برگشتن برای حج پول دارند و می توانند بروند، مستطیع هستند، و شما در صورتی استطاعت دارید که لوازم زندگی خود و عائله را به مقدار شأنتان دارا باشید (۲)، و بعد از برگشتن بتوانید با در آمد کسب خودتان، زندگی خود و عائله را اداره کنید.

(۷۸) س – اگر شخصی مستطیع بود و در رفتن به حج مسامحه کرد تا نوبت او از دست رفت، حال که اسم نمی نویسند، آیا با واسطه و سفارش در ایران یا خارج از ایران و با صرف مبالغی زیاد، جایز است به حج مشرف شود یا خیر؟ زیرا در غیر این صورت سال ها فریضه او تأخیر می افتد و خوف این را دارد که خدای ناکرده از تارکین حج به حساب آید؟

۱- [۱] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم: در فرض سؤال مذکور، حج بر شما و همسرتان واجب است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه نداشتن مسکن و اتومبیل ملکی برای شما حرجی و بلکه مخالف با شأن نباشد، مستطیع می باشید. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: اگر از جهت صرف هزینه حج، در ناراحتی و مشقت نشوند واجب است حج بروند..

ج - باید به هر نحو [(۱)](#) هست و برخلاف مقررات جمهوری اسلامی نیست به حج مشرف شود. [(۲)](#)

(۷۹) س - شخصی قبلاً حج بر او مستقر نشده، اما در موقع ثبت نام جهت حج تمتع مستطیع بوده و ثبت نام نموده، ولی بعداً از نظر مالی محتاج شده و احتیاج به پول سپرده شده در بانک را دارد، بفرمایید می تواند پول را پس بگیرد یا خیر؟ و چنانچه در سال اول یا سال های بعد قرعه به نام او اصابت کند، فرق دارد یا نه؟

ج - با فرضی که ذکر شده مستطیع نیست و می تواند [(۳)](#) پول را بگیرد و فرق ندارد. [(۴)](#)

ص:۷۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه حرجی نباشد و نیز متوقف بر ارتکاب حرام اهمّ نباشد باید به حج مشرف شود. آیه الله بهجت: قبل از استقرار حج استطاعت شرعیه شرط است و بعد از آن استطاعت عقلیه و مقدوریت میزان است البته با مراعات سایر احکام شرعیه. (مستفاد از صفحه ۲۷ و ۲۲ کتاب حج) آیه الله تبریزی: باید به هر نحو ممکن، مادامی که حرج نبوده و مستلزم ارتکاب حرام نباشد، به حج مشرف شود. آیه الله خویی: اگر حرجی نباشد و نیز متوقف بر ارتکاب حرام اهم یا مساوی نباشد حج واجب است. آیات عظام سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: در صورت تمکن، اگر چه با صرف مبلغ زیادتر، لازم است به حج برود. آیه الله فاضل: اگر حرجی نباشد باید به هر نحو...

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به هر نحو که حرجی و موجب مهانت نباشد باید اقدام کند و اگر مستلزم معصیت باشد حج را تا رفع مشکل، تأخیر بیندازد؛ ولی اصل وجوب حج باقی است و به هر شکل، حج به جا آورد مجزی است.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: اگر در سال اول قرعه به نام او اصابت کند، نمی تواند پول را بگیرد مگر آنکه در حرج بیفتد. آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: اگر نفقه لازم باشد و یا از ترک انفاق به حرج بیفتد. آیه الله سیستانی: اگر پول را برای نفقات لازم نیاز داشته و غیر از آن پولی نداشته است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر احتیاج مبرم به پول حج داشته باشد می تواند پس بگیرد و اگر گرفت و مصرف کرد مستطیع نیست؛ و فرقی بین سال اول و بعد نیست..

(۸۰) س - پدرم در سال ۱۳۶۰ برای زیارت خانه خدا مستطیع شد و در سال ۱۳۶۲ جهت زیارت خانه خدا به مکه مشرف شد، ولی بعد از احرام بستن، بین راه سکته و فوت کرد و هیچ گونه عملی را انجام نداد، آیا حج به گردنش می باشد یا خیر؟

ج - اگر بعد از دخول حرم مرده (۱)، حج از او ساقط شده است و اگر قبل از دخول حرم فوت کرده (۲)، در صورتی حج واجب نیست که سال اول استطاعت او باشد. (۳)

(۸۱) س - دارایی شخصی قریب هفتصد و پنجاه هزار تومان از اصل ملک و خانه که ارث از پدرش به او رسیده می باشد، به اضافه اینکه یک باب منزل مسکونی هم دارد، اکنون که نامبرده در اثر سانحه ای از دنیا رفته است، دارای یک همسر و دو بچه صغیر می باشد که معاش آنان از در آمد همین املاک مذکور تأمین می شود، آیا شخص مُتَوفی مستطیع بوده یا خیر؟ و در صورت وجوب حج، آیا حج بَلَدی گرفته شود یا میقاتی کفایت می کند؟ و آیا می شود مخارج حج، از کلّ ترکه پرداخت گردد؟

ج (۴)- چنانچه شخص متوفّی در حال حیات، خرج رفت و برگشت خود و عیالاتش (۵)

ص:۷۳

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: ظاهر سؤال این است که حج بر او مستقرّ بوده است و در این صورت و در فرض سؤال، حج از او ساقط نیست و باید از او قضا کنند و اگر فوت بعد از احرام و دخول حرم بوده به مسأله ۱۱۰ رجوع شود. آیه الله مکارم: اگر بعد از احرام فوت کند حج از او ساقط است. خواه در حرم فوت کرده باشد و یا در خارج حرم.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۷۳)

۳- [۳] . آیه الله بهجت: یعنی سال اول استطاعت شرعیه نه فقط مالیه. آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: بلکه در این فرض که حج بر ذمّه اش مستقر نبوده ولی قبل از احرام یا دخول حرم بمیرد، ظاهراً قضا از او واجب شود.

۴- [۴] آیه الله سبحانی: باید برای آن شخص دوباره نائب بگیرند. . آیه الله زنجانی: چنانچه بدون اختلال در زندگی می توانسته به حج برود، مستطیع بوده و حج میقاتی کافی است و چنانچه وصیت نکرده از اصل ترکه خارج می شود.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: یعنی و نفقه عیالاتش در نبود او..

را داشته و در برگشتن هم در آمد لایق به حال خود و خانواده را داشته و می توانسته به مکه برود (۱) و تأخیر انداخته، مستطیع بوده و چنانچه وصیت نکرده، حج میقاتی از اصل ترکه خارج می گردد. (۲)

(۸۲) س - شخصی که حج به جا آورده، لیکن چون امرار معاش او از وجوه و امثال آن بوده و آن زمان نیز متذکر مسأله مربوط به عدم استطاعت چنین شخصی نشده و گمان کرده که حج واجب خود را انجام داده است، پس از آن و در حال استطاعت قطعی نیابتاً حج به جا آورده است، آیا حج نیابتی وی صحیح است یا باید پس از انجام حج واجب مستقر خودش، نیابت را تکرار کند؟ (۳)

ج - چنانچه در وقت انجام حجّ اوّلی مستطیع نبوده، با فرض حصول استطاعت در

۱- [۱] . آیه الله بهجت: و اگر نمی توانسته ولی می توانسته استنابه کند، حکم آن در مسأله ۵۲ گذشت و نیز برای «مراد از رجوع به کفایت» به مسأله ۴۰ مراجعه شود. آیه الله خویی: بلکه اگر دارا و ثروتمند بوده و توانایی مباشرت اعمال حج را نداشته یا دشوار و با مشقت بوده و در نایب گرفتن تأخیر کرده حج بر ذمه اش می باشد مگر اینکه احتمال داده شود در حال حیات در مورد استطاعت خود غافل قاصر بوده که در این صورت لازم نیست برای او حج به جا آورند. (مناسك، مسأله ۶۳ و تعلیقه عروه، ج۲، ص۲۴۰). آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: بلکه اگر تمکن مالی داشته و توانایی مباشرت اعمال حج را نداشته یا دشوار و با مشقّت بوده و در نایب گرفتن تأخیر کرده است حج بر ذمّه اش می باشد (مناسک، مسأله ۶۳).

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: و همچنین بنابر احتیاط اگر ثروتمند بوده و توانایی مباشرت اعمال حج را نداشته یا دشوار بوده و در نایب گرفتن تأخیر کرده، حج بر ذمه اش می باشد.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۴۵ مراجعه شود. . آیه الله بهجت: با ملاحظه حواشی مسأله ۴۰ که گذشت، هر دو حج او صحیح است. آیه الله فاضل، آیه الله سبحانی: در فرض مذکور مستطیع بوده و حج انجام شده حج واجب می باشد و حج نیابی هم محکوم به صحت است..

زمان حج ثانی، حج نیابتی باطل است (۱) و حج خود را باید انجام دهد و حج نیابتی را اگر وقت آن موسّع بوده، بعد از حج خودش انجام دهد و در غیر این صورت به صاحب پول مراجعه کند.

(۸۳) س - کسی که واجب الحج بوده، از پاکستان عازم حج شد و در مدینه منوره بیمار گردید و در حال بیماری به طرف مکه رهسپار شد و در بیمارستان مکه قبل از حج وفات نمود، تمام دارائیش در وقت فوت، مقداری پول و قطعه زمینی در پاکستان بوده است، با توجه به اینکه پول موجودش برای نیابت حج او کفایت نمی کند، آیا ورثه اش باید زمین را بفروشند و برایش نایب بگیرند، و یا اینکه با فوت او حج ساقط می شود؟ اجرکم علی الله.

ج - اگر با احرام عمره تمتع داخل مکه شده (۲) و پیش از انجام یا اکمال اعمال عمره یا بعد از انجام آن فوت نمود، همان مقدار عمل او مُجزی و حج از او ساقط است، ولی اگر بدون احرام عمره وارد مکه شد (۳) و در آنجا فوت نمود، در صورتی که حج بر او قبلاً مستقر بوده، باید از اصل ترکه او برایش نایب بگیرند و حج میقاتی کفایت می کند.

(۸۴) س - اینجانب در موقع ازدواج، یک سفر حج به زوجه ام وعده داده ام، آیا ادائش چگونه می باشد؟

۱- [۱] . تفصیل نظر آیات عظام در این مسأله ذیل مسأله ۳۸ و ۴۰ گذشت و در ذیل مسأله ۱۰۷ در شرط ۶ خواهد آمد. آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسائل ۳۸ و ۴۰ مراجعه شود. آیات عظام خامنه ای، زنجانی، مکارم: حج اوّل صحیح بوده و حج نیابتی او نیز صحیح است.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و آن بخش از مکه خارج از حرم نمی باشد. آیه الله مکارم: اگر بعد از احرام فوت شده، حج از او ساقط است؛ خواه بعد از دخول حرم و یا قبل از دخول حرم باشد.
۳- [۳] . نظر آیات عظام در ذیل سؤال ۸۰ گذشت. آیه الله اردبیلی: و آن بخش از مکه خارج از حرم نمی باشد..

ج - اگر مجرد وعده بوده است (۱)، لازم نیست ادای (۲) آن. و اگر مهر قرار داده شده باشد (۳) باید به آن عمل کند. (۴)

(۸۵) س - اینجانب که به علت کهولت سن و بالا بودن قند خون و امراض دیگر قادر به انجام فریضه حج نمی باشم، آیا می توانم نیابتاً از طرف خود کسی را به حج بفرستم یا خیر؟

ج - اگر قبلاً از جمیع جهات مستطیع بوده اید، ولیکن اقدام بر انجام حج نکرده اید و در نتیجه حج بر شما مستقر شده و فعلاً در اثر پیری یا بیماری که امید خوب شدن نباشد تمکن از سفر حج ندارید واجب است کسی را نایب بگیرید تا برای شما حج به جا آورد. (۵)

(۸۶) س - شخصی پدرش وصیت کرده است که فرزندش از جانب او حج به جا

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: بنا بر احتیاط به آن عمل کند. آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید به آن وفا کنید.
۲- [۲] . آیه الله مکارم: ولی بدون شک عمل به آن مستحب مؤکد است.
۳- [۳] . آیه الله مکارم: یا شرط ضمن العقد بوده است.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و همچنین اگر به نحو شرط ولو شرط ابتدایی باشد. آیه الله بهجت: تنها وعده سفر موجب استطاعت نمی شود ولی بر مرد لازم است که به وعده خود وفا کند، اگر هنگام عقد ازدواج به او وعده داده است. (مناسک، ص۱۶۱، س۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر شرط ضمن العقد باشد، وفا واجب است و در غیر آن، تخلف از وعده کراهت شدیده دارد. آیه الله زنجانی: اگر تعهد کرده اید مدیون هستید؛ پس چنانچه بتوانید باید به آن عمل کنید. آیه الله سبحانی: اگر شرط ضمن العقد یا مهر بوده باید به آن عمل کند و اگر تنها وعده بوده نیز بنابه احتیاط واجب باید به وعده خود وفا کند.
۵- [۵] . تفصیل نظریه آیات عظام در این مسأله در ذیل مسأله ۴۱ گذشت. آیه الله بهجت: بر چنین شخصی واجب نیست به حج برود ولی نایب گرفتن بر او واجب است علی الأظهر و تفصیل آن در حاشیه مسأله ۵۲ گذشت. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۳ مراجعه شود..

آورد، بعد از مرگ پدر، فرزند مستطیع می شود. آیا لازم است حج خود را بر حج پدر مقدم بدارد و اگر حج خود را مقدم بدارد آیا صحیح است یا نه؟

ج - اگر قبل از آنکه پسر مستطیع شود، پدر او را اجیر کرده که بعد از فوت او در سال اول حج برای پدر انجام دهد یا نسبت به مدت، مطلق بوده که منصرف به سال اول است و پسر قبل از استطاعتِ خود اجاره را قبول کرده (۱)، لازم است سال اول بعد از فوت پدر حج نیابی برای پدر انجام دهد. (۲) و در غیر این صورت باید

برای خودش حج کند. (۳) و در صورت اول، اگر برای خودش حج به جا آورد صحیح است، گرچه در مخالفت اجاره معصیت کرده است. ولی در صورت دوم، اگر حج نیابی

۱- [۱] آیه الله سبحانی: کسی که مستطیع بوده وبه حج نرفته، باید نائب بگیرد. . آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: در صورتی که استطاعت او توقّف بر قبول استیجار داشته باشد، لازم است اوّل برای پدر حج انجام دهد والاّ استطاعتِ بعد، کاشف از بطلان اجاره است. آیه الله فاضل: هر کدام از دو حج را سال اول انجام دهد، محکوم به صحّت است هر چند در بعضی از صور عصیان کرده است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه واجب است حج خود را انجام دهد، چه پدر وصیت کرده باشد که او به حج برود و چه او را اجیر کرده باشد؛ و استطاعت بعدی کشف از بطلان اجاره و وصیت می کند، مگر اینکه در فرض اجاره استطاعت از طریق مال الاجاره حاصل شده باشد که در این صورت باید حج پدر را انجام دهد و اگر استطاعت او تا سال های بعد باقی بماند، بعداً حج خودش را انجام دهد. آیه الله خامنه ای: اگر بعد از عقد اجاره به واسطه مالی غیر از مال الاجاره مستطیع شود باید در آن سال حج را برای خود انجام دهد و اگر عقد اجاره او برای همین سال بوده اجاره باطل است و در غیر این صورت باید حج استیجاری را در سال بعد به جا آورد. (مناسک حج، م۶۴) آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۱۵۱ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: اگر با پول نیابت مستطیع شده باشد. ولی اگر با پول دیگری مانند ارث مستطیع شده باشد، پس اگر مطمئن باشد که سال بعد می تواند حج خود را انجام دهد، اجاره صحیح است و باید در سال اوّل، حج پدر را انجام دهد و اگر مطمئن نباشد اجاره باطل است و باید حج خود را انجام دهد.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: مگر اینکه مطمئن باشد که سال بعد می تواند حج خود را انجام دهد..

به جا آورد صحیح نیست (۱)، و نه برای خودش واقع می شود و نه برای پـدرش، و حـج بر خودش مسـتقر می شود که باید به هر نحو شـده در سال بعـد اتیان کند و اگر به جا نیاورد در سال های بعد، با مراعات فوراً ففوراً، انجام دهد. و باید معلوم باشـد که مجرد وصیت (۲) به حـج بدون استیجار فرزند، نیابت را بر او واجب نمی کند هر چند وصـیت را قبول کرده باشد. بنابراین در فرض استطاعت فرزند بعد از فوت پدر باید برای خودش حج به جا آورد و نیابت صحیح نیست. (۳)

(۸۷) س - خانم خانه داری که حـج بر او واجب شـده است و شوهرش اجازه مسافرت به تنهایی را نمی دهد و می گوید چون برای حج اسم مرا ننوشته ای من اجازه

ص:۷۸

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله سـبحانی: در حاشـیه مسأله ۴۴ گـذشت که حج نایب صـحیح و ذمّه منوب عنه بریء می شود. آیات عظام تبریزی، خویی، سیسـتانی: حـج نیابی او صـحیح است و برای پدرش واقع می شود، ولی نایب اجره المثل را طلبکار است. نه اجره المسمّی را. آیه الله مکارم: صحیح است ولی به خاطر تأخیر حجّ خودش، معصیت کرده است.
۲- [۲] . آیه الله سـبحانی: اگر در وصیت قید مباشرت شده و فرزند قبول کرده و ظاهر وصیت فوریت باشد، باید برای پدر حج انجـام دهـد. آیه الله سیسـتانی: اگر اجرت را معین کرده و او در حیـات پـدر قبول کرده، اجـاره است و در صورتی که صـحیح باشـد باید انجام دهد. (منهاج الصالحین، ج۲، ص۱۴۴۹). آیه الله مکـارم: اگر وصـیت کرده خودِ فرزنـد به جا آورد و او قبول کرده لازم است عمل کنـد. بنابراین اسـتطاعت برای او حاصل نمی شود. آیه الله نوری: اگر در وصـیت قیـد «مباشـرت» شـده و فرزند وصیت را قبول کرده، نیابت واجب می شود، هر چند استیجار هم محقق نشده باشد.
۳- [۳] . تفصیل این مسأله و نظریه آیات عظام در مسأله ۳۸ و ۷۰ گذشت. آیه الله زنجانی: اگر انجام حج نیابی باعث می شود که دیگر نتوانـد - حتی در سال های بعـد - حجه الاسـلام خود را به جا آورد، حج خودش مقدم است و اگر چنین نباشد، پس چنـانچه برای نیابت قراردادی الزامی در کار نیست در این صورت نیز بایـد حـج خود را به جا آورد و اگر قرارداد الزامی باشـد باید حج نیابی به جا آورد؛ هر چند اگر مخالفت کرده حج خود را به جا آورد صحیح و مجزی از حجه الاسلام است..

نمی دهم، وظیفه اش چیست؟ و آیا بدون اجازه شوهر می تواند به حج برود یا نه؟

ج - در سفر حجِّ واجب، برای زن اجازه شوهر شرط نیست و زن باید حج واجب خود را به جا آورد ولو اینکه شوهر او راضی به مسافرت او برای حج نباشد. (۱)

(۸۸) س - شخصی طبق وصیت پدر، که پول به حساب سازمان حج واریز کرده است، به نیابت او به مکه آمده در حالی که خود فرزند نیز استطاعت مالی داشته است، آیا به نیابت پدر حج به جا آورد یا حج خود را انجام دهد؟

ج - اگر راه برای پسر باز نبوده و از جهت نوبت پدر و نیابت از او، راه برای او باز شده است (۲) باید، برای پدرش حج کند (۳)، مگر آنکه تبرّعاً و بدون اجاره به نیابت پدر آمده باشد، که در این صورت مستطیع شده و باید برای خودش حج به جا آورد (۴)، و

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه رفتن به حج موجب شود که زن دچار مشقّت شدید گردد. آیه الله زنجانی: ولی اگر در مخالفت با شوهر، حرج یا هتک حیثیت زن باشد رفتن به حج فعلاً واجب نیست. آیه الله سبحانی: ولی شایسته است رضایت اورا جلب کند. آیه الله خامنه ای و آیه الله مکارم: اما اگر رفتن به حج بدون کسب اجازه شوهر موجب عسر و حرج برای زن شود، مستطیع نخواهد بود و حج بر او واجب نیست.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چنانچه فرزند بتواند از این فیش برای خودش استفاده کند باید حج خود را به جا آورد ولی اگر به جهتی مثلاً قبول وصیت پدر یا اجیر شدن برای ورثه یا رضایت نداشتن ورثه نتواند با استفاده از این فیش برای خودش حج به جا آورد، باید برای پدرش حج به جا آورد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و فرقی نمی کند که برای انجام حج اجیر شده باشد یا آن را تبرّعی انجام داده باشد. آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: باید برای خود حج به جا آورد و برای پدر نایب بگیرد. آیه الله سبحانی: اگر از جهت نوبت پدر، راه برای او باز باشد و در وصیت قید مباشرت شده و فرزند قبول کرده و ظاهر وصیت فوریت باشد، باید برای پدر حج انجام دهد.

۴- [۴] . آیه الله خویی: در صورتی که وصیت پدر این بوده که او خودش حج نیابی را به جا آورد، فتوای ایشان معلوم نیست. آیه الله سیستانی: در این صورت نیز باید برای پدرش حج کند. آیه الله فاضل: در این صورت نیز باید برای پدرش حج به جا آورد هر چند اگر برای خودش نیز حج انجام دهد صحیح است..

گذشت که به مجرد وصیت (۱) و قبول فرزند، نیابت واجب نمی شود مگر آنکه قبل از استطاعت اجیر شود. (۲)

(۸۹) س – شخصی به جز برای هَدْی، استطاعت حج را دارا است، آیا حج برای او واجب است؟

ج – بلی مستطیع است (۳) و پول هَدْی، جزو استطاعت نیست. (۴)

(۹۰) س – اینجانب سال گذشته به حج مشرف شدم و با توجه به فتوای حضرتعالی که فرموده اید طلابی که به شهریه حوزه نیاز دارند مستطیع نیستند و در صورتی مستطیع

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۸۶ رجوع شود. آیه الله سبحانی: اگر پسر وصیت پدر را قبل از استطاعت خود پذیرفته، حج نیابی مقدم است. آیه الله سیستانی: و گذشت که اگر اجرت معین شده باشد و او در حیات پدر وصیت را قبول کرده باشد، اجاره است و باید انجام دهد. آیه الله مکارم: اگر وصیت را قبول کرده واجب العمل است. آیه الله نوری: اگر در وصیت قید «مباشرت شده» و فرزند وصیت را قبول کرده، نیابت واجب می شود و استیجار لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی، آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۸۶ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مستطیع نیست و پول قربانی جزء استطاعت است.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: در صورتی که بتواند بدون حرج و مشقّت بدل هدی روزه بگیرد. آیات عظام خویی، سبحانی، فاضل: چنین شخصی مستطیع نیست مگر با تمکن از جمیع مصارف حج و از جمله ثمن هدی. آیه الله زنجانی: و به جای آن روزه می گیرد مگر در صورتی که روزه گرفتن برای او مشقت شدید یا خوف ضرر داشته باشد که در این صورت مستطیع نیست. آیه الله سیستانی: استطاعت حاصل است و به جای هدی روزه می گیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مستطیع نمی شود و پول هدی جزو استطاعت است. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۳۷، مسأله۳۸). آیه الله مکارم: زیرا به جای آن روزه می گیرد و چنین کسی عرفاً استطاعت برای حج دارد..

می شوند که از وجوه شرعیه مستغنی باشند، لذا اینجانب مقدار پولی با افراد ذیحق (پدر و همسایه) مبادله و دستگردان کردم و به عنوان اینکه نسبت به بنده ذی حق هستند، به آنان بخشیدم و ایشان آن را جهت مخارج حج به من برگرداندند، من هم در تمام اعمال و مناسك حج نیت حجه الاسلام کردم، آیا این حج برای اینجانب کفایت از حجه الاسلام می کند یا نه؟ ضمناً لازم به تذکر است که در ثبت نام عمومی سال ۱۳۶۰ پول به حساب ریختم و آن موقع فتوای فوق را ندیده بودم و پولی که دستگردان شده بود جایگزین آن پولی که در حساب واریز کرده بودم قرار گرفت، بفرمایید آیا عین پول مبذول باید هزینه باشد یا بذل آن کافی است؟

ج - در فرض سؤال احوط آن است (۱) که بعداً اگر استطاعت پیدا کردید حج را اعاده نمایید. (۲)

(۹۱) س - شخصی قدرت مسافرت حج را ندارد و از قادر شدن بعد هم مأیوس است و استطاعت مالی هم ندارد، اگر به او بذل نفقه حج نمایند، آیا باید قبول کند و نایب بگیرد یا اینکه قبول واجب نیست، و نیز اگر او را مهمان کنند، حج واجب می شود تا استنابه کند یا خیر؟

ج - در فرض مرقوم حج واجب نیست. (۳)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: این گونه افراد حجّشان صحیح و مجزی است. (مناسک حج، م۵۵) آیات عظام زنجانی، سبحانی، مکارم: سابقاً گفته شد اینگونه افراد از طلاب و غیر طلاب مستطیع هستند و حجشان صحیح و مجزی است. تفصیل این مسأله و نظریه مراجع در ذیل مسأله ۴۰ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۴۰ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: در این صورت استنابه می کند علی الأحوط. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: اگر مالی را به او اباحه کنند، به اندازه ای که با آن می تواند حج برود و مجاز در نایب گرفتن هم باشد، بنابر احتیاط واجب نایب بگیرد. آیه الله خویی: اگر مالی را به او اباحه کنند، به اندازه ای که با آن می تواند حج برود و مجاز در نایب گرفتن هم باشد، نایب گرفتن بر او واجب می شود (مستفاد از مبانی ایشان در بحث استطاعت). آیه الله زنجانی: اگر هزینه حج یا مکمّل آن را به او تملیک یا اباحه کنند و مجاز در نایب گرفتن هم باشد باید بدون تأخیر نایب بگیرد..

(۹۲) س – اگر در میقات مستطیع شد و حَجه الاسلام به جا آورد، مُجزی است یا نه؟ و آیا در فرض مسأله، رجوع به کفایت شرط است یا نه؟

ج – اگر مستطیع شده، مُجزی است، ولی رجوع به کفایت شرط است. (۱)

(۹۳) س – شخصی که استطاعت رفتن به حج را پیدا کرده، آیا می تواند پول حج را به مصرف لازمی در غیر مؤونه خود و افراد واجب النفقه اش خرج کند و خود را از استطاعت بیندازد؟ مثلاً آیا می تواند در شرایط کنونی کشور خرج جبهه کند؟

ج – مستطیع باید به حج برود (۲)، و دادن پول در مصارف مذکور کافی از حج واجب نیست، و اگر خرج کند (۳) و از استطاعت بیفتد، باید به هر نحو هست به حج برود.

(۹۴) س – در مواردی که نهاد یا ارگانی فردی را به حج می فرستد، بدون اینکه ملزم

ص:۸۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که وضع زندگی او قبل از حج و بعد از آن فرقی نکند، رجوع به کفایت شطر نیست. آیه الله بهجت: در مسأله ۴۰ معنای رجوع به کفایت گذشت که زندگی او از یسر به عسر تغییر نکند. آیه الله تبریزی: مگر برای کسی که اگر آنچه دارد در راه حج خرج کند به حرج نمی افتد. آیات عظام خویی، زنجانی، سیستانی: به شرحی که در ذیل مسأله ۴۰، شرایط وجوب گذشت. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۵۹ مراجعه شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مگر برای کسی که اگر آنچه دارد در راه حج خرج کند زندگی او قبل و بعد از حج تفاوتی ندارد. آیه الله مکارم: اگر چنانچه انجام حج در این شرایط تأثیر چندانی در وضع و حال او نداشته باشد حج او صحیح است و رجوع به کفایت شرط نیست.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، می تواند قبل از وقت حرکت قافله آن را در مصارف خود خرج کند، هر چند دیگر نتواند به حج برود. ولی در صورتی که آن مال را نسیه تا زمان بعد از حج بفروشد و منظور فرار از استطاعت باشد، احتیاط این است که اقدام به این عمل نکند و تفصیل آن در ذیل مسأله ۲۳ گذشت. (مناسک، ص۱۶، مسأله ۳۶).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و حج نیاورد حج بر عهده اش مستقر شده و باید به نحوی که در حاشیه مسأله ۳ گذشت عمل نماید..

باشد کاری انجام دهد، آیا از موارد حج بذلی است یا خیر؟ و قبول آن واجب است؟

ج - با فرض مشروعیت آن بدون تعهد به هیچ کاری، حکم حج بذلی دارد. (۱)

(۹۵) س - مقداری پول دارم که برای رفت و آمد به سفر مکه کافی است، ولی هنوز از طرف دولت جمهوری اسلامی وقتی برای ثبت نام اعلام نشده است، آیا نگهداری آن پول لازم است و من مستطیع هستم؟

ج - اگر سایر شرایط را دارید و در همین سال هم ثبت نام می شود، باید ثبت نام کنید. و در غیر این صورت مستطیع نیستید (۲) و نگهداری پول لازم نیست. (۳)

(۹۶) س - همسر شهیدی که دارای دو بچه چهار ساله می باشد و عملاً سرپرستی این دو بچه را دارد و به عنوان خانواده شهید قرعه حج هم به نام او در آمده است، آیا مشارالیها می تواند مخارج را از مال این دو صغیر بردارد و مناسک حج را انجام دهد یا خیر؟

ج - نمی تواند مصارف حج را از اموال صغیر بردارد.

ص:۸۳

۱- [۱] . آیه الله خویی: در صورتی که ولایت شرعیه بر بذل داشته باشد یا حاکم شرع آن را اجازه نماید.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه احتمال عقلایی بدهید که بتوانید با این پول در سال های آینده ثبت نام کرده و به حج بروید، نمی توانید خود را از استطاعت خارج کنید. آیه الله تبریزی: در صورتی که فقط از طریق ثبت نام می توانید به حج بروید، چنانچه در این سال ثبت نام می شود و اطمینان دارید با ثبت نام می توانید در همین سال به حج بروید، باید ثبت نام کنید و به حج بروید، و همچنین اگر توانایی رفتن به حج از طریق آزاد را دارید، مستطیع هستید و باید به حج بروید، و در غیر این دو صورت مستطیع نیستید و نگهداری پول لازم نیست. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۲۴ مراجعه شود. آیه الله خویی: به هر حال باید آن را تا زمان ثبت نام حفظ کنید. آیه الله سیستانی: اگر احراز کند که در سال بعد واجد شرایط خواهد شد لازم است پول را نگه دارد. آیه الله صافی: اگر اصل اعلام وقت و اجازه از طرف دولت معلوم نباشد نگهداری آن لازم نیست و اگر ثبت نام برای حج در امسال معلوم باشد هر چند تاریخ آن هنوز معین نشده باشد جواز صرف آن در راه دیگر، محلّ تأمّل است. (آداب و احکام حج، حاشیه مسأله ۱۵۵).
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۳ مراجعه شود..

(۹۷) س - کسی که چهار پسر دارد و زن برای همه شان گرفته است، و خرج سالانه خود را هم دارد و قرض هم ندارد، و با پسرانش درآمدشان یکجا است، الآن خرج دو نفر را دارند که به حج بروند، آیا حج واجب است یا نه، و اگر واجب شده است آیا تنها بر پدر واجب شده یا بر پسر هم واجب شده است و اگر بر پسر هم واجب شده است کدامشان حق اولویت دارند؟

ج - کسی که از مال خودش به مقدار حج دارد و می تواند به مکه برود (۱) و بعد از برگشت زندگانی لایق شأنش را داشته باشد مستطیع است و باید حج برود. (۲)

(۹۸) س - کسی که واجد شرایط حج باشد و نوه ای دارد که شرعاً و عرفاً به زن احتیاج دارد که اگر زن نگیرد به حرام می افتد، آیا کدام مقدم است و وظیفه پدربزرگ چیست، ازدواج برای نوه اش یا حج؟

ج - حج خودش مقدم است (۳) مگر اینکه ازدواج نوه، از مخارج عرفی او محسوب شود و نتواند هم برای او ازدواج کند و هم به مکه برود. (۴)

ص:۸۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و رفتن به حج زندگی او را مختل نمی کند، مستطیع است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: چون پنج نفر شریک و مالک این در آمد هستند بر هیچ کدام واجب نیست. (مستفاد از سؤال ۶ مناسک). آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: اگر پس از برگشت در زندگی به حرج نمی افتد حج بر او واجب است. آیه الله سبحانی: در صورتی که حصّه پدر یا هر کدام از پسرها کافی برای مخارج حج باشد، حج بر خصوص آن شخص واجب می شود. آیه الله مکارم: یعنی اگر فرضاً مال مزبور را تقسیم کنند و حق هر کدام را بدهند، هر کدام مستطیع است باید حج برود و اگر هیچ کدام مستطیع نمی شوند بعضی می توانند حق خود را به دیگری واگذار کنند تا مستطیع شود.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: حکم آن در مسأله ۳۹ گذشت.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و ترک آن بر پدربزرگ مستلزم وقوع در حرج باشد. آیه الله زنجانی: اگر مخارج ازدواج نوه، شرعاً یا عرفاً بر او لازم باشد یا تشرف به حج و ترک ازدواج نوه، موجب هتک حیثیت یا حرج بر پدربزرگ شود، مستطیع نیست. آیه الله سبحانی: خصوصاً اگر نوه پسری و پدر از دست داده باشد. آیه الله سیستانی: اگر صرف مال در حج و ترک تزویج نوه برای او (پدربزرگ) حرجی باشد، حج واجب نیست وگرنه واجب است. (ملحق مناسک، س۱۲). آیه الله صافی: اگر عرفاً مخارج ازدواج نوه به عهده پدر بزرگ باشد که ترک ادای آن حرجی باشد، عدم حصول استطاعت بعید نیست. (آداب و احکام حج، مسأله ۱۵۳). آیه الله گلپایگانی: مخارج ازدواج نوه از نفقات واجبه بر پدربزرگ نیست و اگر مستطیع است باید به حج برود. بلی اگر از جهت ترک تزویج نوه، پدربزرگ در عسر و حرج واقع می شود مخارج ازدواج او را مقدم دارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۱۱۸ و ۱۵۳)..

(۹۹) س – اینجانب با داشتن استطاعت مالی و هفتاد و دو سال سن، چون معتاد به خوردن تریاک هستم طبق مقررات کشوری، اداره بهداشت از رفتن حج جلوگیری می کند، از نظر شرع تکلیف حج چیست؟

ج – اگر قبلاً مستطیع بوده اید و با امکان، حج نرفته اید حج بر شما مستقر شده است (۱)، و اگر قبلا استطاعت نداشته اید در فرض مذکور مستطیع نیستید (۲)، مگر آنکه بتوانید، ولو با ترک تریاک، تحصیل اجازه کنید و به مکه بروید. (۳)

(۱۰۰) س – آیا از منافع خمس و زکات، کسی مستطیع می شود یا نه، و آیا خمس و زکات جزو ترکه میت است یا نه؟

ج – چنانچه به عنوان مصرف از طرف ولی امر (۴) به او داده شده، مالک شده و جزو

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و در صورت یأس از رفتن به حج، واجب است نایب بگیرید. آیه الله مکارم: و اگر مأیوس از ترک اعتیاد هستید باید نایب بگیرید.
۲- [۲] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۳ و ۴۱ گذشت. آیه الله بهجت: حکم آن در مسأله ۵۲ بیان شد.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و همچنین است اگر بتوانید از راه دیگری به حج بروید. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: و اگر نتوانید بنابر احتیاط باید نایب بگیرید. آیه الله زنجانی: اگر از ترک اعتیاد مأیوس هستید باید نایب بگیرید هر چند سال اول استطاعت باشد، والّا باید اقدام به ترک اعتیاد کرده حج به جا آورید.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: یعنی کسی که شرعاً حق پرداخت و تملیک خمس و زکات را دارد..

ترکه او محسوب است، و از منافع آن هم با وجود سایر شرایط، مستطیع می شود. (۱)

(۱۰۱) س - هرگاه کسی سرمایه یا ابزار کار دارد که اگر مقداری از آن را بفروشد می تواند با آن زندگی کند بدون زحمت، و با تفاوت آن قادر بر حج است آیا این شخص مستطیع است؟

ج - با وجود سایر شرایط، مستطیع است. (۲)

(۱۰۲) س - شخصی باغی دارد که چند سال است درآمدی نداشته، اما از نظر قیمت برای سفر حج کافی بوده، صاحب باغ عرفاً اطمینان دارد وقتی باغ ثمر بدهد او هم از کار افتاده خواهد شد و باید از درآمد باغ امرار معاش نماید، آیا این شخص

مستطیع است؟

ج - اگر تمکن از امرار معاش به غیر از درآمد آن باغ نداشته باشد مستطیع نیست. (۳)

۱- [۱] آیه الله سبحانی: قدرت پرداخت آنها وهزینه های حج را نیز داشته باشد. . آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: کسی که در زمان اخذ زکات و سهم سادات مستحق آن باشد، آن را مالک می شود و جزو ترکه او حساب می شود. و اگر با آن کسب کند و از راه کسب یا نماء منافعی داشته باشد، با وجود سایر شرایط مستطیع می شود و سهم امام علیه السلام چنانچه عین آن باقی باشد، ملک گیرنده نیست و جزو ترکه او حساب نمی شود و اگر با آن چیزی را خریده و با سهم امام علیه السلام ثمن آن را ادا کرده، آنچه را که خریده مالک می شود و احکام ملک بر آن بار می شود. آیه الله خویی: عین سهم امام که به اهل علم برای ارتزاق داده می شود ملک آنها نیست. آیه الله زنجانی: و اگر مالک آن نباشد ولی خمس و زکات در اختیارش بوده و شرعاً هم بتواند با استفاده از آن حج به جا آورد مستطیع است، ولی جزء ترکه محسوب نمی شود. آیه الله سیستانی: در مورد سهم امام علیه السلام اگر فقط مجاز در تصرف باشد مالک نمی شود و جزو ترکه نیست و موجب استطاعت نمی باشد و اگر از سوی حاکم شرع تملیک شده باشد جزو ترکه است و موجب استطاعت و امّا سهم سادات و زکات، اگر مستحق بوده مالک است و جزو ترکه است و موجب استطاعت.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به شرط آنکه فروختن ابزار و وسایل، مخالف شأن او نباشد. آیه الله مکارم: در صورتی که فروختن آن مخالف شؤون او نباشد.

۳- [۳] . آیه الله مکارم: اگر در حال حاضر و پس از بازگشت، زندگی او از طریق دیگر تأمین می شود، حج بر او واجب است..

(۱۰۳) س – شخصی که بعد از عمره تمتع دیوانه شده، آیا لازم است که او را برای حج محرم کنند و وظیفه چیست؟

ج – لازم نیست و بر دیوانه تکلیفی نیست. (۱)

(۱۰۴) س – اگر دختر بچه سه ساله را مادرش در سفر مکه معظمه همراه ببرد و در میقات نیت احرام و تلبیه را از جانب دخترش انجام بدهد و در طواف عمره و سعی بین صفا و مروه و طواف زیارت و طواف نساء و وقوف عرفات و مشعر و منی، مادر از طرف دختر نیت نموده و خود دختر را طواف و سعی و توقف بدهد و آنچه از اعمال حج که دختر قادر نیست مادرش از جانب او انجام دهد، آیا آن دختر بعد از بلوغ و رشد می تواند شوهر نماید یا خیر؟

ج – با فرض اینکه تمام اعمال را مطابق وظیفه انجام داده اند از احرام خارج شده و می تواند شوهر کند. (۲)

(۱۰۵) س – اگر اطفال غیر ممیز – پسر یا دختر – را پدر و یا مادر در سفر مکه معظمه همراه ببرند، آیا واجب است که پدر یا مادر در صورت تمکن اطفال، خود اطفال را وادار به انجام اعمال حج و عمره و طواف نساء نمایند و یا خود پدر و مادر و یا نایب ایشان اعمال عمره و حج و طواف نساء را از جانب اطفال به جا آورند، و اگر هیچ کدام از کارهای مذکور فوق را پدر و مادر و اطفال عملی نکنند آیا این اطفال بعد از بلوغ و رشد می توانند ازدواج کنند و یا باید به مکه بروند و عمره و حج و طواف نساء را انجام دهند و بعد ازدواج نمایند و یا تنها طواف نساء

۱- [۱] . آیه الله بهجت: و تکلیف ولی او برای احرام غیر لزومی در مسأله ۸ گذشت. آیه الله سبحانی: لیکن ولی یا متکفل امر او به نیابت از او طواف نساء ونماز آن را به جا آورد و اگر مستلزم مخارجی شد ولی یا متکفل امرش از مال مجنون بپردازد.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: در این مسأله و مسأله بعد، مراجعه به مسأله ۸ الی ۱۳ مفید است. آیه الله سیستانی: و در غیر این صورت هم، چنانچه به ارکان حج خلل وارد نشده باز از احرام خارج شده است، ولی اگر فقط به طواف نساء خلل وارد شده باید طواف نساء را به جا آورد..

بر گردن آنان است؟

ج - بر ولی طفل واجب نیست او را مُحرم کند یا از طرف او حج انجام دهد (۱)، ولی اگر او را مُحرم کرد باید وظایف و اعمال را مطابق وظیفه ای که در مناسک و در رساله ذکر شده است انجام دهند (۲)، وگرنه در بعض صور، طفل در احرام باقی می ماند و تا تدارک نکند نمی تواند ازدواج نماید.

(۱۰۶) س - اولاً با وجود دَین چه مقدار پول برای استطاعت کافی است؟ و ثانیاً در صورتی که پول باشد لیکن به علت بیماری قلب، مقامات پزشکی سازمان حج و زیارت تشرف را خالی از خطر ندانسته و تجویز ننمایند، آیا بایستی یک نفر برای انجام حج اعزام گردد؟

ج - شما اگر قبل از آنکه استطاعت پیدا کنید مریض شده اید، که قدرت رفتن به مکه را از جهت مرض نداشته اید، مستطیع نشده اید (۳) و نایب گرفتن لازم نیست و نیز استطاعت مالی در صورتی موجود است که پول به مقدار رفتن و برگشتن داشته باشید و پس از برگشت، امکان پرداخت دین به سهولت برای شما باشد. (۴)

۱- [۱] . نظر آیه الله زنجانی: در این مسأله به دست نیامد.
۲- [۲] . آیه الله سیستانی: تنها در صورتی بر احرام باقی می ماند که اعمال عمره مفرده را درست انجام ندهند ولی در حج اگر خلل به ارکان آن بزنند با گذشت وقت حج احرام آن فاسد می شود، بلی اگر فقط طواف نساء را به طور صحیح به جا نیاورند استمتاع از زن بر او حرام است، مگر با اتیان طواف نساء، ولی ازدواج صحیح است. آیه الله مکارم: همان وظیفه ای که در مسأله بالا گفته شد.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: به مسأله ۵۲ و ۲۱ مراجعه شود. تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۳ گذشت. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط نایب گرفتن لازم است.
۴- [۴] . نظریه آیات عظام تبریزی، خامنه ای، خویی، سبحانی و سیستانی: ذیل مسأله ۲۱ گذشت. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰ و ۲۳ مراجعه شود..

نیابت در حج

(۱۰۷) م – در نایب اموری شرط است:

۱. بلوغ، بنابر احتیاط واجب. (۱)

۲. عقل.

۳. ایمان. (۲)

۴. وثوق و اطمینان (۳) به انجام دادن او، و اما بعد از اجرای عمل نایب، لازم نیست اطمینان به صحت آن، و در صورت شک در صحت (۴)، حکم به صحت

ص:۸۹

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ظاهر این است که نیابت صبی ممیز چنانچه وثوق به صحت اعمال او وجود داشته باشد، کافی است. آیه الله بهجت: نیابت طفل غیر ممیز صحیح نیست و اگر بچه ممیز باشد و قائل به شرعیت عبادت صبی ممیز باشیم، خالی از رجحان نیست که نیابت وی صحیح باشد (کتاب حج، ص۳۹). آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: نایب باید بالغ باشد، پس حج بچه نابالغ به جای دیگری کفایت نمی کند، البته در حجه الاسلام و حج های واجب دیگر، هر چند آن بچه ممیز باشد که خوب و بد را تشخیص دهد. بلی بعید نیست که نیابت وی در حج مستحبی با اذن ولی صحیح باشد (مناسک، م۱۰۳). آیه الله زنجانی: ممیز بودن نایب کافی است. آیه الله سبحانی: نائب باید بالغ باشد ولی بچه ممیز می تواند حج ندبی به جا آورد وثواب آن را به کسی هدیه کند.. آیه الله سیستانی: بلوغ شرط است و بنابر احتیاط بچه ممیز نمی تواند نایب شود، مگر در حج مندوب به اذن ولی. آیه الله مکارم: بلکه بنابر اقوی در حج واجب.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۷۹)

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و اگر نایب ثقه باشد اخبار او کافی است. آیه الله زنجانی: وثوق به انجام عمل، شرط واقعی صحت نیابت نیست، لکن برای امتثال واجب نمی توان به مجرد نایب گرفتن بدون داشتن حجت شرعی بر انجام دادن عمل، اکتفا کرد. البته اگر نایب ثقه باشد اخبار او بر انجام عمل کافی است. آیه الله سیستانی: اگر خبر داد که از طرف او انجام داده و از خبرش وثوق و اطمینان حاصل نشد، در این صورت اکتفا به خبر دادن او اشکال دارد (مناسک، مسأله ۱۰۴). آیه الله فاضل: این شرط در استنابه معتبر است نه در اصل نیابت.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: وقتی ذمه منوب عنه فارغ و بریء می شود که یقین حاصل شود که نایب عمل را به طور صحیح به جا آورده یا آنکه اماره معتبره باشد بر به جا آوردن. (مناسک، مسأله ۱۰۱)..

می شود (۱) و استنابه صحیح است هر چند قبل از عمل شک داشته باشد. (۲)

۵. معرفت نایب به افعال و احکام حج (۳) ولو با ارشاد کسی در حال عمل.

۶. ذمه نایب، مشغول به حج واجبی (۴) در آن سال نباشد. (۵)

ص:۹۰

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر احتمال بدهیم که نایب به رعایت شرایط عمل توجه داشته و همچنین سهل انگار نیست، حکم به صحت عمل او می شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه نایب متهم به سهل انگاری باشد. آیه الله مکارم: احتیاط واجب عدم استنابه در این دو مورد است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر نایب بخشی از افعال حج را که نمی داند مطابق احتیاط به جا آورد کافی است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۱۸ مراجعه شود. آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: (با اختلاف تعابیر): مگر در صورتی که جاهل به وجوب باشد؛ یعنی نداند که حج بر خودش واجب است یا می دانسته ولی غافل است و فراموش کرده، که در این دو صورت نیابت وی عیبی ندارد. و این شرط «شرط صحت اجاره» است نه «شرط صحت حج نایب». آیه الله بهجت: اضافه می فرماید: پس هرگاه درحالی که حج بر خودش واجب بوده و از قبل دیگری و به نیابت او حجّ نماید اظهر آن است که حج او صحیح است و ذمه منوب عنه بریء شده است ولی بنابر اینکه اجاره را به نحو ترتّب تصحیح نکنیم، نایب اجرتی را که قرار داده شده مستحقّ نخواهد شد بلکه مستحقّ اجره المثل خواهد بود (اجره المثل یعنی نرخ متعارف)، (مناسک، ص۳۷، مسأله ۱۰۰). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: ذمّه نایب مشغول به حج واجب منجز نباشد و این شرط صحت اجاره است، و اگر غافل از استطاعت بود اجاره او صحیح است. (مناسک، م۱۰۳). آیه الله زنجانی: در سال نیابت انجام حجه الاسلام خودش، بر او واجب نباشد و اگر غیر حجه الاسلام خودش، حج دیگری بر او واجب بود، نیابت باطل نمی شود، و این شرط در مورد نیابت در حج است نه اجزاء آن مانند نیابت در طواف یا سعی. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۴۴ رجوع شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صحت حجِّ غافل و جاهل اشکال است و احوط عدم اکتفا به حج آن دو است. (مناسک عربی، ص۴۹، مسأله ۱). آیه الله فاضل: این شرط معتبر نیست. آیه الله مکارم: اگر ذمه او مشغول باشد نیابت او صحیح است هر چند گناه کرده است.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: اما اگر نایب از واجب بودن حج بر خود بی خبر باشد بعید نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (مناسک حج، م۷۹).

۷. معذور (۱) در ترک بعض افعال حج نباشد.

ص:۹۱

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ولی چنانچه عذر پس از قبول نیابت عارض شود، اشکال ندارد. آیه الله بهجت: بنابر احتیاط، با تمکن از استیجار غیر معذور، نمی توان معذور را اجیر نمود، بلکه اگر چنین شخصی تبرّعاً به نیابت دیگری حج نمود، اکتفا کردن به عملش مشکل است]بلی اگر در به جا آوردن کارهایی که بر محرم حرام است معذور باشد مثل اینکه مضطرّ به تظلیل (زیر سایه رفتن) باشد، اجیر گرفتن یا نایب گرفتنِ چنین شخص عیبی ندارد(. (مناسک، ص۴۱، مسأله ۱۱۰). آیه الله تبریزی: نیابت کسی که از ابتدا می داند از اتیان به حج اختیاری عاجز است، در حج واجب اشکال دارد. آیه الله خویی: اجاره کردن معذور برای حج جایز نیست بلکه اگر خودش تبرعاً حج نیابی به جا آورد اجزاء آن از منوب عنه مشکل است ولی نیابت معذور به عذر طاری مجزی است. آیه الله زنجانی: کافی است بتواند به شکل صحیح محرم شود و هنگام محرم شدن، اطمینان داشته باشد که از انجام مناسک اختیاری حج و عمره معذور نیست و اگر در ضمن اعمال عذری پیش آمد، ضرری به نیابتش نمی زند و همچنین معذور بودن نسبت به محرمات احرام، مانع صحت نیابت نیست و در بطلان نیابت معذور، فرقی نیست که عمل نایب، تبرّعی باشد یا با اجاره، ولی مخصوص حج یا عمره واجب است. آیه الله سبحانی: کسی که از انجام عمل اختیاری حج در اعمالی که ترک عمدی آنها موجب بطلان حج است معذور می باشد، او نمی تواند نیابت از حجه الاسلام را بپذیرد. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب نمی شود کسی را که از پیش، عجز او از عمل اختیاری معلوم است اجیر کرد، بلکه اکتفا به تبرّع او در نیابت نیز محلّ اشکال است و در مورد عذرهایی که بعداً عارض می شود حکم نایب همان حکم منوب عنه است که در بعضی موارد حج صحیح است و گاهی باطل است و استیجار و نیابت کسی که در انجام بعضی واجبات حج که ترک عمدی آنها هم موجب بطلان نیست، مانند طواف نساء و بیتوته و رمی روز یازده و دوازده اشکال ندارد. آیه الله صافی: نیابت کسی که از اتیان بعض اعمال عمره و حج معذور است اگر ترک عمدی آن عمل، از غیر معذور موجب بطلان حج یا عمره نباشد به اینکه ترک آن عمل یا فقط حرمت تکلیفی دارد و یا علاوه بر آن موجب کفّاره هم هست ولی ترک آن موجب بطلان عمل عمره یا حج نیست، اشکال ندارد و حتی اگر می داند که اجیر بعضی از اعمالی که ترک آن موجب بطلان حج و عمره نیست عمداً بدون عذر ترک می کند استیجار او مانعی ندارد و مبریء ذمّه منوب عنه می باشد، بلی نسبت به استحقاق اجرت اگر موقع عقد اجاره، مستأجر اطّلاع از معذور بودن اجیر در امور

(۱۰۸) م – در منوب عنه اموری شرط است:

۱. اسلام. (۱)

۲. در حج واجب شرط است که منوب عنه فوت شده باشد یا اگر زنده است حج بر او مستقر شده (۲) و خودش از جهت مرضی که امید خوب شدن آن نیست یا از جهت پیری (۳) نتواند به حج برود (۴) و در حج استحبابی این شرط نیست و در منوب عنه بلوغ و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: نیابت از کافر به احتمال حصول تخفیف عذاب، محلّ تأمّل است. (مناسک، مسأله ۱۰۶). آیه الله زنجانی: در منوب عنه علاوه بر اسلام اموری معتبر است: ۱. بلوغ؛ ۲. عقل، مگر در مورد دیوانه ای که قبلاً حج بر عهده او مستقر شده است؛ ۳. منوب عنه ناصبی نباشد، البته در صورتی که منوب عنه، پدر نایب باشد مسلمان بودن کافی است؛ ۴. در حجه الاسلام، شرط است که منوب عنه فوت شده باشد مگر در موردی که حاشیه مسأله ۲۳ گذشت و در حج کفاره ای، نیابت صحیح نیست و صحت حج نیابی در حجی که با نذر یا قسم یا شرط و مانند آن واجب شده بستگی به کیفیت التزام آنها دارد. آیه الله فاضل: در منوب عنه، اسلام و ایمان شرط است، پس حج به نیابت کافر و مخالف صحیح نیست.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به مسأله ۵۲ مراجعه شود. تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۳ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: یا مانع و عذر دیگری که امید برطرف شدنش نیست.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: یا برای او حرج و مشقت داشته باشد و امیدی به رفع مشقّت حتی در سال های بعد نداشته باشد. (مناسک حج، م۸۱).

عقل شرط نیست (۱) و مماثله بین نایب و منوب عنه نیز شرط نیست (۲) و جایز است کسی که تاکنون به حج نرفته و مستطیع نیست برای دیگری نایب شود. (۳)

(۱۰۹) م - نایب باید در عمل قصد نیابت نماید و منوب عنه را در نیت تعیین کند (۴) ولو اجمالاً و شرط نیست اسم او را ذکر کند، گرچه مستحب است. (۵)

ص:۹۳

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در غیر صبی ممیز مشکل است. آیه الله سبحانی: نیابت تبرعی از مجنونی که قبل از جنون حج بر او مستقر شده و امیدی به بهبودی او نیست، اشکال ندارد ودر صورت نیابت استیجاری ولی او باید از اموال مجنون هزینه حج را بپردازد و در مورد غیر بالغ در حج مستحبی اشکالی ندارد که استنابه شود به شرطی که در ایام حج در مکه نباشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در نیابت از مجنون اشکال است مگر آنکه به قصد رجا آورده شود. آیه الله فاضل: شرط هست ولی اگر حج قبل از جنون بر او مستقر شده، عقل شرط نیست و در صورت یأس از بهبودی یا بعد از فوت او باید از مالش - ولو از میقات - برای او استنابه کنند. آیه الله مکارم: نیابت از بچه و دیوانه ای که حج بر او مستقر نشده خالی از اشکال نیست. آیه الله نوری: اسلام و ایمان در نایب و منوب عنه شرط است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: نیابت از صبی غیر ممیز مشکل است و نیابت از مجنون در صورتی که حج قبل از جنون بر او مستقر نشده باشد، صحیح نیست. آیه الله بهجت: اگر چه نیابت زن از مرد مرجوح است. (مناسک، ص۳۹، م۱۰۴).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: بلی نایب گرفتن صروره مکروه است؛ به خصوص در صورتی که نایب زن و منوب عنه مرد باشد، اگر چه با داشتن بعض مرجّحات دیگر؛ از قبیل فقاهت و تقوی و کمالات دیگر، جانب رجحان تقویت می یابد و از مرجوحیت بیرون می آید (کتاب حج، ص۴۰). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه اگر منوب عنه مرد و زنده باشد که به خاطر عدم تمکن نمی تواند حجه الاسلام را به جای آورد، احتیاط لزومی آن است که مردی را که تاکنون به حج نرفته، به نیابت خود به حج بفرستد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: معتبر است در نیابت قصد آن و تعیین منوب عنه با تعدد، و در صورت اتّحاد کافی است قصد نیابت واجبه مثلاً (کتاب حج، ص۳۹). آیه الله سبحانی: با قصد اتیان فعل از طرف یا برای منوب عنه قصد نیابت هم حاصل می شود. بنابراین قصد خصوص نیابت به صورت جداگانه لازم نیست (کتاب الحج، ج۲، ص۵۲).

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: متعرّض استحباب نشده اند. (مناسک حج، م۸۵) آیه الله زنجانی: پس اگر قصد نیابت نکند، برای خودش واقع می شود و اگر قصد نیابت کرد، ولی منوب عنه را - ولو به طور اجمال - تعیین نکرد، احرامش باطل است..

(۱۱۰) م - ذمّه منوب عنه فارغ نمی شود مگر به اینکه نایب، عمل را صحیحاً انجام دهد. بلی اگر نایب بعد از احرام و دخول حرم بمیرد از منوب عنه مجزی است (۱) و در اجرای این حکم در حج تبرّعی اشکال است (۲) بلکه در غیر حَجه الاسلام خالی از اشکال نیست. (۳)

(۱۱۱) م - لباس احرام و پول قربانی در حج نیابی بر اجیر است مگر در صورتی که شرط شده باشد که مستأجر بدهد و همچنین اگر اجیر موجبات کفاره را انجام دهد

ص:۹۴

۱- [۱] . آیه الله نوری: مجزی است مطلقاً.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه این حکم در حج تبرعی و غیر از حجه الاسلام نیز جاری است.

۳- [۳] . ؤ آیات عظام بهجت، سبحانی، صافی، گلپایگانی: بعد از احرام و پس از دخول حرم کافی است و در این حکم بین حجه الاسلام و غیر آن و بین نیابت به مزد و اجرت و تبرّع فرقی نیست. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه نایب بعد از احرام بمیرد کفایت از منوب عنه می کند هر چند مردنش قبل از دخول حرم باشد بنابر اظهر، و در این مورد فرقی بین حجه الاسلام و غیر آن نیست، و همچنین فرقی نیست بین اینکه نیابت به اجرت باشد یا به تبرع. آیه الله خامنه ای: و تفاوتی ندارد که نیابت او مجانی بوده یا با اجرت، و برای حجه الاسلام بوده یا حج واجب دیگر. (مناسک حج، م۹۵) آیه الله زنجانی: اگر بعد از استنابه نایب برای حج حرکت کرد وقتی آثار مرگ در او ظاهر شد برای حج منوب عنه نایب می گیرد و اگر نتوانست برای آن وصیت می کند و حج نایب دوم از منوب عنه کفایت می کند و چنانچه قبل از آنکه این امر فراهم شود نایب فوت کرد، حج از ذمه منوب عنه ساقط می گردد و در این مورد فرقی بین حجه الاسلام و حج واجب دیگر نیست و فرقی نیست که نایب بعد از احرام بمیرد یا قبل از آن، ولی اگر نایب بدون درخواست کسی به قصد حج نیابتی حرکت کرد و در راه فوت نمود مجزی نیست. آیه الله سیستانی: اگر بعد از احرام و قبل از دخول حرم بمیرد محل اشکال است و اگر بعد از دخول حرم باشد مجزی است و در این حکم فرقی بین حجه الاسلام و غیر آن نیست ولی در مورد حجّ تبرعی اشکال است. آیه الله مکارم: در حکم مذکور فرقی بین حجه الاسلام و غیر آن و اقسام نیابت نیست..

کفاره بر عهده خود او است نه مستأجر. (۱)

(۱۱۲) م - نایب در طواف نساء نیز بایـد قصـد منوب عنه نماید و احتیاط اسـتحبابی (۲) آن است که به قصـد مافی الذمه به جا آورد. (۳)

(۱۱۳) م - اگر نایب طواف نساء را صحیحاً انجام ندهد زن بر او حلال نمی شود و بر منوب عنه چیزی نیست. (۴)

(۱۱۴) م - استیجار کسـی که وقتش از اتمام حج تمتع ضـیق شده و وظیفه او عدول به افراد است برای کسـی که وظیفه او حج تمتع است صحیح نیست (۵)، بلی اگر در سعه وقت او را اجیر کرد و بعد وقت ضیق شد باید عدول کند (۶) و بنابر احتیاط از منوب عنه مجزی نیست. (۷)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مگر قرار گذاشـته باشند که مستأجر بپردازد در این صورت بر ذمه مستأجر است که با پرداخت کفاره ذمه اجیر را فارغ کند.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: اگر به هنگام طواف نساء قصد ما فی الذمه کند، آن نیز صحیح است. آیه الله فاضل: این احتیاط لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: متعرّض این احتیاط نشده اند. (مناسک حج، م۹۹)

۴- [۴] . آیه الله سـبحانی، آیه الله گلپایگانی: بلی، اگر نایب در خصوص طواف نساء نیابت داشـته است تا طواف را صـحیح به جا نیاورد مباشرت با زن بر منوب عنه حلال نمی شود.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: ولی چنانچه نایب شد و عذری پیش نیامد و حج تمتع به جا آورد، صحیح است.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: و چنانچه بدون کوتاهی کردن نایب در اثنای سـفر اموری پیش آمده که وقت عمره تمتع ضـیق شده، از منوب عنه کفایت می کنـد، خواه هنگام احرام عمره تمتع وقت ضیق بوده و از ابتـدا به حـج افراد محرم شـده باشد یا اول به عمره تمتع محرم شـده ولی بعـد از احرام وقت ضـیق شده یا معلوم شده که از اول وقت تنگ بوده است لذا به حج افراد عدول کرده است.

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: عملش صحیح و مجزی است و مستحق اجرت می باشد. آیه الله بهجت: از منوب عنه مجزی است. در صورتی که نیابت بر فراغ ذمّه او باشد (مستفاد از سؤال ۱۲۶ مناسک) آیه الله خامنه ای: کفایت از حج تمتع می کند و مستحق اجرت هم هست. (مناسک حج، م۸۶) آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: ذمه منوب عنه بریء می شود ولی در صورتی که اجاره بر اعمال عمره و حـج تمتّع بوده، اجیر اسـتحقاق اجرت را نخواهـد داشت، بلی اگر اجاره بر تفریغ ذمّه منوب عنه بوده مسـتحق اجرت خواهد بود (مناسک، مسأله ۱۲۵).

(۱۱۵) م - در حج واجب نیابت یک نفر از چند نفر در یک سال جایز نیست (۱) و در غیر واجب مانع ندارد.

(۱۱۶) م - کسی که حج بر او مستقر شده، یعنی سال اول استطاعت حج نرفته، اگر به واسطه مرض یا پیری، قدرت رفتن ندارد یا رفتن برای او حرج و مشقت دارد واجب است نایب بگیرد، در صورتی که امید خوب شدن و قدرت پیدا کردن نداشته باشد و به احتیاط واجب (۲) باید فوراً نایب بگیرد و اگر مستقر نشده باشد بر او، اقوی عدم وجوب است. (۳)

(۱۱۷) م - بعد از آنکه نایب عمل را به جا آورد، حج از معذور ساقط می شود و لازم نیست خودش حج کند اگرچه عذرش برطرف شود (۴) و اما اگر قبل از اتمام حج عذر

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه به نحو شرکت بر آنها واجب شده باشد. مثل اینکه دو نفر یا بیشتر نذر کنند که با مشارکت یکدیگر کسی را اجیر نمایند که در این صورت می توانند یک نفر را برای حج اجیر نمایند. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل: مگر اینکه به نحو شرکت بر آنها واجب شده باشد؛ مثل اینکه دو نفر یا بیشتر نذر کنند که با شرکت یکدیگر کسی را اجیر نمایند که در این صورت می توانند یک نفر را برای حج اجیر نمایند (مناسک، ص۴۵، مسأله ۱۲۳).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه باید فوراً نایب بگیرد. آیه الله خامنه ای: باید فوراً به آن مبادرت شود. (مناسک حج، م۷۵)

۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: به مسأله ۵۲ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: به حاشیه ۳ و ۲۳ مراجعه شود. تفصیل این مسأله ذیل مسأله ۲۳ گذشت.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر عذرش برطرف شد، در صورت تمکن باید حج را به جا آورد، چه قبل از اتمام حج باشد و چه بعد از اتمام آن. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: بنابر احتیاط واجب، در صورت حصول تمکن، باید خودش حج را به جا آورد. آیه الله سبحانی، آیه الله گلپایگانی: مگر اینکه در وقت نایب گرفتن، امید خوب شدن و رفع عذر داشته باشد که در این صورت بنابر احتیاط، اگر رفع عذر شد و استطاعت داشت باید خودش هم حج را انجام دهد. آیه الله صافی: در صورتی که حج بر او مستقر بوده، با تمکن باید خودش حج به جا آورد و همچنین اگر مستقر نبوده ولی استطاعتش باقی باشد، باید حج به جا آورد. (آداب و احکام حج، حاشیه مسأله ۹۰)..

برطرف شد، چه قبل از احرام یا بعد، باید خودش حج برود. (۱)

(۱۱۸) م - کسی که حج بر او واجب باشد چه سال استطاعتش باشد و چه حج بر او مستقر شده باشد، جایز نیست نیابت کند از غیر و اگر نیابت کند باطل است (۲)؛ چه عالم به حکم باشد یا نباشد. (۳)

(۱۱۹) م - اگر اجیر برای حَجه الاسلام بعد از احرام بستن و داخل شدن در حرم بمیرد کفایت می کند از حج کسی که برای او به جا آورده است و لازم نیست حج کردن برای او و اگر قبل از احرام یا بعد از آن و قبل از داخل شدن در حرم بمیرد باید دو مرتبه اجیر بگیرند (۴)، و همین حکم را دارد کسی که برای

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: گرچه احتیاط واجب است که نایب نیز عمل حج را تمام نماید. (مناسک، م۶۴). آیه الله سبحانی: اما اگر عذر او موقعی بر طرف شد که نائب هنوز در نیمه راه است در چنین صورتی احتیاط مستحب آن است که خود شخص نیز به حج برود. آیه الله صافی: اگر بعد از احرام عذر مرتفع گردد که امکان انجام حج برای منوب عنه در همان سال یا سال بعد باشد ارتفاع عذر کاشف از بطلان اجاره و بلکه بطلان احرام نایب است. آیه الله گلپایگانی: مگر اینکه در اثنای عمل بعد از احرام عذر برطرف شد ولی منوب عنه تمکن از انجام عمل کامل نداشته باشد که در این صورت حج نایب مجزی است. (مناسک عربی، مسأله ۹۰). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب باید خودش حج برود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط. آیات عظام سبحانی، فاضل، مکارم: نیابت او صحیح است هر چند گناه کرده است.

۳- [۳] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۱۰۷ گذشت. آیه الله اردبیلی: اگر در جهلش مقصر نباشد و یا غافل باشد، نیابتش صحیح است. آیه الله خامنه ای: اما اگر نایب از واجب بودن حج بر خود بی خبر باشد بعید نیست که حج نیابی او صحیح باشد. (مناسک حج، م۷۹)

۴- [۴] آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۴۴ مراجعه شود. . آیه الله اردبیلی: اگر بعد از احرام و قبل از دخول حرم بمیرد، این حکم مبنی بر احتیاط است. آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: چنانچه بعد از احرام بمیرد کفایت از منوب عنه می کند هر چند مردنش قبل از دخول حرم باشد (مناسک، مسأله ۱۱۴). آیه الله خامنه ای: اگر بعد از احرام و قبل از دخول در حرم بمیرد بنابر احتیاط واجب مجزی نیست. (مناسک حج، م۹۵) آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: اگر بعد از احرام و قبل از دخول حرم بمیرد این حکم احتیاطی است..

خودش به حج برود. (۱)

(۱۲۰) م - اگر کسی را برای حج اجیر کردند (۲) و قرار نگذاشتند که اجرت برای خصوص عمل باشد یا در مقابل عمل و رفت و آمدها باشد، پس اگر قبل از داخل شدن در حرم مرد، ظاهراً مستحق اجرت رفتن تا محل موت می باشد (۳) و همین طور اگر بعد از احرام

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه سال اول استطاعت او باشد که در این صورت حتی اگر پیش از احرام نیز بمیرد چیزی بر او نیست. آیه الله زنجانی: حکم فوت نایب در سفر حج در حاشیه مسأله ۱۱۰ گذشت و کسی که برای خودش حجه الاسلام به جا می آورد چنانچه بعد از احرام و دخول حرم بمیرد حج از عهده اش ساقط می شود و اگر قبل از آن بمیرد کفایت نمی کند پس اگر قبلاً حج برعهده او مستقر شده باید برایش حج بدهند و کسی که برای خودش حج واجب دیگری - مانند حج نذری - را به جا می آورد چنانچه در سفر حج بمیرد کفایت نمی کند، به استثناء حج کفاره ای که قضای آن واجب نیست حتی اگر قبل از احرام حج بمیرد. آیه الله سیستانی: کسی که حج بر او مستقر شده است اگر بعد از احرام حج در حرم بمیرد حجه الاسلام از او ساقط است؛ چه تمتّع باشد چه قِران و چه افراد و اگر در عمره تمتّع بمیرد نیز ساقط است و اگر قبل از آن بمیرد؛ چه بعد از احرام قبل از دخول حرم و چه بعد از دخول حرم بدون احرام ساقط نمی شود و باید از او قضا کند و این حکم در حج واجب غیر از حجه الاسلام و در عمره مفرده جاری نیست و اما کسی که حج بر او مستقر نشده است، اگر بعد از احرام بمیرد قضا واجب نیست هر چند قبل از دخول حرم باشد. تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۸۰ و ۱۱۰ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: کسی که برای انجام حج نیابتی اجیر شود و در نیمه راه پیش از عمل بمیرد، برای دریافت اجرت سه حالت دارد: الف) اگر مبلغ در مقابل عمل حج قرار گرفته، چیزی به او تعلق نمی گیرد. ب) اگر مبلغ در مقابل بریءالذمه شدن منوب عنه پرداخت شده و نائب پس از دخول حرم فوت کند، همه مبلغ به او تعلق می گیرد. ج) هرگاه مبلغ در مقابل رفت و برگشت و عمل، معین شده؛ به مقداری که کار انجام شده تعلق می گیرد. آیه الله مکارم: معمولاً ـ اجاره برای ادای تکلیف منوب عنه است. بنابراین مستحقّ تمام اجرت می باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر تصریح به خلاف متعارف نباشد، بر حسب معلوم از داعی استیجار که

و دخول حرم بمیرد، بیشتر از آن چه ذکر شد و اجرت احرام مستحق نیست (۱)، اگر چه حج از میت ساقط می شود (۲)، و اگر بعض اعمال را به جا آورد و مُرد، مستحق اجرت آن اعمال نیز می باشد، و اگر اعمال را به نحوی به جا آورده است که در عرف گفته شود که عمره و حج را به جا آورد، مستحق تمام اجرت است، اگر چه بعض اعمال را که مضر به صحت حج نیست و محتاج به اعاده نیست نسیاناً ترک کرده باشد. (۳)

ص:۹۹

۱- [۱] . آیه الله گلپایگانی: ظاهراً مستحق تمام اجرت می باشد علی الاقوی و همچنین است حکم صورت بعد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ولی اگر برای تفریغ ذمه منوب عنه اجیر شده باشد و یا ارتکاز طرفین عقد اجاره بر این باشد، مستحق تمام اجرت است. آیه الله خامنه ای: هرگاه نایب پس از احرام و ورود به حرم بمیرد، اگر نایب گرفتن برای برئ شدن ذمّه منوب عنه باشد، کما اینکه ظاهر حال اطلاق قرار داد اجاره چنین است اجیر مستحق تمام اجرت خواهد بود که باید آن را به ورثه اش بپردازند. (مناسک حج، م۸۷) آیه الله صافی، آیه الله فاضل: مگر آنکه اجیر برای تفریغ ذمّه شده باشد، که در این صورت تمام اجرت را می برد.
۳- [۳] . آیه الله خویی: اگر بر خود اعمال اجیر باشد، به نحو تعدّد مطلوب، به نسبت اعمالی که انجام داده مستحق اجرت است.

(۱۲۱) م - کسی که به عنوان نیابت رفت به مکه و خودش حج واجب به جا نیاورد (۱)، احتیاط آن است (۲) که بعد از عمل نیابت (۳)، برای خودش عمره مفرده به جا (۴) آورد و این احتیاط واجب نیست (۵) لیکن خیلی مطلوب است.

(۱۲۲) م - کسی که اجیر شده برای حج تمتع، می تواند اجیر دیگری شود برای طواف یا ذبح یا سعی یا عمره مفرده بعد از عمل حج، چنانچه می تواند برای خودش طواف و عمره مفرده به جا آورد. (۶)

(۱۲۳) م - کسی که عذر داشته باشد از بعض اعمال حج، نمی شود (۷) او را اجیر کرد برای حج، و اگر شخص معذور از بعض اعمال، تبرّعاً از غیر، حج بکند اکتفا کردن به آن اشکال دارد. (۸)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: احتیاطاً عمره به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: احتیاط مستحب آن است که پیش از عمره تمتع یا بعد از انجام حج و گذشتن ایام تشریق برای خودش عمره مفرده به جا آورد، خصوصاً اگر استطاعت انجام عمره مفرده از وطن خود را داشته باشد.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: یا قبل از آن.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: مستحب است که نائب پس از حج نیابی برای خود نیز عمره مفرده انجام دهد. آیه الله گلپایگانی: رجاءً (احکام عمره فارسی، ص۱۶).

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی، آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است.

۶- [۶] . آیه الله مکارم: در مورد عمره مفرده اگر در همان ماه عمره تمتع باشد قصد رجاء کند.

۷- [۷] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی: به ذیل مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط.

۸- [۸] . آیه الله خامنه ای: در عدم کفایت حج نایبی که معذور است، فرقی نیست بین اینکه نایب اجیر باشد و یا نیابت مجّانی و تبرّعی انجام شود. و نیز فرقی نیست بین اینکه نایب جاهل به عذر باشد یا نایب گیرنده جاهل به آن باشد، و همچنین فرقی نیست بین اینکه نایب یا نایب گیرنده جاهل باشد به اینکه آن عذر از عذرهایی است که نیابت با آن صحیح نیست، مانند آنکه نایب جاهل باشد که نمی تواند به وقوف اضطراری در مشعرالحرام اکتفا کند. (مناسک حج، م۹۳).

استفتائات نیابت

(۱۲۴) س - کسی مستطیع بوده و در میقات به نیابت دیگری مُحرم شده و به مکه آمده و عمره تمتع را از طرف منوب عنه انجام داده است، وظیفه او چیست؟

ج - با اینکه خودش (۱) مستطیع است نیابت او صحیح نیست (۲) و احرام او باطل است (۳) و باید برگردد به میقات و از آنجا برای خودش مُحرم شود. (۴)

(۱۲۵) س - اگر کسی که نیابت از دیگری گرفته و به حج آمده، از بعض اعمال معذور است، آیا می تواند در این اعمال نایب بگیرد و آیا می تواند پول نیابت را به دیگری بدهد که اصل حج را به جا آورد؟

ص:۱۰۱

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۰۷ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: با فرض وجوب حج بر خود او اجاره باطل می باشد، ولی حج صحیح است و ذمه منوب عنه بریء می شود، گرچه موظّف بوده است به میقات برگردد و برای خودش محرم شود. آیه الله سبحانی: بعد از انجام یک طواف نساء به عنوان وظیفه فعلی به میقات و اگر ممکن نشد به ادنی الحل رفته و جهت عمره تمتع برای خودش محرم شود و چنانچه وقت کافی نیست و به عرفات نمی رسد بعید نیست که بدل به حج افراد شود و حج او صحیح است مگر اینکه با علم به استطاعت خود نائب شده باشد و خود را دچار تنگی وقت کرده اکتفا به حج افراد مشکل است. آیه الله سیستانی: اگر مطمئن باشد در سال بعد حج خود را انجام می دهد، حج نیابی را تمام کند و اگر مطمئن نیست باید به یکی از مواقیت رفته و برای خود احرام ببندد ولی اگر حج نیابی را تمام کند حجّش صحیح است و اگر استیجاری باشد اجاره باطل است و مستحقّ اجرت المثل است. آیه الله فاضل: نیابت او صحیح است اگرچه معصیت کرده است، و در مورد سؤال، که فعلاً از احرام خارج شده است، واجب است به میقات برگردد و برای خودش محرم شود. ولی اگر دوباره معصیت کرد و حج نیابی را تمام کرد صحیح است و از منوب عنه مجزی است. تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۱۰۷ و ۱۱۸ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۱۸ مراجعه شود. آیه الله نوری: مگر آنکه به نحو خطا در تطبیق باشد، که در این صورت از خودش واقع می شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: به مسأله های ۴۴، ۲۱۵، ۲۱۹ و حواشی آنها مراجعه شود..

ج – نایب شدن معذور (۱) صحیح نیست (۲) و باید پول

را به صاحبش برگرداند، مگر اینکه از طرف صاحب پول مجاز در نایب گرفتن باشد که در این صورت می تواند دیگری را در اصل عمل حج نایب کند و در صورتی که بدون اجازه، نیابت را به دیگری واگذار کرد و او عمل را انجام داد، حج از طرف

منوب عنه واقع می شود (۳) ولی پول را باید به صاحبش برگرداند (۴) و صاحب پول ضامن چیزی نیست و اجرت نایب را باید امرکننده بپردازد.

۱- [۱] آیه الله سبحانی: اگر استطاعت و یا استقرار حج بر او قبل از قبول نیابت بوده و الآن در میقات متوجه شد، نیابت باطل و باید برای خود حج به جا آورد و چنانچه از فیش منوب عنه استفاده کرده با اجازه ورثه برای متوفی حج میقاتی استنابه کند و به خاطر تفاضل قیمت هریک از حج میقاتی و فیش مصرف شده با ورثه بر اساس قاعده عدل و انصاف به توافق برسند و یا مصالحه کنند. . آیه الله بهجت: اگر بدون توجه محرم شده، احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد تا عمل را صحیحاً به جا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد نیابتش صحیح است هر چند از اوّل نمی توانسته نایب شود و امّا قبل از احرام پس با احراز رضایت منوب عنه حج میقاتی برای او بدهد چون اطلاق اجاره قید مباشرت را بر می دارد (مناسک، س۱۰۶ و ۱۷). آیه الله تبریزی: نیابت معذور در حج واجب اشکال دارد. آیه الله خویی: نیابت معذور اشکال دارد. آیه الله سبحانی: فقط در موارد جواز استنابه که در مسأله ۱۲۹۷ آمده است می تواند نائب شود و یا در عذر طاری در بقیه موارد نمی تواند استنابه کند و همچنین در اصل حج اگر منوب عنه زنده است می تواند استنابه کند و در مورد میت هم از ورثه باید استجازه کند مگر اینکه در هر دو مورد از اول به او اذن داده باشند. آیه الله سیستانی: اگر عذر بعداً پیش آمده است نایب گرفتن جایز است و همچنین در مواردی که تفصیل آن در حاشیه مسأله ۱۰۷ گذشت. آیه الله صافی: به حاشیه شرط هفتم از مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی وآیه الله مکارم: به حاشیه مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: مگر در عذر طاری بر احرام، به تفصیلی که در حاشیه مسأله ۱۰۷ گذشت و باید پول را...

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: اگر منوب عنه زنده است نیابت بدون اذن او (آیه الله زنجانی: در حج واجب) مجزی نیست. (مناسک مسأله ۶۶)

۴- [۴] . آیه الله مکارم: مگر اینکه صاحبش راضی گردد..

(۱۲۶) س – از هر کاروان نوعاً چند نفر از خدمه به نیابت آمده اند و بناچار باید نیمه شب از مشعر برای انجام کارهای لازم در منی یا همراه ضعفا، به منی بروند، سؤال این است که آیا اجیر شدن و نیابت آنان صحیح است یا خیر؟

ج – با توجه به اینکه از معذورین هستند و نمی توانند وقوف اختیاری در مشعر را درک کنند، نیابت آنان صحیح نیست (۱) و اگر قبل از استخدام اجیر شده اند باید حج را به جا آورند و وقوف اختیاری را درک نمایند.

(۱۲۷) س – آیا شخص زنده در موردی که می تواند نایب بگیرد، باید از بَلَد نایب بگیرد یا از میقات، و اگر دیگری برای او نایب بگیرد کفایت می کند یا خیر؟

ج – نایب گرفتن از میقات کفایت می کند و خودش باید نایب بگیرد و نایب گرفتن دیگری برای او کافی نیست مگر از طرف او وکالت داشته باشد. (۲)

(۱۲۸) س – آیا عمره مفرده یا طواف استحبابی را می توانیم به نیابت چند نفر انجام دهیم و در اعمال آن؛ از جمله طواف نساء، نیت همه باید بشود یا نیت بعضی کافی است؟

۱- [۱] . آیه الله بهجت: بنابر احتیاط، با تمکن از استیجار غیر معذور، نمی توانند اجیر شوند (مستفاد از مناسک، ص ۴۰ مسأله ۱۱۰) و در جزوه پرسش های جدید حج، ص۴، مسأله ۱۳ آمده است در صورتی که بدانند به واجبات اختیاریه نمی توانند عمل کنند احتیاط در ترک نیابت است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت آنان محل اشکال است مگر اینکه بتوانند برای درک مسمّی وقوف اختیاری به مشعر برگردند. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: نیابت آنها صحیح است. آیه الله سبحانی: اگر عالماً وعامداً ترک وقوف اختیاری کنند حجشان باطل است وباید اعمال عمره مفرده انجام دهند و از احرام خارج شوند. آیه الله سیستانی: صحّت نیابت آنان بعید نیست. (ملحق مناسک، س۵۸، فرع ۲). آیه الله صافی: به حاشیه شرط هفتم از مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و یا اینکه منوب عنه قبلاً و فعلاً راضی باشد به گونه ای که وقتی به او اطلاع می دهند، رضایت داشته باشد. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۲۹ مراجعه شود..

ج – می توانید به نیابت چند نفر انجام دهید و باید نیت همه بشود. (۱)

(۱۲۹) س – کسی را روز عید، قبل از حلق دستگیر کرده اند و او را به ایران فرستاده اند، آیا رفقای او می توانند از او نیابت کنند و بقیه اعمال را انجام دهند یا خیر و چگونه از احرام خارج می شود؟

ج – بدون اینکه خودش نایب بگیرد نیابت صحیح نیست (۲)، و برای خارج شدن از احرام باید به منی بیاید و حلق یا تقصیر کند و اعمال مترّتبه را انجام دهد و اگر نمی تواند برود در محل خودش حلق یا تقصیر نماید و بنابر احتیاط (۳) موهای خود را

به منی بفرستد و باید برای اعمال مترتبه نایب بگیرد. (۴)

ص:۱۰۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: البته منظور عمره مفرده مستحبی است.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به ذیل مسأله ۱۲۷ مراجعه شود. آیه الله بهجت: چنانچه احراز رضایت شود و شاهد حال هم بر رضایت بود؛ به طوری که اگر او بفهمد راضی است، نیابت صحیح است با مراعات سایر جهات (مستفاد از س ۱۵۷ و ۱۷). آیه الله سبحانی: نیابت در صورتی تحقق می پذیرد که طرف رسما او را نایب خود قرار دهد و یا به اصطلاح به او وکالت دهد که این کار را از طرف او انجام دهد.
۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه از دخول به مکه جلوگیری شده، می تواند در محلّ خودش قربانی نماید و احتیاط این است که حلق یا تقصیر نیز بنماید و اگر وارد مکه شده و تنها اجازه اعمال را به او نداده اند حلق یا تقصیر نموده و در صورت امکان موی خود را به منی بفرستد و برای بقّیه اعمال نایب بگیرد. (مناسک، مسأله ۴۴۵). آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: در صورت امکان باید موی خود را به منی بفرستد. (مناسک، مسأله ۴۴۰). آیه الله سبحانی: در صورتی که از دخول به مکه جلوگیری شده حکم مصدود را دارد باید با انجام قربانی در محل صد و در صورت عدم امکان در محل خود و تقصیر از احرام خارج شود و اگر وارد مکه شده و اجازه اعمال به او ندادند باید حلق کند و موی خود را به منی بفرستد و برای بقیه اعمال نایب بگیرد (کتاب الحج، ج۵، ص۴۶۹). آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: بنابر احتیاط مستحب. آیه الله خامنه ای: این احتیاط در مناسک معظم له یافت نشد.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط هم وظیفه مصدود را انجام دهد (یعنی یک قربانی کند) و هم برای بقیه اعمال نایب بگیرد..

(۱۳۰) س – افرادی که هر سال به حج می روند؛ مانند خدمه کاروان ها، در محل خود از کسی نیابت قبول می کنند، ولی در میقات بر اثر اشتغال زیاد از نیابت غافل و مُحرم می شوند (۱)، بعد که متوجه شدند دوباره نیت نیابت می کنند، آیا حج نیابتی آنان درست است یا حج برای خودشان حساب می شود؟

ج – باید (۲) عمره و حج را به همان نیت اول اتمام کنند (۳) و احرام دوم صحیح نیست مگر آنکه احرام اول باطل باشد؛ مثل اینکه حج بر او واجب نبوده و نیت حجه الاسلام کرده باشد. (۴)

ص:۱۰۵

۱- [۱] . آیه الله نوری: و به نیت خود محرم شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در صورتی که قصد انجام وظیفه داشته، مخلّ به نیابت نیست و عمل مجزی است (مناسک، ص۲۲). آیه الله تبریزی، ایه الله سبحانی: اگر ارتکازاً قصد منوب عنه را داشته اند؛ به طوری که اگر کسی می پرسید جواب می دادند برای منوب عنه حج به جا می آوریم کفایت می کند و حج نیابت آنها صحیح است. آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست. آیه الله سیستانی: اگر محرك آنان در احرام، حج نیابی باشد کافی است ولی اگر به کلی غافل باشند که اگر از آنها پرسیده شود، جواب می دهند که برای خود احرام می بندیم باید حج را به نیت خود تمام کنند ولی اگر پس از انجام عمره از مکه خارج شوند و در ماه بعد به مکه برگردند؛ مثلاً آخر ذی قعده خارج و اوّل ذی حجه وارد شوند عمره آنها باطل می شود و می توانند از یکی از مواقیت به نیت منوب عنه احرام ببندند، گرچه باطل کردن عمره تمتّع عمداً گناه است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: با فرض آنکه مستطیع نبوده و از قبل اجیر برای انجام حج شده است نیت احرام برای خود او منعقد نشده است و در صورتی که مجدّداً به نیت منوب عنه محرم شده است حج نیابی او صحیح است. آیه الله فاضل، آیه الله نوری: اگر شخص غافل، ارتکازاً قصد منوب عنه را داشته، وداعی و انگیزه او منوب عنه بوده، هر چند قصد خودش را اخطار کرده، قصد ارتکازی بر اخطار فعلی مقدم است و برای منوب عنه واقع می شود، و حج نیابتی صحیح است. آیه الله مکارم: همین اندازه که نیت نیابت در عمق ذهن او باشد کافی است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و ظاهر این است که در این موارد قصد ارتکازی موجود و کافی است؛ پس حج نیابی صحیح و از منوب عنه مجزی است.

۴- [۴] . آیه الله سیستانی: در این مثال احرام اوّل او صحیح است. آیه الله مکارم: نیت حجه الاسلام تأثیری ندارد..

(۱۳۱) س – شخصی در میقات برای خودش مُحرم می شود و تلبیه می گوید، بعد به فکر می افتد که چون خودش حج واجب را در سال های گذشته به جا آورده، برای پدر یا مادر یا یکی از خویشاوندان دیگرش حج تبرعی به جا آورد، آیا می شود با نیت عدول کند و یا دوباره به نیت شخص مورد نظر مُحرم شود یا خیر؟

ج – اگر به احرام صحیحی مُحرم شده، نمی تواند نیت را عوض کند و باید عملش را به همان نیتی که در احرام داشته، اتمام کند.

(۱۳۲) س – نایبی در احرام عمره تمتع، بعد از اینکه وارد مکه شد شک می کند که نیت نیابت کرده یا نه، آیا باید به میقات برگردد و مجدداً به نیابت مُحرم شود، یا اصلاً حج برای خودش حساب می شود و دیگر نمی تواند نایب باشد؟

ج – در نیت خطور لازم نیست، اگر انگیزه او در حال احرام نیابت بوده، عمل را به نیابت انجام دهد، و اگر در داعی و انگیزه هم شک دارد (۱)، باید اعمال را به نیت اجمالی (همان نیت در احرام) اتمام کند (۲)، و در نیابت به آن اکتفا نمی شود. (۳)

(۱۳۳) س – زنی در عرفات، در روز نهم دیوانه شد، او را به بیمارستان بردند و تا آخرین

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: می تواند مناسک را به نیت خود به جا آورد؛ هر چند احتیاط مستحب آن است که به قصد اجمالی «آن عمره ای که به آن محرم شده ام» اعمال را به پایان برساند و کفایت از منوب عنه نمی کند.
۲- [۲] . آیه الله تبریزی: باید به میقات برگردد و مجدداً به نیابت از غیر محرم شود. آیه الله خویی: اگر احتمال بدهد که نه قصد خود و نه دیگری را کرده، احرام او باطل است. مگر اینکه در حال طواف؛ مثلاً نیت معینی دارد که به همان نیت اعمال را تمام می کند. آیه الله سبحانی: .حمل بر صحت نماید و خود را از زمان احرام تا آخر نائب بداند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که فعلاً خود را نایب می داند و شک در نیت احرام گذشته خود دارد، وظیفه او حمل به صحّت است و به عنوان نیابت، بقیه اعمال را به جا آورد.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۳۰ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: اگر قصد انجام وظیفه داشته، مجزی است. آیه الله سیستانی: اگر احتمال می دهد در میقات به کلی از ذهنش نیت نیابت از غیر پاک شده بوده، بنا می گذارد که احرامش برای خودش بوده و اگر این احتمال را نمی دهد همان طور که متعارف است در کسی که عازم بر نیابت بوده است بنا می گذارد که احرامش برای غیر بوده است..

وقتی که می توانستند همراهان او در مکه بمانند باقی ماندند، خوب نشد، آیا شوهرش که با او است می تواند برای او نایب بگیرد و یا خودش باقی اعمال را انجام دهد یا نه؟

ج – مجنون تکلیف ندارد (۱) و نمی توانند برای او نایب بگیرند (۲)، و اگر عاقل شد حکم اشخاص مُحرم دیگر را دارد.

(۱۳۴) س – هرگاه کسی مریض شود، به طوری که بعد از احرام عمره قادر به انجام اعمال نباشد، آیا کسی که برای عمره تمتع مستحبی مُحرم شده و عمره را انجام داده است می تواند در حج نایب او شود یا خیر؟

ج – کسی که برای عمره تمتع مُحرم شده ولو مستحبی، نمی تواند در اصل عمره یا حج برای دیگری نایب شود و باید عملش را اتمام کند، ولی اگر مریض فقط قادر به انجام طواف و سعی نباشد و بتواند وقوفین را درک کند و بقیه اعمال را نایب بگیرد، جایز است دیگران را در طواف و سعی و اعمال دیگر نایب قرار دهد، هرچند خودشان

ص:۱۰۷

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: چنین کسی محصور است و اگر عاقل شد باید به وظیفه ای که در حاشیه مسأله ۱۳۸۱ گفته می شود عمل نماید.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ولی بنابر احتیاط، در احرام باقی است و اگر عاقل شد، احتیاطاً باید با عمره مفرده از احرام خارج شود. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۸ و ۱۲۹ و ۹۸۹ مورد هشتم که کفایت ادراک اختیاری عرفه به تنهایی است (اگر بعد از زوال دیوانه شده باشد) مراجعه شود. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: مجنون تکلیف ندارد و نمی توانند برایش نایب بگیرند و بنابر اظهر، احرام او باطل می شود. آیه الله سبحانی: ولی یا متکفل امر او اعمال او را به صورت عمره مفرده تمام کند و نسبت به حج وظیفه ای ندارد و در مورد عمره اگر مستلزم مخارجی شد ولی او از اموالش بپردازد. آیه الله سیستانی: اگر پس از درک مسمای وقوف، در عرفات دیوانه شده باشد و سپس به قدری به عقل بیاید که اختیاری مشعر را درک کند، یا اضطراری مشعر با اختیاری یا اضطراری عرفه، پس حج او صحیح است، و اگر به عقل نیاید، باید برای تکمیل اعمال شوهر برای او نایب بگیرد. آیه الله فاضل: در فرض سؤال، نایب گرفتن مجزی و صحیح نیست و ظاهراً احرام او باطل می شود. آیه الله مکارم: این در صورتی است که سال اوّل استطاعت او باشد..

هم حج یا عمره به جا می آورند. (۱)

(۱۳۵) س - بنده چون مسؤول گروه حج بودم، به استناد وظیفه ام، که مراقبت از بیماران و عاجزهای گروه بود، وقوف اضطراری انجام دادم، لطفاً وظیفه شرعی اینجانب را بیان فرمایید.

ج - اگر همراه عجزه بوده اید که لازم بوده با آنان باشید و آنان از وقوف اختیاری معذور بوده اند برای شما هم اشکالی نداشته (۲)، بلی اگر نایب کسی شده اید (۳) نیابت شما درست نبوده است. (۴)

(۱۳۶) س - اگر کسی دفعه اول به صورت خدمه، حج به جا آورده و در دفعه دوم

ص:۱۰۸

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به استثناء بیتوته در منی که قابل نیابت نیست، پس اگر بیتوته برای آنها حرجی نباشد بیتوته می کنند والّا بیتوته بر آنها واجب نیست؛ هر چند ترک بیتوته در برخی از صورت ها کفاره دارد.
۲- [۲] آیه الله سبحانی: با طواف نساء و نماز آن که خود و یا با استنابه انجام می دهد، عمره خود را بدل به عمره مفرده کند و اگر به وطن برگشته جهت طواف نساء و نماز آن نائب بگیرد. . آیه الله خویی: کسانی که ناچارند همراه زنان و بیماران باشند، اگر بتوانند ولو یک لحظه از وقوف اختیاری مشعر را درک کنند باید برگردند و اگر نمی توانند باید قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند و در فرض عجز از آن هم حج آنان صحیح است و چنانچه این وظیفه را از روی جهل به حکم ترک کرده باشند حجّشان صحیح است ولی باید یک گوسفند کفاره بدهند. (مناسک، مسأله ۳۷۸ و ۳۷۹ و ۳۸۰) و در حاشیه مسأله ۱۰۷ «حکم نیابت معذور به عذر طاری» گذشت. آیه الله زنجانی: بلکه اگر نایب هم بوده اید عمل شما صحیح و کفایت از منوب عنه می کند.
۳- [۳] . آیات عظام سبحانی، فاضل، گلپایگانی: اگر عذر شما طاری بوده نیابت صحیح است. آیه الله صافی: به حاشیه شرط هفتم از مسأله ۱۰۷ مراجعه شود.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه به هنگام قبول نیابت اطمینان داشته اید که وقوف اختیاری انجام خواهید داد و بعداً عذر برایتان حاصل شده است. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۰۷ و ۱۳۹ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: نیابت شما محل اشکال است. آیه الله سیستانی: صحّت نیابت شما بعید نیست. آیه الله مکارم: نیابت شما هم درست است..

دوباره به مأموریت خدمه عازم مکه معظمه است، آیا می تواند به عنوان پدر یا مادر که فوت شده اند نیابت نماید، و در چنین صورتی آیا حج از عهده پدر و مادرش برداشته می شود؟

ج - مانع ندارد و حج از منوب عنه کافی است، مگر آنکه سال اول، مستطیع نبوده و امسال مستطیع باشد. (۱)

(۱۳۷) س - اینجانب حدود شانزده سال قبل نیابتاً به مکه معظمه مشرف شدم و در منی چون سفر اول بوده است، و می دانستم که طبق تقلید حضرتعالی باید در سفر اول حلق کنم، و لیکن نمی دانستم که ماشین ته زن با تیغ فرق دارد (۲) و به جای تیغ با ماشین ته زن سر خود را تراشیدم و بعد از آن سفر هم دو سفر دیگر مشرف شدم و در سفرهای بعدی سر خود را ماشین نموده و ناخن هم گرفته ام، لطفاً بفرمایید در سفر اول که به جای تیغ با ماشین سر را تراشیدم، در مقابل این کار وظیفه ام چیست؟ و آیا این عملِ سفرِ اول در سفرهای بعدی خللی وارد می آورد یا ذمه ام بریء شده است؟

ج - شما در صورت امکان باید (۳) به مکه بروید و در منی حلق کنید (۴) و بعد از آن

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: که در این صورت چنانچه حج نیابتی به جا آورد، به احتیاط واجب صحیح نیست. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: حج نیابی او صحیح است. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: در این صورت حج نیابی صحیح است اما معصیت کرده. آیه الله مکارم: خدمه در حکم مستطیع هستند به علاوه مستطیع اگر قصد نیابت کند حج برای منوب عنه کافی است هر چند گناه کرده است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در حلق ملاک استفاده از تیغ نیست، بلکه اگر ماشین ته زن مانند تیغ بتراشد، کافی است.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۴۱۲)

۴- [۴] . آیات عظام بهجت، خویی، فاضل، مکارم: صروره (کسی که بار اول حج اوست) بین حلق و تقصیر مخیر است، گرچه احتیاط این است که حلق کند. آیه الله تبریزی، آیه الله نوری: چون حلق برای صروره (کسی که بار اول حج اوست) متعین نیست، بنابراین حج های شما هر سه صحیح است و چیزی بر شما واجب نمی باشد. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: حلق با ماشین ته زن کافی است، گرچه احتیاط مستحب با تیغ است. (ملحق مناسک، س۳۵۱). آیه الله سبحانی: حلق با ماشین ته زن کافی است (مناسک، م۵۲۰). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چون تراشیدن سر به عنوان تقصیر بنابر احتیاط است، اگر در این مسأله به کسی که تقصیر را کافی می داند مراجعه نمایید تکلیفی بر شما نیست..

طواف و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را به جا آورید و در این اعمال نیت اتمام حج سفر اول را بکنید و بعد از آن چیزی بر شما نیست، و اگر خودتان نمی توانید بروید یا رفتن برای شما حرجی است در محل خود حلق کنید و بنابر احتیاط موی آن را به منی بفرستید (۱) و در بقیه اعمال فوق نایب بگیرید، و نسبت به دو سفر دیگر که آیا صحیح و کافی بوده یا نه احتیاط را مراعات نمایید.

(۱۳۸) س – کسانی که مجاز هستند در شب عید قربان، بعد از درک اضطراری مَشعر، به منی بروند، آیا همه آنان از ذوی الأعذار می باشند که نیابت ولو تبرعاً مورد اشکال است یا نسبت به بعضی استثناء شده است؟

ج – در فرض سؤال، زن ها می توانند نایب شوند و نیابت در سایر ذوی الأعذار صحیح نیست. (۲)

(۱۳۹) س – شخصی در حج از میتی نیابت کرد و در وقت عقد اجاره برای انجام مناسک، هیچ عذری نداشت، ولی چند سال بعد از انجام حج متوجه شد که در وقوف مشعرِالحرام، با زن ها و مریض ها به عنوان راهنما، وقوف اضطراری کرده و به منی رفته

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: این احتیاط در مناسک معظم له یافت نشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه عذر آنها پس از قبول نیابت به وجود آمده باشد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت زنان و ضعفاء که می توانند به وقوف در شب، در مشعر اکتفاء کنند مانعی ندارد. آیه الله زنجانی: در فرض سؤال، بانوان و کودکان ممیز و همراهان آنان و مسؤولین تدارک حجاج و بدهکار و خائف می توانند نایب شوند. آیه الله سبحانی: ویاممکن است در طواف و نماز به علت عادت ماهانه به استنابه نیاز داشته باشند یا ممکن است حج آنها بدل به حج إفراد شود، نیابت آنان اشکال ندارد. آیه الله سیستانی: چون وقوف رکنی را درک کرده اند نیابت آنها صحیح است. آیه الله مکارم: نیابت در این گونه موارد صحیح است. نظر سایر آیات عظام در ذیل مسأله ۱۰۷ گذشت..

است و غافل بوده که نایب باید وقوف اختیاری بکند، آیا وظیفه اش چیست؟

ج - عمل مزبور مُجزی از حج نیابتی استیجاری نیست (۱)، و از جهت اجرت بایـد به اجیرکننده مراجعه نماید و یا در صورتی که اجاره، موقت به زمان مخصوصی که منقضی شده نباشد، دوباره حج نیابتی صحیح به جا آورد.

(۱۴۰) س - آیا می توانم برای مادرم و برای خودم فریضه حج را انجام دهم؟

ج - در یکسال بیش از یک حج واقع نمی شود.

(۱۴۱) س - شخصی به عنوان نیابت در مسجد شجره مُحرم شد و به مکه آمد، در مکه فهمید که خودش مستطیع بوده است؟ آیا بایـد اعمال عمره را به قصـد خود به جا آورد یا به قصـد نیابت، و اگر بایـد حج را به قصد خود به جا آورد، نسبت به حج نیابی چه وظیفه ای دارد و آیا می تواند برای آن نایب بگیرد یا نه؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه هنگام قبول نیابت احتمال نمی داده که ناچار به وقوف اضطراری خواهـد شـد، حج و نیابتش صحیـح است و مسـتحق اجرت نیز می باشد. آیه الله بهجت: اتمام عمل طبق وظیفه عذری نایب (عذر طاری) کفایت می کند و مضرّ به صحت نیابت نیست. (استفتائات ویژه حج). آیه الله تبریزی: اگر از روی جهل به مسأله قبل از طلوع فجر از مشعر کوچ کرده، حج نیابتی او بنابر اظهر صحیح است و باید یک گوسفند کفاره دهد و در اجرت با مستأجر خود، تراضی کند. آیه الله خویی: نیابت معـذور اشکال دارد و حکم نیابت معـذور به عذر طاری در مسأله ۱۰۷ گـذشت. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: عمل مزبور کفایت می کند و اجیر حق اجرت دارد. آیه الله سبحانی: چنانچه جهل آنها قصوری باشد مانع ندارد و از منوب عنه کفایت می کند. آیه الله سیستانی: عمل مزبور مجزی است حتی اگر از ابتدا چنین عذری داشته باشد؛ زیرا درک مقدار رکن از وقوف کـافی است. آیه الله صـافی: حـج صـحیح و مبریء ذمّه منوب عنه است و نسـبت به اجرت، رضایت مسـتأجر را تحصـیل نمایـد. آیه الله فاضل: در عـذر طاری حج نیابتی صـحیح و مسـتحقّ اجرت هم می باشد. آیه الله گلپایگانی: بعید نیست در عذر طاری حج نیابتی صحیح و مستحق اجرت هم باشد. (آراء المراجع، ص۳۹ و ۵۰)..

ج – احرام او صحیح نبوده است (۱) و باید برگردد و برای عمره تمتع برای خودش مُحرم شود و وظیفه خودش را انجام دهد و راجع به حج نیابی نمی تواند نایب بگیرد، مگر اجازه داشته باشد یا استیجار او برای مطلق تحصیل حج باشد. (۲)

(۱۴۲) س – کسی که نایب بوده و عمره تمتع را انجام داده و بعد ناچار شده است که به ایران بازگردد، آیا می تواند بقیه اعمال را به دیگری واگذار نماید که حجّ تمتع را انجام دهد؟

ج – نمی تواند.

(۱۴۳) س – آیا شرط ایمانِ نایب، که در اصل نیابت حج (۳) و همچنین در ذبح (۴)شرط است (۵)، در سایر اعمالی که نیابت در آن جایز است، مثل رمی و طواف

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط باید اعمال عمره را تمام کند و طواف نساء هم به جا آورد و لازم است پس از آن به میقات برگشته و برای خود محرم شود و وظیفه خودش را انجام دهد. آیه الله خویی: اگر حج نیابی را تمام کند صحیح است گرچه وظیفه اش رها کردن حج نیابی و احرام بستن برای حج خودش بوده است. آیه الله سبحانی: ولی اگر بعد از اعمال حج ویا بعد از وقوفین فهمید که خودش مستطیع بوده نیابتش صحیح است و ذمه منوب عنه فارغ گردیده است. آیه الله سیستانی: اگر مطمئن است که سال دیگر می تواند حج خود را انجام دهد، حج نیابی را تمام کند وگرنه آن را رها کند و به میقات برگردد و برای خود احرام ببندد. (ملحق مناسک، س۱) آیه الله فاضل: احرام او صحیح است و تبدّل نیت برای شخص محرم صحیح نیست. آیه الله مکارم: احتیاطاً عمره را تمام کند و طواف نساء به جا آورد و به میقات برگردد و محرم شود. این در صورتی است که اجیر نشده باشد والاّ اجاره او صحیح است و در آن سال مستطیع نیست.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر از تمام جهات (مالی و غیره) مستطیع بوده احرامش باطل است و باید حجه الاسلام خود را به جا آورد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۷۹)

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: ایمان در ذابح شرط نیست.

۵- [۵] . نظریات آیات عظام در شرطیت ایمان در ذبح در «مسأله ۱۰۴۲» خواهد آمد..

هم شرط است یا خیر؟

ج - در سایر اعمال نیز شرط است. (۱)

(۱۴۴) س - شخصی تمام اختیارات اموال پدرش را دارد و پدر نمی تواند بالمباشره حج را به جا آورد، پسر بدون تذکر دادن به پدر شخصی را اجیر برای حج پدر نموده و خودش هم برای حج خود مشرف شده، در این فرض آیا حج اجیر برای حج پدر، مجزی است یا خیر؟ و هرگاه در مدینه تصمیم بگیرد که آنچه را از مال پدر به اجیر داده است با پدر حساب نکند و از مال خودش باشد، رفع اشکال می شود یا نه؟

ج - در فرض مزبور استنابه در مورد پدر صدق نمی کند (۲)، و حَجه الاسلام از طرف

ص:۱۱۳

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۹۸) آیه الله بهجت، آیه الله نوری: در ذبح، ایمان شرط نیست. آیه الله زنجانی: در تمام اعمال عبادی بنابر مشهور ایمان نایب، شرط است؛ ولی ذابح و کسی که مو یا ناخن محرم را می زند معمولاً نایب نیست تا ایمان در او معتبر باشد. آیه الله سبحانی: در ذابح ایمان شرط نیست و باید خود منوب عنه نیت ذبح را به صورت قربی داشته باشد (کتاب الحج، ج۵، ص۱۲۳). آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: در ذبح شرط نیست و در بقیه موارد احتیاط واجب است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه پدر قبلاً و فعلاً راضی باشد، کفایت می کند مگر اینکه مأیوس از خوب شدن خود نباشد. آیه الله بهجت: با احراز رضایت پدر اشکال ندارد و تبرّع از حی در حج واجب، با عدم قدرت او، اظهر جواز آن است و با اذن باشد احوط است در تفریغ ذمّه. (کتاب حج، ص۴۵ و مناسک مستفاد از س۱۷ و ۱۵۷). آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: اگر اختیارات او شامل نایب گرفتن در حج هم بوده کافی است وگرنه عمل نایب کافی نیست مگر اینکه قبل از احرام، پدر مطلع شود و موافقت نماید. (ملحق مناسک، س۴۰). آیه الله فاضل، آیه الله نوری: مگر وکالت مطلقه از پدر داشته باشد. آیه الله گلپایگانی: اجیر گرفتن برای پدر از مال او و بدون اطّلاع پدر صحیح نیست بلی در صورتی که مبلغ اجاره را از مال خود تبرّعاً بپردازد در فرض سؤال که پدر عاجز از انجام حجّ است مانعی ندارد و مجزی از حجه الاسلام پدر می باشد..

پدر واقع نمی شود و فرقی بین دو صورت فوق نیست. (۱)

(۱۴۵) س – شخصی پس از آنکه به مدینه مشرف شد جنون پیدا کرد، با توجه به اینکه سابقاً حج بر او مستقر شده است، آیا می شود برای او نایب گرفت یا خیر، و اگر نشود، تبرع حج از او چه صورت دارد؟

ج – نیابت و تبرع در فرض سؤال صحیح نیست. (۲)

(۱۴۶) س – فردی پس از استطاعت مالی برای حج اسم نویسی کرد و برای دو سال بعد اسمش در آمد، ولی چند ماه قبل از حرکت، فوت کرد درحالی که پسرش را نایب قرار داده بود که برای او حج به جا آورد، در حالی که پسر خود استطاعت مالی

داشته ولی در اسم نویسی مسامحه کرده و ننوشته است، در صورتی که اگر اسم می نوشت، شاید در همان سال اول، قرعه به نامش در می آمد و شاید هم سال های بعد، اکنون پسر به مدینه آمده به عنوان نیابت حج بلدی از جانب پدر و هنوز محرم نشده، چه وظیفه ای دارد؟

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: استنابه از شخص زنده در حج واجب – حجه الاسلام و غیر آن – بدون درخواست یا اذن منوب عنه صحیح نیست و در حج مستحب مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه یأس از بهبود او داشته باشند. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۰۸ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: اگر امید به بهبودی او نباشد گرفتن نایب برای او مانعی ندارد. آیه الله سیستانی: باید پس از مرگ برای او نایب بگیرند. آیه الله فاضل: در فرض سؤال که زنده است صحیح نیست، بلی در صورت یأس از بهبودی او نیابت صحیح است. آیه الله نوری: فقط حاکم شرع می تواند برای او نایب بگیرد..

ج – در فرض مرقوم نیابت صحیح نیست (۱) و باید برای خودش حج نماید. (۲)

(۱۴۷) س – شخصی اجیر حج بَلَدی از قم شده و خودش ساکن اراک است، بعد از اجیر شدن در نظر داشته که به قم برود و از آنجا حرکت کند، پس از چند روز در حالی که از موضوع غافل شده، برای انجام کار دیگری به قم و بعد از آنجا به تهران رفته است، آیا همان نیت قبلی برای حرکت از قم کافی است یا باید برگردد به قم، و بر فرض خروج از ایران چه حکمی دارد؟

ص:۱۱۵

۱- [۱] . آیه الله بهجت: نیابت شخص مستطیع جایز نیست ولو اگر انجام دهد صحیح است؛ چنان که در ذیل مسأله ۴۴ و ۱۰۷ گذشت. آیه الله تبریزی: در فرض مزبور برای خودش حج به جا آورد و برای پدرش نایب بگیرد. آیه الله خویی: حج نیابی او صحیح است و در صورتی که رفتن به حج منحصر به استفاده از سهمیه پدر بوده و استفاده از آن بنا به وصیت پدر یا نظر ورثه موقوف به این باشد که خود او برای پدر حج نیابی انجام دهد، اینکه لازم باشد پسر باز برای خود حج به جا آورد، فتوای ایشان روشن نیست. آیه الله سبحانی: به پاسخ سؤال ۱۳۹۷ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: اگر مطمئن باشد که در سال های آینده می تواند برای خودش حج به جا آورد می تواند امسال به نیابت از پدر حج به جا آورد، و اگر مطمئن نباشد وظیفه اش این است که برای خود حج به جا آورد، ولی به هر حال حج نیابی او صحیح است. آیه الله فاضل: حج خودش مقدم است، لیکن اگر مخالفت کرد حج نیابی صحیح است اگر چه مرتکب گناه شده است. آیه الله مکارم: نیابت او صحیح است و استطاعت خودش ثابت نیست، هر چند به خاطر کوتاهی کردن در اسم نویسی گناه کرده است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه پسر برای آمدن به مکه هیچ راه دیگری غیر از استفاده از فیش پدر نداشته، نیابتش صحیح است. آیه الله زنجانی: اگر فرزند قبل از استطاعت، نیابت را قبول کرده باشد باید برای پدر حج به جا آورد وگرنه حج بر عهده اش مستقر شده نمی تواند نایب شود و باید حج خود را به جا آورد. البته اگر تنها با استفاده از این فیش می تواند حج به جا آورد، باید مطابق حاشیه مسأله ۸۸ عمل نماید. آیه الله خامنه ای: در فرض سؤال که راه با فیش مورد وصیت برای پسر باز شده و وصیت نسبت به زائد بر حج میقاتی، از ثلث بیشتر نیست، یا ورثه اجازه کرده اند، باید پسر حج را به نیابت از پدر به جا آورد. (مناسک حج، س۱۴)..

ج – اگر می توانـد باید برگردد (۱)، و چنانچه برنگشت ولو در صورت تمکن و حج را انجام داد، حج صـحیح است و بالنسـبه استحقاق اجرت دارد. (۲)

(۱۴۸) س – آیا بر نایب واجب است اعمال حـج را طبق فتوای مرجع تقلیـد منوب عنه انجام دهـد یا مطابق وظیفه خودش عمل نماید؟

ج – میزان، وظیفه خود اوست (۳) ولی اگر اجیر شده به کیفیت خاصی، باید طوری

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه ارتکازاً از قم به قصـد حـج حرکت کرده باشد. آیه الله بهجت: لازم نیست برگردد. آیه الله سبحـانی: و اگر عمل نکرد یا فراموش کرد حـج او صـحیح است ولی اجره المثل بالنسـبه کم می شود و اگر به نیت نیابت حتی چند ماه قبل به آن بلد رفته باشد و بعداً از غیر آن بلد به حج برود کافی است. آیه الله مکارم: مگر اینکه نیت در اعماق ذهنش وجود داشـته باشـد. آیه الله نوری: اگر داعی ارتکازی داشـته، گرچه اخطاری نبوده و غافل شده، برگشـتن لازم نیست؛ زیرا در نیت خطور لازم نیست و اگر بالمرّه غافل شده و از ارتکاز هم محو شده، باید برگردد.

۲- [۲] . آیه الله سیسـتانی: حـج او صـحیح است مطلقاً، ولی اگر اجاره بر حج بلدی به نحو تقیید باشد مسـتحق اجرت نیست، و اگر شـروع از بلد منوب عنه جزو عمل مورد اجاره باشد مستحق اجرت می باشد ولی مستأجر می تواند اجرت المثل آن قسمت را که به جا نیاورده از او بگیرد و می توانـد اجاره را فسـخ کنـد ولی بایـد اجرت المثل حـج او را بدهد، و اگر شـروع از بلد از باب شرط ضمن العقد باشد مستأجر فقط می تواند اجاره را فسخ کند و در این صورت اجرت المثل او را باید بدهد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: در نیابت از میت به وظیفه خودش عمل می کند و در نیابت صحیح از زنده فی الجمله احتیاط می کند (مناسک، س۲۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه منوب عنه حی باشـد، بایـد طبق تقلیـد منوب عنه عمل کنـد و چنانچه منوب عنه مرده باشـد، اگر وصـیت کرده، بایـد به تقلیـد منوب عنه عمل کنـد. در غیر این دو صورت، مراعات تقلید منوب عنه لازم نیست. آیه الله تبریزی اضافه فرموده انـد: و بنابر احتیاط لازم است آن عمل بنا به تقلیـد وصـی و ورثه هم صـحیح باشـد و اگر وصـیتی نکرده، نـایب به حسب تقلیـد خودش عمل کنـد و طوری باشـد که به حسب وظیفه ورثه هم مجزی باشـد. آیه الله سبحانی: فرقی نمی کند که منوب عنه زنده باشد یا مرده. آیه الله سیستانی: باید طبق تقلید خودش عمل کند ولی اگر اجیر شده باشـد که طبق نظر منوب عنه یا مسـتأجر عمل کنـد، چه به صـراحت ذکر شـده باشـد و چه اطلاق منصـرف به آن باشد، باید به همان نحو عمل کند، مگر در صورت یقین به فساد عمل..

عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده، بشود. (۱)

(۱۴۹) س – آیا در اجاره برای اعمال حج لازم است اجیر و مستأجر از یکدیگر سؤال کنند که مقلّدِ چه کسی هستند یا نه؟

ج – لازم نیست و اجیر مطابق تقلید خودش عمل می کند. (۲)

(۱۵۰) س – نایب چند ماه قبل از حج به بلد منوب عنه می رود و به عنوان نیابت حج حرکت می کند و به وطن خودش یا محل دیگری می رود و در ماه ذی حجه، که عازم حج می شود، دیگر به بلد منوب عنه نمی رود، کافی است یا نه؟ و چه وقت باید برود؟

ج – کافی است.

(۱۵۱) س – در مودی که مرحوم پدرم فرموده بود پسر بزرگ نیابتاً به مکه برود و

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: در مورد محرمات احرام، نایب باید فتوای مرجع تقلید خودش را رعایت کند و در مورد مناسک و اعمال حج چنانچه به فتوای مقلَّد نایب نتواند بدون احرام از میقات بگذرد باید در احرام و اعمال حج، فتوای مرجع تقلید خود را رعایت کند تا به شکل صحیح، محرم شده و از آن بیرون آید و کسی که برای حج یا عمره واجب خودش، کسی را اجیر می کند یا برای آن وصیت می نماید باید رعایت فتوای مقلَّد خود را در اعمال حج بر نایب شرط نماید و بر ولی میت که برای حج واجب میت، نایب می گیرد و همچنین بر وصی که برای حج وصیت شده – مستحب یا واجب – نایب می گیرد، واجب است که علاوه بر رعایت تقلید منوب عنه در اعمال حج، رعایت فتوای مقلَّد خودشان را نیز بر نایب شرط کنند و به دنبال آن نایب باید تقلید شرط شده را نیز رعایت کند و اگر مستطیع یا ولی یا وصی او در نایب گرفتن چنین قیدی ننمایند، نایب باید در اعمال حج فتوای مقلَّد منوب عنه و همچنین مقلَّد ولی یا وصی را نیز رعایت نماید.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مراعات تقلید منوب عنه را بنماید. آیه الله خویی: اگر اجیر بتواند اعمال را به نحوی انجام دهد که بداند مطابق تقلید منوب عنه واقع می شود، و در صورتی که عمل طبق فتوای مقلَّد منوب عنه به نظر نایب باطل باشد، باید عمل به احتیاط کند. آیه الله زنجانی: به تفصیلی که در پاسخ سؤال قبل گذشت مستأجر باید رعایت فتوای مقلَّد خود و منوب عنه را شرط کند مگر بداند که نایب رعایت می کند و نایب نیز باید سؤال کند که منوب عنه و نایب گیرنده، مقلّد چه کسی هستند، مگر آنکه بخواهد احتیاط کند. .

من که پسر بزرگ هستم به وسیله ارث مستطیع شده ام اما تاکنون نتوانسته ام سهم خود را به پول مبدل کنم، آیا می توانم با این حال به جای پدر حج به جا آورم یا نه؟

ج - با فرض حصول استطاعت مالی برای خودتان (۱) ولو از بابت ارثیه، اگر امکان فروش و صرف قیمت در حج را دارید باید اول برای خودتان حج به جا آورید و برای پدر بعداً انجام دهید یا دیگری را نایب بگیرید. (۲)

(۱۵۲) س - آیا جایز است برای نایب در طواف عمره تمتع یا طواف حج که طواف را در غیر موسم حج به جا آوَرَد یا نه؟

ج - مانع ندارد. (۳)

ص:۱۱۸

۱- [۱] آیه الله سبحانی: فحص از تقلید منوب عنه لازم نیست. . آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۱۴۶ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: اگر پسر وصیت پدر را قبل از استطاعت خود پذیرفته باشد حج نیابی مقدم است ودر غیر این صورت باید حج خود را مقدم دارد و چنانچه حج پدر مقید به همان سال است کسی را برای او نائب بگیرد.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: مگر اینکه استطاعت طریقی (باز بودن راه) برای فرزند جز به لحاظ نیابت از پدر حاصل نشود. (مناسک حج، س۱۴) آیه الله زنجانی: اگر قبل از استطاعت، وصیت را قبول کرده باشید حج نیابی مقدم است، والاّ در صورتی که بتوانید بدون حرج و آبروریزی با فروش سهم الارث، مخارج حج را تأمین کنید مستطیع می باشید و باید حج خودتان را به جا آورید. آیه الله سیستانی: مگر اینکه وصیت شده باشد که حج را همان سال استطاعت انجام دهید، در این صورت اگر مطمئن باشید که سال بعد می توانید حج خود را انجام دهید به وصیت عمل کنید وگرنه در آن سال حج خود را انجام دهید و حج از جانب پدر را سال بعد انجام دهید. آیات عظام صافی، گلپایگانی، نوری: اگر حج واجب برعهده پدر بوده، در همان سال نایب بگیرید تا تأخیر در انجام وصیت نشود. آیه الله مکارم: اگر میت شرط مباشرت کرده نمی تواند نایب بگیرد.
۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: وقت طواف حج و نماز آن ماه ذی حجه است، ولی طواف نساء و نماز آن وقت معینی ندارد. (مناسک حج، س۸۶) آیه الله اردبیلی: نایب موظف است عمل را وقتی به جا آورد که منوب عنه وقت برای به جا آوردن اعمال مترتّب بر طواف را داشته باشد، ولی چنانچه پس از احرام حج متوجه شد که طواف عمره تمتع را فراموش کرده یا به جهت فراموشی یا غفلت طوافش باطل شده، باید پس از بازگشت از منی و پیش از طواف حج، خودش و در صورت عدم تمکن نایبش آن را به جا آورد و اگر پس از پایان ذی الحجه فهمید که طواف زیارت را به جا نیاورده، باید خودش و در صورت عدم تمکن نایبش در هر زمان که توانست آن را به جا آورد و اگر قبل از پایان ذی الحجه بفهمد که طواف حج را به جا نیاورده، باید تا پیش از پایان ذی الحجه طواف حج را خودش و در صورت عدم تمکن نایبش به جا آورد. آیه الله بهجت: در حکم، با منوب عنه مشترک است. آیه الله زنجانی: نایب باید مطابق وظیفه منوب عنه عمل نماید پس اگر در طواف عمره تمتع نایب شده باشد باید طواف را در زمانی انجام دهد که منوب عنه بتواند بقیه اعمال را انجام داده عرفات را در قبل از غروب روز نهم درک کند و اگر بعد از احرام حج، نایب گرفته نایب باید قبل از طواف حج، طواف عمره را به جا آورد و اگر ذی حجه گذشته، هر وقت به جا آورد کافی است و اگر در طواف حج نایب شده باید وقتی انجام دهد که منوب عنه بتواند -

ولو بالاستنابه – سعی و طواف نساء را در ذی حجه به جا آورد و اگر ذی حجه گذشته هر وقت به جا آورد کافی است. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: بایـد عمل را در وقتی انجام دهد که بر منوب عنه تأخیر از آن جایز نیست. پس اگر نایب در طواف عمره تمتّع باشـد، بایـد در وقتی انجام دهـد که منوب عنه بتوانـد بقیه اعمال را قبل از فوت وقوف در عرفات انجام دهـد و اگر طواف حـج باشـد تأخیر آن از ذی حجه جایز نیست، ولی اگر ماه ذی حجه تمام شـد، در هر زمان کافی است و اگر منوب عنه طـواف را فرامـوش کرده و بـه وطـن باز گشـته اسـت، نـایب در هر زمـان می توانـد آن را انجـام دهـد. آیـه الله صـافی، آیـه الله گلپایگانی: طواف عمره تمتّع را در اشـهر حـج و طواف حج را در ذی حجه، روز عید و بعد از آن، باید به جا آورد مگر اینکه منوب عنه طواف را فراموش کرده باشد و بعد از گذشتن موسم متذکر شود که در این صورت خود او و در فرض عدم تمکن، نایب او می توانـد طواف را در غیر اشـهر حج به جا آورد. آیه الله مکارم: طواف حجّ تمتّع را باید تا آخر ذی حجه به جا آورد و طواف عمره تمتع را باید در اشهُر حج، قبل از عرفات به جا آورد..

(۱۵۳) س – شخصی قبلاً مستطیع بوده و به حج نرفته و الآن هیچگونه قدرت مالی جهت انجام حج را ندارد، آیا فرزندش می تواند تبرعاً از طرف او حج نیابی انجام دهد؟

ص:۱۱۹

ج - نیابت در حج از حی صحیح نیست (۱) مگر در صورتی که شخص از جهت پیری نتواند به حج برود یا مریض (۲) باشد (۳) و از جهت مرض نتواند برود و مأیوس از خوب شدن تا آخر عمر باشد. (۴)

(۱۵۴) س - حج به نیابت حضرت ولی عصر - ارواحنا له الفدا - چون در موسم حج تشریف دارند جایز است یا نه؟

ج - اشکال ندارد. (۵)

(۱۵۵) س - زنی که واجب الحج است وصیت کرده که از اصل ترکه اش برای او حج بَلَدی توسط وصیش انجام شود، حال استطاعت جانی و مالی و غیره برای وصی او فراهم است، فقط از حیث عدم شرکت در نام نویسی برای حج، آن هم با عذری، استطاعت راهی ندارد، آیا می تواند حج نیابی را انجام دهد؟

ج - (۶) وصی اگر قبلاً استطاعت نداشته و فعلاً هم راه برای او باز نیست الآن هم مستطیع

۱- [۱] . آیه الله بهجت: مگر در صورتی که از غیرِ جهتِ مال، استطاعت نداشته باشد؛ به طوری که مباشرت مقدور او نباشد و تفصیل صور آن در مسأله ۵۲ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: مرض و مانند آن.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: یا عذر دیگری داشته باشد و اطمینان به زوال عذر و مرض نداشته باشد. آیه الله خویی: یا عذر دیگری داشته باشد و عذر و مرض تا آخر عمر باقی بماند. آیه الله فاضل: یا عذر دیگری داشته باشد و عذر و مرض تا آخر عمر باقی بماند؛ مثل اینکه محکوم به حبس ابد باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و یا به هر جهت دیگری مأیوس از رفتن به حج باشد. آیه الله خامنه ای: که در این صورت اگر به فرزند نیابت دهد مجزی خواهد بود. آیه الله زنجانی: و همچنین است اگر عذر دیگر مستمرّی غیر از پیری و مرض داشته باشد. و در هر حال عمل نایب در حج واجب از حی، باید با اذن منوب عنه باشد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: مانع ندارد و احتیاط در حج از نفس (خود) و اهدای ثواب برای آن حضرت است. (مناسک، ص۱۵۸، مسائل متفرقه، س۱).

۶- [۶] آیه الله سبحانی: به امید مطلوبیت. آیه الله مکارم: به امید مطلوبیت اشکال ندارد. . آیه الله تبریزی: در فرض مزبور، وصی برای خود حج به جا آورد و برای حجّ بلدی میت نایب بگیرد. آیه الله خویی: رجوع شود به مسأله ۱۴۶ آیه الله گلپایگانی: با فرض استطاعت در میقات، نیابت صحیح نیست. آیه الله مکارم: اگر از نام نویسی آن زن استفاده کند، باید برای او حج نماید..

نیست و می تواند برای حج نیابی اجیر شود (۱)، ولی اگر بدون اینکه اجیر شود خود را به میقات برساند، نمی تواند حج نیابی به جا آورد و باید برای خودش حج به جا آورد.

(۱۵۶) س - کسی که حج نیابی انجام می دهد، اگر در قربانی شخص ثالثی را وکیل کرد، ذابح چگونه نیت کند، آیا باید نیت کند که به وکالت از میت قربانی می کنم یا باید وکالت از نایبِ میت کند؟ در هر صورت آیا باید نام میت را هم ببرد؟

ج - نام میت بردن لازم نیست، بلکه چنانچه نیت کند آنچه بر عهده نایب است انجام دهد صحیح است. (۲)

(۱۵۷) س - کسی که برای حج اجیر می شود، اگر شرط کند که مثلاً برای طواف نساء یا یک عمل دیگری که نیابت بردار است نایب می گیرم، آیا این شرط نافذ است و می تواند عمل نماید یا نه؟

ج - اگر عذر دارد (۳) نمی تواند قبول کند، بلی در قربانی مانع ندارد و شرط لازم نیست.

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: ولی اگر بدون تعهّد الزامی برای حج نیابی، استطاعت طریقی پیدا کند - ولو با جلب رضایت ورثه - باید برای خودش حج به جا آورد و حج نیابی او صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: نایب بایـد نیت کنـد که برای حج نیابتی که انجام می دهد قربانی می کند و ذابح لازم نیست که نیت کنـد هر چنـد احوط و اولی این است که نیت کنـد آنچه را که برعهـده نـایب است انجام می دهـد. آیه الله زنجانی: نایب باید نیت کنـد که برای حـج نیابی که انجام می دهد قربانی می کند و ذابح لازم نیست نیت کند مگر آنکه برخلاف معمول در امر قربانی، نایب شده و این کار به طور کامل به او واگذار شده باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: بنابر احتیاط نمی تواند قبول کند. آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: نیابت او محلّ اشکال است.

(۱۵۸) س – کسی احتمال قوی عقلایی می دهد که نتواند اعمال را به نحو عادی انجام دهد، و ممکن است حج تمتع را بدل به افراد کند، آیا می تواند از حج واجب نیابت کند؟

ج – می تواند نیابت کند (۱)، ولی اگر وظیفه او عدول به افراد شد، بنابر احتیاط منوب عنه نباید اکتفا به آن کند. (۲)

ص:۱۲۲

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۱۴ مراجعه شود.

۲- [۲] آیه الله سبحانی: فردی که قبل از شروع عمل احتمال جدی می دهد که حجش به إفراد تبدیل می شود نباید برای حج تمتع اجیر شود و اگر اجیر شد از حج منوب عنه کفایت نمی کند مگر اینکه از اول احتمال جدی نمی داد که چنین عذری پیش آید و بدون اهمال کاری و فرصت سوزی وقت او مضیق گردد و ناچار به آوردن حج إفراد شود، چنین حجی کافی و صحیح است. . آیه الله اردبیلی: اگر از ابتدا اطمینان دارد که باید عدول به حج افراد کند، نمی تواند نایب شود ولی چنانچه نایب شد و عذری پیش نیامد و حج تمتع به جا آورد، صحیح است. آیه الله بهجت: نظر ایشان ذیل مسأله بعد (۱۵۹) خواهد آمد. آیه الله تبریزی: می تواند نیابت کند اگر وقت وسعت داشته باشد و احتمال عذر طاری بدهد و چنانچه عذر طاری شد حج او کفایت از منوب عنه می کند. آیه الله خامنه ای: اجیر کردن کسی که وظیفه او به سبب کمی وقت عدول به حجّ افراد است، صحیح نیست. اما اگر نایب را در وسعت وقت اجیر کنند و سپس اتفاقاً وقت بر او تنگ شود، واجب است که]به حج افراد(عدول کند و عمل او از حج تمتّع منوب عنه کفایت می نماید و مستحق دریافت اجرت نیر هست. (مناسك حج، م۸۶)

(۱۵۹) س – نـایبی که در وقت قبول نیـابت برای حـج معـذور نبوده است، و بعـد از عقـد اجـاره در موقع عمـل یا قبل از محرم شـدن، جزو معذورین شد و در هر عذری که پیش آمده طبق وظیفه معذورین رفتار نمود، آیا حج او از منوب عنه کافی است؟ و آیا نسبت به نحوه عذر فرقی هست یا نه؟

ج – محل اشکال است. (۱)

ص:۱۲۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اجزاء خالی از قوت نیست. آیه الله بهجت: اتمام عمل طبق وظیفه عذری نایب کفایت می کند و مضرّ به صحّت نیابت نیست (مناسک، س۲۵). آیه الله تبریزی: در عذر طاری نیابت معذور صحیح است و حج او از منوب عنه کافی است و در اجرت با مستأجر خود تراضـی کنـد. آیه الله خامنه ای: نایبی که در وقت قبول نیابت برای حـج معـذور نبوده است، لیکن بعد از عقد اجاره، در موقع عمل یا قبل از محرم شدن، جزو معذورین شده، اگر عذر او منجر به نقص

(۱۶۰) س – کسانی که در حال اجیر شـدن، از معـذورین نبوده انـد و بعـداً در اثنای عمل عـذر عارض شده است، آیا نیابتشان صحیح است و مستحق تمام اجرت

می باشند یا نه؟

ج – اشکال دارد. (۱)

(۱۶۱) س – خدمه ای که از روی جهل به مسأله اجیر شده اند و وقوف اختیاری

ص:۱۲۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه صـحت آن خـالی از قوت نیست و مسـتحق اجرت است. آیه الله بهجت: مسـأله نیـابت، در سؤال ۱۵۹ گـذشت و مسـأله اجرت در صورت صـحّت نیـابت و اجزاء مسـتحق، تمام اجرت است، اگر شـرطی بر خلاف نباشـد نظیر مسأله ۱۲۰ که گـذشت. آیه الله تبریزی: در عـذر طـاری، نیـابت معـذور صـحیح است و حـج او از منوب عنه کـافی است و در اجرت با مستأجر خود تراضی کند. آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: استحقاق اجرت، وابسته به کیفیت قرارداد است و برای حکم صـحت و کفایت عمل نایب به حاشـیه شرط هفتم مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: در عـذر طـاری نیـابت معـذور صـحیح است و مسـتحق تمام اجرت است مگر اینکه اجاره بر اعمال باشـد، در این صورت بنابر احتیاط بایـد در مورد اجرت مصالحه کنند. آیات عظام سیسـتانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: عذر طاری اشـکال ندارد. آیه الله نوری: اگر عذر او موجب نقص بعض از اعمال شود، اشکال دارد. آیه الله خامنه ای: از مسئله قبل معلوم شد..

مشعر را درك نكرده اند، فعلاً تكليفشان چيست و همچنين ساير معذورينى كه حج ناقص از اين قبيل انجام داده اند؛ تبرعاً يا با اجرت؟

ج - نيابت ايشان صحيح نيست (۱)و كفايت از منوب عنه نمى كند و بايد پول را برگردانند و خودشان با عدم عذر نسبت به درك اختيارى مشعر، بايد با انجام عمره مفرده (۲)، از احرام خارج شوند. (۳)

(۱۶۲) س - در مناسك آمده است كه معذور نمى تواند نايب شود، معذور به چه كسى

۱- [۱] . آيه الله اردبيلى: اگر قبل از اجير شدن مى دانسته اند كه نمى توانند وقوف اختيارى مشعر را درك كنند، نيابت آنها صحيح نيست، هر چند جاهل به مسأله بوده باشند. آيه الله بهجت: به ذيل مسأله ۹۸۴ مراجعه شود. آيه الله تبريزى: چنانچه شب در مشعر وقوف كرده اند و از روى جهل به مسأله قبل از طلوع فجر، از آنجا كوچ كرده اند و در وقت دانستن مسأله امكان برگشت به مشعر و درك وقوف نبود، حج آنها صحيح است و بايد يك گوسفند كفاره بدهند و اگر در حج اجير بوده اند، در اجرت با مستأجر خود تراضى كنند و همچنين ساير معذورينى كه در اثناى عمل عذر پيدا كرده اند و از اول نمى دانسته اند، اگر به وظيفه معذور عمل كنند حج نيابى آنها صحيح است ولى احتياطاً در اجرت با مستأجر خود تراضى كنند. آيه الله خويى، آيه الله صافى: به حاشيه مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آيه الله سبحانى، آيه الله فاضل: اگر عذر آنها طارى بوده، نيابت صحيح است و كفايت مى كند. آيه الله سيستانى: اگر معذورند، هر چند از ابتدا معلوم باشد، چون درك وقوف ركنى مى كنند كافى است و نيابت صحيح است، بلكه حتى اگر غير معذور هم به آن اكتفا كند حجش صحيح است، ولى در صورت علم كفاره دارد. آيه الله گلپايگانى: اگر عذر آنان طارى نبوده صحّت حج و كفايت آن از منوب عنه محل اشكال است. آيه الله مكارم: صحيح است.

۲- [۲] . آيه الله فاضل: احتياطاً از ادنى الحل تجديد نمايد و عمره مفرده انجام دهد.

۳- [۳] . آيه الله زنجانى: در مورد سؤال اگر عمره و حج واجب باشد نيابت بانوان و كودكان مميز و همراهان آنها و مسؤولين تداركات حجاج، كه به جهت تأمين تداركات بايد شبانه وقوف كنند و شخص بدهكار و خائف، صحيح و مجزى است و همچنين نيابت كسانى كه در هنگام احرام اطمينان داشته اند كه معذور نخواهند شد و هنگام عمل، عذر برايشان پيش آمده است و در حج و عمره مستحب، نيابت معذورين به طور كلى صحيح و مجزى است..

گفته می شود؟ لطفاً حدّ آن را معین کنید؛ مثلًا کسی که نمی تواند نماز طواف را صحیح بخواند، یا نمی تواند خودش رمی جمرات کند و یا نمی تواند قربانی نماید و یا نمی تواند یکی دیگر از واجبات حج را؛ اعم از ارکان و غیر ارکان، انجام دهد معذور است یا خیر؟

ج - هر کس نتواند اعمال اختیاری حج را انجام دهد معذور است (۱) و نمی تواند نایب شود (۲)، ولی مباشرت در ذبح در حال اختیار هم لزوم ندارد و لذا کسی که نمی تواند ذبح کند می تواند برای حج نایب شود و برای ذبح نایب بگیرد.

(۱۶۳) س - کسی که نماز او صحیح نیست و برای حج به نیابت آمده است، آیا نیابت او صحیح است؟ و مفروض این است که به عنوان نیابت مُحرم شده است؟

ج - اگر از قرائت صحیح معذور است (۳)، نیابت و احرام او باطل است (۴) و اگر معذور

۱- [۱] . آیه الله بهجت: با علم و اطلاع از معذور بودن، قبول نیابت خلاف احتیاط است. آیه الله خویی، آیه الله صافی: به حاشیه مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: در اعمالی که ترک عمدی آنها موجب بطلان حج است را انجام دهد. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۴۳، مسأله ۱۶).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه عذر پس از قبول نیابت حاصل شود. آیه الله تبریزی: نیابت او اشکال دارد. آیه الله زنجانی: و در حج و عمره واجب نمی تواند نایب شود ولی مباشرت در ذبح... آیه الله سیستانی: اگر از انجام عمل اختیاری در حج معذور باشد، هر چند مانند قرائت نماز طواف یا تلبیه باشد، بنابر احتیاط واجب، نیابتِ او مجزی از منوب عنه نیست، ولی اگر از انجام اعمالی که در صحت حج دخالت ندارند، مانند طواف نساء یا بیتوته یا رمی روز ۱۱ و۱۲، معذور است نیابت صحیح است و همچنین اگر در وقوف، در بیش از مقدار رکن معذور باشد نیابت صحیح است. آیه الله مکارم: به حاشیه مسأله ۱۰۷ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در عمره و حج واجب نمی تواند نایب شود و اگر معذور نیست... آیه الله سبحانی: به احتیاط واجب نیابتش صحیح نیست مگر اینکه قبل از عمل، قرائت خود را تصحیح کند و اگر گمان می کرد می تواند تصحیح کند ولی موفق نشد و لو با تلاش زیاد، علاوه بر نماز خود، استنابه نیز بنماید هر چند نباید از اول نائب می شد ولی مستحق اجره المثل است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: نیابتش صحیح و مجزی نیست ولی بطلان احرام محل اشکال است و بنابر احتیاط واجب باید اعمال را تمام کند.

نیست صحیح است و باید قرائت خود را درست کند. (۱)

(۱۶۴) س - اگر مستنیب یا منوب عنه در وقت نیابت بدانند که نایب جزو معذورین است و او را نایب کنند؛ اولاً آیا اجرت نیابت برای نایب حلال است یا نه؟ و ثانیاً آیا حج نیابتی او صحیح و از حجه الاسلام یا غیر حَجه الاسلام منوب عنه کفایت می کند یا نه؟

ج - با فرض اینکه معذور بوده و استیجار شده (۲) استحقاق اجرت ندارد و کفایت نمی کند. (۳)

ص:۱۲۷

۱- [۱] . آیه الله فاضل: گرچه به تلقین شخص دیگری باشد که آن بخواند و نایب هم با او بخواند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر نایب نمی دانسته که نیابت او باطل است، باید اجره المثل را به او بدهند، مگر اینکه بیشتر از اجره المسمی باشد که در این صورت اجره المسمی کافی است. آیه الله بهجت، آیه الله صافی: به ذیل مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: در فرض مزبور استحقاق اجرت را دارد ولی اکتفا به عمل او مشکل است. آیه الله خویی: اجیر می تواند اجره المثل عملش را از کسی که او را اجیر کرده بگیرد، مگر اینکه بیشتر از اجره المسمّی باشد. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۱۰). آیه الله سیستانی: اجاره در فرض مذکور صحیح است و اجیر مستحق تمام اجرت است و حکم اکتفا به حج او، در مسأله ۱۰۷ گذشت. آیه الله گلپایگانی: احوط استرضا از مستأجر است یا اجرت را مسترد دارد و بنابر احتیاط کفایت نمی کند. (مناسک عربی، ص۵۰، مسأله ۹). آیه الله مکارم: اگر نایب نمی دانسته و مستنیب می دانسته، باید اجره المثل او را بپردازد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: با تفصیلی که در ذیل مسأله ۱۰۷ گذشت نیابت معذور در حج و

حج استحبابی

(۱۶۵) م - مستحب است کسی که شرایط وجوب حج را ندارد؛ از بلوغ و استطاعت و غیر آنها، در صورت امکان حج به جا آورد و همچنین بر کسی که حج واجبش را انجام داده است مستحب است دو مرتبه به حج برود و مستحب است تکرار حج در هر سال. بلکه مکروه است پنج سال متوالی آن را ترک کند و مستحب است در وقت خارج شدن از مکه نیت برگشتن نماید و مکروه است قصد برنگشتن داشته باشد. (۱)

(۱۶۶) م - مستحب است از طرف خویشاوندان یا غیر آنها حج به جا آورد تبرّعا؛ چه زنده باشند یا مرده و همچنین از طرف معصومین و نیز طواف از طرف آنها و غیر آنها مستحب است به شرط آنکه در مکه نباشند (۲) یا معذور (۳) باشند.

(۱۶۷) م - کسی که زاد و راحله ندارد مستحب است قرض کند و به حج برود، در

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: البته اگر استطاعت نداشتن شخص به جهت آن باشد که حج، مستلزم امر حرامی چون ضرر شدید یا هتک حیثیت یا سلب امنیت است انجام حج، مستحب نیست. آیه الله مکارم: ولی اگر انجام حج های مستحبی پی درپی سبب محرومیت انجام دهندگان حج واجب شود، بهتر است مجال را به آنها بدهند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به شرط آنکه در مکه و اطراف آن تا فاصله ده میلی (حدود ۱۸ کیلومتری) مکه نباشند و چون بر حسب روایات معتبر، حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف همه ساله در موسم حج حضور دارند، انجام طواف مستحبی به نیابت از آن حضرت در موسم حج، خالی از اشکال نیست و به جای آن بسیار مناسب است که طواف مستحبی، انجام داده، ثواب آن را به محضر مبارک حضرت، تقدیم نمایند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: استحباب و مشروعیت طواف مستحبّی برای حاضر در مکه، هر چند معذور باشند، ثابت نشده است..

صورتی که می تواند قرض را ادا کند. (۱)

(۱۶۸) م - بـا مال حرام جایز نیست به حـج برود و اگر مال او مشـتبه است و علم به حرمت آن نـدارد، می توانـد آن را صـرف کند. (۲)

(۱۶۹) م - بعد از فارغ شدن از حج استحبابی می تواند ثواب آن را به دیگری هدیه کند، همچنان که در وقت شروع می تواند آن را نیت کند.

(۱۷۰) م - کسـی که مـال نـدارد تـا با آن حـج به جا آورد مسـتحب است ولو با اجازه دادن خودش و نیابت از دیگری به حج برود.

اقسام عمره

(۱۷۱) م - عمره هم مانند حج دو قسم است: «واجب» و «مستحب» و بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد یک مرتبه در عمر واجب می شود و وجوب آن مانند حج فوری است و در وجوب آن (۳) استطاعت حج معتبر نیست بلکه اگر برای عمره مستطیع باشد واجب می شود (۴)، هر چند برای حج مستطیع نباشد همچنان که عکس این هم همین طور است که اگر شخص برای حج استطاعت داشته باشد و برای عمره مستطیع نباشد باید حج به جا آورد لیکن باید معلوم باشد که برای کسانی که از مکه دور هستند؛ مثل ایرانیان که وظیفه آنها حج تمتع است، هیچگاه استطاعت حج از استطاعت عمره و استطاعت عمره از استطاعت حج جدا نیست؛ چون حج تمتع مرکب از هر دو

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: کسـی که هزینه رفتن به حج را در اختیار ندارد، اما می تواند قرض بگیرد و سپس به سادگی قرض خود را ادا کند، واجب نیست که خود را با قرض گرفتن مستطیع کند، اما اگر بگیرد، حج بر او واجب می شود. (مناسک حج، م۱۴)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: به شرط آنکه از نظر ظاهر محکوم به حلال بودن باشد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر از اهالی مکه یا حوالی آن باشد استطاعت حج معتبر نیست بلکه...

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: برای نائی همیشه مستحب است. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب برای کسانی که اهل مکه هستند یا دور از آن..

عمل است، بـه خلاف کسانی که در مکه یا قریب به آن هستند که وظیفه آنها حج و عمره مفرده است که نسبت به آنها استطاعت برای یکی از دو عمل تصور می شود. (۱)

(۱۷۲) م – واجب است بر کسی که می خواهد داخل مکه شود (۲) با احرام وارد شود (۳) و برای احرام باید نیت عمره یا حج داشته باشد و اگر وقت حج نیست و می خواهد وارد مکه شود واجب است عمره مفرده انجام دهد و از این حکم کسانی که مقتضای شغلشان این است که زیاد وارد مکه می شوند و از آن خارج می شوند استثنا شده است. (۴)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: ولی اگر وظیفه آنها بدل به حج افراد شد واجب است در صورت تمکن، بعد از آن عمره مفرده انجام دهند و اگر در آن سال نشد در سال بعد وجوب آن فوری است. آیه الله نوری: استطاعت حج با استطاعت عمره انفکاک دارد، مخصوصاً در زمان ما که مسأله ثبت نام و رسیدن نوبت برای هر یک با آن یکی فرق می کند، بالاخره عمره مفرده واجب نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر احتیاط واجب برای ورود به حرم نیز باید محرم شود. آیه الله سیستانی: ورود به مکه بلکه در حرم بدون احرام جایز نیست. (مناسک، مسأله ۱۴۱).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: ورود به مکه یا حرم بدون احرام جایز نیست و کسی که قصد ورود مکه یا حرم را دارد نباید بدون احرام از مواقیت یا نزدیکی آنها عبور کند و برای احرام...

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و همچنین کسانی که پس از اعمال عمره تمتّع یا مفرده از مکه خارج شده و در همان ماه که اعمال در آن انجام داده اند، به مکه باز گردند. آیه الله بهجت: و همچنین کسی که بعد از تمام نمودن اعمال حج یا بعد از عمره مفرده از مکه خارج شده و بیرون رفته باشد چنین شخصی می تواند در همان ماه خروج بدون گذشتن سی روز بدون احرام وارد مکه شود و در غیر این صورت حکم آن در مسأله ۲۴۱ می آید. (مناسک شیخ، ص۹۰). آیه الله خامنه ای: همچنین کسانی که پس از اعمال حج یا عمره مفرده از مکه خارج شده اند و می خواهند در همان ماهِ ادای حج یا عمره، دوباره وارد مکه شوند، احرام و عمره مجدّد واجب نیست. (مناسک حج، م۱۰). آیات عظام سبحانی، سیستانی، فاضل: و همچنین کسانی که پس از اعمال حج یا عمره مفرده از مکه خارج شوند و در همان ماه باز گردند. آیه الله زنجانی: همچنین کسانی که پس از اعمال عمره مفرده یا حج از مکه خارج شده بدون فاصله سی روز از احرام قبلی باز می گردند. آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: همچنین در مورد کسانی که در همان ماه که عمره را به جا آورده اند خارج شده و سپس در همان ماه داخل می شوند احرام و عمره مجدّد واجب نیست..

(۱۷۳) م - تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است و در مقدار فاصله بین دو عمره اختلاف فرموده اند (۱) و احوط آن است که در کمتر از یک ماه، به قصد رجاء به جا آورده شود. (۲)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: رعایت فاصله بین دو عمره لازم نیست، ولو هر دو برای یک نفر باشد، ولی انجام عمره مفرده در ایام تشریق (۱۱ تا ۱۳ ذی حجه) مشروع نیست و نباید بین عمره و حج تمتع، عمره مفرده به جا آورد و اگر انجام دهد هر چند صحت آن عمره مفرده خالی از اشکال نیست ولی عمره تمتع را باطل می کند و لذا اگر انجام داده باید از حرم خارج گردد (هر چند نباید از مکه خارج شود لذا می تواند به تنعیم برود) و رجاءً به عمره تمتع محرم شده، اعمال آن را رجاءً به جا آورد و کفایت می کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: فاصله یک ماه معتبر نیست بلکه در یک ماه قمری برای یک نفر نباید بیش از یک عمره مفرده انجام شود؛ بنابراین اگر دو عمره مفرده در دو ماه قمری انجام شود هرچند یکی در پایان ماه اول و دیگری در اول ماه دوم باشد اشکال ندارد. و همچنین تکرار عمره مفرده به نیابت از اشخاص متعدد در یک ماه قمری جایز است. انجام عمره تمتع و عمره مفرده در یک ماه قمری اشکال ندارد ولی نباید در فاصله میان عمره تمتع و حج تمتع، عمره مفرده به جا آورده شود. آیه الله بهجت: فاصله بین دو عمره لازم نیست بنابر اظهر، اگر چه افضل در عمره ثانیه این است که در ماه دیگری غیر از ماه عمره سابقه باشد و یا فاصله ده روز بین دو احرام باشد، بلکه احدالفصلین احوط است و چنانچه بخواهد یک عمره برای خود و یک عمره برای دیگری به جا آورد، فاصله یک ماه لازم نیست و همچنین است اگر هر دو عمره برای دیگری باشد، همچنان که فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده و بالعکس لازم نیست. (مناسک، مسأله ۱۳۴). آیه الله تبریزی: در اعتبار فاصله بین عمره تمتّع و عمره مفرده، اگر به نیت یک شخص باشد احتیاط ترک نشود. آیه الله خامنه ای: تکرار عمره مانند تکرار حج مستحب است، و بین دو عمره وجود فاصله معین شرط نیست. ولی بنابر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می تواند به جا آورد. و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری به جا آورد، فاصله مذکور شرط نیست. بنابراین اگر عمره دوم را به نیابت از دیگری انجام دهد، جایز است نایب در برابر آن اجرت بگیرد و از عمره مفرده منوب عنه هر چند واجب باشد، کفایت می کند. (مناسک حج، م۱۱) آیات عظام خویی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم: (با اختلاف در تعبیر): فاصله یک ماه شرط نیست، بلکه در هر ماه قمری می توان یک عمره انجام داد؛ مثلاً یک عمره در آخر ماه رجب و عمره دوّم در اول ماه شعبان واقع گردد. و تفصیل مسأله خواهد آمد. آیه الله زنجانی: همچنین در مورد مریضی که احرام و انجام مناسک برای او مشقت دارد و نیز کسانی که قبلاً حج یا عمره به جا آورده اند و از احرام قبلی آنها سی روز نگذشته است. آیه الله سبحانی: فاصله میان دو عمره به صورت یک ماه و یا ده روز مستحب است و شخص می تواند بدون رعایت این فاصله برای خود و یا دیگران کراراً عمره مفرده انجام دهد. آیه الله گلپایگانی: فاصله انداختن بین دو عمره مفرده لازم نیست، بلکه می توان در یک روز چندین عمره مفرده به جا آورد. آیه الله نوری: می تواند هر روز یک عمره به جا آورد. فاصله بین عمره تمتّع با عمره مفرده: اما در فاصله بین عمره تمتّع با عمره مفرد، نظریه آیات عظام چنین است: آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، فاضل: کسی که می خواهد حج تمتّع به جا آورد، می تواند قبل از عمره تمتع و یا بعد از حج تمتّع، عمره مفرده به جا آورد و بین این دو عمره فاصله معتبر نیست. آیه الله سیستانی: در اعتبار فاصله بین عمره تمتع و عمره

مفرده اشکال است و احتیاط نباید ترک شود و امّا انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج، موجب بطلان عمره تمتع می شود.
آیه الله گلپایگانی: انجام دو عمره پی درپی، با فاصله کمتر از ده روز مکروه است و احوط ترک آن است، اگر چه اقوی جواز عمل عبادی مکروه است. (آداب و احکام حج، مسأله ۱۰۰۳)..

اقسام حج

حج سه قسم است: «تمتّع»، «قِران» و «اِفراد».

تمتّع، وظیفه کسانی است که چهل و هشت میل - که (۱) شانزده فرسخ است (۲) - از مکه دور باشند. (۳)

قِران و افراد بر غیر آنها واجب می شود و این تفصیل در حَجه الاسلام است.

ص:۱۳۲

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: محل زندگی آنها از مکه حداقل ۱۶فرسنگ شرعی دور باشد، یعنی ۴۰۰ /۸۶ کیلومتر. آیه الله مکارم: یا بیشتر.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: از مسجدالحرام ۱۶ فرسخ دور باشد. آیه الله زنجانی: که بیشتر از ۴۸ میل است و این مقدار - برخلاف مشهور - حدود ۸۰ کیلومتر است. آیه الله مکارم: یعنی حدود ۸۶ کیلومتر.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه وظیفه کسانی است که ۱۶ فرسخ از مسجدالحرام دور باشند..

صورت حج افراد و عمره مفرده

(۱۷۴) م - صورت حج افراد، که گاهی مورد ابتلای متمتّع می شود، از این قرار است که: زن حایض (۱) یا کسی که به واسطه ضیق وقت نمی تواند عمره تمتع را به جا آورد، باید قصد کند حج افراد را، و به همان احرامِ عمره تمتع، که عدول به افراد کرده، برود به عرفات و مثل سایر حجاج وقوف کند، بعد از آن برود به مشعر و وقوف کند، بعد برود به منی و اعمال منی را به جا آورد مگر هدی را که واجب نیست بر او. بعد برود به مکه و طواف زیارت و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را به جا آورد. پس در این وقت از احرام خارج می شود، بعد از آن برگردد به منی برای بیتوته و اعمال ایام تشریق؛ به همان نحو که سایر حجاج به جا می آورند. پس صورت حج افراد عین صورت حج تمتع است با یک (۲)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: زنی که هنگام احرام بستن می داند که بر اثر حیض یا نفاس نمی تواند اعمال عمره تمتع را انجام داده، احرام حج تمتع ببندد و خود را قبل از غروب روز نهم به عرفات برساند و همچنین زنی که به حکم استصحاب بقاء حیض، قدرت چنین کاری را ندارد، به حج افراد محرم می گردد، پس چنانچه قبل از گذشتن وقت، پاک شد عدول به عمره تمتع می کند و اگر پاک نشد حج افراد و عمره مفرده به جا می آورد و مجزی از حجه الاسلام است. و زنی که فکر می کند که حیض یا نفاس، مانع انجام عمره تمتع او نخواهد شد و همچنین اگر پاک باشد و شک داشته باشد که بروز حیض یا نفاس، مانع عمره تمتع خواهد شد یا خیر، در این دو صورت به عمره تمتع محرم می شود و چنانچه حیض یا نفاس عارض شد می تواند تا آخر وقت صبر کند که اگر پاک شد اعمال عمره تمتع را به جا آورد والاّ سعی و تقصیر کرده، احرام حج تمتع می بندد و طواف عمره و نماز آن را قبل از طواف حج قضا می کند و می تواند برای پاک شدن صبر نکند بلکه طواف را رها کرده سعی و تقصیر نماید، پس اگر قبل از احرام حج، پاک شد طواف و نماز را به جا آورد والاّ آنها را قبل از طواف حج قضا کند، و این حج نیز مجزی از حجه الاسلام است؛ و در هر صورت می تواند به نیت آنچه فعلاً خداوند از او می خواهد - عمره تمتع یا حج افراد - محرم شود پس اگر قبل از گذشتن وقت عمره تمتع پاک شد اعمال عمره و حج تمتع را به جا آورد والاّ اعمال حج افراد و پس از آن و گذشتن روز سیزدهم عمره مفرده را به جا آورد و مجزی از حجه الاسلام است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: فرق های دیگری هم دارند که در کتب مفصل آمده است. آیه الله سبحانی: و در تقدیم اختیاری اعمال مکه و استعمال بوی خوش بعد از تقصیر یا حلق

فرق که در حج تمتع هدی باید ذبح کند و در حج افراد واجب نیست ولی استحباب دارد.

(۱۷۵) م - صورت عمره مفرده - که بایـد کسـی که حـج تمتّع او بدل به حجِّ افراد شد، بعد از حج به جا آورد (۱) - آن است که خـارج شود به ادنی الحل و افضل آن است که از «جِعرانه» یا «حُدیبیه» یا «تنعیم» که از همه نزدیک تر به مکه است، محرم شود و بیاید به مکه و طواف کند و نماز آن را بخواند و سعی بین صفا و مروه بکند و تقصیر کند یا سر بتراشد و طواف نساء به جا آوردو نماز طواف بخواند.

(۱۷۶) م - «عمره مفرده» با «عمره تمتع» که تفصیلاً خواهد آمد، در صورت فرق ندارد، مگر در سه چیز: (۲)

اول - آنکه در عمره تمتع بایـد تقصیر کنـد؛ یعنی از مو یـا ناخن خود بایـد بگیرد و سـر تراشیدن (۳) جـایز نیست و در عمره مفرده مخیر (۴) است بین سر تراشیدن و تقصیر.

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید بعد از حج و گذشتن روز سیزدهم به جا آورد، هر چند حج تمتع اواستحبابی باشد و بهتر است آن را در اوائل محرّم به جا آورد و میقات آن هر نقطه ای خارج از حرم است. آیه الله سیستانی: در صورت تمکن.
۲- [۲] . آیـات عظام فرق های بیشتری را متـذکر شـده انـد که به مناسک آنان مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: فرق های دیگری نیز دارند، از جمله آنکه عمره مفرده با جماع قبل از سـعی باطل می شود ولی بطلان عمره تمتع با جماع معلوم نیست بلکه بعید نیست که باطـل نشود. آیه الله خـامنه ای: در مناسک معظّم له این فرق نیز وجود دارد: عمره تمتّع بایـد در یکی از ماه های حج یعنی شوّال یا ذی قعـده یا ذی حجّه به جا آورده شود، درحالی که انجام عمره مفرده در همه ایام سال صـحیح است. (مناسـک حج، م۱۶)
۳- [۳] . آیه الله زنجـانی: جایز نیست و کفایت نمی کنـد و در عمره مفرده، مردان بین سـر تراشیـدن و تقصـیر، مخیر هسـتند و تراشیدن سر افضل است. آیه الله فاضل: مجزی نیست.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: با افضلیت حلق. (مناسک شیخ، ص۸۹)..

دوم – آنکه در عمره تمتع طواف نساء ندارد و در عمره مفرده دارد. (۱)

سوم – آنکه میقات عمره تمتع یکی از مواقیت پنجگانه است که ذکر آن می آید.

و میقات عمره مفرده ادنی الحل است (۲) و جایز است از یکی از مواقیت پنجگانه محرم شود.

(۱۷۷) م – کیفیت افعال حجّ افراد؛ از احرام و وقوفین و اعمال منی و اعمال مکه، عین کیفیت حجّ تمتع است و در احکام، مشترک هستند (۳) و کیفیت افعال عمره تمتع؛ از احرام و طواف و سایر اعمال، عین کیفیتِ عمره مفرده است.

(۱۷۸) م – عمره تمتع را اگر کسی به جا بیاورد، کافی است از عمره مفرده.

(۱۷۹) م – کسی که وظیفه اش حج تمتع است؛ مثل اشخاصی که از مکه شانزده

ص:۱۳۵

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: در عمره تمتّع طواف نساء و نماز طواف نساء واجب نیست، هر چند احتیاط آن است که آن دو را به قصد رجا به جا آورد. ولی در عمره مفرده طواف نساء و نماز آن واجب است. (مناسک حج، م۱۶)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ادنی الحل میقات کسانی است که در مکه هستند و قصد عمره مفرده دارند و همچنین کسانی که بدون قصد دخول به حرم، از مواقیت پنجگانه گذشته اند و بعد قصد کرده اند که به حرم داخل شوند. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: اگر در حرم باشد، و میقات است در صورت مرور به آن. (کتاب حجّ افراد، ص۶). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احرام بستن برای عمره مفرده، باید از همان مواقیت عمره تمتع باشد و اگر مکلف در مکه باشد و بخواهد عمره مفرده به جا آورد جایز است از حرم خارج شده و احرام ببندد و واجب نیست به یکی از مواقیت عمره تمتّع برود و بهتر است که احرامش از یکی از این ۳ محلّ باشد: حدیبیه، جِعرانه، تنعیم. (به مسأله ۲۲۲ و ۲۲۹ مراجعه شود). آیه الله خامنه ای: میقات عمره مفرده برای کسی که داخل شهر مکه مکرّمه است أدنی الحِلّ (نزدیک ترین نقطه خارج از حرم) است، و افضل حدیبیه یا جعرانه یا تنعیم می باشد، هر چند احرام بستن از یکی از مواقیت پنج گانه نیز جایز است، و اما کسی که خارج مکه است و می خواهد عمره مفرده به جا آورد باید برای آن از یکی از مواقیت پنج گانه محرم شود. (مناسک حج، م۱۶)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در برخی از احکام مانند تقدیم اعمال مکه و انجام طواف مستحبی بین حج تمتع و حج افراد، تفاوت هست..

فرسنگ شرعی دور باشند، اگر استطاعت برای عمره داشته باشند و برای حج نداشته باشند، عمره مفرده بر آنها واجب نیست مثل اشخاصی که به نیابت حج می کنند، گرچه احتیاط آن است که به جا آورد. (۱)

(۱۸۰) م – کسی که محرم شد به احرام عمره مفرده، حرام می شود بر او جمیع چیزهایی که در احرام تمتع گفته شد و بعد از آنکه تقصیر کرد یا سر تراشید، همه چیز بر او حلال می شود مگر زن ها و بعد از آنکه طواف نساء را با نمازش به جا آورد، زن هم بر او حلال می شود.

(۱۸۱) م – طواف نساء را در عمره مفرده، باید بعد از تقصیر یا سر تراشی به جا آورد. (۲)

(۱۸۲) م – کسی که به احرام عمره مفرده وارد مکه شد، اگر احرامش در ماه های حج بوده (۳)، جایز است که آن را عمره تمتّع قرار دهد (۴) و دنبال آن، حج تمتع به جا آورد و در این صورت هدی بر او واجب می شود. (۵)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی، آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است. آیه الله زنجانی: مخصوصاً بر کسی که استطاعت عمره مفرده را از وطن خود داشته باشد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در عمره مفرده، تقدیم طواف نساء بر تقصیر، در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل، مجزی است. (مناسک، س۱۶۶).

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: تا وقت حج در مکه باقی ماند. آیه الله سیستانی: اگر عمره مفرده را در ماه های حج انجام دهد و در مکه تا روز هشتم ذی حجه بماند و قصد حج کند عمره او عمره تمتّع به حساب می آید.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: مشروط بر آنکه تا وقت حج در مکه باقی مانده باشد. آیه الله بهجت: جواز عدول به عمره تمتّع، محل تأمل و احتیاط است، مگر اینکه متمکن از انجام عمره تمتع نباشد. (به ذیل مسأله ۱۳۲۲ مراجعه شود). آیه الله سبحانی: و در مکه باقی بماند می تواند آن را عمره تمتع قرار دهد وپس از آن حج تمتع مستحبی به جا آورد، اما در حج تمتعِ واجب، عدول جایز نیست.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: بر کسی که در ماه های حج، برای خودش یا دیگری عمره مفرده مستحبی به جا آورده و از مکه خارج نشده، جایز بلکه مستحب است که آن را عمره تمتع مستحبی قرار بدهد و

صورت حج تمتّع اجمالاً

بدان که حج تمتع مرکب است از دو عمل: یکی «عمره تمتّع»، و دیگری «حجّ تمتّع» و عمره تمتع مقدم است بر حج.

و عمره تمتع مرکب است از پنج جزء:

اول - احرام.

دوم - طواف کعبه.

سوم - نماز طواف.

چهارم - سعی بین کوه صفا و مروه:

پنجم - تقصیر؛ یعنی گرفتن قدری از مو یا ناخن. (۱)

و چون محرم از این اعمال فارغ شد، آنچه بر او به واسطه احرام بستن حرام شده بود حلال می شود. (۲)

ص:۱۳۷

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب در تقصیر به گرفتن ناخن اکتفا نشود و اگر بخواهد ناخن بگیرد، اول مقداری از مویش را بچیند. آیات عظام سبحانی، سیستانی، مکارم: احتیاط آن است که تنها به گرفتن ناخن قناعت نکند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به جز تراشیدن سر. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: به جز تراشیدن سر، و امّا سر تراشیدن تفصیلی دارد که از این قرار است: هرگاه عمره تمتع در ماه شوال به جا آورده شود، سر تراشیدن تا سی روز از عید فطر گذشته جایز است و امّا بعد از آن احتیاط این است که سرتراشیده نشود و چنانچه تراشیده شد و از روی علم و عمد بود، احتیاط این است که یک گوسفند کفاره داده شود. آیه الله سبحانی: نباید بعد از فراغت از اعمال عمره تمتع و تقصیر سر خود را حلق کند ویا با ماشین ته زن بزند لیکن حرمت تکلیفی است نه وضعی و فقط معصیت کرده وکفاره ندارد و به حج یا عمره او ضرر نمی زند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی تراشیدن سر جایز نیست و اگر سر بتراشد باید یک گوسفند کفّاره بدهد، بنابر احتیاط، هر چند جاهل یا ناسی باشد..

و حج تمتع مرکب است از سیزده عمل:

اول – احرام بستن در مکه.

دوم – وقوف به عرفات.

سوم – وقوف به مشعر الحرام.

چهارم – انداختن سنگریزه به جمره عقبه در منی.

پنجم – قربانی در منی.

ششم – تراشیدن سر یا تقصیر کردن در منی.

هفتم – طواف زیارت در مکه.

هشتم – دو رکعت نماز طواف.

نهم – سعی بین صفا و مروه.

دهم – طواف نساء.

یازدهم – دو رکعت نماز طواف نساء.

دوازدهم – ماندن به منی، شب یازدهم و شب دوازدهم، و شب سیزدهم برای بعضی از اشخاص.

سیزدهم – در روز یازدهم و دوازدهم رمی جمرات، و اشخاصی که شب سیزدهم در منی ماندند، روز سیزدهم باید رمی جمرات کنند. (۱)

آنچه ذکر شد صورت اجمالی این دو عمل است و تفصیل آنها بعد ذکر می شود.

(۱۸۳) م – لازم نیست مکلف این اعمال را قبل از ورود به عمره و حج بداند ولو اجمالاً، و کافی است که نیت کند عمره تمتع را؛ یعنی عبادتی را که خداوند بر او واجب کرده و همین طور حج تمتع را به نحوی که واجب است بر او، و کیفیت و تفصیل هر یک را از رساله در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند، ولی یاد گرفتن اجمالی آن بهتر و موافق احتیاط است.

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم: بنابر احتیاط..

(۱۸۴) س – شخصی در اثنای عمره مفرده، در شوط پنجم سعی، مریض شده و نتوانسته است عمره را تمام کند، او را به ایران برده اند و بعد از بهبودی هم نتوانسته به مکه بیاید، فعلاً وظیفه او چیست؟ توضیح آنکه کسی نایب شده که وظیفه او را انجام دهد و عملی را که وظیفه او است و او را از احرام خارج می کند به جا آورد.

ج – با فرض اینکه خود شخص نمی تواند مراجعت کند، نایب برای خروج منوب عنه از احرام، سعی را تمام (۱) کند و آن را اعاده نماید (۲) و به منوب عنه خبر دهد که تقصیر نماید و بعد از تقصیر برای طواف نساء نایب بگیرد (۳) و توضیح آنکه مسأله از موارد حصر نیست، چون شخص مریض فعلاً خوب شده و اینکه نمی تواند به مکه بیاید از جهت مرض نیست.

(۱۸۵) س – کسی عمره مفرده به جا آورده و بدون انجام طواف نساء به مدینه آمده است، فعلاً می خواهد برای عمره تمتع مُحرم شود، آیا جایز است بدون انجام طواف نساء مُحرم شود و بعد از انجام عمره تمتع، طواف نساء را به جا آورد؟

ج – مانع ندارد. (۴)

ص:۱۳۹

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: احتیاطاً سعی را تمام کند... آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: اعاده کافی است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر یک سعی به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد، کافی است.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: اگر مقدار باقیمانده بیشتر از نصف است نائب سعی را اتمام و اعاده می کند و اگر مقدار باقی مانده کمتر از نصف است فقط اعاده می کند. . آیه الله سبحانی: واحتیاطاً خود او نیز در هر کجا هست نماز طواف را بخواند. آیه الله سیستانی: ولی نماز طواف را باید خودش بعد از طواف نایب بخواند.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: صحّت احرام جدید، قبل از طواف نسای عمره مفرده، محلّ اشکال است. آیه الله سبحانی: باید محرم شود و آنگاه طواف نساء را انجام دهد و سپس اعمال عمره تمتع را به جا آورد.

(۱۸۶) س – اگر فاصله بین دو عمره کمتر از یک ماه باشد، فرموده اید باید عمره دوم را به قصد رجاء به جا آورد، آیا فرقی هست بین دو عمره مفرده از خودِ شخص و بین دو عمره مفرده ای که هر دو یا یکی از آنها به نیابت از دیگران باشد یا نه؟

ج – فرق نمی کند. (۱)

(۱۸۷) س – اینکه حضرتعالی فرموده اید: اگر فاصله میان دو عمره کمتر از یک ماه باشد، عمره دوم رجاءاً قصد شود، مقصود یک ماه است یا سی روز کامل؟

ج – میزان یک ماه است (۲)، و اگر در بین ماه عمره به جا آورده، احتیاط مذکور را تا

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود. آیه الله بهجت: در این مسأله و دو مسأله بعدی، به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود و حکم اجرت هم از آن معلوم می شود. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل: در یک ماه قمری نمی تواند دو عمره برای خود و یا یک نفر دیگر انجام دهد. ولی انجام دو عمره، یکی برای خود و یکی برای دیگری و یا دو عمره برای دو نفر متفاوت جایز است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله گلپایگانی: رعایت فاصله بین دو عمره لازم نیست. آیه الله سبحانی: فاصله بین دو عمره شرط نیست حکم دو سؤال بعد هم از آن معلوم می شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، مکارم: چنان که گذشت در هر ماه قمری می توان یک عمره انجام داد پس اگر یک عمره را در اواخر ماه انجام دهد عمره دیگر را در اوّلِ ماه بعد، مانعی ندارد. آیه الله خامنه ای: اولاً ـ میزان، ماه قمری است و ثانیاً به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: مقصود تبدل عنوان شهر است ولی فاصله معتبر نیست. آیه الله فاضل: میزان عنوان ماه است..

سی روز مراعات کنند. (۱)

(۱۸۸) س - اگر بین دو عمره کمتر از یک ماه فاصله باشد باید عمره دوم را به قصد رجاء انجام دهد، چنانچه عمره دوم نیابت باشد نایب می تواند برای آن اجرت بگیرد یا خیر، و چنانچه بر منوب عنه انجام عمره مفرده واجب باشد کفایت می کند یا خیر؟

ج - لازم است احتیاط مراعات شود (۲) و چنانچه با تذکر به اجیرکننده اجرت بگیرد اشکال ندارد. (۳)

(۱۸۹) س - اگر زنی به نیت عمره مفرده محرم و بعد از آن عادت شود و در همه روزهایی که می تواند در مکه باشد حیض است، برای عمره مفرده باید چه کند؟ و اگر آنجا اعمالی انجام نداده و فعلاً به ایران آمده، چه وظیفه ای دارد؟

ج - در فرض سؤال باید برای طواف و نماز نایب بگیرد و بقیه اعمال عمره را خودش بجاآورد و چنانچه به ایران آمده، اقدام کند و برگردد و اگر نمی تواند، برای

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: رعایت فاصله بین دو عمره لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مراعات احتیاط و قصد رجاء لازم نیست، بلکه می تواند در فاصله کمتر از یک ماه عمره نیابتی انجام دهد و از منوب عنه مجزی است و مستحق اجرت می باشد. آیه الله خامنه ای: نظر معظم له ذیل مسأله ۱۷۳ گذشت. آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: در فرض سؤال نیابت مانعی ندارد. (مناسک، مسأله ۱۳۷). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اجرت گرفتن مانعی ندارد. به حاشیه مسأله ۱۸۶ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: نیابت مانعی ندارد و نایب می تواند برای آن اجرت بگیرد و کفایت از منوب عنه می کند. آیه الله زنجانی: رعایت فاصله بین دو عمره لازم نیست. آیه الله سبحانی: با قصد جدّی انجام دهد چونکه فاصله معتبر نیست و در فرض سؤال نیابت مانعی ندارد و کفایت می کند وچنانچه در زمان اجاره مبلغی تعیین شده باشد مستحق اجرت می باشد. آیه الله فاضل: کفایت از منوب عنه می کند و اجرت گرفتن اشکال ندارد. آیه الله مکارم: و کفایت کردن آن محل اشکال است..

اعمال عمره نایب بگیرد ولی بایـد خودش تقصیر کنـد (۱) و ترتیب بین آن و سـایر اعمـال مراعـات شود و تـا اعمـال را به جا نیاورد،

آنچه به وسیله احرام بر او حرام شده، بر او حلال نمی شود.

(۱۹۰) س – آیا طواف در عمره مفرده اسـتحبابی، حکمِ طواف واجب را دارد که باید نماز آن خلف مقام باشد یا حکم طواف استحبابی را دارد و در هر جای مسجدالحرام می توان نماز آن را خواند؟

ج – حکم طواف واجب را دارد و باید نماز آن، خلف مقام باشد. (۲)

(۱۹۱) س – انجام عمره مفرده در ماه های حـج، پیش از عمره تمتع جایز است یا خیر؟ و در این مسأله فرقی بین صَـرُوره و غیر صروره هست یا نه؟

ج – مانع ندارد و فرق نمی کند. (۳)

(۱۹۲) س – تأخیر عمره مفرده در حج افراد، تا چه وقتی بلا عذر جایز است؟

ج – باید مبادرت نماید عرفاً علی الأحوط و تأخیر نشود. (۴)

۱- [۱] . آیه الله سـبحانی: لیکن احتیـاط مسـتحب است که خودش نیز درمحـل خودش دو نمـاز دو رکعـتی بخوانـد یکی برای طواف عمره و دیگری برای طواف نساء. آیه الله سیستانی: و نیز نماز طواف را خودش در محل خودش به جا آورد.
۲- [۲] . آیه الله نوری: خلف مقام لازم نیست هر چند در صورت امکان اولی است.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مشـروط بر آنکه به جا آوردن عمره مفرده مانع از انجام حـج واجب نگردد، مثل اینکه عمره مفرده را به نیابت انجام دهـد و برای محرم شدن جهت عمره تمتع برای خودش نتواند به میقات باز گردد. آیه الله سیسـتانی: و احوط آن است که این دو عمره در یک ماه قمری نباشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: برای کسـی که نایب در حج بلدی نباشد و بر خودش حج واجب نشده یا حج واجب خود را انجام داده اشکال ندارد. (آداب و احکام حج، ص۳۹۲، مسأله ۱۰۱۴).
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنـانچه برای عمره مفرده نیز مسـتطیع باشـد و قبلاً آن را به جا نیاورده باشـد، وجوب آن فوری است. آیه الله تبریزی: گرچه اقوی عـدم وجوب مبادرت است. آیه الله زنجانی: اهالی مکه و حوالی آنکه وظیفه آنها حـج افراد است، هر گاه استطاعت

(۱۹۳) س – زنی که احتمال می دهد خون حیض ببیند و نتواند داخل مسجدالحرام شود، آیا می تواند برای عمره مفرده مستحبی مُحرم شود و اگر خون دید برای طواف و نماز نایب بگیرد و همچنین مریض اگر احتمال می دهد نتواند اعمال عمره مفرده را انجام دهد؟

ج – اشکال ندارد و چنانچه وظیفه او نایب گرفتن شد عمل به وظیفه نماید.

(۱۹۴) س – همچنان که عمره مفرده را قبل از عمره تمتع ولو با کمتر از فاصله شدن یک ماه تجویز فرموده اید، آیا بعد از عمره تمتع هم با کمتر از یک ماه فاصله تجویز می فرمایید یا باید رجاءاً انجام شود؟

ج – به قصد رجاء انجام شود. (۱)

ص:۱۴۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بین عمره تمتع و عمره مفرده فاصله شدن یک ماه لازم نیست، چه قبل از حج و چه بعد از آن. آیات عظام بهجت، تبریزی، زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: قصد رجاء لازم نیست. (مناسک حج، م۱۱) آیه الله خویی: بعد از فراغ از اعمال حج مانع ندارد و قصد رجا لازم نیست. (مناسک، مسأله ۱۳۷). آیه الله سبحانی، آیه الله گلپایگانی: قصد رجاء لازم نیست.

(۱۹۵) س - کسی که وظیفه او عمره تمتع است و ندانسته به نیت عمره مفرده مُحرم شده است تکلیف او چیست؟

ج - اگر قصد (۱) عمره مفرده کرده، باید عمره مفرده (۲) انجام دهد و بعد عمره تمتع

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر قصد واقعی او عمره مفرده باشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر پس از پایان عمره فهمیـد، چنانچه تا وقت حج در مکه باقی بماند می تواند آن را عمره تمتع قرار دهـد و اگر در اثنای عمره فهمیـد نیز می توانـد آن را به نیت عمره مفرده تمام کرده و چنانچه تا وقت حـج در مکه باقی مانـد، می توانـد آن را عمره تمتع قرار دهـد، اگر چه در این فرض احتیـاط مسـتحب آن است که نیت خود را از عمره مفرده به عمره تمتع بر گردانـد و آن را به نیت عمره تمتع اتمام نمایـد. آیه الله تبریزی: چنان که بعـد از انجام عمره مفرده تا وقت حـج در مکه باقی ماند، می تواند عمره مفرده ای را که انجام داده عمره تمتّع قرار دهد و برای حجّ محرم شود. آیه الله خویی: اگر کسـی در ماه های حـج عمره مفرده انجام دهـد و اتّفاقاً در مکه تا موسم حج بماند می تواند آن را عمره تمتع قرار دهد. (مناسک، مسأله ۱۴۲). آیه الله سیسـتانی: ولی اگر در مکه تا روز هشتم ذی حجه بماند و قصد حج کند عمره مفرده او عمره تمتّع به حساب می آیـد. آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: عمره مفرده او باطـل است، بلی چنـانچه اشـتباه در تطـبیق بـوده، تمتـع واقع می شود و صحیـح است. آیه الله فاضل: عمره مفرده او مبـدّل به عمره تمتّع شـده و کافی است. آیه الله مکارم: می تواند عمره مفرده انجام دهد و می تواند عدول به تمتع کند، اگر در ماه های حج باشد..

را به جا آورد (۱)

و چنانچه اشتباه در تطبیق بوده، تمتع واقع می شود و صحیح است.

(۱۹۶) س - اگر تقصیر را در عمره مفرده جهلًا یا نسیاناً به جا نیاورد و طواف نساء را نیز ترک کرده و بعد رفته است به مسجد شجره و برای عمره تمتع مُحرم شده و عمره تمتع را به جا آورده و بعد متوجه نقص کار خود شده است، تکلیف این شخص با داشتن فرصت برای اعاده عمره تمتع و نداشتن فرصت چیست؟

ج - در فرض مرقوم (۲) چنانچه عمره مفرده را در اشْهُر حج به جا آورده و می خواهد حج مستحبی (۳) به جا آورد، می تواند عدول به عمره تمتع کند؛ چه وقت برای اعاده عمره تمتع داشته باشد یا نه. ولی اگر حج واجب باشد کفایت نمی کند علی الأحوط و باید

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و برای احرام عمره تمتع می تواند از حرم خارج گشته و محرم شود.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: عمره تمتع او باطل است و برای خارج شدن از احرام عمره مفرده باید تقصیر کند و به میقات رفته و برای عمره تمتع محرم شود و اگر نمی تواند به میقات بازگردد، به خارج از حرم رفته و بنابر احتیاط هر چقدر که می تواند به سمت میقات بازگردد و در آنجا محرم شود و اگر نمی تواند از حرم خارج شود، بنابر احتیاط هر چقدر می تواند به سمت میقات بازگردد و در آنجا محرم شود و اگر این مقدار نیز امکان پذیر نیست، از همانجا که هست برای عمره تمتع محرم شود و اگر اصلاً وقت برای انجام دادن عمره تمتع ندارد، عدول به حج افراد نماید. آیه الله بهجت: چون از احرام عمره مفرده هنوز بیرون نیامده، احرام عمره تمتع صحیح نیست باید ابتدا تقصیر کند تا از احرام عمره مفرده بیرون آید؛ چنانچه وقت داشته باشد که برای عمره تمتع محرم شود می تواند به میقات برگردد و محرم شود و در صورت عدم امکان در خارج حرم محرم شود. (مناسک، س۱۲۲). آیه الله سیستانی: احرام عمره تمتع او باطل است و باید برای عمره مفرده تقصیر نماید و اگر بعد از انجام عمره تمتع متوجه شد حکم کسی را دارد که جهلاً- یا نسیاناً احرام عمره تمتع را انجام نداده است که احتیاط واجب بطلان عمره تمتع است.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: چنانچه تا ایام حج در مکه باقی باشد می تواند عمره مفرده را به عمره تمتع تبدیل نماید و فرقی بین حج واجب و مستحب نیست. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، فاضل: (با اختلاف در تعبیر): در تبدّل عمره مفرده به عمره تمتع، فرقی بین حج واجب و مستحب نیست..

پس از تقصیر صحیح به میقات برود (۱) و برای عمره تمتع مجدداً محرم شود. (۲)

(۱۹۷) س – کسی که حجش بدل به افراد شده و باید بعد از حج، عمره مفرده به جا آورد، اگر سال بعد که به حج می رود بعد از اعمال حج، عمره مفرده را به جا آورد کافی و مُجزی است یا نه؟

ج – احوط (۳) آن است که تا عمره مفرده را انجام نداده، برای عمره و حج دیگر مُحرم نشود (۴) هر چند اگر خلاف کرد، ضرر به صحت عمره و حج او نمی زند. (۵)

(۱۹۸) س – کسانی که از هند و پاکستان به عربستان می آیند و در مکه معظمه مقیم می شوند، آیا حجشان تمتع است یا وظیفه دیگری دارند؟

ج – چنانچه به قصد مجاورت در مکه بمانند و بعد از دو سال مستطیع شوند حکم اهل مکه را پیدا می کنند (۶)، و در غیر این صورت، صور مختلفه ای است که در

ص:۱۴۶

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: در صورت عدم امکان، از ادنی الحل محرم شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چون از احرام عمره مفرده بیرون نیامده احرام عمره تمتع صحیح نیست و چون از مکه خارج شده نمی تواند عمره مفرده را تبدیل به عمره تمتع کند، پس باید اعمال عمره مفرده را تمام کند و برای احرام عمره تمتع کافی است از حرم بیرون برود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه اقوی. آیه الله بهجت، آیه الله خویی: مانعی ندارد. (مناسک، مسأله ۱۵۸). آیه الله گلپایگانی: فتوای ایشان در مسأله دیده نشد.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: احتیاط مستحب آن است... آیه الله سبحانی: تا عمره مفرده را انجام نداده نمی تواند برای حج وعمره دیگری محرم شود. آیه الله سیستانی: وجوب آن فوری است ولی اگر تأخیر انداخت مجزی است. آیه الله مکارم: باید توجه داشت که عمره مفرده واجب را در هر ماه از سال می توان انجام داد ولی چون وجوب آن ظاهراً فوری است باید تأخیر نیندازد.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: و در مورد جواز تأخیر به حاشیه مسأله ۱۹۲ مراجعه شود. آیه الله مکارم: احتیاط واجب در ترک این کار است.

۶- [۶] . سایر آیات عظام نیز چون حضرت امام در مسأله تفصیلاتی دارند که باید به مناسک آنها مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: و در صورتی که از ابتدا به قصد توطن در مکه مانده باشد، پس از گذشتن مدتی که مکه برای او صدق وطن کند، حکم اهل مکه را پیدا می کند هر چند دو سال نگذشته باشد. آیه الله بهجت: شخصی که وظیفه او در حجه الاسلام تمتّع است با اقامت در مکه و اطراف نزدیک آن، بدون قصد توطّن دائم، فریضه او مادامی که داخل سال سوّم اقامت نشده باشد تغییر نمی کند چه قبل از اقامت مستطیع شده باشد و یا بعد از آن، بلکه باید در صورت اراده حجه الاسلام به سوی یکی از مواقیت خارج شود و آنجا محرم گردد و اگر نتوانست به یکی از مواقیت برود، در خارج حرم محرم شود و اگر در خارج حرم هم

نتوانست از محلّ خودش محرم شود. (مناسک، مسأله ۱۵۵) آیه الله سبحانی: اگر نائی به قصد توطن در مکه بماند به آن اندازه که بگویند اهل مکه است وظیفه او هنگام استطاعت وظیفه اهل مکه است و لازم نیست دو سال بگذرد ولی اگر نائی مقیم شد و از اقامت او دو سال گذشت و وارد سال سوم شد ومستطیع گردید، وظیفه او وظیفه اهل مکه است. آیه الله نوری: مگر در صورتی که از ابتدا قصد توطّن داشته باشد که پس از گذشتن مدّتی که وطن صدق کند حکم اهل مکه را دارد هر چند دو سال نگذشته باشد..

تحریرالوسیله ذکر شده است.

(۱۹۹) س - کیفیت حج قِران را بیان فرمایید، و آیا این حج برکدام اشخاص واجب می شود؟

ج - حج قِران واجب تعیینی نیست و چون مورد ابتلا نیست، می توانید به کتب مفصله مراجعه نمایید. (۱)

ص:۱۴۷

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: حج قِران مانند حج افراد است با این تفاوت که در حج قِران باید در حال احرام قربانی همراه محرم باشد بنابراین در این صورت قربانی بر او واجب است. همچنین در حج قِران احرام هم با لبیک گفتن محقق می شود و هم با اشعار یا تقلید ولی در حج افراد فقط با لبیک گفتن محقق می شود. (مناسک حج، م۱۷) آیه الله سیستانی: تفصیل آن در مسأله ۱۵۸ و ۱۶۱ مناسک آمده است..

بخش اول : اعمال عمره تمتع

اشاره

ص:۱۴۹

فصل اول: محل احرام عمره تمتع

اشاره

(۲۰۰) م - بـدان که محل احرام بسـتن برای عمره تمتع، که آن را میقات می نامنـد (۱)، مختلف می شود به اختلاـف راه هایی که حجاج از آنها به طرف مکه می روند و آن پنج محل است:

اول - مسجد شجره است که آن را «ذُوالحُلَیفه» می نامند (۲) و آن میقات کسانی است که از مدینه منوره به مکه می روند.

(۲۰۱) م - جایز است (۳) در صورت ضرورت، احرام را از مسجد شجره تأخیر بیندازد تا میقات اهل شام. (۴)

(۲۰۲) م - احتیاط واجب (۵) آن است که در داخل مسجد شجره محرم شود نه خارج

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ مراجعه شود.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: مسجد شجره در منطقه ذوالحلیفه در نزدیکی مدینه منوّره واقع شده است. (مناسک حج، ص۱۰۱)
۳- [۳] . آیه الله بهجت: و جواز طرف مقابـل که احرام از مسـجد بـا فعـل مضـطر الیه و فـداء است، محل تأمّل است. (مناسـک شیخ، ص۹).
۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: از قبیل بیماری و ضعف و عذرهای دیگر. (مناسک حج، م۱۰۲)
۵- [۵] . آیه الله بهجت: جایز نیست در بیرون مسجد به طوری که محاذی و برابر آن از طرف راست یا چپ باشـد احرام بسـته شود و اختیاراً باید در صورت امکان از درون مسـجد احرام بسته شود. (مناسک، ص۶۴). آیه الله تبریزی: جایز است در بیرون مسجد به طوری که محاذی آن از طرف راست یا چپ

آن (۱)، هر (۲) چند نزدیک به آن باشد.

(۲۰۳) م - شخص جنب و حایض می توانند (۳) در حال عبور از مسجد محرم شوند (۴) و نباید در مسجد توقف کنند.

(۲۰۴) م - اگر جنب به واسطه زیادی جمعیت نتواند در حال عبور از مسجد احرام ببندد و آب برای غسل نباشد و نتواند صبر کند تا آب پیدا شود باید تیمم کند و داخل

ص:۱۵۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه در خارج از مسجد و در منطقه ذوالحلیفه نیز می تواند محرم شود. آیه الله زنجانی: کسی که از مدینه منوره عازم مکه است بایـد در مسجد شجره - هر چند قسمت های جدید آن باشد - نیت احرام را انشاء کند؛ یعنی از قلب خود بگذارند که «خود را - مثلاً - به عمره تمتع، محرم قرار می دهم» ولی مکان تلبیه واجب، منطقه ذوالحلیفه است، پس اگر داخل مسجد نیت کرد ولی تلبیه واجب را خارج مسجد هم بگوید کفایت می کند.
۲- [۲] . آیه الله تبریزی: شخص جنب و حایض در خارج مسجد محرم می شود و تجدید تلبیه در جُحفه لزومی ندارد و نیز اگر در حال عبور از مسجد محرم شونـد مانعی نـدارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احرام از پشت دیوار مسجد نیز صحیح است.
۳- [۳] . آیه الله خویی: این مسأله و دو مسأله بعد، مبنی بر لزوم احتیاط است و در مسأله قبل گفته شد که احتیاط واجب نیست و احرام در خارج مسجد مانع ندارد.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بلکه می توانند در خارج مسجد نیز محرم شوند. آیه الله مکارم: می توانند در خارج مسجد یا در حال عبور از مسجد محرم شونـد. آیه الله سبحانی: فرد جنب نمی تواند داخل مسجد بشود و باید از بیرون مسجد سمت راست یا چپ آن محرم شود و اگر بخواهـد داخل مسجد محرم شود بایـد حالت عبوری داشته باشـد و لبیک را در حال عبور بگوید و اگر درب دوم بسته باشـد احتیـاط آن است که بیرون مسجد محرم شود. آیه الله سیستانی: برای حـایض و نفسـاء احرام بستن بیرون مسجد شجره کافی است..

مسجد شود و احرام ببندد. (۱)

(۲۰۵) م - اگر حایض نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند احتیاط آن است که نزدیک مسجد محرم شود و در «جحفه» یا محاذی آن احرام را تجدید کند. (۲)

دوم - وادی عقیق است، که اوایل آن را «مسلخ» و اواسط آن را «غمره» و اواخر آن را «ذات عرق» می گویند که محل احرام عامه است و آن میقات کسانی است که از راه عراق و نجد به مکه می روند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه باید در خارج مسجد احرام ببندد. آیه الله فاضل: و همچنین است حایض و نفساء که پاک شده اند. آیه الله نوری: و چنین است حایض که از حیض پاک شده است. نظریه سایر آیات عظام در مسأله از ذیل مسأله ۲۰۲ و ۲۰۳ به دست می آید.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: باید در خارج مسجد محرم شود و تجدید احرام در جحفه لازم نیست. آیه الله بهجت: اگر نتواند وارد مسجد شود در خارج مسجد محاذی آن محرم می شود و در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام می کند بنابر احتیاط. (مناسک، س۳۴). آیه الله خامنه ای: زنی که دارای عذر است، می تواند در حال عبور از مسجد مُحرم شود، به شرطی که مستلزم توقف در مسجد نباشد. ولی اگر مستلزم توقف در مسجد هر چند بر اثر ازدحام و مانند آن باشد و نتواند احرام را تا برطرف شدن عذر به تأخیر بیندازد، باید از جُحفه یا محاذات آن مُحرم شود. و جایز است با نذر از هر مکان دیگری قبل از میقات مُحرم شود. (مناسک حج، م۱۰۴) آیات عظام زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: اگر حایض نتواند تا وقت پاک شدن صبر کند، باید نزدیک مسجد محرم شود و نیاز به تجدید احرام از جحفه ندارد. و همین طور است حکم زنی که در حال نفاس باشد. آیات عظام سبحانی، سیستانی، مکارم: هر کس می تواند در کنار مسجد محرم شود و تجدید احرام لازم نیست. نظریه سایر آیات عظام از مسأله ۲۰۲ به دست می آید. آیه الله نوری: اگر به واسطه زیادی جمعیت، از عبور از مسجد هم عاجز باشد، احتیاط آن است که از نزدیک مسجد محرم شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: و احرام بستن از همه قسمت های آن صحیح است. (مناسک حج، م۱۰۶) آیه الله سبحانی: وادی عقیق وسیع ترین میقات در میان مواقیت پنجگانه است که در ۱۸۰ کیلومتری مکه قرار دارد و احتیاط واجب آن است که از نقطه مسلخ تا نقطه غمره محرم شوند..

سوم – قرن المنازل است، و آن میقات کسانی است که از راه طائف حج می روند. (۱)

چهارم – یلَمْلَمْ است، که اسم کوهی است و آن میقات کسانی است که از راه یمن می روند. (۲)

پنجم – جُحْفه است و آن میقات کسانی است که از راه شام می روند. (۳)

(۲۰۶) م – اگر بینه شرعیه قائم شد؛ یعنی دو شاهد عادل (۴) شهادت دادند (۵)که فلان مکان میقات است، تفتیش و تحصیل علم لازم نیست (۶) و اگر علم و

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: و مُحرم شدن از قَرن المَنازل خواه از داخل مسجد باشد یا خارج آن در سایر مواضع قَرن المنازل کافی است. (مناسک حج، م۱۰۹)

۲- [۲] آیه الله سبحانی: نزدیک ترین میقات به مکه همین است که از جاده جدید ۹۴کیلومتر با مکه فاصله دارد. . آیه الله خامنه ای: و احرام بستن از همه قسمت های آن صحیح است. (مناسک حج، م۱۰۸) آیه الله سبحانی: یلملم ۱۰۰کیلومتر با مکه فاصله دارد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: و احرام بستن از داخل مسجد و یا سایر مواضع جُحفه صحیح است. (مناسک حج، م۱۰۷) آیه الله سبحانی: و نیز میقات کسانی است که به هر علتی در مسجد شجره محرم نشده اند و همین طور کسانی که از طریق دریا عازم حج شده وپس از بستن احرام در آنجا عازم بندر جده می شوند. آیه الله سیستانی: و کسانی که از مسجد شجره گذشته و محرم نشده اند هر چند بدون عذر.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: یک شاهد عادل و اگر شاهد عادلی در کار نباشد باید از اهل محل پرسید و در صورت اطمینان به آن اعتماد کرد ولی امروزه مواقیت پنج گانه به وسیله تابلوهایی معین شده و طبعاً مفید اطمینان است. آیه الله سیستانی: شهادت دو عادل در صورتی مفید است که مستند به حس یا مانند آن باشد. آیه الله مکارم: رسیدن به میقات با حداقل شهادت یک نفر عادل نیز ثابت می شود، ولی در زمان ما میقات ها مشخص است و احتیاجی به این امور نیست.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: یا شهرتی که موجب اطمینان است قائم شد. (مناسک حج، م۱۱۲)

۶- [۶] . آیه الله بهجت: احوط و اقوی لزوم تحصیل علم است به این اماکن و اگر علم ممکن نباشد بعید نیست اکتفا به ظنّ حاصل از پرسیدن اهل معرفت به این اماکن. (مناسک شیخ، ص۱۰). آیه الله زنجانی: بلکه برای میقات گواهی کسی که خبر او برای شخص حاجی یا نوع مردم اطمینان آور است و همچنین گواهی اهل محل – ولو اطمینان بخش نباشد – کافی است..

ص:

(۲۰۸) م - اگر عبور او طوری است که محاذات با دو میقات پیدا می کند (۱) احتیاط واجب (۲) آن است که از جایی که اول، محاذات پیدا می کند احرام ببندد و در محاذات میقات بعد، تجدید نیت احرام کند. (۳)

(۲۰۹) م - کسانی که از محاذات غیر مسجد شجره عبور می کنند، احتیاط مستحب (۴) آن است که قبل از رسیدن به محاذات، به نذر محرم شوند و بهتر آن است که در محاذات، تجدید احرام کنند.

ص:۱۵۶

۱- [۱] آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۲۱۲ مراجعه شود. . آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: باید از جایی که اول محاذات پیدا می کند، احرام ببندد و تجدید نیت در محاذات میقات بعد لازم نیست. نظر آیه الله خویی و آیه الله زنجانی: با ملاحظه مسأله سابق منتفی است. آیه الله سیستانی: مخیر است از محاذی هر کدام احرام ببندد، گرچه احتیاط مستحب احرام در محاذی اوّل است.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است که از جائیکه....

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: احرام از محاذات در غیر مسجد شجره محل اشکال است. آیه الله بهجت: اقوی کفایت احرام اوّل است؛ به نحوی که در مسأله قبل بیان شد. (مناسک، ص۱۰). آیه الله سبحانی: تجدید احرام لازم نیست لیکن هر گاه کسی که می تواند از دو میقات که یکی از آنها مسجد شجره است احرام ببندد بهتر است مسجد شجره را انتخاب کند که فضیلت بیشتری دارد. آیه الله فاضل: تجدید احرام لازم نیست و باید از اول محاذات محرم شود.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه نمی توانند به میقات بروند، این احتیاط ترک نشود و تجدید احرام در محاذات لازم نیست. آیه الله خویی: اگر فاصله زیاد باشد، ظاهراً نذر لازم است و اگر فاصله کم باشد، بنابر احتیاط واجب باید نذر کند یا اینکه به یکی از مواقیت برود. (مناسک، مسأله ۱۶۴). آیه الله زنجانی: کسی که از مواقیت و نزدیکی آنها نمی گذرد هر کجا خارج حرم، محرم شود، صحیح است هرچند قبل از محاذات مواقیت باشد و نیازی به نذر نیست، البته اگر نذر کند که قبل از حرم از مکان معینی، مثلاً جده، محرم شود باید به نذر خود عمل کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: متعرض مسأله استحباب نذر نشده اند..

(۲۱۰) م – شخص مستطیع (۱) اگر احرام را از میقات تأخیر بیندازد از روی علم و عمد (۲) و ممکن نشود برگردد به میقات، به واسطه عذری، و میقات دیگری در پیش نداشته باشد (۳) حج او باطل است (۴)، و باید سال دیگر حج به جا آورد.

(۲۱۱) م – شخصی که می خواهد از محاذی میقات (۵) محرم شود، اگر محاذات را نداند (۶)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: یا کسی که حج بر او مستقر شده. (مناسک حج، م۱۱۸)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: و اختیار و نتواند به میقات برگردد باید به یکی دیگر از مواقیت پنج گانه رفته و از آنجا محرم شود والّا احرام و عمره و حج او باطل است و نباید وارد حرم یا مکه شود.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: واجب است برگردد به همان میقات، در صورت امکان، هر چند میقات دیگری در پیش باشد، به جز کسی که از ذوالحُلَیفه گذشته باشد هر چند عمداً و بدون عذر که می تواند از جحفه محرم شود.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: حجش صحیح است و اگر در حرم است در صورت امکان از حرم خارج شود و بنابر احتیاط هرچقدر که می تواند به سمت میقات بازگردد و احرام ببندد و اگر نمی تواند از همان جا محرم شود. آیه الله بهجت: بنابر احتیاط واجب باید احرام ببندد از هر مکانی که ممکن باشد، به تفصیلی که در ناسی احرام مذکور است. و عمره را به جا آورد و قضای آن بعد از آن. (مناسک شیخ، ص۱۲). آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که در صورت امکان در خارج حرم محرم شود و در صورت عدم امکان در حرم محرم شود و اگر حج واجب باشد سال آینده آن را اعاده کند. آیه الله خویی: اگر در صورت امکان در خارج حرم محرم شود و در صورت عدم امکان در حرم محرم شود، اگرچه به واسطه تأخیر مرتکب معصیت شده است لیکن صحت آن خالی از وجه نیست. ولی در صورت تمکن احتیاط مستحب این است که حج را اعاده کند. آیه الله سبحانی: هر چند احتیاط مستحب است که از مرز حرم، احرام ببندد و اعمال خود را انجام دهد وسال دیگر نیز باید حج را قضا کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه احوط آن است که از هر مکانی که ممکن باشد محرم شود و عمره را انجام دهد و بعد هم قضای آن را به جا آورد.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: در خصوص مسجد شجره.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: اگر علم به محاذات ممکن نباشد، ظاهراً کفایت مظنّه است در صورتی که موجب اطمینان یا حاصل از سؤال اهل آن محل باشد علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص۱۱)..

باید از اهل اطلاع مورد وثوق بپرسد (۱)، و قول مجتهد که اهل اطلاع به آن مکان ها نیست اعتبار ندارد، و اگر نتواند محاذات را بفهمد (۲) قبل از رسیدن به محلی که احتمال می دهد از محاذات گذشته است به نذر محرم شود (۳)، بلکه اگر از محل معینی پیش از رسیدن به محاذات، به نذر محرم شود احوط است. (۴)

(۲۱۲) م - کسانی که با هواپیما به حج می روند و می خواهند بعد از حج به مدینه مشرف شوند (۵)، احتیاط آن است که بدون احرام بروند «جده» (۶) و از اهل اطلاع مورد

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: اگر دو خطّ متقاطع را فرض کنیم که زاویه قائمه ای را تشکیل می دهند و یکی از آنها از مکه می گذرد و دیگری از میقات، نقطه تقاطع، محلّ محاذات با میقات است و معیار در این امر صدق عرفی است نه دقت عقلی.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر در طریق او محاذات علمیه یا ظنّیه نباشد احوط رفتن به سوی میقاتی یا محاذات آن است و محتمل است جواز احرام از اوّل احتمال و تجدید آن در مقدار اقرب مواقیت به مکه. (مناسک شیخ، ص۱۰ و ۱۱).
۳- [۳] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ و ۲۰۹ مراجعه شود.
۵- [۵] . آیه الله زنجانی: اگر بدون رفتن به میقات مستقیم به مکه می روند می توانند از جدّه محرم شوند؛ بلکه هر کجا خارج حرم - مانند حدیبیه - محرم شوند صحیح است.
۶- [۶] . آیه الله تبریزی: محاذات جدّه با یکی از مواقیت ثابت نیست بلکه اطمینان به عدم محاذات آن است، پس احرام از جدّه مجزی نیست و بر حاجی لازم است از محل خود یا در راه قبل از رسیدن به جدّه، به مقداری که قابل ملاحظه - باشد هر چند در هواپیما باشد - نذر احرام نموده و از محلّ نذر احرام ببندد و یا به یکی از مواقیت رفته، احرام ببندد و یا به رابغ برود و آنجا با نذر احرام، محرم شود. آیه الله خامنه ای: نمی توانند در جدّه برای عمره تمتّع اختیاراً محرم شوند، زیرا جدّه نه میقات است، نه محاذی میقات؛ بلکه برای احرام باید به یکی از میقات ها، مثل جُحفه بروند. و در صورتی که نتوانند به یکی از میقات ها بروند، احتیاط واجب این است که با نذر از جدّه احرام ببندند. (مناسک حج، م۱۱۹) آیه الله خویی: احرام از جده، حتی با فرض محاذی بودن آن با میقات، مجزی نیست و بر حاجی لازم است که در صورت امکان به یکی از مواقیت برود یا از وطن خود یا در راه، قبل از رسیدن به جده به مقداری که قابل ملاحظه باشد هر چند در هواپیما باشد، نذر احرام نموده و از محل نذر احرام ببندد و یا اینکه پس از ورود به جده، به محلی که رابغ نام دارد برود و از آنجا با نذر

اعتماد تحقیق کنند اگر جده یا «حده» معلوم شد، محاذی با یکی از میقات ها (۱) است، از آنجا محرم شوند والاّ بروند به میقات دیگر؛ مثل جحفه و از آنجا محرم شوند (۲)، و اگر نتوانستند به جحفه یا به میقات دیگر بروند با نذر (۳) از جده محرم شوند و بهتر آن است که در «حده» تجدید احرام کنند اگرچه لازم نیست.

(۲۱۳) م - مراد از «محاذات» آن است که کسی که می رود به طرف مکه، به جایی

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: احرام از محاذی غیر مسجد شجره مجزی نیست و باید یا به جحفه بروند و یا با نذر محرم شوند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: احوط در مورد کسی که از جده به حج می رود این است که از محاذی میقاتی که اقرب به وی است احرام ببندد. (مناسک، مسأله ۱۷۳) کسانی که با هواپیما به جدّه می روند، در صورتی که رفتن به جحفه یا میقات دیگر همراه با مشقت و دشواری باشد می توانند با نذر در جدّه محرم شوند و کفایت می کند. (مناسک، س۳۹).

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: در صورتی که رفتن به یکی از مواقیت ممکن نباشد و قبل از میقات هم به نذر محرم نشده، لازم است از جدّه با نذر احرام بسته و بعداً در خارج حرم قبل از دخول آن تجدید احرام کند..

برسد که میقات به طرف راست یا چپ او واقع شود به خط راست (۱)؛ به طوری که اگر از آنجا بگذرد میقات متمایل به پشت او شود.

(۲۱۴) م - محاذات ثابت می شود به علم و به دو شاهد عادل (۲) و اگر اینها ممکن نشود، اگر گمان حاصل شد (۳) از قول کسانی که مطلع به آن مکان ها هستند ظاهراً کافی است، بلکه (۴) از قول کسانی که اهل خبره هستند و از روی قواعد علمیه محاذات را تعیین می کنند، اگر گمان حاصل شد (۵) ظاهراً کافی است. (۶)

۱- [۱] آیه الله سبحانی: این افراد در مجموع به سه صورت محرم می شوند: الف) به مدینه بروند واز مسجد شجره محرم شوند ویا به جحفه رفته واز آنجا محرم شوند. ب) می توانند در نقطه محاذی جحفه که در جنوب شرقی جده است محرم شوند که طبق نقل اهل اطلاع ونقشه های جغرافیایی، فرودگاه جده و وسط شهر پیش از آنکه به پل بزرگ برسد محاذی جحفه است و در این صورت احرام خود را در ادنی الحل بنا بر احتیاط تجدید کند. ج) بهتر این است که به حدیبیه برود چه از راه قدیم و چه از راه جدید و در آنجا محرم شود و اصولاً کسی که از یکی از مواقیت عبور نمی کند رفتن او به میقات واجب نیست و می تواند به یکی از دوگونه اخیر محرم شود. . آیه الله سبحانی: یا اینکه فاصله بین او تا مکه همان فاصله میقات تا مکه باشد به شرط اینکه عرفاً گفته شود میقات در طرف راست یا چپ او قرار دارد. بلکه هر کجا که عرفاً محاذات صدق کند کافی است و نیازی به احراز دو وجه فوق نیست (کتاب الحج، ج۲، ص۵۲۶).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۲۱۱ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: یا شهرتی که موجب اطمینان شود. (مناسک حج، م ۱۱۲)

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: گمان کافی نیست و حصول اطمینان لازم است. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۲۰۶ مراجعه شود. آیه الله فاضل: اگر اطمینان حاصل شد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له نیست. (مناسک حج، م۱۱۲)

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: گمان کافی نیست و حصول اطمینان لازم است. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: اگر اطمینان حاصل شد.

۶- [۶] . آیه الله تبریزی: محاذات با میقات، به علم و اطمینان ثابت می شود و نیز به گفته کسانی که به آن مکان ها رفت و آمد می کنند، امّا گفته کسی که از روی قواعد علمیه محاذات را تعیین می کند، اعتباری ندارد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ و ۲۰۹ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: معیار در تشخصیص محاذات، در حاشیه مسأله ۲۱۱ گذشت و باید علم یا اطمینان یا حجّت شرعی بر آن قائم باشد..

(۲۱۵) م - کسی که به واسطه فراموشی یا ندانستن مسأله و عذر دیگر (۱) بدون احرام از میقات عبور کرد پس اگر امکان داشت برگشتن به میقات و به اعمال عمره می توانست با برگشتن برسد واجب است برگردد و (۲) از میقات (۳) احرام ببندد، چه داخل حرم شده باشد یا نه و اگر ممکن (۴) نیست، به نحوی که گفته شد، پس اگر داخل حرم نشده، از همان جا احرام ببندد و احتیاط مستحب (۵) آن است که هر مقداری می تواند به طرف میقات برگردد و آنجا محرم شود و اگر داخل حرم شده، واجب است اگر

۱- [۱] . آیه الله بهجت: عذری که مسوّغ ترک باشد ولو ظاهراً؛ از قبیل مرض و جهل به موضوع، بدون تقصیر، و ظاهر لحوق جهل به حکم است با عدم تقصیر در آنچه مذکور شد (و این در مسأله بعدی نافع است).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: و از همان میقات احرام ببندد و اگر نمی تواند به همان میقات برگردد چنانچه میقات دیگری سر راه اوست، از آن میقات محرم می شود - و در هر دو صورت اگر از یکی دیگر از مواقیت پنج گانه احرام ببندد صحیح است - والّا از هر جا که هست محرم می گردد مگر داخل حرم شده باشد که در صورت امکان باید برای احرام از حرم خارج شود.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: این حکم در غیر مورد مسجد شجره است و کسی که از آن عبور کند هر چند عمدی باشد می تواند از جحفه محرم شود، گرچه گناه کرده است. آیه الله مکارم: می تواند از همانجا محرم شود.

۴- [۴] . آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: پس اگر از میقات دیگری عبور می کند، از میقات بعدی محرم شود و اگر میقات دیگری در مسیر نیست، به مقداری که می تواند به طرف میقات برگردد و اگر هیچ یک از این طرق ممکن نیست از همان محل محرم شود.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۱۱۵) آیه الله مکارم: اگر می تواند و به اعمال عمره می رسد، از حرم خارج شود و هر چند به تنعیم رود..

می توانـد و به اعمـال عمره می رسـد، از حرم خارج شود (۱) و محرم گردد و اگر نمی توانـد به نحوی که گفته شـد همـانجا محرم شود و احتیاط مستحب (۲) آن است که هر قدر می تواند به طرف خارج حرم برگردد و آنجا محرم شود.

(۲۱۶) م - زن حـایض اگر مسـأله نمی دانست و عقیـده داشت که نبایـد در میقـات محرم شـود و احرام نبست، حکمش همـان است که در مسأله قبل گفته شد. (۳)

(۲۱۷) م - جایز نیست احرام بستن پیش از رسیدن به میقات و اگر احرام ببندد صحیح نیست ولی اگر نذر کند که از محلی که پیش از میقات است احرام ببندد جایز است (۴) و باید از همان جا محرم شود؛ مثلًا اگر نذر کرد که از «قم» محرم شود واجب

۱- [۱] . آیه الله بهجت: و احتیـاط به دور شـدن از حرم، به مقـدار عـدم فوت حـج ترک نشود. (مناسک شـیخ، ص۱۱). آیات عظـام سـبحانی، صافی، گلپایگانی: و در میقات محرم گردد و یا به طرف میقات به مقـداری که ممکن است برود وإلّا از ادنی الحل محرم شود و در صورت عـدم تمکن از رفتن به ادنی الحلّ در مکه محرم شود. (آداب و احکام حج، مسأله ۲۹۳). آیه الله مکارم: هر چند به تنعیم رود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله خامنه ای: این احتیاط یافت نشد. (مناسک حج، م۱۱۵)

۳- [۳] . آیه الله خویی: ولی بنابر احتیاط باید به مقدار ممکن از حرم دور شود و احرام ببندد. آیه الله سیسـتانی: در صورتی که داخـل حرم شـده باشـد احتیاط واجب این است که در صورتی که نتوانـد به میقات برگردد به بیرون حرم رفته و از آنجا احرام ببنـدد، بلکه احوط آن است که در این صورت از حرم، به مقـدار ممکن دور شود و اگر ممکن نشـد حکم دیگران را دارد که در مسأله ۲۱۵ گذشت. آیه الله مکارم: این زن اگر می تواند باید به میقات برگردد.

۴- [۴] . آیه الله سیسـتانی: اگر بدانـد مسـتلزم ارتکـاب محرّم می شود؛ ماننـد اسـتظلال، انعقاد نـذر مورد اشـکال است. آیه الله فاضل: صـحت نـذر برای کسـی که می داند ناچار می شود در روز با وسـیله مسـقف حرکت کند محل اشـکال است، بلی اگر بدانـد که برای احرام عمره تمتع نمی توانـد به یکی از مواقیت معروفه برود نذر اشـکال ندارد و معصـیت هم نکرده است. ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره استظلال را باید بدهد..

است عمل کند، و بهتر (۱) آن است که به میقات یا محاذات میقات که رسید احرام را تجدید کند. (۲)

(۲۱۸) م – جایز نیست احرام را از میقات تأخیر بیندازد اختیاراً (۳)، بلکه احتیاط (۴) واجب آن است که از محاذات میقات، بدون احرام عبور نکند (۵)، اگر چه میقات دیگری بعد از آن باشد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له یافت نشد. (مناسک حج، م۱۱۳) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در این صورت احتیاط مستحب است که در هنگام عبور از میقات تلبیه را تجدید کند (مسأله ۳۰۰ آداب و احکام حج). آیه الله فاضل: تجدید احرام لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: نیازی به تجدید احرام در میقات نیست بلکه می تواند از راهی به مکه برود که بر میقات نگذرد. (مناسک، مسأله ۱۶۴). آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ و ۲۰۹ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بر کسی که عازم مکه یا حرم است گذشتن از مواقیت پنج گانه و نزدیک آنها بدون احرام، اختیاراً جایز نیست و گذشتن از محاذات دور مانعی ندارد؛ ولی برای ورود مکه یا حرم باید قبل از حرم، احرام ببندد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اقرب جواز عدول اهل مدینه است از مرور به ذوالحلیفه برای احرام از جحفه اختیاراً. (مناسک شیخ، ص۹). نظریه آیه الله خویی در مورد محاذات در ذیل مسأله ۲۰۹ گذشت. آیه الله سبحانی: چنان که عبور از محاذات میقات هم بدون احرام حرام می باشد ولی اگر این حرام را مرتکب شد و از میقات دوم احرام بست، حج او صحیح است. آیه الله سیستانی: و احوط این است که مکلف از محاذی میقات نگذرد، مگر با احرام، اگر چه بعید نیست که گذشتن جایز باشد، در صورتی که در پیش روی مکلف میقاتی یا محاذی میقاتی باشد. (مناسک، مسأله ۱۶۷). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه واجب است. آیه الله فاضل: این احتیاط مستحب است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: عبور از محاذات میقات غیر از محاذی مسجد شجره بدون احرام، مانعی ندارد مشروط بر آنکه بخواهد به میقات دیگری برود.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: هرگاه فردی از راهی برود که به هیچ یک از میقات ها عبورش نیفتد و به مکانی برسد که محاذی یکی از میقات ها است، باید از محاذات میقات محرم شود. (مناسک حج، م۱۱۰).

(۲۱۹) م - اگر از میقات بدون احرام (۱) عبور کرد واجب است در صورت امکان برگردد و از آن میقات محرم شود (۲)، بلکه اگر میقات دیگری بعد از آن میقات باشد باید به احتیاط واجب (۳)برگردد به میقاتی که از آن گذشته و محرم شود.

مسائل متفرقه میقات

(۲۲۰) م - احتیاط واجب (۴) آن است که از خود مسجد شجره احرام بسته شود نه اطراف آن و احتیاط مستحب (۵) آن است که در محلّ اصلی مسجد محرم شود، اگرچه از مسجد مطلقاً جایز است، حتی در قسمتی که مسجد توسعه پیدا کرده است. (۶)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در حال اختیار. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: و بدون عذر.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چنانچه بدون عذر از میقات گذشته به مسأله ۲۱۰ و حاشیه آن و چنانچه با عذر عبور کرده به مسأله ۲۱۵ و حاشیه آن مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است و احرام بستن از منطقه ذوالحلیفه کافی است. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، صافی، گلپایگانی: در صورت امکان باید برگردد. آیه الله خامنه ای: واجب است. (مناسک حج، س۴۶) آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست. آیه الله سیستانی: و هرگاه بدون احرام، از میقات گذشته، در صورت امکان باید به میقات برگردد، مگر کسی که بدون عذر از ذوالحلیفه گذشته و به جحفه رسیده باشد، که چنین شخصی بنابر اظهر، برایش کافی است که از جحفه احرام ببندد، اگر چه گناهکار است. (مناسک، مسأله ۱۶۷).

۴- [۴] . آیه الله بهجت: واجب است در صورت امکان از داخل مسجد محرم شود. (مناسک، مسأله ۱۶۲). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم: این احتیاط مستحبی است. آیه الله خامنه ای، آیه الله زنجانی: تفصیل آن در مسأله ۲۰۲ گذشت.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: این احتیاط یافت نشد. (مناسک حج، م ۱۰۳)

۶- [۶] . آیه الله بهجت: احتیاطاً احرام از مسجد قدیمی شجره باشد و با فحص از اهل اطّلاع، توسعه از یمین و یسار و خلف است و قسمت محراب از مسجد قدیمی محسوب می شود و در صورت عدم امکانِ دخول به قسمت قدیمی، از محاذی آنجا محرم شوند. (استفتائات، س۳۳). آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که از پشت مسجد قدیم احرام نبندد..

(۲۲۱) م - اگر زن در میقات حایض باشد و یقین کند که نمی تواند عمره تمتع را در وقت خود انجام دهد، باید نیت حج افراد کند (۱) و برای حج افراد محرم شود (۲) ولی اگر

ص:۱۶۵

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: می تواند به نیت ما فی الذمه (اعم از عمره تمتع و حج افراد) احرام ببندد، آن گاه اگر پیش از گذشتن وقت عمره پاک شد، اعمال عمره را به جا بیاورد و پس از آن احرام، حج ببندد وگرنه با همان احرام حج افراد به جا بیاورد و پس از آن عمره مفرده انجام دهد و این حج صحیح و مجزی از حجه الاسلام است. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: می تواند به قصد مافی الذمّه احرام ببندد و چنانچه قبل از گذشتن وقت عمره تمتع پاک شد، عمره تمتع به جا آورد و بعد حج آن را انجام دهد. و اگر پاک نشد به همان احرام حج افراد به جا آورد و سپس عمره مفرده انجام دهد بلکه اگر به قصد حج افراد احرام بست، و قبل از گذشتن وقت عمره پاک شد، با همان احرام اعمال عمره تمتع را انجام داده و سپس حج تمتع را انجام دهد، گرچه احتیاط مستحب در این صورت تجدید احرام برای عمره تمتع می باشد. آیه الله خامنه ای: می تواند به نیت حج افراد محرم شود و نیز می تواند به قصد ما فی الذّمه داخل احرام شود ولی در صورت اوّل اگر زودتر از موعد مقرّر پاک شود، لازم است برای عمره تمتّع بار دیگر محرم شود و اما در صورت دوم اگر پیش از موعد پاک نشد، احرام او برای حج خواهد بود و اگر پیش از موعد پاک شد با همان احرام می تواند عمره تمتّع به جا آورد. (مناسک حج، س۳۳) آیه الله خویی: اگر به نیت مافی الذمه محرم شود اشکالی نیست ولی اگر به نیت حج افراد محرم شود و بعد پاک شود احرامش باطل است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: جمعی فرموده اند: «واجب است از میقات محرم به حج افراد شود»، لیکن چون این یقین بر حسب عادت است و امکان دارد برخلاف عادت پاک شود، احتیاط آن است که در وقت احرام قصد کند محرم می شوم به احرامی که بر من واجب است از عمره تمتع یا حج افراد، پس اگر قبل از گذشتن وقت عمره پاک شد اعمال عمره را تمام کند و مُحِلّ شود و بعد اعمال حج را به جا آورد، و حج تمتع او صحیح است، و اگر پاک نشد به همان احرام اعمال حج افراد را به جا آورد و بعد عمره مفرده به جا آورده و حج افراد صحیح است. آیه الله مکارم: بهتر است در موقع احرام قصد کند احرامی را که بر او واجب است انجام می دهد، تا مشکلی برای او پیش نیاید.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۷۴ مراجعه شود..

بعـد از آن کشف خلاف شد (۱) در صورتی که برای حَجه الاسـلام محرم شـده، احرام او باطـل است و بایـد برای عمره تمتع مجدداً محرم شود.

(۲۲۲) م - کسانی که با هواپیما به جـده می رونـد نمی تواننـد از جده یا حدیبیه محرم شوند (۲) بلکه بایـد به یکی از مواقیت، مثل جحفه (۳) برونـد و ازآنجا محرم شونـد و اگر از مـدینه برونـد باید از مسـجد شـجره محرم شوند و در این حکم فرقی بین اینکه قصد عمره تمتع یا مفرده داشته باشند نیست (۴) و حدیبیه میقات عمره مفرده است برای کسانی که در مکه هستند. (۵)

۱- [۱] . آیه الله سیسـتانی: عـدول کنـد به عمره تمتع و اعمال آن را انجام دهـد و باید رعایت کند که پس از انجام سـعی تلبیه نگویـد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لازم است این حج افراد را عدول به عمره تمتع کند؛ یعنی طواف و نماز آن و سـعی را به جا آورد و تقصـیر کند و بعد برای حج محرم شود و اعمال حج را به جا آورد. و این مخصوص کسی است که مکلف به حج تمتع باشد و امّا کسـی که حج افراد هم از او صـحیح است، مختار است که عدول نماید به تمتع یا حج افراد را تمام نماید. سایر آیات عظام متذکر مسأله کشف خلاف نشده اند. و در نیت افراد، با حضرت امام (قدس سره)موافق هستند.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ و ۲۱۲ مراجعه شود.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: مثـل جحفه یـا محـاذات آن. (مناسـک، مسـأله ۱۷۳) به ذیـل مسأله ۲۱۱ و ۲۱۲ مراجعه شـود. آیه الله سبحـانی: می تواننـد از فرودگـاه جـده یـا از وسـط شـهر قبـل از پـل بزرگ محرم شونـد چون محاذی میقات است. و این افراد احتیاطاً در مرز حرم (ادنی الحل) احرام خود را تجدید کنند (کتاب الحج، ج۲، ص۵۴۴). آیه الله سیستانی: می تواند از جدّه با نذر محرم شود؛ زیرا جنوب شرقی آن محاذی با جحفه است.
۴- [۴] . آیـات عظـام صافی، فاضل، گلپایگانی: در عمره مفرده احرام از ادنی الحلّ کفایت می کنـد، اگرچه با عبور از میقات بدون احرام گناه کرده است. (مناسک عربی، ص۸۴).
۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: و همچنین کسـانی که بـدون قصـد دخول حرم از میقات گذشـته انـد و سـپس تصـمیم بر انجام عمره مفرده گرفته انـد، می تواننـد از ادنی الحلّ برای عمره مفرده محرم شونـد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و نیز کسـی که بـدون قصد دخول مکه، از میقات عبور کرده و به نزدیک حرم رسیده است، می تواند از ادنی الحل برای عمره مفرده محرم شود.

(۲۲۳) م - کسانی که میقات (۱) برای آنها مشخص نیست نمی تواننـد به گفته راهنما (بلـد) یا حمله دار که می گویـد فلان محل میقات است محرم شوند (۲) مگر از گفته او اطمینان پیدا کنند و الا باید به عرف محل مراجعه نمایند. (۳)

(۲۲۴) م - در صورتی که ثابت نیست که رابغ محاذی جحفه است احرام از آن جایز نیست. (۴)

ص:۱۶۷

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: یا محاذات آن. (مناسک حج، م۱۱۲)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: مگر آنکه گفته او برای شخص حاجی یا نوع حجاج، اطمینان آور باشد؛ و در هر حال، گفته اهل محل، معتبر است.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۲۰۶ مراجعه شود. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: و یا اینکه آنها ثقه باشند و مستندشان اخبار عرف محل باشد. آیه الله خامنه ای،آیه الله مکارم: ظن حاصل از گفته اهل اطلاع کافی است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر ظنّ از این طریق هم ممکن نشود در اولین نقطه ای که احتمال محاذات با یکی از مواقیت را می دهد رجاءً محرم شود و تلبیه بگوید و بعد در هر جاکه احتمال محاذات می دهد تجدید نیت کند و تلبیه را تکرار نماید تا یقین کند که در محاذات به میقات احرام بسته است. نظریه سایر آیات عظام در مسأله ۲۰۶ گذشت.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: کفایت احرام از محاذات مواقیت غیر از محاذی مسجد شجره مشکل است. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احرام از رابغ با نذر صحیح است به اعتبار اینکه رابغ قبل از جحفه است. آیه الله زنجانی: مگر برای کسی که از مواقیت پنج گانه و نزدیکی آنها عبور نمی کند..

(۲۲۵) م - کسی که در غیر ماه های حج به مکه رفته و عمره مفرده به جا آورده و در مکه مانده تا ماه های حج برای احرام عمره تمتع (۱)، باید به یکی از مواقیت پنج گانه معروفه برود و نمی تواند از تنعیم محرم شود. (۲)

(۲۲۶) م - کسانی که برای عمره مفرده به مکه مشرف می شوند و باید به یکی از مواقیت معروفه بروند، نمی توانند بدون احرام از میقات تجاوز کنند و در صورت تجاوز (۳)، واجب است (۴)به میقات برگردند (۵) و از آنجا محرم شوند و اگر کسی نتوانست برگردد هر جا که هست مُحرم شود. (۶)

(۲۲۷) م - اگر شخص در مکه باشد و بخواهد عمره تمتع به جا آورد و به عللی از رفتن به میقات عمره تمتع معذور باشد لازم است به خارج حرم برود (۷) و از آنجا محرم

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: لازم نیست به مواقیت برود بلکه می تواند از حرم بیرون رفته، از آنجا محرم شد.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: در صورت ضرورت می توانند از ادنی الحل محرم شوند. آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب حتی اگر حج تمتّع استحبابی باشد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر در تأخیر احرام معذور بوده اند مطابق حاشیه مسأله ۲۱۵ و اگر معذور نبوده اند مطابق حاشیه مسأله ۲۱۰ عمل کنند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست و در صورت تجاوز، احرام از ادنی الحل برای قاصد عمره مفرده کافی است.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: واجب است برگردد و از همان میقاتی که از آن عبور کرده است محرم شود، چه میقات دیگری در جلو باشد یا نه. (مناسک حج، س۴۶)

۶- [۶] آیه الله سبحانی: باید به یکی از مواقیت خمسه برود واحرام ببندد و درصورت عدم توانائی برای عمره تمتع یا مفرده از ادنی الحل محرم شود واعمال عمره را انجام دهد. . تفصیل نظریه آیات عظام در این مسأله در ذیل مسأله ۲۱۰ و ۲۱۵ و ۲۲۲ گذشت. آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب هر قدر که می تواند به طرف میقات برگردد و سپس محرم شود. آیه الله خامنه ای: مگر اینکه داخل مکه شده باشد که در این صورت وظیفه ای ندارد ولی اگر از روی عمد بدون احرام وارد مکه شده عمل حرام انجام داده و باید توبه کند. (مناسک حج، س ۳۰)

۷- [۷] آیه الله سبحانی: می توانند از ادنی الحل محرم شوند.

شود و از ادنی الحل کافی است. (۱)

(۲۲۸) م – میقات برای شاغلین در جده؛ از ایرانیان و غیر آنها، در عمره تمتع و عمره مفرده (۲) همان مواقیت معروفه است و نمی تواننـد از جـده یا ادنی الحل مُحرم شوند و اگر از روی جهل (۳) به مسأله در جای دیگر محرم شوند، احرام آنها صحیح نیست و محرمات احرام بر آنها حرام نمی شود، چنانچه در صورت علم و عمد هم

ص:۱۶۹

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: مگر نایب باشد که باید به میقات برود، والاّ نمی تواند نایب شود. (مناسک حج، م۹۰)

۲- [۲] . آیه الله خویی: اگر حـدود سه سال در جـده می مانـد که صدق مقرّ و منزل بر آن بکند، می تواند از جدّه محرم شود. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۲۲ و ۳۲۰). آیه الله زنجانی: اگر بـدون رفتن به مواقیت به مکه می رونـد می توانند در جدّه یا هر نقطه از خارج حرم – ماننـد حـدیبیه – محرم شونـد و فرقی بین عمره مفرده و تمتع نیست. آیه الله سبحانی: کسانی که در جده شاغـل هسـتند چه در عمره تمتع و چه در عمره مفرده می تواننـد از ادنی الحـل (مرزهـای حرم) احرام ببندنـد و چه بهـتر که از حـدیبیه که محل بیعت رضوان است محرم شوند. آیه الله سیسـتانی: می توانند از جده با نذر محرم شوند و کسـی که منزلش از میقات به مکه نزدیک تر باشـد می توانـد از منزل احرام ببنـدد. آیه الله فاضل: در عمره مفرده چون میقات ادنی الحل است می توانـد از جـدّه با نذر محرم شود. آیه الله مکارم: برای عمره مفرده، می توانند مانند سایرین از حدیبیه که در ۵۰ کیلومتری مکه است محرم شوند. تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۲۲ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: از روی جهل یا عدم تقصیر. (مناسک شیخ، ص۱۱)..

حُکم همین است هر چند در صورت جهل، اگر بعد از اعمال، مسأله را فهمیدند عمل آنان صحیح است. (۱)

(۲۲۹) م – خدمه کاروان ها که می خواهند به مکه بروند و بعد از آن باید از مکه خارج شوند (۲) بنابر، احتیاط (۳) نباید عمره تمتع انجام دهند (۴)، بلکه برای دخول مکه باید به

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در عمره مفرده واجب، چنانچه در مکه متوجه مسأله شده اند، بنابر احتیاط اکتفا به آن عمره نکنند. آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: عمل آنان خالی از اشکال نیست و احتیاطاً در صورت امکان عمره را اعاده نمایند و این احتیاط نباید ترک شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صحت عمره محل اشکال است. آیه الله فاضل: در صورت جهل و نسیان، اگر بعد از اعمال حج متوجّه شوند حجّ صحیح است و اگر بعد از عمره تمتّع یا عمره مفرده متوجّه شوند عمره باطل است و در عمره تمتّع اگر وقت دارد و ممکن باشد، جبران کند و اگر وقت ندارد حجّ تمتّع بدل به حجّ افراد می شود و در این صورت نیز کفایت از حجه الاسلام می کند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: بهتر است با احرام عمره مفرده وارد مکه شوند و پس از انجام عمره مفرده می توانند از مکه بیرون بروند و تا سی روز از احرام عمره مفرده نگذشته می توانند بدون احرام وارد مکه شوند؛ و فرقی بین جده و مدینه نیست و در زمانی که دیگر لازم نیست از مکه خارج شوند از خارج حرم – مانند تنعیم – احرام عمره تمتع می بندند.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: این احتیاط واجب نیست. (مناسک حج، م۱۲۱) آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اقوی.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: خروج از مکه بعد از عمره تمتع جایز نیست برای کسی که اگر خارج شود فوت می شود حج از او در آن سال، و اظهر عدم اعتبار فاصله بین دو عمره است، اگرچه احوط و افضل است، و اگر بعد از عمره خارج از مکه و حرم و میقات شد و برگشت در غیر ماه احرام اوّلی، پس محتاج به احرام عمره است که آن را عمره تمتّع قرار می دهد و برای عمره سابق انجام طواف نساء موافق احتیاط است. (مناسک شیخ، ص۸۹ و ۹۰). آیه الله خویی: بیان احتیاط و عدم آن در مناسک ایشان نیامده است. آیه الله سیستانی: اگر بین این عمره و حج، عمره دیگری فاصله نشود می توانند عمره تمتع انجام دهند و پس از آن اگر خوف فوت اعمال حج نداشته باشند می توانند برای کاری هر چند غیر ضروری خارج شوند. پس اگر در همان ماه قمری برگردند احرام مجدّد لازم نیست و اگر ماه بعد باشد و نخواهند دوباره خارج شوند و در ماه بعد وارد شوند باید با احرام عمره تمتع وارد شوند و اگر باز هم بخواهند در ماه بعد وارد شوند باید اکنون با احرام عمره مفرده وارد شوند.

یکی از مواقیت معروفه بروند و از آنجا برای عمره مفرده مُحرم شوند. وَاَدْنَی الحِلّ، میقات این اشخاص نیست (۱)، و پس از انجام اعمال عمره مفرده می توانند از مکه خارج شوند، و در صورت خارج شدن از مکه، اگر فقط به جده بیایند برای ورود به مکه در مرتبه دوم و سوم و بعد از آن، احرام واجب نیست (۲)، ولی اگر به مدینه بروند و از آنجا بخواهند به مکه بروند باید (۳) در مسجد شجره مُحرم شوند برای عمره مفرده دیگر و

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: در صورت عدم مرور از میقات یا محاذی آن، می توانند از ادنی الحل محرم شوند. آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: همان طور که گذشت، برای عمره مفرده اگر از ادنی الحلّ محرم شود عمره اش صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر در همان ماه قمری برگردند لازم نیست که برای عمره مجدداً محرم شوند و اگر در ماه قمری دیگر باز می گردند باید محرم شوند، و فرقی بین رفتن به جده و مدینه یا به محل دیگر نیست. آیه الله تبریزی: در ماهی که محرم شده اند تجدید احرام لازم نیست ولو به مدینه بروند و از آنجا بخواهند به مکه بروند. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: اگر در همان ماه قمری که محرم شده وارد شود تجدید احرام لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: چنانچه بخواهد در همان ماه که عمره را انجام داده به مکه مراجعه نماید، نیاز به احرام مجدّد ندارد. (مناسک حج، م۱۰)

چون بین این عمره مفرده و عمره مفرده اول یک ماه فاصله نشده عمره دوم را رجاءاً (۱) به جا آورند (۲) و در هر صورت این اشخاص آخرین مرتبه ای که به مکه می روند باید به یکی از مواقیت معروفه، مثل مسجد شجره یا جُحفه بروند و از آنجا برای عمره تمتع مُحرم شوند.

استفتائات میقات

(۲۳۰) س - کسانی که به علت عادت ماهانه نمی توانند داخل مسجد شجره مُحرم شوند باید در خارج آن مُحرم شوند (۳) و در مُحاذی جُحْفه تجدید احرام نمایند (۴)، با توجه به اینکه مُحاذی جُحْفه نقطه مشخصی نیست، وظیفه چیست؟

ج - می توانند (۵) به جُحفه بروند و در آنجا تجدید احرام کنند (۶)، و چنانچه حدود

۱- [۱] . تفصیل نظریه آیات عظام ذیل سؤال ۱۸۶ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۲۰۵ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: احرام در حال اختیار نیز در خارج از مسجد و در منطقه ذوالحلیفه جایز است و نیازی به تجدید احرام در جحفه نیست. آیه الله تبریزی: می تواننـد در ذوالحلیفه محرم شونـد و احتیـاط واجب این است که از طرف راست یا چپ یا جلوی مسـجد قـدیم محرم شونـد. آیه الله خویی: احرام در منطقه ذوالحلیفه صـحیح است. (تعلیقه عروه، ج۲، ص۳۴۲). آیه الله سبحانی: می تواننـد از ذوالحلیفه محرم شونـد و احتیاط واجب این است که از طرف راست یا چپ مسـجد محرم شوند (کتاب الحج، ج۲، ص۴۷۵).

۵- [۵] . آیه الله نوری: می توانند داخل مسجد شجره شوند و در حال عبور احرام ببندند و در مسجد توقف نکنند.

۶- [۶] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: تجدید احرام لازم نیست..

مُحاذات را تشخیص دهند و در تمام آن حد، با بقای نیت، تلبیه را تکرار کنند کفایت می کند.

(۲۳۱) س – جماعتی از راه طائف عازم مکه بودند، قبل از رسیدن به قَرْن الْمَنازل، آنان را از راه وادی عقیق فرستادند و از راه قرن المنازل منع کردند و لذا در وادی عقیق مُحرم شدند، آیا احرام آنان چه صورت دارد؟

ج – صحیح است.

(۲۳۲) س – در مناسک مرقوم است که زن های حایض باید (۱) عبوراً از مسجد شجره مُحرم شوند (۲) و اگر نمی توانند، در خارج مُحرم شوند و در مُحاذی جُحفه تجدید احرام کنند، چون این کار مشکل است و محاذی جحفه معلوم نیست، آیا حضرت امام اجازه می فرمایند که اینگونه اشخاص در مدینه با نذر مُحرم شوند؟

ج – چون احرام قبل از میقات با نذر صحیح است، زن های حایض که عذر شرعی از دخول مسجد دارند، می توانند در مدینه با نذر برای عمره محرم شوند. (۳) و در این صورت لازم نیست به مسجد شجره بروند، ولی نذر زن باید با اذن شوهر باشد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله خویی: احرام در خارج مسجد شجره صحیح است و نذر لزوم ندارد. آیه الله فاضل: گذشت که اگر حایض و نفساء نتوانند تا وقت پاک شدن صبر کنند، باید نزدیک مسجد شجره محرم شوند و نیاز به تجدید احرام در جحفه نیست و نذر هم لازم نیست. آیه الله نوری: و نیز می توانند در حال عبور محرم شوند؛ چنان که گذشت.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۲۰۵ مراجعه شود.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: همچنان که می توانند در خارج از مسجد و در منطقه ذوالحلیفه محرم شوند. آیه الله بهجت: اگر چه نایب باشند. (مناسک، س۳۶). آیه الله سیستانی: احرام آنها در خارج مسجد شجره نیز صحیح است. آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: چون احرام در خارج مسجد شجره جایز است، از همان جا محرم می شوند.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: نذر زن در صورتی محتاج اذن همسر می باشد که منافات با حقوق او داشته باشد. آیات عظام بهجت، خویی، سیستانی، مکارم: اگر نذر زن مزاحم حق شوهر نباشد اجازه لازم نیست.

(۲۳۳) س – زن حایضی که از مدینه عازم مکه بود، گمان می کرد که در حال عبور در مسجد شجره می تواند محرم شود و وظیفه اش را انجام دهد، ولی وقتی که به محوطه حیاط مسجد رسید، دید به جهت ازدحام نمی تواند با عبور محرم شود، لذا از شوهرش که حاضر بود اجازه نذر گرفت و چند قدمی از مسجد فاصله گرفت و با نذر محرم شد، آیا کفایت می کند یا خیر؟

ج – اگر احراز کند که قبل از میقات، با نذر محرم شده است مانع ندارد. (۱)

(۲۳۴) س – زن در حال حیض، به خیال اینکه می تواند در حال عبور، در مسجد شجره احرام ببندد وارد مسجد شد و بلافاصله احرام بست و تلبیه را هم گفت و چند قدمی هم به طرف دری که می خواست خارج شود رفت، ولی چون دید نمی شود عبور کرد برگشت و از همان دری که وارد شده بود خارج شد، آیا احرامش چگونه است؟

ج – صحیح است. (۲)

(۲۳۵) س – یک نفر از حجاج به کلی شنوایی خود را از دست داده و زبان او هم

۱– [۱] . آیه الله اردبیلی: در فرض مذکور احرام او کفایت می کند. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: می تواند از طرف راست یا چپ مسجد محرم شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: با آنکه می تواند از پشت دیوار مسجد هم محرم شود نذر لازم نیست. برای اطلاع از نظریه سایر آیات عظام به ذیل مسأله ۲۳۰ مراجعه شود.
۲– [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: صحّت احرامش محلّ اشکال است..

لکنت دارد که قارد بر تکلم صحیح نیست، مسؤولین و سایر حجاج همراه، به این موضوع توجه نداشته اند و این آقا بدون نیت و تلبیه وارد مکه شده است، تکلیف او و همراهانش چیست؟

ج - بایـد به میقـات برگردد و با نیت و تلبیه محرم شود، هر چنـد با بردن همراه باشـد و اگر نمی توانـد به میقات برود بایـد در خارج حرم محرم شود (۱) و اگر نمی توانـد تلبیه را صـحیح بگوید، ولو با تلقین (۲)، احـوط آن است که به هر نحو می تواند بگوید و ترجمه اش را نیز بگوید. (۳)

ص:۱۷۵

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و به احتیاط واجب هر چه قـدر که می توانـد به سـمت میقات بازگردد. آیه الله بهجت: و بنابر احتیاط واجب بایـد تا مقدار ممکن از حرم دور شود. (مناسک شـیخ، ص۱۱). آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگانی: به حاشـیه مسأله ۲۱۵ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیـه الله خـامنه ای: به هر نحـو که می توانـد بگویـد و احتیـاط آن است که علاوه بر گفتن خـودش نـایب هم بگیرد. (مناسک حج، م۱۳۵) آیه الله زنجانی: باید برای گفتن تلبیه، نایب بگیرد و بنابر احتیاط مستحب، خود نیز به کامل ترین شکلی که می تواند - ولو با تلقین - تلبیه بگوید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ترجمه اش را بگوید و نایب هم بگیرد رجاءً که از طرف او به طور صحیح تلبیه را بگوید.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر کسـی قدرت بر تصحیح تلبیه ولو با تلقین را نداشته باشد، می تواند به ملحون اکتفا نماید، اگرچه احوط آن است که ترجمه آن را نیز بگویـد و نـایب نیز بگیرد، و نیز فرد گنگ ولال اگر با اشاره تلبیه بگویـد کافی است، اگر چه احوط آن است که نـایب نیز بگیرد. آیه الله بهجت: می توانـد احتیاط کنـد به جمع بین این و اسـتنابه اگر چه جواز اکتفا به همان مقـداری که می توانـد با ضمّ ترجمه عبارت صـحیحه خالی از وجه نیست مثل اکتفا به ترجمه در صورت عدم توانایی به هیـچ مقـدار و نیز اکتفا به اسـتنابه با عـدم قدرت بر ترجمه هم، کما اینکه لال اکتفا به تحریک لسان و اشاره به انگشت با عقد قلب می نمایـد و اگر ممکن نباشـد اسـتنابه می کنـد. (مناسک شـیخ، ص۱۳). آیه الله تبریزی: بنـابر احتیـاط مسـتحب نایب هم بگیرد. آیه الله خویی: اگر کسـی قدرت بر تصـحیح تلبیه ولو با تلقین نداشـته باشد می تواند به ملحون اکتفا کند، گرچه احوط جمع بین ترجمه و استنابه نیز هست. و نیز اخرس (گنـگ و لالـ) کـافی است بـا اشـاره تلبیه بگویـد، گرچه احوط اسـتنابه نیز هست. (تعلیقه عروه، ج۲، ص۳۶۱ و مناسک، مسأله ۱۷۹ و ۱۸۰).

(۲۳۶) س – نظر به اینکه مسجد جحفه و مسجد تنعیم اخیراً تخریب و بازسازی شده و وسعت یافته است، آیا حجاج یا مُعْتَمِرین باید حتماً در حدود مسجد قبلی محرم شوند و یا محرم شدن در تمام مسجد فعلی معتبر است؟

ج – میقات در جحفه، خصوص مسجد نیست و از هر جای جحفه می توانند محرم شوند و همچنین مسجد تنعیم خصوصیت ندارد و احرام از ادنی الحلّ صحیح است (۱) هر چند در مسجد نباشد. بنابراین در صورت توسعه مسجد با صدق جحفه در اول، و ادنی الحل در دوم، احرام اشکال ندارد.

(۲۳۷) س – در مناسک فرموده اید خدمه ای که می خواهند به مکه بروند و از مکه خارج شوند، در صورت خارج شدن از مکه، اگر فقط به جده می روند، برای ورود به مکه در مرتبه دوم و سوم و بعد از آن احرام واجب نیست، ولی اگر به مدینه بروند و از آنجا بخواهند به مکه بروند باید در مسجد شجره محرم شوند برای عمره مفرده دیگر چنانچه میسر است، نکته علمی فرق میان جده و مدینه را بیان فرمایید؟

ج – فارق (۲)، عبور از میقات و عدم عبور است. (۳)

(۲۳۸) س – کسی که وسایلش در جحفه مانده است، آیا می تواند برای آوردن وسایل خود،

ص:۱۷۶

۱– [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ و ۲۱۲ مراجعه شود. آیه الله مکارم: ادنی الحل میقات عمره مفرده است.
۲– [۲] . آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: گذشت که میان جدّه و مدینه فرق نیست بلکه فارق عنوان ماهی است که در آن خارج و داخل می شود. آیه الله خامنه ای: اگر در همان ماه انجام عمره یا حج دوباره وارد مکه شوند احرام جدید لازم نیست. (مناسک حج، م۱۰)
۳– [۳] . نظریه آیات عظام در ذیل مسأله ۲۲۹ گذشت..

از احرام خارج گردد، درحالی که برای عمره تمتع محرم شده و وارد حرم گردیده است؟

ج – می تواند قبل از خروج (۱) از احرام عمره (۲)، برود و وسایل خود را بیاورد و اگر اعمال عمره تمتع را انجام داده و مُحِلّ شده است، نمی تواند از مکه خارج شود مگر در حال ضرورت، مُحْرماً به احرام حج علی الأحوط. (۳)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۲۲۹ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: در اثنای عمره، بنابر احتیاط نمی تواند خارج شود، مگر حاجتی داشته باشد. آیه الله خویی: در اثنای عمره نمی تواند خارج شود مگر از روی حاجت. آیه الله سیستانی: می تواند قبل از اتمام عمل، از مکه بیرون برود در صورتی که قدرت برگشتن به مکه را داشته باشد. (مناسک، مسأله ۱۵۲). آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب در اثنای عمل نیز نباید خارج شود. بلی اگر یقین یا اطمینان داشته باشد که خروج از مکه به حج او لطمه نمی زند مانعی ندارد که حتی بدون احرام نیز خارج شود، اگر چه احتیاط مستحب عدم خروج بدون احرام است. و در هر صورت چنانچه بدون احرام خارج شد و در همان ماه برگشت حج تمتّع او صحیح است، امّا اگر ماه بعد برگشت عمره اولش فاسد شده و باید مجدّداً عمره تمتّع انجام دهد والّا حجّ تمتّع او صحیح نیست. آیه الله نوری: اگر اعمال عمره تمتع را انجام داده و مطمئن است که به حج در موقع خود می رسد، می تواند از مکه خارج شود و برگردد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب خروج از مکه در اثنای عمره تمتع جایز نیست. آیه الله سبحانی: به احتیاط واجب در اثنای عمره خارج نشود بلی مثلاً بعد از احرام عمره در مسجد شجره می تواند به مدینه برگردد و با حالت احرام حوائج خود را برآورده کند لیکن اگر به مکه وارد شد و یا در اثنای عمره بدون ضرورت جدی خارج نشود مگر اینکه یقین به قدرت بر برگشتن و فاصله نشدن بیش از یک روز بین طواف و سعی داشته باشد.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اقوی. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: مگر در فرض حاجت که باید محرم به احرام حجّ شده آن گاه خارج شود. آیه الله خامنه ای: جایز است برای کسی که اطمینان دارد با خارج شدن از مکه حج او فوت نمی شود، بعد از انجام عمره تمتّع و قبل از احرام حج از مکه بیرون رود اگر چه احتیاط مستحب آن است که فقط در مورد ضرورت و نیاز خارج شود. و برای ورود به شهر مکه نیاز به تجدید احرام عمره تمتّع ندارد مگر اینکه در غیر ماهی که عمره تمتّع را انجام داده است برگردد که در این صورت باید از میقات مجدداً برای عمره تمتّع محرم شود، و عمره تمتّع وی که متصل به حج می شود همین عمره تمتّع دوم خواهد بود و اگر عمره تمتع دوم را انجام ندهد حج تمتع

(۲۳۹) س - کسی از جدّه محرم شده و اعمال عمره تمتع را انجام داده است، تکلیف او چیست؟

ج (۱) - اگر از رفتن به میقات معذور نبوده (۲) و وقت برای انجام عمره تمتع هست باید به میقات برود و محرم شود و عمره تمتع را اعاده کند، و اگر رفتن به میقات ممکن نیست به خارج حرم برود (۳) و از آنجا محرم شود. (۴)

(۲۴۰) س - آیا جایز است کسی که به احرام عمره تمتع در یکی از میقات ها محرم شده است به طرف خلاف مکه برود و بعد از چند روز بیاید مکه؛ مثلاً از مسجد شجره به مدینه و بعد، از همان راه یا راه دیگر به مکه برود؟

ج - مانع ندارد.

ص:۱۷۸

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر از میقات و حوالی آن عبور نکرده احرامش صحیح است.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: و یا در صورت عذر، بنابر احتیاط واجب بدون نذر از جدّه محرم شده. (مناسک حج، م۱۱۹)
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب هر چه می تواند به سمت میقات برگردد؛ البته اگر احرام بستن از جده به علت جهل به مسأله و یا فراموشی باشد و پس از اتمام اعمال عمره تمتع متوجه شود، عمره او صحیح است. آیه الله بهجت: با رعایت احتیاطی که گذشت در فاصله گرفتن از حرم به مقدار ممکن در جاهل غیر مقصّر و یا سائر اعذار. رجوع شود به مسأله ۲۲۸.
۴- [۴] . آیه الله سبحانی: احتیاطاً از ادنی الحل احرام ببندد و اعمال عمره را دوباره انجام دهد..

(۲۴۱) س – بعد از اتمام حج تمتع؛ اگر شخص از مکه خارج شود و بخواهد مراجعت کند آیا لازم است محرم شود یا خیر؟

ج – در صورتی که از وقت احرام عمره تمتع یـک ماه نگذشـته (۱) است لازم نیست محرم شود و می توانـد بـدون احرام وارد مکه شود.

(۲۴۲) س – کسـی که عمره مفرده انجـام داده است، آیـا می توانـد در فاصـله کمتر از یـک مـاه، بـدون احرام از میقات تجاوز کند؟

ج (۲)- احتیاط آن است که به قصد رجاء (۳) برای عمره مفرده دیگر محرم شود و بدون

ص:۱۷۹

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر در همـان مـاه قمری که عمره تمتع را در آن انجـام داده برگردد، لازم نیست محرم شود. آیه الله بهجت: در این صورت عـدم فاصـله اگر مـاه خروج با ماه مراجعت تغایر دارد احوط این است که با احرام برای عمره وارد مکه شود، اگر چه خروج در آخر ماهی و ورود در اوّل ماه دیگر باشد و همچنین است گذشـتن سی روز با عدم تغایر ماه. (مناسک شیخ، ص ۹۰). آیـات عظـام تبریزی، سـبحانی، صـافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: در همان ماهی که محرم شـده مراجعت کند لازم نیست محرم شود. آیه الله خـامنه ای: اگر در همـان مـاهی که اعمال حـجّ را انجام داده است وارد شود احرام مجـدد لازم نیست. (مناسک حج، م۶۹) آیه الله خویی: در همـان مـاهی که عمره تمتّع انجـام داده، اگر برگردد لازم نیست محرم شود. آیه الله زنجانی: اگر از احرام حج تمتع سـی روز نگذشـته لازم نیست محرم شود. آیه الله سیستانی: اگر در همان ماه قمری باشد که عمره تمتّع را انجام داده است، لازم نیست محرم شود.

۲- [۲] . رجوع شود به مسـأله ۱۸۶. آیه الله اردبیلی: اگر قصـد داخل شـدن به مکه و یا حرم را نـدارد، لازم نیست احرام ببندد؛ همچنین اگر در همان ماه قمری که در آن عمره انجام داده به مکه و یا حرم باز گردد، احرام بسـتن لازم نیست. آیه الله بهجت: به حاشـیه مسـأله قبـل مراجعه شود. آیـات عظام تبریزی، سبحانی، مکارم: در صورتی که در همان ماه قمری که محرم شـد، به مکه برود احرام مجدّد لازم نیست. آیه الله زنجانی: اگر از احرام عمره مفرده سـی روز نگذشـته لازم نیست احرام ببندد. آیه الله سیسـتانی: مانند مسأله قبل است. بلی اگر عمره مفرده او به نیابت از دیگران بود، احتیاط واجب احرام بستن برای دخول به مکه یا حرم است.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۷۳ مراجعه شود..

احرام تجاوز نکند. (۱)

(۲۴۳) س - کسی که در جده و یا مدینه حالت روانی پیدا می کند، آیا لازم است مُحرِماً وارد مکه شود یا بدون احرام نیز جایز است؟

ج - مجنون تکلیف ندارد و احرام بر او واجب نیست و اگر بدون احرام وارد مکه شود اشکالی ندارد.

(۲۴۴) س - زن حایضی که نمی توانست صبر کند تا پاک شود، نزدیک مسجد شجره محرم شد و بنا داشت محاذی جحفه احرام را تجدید کند، در ماشین خوابش برد و وارد مکه شد، آیا احرام او درست است؟

ج - در صورت امکان (۲) باید برگردد و از جحفه یا محاذی آن محرم شود علی الأحوط (۳)، و اگر ممکن نیست از حرم خارج شود و از آنجا احرام ببندد. (۴)

(۲۴۵) س - اگر بعد از خروج از میقات، در بین راه متوجه شود که تلبیه را نگفته یا نیت نکرده و یا به جهت دیگر احرامش درست نیست، و چنانچه بخواهد از همانجا به میقات برگردد میسر نیست ولی اگر بیاید مکه امکان دارد برگردد، آیا می تواند بیاید مکه و به میقات برگردد یا باید از همانجا محرم شود؟

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: اگر در همان ماهی که احرام و اعمال عمره را انجام داده است وارد مکه شود عبور از میقات بلامانع است اما اگر احرام در ماهی و اعمال در ماه دیگر باشد پس اگر احرام وی در ماه رجب بوده و اعمال را در ماه شعبان انجام داده بنابر احتیاط واجب اگر در ماه شعبان مجدداً وارد مکه شود باید احرام ببندد. و رعایت این احتیاط در ماه های دیگر هم خوب است. (مناسک حج, س۲۷)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۳۰ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: واجب است. (مناسک حج، م۱۰۴)

۴- [۴] . رجوع شود به مسأله ۲۳۰. آیه الله بهجت: در صورتی که نتواند به میقات برگردد، همان احرام کفایت می کند. (پرسش های جدید حج). آیه الله سبحانی: احرام در دو طرف مسجد شجره کافی است و در غیر این صورت باید به میقات برگردد و در صورت عدم تمکن به مقدار ممکن از حرم دور شود و احرام ببندد..

ج (۱) – اگر می توانـد به میقـات بر گردد ولو از مکه، نمی توانـد برای عمل واجب از غیر میقات محرم شود، ولی برای دخول مکه از ادنی الحـل به نیت عمره مفرده محرم شـود (۲) و بعـد از اعمـال آن، به یکی از مواقیت معروف برود و برای عمره تمتع احرام ببندد. (۳)

(۲۴۶) س – زن بـدون اذن شوهرش نـذر می کنـد و بـا نـذر محرم می شود، آیا احرامش درست است و چنانچه با همان احرام اعمالش را به جا آورده باشد چگونه است؟

ج – اگر قبل از میقات محرم شده، احرام او صحیح نیست (۴)، اگر چه در صورتی که

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: هر کجا که متوجه شد محرم می شود.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر احتیاط واجب، باید هر چه که می تواند به سمت میقات برگردد و از آنجا برای عمره مفرده محرم شود و اگر نمی تواند بازگردد، از همان جا که هست برای عمره مفرده احرام ببندد.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: احتیـاط آن است که به یکی از مـواقیت معروفه برود و برای عمره تمتع محرم شـود و عمره مفرده ای که به جـا آورده را عمره تمتع قرار ندهـد. آیه الله تبریزی: بنـابر احتیاط اگر هر دو عمره در یک ماه انجام می شود به نیت یک شخص به جـا نیاورد. آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست ولی احتیاط موافق متن است. آیه الله سـبحانی: اما اگر طوری اسـت که بعـد از ورود به مکه فرصت کـافی نـدارد و یـا اینکه مقـدور نیست به میقـات برود لازم است از حرم بیرون رفته وبنا براحتیـاط هرچه بتوانـد از حرم دور شـود وبه نیت همـان عمره تمتع محرم شود. آیه الله سیسـتانی: در این صورت لزوم رفتن به میقات برای احرام عمره تمتع و عدم کفایت احرام از ادنی الحل مبنی بر احتیاط است.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه نذر زن با حق شوهر منافات داشـته باشد، نذرش باطل است و احرامش صـحیح نیست، وگرنه نذر و احرام صحیح است. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: در صورتی که نذر او منافاتی با حقّ شوهر نداشته باشد مانعی ندارد. (پرسش های جدید حج، س۲۸). آیه الله تبریزی، آیه الله سیسـتانی: اگر قبل از میقات محرم شده، چنانچه صحّت حج توقف بر آن داشـته یا آنکه منافی حق شوهر نبوده، احرامش صـحیح است. آیه الله خامنه ای: نذر زن برای احرام بسـتن قبل از میقات در غیاب شوهرش، موقوف بر اذن او نیست ولی در صورت حضور شوهر احتیاط واجب آن است که از او اذن بگیرد و اگر بـدون اذن شوهر نـذر کند نذر او منعقد نمی شود. (مناسک حج، م۱۱۸) آیه الله خویی، آیه الله مکارم: اگر نـذر زن منافی حق شوهر باشد اذن معتبر است والاّ معتبر نیست..

بعـد از تمام شـدن حج فهمید عملش صـحیح است، ولی اگر بعد از عمره متوجه شد، در صورتی صـحیح است که قابل جبران (۱) نباشـد و در صورتی که می توانـد، باید به میقات برود و از آنجا محرم شود و اگر نمی تواند به میقات برود، از خارج حرم احرام ببندد. (۲)

(۲۴۷) س – آیا نذر احرام قبل از میقات برای نایب هم جایز است یا نه؟

ج – اشکال ندارد. (۳)

(۲۴۸) س – هرگـاه حـایض یا جنب عصـیاناً وارد مسـجد شـجره شود و ماننـد دیگران توقف نمایـد و محرم شود، آیا احرام او صحیح است یا نه؟

ج – احرام صحیح است. (۴)

(۲۴۹) س – کسانی که در مکه اقامت پذیرفته اند، موقتاً نه دائماً، آیا میقاتشان همان مواقیت خمسه معروفه است یا ادنی الحل؟

ج (۵) – اگر فریضه آنها تبدیل نشده، باید از مواقیت معروفه محرم شوند و اگر تبدیل شده میقات آنها مکه است.

۱– [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه اگر بعـد از عمره تمتع متوجه شـد عمره تمتع او صـحیح است و احتیـاج به اعـاده نـدارد. آیه الله زنجانی: اگر قابل جبران نباشـد باید احتیاطاً حج تمتع نیز به جا آورد ولی به این عمره و حج در حج واجب اکتفا نکند. آیه الله فاضل: در صورتی که قابل جبران نباشد عمره تمتع صحیح نیست و باید حج افراد انجام دهد.
۲– [۲] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ مراجعه شود.
۳– [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ مراجعه شود.
۴– [۴] . آیه الله بهجت: اگر چه در توقّف معصیت کرده است. (پرسش های جدید حج، س۲۹). آیه الله تبریزی: صحّت احرام او محلّ اشکال است و بایـد تلبیه را به قصـد احرام تجدیـد کنـد. آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: چنانچه قصـد قربت از او متمشّی شود احرام صحیح است. آیه الله مکارم: اگر عمداً باشد خالی از اشکال نیست.
۵– [۵] . آیه الله سبحانی: از نزدیک ترین میقات احرام ببندد و در صورت تعذر از ادنی الحل محرم شود..

(۲۵۰) س – شخصی بدون احرام، عمداً یا جهلاً یا سهواً، وارد مکه شده و بعداً از جهت گرانی بیش از حد کرایه یا ممنوعیت از طرف دولت، نتوانست به میقات برگردد، وظیفه اش چیست؟

ج – اگر ممکن نیست به میقات برود (۱)، از ادنی الحل باید محرم شود (۲) مگر اینکه ترک احرام از میقات بدون عذر باشد، که در این صورت نمی تواند حج به جا آورد (۳) و

ص:۱۸۳

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: چنانچه در ترک احرام معذور بوده خارج حرم محرم می شود و اگر معذور نبوده نمی تواند عمره و حج به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب باید هر چقدر که می تواند به سمت میقات برگردد و فرقی نمی کند که بدون عذر احرام از میقات را ترک کرده باشد یا با عذر. آیه الله بهجت: لازم است از حرم بیرون رفته و از خارج حرم محرم شود، و احتیاط واجب در این صورت، این است که هر چه بتواند از حرم دور شود و احرام ببندد. آیه الله تبریزی: در این صورت لازم است از حرم بیرون رفته و از خارج حرم مُحرم شود و احوط در این صورت این است که هر چه بتواند از حرم دور شود و احرام ببندد و اگر نتواند از حرم بیرون برود در همان مکانی که هست محرم شود. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۲۱۰ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: در این صورت لازم است از حرم بیرون رفته و از خارج حرم محرم شود و اولی در این صورت این است که هر چه بتواند از حرم دور شود و احرام ببندد و اگر نتواند از حرم خارج شود هرجا هست محرم شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است تا حد امکان به سمت میقات برود. آیه الله فاضل: پس از زوال عذر و یادآوری، اگر برگشتن به میقات ممکن باشد برمی گردد والاّ احرام از همانجا ببندد، اگرچه احوط آن است به هر مقدار که می تواند به میقات برگردد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: در این صورت بنابر احتیاط واجب از حرم بیرون رفته و از بیرون حرم احرام ببندد و باید عمره را قضا نماید. (مناسک، مسأله ۱۶۸) به ذیل مسأله ۲۱۰ و ۲۱۵ مراجعه شود. آیه الله خویی: در این فرض اگرچه معصیت کار است ولی اگر در صورت امکان به خارج حرم برود و از آنجا محرم شود، صحّت حج او مانند فرض اوّل خالی از وجه نیست، کما اینکه در هر دو فرض اگر نتواند از حرم خارج شود و در داخل حرم محرم شود اشکال ندارد. (مناسک،مسأله ۱۶۸).

اگر مستطیع است (۱) سال بعد باید حج انجام دهد و گرانی بیش از حدّ عذر نیست مگر موجب حَرَج باشد.

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: یا حج بر او مستقر شده است. (مناسک حج، م۸۸).

فصل دوم: واجبات احرام

اشاره

(۲۵۱) م - واجبات در وقت احرام سه چیز است:

اول - نیت (۱)، یعنی انسان در حالی که می خواهد محرم شود به احرام عمره تمتع،

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: در نیت چند چیز معتبر است: الف) قصد قربت (نزدیکی به خدا) مانند عبادات دیگر غیر از احرام.] آیه الله بهجت: قصد قربت یعنی به جهت اطاعت و امتثال فرموده خداوند عالم. (مناسک شیخ، ص۱۲).(ب) همزمان بودن با شروع در احرام. ج) تعیین احرام که برای عمره است یا برای حج و تعیین حج که تمتع است یا قران یا افراد، و تعیین اینکه برای خود است یا برای دیگری و تعیین اینکه حجش حجه الاسلام است که برای اولین بار به استطاعت بر او واجب شده یا حج نذری است که به سبب نذر بر او واجب شده یا حجی است که به سبب فاسد بودن حج قبل بر او واجب شده یا حجی مستحبی است. خلاصه هر یک از اینها که باشد باید در نیت مشخص شود. پس اگر بدون تعیین نیت، احرام نمود، احرامش باطل خواهد بود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حجه الاسلام عنوان قصدی نیست و اگر مکلّف مستطیع برای خود حج به جا آورد حجه الاسلام است مگر با علم و عمد قصد حجّ استحبابی نماید. آیه الله خامنه ای: اول - نیت، که شرایط و کیفیت آن به شرح ذیل است: الف) قصد انجام اعمال حج یا عمره، بنابراین کسی که می خواهد برای عمره تمتّع محرم شود. باید از زمان احرام قصد انجام آن را داشته باشد. (مناسک حج، م۱۲۶) ب) قصد قربه الی الله و نیت خالص برای اطاعت خداوند داشته باشد، زیرا عمره و حج و همه اعمال و مناسک آنها عبادت هستند و باید به قصد تقرّب و نزدیکی به خداوند تبارک و تعالی به جا آورده شوند.

نیت کند عمره تمتع را و لازم نیست (۱) قصد کند ترک محرماتی را که بر محرم پس از

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: لازم است قصد کند ترک کارهایی را که بر محرم حرام است. آیه الله سبحانی: نیت احرام قصد دخول در عمره یا حج است که باید با قصد قربت انجام گیرد. قصد ترک محرمات لازم نیست. (کتاب الحج، ج۲، ص۶۹۲). آیه الله مکارم: نیت احرام این است که قصد می کند تروک احرام را بر خود حرام کند و قصد اجمالی کافی است..

احرام، حرام می شود، بلکه کسی که به قصد عمره تمتع یا حج تمتع لبیک های واجب را گفت، محرم می شود؛ چه قصد بکند احرام را یا نکند (۱) و چه قصد بکند ترک محرمات را یا نکند. پس کسی که می داند ارتکاب می کند بعضی محرمات را؛ مثل زیر سایه رفتن در حال سفر، احرام او صحیح (۲) است. ولی احتیاط آن است که قصد کند ترک محرمات را.

(۲۵۲) م - آنچه ذکر شد که: لازم نیست (۳) قصد کند ترک محرمات را، در غیرِ آن محرماتی است که عمره یا حج را باطل می کند؛ مثل اکثر محرمات و اما آنچه عمره یا حج را باطل می کند؛ مثل نزدیکی با زن در بعضی از صور که ذکر خواهد شد پس با قصد (۴) ارتکاب آن، احرام باطل است بلکه غیر ممکن است. (۵)

(۲۵۳) م - عمره و حج و اجزای (۶) آنها از عبادات است و باید با نیت خالص برای

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چون احرام جزء عمره و حج است، کسی که قصد حج یا عمره می کند، قصد احرام هم کرده است.
۲- [۲] . آیه الله مکارم: احرام او خالی از اشکال نیست مگر در حال ضرورت.
۳- [۳] . چنان که گذشت، آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم: قصد ترک جمیع محرمات را لازم می دانند.
۴- [۴] . آیه الله تبریزی: در صحّت احرام، عزم بر ترک محرّمات، از اوّل تا آخر احرام معتبر نیست. آیه الله خویی: بنابر قول مشهور (نسبت به جماع قبل از سعی در عمره مفرده، فتواست). آیه الله سیستانی: فقط در حین احرام عمره مفرده، اگر مکلف قصد داشته باشد که قبل از فارغ شدن از سعی با همسر خود نزدیکی کند یا تردید دارد که این کار را بکند یا نه، ظاهر این است که احرامش باطل است و بنابر احتیاط حکم استمنا هم همین است. (مناسک، مسأله ۱۷۸).
۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: زیرا قصد انجام این امور با قصد انجام مناسک حج قابل جمع نیست، بلکه با قصد احرام منافات دارد. (مناسک حج، م۱۲۸) آیه الله زنجانی: بنابراین هنگام احرام عمره مفرده اگر مکلف، قصد داشته باشد که قبل از فارغ شدن از سعی با همسر خود نزدیکی کند یا در این کار تردید داشته باشد احرامش باطل است.
۶- [۶] . آیه الله نوری: و همچنین احرام..

طاعت (۱) خداوند تعالی به جا آورد. (۲)

(۲۵۴) م - اگر عمره را به ریا یا غیر آن باطل کند (۳)، احتیاط (۴) واجب آن است که حج افراد به جاآورد و پس از آن عمره مفرده به جا آورد و در سال دیگر حج را اعاده کند. (۵)

(۲۵۵) م - اگر حج را به نیت خالص به جا نیاورد و به ریا و غیر آن باطل کند (۶)، باید سال دیگر عمره و حج را اعاده کند.

(۲۵۶) م - اگر بعضی از ارکان عمره یا حج را به نیت خالص نیاورد و به ریا و غیر

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: بلکه برای تذلل در پیشگاه خداوند.

۲- [۲] . آیه الله نوری: و باید نیت آن را داشته باشد که بعد از عمره تمتّع حج تمتّع را انجام بدهد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: کسی که «احرام را باطل کند» اصلاً محرم نشده است و کسی که «به عمره مفرده محرم شده» و با مباشرت قبل از پایانِ سعی، عمره را باطل کرده است، باید یک شتر قربانی کند و تا اول ماه بعد در مکه بماند و به میقات منطقه خویش برود و عمره مفرده دیگری به جا آورد. و کسی که «به عمره تمتع محرم شده» ولی وقت عمره تمتع، تنگ شده، باید نیت خود را به حج افراد برگرداند و اعمال حج افراد و پس از گذشتن روز سیزدهم، عمره مفرده به جا آورد - هر چند عمره تمتع او استحبابی بوده است - و اگر در این تأخیر، معذور نباشد کفایت از حجه الاسلام نمی کند. آیه الله سبحانی: باید عمره تمتع را مجدداً به جا آورد.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: و جبران آن ممکن نشود و وقت نباشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به وظیفه ای که بعداً برای باطل کننده عمره یا حج خواهد آمد عمل نماید.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: و البته این حکم در موردی است که وقت برای اعاده عمرده تمتع نداشته باشد. آیه الله بهجت: اگر وقت تنگ باشد و نتواند پیش از حج اعاده و یا جبران کند، حج او افراد می شود و عمره مفرده پس از حج به جا می آورد و احوط اعاده حج است در سال آینده. (مناسک شیخ، ص۱۶ و ۵۶). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر عمره را باطل کند، در صورت امکان واجب است اعاده آن و اگر ممکن نبود حجش باطل می شود و باید سال دیگر عمره و حج را اعاده کند.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: اگر احرام حج را باطل کرده که اصلاً محرم نشده است و اگر بعد از محرم شدن با ترک ارکان حج یا ریائی انجام دادن، حج را باطل کرده است مطابق مسأله ۹۸۷ و حاشیه آن عمل کند..

آن باطل کند و نتواند آن را جبران کند، پس در عمره حکم بطلان عمره را دارد و در حج حکم بطلان حج را، ولی اگر محل جبران باقی است و جبران کرد، عملش صحیح می شود، گرچه معصیت کار است. (۱)

(۲۵۷) م - اگر به واسطه ندانستن مسأله یا جهت دیگر، به جای نیتِ عمره تمتع، حج تمتع را قصد کند، پس اگر در نظرش آن است که همین عمل را که همه به جا می آورند او هم به جا آورد و گمان کرده جزء اول از دو جزء حج، اسمش: حج تمتع است ظاهراً عمل او صحیح است و عمره تمتع است و بهتر آن است که نیت را تجدید کند.

(۲۵۸) م - اگر به واسطه ندانستن مسأله یا جهت دیگر، گمان کند که حج تمتع بر عمره تمتع مقدم است و نیت حج تمتع کند به عزم اینکه پس از احرام برود به عرفات و مشعر و حج به جا آورد و عمره را پس از آن به جا آورد، احرام او باطل

است (۲) و بایـد در میقات تجدیـد احرام کنـد و اگر از میقات گذشـته است بایـد در صورت امکان برگردد به میقات و محرم شود والّا از همان جا محرم شود (۳) و اگر وارد حرم شـده و ملتفت شد باید در صورت امکان از حرم خارج شود (۴) و محرم شود، و الا در همانجا محرم شود. (۵)

(۲۵۹) م - دوّم - تلبیه؛ یعنی لبیک گفتن (۶)، و صورت آن بنابر اصح، آن است که

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل و حاشیه مسأله ۹۸۷ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و گـذشت که بنـابر احتیـاط واجب هر مقـدار که می توانـد به سـمت میقـات برگردد و محرم شـود و همچنین اگر وارد حرم شده باشد. آیه الله خامنه ای: و بنابر احتیاط واجب به هر مقدار که ممکن باشد به طرف میقات برگردد. (مناسک حج، م۱۱۵)

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: و به ادنی الحل برود

۵- [۵] . احکام این صور در ذیل مسأله ۲۱۵ گذشت.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: تلبیه در احرام، هماننـد تکبیره الاحرام در نماز است، بنابراین هنگامی که حاجی تلبیه بگویـد، محرم می شود و اعمال عمره تمتّع را آغاز می کنـد. در حقیقت، تلبیه به منزله اجابت دعوت پروردگار مهربان است که مکلفان را به حج فرا خوانده است، از این رو شایسته است که ذکر تلبیه با خضوع و خشوع کامل ادا شود. (مناسک حج، م۱۳۲)

بگوید: «لَبَّیْک، اللّهُمَّ لَبَّیْک، لَبَّیْک لا شَرِیک لَک لَبَّیْک». (۱)

و به این مقدار اگر اکتفا کند محرم شده و احرامش صحیح است و احتیاط مستحب (۲) آن است که پس از آنکه چهار «لبیک» را به صورتی که گفته شده گفت، بگوید:

«إِنَّ (۳) الْحَمْدَ وَالنِّعْمَهَ لَک وَالْمُلْک، لا شَرِیک لَک لَبَّیْک (۴)».

و اگر بخواهد احتیاط (۵) بیشتر بکند، پس از گفتن آنچه ذکر شد، بگوید:

«لَبَّیْک اللّهُمَّ لَبَّیْک لَبَّیْک (۶) إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَهَ لَک وَالْمُلْک لا شَرِیْک لَک لَبَّیْک».

و مستحب است بعد از آن بگوید:

«لَبَّیْک ذَا الْمَعارِجِ لَبَّیْک داعِیاً إِلی دارِ السَّلامِ لَبَّیْک، لَبَّیْک غَفّارَ الذُّنُوبِ لَبَّیْک، لَبَّیْک أَهْلَ

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و به این مقدار اکتفا نکند؛ بلکه باید پس از آن بگوید: «إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَهَ لَک وَ الْمُلْک، لا شَرِیک لَک» و گفتن «لَبَّیک» پنجم واجب نیست هر چند ضرر هم نمی زند، و شخص با گفتن مقدار واجب از تلبیه، محرم می شود و بر او واجب می شود عمره تمتع را تکمیل کرده، پس از آن حج تمتع را به جا آورد؛ هر چند عمره و حج او استحبابی باشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه احتیاط واجب آن است که پس از آن اضافه کند: «إنّ الحمد والنعمه لک والملک لا شریک لک». آیه الله بهجت: احتیاط واجب این است. آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: صورت تلبیه واجب، که به وسیله آن احرام واقع می شود این است: لَبَّیک اللّهُمَّ لَبَّیک لَبَّیک لا شَریک لَک لَبَّیک» و احتیاط در این است این جمله اضافه شود: «إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَهَ لَک وَالمُلک لا شَریک لَک». آیه الله سیستانی: لبیک پنجم جایز است ولی جزو این احتیاط استحبابی نیست. آیه الله مکارم: احتیاط واجب است که بگوید:... امّا لبّیک پنجم را نگوید.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: وجوب کسر همزه انّ متّجه است. (مناسک، ص۷۴).

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: احتیاط مستحب این است که این جمله را به دو صورت یعنی هم با اضافه کردن « لبیک»به آخر آن و هم بدون کلمه «لبیک» در آخر بگوید.

۵- [۵] . آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که به جای صورت اوّل بگوید.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: لبّیک اللّهم لبّیک إنّ الحمد... (مناسک حج، م۱۰۱) آیه الله سبحانی: در این فقره اقوی این است که جمله «لا شریک لک لبیک» گفته شود..

التَّلْبِیَهِ لَبَّیْـک، لَبَّیْک مَرْهُوباً وَ مَرْغُوباً إلَیْک لَبَّیْک، لَبَّیْک إلهَ الْحَقِّ لَبَّیْک، لَبَّیْک ذَا النَّعْماءِ وَ الْفَضْلِ الْحَسَنِ الْجَمِیلِ لَبَّیْک، لَبَّیْک کشَّافَ الْکرَبِ الْعِظامِ لَبَّیْک، لَبَّیْک عَبْدُک وَ ابْنُ عَبْدَیْک لَبَّیْک، لَبَّیْک یا کرِیمُ لَبَّیْک».

و این جملات را نیز بگوید خوب است: (۱)

«لَبَّیْـک، أتَقَرَّبُ إلَیْـک بِمُحَمَّد وَ آلِ مُحَمَّد لَبَّیْک، لَبَّیْک بِحَجَّه و عُمْرَه لَبَّیْک، لَبَّیْک وَ هـذِهِ عُمْرَهُ مُتْعَه إلی الْحَـجِّ لَبَّیْک، لَبَّیْک أهْلَ التَّلْبِیَهِ لَبَّیْک، لَبَّیْک تَلْبِیَهً تَمامُها وَ بَلاغُها عَلَیْک».

(۲۶۰) م – واجب است صحیح گفتن قدر واجب از لبیک را که گذشت، همان طور که صحیح گفتن تکبیره الاحرام در نماز واجب است. (۲)

(۲۶۱) م – اگر تلبیه را به قدر واجب که ذکر شد، نداند (۳) باید آن را یاد بگیرد یا کسی او را در وقت گفتن تلقین کند (۴)؛ یعنی کلمه کلمه آن شخص بگوید و شخصی که می خواهد احرام ببندد دنبال او به طور صحیح بگوید.

(۲۶۲) م – اگر نتوانـد یاد بگیرد یا وقت یاد گرفتن نباشـد و با تلقین هم نتوانـد بگوید (۵)، احتیـاط آن است که به هر نحو که می تواند بگوید (۶)، و ترجمه اش را هم بگوید

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له نیست. (مناسک حج، م۱۰۱)

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له این دو مسأله نیز مطرح شـده است: – هرگاه کسـی عمـداً تلبیه را نگوید، حکم کسـی را دارد که عمداً احرام بسـتن از میقات را ترک کرده باشد. (مناسک حج، م۱۰۴) – هرگاه کسـی تلبیه رابه طور صحیح نگوید و عذری نیز نداشته باشد، حکم کسی را دارد که عمداً تلبیه را ترک کرده باشد. (مناسک حج، م۱۰۵)

۳- [۳] . آیه الله زنجـانی: چنـانچه وقت احرام بسـتن وسـعت دارد – در صورت امکـان – بایـد احرام را تـا تنگی وقت به تأخیر بیندازد تا آن را یاد بگیرد یا لااقل با تلقین تلبیه را به طور صـحیح ادا کند و اگر یاد نگرفت برای گفتن تلبیه نایب بگیرد و بنابر احتیاط مستحب خود نیز به بهترین شکلی که می تواند تلبیه بگوید.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: اگر هیچ کدام از آن ها ممکن نیست هر مقدار که می تواند بگوید.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی، آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بلکه وظیفه او همین است، گرچه بهتر است ترجمه آن را هم بگویـد و نایب نیز بگیرد. آیه الله فاضل: و ظاهراً همین مقدار کافی است و احتیاط مستحب آن است که ترجمه را بگوید و نایب نیز بگیرد..

و بهتر آن است که علاوه بر آن نایب (۱) هم بگیرد.

(۲۶۳) م - اگر لبیک گفتن را فراموش کرد یا به واسطه ندانستن حکم نگفت، واجب است برگردد به میقات در صورت امکان و احرام ببندد و لبیک بگوید و اگر نتواند برگردد همان جا (۲)بگوید اگر داخل حرم نشده است، و اگر داخل حرم شده واجب است برگردد به خارج (۳) حرم و احرام ببندد و لبیک بگوید (۴) و اگر ممکن نیست همانجا (۵) محرم شود و لبیک بگوید (۶)، و اگر بعد از گذشتنِ وقتِ جبران، یادش آمد (۷) بعید

۱- [۱] . آیه الله بهجت و آیه الله خویی: به ذیل مسأله ۲۳۵ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، سبحانی، مکارم: احوط این است که نایب هم بگیرد. آیه الله خامنه ای: باید به هر نحو که می تواند بگوید و بنابر احتیاط نایب هم بگیرد. (مناسک حج، م۱۳۵) آیه الله سیستانی: کافی است به نحوی که می تواند بگوید، اگر عرفاً صدق تلبیه کند و اگر صدق نکند به احتیاط واجب، هم مرادف عربی و هم ترجمه آن را بگوید و نیز نایب بگیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر تلقین ممکن نشد به هر طوری که می تواند بخواند و ترجمه اش را به فارسی یا زبان دیگر بگوید و نایب هم بگیرد رجاءاً، که از طرف او به طور صحیح بخواند. (مناسک فارسی، ص۲۹). آیه الله نوری: نایب گرفتن لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب هر مقدار که ممکن باشد به طرف میقات برگردد و احرام ببندد و لبّیک بگوید. (مناسک حج، م۱۱۵) آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود. آیه الله فاضل: احرام ببندد و لبّیک بگوید.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: به ادنی الحل.

۴- [۴] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۱۵ گذشت.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: از همان جا که مسأله را یاد گرفته.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب در جمیع صور هر قدر که می تواند به سمت میقات باز گردد.

۷- [۷] . آیه الله زنجانی: اگر در عمره تمتع باشد باید احتیاطاً حج تمتع نیز به جا آورد و برای حج واجب به این عمل اکتفا نکند و اگر در حج تمتع باشد مطابق مسأله ۹۴۷ تا ۹۴۹ و حواشی آن عمل کند..

نیست صحت عمل. (۱)

(۲۶۴) م - اگر کسی لبیک واجب را نگفت، چه به واسطه عذری و چه بدون عذر، چیزهایی که بر محرم حرام است بر او حرام نمی شود و اگر آنچه در احرام موجب کفاره می شود به جا آورد، کفاره ندارد و همچنین اگر لبیک را به ریا باطل کند.

(۲۶۵) م - اگر بعد از گفتن لبیک واجب در میقات، فراموش کند که نیت عمره تمتع کرده یا نیت حج تمتع (۲)، بنا بگذارد که نیت عمره تمتع کرده و عمره او صحیح است و همچنین اگر بعد از لبیک گفتن در روز هشتم که باید برای حج تمتع بگوید، فراموش کرد که لبیک را برای حج گفت یا برای عمره، بنا بگذارد که برای حج تمتع گفته و حج او صحیح است و احتیاط مستحب (۳) در تجدید تلبیه است.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر پس از اتمام عمره تمتع فهمید، عمره اش صحیح است ولی اگر پیش از آن فهمید، باید احرام را به همان نحو که گفته شد تجدید نماید و اگر فرصت ندارد، حج افراد به جا آورد و مجزی از حجه الاسلام است. آیه الله بهجت: محل تأمّل است. (مناسک شیخ، ص۱۲). چون نظریه آیات عظام این است که کسی که تلبیه را ترک نماید محرم نمی شود لذا تفصیل این مسأله را باید در ذیل مسأله ۲۱۰ و ۲۱۵ جستجو کرد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صحت عمل خالی از اشکال نیست. آیه الله سیستانی: اگر در عمره باشد صحت عمل مورد اشکال است. آیه الله فاضل: اگر بعد از اعمال حج یادش آمد حج او صحیح است. ولی اگر بعد از عمره تمتّع یا عمره مفرده یادش آمد عمره باطل است، و در عمره تمتّع اگر فرصت دارد و امکان جبران دارد باید به میقات ولو به ادنی الحل برگردد و جبران کند و اگر امکان جبران نبود حج افراد انجام دهد، و در این صورت کفایت از حجه الاسلام می کند. آیه الله مکارم: اگر بعد از اتمام حج یا عمره یادش بیاید، عمل او صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر احتمال می دهد هنگام احرام، متوجه وظیفه خود بوده بنا بگذارد که مطابق وظیفه خود نیت کرده است، و همچنین است حکم احرام حج تمتع.

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: در هر دو صورت اگر داخل در عمل مترتب مثل طواف عمره تمتع یا وقوف به عرفات شده، حکم به صحت می شود و در غیر این صورت باید اعاده نماید..

(۲۶۶) م – جایز نیست (۱) لبیک واجب را از میقات تأخیر بیندازد و اگر تأخیر انداخت (۲) باید به دستوری که در مسأله ۲۱۵ ذکر شد، عمل کند. (۳)

(۲۶۷) م – واجب در لبیک بیش از یک مرتبه نیست، ولی مستحب است تکرار آن و زیاد گفتن آن هر چند می تواند و برای هفتاد مرتبه گفتن ثواب زیادی ذکر شده است، و لازم نیست آنچه را در حال احرام بستن گفته است تکرار کند، بلکه کافی (۴) است بگوید «لَبَّیْک اللّهُمَّ لَبَّیْک» یا تکرار کند «لَبَّیْک» را فقط.

(۲۶۸) م – (۵)احتیاط واجب (۶) آن است که کسی که برای عمره تمتع محرم شد، در وقتی که خانه های مکه پیدا می شود لبیک را ترک کند و دیگر لبیک نگوید (۷) و مراد از خانه های مکه خانه هایی است که در زمانی که عمره به جا می آورد، جزو مکه باشد (۸) هر چند مکه بزرگ شود (۹) و احتیاط واجب (۱۰) برای کسی که احرام حج بسته آن است که

۱- [۱] . آیه الله خویی: کسی که می خواهد از راه مدینه به حج برود، بهتر است گفتن تلبیه را تا رسیدن به بیداء (جایی که یک میل با ذوالحلیفه به طرف مکه فاصله دارد) تأخیر بیندازد و در آنجا تلبیه بگوید و کسی که از راه دیگر به حج می رود تلبیه را پس از قدری راه رفتن بگوید.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: باید مانند کسی که بدون احرام از میقات عبور کرده عمل کند و حکم آن در مسأله ۲۱۵ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در تأخیر با عذر به مسأله ۲۱۵ و حاشیه آن و در تأخیر بدون عذر به مسأله ۲۱۰ و حاشیه آن عمل کند.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: به قصد رجاء.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: تکرار لبیک در میقات تا دیدن خانه های مکه در عمره تمتع و در حج تا نزدیکی های ظهر عرفه و در عمره مفرده تا دخول حرم و اگر از ادنی الحل محرم شده است تا دیدن کعبه مستحب است.

۶- [۶] . آیات عظام تبریزی، خامنه ای، خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل، مکارم: واجب است.

۷- [۷] . آیه الله زنجانی: در عمره تمتع برای کسی که از مواقیت محرم شده بعد از مشاهده خانه های مکه، دیگر تکرار تلبیه، مستحب نیست و منظور از مکه در این مسأله محدوده مکه زمان پیامبر اکرم۹ است و در احرام حج، تکرار تلبیه تا ظهر روز عرفه مستحب است و بعد از آن مستحب نیست.

۸- [۸] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط.

۹- [۹] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی: بلکه مراد خانه های قدیمی مکه است.

۱۰- [۱۰] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، فاضل، مکارم: باید قطع نماید. آیه الله خامنه ای: واجب است. (مناسک حج، م۱۳۸) آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده اند..

لبیک را تا ظهر روز عرفه بیشتر نگوید.

(۲۶۹) م - سوّم - پوشیدن دو جامه احرام برای مردان (۱) که یکی «لنگ» است و دیگری «رداء» که باید آن را به دوش بیندازند. و احتیاط واجب (۲) آن است که (۳) این دو جامه را قبل از نیت احرام و لبیک گفتن بپوشد و اگر بعد از لبیک پوشید احتیاط (۴) آن است که لبیک را دوباره بگوید.

(۲۷۰) م - لازم نیست (۵) که لنگ، ناف و زانو را بپوشاند و کفایت می کند که به نحو

ص:۱۹۵

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: و احتیاط لازم آن است که زنان نیز علاوه بر جامه هایی که بر تن دارند این دو جامه را بپوشند و طواف و سعی را با آن دو انجام دهند. آیه الله صافی: احتیاط مستحب آن است که زن ها نیز دو جامه احرام را در وقت محرم شدن بپوشند و در طواف و سعی نیز همراه داشته باشند. آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که زن ها نیز دو جامه احرام را هنگام محرم شدن بپوشند. آیه الله گلپایگانی: پوشیدن دو جامه احرام اختصاص به مردان ندارد و احتیاط واجب آن است که زن ها نیز دو جامه را بپوشند، اگر چه کندن لباس دوخته بر آنها واجب نیست و جایز است بعد از احرام دو جامه احرام را بیرون بیاورند و با همان لباس خودشان باشند و بهتر آن است که در حال سعی و طواف دو جامه احرام را در برداشته باشند. (مناسک فارسی، ص۲۸).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: واجب است پوشیدن دو جامه در حال احرام، و محل پوشیدن، از باب مقدّمه قبل از نیت و تلبیه است و احتیاط در صورت تاخیر پوشیدن در اعاده نیت و تلبیه است. (مناسک شیخ، ص۱۴). آیه الله زنجانی: پوشیدن لباس احرام، شرط صحت احرام نیست، هر چند بنابر مشهور، پوشیدن آن هنگام لبیک گفتن لازم است. و در هر حال اگر لباسی را که پوشیده شرایط لباس احرام را نداشته باشد به احرام و سایر اعمال حج، ضرری نمی رساند. آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: می بایست قبل از نیت و تلبیه دو جامه را بپوشند.

۳- [۳] . آیه الله نوری: لباس های دوخته را بکند و این دو جامه را...

۴- [۴] . آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب اعاده نیت و تلبیه است. (مناسک، مسأله ۱۸۹). آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: به احتیاط واجب لازم است. آیه الله بهجت: ازار از ناف تا زانو را باید بپوشاند (ولی استحباب پوشاندن ناف و زانو متعرض نشده اند.) (مناسک، مسأله ۱۸۹).

متعارف باشد، ولی مستحب است که ناف و زانو را بپوشاند.

(۲۷۱) م - در پوشیدن دو جامه احرام ترتیب خاصی معتبر نیست، بلکه به هر ترتیبی (۱) بپوشد مانع ندارد (۲)، فقط باید یکی را لنگ قرار دهد به هر کیفیتی که می خواهد و یکی را رداء قرار دهد به هر کیفیتی که می خواهد و احتیاط مستحب (۳) آن است که ردا شانه ها را بپوشاند. (۴)

(۲۷۲) م - احتیاط واجب (۵) آن است که در حال اختیار اکتفا نکند (۶) به یک جامه بلند

۱- [۱] . آیه الله بهجت: واجب است پوشیدن دو جامه احرام که یکی از آنها ستر کند ما بین ناف و زانو را که آن را ازار گویند و دیگری که ردا باشد آنقدر باشد که بپوشاند دو شانه را؛ به نحوی که ردا و تردّی به آن صادق باشد. (مناسک شیخ، ص۱۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط آن است که پوشیدن به نحو متعارف باشد. آیه الله خامنه ای: اگر به کیفیت متعارف باشد کفایت می کند. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که پوشیدن به نحو متعارف باشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر احتیاط واجب باید آن را به نحو متعارف بپوشد.

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، تبریزی، صافی، گلپایگانی: باید ردا به قدری باشد که شانه ها را بپوشاند. آیه الله سیستانی: احتیاط واجب این است که ردا به اندازه ای باشد که دو شانه و دو بازو و مقدار قابل توجّهی از کمر را بپوشاند. (مناسک، مسأله ۱۸۹). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله سبحانی: در مسأله قبل گذشت. آیه الله فاضل: بلکه واجب است علاوه بر آن، قسمتی را بپوشاند؛ به گونه ای که صدق ردا بکند.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: پوشیدن دو جامه احرام واجب تعبّدی است. (استفتاء)

۶- [۶] . آیه الله بهجت: احرام صحیح است. آیه الله سبحانی: دو جامه احرام باید از هم جدا و به صورت دوتکه جداگانه باشند پس اگر با یک پارچه بلند از شانه تا زانو را بپوشاند صحیح نیست. آیه الله سیستانی: بلکه ظاهر این است که کافی نباشد..

که مقداری از آن را لنگ کند و مقداری را رداء قرار دهد، بلکه باید دو جامه جدا باشند.

(۲۷۳) م - در پوشیدن جامه احرام احتیاط واجب (۱) آن است که نیت کند و قصد امر الهی و اطاعت او کند (۲) و احتیاط مستحب آن است که در کندن جامه دوخته هم نیت و قصد اطاعت کند.

(۲۷۴) م - شرط است (۳) در این دو جامه که نماز در آنها صحیح باشد، پس کفایت نمی کند جامه حریر و غیر مأکول (۴) و جامه ای که نجس باشد به نجاستی که در نماز عفو از آن نشده باشد.

(۲۷۵) م - لازم است جامه ای را که لنگ قرار می دهد نازک نباشد، به طوری که بدن نما باشد و احتیاط مستحب (۵) آن است که رداء هم بدن نما نباشد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط، مستحب است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در پوشیدن لباس احرام قصد قربت لازم است. (متذکر نیتِ کندن لباس مخیط نشده اند). آیه الله سبحانی: یکی از واجبات احرام است وطبعاً باید قصد قربت کند ولی در کندن و در آوردن لباس دوخته نیت لازم نیست. آیه الله سیستانی: بعید نیست اعتبار قصد قربت در پوشیدن لباس احرام.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: بنابر احتیاط. در مجموع موانع نماز خواندن در لباس. (مناسک شیخ، ص۱۴).

۴- [۴] آیه الله سبحانی: کلیه چیزهایی که در لباس نمازگزار شرط شده در لباس احرام نیز شرط است. . آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب در غیر درندگان.

۵- [۵] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، فاضل، مکارم، نوری: احتیاط واجب است. آیه الله سیستانی: احتیاط این است که هیچ قسمتی از إزار بدن نما نباشد، ولی این شرط در ردا معتبر نیست. (مناسک، مسأله ۱۹۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: معظم له در مناسک فارسی احتیاط وجوبی و در مناسک عربی فتوا می دهند به اینکه بدن نما نباشد.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: بدن نما بدون ردا مانع ندارد، مشروط بر اینکه ردا بر آن صدق کند. (مناسک حج، م۱۴۷) آیه الله سبحانی: جامه های احرام باید به قدری ضخیم باشند که بدن از پشت آنها نمایان نباشد..

(۲۷۶) م - احتیاط واجب (۱) آن است که لباس احرام زن، حریر خالص نباشد، بلکه احتیاط آن است که تا آخر احرام حریر نپوشد.

(۲۷۷) م - دو جامه ای که ذکر شد که باید محرم بپوشد مخصوص به مرد است (۲)، ولی زن می تواند در لباس خودش به هر نحو هست محرم شود؛ چه دوخته باشد یا نباشد (۳)، ولی حریر محض نباشد (۴) چنانچه گذشت.

(۲۷۸) م - احتیاط واجب (۵) آن است که هر وقت در بین اعمال یا غیر آن در احوال

ص:۱۹۸

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اما زنان بنابر اقوی جایز است در جامه حریر احرام ببندند، گرچه احتیاط در ترک آن است. و همچنین است جواز پوشیدن آن در جمیع احوال احرام. (مناسک شیخ، ص۱۵). آیات عظام تبریزی، زنجانی، خویی، صافی، گلپایگانی: باید از حریر خالص نباشد. آیه الله خامنه ای: باید از حریر خالص نباشد. (مناسک حج، م۱۴۹)

۲- [۲] . نظریه آیات عظام سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: در سوّم از واجبات احرام (پوشیدن لباس) گذشت.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۲۷۰ مراجعه شود. آیه الله مکارم: و به هر رنگ باشد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: در مسأله قبلی جواز آن گذشت. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: زنان می توانند در لباس های عادی خود، در صورتی که دارای شرایط ذکر شده در لباس احرام باشد، احرام ببندند.

۵- [۵] . آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید مبادرت کند به تبدیل یا تطهیر. آیه الله صافی: اگر لباس احرام در بعض حالات احرام نجس شود، احتیاط مستحبّ آن است که آن را عوض کند و یا تطهیر نماید، بلکه احوط و اولی آن است که اگر محرم بدنش نجس شود نجاست را از آن زایل کند. (مناسک فارسی، ص۴۴، مسأله ۳۵). آیه الله گلپایگانی: از مناسک فارسی ص۲۷، مسأله ۳۵ - مطابق متن، احتیاط وجوبی استفاده می شود ولکن در مناسک عربی ص۷۷ - احتیاط استحبابی فرموده اند. آیه الله مکارم: این حکم واجب است..

احرام این دو جامه (۱) نجس شود (۲) تطهیر یا تبـدیل نماید (۳) و احوط (۴) مبادرت (۵) به تطهیر بـدن است در حال احرام اگر نجس شود.

(۲۷۹) م - اگر تطهیر نکند جامه احرام یا بدن را، کفاره ندارد. (۶)

(۲۸۰) م - احتیاط آن است که (۷) جامه احرام از پوست (۸) نباشد، لکن ظاهراً اگر به آن جامه گفته شود مانع ندارد.

ص:۱۹۹

۱- [۱] . آیه الله فاضل: یا لباسی که زنِ محرم پوشیده.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: هرگاه بـدن یا لباس محرم - مرد باشـد یا زن -، نجس شود باید بدون تأخیر آن را تطهیر کند یا لباس را عوض نماید و اگر نامحرم نباشد آن را درآورد.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: بایـد لبـاس را تطهیر و یـا عوض کنـد ولی اگر به خاطر نبودن امکانات در مسلخ ویا بُعـد مسافتی که مجبور است طی کنـد تا جامه را عوض یا تطهیر کند مقداری طول کشـید به صـحت احرام لطمه نمی زند و اگر تطهیر نکرد تا زمان حلق وتقصیر، به صحت ذبح و احرام ضرر نمی زند و کفاره ندارد. . آیه الله اردبیلی: اگر بعد از احرام بستن، لباس احرام یا بدن نجس شد، از جهت احرام تطهیر آن لازم نیست، گرچه احتیاط مستحب آن است که آن را تطهیر کند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: و چنـانچه بـدن نجس شـود تطهیر آن از جهت محرم بـودن واجب نیست بنـابر اظهر (مناسـک، مسـأله ۱۹۷). آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: احتیاط استحبابی است. آیه الله سیستانی: وجوب مبادرت به تطهیر بدن ثابت نیست.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له یافت نشد. (مناسک حج، م۱۵۵)

۶- [۶] . آیه الله فاضل: و احرام او هم باطل نمی شود.

۷- [۷] . آیه الله تـبریزی،آیه الله خویی: بنـابر احتیـاط، بـافتنی باشـد و از قبیـل چرم و پوست و نمـد نباشـد. آیه الله مکـارم: این احتیاط ترک نشود.

۸- [۸] . آیه الله بهجت: اقوی جواز احرام است در لباس هایی که می توانـد در نماز بپوشـد، هر چند پوست یا غیر بافتنی باشد. (مناسک، مسأله ۱۹۴). آیه الله خامنه ای، آیه الله سـبحانی: چنانچه جامه احرام از پوست یا نایلون و ماننـد آن باشد، اگر عرفاً به آن جامه گفته می شود و پوشیدن آن متعارف است مانع ندارد. (مناسک حج، م۱۵۰) آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب در دو جامه احرام این است که بافتنی باشد و از قبیل چرم و پوست و نمد نباشد. (مناسک، مسأله ۱۹۴)..

(۲۸۱) م - لازم نیست (۱) که جامه احرام منسوج و بافتنی باشد، بلکه اگر مثل «نمد» مالیده باشد و جامه به آن گفته شود (۲) مانع ندارد.

(۲۸۲) م - افضل آن است که محرم اگر جامه احرام را عوض کرده، وقتی که وارد مکه می شود برای طواف همان جامه ای را که در آن محرم شده است بپوشد، بلکه موافق احتیاط استحبابی است. (۳)

(۲۸۳) م - اگر محرم اضطرار پیدا کند به پوشیدن قبا یا پیراهن برای سردی هوا یا غیر آن (۴) می تواند قبا و پیراهن بپوشد (۵)، لیکن باید قبا را پایین و بالا کند و به دوش بیندازد و دست از آستین آن بیرون نیاورد و احوط (۶) آن است که پشت و رو نیز بکند و پیراهن را نیز باید به دوش بیندازد و نپوشد (۷) و اگر اضطرار رفع نمی شود مگر به

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط در دو جامه احرام این است که بافتنی باشد و از قبیل چرم و پوست و نمد نباشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به احتیاط واجب جامه احرام بافته باشد و از پوست و یا مثل نمد مالیده نباشد. (مناسک فارسی، ص۲۸، مسأله ۳۷). آیه الله مکارم: احتیاط در آن ترک نشود.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: و پوشیدن آن متعارف باشد. (مناسک حج، م۱۵۰)

۳- [۳] . آیه الله خویی: نظریه معظّم له در این مسأله به دست نیامد. آیه الله سبحانی: مستحب است.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: مثل نیافتن ردا و ازار.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: هرگاه برای ضرورتی ناچار به پوشیدن لباس دوخته شد باید کفاره بدهد و بنا بر احتیاط در صورت ضرورت قبا و پالتو و کت را پشت و رو کرده بر دوش بیندازد و دست در آستین نکند. آیه الله گلپایگانی: ولی باید برای آن کفاره بدهد و نظر ایشان نسبت به بقیه مسأله به دست نیامد.

۶- [۶] . آیه الله سیستانی: واجب این است که پشت و رو کند و دست از آستین آن بیرون نیاورد و یا اینکه آن را پایین و بالا کند و بپوشد. آیه الله فاضل: احتیاط استحبابی است؛ و واجب است پیراهن را نیز بالا و پایین کند.

۷- [۷] . آیه الله خامنه ای: اگر بر اثر سرما و مانند آن ناگزیر از پوشیدن جامه دوخته باشد می تواند از لباس های معمولی مانند پیراهن استفاده کند اما نباید آن را بپوشد بلکه آن را به صورت برعکس بالا به پایین یا پشت و رو به روی خود بیاندازد. (مناسک حج، م ۱۵۲).

پوشیدن قبا و پیراهن، می تواند بپوشد. (۱)

(۲۸۴) م - لازم نیست جامه احرام را همیشه در برداشته باشد، بلکه جایز است آنها را عوض کند و برای شستن بیرون بیاورد و برای حمام رفتن آنها را بِکند، بلکه جایز است برای حاجت (۲) هر دو را بیرون بیاورد و لخت شود.

(۲۸۵) م - شخص محرم می تواند از دو جامه احرام بیشتر بپوشد، مثل دو سه رداء و دو سه لنگ برای حفظ از سرما یا غرض دیگر. (۳)

(۲۸۶) م - اگر لباس احرام را عمداً نپوشد (۴) یا لباس دوخته در حالی که می خواهد محرم شود بپوشد معصیت کرده است، ولی به احرام او ضرر نمی رساند (۵) و احرامش

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: ولی باید کفاره بدهد. آیات عظام تبریزی، سبحانی، سیستانی: و بنابر احتیاط کفاره هم بدهد. آیه الله خامنه ای: و بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م۱۶۹) آیه الله صافی: ولی باید برای آن کفاره بدهد. آیه الله مکارم: یعنی به طور معمولی بپوشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه برای غیر حاجت نیز می تواند برای مدت محدودی لباس احرام را بیرون بیاورد. آیه الله سبحانی: و امثال اینها جائز است و در غیر این صورت لازم است همواره دو لباس احرام را بر تن داشته باشد. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: و غیر حاجت.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: لیکن همه آنها باید شرایط لباس احرام را داشته باشند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: یا لباسی را که بر محرم حرام است درحالی که می خواهد محرم شود بپوشد...

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بلکه به احتیاط واجب احرامش صحیح نیست و باید آن را تجدید کند. آیه الله خامنه ای: اگر در حین احرام، از روی علم و عمد لباس دوخته را از تن بیرون نیاورد، صحّت احرامش خالی از اشکال نیست و احتیاط واجب آن است که پس از بیرون آوردن آن نیت و تلبیه را تکرار کند. (مناسک حج، م۱۵۱) آیه الله سبحانی: پوشیدن دو جامه احرام وجوب نفسی دارد و اگر عمداً نپوشد و لبیک گوید معصیت کرده و باید هرچه زودتر لباس دوخته را از تن بیرون آورد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط باید لباس را بکند و محرم شود تا قطع به صحت احرام نماید. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۵۸، م۶). آیه الله مکارم: در صورت عمد خالی از اشکال نیست..

صحیح است، و اگر از روی عذر باشد معصیت هم نکرده و احرامش صحیح است.

(۲۸۷) م – گره زدن لباس احرام اشکال ندارد (۱) ولی احتیاط واجب (۲) آن است که آن را که لنگ قرارداده به گردن گره نزند و اگر از روی جهل یا نسیان گره زد احتیاط آن است که فوراً باز کند، ولی به احرامش ضرر نمی رساند و چیزی هم بر او نیست و سنگ در جامه احرام گذاشتن و بانخ بستن نیز جایز (۳) است.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب ترک شود. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: احوط این است که ازار (لنگ) خویش را به گردن خود بلکه مطلقا گره نزنـد، ولو بعض آن را به بعض دیگر و با چیزی مانند سـنجاق نیز آن را به هم وصل نکنـد. و احوط این است که ردا نیز گره زده نشود، ولی فرو کردن سوزن یا سـنجاق در آن عیبی ندارد. آیه الله زنجانی: بر مرد محرم، گره زدن لباس احرام و بسـتن آن با دکمه و کش و سـنجاق و سـنگ گذاشتن و مانند آن در صورت لزوم، جایز است و در غیر این صورت بایـد از این امور اجتناب کند و در هر حال، این کار به احرام و عمره و حج، ضـرر نمی زند. آیه الله سبحانی: احتیاط آن است که لباس احرام را با سـنجاق قفلی به هم وصل نکنـد ولی در حال ضـرورت که مثلا گاهی در مشـعر الحرام پیش می آید مانعی ندارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سـنجاق زدن و گره زدن حوله احرام و سنگ گذاشتن بین دو طرف حوله، به نحوی که حوله به صورت یقه پیراهن در آیـد جـایز نیست، و نیز نبایـد پـارچه احرام را چـاک داده و مـانند پیراهن بپوشد، بلی قرار دادن سنگ کوچک، در جامه احرام برای آنکه آن را سنگین کرده، و ردا را حفظ نماید مانعی ندارد.
۲- [۲] . آیـه الله خـامنه ای: گره زدن لنـگ به گردن جـایز نیست ولی سـنجاق زدن و امثـال آن و گره زدن بعض آن به بعض دیگر مانعی ندارد مادامی که از صدق عنوان إزار خارج نشود. و همچنین در رداء گره زدن آن با سنجاق یا گیره یا با گذاشتن سنگریزه در دو طرف آن، بستن آن با نخ به نحو متعارف تا زمانی که عنوان رداء بر آن صدق کند، جایز است. (مناسک حج، م۱۴۴)
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: جایز نیست بنابر احتیاط. آیه الله گلپایگانی: اگر بدون گِره باشد مانعی ندارد، به شرط آنکه دو طرف ردا را روی یکدیگر نگذارد که مثل گریبان شود. آیه الله نوری: چنان که جایز است بعضـی از لباس احرام را به بعضی دیگر با سوزن و غیر آن وصل کند..

(۲۸۸) م - شرط نیست در احرام بستن پاک بودن از حدث اصغر و اکبر، پس جایز است در حال جنابت و حیض و نفاس محرم شود، بلکه غسل احرام برای حایض و نفساء مستحب است.

(۲۸۹) م - اگر پیراهن بپوشد بعد از آنکه محرم شد، لازم است که پیراهن را شکاف دهد (۱) و از پایین بیرون آورد، ولی اگر در پیراهن محرم شود (۲) لازم نیست شکاف دهد (۳) و از پایین بیرون آورد، و همین قدر لازم است آن را بکند و لباس احرام بپوشد (۴) و در هر دو صورت احرامش صحیح است.

(۲۹۰) م - اگر فراموش کند احرام را و به خاطرش نیاید مگر بعد از اتمام همه واجبات (۵)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: شکافتن پیراهن برای این است که بتواند پیراهن را از پایین بیرون آورد و اگر بدون شکافتن پیراهن بتواند آن را از پایین بیرون آورد شکافتن پیراهن لازم نیست، و در این صورت که بعد از احرام پیراهن پوشیده فرقی نیست که عالم به مسأله بوده یا از روی جهل به مسأله پیراهن پوشیده باشد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در هر دو صورتِ نزع، مخیط باید بدون پوشاندن سر باشد (مستفاد از صفحه ۲۰ مناسک شیخ). آیه الله خامنه ای: در صورت علم و عمد، نظر معظّم له در ذیل مسأله ۲۸۶ بیان شد. آیه الله سبحانی: اگر در پیراهن و مانند آن که جلو بسته است محرم شود باید آن را بشکافد و از پایین بیرون آورد و باید کفاره دهد هر چند مضطر بوده باشد. در فرض عمد، نظر آیه الله گلپایگانی: در مسأله ۲۸۶ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: این مطلب در صورتی است که از روی جهل به مسأله در پیراهن محرم شده باشد و اگر از روی علم به مسأله در پیراهن محرم شده باشد، باید آن را از پایین بیرون آورد و اگر لازم شد آن را بشکافد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه از روی علم و عمد و در غیر حال ضرورت این کار را کرده باشد، بنابر احتیاط واجب باید تلبیه را اعاده کند.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: اگر کسی احرام را فراموش کرد و تا بعد از همه واجبات عمره تمتع به خاطرش نیامد، چنانچه وقت و فرصت دارد به میقات رفته و محرم می شود و اگر امکان ویا وقت ندارد، از ادنی الحل محرم می شود وعمره تمتع را مجدداً انجام می دهد و اگر امکان رفتن به ادنی الحل نیست و درک وقوف اختیاری عرفه از دست می رود، حج او به حج إفراد بدل می شود ولی اگر بعد از اعمال حج متوجه شد که محرم نشده، حج او صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: عمره او صحیح است..

و نتواند جبران (۱) کند احتیاط در بطلان (۲) عمره او است، اگرچه صحت آن به نظر بعید نیست (۳)ولی اگر اعمال حج را هم تمام کرد و یادش آمد عملش صحیح است. (۴)

استفتائات احرام

(۲۹۱) س - کسی در وقت احرام این طور قصد می کند: محرم می شوم یا احرام می بندم، برای عمره تمتع یا غیر آن، با توجه به این مسأله که فرموده اید نیت احرام لازم نیست، بلکه ممکن نیست، این احرام چه صورت دارد؟

ج - به احرام ضرر نمی زند هر چند قصد احرام لازم نیست (۵) و احرام امر قصدی

ص:۲۰۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: در عمره تمتع به حاشیه ۲۶۳ و در حج تمتع به حاشیه ۹۴۷ تا ۹۴۹ عمل نماید. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: عمره و حج او صحیح است. آیه الله فاضل: عمره اش باطل است و باید عدول به غیر حج تمتع کند و همین طور است اگر ترک احرام از روی جهل باشد.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: نظر معظّم له نسبت به صحّت یا بطلان عمره به دست نیامد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه صحت آن خالی از قوت نیست. آیه الله بهجت: محلّ تأمّل است صحیح بودن غیر حج. (مناسک شیخ، ص۱۲). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: صحت عمره او خالی از اشکال نیست و باید احتیاط ترک نشود.

۴- [۴] . آیه الله سیستانی: اگر احرام حج را فراموش کند یا جهلاً ترک کند تا اعمال تمام شود حج صحیح است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: نیت احرام از نیت عمره یا حج جدا نیست؛ بنابر این کسی که به قصد انجام دادن عمره یا حج لبیک می گوید، در واقع محرم شده است و احرام بستن به نحو مذکور در سؤال ضرری به احرام نمی زند. آیات عظام بهجت، سبحانی، گلپایگانی، مکارم: لازم است و تفصیل این مسأله در ذیل بحث نیت در واجبات احرام گذشت. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: همین که به قصد عمره و یا حج تمتع تلبیه واجب را گفت، محرم می شود و قصد احرام، همین است..

نیست (۱)، بلکه اگر شخص به قصد حج یا عمره تلبیه بگوید محرم می شود هر چند قصد احرام نکند.

(۲۹۲) س – زنی قبل از احرام برای عمره تمتع، می دانست که عادت ماهانه او ده روز است و قبل از احرام حج، اعمال عمره تمتع را نمی تواند انجام دهد، مع ذلک، نیت عمره تمتع کرد، آیا در برگرداندن نیت احرام عمره تمتع به حج افراد، باید چه کند؟

ج – نیت را به حج افراد برگرداند (۲) و اشکال ندارد، بلی اگر با التفات به اینکه نمی تواند عمره تمتع را انجام دهد و اگر انجام دهد صحیح نیست به نیت عمره تمتع محرم شود، صحت این احرام، بلکه حصولِ جدّ به آن، محل اشکال است. (۳)

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: در ذیل مسأله ۲۵۱ گذشت. آیه الله نوری: قصد احرام به این است که قصد احرام حج یا عمره کند و لازم است که احرام را به این قصد انجام دهد.

۲- [۲] . تفصیل نظریه آیات عظام در مسأله ۲۲۱ گذشت. آیه الله بهجت: در صورتی که قصدش انجام وظیفه بوده کفایت می کند و حج افراد به جا می آورد. (مناسک، س۴۱). آیه الله تبریزی: این در صورتی است که در حال احرام حایض باشد چنان که ظاهر سؤال است ولی اگر بعد از احرام حایض شد مخیر است بین اینکه حج افراد به جا آورد و بعد از فراغت، عمره مفرده به جا آورد و بین اینکه اعمال عمره تمتّع را بدون طواف و نمازش به جا آورد به این ترتیب که سعی و تقصیر نموده و برای حج احرام بسته به عرفات و منی برود و پس از فراغ از اعمال منی قضای طواف عمره و نماز آن را قبل از طواف حج به جا آورد. آیه الله خویی: اگر در حال احرام تا آخرین زمان ممکن برای اتیان اعمال عمره تمتع حایض بوده، فتوای ایشان در دست نیست که آیا احرامش برای عمره تمتع باطل است یا می تواند آن را به عنوان حج افراد قرار دهد، گرچه در استفتائات حکم به بطلان احرام برای حج افراد شده، اگر زن در وقت احرام حایض بود و گمان می کرد تا آخر وقت پاک نمی شود و بعداً کشف خلاف شد. آیه الله سبحانی: و اگر قصدش انجام وظیفه بوده باشد، کفایت می کند و در صورت التفات اگر به نیت عدول، قصد عمره تمتع کند اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۲۲۱ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: اگر به قصد انجام وظیفه، محرم شده و خیال کرده وظیفه اش عمره تمتع است، احرامش احرام حج افراد خواهد بود؛ و در غیر این صورت احرامش باطل است و باید مطابق حاشیه مسأله ۲۱۵ رفتار نماید..

(۲۹۳) س – مردها معمولاً برای احرام، یک حوله به عنوان لنگ به کمر می بندند و یکی هم بر روی شانه ها می اندازند، ولی بعضی افراد برای اینکه موقع وزش باد و یا سوار شدن ماشین عورت آنها ظاهر نشود اضافه بر آن دو حوله، یک متر چلوار ندوخته از وسط پا عبور می دهند به نحوی که دو طرف پارچه از جلو و عقب زیر حوله قرار می گیرد، آیا این عمل صحیح است یا اشکال دارد؟

ج – اشکال ندارد. (۱)

(۲۹۴) س – آیا می شود برای کسی که قادر بر تلبیه گفتن نیست نایب گرفت یا خیر؟

ج – اخْرَس (لال) باید با انگشت به تلبیه اشاره کند و زبانش را هم حرکت دهد (۲)، و نایب گرفتن کافی نیست. (۳)

(۲۹۵) س – کسی که در گذشته حج واجبش را انجام داده و بنا دارد حج مستحبی به جا آورد، ولی از روی ناآگاهی و یا فراموشی در نیت احرام عمره می گوید «احرام عمره تمتع از حج تمتع از حجه الاسلام می بندم قربه الی الله»، آیا آوردن و در نیت داشتن حجه الاسلام، در حالی که حج مستحبی

۱- [۱] . آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: ولی بهتر اجتناب از این گونه کارهاست.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه به گفتن ترجمه آن باشد و نایب هم بگیرد رجاءً که از طرف او به طور صحیح بگوید.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: نایب گرفتن لازم نیست، هر چند مطلوب است. آیه الله بهجت: شخص گنگ و لال با انگشت خود همراه با نیت قلبی به تلبیه اشاره نموده و زبان خود را حرکت دهد و اگر ممکن نباشد که این کار را خودش انجام دهد نایب بگیرد که به جای او تلبیه بگوید. (مناسک، مسأله ۱۸۰). آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل، مکارم: بهتر است نایب هم بگیرد. آیه الله سبحانی: لال و کر مادر زاد زبان خود را مانند کسانی که «لبیک» می گویند حرکت دهد و با انگشت اشاره کند و اگر برای عارضه ای زبان او بند آمده باشد با اخطار در قلب به شیوه ای که گفته شد عمل کند. آیه الله سیستانی: اگر در اثر عارضه ای لال شده است و الفاظ تلبیه را می داند، به مقداری که می تواند تلفظ کند و اگر نتواند زبان و لب را به آن حرکت دهد و همراه با آن در قلب اخطار نماید و با انگشت به آن اشاره کند و اگر لال و کر مادرزاد است و مانند آن، پس زبان و لب را مانند کسانی که تلفظ می کنند حرکت دهد و با انگشت اشاره کند..

است، اشکال دارد یا خیر؟

ج - اشکال دارد (۱)، مگر آنکه اشتباه لفظی باشد و قصدش این بوده عمره ای که وظیفه او است انجام دهد و اسمش را حجه الاسلام گذاشته باشد. (۲)

(۲۹۶) س - اگر کسی بداند در صورت صحیح نگفتن تلبیه، محرم نمی شود و تلبیه را غلط بگوید و اعمال حج را انجام دهد، آیا اعمالش صحیح است یا نه؟

ج - چنانچه (۳) از روی عمد بوده صحیح نیست و اگر عمدی نبوده و از روی فراموشی یا ندانستن مسأله بوده، در فرض مرقوم بعید نیست صحت عمل. (۴)

ص:۲۰۷

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: مانعی ندارد. (مستفاد از تعلیقه عروه، ج۲، ص۲۴۰). آیه الله سبحانی: نیت عمدی اشکال دارد.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: معمولاً از همین قسم است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر خیال می کرده تلبیه را صحیح می گوید در عمره تمتع مطابق حاشیه مسأله ۲۶۳ و در حج تمتع به حواشی مسأله ۹۴۷ تا ۹۴۹ عمل کند. آیه الله فاضل: با توجه به اینکه عالم به حکم بوده، اگر نسبت به موضوع جاهل بوده؛ یعنی نمی دانسته تلبیه را غلط می گوید، حکم ترک احرام از روی جهل و سهو را دارد که حکم آن در مسأله ۲۹۰ گذشت.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: به مسأله ۲۱۵ و ۲۶۳ و ۲۹۰ مراجعه شود. برای اطلاع از نظریه مراجع، به ذیل مسأله ۲۱۵ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر در احرام عمره بوده، صحّت عمل او خالی از اشکال نیست و باید احتیاط کند. آیه الله سبحانی: اگر کسی تلبیه را غلط بگوید و محرم شود و اعمال عمره را انجام دهد، چنانچه از روی عمد باشد عمره او باطل است و در صورت فراموشی یا ندانستن مسأله احتیاطاً عمره را دوباره انجام دهد و اگر در احرام حج است چنانچه در اثناء متوجه شود آن را صحیح بگوید و چنانچه در پایان عمل ملتفت شود بعید نیست که عمل او صحیح باشد. آیه الله سیستانی: اگر به مقدار تمکن تلبیه را گفته است و غلط بودن آن به حدی نبوده است که صدق تلبیه نکند، چیزی بر او نیست. در غیر این صورت، اگر در احرام عمره باشد بنابر احتیاط واجب عمل باطل است و اگر در احرام حج باشد صحیح است..

(۲۹۷) س – اگر کسی تلبیه را غلط بگوید و بعد از وقوفین و قبل از اتمام اعمال حج فهمید که صحیحاً محرم نشده است، آیا وظیفه او نسبت به سایر اعمال، و همچنین عمره قبلی او چگونه است؟

ج – با فرض اینکه بعد از وقت جبران متوجه شده (۱) بعید نیست صحت عمل (۲)، لکن احوط عدم اکتفا به این حج است و این احتیاط ترک نشود. (۳)

(۲۹۸) س – ترجمه تلبیه «لَبَّیک، اللّهُمَّ لَبَّیک، لَبَّیک لا شَریک لَک لَبَّیک» چیست؟

ج – ترجمه جمله مذکور چنین است: (۴) «اجابت می کنم دعوت تو را، خدایا! اجابت می کنم دعوت تو را، اجابت می کنم دعوت تو را، شریکی نیست مر تو را، اجابت می کنم دعوت تو را». و اگر کلمه «دعوت» را هم نگوید کفایت می کند در مواردی که باید ترجمه را بگوید.

(۲۹۹) س – لباس احرامی که معلوم نیست از درآمد منبر است یا وجوهات شرعیه، آیا لازم است خمس آن را بدهد؟

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: حکم مسأله قبل را دارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: عمره تمتع او صحیح است ولی چنانچه در احرام حج تلبیه او اشکال داشته باشد، در فرض مسأله بنابر احتیاط واجب در همان جا که هست تلبیه بگوید و حج را تمام کند و چنانچه حج او واجب بوده، به این حج اکتفا نکند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: به مسأله ۲۹۰ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صحت عمل خالی از اشکال نیست و باید احتیاط نماید. آیه الله فاضل، آیه الله گلپایگانی: این احتیاط استحبابی است. آیه الله سبحانی: ذیل سؤال ۲۹۷ گذشت که صحت بعید نیست. آیه الله سیستانی: اگر تلبیه را به مقدار تمکن ادا کرده است و غلط بودن آن به اندازه ای نیست که صدق تلبیه نکند، عمل صحیح است. در غیر این صورت، اگر تلبیه عمره را غلط گفته است عمل او بنابر احتیاط باطل است و اگر تلبیه احرام حج باشد همانجا تلبیه بگوید و عملش صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله نوری: با کمال میل و شوق اجابت می کنم دعوت تو را، خدایا! با کمال میل و شوق اجابت می کنم، اجابت می کنم دعوت تو را با کمال میل و شوق، شریکی نیست مر تو را، با کمال میل و شوق اجابت می کنم، اجابت می کنم تو را..

ج - با فرض شک، لازم نیست، هر چند احتیاط مطلوب است. (۱)

(۳۰۰) س - کسی که به دیگران تلقین نیت و تلبیه می کند و خودش فراموش کرده است که نیت نماید، وظیفه اش چیست؟

ج - اگر به قصد انجام عمره یا حج تلبیه نگفته، محرم نشده است و باید در صورت امکان به میقات برگردد و اگر ممکن نیست به خارج حرم برود (۲) و مجدداً محرم شود. (۳)

(۳۰۱) س - آیا لباس احرام منحصر در دو جامه است و بیشتر نباید باشد؟

ج - مقدار واجب آن دو جامه است و زیادتر مانع ندارد.

مستحبات احرام

(۳۰۲) م - مستحبات احرام چند چیز است: (۴)

۱. آنکه قبلاً بدن خود را پاکیزه نموده و ناخن و شارب خود را بگیرد و موی زیر بغل و عانه را با نوره ازاله نماید.

۲. کسی که قصد حج دارد از اول ماه ذی قعده و شخصی که قاصد عمره مفرده

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در هر دو مورد به زاید از مؤونه سنه، خمس تعلّق می گیرد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر سال بر آن گذشته باشد، لازم است خمس آن را بدهد. آیه الله سبحانی: اما اگر با مقداری تفحص وضع آن پولی که با آن لباس احرامی را خریده و یا می خواهد بخرد مشخص می شود باید تفحص کند. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید با حاکم شرع به نسبت احتمال مصالحه کند. آیه الله فاضل: و این در صورتی است که وجوهات شرعیه را به عنوان شهریه گرفته باشند، امّا اگر به عنوان استحقاق یا خدمات دینی گرفته اند و سال بر آن گذشته است باید خمس آن را بدهند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب (در احرام عمره تمتع یا مفرده) هر چقدر که می توانـد به سمت میقات باز گردد.

۳- [۳] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۱۵ گذشت.

۴- [۴] . آیه الله سیستانی: پاره ای از مستحبّات و مکروهاتی که اینجا ذکر شده مبتنی بر قاعد تسامح است، پس باید رعایت آنها به قصد رجا باشد نه ورود. آیه الله مکارم: این امور و امور مربوط به ترک مکروهات را به قصد رجا به جا می آورد..

است پیش از یک ماه موی سر و ریش را رها کند. (۱)

۳. آنکه پیش از احرام در میقات غسل احرام بنماید (۲) و این غسل از زن حایض و نفساء نیز صحیح است (۳) و تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت نشود جایز است و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد مستحب است غسل را اعاده نماید و بعد از این غسل (۴)، اگر مکلف لباسی را پوشید یا چیزی را خورد که بر محرم حرام است باز هم اعاده مستحب است و اگر مکلف در روز غسل نمود از غسل تا آخر شب آینده کفایت می کند و همچنین اگر غسل در شب نمود تا آخر روز آینده کافی است ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام به حدث اصغر محدث شد غسل را اعاده نماید. (۵)

۴. آنکه دو جامه احرام از پنبه باشد. (۶)

ص:۲۱۰

۱- [۱] . آیه الله مکارم: و بعضی از فقها به وجوب آن قائل شده اند و این قول گرچه ضعیف است احوط است.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: مستحب است که پیش از مُحرم شدن در میقات و یا پیش از رسیدن به میقات مثلاً در مدینه غسل کند و احوط آن است که این غسل را ترک نکند. (مناسک حج، م۱۵۶ و ۱۵۷)
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب موکد، کسی که می خواهد محرم شود، برای احرام، غسل نماید و انجام آن قبل از میقات نیز صحیح است، چهار چیز غسل احرام را باطل می کند: الف) پوشیدن پیراهن و به سربستن دستمال و روسری و مقنعه برای مردان و زدن نقاب برای بانوان؛ ب)خوردن غذای معطر؛ ج) اگر در میقات یا حوالی آن غسل کرده چنانچه قبل از تلبیه گفتن بخوابد غسل او باطل می شود؛ د) فاصله انداختن به مقدار یک روز... و سایر مبطلات وضو و غسل، غسل احرام را باطل نمی کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و کسی که به خاطر عذر تمکن از غسل ندارد، رجاءً بدل از غسل تیمّم نماید. (آداب و احکام حج، ص۴۱۰).
۴- [۴] . آیه الله سبحانی: پوشیدن لباسی که بر محرم حرام است یا خوردن چیزی که بر محرم حرام است و استعمال طیب و روپوش زدن برای خانم ها و خوابیدن.
۵- [۵] . آیه الله بهجت: در انتقاض غسل سابق به غیر نوم، تأمّل است و اظهر در نوم، عدم انتقاض است، و آنکه اعاده، شبیه به مستحب در مستحب است. (مناسک شیخ، ص۶).
۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له یافت نشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بهتر آن است که در پارچه سفید محرم شود و نیت احرام و نیت پوشیدن جامه احرام بلکه نیت کندن لباس دوخته را نیز بر زبان آورد..

۵. آنکه احرام را به ترتیب ذیل ببندد، در صورت تمکن بعد از فریضه ظهر و در صورت عدم تمکن بعد از فریضه دیگر (۱) و در صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و شش رکعت افضل است (۲) و بعد از نماز حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«أللّهُمَّ إنِّی أسْأَلُک أنْ تَجْعَلَنِی مِمَّنِ اسْتَجابَ لَک، وَ آمَنَ بِوَعْدِک، وَ اتَّبَعَ أمْرَک، فَإنِّی عَبْدُک، وَ فی قَبْضَتِک، لا اوْقی إلّا ما وَقیتَ، وَ لا آخُذُ إلّا ما أعْطَیْتَ، وَقَدْ ذَکرْتَ الْحَجَّ، فَأسْألُک أنْ تَعْزِمَ لِی عَلَیْهِ عَلی کتابِک، وَ سُنَّهِ نَبِیِّک صَلَواتُک عَلَیْهِ وَآلِه، وَتُقَوِّیَنِی عَلی ما ضَعُفْتُ، وَ تُسَلِّمَ لِی مَناسکی فی یُسْرٍ مَنْک وَ عافِیَه، وَ اجْعَلْنِی مِنْ وَفْدِک الّذی رَضِیتَ وَ ارْتَضَیْتَ وَ سَمَّیْتَ وَکتَبْتَ. أللّهُمَّ إنِّی خَرَجْتُ مِنْ شُقَّه بَعیدَه، وَ أنْفَقْتُ مالِی ابْتِغاءَ مَرْضاتِک. أللّهُمَّ فَتَمِّمْ لِی حَجَّتِی وَ عُمْرَتِی. أللّهُمَّ إنّی ارِیْدُ التَّمَتُّعَ بِالْعُمْرَهِ إلَی الْحَجِّ عَلی کتابِک، وَ سُنَّهِ نَبِیِّک صَلَواتُک عَلَیْهِ وَ آلِهِ، فَإنْ عَرَضَ لِی عارِضٌ یَحْبِسُنی، فَخَلِّنِی حَیْثُ حَبَسْتَنِی بَقَدَرِک الَّذی قَدَّرْتَ عَلَیَّ. أللّهُمَّ إنْ لَمْ تَکنْ حَجَّهً فَعُمْرَهً، أحْرَمَ لَک شَعْرِی وَ بَشَرِی وَ لَحمِی وَ دَمِی وَ عِظامِی وَ مُخّی وَ عَصَبِی مِنَ النِّساءِ وَ الثِّیابِ وَ الطِّیبِ، أبْتَغِی بِذلِک وَجْهَک وَ الدَّارَ الْآخِرَهَ».

۶. هنگام پوشیدن دو جامه احرام بگوید:

«اَلْحَمْدُ للهِ الَّذِی رَزَقَنِی مَا اواری بِهِ عَوْرَتی، وَ اؤَدِّی فِیْهِ فَرْضِی، وَ أعْبُدُ فِیْهِ رَبِّی، وَ أنْتَهِی فِیْهِ إلی ما أمَرَنِی، الْحَمْدُ للهِ الَّذِی قَصَدْتُهُ فَبَلَّغَنِی، وَ أردْتُهُ فَأعانَنِی وَ قَبِلَنِی وَ لَمْ یَقْطَعْ بِی، وَ وَجْهَهُ

۱- [۱] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، فاضل: در صورت عدم تمکن از فریضه ادا، بعد از فریضه قضا محرم شود. آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب موکد بعد از خواندن نماز - واجب یا مستحب - نیت کرده تلبیه بگوید؛ ولی خواندن نماز از زن در حال حیض و نفاس، مشروع نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: مستحب است که بعد از نماز ظهر، یا بعد از هر نماز واجب دیگر و یا بعد از دو رکعت نماز مستحبی محرم شود و در برخی احادیث آمده است که]پیش از احرام (شش رکعت نماز مستحب است و فضیلت بیشتری دارد. (مناسک حج، م۱۵۷).

أَرَدْتُ فَسَلَّمَنِی فَهُوَ حِصْنِی وَ کَهْفِی وَ حِرْزِی وَ ظَهْرِی وَ مَلاذِی وَ مَلاذِی وَ رَجائی وَ مَنْجایَ وَ ذُخْرِی وَ عُدَّتِی فی شِدَّتِی وَ رَخائِی».

۷. آنکه تلبیه ها را در حال احرام تکرار کند؛ خصوصاً در موارد آینده:

الف) وقت برخاستن از خواب.

ب) بعد از هر نماز واجب و مستحب.

ج) وقت رسیدن به سواره.

د) هنگام بالا رفتن از تلّ یا سرازیر شدن از آن.

ه) وقت سوار شدن یا پیاده شدن.

و) آخر شب.

ز) اوقات سحر.

زن حایض و نفساء (۱) نیز این تلبیه ها را بگویند.

و شخص متمتّع، تلبیه گفتن او در عمره مستمر خواهد بود تا آنکه خانه های مکه را ببینند و اما تلبیه حج تا ظهر روز عرفه مستمر است. (۲)

مکروهات احرام

(۳۰۳) م - مکروهات احرام چند چیز است:

۱. احرام در جامه سیاه (۳)، و افضل احرام در جامه سفید است.

۲. خوابیدن محرم بر رخت (۴) و بالش زرد رنگ.

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله فاضل: ... و جنب.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و همچنین بر مردان مستحب است تلبیه را بلند بگویند.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه اولی ترک پوشیدن هر پارچه رنگ شده است مگر رنگ سبز که در بعضی روایات معتبره استثنا شده است.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: بر بالش سیاه رنگ..

۳. احرام بستن در جامه چرکین و اگر جامه در حال احرام چرک شود بهتر آن است که مکلف مادامی که در حال احرام است آن را نشوید. (۱)

۴. احرام بستن در جامه راه راه. (۲)

۵. استعمال حنا (۳) پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند. (۴)

۶. حمام رفتن (۵)، و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید. (۶)

۷. لبیک گفتن محرم در جواب کسی که او را صدا نماید. (۷)

۱- [۱] . آیه الله مکارم: ولی می تواند آنها را تبدیل به احرامی تمیز کند.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: احرام بستن در جامه نقشه دار و مانند آن.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اظهر جواز استعمال حنا است قبل از احرام، هرگاه اثر آن باقی بماند تا حال احرام. (مناسک شیخ، ص۸). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: با قصد زینت خلاف احتیاط است. آیه الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی میان حنا و رنگ های امروز نیست.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: بستن حنا و رنگ کردن موها قبل از احرام به رنگی که برای زنان آرایش به حساب بیاید و رنگ آن تا وقت احرام باقی بماند ولی رنگی که مطابق رنگ طبیعی موی زن می باشد مکروه نیست و احتیاط آن است که در حال احرام از آن رنگ نیز استفاده نکند.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اولی بلکه احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید. آیه الله سبحانی: رفتن به حمام های عمومی که شرایط خاصی داشته باشد. آیه الله مکارم: کراهت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مثل آن نمالد.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: رفتن به حمام و شستن بدن با کیسه و مانند آن نیز در حال احرام مکروه است. (مناسک حج، م۱۵۸)

۷- [۷] . آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است. آیه الله فاضل: و همچنین ساییدن صورت، چنانچه ندانند موجب بیرون آمدن خون می شود و همچنین کشتی گرفتن..

: محرمات احرام

فصل سوم: مُحرّمات احرام (۱)

اشاره

(۱)

اول – شکار صحرایی که وحشی باشد، مگر در صورتی که ترس داشته باشد از آزار آن. (۲)

(۳۰۴) م – خوردن گوشت شکار بر محرم حرام است؛ چه خودش شکار کند یا غیر خودش، چه مُحرم شکار کند یا غیر مُحرم. (۳)

(۳۰۵) م – نشان دادن شکار به شکارچی حرام است و همین طور اعانت او به هر نحوی حرام است.

(۳۰۶) م – اگر مُحرمی صید را ذبح کند در حکم (۴) میته خواهد بود بنابر مشهور و به

ص:۲۱۵

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بر شخص واجب است که از لحظه شروع احرام تا آن گاه که محرم است، از برخی امور اجتناب کند که به آنها «محرمات احرام» گفته می شود. (مناسک حج، م۱۵۹)

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: حیوانی که در اصل وحشی باشد، هر چند بالعرض اهلی شده باشد و فرقی نمی کند که حلال گوشت باشد یا حرام گوشت و علاوه بر شکار کردن، کشتن و مجروح ساختن بلکه هرگونه ایذای آن حرام است.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: اگر محرمی شکار را سر ببرد بر محرم و غیر محرم خوردن آن حرام است ولی اگر با تیر یا سگ های شکاری در غیر حرم شکار کند خوردن آن بر محرم حرام است ولی بر غیر محرم حرام نمی باشد. آیه الله سیستانی: حتی اگر غیر محرم آن را در غیر حرم شکار کرده باشد. آیه الله مکارم: خواه قبل از احرام خودش شکار کرده باشد یا نه.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: تنها از نظر خوردن حکم میته را دارد اما از نظر سایر آثار حکم میته را ندارد.

احتیاط واجب (۱) هم درباره مُحرم و هم مُحِل.

(۳۰۷) م - شکار دریایی مانع ندارد و آن حیوانی است که تخم و جوجه، هر دو را در دریا کند. (۲)

(۳۰۸) م - ذبح و خوردن حیوانات اهلی، مثل مرغ خانگی و گاو و گوسفند و شتر مانع ندارد.

(۳۰۹) م - پرندگان (۳)، جزو شکار صحرایی می باشند و ملخ (۴) نیز در حکم شکار صحرایی است.

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صیدی را که محرم ذبح کرده بر محرم و محلّ حرام است. آیه الله سیستانی: اگر محرم در بیرون حرم صید را با شکار کردن یا پس از آن کشته باشد، بنابر احتیاط خوردن آن گوشت بر مُحلّ نیز حرام است و همچنین حرام است بر مُحل صیدی که آن را محل یا محرم در حرم شکار یا ذبح کرده باشد.
۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، سیستانی، گلپایگانی: حیوان دریایی آن است که فقط در آب زندگی کند. آیه الله زنجانی، آیه الله نوری: و در آن هم زندگی کند. آیه الله سبحانی: مقصود از آن حیوانی است که زیر آب زندگی می کند بنابراین پرندگان دریایی که گاهی در آب و گاهی در خشکی زندگی می کنند از گروه حیوانات دریایی به شمار نمی آیند. آیه الله فاضل: زندگی او در دریا باشد به نظر عرف. آیه الله مکارم: و زندگی در دریا کند بنابر احتیاط واجب.
۳- [۳] . آیه الله سبحانی: پرندگان وحشی.
۴- [۴] . آیه الله سبحانی: محرم نباید به قصد کشتن پا روی ملخ بگذارد و در راه رفتن مواظب باشد حتی الإمکان پا روی آن ها نگذارد مگر اینکه (به واسطه ی زیاد بودن ملخ در سطح شهر) این کار موجب اختلال در حرکت شود و حرجی گردد، در این صورت کفاره ندارد ولی اگر بی مبالاتی و سهل انگاری نمود برای کشتن به تعداد انگشتان دست مقداری آرد گندم و اگر زیاد بود یک گوسفند کفاره بدهد..

(۳۱۰) م - احتیاط واجب آن است که زنبور (۱) را نکشد، اگر قصد اذیت او را نداشته (۲) باشد.

(۳۱۱) م - نگاه داشتن صید حرام است، اگر چه خودش مالک آن باشد. (۳)

(۳۱۲) م - اگر پرنده ای که نزد او است (۴) «پر» در نیاورده یا پر او را چیده اند، واجب است (۵) آن را حفظ کند تا پر در آورد و آن را رها کند، بلکه بعید نیست که واجب باشد (۶) حفظ بچه صید را؛ مثل آهو بره، تا بزرگ شود و رها کند آن را.

(۳۱۳) م - هر شکاری که حرام است، جوجه و تخم آن نیز حرام است. (۷)

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کشتن عمدی زنبور مقداری طعام کفاره دارد و در صورتی که کشتن به جهت دفع اذیت باشد کفاره ندارد. (مناسک، م۲۱۲) آیه الله سبحانی: کشتن زنبور حرام است و در هر حال (چه قصد اذیت داشته یا نداشته) کفاره دارد و کفاره آن دادن مقداری آرد گندم به فقیر است؛ ولی کشتن حیواناتی مانند مار و مورچه و موش و رتیل و عنکبوت و انواع سوسک ها و جیرجیرک ها و امثال اینها از محرمات احرام حساب نمی شود. لیکن اگر محرم از ناحیه آنها اذیتی نمی شود نباید آنها را بکشد و یا به آنها اذیت برساند و چنانچه این کار را انجام داد استغفار کند. آیه الله فاضل: زنبور عسل باشد یا زنبورهای دیگر.

۲- [۲] . آیه الله بهجت، آیه الله زنجانی: در این صورت نباید بکشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: متعرض حکم مسأله نشده اند. آیه الله سیستانی: نظر ایشان در مسأله ۳۱۳ خواهد آمد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: چه خودش آن را شکار کرده باشد، پیش از احرام یا بعد از آن، و چه دیگری شکار کرده باشد و چه شکار در حرم صورت گرفته باشد، چه در بیرون آن، اگر با خود همراه داشته باشد (مناسک، مسأله ۲۰۱) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر صید را با خود آورده باشد وقتی محرم شد از ملك او بیرون می رود و باید آن را رها کند. آیه الله فاضل: اگر قبل از احرام با خود آورده باشد باید آن را رها کند و با خود نگاه ندارد.

۴- [۴] . آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده اند.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: در موردی که دلیل خاص نباشد واجب نیست.

۶- [۶] . آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۷- [۷] . آیه الله سیستانی: بعید نیست حرمت برداشتن، شکستن و خوردنِ تخم آنها بر محرم، و به احتیاط واجب نباید دیگری را در این امر کمک کند..

بدان که در شکار احکام بسیاری است و چون محلِ حاجتِ چندان نیست، از بیان آنها خودداری شد. (۱)

دوم - جماع کردن با زن، و بوسیدن و دست بازی کردن (۲) و نگاه (۳) به شهوت، بلکه (۴) هر نحو لذت و تمتّعی بردن. (۵)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: همان گونه که شکار حیوانات صحرایی حرام است، کشتن همه حیوانات حرام است به جز: الف) حیوانات اهلی هر چند وحشی شده باشند. ب) مرغی که قادر بر پرواز نیست مانند مرغ خانگی. ج) آنچه که مُحرِم از آن بر خود می ترسد یا قصد جان او را داشته باشد از درندگان و مارها و غیر آنها پس کشتن اینها بر محرم جایز است. د) پرندگان شکاری اگر کبوتران حرم را اذیت کنند. ه) مار بد و عقرب و موش و همچنین تیراندازی و سنگ انداختن به کلاغ و لاشخور جایز است.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: و همچنین بلند کردن یا در آغوش گرفتن با شهوت.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: قید بودن شهوت برای نظر به اهل، مسلّم است (مناسک شیخ، ص۱۶). آیه الله سیستانی: در صورتی که نگاه کردن به همسر از روی شهوت موجب خروج منی شود، لازم است از آن پرهیز کند و احتیاط مستحب آن است که اگر موجب خروج منی هم نشود پرهیز کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر احتیاط هر نوع لذت و تمتع شهوانی.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محرم می تواند به غیر از جماع و بوسیدن و لمس و نگاه به شهوت و ملاعبه، از عیال خود لذت برد بنابر اظهر (مانند التذاذ از صدا و یا سخن گفتن با او) گرچه احوط ترک استمتاع است مطلقاً. (مناسک، مسأله ۲۳۱). آیه الله خامنه ای:]بنابراین(نگاه زن و شوهر به یکدیگر و گرفتن دست یکدیگر اگر از روی شهوت و التذاذ جنسی نباشد، جایز است. (مناسک حج، م۲۶۰) آیه الله زنجانی: جماع کرد با زن و بوسیدن او و از روی شهوت و ملامسه او در صورتی که با قصد لذت یا خروج منی همراه باشد و همچنین نگاه کردن به او و چنانچه با قصد لذت و خروج منی همراه باشد، بر محرم حرام است و احتیاط مستحب در ترک مطلق تمتعات است. آیه الله سبحانی: ولی بدون قصد لذت و بدون نگاه شهوت انگیز زن و مرد می توانند با هم زندگی کنند و در یک اتاق در بسته استراحت نمایند. آیه الله سیستانی: محرم می تواند از همنشینی و صحبت و مانند آن با عیال خود لذّت ببرد ولی احتیاط مستحب ترک استمتاع است مطلقا. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: برای زنان، همین حکم نسبت به مردان صادق است اگر چه از محارم زن باشند.

(۳۱۴) م - اگر کسی در احرام عمره تمتع از روی علم و عمد، با زن، چه در قُبُل و چه در دُبر و یا با مرد جماع کند (۱) ظاهراً عمره اش باطل نشود (۲)

ولیکن موجب کفاره است که بیان آن می آید (۳) و احتیاط (۴) آن است که اگر این عمل پیش (۵) از سعی واقع شد

ص:۲۱۹

۱- [۱] . آیه الله بهجت: عمره اش باطل است لکن باید عمره را تمام کند و دوباره اعاده نماید و بعد حج تمتع به جا آورد و اگر وقت تنگ باشد حج او مبدل به افراد می شود و باید از حج، عمره مفرده به جا آورد و احوط اعاده حج است در سال آینده. (مناسک، مسأله ۲۲۰). آیه الله خویی: ایشان متعرض جماع با مرد نشده اند. آیه الله سیستانی: اگر بعد از تمام شدن سعی باشد و همچنین در عمره مفرده. آیه الله فاضل: حرمت نفسی و ذاتی وطی با مرد گرچه خیلی شدید و موجب حدّ است لیکن ارتباط آن با احرام محل اشکال است.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر پیش از سعی باشد عمره او فاسد است و باید احتیاطاً آن را تمام کند و بعد از تمام کردن عمره پیش از حج، واجب است عمره را اعاده نماید و یک شتر کفاره بر او واجب است و اگر وقت اتمام و اعاده ندارد آن عمره فاسد را قطع کند و اعاده نماید و اگر نتواند به واسطه تنگی وقت آن را پیش از حج اعاده کند حج او افراد می شود و باید بعد از حج عمره مفرده به جا آورد، ولی باید به همان احرام عمره باقی بماند و احتیاطاً به یکی از مواقیت خارج مکه برود و تجدید نیت جهت حج افراد بنماید و احوط اعاده حج است در سال آینده.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: بنابر احتیاط موجب کفاره است. آیه الله مکارم: کفاره آن بنابر احتیاط یک شتر است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: احتیاط مستحب.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: بنابر اظهر عمره اش باطل نمی شود ولی احتیاط این است که عمره را پیش از حج در صورت امکان اعاده نماید و در صورت عدم امکان در سال بعد، حج را اعاده کند. آیه الله سیستانی: احتیاط واجب این است که عمره اش را تمام کند و پس از آن حج به جا آورد و در سال آینده هر دو را دوباره به جا آورد و اگر در عمره مفرده باشد نیز عمره اش باطل است و واجب است در مکه بماند تا ماه دیگر قمری و برود از یکی از مواقیت پنجگانه محرم شود و عمره را اعاده کند و به احتیاط واجب احرام از خارج حرم کافی نیست. (مناسک، مسأله ۲۲۰)..

عمره را تمام کند و آن را دو مرتبه به جا آورد (۱) و اگر وقت تنگ است حج افراد (۲) به جا آورد و بعد از آن عمره مفرده (۳) به جا آورد و احتیاط بیشتر آن است که سال دیگر حج را اعاده کند. (۴)

(۳۱۵) م - اگر در عمره تمتع این عمل را از روی علم و عمد پس از سعی مرتکب شود (۵) کفاره بر او واجب می شود و کفاره (۶) بنابر احتیاط

ص:۲۲۰

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: از اینجا تا آخر در مناسک ایشان نیست بلکه به جای آن آمده است: «و در صورت عدم امکان سال دیگر حج را اعاده نماید». (مناسک، مسأله ۲۲۰).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: حج را به قصد ما فی الذمه یعنی اعم از افراد و تمتع به جا آورد. آیه الله سبحانی: عدول به حج إفراد خلاف احتیاط است لذا عمره را اتمام کند و اگر وقت دارد اعاده نماید و اگر وقت ندارد برای حج محرم شود و حج خود را با همان عمره به پایان ببرد و احتیاط مستحب سال بعد حج را اعاده نماید و در هر صورت کفاره بر او یک شتر واجب شده است که مخیر است در مکه و یا در منا و در صورت تأخیر در محل خود انجام دهد. آیه الله مکارم: اگر وقت تنگ است عمره را اعاده نکند و حج تمتع را ادامه دهد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و بعد از حج و گذشتن ایام تشریق عمره مفرده...

۴- [۴] . آیه الله فاضل: ظاهراً عمره باطل نمی شود، لذا اگر وقت تنگ است حجّ تمتّع را به جا آورد و احتیاط مستحب آن است که سال بعد حج را اعاده کند. و اگر این عمل در عمره مفرده قبل از سعی واقع شده باید این عمره را تمام کند و یک شتر کفّاره بدهد و در ماه بعد نیز یک عمره مفرده دیگر انجام دهد. (اگر چه اصل آن مستحب بوده) و محلّ احرام عمره دوّم در صورتی که در عمره اوّل از یکی از مواقیت معروفه محرم شده همانجاست والاّ ـ از ادنی الحلّ است. همان طور که در صورت عدم تمکن از رفتن به مواقیت می تواند از ادنی الحلّ محرم شود.

۵- [۵] . آیه الله فاضل، آیه الله نوری: عمره او صحیح است.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب برای کسی که بتواند شتر تهیه کند، کفاره یک شتر است و اگر حال او متوسط باشد و نتواند شتر تهیه کند، کفاره او یک گاو است و اگر گاو نیز نتواند تهیه کند، کفاره او یک گوسفند است. آیه الله بهجت: کفاره اش یک شتر است. (مناسک شیخ، ص۱۶ و ۹۳). آیه الله تبریزی: کفاره اش یک گوسفند است و بنابر احتیاط یک شتر و یا یک گاو. (مناسک، مسأله ۲۲۰). آیه الله خویی، آیه الله نوری: بنابر احتیاط واجب یک شتر است برای کسی که بتواند شتر تهیه کند، و یک گاو است اگر متوسط باشد و نتواند شتر تهیه کند، و یک گوسفند است اگر مُعْسِر باشد و نتواند گاو تهیه کند.

واجب (۱) یک شتر است (۲)؛ چه ثروتمند باشد یا نباشد.

(۳۱۶) م - اگر در احرامِ حج این عمل را از روی علم و عمد به جا آورد، اگر قبل از وقوف به عرفات بوده حج او فاسد است مسلّماً (۳)، و اگر بعد از وقوف به عرفات و قبل

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: کفاره اش یک شتر است. (مناسک حج، م۲۶۲)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: در کفاره بین شتر و گاو و گوسفند، مخیر است؛ و اگر قبل از اتمام سعی، مرتکب شود در این صورت نیز عمره او فاسد نمی شود و کفاره آن یک شتر است. آیه الله سبحانی: اگر در عمره تمتع تا قبل از تقصیر وقوع انجام گرفت کفاره اش، اگر ثروتمند است یک شتر و اگر متوسط الحال است یک گاو و اگر فقیر است یک گوسفند به صورت واجب کفایی است نه واجب تعیینی؛ اما اگر همین عمل در عمره مفرده تا قبل از تقصیر انجام شود کفاره اش یک شتر است و فرقی بین فقیر و ثروتمند نیست و اگر از آن عاجز باشد ساقط می شود.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: حج در هر دو صورت صحیح است ولی باید یک شتر و در صورت عجز یک گوسفند کفاره بدهد و باید زن و شوهر با هم خلوت نکنند تا اعمال مناسک را تمام کنند و سال بعد باید حج تمتع را به عنوان عقوبت انجام دهند و در صورتی که از همان راه قبلی قصد حج کنند پس از رسیدن به محل معصیت از هم جدا شوند تا اتمام مناسک. آیه الله فاضل: ظاهراً حج او در هر دو صورت صحیح است ولی باید یک شتر و در صورت عجز یک گاو کفّاره بدهد و باید زن و شوهر با هم خلوت نکنند تا اعمال مناسک خود را تمام کنند و سال بعد باید حج تمتّع به عنوان عقوبت انجام دهند. و همچنین در سال بعد در صورتی که از همان راه قبلی قصد حج کنند، پس از رسیدن به محلّ معصیت باید از هم جدا شوند تا اتمام مناسک. و زن هم اگر در احرام بوده و به عمل راضی شده همین حکم را دارد و اگر مجبور شده کفّاره اش به عهده شوهر است. آیه الله نوری: و باید زن و شوهر با هم خلوت نکنند تا اعمال مناسک خود را تمام کنند و همچنین در سال بعد، در صورتی که از همان راه قبلی قصد حج کنند، پس از رسیدن به محلّ معصیت باید از هم جدا شوند تا اتمام مناسک..

از وقوف به مشعرالحرام بوده، حج او فاسد است بنابر اقوی (۱)، و در هر دو صورت کفاره آن یک شتر (۲) است. (۳)

(۳۱۷) م - در این دو صورت که حج فاسد شد باید حج را تمام کند و در سال دیگر نیز حج (۴) به جا آورد. (۵)

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله گلپایگانی: در این صورت حج او فاسد است علی الأشهر. آیات عظام تبریزی،خویی،سیستانی: اگراین عمل قبل ازوقوف درمزدلفه صورت گرفته باشد،باید حج درسال آینده اعاده شود. (و آیه الله سیستانی اضافه می فرماید: چه حج واجب باشدچه مستحب).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: کفاره این عمل در صورت تمکن یک شتر و در صورت عجز یک گاو و در صورت عجز یک گوسفند می باشد. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در صورت تمکن یک شتر و در صورت عجز یک گوسفند کفاره بدهد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در هیچ یک از دو صورت، حج، فاسد نمی شود، لیکن سه امر واجب می گردد: الف)اگر قبل از درک رکن مشعر باشد سال آینده حجی که از نظر نوع مانند حج امسال باشد به جا آورد، هر چند حج اول او استحبابی باشد؛ ب) یک شتر قربانی کند؛ ج) از یکدیگر جدا شوند و در سال بعد نیز اگر از همان مسیر سال قبل به عرفات می روند پس از رسیدن به محل معصیت از یکدیگر جدا شوند. و زن در صورتی که محرم بوده و این عمل از روی علم و عمد و اختیار از او صادر شده باید شتر قربانی کند و سال بعد حج به جا آورد و اگر شوهرش او را مجبور کرده باید قربانی زن را نیز بپردازد و در این صورت حج سال بعد بر زن واجب نیست. و در هر حال برای وجوب جدایی کافی است که در این معصیت یکی از آنها علم و عمد و اختیار داشته باشد. کفاراتی که در باب جماع می آید مخصوص به جماع با همسر است. آیه الله سبحانی: اگر وقوع تا قبل از وقوف مشعر واقع شود احکام چهارگانه مترتب است: الف) حج او صحیح است (ولی به شرحی که می آید هم عقوبت و هم کفاره دارد) ب) باید اعمال حج را پایان برساند و باید زن و مرد با هم خلوت نکنند تا اعمال حج را تمام کنند. ج) در سال آینده دوباره حج را به عنوان عقوبت انجام دهد و در صورتی که از همان راه قبلی قصد حج کنند پس از رسیدن به محل معصیت از هم جدا شوند تا اتمام مناسک. د) باید یک شتر کفاره بدهد و در صورت عجز یک گوسفند کفاره بدهد و از اینجا حکم مسأله بعد هم بیان شد.

۴- [۴] . آیات عظام در مناسک خود، اضافه بر کلام حضرت امام متعرّض تفریق و جدایی بین زن و شوهر در حجّ امسال و سال آینده شده اند. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: گذشت که حج فاسد نشده است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: و زن و شوهری که این کار را در حال احرام انجام داده اند، تا پایان مناسک حج نباید با یکدیگر خلوت کنند. حتّی در سال بعد هم چنانچه بخواهند از همان راه قبلی حج به جا آورند، وقتی به محل معصیت رسیدند، باید تا پایان اعمال حج از یکدیگر جدا شوند. آیه الله زنجانی: گذشت که حج فاسد نشده است هر چند در برخی صورت ها باید سال بعد حج به جا آورد..

(۳۱۸) م – اگر این عمل بعد از وقوف به عرفات و مشعر واقع شد دو صورت دارد: (۱) یکی آنکه: قبل از تجاوز از نصفِ (۲) طواف نساء مرتکب شده، در این صورت حج او صحیح است، و فقط باید کفاره بدهد.

دوم آنکه: بعد از تجاوز از نصف طواف نساء (۳) مرتکب شده، پس حج او صحیح

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: ما بین مشعر و اتمام طواف نساء اگرآمیزش جنسی شود حج صحیح است و فقط باید کفاره بدهد، ولی اگر پس از طواف نساء باشد کفاره هم ندارد. در باب حکم اثناء طواف نساء و اینکه آیا عبور از نصف در حکم تمام طواف است یا عبور از شَوط پنجم، میان فقهاء بحث است که محل ابتلاء نیست. (مناسک حج، س۷۵) آیه الله سبحانی: خواه قبل از تقصیر و یا حلق و یا پس از آن باشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر بعد از شوط پنجم باشد حج او صحیح است و کفاره ندارد و اگر قبل از اتمام شوط سوم باشد، حج او صحیح است ولی باید کفاره بدهد و بعید نیست گفته شود که اگر بین شوط چهارم و پنجم باشد ملحق به قسم اول و چنانچه بین شوط سوم و چهارم باشد ملحق به قسم دوم است. آیه الله بهجت: اگر این عمل در دور سوم طواف نساء باشد و همچنین اگر در دور چهارم باشد، بنابر احتیاط و اگر بعد از دور پنجم طواف نساء بوده کفاره نیز ندارد علی الأظهر الأشهر اگر چه احوط کفاره است. (مناسک شیخ، ص۱۶ و ۹۳) آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: اگر این عمل پیش از طواف نساء و یا قبل از تمام شدن شوط پنجم باشد، حج او صحیح است ولی باید کفاره بدهد. آیه الله سیستانی: اگر این عمل قبل از طواف نساء و یا قبل از اتمام شوط چهارم طواف نساء باشد، حجش صحیح و کفاره دارد و اگر بعد از آن باشد کفّاره هم ندارد. (مناسک، مسأله ۲۲۲). آیه الله فاضل: اگر قبل از تمام شدن شوط سوّم باشد حج او صحیح و کفاره دارد. آیه الله مکارم: اگر قبل از طواف نساء این عمل صورت گیرد، حجش صحیح ولی گناه کرده است و کفاره آن یک شتر است.

۳- [۳] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بعد از تجاوز از ۵ شوط اگر مرتکب شود، حج او صحیح و کفاره نیز ندارد، اگر چه احوط است. آیه الله نوری: بعد از تمام شدن شوط پنجم طواف نساء..

است و کفاره هم ندارد بنابر اقوی. (۱)

(۳۱۹) م – اگر زنی را از روی شهوت ببوسد (۲)

کفاره آن یک شتر (۳) است و اگر بدون

ص:۲۲۴

۱– [۱] . نظریه آیه الله بهجت و آیه الله مکارم در صورت اول گذشت. آیه الله تبریزی: بعد از شوط پنجم کفاره ندارد. آیه الله زنجانی: اگر این عمل بعد از اتمام شوط چهارم طواف نساء باشد کفاره ندارد و اگر قبل از آن و بعد از مشعر باشد قربانی شتر و جدایی زن و مرد واجب می شود و تکرار حج واجب نمی شود. آیه الله فاضل: اگر این عمل بعد از تمام شدن شوط سوّم باشد کفاره نیز ندارد. آیه الله نوری: علی الأظهر الاشهر، گرچه احوط کفاره است.

۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه منی از او خارج شود بنابر اقوی و اگر منی خارج نشود بنابر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و اگر بوسیدن از روی شهوت نباشد، کفاره آن یک گوسفند است اگر چه احتیاط مستحب آن است که یک شتر کفاره بدهد؛ و بنابر احتیاط واجب هرگاه زن محرم نیز مردی را ببوسد همین حکم را دارد. آیه الله سبحانی: خواه منی از او خارج بشود یا نشود.

۳– [۳] . آیه الله بهجت: اگر او را از روی شهوت ببوسد یک شتر کفاره بدهد اگر منی خارج شود و اگر خارج نشود نیز بنابر احوط یک شتر کفاره دارد. (مناسک شیخ، ص۹۵) آیه الله تبریزی: اگر زنش را با شهوت ببوسد و منی خارج شود یک شتر کفاره بدهد و اگر منی خارج نشود یا از روی شهوت نباشد یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۲۶).

شهوت ببوسد

کفاره آن یک گوسفند (۱) است و احتیاط مستحب آن است که یک شتر کفاره بدهد.

(۳۲۰) م - اگر عمداً نگاه کند به غیر زن خود (۲) و انزالش شود (۳)، احوط (۴) آن است که

ص:۲۲۵

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: در این صورت بنابر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۲۶). آیه الله خامنه ای: کفاره بوسیدن همسر اگر با شهوت باشد، شتر است و اگر بدون شهوت باشد گوسفند و ظاهراً بوسیدن غیر همسر مانند مادر و فرزند حرام نیست و کفاره هم ندارد. (مناسک حج، س۷۴) آیه الله صافی، آیه الله نوری: در این صورت بنابر احتیاط واجب یک شتر باید کفاره بدهد. آیه الله گلپایگانی: در این صورت خالی از قوّت نیست که یک شتر کفاره بدهد. آیه الله مکارم: احتیاط آن است که بوسیدن بدون قصد لذّت را ترک کند و اگر ببوسد یک گوسفند کفّاره بدهد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: بنحو حرام، و امّا اگر انزال نشود پس جز اینکه گناه کرده چیزی بر او نیست بنابر اظهر (مناسک شیخ ص۱۷ و ۹۴).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر به غیر همسر خود نگاه کند - با شهوت یا بی شهوت - و انزالش شود، اگر به دست و پای او و مانند آن نگاه کرده، باید یک شتر یا گاو و اگر نمی تواند یک گوسفند قربانی کند، و اگر به ساق و عورت و مانند آن نگاه کرده، چنانچه ثروتمند است باید یک شتر و اگر متوسط الحال است یک گاو و اگر فقیر است یک گوسفند قربانی کند. آیه الله سبحانی: در صورت توانایی مالی کفاره آن یک شتر و اگر نمی تواند یک گاو و اگر به آن هم توانایی ندارد یک گوسفند است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بلکه اقوی. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چه با شهوت باشد و چه بدون شهوت اگر انزال شود کفاره اش یک شتر است در صورت دارا بودن و یک گاو است اگر متوسط باشد و یک گوسفند است اگر فقیر باشد. آیه الله سبحانی: اگر محرم با شهوت به غیر زن خود نگاه کند و انزال شود، واجب است که اگر متمول است یک شتر و اگر متوسط الحال است یک گاو و اگر فقیر است یک گوسفند کفاره بدهد.

اگر می تواند یک شتر کفاره بدهد و اگر نمی تواند یک گاو و اگر آن را هم نمی تواند یگ گوسفند کفاره بدهد. (۱)

(۳۲۱) م - اگر محرم نگاه کند به زن خود از روی شـهوت و انزالش شود، مشهور (۲) آن است که یک شتر کفاره است، ولی اگر از روی شهوت نباشد (۳) کفاره ندارد. (۴)

(۳۲۲) م - اگر کسی با زن دست (۵) بازی کند به شهوت و انزالش نشود، یک گوسفند

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب نگاه زن به غیر شوهر خود نیز همین حکم را دارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و اگر منی خارج نشود و یا بدون شهوت به او نگاه کند و اتفاقاً منی خارج شود، کفاره نـدارد. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سـبحانی، صافی، گلپایگانی: بایـد یک شتر کفاره بدهـد. آیه الله سیسـتانی: بنابر احتیاط واجب یک شتر بدهد. و امّا اگر منی بیرون نیاید و یا بدون شـهوت به او نگاه کرد و منی بیرون آمد، کفاره واجب نیست. (مناسک، مسأله ۲۲۹). آیه الله فاضل: بنابر اقوی یک شتر کفاره بدهد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: ولی اگر از روی شـهوت نگاه کند و منی از او بیرون نیاید یا بدون شهوت نگاه کند و منی بیرون بیاید کفاره نـدارد. (مناسک، مسأله ۲۲۹). آیه الله تـبریزی: و یـا از روی شـهوت باشـد و انزال نشـود... آیه الله سـبحانی: ولی اگر به صورت عادی نگاه کند کفاره ندارد هر چند حالتی پیش آید که منی از او خارج شود.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب نگاه زن محرم به همسر خود نیز همین حکم را دارد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه قبل از مسأله ۳۱۴ (دوم جماع کردن...) مراجعه شود.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: اگر محرم همسـر خود را با شـهوت لمس نماید، باید یک گوسفند کفاره بدهد، چه انزال بشود و چه نشود، و اگر بـا همسـر خود ملاـعبه کنـد و انزال شود، کفـاره آن ماننـد کفـاره جمـاع است و اگر انزال نشود، کفـاره آن یک گوسفند است و بنابر احتیاط دست زدن و ملاعبه زن محرم با همسرش نیز همین حکم را دارد.

کفـاره آن است و اگر انزالش شـود احتیـاط (۱) آن است که یـک شتر کفـاره بدهـد اگر چه کفـایت گوسـفند خالی از قوت نیست.

(۳۲۳) م - هر یـک از این امور (۲) که موجب کفـاره است، اگر با جهل به مسأله یا از روی غفلت یا از روی نسـیان واقع شود، به عمره و حج او ضرر نمی رساند و بر شخص کفاره نیست.

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: کفاره ملاعبه منتهی به امناء در حال احرام، یک شتر است. (مناسک حج، س۷۳) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت انزال واجب است یک شتر کفاره بدهـد. (آداب و احکام حـج، مسأله ۳۹۱). آیه الله مکارم، آیه الله نوری: بنابر احتیاط واجب یک شتر کفاره دارد.

۲- [۲] . امـوری که در حرام دوم از محرّمـات بعـد از مسـأله ۳۱۳ آمـده است و مراد تمـام محرمـات احرام نمی باشـد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر طواف حج را فراموش نموده و با عیال خود نزدیکی کند و یا بعد از سـعی و قبل از تقصـیر از روی جهل به حکم باشد باید کفّاره بدهد..

(۳۲۴) م – اگر مردی با زن خود که مُحرم است، از روی اجبار جماع کنـد، بر زن چیزی نیست و مرد باید علاوه بر کفاره خود کفاره زن را هم بدهـد (۱)، و اگر زن از روی رضـایت (۲) جماع دهـد کفاره بر خود اوست (۳) و مرد بایـد کفاره خودش را بدهد و کفاره ای که باید بدهند گذشت. (۴)

سوم – عقد کردن زن از برای خود یا غیر، چه آن غیر، احرام بسته باشد یا نبسته باشد و مُحِلّ باشد.

(۳۲۵) م – جایز نیست (۵) شخص محرم شاهد شود برای عقد، گرچه آن عقد برای غیر محرم باشد.

(۳۲۶) م – احتیـاط آن (۶) است که شـهادت ندهـد بر عقـد، اگر چه شاهـد عقد شده باشد، در حال محرم نبودن (۷)، اگر چه جایز بودن آن خالی از قوت نیست.

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: اگر مرد زنش را مجبور به جماع کند، بنابر احتیاط واجب باید کفاره او را نیز بدهد.
۲- [۲] . آیه الله سبحانی: در آغاز کار یا در اثناء راضی شود در این صورت کفاره زن بر خود او واجب است.
۳- [۳] . آیه الله فاضل: و دراین صورت ظاهراً حج او صحیح است، امّا باید مثل مرد سال بعد به عنوان عقوبت حج تمتّع انجام دهد.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و همچنین صور بطلان حج و وجوب اعاده آن در سال بعد.
۵- [۵] . آیات عظام اردبیلی، مکارم، نوری: احتیاط واجب. آیه الله بهجت: حاضر شدن در مجلس عقد و شاهد شدن بر آن، بر محرم حرام است. (مناسک، مسأله ۲۳۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: شاهد شدن بر عقد، بنابر قول مشهور، بر محرم حرام است و این قول موافق احتیاط است.
۶- [۶] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، مکارم: احتیاط واجب این است که محرم. آیه الله سبحانی: ادای شـهادت بر عقد چه در حال احرام شاهد آن شده باشد یا در حال غیر احرام جایز است هر چند احتیاط مستحب آن است که آن را ترک کند.
۷- [۷] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بعضـی از فقهـا فرموده انـد که گواهی بر عقـدی که قبلاً واقع شـده نیز بر محرم حرام است، ولی دلیلش ظاهر نیست. آیه الله سبحانی: خواستگاری در حال احرام مکروه است. آیه الله فاضل: شـهادت دادن به عقد در حال احرام جایز است، هر چند احتیاط مستحب در ترک آن است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: شـهادت بر عقد جایز نیست، اگر چه پیش از احرام شاهد شده باشد..

(۳۲۷) م – اقوی آن است که خواستگاری کردن در حال احرام جایز است و احتیاط (۱) در ترک است.

(۳۲۸) م – رجوع کردن به زنی که طلاق رجعی داده است مانع ندارد. (۲)

(۳۲۹) م – اگر زنی را در حال احرام برای خود عقد کند، با علم به مسأله، آن زن بر او حرام دائمی می شود. (۳)

(۳۳۰) م – اگر زنی را با جهل به مسأله برای خود عقد کند، عقدی که کرده است باطل است، لیکن حرام دائمی (۴) نمی شود، ولی احتیاط آن است (۵) که آن زن را نگیرد؛ خصوصاً اگر با او نزدیکی کرده باشد.

(۳۳۱) م – ظاهراً فرقی بین زن عقدی و صیغه ای نیست در احکامی که ذکر شد.

(۳۳۲) م – احتیاط آن است (۶) که زن اگر احرام بسته باشد و مرد محرم نباشد و عقد

۱- [۱] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: بنابر احتیاط واجب محرم نباید خواستگاری نماید.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: و زن در طلاق خلعی می تواند از بذل خود برگردد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: چه آن زن محرم باشد یا نباشد و خواه عالم به مسأله باشد یا نباشد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اگر جاهل بود حرام ابدی نمی شود، اگر چه دخول بنماید، بنابر اظهر و اشهر. (کتاب نکاح، ص۴۸). آیه الله سبحانی: و بعداً می تواند او را برای خود عقد کند آیه الله نوری: در صورت عدم دخول، و در صورت دخول حرام دائمی می شود.

۵- [۵] . آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: اگر زنی که در حال احرام است با مردی که در حال احرام نیست ازدواج کند، عقد او باطل است ولی می تواند بعداً با آن مرد ازدواج کند، اگر چه در صورتی که زن می دانسته ازدواج کردن در حال احرام حرام است، احتیاط مستحب آن است که بعداً با او ازدواج نکند. آیه الله بهجت: احوط اتّحاد حکم مرد و زن است بلکه خالی از وجه نیست. (کتاب نکاح، ص۴۸).

کند (۱) او را، بـا او نزدیکی نکنـد و طلاـق دهـد او را، و در صورت علم به مسأله، او را طلاق دهـد و با او هیـچ وقت ازدواج نکند.

(۳۳۳) م - اگر کسـی عقـد کنـد زنی را برای محرمی و محرم دخول کنـد، پس اگر هر سه عالم به حکم (۲) باشند بر هر یک آنهـا یک شتر کفاره است (۳) و اگر دخول نکنـد کفاره نیست و در این حکم فرق نیست بین آنکه زن و عاقـد مُحِلّ باشـند یا مُحرم و اگر بعضی از آنها حکم (۴) را می دانند و بعضی نمی دانند؛ بر آنکه می داند کفاره است.

(۳۳۴) م - چهارم - اسـتمناء؛ یعنی طلب بیرون آمدن منی کردن، به دست یا غیر آن، هر چند به خیال باشد یا به بازی کردن با زن خود یا کس دیگر، به هر نحو باشد. پس

۱- [۱] . آیه الله سـبحانی: اگر یکی از آنان از حکم مسأله آگاه باشـد و بدانـد که عقـد در حال احرام حرام است چنین عقدی باطل و آن زن برای آن مرد حرام ابدی می شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و نیز عـالم به موضوع در موردی که محلّی برای جهل آن هست. (مناسک شـیخ، ص۱۸). آیات عظام زنجانی، سیستانی، فاضل: عالم به حکم و موضوع (یعنی اینکه بدانند مرد مُحرم است) باشند.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: البته در مورد زنی که محرم نیست علاوه بر آگاهی از حکم شرعی به موضوع یعنی محرم بودن زوج نیز آگـاهی داشـته باشـد و اگر برخی از حکم شـرعی آگـاه بوده و برخی نبودنـد کفـاره تنهـا بر کسانی واجب است که حکم شرعی را می دانسته اند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: و موضوع..

اگر منی خارج شود کفاره آن یک شتر است (۱)و احتیاط (۲) واجب آن است که در جایی که جماع موجب بطلان است، استمنا نیز موجب بطلان باشد (۳) به نحوی که در جماع

ص:۲۳۱

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: و اگر نتواند شتر بدهد، قربانی کردن یک گوسفند کافی است. البته وجوب کفاره در صورت علم به حکم و عمد می باشد و علاوه بر آن اگر استمناء با کاری است که او با خود انجام می دهد و پیش از مزدلفه است، لازم است حج را تمام کند و در سال بعد آن را دوباره به جا آورد و اگر استمناء به وسیله همسرش انجام شده، احتیاط واجب آن است که باز هم این گونه عمل کند. (اجوبه الاستفتاءات فی الحج، س۵۵) آیه الله زنجانی: اگر محرم با آلت خود بازی کند و منی از او خارج شود کفاره آن یک شتر و انجام حج در سال آینده است - هر چند قصد او خروج منی نباشد - و اگر با همسر خود به قصد خروج منی، ملاعبه نماید و منی از او خارج شود باید یک شتر قربانی کند. و استمناء در غیر این دو صورت کفاره ندارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه اقوی. آیه الله بهجت: و بدان که انزال منی با استمناء، بعضی او را مفسد حج دانسته اند، مثل جماع کردن و این قول احوط است در استمناء به مثل عبث با آلت خود و مانند آن از محرّم بر غیر محرم. پس ترک نشود احتیاط به قضای حج. (مناسک، مسأله ۲۳۲). آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: اگر محرم با آلت خود بازی کند و منی از آن بیرون بیاید حکم کسی است که با زن خود نزدیکی کرده و مسأله آن گذشت. و اگر بدون بازی با آلت استمنا نمود، کفاره بر او واجب می شود و بنابر اظهر حج و عمره اش فاسد نخواهد شد. هر چند رعایت احتیاط در اعاده آنها بهتر است. آیه الله سیستانی: استمناء با عضو تناسلی؛ چه با دست و غیر آن، مطلقا حرام است و حکم آن در حج حکم جماع است که گذشت و همچنین در عمره مفرده به احتیاط واجب. و استمنا به وسیله بوسیدن زن و یا دست زدن و یا ملاعبه و نگاه، حکمش در مسائل قبل گذشت. و استمنا به وسیله شنیدن صحبت زن و یا اوصاف و مشخصات او و یا به وسیله تصوّرات او در خیال و مانند آن، بر محرم حرام است ولی موجب کفاره نیست. (مناسک، مسأله ۲۳۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که با آلت خود بازی کند و منی بیرون بیاید کفاره آن یک شتر است و اگر این عمل قبل از موقفین باشد سال دیگر باید اعاده حج نماید.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: و بنابر احتیاط در مواردی که نزدیکی با زن موجب کفاره و اعاده می شود استمناء نیز همین حکم را دارد. آیه الله فاضل: ظاهراً استمنا موجب بطلان نمی شود و حکم آن مثل جماع است که گذشت. و ظاهراً زن نیز همین حکم را دارد..

گفته شد.

پنجم - استعمال عطریات؛ از قبیل مشک و زعفران و کافور و عود و عنبر، بلکه مطلق (۱)عطر، هر قسم که باشد. (۲)

(۳۳۵) م - مالیدن عطر بر بدن و لباس جایز نیست و همین طور پوشیدن لباسی که بوی عطر می دهد، اگر چه قبلاً به آن عطر مالیده شده باشد. (۳)

(۳۳۶) م - خوردن چیزی که در آن چیزی است که بوی خوش می دهد؛ مثل

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حرمت در غیر طیب مسلم الحرمه؛ مانند مشک و زعفران و عنبر و کافور و ورس، معلوم نیست، بلکه جواز آن شمّاً و استعمالاً خالی از وجه نیست، اگرچه احتیاط در اجتناب عامه بوی خوش است. آیه الله تبریزی: این حکم در غیر زعفران و عود و عنبر و مشک و ورس، مبنی بر احتیاط مستحب است. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط، استعمال صابون و شامپوی معطر (در حال احرام) جایز نیست. (مناسک حج، م۲۰۲) آیه الله خویی: احوط اجتناب از هر بوی خوشی غیر از این ها است. آیه الله زنجانی: بوییدن مطلق اشیاء خوشبو، خواه از عطریات باشد یا گل ها و سبزیجات خوشبو، بلکه بوییدن میوه جات خوشبو بر محرم حرام است؛ لکن حرمت انواع دیگر استعمال عطریات مانند مالیدن آنها به بدن و لباسی که پوشیده مخصوص زعفران و مشک و عود و عنبر و ورس و عطرهایی است که در این سطح یا قوی تر از آنهاست و لذا هرگونه استفاده از عطرهایی که امروزه متداول است بر محرم حرام است. آیه الله سبحانی: استعمال عطریات چه به عنوان بوییدن و یا مالیدن به لباس و بدن و یا خوردن باشد و استعمال صابون ها و شامپوهای معطر نیز برای محرم جایز نیست. آیه الله سیستانی: بر محرم حرام است استعمال هر ماده ای که برای خوشبو کردن بدن یا لباس یا خوراک یا غیر آنها مورد استفاده واقع می شود چه استعمال به بوییدن باشد یا خوردن یا مالیدن یا رنگ کردن یا بخور دادن و احتیاط واجب آن است که از شامپو و صابون و سیگاری که بوی خوش دارد نیز اجتناب کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله مکارم: یا پراکندن در فضا به وسیله اسپری و مانند آن..

زعفران، جایز نیست. (۱)

(۳۳۷) م - اگر به پوشیدن لباس یا خوردن غذایی که بوی خوش می دهد اضطرار پیدا کند، باید (۲)

دماغ خود را بگیرد که بوی خوش به آن نرسد. (۳)

(۳۳۸) م - از گل ها یا سبزی هایی که بوی خوش می دهد باید (۴) اجتناب کند (۵)، مگر بعضی انواع که صحرایی است؛ مثل «بومادران» و «درمنه» و «خزامی» که می گویند از خوشبوترین گل ها است.

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: خوردن غذایی که در آن زعفران وجود دارد، برای محرم جایز نیست. (مناسک حج، م۲۰۴) آیه الله زنجانی: خوردن چیزهای خوشبویی که در سطح زعفران یا قوی تر از آن است جایز نیست؛ بنابراین خوردن گل ها و سبزیجات و میوه جات خوشبو بر محرم جایز است، ولی باید مواظبت کند -ولو با گرفتن بینی- که بوی خوش آنها به مشامش نرسد.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: بنابر احتیاط لازم.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در مورد پوشیدن لباس بنابر احتیاط و در مورد خوردن غذا بنابر اقوی باید کفاره بدهد و کفاره آن یک گوسفند است. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: مگر اینکه موجب عسر و حرج باشد. آیه الله سبحانی: بینی خود را بگیرد و از بوییدن عطر آن خودداری کند.

۴- [۴] . آیات عظام اردبیلی، صافی، گلپایگانی، مکارم: بنابر احتیاط واجب از تمام گل ها اجتناب کند. آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به حاشیه قبل از مسأله ۳۳۵]پنجم: استعمال عطریات(مراجعه شود. آیه الله تبریزی: چنان که گذشت حکم در غیر زعفران و عود و عنبر و ورس و مشک، مبنی بر احتیاط مستحب است. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب، باید محرم از بوییدن هر چیز معطر اجتناب کند، هرچند به آن عطر اطلاق نشود، مانند گل ها و سبزیجات و میوه های خوشبو. (مناسک حج، م۲۰۳) آیه الله سبحانی: باید از گل هایی که برای عطر گیری کاشته می شوند مانند گل محمدی، یاسمن، نیلوفر پرهیز کرد ولی در غیر این نوع گل ها اجتناب لازم نیست. آیه الله سیستانی: این حکم مخصوص گیاهانی است که برای بوییدن مورد استفاده واقع می شود، چه از آن عطر گرفته شود و چه نشود.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۳۳۶ و حاشیه قبل از مسأله ۳۳۵ مراجعه شود..

(۳۳۹) م - احتیاط (۱) آن است که از «دارچینی» و «زنجبیـل» و «هل» و امثال آنها اجتناب کنـد، اگر چه اقوی حرام نبودن آنها است. (۲)

(۳۴۰) م - از میوه هـای خوشـبو؛ از قبیـل سـیب و بِه، اجتنـاب لازم نیست و خوردن آنها و بوییـدن آنها مانع نـدارد (۳)، لیکن احتیاط (۴) آن است که بوییدن را ترک کند. (۵)

(۳۴۱) م - اقوی (۶) حرمت گرفتن دماغ است از بوی بد، لکن فرار کردن از بوی بد به تند رفتن عیب ندارد.

(۳۴۲) م - خرید و فروش عطریات اشکال ندارد لیکن نباید آنها را برای امتحان بو

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۲- [۲] . آیه الله خـامنه ای: به حاشـیه مسـأله قبـل مراجعه شود. آیه الله سـبحانی: از بوییـدن و خوردن چیزهـای خوشـبویی مثل زنجبیل و دارچین خودداری شود. آیه الله سیستانی: حرمت شامل آنها نیز می شود. نظریه آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب از بوییدن آنها خودداری کند. (مناسک حج، م۲۰۵)

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بنـابر احتیـاط واجب از بوییـدن آنهـا اجتنـاب کنـد. آیه الله تبریزی: اولی این است که از بوییـدن آنها هنگام خوردن خودداری شود. آیه الله سـبحانی: بهتر است از بوییدن آنها خودداری شود. آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط از بوییدن آنها هنگام خوردن باید خودداری شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نهایت احتیاط در آن...

۵- [۵] . آیه الله زنجـانی: بایـد مـواظبت کنـد که بوی خوش آنهـا به مشـامش نرسـد. آیه الله سـبحانی: ازبوییـدن نعنـاء و کلیه سبزیهای خوشبو خودداری شود ولی استفاده از آنها برای خوراک اشکال ندارد.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: بنـابر احوط بلکه اقوی. (مناسـک، مسـأله ۲۴۱). آیه الله تبریزی: بنـابر احتیـاط واجب. (مناسک، مسأله ۲۴۱). آیه الله سـبحانی: کسـانی که حس بویایی ندارنـد و یا به علت زکام و یا سـرماخوردگی بویی را احساس نمی کننـد می تواننـد به بـدن و لباس خود عطر بزننـد و یا غـذای معطر میل کنند و چنین کسانی بنابر احتیاط، بینی خود را از بوی بد نگیرند. آیه الله فاضل: و اگر گرفت معصیت کرده ولی کفاره ندارد..

کند یا استعمال کند. (۱)

(۳۴۳) م - کفاره استعمال بوی خوش یک گوسفند است بنابر احتیاط واجب. (۲)

(۳۴۴) م - مشهور آن است که استعمال خلوق کعبه و آن چیزی است که کعبه را به آن خوش بو می کنند حرام نیست، لکن چون معلوم نیست که خلوق چیست (۳) احتیاط (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: همچنین رفتن محرم در اماکن خوشبو مانند مغازه های عطرفروشی جایز نیست. آیه الله سبحانی: حتی برای آزمایش. آیه الله نوری: اگر صابون و شامپو دارای بوی خوش باشد، باید مُحرم از آن اجتناب کند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: کفاره خوردن چیزی که در آن چیزی است که بوی خوش می دهد، بنابر اقوی یک گوسفند است. آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم: در صورت عمد... آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کفاره اش بنابر مشهور یک گوسفند است، ولی ثبوت کفاره در غیر خوردن، محل اشکال است هر چند احوط کفاره دادن است. (مناسک، م۲۴۰). آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب آن است که برای استفاده عمدی از عطریات و بوی خوش، چه آنهایی که در خوراک از آن استفاده می شود مانند زعفران و چه غیر آنها، یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م۲۰۷) آیه الله زنجانی: کفاره خوردن زعفران و مانند آن، یک گوسفند است و سایر انواع استفاده از عطریات، کفاره ندارد. آیه الله سبحانی: کفاره بوی خوش در صورت استفاده خوردنی یک گوسفند است و در استعمالات دیگر بنابر احتیاط باید گوسفند کفاره داده شود. آیه الله سیستانی: هرگاه محرم عمداً مقداری از چیزهای خوشبو را بخورد و یا چیزی را بپوشد که اثر بوی خوش از سابق در آن مانده باشد، بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد، ولی در غیر این دو مورد، در استفاده از بوی خوش، کفاره واجب نیست، هر چند احوط کفاره دادن است. (مناسک، مسأله ۲۴۰). آیه الله فاضل: در صورت علم و عمد.
۳- [۳] . آیه الله فاضل: ماده خوشبوی مخصوصی است که برای نظافت کعبه استعمال می شود.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: این احتیاط در صورتی است که معلوم باشد دخول آنچه جایز نیست بوییدن آن (ولو به حسب احتیاط ممنوع باشد) در آن، و معلوم نباشد نامیده شدن آن به خلوق کعبه که خوشبوکننده کعبه است با خصوصیتی در ساخت آن) والّا اقوی عدم حرمت است. (مناسک شیخ، ص۱۹). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل: این احتیاط لازم نیست. آیه الله سیستانی: خلوق کعبه عطری است که از زعفران و غیر آن گرفته می شده است، ولی بعید نیست که اجتناب از بوی خوش کعبه لازم نباشد و بتوان آن را استشمام کرد..

آن است که اجتناب کند از بوی خوشی که در کعبه است. (۱)

(۳۴۵) م - اگر بـوی خوش را مکرر (۲) اسـتعمال کرد در وقتِ واحد، بعید نیست یک گوسفند کفایت کند، لیکن احتیاط در تعدد است، و اگر دراوقات متعدده اسـتعمال کرد احتیاط (۳) ترک نشود (۴)، و اگر بعد از اسـتعمال کفاره داد و باز استعمال کرد واجب است که باز کفاره بدهد. (۵)

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: رسیدن بوی خوش پرده کعبه اشکال ندارد و اجتناب از آن لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: بـا تخلـل تکفیر کفّـاره دارد و بـدون آن احتیـاط است. آیه الله تبریزی: چنانچه گـذشت کفاره در غیر خوردن مبنی بر احتیـاط وجوبی است و در صورت تکرار احتیاط در تعـدّد کفاره است. آیه الله خامنه ای: تکرّر اسـتعمال طیب در یـک زمـان تـا حـدی که عرفاً آن را یکبار اسـتعمال کردن بداننـد، کفاره را متعـدّد نمی کنـد و در غیر آن علی الظاهر باید کفاره را به تعداد اسـتعمال تکرار کند و عدم تخلل کفاره تأثیری ندارد. (مناسک حج، س۶۵) آیه الله سبحانی: کفاره استعمال بوی خوش در صورتی که خوردنی باشد یک گوسـفند است و در اسـتعمالات دیگر مانند مالیدن به لباس و بدن و بوییدن آن هـا احتیاطاً یـک گوسـفند است؛ اگر در یک وقت چنـد بار بوی خوش اسـتفاده کرد یک کفاره واجب است و اگر در اوقات مختلف این کار را انجام داد کفاره مکرر می شود و اگر غـذای خوشـبویی را خورد و فوراً کفاره را داد و سـپس دوباره از آن اسـتفاده کرد کفـاره تکرار می شود و این حکم در بوییـدن تنهـا بنابر احتیاط است. آیه الله گلپایگانی: در صورت تکرار کفاره هم تکرار شود. (مناسک عربی، ص۹۸).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی، آیه الله فاضل: بنابر اقوی کفاره را باید متعدد بدهد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر در یک احرام باشد یک کفاره کافی است، مگر در خوردن غذای معطر که چنانچه بعد از کفاره دادن، دوباره غذای معطر بخورد باید دوباره کفاره بدهد.

۵- [۵] . آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشـده انـد. آیه الله سیسـتانی: کفاره با تعـدّد لبس یا خوردن طیب مکرّر می شود چه در بین آن کفاره داده باشد یا نداده باشد..

ششم - پوشیدن چیز دوخته (۱)؛ مثل پیراهن و زیر جامه و قبا و امثال آنها.

(۳۴۶) م - چیزهایی که شبیه به دوخته است؛ مثل پیراهن هایی که با چرخ یا با دست می بافند یا چیزهایی را که با نمد به شکل بالاپوش می مالند؛ مثل کلیجه و پستک و کلاه و غیر آن، جایز نیست (۲) پوشیدن آنها. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بر مردان. آیه الله خویی: پوشیدن پیراهن و قبا و شلوار و زیر شلواری و جامه دکمه دار با بستن دکمه آن و درع (زره) و هر جامه ای که آستین دار باشد که دست در آن برود بر محرم حرام است. (مناسک، م۲۴۲). آیه الله زنجانی: دوخته بودن لباس، از محرمات احرام نیست؛ ولی پوشیدن لباس های معمولی؛ مانند پیراهن و قبا و شلوار و زیرپوشش و هر لباسی مانند آنها که عرض بدن را می پوشاند، بر مرد محرم جایز نیست، و در این امر فرقی بین لباس دوخته و بافته و غیر آن نیست، و پوشیدن حوله و لنگ و پتو و مانند آن مانعی ندارد - هر چند دوخته باشد -؛ همچنان که می تواند پتوی دوخته روی خود بیندازد یا داخل کیسه خواب بخوابد هر چند خلاف احتیاط مستحب است. آیه الله سبحانی: پوشیدن لباس های دوختنی مانند پیراهن و شلوار و قبا و امثال آن برای مردان و دست کش برای زنان در حال احرام جایز نیست و بنابر احتیاط از چیزهای بافتنی یا آنچه که به شکل پیراهن یا شلوار در آید پرهیز کند. آیه الله سیستانی: برای محرم جایز نسیت که جامه دکمه دار یا آنچه فایده دکمه را داشته باشد بپوشد در صورتی که دکمه آن را ببندد و همچنین جایز نیست جامه ای بپوشد که یقه و آستین داشته باشد و سر را از یقه و دست ها را از آستین بیرون بیاورد و همچنین جایز نیست شلوار و زیر شلواری و آنچه را که در ستر عورتین مانند آنها باشد مگر اینکه ازار (لنگ) نداشته باشد که در این صورت پوشیدن آن جایز است و بنابر احتیاط واجب باید از پوشیدن لباس های متعارف؛ مانند پیراهن و قبا و لبّاده و کت و پیراهن عربی، بپرهیزد، هر چند دکمه آنها را نبندد یا دست از آستین و سر از یقه بیرون نیاورد. (مناسک، مسأله ۲۴۲).

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط اجتناب از هر جامه دوخته بلکه شبیه دوخته است؛ مانند نمدی که چوپانان آن را می پوشند. آیه الله سبحانی: بر محرم جایز نیست لباس دکمه دار یا لباسی که پوشش حساب شود در برابر سرما و گرما و نظایر آن بپوشد چه دوخته باشد و چه بافتنی و نمد، بنابراین استفاده از وسائلی که این دو ویژگی را ندارد، اشکال ندارد هر چند دوخته باشند. آیه الله سیستانی: فرقی نیست در آنچه در حاشیه قبل گفته شد که لباس دوخته باشد یا بافتنی یا نمد مالی یا غیر آن. آیه الله مکارم: همچنین لباس هایی که قطعات آن را به هم می چسبانند.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: و همچنین لباس های دکمه دار، که با بستن دکمه های آن به صورت پیراهن

(۳۴۷) م – احوط (۱) اجتناب از مطلق دوخته است،هر چند کم باشد؛ مثل کمربند دوخته (۲) و شب کلاه. (۳)

ص:۲۳۸

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: پوشیدن چیزهایی مثل کمربند، دمپایی، بند ساعت و امثال آن هر چند دوخته باشد اشکال ندارد. آیه الله خویی: احوط اجتناب از مطلق جامه دوخته و شبیه دوخته است ولی انداختن پتوی حاشیه دار که طرفین آن را با نخ دوخته اند مانع ندارد. (استفتائات، ص۲۴۱، س۷۱۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: استفاده از این اشیاء برای محرم جایز است، هر چند دوخته باشد: الف) همیان و کمربند که برای حفظ پول به کمر می بندند. ب) فتق بند. ج) کفشی که تمام روی پا را نپوشاند. آیه الله فاضل: ظاهراً حرمت و ثبوت کفاره مخصوص به پوشیدن لباس دوخته؛ مانند پیراهن، قبا، شلوار و سایر لباس های متعارف است. اما پوشیدن و استفاده از دمپایی و کفش دوخته که تمام روی پا را نپوشاند و کمربند و همیان و فتق بند و بند ساعت و سایر اشیای کوچک دوخته دیگر که به آن لباس گفته نمی شود و همچنین حمل قمقمه دوخته اشکال ندارد و کفاره هم ندارد. و از این، حکمِ مسأله بعد نیز روشن می شود.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: کمربند و هَمیان که در آن پول می گذارند و به کمر می بندند و بند ساعت و امثال اینها که لباس محسوب نمی شود اگر چه دوخته باشد اشکال ندارد. همچنین نشستن و خوابیدن بر روی فرش دوخته یا لباس های ممنوع یا به عنوان روانداز از آنها استفاده کردن مانعی ندارد. همین طور انداختن پتو و امثال آن بر روی دوش هر چند حاشیه آن دوخته باشد اشکال ندارد. و نیز دوختن حاشیه پارچه احرام بلامانع است. (مناسک حج، م ۱۶۴ تا ۱۶۷) آیه الله سبحانی: پوشیدن شب کلاه جایز نیست اما کمربند در صورتی که پهن نباشد و پوشش حساب نشود اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: پوشیدن شب کلاه جایز نیست و کمربند مانعی ندارد. آیه الله زنجانی: به سر گذاشتن کلاه و هر چه سر را می پوشاند و بستن کمربند و همیان و مانند آن جایز نیست مگر در صورت لزوم، و محرمی که برای حفظ پول یا نگاه داشتن لنگ احرامش باید از همیان یا کمربند استفاده کند می تواند کمربند یا همیان ببندد، هر چند دوخته باشد و کفاره هم ندارد. آیه الله سیستانی: معلوم شد که معیار لباس، دوخته نیست، بلکه انواع خاصی از لباس حرام است و به احتیاط واجب لباس های متعارف هم حرام است و امّیا کمربند و بند ساعت و دمپایی و امثال آن اگر دوخته باشد اشکال ندارد، گرچه کمربند مکروه است و همچنین اشکال ندارد اگر حاشیه لباس احرام دوخته باشد یا بر آن مارکی باشد که دوخته باشند..

(۳۴۸) م – همیانی را که در آن پول می گذارند، اشکال ندارد به کمر ببندد (۱)، هر چند دوخته باشد و بهتر آن است که قسمی کند که بی گره باشد.

(۳۴۹) م – فتق بند، اگر دوخته باشد برای ضرورت جایز است ببندد، لیکن احتیاط آن است که کفاره بدهد. (۲)

(۳۵۰) م – اگر به لباس دوخته احتیاج پیدا کرد جایز است بپوشد، ولی کفاره باید بدهد. (۳)

(۳۵۱) م – جایز است گره زدن لباس احرام را، ولی احتیاط در گره نزدن است (۴) و احتیاط واجب آن است که لنگ را به گردن گره نزنند. (۵)

(۳۵۲) م – جایز است که لباس احرام را با سوزن یا چیز دیگر، بعضی را به بعضی وصل کند، گرچه احتیاط در ترک است. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط مستحب. آیه الله تبریزی: کفاره هم ندارد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله **۳۴۷** مراجعه شود. آیات عظام زنجانی، سیستانی، مکارم: ضرورت لازم نیست و کفاره هم ندارد. آیه الله سبحانی: در صورت دوخته بودن کفاره دارد. آیه الله صافی، آیه الله فاضل: اولی این است که کفاره بدهد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: الّا در صورتی که إزار نداشته و شلوار بپوشد که در وجوب فدیه تامّل است. (مناسک شیخ، ص ۲۰ و ۲۱). آیات عظام تبریزی، خامنه ای، خویی، سبحانی، سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد. آیه الله زنجانی: اگر لنگ ندارد جایز است شلوار بپوشد و کفاره هم ندارد؛ و در غیر این مورد، پوشیدن لباس هایی که در حاشیه مسأله **۳۵۴** گفته شده، کفاره دارد، هر چند مضطر باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۵- [۵] . نظریه آیات عظام در ذیل مسأله **۲۸۷** گذشت.

۶- [۶] . نظریه آیات عظام در ذیل مسأله **۲۸۷** گذشت. آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود..

(۳۵۳) م - از برای زن ها جایز است لباس دوخته، هر قدر می خواهند بپوشند و کفاره ندارد، بلی جایز نیست (۱) از برای آنها پوشیدن «قفازین» (۲)و آن چیزی بوده که زن های عرب در آن پنبه می گذاشتند و دست می کردند برای حفظ از سرما. (۳)

(۳۵۴) م - کفاره پوشیدن لباس دوخته، یک گوسفند است. (۴)

(۳۵۵) م - اگر مُحرم چند قسم لباس دوخته بپوشد؛ مثل پیراهن و قبا و عبا، برای هر یک باید کفاره بدهد (۵) و احتیاط واجب (۶) آن است که اگر آنها را توی هم کرد و یک

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم: منظور از قفازین هر نوع دستکش است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: پوشیدن دستکش برای زنان جایز نیست. (مناسک حج، م۱۳۶) آیه الله سبحانی: هر نوع دستکش خواه برای حفظ از سرما یا آفتاب یا حجاب و یا زینت و یا مقاصد دیگری مثل رعایت بهداشت در کار در حال احرام باشد برای زنان جایز نیست.

۳- [۳] . بلکه بنابر احتیاط واجب پوشیدن هرگونه دستکش بر زن ها جایز نیست.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: برای متعمّد و یا مضطرّ، به خلاف ناسی و ساهی و جاهل که چیزی بر آنها نیست. (مناسک شیخ، ص۲۰). آیه الله زنجانی: اگر مرد محرم پیراهن یا شلوار یا قبا و زیرپوش و مانند آن که عرض بدن را می پوشاند بپوشد یا جوراب به پا کند یا عمامه و کلاه و دستار بر سر بگذارد باید یک گوسفند قربانی کند؛ هر چند دوخته نباشد. و زن محرم اگر دستکش دست کند یا نقاب و پوشیه و مانند آن بپوشد باید یک گوسفند قربانی کند و پوشاندن سر و صورت با چیزهای غیرپوششی مانند باروحنا کفاره ندارد. آیه الله نوری: هر چند از روی اضطرار پوشیده باشد و با تعدّد لباس یا تکرار در پوشیدن، کفاره نیز تکرار می شود.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: ادامه مسأله در مناسک معظّم له نیست. آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ظاهر آن است که اگر برای پوشیدن جنس دوخته یک کفاره بدهد کافی است. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۶۱، مسأله ۲۰).

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بلکه اقوی. آیه الله بهجت: ظاهر تعدّد کفّاره است به تعدّد صنف ها مطلقا، چه علی الترتیب بپوشد و چه در یک دفعه بپوشد. (مناسک شیخ، ص۲۰). آیه الله سیستانی: در این صورت اگر نوع این لباس ها مختلف باشد، به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد و اگر نوع لباس ها یکی باشد، بنابر احتیاط به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۴۵)..

دفعه پوشید باز برای هر یک کفاره بدهد. (۱)

(۳۵۶) م - اگر از روی اضطرار لباس های متعدد پوشید کفاره ساقط نمی شود. (۲)

(۳۵۷) م - اگر یک قسم لباس بپوشد، مثل پیراهن، و کفاره بدهد و باز پیراهن دیگر بپوشد یا آن را که پوشیده بکند و باز بپوشد باید برای دفعه دیگر نیز کفاره بدهد. (۳)

(۳۵۸) م - احتیاط واجب (۴) آن است که اگر چند لباس از یک نوع بپوشد مثل چند قبا یا چند پیراهن، چه در مجلس واحد یا در مجالس عدیده (۵)، برای هر یک کفاره بدهد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر محرم چند عدد از لباس هایی که در حاشیه مسأله قبل گفته شد را پوشید چنانچه همه از یک نوع باشند - مانند دو پیراهن یا دو پوشیه - تنها یک کفاره واجب می شود و اگر از چند نوع باشد - مانند یک پیراهن و یک شلوار - باید چند کفاره بدهد؛ به خصوص اگر اختلاف نوع آنها از قبیل پیراهن و کلاه یا پوشیه و دستکش باشد.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط در صورت اضطرار به پوشیدن لباس هم کفاره دارد. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب در صورت اضطرار به پوشیدن لباس هم باید کفاره بدهد. (مناسک حج، م۱۶۹) آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط. (مناسک، مسأله ۲۴۵). آیه الله سبحانی: و بنابر احتیاط در صورت ضرورت قبا و پالتو و کت را مقلوب کند(پشت و رو) و بر دوش خود انداخته و دست در آستین آن نکند. آیه الله مکارم: مگر اینکه موجب عسر و حرج شود.

۳- [۳] . آیه الله خویی: فتوای معظّم له در دست نیست.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: احتیاط مستحب آن است که...

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اگر یک دفعه پوشیدن صدق کند. (مستفاد از مناسک شیخ، ص ۲۰).

۶- [۶] . آیه الله تبریزی: در صورتی که چند لباس بپوشد ولو از یک نوع باشد، باید به تعداد آنها کفاره بدهد. آیه الله سبحانی: اگر مرد محرم چند لباس دوخته را در یک مجلس و یک زمان با هم بپوشد یک کفاره دارد ولی اگر چند لباس دوخته را در دو مجلس یا بیشتر بپوشد کفاره آن متعدد خواهد بود. آیه الله خویی: فتوای معظّم له در دست نیست. آیه الله فاضل: چنانچه چند لباس از یک نوع را یک دفعه (یعنی پشت سر هم و بدون فاصله) بپوشد، فقط یک کفاره واجب می شود. آیه الله گلپایگانی: برای پوشیدن جنس دوخته در احرام عمره، یک کفاره و در احرام حج نیز یک کفاره کافی است. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۱، - مسأله ۲۰). آیه الله مکارم: مگر اینکه موجب عسر و حرج شود..

(۳۵۹) م – هفتم – سرمه کشیدن (۱) به سیاهی (۲) که در آن زینت باشد (۳) هر چند قصد زینت (۴) نکند. و احتیاط واجب اجتناب از مطلق سرمه است که در آن زینت باشد (۵)، بلکه اگر بوی خوش (۶) داشته باشد بنابر اقوی حرام است.

ص:۲۴۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: سرمه کشیدن اگر زینت محسوب شود و یا در آن بوی خوش باشد، حرام است، مگر اینکه ضرورتی اقتضا کند و اگر زینت نبوده و بوی خوش نیز نداشته باشد، چنانچه سرمه سیاه باشد بنابر احتیاط باید از آن اجتناب شود و اگر سیاه نباشد، اشکال ندارد، اگرچه احتیاط مستحب آن است که از آن اجتناب شود.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: سرمه سیاه به قصد زینت کردن حرام است قطعاً. و بنابر احتیاط یک گوسفند کفاره بدهد و از سرمه سیاه بدون قصد زینت و غیر سیاه با قصد زینت بنابر احتیاط واجب اجتناب کند. آیه الله خویی: و بنابر احتیاط مستحب، کفاره هم دارد ولی سرمه غیر سیاه بدون قصد زینت مانع ندارد و کفاره نیز ندارد. آیه الله سیستانی: سرمه سیاه و هر سرمه ای که زینت حساب شود، اگر به قصد زینت باشد حرام و اگر به قصد زینت نباشد احتیاط واجب در ترک است و امّا سرمه ای که نه سیاه باشد و نه زینت شمرده شود، اگر به قصد زینت نباشد جایز و اگر به قصد زینت باشد احتیاط واجب در ترک است، بلی در هر صورت برای معالجه در حال اضطرار اشکال ندارد. (مناسک، مسأله ۲۴۶). آیه الله مکارم: فرقی بین سرمه سیاه و غیر سیاه نیست، ملاک در حرمت زینت و عدم زینت است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: کشیدن سرمه سیاه و سرمه معطر و هر سرمه ای که زینت محسوب شود بر محرم حرام است، هر چند قصد زینت نداشته باشد؛ لکن در صورت لزوم مانند مواردی که معالجه، متوقف بر سرمه کشیدن باشد جایز است.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اگر سرمه سیاه بکشد و قصد زینت نداشته باشد بلکه برای علاج مرض باشد اشکال ندارد. (مناسک، مسأله ۲۴۶). آیه الله خویی: اگر قصد زینت نکند بنابر احتیاط واجب باید اجتناب کند.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: سرمه کشیدن اگر زینت محسوب شود، بر محرم جایز نیست، همچنین خط کشیدن به دور چشم ها که زنان انجام می دهند، جایز نمی باشد و در این مورد تفاوتی میان رنگ سیاه و دیگر رنگ ها وجود ندارد. (مناسک حج، م۲۳۲) آیه الله سبحانی: احتیاط واجب آن است که از مطلق سرمه که در آن جنبه زیبایی هست، اجتناب کند و اگر سرمه ماده خوشبویی داشته باشد، هر چند برای زیبایی نباشد حرام است.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: احوط اجتناب از مطلق سرمه است، اگر به قصد زینت باشد یابوی خوش در آن باشد. (مناسک شیخ، ص۲۱). نظریه آیات عظام در قسم پنجم از محرمات احرام گذشت..

(۳۶۰) م – حرام بودن سرمه کشیدن، به زن اختصاص ندارد و برای مرد نیز حرام است.

(۳۶۱) م – در سرمه کشیدن کفاره نیست (۱) لیکن اگر در سرمه بوی خوش باشد (۲) احتیاط (۳)کفاره دادن است.

(۳۶۲) م – در صورتی که احتیاج داشته باشد (۴) به سرمه کشیدن مانعی ندارد.

هشتم – نگاه کردن در آینه. (۵)

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: اگر سرمه سیاه را به قصد زینت بکشد بنابر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد و در سرمه سیاه که به قصد زینت نباشد یا سرمه ای که به قصد زینت می کشد ولی سیاه نیست احتیاط استحبابی در کفاره دادن است. آیه الله خویی: بنابر احتیاط باید گوسفند کفاره دهد. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط مستحب یک گوسفند کفاره بدهد.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: کفاره دارد.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: اگر بوی خوش آن در لحظه سرمه کشیدن قابل استشمام باشد، اقوی کفاره دادن است، ولی چنانچه بوی خوش از آن استشمام نشود، احتیاط مستحب در کفّاره دادن است. آیه الله مکارم: یک گوسفند اگر عمداً باشد.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: و چیز دیگری جایگزین آن نباشد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: در صورتی که برای عذری، از قبیل مرض نباشد، که صدق تزین نمی کند. (مناسک شیخ، ص۲۱). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: نگاه کردن در آینه جهت زینت بر مُحرم حرام است. آیه الله خامنه ای: نگاه کردن در آینه بدون قصد زینت؛ مانند راننده و امثال آن، اشکال ندارد. (مناسک حج، م۲۰۸) آیه الله زنجانی: نگاه کردن در آینه و همچنین در دیگر اجسامی که عکس محرم در آنها پیداست اگر برای آرایش یا در معرض آرایش باشد حرام است؛ اما نگاه کردنی که هیچ ارتباطی با آرایش ندارد مانند نگاه کردن راننده برای دیدن اطراف، اشکال ندارد. آیه الله سبحانی: مقصود این است که انسان در آینه نگاه کند تا چهره خود را ببیند و یا خود را بیاراید ولی مثلاً اگر برای رفع خون از بینی و صورت می نگرد و همچنین اگر راننده برای آگاهی از پشت سر به آینه می نگرد اشکالی ندارد. آیه الله مکارم: در صورتی که برای تزیین خود و اصلاح سر و وضع خود باشد..

(۳۶۳) م – در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست.

(۳۶۴) م – نگاه کردن به اجسام صاف صیقل داده شده که عکس در آن پیداست و نگاه کردن در آب صاف اشکال (۱) ندارد.

(۳۶۵) م – عینک زدن اگر (۲) زینت نباشد اشکال ندارد، ولی اگر زینت محسوب شود (۳) جایز نیست. (۴)

(۳۶۶) م – در نظر کردن به آینه کفاره (۵) نیست، لیکن مستحب است (۶) که بعد از نگاه کردن لبیک بگوید.

ص:۲۴۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه از آنها به همان منظوری استفاده شود که از آینه استفاده می شود، حکم آینه را دارند. آیه الله خامنه ای: نگاه کردن در آب صاف یا در اجسام صیقلی که تصاویر در آن دیده می شود نیز همانند نگریستن در آینه است، اگر برای زینت باشد، جایز نیست. (مناسک حج، م۲۰۹) آیه الله سبحانی: اگر به قصد آرایش باشد حرام است. آیه الله زنجانی: مگر به منظور آرایش یا در معرض آرایش باشد. آیه الله سیستانی: اجسام صیقلی دیگری که خاصیت آینه را داشته باشند حکم آینه را دارند. آیه الله مکارم: هرگاه برای تزیین و اصلاح خود باشد اشکال دارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر به قصد زینت نباشد بنابر اقوی عیبی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: و به قصد زینت استفاده کند.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب اجتناب از هر چیزی است که عرفاً زینت محسوب می شود. (مناسک حج، م۲۱۷) آیه الله سیستانی: در صورتی که عینک زدن عرفاً زینت باشد، احوط پرهیز از آن است. (مناسک، مسأله ۲۴۷).

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: کفاره اش بنابر احتیاط استحبابی یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۴۷). آیه الله خویی: کفاره اش بنابر احتیاط یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۴۷). آیه الله سبحانی: اگر کسی عمداً برای زینت به آینه نگاه کند، باید لبیک بگوید؛ ولی جاهل و ناسی و مانند این دو لازم نیست تلبیه را تکرار کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کفاره اش استغفار است. (آراء المراجع، ص۱۵۳).

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب است. (مناسک حج، م۲۱۳).

(۳۶۷) م - اگر در اطـاقی که ساکن است (۱) آینه باشد و بداند که گاهی چشم او سـهواً به آینه می افتد اشـکال ندارد، لیکن احتیاط آن است (۲) که آن را بردارد یا چیزی روی آن بیندازد.

(۳۶۸) م - احتیاط (۳) آن است که به آینه نگاه نکند، اگر چه برای زینت نباشد. (۴)

نهم - پوشیدن موزه و چکمه و گیوه و جوراب (۵) و هر چه تمام روی پا را می گیرد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: یا در ماشینی که نشسته است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: اما بهتر آن است. (مناسک حج، م۲۱۰) آیه الله سبحانی: و برای جلوگیری از احتمال حرام پارچه ای روی آن بیاندازد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، مکارم: نگاه به آینه بـدون قصـد زینت اشـکال ندارد. آیه الله خامنه ای: نگاه به آینه بدون قصد زینت اشـکال ندارد. (مناسک حج، م۲۰۸) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نظر در آینه مطلقاً جایز نیست، چه به قصد زینت باشد و چه نباشد. (مناسک عربی، ص۸۹).

۴- [۴] . آیه الله زنجـانی: به حاشـیه قبـل از مسأله ۳۶۳ مراجعه شـود. آیه الله نوری: در حـال احرام، عکس گرفتن از یکـدیگر، چون نگاه کردن در آینه بر آن صدق نمی کند، اشکال ندارد.

۵- [۵] . آیه الله زنجـانی: و کفش و هرگونه پاپوشـی که تمـام روی پا را می پوشانـد و نیز هر پاپوشـی که تمام پشت پا را می پوشاند بر مرد محرم حرام است. ولی پوشیده شدن پا با حوله احرام یا پتویی که روی خود می اندازد اشکال ندارد.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: و مانند چکمه و جـوراب است بلکه مطلقـاً بـا صـدق لبس و پوشیدن علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص۲۱). آیه الله تبریزی: احوط نپوشیدن هر چیزی است که تمام پشت پا را بپوشاند. آیه الله خامنه ای: مرد محرم نباید چکمه و جوراب بپوشـد و احتیاط واجب آن است که از پوشـیدن هر چیزی که تمام روی پا را می پوشانـد ماننـد کفش و گیوه و امثال آن اجتناب کنـد. لکن اگر لباس احرام یا پتو و امثال آن را روی پا بینـدازد اشکال ندارد. (مناسک حج، م۱۷۱ و ۱۷۳) آیه الله سبحانی: و به بـدن می چسبد برای مردان محرم حرام است نه زنان. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که از پوشیدن چیزی که قسمتی از روی پا را هم بپوشاند نیز خودداری کند ولی بند نعلین اشکال ندارد..

(۳۶۹) م – این حکم اختصاص به مردان دارد و برای زن مانع ندارد. (۱)

(۳۷۰) م – اگر مرد محتاج شود (۲) به پوشیدن چیزی که روی پا را می گیرد احتیاط واجب (۳) آن است که روی آن را شکاف دهد.

(۳۷۱) م – در پوشیدن آنچه روی پا را می گیرد کفاره نیست. (۴)

دهم – فسوق.

(۳۷۲) م – فسوق اختصاص به دروغ گفتن ندارد (۵) بلکه فحش دادن و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: بعید نیست ابتنای حکم بر منع کشف قدمین در غیر حال احرام، پس پوشیدن آنها در حال احرام ممنوع نیست و عدم منع آن پس بامرد مشترک است. (مناسک شیخ، ص۲۱ و ۲۲). آیه الله خامنه ای: اما احتیاط مستحب آن است که زنان نیز آن را مراعات کنند. (مناسک حج، م۱۷۶)

۲- [۲] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی: بلکه مضطرّ شود.

۳- [۳] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، مکارم: احتیاط مستحب این است. آیه الله خویی، آیه الله فاضل: احتیاط مستحب. (مناسک عربی، مسأله ۲۴۸). آیه الله سبحانی: و حالت یکپارچگی آن را از بین ببرد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر کفش، چکمه و مانند آن را بپوشد، کفاره ندارد ولی اگر عمداً جوراب یا چیزی مانند آن را به پا کند، بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد. آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: احوط ثبوت کفاره گوسفند است. آیه الله خامنه ای: احتیاط مستحب در مورد خصوص جوراب آن است که یک گوسفند به عنوان کفاره قربانی کند. (مناسک حج، م۱۷۵) آیه الله زنجانی: کفاره پوشیدن جوراب، یک گوسفند است و پوشیدن چکمه و کفش، کفاره ندارد. آیه الله سیستانی: در پوشیدن چکمه و مانند آن کفاره ای واجب نیست، ولی بنابر احتیاط، اگر عمداً جوراب و مانند آن را بپوشد باید یک گوسفند کفّاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۴۸). آیه الله نوری: کفاره پوشیدن آنچه که روی پا را می گیرد یک گوسفند است.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اظهر مقید بودن دروغ گفتن و دشنام دادن و مفاخرت است به آنکه بر غیر مُحرم حرام باشند. (مناسک شیخ، ص۲۲). آیه الله سبحانی: مقصود از آن سه چیز است: دروغ گفتن، دشنام دادن، فخر فروشی بر یکدیگر، لذا اینکه دیده شده گاهی به زبان جدّ یا شوخی، انسانی، مردم شهری یا قبیله ای و یا ایل و عشیره ای و یا لهجه ای را با تمسخر یاد می کنند و یا بر آن ها مفاخره می کنند این عمل فی نفسه حرام و در حال احرام حرمتش مؤکد است..

فخر (۱) به دیگران کردن نیز فسوق است و از برای فسوق کفاره نیست، فقط باید استغفار کند و مستحب است (۲) چیزی کفاره بدهد و اگر گاو ذبح کند بهتر است.

یازدهم - جدال (۳)؛ و آن گفتن «لا وَالله» و «بَلی وَالله» است.

(۳۷۳) م - گفتن کلمه «لا» و کلمه «بَلی» و در سایر لغات، مرادف (۴) آن؛ مثل «نه» و «آری»، دخالتی (۵) در جدال ندارد بلکه قَسَم خوردن در مقامِ اثبات مطلب یا ردّ غیر، جدال است (۶).

ص:۲۴۷

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: فخر کردن بر دیگران، اگر برای اثبات فضیلت و برتری برای خود باشد که توهین دیگری را در برداشته باشد، این عمل فی نفسه حرام است. آیه الله خویی: مراد از فسوق در آیه مبارکه فَلا رَفَثَ وَ لا فُسُوقَ وَ لا جِدالَ فِي الْحَجِّ دروغ و دشنام است و فخر کردنِ حرام هم ملحق به فسوق است، فخر، در صورتی که مستلزم اهانت به دیگران نباشد، حرام نیست. (مناسك، مسأله ۲۴۹). آیه الله سیستانی: فخر کردن اگر مستلزم اهانت و تحقیر مؤمن باشد همیشه حرام است و در حال احرام حرمتش مؤکد است و اگر چنین نباشد اشکالی ندارد حتی در حال احرام. آیه الله فاضل: خواه موجب نقص دیگران باشد و یا نباشد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب فخر فروشی نیز از فسوق است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: در مناسک معظّم له نیست. (مناسک حج، م۲۴۲)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و آن قسم خوردن به خداوند متعال در مقام اثبات یا ابطال مطلبی است، راست باشد یا دروغ، همراه با نزاع و ستیزه جویی باشد یا نباشد. آیه الله سبحانی: جدال آن است که برای اثبات یا رد سخنی به خدا سوگند بخورد خواه با لفظ جلاله «الله» باشد یا معادل آن در زبان های دیگر.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: در مرادف اشکال است و ظاهراً در جدال محرّم خصوص لفظ «لا» و «بلی» دخالت دارد.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: و احتیاط در این است که به غیر این دو کلمه نیز قسم نخورد و همچنین با الفاظی که مترادف آنهاست از هر لغتی که باشد. ظاهر فرمایش آیه الله خویی: این است که: کلمه لا ـ و بلی دخالت در مطلب دارد. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط لازم، گفتن کلمه «آری و الله» و «بله و الله» و «نه و الله» ملحق به آن است.

۶- [۶] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب در حال احرام از هر نوع مجادله و خصومت بپرهیزند، هرچند جمله های قسم در آن نباشد. (استفتاء، ش ۱۷۰۱۵۱).

(۳۷۴) م - قَسَم اگر به لفظ «الله» باشد یا مرادف آن؛ مثل «خدا» در زبان فارسی، جدال (۱) است، و اما قَسَم به غیر خدا، به هر کسی باشد، ملحق به جدال نیست.

(۳۷۵) م - احتیاط واجب الحاق سایر اسماء الله است به لفظ جلاله، پس اگر کسی قَسَم بخورد به «رحمان» و «رحیم» و «خالق سموات وارض»، جدال محسوب می شود به احتیاط واجب. (۲)

(۳۷۶) م - در مقام ضرورت، برای اثبات حقی یا ابطال باطلی جایز است قَسَم بخورد به جلاله و غیر آن. (۳)

(۳۷۷) م - اگر در جدال راستگو باشد، در کمتر از سه مرتبه چیزی بر او نیست مگر

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر قسم به لفظ جلاله نباشد اظهر عدم الحاق است و اگر به لفظ جلاله باشد ظاهر تحقّق حرام به مجرّد آن است. (مناسك شیخ، ص۲۲). آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب لفظ مرادف «الله» به هر زبانی که باشد ملحق به جدال است. (مناسك حج، م۲۴۴) آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب لفظ مرادف «الله» به هر زبانی که باشد ملحق به جدال است. آیه الله فاضل: ظاهراً لفظ «الله» بدون «لا» و «بلی» جدال محرّم نیست و مرادف «الله» نیز به هر زبانی که باشد جدال محرّم نمی باشد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به مسأله قبلی مراجعه شود. آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی: در جدال کافی است که قسم به خدای متعال باشد ولو به لفظ جلاله نباشد. آیه الله فاضل: در صورتی که مشتمل بر کلمه «لا» و یا «بلی» باشد در این صورت نیز احتیاط مستحب الحاق است.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: و در صورت جواز کفّاره ای نیست علی الاظهر. (مناسك شیخ، ص۲۲). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: و همچنین برای اظهار مودّت و دوستی و اکرام مؤمن نیز جایز است. آیه الله زنجانی: بلکه قسم خوردن برای اظهار دوستی مؤمن یا تکریم او جایز است. آیه الله سیستانی: استثنا می شود از حرمت جدال موردی که ترک آن مستلزم ضرری بر مکلّف باشد، مثلاً حق او را پایمال کند..

استغفار (۱)، و در سه مرتبه (۲) کفاره باید بدهد و کفاره آن یک گوسفند است. (۳)

(۳۷۸) م - اگر در جدال دروغگو باشد احتیاط واجب آن است که در یک مرتبه یک گوسفند کفاره بدهد و در دو مرتبه یک گاو و در سه مرتبه یک شتر بلکه خالی از قوت نیست. (۴)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: به گفته بعضی از فقها جدال با قسم راست محقّق نمی شود مگر اینکه سه بار پی درپی باشد و این گفته خالی از وجه نیست، گرچه احتیاط ترک آن است حتی یک بار.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اظهر این است که ملاک در تعدد قسم، تعدد موضوع و مجلسی است که در آن جدال صورت می گیرد؛ بنابراین چنانچه در یک مجلس و در موضوع واحد چند بار قسم بخورد، یک قسم محسوب می شود. آیه الله خامنه ای: و در بیش از دو بار. (مناسک حج، م۲۴۶)

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر سه مرتبه پی درپی باشد، و در حکم غیر صورت تتابع با عدم تخلل تکفیر تامّل است در صادق و کاذب. (مناسک شیخ، ص۲۲). آیه الله سبحانی: درکفاره در مرتبه سوم کفاره آن یک گوسفند و اگر بار دیگر سه مرتبه یا بیشتر قسم راست بخورد کفاره آن نیز یک گوسفند است ولی اگر در مقام جدال سوگند دروغ یاد کند در مرتبه نخست یک گوسفند و در مرتبه دوم یک گاو و در مرتبه سوم یک شتر است و اگر کفاره آن را بپردازد برای مرتبه چهارم یک گوسفند است و برای مرتبه پنجم یک گاو است و برای مرتبه ششم دوباره شتر است و تمامی موارد یاد شده در صورت علم به حکم شرعی و عمد است ولی اگر از روی فراموشی و یا جهل به مسأله قسم یاد کرد و جدال نمود چه دروغ و چه راست کفاره ندارد. آیه الله سیستانی: اگر سه بار پی درپی باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: کفاره آن در مرتبه اول یک گوسفند و در مرتبه دوم یک گوسفند دیگر و در مرتبه سوم و بیشتر یک گاو است. آیه الله بهجت: در یک مرتبه یک گوسفند و در دو مرتبه، بنابر احتیاط یک گاو کفاره بدهد، بلکه خالی از وجه نیست و در سه مرتبه تخییر میان گاو و شتر خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ص۲۲). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در مرتبه اول یک گوسفند و در مرتبه دوم یک گوسفند دیگر (آیه الله تبریزی: در مرتبه دوم یک گوسفند دیگر بنابر احتیاط) و در مرتبه سوم یک گاو کفّاره بدهد. (مناسک، م۲۵۲). آیه الله خامنه ای: اگر سوگند دروغ یاد کند، در مرتبه اول و دوم باید یک گوسفند کفاره دهد، و احوط آن است که در مرتبه دوم، دو گوسفند بدهد، اما اگر بیش از دوبار چنین کند، در مرتبه های بعد باید یک گاو کفاره بدهد. (مناسک حج، م۲۴۷)

(۳۷۹) م - اگر در جدال به دروغ، در دفعه اول یک گوسفند کفاره ذبح کرد، بعید نیست (۱) که اگر بعد از آن جدال کند به دروغ، کفاره آن یک گوسفند باشد نه گاو.

(۳۸۰) م - اگر در جدال به دروغ، دو مرتبه جدال کرد و یک گاو (۲) ذبح کرد برای کفاره و بعد یک مرتبه دیگر جدال کرد به دروغ، ظاهراً یک گوسفند (۳) کفاره است و

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: کفاره آن یک گاو است. آیه الله سیستانی: و اگر کفاره را داد و دوباره قَسَم دروغ خورد، باید به ترتیبی که گذشت کفاره بدهد. آیه الله فاضل: بلکه بعید نیست کفاره اش یک گاو باشد. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله مکارم: بعید است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: کفاره آن دو گوسفند است.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: چنان که سابقاً گفته شد، در مرتبه دوم جدال به دروغ، باید یک گوسفند دیگر بدهد و در مرتبه سوم باید یک گاو بدهد و بنابراین اگر بعد از دو مرتبه قسم خوردن به دروغ، مرتبه سوم هم قسم به دروغ خورد باید یک گاو کفاره بدهد و گاوی را که قبلاً ذبح کرده کافی نیست و همچنین است اگر بعد از دو مرتبه سابق، دو مرتبه دیگر یا بیشتر قسم خورد، بلی اگر بعد از اینکه دو مرتبه بر دروغ جدال کرد و دو گوسفند کفاره داد برای مرتبه سوم فقط یک گوسفند باید بدهد و اگر بعد از دادن دو گوسفند دو مرتبه دیگر جدال به دروغ کرد باید دو گوسفند و اگر سه مرتبه یا بیشتر جدال به دروغ کرد یک گاو باید ذبح کند. آیه الله سبحانی: کفاره آن یک شتر است و اگر پس از ذبح شتر دوباره به دروغ جدال کرد کفاره آن یک گوسفند است. آیه الله فاضل: بعید نیست کفاره اش یک شتر باشد..

اگر بعد از ذبح گاو دو مرتبه دروغ گفت و جدال کرد ظاهراً یک گاو (۱) کفاره

آن است.

(۳۸۱) م - اگر به راست جدال کرد بیشتر از سه (۲) مرتبه، هر چند باشد یک گوسفند کفاره است مگر آنکه بعد از سه مرتبه کفاره بدهد، در این صورت اگر سه مرتبه دیگر جدال کند به راست باید یک گوسفند ذبح کند. (۳)

(۳۸۲) م - اگر به دروغ ده مرتبه یا بیشتر جدال کند، کفاره یک شتر (۴) است ظاهراً (۵)، مگر آنکه پس از سه مرتبه یا زیادتر، کفاره را ذبح کند که در این صورت در دفعه اول گوسفند و در دفعه دوم گاو و در دفعه سوم شتر است. (۶)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: کفاره آن دو گوسفند است. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: به حاشیه مسأله ۳۷۸ مراجعه شود. آیه الله فاضل: بعید نیست کفاره اش دو شتر باشد. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

۲- [۲] . آیه الله خویی: فتوای صریحی از ایشان نیست، ولی در کتاب معتمد العروه، ج۴، ص۱۷۷ از ایشان نقل شده است: «در جدال راست از بار سوم به بعد هر بار یک گوسفند دارد و دادن کفاره در اثناء تأثیری در این حکم ندارد». آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله و مسأله بعد (۳۸۲) نشده اند.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: اگر بعد از سه بار یا بیشتر قسم راست خوردنِ پی درپی کفاره بدهد و یا سه بار پشت سر هم قسم بخورد و پس از فاصله دوباره سه بار یا بیشتر پشت سر هم قسم بخورد، در این دو صورت باید یک کفاره دیگر بدهد. (مناسک، مسأله ۲۵۲). آیه الله فاضل: ثبوت کفاره محلّ اشکال است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: کفاره آن یک گاو است و مراد از تعدد قسم در مسأله ۲۷۷ گذشت.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: کفاره آن یک شتر یا گاو است و اگر برای برخی از جدال ها کفاره داده، مازاد به نحو مستقل کفاره دارد.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: کفاره آن به ترتیبی است که در مسأله ۳۷۸ گذشت. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۳۷۷ و ۳۷۸ مراجعه شود.

دوازدهم - کشتن (۱) جانورانی که در بدن (۲) ساکن می شوند (۳)؛ مثل شپش و کیک (۴) و کنه که در بدن حیوان است. (۵)

ص:۲۵۲

۱- [۱] . آیه الله بهجت: بنابر مشهور و موافق با احتیاط و در خصوص شپش حرمت قتل و القاء از جسد یا ثوب خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ص۲۳).

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۲۴۸) آیه الله فاضل: انسان یا حیوان.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: کشتن شپش، مطلقاً و کشتن پشه و کک و سایر جاندارانی که در بدن ساکن می شوند، در صورتی که آزار نرسانند جایز نیست.

۴- [۴] کیک یا کک: حشره ای است به اندازه شپش، بال ندارد و چون پاهای عقب او بلند است به آسانی می جهد، خرطومی دارد که با آن خون انسان را می مکد و گاهی باعث سرایت بیماری طاعون می شود. «فرهنگ عمید».

۵- [۵] . آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: کشتن شپش و انداختن او از بدن برای محرم جایز نیست، اما پشه و کک احتیاط در نکشتن آنها است، در صورتی که ضرری متوجه محرم نشود اما تا راندن آنها ظاهراً جایز است هر چند احوط ترک است. آیه الله سیستانی: در مورد پشه و کک فرموده اند: اگر ضرر از آنها متوجّه شخص نباشد احتیاط واجب این است که آنها را نکشد و اما راندن آنها جایز است. .

(۳۸۳) م - جایز نیست (۱) انداختن شپش و کک (۲) را از بدن. (۳)

(۳۸۴) م - جایز نیست (۴) نقل کردن آن را (۵) از مکانی که محفوظ است به جایی که از آن ساقط شود و بیفتد (۶) و احتیاط (۷) آن است که به محلی که در معرض آن است که بیفتد نقل ندهد.

(۳۸۵) م - احتیاط مستحب (۸) آن است که آن را از محلی به محل دیگر از بدن نقل

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حرمت القای غیر شپش دلیلی ندارد و شهرت هم بر آن ثابت نیست، بلی دور انداختن کنه خود یا کنه شتر خود، مورد احتیاط است. (مناسک شیخ، ص۲۳). آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب انداختن شپش از بدن و لباس جایز نیست. آیه الله فاضل: در غیر شپش احتیاط واجب در نینداختن است. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب جایز نیست که شپش را از روی لباس و بدن بیفکند امّا راندن پشه و کک و مانند آنها ظاهراً جایز است هر چند احوط ترک آن است. (مناسک، مسأله ۲۵۳). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب در این مسأله و مسأله بعد.

۲- [۲] . در خصوص کک بنابر احتیاط استحبابی است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: انداختن شپش از بدن یا لباس، جایز نیست و انداختن حشرات دیگر اشکالی ندارد.

۴- [۴] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: به صورت اطلاق فرموده اند که جابه جا کردن آنها ایرادی ندارد. آیه الله سبحانی: انتقال آن ها از نقطه ای به نقطه دیگر از بدن مخصوصاً اگر در معرض افتادن از بدن قرار گیرد. آیه الله فاضل: در غیر شپش احتیاط واجب در عدم نقل است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: در خصوص شپش.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: نقل شپش به مکانی که می داند از آنجا ساقط می شود جایز نیست، ولی نقل آن به جایی که در معرض افتادن است - مانند مطلق نقل سایر حشرات - جایز است، هر چند جای اول محفوظتر باشد.

۷- [۷] . آیه الله بهجت: جابه جا کردن آن از جای محفوظتر عیبی ندارد، در صورتی که سبب افتادن آن نشود. (مناسک شیخ، ص۲۳).

۸- [۸] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نباید آن را از محلی... آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله نوری: احتیاط واجب..

ندهند اگر مکان اول محفوظتر باشد.

(۳۸۶) م - بعید نیست که در کشتن یا انتقال دادن، کفاره نباشد (۱)، لیکن احتیاطاً (۲) یک کف از طعام صدقه بدهد.

سیزدهم - انگشتر به دست کردن؛ به جهت زینت (۳) و اگر برای استحباب باشد مانع ندارد. (۴)

ص:۲۵۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: کفاره انداختن شپش از بدن یا لباس و کفاره کشتن آن هم یک مشت طعام است و سایر موارد کشتن و انداختن و انتقال حشرات، کفاره ندارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در کشتن و انداختن شپش این احتیاط ترک نشود. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، نوری: بنابر احتیاط واجب باید یک مشت از طعام به فقیر کفاره بدهد. آیه الله سبحانی: اگر کسی جانوران ساکن در بدن مثل شپش و یا تخم آن را که به «رشک» معروف است بکشد مستحب است یک کف طعام (گندم) کفاره بدهد. آیه الله سیستانی: در صورت کشتن و یا انداختن شپش، احتیاط مستحب آن است که یک مشت از طعام کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۵۳). آیه الله فاضل: این احتیاط در کشتن یا انداختن شپش ترک نشود. آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است خواه عمداً باشد یا از روی خطا.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و یا آنکه عرفاً زینت محسوب شود ولو قصد زینت نداشته باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و احتیاط واجب آن است که مرد و زن محرم از هر چیزی که عرفاً زینت محسوب می شود، چه قصد زینت با آن را داشته باشند یا نه، اجتناب کنند. آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب آن است که فرد محرم از به دست کردن انگشتر - اگر زینت به شمار آید - اجتناب کند. (مناسک حج، م۲۱۴) آیه الله سبحانی: زینت نمودن دو قسم است: الف) قسمی که مشترک بین زن و مرد است؛ ب)مخصوص بانوان که در آینده می آید؛ در قسم اول مرد و زن باید از هر چیزی که زینت شمرده می شود اجتناب کنند خواه به قصد زینت باشد یا نباشد مثل انگشتر زینتی و یا حنا بستن اما اگر انگشتری جنبه زینت ندارد مثلاً برای حرز یا ثواب آن استفاده می شود اشکال ندارد. آیه الله سیستانی: انگشتر به دست کردن برای زینت به احتیاط واجب جایز نیست ولی برای امر دیگری مانند استحباب و یا نگهداری آن اشکال ندارد. آیه الله مکارم: انگشتر زینتی به هر قصد باشد حرام است..

(۳۸۷) م - اگر انگشتر به دست کند، نه برای زینت و نه برای استحباب؛ مثل آنکه برای خاصیتی به دست کند، اشکال ندارد.

(۳۸۸) م - احتیاط واجب (۱) آن است که محرم «حنا» برای زینت نبندد، بلکه اگر زینت باشد ولو قصد نکند احتیاط در ترک است، بلکه حرمت (۲) آن، در هر دو صورت، خالی از وجه نیست.

(۳۸۹) م - اگر قبل از احرام «حنا» ببندد، چه به قصد زینت باشد یا نباشد و چه اثرش تا زمان احرام بماند یا نماند، مانع ندارد ولی احتیاط خوب است. (۳)

(۳۹۰) م - انگشتر به دست کردن و حنا بستن کفاره ندارد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حنا بستن اگر برای زینت باشد جواز آن مورد تأمل است. (مناسک شیخ، ص۸). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، مکارم: حنا بستن در صورتی که زینت گفته شود بر محرم حرام است. آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب آن است که فرد محرم از استعمال حنا و رنگ مو - اگر زینت بشمار آید - بلکه از هر کاری که زینت محسوب می شود اجتناب کند. (مناسک حج، م۲۱۷) آیه الله سیستانی: احتیاط واجب برای زن و مرد محرم ترک هر چیزی است که عرفاً زینت شمرده شود چه قصد زینت کردن داشته باشد چه نداشته باشد و از این قبیل است حنا مالیدن به روش معمول ولی استعمال آن به نحوی که زینت نباشد در موارد علاج و مانند آن اشکال ندارد.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: حرمت محلّ اشکال است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که اثرش تا زمان احرام باقی بماند و زینت محسوب شود، بنابر احتیاط باید از آن خودداری شود. آیه الله سبحانی: اگر اثرش تا زمان احرام بماند احتیاط مستحب آن است که استفاده نکند و همچنین است رنگ کردن مو قبل از احرام ولی پاک کردن آن به هنگام احرام لازم نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که اثرش تا حال احرام باقی می ماند بنابر احتیاط باید خودداری کند (مناسک فارسی، ص۴۱) و در مناسک عربی، ص۹۱، مطابق متن فرموده اند: اگر اثرش تا زمان احرام بماند بهتر است قبل از احرام حنا نبندد. آیه الله مکارم: اگر قصدش ادامه زینت برای حال احرام باشد اشکال دارد.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط استحبابی کفاره اش یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۵۴). آیه الله خویی: بلکه زینت نمودن به هر چیز باشد بر محرم حرام است و کفاره اش بنابر احتیاط یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۵۴)..

چهاردهم - پوشیدن زیور است برای زن به جهت زینت. (۱)

(۳۹۱) م - اگر زیور زینت باشد احتیاط واجب (۲) آن است که ترک کند هر چند قصد تزیین نداشته باشد بلکه حرمت آن خالی از قوت نیست. (۳)

(۳۹۲) م - زیورهایی را که عادت داشته به پوشیدن آن، قبل از احرام لازم نیست برای احرام بیرون بیاورد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: حرمت این امر، اختصاص به بانوان ندارد. آیه الله سبحانی: زینت مانند پوشیدن دستبند و گردنبند و گوشواره و النگوی طلا و یا آرایشی سر و صورت به شکلی که بین بانوان مرسوم است در حال احرام جایز نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه اقوی. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: پوشیدن زیور برای زینت بر بانوان مُحرِم حرام است. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: احتیاط مستحب. آیه الله سیستانی: اگر زیور به قصد زینت باشد حرام است و اگر به قصد زینت هم نباشد ولی عرفاً زینت حساب می شود احتیاط واجب در ترک است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: پوشیدن هرگونه زیور آلات بر مرد محرم حرام است ولی به دست کردن انگشتر در صورتی که به قصد زینت نباشد اشکال ندارد و در مورد بانوان حرمت پوشیدن زیور، اختصاص به گوشواره و گردنبند دارد. و این دو نیز در دو مورد مستثنی است: الف) عادت به پوشیدن آنها داشته باشد؛ ب) هنگام احرام در تن او باشد و پوشیدن سایر زیور آلات بر بانوان مکروه است؛ و در هر حال اگر زیوری را پوشید نباید آن را به مردان نشان دهد. آیه الله سبحانی: مرد و زن محرم از هر چیزی که زینت شمرده می شود باید اجتناب کنند خواه به قصد زینت باشد یا نباشد و در خصوص زن محرم لباسش ساده و بی پیرایه باشد لذا نباید چادر و پیراهن و مقنعه و جوراب خود را با تور دوزی و امثال آن به شکلی جلوه دهد که از سادگی و بی پیرایگی خارج شود و شکل زینت به خود بگیرد مگر اینکه در میان بعضی اقوام و کشورها فرم و شکل لباسشان اینگونه باشد و زینت قابل توجه حساب نشود و ابروهایی که بین خانم ها به صورت خالکوبی رائج شده در حال احرام و غیر احرام نباید نامحرم ببیند گر چه به صحت احرام ضرر نمی رساند.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: اگر قصد زینت به آنها را نداشته باشد. آیه الله مکارم: ولی آن را بپوشاند..

(۳۹۳) م - زیورهایی را که عادت داشته به پوشیدن آن، نباید (۱) به مرد نشان دهد، حتی به شوهر خود.

(۳۹۴) م - پوشیدن زیور حرام است ولی کفاره ندارد. (۲)

پانزدهم - روغن مالیدن به بدن. (۳)

(۳۹۵) م - احوط (۴) بلکه اقوی حرام بودن مالیدن روغن است، اگر چه بوی خوش در آن نباشد.

(۳۹۶) م - جایز نیست روغنی که بوی خوش در آن است استعمال کند پیش از احرام، اگر اثرش باقی می ماند تا وقت احرام. (۵)

(۳۹۷) م - اگر از روی اضطرار و احتیاج روغن بمالد عیبی ندارد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: نشان دادن زیورهای مذکور به شوهر جایز نیست، اما جلوگیری از دیده شدن آنها به شوهر لازم نیست (کتاب الحج، ج۳، ص۴۰۹). آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط مستحب آنها را برای شوهرش و مردانی که با او مَحرم اند ظاهر نسازد و نشان ندهد. (مناسک، مسأله ۲۵۶).

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: کفاره اش بنابر احتیاط مستحب، یک گوسفند است. آیه الله خویی: متعرّض اثبات و نفی مسأله کفاره نشده اند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: روغن مالیدن به بدن خود. آیه الله سبحانی: روغن مالیدن به بدن حرام است و اگر بوی خوش داشته باشد کفاره هم دارد ولی اگر بوی خوش نداشت مستحب است که گوسفندی قربانی نماید.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محرم نباید بر بدن خود روغن بمالد. آیه الله خامنه ای: روغن مالیدن به بدن و مو برای فرد محرم جایز نیست، خواه با روغن هایی باشد که برای زینت استعمال می شود یا با غیر آن، و خواه معطر باشد یا نباشد. (مناسک حج، م۲۲۰) آیه الله فاضل: اقوی این است.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: به نحو قطع و در صورت ارتکاب، تأخیر احرام با امکان، تا زمان زوال رائحه لازم است. (مناسک شیخ، ص۲۴). آیه الله خویی: فتوای معظّم له به دست نیامد. آیه الله سیستانی: ولی اگر در آن عطر نباشد بلکه خودش خوشبو باشد اشکال ندارد.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: ولی چنانچه با روغن غیر معطر، مشکل برطرف شود نباید روغن معطر بمالد. آیه الله سبحانی: اگر اضطرار با روغن بدون بوی خوش رفع می شود باید به آن اکتفا کند (کتاب الحج، ج۳، ص۴۲۰). آیه الله سیستانی: محرم می تواند روغنی که بوی خوشی ندارد برای مداوا استعمال کند و جایز است در حال ضرورت استعمال روغنی که خوشبو است یا بوی خوش در آن است..

(۳۹۸) م - خوردن روغن مانع ندارد اگر در آن بوی خوش مثل زعفران نباشد.

(۳۹۹) م - اگر در روغن بوی خوش نباشد در مالیدن آن کفاره نیست. (۱)

(۴۰۰) م - اگر در روغن بوی خوش باشد کفاره آن (۲) یک گوسفند است (۳) اگر چه از روی اضطرار (۴) باشد. (۵)

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: کفاره روغن مالی در صورتی که از روی علم و عمد باشد، یک گوسفند است، چه در روغن بوی خوش باشد یا نباشد و اگر از روی نادانی باشد، کفاره اش اطعام یک فقیر است بنابر احتیاط در هر دو مورد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود. آیه الله خویی: کفاره روغن مالی در صورتی که از روی علم و عمد باشد، یک گوسفند است و اگر از روی نادانی باشد، کفاره اش اطعام یک فقیر است بنابر احتیاط در هر دو مورد. آیه الله زنجانی: کفاره مالیدن روغن در صورتی که از روی علم و عمد باشد یک گوسفند است؛ و اگر از روی نادانی باشد غذا دادن یک فقیر است، و فرقی بین روغن خوشبو و غیر آن و حالت اختیار و اضطرار نیست. و کفاره خوردن روغنی که در آن زعفران و مانند آن باشد یک گوسفند است. آیه الله سبحانی: احتیاط مستحب یک گوسفند است. آیه الله مکارم: احتیاطاً یک گوسفند است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط، کفاره مالیدن روغن خوشبو به بدن، یک گوسفند است، و در مورد روغن های غیر خوشبو، سیر کردن یک فقیر است، اگر چه بعید نیست در هر دو مورد واجب نباشد. (مناسک حج، م ۲۲۴). آیه الله سیستانی: اگر مُحْرِم با علم و آگاهی و از روی عمد، بدن خود را با روغن خوشبو روغن مالی نماید، بنابر احتیاط باید یک گوسفند کفاره بدهد، هر چند از روی اضطرار باشد و اگر بدون علم و آگاهی این کار را کرده باشد، بنابر احتیاط کفاره آن اطعام یک فقیر است. (مناسک، مسأله ۲۵۸). آیه الله فاضل: اگر در روغن بوی خوش باشد کفّاره خوردن آن بنابر اقوی یک گوسفند است و در غیر مصرفِ خوردن هم احتیاطاً کفاره را بدهد. آیه الله نوری: کفاره مالیدن روغن به بدن، یک گوسفند است، اگرچه از روی اضطرار باشد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی: کفاره اش یک گوسفند است حتی در صورت ضرورت، علی الأحوط. آیه الله فاضل: در حال اضطرار کفاره ثابت نیست.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود..

شانزدهم - ازاله مو از بدنِ خود یا غیر خود، چه مُحرم باشد چه مُحِلّ.

(۴۰۱) م - در حرمت ازاله مو، فرقی نیست میان کم و زیاد، بلکه ازاله یک مو نیز حرام است. (۱)

(۴۰۲) م - ازاله مو، اگر از روی ضرورت باشد عیب ندارد (۲)؛ مثل زیادی شپش و دردسر و موی چشم که اذیت می کند.

(۴۰۳) م - اگر در وقت غسل یا وضو (۳) مویی بدون قصد کنده شود اشکال ندارد.

(۴۰۴) م - در ازاله مو فرقی نیست (۴) بین تراشیدن یا نوره مالیدن یا کندن یا قیچی کردن و غیر آن.

(۴۰۵) م - کفاره سرتراشیدن، اگر به جهت ضرورت (۵) باشد، دوازده «مُدّ» طعام است

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: بلکه حتی جزئی از یک مو.
۲- [۲] . آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: گناه ندارد ولی کفّاره دارد.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: یعنی به سبب وضو یا غسل و اظهر عدم وجوب فدیه است. (مناسک شیخ، ص۲۴). آیه الله خامنه ای: یا تیمّم. (مناسک حج، م۲۲۶) آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: یا تیمّم یا تطهیر از خبث یا ازاله مانع از رسیدن آب وضو و غسل و مانند آن. آیه الله سبحانی: محرم می تواند حمام برود ولی اگر بداند با کشیدن کیسه مویی از بدن جدا می شود نباید این کار را بکند.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در حرام بودن ازاله مو بین انواع مذکور فرقی نیست ولی در کفاره فرق دارد.
۵- [۵] . آیه الله بهجت: اگر محرم با ضرورت و بدون ضرورت سر خود را بتراشد کفاره اش یک گوسفند یا سه روز روزه یا اطعام ده مسکین است که به هر یک یک مد داده شود بلکه بنابر احتیاط به هر کدام به مقداری که سیر شوند اگر چه بیش از یک مد باشد طعام داده شود. احتیاط در رعایت اکثر از مدّ و اشباع است. (مناسک، مسأله ۲۶۰ و مناسک شیخ، ص۲۴). آیه الله فاضل: یکی از سه چیز به نحو تخییر است. آیه الله گلپایگانی: کفاره ازاله مو از بدنِ خود، چه در حال ضرورت و چه در غیر ضرورت ثابت است الاّ در ازاله مو از بدنِ دیگری که در حال ضرورت کفاره ندارد..

که باید به شش (۱) مسکین بدهد، یا سه روز روزه بگیرد، یا یک گوسفند قربانی کند. (۲) و «مُد» یک چارک (ده سیر) است تقریباً.

(۴۰۶) م - اگر تراشیدن از روی ضرورت نباشد احتیاط واجب (۳) آن است که یک گوسفند کفاره بدهد، بلکه تعین گوسفند در این صورت بعید نیست.

(۴۰۷) م - اگر از زیر هر دو بغل خود ازاله مو کند (۴) باید یک گوسفند ذبح کند برای کفاره (۵)، بلکه احتیاط (۶) آن است که اگر از زیر یک بغل هم ازاله مو کند یک گوسفند کفاره بدهد. (۷)

۱- [۱] . آیه الله گلپایگانی: صدقه دادن ده مدّ به ده مسکین کفایت می کند اگرچه دوازده مد به شش مسکین بهتر است. (مناسک فارسی، ص۴۲، مسأله ۶۳).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: این کفاره، مخصوص بیماری و سردرد است و تراشیدن تمام سر برای ضرورت های دیگر مانند تراشیدن قسمتی از سر، کفاره ندارد. (مدّ حدود نهصد گرم است).

۳- [۳] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم، نوری: کفاره آن یک گوسفند است. آیه الله بهجت: رعایت این احتیاط لازم نیست (مناسک شیخ، ص۲۴). آیه الله خامنه ای: اگر سر را عالماً عامداً بتراشد باید یک گوسفند کفّاره بدهد. (مناسک حج، م۲۲۸)

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: کفاره آن طعام سه مسکین است بنابر اقوی.

۵- [۵] . آیه الله نوری: اگر از زیر هر دو بغل ازاله مو کند احتیاط آن است برای هر یک از بغل ها یک گوسفند کفّاره بدهد.

۶- [۶] . آیه الله مکارم: این حکم واجب است.

۷- [۷] . آیه الله بهجت: اگر موی زیر هر دو بغل خود را بکند کفاره اش یک گوسفند است بنابر اقوی و در کندن موی یک طرف، سه مسکین را طعام بدهد. (مناسک، مسأله ۲۶۰). آیه الله زنجانی: اگر موی زیر هر دو بغل را بکند باید یک گوسفند قربانی کند، و در غیر کندن و همچنین در ازاله موی زیر یک بغل، کفاره گوسفند بنابر احتیاط مستحب است. آیه الله سیستانی: اگر موی زیر بغل را بکند حکم همین است و همچنین بنابر احتیاط واجب اگر به وسیله دیگری، غیر از کندن، موی آن را ازاله نماید و اگر موی ریش یا غیر آن را بکند کفاره آن یک مشت طعام است و اگر مُحرِم سر دیگری را تراشید چه مُحرم باشد چه غیر مُحرم کفّاره ندارد. آیه الله فاضل: سه فقیر را اطعام کند. آیه الله گلپایگانی: کفاره ازاله مو از زیر بغل، یک گوسفند است. (مناسک عربی، ص۹۷ - مناسک فارسی، مسأله ۳۹۷)..

(۴۰۸) م – احتیاط واجب آن است که اگر موی سر (۱) را ازاله کند به غیر تراشیدن، کفاره تراشیدن را بدهد. (۲)

(۴۰۹) م – اگر دست بکشد به سر یا ریش خود و یک مو یا بیشتر بیفتد، احتیاط (۳) آن است که یک کف طعام صدقه بدهد. (۴)

ص:۲۶۱

۱- [۱] . آیه الله بهجت: فرقی بین کندن و ماشین کردن و نوره گذاشتن نیست، چه از سر باشد یا صورت یا مواضع دیگر. آیه الله خویی: بلکه واجب است. (معتمد، ج۴، ص۲۰۸).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط، مستحب است. آیه الله سبحانی: حکم آن از نظر کفاره با تراشیدن یکی است.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: یک کف از طعام صدقه بدهد و ساقط شدن مو به این سبب با عدم اطمینان به ساقط شدن، غیر از ازاله غیر عمدّیه است که فدیه ندارد، اگر چه هر دو جایز است. (مناسک شیخ، ص۲۵). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید یک مشت طعام بدهد. آیه الله خامنه ای: احتیاط مستحب آن است که به قدر یک مشت گندم و آرد و امثال آن صدقه بدهد. (مناسک حج، م۲۳۱) آیه الله زنجانی: باید یک مشت طعام، کفاره بدهد و کشیدن اعضای دیگر حکم کشیدن دست را دارد. آیه الله سبحانی: اگر در حال التفات به احرام عمداً دست خود را بر سر یا ریش خود بکشد و تار مویی کنده شود باید یک مشت آرد گندم کفاره دهد. آیه الله سیستانی: خاراندن سر و بدن اشکال ندارد اگر مویی را نکند و خون خارج نشود و اگر بی جهت محرم دست به سر و ریش خود بکشد و مویی یا بیشتر بیافتد باید یک مشت طعام کفاره بدهد ولی اگر در وضو و مانند آن باشد چیزی بر او نیست. آیه الله فاضل: در غیر وضو و غسل. آیه الله مکارم: مقصود از یک کف طعام، مقداری غذاست.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه با علم و عمد باشد، باید یک مشت طعام صدقه بدهد وگرنه کفاره ندارد. همچنین محرم اگر مقداری از سر یا زیر بغل خود را بتراشد، چنانچه مقدار آن به حدی باشد که عرفاً گفته شود که سر یا زیر بغل خود را تراشیده است، کفاره آن مانند کفاره تراشیدن تمام سر یا زیر بغل است وگرنه کفاره آن یک مشت طعام است..

هفدهم - پوشانیدن مرد سر خود را (۱)، به هر چه او را بپوشاند.

(۴۱۰) م - احتیـاط واجب (۲) آن است که سـر را به چیزهـایی غیر پوششـی هم نپوشانـد؛ مثـل گل و حنا و دوا و پوشال و غیر اینها.

(۴۱۱) م - احتیاط واجب (۳) آن است که چیزی بر سر نگذارد؛ مثل بار برای حمل، که سر به آن پوشیده شود.

(۴۱۲) م - جـایز است (۴) به بعض بـدن خود، سـر را بپوشانـد؛ مثل آنکه دست ها را روی سـر بگـذارد، لیکن (۵) احتیاط در ترک آن است.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: با چیزهایی که معمولاً سر را با آن می پوشانند، مانند پارچه و کلاه. آیه الله سبحانی: هر وسیله ای که باشد بنابراین پوشاندن سر به وسیله گِل و حنا و دارو و بار برای حمل جایز نیست و احتیاط واجب است که مرد محرم سر خود را به وسیله اعضا بدن مثل دست نپوشاند از اینجا حکم سه مسأله بعد روشن شد (م۴۱۱ تا ۴۱۳)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: محرم نباید سر خود را بپوشاند حتی با گِل و مانند آن. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگـانی: پوشانـدن سـر و گوش ها برای مردان حرام است و در این امر تفاوتی بین پوشاندن تمام یا قسمتی از سـر نیست، و تفاوتی بین پوشاندن سـر با پارچه و یا با حنا، گِل، گذاشتن بار بر روی سر، و یا روی دوش به طوری که قسمتی از سر را بپوشاند، و یا ارتماس در آب و امثال آن نمی باشد. (آداب و احکام حج، ص۱۶۱).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مسـتحب است. آیه الله زنجانی: مرد محرم نباید با گذاشـتن بار بر سـر، سـرش را بپوشاند، هرچند کفاره ندارد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: احوط و اولی ترک پوشانیـدن سـر به قسـمتی از بدن؛ مثل دست است در غیر موارد ضـرورت عرفیه یا شرعیه. اگر چه جواز خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ۲۵).

۵- [۵] . آیه الله نوری: از لکن احتیاط... در مناسک ایشان نیامده است..

(۴۱۳) م - جایز نیست (۱) سر را زیر آب کند بلکه جایز نیست (۲) زیر مایع دیگری؛ مثل گلاب و سرکه و غیرآن، کند. (۳)

(۴۱۴) م - در حکم سر است بعض (۴) سر، پس نباید بعض سر را هم بپوشاند (۵) و نه زیر آب یا مایع دیگری کند. (۶)

ص:۲۶۳

۱- [۱] . آیه الله بهجت: محرم نبایستی در آب فرو رود که سرش زیر آب شود و بنابر احتیاط در غیر آب از مایعات دیگر (مناسک، مسأله ۲۶۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محرم نبایستی در آب فرو رود که سرش زیر آب برود. آیه الله خامنه ای: فرو بردن تمام سر در آب برای محرم جایز نیست اما اگر تمام سر را در آب فرو برد، کفاره ای بر عهده اش نخواهد بود. و بنابر ظاهر در این مسأله تفاوتی میان زن و مرد وجود ندارد. (مناسک حج، م۱۸۱) آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: برای محرم جایز نیست همه سر خود را در آب فرو برد بلکه بنابر احتیاط در غیر آب هم جایز نیست و فرقی در این حکم بین زن و مرد نیست و منظور از سر در این حکم، همه قسمتی است که بالاتر از گردن است.

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: بنابر احتیاط.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست.

۴- [۴] . آیه الله خویی: بردن بعض سر در آب مانعی ندارد. (معتمد العروه، ج۴، ص۲۲۱). آیه الله سبحانی: البته قسمتی از سر اشکال ندارد زیر آب برود. آیه الله سیستانی: پوشیدن بعض سر جایز نیست ولی زیر آب بردن بعض سر جایز است. آیه الله فاضل: بنابر اقوی در تغطیه، لکن در حمل، بنابر احتیاط. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب، ولی ریختن آب بر سر مانعی ندارد.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: پوشاندن قسمتی از سر به نحوی که عرفاً مصداق پوشاندن سر باشد - مانند گذاشتن کلاه کوچک در وسط سر - جایز نیست، امّا در غیر این صورت - مانند گذاشتن قرآن و مانند آن بر روی سر و یا خشک کردن تدریجی بخشی از سر - اشکال ندارد، هر چند احوط آن است که از آن نیز اجتناب نماید. (مناسک حج، م۱۸۰)

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: در خصوص فرو بردن سر در آب یا مایع دیگر، احتیاط واجب آن است که معظم سر را در آن فرو نبرد. آیه الله خامنه ای: حرمت زیر آب بردن نسبت به بعض سر معلوم نیست. (مناسک حج، س۶۲)).

(۴۱۵) م – گوش ها ظاهراً (۱) از سر محسوب است پس نباید آنها را پوشانید.

(۴۱۶) م – پوشانیدن رو برای مردان مانع ندارد و از سر محسوب نیست، پس در وقت خواب مانعی از پوشاندن آن نیست.

(۴۱۷) م – گذاشتن بند خیک آب بر سر، از حکم پوشش استثنا شده و مانع ندارد.

(۴۱۸) م – دستمالی را که برای سردرد به سر می بند عیب ندارد. (۲)

(۴۱۹) م – گذاشتن سر روی بالش برای خوابیدن (۳) مانع ندارد.

(۴۲۰) م – اگر پارچه ای را روی کمانی بیندازند؛ به نحوی که بالای سر باشد و سر را زیر آن کند برای حفظ از پشه، مانع ندارد و همچنین رفتن در پشه بند اشکال ندارد.

(۴۲۱) م – زیر دوش حمّام رفتن برای مُحرِم مانع ندارد (۴)، لیکن زیر آبشاری که سر را فرو گیرد جایز نیست.

(۴۲۲) م – اگر سر را شست نباید (۵) با حوله و دستمال خشک کند و بعض سر هم در

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله نوری: گوش ها در این حکم ملحق به سر است. آیه الله سبحانی: گوش ها از سر محسوب نمی شوند ولی بنابر احتیاط واجب گوش ها را نیز نپوشاند اما گذاشتن سمعک یا پنبه داخل سوراخ گوش اشکالی ندارد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب. آیه الله فاضل: ولی پوشاندن مقداری از گوش مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ولی بنابر احتیاط واجب باید کفاره بدهد. آیه الله زنجانی: و کفاره هم ندارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: گناه ندارد ولکن کفّاره دارد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: که بخشی از سر را می پوشاند اشکالی ندارد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: بلکه رفتن زیر آبشاری که سر را فرا گیرد نیز مانع ندارد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: مرد می تواند سر خود را با حوله خشک کند و زن صورتش را در صورتی که این کار به تدریج انجام گیرد. (پرسش های جدید حج، ص۱۱، مساله ۴۹). آیه الله خامنه ای: خشک کردن تدریجی سر با حوله اشکال ندارد مگر در صورتی که حوله را بر روی تمام سر بیندازد و سر را با آن خشک کند. (مناسک حج، س۶۱) آیه الله زنجانی: خشک کردن سر با حوله و مانند آن اشکال ندارد مگر در صورتی که برای خشک کردن حوله را روی سر یا بعض آن قرار دهد. آیه الله سیستانی: هر چند به نحو کشیدن پارچه بر سر باشد بنابر احتیاط واجب و اگر وقت نماز تنگ است گوشه حوله یا پارچه را بگیرد و به مقداری که در مسح سر واجب است خشک کند. آیه الله گلپایگانی: در آراء المراجع (چاپ سوم، ص۱۶۸) نقل می کند که معظم له شفاهاً فرموده اند: خشک نمودن سر به وسیله حوله و دستمال مانع ندارد ولی باید طوری خشک کند که سر پوشیده نشود. آیه الله مکارم: خشک کردن مانع ندارد به شرط اینکه سر را با آن نپوشاند..

حکم همه است. (۱)

(۴۲۳) م – در وقت خوابیدن، مرد نباید سر خود را بپوشاند (۲) و اگر بدون التفات پوشانید باید فوراً آن را باز کند و همین طور اگر از روی فراموشی پوشانید واجب است فوراً سر را باز کند و مستحب است تلبیه بگوید بلکه احوط است گفتن آن. (۳)

(۴۲۴) م – اگر سر را بپوشاند؛ به نحوی از انحا، کفاره (۴) آن یک گوسفند است (۵) و

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر خشک کردن سر به نحو جزء جزء سر باشد که در هر بار خشک کردن، پوشاندن سر بر آن صدق نکند، اشکال ندارد. آیه الله سبحانی: مگر اینکه به صورت تدریجی انجام بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: بر مردم محرم، مکروه است که هنگام خوابیدن، روانداز را روی سر خود بکشد و احتیاط استحبابی در ترک آن است، ولی نباید سر را با کلاه و دستمال و مانند آن بپوشاند. آیه الله سبحانی: ابتداءاً جایز نیست ولی اگر در خواب بی اختیار سر او پوشیده شد مانعی ندارد و دیگران نیز تکلیفی ندارند تا او را با خبر سازند لیکن وقتی بیدار شد و یا ملتفت شد باید فوراً پتو و امثال آن را کنار بزند و احتیاطاً تلبیه بگوید.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بلکه گفتن تلبیه واجب است و گفتن یک «لبیک» کافی است. آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده اند. آیه الله نوری: از «مستحب است تلبیه...» در مناسک ایشان نیامده است.

۴- [۴] . آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم: بنابر احتیاط واجب کفاره اش یک گوسفند است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: به احتیاط واجب و بنابر اظهر سر زیر آب کردن کفاره ندارد. آیه الله خامنه ای: کفاره پوشاندن سر، بنابر احتیاط واجب، یک گوسفند قربانی کردن است. و بعض سر حکم تمام سر را ندارد مگر عرفاً بر آن صدق کند که سر را پوشانده است؛ مثل اینکه کلاه کوچکی که فقط قسمت وسط سر را می پوشاند بر سر بگذارد. (مناسک حج، س۶۲).

احتیاط (۱) واجب کفاره است برای پوشاندن بعض سر. (۲)

(۴۲۵) م - احوط آن است (۳) که اگر مکرر سر را پوشانید، مکرر کفاره بدهد؛ یعنی برای هر دفعه یک گوسفند کفاره است (۴)، گرچه تعدد کفاره معلوم نیست و به نظر بعید نمی آید واجب نبودن. (۵)

(۴۲۶) م - اگر سر را پوشانید و گوسفند را برای کفاره ذبح کرد و باز سر را پوشانید احتیاط (۶) به کفاره دادنِ دوباره خیلی مطلوب است گرچه وجوبش معلوم نیست. (۷)

(۴۲۷) م - کفاره در صورتی واجب است که از روی علم به مسأله و عمد سر را

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: کفاره پوشاندن سر، بنابر احتیاط، یک گوسفند قربانی کردن است و بعضی سر حکم تمام سر را ندارد مگر عرفاً بر آن صدق کند که سر را پوشانده است؛ مثل اینکه کلاه کوچکی که فقط قسمت وسط سر را می پوشاند بر سر بگذارد. آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر عمداً با کلاه یا عمامه یا دستار و مانند آن تمام یا قسمتی از سر را بپوشاند باید یک گوسفند کفاره بدهد و اگر با گذاشتن غیر لباس مانند بادبزن و حنا سر را بپوشاند کفاره ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۴- [۴] .آیه الله نوری: با تکرار در پوشاندن سر، کفاره نیز مکرّر می شود.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: احوط تعدد فدیه است به تعدد پوشانیدن، خصوصاً هرگاه بی عذر باشد، خصوصاً هرگاه مجلس متعدّد باشد و اقوی تعدد فدیه است در صورت تخلل تکفیر. (مناسک شیخ، ص۲۶). آیه الله تبریزی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله خامنه ای: احتیاط تکرّر کفّاره در صورت تکرّر ستر است مطلقاً. (مناسک حج، س۷۲) آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط باید کفاره مجدد بدهد و حتی اگر سر را در دو مجلس بپوشاند هر چند در وسط کفاره پرداخته باشد احتیاط آن است که دو کفاره بدهد. آیه الله سیستانی: بعید نیست یک کفاره کافی باشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت تعدّد پوشانیدن سر، باید کفاره متعدد بدهد. (مناسک عربی، ص۹۱) آیه الله مکارم: این احتیاط در این مسأله و مسأله بعد، وجوبی است.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۷- [۷] . نظریه آیات عظام بهجت، خامنه ای، صافی، گلپایگانی: در مسأله قبل گذشت. آیات عظام تبریزی، زنجانی، سیستانی: در این صورت دوباره باید کفاره بدهد. آیه الله نوری: احتیاط، واجب است..

بپوشاند، پس اگر از روی ندانستن مسأله یا غفلت و سهو و نسیان بپوشاند کفاره ندارد. (۱)

هیجدهم - پوشانیدن (۲) زن روی خود را به نقاب و روبند و برقع.

(۴۲۸) م - پوشانیدن رو را به هر چیز، اگر چه چیزهای غیر متعارف باشد (۳)؛ مثل پوشال و گل و چیزهای دیگر، جایز نیست بنابر احتیاط، و جایز نیست با بادبزن روی خود را بپوشاند. (۴)

(۴۲۹) م - بعض رو در حکم تمام آن است و نباید آن را بپوشاند. (۵)

۱- [۱] . آیات عظام خویی، سیستانی: بلکه ظاهر این است که در موارد جواز ستر و اضطرار نیز کفاره واجب نیست (مناسک، مسأله ۲۵۶). آیه الله سبحانی: اما در صورت ضرورت نیز احتیاط واجب در کفاره است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در غیر حال ضرورت، مانند تحفّظ از مگس و نحو آن در حال خوابیدن. (مناسک شیخ، ص۲۶).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله نوری: پوشاندن رو هر چند به چیزهای غیر متعارف؛ مثل پوشال و گل نیز جایز نیست و جایز نیست با بادبزن روی خود را بپوشاند.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: پوشاندن صورت با بادبزن و مانند آن (کاغذ و روزنامه و...) برای زنان حرام است، اما گذاشتن دست ها بر روی صورت اشکال ندارد. (مناسک حج، م۱۸۷)

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: پوشاندن صورت در قسمت پایین آن یعنی از بینی تا چانه جایز نیست و در قسمت بالای آن نیز احتیاط ترک نشود. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط. آیه الله خامنه ای: پوشاندن صورت در حال احرام به گونه ای که متعارف زنان در حجاب از نامحرم یا خودداری از شناخته شدن است برای زنان جایز نیست. بنابراین پوشاندن بخشی از صورت به نحوی که پوشاندن صورت بر آن صدق کند، مانند پوشاندن گونه ها و بینی و دهان و چانه جهت حجاب یا شناخته نشدن، مانند پوشاندن، تمام صورت است و جایز نمی باشد. (مناسک حج، م۱۸۴) - استفاده از ماسک برای پوشش بینی و دهان برای زنان در حال احرام مانع ندارد. (مناسک حج، م۱۸۵) آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب، و لذا پوشیدن مقنعه که اطراف صورت را می گیرد خلاف احتیاط است و همچنین جایز نیست بنابر احتیاط خشک کردن صورت با حوله یا دستمال، هر چند همه صورت را نپوشاند، ولی تمیز کردن بینی و مانند آن اشکال ندارد. آیه الله فاضل: بعض رو در حکم تمام است. و بنابر اقوی پوشاندن صورت در قسمت پایین آن؛ یعنی از بینی تا چانه جایز نیست و در قسمت بالایی آن به احتیاط واجب.

(۴۳۰) م - اگر دست های خود را روی صورت بگذارد مانع ندارد. (۱)

(۴۳۱) م - اگر روی خود را برای خوابیدن روی بالش بگذارد مانع ندارد. (۲)

(۴۳۲) م - واجب است برای نماز سر را بپوشانـد و مقدمتاً برای پوشانیدن سر کمی از اطراف رو را بپوشاند (۳)، لیکن واجب است (۴) بعد از نماز فوراً آن را باز کند. (۵)

(۴۳۳) م - جایز است برای رو گرفتن از نامحرم (۶) چادر یا جامه را که به سر افکنده

۱- [۱] . آیـه الله بهجـت: دسـت گذاشــتن روی صـورت مـانعی نـدارد. (پرسـش هـای جدیـد حـج، ص۱۲، س۵۰). آیـه الله گلپایگانی: متعرّض مسأله نشده اند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه زن محرم در حال خوابیدن می تواند با مثل پتو و ملحفه صورت خود را بپوشاند. آیه الله زنجانی: بلکه برای خواب می توانـد روانـداز را روی صورتش بکشـد، هرچنـد خلاف احتیاط استحبابی است. آیه الله نوری: زن محرم نمی تواند صورت خود را با حوله خشک و یا پاک کند؛ چنان که مرد محرم نمی تواند سر خود را با آن پاک یا خشک کند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: پوشانیـدن رو به مقـداری که مقـدمه پوشانیدن سـر می باشد، در حال نماز عیبی ندارد و می تواند سـر انـدازش را آویزان نمایـد در نمـاز و بعـد از آن. (مناسـک شـیخ، ص۲۶). آیـات عظـام تبریزی، خویی، سیسـتانی، گلپایگانی: پوشانیدن رو که مقدمه پوشانیدن سر می باشد، در حال نماز عیبی ندارد.

۴- [۴] . آیـه الله تـبریزی، آیه الله خـویی: احتیـاط این است که پس از فراغت از نمـاز آن را بردارد. آیه الله سیسـتانی: احتیـاط واجب این است که پس از فراغت از نماز آن را بردارد. آیه الله مکارم: واجب نیست.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: پوشاندن اطراف صورت از بالا یا پایین و یا دو طرف آن، به طوری که زنان هنگام پوشیدن مقنعه به نحو متعارف و یا هنگام پوشاندن سـر در نماز انجام می دهند و پوشاندن صورت بر آن صدق نمی کند، اشـکال ندارد، چه در نماز باشد و چه در حال دیگر. (مناسک حج، م۱۸۶)

۶- [۶] . آیـه الله اردبیلی: بلکه بعیـد نیست که در جـایی که نـامحرم نیست نیز همین حکم باشـد. آیه الله بهجت: بلکه مطلقـاً و اختیاراً و تا حدّ نحر علی الأظهر. (مناسک شیخ، ص۲۶). آیه الله زنجانی: بلکه مطلقاً جایز است..

پایین بیندازد تا محاذی بینی، بلکه چانه، بلکه در صورت احتیاج تاگردن و چیزی بر او نیست. (۱)

(۴۳۴) م - بهتر آن است (۲) که آن چیزی را که در موقع حاجت از سر پایین می اندازد، با دست یا چیز دیگر دور از رو نگه دارد (۳) که به صورت نچسبد، بلکه این کار احوط (۴) است.

(۴۳۵) م - بعضی برای دور نگه نداشتن جامه از صورت، کفاره لازم دانسته اند (۵) و آن احوط است، گرچه اقوی واجب نبودن آن است (۶)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: جایز است زن در حال احرام، چادر یا جامه ای را که بر سر انداخته طرف آن را بر روی صورت بیاویزد، به نحوی که بخشی از صورت و پیشانی اش را تا بالای بینی بپوشاند، اما احوط آن است که اگر مرد اجنبی او را نمی بیند، از این کار اجتناب نماید. (مناسک حج، م۱۸۸) آیه الله سیستانی: و در جایی که نامحرم نیست این گونه پوشش نیز جایز نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگهدارند. (آداب و احکام حج، ص۱۶۲).

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: در مسأله قبل احوط آن است که پوشش مذکور با صورت تماس نداشته باشد. (مناسک حج، م۱۸۹)

۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: تحفظ آن از رسیدن به صورت لازم نیست. آیه الله نوری: زن ها در حال احرام باید سعی کنند که مقنعه در حال درآوردن و پوشیدن صورتشان را نپوشاند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی، آیه الله تبریزی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله خویی: احوط آن است که از صورت دور نگه دارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگه دارد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: شاید وجه آن، استفاده مساوات احرام زن در رو، با احرام مرد در سراست در جمیع احکام از بعضی روایات، و در این استفاده تامّل است. (مناسک شیخ، ص۲۶).

۶- [۶] . آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: احتیاط واجب آن است که یک گوسفند کفاره دهد. آیه الله سبحانی: دلیلی برای تفصیل نیست و همینطور ممکن است استناد شیخ به صحیحه علی بن جعفر باشد و با توجه به اینکه لفظ " جرحت " محتمل است که نسخه بدل " خرجت " باشد وجهی ندارد پس اصل برائت در مورد کفاره پوشاندن صورت برای زن محرم محکم است و کفاره ندارد..

(۴۳۶) م – در نقاب انداختن و پوشاندن رو (۱)، به هر نحو که باشد (۲)، کفاره لازم نیست (۳) گرچه موافق احتیاط است.

نوزدهم – سایه قرار دادن مرد بالای سر خود: (۴)

(۴۳۷) م – سایه قراردادن جایز نیست از برای مردان (۵)، و برای زن ها و بچه ها جایز است و کفاره هم ندارد.

(۴۳۸) م – حرام بودنِ سایه قرار دادن بالای سر، مختص به حال منزل طی

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: کفاره پوشاندن رو با چیزهای پوششی مانند نقاب و پوشیه، یک گوسفند است و با غیر لباس ظاهراً کفاره ندارد، البته به جهت حاجتی چون بیماری، پوشاندن صورت جایز است و کفاره نیز ندارد.

۲- [۲] . آیه الله نوری: هر چند بر زنی که احرام بسته حرام است، اگر تخلّف کرد کفّاره بر او لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: وجوب کفارّه پوشانیدن صورت زنان یک گوسفند، منقول از شیخ و حلبی است. (مناسک شیخ، ص۲۶). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که یک گوسفند بدهد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید یک گوسفند کفاره بدهد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: حرکت کردن با وسیله نقلیه سقف دار برای مرد محرم جایز نیست، روز باشد یا شب، هوا آفتابی باشد یا ابری، همچنین جایز نیست در هوای آفتابی یا بارانی در پناه سایبان متحرک مانند چتر حرکت کند. آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب سایر قراردادن برای بدن نیز در حال سیر و پیمودن راه جایز نیست. بنابراین نشستن در ماشین و بیرون نگهداشتن سر از شیشه یا سقف آن، خلاف احتیاط وجوبی است. آیه الله نوری: در حال سیر و راه پیمودن.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: در حال حرکت..

کردن است و اما در حالی که در محلی منزل کرد در منی باشد یا غیر آن (۱)، زیر سایه رفتن مانع ندارد و با چتر و مثل آن سایه بر سر قرار دادن مانع (۲) ندارد اگرچه در حال راه رفتن باشد (۳) پس مانع ندارد که در منی از چادر خود تا محلی که ذبح می کنند یا محلی که رمی جمرات می کنند با چتر برود (۴) گرچه احتیاط

ص:۲۷۱

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: می تواند در پناه سایبان ثابت مانند دیوار و پل و خیمه و تونل های کوتاه حرکت کند ولی با وسیله سقف دار و چتر نمی تواند به قربانگاه یا جمرات برود، همچنان که اگر هوا آفتابی یا بارانی باشد اگر مشقت شدید نداشته باشد نباید از تونل های طولانی استفاده کند و در این حکم فرقی بین مکه و عرفات و مشعر و منی و مسیرهای بین راه نیست.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: احتیاط واجب ترک سایه انداختن است در وقت تردّد برای حوائج غیر خانه و خیمه و نحو آنها، چه در مکه و چه در عرفات و منی. (مناسک شیخ، ص۲۷). آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: رفتن زیر سایه ثابت مانعی ندارد، ولی بنابر احتیاط نمی تواند در حال حرکت، برای خود سایه بان درست کند؛ مثل آنکه چتر بردارد و یا سوار ماشین سقف دار شود. آیه الله سیستانی: امّا پس از پیاده شدن و جایی را منزل خود قراردادن، اگر محرم بخواهد جهت انجام کارهایش به اینجا و آنجا برود؛ مانند اینکه در مکه منزل کند و بخواهد جهت انجام طواف و سعی به مسجدالحرام برود و یا به منزل خود در منی وارد شود و بخواهد به قربانگاه یا جمرات برود، حکم به جواز سایه قرار دادن بالای سر خود، چون به وسیله چتر و چه سوار شدن ماشین سقف دار خیلی مشکل است، و احتیاط نباید ترک شود. (مناسک، مسأله ۲۷۱). آیه الله نوری: حرمت سایه بر سرقرار دادن، اختصاص به سایه ای دارد که با شخص حرکت می کند؛ مثل چتر و ماشین مسقّف و هواپیما و امّا سایه ثابت مثل پل و تونل هر قدر طولانی باشد، جواز عبور از زیر آنها بدون اشکال است.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: احوط آن است که شخص محرم پس از رسیدن به مکه پیش از انجام مناسک عمره و همچنین در حال احرام در عرفات و منی، از قرار گرفتن در زیر سایه های متحرک مانند اتوبوس مسقف و چتر، اجتناب کند. ولی قرار گرفتن در سایه دیوار و درخت و مانند آنها و نیز عبور از زیر سقف های ثابت مانند پل و تونل، حتی در روز اشکال ندارد. (مناسک حج، م۱۹۲ و ۱۹۵)

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب پس از ورود به مکه برای رفتن به مسجد الحرام و همچنین در منی برای حرکت از نقطه ای به نقطه دیگر از سایبان های متحرک مانند چتر و اتومبیل سقف دار استفاده نکند. آیه الله نوری: اشکال ندارد..

مستحب (۱) ترک است در حال راه رفتن.

(۴۳۹) م – فرق نیست در حرام بودن سایه قرار دادن در وقت طی کردن منزل، بین آنکه در محملی باشد که روپوش دارد یا در اتومبیل سرپوشیده باشد یا در هواپیما باشد یا زیر سقف کشتی باشد.

(۴۴۰) م – احتیاط (۲) آن است که در وقت طی منزل، به پهلوی محمل یا هر چیزی که بالای سر او نباشد، استظلال نکند (۳)، اگر چه جایز بودنِ آن خالی از قوت نیست. (۴)

(۴۴۱) م – کسانی که از تهران یا جای دیگر می خواهند به مکه مشرف شوند یا

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله خویی: و در قسمت جدید شهر مکه بنابر احتیاط، سوار ماشین سقف دار نشوند. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۳۷).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: محرم نمی تواند در سایه سایبان متحرکی که بالای سر او نباشد نیز حرکت کند، ولی قرار گرفتن در سایه صندلی ها و دیوارهای ماشین، اشکال ندارد، و فرقی بین ماشین خود و دیگری نیست.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: احوط ترک سایه انداختن از آفتاب است، اگر چه منحرف از بالای سر باشد با چیزی که در سر ممنوع است. (مناسک شیخ، ص۲۷). آیه الله تبریزی: حرمت و ثبوت کفاره در تظلیل جانبی مبنی بر احتیاط است. آیه الله خویی: و احوط بلکه اظهر این است که زیر سایه چیزی که روی سر نباشد نیز نرود، پس اگر از طرف چپ و راست چیزی بر او سایه بیفکند؛ به نحوی که تأثیر در کم شدن گرما یا سرما یا باد و نحو آن داشته باشد، جایز نیست و کفاره دارد. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: گذشتن از زیر پل های وسط راه مانعی ندارد و همچنین بودن در سایه ای که از دیوارهای اتومبیل سر باز و مانند آن به وجود می آید. آیه الله سیستانی: سایه های متحرك که بالای سر محرم قرار نگرفته برای پیاده مطلقاً جایز است و سواره احتیاطاً اجتناب کند مگر اینکه کوتاه باشد که سر و سینه را فرا نگیرد. آیه الله گلپایگانی: احتیاط مستحب آن است که مرد مُحرِم در حال راه رفتن در سایه چیزی که بالای سر او هم نیست نباشد. (آراء المعراجع، ص۱۷۲). آیه الله نوری: استظلال، اختصاص به بالای سر دارد و شامل سایه حاصل از دیوار ماشین نمی شود. .

هواپیما، اگر نذر کنند برای احرام بستن از تهران، نذر آنهاصحیح است (۱) و باید محرم شوند (۲) و اگر راه دیگری نباشد جز هواپیما، باید بروند به حج، لیکن برای زیر سقف بودن در حال طی منزل باید کفاره بدهند.

(۴۴۲) م - کسی که نذر کرد از تهران یا جای دیگر محرم شود، باید محرم شود (۳) و حتی الإمکان باید از راهی برود که زیر سایه - در طی منزل - قرار نگیرد و اگر راهی نباشد که زیر سقف قرار نگیرد در صورت التفات به این مطلب پیش از نذر معصیت کار است (۴) برای آنکه خود را از روی عمد مبتلای به معصیت کرده است. (۵)

(۴۴۳) م - کسانی که می خواهند با هواپیما به مکه بروند، لازم است با هواپیما

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود. آیه الله زنجانی: نذری که سبب می شود محرم ناچار گردد با وسیله سرپوشیده سفر کند باطل است.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: احتیاطاً این شخص در میقات یا اگر نشد در ادنی الحل تجدید احرام کند. آیه الله سیستانی: نذرِ احرام قبل از میقات، برای کسی که می داند ناچار می شود زیر سقف برود محل اشکال است. (ملحق مناسک). آیه الله فاضل: صحت نذر برای کسی که می داند باید در روز با وسیله مسقّف حرکت کند محل اشکال است. بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتّع نمی تواند به یکی از مواقیت معروفه برود، نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است، ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند. و در هر صورت کفّاره زیر سقف رفتن را باید بدهد.

۳- [۳] . آیات عظام سبحانی، فاضل، نوری: می تواند از راهی برود که زیر سایه قرار بگیرد، مانند تونل و پل و زیر درخت، از سایه های ثابت.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر احتیاط واجب نذر او صحیح نیست. آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۴۴۱ مراجعه شود.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: ظاهر این است که معصیت نکرده است، ولی برای استظلال اضطراری کفاره باید بدهد. آیه الله سبحانی: در صورتی که از مواقیت معروفه می گذرد احتیاطاً احرام خود را در میقات تجدید کند و الاّ در ادنی الحل احرام را تجدید کند. آیه الله مکارم: معصیتی نکرده است..

به مدینه بروند و از آنجا در مسجد شجره محرم شوند و با اتومبیلی که سقف ندارد به مکه بروند و یا آنکه بروند جده به قصد رفتن به جحفه و در صورت امکان بروند به جحفه و از آنجا محرم شوند و با اتومبیل بی روپوش بروند به مکه معظمه، و اگر رفتن به میقات امکان نداشت از جده (۱) محرم شوند (۲) و بهتر آن است که (۳) در «حده» هم که بین جده و مکه است تجدید احرام کنند. (۴)

(۴۴۴) م - نشستن در زیر سقف در حال طی منزل در شب (۵) خلاف احتیاط است

ص:۲۷۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: با نذر. آیه الله زنجانی: اگر از مواقیت پنج گانه یا نزدیک آن می گذرند باید از آنجا محرم شوند، وگرنه هر کجا خارج حرم محرم شوند کافی است و در هر دو صورت بعد از احرام باید از محرمات احرام پرهیز کنند. آیه الله فاضل: از ادنی الحلّ محرم شوند.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: جدّه نه میقات است و نه محاذی میقات، لذا احرام برای عمره تمتّع در آنجا در حال اختیار صحیح نمی باشد، امّا اگر رفتن به میقات ممکن نباشد احتیاط واجب آن است که با نذر از آنجا محرم شود. (مناسک حج، م۱۱۹)

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: و احتیاطاً در ادنی الحل احرام را تجدید کند. آیه الله مکارم: از حدیبیه.

۴- [۴] . تفصیل این مسأله در مسأله ۲۱۲ میقات گذشت.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: استظلال در شب نیست و مانع ندارد و ظاهرِ مجموعِ روایات و مقتضای اصل، اختصاص ممنوعیت به سایه انداختن از آفتاب است. (مناسک، س۵۰). آیه الله زنجانی: حرکت با وسیله نقلیه سقف دار در شب نیز جایز نیست مگر در صورت ضرورت، و در هر حال اگر با علم و عمد مرتکب شود کفاره دارد، هر چند لزوم کفاره در بین الطلوعین و شب غیر بارانی؛ بنابر احتیاط است. آیه الله سبحانی: حرکت با وسایط نقلیه سر پوشیده شب هنگام اشکال ندارد مگر اینکه باد شدید یا باران در کار باشد در این صورت می توانند وسیله را متوقف کنند و پس از برطرف شدن این دو پدیده ی جوّی حرکت کنند در غیر این صورت کفاره دارد ولی تا ممکن است در شب نیز از وسایل نقلیه بدون سقف استفاده کنند. آیه الله نوری: جایز است بنابراین، نشستن محرم در هواپیمایی که در شب حرکت می کند و همچنین ماشین و کشتی جایز است..

گرچه جایز بودن آن به نظر بعید (۱) نیست، بنابراین بعید نیست جایز بودن نشستن محرم در هواپیمایی که شب حرکت می کند.

(۴۴۵) م - در جایز نبودنِ سایه بالای سر قرار دادن، فرق (۲) نیست بین سواره و پیاده.

(۴۴۶) م - کسانی که کشتی سوار می شوند در حال احرام، زیر سقفِ آن نباید بروند، لیکن در کنار دیوار کشتی که سایه است، ظاهراً نشستن جایز است. (۳)

(۴۴۷) م - استظلال در وقت طی منزل برای عذری، مثل شدت گرما یا شدت سرما یا بارندگی جایز است، لیکن باید کفاره بدهد.

(۴۴۸) م - کفاره سایه قرار دادن در حال طی منزل یک گوسفند است، چه با عذر سایه افکنده باشد چه با اختیار، بنابر احتیاط (۴)واجب.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه موجب تحفظ از باران، گرما و سرما نباشد. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط در حرمت استظلال فرقی بین شب و روز نیست. آیه الله خامنه ای: احوط آن است که در شب های بارانی و سرد از سوار شدن به اتوبوس مسقف و مانند آن اگر برای فرار از باران و سرما باشد اجتناب کند. (مناسک حج، م۱۹۴) آیه الله خویی: مراد از استظلال تحفظ از آفتاب و سرما و گرما و باران و باد و مانند آنها است. پس اگر هیچ کدام از آنها نباشد، به نحوی که وجود و عدم سایبان یکسان باشد اشکال ندارد، و در این حکم بین شب و روز فرقی نیست. (مناسک، مسأله ۲۷۰). و در فرض شک در اینکه آیا مظله وجود و عدمش یکسان است یا نه استظلال جایز است. (استفتائات آخر مناسک، چاپ ۲۱، ص۳۲۵). آیه الله سبحانی: حرکت با وسایط نقلیه سرپوشیده به هنگام شب اشکال ندارد مگر اینکه باد شدید یا باران در کار باشد و همچنین حرکت در روز ابری با ماشین مسقف مانع ندارد. آیه الله سیستانی: سوار شدن در ماشین سقف دار و مانند آن در شب و بین الطلوعین و روزهایی که ابر غلیظ مانع تابش خورشید باشد، در صورتی که بارانی نباشد اشکال ندارد و اگر بارانی باشد کفّاره دارد و به احتیاط واجب جایز نیست. (مناسک، مسأله ۲۷۰). آیه الله مکارم: جایز است مگر در شب های بارانی که باید کفاره بدهد و در روزهای کاملاً ابری و بین الطلوعین نیز استفاده از ماشین سرپوشیده مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط.

۳- [۳] . تفصیل نظریه آیات عظام در ذیل مسأله ۴۴۰ و ۴۴۱ گذشت.

۴- [۴] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، تبریزی، خامنه ای، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: کفاره آن یک گوسفند است و فرقی بین اختیار و اضطرار نیست. .

(۴۴۹) م - اقوی کفایت یک گوسفند است در احرام عمره، هر چند بیش از یک مرتبه سایه قرار داده باشد و یک گوسفند است در احرام حج هر چند بیش از یک مرتبه استظلال کرده باشد. (۱)

بیستم - بیرون آوردن خون از بدن خود: (۲)

(۴۵۰) م - بیرون آوردن خون از بدنِ دیگری؛ مثل حجامت کردن او، یا دندان او را کشیدن حرام نیست. (۳)

(۴۵۱) م - جایز نیست (۴) به مثل خراشیدنِ بدن، خون از آن بیرون آورد و همین طور به مسواک (۵) نمودن، خون از بن دندان ها بیرون آورد.

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: ولی احتیاط مستحب این است که برای هر روزی یک کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۷۱).
۲- [۲] . آیه الله بهجت: به کاری که بداند موجب آن می شود؛ زیرا اخراج احتمالی خون، محکوم به حرمت نیست (مناسک شیخ، ص۲۸). آیه الله خامنه ای، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله سبحانی: بیرون آوردن خون از بدن در حال احرام به هر وسیله ممکن در غیر حال ضرورت جایز نیست، مانند خاراندن بدن و مسواک کردن دندان که موجب خونریزی می شود حتی گرفتن خون از بدن به وسیله سرنگ یا تزریق آمپول در حال احرام که موجب بیرون آمدن خون می شود نیز این حکم را دارد. مطلب دیگر اینکه محرم می تواند به حمام برود ولی اگر بداند با کیسه کشیدن از بدن او خون بیرون می آید نباید این کار را انجام دهد.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: لکن اگر این کار، باعث نجس شدن بدن یا لباس محرم شود بدون عذر جایز نیست. آیه الله سیستانی: اگر آن دیگری محرم باشد احتیاط مستحب ترک است و بر خود آن محرم جایز نیست، بنابر احتیاط واجب.
۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۲۳۷) آیه الله مکارم: مکروه است در غیر حال احتیاج و ضرورت.
۵- [۵] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، خویی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: مسواک کردن عیبی ندارد، گرچه بداند خون خارج می شود و کفاره ندارد.

(۴۵۲) م - جایز است در حال احتیاج (۱) خون بگیرد به حجامت و غیر آن و همین طور خون دمل را بیرون آوردن در حال احتیاج و جَرَب را خاریدن در صورتی که موجب آزار است، اگر چه از آن خون در آید.

(۴۵۳) م - خون از بدن در آوردن کفاره ندارد. (۲)

بیست و یکم - ناخن گرفتن: (۳)

(۴۵۴) م - جایز نیست بعض ناخن را هم بگیرد مگر آنکه موجب آزار شود (۴)؛ مثل

ص:۲۷۷

۱- [۱] . آیه الله خویی: در حال ضرورت یا رفع ناراحتی. (مناسک، مسأله ۲۷۴). آیه الله سبحانی: در مواردی که ضرورت عرفی صدق می کند، جایز است (کتاب الحج، ج۳، ص۵۴۵).

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: کفاره اش بنابر احتیاط یک گوسفند است. آیه الله خامنه ای: اما مستحب است که یک گوسفند کفاره دهد. (مناسک حج، م۲۴۰) آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط مستحب کفاره اش یک گوسفند است. (مناسک عربی، مسأله ۲۷۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احوط و اولی کفاره آن یک گوسفند است. آیه الله فاضل: کفاره ندارد اگر چه بدون ضرورت باشد. آیه الله نوری: احتیاط واجب آن است که در حال اختیار اگر خون از بدن خود در آورد یک گوسفند کفّاره بدهد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: ناخن گرفتن از خود. آیه الله سبحانی: محرم نمی تواند ناخن بگیرد و در این قسمت فرقی بین آلات ناخن گیری مانند:قیچی، چاقو یا ناخن گیرهای رایج نیست و همچنین از طریق غیر متعارف مثال کندن قسمتی از ناخن با دندان یا سوهان یا وسیله دیگر.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: مگر در صورت حرج و در هر حال گرفتن قسمتی از ناخن کفاره ندارد. آیه الله سبحانی: اگر برای گرفتن ناخن ضرورتی پیدا کند می تواند ناخن بگیرد ولی باید کفاره بدهد..

آنکه بعض آن افتاده باشد و بعض دیگر موجب آزار او باشد. (۱)

(۴۵۵) م - جایز نیست ناخن پا را هم بگیرد؛ چنانچه جایز نیست ناخن دست را بگیرد.

(۴۵۶) م - فرقی نیست بین آلات ناخن گیری، قیچی باشد یا چاقو یا ناخن گیر و احتیاط (۲)واجب آن است که ازاله ناخن نکند به هیچ وجه، حتی به سوهان و دندان. (۳)

(۴۵۷) م - اگر انگشت زیادی داشته باشد جایز نیست ناخن آن را بگیرد احتیاطاً، و همچنین اگر دست زیادی داشته باشد احتیاط (۴) آن است که ناخن آن را نگیرد، اگر چه بعید نیست جواز، اگر معلوم شد آن انگشت یا آن دست (۵) زیادی است.

ص:۲۷۸

۱- [۱] . آیه الله بهجت: لیکن محتمل است فدیه بعضی از ناخنِ آزار رساننده، قبضه ای از طعام باشد نه مدّ. (مناسک شیخ، ص۲۸). آیه الله تبریزی: در این صورت گرفتن ناخن جایز است و از هر ناخنی یک مشت طعام کفاره بدهد (مناسک، مسأله ۲۸۵). آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: و کفاره آن یک مدّ طعام است.

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، زنجانی، سبحانی، سیستانی: فرقی نیست و ازاله ناخن به هیچ وسیله جایز نیست. آیه الله مکارم: بنابر اقوی. آیه الله فاضل: تفاوتی در گرفتن ناخن ها با قیچی و ناخن گیر و حتی دندان نیست علی الأقوی.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: بر محرم حرام است ناخن دست یا پای خود را بگیرد، چه تمام آن را بگیرد و چه قسمتی از آن را و چه با قیچی باشد یا با چیز دیگر، و تفاوتی ندارد که ناخن را ببرد یا کوتاه کند و یا بکند، چه با قیچی یا ناخن گیر یا چاقو باشد و یا با وسیله دیگر. (مناسک حج، م۲۳۳)

۴- [۴] . آیه الله بهجت: در صورت زیادتی برده، احوط مدّ است برای هر یک ناخن. (مناسک شیخ، ص۲۸). آیه الله فاضل: این احتیاط و احتیاط قبلی ترک نشود، چه زیادی آن معلوم باشد چه نباشد.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: گرفتن ناخن انگشت زیادی جایز نیست و گرفتن ناخن از دست زیادی چنانچه معلوم شود آن دست زیادی است، خلاف احتیاط است. آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: گرفتن ناخن زیادی یا ناخن انگشت زیادی جایز نیست. آیه الله صافی: در هر دو مورد احتیاط ترک نشود. آیه الله مکارم: فرقی میان انگشت زیادی و غیر آن نیست بنابر احتیاط واجب..

(۴۵۸) م – اگر یک ناخن از دست یا پا بگیرد یک مـد (۱) طعام باید کفاره بدهد و برای هر ناخنِ دست تا به ده نرسیده باید یک مد طعام بدهد و همچنین در ناخن های پا.

(۴۵۹) م – اگر تمام ناخن دست ها و پاها را در یک مجلس بگیرد یک گوسفند کفاره آن است.

(۴۶۰) م – اگر نـاخن دست هـا را تماماً بگیرد، در یک مجلس یا چنـد (۲) مجلس، و در محـل دیگر یا چنـد محل دیگر ناخن پاها را بگیرد دو گوسفند کفاره آن است.

(۴۶۱) م – اگر تمـام ناخن دست ها را بگیرد و ناخن پاها را کمتر از ده ناخن بگیرد یک گوسـفند برای ناخن دست و برای هر یـک از ناخن های پا یک مـد (۳) طعـام بایـد بدهـد و همچنین اگر نـاخن پاهـا را بگیرد تمامـاً و ناخن دست ها را کمتر از ده بگیرد. (۴)

(۴۶۲) م – اگر پنـج ناخن از پا بگیرد و پنـج ناخن از دست (۵)، برای هر یک باید یک مد طعام کفاره بدهد و همچنین اسـت اگر کمتر از ده، در هر یک از دست و پا، بگیرد برای هر یک باید کفاره بدهد. (۶)

(۴۶۳) م – اگر بیشتر از ده ناخن داشته باشد، پس اگر تمام را بگیرد باید یک

۱- [۱] . آیه الله بهجت: بـا عـدم تخلل تکفیر برای هر ناخنی، در اثناء هر یک از دست ها و پاها وگرنه متّجه کفایت مـدّ اسـت برای هر یک از ناخن های باقی مانده در دست ها یا در پاها. (مناسک شیخ، ص۲۸). آیه الله مکارم: یک مد طعام حدود ۷۵۰ گرم است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: مجـالس متعـدّد باشـد، بعـد از تکفیر لازم و قبـل از تکفیر احتیـاط است. آیه الله مکـارم: بنـابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: در این فرض کفاره برای پا ثابت نیست.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: در این فرض برای ناخن های دست کفاره ای ثابت نیست.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: باید احتیاطاً ده مد طعام (حدود ۹۰۰ گرم) و یک گوسفند کفاره بدهد.

۶- [۶] . آیه الله سـبحانی، آیه الله فاضـل: در کفـاره دم ممـاثله لازم نیست. و لـذا اگر ده نـاخن از دست یا پا و یا هر دو تلفیقاً بگیرد، بایـد یک گوسـفند کفاره بدهـد و در کمتر از آن برای هر ناخن یک مـد کفاره بدهـد. آیه الله مکارم: کفّاره مدّ طعام بدهد..

گوسفند بدهد، و احتیاط مستحب (۱) آن است که برای ناخن زیادی از ده تا، کفاره بدهد برای هر یک، یک مد.

(۴۶۴) م - اگر کسی که بیشتر از ده ناخن دارد، ده ناخن اصلی را بگیرد، احتیاط واجب (۲) آن است که یک گوسفند بدهد و اگر بعضی از ناخن های اصلی را و بعضی از ناخن های زیادی را بگیرد برای ناخن های اصلی یک مد بدهد و برای زیادی ها احتیاط مستحب آن است که کفاره بدهد. (۳)

(۴۶۵) م - اگر تمام ناخن های دست را گرفت و کفاره آن را داد و بعد در همان مجلس ناخن های پا را تماماً گرفت باید یک گوسفند دیگر کفاره (۴) بدهد.

(۴۶۶) م - اگر کسی کمتر از ده ناخن داشت و تمام آن را گرفت برای هر یک، یک مد طعام باید بدهد و احتیاط مستحب (۵) آن است که یک گوسفند ذبح کند.

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در این مسأله و مسأله بعدی به ذیل مسأله ۴۵۷ مراجعه شود. آیه الله خویی: تصریحی به این فرع و فرع ۴۶۴ و ۴۶۶ نکرده اند و آنچه در مناسک، مسأله ۲۷۶ آمده این است که کفاره گرفتن ناخن های دست در یک مجلس یک گوسفند است و همچنین پا. آیه الله مکارم، آیه الله نوری: این احتیاط واجب است.

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، زنجانی، سیستانی: اگر ده ناخن از ناخن هایش را بگیرد احتیاط واجب این است که یک گوسفند بدهد و تفاوتی بین اینکه همه آن ناخن ها اصلی یا بعضی زیادی باشد نیست، و اگر کمتر از ده ناخن را بگیرد باید برای هر کدام یک مد بدهد.

۳- [۳] . آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده اند. آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله مکارم: کفاره مد طعام بدهد.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب. آیه الله نوری: بنابر احتیاط.

۵- [۵] . آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده اند. آیه الله سبحانی، آیه الله نوری: بنابر احتیاط واجب. آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: باید یک گوسفند کفاره بدهد..

(۴۶۷) م - اگر محتاج شد به گرفتن ناخن (۱)، احتیاط واجب (۲) آن است که کفاره به همان نحو که ذکر شد بدهد. (۳)

(۴۶۸) م - بیست و دوم - کندن دندان (۴) است؛ هر چند خون نیاید بنابر احتیاط (۵) و احتیاط آن است که یک گوسفند کفاره بدهد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید برای هر ناخن یک مشت طعام بدهد و کفاره ده ناخن نیز ده مشت طعام است.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: در صورتی که بقای ناخن ضرر نداشته باشد؛ مثل اینکه ناخن کنده شده و ماندنش سبب ناراحتی شود، گرفتن ناخن جایز است و از هر ناخنی یک مشت طعام کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۷۵). آیه الله سیستانی: باید کفاره بدهد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: کفاره آن برای هر ناخن یک مشت طعام است. آیه الله فاضل: و می تواند برای هر ناخن یک کف از طعام کفاره بدهد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در صورتی که خون بیاید کشیدن دندان بر محرم حرام است و کشیدن دندان شخص دیگر بر محرم جایز است مگر باعث نجس شدن بدن یا لباس او شود و در هر حال کفاره ندارد. آیه الله سبحانی: کندن دندان در حال اختیار برای محرم حرام است و در صورت ضرورت مانعی ندارد ولی اگر خون بیاید باید کفاره بدهد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: کندن دندان در صورتی که موجب خون آمدن شود حرام است ولی کفاره ندارد و اگر موجب خون آمدن نشود و یا کندن دندان ضرورت داشته باشد، مانعی ندارد. (مناسک، مسأله ۲۷۸). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: جمعی از فقها نظرشان این است که کندن دندان هر چند خون در نیاید، از محرمات احرام است و کفاره اش را یک گوسفند دانسته اند، ولی دلیلش تأمل دارد و بعید نیست این عمل جایز باشد. آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب آن است که از کشیدن دندان - اگر موجب بیرون آمدن خون می شود - جز در موارد ضرورت و نیاز خودداری کند. (مناسک حج، م۲۳۹) آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: بر محرم حرام است که دندان خود را بکند هر چند خون نیاید. آیه الله مکارم: این احتیاط و احتیاط بعد مستحب است.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: بیرون آوردن خون از بدن کفاره ندارد، اما مستحب است که یک گوسفند کفاره دهد. (مناسک حج، م۲۴۰) آیه الله سبحانی: این احتیاط مستحب است..

بیست و سوم - کندن (۱) درخت یا گیاهی (۲) که در حرم روییده باشد: (۳)

(۴۶۹) م - اگر گیاهی یا درختی در منزل مُحرم روییده باشد، بعد از آنکه منزل او شده، پس اگر آن را خودش کاشته باشد جایز است آن را بکند. (۴)

(۴۷۰) م - اگر درختی در منزل او روییده، بعد از آنکه منزل او شده لیکن خودش آن را نکاشته باشد، احتیاط (۵)آن است که آن را قطع نکند گرچه اقوی جواز است.

(۴۷۱) م - اگر گیاهی که در منزل او روییده، بعد از آنکه منزل او شده و خودش آن را نکاشته باشد احتیاط واجب (۶) آن است که آن را قطع نکند.

ص:۲۸۲

۱- [۱] . آیه الله بهجت: و بریدن و نحو آنها. آیه الله سبحانی: کندن و بریدن گیاه و درخت حرم، حرام است. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: این مسأله از محرّمات احرام نیست، بلکه بر همه کس حرام است؛ چنان که خواهد آمد. آیه الله فاضل، آیه الله نوری: و بریدن آن.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: حتی اگر اصل آن در خارج حرم و شاخه آن در حرم یا به عکس باشد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: قطع کردن و بریدن و شکستن درختان و گیاهان روییده در حرم، برای محرم و غیر محرم حرام است. (مناسک حج، م۲۴۹)

۴- [۴] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اختصاص به محرم ندارد و فرقی بین کاشتن خود شخص و دیگری در این صورت نیست، ولی اگر گیاه یا درختی را خود شخص کاشته باشد (آیه الله زنجانی: یا آبیاری کرده باشد) می تواند قطع کند، هر چند در ملک دیگری باشد. آیه الله سبحانی: کندن و بریدن آنها جایز نیست. آیه الله فاضل، آیه الله نوری: و یا قطع کند.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: کندن و بریدن اینگونه درخت ها و گیاه ها اشکال ندارد. (مناسک، مسأله ۲۸۳). آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، گلپایگانی: مانعی ندارد کندن درخت و گیاه در این صورت.

۶- [۶] . نظریه آیات عظام در مسأله ۴۶۹ گذشت. آیه الله بهجت: نظر ایشان در حاشیه مسأله قبل گذشت. آیه الله خویی، آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست، بلکه مستحب است. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: قطع آنها اشکال ندارد. آیه الله نوری: اقوی جواز قطع آن است..

(۴۷۲) م - اگر منزلی خریده باشد که دارای درخت و گیاه است، نباید آن را قطع کند. (۱)

(۴۷۳) م - درخت های میوه و درخت خرما از این حکم بیرون است و می توانـد (۲) آنهارا قطع کنـد و در گیاه ها (اذخر) که گیاه معروفی است از حکم مستثنی است و قطع آن مانع ندارد.

(۴۷۴) م - اگر درختی را که جایز نیست کنـدنش، بکند (۳)، احتیاط آن است که (۴) اگر بزرگ باشد یک گاو کفاره بدهد و اگر کوچک باشد یک گوسفند. (۵)

ص:۲۸۳

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر منزلی را برای استفاده مثلاً یا در ایام حج در مکه خرید و یا اجاره کرد به احتیاط واجب درخت و گیاه خود روی آن را نکنـد و یا شاخه های درختان را نشکند. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشـده اند. آیه الله مکارم: تنهـا قطع درختـان و گیاهـان خودرو که قبل از بنادر آن بوده حرام است و غیر آن حرام نیست. آیه الله نوری: منزلی که در آن سکونت کرده ولو نخریده باشد.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: خواه خود رو باشند یا دیگری کاشته باشد. آیه الله فاضل: میوه های آنها و شاخه هایی از آنها را که در کمّیت یا کیفیت میوه تأثیر می گـذارد می توانـد قطع کنـد اما خود آنها را نباید قطع کند. آیه الله مکارم: قطع درختان میوه اگر خودرو باشد خالی از اشکال نیست.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: باید یک گاو کفاره بدهد، درخت کوچک باشد یا بزرگ. آیه الله سبحانی: و از ریشه در آورد اگر بزرگ باشد باید یک گاو و اگر کوچک باشد باید یک گوسفند کفاره بدهد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اگر درختی را بکنـد کفّاره دادن یک گاو در درخت بزرگ و یک گوسفند در کوچک و اگر بعض درخت باشـد قیمت آن را، موافق احتیـاط است در صورتی که در درخت کوچـک و در بعض درخت رعـایت عـدم نقصان از قیمت بشود. (مناسک شیخ، ص ۳۰).

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کفّـاره کنـدن درخت از بیـخ، قیمت همـان درخت است و کفاره قطع مقـداری از آن، قیمت همان مقـدار است. و کندن علف یا قطع آن کفاره ندارد. آیه الله خامنه ای: اگر درختی را که بریدن آن حرام است ببرد بنابر احتیاط واجب بایـد یک گاو کفاره بدهـد. (مناسک حـج، م۲۵۱) آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط کفاره کنـدن هر درختی قیمت همـان درخت و کفّـاره قطع آن، قیمت همـان مقـداری است که قطع کرده است و در کنـدن و قطع گیـاه کفّـاره نیست. (مناسک، مسأله ۲۸۲).

(۴۷۵) م - اگر بعض درخت را قطع کند، اقوی (۱) آن است که قیمت آن را کفاره بدهد.

(۴۷۶) م - در قطع گیاه ها کفاره نیست به جز استغفار. (۲)

(۴۷۷) م - جایز است شتر خود را بگذارد که علف بخورد (۳)، ولی خودش برای او قطع نکند. (۴)

(۴۷۸) م - آنچه ذکر شد از قطع درخت و گیاه حرم، مختص به مُحرم نیست، بلکه برای همه کس ثابت است. (۵)

(۴۷۹) م - اگر به نحو متعارف راه برود و گیاهی از راه رفتن او قطع شود اشکالی ندارد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبلی مراجعه شود. آیه الله سیستانی: بلکه احوط است.

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: کفاره ندارد. (مناسک، ص۱۱۴). آیه الله سبحانی: در کندن گیاهان کوچک.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: همچنین چهارپایان دیگر.

۴- [۴] . آیـات عظـام تبریزی، خویی، فاضل: این کار جایز است. آیه الله خامنه ای: گیاهانی که به عنوان علوفه حیوانات از آن استفاده می شود از حکم مذکور مستثنی است. (مناسک حج، م۲۵۰)

۵- [۵] . آیه الله بهجت: در تکلیف تحریمی و در وجوب فداء علی الظاهر. (مناسک شیخ، ص۳۰).

۶- [۶] . آیه الله بهجت: اطلاق حکم به صورت علم به قطع و عدم ضـرورت مورد تأمّل است. (مناسک شـیخ، ص۳۰). آیه الله سبحانی: اگر قصد این کار را نداشته باشد مانعی ندارد..

(۴۸۰) م - بیست و چهارم - سلاح در برداشتن (۱)، بنابر احوط (۲) مثل شمشیر و نیزه و تفنگ و هرچه از آلات جنگ باشد (۳) مگر برای ضرورت و مکروه (۴) است سلاح را همراه بردارد در صورتی که به تن او نباشد اگر ظاهر (۵) باشد و احوط ترک آن است.

ص:۲۸۵

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: بستن سلاح گرم یا سرد بر خود در غیر حال ضرورت حرام است ولی حمل سلاح در بار و اثاث مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: بر محرم حرام است سلاح برداشتن، مگر به جهت ضرورت، که در این صورت کفّاره هم ندارد و منصوص پوشیدن است یا آنکه صدق کند سلاح بر اوست، پس همراه داشتن سلاح حرمت ندارد علی الأظهر. (مناسک شیخ، ص۳۰). آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: حمل سلاح بر محرم حرام است و الحاق آلات تحفظ به سلاح احوط است و کفاره حمل سلاح بنابر احتیاط یک گوسفند است، آیه الله تبریزی: ولی بودن سلاح نزد محرم اگر حملش نکند مانعی ندارد هر چند احوط ترک آن است. آیه الله خامنه ای: حمل سلاح برای محرم جایز نیست. (مناسک حج، م۲۵۲) - اگر برای حفظ جان خود و دیگران نیاز به حمل سلاح داشته باشد، حمل آن جایز است. (مناسک حج، م۲۱۹) آیه الله زنجانی: مسلح بودن بر محرم جایز نیست مگر برای ضرورت، و مکروه است سلاح را همراه داشته باشد. آیات عظام سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: در برداشتن و پوشیدن سلاح حرام است. آیه الله مکارم: بنابر اقوی.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: ولی پوشیدن و حمل وسایل دفاع؛ مانند زره و سپر اشکال ندارد.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: حمل سلاح اگر طوری باشد که او را مسلح بدانند، جایز نیست و حمل آن به طوری که او را مسلح ندانند مکروه است ولی پوشیدن و حمل وسایل دفاع مانند زره اشکال ندارد (کتاب الحج، ج ۳، ص ۶۰۳ - ۶۰۵) آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط حمل آن هم به طوری که او را مسلّح بدانند جایز نیست. ولی بودن سلاح نزد محرم و حمل آن اگر به طوری باشد که او را مسلّح ندانند، اشکال ندارد، ولی احوط ترک آن است. (مناسک، مسأله ۲۷۷ و ۲۷۸). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط واجب آن است که سلاح را حمل نکند. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط مستحب.

۵- [۵] . آیه الله مکارم: خواه ظاهر باشد و یا نباشد..

مسائل متفرقه محرّمات احرام

(۴۸۱) م - اگر حاجی در حال احرام برای سردرد دستمالی به دور سر ببندد، اگر چه تمام سر را بگیرد کفاره (۱) ندارد.

(۴۸۲) م - آنچه در حال احرام حرام است، سایه بر سر قرار دادن است. بنابراین اگر ماشین از زیر پل هایی که در مسیر واقع شده برود و به ناچار مُحرمین از زیر پل ها عبور کنند و یا در محل بنزین در زیر سقف متوقف شوند و محرمین زیر سقف قرار گیرند اشکالی پیدا نمی شود و کفاره ندارد.

(۴۸۳) م - شخصی که با ماشین مسقف رانندگی می کند باید در هر احرام یک گوسفند کفاره بدهد و با تکرار پیاده و سوار شدن، کفاره تکرار نمی شود و همچنین در سایر موارد سایه بر سر قرار دادن. (۲)

(۴۸۴) م - پوشیدن نعلینی که بندهای عریضی داشته باشد ولی تمام روی پا را نگیرد، در حال احرام مانعی ندارد.

(۴۸۵) م - در شب، استظلال (۳) نیست. بنابراین، جایز است محرم در شب با ماشین سقف دار به مکه برود (۴)، ولی در هوای ابری (۵) در روز جایز نیست، مگر ابر به طوری

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب کفاره دارد. آیه الله بهجت: اگر چه جایز است ولی کفّاره دارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مانعی ندارد ولی یک گوسفند کفاره دارد. (مناسک فارسی، ص۴۲). آیه الله نوری: احوط ثبوت کفاره است.

۲- [۲] . تفصیل این مسأله در مسأله ۴۴۸ گذشت.

۳- [۳] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۴۴۴ گذشت. آیه الله اردبیلی: ولی چنانچه سوار شدن در ماشین مسقف موجب تحفظ از باران، سرما یا گرما شود، کفاره دارد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۴۴۴ مراجعه شود.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اگر طوری باشد که تظلیل صادق نباشد اشکال ندارد..

تیره (۱) باشد که استظلال صدق نکند.

(۴۸۶) م – جایز است از جاهای دور مثل تهران با نذر محرم شود (۲)، ولی اگر زیر سقف سفر می کند باید کفاره بدهد. (۳)

(۴۸۷) م – تزریق آمپول در حال احرام مانع ندارد ولی اگر موجب بیرون آمدن خون از بدن می شود تزریق (۴) نکند، مگر در مورد حاجت و ضرورت. (۵)

(۴۸۸) م – در حرام بودنِ سایه بر سر قرار دادن، فرقی بین سایه ای که با شخص

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: استظلال در روز ابری هم جایز نیست. آیه الله سبحانی: پس از غروب خورشید تا زوال حمره جزء شب است و حرکت در روز ابری با ماشین مسقف مانع ندارد. آیه الله سیستانی: اگر ابر تیره باشد که اشعّه آفتاب را به کلّی پوشانده باشد و باران نباشد اشکال ندارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در جواب استظلال در روز ابری فرموده اند: استظلال در هوای ابری در روز جایز نیست. (مناسک فارسی، ص۱۸۴). آیه الله مکارم: تیره بودن ابرها لازم نیست، منظور نبودن سایه است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی، ایه الله فاضل: به تفصیلی که در حاشیه مسأله ۴۴۱ گذشت.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: علاوه بر عمل به آن نذر لازم است که احتیاطاً احرام خود را از ادنی الحل (مانند حدیبیه یا تنعیم) تجدید کند. . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۴۴۲ مراجعه شود. آیه الله بهجت: که در مسأله ۴۴۱ گذشت. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: صحّت نذر برای کسانی که می دانند باید زیر سقف بروند محلّ اشکال است. آیه الله مکارم: چنین نذری باطل است. (استفتاء ش ۱۷۰۱۵۱)

۴- [۴] . آیه الله بهجت: یعنی اگر بداند که چنین می شود، چنان که گذشت در ذیل بیستم از محرمات احرام. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب تزریق نکند مگر در صورت نیاز. (مناسک حج، م۲۳۸) آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست مگر در حال ضرورت. آیه الله مکارم: مکروه است.

۵- [۵] . آیه الله فاضل: و در هر صورت کفّاره ندارد..

حرکت کند، مثل چتر و ماشین مسقّف و سایه ثابت (۱) مثل پل و غیره نیست (۲) و فرقی بین اجبار و اختیار نیست (۳) ولی بر عبور از زیر پل هایی که در جاده ها هست صادق نیست.

(۴۸۹) م - کسی که حجش را باطل کند، اگر حج فاسد شده را به اتمام رسانده از احرام خارج شده و گرنه در احرام باقی است. (۴)

(۴۹۰) م - بعد از آنکه محرم به منزل رسید ولو در محله های جدید مکه، که از مسجدالحرام دور هستند، می تواند (۵) برای رفتن به مسجدالحرام در ماشین های مسقّف سوار شود یا زیر سایه برود. (۶)

ص:۲۸۸

۱- [۱] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، مکارم: عبور از زیر سایبانِ ثابت اشکال ندارد. آیه الله خامنه ای: عبور از زیر سایه ثابت اشکال ندارد. (مناسک حج، م۱۹۵) آیه الله زنجانی: عبور محرم از زیر سایبان های ثابت کوتاه مانع ندارد؛ و عبور از طول سایبان ها و تونل های طولانی در هوای آفتابی یا بارانی، جایز نیست، مگر در حال اجبار یا مشقت شدید. آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که به اختیار خود، روز از آن تونل هایی که صدق رفت و آمد در منزل نمی کند، نرود. (آراء المراجع، ص۱۷۸).

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، سبحانی، فاضل، نوری: فرق هست و حرمت استظلال، سایه ثابت را شامل نمی شود. آیه الله مکارم: پل ها اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: در فرض اجبار قطعاً حرام نیست.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: به احتیاط واجب این کار را نکند. آیه الله زنجانی: و با انجام اعمال عمره مفرده از احرام بیرون می رود. آیه الله سیستانی: اگر حج خود را باطل کند احرامش باطل می شود. آیه الله مکارم: یا در بعضی از موارد که وظیفه او تبدیل به عمره مفرده است، عمره مفرده را به پایان برساند.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: بدون عذر نمی تواند - ولو در محله های قدیم مکه - برای رفتن... آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب بعد از رسیدن به منزل نیز در حال سیر استظلال نکند و از ماشین های مسقف استفاده نکند (کتاب الحج، ج۳، ص۵۱۳). آیه الله نوری: چون مکه منزل است همین قدر که محرم به مکه رسید می تواند در زیر سایه قرار بگیرد و در روز هم با ماشین مسقّف حرکت کند و لازم نیست که منتظر رسیدن به منزل و اتّخاذ منزل در مکه باشد.

۶- [۶] . تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۴۳۸ گذشت..

استفتائات محرّمات احرام

(۴۹۱) س – آیا کشتن مارمولک و از این قبیل جانوران، در حال احرام اشکال دارد؟

ج – از محرمات احرام محسوب نیست. (۱)

(۴۹۲) س – اگر از روی علم و عمـد در احرام حج، قبل از وقوف عرفه، با زوجه خود جماع نماید مسـلماً حج او باطل است، و قبل از وقوف مشعر الحرام هم بنابر اقوی باطل است و کفاره دارد و بعد از اتمام در سال آینده اعاده کند، آیا در صورت جهل چه وظیفه ای دارد؟

ج – در صورت جهل، عمل او صحیح است و کفاره هم ندارد. (۲)

(۴۹۳) س – آیا شوهر پس از مُحل شدن می تواند زوجه مُحرِم خود را از روی التذاذ دست بزند؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب کشـتن هیـچ حیوانی مگر حیوانات موذی جایز نیست، بنابراین بنابر احتیاط بایـد از کشسـتن جـانورانی ماننـد مارمولک و زنبور هم اجتناب نمود، ولی اگر محرم از اذیت و آزار حیوانی بترسـد کشـتن آن مانعی نـدارد. آیه الله بهجت: اشـکال دارد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: جـایز نیست مگر او را اذیت کنـد. (المسائـل الشـرعیه، ج۱، ص۳۳۱)، کشـتن یک نوع مارمولک (عظایه) کفاره آن یک مشت طعام است. آیه الله زنجانی: اشکال دارد مگر از آن بر خود بترسـد. آیه الله سـبحانی: کشـتن حیواناتی مانند مارمولک، مار، مورچه، موش، رتیل، عنکبوت، انواع سوسـکها و جیرجیرکها و امثـال اینهـا از محرمـات احرام حسـاب نمی شود لیکن اگر محرم از ناحیه آنها اذیتی نمی شود نبایـد آنها را بکشـد و یا به آنها اذیت برسانـد و چنانچه این کار را انجام داد اسـتغفار کند. آیه الله سیسـتانی: حرام است. مراجعه شود به حاشـیه مسأله ۳۱۳ آیه الله صـافی: اگر اذیت کنـد، از محرمـات محسوب نیست. آیه الله گلپایگانی: متعرّض این فرع نشـده انـد. آیه الله مکارم: کشـتن هیچ حیوانی جایز نیست بنابر احتیاط واجب مگر حیوانات موذی.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: برای حکم صورت علم و عمد به حاشیه مسأله ۳۱۶ مراجعه شود..

ج – بر مرد مزبور منعی نیست ولی اگر زن نیز لذت می برد، در فرض سؤال نباید حاضر شود، علی الأحوط. (۱)

(۴۹۴) س – فردی که از احرام در آمده، زنش را که محرم است می بوسد، اگر چه زن راضی نیست، آیا این کار نسبت به مرد و زن چه حکمی دارد؟

ج – اگر زن اختیار نداشته، چیز بر او نیست. و بر مرد هم کفاره واجب نشده است. (۲)

(۴۹۵) س – صابون و بعضی از شامپوها که بویی دارد، آیا می شود برای بدن استعمال کرد یا خیر؟ ضمناً خیلی بوی خوشی هم نیست.

ج – اگر صدق بوی خوش می کند، از آن اجتناب کنند (۳) و در غیر این صورت

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر زن احتمال می دهد که متلذذ شود احتیاط در ترک است. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: در این صورت تمکین زن حرام است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بل الاقوی. (آداب و احکام حج، م۴۱۹). آیه الله فاضل: حرمت در زن محل اشکال است هر چند لذت می برد.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر زن می داند که متلذذ می شود باید مانع شود و مرد بنابر احتیاط باید یک گوسفند کفاره بدهد. (پرسش های جدید، س۶۴ و...). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هرگاه شخص بعد از طواف نساء زن خود را که در حال احرام است ببوسد، باید بنابر احتیاط یک گوسفند بکشد. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۳۷). آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید مرد یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۲۷). آیه الله فاضل: تحقق حرمت بر هیچ کدام ثابت نیست و کفاره هم بر هیچ یک از آنها لازم نیست. آیه الله گلپایگانی: متعرض مسأله نشده اند.
۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله خویی: بنابر احتیاط (مستفاد از مسأله ۲۳۷ مناسک). آیه الله خامنه ای: استفاده مُحرم از صابون عطری و شامپوی معطّر بنابر احتیاط جایز نیست. (مناسک حج، م۲۰۲) آیه الله زنجانی: محرم نمی تواند با صابون معطر، صورت خود را بشوید و شستن اعضای دیگر با صابون معطر در صورتی جایز است که بوی خوش آن به مشام او نرسد. آیه الله سیستانی: احتیاط واجب اجتناب از استعمال آنها است، در صورتی که بوی خوش داشته باشند..

مانع ندارد. (۱)

(۴۹۶) س - حمل قمقمه آب که در محفظه دوخته نگهداری می شود، برای محرم چه صورت دارد؟

ج - احتیاط آن است که آن را به دوش (۲) نیندازد (۳) و دست گرفتن آن مانع ندارد. (۴)

(۴۹۷) س - در مورد نظر کردن در آیینه، گاهی نگاه می کند که خود را ببیند و گاهی برای دیدن ماشین و غیره و یا مثلاً برای علاج دردی، آیا برای محرم فرق می کند و یا یکسان است؟

ج - احوط، اجتناب است (۵) در همه موارد ذکر شده در سؤال. (۶)

۱- [۱] . آیه الله مکارم: اگر مشکوک هم باشد مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر مثل همیان باشد و صدق لبس نکند اشکال ندارد. آیات عظام تبریزی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل: مانعی ندارد. آیه الله مکارم: حمل کیف ها و ساک های دوخته، هر چند به شانه و گردن بیندازد مانعی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به دوش انداختن مانعی ندارد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: پوشیدن چیز دوخته که به آن لباس گفته نمی شود مانند کمربند و همیان و بند ساعت و مانند آن اشکال ندارد. (مناسک حج، م۱۶۴) آیه الله سبحانی: همراه داشتن همیان و کیف و ساک دوخته شده و قمقمه آب و کیسه هایی که برای حفاظت ازکفش و دمپایی و وسایل زائر است و امثال اینها مانند گهواره های کوچکی که برای بچه ها روی دست می گیرند، اشکالی ندارد.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: اگر به هیچ وجه قصد زینت نداشته باشد و عرفاً نیز صدق زینت نکند، اشکال ندارد. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: نگاه کردن مُحرِم در آینه، اگر برای زینت باشد حرام است وگرنه حرام نیست. آیه الله خامنه ای: نگاه کردن مُحرِم در آیینه، اگر برای زینت باشد حرام است وگرنه حرام نیست. (مناسک حج، م۲۰۸) آیه الله زنجانی: به حاشیه قبل از مسأله ۳۶۳ مراجعه شود. آیه الله مکارم: تنها در موردی اشکال دارد که برای تزیین و اصلاح سر و وضع خودش در آینه نگاه کند.

۶- [۶] . مراجعه شود به مسأله ۳۶۸. آیه الله فاضل، آیه الله نوری: در صورتی که ضرورتی نباشد..

(۴۹۸) س – در حال احرام عده ای از همدیگر عکس می گیرند و در دوربین عکاسی که آیینه است و یا حالت شفاف و آینه مانندی دارد نظر می کنند، بفرمایید اشکال دارد یا خیر؟

ج – اگر معلوم نیست (۱) که در آینه نظر می شود، اشکال ندارد. (۲)

(۴۹۹) س – آیا سوگند معمولی به حال احرام اشکال دارد، همانند سوگندهای روزمره مردم کوچه و بازار؟

ج – قسم به غیر خدا از محرمات احرام نیست. (۳)

(۵۰۰) س – بعضی به علت عرق سوزشدن بدن، احتیاج به پمادی دارند که چربی دارد، آیا مُحرِم می تواند از این پماد به بدن خود بمالد یا خیر؟

ج – نمی تواند (۴) مگر در مورد ضرورت، ولی کفاره ندارد ولو در غیر مورد

ص:۲۹۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: نظر به آینه نیست و بر فرض آینه بودن نیز، قصد زینت وجود ندارد و عرفاً نیز صدق زینت نمی کند، بنابراین جایز است. آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی: بر فرض آینه بودن و نظر کردن به آن، چون غرض غیر زینت است، مانعی ندارد. آیه الله خامنه ای: در حال احرام تصویربرداری با دوربین عکاسی یا فیلم برداری اشکال ندارد. (مناسک حج، م۲۱۲) آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: اشکال ندارد. آیه الله فاضل: نظر در آینه صدق نمی کند و اشکال ندارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: چون برای تزیین نیست اشکال ندارد (مناسک، مسأله ۲۴۷).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۳۷۴ و ۳۷۶ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: و قسم هایی که بدون توجه، از محرم صادر می شود اشکال ندارد. آیه الله فاضل: و اسماء الهی.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کفاره روغن مالی از روی علم و عمد یک گوسفند و از روی جهل اطعام یک فقیر است بنابر احتیاط در هر دو مورد. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اگر بوی خوش نداشته باشد، برای معالجه اشکال ندارد و اگر داشته باشد، در صورت ضرورت جایز است. در مورد کفّاره به حاشیه مسأله ۴۰۰ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: اگر بوی خوش داشته باشد کفاره آن یک گوسفند است و اگر بوی خوش نداشته باشد، کفاره واجب نیست. آیه الله مکارم: مالیدن انواع پمادها در ضرورت و معالجه مانعی ندارد..

ضرورت (۱) مگر آنکه بوی خوش داشته باشد، که کفاره آن یک گوسفند، است (۲) اگر چه از روی اضطرار باشد. (۳)

(۵۰۱) س – در موردی که کنده شدن مو با کشیدن دست به سر و صورت کفاره دارد، آیا فرقی بین عمد و سهو و غفلت هست؟

ج – فرق نمی کند (۴) به شرط آنکه دست کشیدن عمدی باشد. (۵)

(۵۰۲) س – اگر غیر مُحرم از محرم ازاله مو کند یا یکی از کارهایی که بر محرم حرام است و کفاره دارد انجام دهد، چه حکمی دارد؟

ج – اگر محرم به اختیار خود (۶) حاضر شود که مثلاً مُحلّی سر او را بتراشد حرام است و باید کفاره بدهد، ولی چنانچه بدون اختیار او باشد کفاره ندارد، حتی بر

مُحلّ مزبور.

۱- [۱] . آیه الله مکارم: در غیر مورد ضرورت کفاره آن احتیاطاً یک گوسفند است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۳۹۹ و ۴۰۰. آیه الله خامنه ای: اگر بوی خوش داشته باشد، بنابر احتیاط مستحب، کفّاره آن گوسفند است. (مناسک حج، م۲۲۴)

۴- [۴] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۴۰۹ مراجعه شود. آیه الله مکارم: یعنی میان سر و صورت فرقی نیست.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: یعنی اگر عمداً دست بکشد و مو کنده شود کفاره دارد، خواه به کنده شدن مو توجه داشته باشد یا نه. آیه الله سیستانی: و بی هدف.

۶- [۶] . آیه الله سبحانی: اگر در عمره تمتع محرم به اختیار خود حاضر شود که شخص محلّ قبل از سعی او را تقصیر کند یا سر او را بتراشد و یا در حج قبل از اعمال روز عید او را حلق یا تقصیر نماید مرتکب حرام شده و باید کفاره دهد لکن کفاره تقصیر قبل از سعی در عمره تمتع یک گاو است. آیه الله فاضل: نسبت به مُحلّ مطلقا کفاره ای نیست و نسبت به محرم اگر در موقع ازاله بی اختیار بوده و یا اسناد ازاله به محرم ولو تسبیباً محرز نباشد کفاره ندارد..

(۵۰۳) س - محرم سرش تر است (۱)، اگر بخواهد صبر کند تا خودش خشک شود و وضو بگیرد آفتاب طلوع می کند و نمازش قضا می شود، آیا وظیفه اش تیمم است؟

ج - اگر نمی تواند (۲) ولو با دست سر را خشک کند، احوط جمع بین وضو با این (۳) حال و تیمم است. (۴)

(۵۰۴) س - کسی که موی مصنوعی دارد و با همین حال برای عمره و حج محرم شده و اعمال خود را انجام داده است آیا اشکال دارد؟

ج - ضرر به عمره و حج ندارد، ولی اگر مرد آن را بر سرش گذاشته است باید کفاره بدهد. (۵)

ص:۲۹۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی، مکارم: با حوله خشک کند مانعی ندارد. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: می تواند با گوشه حوله، مقدار لازم از سر را خشک کند. آیه الله فاضل: در فرض سؤال، با دست یا با حوله - به طوری که سر پوشانده نشود - جای مسح را خشک کند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر نمی تواند به صورت جزء جزء و به تدریج محل مسح را خشک کند، بنابر احتیاط باید با همان سرخیس وضو بگیرد و تیمم نیز بکند.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: مرد می تواند قسمت جلوی سر را تدریجاً خشک کند به طوری که حوله تمام سر را نپوشاند و وضو بگیرد. (مناسک حج، م۱۴۶) آیه الله خویی: فتوای معظّم له در دست نیست.
۴- [۴] . مراجعه شود به مسأله ۴۲۲. آیه الله تبریزی: با دست و یا جای دیگر بدن، سر را به مقدار مسمّای مسح، خشک کند. آیه الله سیستانی: اگر چاره ندارد می تواند با کنار حوله به مقدار مسح سرش را خشک کند.
۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله بهجت: در صورت توجّه و نیز عدم جهل به مسأله، در غافل و جاهل کفاره نیست. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر از روی اضطرار باشد ظاهراً کفاره ندارد. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب یک گوسفند کفّاره بدهد. (مناسک حج، م۱۸۲) آیه الله زنجانی: در صورت اضطرار یا غفلت از حکم شرعی یا جهل به آن کفاره ندارد. آیه الله سیستانی: اگر از روی ضرورت باشد کفاره ندارد و در غیر این صورت بنابر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد. (ملحق مناسک)..

(۵۰۵) س - با توجه به حرمت پوشیدن صورت برای زنان در حال احرام (۱)، آیا چانه هم جزو صورت محسوب می شود و باید باز باشد یا اینکه اگر مقنعه ای بر سر گذاشته شود که چانه را تا لب ها بپوشاند مانعی ندارد؟

ج - زیر چانه جزو صورت محسوب نمی شود ولی پوشاندن به نحوی که در سؤال ذکر شده اشکال دارد. (۲)

(۵۰۶) س - آیا زن محرم می تواند صورت خود را با حوله پاک کند یا حکم سر مرد را دارد که نمی تواند روی آن را بپوشاند؟

ج - احتیاط، مراعات شود. (۳)

(۵۰۷) س - زن ها که در حال احرام برای پوشیدن و در آوردن مقنعه، صورتشان پوشیده می شود، چه صورت دارد؟

ج - باید سعی کنند پوشیده نشود (۴)، و اگر عامداً و از روی علم پوشیده نشود مانع ندارد.

۱- [۱] . آیه الله بهجت: چانه جزو صورت است که نباید پوشانده شود و بعض صورت نیز در حکم تمام آن است، ولی دست گذاشتن روی صورت مانعی ندارد. (پرسش های جدید حج، ص ۱۲، سؤال ۵۰).

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۴۲۹ مراجعه شود. آیه الله مکارم: اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اولی خشک کردن جزء جزء و تدریجی با حوله به طوری که صدق پوشاندن نکند، اشکال ندارد. آیه الله بهجت: اگر تدریجی باشد مانعی ندارد. (مستفاد از پاسخ سؤال ۴۹ پرسش های حج). آیه الله خامنه ای: اگر حوله را بر روی همه صورت بیندازد اشکال دارد و در غیر این صورت مانع ندارد. (مناسک حج، س ۶۰) آیه الله خویی، آیه الله فاضل: جایز نیست. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: پاک کردن صورت با حوله مانعی ندارد. آیه الله سبحانی: خشکاندن قسمت بالای صورت با حوله اشکال ندارد اما قسمت پایین صورت باید پوشانده نشود حتی احتیاطاً برای خشکاندن با حوله (کتاب الحج، ج۳، ص۴۸۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به نحوی که صورت پوشیده نمی شود خشک کند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۴۳۴ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: این مقدار مانعی ندارد. آیه الله سیستانی: پوشیدن مقنعه که مقداری از اطراف صورت را می پوشاند به احتیاط واجب جایز نیست..

(۵۰۸) س – فرموده اید که محرم از منزل تا مسجدالحرام می تواند زیر سقف برود، آیا کسانی که در مسجدالحرام برای حج محرم می شوند می توانند در مکه زیر سقف باشند؟

ج – تا عرفاً در منزل و مکه هستند و در حال سیر برای خارج شدن از مکه نیستند می توانند (۱) استظلال نمایند. (۲)

(۵۰۹) س – کسی که از تنعیم محرم می شود، استظلال برای او چه حکمی دارد؟

ج – چون تنعیم جزو مکه شده و مکه منزل است، استظلال در فرض سؤال مانع ندارد. (۳)

۱– [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط نمی توانند استظلال نمایند. آیه الله سبحانی: باید در روز از وسایل نقلیه بی سقف استفاده کنند.

۲– [۲] . به مسأله ۴۳۸ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: احوط آن است که از قرار گرفتن زیر سایه های متحرک مثل اتوبوس مسقف و چتر اجتناب کند. (مناسک حج، م۱۹۲) آیه الله زنجانی: استظلال در مکه نیز – در حال اختیار و عدم حرج – جایز نیست و فرقی نمی کند که برای رفتن به مسجدالحرام باشد یا منزل یا عرفات، در منزل مستقر شده باشد یا نه. آیه الله سبحانی: در حال حرکت و سیر احتیاطاً نباید استظلال بکنند. آیه الله مکارم: در مکه مانعی ندارد هر چند در حال حرکت به سوی عرفات باشد.

۳– [۳] . آیه الله اردبیلی، آیه الله بهجت: به احتیاط واجب تظلیل جایز نیست. (استفتائات ویژه حج، س۸). آیه الله تبریزی: احتیاط لازم ترک استظلال در تنعیم و در حرکت از آنجا تا مسجدالحرام یا محل اقامت است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود. آیه الله خویی: بنابر احتیاط، استظلال نکند تا دخول مکه متیقّن سابق. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۳۷). آیه الله زنجانی: جایز نیست، مگر آنکه مشقت شدید داشته یا از اختیار محرم خارج باشد. آیه الله سبحانی: در روز جایز نیست و در شب هم در صورت باد شدید و یا باران جایز نیست. آیه الله سیستانی: حکم به جواز استظلال در مفروض سؤال بسیار مشکل است و احتیاط ترک نشود. (مناسک، مسأله ۲۷۱)..

(۵۱۰) س – میقات عمره مفرده در خود مکه واقع شده است، آیا کسی که در آنجا برای عمره مفرده احرام بست می تواند در اتوبوس سقف دار سوار شود یا خیر، با توجه به اینکه محل سکونت او مکه است؟

ج – در فرض مذکور مانع ندارد. (۱)

(۵۱۱) س – افرادی از مسجد شجره محرم شدند و شبانه برای مکه حرکت نمودند ولی نزدیک طلوع آفتاب در ماشین سقف دار به خواب رفتند و بعد از طلوع آفتاب بیدار شدند و ماشین را نگاه داشتند، آیا برای مدتی که در حال سیر در زیر سقف بودند، کفاره دارد یا خیر، و الآن که ایستاده اند و می خواهند پیاده شوند، چه حکمی دارد؟

ج – برای مدتی که خواب بوده اند، یا ماشین ایستاده، کفاره واجب نیست، ولی اگر بعد از بیدار شدن و التفات و قبل از ایستادن ماشین، استظلال شده ولو اضطراراً، کفاره واجب است. (۲)

(۵۱۲) س – در حال احرام وقتی ماشین های بی سقف حرکت می کند و سفر انجام می شود، آیا پیاده و سوار شدن از ماشین در حالی که ایستاده است، در صورتی که مستلزم گذشتن از زیر سقف قسمت جلو ماشین است، چه حکمی دارد؟

ج – مانع ندارد.

(۵۱۳) س – کسانی که از مسجدالحرام برای حج محرم می شوند و از مسجدالحرام در ماشین سقف دار سوار می شوند و مثلاً در عزیزیه که منزل ایشان است پیاده

۱- [۱] . در مسأله قبل گذشت. آیه الله اردبیلی، آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط استظلال جایز نیست. آیه الله خامنه ای: به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: نمی تواند، مگر غیر اختیاری یا حرجی باشد.
۲- [۲] . مراجعه به مسأله ۴۴۸ و ۴۴۹ شود. آیه الله تبریزی: در فرض مزبور بنابر احتیاط برای استظلال در شب باید کفاره بدهند. آیه الله مکارم: در این صورت کفاره ای لازم نیست..

می شوند، آیا سوار شدن در اتومبیل سقف دار از مسجدالحرام به منزل چه صورت دارد، و اگر پیاده نشوند و از اول قصد عرفات داشته باشند حکم چیست؟

ج – در فرض اول مانع ندارد و در فرض دوم احتیاط کنند. (۱)

(۵۱۴) س – اینجانب یکی از خدمه کاروان حج هستم، امسال (۱۳۶۵) بعد از درک عرفات به اتفاق مدیر کاروان و معاون و اینجانب و بانوان کاروان در یک اتوبوسی سربسته قرار گرفتیم و برای درک اضطراری به مشعرالحرام رفته و چون در مسیر مزدلفه به منی به راه بندان برخوردیم، لذا در هوای آفتابی در اتوبوس سربسته بودم، ناگاه به یادم آمد که نباید در زیر طاق اتوبوس قرار بگیرم، چند دقیقه ای با علم به اینکه اتوبوس سرپوشیده است مانده و پس از توقف اتوبوس بر اثر راه بندان پیاده شدم، و مابقی راه را تا محل چادر کاروان در منی پیاده طی نمودم، لذا از محضر آن بزرگوار تقاضا دارم بفرمایید:

۱. آیا کفاره تعلق می گیرد یا نه؟

۲. در صورتی که تعلق گرفته باشد باید حتماً در منی ذبح گردد؟

۳. در حالی که اکنون در تهران هستم آیا می توانم قربانی را در محل اقامتم ذبح نمایم؟

۴. در صورتی که خدمه کاروان بودم و به دستور مدیر گروه برای کمک نمودن به بانوان مسن برای رمی جمره عقبه عازم منی بودم و از خود استقلال نداشتم، آیا وجه این گوسفند را چه کسی باید بپردازد؟ ستاد حج، مدیر گروه یا اینجانب؟

۵. چنانچه ستاد حج تقبل نموده باشد ذبح را، آیا از گردن اینجانب ساقط می گردد یا نه؟

۱- [۱] . به سؤال ۵۰۹ مراجعه شد. آیه الله اردبیلی: در هر دو صورت احتیاط کنند. آیه الله خامنه ای، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۵۰۸ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: در فرض دوم جایز نیست. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: در هر دو فرض مانعی ندارد..

ج – باید قربانی کنید و اگر چه باید (۱) در منی ذبح نمایید، لیکن ذبح در محل خودتان هم برای کفاره کفایت می کند و می توانید به مسؤولین در ستاد نیابت دهید که برای شما ذبح کنند و در این صورت ذبح آنها هم کافی است، ولی بدون نیابت صحیح نیست.

(۵۱۵) س – آیا استظلال (۲)، مربوط به سایه حاصل از تابش عمودی خورشید است یا حاصل از تابش مایل خورشید را هم شامل می شود؟

ج – فرق نمی کند. (۳)

(۵۱۶) س – آیا استظلال، مربوط به سایه بر سر می باشد یا اگر سایه فقط بر شانه بیفتد استظلال صدق می کند؟

۱– [۱] . آیه الله اردبیلی: ذبح در منی لازم نیست و می توانید در وطن ذبح نمایید. آیه الله تبریزی: کفاره ای که بر محرم برای غیر از شکار واجب شده است، اظهر این است که می تواند کشتنش را تا بازگشت از حج تأخیر انداخته و هر جا بخواهد بکشد و بهتر این است که کفاره را در حج خود بکشد (مناسک، مسأله ۲۸۷). آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب در منی ذبح کند. (مناسك حج، م۲۶۸) آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: ذبح در منی لزومی ندارد. (مناسک آیه الله خویی، مسأله ۲۸۷) آیه الله سیستانی: جای این کفّاره بنابر احتیاط واجب منی است ولی اگر نکشت هر چند بدون عذر باشد ذبح در هر جای دیگر کافی است. آیه الله فاضل: احتیاط این است که کفّاره محرّمات احرام عمره در مکه ذبح شود و کفّاره محرّمات حج در منی، ولی فعلاً ـ که گوشت آن در آن دو مکان مصرف فقرای مؤمن نمی شود ذبح در وطن جایز بلکه مطابق احتیاط است تا به مصرف فقرای مؤمن برسد.

۲– [۲] . آیه الله نوری: گفته شد که میزان استظلال نیست.

۳– [۳] . آیه الله بهجت: احوط این است که زیر سایه چیزی که روی سر نباشد نیز نرود. (مناسک، مسأله ۲۶۹). آیه الله زنجانی: ولی سایه دیوار ماشین ها و سایه صندلی ها و همسفران، مانعی ندارد. آیه الله سبحانی: اگر شخص پیاده در سایه ماشین و یا حیوانات و یا هر وسیله متحرك دیگر در حال احرام حرکت کند اشکال ندارد. به شرطی که مانع از تابش مستقیم خورشید نشود بنابراین نمی توان زیر سایه چتر و لو اینکه در دست دیگری باشد حرکت کرد. آیه الله مکارم: سایه دیوارهای ماشین بدون سقف و مانند آن مانعی ندارد..

ج (۱)- صدق نمی کند.

(۵۱۷) س – آیا استظلال فقط مربوط به سقف می باشد یا شامل سایه حاصل از دیوار ماشین هم می شود؟

ج – شامل نمی شود. (۲)

(۵۱۸) س – آیا در عرفات هم مثل منی می شود زیر چتر حرکت کرد یا حکم عرفات غیر از حکم منی است؟

ج – زیر چتر حرکت کردن در عرفات اشکال ندارد. (۳)

(۵۱۹) س – در شهر مکه تونل هایی احداث کرده اند که طولش بیش از ۱۵۰۰ قدم می باشد آیا بعد از احرام حج می شود داخل آن با اتومبیل سفر کرد، با علم به اینکه مسقف است؟

ج – مانع ندارد، بلی اگر خودش آن راه را اختیار کند و از زیر آن سقف برود اشکال دارد. (۴)

ص:۳۰۰

۱- [۱] . آیه الله بهجت: فرق نمی کند. (ضمناً به ذیل مسأله ۴۴۰ مراجعه شود). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب صدق می کند. آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: صدق می کند. آیه الله فاضل: گذشت که بنابر احتیاط واجب برای بدن نیز نباید سایبان قرار دهد.

۲- [۲] . به مسأله ۴۴۰ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: احوط آن است که از سایه چیزی که روی سر نیست نیز اجتناب شود.

۳- [۳] . تفصیل نظریه آیات عظام در مسأله ۴۳۸ گذشت. آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب ترک نشود. آیه الله خامنه ای: به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیات عظام اردبیلی، سبحانی، فاضل، نوری: اشکال ندارد. آیه الله بهجت: اشکال ندارد (مستفاد از س۵۳ مناسک). آیه الله خامنه ای: عبور از زیر سقف های ثابت مانند پل و تونل اشکال ندارد. (مناسک حج، م۱۹۵) آیه الله زنجانی: در صورتی که انتخاب راه روباز با مشقت شدید همراه باشد، مانع ندارد. آیه الله مکارم: در این صورت هم مانعی ندارد. نظریات آیات عظام در مسأله ۴۸۸ گذشت..

(۵۲۰) س - آیا محرم به محض وصول به مکه می تواند استظلال نماید و یا بایستی به منزل برسد و بعد از اتخاذ منزل جایز است؟

ج - مکه منزل است و با رسیدن به آن استظلال مانع ندارد. (۱)

(۵۲۱) س - اخیراً از حدود کشتارگاه تا نزدیک جمرات، مسقفی را درست کرده اند، آیا عبور از این راه برای محرمی که هنوز منزل نکرده و از مشعر مستقیم به جمرات می رود جایز است یا نه؟

ج - مانع ندارد. (۲)

(۵۲۲) س - آیا گرفتن ناخن توسط مُحرِم از غیر مُحرم جایز است؟

ج - اشکال ندارد. (۳)

(۵۲۳) س - آیا محرم می تواند ناخن محرم دیگر را به قصد تقصیر بگیرد یا نه؟

ج - اشکال ندارد. (۴)

(۵۲۴) س - کندن دندان که بر محرم حرام است (۵)، مقصود دندان خودش می باشد یا شامل دندان غیر هم می شود؟ و در تقدیر حرمت در صورت خون آمدن است یا مطلقاً؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب استظلال نکند. آیات عظام تبریزی، سیستانی: چنان که در مسأله ۴۳۸ گذشت بعد از رسیدن به مکه هم بنابر احتیاط نمی تواند در حال حرکت برای خود سایبان درست کند؛ مثل اینکه چتر بردارد یا سوار ماشین مسقف شود، بلی رفتن زیر سایه ثابت مانعی ندارد. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۴۳۸ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: به حاشیه سؤال ۵۰۸ مراجعه شود. آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۵۰۹ مراجعه شود.

۲- [۲] . این سؤال و سؤال قبل به مسأله ۴۳۸ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: ولی بنابر احتیاط واجب ناخن گرفتن در تقصیر کافی نیست.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: ولی ناخن گرفتن در تقصیر بنابر احتیاط واجب کافی نیست.

۵- [۵] . آیه الله سیستانی: مراجعه شود به مسأله ۴۶۸ آیه الله مکارم: در فرض خونریزی مکروه است..

ج – شامل دندان غیر نمی شود، هر چند خون از آن بیرون آید. (۱)

(۵۲۵) س – آیا در حال احرام می توان دندانی را که شدیداً درد دارد و دکتر سفارش می کند که آن را بکشید، کشید، گرچه باعث خونریزی شود؟

ج – اگر ضرورت دارد مانع ندارد، ولی کفاره دارد علی الأحوط. (۲)

(۵۲۶) س – هرگاه محرم سر خود را با چیز دوخته بپوشاند، آیا یک کفاره باید بدهد یا دو کفاره؟

ج – باید دو کفاره بدهد (۳) مگر در صورت جهل و نسیان.

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: هر چند شخص دیگر نیز محرم باشد و اگر خون آمد صاحب دندان باید کفاره بدهد. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

۲- [۲] . مراجعه شود به بیست و دوّم از محرمات احرام (کندن دندان) بعد از مسأله ۴۶۷. آیه الله بهجت: ولی کفارّه ندارد علی الأظهر، حتّی در صورت غیر ضرورت، با خون انداختن اگر چه حرام است چنان که گذشت. (مناسک شیخ، ص۲۸ و ۲۹). آیه الله تبریزی: کشیدن دندان، اگر خون در نیاید، مانع ندارد و کفاره هم ندارد و در صورتی که خون بیاید، اگر برای رفع ناراحتی بوده کفاره ندارد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۴۶۸ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: کفاره لازم نیست. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: کفاره ندارد. آیه الله مکارم: مطلقاً مانعی ندارد و کفّاره هم ندارد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: احتیاطاً. (مناسک، س۵۸). آیه الله تبریزی، آیه الله زنجانی: یک کفاره کافی است. آیه الله خویی: حرمت لبس اینگونه مخیط به نظر ایشان مبنی بر احتیاط است و لذا احتیاط در دو کفاره است. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، در صورتی که چیزی که پوشیدن آن حرام است را بپوشد؛ مثل عمامه و کلاه، ولی اگر مثلاً ـ پیراهن خود را بر سر بگذارد، بیش از یک کفاره لازم نیست. آیه الله مکارم: در مثل پارچه دوخته شده یک کفاره دارد، ولی کلاه دوخته و مانند آن، بنابر احتیاط واجب دو کفاره دارد..

(۵۲۷) س – در بین مردم معروف است که محرم نباید به کسی دستور بدهد؛ مثلًا نباید به کسی بگوید یک لیوان آب یا چای یا چیز دیگر به من بدهید و باید خودش بردارد، آیا اگر در حال احرام چنین درخواستی از دوست خود بکند گناه کرده است یا نه؟ و در صورت گناه آیا کفاره هم دارد یا نه؟

ج – اشکال ندارد.

(۵۲۸) مستحبات دخول حرم (۱)

(۱)

۱. همین که حاجی به حرم رسید، پیاده شده و به جهت دخول حرم، غسل نماید.

۲. از برای تواضع و فروتنی نسبت به حضرت حق – جلَّ و علا – پابرهنه شده و نعلین خود را در دست گرفته داخل حرم شود و این عمل ثواب زیادی دارد.

۳. وقت دخول حرم این دعا را بخواند:

«اَللّهُمَّ إنَّک قُلْتَ فِی کتابِک وَقَوْلُک الحَقُّ: وَ أَذِّنْ فِی النّاسِ بِالْحَجِّ یَأْتُوکَ رِجالاً وَ عَلی کُلِّ ضامِرٍ یَأْتِینَ مِنْ کُلِّ فَجٍّ عَمِیقٍ. اللّهُمَّ إنّی ارْجُو انْ اکونَ مِمَّنْ اجابَ دَعْوَتَک، وَقَدْ جِئْتُ مِنْ شُقَّه بَعِیده وَ فَجٍّ عَمیق سامِعاً لِنِدائِک وَ مُستَجِیباً لَک مُطیعاً لِأمْرِک وَکلُّ ذلِک بِفَضْلِک عَلیَّ وَ احْسانِک إلَیَّ فَلَک الْحَمْدُ عَلی ما وَفَّقْتَنِی لَهُ أبْتَغِیْ بِذْلِک الزُّلْفَهَ عِنْدَک وَالْقُرْبَهَ إلَیْک وَالْمَنْزِلَهَ لَدَیْک وَالْمَغْفِرَهَ لِذُنُوبِی وَالتَّوْبَهَ عَلَیَّ مِنْها بِمَنِّک، اللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّد وَ آلِ مُحَمَّد وَحَرِّمْ بَدَنِی عَلَی النَّارِ وَ آمِنِّی مِنْ عَذابِک وَ عِقابِک بِرَحْمَتِک یَا أرْحَمَ الرَّاحِمِینَ».

۴. وقت دخول حرم مقداری از علفِ (اذخر) گرفته آن را بجود.

مستحبات دخول مکه معظمه

(۵۲۹) م – برای دخول مکه معظمه نیز مستحب است مکلّف غسل بنماید و هنگامی که وارد مکه می شود با حالت تواضع وارد شود و کسی که از راه مدینه برود، از بالای مکه داخل شده و وقت بیرون آمدن از پایین آن بیرون آید.

۱- [۱] . آیه الله مکارم: به قصد رجاء انجام دهد..

آداب دخول مسجدالحرام

(۵۳۰) م - مستحب است مکلف برای دخول مسجدالحرام غسل نماید (۱) و همچنین مستحب است با پای برهنه و با حالت سکینه و وقار وارد شود و هنگام ورود از در «بنی شیبه» (۲) وارد شود و گفته اند که باب بنی شیبه در حال کنونی مقابل باب السلام است بنابراین نیکو این است که شخص از باب السلام وارد شده و مستقیماً بیاید تا از ستون ها بگذرد.

و مستحب است بر در مسجدالحرام ایستاده بگوید:

«السَّلامُ عَلَيْك أَيُّها النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكاتُهُ، بَسْمِ الله وَبِاللهِ وَما شاءَ اللهُ، السَّلامُ عَلى أَنْبياءِ اللهِ وَرُسُلِهِ، السَّلامُ عَلى رَسُولِ اللهِ، السَّلامُ عَلى إبْراهِيمَ خَلِيْلِ اللهِ، وَالحَمْدُ لِله ِ رَبِّ الْعالَمِينَ».

و در روایت دیگر وارد است که نزد در مسجد بگوید:

«بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَمِنَ اللهِ وَإِلَى اللهِ وَما شاءَ اللهُ وَعَلى مِلَّهِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَخَيْرُ الْأَسْماءِ لِله ِ، وَالْحَمْدُلِله ِ وَالسَّلامُ عَلى رَسُولِ اللهِ، السَّلامُ عَلى مُحَمَّدِ بنِ عَبْدِاللهِ، السَّلامُ عَلَيْك أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكاتُهُ، السَّلامُ عَلى أنبياءِ اللهِ وَرُسُلِهِ، السَّلامُ عَلى خَلِيْلِ اللهِ الرَّحْمنِ، السَّلامُ عَلَى الْمُرسَلِينَ وَالحَمْدُلِله ِ رَبِّ الْعالَمِينَ، السَّلامُ عَلَيْنا وَعَلى عِبادِاللهِ الصَّالِحينَ، أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبارِك عَلى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْحَمْ مُحَمَّداً وَآلَ مُحَمَّدٍ كما صَلَّيْتَ وَبارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلى إبْراهِيمَ وَآلِ إبْراهيمَ إنَّك حَمِيدٌ مَجِيْدٌ، أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ عَبْدِك وَرَسُولِك، أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلى إبْراهِيْمَ خَلِيلِك وَعَلى أَنْبِيائِك وَرُسُلِك وَسَلِّمْ عَلَيْهِمْ، وَسَلامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُلِله ِ رَبِّ الْعالَمِينَ، أللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أبْوابَ رَحْمَتِك وَاسْتَعْمِلْنِي فى طاعَتِك وَمَرْضاتِك وَاحْفَظْنِي بِحِفْظِ

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: استحباب این غسل ثابت نیست، مگر اینکه برای طواف باشد.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: باب اصلی بنی شیبه محاذی مقام ابراهیم روبروی رکن که مشهور به رکن عراقی و قبل از ورود به محدوده مطاف بوده است و کسی که از باب السلام وارد می شده می توانسته از آن به مطاف وارد شود و وجه آن درح۱ باب ۹ ابواب مقدمات طواف ج۹ وسائل آمده است. که زمانی که علی۷ " بت هُبَل" را از بام کعبه به زمین انداخت نزد باب بنی شیبه دفن شد و کسی که از این در وارد می شود پا روی آن می گذارد..

الْإِيمـانِ أَبَـداً مـا أَبْقَيْتَنى جَـلَّ ثَنَاءُ وَجْهِك، الْحَمْـدُلِلّهِ الَّذى جَعَلَنى مِنْ وَفْدِهِ وَزُوّارِهِ وَجَعَلَنى مِمَّنْ يَعْمُرُ مَسَاجِـدَهُ، وَجَعَلَنى مِمَّنْ يُناجِيهِ، أَللّٰهُمَّ إِنِّى عَبْـدُك وَزائِرُك فى بَيْتِك وَعَلى كلِّ مَأتِيٍّ حَقٌّ لِمَنْ أتاهُ وَزارَهُ، وَأَنْتَ خَيْرُ مَأتِيٍّ وَأكرَمُ مَزُورٍ فَأَسْأَلُك يا اللّهُ يا رَحْمنُ بِأَنَّك أنتَ اللّهُ لا إلهَ إلَّا أَنْتَ وَحْـدَك لا شَـرِيك لَك بِأَنَّك واحِـدٌ احَـدٌ صَـمَدٌ لَمْ تَلِدْ وَلَمْ تُولَدْ وَلَمْ يَكنْ لَهُ (لك خ ل) كُفُواً أحَـدٌ، وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْـدُك وَرَسُولُـك صَـلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَعَلى أهْـلِ بَيْتِهِ يا جَوادُ يا كَرِيمُ يا ماجِـدُ يا جَبَّارُ يا كَرِيمُ أسْأَلُك أنْ تَجْعَلَ تُحْفَتَك إيّاىَ بِزِيارَتى إِيَّاك أوَّلَ شَىْ ءٍ تُعْطِيَنِى فَكاك رَقَبَتِى مِنَ النَّارِ».

پس سه مرتبه مى گويد:

«أَللّٰهُمَّ فُك رَقَبَتى مِنَ النَّارِ».

پس مى گويد:

«وَأوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِك الْحَلالِ الطَّيِّبِ وَادْرَأْ عَنِّى شَرَّ شَياطِينِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَشَرَّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

پس داخل مسجدالحرام شود و رو به كعبه دست ها را بلند نموده و بگويد:

«اَللّٰهُمَّ إِنّى أَسْأَلُـك فى مَقـامى هـذا وَفى أَوَّلِ مَناسِـكى أنْ تَقْبَلَ تَوْبَتِى وَأنْ تَتَجاوَزَ عَنْ خَطِيئَتى وَأنْ تَضَعَ عَنِّى وِزْرى، اَلحَمْـدُلِلّهِ الَّذى بَلَّغَنِى بَيْتَهُ الْحَرامَ أَللّٰهُمَّ إنّى أشْـهَدُ أَنَّ هـذا بَيْتُـك الْحَرامُ الَّذى جَعَلْتَهُ مَثـابَةً لِلنَّاسِ وَأمْنـاً مُبارَكاً وَهُـدىً لِلْعالَمينَ أَللّٰهُمَّ إِنَّى عَبْدُك وَالْبَلَدَ بَلَدُك وَالْبَيْتَ بَيْتُك جِئْتُ أَطْلُبُ رَحْمَتَك وَأَؤُمُّ طاعَتَك مُطِيعاً لِأَمْرِك راضِياً بِقَدَرِك أَسْأَلُك مَسْأَلَهَ الْفَقِيرِ إِلَيْك الْخائِفِ لِعُقُوبَتِك أَللّٰهُمَّ افْتَحْ لِى أبْوابَ رَحْمَتِك واسْتَعْمِلْنِى بِطاعَتِك وَمَرْضاتِك».

بعد خطاب مى كند به سوى كعبه و مى گويد:

«أَلْحَمْدُلِلّهِ الَّذى عَظَّمَك وَشَرَّفَك وَكرَّمَك وَجَعَلَك مَثابَةً لِلنّاسِ وَاَمْناً مُبارَكاً وَهُدىً لِلْعالَمِيْنَ».

و مستحب است وقتى كه محاذى حجر الأسود شد بگويد:

«أشْـهَدُ أنْ لا إلهَ إلَّا اللّهُ وَحْـدَهُ لا شَـرِيك لَهُ وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْـدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِـاللّهِ وَكفَرْتُ بِـالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَاللاَّتِ وَالْعُزّى وَبِعِبادَهِ الشَّيْطانِ وَبِعِبادَهِ كلِّ نِدٍّ يُدْعى مِنْ دُونِ اللّهِ».

و هنگامی که نظرش به حجرالأسود افتاد متوجه به سوی او شود و بگوید:

«أَلْحَمْدُللهِ الَّذِی هَدانا لِهذا وَما کنّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا أنْ هَدانَا اللهُ سُبْحانَ اللهِ وَالْحَمْدُ للهِ وَلا إلهَ إلَّا اللهُ وَاللهُ أکبَرُ، اللهُ أکبَرُ مِنْ خَلْقِهِ وَاللهُ أکبَرُ مِمّا أخْشی وَاَحْذَرُ، لا إلهَ إلَّا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِیْک لَهُ، لَهُ المُلک وَلَهُ الْحَمْدُ یُحْیِی وَیُمِیتُ وَیُمِیتُ وَیُحْیِی وَهُوَ حَیٌّ لا یَمُوتُ بِیَدِهِ الخَیْرُ وَهُوَ عَلی کلِّ شَیء قَدِیرٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمّد وَآلِ مُحَمَّد وَبارِک عَلی مُحَمَّد وَآلِهِ کأفْضَلِ ما صَلَّیْتَ وَبارَکتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلی إبْراهِیمَ وَآلِ إبْراهِیمَ إنَّک حَمِیْدٌ مَجیدٌ، وَسَلامٌ عَلی جَمیعِ النَّبِیِّینَ وَالمُرْسَلِینَ وَالحَمْدُللهِ رَبِّ الْعالَمِینَ أللَّهُمَّ إنِّی اومِنُ بِوَعْدِک وَاُصَدِّقُ رُسُلَک وَأتَّبعُ کتابَک».

و در روایت معتبر وارد است که وقتی که نزدیک حجر الأسود رسیدی، دست های خود را بلند کن و حمد و ثنای الهی را به جا آور و صلوات بر پیغمبر بفرست و از خداوند عالم بخواه که حج تو را قبول کند. پس از آن، حجر را بوسیده و استلام نما و اگر بوسیدن ممکن نشد استلام نما و اگر آن هم ممکن نشد اشاره به آن کن و بگو:

«أَللَّهُمَّ أمانَتِی أدَّیْتُها وَمِیثاقِی تَعاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِی بِالمُوافاهِ أللَّهُمَّ تَصْدِیقاً بِکتابِک وَعَلی سُنَّهِ نَبِیِّک صَلَواتُک عَلَیْهِ وَآلِهِ أشْهَدُ أنْ لا إلهَ إلَّا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِیک لَهُ وَأنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللهِ وَکفَرْتُ بِالْجِبْتِ وَالطاغُوتِ وَاللاَّتِ وَالْعُزّی وَعِبادَهِ الشَّیْطانِ وَعِبادَهِ کلِّ نِدٍّ یُدْعی مِنْ دونِ اللهِ».

و اگر نتوانی همه را بخوانی بعضی را بخوان و بگو:

«أَللَّهُمَّ إلَیْک بَسَطْتُ یَدِی وَفِیما عِنْدَک عَظُمَتْ رَغْبَتِی فَاقْبَلْ سُبْحَتی وَاغْفِرْ لِی وَارْحَمْنِی، أَللَّهُمَّ إنِّی أعُوذُ بِک مِنَ الْکُفْرِ وَالْفَقْرِ وَمَواقِفِ الْخِزْیِ فی الدُّنیا وَالْآخِرَهِ».

ص:۳۰۶

فصل چهارم: طواف واجب و بعضی از احکام آن

اشاره

کسی که محرم شد به احرام عمره تمتع و واردمکه معظمه شد، اول چیزی که از اعمال عمره بر او واجب است، آن است که طواف کند به دور خانه کعبه برای عمره تمتع. (۱)

(۵۳۱) م - طواف عبارت است از هفت مرتبه دور خانه کعبه گردیدن؛ به نحوی که خواهد آمد و هر دوری را شوط می گویند، پس طواف عبارت از هفت شوط است.

(۵۳۲) م - طواف از ارکان عمره است و کسی که آن را از روی عمد ترک کند تا وقتی که فوت شود وقت آن، عمره او باطل است؛ چه عالم به مسأله باشد و چه جاهل باشد. (۲)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: لازم نیست که به محض ورود به مکه، طواف را به جا آورد، بلکه می تواند تا زمانی که وقت وقوف اختیاری در عرفات تنگ نشده، آن را به تأخیر اندازد. (زمان وقوف اختیاری در عرفات از ظهر روز نهم ذی حجه تا غروب آفتاب همان روز است). به گونه ای که بتواند پس از انجام طواف و اعمال پس از آن، وقوف در عرفات را درک کند. (مناسک حج، م۳۲۷)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب بایـد یک شتر قربانی کنـد، چه عالم باشد و چه جاهل. آیه الله بهجت: و وجوب ذبح یک شتر مطلقا، حتّی در حال علم و عمد، موافق احتیاط است. (مناسک شیخ، ص۳۵).

(۵۳۳) م - چنین کسی که عمره خود را باطل کرد (۱)، احوط (۲) آن است که حج افراد به جا آورد، و پس از آن عمره به جا آورد و حج را در سال بعد (۳) اعاده کند.

(۵۳۴) م - وقت فوت طواف، وقتی است که اگر بخواهد آن را با بقیه اعمال عمره به جا آورد، نتواند وقوف به عرفات کند. (۴)

ص:۳۰۸

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید حج افراد و پس از انجام حج و گذشتن ایام تشریق عمره مفرده به جا آورد، هر چند حج او استحبابی باشد و اگر در این کار معذور نبوده کفایت از حج واجب نمی کند. آیه الله سبحانی: باید حج افراد به جا آورد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: پس از تجدید احرام. آیه الله بهجت: و ظاهراً حج او مبدل به حج افراد می شود و وجوب قضای حج بر او در سال آینده قوی است. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: عمره اش باطل می شود و احرام او نیز باطل می شود و باید حج را در سال بعد اعاده کند و احتیاط مستحب این است عدول به حج افراد نموده و آن را به قصد اعمّ از حجّ و عمره مفرده تمام نماید. آیه الله سبحانی، آیه الله گلپایگانی: حج او مبدل به حج افراد می شود و در سال بعد هم باید حج را قضا کند. (آداب و احکام حج، ص۱۹۱ مسأله ۴۶۷).
۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: اگر بر او واجب بوده (مناسک حج، م۳۲۸)
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: یعنی از ظهر روز نهم تا غروب روز نهم نتواند در عرفات باشد. آیه الله بهجت: میزان در تنگی وقت... بیم از دست رفتن وقوف اختیاری عرفات است (مناسک، مسأله ۱۵۷). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل: یعنی نتواند خود را به اندازه درک مقدار رکن از وقوف - مسمّای وقوف اختیاری - به عرفات برساند. آیه الله سیستانی: آخرِ زمان آن وقتی است که بتواند اعمال عمره را تا ظهر روز عرفه تمام کند..

(۵۳۵) م - اگر از روی سهو ترک کرده (۱) طواف را (۲)، لازم است آن را به جا آورد هر وقت که باشد (۳)، و اگر برگشته به محل خود و نتواند برگردد به مکه یا مشقت داشته باشد برگشتن، باید شخص مورد اطمینانی را نایب بگیرد. (۴)

(۵۳۶) م - اگر سعی را به جا آورده، پیش از آنکه طواف را به جا آورد، احتیاط واجب (۵) آن است که سعی را هم به جا آورد و اگر نماز طواف را به جا آورده (۶)، باید آن را

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: یا آن را به طور صحیح انجام نداده.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مسأله دارای چند صورت است: ۱. اگر در میانه سعی متوجه شود، سعی را رها کند و پس از به جا آوردن طواف و نماز، سعی را اعاده کند؛ ۲. اگر پس از سعی و پیش از تقصیر متوجه شود، پس از طواف و نماز، احتیاطاً سعی را اعاده کند؛ ۳. اگر پس از تقصیر متوجه شود، طواف و نماز آن را به جا می آورد و بنابر احتیاط واجب سعی و تقصیر را هم اعاده کند و تا اعاده تقصیر از محرّمات احرام اجتناب می کند؛ ۴. اگر پس از احرام حج متوجه شد، پس از بازگشت از منی و پیش از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را به جا می آورد؛ ۵. اگر پس از بازگشت به وطن متوجه شد باید به مکه برگردد و طواف و نماز آن را انجام دهد و اگر نتواند به مکه باز گردد یا برگشتن برایش مشقت داشته باشد باید شخص مورد اطمینانی را نایب بگیرد تا از طرف او طواف کند و در این صورت لازم نیست جبران طواف در ماه های حج باشد، همچنان که لازم نیست خود مکلّف یا نایبش برای انجام طواف، لباس احرام برتن داشته باشند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و اگر به محل خود برگشته باید به مکه رفته طواف نماید و اگر نتواند یا این کار ضرر جانی شدید داشته باشد باید برای طواف نایب بگیرد و اگر این کار مشقت داشته باشد مخیر است که خودش به جا آورد یا نایب بگیرد و در هر صورت بعد از طواف باید نماز آن را نیز به جا آورد. آیه الله فاضل: و سعی را نیز بنابر احتیاط اعاده کند.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر قبل از فوت وقتِ طواف متذکر شود، باید تا وقت نگذشته قضا کند. آیه الله مکارم: و در این مدّت چیزی بر او حرام نیست و احتیاط آن است که یک گوسفند قربانی به مکه بفرستد و اگر فرستادن به مکه ممکن نیست در محل خود قربانی کند.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: باید علاوه بر طواف و نماز سعی را نیز مجدداً به جا آورد. آیه الله فاضل: بنابر اقوی سعی را نیز بعد از طواف اعاده کند. آیه الله سیستانی: باید سعی را اعاده نماید، مگر در صورتی که طواف را فراموش کند تا وقت آن بگذرد؛ مثل اینکه طواف عمره را تا وقوف در عرفات یا طواف حج را تا پایان ذی حجه فراموش کند، که اعاده سعی لازم نیست گرچه بهتر است. آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد سعی مستحب است.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: باید بعد از طواف و نماز، سعی و تقصیر نماید و تا تقصیر نکرده از محرمات احرام اجتناب کند. البته اگر بعد از بازگشتن به وطن متوجه شود، انجام طواف و نماز کافی است..

هم بعد از طواف اعاده کند. (۱)

(۵۳۷) م - اگر شخص محرم به واسطه مرض، خودش قدرت نداشته باشد که طواف کند و تا وقت تنگ شود قدرت حاصل نکند، اگر ممکن است، خودِ او را به یک نحو ببرند (۲) و طواف دهند؛ اگر چه به دوش گرفتن یا بر تخت گذاشتن باشد (۳)، و اگر ممکن نشود باید برای او نایب بگیرند. (۴)

(۵۳۸) م - شخص مریض را که طواف می دهند باید مراعات شرایط و احکام طواف را، به مقداری که برای او ممکن است، بکنند.

واجبات طواف

واجبات طواف دو قسم است: (۵)

قسم اول - چیزهایی که شرط طواف است و آن پنج امر است: (۶)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: اگر طواف را فراموش کند و پیش از فوت وقت به یاد آورد، باید طواف و نماز طواف را به جا آورد و سپس سعی انجام دهد. (مناسک حج، م۳۲۹)

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که به طوری او را طواف دهند که پاهایش به زمین کشیده شود. (مناسک، مسأله ۳۲۰). آیه الله فاضل: و بهتر است در صورت امکان پاهای او به زمین کشیده شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و طوری طواف دهند که پاهایش بر زمین کشیده شود و اگر ممکن نشود، او را توسط دوش یا چیز دیگر طواف دهند و اگر هیچگونه ممکن نشود نایب بگیرد که برای او طواف کند. آیه الله مکارم: و لازم نیست پاهای او به زمین کشیده شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و اگر این کار ممکن نباشد یا با ضرر جانی همراه باشد باید نایب بگیرد و اگر طواف بر او مشقت شدید دارد مخیر است که خود طواف نماید یا نایب بگیرد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: باید نایب بگیرد. (مناسک حج، م.۳۳۲)

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: علاوه بر چیزهایی که در این دو قسمت می آید، امور دیگری نیز در طواف واجب، معتبر است: ۱. موالات بین اجزای طواف؛ ۲. ترتیب بین اجزای طواف؛ ۳. اختیاری بودن طواف؛ ۴. معلوم بودن عدد اشواط؛ ۵. اجتناب زنان از زدن نقاب. و چون طواف کننده در معرض دید ناظر محترم است باید خود را بپوشاند، خواه طواف واجب باشد یا مستحب، امّا این امر، جزء واجبات معتبر در صحت طواف نیست.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: شرایط صحّت طواف چند چیز است: ۱. نیت؛ ۲. طهارت از حدث اکبر و اصغر؛ ۳.طهارت از نجاست؛ ۴. ختنه بودن برای مردان؛ ۵. پوشاندن عورت؛ ۶. غصبی نبودن جامه طواف؛ ۷. موالات. (مناسک حج، م۲۷۶).

اول – نیت است؛ یعنی باید طواف را با قصد خالص برای خدا به جا آورد. (۱)

(۵۳۹) م – نیت را لازم نیست به زبان بیاورد و لازم نیست به قلب بگذراند (۲)، بلکه همان که بنا دارد این عمل را به جا آورد و بـا این بنـا به جـا آورد، کفـایت می کنـد و به عبـارت دیگر، نیت در عبادت و کارهای دیگر، در این جهت فرق نـدارد. پس همان طور که انسان با قصد آب می خورد و راه می رود عبادت را اگر همان طور به جا آورد با نیت به جا آورده.

(۵۴۰) م – بایـد عبادت را برای اطاعت خـدا به جا آورد و در این جهت با کارهای دیگر فرق پیدا می کند. پس باید طواف را برای اطاعت خداوند به جا آورد. (۳)

ص:۳۱۱

۱- [۱] . نظریه آیـات عظام در مسائل مربوط به کیفیت نیت در بحث نیت در احرام گـذشت. آیه الله خامنه ای: در نیت طواف بایـد تعیین کنـد که طواف عمره مفرده است یـا طواف عمره تمتّع. و همچنین تعیین کنـد که طواف حجه الاسـلام است یا حج نـذری یا حـج اسـتحبابی. و در صورتی که طواف را به نیابت از دیگری به جا می آورد، آن را نیز قصـد کنـد. (مناسک حـج، م۲۷۹) آیه الله سـبحانی: و بایـد نـوع آن را مشـخص کنـد و این که طـواف حـج است یـا طواف عمره یـا طواف نسـاء در حجه الاسـلام یـا حـج مسـتحبی و یـا اگر نـائب است به نیت منوب عنه؛ البته اگر انجـام وظیفه فعلی را نیت کنـد کافی است. آیه الله فاضـل: و نیز نیت کنـد: هفت دور طواف خـانه کعبه انجام می دهم برای عمره تمتّع از حجه الاسـلام یا حـج اسـتحبابی. آیه الله مکارم: برای عمره تمتّع یا حج و غیر آن.

۲- [۲] . آیه الله سـبحانی: طواف از عبادات قصـدیه است و بایـد به صورت آگاهانه انجام گیرد. وقتی شـخص به قصـد طواف کردن برای خـدا وارد مطـاف می شود کافی است بنابراین به زبان آوردن نیت و یا اینکه بخواهـد حـدیث نفس کنـد و از قلب بگذراند لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در طوافماننـد سایر عبادات، قصـد طواف و تعیین نوع آن و قصد قربت همراه با اخلاص لازم است. آیه الله سیسـتانی: در عبادت معتبر است که برای تذلّل و کرنش در پیشگاه خداوند انجام داده شود؛ خواه اطاعت صدق کند یا نکند..

(۵۴۱) م - اگر در به جا آوردن طواف یا سایر اعمال عمره و حج که عبادی است ریاء کند؛ یعنی برای نشان دادن و به رخ دیگری کشیدن و عمل خود را خوب جلوه دادن به جا آورد، طواف او و همین طور هرچه را این طور به جا آورده باطل است و در این عمل معصیت خدا را هم کرده است.

(۵۴۲) م - ریاء بعد از عمل و تمام کردن طواف یا دیگر اعمال، باعث بطلان عمل نمی شود.

(۵۴۳) م - کفایت می کند در صحیح بودن عمل، آنکه برای خدا بیاورد (۱) یا برای اطاعت امر خدا، یا برای ترس از جهنم یا برای رسیدن به بهشت و ثواب. (۲)

(۵۴۴) م - اگر در عملی که برای خدا می آورد، رضای دیگری را هم شرکت دهد و خالص برای خدا نباشد عمل باطل است.

دوم - آن است که طاهر باشد از حدث اکبر؛ مثل جنابت و حیض و نفاس (۳) و از حدث اصغر؛ یعنی باید با وضو باشد. (۴)

(۵۴۵) م - طهارت از حدث اکبر و اصغر در طوافِ واجب شرط است؛ چه طواف عمره باشد یا طواف حج یا طواف نساء، حتی در عمره و حجّ مستحب (۵)، که پس از احرام بستن واجب است آن را تمام کند.

(۵۴۶) م - طهارت از حدث اکبر و اصغر، در طواف مستحبی شرط نیست (۶)، لیکن

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: برای قصد قربت، کافی است که آن عمل «برای خدا» آورده شود و فرق نمی کند که انگیزه «انجام عمل برای خدا» محبت خداوند باشد یا ترس از جهنم یا شوق به بهشت و ثواب یا غیر آن.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: در فرض صدق معیار مذکورِ در حاشیه مسأله ۵۴۰

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و مسّ میت بنابر احتیاط.

۴- [۴] . آیه الله نوری: و اگر وضو ممکن نیست تیمّم کند.

۵- [۵] . آیه الله مکارم: یعنی در طواف عمره و حجّ مستحب، طهارت لازم است.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: در طواف مستحب لازم نیست وضو بگیرد ولی بنابر احتیاط واجب طواف در حال جنابت یا حیض یا نفاس صحیح نیست. (مناسک حج، م۲۸۴) آیه الله سبحانی: در طواف مستحب، طهارت از حدث اکبر شرط است ولی طهارت از حدث اصغر شرط نیست..

کسی که جنب یا حایض است جایز نیست در مسجدالحرام وارد شود، ولی اگر غفلتاً یا نسیاناً طواف مستحب کرد صحیح است. (۱)

(۵۴۷) م - طواف - یعنی هفت دور اطراف خانه کعبه گردیدن - مستحب است و بلکه هر چه شخص بتواند طواف کند خوب (۲) است. و در این طواف طهارت شرط

نیست. (۳)

(۵۴۸) م - اگر شخصی که حدث اکبر یا اصغر داشته طواف (۴) کند، باطل است؛ چه از روی عمد باشد یا از روی غفلت یا نسیان یا ندانستن مسأله باشد.

(۵۴۹) م - اگر در اثنای طواف (۵)، حدث عارض شود، پس اگر پس از تمام شدن دور چهارم (۶) است، باید طواف را قطع کند و طهارت تحصیل کند و از همانجا که طواف را قطع کرده تمام کند. (۷)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: در طواف مستحب طهارت از حدث اصغر شرط نیست و بنابر مشهور طهارت از حدث اکبر شرط نیست. آیه الله فاضل: یا جهلاً.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: بهتر است هنگام ازدحام جمعیت برای طواف واجب، طواف مستحب را ترک کنند.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۴- [۴] . آیات عظام اردبیلی، خامنه ای، زنجانی، سبحانی، فاضل، مکارم، نوری: واجب.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: واجب. (مناسک حج، م۲۸۲)

۶- [۶] . آیه الله مکارم: نصف طواف که همان سه و نیم دور است. (استفتاء، ش۱۷۰۱۵۱)

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: ولی اگر عمداً طهارت خود را نقض کند، پس از تحصیل طهارت احتیاطاً باید طواف قبلی را تکمیل کرده و آن را اعاده نماید و یا یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله بهجت: آنکه حدث بعد از تجاوز از نصف از روی سهو و غفلت باشد، که در این صورت طواف را قطع نموده و طهارت گرفته و طواف را از همانجا که قطع نموده ادامه می دهد و در صورتی که بعد از تجاوز از نصف و از روی عمد باشد حکم به ادامه طواف بعد از قطع آن مورد تأمل است. (مناسک، مسأله ۲۸۸). آیه الله تبریزی: اگر حدث قبل از بلوغ نصف ولو از روی عمد نباشد طواف باطل است و در غیر این صورت، احتیاط واجب این است که آن را اتمام کرده، سپس اعاده نماید، و می تواند یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد.

(۵۵۰) م - اگر در فرض سابق پیش از تمام شدن دور چهارم (۱)، حدث عارض

شود احتیاط واجب (۲) آن است که تمام کند طواف را و اعاده کند و این حکم در

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر پیش از تمام شدن نصف طواف، حدث عارض شود طواف را قطع کند، پس از تحصیل طهارت آن را اعاده کند. آیات عظام تبریزی، خویی: اگر حدث پیش از رسیدن به نصف طواف باشد، در این صورت طواف باطل و لازم است پس از طهارت اعاده شود. (ص۱۱۸؛ مناسک، مسأله ۲۷۹). آیه الله سبحانی: پیش از نصف یعنی سه و نیم شوط باشد پس از تحصیل طهارت طواف را از سر گیرد. آیه الله مکارم: سه و نیم دور. (استفتاء، ش۱۷۰۱۵۱) آیه الله سیستانی: اگر قبل از تمام شدن شوط چهارم باشد، طوافش باطل است و باید پس از تحصیل طهارت، آن را دوباره انجام دهد. (مناسک، مسأله ۲۸۵). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: پس اگر به سه شوط و نیم نرسیده، طواف او باطل است و باید بعد از وضو یا غسل یا بعد از رفع عذر، طواف را از سر بگیرد و اگر از سه شوط و نیم گذشته و به ۴ شوط نرسیده احتیاط به اتمام و اعاده طواف با نمازهای آن ترک نشود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و می تواند یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله فاضل: وظیفه همان است که در مسأله سابق بیان شد. آیه الله مکارم: وظیفه او فقط اعاده است و اتمام طواف سابق لازم نیست..

حدث اصغر است. (۱)

(۵۵۱) م - اگر در اثنای طواف حدث اکبر؛ مثل جنابت (۲) یا حیض عارض شود، باید فوراً از مسجد الحرام بیرون رود (۳)، پس اگر پیش از تمامی دور چهارم (۴) بود، پس از

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: حکم مذکور در حاشیه این مسأله و مسأله قبل اختصاص به حدث اصغر ندارد جنابت نیز همان حکم را دارد. نظری که از آیه الله سیستانی در این دو مسأله نقل شد اختصاص به حدث اصغر ندارد.

۲- [۲] . نظریه آیات عظام در دو مسأله قبل گذشت که فرقی بین حدث اصغر و جنابت نگذاشته اند.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: و بعد از غسل، طبق تفصیلی که در حاشیه م ۵۴۹ گذشت عمل کند. (مناسک حج، م۲۸۶)

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط در هر دو صورت (قبل و بعد از شوط چهارم) این است که بعد از پاکی یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله خامنه ای: اگر در بین طواف، حدث اکبر، مثل جنابت یا حیض، عارض شود، باید فوراً از مسجدالحرام خارج شود و بعد از غسل طبق تفصیلی که در حاشیه مسأله ۵۴۹ گذشت عمل شود. (مناسک حج، م۲۴۷) آیه الله فاضل: اگر در بین طواف، حدث اکبر، مثل جنابت یا حیض، عارض شود، باید فوراً از مسجدالحرام خارج شود و طبق تفصیلی که در حاشیه مسأله ۵۴۹ گذشت عمل شود. آیه الله سبحانی: اگر در بین طواف حیض عارض شود، اگر پیش از گذشتن از نصف طواف بوده طواف او باطل می شود، باید پس از غسل اعاده کند و اما اگر پس از گذشتن از نصف طواف باشد، باید پس از پاک شدن و غسل، از همانجا که طواف را قطع کرده، تمام کند. آیه الله سیستانی: اگر زن در حال احرام، حین انجام طواف حایض شود، پس اگر قبل از تمام شدن شوط چهارم باشد، طوافش باطل است پس اگر وقت و سعت داشته باشد باید صبر کند تا پاک شود و طواف و اعمال بعدی را انجام دهد و اگر وقت تنگ باشد می تواند بر عمره تمتع خود باقی بماند، و اعمال آن را به جز طواف و نماز آن انجام دهد؛ یعنی این که سعی و تقصیر نماید، و بعد از آن احرام حج ببندد، و پس از فارغ شدن از اعمال منی و بازگشتن به مکه، قبل از اینکه طواف حج را انجام دهد طواف عمره و نماز آن را انجام دهد و احتیاط مستحب این است که به حج افراد عدول نماید و اگر بعد از تمام شدن شوط چهارم باشد، مقداری که انجام داده صحیح است و باقی آن را باید بعد از پاک شدن از حیض و انجام غسل به جا آورد و اگر وقت تنگ باشد سعی و تقصیر را انجام دهد و برای حج محرم شود و پس از فارغ شدن از اعمال منی و بازگشتن به مکه، قبل از طواف حج، آنچه از طوافش باقی مانده است و نماز آن را انجام دهد. (مناسک، مسأله ۲۹۰ و ۲۹۱). آیه الله مکارم: به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود..

غسل طواف را اعاده کند. (۱)

(۵۵۲) م - اگر عذر داشته باشد از وضو و غسل، (۲) واجب است تیمم کند بدل از وضو یا بدل از غسل. (۳)

(۵۵۳) م - اگر تیمم کرد بدل از غسل و حدث اصغر عارض شد (۴)، برای حدث اکبر لازم نیست تیمم کند (۵)، بلکه برای حدث اصغر باید (۶) تیمم کند و تا حدث اکبر برای او حاصل نشده و عذرش باقی است همان تیمم اول کافی است، لیکن احتیاط مستحب (۷) آن است که تیمم بدل از غسل هم بکند. (۸)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: تفصیل این مسأله در دو مسأله قبل گذشت و فرقی بین حدث اکبر و اصغر نیست. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: اگر عذر داشته باشد و نتواند صبر کند تا عذر برطرف شود...

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: در صورت معذور بودن از غسل و مأیوس شدن از توانایی بر غسل، واجب است با تیمم طواف کند و احوط اولی این است که نایب نیز بگیرند. آیه الله فاضل: و وقت طواف تنگ شود.... آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در غسل غیر جنابت، علاوه بر تیمم بدل از غسل در صورت تمکن، باید وضو هم بگیرد و گرنه باید یک تیمم دیگر به جای وضو به جا آورد و جنب متیمّم بنابر احتیاط مستحب نایب هم بگیرد. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۷۶).

۴- [۴] . آیه الله بهجت: احوط جمع بین وضو یا تیمّم بدل از آن و تیمّم بدل از حدث اکبر است. (ذخیره، ج۱، ص۱۹۹).

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بلکه احتیاط واجب آن است که تیمم کند.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: برای حدث اصغر باید وضو بگیرد و اگر نمی تواند تیمم کند و...

۷- [۷] . آیه الله خامنه ای: احتیاط واجب. (اجوبه الاستفتائات، س۲۰۱)

۸- [۸] . آیه الله تبریزی: اگر بدل از غسلِ جنابت، تیمم کرد و بعد حدث اصغر عارض شد، چنانچه عذرش باقی است، باید بدل از غسل تیمم کند و احتیاط مستحب آن است که بین تیمم و وضو جمع کند و اگر برای حدث اکبرِ دیگر غیر از جنابت تیمم کرد و بعد حدث اصغر عارض شد باید بدل از غسل تیمم کند و بنابر احتیاط وضو هم بگیرد و اگر متمکن از وضو هم نبود باید تیمم دیگری بدل از وضو بنماید. آیه الله خویی: لازم است تیمم بدل از غسل بکند. (منهاج، مسأله ۳۸۱). آیه الله سبحانی: استحباب تکرار تیمم بدل از غسل در جایی است که آب برای غسل ندارد و یا غسل حرجی است ولی برای حدث اصغر آب هست و وضو می تواند بگیرد و حدث اکبر دیگری رخ نداده در عین حال تکرار تیمم بدل از غسل در مورد حدث اکبر مستحب است..

(۵۵۴) م – احتیاط واجب (۱) آن است که اگر امید دارد که عذرش از وضو یا غسل مرتفع شود، صبر کند تا وقتی که وقت تنگ شود یا امیدش قطع شود. (۲)

(۵۵۵) م – اگر با وضو بوده و شک کند که حدث عارض شده است یا نه، بنابر وضو داشتن بگذارد و لازم نیست وضو بگیرد و همچنین اگر از حدث اکبر پاک بوده و شک کند که حدث عارض شده.

(۵۵۶) م – اگر مُحدِث به حدث اصغر یا اکبر بوده و شک کند که وضو گرفته یا نه یا غسل کرده یا نه، باید در فرض اول وضو بگیرد و در فرض دوم غسل کند.

(۵۵۷) م – اگر بعد از تمام شدن طواف شک کند که با وضو آن را به جا آورده یا نه یا شک کند با غسل آن را به جا آورده (۳) یا نه، طواف او صحیح است، لیکن برای اعمال

۱- [۱] . آیه الله بهجت: افضل و احوط تأخیر است ولی اظهر جواز مبادرت است. (ذخیره، ج۱، ص۱۹۶). آیه الله خویی: اگر احتمال بقای عذر تا آخر وقت می دهد می تواند صبر نکند ولی اگر بعداً کشف خلاف شد باید اعاده نماید بلی اگر عذرش نبودِ آب باشد باید فحص کند، به تفصیلی که در رساله عملیه مذکور است. آیه الله سبحانی: اگر می داند عذر او تا آخر وقت برطرف می شود، باید صبر کند. آیه الله سیستانی: اگر وقت تنگ نباشد به تیمّم جایز نیست مگر اینکه از بر طرف شدن عذر مأیوس باشد یا احتمال دهد در صورت تأخیر از انجام تیمّم نیز عاجز شود. آیه الله گلپایگانی: با علم به بر طرف شدن عذر، انتظار واجب است و در غیر این صورت تأخیر بنابر احتیاط مستحب است. (وسیله النجاه، احکام التیمم).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر ظن به زوال عذر دارد، باید صبر کند، ولی به صرف احتمال زوال عذر صبر کردن لازم نیست. آیه الله خامنه ای: و اگر می داند عذر او تا آخر وقت برطرف می شود، باید صبر کند. (مناسک حج، م۲۸۸) آیه الله زنجانی: ولی محدث به حدث اصغر اگر در وسعت وقت، رجاءً تیمم کرده بعد معلوم شود که تا تنگی وقت عذرش باقی بوده، کفایت می کند. آیه الله سبحانی: و چنانچه با یأس از برطرف شدن عذر انجام داد و عذر در وقت برطرف شد اعاده لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر بعد از حدث اصغر شک کند در اینکه قبل از طواف غسل کرده یا نه، باید غسل کرده و طواف را اعاده کند و برای اعمال پس از آنکه احتیاج به طهارت دارند، وضو بگیرد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بعد از حدث اصغر شک کند در این که قبل از طواف غسل کرده یا نه، باید غسل کرده و طواف را اعاده کند و برای اعمال آتیه وضو بگیرد. (منهاج الصالحین، ج۱، مسأله ۲۰۹). آیه الله زنجانی: چنانچه احتمال می دهد در حال طواف به رعایت طهارت، توجه داشته طواف او صحیح است. آیه الله سبحانی: و سابقه او از جهت تقدم طهارت و حدث قبل از شروع به طواف روشن نباشد به شک خود اعتنا نکند ولی باید برای اعمال بعد طهارت لازم را تحصیل نماید..

بعد باید طهارت تحصیل کند.

(۵۵۸) م - اگر در اثنای طواف شک کند که وضو (۱) داشته یا نه (۲)، پس اگر بعد از

ص:۳۱۹

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حکم شک در طهارت در اثنای طواف هم همان حکم شک است در طهارت در اثنای نماز. (مناسک شیخ، ص۳۶). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر سابقه طهارت داشته، به شک خود اعتنا نکند و الاّ ـ واجب است طهارت گرفته و طواف را از سر بگیرد. آیه الله سبحانی: در صورتی که سابقه او حدث باشد یا سابقه او از نظر طهارت یا حدث روشن نباشد طواف او در هر دو صورت یعنی چه شک وی قبل از نیمه طواف بوده و چه بعد از آن، باطل است. آیه الله سیستانی: و سابقه طهارت نداشته باشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در این صورت باید وضو بگیرد و بعد طواف را از سر بگیرد، چه قبل از تمام شدن چهار دور باشد یا بعد از آن. (مناسک فارسی، ص ۶۲. مسأله ۹۳). آیه الله فاضل: اگر در بین طواف شک کند که وضو داشته یا خیر، مسأله سه صورت دارد، اوّل: حالت سابق خود را بداند که طاهر بوده در این فرض جایز است طواف را تمام کند و برای اتمام آن وضو واجب نیست و اعاده طواف نیز لازم نیست و در این صورت فرقی نیست که شک بعد از دور چهارم عارض شده باشد یا قبل از آن. دوّم: حالت سابق خود را بداند که مُحدِث بوده، در این فرض ظاهراً هر مقدار طوافی که انجام داده، محکوم به بطلان است؛ چه شک بعد از دور چهارم عارض شده باشد یا قبل از آن و باید بعد از وضو از نو طواف کند. سوم: حالت سابق خود را نداند، که در این صورت به احتیاط واجب پس از وضو طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و پس از آن طواف و نماز آن را اعاده کند و در این صورت فرقی نیست که شک بعد از دور چهارم یا قبل از آن عارض شده باشد. آیه الله مکارم: و حالت سابقه خود را از وضو و حدث نداند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و حالت سابقه خود را نیز نداند. آیه الله خامنه ای: اگر سابقه طهارت داشته، به شک خود اعتنا نکند والاّ ـ واجب است طهارت گرفته و طواف را از سر بگیرد و فرقی بین تمام شدن چهار دور و قبل از آن نیست. (مناسک حج، م۲۹۲، ش۷) آیه الله زنجانی: چنانچه حالت سابقه را بداند طبق آن عمل نماید وگرنه باید پس از وضو طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و دوباره آن را اعاده کند، خواه بعد از دور چهارم باشد یا قبل از آن..

تمامی دور چهارم است طواف را رها کند و وضو بگیرد و از همانجا تتمه طواف را به جا آورد (۱) و اگر قبل از تمام شدن دور چهارم (۲) است احتیاط واجب آن است که طواف را تمام کند (۳) و اعاده کند. (۴)

(۵۵۹) م – در تمام صورت هایی که در شک گفته شد که «بنابر طهارت بگذارد» یا «طوافش صحیح است» بهتر آن است که تجدید وضو کند و رجاءاً غسل به جا آورد، چون ممکن است که بعد معلوم شود وضو یا غسل نداشته و اشکال پیدا می شود.

(۵۶۰) م – اگر در اثنای طواف شک کند که غسل کرده است از جنابت یا حیض یا نفاس یا نه، باید فوراً از مسجدالحرام بیرون برود (۵)، پس اگر شوط چهارم (۶) را تمام کرده

ص:۳۲۰

۱- [۱] . آیه الله مکارم: و سپس اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: قبل از تمام شدن سه و نیم دور طواف او باطل است.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: اتمام لازم نیست بلکه اعاده کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و می تواند یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اگر متمکن است تطهیر می نماید و سپس اعاده می کند. آیه الله خامنه ای: و پس از غسل برگردد و طواف را اعاده کند. (مناسک حج، م۲۹۲) آیه الله زنجانی: و پس از غسل، طواف را تمام کرده و نماز آن را بخواند و سپس آن را اعاده کند، خواه قبل از شوط چهارم شک کرده یا بعد از آن. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۵۵۸ مراجعه شود و در این جهت فرقی بین حدث اصغر و اکبر نیست و شک در اثناء طواف از جهت تحصیل طهارت و یا بطلان طهارت مانند شک قبل از شروع در طواف است در نقض طهارت به حدث و یا تحصیل طهارت بعد از حدث. آیه الله سیستانی: اگر امکان تیمم باشد و تیمم کردن کمتر از خارج شدن از مسجد وقت می گیرد باید تیمم کند و سپس خارج شود و اگر بیشتر وقت می گیرد باید فوراً خارج شود. (و در بقیه مسأله، نظریه ایشان موافق متن است).

۶- [۶] . آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: و پس از طهارت، طواف را از سر بگیرد و چه قبل از شوط چهارم باشد و یا بعد از آن..

بوده و شک کرده، بعد از غسل برگردد و تتمه را به جا آورد (۱) و الّا بعد از غسل اعاده کند طواف را و احتیاط آن است که در صورت اول نیز اعاده کند. (۲)

(۵۶۱) م - اگر آب و چیزی که به آن جایز است تیمم کند، موجود نباشد (۳)، حکم آن حکم غیر متمکن از طواف است، پس با مأیوس بودن از پیدا شدن یکی از آن دو، باید نایب بگیرد. و احتیاط وجوبی (۴) آن است که اگر جنب و حایض و نفساء (۵) نیست خودش نیز طواف کند (۶) و چون مستحاضه بدون به جا آوردن غسل هایی که بر او لازم است می تواند (۷) وارد مسجدالحرام شود و طواف کند، بنابراین به احتیاطی که در غیر جنب و حایض و نفساء گفته شد باید عمل کند، گرچه دخول مسجدالحرام نیز برای او خلاف احتیاط استحبابی است.

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و به احتیاط واجب طواف را اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید غسل کرده و طواف را اعاده نماید.

۳- [۳] . آیه الله مکارم: فرض فاقد الطهورین در مسجدالحرام وجود ندارد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: حکم فاقد الطهورین حکم غیر متمکن از طواف است که با یأس از تمکن نایب می گیرد و احوط آن است که خود نیز طواف کند. (مناسک شیخ، ص۳۶). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: و احتیاط مستحب آن است.

۵- [۵] . آیه الله مکارم: و مستحاضه هم نمی تواند داخل مسجدالحرام شود.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: مستحاضه کثیره بدون غسل هایی که بر او واجب است نمی تواند وارد مسجدالحرام شود.

۷- [۷] . آیه الله بهجت: مستحاضه متوسطه و کثیره بدون غسل هایی که بر آن ها واجب است نمی تواند وارد مسجد الحرام و مسجدالنبی۹ شوند. (پرسش های جدید حج، ص ۱۴، سؤال ۵۷). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بدون به جا آوردن غسل هایی که بر او لازم است، بنابر احتیاط نمی تواند وارد مسجد شود. (عروه... احکام المستحاضه، م ۱۸). آیه الله سبحانی: مستحاضه متوسطه و کثیره اگر وظایف خود را برای نماز انجام داده باشند می توانند وارد مسجد الحرام و مسجد النبی شوند. آیه الله مکارم: نمی تواند وارد مسجد شود..

سوم - طهارت بدن و لباس است از نجاست (۱)؛

(۵۶۲) م - احتیاط واجب (۲) آن است که از نجاساتی که در نماز عفو شده - مثل خون کمتر از درهم (۳) و جامه ای که با آن نتوان (۴) نماز خواند؛ مثل عرقچین و جوراب حتی انگشتر (۵) نجس - اجتناب کند.

(۵۶۳) م - در خون قروح و جروح (۶) اگر تطهیر آن مشقت داشته باشد لازم نیست

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بدن و لباس طواف کننده باید از خون - و نیز از سایر نجاسات بنابر احتیاط واجب- پاک باشد. (مناسک حج، م۲۹۳)

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: خونی که از یک درهم کمتر باشد؛ و نیز خون جراحت ها و زخم ها که موجب بطلان نماز نمی شود، به صحّت طواف نیز خللی وارد نمی کند. و پاک بودن جوراب و دستمال و انگشتر و مانند آنها شرط نیست. (مناسک حج، م ۲۹۳ و ۲۹۴) آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط، واجب نیست، به خصوص در خون قروح و جروح. آیه الله سبحانی: باید بدن محرم و جامه های احرام طواف کننده از هر نوع نجاست پاک باشد حتی از برخی از نجاساتی که در حال نماز عفو شده مانند خون کمتر از درهم نیز اجتناب کنند لکن چیز نجسی که ساتر عورت نیست مانند جوراب و دستمال کوچک حمل آن ها در نماز جایز است و در حال طواف نیز بی اشکال است. آیه الله فاضل: ظاهر آن است که.... آیه الله مکارم: طواف، در حالی که بدن یا لباس خونِ کمتر از درهم داشته باشد، جایز نیست.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: از خون بدن انسان یا حیوان حلال گوشت، نه دماء ثلاثه یا خون حیوان حرام گوشت.

۴- [۴] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: طواف در جامه ای که با آن نتوان نماز خواند]یعنی ساتر نباشد؛ مانند مثال های مذکور در متن(اگر نجس باشد مانع ندارد. و همچنین بودن چیز نجس همراه انسان در طواف مانعی ندارد. آیه الله سیستانی: همراه داشتن چیز متنجس در طواف مانع ندارد. آیه الله مکارم: نجس بودن این لباس های کوچک ضرری ندارد ولی خون کمتر از درهم معاف نیست.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: در مثل انگشتر که ثوب بر آن صدق نمی کند، طهارت آن شرط صحت طواف نیست و همچنین بودن چیز نجس همراه انسان در طواف مانعی ندارد. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: در انگشتر و مانند آن که ثوب صدق نمی کند برای صحت طواف طهارت آنها شرط نیست همچنین همراه داشتن چیز متنجس در صورت جهل به مسأله مانعی ندارد.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: هر گاه بدن محرم به سبب دمل و یا زخم، خون آلود باشد باید برای طواف بدن را تطهیر کند و جامه آلوده به خون را بشوید و یا عوض نماید..

تطهیر کند. (۱)

(۵۶۴) م - در خون قروح و جروح، تا آن اندازه ای که می شود تطهیر کرد و لباس را عوض کرد، احتیاط واجب آن است (۲) که تطهیر کند یا جامه را عوض کند.

(۵۶۵) م - احتیاط آن است که اگر می تواند تأخیر بیندازد طواف را تا بشود بی مشقت تطهیر کرد، تأخیر بیندازد به شرطی که وقت تنگ نشود. (۳)

(۵۶۶) م - اگر طواف کند و بعد از آن که از طواف فارغ شد علم پیدا کند به نجاست در حال طواف، اظهر آن است که طوافش صحیح است.

(۵۶۷) م - اگر شک داشته باشد که لباسش یا بدنش نجس است، می تواند با آن حال طواف کند و صحیح است؛ چه بداند که پیش از این پاک بوده یا نداند، لیکن اگر بداند که پیشتر نجس بوده و نداند که تطهیر شده است، نمی تواند با آن حال طواف کند بلکه

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: اگر تطهیر آن برای او حرجی نباشد احتیاط واجب این است که آن را تطهیر نماید. آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله زنجانی: اگر زخم یا جراحت یا دملی است که خوب نشده است، لازم نیست برای طواف و نماز آن زخم یا دمل و قسمت هایی از بدن و لباس را که معمولاً از آن خون نجس می شود تطهیر کند و اگر خوب شده باید بدن و لباس را تطهیر کند، مگر این کار برای او ضرر داشته یا حرجی باشد و از اینجا حکم مسأله بعد نیز روشن می شود. آیه الله سبحانی: اگر وقت طواف وسیع است باید صبر کند تا به نحو آسان بدن را تطهیر نماید و در صورت ضیق وقت می تواند با همان حالت طواف نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که هم خودش با آن حال طواف کند و هم نایب بگیرد تا برای او طواف نماید.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: واجب است. (مناسک حج، م۲۹۵)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط، لازم نیست، بلکه می توان بدون تأخیر با تحمل مشقت، تطهیر کرده طواف نمود. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۵۶۳ مراجعه شود..

باید تطهیر کند و طواف کند. (۱)

(۵۶۸) م - اگر در بین طواف نجاستی (۲) به بدن یا لباس او عارض شود، اظهر آن است که دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و طواف را از همان جا تمام کند و طواف او صحیح است. (۳)

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر حالت سابقه آن دو طهارت و یا نامعلوم باشد می تواند طواف کند حتی بعداً اگر کشف خلاف شود و معلوم گردد که بدن و جامه های او نجس بوده است طواف او صحیح است و اعاده لازم نیست ولی اگر سابقه آن دو نجاست بوده نمی تواند وارد طواف شود و اگر هم طواف کرده است عمل او باطل بلکه به تطهیر هر دو بپردازد و سپس طواف کند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: که مانع طواف است به بدن یا لباس او عارض شود.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هرگاه نجس بودن بدن یا لباس خود را نمی دانسته و در اثنای طواف دانست یا آن که پیش از فراغت از طواف، بدن یا لباسش نجس شد، اگر جامه پاکی داشته باشد همان جا جامه نجس را کنده و با جامه پاک طواف خود را تمام نماید و چنانچه جامه پاک همراه نداشته باشد. اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده، طواف را قطع نموده و پس از ازاله نجاست از بدن یا لباس باقیمانده طواف را به جا آورد. و چنانچه علم به نجاست یا حدوثش پیش از تمام شدن شوط چهارم باشد، باز هم طواف را قطع و نجاست را ازاله نموده و بنابر احتیاط یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد. آیه الله خامنه ای: اگر بدون رها کردن طواف تطهیر ممکن نباشد باید دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و فوراً برگردد و طواف را اگر موالات به هم نخورده از همان جا تمام کند و طواف او صحیح است. (مناسک حج، م۲۹۸) آیه الله سبحانی: به ذیل سؤال ۶۹۴ مراجعه شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر در بین طواف لباس یا بدنش نجس شود یا بفهمد که از پیش نجس بوده و بدون رها کردن طواف، شستن آن ممکن نباشد، طواف را رها نماید، و اگر چهار دور طواف کرده، بعد از تطهیر بدن یا لباس بقیه طواف را تمام کند و اگر به سه دور و نیم نرسیده طواف او باطل است و باید بعد از تطهیر از سر بگیرد و اگر از سه دور و نیم گذشته و چهار دور را تمام نکرده احتیاط آن است که بعد از تطهیر از همانجا که رها کرده طواف را تمام کند و نماز طواف را بخواند و دوباره طواف و نماز آن را به جا آورد. آیه الله مکارم: خواه قبل از تکمیل شوط چهارم باشد یا بعد از آن..

(۵۶۹) م - اگر در بین طواف نجاستی در بدن یا لباس خود ببیند و احتمال بدهد که در این حال نجاست حاصل شده، ظاهراً حکم مسأله قبل را دارد. (۱)

(۵۷۰) م - اگر در بین طواف علم پیدا کند که نجاست به بدن یا لباس او از اول بوده (۲)، احتیاط (۳) آن است که طواف را رها کند و تطهیر کند و از همانجا بقیه طواف را تمام کند و بعد از آن طواف را اعاده (۴) کند؛ خصوصاً اگر تطهیر زیاد طول بکشد و در این صورت بعد از اتمام، نماز طواف را بخواند و پس از آن طواف را اعاده کند و نماز طواف را نیز اعاده کند و در این احتیاط فرقی نیست بین آن که بعد از چهار دور علم پیدا کند یا قبل از آن، گرچه در صورت دوم احتیاط شدیدتر است. (۵)

(۵۷۱) م - اگر فراموش کند نجاست را و طواف کند، احتیاط (۶) واجب اعاده است، و

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: به ذیل سؤال ۶۹۴ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: حکم آن همان حکم مسأله ۵۶۸ است. آیه الله زنجانی: باید طواف را رها کند و تطهیر کند و از همانجا بقیه طواف را تمام کند و بنابر احتیاط مستحب، طواف و نماز را اعاده نیز بنماید.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: حکم این مسأله با حکم مسأله ۵۶۸ یکسان است. البته در صورت فوت موالات احتیاط به اتمام و اعاده مطلوب است. آیه الله سیستانی: حکم در این مسأله همان است که در مسأله ۵۶۸ گذشت. آیه الله فاضل: ظاهراً طوافش صحیح است اگر چه احتیاط استحبابی آن است که....

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: وظیفه همان است که در حاشیه م۵۶۸ ذکر شد. (مناسک حج، م۳۰۰) آیه الله مکارم: وظیفه همین است و اعاده ندارد.

۵- [۵] . نظریه سایر آیات عظام در حاشیه مسأله ۵۶۸ گذشت.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: صحّت طواف خالی از وجه نیست و در صورت تذکر در اثناء، تطهیر می کند و سپس اتمام می نماید. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر اظهر طوافش صحیح است. آیه الله خامنه ای: طوافش صحیح است ولی اگر نماز طواف را هم با بدن و لباس نجس خوانده باید آن را دوباره بخواند و احتیاط استحبابی آن است که در این مسأله طواف را نیز بار دیگر به جا آورد. (مناسک حج، م۳۰۲) آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: طوافش صحیح است. آیه الله گلپایگانی: اقوی اعاده طواف است. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۸۴). آیه الله مکارم: در فرض فراموشی اعاده ندارد..

همین طور است اگر در بین طواف یادش بیاید. (۱)

چهارم - ختنه کردن است در حق مردان و این شرط در زن ها نیست، و احتیاط (۲) واجب آن است که درباره بچه های نابالغ مراعات شود.

(۵۷۲) م - اگر بچه را که ختنه نشده (۳) وادار به احرام

ص:۳۲۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر در بین طواف یادش بیاید، احتیاطاً باید پس از تطهیر طواف را تمام کند و نماز را به جا آورد و سپس طواف و نماز را اعاده کند و یا اینکه پس از تطهیر یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد و سپس نماز طواف را بخواند. آیه الله خامنه ای: وظیفه همان است که در حاشیه مسأله ۵۶۸ گذشت. (مناسک حج، م۳۰۱) آیه الله سبحانی: طواف او باطل و باید دوباره اعاده کند وظیفه جاهل به حکم نیز مانند ناسی است. آیه الله فاضل: اگر نجس بودن بدن یا لباس را فراموش کند و در بین طواف یا پس از آن یادش آمد طواف صحیح است ولی مستحب است آن را اعاده کند. بلی اگر بعد از نماز طواف یادش آمد فقط نماز را اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط بلکه اظهر این است که بچه ممیز که خوب و بد را تشخیص می دهد، اگر شخصاً محرم شود باید ختنه کرده باشد و اما اگر بچه ممیز نباشد، اعتبار ختان در او ظاهر نیست، اگرچه اعتبارش احوط است. آیه الله خامنه ای، آیه الله سبحانی: و در این حکم فرقی بین بالغ و غیر بالغ نیست. آیه الله زنجانی: در صحت احرام پسر بچه ممیز ختنه شرط است، بنابراین چنانچه چنین کودکی بدون ختنه احرام ببندد محرم نمی شود، و در صحت طواف او نیز ختنه شرط می باشد، پس اگر بخواهد طواف مستحب انجام دهد باید ختنه کرده باشد و همچنین اگر قبل از ممیز شدن او را - مثلاً به عمره مفرده - محرم کرده باشند و تا زمان تمیز او را طواف نداده باشند نمی تواند بدون ختنه طواف کند، و اگر از ختنه معذور باشد برای طواف نایب می گیرد و بنابر احتیاط مستحب خودش نیز طواف می کند. آیه الله سیستانی: اگر ممیز باشد ختنه معتبر است و اگر نباشد احتیاط مستحب است. آیه الله مکارم: ختان درصبی شرط نیست و طواف و نماز طواف های بچه ای که ختنه نشده صحیح است. (استفتاء، ش۱۷۰۱۵۱) آیه الله گلپایگانی: واجب است. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۸۵).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر طفل محرم بدون ختنه طواف کند یا طواف دهند او را، طواف نساء از او باطل خواهد بود طبق احتیاط مذکور، پس زن از برای او بعد از بلوغ حلال نخواهد بود مگر آن که تدارک طواف نساء نماید، خودش یا نایبش. (مناسک شیخ، ص۲۷)..

کننـد یـا او را محرم کننـد، احرام او صـحیح است ولی طواف او صـحیح نیست. (۱) پس اگر محرم به احرام حـج شـود، چـون طواف نساء او باطل است (۲) بنابر احوط (۳) حلال شدن زن بر او مشکل می شود مگر آن که او را ختنه کنند و طواف دهند، یا خودش بعد از ختنه شدن طواف کند، یا آن که نایب (۴) برای او بگیرند تا طواف کند.

(۵۷۳) م – اگر بچه ختنه کرده به دنیا بیاید طواف او صحیح است.

پنجم – سـتر عورت (۵) است، پس اگر بـدون ساترِ عورت طواف کنـد باطل است (۶) و معتبر است در آن ابـاحه (۷)، پس با ساتر غصبی طواف صحیح نیست بلکه با لباس غصبی غیر ساتر

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: در ممیزی که خودش محرم شـده باشـد. آیه الله سیسـتانی: اگر ممیز باشـد. آیه الله فاضل: طواف طفل ممیزی که ختنه نشده صحیح نیست، و از غیر ممیز بنابر احتیاط صحیح نیست هر چند احرام آنها صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: تمام طواف های او اشکال دارد.

۳- [۳] . آیه الله سیسـتانی: اگر ممیز باشـد بنـابر احتیاط واجب حکم کسـی را دارد که طواف را ترک کرده است مگر این که پس از ختنه طواف را اعاده کند.

۴- [۴] . از آیـه الله سیسـتانی: در مـورد کفـایت نیـابت در ایـن فرض، مطلبـی در دست نیست. آیـات عظـام سـبحانی، صـافی، گلپایگانی، مکارم: گرفتن نایب در این صورت (قبل از ختنه) مشکل است.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: بنـا بر احتیاط بلکه اقوی. (مناسک، ص ۱۰۸، شـرط پنجم). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنابر احتیـاط واجب ستر عورت معتبر است. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب ستر عورت در طواف شـرط است. (مناسک حـج، م۳۰۴)

۶- [۶] . آیه الله سـبحانی: بلکه لاـزم است علاـوه بر سـتر عورت عریـان و برهنه نیز نباشـد. آیه الله مکـارم: حتی اگر فقـط ستر عورت کنـد و برهنه و عریـان بر او صـدق کنـد طوافش باطـل است. آیه الله زنجـانی: اگر مرد یـا زنی پوشـش لاـزم را در حال طواف رعایت نکرد، طواف او باطل نمی شود هرچند احتیاط موکد استحبابی در آن است که برای طواف واجب به آن طواف اکتفا نکند.

۷- [۷] . آیه الله بهجت: طواف در لباس غصبی جایز نیست و در صحّت آن تأمّل و احتیاط است؛ خصوصاً در ساتر. (مستفاد از وسیله، ص۱۷۹ در نماز). آیه الله خامنه ای: لباس طواف کننده باید غصبی نباشد و طواف با لباس غصبی بنابر احتیاط

نیز بنابر احتیاطِ (۱) واجب، و احتیاط آن است که مراعات شرایط لباس نمازگزار را بنمایند. (۲)

(۵۷۴) م - احتیاط واجب آن است که مراعات موالات عرفیه را در طواف بکند (۳)؛

ص:۳۲۸

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: باید جامه و کفش و دیگر لباس های طواف کننده مباح باشد بنابراین طواف در جامه و کفش غصبی باطل است. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: این احتیاط واجب نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر جامه احرام، کفش و یا لباس های دیگرِ شخصِ طواف کننده غصبی باشد طواف باطل است. آیه الله نوری: بلکه با لباس غصبی غیر ساتر نیز صحیح نیست.

۲- [۲] . آیه الله نوری: از قبیل نبودن از اجزاء میته و از اجزاء حیوان غیر مأکول اللّحم و از حریر نبودن و طلابافت نبودن را بنمایند. آیه الله سبحانی: طواف در لباس غصبی صحیح نیست و شرایط لباس نمازگزار باید در آن مراعات شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه در طواف واجب مراعات موالات لازم است، مگر پس از شوط چهارم در حالت عروض عذر یا نسیان. آیه الله بهجت: مراعات موالات عرفیه، در غیر موارد عذرِ حاصل بعد از شوط چهارم، لازم است. (مناسک شیخ، ص۴۴). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: مراعات موالات لازم است. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب، باید میان اجزاء طواف، موالات عرفی وجود داشته باشد، بدین معنا که میان دورهای طواف به اندازه ای فاصله نباشد که آن را از شکل طواف واحد خارج کند، البته اگر بعد از نصف طواف (سه و نیم دور)، آن را برای اقامه نماز و مانند آن قطع کند، اشکال ندارد. (مناسک حج، م۳۰۷) آیه الله زنجانی: به تفصیلی که در حاشیه مسأله ۶۱۶ به بعد می آید رعایت موالات عرفی در طواف واجب، لازم است. آیه الله سبحانی: هفت شوط طواف و سعی هرکدام یک عمل واحدی است که باید آن را به صورت واحد به جا آورد از این جهت: اولاً نباید آنقدر طول داد که از صورت یک عمل در آید و ثانیاً هفت دور

یعنی در بین دورهای طواف آنقدر طول ندهد که از صورت یک طواف خارج شود.

قسم دوم،]از واجبات طواف(- چیزهایی است که گفته اند داخل در حقیقت طواف است، اگرچه بعضی از آنها نیز شرط است از برای طواف، لیکن در عمل فرقی نمی کند و آن هفت چیز است:

اول - آنکه ابتدا کند به حجرالأسود؛

(۵۷۵) م - در ابتدا کردن به حجرالأسود، لازم نیست (۱) که تمام اجزای بدن

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: احوط و اولی این است که تمام بدن خود را بر تمام حجرالاسود بگذرانند و برای انجام این احتیاط، کمی قبل از حجر بایستد و نیت کند که طواف را از محاذات واقعی انجام می دهم و زاید بر آن، از باب مقدّمه علمیه است. آیه الله سبحانی: در محاذات کافی است که در نظر عرف دقیق بگویند عمل خود را از محاذی حجرالاسود آغاز کرده و با رسیدن به محاذی آن پایان داد. برای این منظور کافی است که کمی قبل از رسیدن به حجرالاسود نیت کند که طواف را از محاذات واقعی آغاز می کنم و با رسیدن به آن نقطه نیز پایان می دهم (مناسک، کیفیت طواف). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف را در هر دور واجب است از حجرالأسود شروع کند و به آن ختم کند و چون تحقّق این معنا بر وجه حقیقت متعسّر و بلکه متعذّر است، در تحقق آن اکتفا می شود به این که پیش از رسیدن به حجرالأسود نیت کند و قصد کند که ابتدای طواف در هر دور از محاذی اولین جزء حجر باشد و انتهای آن همان موضعی که واقعاً انتهای دور است باشد و زاید، از باب مقدّمه علمیه باشد. و این نیت را در ذهن باقی بدارد تا وقتی که محاذی حَجَر شود و این کافی خواهد بود و با همین نیت هفت دور طواف کند. آیه الله فاضل: آنچه که برای صحّت طواف لازم است، آن است که شروع و ختم طواف نزد عرف از حَجَر و محاذی حَجَر باشد و می تواند برای یقین به حصول این معنا از باب مقدمه علمیه کمی قبل از حجر نیت کند و در پایان کمی پس از حجر ختم کند. آیه الله مکارم: دقت در محاذی بودنِ اجزای بدن با اجزای حجرالأسود لازم نیست همین اندازه که عرفاً محاذات صدق کند کافی است..

طواف کننده به تمام اجزای حجرالأسود عبور کند (۱)، بلکه واجب آن است که انسان از حجرالأسود، هر جای آن باشد شروع کند و به همان جا ختم کند. (۲)

(۵۷۶) م - آنچـه واجب اسـت آن اسـت کـه در عرف گفتـه شـود: از حجرالأسود شـروع بـه طـواف کرد، و ختـم کرد به حجرالأسود؛ چه از ابتدای آن شروع کند، چه از وسطش، چه از آخرش. (۳)

(۵۷۷) م - از هر جای حجرالأسود که شـروع کرد، باید در دور هفتم به همان جا ختم کند، پس اگر از اولش شـروع کرد باید به اولش ختم شود و همچنین اگر از وسط یا آخر شروع کرد باید به همان جا ختم شود. (۴)

(۵۷۸) م - در طواف بایـد به همـان طوری که همه مسـلمین طـواف می کننـد، از محـاذات «حجر الأسود»، بـدون دقت هـای صاحبان وسوسه شروع کنند، و در دورهای دیگر، بدون توقف دور بزنند (۵) تا هفت دور تمام شود.

(۵۷۹) م - گاهی دیده می شود که اشخاص نادان در هر دوری که می زنند، می ایستند و عقب

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: برای شروع کردن طواف از حجر الاسود، کافی است که طواف کننده کمی پیش از آنکه به روبروی حجر الاسود برسـد، نیت کند که از همان جا که طواف واقعاً واجب است نزد خداوند محسوب شود. همین قصد اجمالی کافی است و یقین به محاذات خارجی لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: و مانعی نـدارد از باب احتیاط اندکی زودتر وارد مسیر طواف شودبا این نیت که طواف او از مقابل حجرالاسود باشد. (مناسک حج، م۳۱۱)

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: حکم آن در مسأله قبل گذشت.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: حکم آن در مسأله ۵۷۵ گـذشت. آیه الله خامنه ای: و البته می تواند اندکی بیش از این مقدار با نیت احتیاط طی نمایـد تا یقین حاصل کنـد که در همان نقطه آغاز طواف را پایان داده است. (مناسک حج، م۳۱۲) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اقوی شروع به طواف است از جزء اوّل حَجَر. آیه الله مکارم: این دقت ها لازم نیست و محاذات عرفیه با حجرالأسود کافی است. نظریه سایر آیات عظام در مسأله ۵۷۵ گذشت.

۵- [۵] . آیه الله خـامنه ای: یعنی لازم نیست که در هر دور مقابـل حجرالأسود بایسـتد. (مناسک حـج، م۳۱۲ و ۳۱۳) آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: یعنی توقف لازم نیست..

و جلو می روند که محاذات را درست کنند و این موجب اشکال است (۱) و گاهی حرام است.

دوم - ختم نمودن هر دوری است به حجرالأسود و این حاصل می شود به این که بدون توقف هفت دور را ختم کند و در دور هفتم به همان جا که شروع کرده ختم (۲) شود و لازم نیست در هر دوری بایستد و باز شروع کند و کارهای جهال را نباید بکنند.

سوم - آن که در طواف کردن، خانه کعبه در طرف چپ طواف کننده واقع شود.

(۵۸۰) م - لازم نیست در تمامِ حالاتِ طواف، خانه را حقیقتاً به شانه چپ قرار دهد (۳)، بلکه اگر در موقع دور زدن به حِجر اسماعیل علیه السلام خانه از طَرف چپ قدری خارج شود مانع ندارد، حتّی اگر خانه متمایل به پشت شود، لیکن دور زدن به نحو متعارف باشد اشکال ندارد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به حسب شرایط مختلف باید ملاحظه تکلیف و وضع و ثبوت هر یک بشود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: هرگاه طواف کننده در هر دور از طواف بدون توقّف و جلو و عقب رفتن، از مقابل حجرالاسود عبور کند و در دور پایانی نیز با همان قصدی که هنگام شروع طواف گفته شد از روبروی حجرالاسود بگذرد، در واقع پایان همه دورهای طواف و نیز پایان طوافش حجرالاسود بوده و کافی است. آیه الله بهجت: و این از حیث مطاف کافی است و از حیث طائف در ابتدا کافی است محاذاتِ معظمِ بدنِ شخص، و تمام بدن محاذات آن احوط است و همچنین در ختم محاذات معظم بدن یا تمام بدن با بعضی از حجر، با رعایت وصول به موضع ابتدا موافق احتیاط است. (مناسک شیخ، ص۳۹). آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: و در شوط آخر احتیاطاً قدری از حجر بگذرد و زیادی را مقدمه علمیه محسوب دارد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۷۷ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در حال طواف، لازم نیست روی طواف کننده به طرف جلو و شانه چپ او به سمت خانه کعبه باشد، بنابراین طواف کننده می تواند در حالی که رویش به سوی کعبه است طواف کند، بلکه اگر همان مسیر طواف را عقب عقب برود یا گاهی پشت او به کعبه شود طوافش صحیح است ولی باید در هر حال از حجرالاسود به سمت در خانه طواف نماید؛ پس اگر کودک یا ناتوانی را که طواف می دهند در همان مسیر طواف دهند کافی است، هر چند شانه راستش به طرف کعبه باشد.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: خانه خدا در جمیع احوالِ طواف، باید در طرف چپ قرار گیرد. پس اگر مقداری این چنین نبود، آن مقدار، از طواف شمرده نمی شود. آیه الله تبریزی در ادامه می فرمایند: و میزان در قرار دادن کعبه در طرف چپ، صدق عرفی است و بهتر این است

(۵۸۱) م - اگر در موقع رسیدن به گوشه های خانه، شانه از محاذات کعبه خارج شود هیچ اشکالی ندارد، اگر به طور متعارف دور زند، حتی اگر خانه متمایل به پشت شود. (۱)

(۵۸۲) م - گاهی دیده می شود که بعضی از نادانان، برای احتیاط، دیگری را وادار می کنند که او را طواف دهد و خود طواف کننده اختیار را از خود سلب می کند و به دست دیگری می دهد و تکیه به دست او می دهد و او را، آن شخص دیگر با فشار دور می دهد (۲)، این طواف باطل است (۳)واگر طواف نساء را این طور به جا آورد، زن ها یا مردها بر او حرام خواهند بود.

ص:۳۳۲

۱- [۱] . نظریه آیات عظام در این مسأله، در مسأله قبل گذشت.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر با اراده خودش قدم بر می دارد طوافش صحیح است.

۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: باطل نیست. آیه الله خامنه ای: اگر با اختیار خود می رود ولی در اثر فشار جمعیت ممکن است گاهی به جلو یا به این طرف و آن طرف برود مانعی ندارد ولی اگر دیگری او را ببرد به طوری که اراده از او سلب گردد اشکال دارد. (مناسک حج، س۹۲) آیه الله مکارم: این طواف باطل نیست. و در بسیاری از مواقع ازدحام طواف ظاهراً اختیار سلب می شود و چون از اول مختاراً این راه را انتخاب می کند منافات با اختیار ندارد، اما کارهای افراد نادان بسیار بد و زننده است..

(۵۸۳) م - احتیاط به این که خانه در تمام حالاتِ طواف، حقیقتاً به طرف چپ باشد، گرچه خیلی ضعیف است و قابل اعتنا نیست و باید اشخاص جاهل و اهل وسوسه از آن احتراز کنند و به همان ترتیب که سایر مسلمین دور می زنند بزنند، لکن اگر شخص عاقل عالمی بخواهد احتیاط کند و قدری شانه را چپ کند، در موقع رسیدن به حجر اسماعیل یا ارکان کعبه به طوری که خلاف متعارف (۱) و موجب انگشت نمایی نشود مانع ندارد. (۲)

(۵۸۴) م - اگر به واسطه مزاحمتِ طواف کنندگان، مقداری از دور زدن به خلاف متعارف شد؛ مثل آن که روی طواف کننده به کعبه واقع شد یا پشتش واقع شد و یا عقب عقب طواف کرد باید آن مقدار را جبران کند و از سر بگیرد. (۳)

(۵۸۵) م - اگر به واسطه کثرت جمعیت، انسان را بدون اختیار خود بردند و دور دادند (۴) کفایت نمی کند (۵) و باید آن دور را از سر بگیرد، اگرچه خانه هم طرف چپ او بوده.

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و خلاف تقیه نباشد و موجب...

۲- [۲] . آیه الله فاضل: احتیاط در ترک آن است. آیه الله مکارم: این کار لزومی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: چنانچه در حاشیه مسأله ۵۸۰ گفته شد، طواف در تمام این صورت ها صحیح است. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: و اگر نتواند در اثر ازدحام برگردد و جبران کند می تواند تا حجرالأسود بدون قصد طواف برود و از آنجا شوط را کاملاً اعاده نماید.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر با اراده خودش قدم برمی دارد طوافش صحیح است در غیر این صورت مثلاً اگر او را از جا بلند کرده به جلو بردند باید آن مقدار را تدارک کند.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: البته با ملاحظه اینکه بردن غیر از سلب اختیار است. (مناسک، س۹۵). آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: مجرّدِ بردن جمعیت موجب بطلان نمی شود مادامی که سایر شرایط موجود باشد. آیه الله سیستانی: اگر به طور کلّی اختیار از او سلب شده باشد و در این صورت اگر بتواند آن مقدار را جبران نماید و اگر نتوانست همان گونه که در مسأله قبل گفته شد عمل کند و شوط را از سر بگیرد. آیه الله مکارم: هرگاه با توجه به این امر و با اختیار خود وارد طواف شود و او را ببرند ضرری ندارد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود..

(۵۸۶) م - در طواف کردن هر طور برود مانع نـدارد، می توانـد آهسـته برود و می تواند تند برود و می تواند بدود و می تواند سواره طواف کند یا با دوچرخه طواف کند. (۱) لیکن بهتر آن است که به طور میانه روی برود.

چهارم - داخل کردن حِجر اسـماعیل علیه السـلام است در طواف؛ و حجر اسماعیل محلی است که متصل به خانه کعبه است و باید طواف کننده دور حجر اسماعیل نیز بگردد.

(۵۸۷) م - اگر دور حجر اسماعیل نگردید و از داخل آن طواف کرد (۲)، طوافش باطل است و باید اعاده کند.

(۵۸۸) م - اگر عمداً این کار را بکند حکم ابطال عمدی طواف را دارد که گذشت.

(۵۸۹) م - اگر سهواً این کار را بکند حکم ابطال سهوی را دارد. (۳)

(۵۹۰) م - اگر در بعضی از دورها حجر اسماعیل را داخل در دور زدن نکرد احتیاط (۴) واجب آن است که آن دور را از سر بگیرد و اعاده کند طواف را، اگرچه ظاهر

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: لکن در این صورت تا می تواند باید خود طواف کننده این وسائل را حرکت بدهد و کسـی که پیاده طواف می کند در حال اختیار باید ایستاده طواف کند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: آن شوط باطل است و باید آن شوط را اعاده کند و منظور از ابطال عمدی و سـهوی در دو مسأله بعد نیز ابطال شوط است نه ابطال تمام طواف.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در مسأله بعدی حکم آن ذکر می شود.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: بایـد آن دور اعاده شود در صورتی که در ابتـدای طواف، نیت طواف بر بیت محض نکرده باشـد والاّ اعاده اصل طواف موافق احتیاط است؛ اگرچه عملاً در یک شوط اختصار نمایـد. (مناسک شـیخ، ص۴۱). آیات عظام تبریزی، خویی، سیسـتانی: بایـد آن دور اعاده شود. آیه الله خامنه ای: اگر از داخل حِجر اسـماعیل۷ طواف کنـد و یـا از روی دیوار آن بگـذرد، طوافش باطل است و بایـد آن را اعاده کنـد، و اگر در یکی از دورهای طواف از داخل حجر بگـذرد، فقط همان دور باطـل است. (مناسک حـج، م۳۱۸) آیـات عظـام زنجـانی، صـافی، گلپایگـانی: بایـد آن دور را اعاده نمایـد و احوط اعاده کل طواف است بعد از اتمام آن. آیه الله سبحانی: اگر سهواً و یا از روی جهل به حکم شرعی برخی از دورها را از داخل

آن است که اعاده طواف لازم نیست. (۱)

(۵۹۱) م - اگر کسی در بعضی از دورها، از روی دیوار حجر اسماعیل علیه السلام (۲) برود، احتیاط آن است که به دستور مسأله قبل عمل کند (۳) و در این فرض نیز به احتیاط واجب کفایت (۴) نمی کند تمام کردن دور را از آنجایی که از روی دیوار رفته است.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر کسی به علّت ندانستن مسأله در برخی از شوطهای طواف به دور حجر اسماعیل۷ نگردید و وارد حجر شد، باید تمام آن دور را از سر بگیرد و طواف را کامل کند و نماز بخواند و اعاده طواف و نماز آن لازم نیست، هرچند مطابق با احتیاط استحبابی است. ولی اگر از روی اشتباه و فراموشی وارد حجر شود، هرگاه برگردد و از همان جایی که وارد شده، طواف را ادامه دهد، کافی است و اعاده تمام آن دور و نیز اعاده تمام طواف لازم نیست.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: طواف کند باید احتیاطاً آن دور را از سربگیرد و بعد از اتمام طواف و خواندن نماز، طواف و نماز آن را اعاده کند.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: با در نظر گرفتن تفصیل مذکور در حاشیه آن.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: اعاده همان جزء از طواف، که به بالارفتن بر دیوار حجر باطل شده است، لازم می باشد. (مناسک شیخ، ص۴۲). آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: در حکم رفتن در حجر است، بالا ـ رفتن بر دیوار حجر، بنابر احتیاط. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله مکارم: اگر همان مقدار را اعاده کند کافی است..

پنجم - بودن طواف است (۱) بین خانه کعبه و مقام حضرت ابراهیم علیه السلام از همه اطراف. (۲)

(۵۹۲) م - مراد از این که: طواف بین کعبه و مقام باشد، آن است که ملاحظه شود مسافتی را که میان خانه و مقام ابراهیم علیه السلام است و در همه اطراف خانه کعبه، طواف کننده از آن مقدار دورتر نباشد از خانه کعبه (۳) (و مابین مقام و خانه چنانچه گفته اند تقریباً بیست و شش ذراع و نصف است) (۴) پس در همه اطراف باید همین قدر

۱- [۱] . آیه الله خویی: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود. آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند، طواف در خارج از محدوده، با رعایت الأقرب فالأقرب صحیح است. آیه الله مکارم: رعایت این شرط لازم نیست ولی بهتر است. آیه الله نوری: اقوی این است که در طواف، همین قدر که «طواف دور خانه خدا» صدق کند کافی است و مراعات این که طواف بین خانه خدا و مقام ابراهیم۷ است لازم نیست و مستحب است. (مناسک، مسأله ۱۷۲).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: لازم نیست طواف در حد فاصل میان خانه کعبه و مقام حضرت ابراهیم۷ که تقریباً ۵/۲۶ ذراع است انجام شود، بلکه در خارج از این حد نیز ولو در غیر حال اضطرار در صورتی که متصل به جمعیت طواف کننده باشد، می تواند طواف کند و لازم نیست برای مراعات طواف بین کعبه و مقام ابراهیم۷، طواف را به تأخیر اندازد، هرچند مراعات حد مذکور اولی و احوط است؛ و با این تفصیل، حکم مسائل بعدی نیز روشن می شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: یعنی در همه اطراف کعبه، مقدار محلّی که در شرایط عادی می توان در آن طواف کرد، همین مقدار است؛ بنابراین در سمت دیوار حجر، محدوده طواف از بیرون دیوار حجر محاسبه می گردد نه از خانه کعبه، و کسی که نمی تواند و یا برای او مشقت شدید دارد که در محدوده، طواف کند، نایب می گیرد و اگر از آن هم معذور است می تواند در فاصله دورتر طواف کند و رعایت الاقرب فالاقرب لازم نیست؛ ولی در ایامی از سال - مانند ایام شلوغ حج و ماه رمضان - که محدوده مقام با ازدحام جمعیت روبروست و طواف کردن در این محدوده، در شب و روز برای معمول مردم، مشقت شدید دارد، طواف در فاصله دورتر صحیح است، هر چند برای شخص او طواف کردن در محدوده، مشقت نداشته باشد و فرقی بین طواف عمره و حج، و یا طواف واجب و مستحب نیست و احکام چند مسأله بعد، مربوط به شرایط عادی است که محدوده طواف، توسعه ندارد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: از خانه تا سنگِ مخصوص است نه بنا، و موضع معروف به «شاذروان» داخل بیت است از جمیع جوانب علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۴۱)..

بیشتر دور نباشد. (۱)

(۵۹۳) م – اگر شخص از پشت مقام ابراهیم طواف کند (۲) که مقام ابراهیم هم داخل

۱- [۱] . آیه الله بهجت: لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت – بیست و شش ذراع و نیم – نیز کافی باشد برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن متعین است و با تحری اوقات خلوت نسبی و عدم تمکن از طواف در حد لازم، اقرب جواز طواف از اقرب به حد است با رعایت اختلاف اطراف در مانع. (مناسك، مسأله ۳۰۶) و از اینجا حکم چهار مسأله بعدی معلوم می شود. آیه الله تبریزی: در صورت امکان بنابر احتیاط طواف باید در محدوده فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم۷ باشد ولی در موارد ازدحام طواف در خارج این محدوده هم کافی است. آیه الله خامنه ای: بنابر مشهور، طواف باید در فاصله میان کعبه و مقام ابراهیم۷ و در جهت های دیگر نیز در همین فاصله انجام شود، اما اقوی آن است که طواف کردن در این فاصله شرط نیست و می تواند در خارج از این فاصله و در سایر بخش های مسجدالحرام نیز طواف را به جا آورد، به ویژه هنگامی که ازدحام شدید مانع از طواف در آن فاصله باشد، البته بهتر آن است که در صورت عدم ازدحام، در فاصله مذکور طواف کند. (مناسک حج، م ۳۲۲) و از این مسأله حکم مسائل بعد نیز روشن می شود. آیه الله خویی: و لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت بیست و شش ذراع و نیم نیز کافی باشد؛ خصوصاً برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن بهتر است و از این مسأله حکم چهار مسأله بعد هم معلوم می شود. (مناسك، مسأله ۳۰۶). آیه الله سبحانی: یعنی در شعاع ۱۲ متر. آیه الله سیستانی: ولی بعید نیست که در بیش از مقدار ذکر شده هم – هرچند که کراهت دارد – طواف جایز باشد؛ خصوصاً برای کسی که در فاصله ذکر شده توانایی طواف را ندارد یا موجب حرج و مشقت زیاد برای او می شود و در صورت توانایی رعایت احتیاط اولی است و از این جا حکم مسائل بعد نیز روشن می شود. (مناسک، مسأله ۳۰۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: تا جایی که جمعیت طواف کننده متّصل به یکدیگر مشغول طوافند، طواف در آن حدّ صحیح و مجزی است ومع ذلك اولی رعایت حدّ است با امکان،]و از اینجا حکم چهار مسأله بعد روشن می شود(. (آراءالمراجع، ص ۳۲۰). آیه الله مکارم: رعایت این امر خوب است ولی لازم نیست. و در همین جا حکم چهار مسأله بعد روشن می شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: یعنی تمام اشواط طواف را پشت مقام ابراهیم طواف کند..

در طوافش شود طوافش باطل است و باید اعاده کند. (۱)

(۵۹۴) م – اگر بعضـی از دورها را از پشت مقام طواف کند باید آن دور را با اعاده همان جزء تمام کند (۲) و احوط آن است که طواف را هم اعاده کند اگرچه ظاهراً اعاده لازم نباشد، بلکه بعید نیست کفایت اعاده همان جزء.

(۵۹۵) م – چون در طرف حجر اسـماعیل علیه السـلام محـل طواف تنـگ می شود (۳)، زیرا که مقـدار حِجْر از آن کاسـته می شود و چنانچه گفته اند تقریباً شـش ذراع و نیم برای محل طواف باقی می ماند باید در طواف از آن جانب بیشتر از شش ذراع و نیم دور نشود. (۴)

(۵۹۶) م – اگر از جانب حجر اسماعیل علیه السلام بیشتر از شش ذراع و نیم (۵) در دور زدن

۱- [۱] . آیـه الله تـبریزی: اگر ازدحـام بـوده و طـواف در فاصـله بین کعبه و مقـام ابراهیم۷ میسـور نبود، طوافی که انجـام داده صحیـح است و اعـاده نـدارد، و از اینجا حکم سه مسأله بعـد هم معلوم می شود. آیه الله خویی، آیه الله مکارم: صـحیح است و باطل نیست و ماننـد این حکم است مسأله ۵۹۴ و ۵۹۵ و ۵۹۶. آیه الله سـبحانی: اگر به جهت ازدحام، طواف در فاصله یاد شده موجب حرج و مشقت باشد، طواف در خارج محدوده با ملاحظه الاقرب فالاقرب صحیح است (کتاب الحج، ج ۴، ص ۱۰۹).

۲- [۲] . آیه الله زنجـانی: آن مقـدار که از مطاف خارج بوده و بعـد از آن تا در شوط بعـد به همان مکانی که از مطاف خارج شده برسد، باطل است، بنابراین اگر این اشـکال در شوط هفتم پیش آمده باید از جایی که از مطاف خارج شده تا حجرالاسود را اعاده کنـد و اگر در یکی از اشواط قبل رخ داده باید یک دور کامل دیگر بزنند تا طوافش تکمیل شود؛ و در هر حال، اعاده همان جزء کفایت نمی کند. آیه الله مکارم: مانند مسأله ۵۹۲ است.

۳- [۳] . آیات عظام زنجانی، سـبحانی، صافی، گلپایگانی: در طرف حجر فاصله از دیوار حجر محاسبه می شود. آیه الله فاضل: ظاهر آن است که در طرف حجر اسـماعیل۷ مقـدار محل طواف ضـیق نمی شود و از حجر به مقدار بیست و شـش ذراع و نیم عنوان مطاف را دارد، لیکن رعایت احتیاط؛ یعنی طواف در مقدار شش ذراع و نیم نیکو است. (مناسک، مسأله ۴۱۶).

۴- [۴] . آیه الله مکارم: مانند مسأله ۵۹۲ است.

۵- [۵] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، صافی، گلپایگانی: به حاشیه مسأله ۵۹۵ مراجعه شود..

دور شد اظهر آن است که آن جزء را اعاده کند و از مطاف دور بزند. (۱)

ششم - خروج طواف کننده است از خانه و آنچه از آن محسوب است.

(۵۹۷) م - در اطراف دیوار خانه، یک پیش آمدگی است که آن را «شاذروان» گویند و آن جزو خانه کعبه است و طواف کننده باید آن را هم داخل قرار دهد. (۲)

(۵۹۸) م - اگر کسی در بعضی از احوال به واسطه کثرت جمعیت یا غیر آن بالای شاذروان برود و دور بزند آن مقدار که دور زده باطل است (۳) و بایداعاده کند.

(۵۹۹) م - دست به دیوار خانه کعبه گذاشتن، در آنجایی که شاذروان است جایز است (۴) و به طواف ضرر نمی رساند (۵) گرچه احتیاط مستحب (۶) در ترک آن است.

(۶۰۰) م - در حال طواف، دست گذاشتن روی دیوار حجر اسماعیل علیه السلام جایز است (۷)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: ظاهر آن است که طوافش صحیح است. (مناسک، مسأله ۴۱۷).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به این معنی که اگر از روی شاذروان طواف کند، آن مقدار از طوافش باطل است، و باید مطابق حاشیه مسأله ۵۹۴ طوافش را تکمیل کند و همچنین است حکم مسأله بعد.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و احتیاط این است که آن مقدار را تدارک نموده و طواف خود را تمام، سپس طواف را اعاده نماید. آیه الله سبحانی: باید آن مقدار را اعاده کند و چه بهتر که پس از اتمام طواف و خواندن نماز آن را نیز اعاده نماید. آیه الله صافی: حکم راه رفتن روی دیوار حجر را دارد که حکم آن گذشت. آیه الله مکارم: امروز شاذروان طوری ساخته شده که عملاً طواف روی آن ممکن نیست و در صورت امکان احتیاط در ترک آن است. (استفتاء، ش۱۷۰۱۵۱)

۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: احوط آن است که در اثنای طواف دست خود را دراز نکند از طرف شاذروان به دیوار خانه به جهت استلام ارکان یا غیر آن و همچنین دست بر روی دیوار حجر نگذارد. (مناسک شیخ، ص۴۲).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: بلکه طواف کردن در حال بوسیدن کعبه نیز جایز است، گرچه...

۶- [۶] . آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنابر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

۷- [۷] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند. آیه الله نوری: جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده نماید..

و به طواف ضرر نمی رساند، گرچه احتیاط مستحب (۱) در ترك است.

هفتم - آنکه هفت شوط یعنی هفت دفعه دور بزند نه کمتر و نه زیادتر.

(۶۰۱) م - اگر از روی عمـد، طواف کننـده از اول قصـد کنـد کمتر از هفت دور به جـا آورد و یـا بیشتر به جـا آورد، طوافش باطل (۲) است اگرچه به هفت دور تمام کند (۳) و احتیاط واجب آن است که اگر از روی ندانستن حکم بلکه از روی سهو و غفلت باشد طواف را اعاده کند. (۴)

ص:۳۴۰

۱- [۱] . نظریه آیات عظام، غیر از آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم که موافق متن هستند در این مسأله، مثل مسأله قبل است.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط اصل طواف باطل است. آیه الله خویی: با فرض تحقّق قصد قربت طواف او صحیح است. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط در هر حال طوافش باطل است. (مناسك عربی، ص ۱۱۲).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: ولی در صورتی که به خاطر ندانستن حکم یا سهو و غفلت، قصد طواف کمتر یا بیشتر از هفت دور داشته باشد، چنانچه عملاً به هفت دور، ختم نماید، طوافش صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: در جهل به حکم و سهو و نسیان اگر قصدش به جا آوردن وظیفه واقعی باشد ولی از باب خطا در تطبیق مثلاً شش دور یا هشت دور را نیت بکند در حالی که عملاً هفت دور طواف کند، طوافش صحیح است. آیه الله بهجت: اشکال ندارد اگر به هفت دور تمام کند. آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: در صورت ندانستن مسأله و در صورت سهو و غفلت، چنانچه به هفت دور تمام کند، اعاده طواف لازم نیست گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است. آیه الله خویی: نظرشان به دست نیامد. آیه الله سبحانی: اگر از روی سهو و غفلت و یا عدم آگاهی از حکم شرع با چنین قصدی وارد طواف شود اگر در دور هفتم ختم کند طواف او صحیح است و اگر در کمتر از هفت دور طواف کند و تا موالات به هم نخورده متوجه شود و آن را تکمیل کند طواف او نیز صحیح است و الا احتیاطاً طواف قبل را تکمیل کند و نماز آن را بخواند سپس طواف و نماز را اعاده کند و می تواند یك طواف به نیت اعم از اتمام و تمام به جا آورد و بعید نیست که در صورت فوت موالات اعاده مطلقا کافی باشد و اگر در بالاتر از هفت شوط به پایان برساند طواف او نیز صحیح است و مضر نیست مشروط بر اینکه از نخست تصمیم به اطاعت امر الهی داشته باشد و تصور می کرد که کاهش و افزایش مضر نیست..

(۶۰۲) م – اگر در اثنای طواف (۱)، از قصد هفت دور آوردن برگردد به قصد زیادتر آوردن یا کمتر آوردن، از آنجا که این قصد را کرده و هر چه به این عمل کرده (۲) باطل است و باید اعاده کند (۳)و اگر با این قصد زیادتر آورد (۴) اصل طواف باطل می شود. (۵)

(۶۰۳) م – اگر از اول قصد کند که هشت دور به جا آورد، لیکن قصدش آن باشد که هفت دور آن طواف واجب باشد و یک دور قدم زدن دور خانه برای تبرک یا مقصد دیگر باشد طواف او صحیح است.

(۶۰۴) م – اگر گمان کند که یک دور نیز مستحب است همان طور که هفت دور مستحب (۶) است و قصد کند که هفت دور واجب را بیاورد و یک دور مستحب هم دنبال آن بیاورد طواف او صحیح است.

(۶۰۵) م – اگر بعد از طواف واجب که هفت دور است به خیال آنکه یک دور نیز

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: از روی علم و عمد...

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: بنابراحتیاط اصل طواف باطل می شود، اگر از روی علم و عمد، قصد زیادتر آوردن یا کمتر آوردن را کرده باشد. آیه الله خویی: اگر قصد قربت مختل شود اصل طواف اشکال پیدا می کند. آیات عظام سبحانی، سیستانی، فاضل، نوری: بنابر احتیاط اصل طواف باطل می شود. آیه الله مکارم: احتیاط آن است که طواف را به نیت صحیح تمام کرده و بعد اعاده کند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه به جهت خطای در تطبیق باشد که حکم آن در مسأله قبل گذشت.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و یا در کمتر از هفت شوط، طواف را رها کند به نحوی که موالات اجزاء سابق از بین برود اصل طواف، باطل می شود؛ و اگر عدول از قصد هفت شوط، از روی سهو یا جهل باشد آنچه با این نیت، انجام داده صحیح است، مگر بیشتر از هفت شوط طواف کرده باشد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: آنچه که مصادف با نیت زیاده بوده است، باطل می باشد. (مستفاد از مناسک شیخ، ص۴۳). نظریه آیه الله گلپایگانی در مسأله قبل گذشت. آیه الله سبحانی: و اگر از روی غفلت و سهو و یا عدم آگاهی از حکم شرعی باشد حکم آن در مسأله قبل گذشت.

۶- [۶] . آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: هفت دور واجب است..

مستحبی جداگانه است هشت دور به جا آورد طوافش صحیح است.

(۶۰۶) م - اگر کم کند از طواف واجب (۱)، چه یک دور یا کمتر یا بیشتر (۲) از یک دور از روی عمد (۳)، واجب است آن را اتمام کند (۴) و اگر نکند حکمش حکم کسی است که طواف را عمداً ترک کرده - که در مسائل فصل چهارم گذشت - به احتیاط واجب (۵) و حکم جاهل (۶) به مسأله حکم عالم است.

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر به قصد هفت شوط، مشغول طواف واجب شود و آن را ناقص بگذارد باید قبل از فوت موالات، آن را اتمام کند و اگر نکند طوافش باطل می شود.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هرگاه طواف کننده پیش از تجاوز از نصف طواف، بدون عذر از مطاف خارج شود، اگر موالات عرفیه از او فوت شود طوافش باطل و اعاده اش لازم است و چنانچه موالات فوت نشود یا خروجش بعد از تجاوز نصف باشد، احتیاط این است که آن طواف را تمام نموده سپس اعاده کند. آیه الله سیستانی: اگر طواف کننده در طواف واجب بی دلیل طواف خود را قطع کرد به این معنی که از مطاف خارج شود و مشغول به کاری شود که عرفاً صدق کند طوافش را قطع کرده است پس اگر قبل از تمام نمودن شوط چهارم باشد، طواف باطل است و باید آن را دوباره انجام دهد و اگر بعد از آن باشد، احتیاط واجب این است که آن را تمام کند و دوباره انجام دهد. مگر اینکه فوت موالات شود که می تواند از سر بگیرد. (مناسک، مسأله ۳۰۸).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: چنانچه طواف کننده از مطاف خارج نشده باشد و موالات نیز به هم نخورده باشد، باید طواف را تکمیل کند و طوافش صحیح است؛ و اگر از مطاف خارج شده و مشغول کاری شده باشد که عرفاً بگویند طواف را قطع کرده، چنانچه پیش از اتمام شوط چهارم باشد، طوافش باطل است و باید آن را از سر بگیرد، و اگر بعد از شوط چهارم باشد، احتیاطاً باید یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد مگر اینکه موالات به هم بخورد که در این صورت باید آن را از سر بگیرد.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: اگر قبل از فوت موالات اتمام کند صحیح است. آیه الله سبحانی: اگر موالات بهم نخورده آن را تمام کند و اگر موالات بهم خورده است طواف را تمام کند و نماز به جا آورد سپس طواف را از سر بگیرد و نماز آن را نیز بخواند و اگر هیچ کدام را انجام ندهد بسان کسی خواهد بود که عمداً طواف را که رکن است را ترک کرده باشد.

۵- [۵] . آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: بلکه بنابر اظهر. (مناسک، مسأله ۳۱۵).

۶- [۶] . آیه الله بهجت، باید اعاده کند در هر دو صورت. آیه الله زنجانی: جهل به مسأله، حکم سهو را دارد و حکم آن در مسأله ۶۰۸ خواهد آمد..

(۶۰۷) م - اگر بعد از کم کردن از طواف کارهای بسیاری کند (۱) که موالات فوت شود حکمش حکم قطع طواف است که می آید.

(۶۰۸) م - اگر سهواً (۲) از طواف کم کند، پس اگر تجاوز از نصف

۱- [۱] . آیات عظام زنجانی، مکارم: یا فاصله زیادی بدهد. آیه الله سبحانی: حکم آن در مسأله ۶۰۶ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر سهواً از طواف کم کرده پس تمام کردن آن در صورت تجاوز از نصف؛ یعنی با تمام شدن چهار شوط علی الأحوط، و از سرگرفتن آن در صورت عدم، خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ص۴۲). آیه الله تبریزی: نظرشان عیناً مانند آیه الله خویی در حکم ذیل است، الاّـ اینکه معظم لّه در مقدار فراموش شده که اگر بیش از یک و کمتر از چهار باشد به جای عبارت: «بایستی برگشته» می فرمایند: بنابر احتیاط بایستی برگشته و کمبود را شخصاً به جا آورد و پس از به جا آوردن، کمبود طواف را اعاده نماید و همچنین اگر مقدار فراموش شده چهار یا بیش از چهار شوط باشد احوط اتمام سپس اعاده است. آیه الله خویی: هرگاه مقداری از طواف را سهواً کم کند، اگر پیش از فوت موالات یادش آمد و از مطاف بیرون نرفته باشد کمبود را به جا آورد و طوافش صحیح خواهد بود و چنانچه پس از فوت موالات یا بیرون رفتن از مطاف یادش بیاید و مقدار فراموش شده یک شوط باشد یک شوط را به جا آورد و طوافش صحیح است و چنانچه شخصاً نتواند کمبود را انجام دهد، باید دیگری را نایب بگیرد که آن شوط را به جا آورد و چنانچه مقدار فراموش شده بیش از یک و کمتر از چهار شوط باشد بایستی برگشته و کمبود را شخصاً به جاآورد و بهتر این است که پس از به جا آوردن کمبود طواف را اعاده نماید و اگر مقدار فراموش شده چهار یا بیش از چهار شوط باشد احوط اتمام سپس اعاده است. (مناسک، مسأله ۳۱۶). آیه الله زنجانی: اگر سهواً یا به خاطر ندانستن مسأله، مقداری از طواف را ترک کند یا آن را به شکل باطل انجام دهد هر وقت متذکر شود طواف را تکمیل می کند، هر چند از نصف طواف نگذشته باشد یا موالات از بین رفته باشد و اعاده اعمال بعدی لازم نیست. آیه الله سبحانی: اگر از روی غفلت و فراموشی کمتر از هفت مرتبه کعبه را دور بزنند اگر پیش از آنکه موالات بهم بخورد به خاطر بیاورد باید باقیمانده را به جا آورد و اگر پس از بهم خوردن موالات توجه کند هرگاه آنچه آورده کمتر از سه و نیم شوط باشد طواف را از سربگیرد و اگر بیش از آن باشد باقیمانده را به جا آورد و بهتر است علاوه بر آن طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله سیستانی: در صورتی که از روی اشتباه یا فراموشی، بعضی از شوطهای طواف یا

کرده (۱) باشد اقوی آن است که از همان جا تمام کند طواف را در صورتی که فعل کثیر نکرده باشد (۲)، و الّا احتیاط (۳) واجب اتمام و اعاده است.

(۶۰۹) م - اگر سهواً کم کرده و تجاوز از نصف نکرده (۴) طواف را اعاده نماید، لکن سزاوار نیست ترک احتیاط در همه موارد سهو، به تمام کردن طواف ناقص و اعاده کردن. (۵)

(۶۱۰) م - اگر متذکر نشود که ناقص کرده است طواف را مگر بعد از مراجعت

به وطن خود، احتیاط (۶) آن است که خودش برگردد و اگر نتوانست یا مشکل بود مراجعت،

۱- [۱] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چهار دور تمام شده باشد لازم است طواف را تمام کند و اگر کمتر از نصف باشد اعاده نماید و در فاصله بین ۳/۵ تا چهار دور احتیاط در تکمیل اشواط و اعاده است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه حتی در صورت فوت موالات نیز وظیفه اش اتمام است و احتیاط لازم نیست. آیه الله مکارم: این شرط زاید است.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: اولی و احوط این است. آیه الله مکارم: و اتمام لازم نیست باید اعاده کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه موالات به هم نخورده، آن را اتمام کند وگرنه احتیاطاً یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

۵- [۵] . نظریه سایر آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: و اگر متذکر نشود مگر بعد از مراجعت به وطن خود، پس نایب می گیرد. (مناسک شیخ، ص۴۲). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی: باید برگردد.

نایب بگیرد. (۱)

(۶۱۱) م - در طواف واجب، قران جایز نیست (۲)؛ یعنی جایز نیست طواف واجب را با طواف دیگر دنبالِ هم آورد، بدون آنکه بین دو طواف، نماز طواف فاصله شود (۳) و در طواف مستحب مکروه است.

(۶۱۲) م - اگر زیاد کند دوری را - یا کمتر یا بیشتر از دور - بر طواف، و قصدش آن باشد که زیاده را جزو طوافِ دیگر قرار دهد، داخل در قران میان دو طواف است که حرام است. (۴)

ص:۳۴۵

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر بتواند باید برگردد و بعد از اتمام طواف نماز بخواند و احتیاطاً طواف را اعاده نماید و در غیر این صورت برای طواف نایب بگیرد او نیز علاوه بر اتمام طواف و انجام نماز مجدداً طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در این صورت نیز بنابر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد (مناسک فارسی، مسأله ۱۰۴). آیه الله مکارم: و احتیاط آن است یک گوسفند در مکه قربانی کند و اگر نتوانست در شهر خودش قربانی کند.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب سبب بطلان طواف می شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: خواه طواف دوم، واجب باشد یا مستحب، و این کار، طواف را باطل می کند، ولی اعاده احتیاطی طواف، قران نیست و مبطل طواف نیز نمی باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر طواف دوم تمام نشود، قران محقق نمی شود ولی چنانچه با توجه به عدم جواز قران آن را قصد کرده بوده، قصد قربت محقق نشده و بنابر احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند. آیه الله بهجت: اگر طواف دیگر را به آخر نرساند، نه زیادی در طواف است و نه قران. (مناسک، مسأله ۳۱۷). آیه الله تبریزی: اگر قصد جزئیت زیادی را برای طواف دیگر بنماید و اتفاقاً نتواند طواف دیگر را

(۶۱۳) م - در فرض سابق، اگر از اول قصد داشته یا (۱) در اثنای طواف قصد زیاده کرده باشد (۲)، احتیاط واجب آن است که طواف اول را اعاده کند (۳) و اگر بعد از تمام شدن، قصد به جا آوردن طواف دیگر برای او حادث شد و به دنبال طواف اول، زیاده را آورد، اقوی صحّت طواف اول است (۴) و احوط اعاده است. (۵)

۱- [۱] . آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب سبب بطلان طواف می شود، چه از اول این قصد را داشته باشد و یا در بین آن و یا آخر آن.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر از ابتدا یا اثناء قصد زیاد کردن طواف کامل دیگری بنماید هر چه با این قصد طواف کند باطل است. و اگر بعد از تمام شدن...

۳- [۳] . آیه الله بهجت، کلام ایشان مطلق است و تفاوتی بین اینکه از ابتدا قصد اضافه کردن را داشته باشد یا در اثناء، نگذاشته اند. (مناسک، ص ۱۱۴). آیه الله سیستانی: اگر از ابتدا قصد قران داشته باشد باطل است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: مگر آنکه این کار باعث فوت موالات بین طواف واجب و نمازش شود.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: اگر طواف دوم را تکمیل کند، طواف اول باطل است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه در فرض اتیان به طواف کامل، اظهر بطلان طواف اوّل است مطلقاً. (مناسک، قبل از مسأله ۳۱۸). آیه الله سبحانی: اگر از اول و یا در اثناء یا در پایان طواف در این تصمیم عامد باشد طواف باطل است ولی نماز آن را احتیاطاً بخواند لکن باید بعد از فوت موالات طواف و نماز آن را اعاده کند و در هر صورت اکتفاء به طواف اولی نکند. آیه الله سیستانی: اگر طواف دوم را تمام کند طواف اوّل باطل است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که نماز طواف را بخواند و بعد اصل طواف و نماز آن را اعاده کند..

(۶۱۴) م - اگر سهواً زیاد کند بر هفت دور، پس اگر کمتر از یک دور است قطع کند آن را و طوافش صحیح است و اگر یک دور یا زیادتر است، احوط (۱) آن است که هفت دور دیگر را تمام کند به قصد قربت، بدون تعیین مستحب یا واجب (۲) و دو رکعت نماز قبل از سعی و دو رکعت بعد از سعی بخواند و دو رکعت اول را برای فریضه قرار دهد بدون آنکه تعیین کند برای طواف اول یا طواف دوم است. (۳)

(۶۱۵) م - جایز است قطع طواف نافله را بدون عذر و اقوی کراهت قطع طواف

ص:۳۴۷

۱- [۱] . آیات عظام اردبیلی، زنجانی: واجب است که... آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب آن را به هفت دور برساند و بعد از اتمام، دو رکعت نماز به عنوان طواف واجب و بعد از سعی دو رکعت هم برای طواف مستحب به جا آورد. نیت هفت دور دوم فقط به قصد قربت و مطلوبیت باشد نه واجب و نه مستحب اگر چه ظاهر این است که هفت دور دوم طواف واجب محسوب می شود و نماز آن بعد از طواف است و هفت دور اول مستحب و نماز آن بعد از سعی. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: این احتیاط مستحب است. (مناسک، ص ۷۰، مسأله ۱۰۳).

۲- [۲] . از اینجا تا آخر مسأله در مناسک آیه الله خویی مذکور نیست.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: احتیاط در این است که دو رکعت فریضه قبل از سعی به جای آورد و دو رکعت نافله را می تواند بعد از سعی به جای آورد. (مناسک، مسأله ۳۱۸). آیه الله سیستانی: اگر از روی اشتباه چیزی بر شوطهای طواف خود بیافزاید، پس اگر بعد از رسیدن به رکن عراقی یادش آمد، مقدار افزوده را تا یک طواف کامل به اتمام برساند و احتیاط واجب این است که طواف دوّم را در این هنگام به قصد قربت بدون اینکه واجب یا مستحب بودن آن را قصد کند به اتمام برساند، و پس از آن چهار رکعت نماز بخواند و احتیاط مستحب این است که بین آنها فاصله ای بیندازد؛ به این معنا که دو رکعت قبل از سعی جهت طواف واجب به جا آورد و دو رکعت پس از سعی جهت طواف مستحبی به جا آورد. و همچنین است بنابر احتیاط واجب اگر پیش از رسیدن به رکن عراقی یادش بیاید. (مناسک، مسأله ۳۱۴). آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب آن است که دو رکعت نماز بعد از سعی برای غیر فریضه انجام دهد..

واجب است (۱) بـدون عذر و به مجرد خواهش نفس، و احوط (۲) قطع نکردن آن است؛ به این معنی که قطع نکنـد به طوری که ترک بقیه را کند تا موالات عرفیه به هم بخورد.

(۶۱۶) م - اگر بدون عذر طواف را قطع کرد (۳) احوط (۴) آن است که اگر چهار دور

ص:۳۴۸

۱- [۱] . آیه الله بهجت: احوط عـدم قطع طواف واجب است؛ یعنی ترک بقیه آن، به نحوی که موالات عرفیه فوت شود بـدون عـذر و به مجرّد خواهش نفس. (مناسک شـیخ، ص۴۴). آیه الله خویی: قطع طواف و سـعی جـایز نیست. (استـفتاءات). آیه الله زنجانی: قطع عمدی طواف واجب در غیر موارد خاصه، جایز نیست؛ و مراد از قطع در این مسأله و اکثر مسائل بعدی این اسـت که طواف کننـده بـا ایجـاد فاصـله یـا انجـام کارهـای زیـاد، موالات عرفیه بین اشواط را از بین ببرد. موارد خـاصه عبارتنـد از: استراحت، وضو و غسل و تیمم، آب کشـیدن بدن یا لباس، تنگی وقت نماز واجب یا نماز وتر یا نماز جماعت، رسـیدن به نماز اول وقت، برآوردن احتیـاج دیگری، بیمـاری، عیـادت بیمار، و هر کاری که مطلوب شارع مقـدس است و وقت آن می گـذرد مانند تطهیر مسـجد و تشییع جنازه مؤمن. در تمام مواردی که طواف را رها می کند اگر موالات از بین نرفته باید آن را تکمیل کنـد و اگر از بین رفته به حکم قطع طواف که در مسائل بعـدی می آید رفتار نماید. آیه الله سـبحانی: قطع طواف واجب بدون عـذر جایز نیست (کتاب الحج، ج ۴، ص ۱۴۸). آیه الله سیسـتانی: قطع طواف واجب برای کاری ضـروری بلکه بنابر اظهر قطع آن مطلقاً گرچه برای کـاری یا ضـرورتی نباشـد جایز است. (مناسک، مسأله ۳۰۷). آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: طواف واجب را نباید بدون عذر قطع کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۸۹) آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب قطع نکند.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: قطع طواف مستحبی و حتی طواف واجب، جایز است؛ هر چند احوط آن است که طواف واجب را به انـدازه ای که عرفاً موالات از میان برود، قطع نکند. (مناسك حج، م۳۰۹). آیه الله فاضل: احتیاط مسـتحب آن است که قطع نکنـد، ولی چنـانچه به هر جهت قطع کرد و از نو یـک طواف کامـل انجام داد، مجزی و صـحیح است، هر چنـد موالات به هم نخورده، و فرقی نیست که دور دوم را مثلاً رها کند یا غیر آن را.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: باید طواف را از سـر بگیرد و احتیاط مستحب در آن است که اگر قطع بعد از نیمه شوط چهارم بوده، قبل از اعاده، طواف قبلی را تکمیل کرده نماز آن را بخواند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: احوط بلکه اقوی استیناف آن است هر چند که چهار شوط به جا آورده باشد. (مناسک شیخ، ص۴۴).

به جا آورده (۱) باشد طواف را تمام کند و بعد اعاده کند (۲) و این در صورتی است که منافی به جا آورده باشد حتی مثل زیاد فاصله دادن که موالات عرفیه به هم بخورد.

(۶۱۷) م - اگر طواف را قطع کند (۳) و منافی به جا نیاورده باشد، اگر برگردد و تمام کند طواف صحیح است. (۴)

(۶۱۸) م - اگر در بین طواف عذری برای اتمام آن پیدا شد (۵)؛ مثل مرض یا حیض یا

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر از نصف تجاوز کرده...

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و یا یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله فاضل: اعاده مستحب است، هرچند موالات عرفیه به هم نخورده باشد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بدون عذر. آیه الله زنجانی: و موالات به هم نخورده باشد باید قبل از فوت موالات آن را کامل کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۶۰۶ مراجعه شود.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: قطع طواف واجب به جهت عذر چند صورت دارد: ۱. قطع طواف به خاطر حدث اصغر یا اکبر (جنابت و حیض) حکم آن در حاشیه مسأله ۵۴۹ گذشت؛ ۲. قطع طواف برای عروض بیماری در اثناء طواف: اگر قبل از نصف (۳/۵ شوط) قطع کرد، باید خودش و اگر نمی تواند نائبش آن را از سر بگیرد و اگر بعد از اتمام شوط چهارم قطع کرده باید بدون تأخیر برای تکمیل طواف، نایب بگیرد و کافی است والّا باطل می شود و باید آن را از سر بگیرد و اگر بین نیمه و پایان شوط چهارم بود باید بدون تأخیر برای تکمیل آن نایب بگیرد و همچنین خودش و اگر نمی تواند نائبش یک طواف کامل به جا آورد؛ ۳. قطع طواف برای استراحت یا تطهیر بدن و لباس یا مسجد یا برای تنگی وقت نماز یا رسیدن به نماز اول وقت یا شرکت در نماز جماعت، در تمام این موارد پس از رفع عذر طواف قبلی را هر چند کمتر از نصف باشد تکمیل می کند؛ ۴. قطع طواف به جهت موانع خارجی مانند تشکیل صفوف جماعت و نظافت مسجد، حکم آن در حاشیه مسأله ۶۴۶ خواهد آمد. در تمام صورت های چهارگانه اگر طواف را از سر بگیرد طوافش صحیح است..

حدث بی اختیار (۱) پس اگر بعـد از تمام شـدن چهار دور بوده، بعد از رفع عذر برگردد (۲) و از همانجا تمام کند و اگر قبل از آن بوده (۳)، طواف را اعاده کند و احتیاط مستحب (۴) در فرض اول در غیر حیض آن است که اتمام کنـد و اعاده نماید. (۵)

(۶۱۹) م – اگر شخصی که با عذر طواف را قطع کرده، نتوانست به جا آورد تا آنکه

ص:۳۵۰

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۴۹ و ۵۵۱ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: اگر بعد از تمام شدن سه دور و نیم باشد، و بعد از تحصیل طهارت.

۳- [۳] . آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگانی: پس اگر به نصف نرسـیده اعاده کنـد و اگر در فاصـله بین ۳/۵ و ۴ بوده احتیاط به اتمام و اعاده طواف است. آیه الله فاضل: اگر از نصف تجاوز نکرده عـذر پیدا شد طواف را اعاده کند و اگر از نصف گذشـته و دور چهـارم را تمـام نکرده است، احتیـاط آن است که طواف را تمـام کنـد و اعـاده نمایـد و یا از نو یک طواف کامل انجام دهد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: وجهی برای این احتیاط وجود ندارد.

۵- [۵] . نظریه آیات عظام در بحث حدث اصغر و جنابت در مسأله ۵۴۹ و ۵۵۰ و راجع به حیض در مسأله ۵۵۱ گذشت. و امّا در مـورد مرض: آیه الله بهجت: هرگـاه طـواف کننـده به علّت عـذر ناچـار طـواف خـود را قطع نمود و از مطـاف بیرون رفت، چنانچه قبل از تمامی شوط چهارم باشد طوافش باطل و اعاده اش لازم است و چنانچه بعد از آن بوده، اگر قادر بر اتمام نباشـد احـوط آن است که صبر کنـد تـا وقت آن طواف تنگ شود، اگر قـادر نشـد او را دوش می گیرنـد و طواف می دهنـد و اگر ممکن نباشـد نـایب از برای او می گیرنـد در اتمـام. (مناسک، مسأله ۳۱۲). آیـه الله تـبریزی، آیه الله خـویی: در این فرض اگر ناچـار به قطع طواف شـد و از مطـاف خـارج گردیـد، چنانچه قبل از تمامی شوط چهارم باشـد، طوافش باطل و اعاده اش لازم است و چنانچه بعـد از آن بوده، احتیاط این است که برای باقیمانده نایب بگیرد و شـخصاً بعد از زوال عذر احتیاطاً باقیمانده را به جا آورده و طواف را اعاده نماید. آیه الله سـبحانی: اگر بعد از تمام شدن نصف شوط چهارم بود.... آیه الله سیسـتانی، نظریه ایشـان مطـابق بـا متن است ولی اضـافه فرمـوده انـد: این در طوافِ واجب بود و امّـا در طواف مسـتحبی، از هرجـا که قطع کند مـادامی که موالاـت عرفی فوت نشـده است می توانـد برگردد و تمـام نمایـد و همچنین در مورد عـذر، علاـوه بر مرض قضای حاجتی برای خود یا برادر دینی ذکر فرموده اند..

وقت تنگ شد، اگر ممکن است، او را حمل کنند و طواف دهند و اگر ممکن نیست نایب (۱) برای او بگیرند. (۲)

(۶۲۰) م - اگر مشغول طواف است و وقت نماز واجب تنگ شود واجب است طواف را رها کند و نماز بخواند (۳)، پس اگر بعد از چهار دور (۴) رها کرد از همانجا طواف را تمام کند (۵)، و الّا (۶) اعاده کند. (۷)

ص:۳۵۱

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: و نایب یک طواف کامل به نیت اعم از اعاده و اتمام و یا به عنوان تکلیف فعلی منوب عنه انجام دهد و نماز آن را بخواند و احتیاطاً منوب عنه هم در هر کجا هست اگر امکان دارد نماز طواف را خودش نیز بخواند. آیه الله سیستانی: اگر قبل از تمام کردن شوط چهارم عاجز شود و نتوانند او را طواف دهند باید نایب بگیرد که طواف را از اوّل به نیابت او انجام دهد و اگر بعد از تمام کردن شوط چهارم باشد، نایب در مقدار باقیمانده نیابت می کند. (ملحق مناسک، س۲۳۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و چون بعید نیست گفته شود که: «طواف حکم نماز را دارد و تبعیض در اشواط آن در نیابت محتاج به دلیل است» نایب همه طواف را انجام دهد. (آراءالمراجع، ص ۲۴۹). نظریه سایر آیات عظام در مورد نیابت در مسأله قبل گذشت.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: باید خودش نایب بگیرد. (مناسک حج، م۳۳۲)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و پس از آن بدون تأخیر، طواف را اتمام نماید، هر چند قبل از شوط چهارم باشد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: اگر طواف واجب را برای اقامه نماز واجب قطع کند، در صورتی که پس از انجام نیمی از طواف چنین کند، پس از نماز ادامه آن را انجام داده و هفت دور کامل می کند، و اگر پیش از اتمام نصف طواف چنین کند، در صورتی که فاصله زیادی ایجاد شود، احوط آن است که طواف را از ابتدا انجام دهد، ولی اگر فاصله زیاد حاصل نشده باشد، عدم وجوب رعایت احتیاط در این مورد، بعید به نظر نمی رسد، اما رعایت احتیاط در هر حال پسندیده است. در این مورد، تفاوتی ندارد که نماز جماعت باشد یا فرداى؛ و وقت نماز تنگ باشد یا نباشد (مناسک حج، م۳۰۸) و از این مسأله حکم مسأله بعد نیز روشن می شود. آیه الله سبحانی: بعد از نیمه طواف.

۵- [۵] . آیه الله فاضل: ولی چنانچه تمام نکرد و از سر گرفت طوافش صحیح است.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: اگر موالات عرفیه به هم بخورد. (مستفاد از مناسک، ص ۱۶۱، مسأله ۱۲ مسائل متفرّقه). آیه الله سبحانی: قبل از نیمه طواف بوده.

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: از هر جا که قطع کرده اتمام از همان جا کافی است، چه پیش از اتمام

(۶۲۱) م - جایز است بلکه مستحب است قطع کند طواف را برای رسیدن به نماز جماعت یا رسیدن به وقت فضیلت نماز واجب، و از هر جا قطع کرد از همانجا بعد از نماز اتمام کند (۱)، و احتیاط آن است که به دستور مسأله قبل عمل کند، و سزاوار نیست این احتیاط ترک شود. (۲)

(۶۲۲) م - اگر بعد از تمام شدن طواف و انصراف از آن شک کند که آیا طواف را زیادتر از هفت دور به جا آورده یا نه یا شک کند کمتر به جا آورده یا نه، اعتنا نکند (۳) و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر موالات عرفیه به هم نخورد و اگر به هم بخورد و قبل از اکمال شوط چهارم باشد احتیاط مراعات شود با اکمال آن طواف و اعاده آن. (مناسک، س۸۸)؛ (مستفاد از مناسک، ص۱۶۱، مسأله ۱۲). آیه الله سبحانی: و سپس اگر قطع طواف پس از تجاوز از نیمه طواف بوده باقیمانده را از همان نقطه و یا محاذی آن بیاورد و اگر قبل از تجاوز از نصف بوده طواف را اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: رعایت این احتیاط لازم است. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط مستحب طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند. آیه الله خامنه ای: نباید به شک خود اعتنا کند، بلکه بنا را بر صحّت بگذارد. (مناسک حج، م۳۲۲) آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط واجب نیست و اگر در جماعت شرکت نکند، ولی صفوف جماعت، طواف را قطع کند حکم آن در حاشیه مسأله ۶۴۶ خواهد آمد. آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر احتمال بدهد هنگام طواف نسبت به رعایت عدد اشواط، التفات داشته است، در هیچ یک از دو صورت اعتنا به شکش نکند والّا باید طواف را اعاده کند..

طوافش صحیح است (۱)، لکن در صورت دوم خالی از اشکال نیست (۲) و احتیاط ترک نشود. (۳)

(۶۲۳) م - اگر بعد از طواف شک کند که صحیح به جا آورده آن را یا نه، مثلاً احتمال بدهد که از طرف راست طواف کرده یا محدث بوده یا از داخل حجر اسماعیل علیه السلام طواف کرده اعتنا نکند (۴)، و طوافش صحیح است اگرچه باز در محل طواف باشد و از آنجا منصرف نشده یا مشغول کارهای دیگر نشده باشد، در صورتی که هفت دور بودن معلوم باشد بی زیاده و نقیصه.

(۶۲۴) م - اگر در آخر دور که به حجرالاسود ختم شد شک کند (۵) که هفت دور زده یا هشت دور یا زیادتر، اعتنا به شک نکند و طوافش صحیح است.

(۶۲۵) م - اگر قبل از رسیدن به حجرالاسود و تمام شدن دور، شک کند که آنچه را

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به شرط آنکه وارد عمل دیگری شده باشد به گونه ای که عرفاً فارغ از عمل محسوب شود، وگرنه در صورتی که شک بین هفت و کمتر از هفت باشد، بنابر احتیاط واجب طواف را اعاده نماید.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: این اشکال در صورت عدم انصراف از طواف است امّا اگر شک بعد از انصراف و دخول در نماز طواف باشد اعتنا نکند و طواف او صحیح است بلکه ظاهراً به محض انصراف هم، طواف محکوم به صحّت است و لازم نیست اعتنا کند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: هرگاه بعد از فراغ از طواف شک نماید که آیا طوافم هفت شوط یا کمتر یا بیشتر بوده، اعتنا به شک ننماید، مانند کسی که بعد از شروع به نماز طواف چنین شکی بکند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در صورت دوم طواف باطل است مگر اینکه بعد از دخول در نماز طواف شک بکند که به شکش اعتنا نمی کند. (مناسک، مسأله ۳۱۹). آیه الله سبحانی: به شک پس از فراغ عمل اعتنا نکند. آیه الله سیستانی: اگر در عدد شوطها یا در صحت آنها بعد از تمامی طواف یا بعد از تجاوز از محل شک کند نباید به شک اعتنا نماید؛ مثلاً پس از فوت موالات یا بعد از وارد شدن در نمازِ طواف شک نماید. (مناسک، مسأله ۳۱۵). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط واجب نیست.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: حکم مسأله قبل را دارد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت، آیه الله زنجانی: حکم شک بعد از تمام شدن طواف در مسأله ۶۲۲ گذشت..

دور می زند دور هفتم است یا هشتم طوافش باطل است. (۱)

(۶۲۶) م – اگر در آخر دور یا اثنای آن شک کند میان شش و هفت و هر چه پای نقیصه در کار است، طواف او باطل است. (۲)

(۶۲۷) م – اگر در طواف مستحب شک کند در عدد دورها، بنابر اقل گذارد و طوافش صحیح است.

(۶۲۸) م – شخص کثیر الشک در عدد دورها (۳) اعتنا به شکش نکند (۴) و احتیاط آن

۱- [۱] . آیه الله بهجت: احوط بطلان طواف است. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: ظاهر این است که طوافش باطل است و احتیاطاً بقصد رجاء تمام و اعاده طواف نماید. آیه الله زنجانی: ولی اگر اطمینان دارد تا پیش از پایان طواف، نسبت به تعداد اشواط، حجّت شرعی پیدا می کند – مثلًا از رفیقی که اشواط او را می شمرد می پرسد – می تواند طواف را در حال شک ادامه دهد و اگر حجّت شرعی پیدا کرد طوافش صحیح است، والّا باطل است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لکن احوط اتیان نماز طواف و اعاده طواف و نماز است. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: بطلان طواف او و لزوم استیناف خالی از قوت نیست با آنکه فی الجمله احوط است و احوط از آن بنا بر اقلّ بگذارد و اتمام و بعد از آن اعاده طواف نماید. (مناسک شیخ، ص۴۳). آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: باید آن شوط را تکمیل و نماز طواف را به جا آورد و یک بار دیگر طواف و نماز را مجدداً اعاده کند البته در تمام موارد اعاده طواف بهتر است و مقداری بین طواف قبل و بعد فاصله بیندازد. آیه الله سیستانی: اگر شک در نقیصه در غیر ۶ و ۷ باشد، طوافش باطل است. و اگر شک در پایان شوط بین ۶ و ۷ باشد، بنابر احتیاط واجب طواف را اعاده کند ولی اگر در این صورت بنابر ۶ گذاشت و از روی جهل به مسأله طواف را تمام کرد و متوجّه مسأله نشد تا وقت اعاده گذشت طوافش صحیح است و اگر شک در زیاده و نقصان باشد؛ مثل اینکه شک کند بین ۶ و ۷ و ۸ و یا شک بین ۶ و ۸ طوافش باطل است. (مناسک، مسأله ۳۱۴). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بنابر اقل، گذاشته طواف را تمام می کند و سپس دوباره اعاده می کند؛ البته می تواند به شمارش دیگری اکتفا کند هر چند از گفته او اطمینان پیدا نکند، و همچنین اگر کثرت شک به حد وسواس برسد اعتنا نکند.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: کثیر الشک در طواف مثل کثیر الشک در نماز است و همان وظیفه را دارد (پرسشهای جدید حج، ص۱۵، سؤال ۶۴).

است که کسی را وادار کند که عدد را حفظ کند.

(۶۲۹) م - گمان در عدد دورها اعتبار ندارد (۱) و حکم شک را دارد.

(۶۳۰) م - اگر مشغول سعی بین صفا و مروه شد و یادش آمد که طواف به جا نیاورده، باید رها کند و طواف کند و پس از آن سعی را اعاده کند. (۲)

(۶۳۱) م - اگر در حال سعی یادش آمد که طواف را ناقص به جا آورده، باید برگردد و طواف را از همانجا که ناقص کرده تکمیل کند و برگردد تتمه سعی را به جا

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حکم آن مانند حکم ظنّ در نماز است.
۲- [۲] . آیه الله سبحانی: بایـد هر کجای سعی هست آن را رها کنـد و برگردد و طواف و نماز آن را به جای آورد و سپس احتیاطاً سعی را اتمام و اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر قبل از شوط چهارم سعی یادش بیاید که طواف به جا نیاورده، سعی را رها کند و طواف را به جا آورد و سپس سعی را انجام دهد و اگر بعد از اتمام شوط چهارم بوده، آن را قطع کند و بعد از انجام طواف، سعی را اتمام و به احتیاط واجب آن را اعاده نماید. (آداب و احکام حج، م۶۶۷)..

آورد و طواف و سعیش صحیح است. (۱) لیکن احتیاط (۲) آن است که اگر کمتر از چهار

دور به جا آورده طواف را تمام کنـد و اعاده نماید و همچنین اگر سـعی را کمتر از چهار بار انجام داده تمام کند و اعاده کند. (۳)

(۶۳۲) م - اگر سـهواً یـا غفلتاً یـا جهلاًـ طواف را بی وضو به جـا آورد طوافش باطـل است و همین طور اگر بـا حال جنابت یا حیض و نفاس به جا آورد.

(۶۳۳) م - اگر کسی مریض یا طفلی را حمل کند و طواف دهد و خودش نیز قصد طواف کند طواف هر دو صحیح است. (۴)

(۶۳۴) م - در حال طواف تکلم کردن و خنده نمودن و شعر خواندن اشکال ندارد لکن کراهت دارد و مستحب است در حال طواف مشغول دعا و ذکر خدا و تلاوت قرآن باشد. (۵)

(۶۳۵) م - واج-ب نیس-ت در حال طواف روی طواف کننده ط-رف جلو باش-د بلکه جایز است به یمی-ن و یسار نگ-اه کن-د و صفحه ص-ورت را برگردان-د بلکه به عق-ب نگ-اه کن-د (۶) و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: احتیاط در اتمام و سپس اعاده سعی است. آیه الله سبحانی: و طریقه تکمیل بـدین گونه است: هرگاه تعداد شوطهایی که انجام داده نصف یا بیشتر از آن باشد در این صورت طواف را تکمیل می کند و پس از خواندن نماز برای تکمیل سعی بر می گردد و احتیاطاً سعی را تکمیل و سپس از سر بگیرد و اگر تعداد شوطهای طوافی که انجام داده کمتر از نصـف باشـد در این صـورت طـواف را از سر می گیرد و نمـاز می خوانـد و سعی را احتیاطاً اتمـام و اعـاده می کنـد. آیه الله سیسـتانی: اگر قبـل از فوت موالات متـذکر شود یا بعـد از آن باشـد ولی سه شوط یا کمتر باقی مانـده باشـد اتمام طواف کافی است ولی اگر بیش از آن باشـد به احتیـاط واجب طواف را پس از اتمـام اعاده کنـد و نسبت به سعی اتمام کافی است گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است پس از اتمام.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیـاط مسـتحب است. آیه الله تبریزی: این احتیاط در اتمام و اعاده طواف ترک نشود و همچنین است نسبت به سعی. ولی اگر سـعی فراموش شـده یـک شوط باشـد، اعـاده لاـزم نیست و اتمـام کـافی است. آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط در طواف و سعی، مستحب است. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

۳- [۳] . آیات عظام نظریه شان را در مسأله قطع طواف سهواً در ذیل مسأله ۶۰۸ و ۶۰۹ مفصلاً ذکر فرموده اند؛ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و لازم نیست در حال طواف، شانه چپ آنها به طرف کعبه باشد.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: و شایسـته است که در حال طواف، همواره خشوع و حضور قلب داشـته و به ذکر خدا مشغول باشد، و ادعیه وارده را قرائت کند. (مناسک حج، م۲۸۱)

۶- [۶] . آیه الله بهجت: اگر در حال حرکت نباشـد و اگر هم باشـد ولی از خط منحرف نشود اشـکال ندارد. آیه الله سـبحانی: بوسیدن کعبه و یا لمس آن و استلام حجر و یا رکن یمانی به احتیاط واجب در حال حرکت و چرخیدن نباشد ولی قطع طواف

و انجام این کارها و بعد ادامه از محلی که قطع کرده اشـکالی ندارد مشروط بر اینکه بین اشواط موالات و وحدت عرفی آن به هم نخورد. آیه الله سیسـتانی: احتیـاط واجب آن است که به حـدّی رو نگردانـد که بتوانـد مقـداری از پشت سـر را نگاه کنـد. (ملحق جدید مناسک، ص۳۳)..

می تواند ط–واف را رها کن–د و خانه را بب–وسد و برگ–ردد از همانجا اتم–ام کن–د. (۱)

(۶۳۶) م – جایز است در بین طواف برای رفع خستگی و استراحت بنشیند یا دراز بکشد و بعد از همانجا اتمام کند، ولی نباید آنقدر طول دهد که موالات عرفیه به هم بخورد و اگر آن قدر نشست (۲) احتیاط آن است که اتمام کند و اعاده نماید. (۳)

مسائل متفرقه طواف

(۶۳۷) م – در طواف در مقابل حجر اسماعیل بایـد طوری حرکت کنـد که طواف بیت صادق باشـد و به نحو متعارف باشـد و مخفی نماند که حجر اسماعیل از بیت نیست هر چند باید در خارج آن طواف کرد.

ص:۳۵۷

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بلکه می تواند در حال بوسیدن خانه کعبه طواف نماید.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه قبل از دور چهارم باشـد، اتمام لازم نیست و باید طواف را اعاده کند، ولی چنانچه بعد از دور چهارم باشـد، احتیـاط نمایـد. آیه الله بهجت: اگر در موردی است که عـذر صـدق نمی کنـد حکم آن در مسأله ۶۱۵ و ۶۱۶ گـذشت، و بـا فرض تحقّق عـذر از ادامه، قبل از اکمال شوط چهارم، در حـدّی که موالات عرفیه به هم نخورد مانعی نـدارد و اگر به هم بخورد احتیاط مراعات شود به اکمال آن طواف و اعاده آن، و بعد از شوط چهارم مطلقاً مانعی ندارد. (مناسک، س ۸۷ و ۸۸). آیـات عظـام تبریزی، خویی، سیسـتانی: در این صورت طوافش باطـل است، و لازم است از نو شـروع کنـد. آیه الله زنجانی: باید طواف را از سر بگیرد البته اگر خسـتگی شدید بوده و برای رفع خسـتگی نیاز به این مقدار استراحت داشته اتمام طواف کفایت می کنـد. آیه الله سـبحانی: اگر قبل از نیمه طواف بوده اعاده کنـد و اگر بعـد از نیمه طواف بوده، اتمام و نماز و سپس احتیاطاً طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله فاضل: که موالات عرفیه به هم خورد. آیه الله مکارم: احتیاط به اتمام لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: کما اینکه می توانـد آن طواف را به طور کلی رها کرده و طواف را دوباره از سر بگیرد. (مناسـک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله فاضل: و می تواند آن را رها کند و از نو یک طواف کامل انجام دهد..

(۶۳۸) م – در صورت امکان (۱) ولو در وقت خلوت باید طواف در حد بین مقام ابراهیم و خانه که مسافت بیست و شش ذراع و نیم است باشد (۲) و دورتر از آن حد، کفایت نمی کند (۳) و در صورت عدم امکان ولو در وقت خلوت، طواف در خارج حد مزبور مانع ندارد با مراعات الأقرب فالأقرب. (۴)

(۶۳۹) م – هرگاه در طواف خانه خدا، مثلاً در چند قدم از طواف اشکالی پیش آمد؛ مثل اینکه او را بی اختیار بردند (۵)، همان چند قدم را باید از سر بگیرد و اگر از حجرالأسود به قصد طواف شروع کند، اشکال دارد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست. آیه الله نوری: به حاشیه شرط پنجم طواف مراجعه شود.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: گفته شد که رعایت این فاصله لازم نیست مشروط بر اینکه متصل به جمعیت طواف کننده باشد. آیه الله مکارم: سابقاً گفتیم رعایت این مقدار لازم نیست.
۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.
۴- [۴] . نظریه آیات عظام در مسأله ۵۹۲ گذشت.
۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: به طوری که بدون اراده، قدم برداشت باید همان چند قدم را از سر بگیرد و نباید طواف را قطع کرده از سر بگیرد، هر چند اگر طواف را از سر بگیرد طوافش صحیح است.
۶- [۶] . آیه الله بهجت: اگر بتواند برگردد و از همانجا طوافش را ادامه دهد باید این کار را بکند وگرنه بدون نیت دور می زند تا به محلّی که بدون اختیار برده شده برسد تا از همانجا به طواف ادامه دهد. (پرسش های جدید حج، س ۷۹). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: ولی چنان که سابقاً گفته شد، مجرّد بردن جمعیت موجب بطلان نمی شود مادامی که سایر شرایط موجود باشد. آیه الله خامنه ای: اگر طواف را از سر بگیرد اشکال ندارد، ولی جواز از سر گرفتنِ شَوط محل اشکال است گرچه ضرری برای صحّت طواف ندارد. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله سبحانی: نحوه تصحیح طواف در مسائل ۵۸۵، ۵۹۰ و سؤال ۶۵۹ و ۶۶۰ آمده است، لکن در خصوص این مسأله اگر در موقع ازدحام احیاناً انسان را ناخواسته به جلو ببرند

(۶۴۰) م - اگر در طواف بی اختیار او را ببرنـد، اعاده آن مقدار لازم (۱) است و باید طواف را صحیح انجام دهد و خودش به اختیار طواف کنـد و چنانچه ممکن نیست باید در وقت خلوت طواف نماید (۲) ولی بایـد دانست که منظور از بی اختیار شدن ایـن نیست که در اثر فشـار جمعیت تنـدتر برود بلکه در این صـورت اگر قـدم هـا را به اختیـار خـود برمی دارد ضـرر نـدارد و طوافش صحیح است.

(۶۴۱) م - اگر در حـال طواف در اثر فشـار و ازدحـام جمعیت پشت به (۳) خانه شود و قسـمتی از طواف به این صورت انجام گیرد (۴) یا در اثر فشار جمعیت، شـخص را مقـداری جلو ببرنـد بایـد مقـداری از طواف که پشت به خانه یا بدون اختیار بوده (۵)، اعـاده شود و اگر نمی توانـد برگردد بـا جمعیت بـدون قصـد طواف برود تا به جایی که بایـد از آنجا طواف را اعاده کند برسد و از آنجا تدارک نماید. (۶)

ص:۳۵۹

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، سبحانی، مکارم: مانند مسأله سابق است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.
۲- [۲] . آیه الله فاضل: و اگر وقت خلوت پیـدا نکند و اعاده نیز مسـتلزم عسـر و حرج باشد به همین مقدار اکتفا کند، و طواف در این فرض صحیح است.
۳- [۳] . آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: در مورد فشار جمعیت مثل مسأله سابق است، اما اگر پشت به خانه شود باید آن مقدار را اعاده کند.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در مورد فشار جمعیت مثل مسأله سابق است و اگر در مقدار خیلی کمی از طواف، پشت به خانه شود مانعی ندارد. آیه الله نوری: باید مقداری از طواف که پشت به خانه بوده اعاده شود.
۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: حاشیه مسأله ۵۸۲ مراجعه شود.
۶- [۶] . آیه الله سیسـتانی: همان گونه که گـذشت می توانـد بدون قصد طواف تا حجرالاسود برود و آن شوط را اعاده کند و نمی تواند بدون قصد طواف برود تا جایی که طوافش نادرست بوده است و از آنجا اعاده نماید. آیه الله فاضل: همان گونه که گذشت می تواند بدون قصد طواف تا حجرالأسود برود و آن شوط را اعاده کند..

(۶۴۲) م - اگر حاجی در حال طواف، پول خمس نداده همراه داشته باشد طوافش اشکال پیدا نمی کند. (۱)

(۶۴۳) م - اگر کسی پس از انجام اعمال حج تمتع فهمید که در طواف عمره یا حج چند شوط از هفت شوط را از داخل حجر اسماعیل دور زده (۲)، حج او صحیح است و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: همـان حکم محمول غصبی در نماز را دارد. آیه الله سـبحانی: چنانچه ذمه خود را بـدهکار اهل خمس نداند همراه داشـتن و بردن مال غیر مخمس تصـرف در مال غیر مخمس می شود و طواف را دچار مشـکل می کند مگر اینکه ذمه خود را مشـغول اهـل خمس بدانـد. آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که طواف موجب حرکت اضافی نشود. (مجمع المسائل، ج ۱، ص۴۷۲، مسأله ۲۱). آیه الله نوری: طوافش اشکال پیدا می کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر به خاطر جهل به مسأله بوده، چنانچه در طواف حـج این اتفاق افتاده باشد و پیش از پایان ماه ذی الحجه متوجه شود، بایـد طواف را به همان ترتیب که در مسأله ۵۹۰ گذشت اتمام کند و بنابر احتیاط واجب سـعی را نیز به جا آورد و حجّش صـحیح است و چنانچه پس از پایان ماه ذی الحجه متوجه شود و یا در طواف عمره تمتّع این اتفاق افتاده باشد، حجّش باطل است و بنابر احتیاط واجب یک عمره مفرده به جا آورد و یک شتر نیز قربانی کند. و اگر به واسـطه سـهو و نسیان این اتفاق افتاده باشـد، چنانچه در طواف حـج باشد و پیش از پایان ماه ذی الحجه متوجه شود، طواف را به همان ترتیب که در مسأله ۵۹۰ گذشت اتمام می کند و بنابر احتیاط واجب سعی را نیز به جا می آورد و چنانچه پس از پایان ماه ذی الحجه متوجه شـود و یـا در طواف عمره مفرده این اتفـاق افتـاده باشـد، فقـط طواف را به همـان ترتیب اتمـام می کنـد و چیزی بر او نیست و حجش صـحیح است. آیه الله بهجت: در صورت سـهو و بطلاـن اصـل طواف. آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: اگر در عمره بوده حج او بدل به افراد شده، باید عمره مفرده به جاآورده و در سال بعد نیز حج تمتّع را انجام دهد و اگر در طواف حج باشد مسأله صوری دارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۵۸). آیه الله مکارم: یعنی از روی سهو..

باید طواف (۱) را اعاده (۲) کند.

(۶۴۴) م - زنی که در غیر ایام عادت لک دیده و به اعتقاد پاکی، طواف و نماز را انجام داده و شب بعد خون دیده، با شرایط حیض (۳)، اگر یقین کند که بعد از دیدن لک، خون در

ص:۳۶۱

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: و نماز طواف.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چون از روی جهل به حکم، طواف صحیح را ترک کرده با فرض انقضای وقت، حجش باطل است. (مناسک، مسأله ۳۲۵). آیه الله خامنه ای: حج او صحیح است و باید طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله زنجانی: باید آن چند شوط و نماز طواف را اعاده کند. آیه الله سبحانی: اگر سهواً و یا از روی جهل به حکم شرعی برخی از دورها را از داخل حجر اسماعیل انجام دهد دو صورت دارد. الف) اگر در همان اثنای طواف متوجه شد باید شوط و یا اشواطی را که به طور غیر صحیح انجام داده تصحیح کند و یا اعاده نماید تصحیح نسبت به اولین دوری که وارد حجر شده و اعاده نسبت به دورهای بعدی و شیوه تصحیح در ذیل مسأله ۵۸۵ بیان شد. ب) اگر پس از پایان یافتن عمل طواف متوجه شود در صورتی که ورود به حجر در شوط هفتم رخ داده باشد شیوه تدارک به همان نحو است که گفته شد و اگر شوط آخر درست انجام شد و شوطهای قبلی اشتباه انجام شده در این صورت نماز طواف را بخواند و با صدق به هم خوردن موالات عرفی طواف دیگری به نیت اعم از اتمام (تصحیح) و اعاده انجام دهد و نماز طواف را به جا آورد. آیه الله سیستانی: اگر سهواً باشد و در سه شوط یا کمتر چنین شده باشد باید همان سه شوط را انجام دهد و اگر بیشتر باشد احتیاطاً طواف رانیز اعاده کند و در این صورت اگر طواف حج باشد و در ماه ذی حجه متذکر شود، اعمال مترتبه را نیز احتیاطاً اعاده کند و اگر بعد از ماه ذی حجه باشد یا مربوط به طواف عمره باشد، اعاده بقیه اعمال لازم نیست و اگر جهلاً و در طواف حج باشد و در ماه ذی حجه متوجّه شود باید طواف و اعمال مترتبه را انجام دهد و اگر بعد از ماه ذی حجه متوجّه شود یا مربوط به طواف عمره باشد حجش باطل است و احتیاطاً باید یک شتر قربانی کند. آیه الله فاضل: بنابر احتیاط آن چند شوط را اعاده کند و نماز را نیز اعاده کند و پس از آن اصل طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله مکارم، احتیاط آن است که تکمیل کند و بعد اعاده نماید.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر ثابت شود که بعد از قطع شدن لک در باطن، طواف و نماز را انجام داده، طواف و نمازش صحیح است، و اگر ثابت نشده باشد در دو صورت باید طواف و نماز را اعاده کند، اول آنکه: این لک، دو روز یا کمتر قبل از ایام عادت باشد که محکوم به حیض است، دوم آنکه: عادت عددیه وقتیه داشته و به جهت تکمیل عدد می بایست لک دیده شده و ما بعد آن را تا زمانی که

باطن فرج بوده و قطع نشده (۱)، حیض بوده است و طواف و نمازش صحیح نیست (۲) و اگر شک دارد یا یقین کند که خون قطع شده، حیض نبوده است و اعمالش صحیح است (۳) و در صورت اول حج او صحیح است و باید طواف و نماز را اعاده کند (۴) و اگر در عمره بوده در صورت ضیق (۵) وقت احتیاطاً بعد از حج (۶)، یک عمره مفرده نیز به جا آورد. (۷)

۱- [۱] . آیه الله نوری: در این صورت از تاریخ دیدن لک، حیض شروع شده....

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر لک دارای صفات حیض بوده، در این صورت حکم کسی را دارد که قبل از طواف حایض شده و چنانچه به وظیفه خود عمل نکرد تا زمان تدارک گذشت، حجّش باطل است. آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: و باید اعاده نماید و اگر در عمره بوده و وقت اعاده ندارد حج او مبدّل به افراد می شود.

۳- [۳] . آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: در صورتی که به وظیفه مستحاضه عمل نموده باشد. آیه الله نوری: ولی اگر حصول این یقین بعد از انجام اعمال حج باشد حج او صحیح است و فقط طواف و نماز طواف را اعاده کند و اگر بعد انجام عمره و قبل از حجّ یقین حاصل شد، اگر وقت هست طواف و نماز طواف را انجام بدهد و بعد برای حج محرم شود و اگر وقت نیست و احتیاطاً بعد از حج یک عمره مفرده به جا آورد.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: گذشت که اگر قبل از رفتن به عرفات پاک شد باید طواف و نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند و اگر وقت تنگ باشد حج او به حج افراد تبدیل می شود و پس از حج یک عمره مفرده به جا آورد. آیه الله فاضل: و سعی را نیز احتیاطاً اعاده کند.

۵- [۵] . آیه الله فاضل: حجّ تمتّع مبدّل به افراد می شود و اگر واجب بوده باید بعد از آن عمره مفرده به جا آورد و اگر مستحب بوده بعد از آن عمره مفرده واجب نیست.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: علاوه بر اعاده طواف و نماز آن، یک عمره مفرده نیز به جا آورد.

۷- [۷] . آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع بوده، باید طواف عمره و نماز آن را قبل از طواف حج قضا نماید. آیه الله خامنه ای: اگر در حین احرام عمره تمتّع پاک بوده عمره تمتع وی صحیح است و نیازی به عمره مفرده نمی باشد و انجام طواف و نماز آن کافی است. (مناسک حج، م۲۱).

استفتائات طواف

(۶۴۵) س – جوان ۱۷ ساله غیر مختون، که به تشخیص شورای پزشکی ختنه برای او خطر دارد، مستطیع شده و فعلاً در مدینه است، آیا تکلیف او نسبت به حج چیست؟

ج – بایـد محرم شود و خودش طواف کند و نایب هم بگیرد (۱) برای طواف و بعـد از طواف، خودش یک نماز بخواند و بعد از طواف نایبش نیز، خودش نماز دیگر بخوانـد، و در صورتی که دو طواف با هم انجام شود خودش یک نماز بخوانـد کفایت می کند. (۲)

(۶۴۶) س – اگر در اثنای طواف نماز جماعت برقرار شـد و شـخص از ادامه طواف معذور شد تکلیف چیست، و اگر در اثنای سعی باشد وظیفه چیست؟

ج (۳) – اگر بعد از شوط چهارم (۴) طواف یا سعی قطع شده (۵)، از همان جایی که قطع

۱- [۱] . آیه الله مکارم: گرفتن نایب لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این حکم در صورتی است که به طور کلی ختنه شدن برای او ضـرر داشته باشد، ولی چنانچه با تأخیر تـا سـال بعـد بتوانـد ختنه کنـد، بایـد حـج را در سـال بعـد به جا آورد. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سـبحانی، سیسـتانی، صافی، گلپایگانی: اگر بتواند ختنه کند ولو با تأخیر حج تا سال آینده، باید این کار را بکند، پس اگر اصـلاً متمکن از ختنه نباشد؛ یعنی برایش ضـرر و مشـقت دارد لازم است حج را همان سال به جا آورد لیکن احتیاط این است که در عمره و حج شخصاً طواف نموده و برای طواف، نایب نیز بگیرد، ولی خودش نماز طواف را به جا آورد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بعـد از نماز جماعت، طواف یا سـعی را از همان جا که قطع شـده ادامه دهـد و صـحیح است. آیه الله سبحـانی: پس از پایـان یـافتن نماز جماعت از همان نقطه که قطع کرده یا محاذی آن در هر شوطی که باشـد طواف و یا سـعی خود را تکمیل کنـد و این در صورتی است که با جماعت همراهی کرده و نماز بخوانـد در غیر این صورت اگر موالات به هم بخورد اگر قبل از تجاوز از نصف باشـد اعاده طواف و سـعی و بعـد از آن اتمام طواف و یا سعی نماید و احوط در تمام صور اتمام طواف و نماز و اعاده آن و همچنین اتمام سعی و اعاده آن است.

۴- [۴] . آیه الله خویی: اگر موالات فوت شود طواف باطل است و اعاده لازم است. (مناسک فارسی، مسأله ۳۱۴). آیه الله مکارم: به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود..

۵- [۵] . آیه الله بهجت: در طواف اگر موالات عرفیه به هم نخورد اشکالی ندارد و اگر به هم بخورد و قبل

شده طواف یا سعی را تمام کند (۱)، و اگر قبل از شوط چهارم طواف بوده (۲) و فصل طویل شده، طواف را از سر بگیرد (۳)، هرچنـد احتیاط آن است که طواف را اتمام و پس از خوانـدن نماز آن، طواف را اعاده کند و نماز طواف دیگری بخواند و در سعی نیز احتیاط در اتمام و اعاده است. (۴)

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: حکم قطع طواف، در صورتی که در اثنـای طواف نمـاز جماعت اقامه شود، در مسأله ۶۲۱ گذشت، و امـا نسبت به سـعی، احوط در هر دو صورت اتمـام و اعـاده است. آیه الله سـبحانی: حکم قطع طواف در صورتی که در اثنـای طواف نماز جماعت اقامه شود در مسأله ۶۳۱ گذشت و اما در سعی اگر موالات از بین برود به احتیاط واجب باید سعی را تمام و اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله سیسـتانی: اگر در نماز جماعت شرکت کند پس از نماز از همانجا که قطع شده است ادامه دهد چه در طواف باشـد چه در سـعی و احتیاط مسـتحب اتمام و اعاده است و اگر شـرکت نکند، پس اگر قبل از پایان شوط چهارم باشد و فوت موالات عرفی نشده باشد از همانجا که قطع شده است ادامه دهد و اگر موالات فوت شده است از سر بگیرد و اگر بعد از پایان شوط چهارم باشـد در هر حال اتمام آن کافی است و در سـعی اگر موالات از بین برود به احتیاط واجب، بایـد سـعی را تمام و اعاده کنـد. آیه الله نوری: طواف را از سـر بگیرد و در سـعی نیز اگر بعد مرتبه چهارم است، بعد از قطع کردن سـعی و خواندن نماز، از همان جا که قطع کرده بود سعی را به آخر برساند و اگر قبل از مرتبه چهارم است سعی را از سر بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: در تمام صور می تواند طواف یا سـعی را از سر بگیرد و صحیح است، اما اگر بخواهد احتیاط کند پس اگر طواف قبل از سه دور و نیم قطع شـده و فصل طویل شده، طواف را از سـر بگیرد، امّا اگر بعد از نصف و قبل از تمام شدن دور چهارم بوده و فاصـله هم شده طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و بعد طواف و نماز را اعاده کند و سعی را اگر بعد از دور چهارم قطع شده تمام کند. ولی اگر قبل از دور چهارم قطع شده و فاصله هم زیاد شده بنابر احتیاط لازم اعاده کند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر در نماز جماعت شرکت کند طواف یا سعی را تکمیل می کند، هر چند قبل

(۶۴۷) س – اگر کسی بعد از تقصیر در عمره تمتع متوجه شود که وضوی او باطل بوده یا وضو نداشته و با این حال طواف کرده و نماز طواف خوانده است، وظیفه او چیست؟

ج – طواف و نماز را اعاده کند (۱) و عمره او صحیح است. (۲)

ص:۳۶۵

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط واجب سعی و تقصیر را نیز اعاده کند. آیه الله سبحانی: باید وضو بگیرد و تمام اعمال(طواف، نماز طواف، سعی و تقصیر) را با لباس احرام انجام دهد و اگر زمان برای انجام عمره تمتع کافی نیست و بیم آن می رود که وقوف اختیاری عرفه را از دست می دهد بنابراین برای حج محرم می شود و اعمال حج را به عنوان وظیفه فعلیه اعم از إفراد یا تمتع انجام می دهد و بعد از اعمال روز عید و یا بازگشت از منی، طواف و نماز و سعی عمره تمتع را به جا می آورد و سپس بقیه اعمال حج را و پس از اعمال حج یک عمره مفرده به جا می آورد. همچنین است حال کسی که در اثنای حج فهمید وضوی طواف عمره تمتع او باطل بوده است ولی در صورتی که از روی جهل یا عمد طواف عمره را بدون وضو انجام داده و وقت تدارک گذشته باشد باید یک عمره تمتع به جا آورد و حج را در سال بعد اعاده کند و اگر کسی بعد از حج فهمید که طواف عمره تمتع او از روی سهو باطل بوده باید خودش یا نایبش طواف و نماز آن و سعی را اعاده کند و علاوه بر نائب خودش هم نماز را هر کجا هست بخواند و اگر در مکه هست خودش و اگر نیست نایبش یک عمره مفرده به عنوان تکلیف فعلی او انجام دهد و به احتیاط مستحب حج را سال بعد اعاده کند.
۲- [۲] . آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی: و بنابر احتیاط، بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا تقصیر نکرده احکام مُحرم را مراعات کند.]و آیه الله بهجت اضافه می فرماید: و در صورتی که بطلان از جهت جهل به حکم نبوده، تقصیر قبلی کفّاره ندارد. (مناسک، س ۸۵ و ۱۷۰).(آیه الله خویی: باید لباس دوخته را بیرون بیاورد و سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و در فرض گذشت زمان تدارک، حجش باطل است. (المسائل الشرعیه، ص ۳۴۲ و ۳۵۱ و ۳۵۷). آیات عظام زنجانی، صافی، گلپایگانی: در مفروض سؤال (که بعد از تقصیر و قبل از شروع

(۶۴۸) س – شخصی در حال طواف، کعبه را بوسیده است و احتمال می دهد که در آن حال چند قدم راه هم رفته باشد، فعلاً وظیفه او چیست و البته این شک بعد از عمل برای او حادث شده است؟

ج – طواف او صحیح است. (۱)

(۶۴۹) س – اگر در اثنای طواف، شک در صحت شوط سابق یا جزئی از شوطی که مشغول است و محل آن گذشته است بکند، چه حکمی دارد؛ مثلاً نمی داند که از مقابل حِجْر که عبور کرده از حدّ مطاف خارج بوده است یا نه؟

ج – اگر مسأله را می دانسته و می خواسته است عمل صحیح را انجام دهد؛ یعنی غافل نبوده، طواف صحیح است. (۲)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر مسأله را می دانسته و قصد داشته عمل صحیح را انجام دهد، طواف او صحیح است. آیه الله زنجانی: طواف در حال بوسیدن کعبه صحیح است. آیه الله سبحانی: اگر این شخص آگاه به مسأله بوده و بنابر آوردن طواف صحیح داشته به شک خود اعتنا نکند و الا حکم او مانند مسأله ۶۰۱ است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که توجّه به حکم و بنابر اتیان طواف صحیح داشته است. آیه الله مکارم: هرگاه آگاه به مسأله بوده که نباید در آن حالت راه برود.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: شک در صحّت محل اعتنا نیست. (مستفاد از وسیله، ص ۲۳۸ در نماز). آیه الله تبریزی، آیه الله فاضل: و در غیر این صورت طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و پس از آن احتیاطاً طواف و نماز آن را اعاده نماید. آیه الله خامنه ای: با احتمال التفات، بنابر صحت می گذارد مطلقاً. آیه الله خویی: با احتمال التفات، بنابر صحت می گذارد مطلقاً. (تعلیقه عروه، ج ۱، ص۶۶۳، م ۵۶ از فروع علم اجمالی). آیه الله زنجانی: اگر صحیح بودن قطعه سابق بر قطعه مشکوک، محرز باشد طواف او صحیح است، والّا چنانچه احتمال می دهد که در قطعه مشکوک، به رعایت شرایط طواف، توجه داشته باید احتیاطاً طواف را تمام کرده و پس از خواندن نماز، آن را اعاده کند، و اگر چنین احتمالی نمی دهد باید طواف را اعاده کند. آیه الله سیستانی: در هر صورت عمل صحیح است. (بنا را بر صحت بگذارد مطلقاً)..

(۶۵۰) س – اگر طواف یا سعی یا نماز طواف در عمره، به جهتی باطل شده باشد و شخص بدون توجه به آن، تقصیر نموده باشد و لباس پوشیده و بعد متوجه شده که عمل مزبور باطل بوده است وظیفه او چیست و کفاره دارد یا نه؟

ج – باید عمل باطل شده را جبران کند (۱) و ظاهر این است که از احرام خارج شده (۲) و کفاره ندارد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب باید اعمال مترتّب بر آن را نیز اعاده نماید به نحوی که ترتیب حاصل شود.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: باید عمل باطل شده را با رعایت ترتیب در اعمال مترتبه جبران کند و تقصیر نماید و اگر محرم به احرام حج شده در بازگشت از منی قبل از اعمال حج با رعایت ترتیب آن ها را اعاده کند ولی اعاده تقصیر لازم نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در مورد بطلان طواف و سعی از احرام خارج نشده است. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۵۸).

۳- [۳] . به سؤال ۶۴۷ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: اگر طواف یا سعی به طور کلی باطل بوده باید آن عمل و اعمال بعدی را به جا آورد و تا تقصیر نکرده از محرمات احرام اجتناب کند، و اگر وقت جبران گذشته عمره اش تبدیل به حج افراد می شود و باید پس از آن عمره مفرده به جا آورد و اگر برخی از اشواط طواف یا سعی، باطل بوده، آن را اتمام می کند و اگر تنها نماز، باطل بوده نماز می خواند و در این سه صورت اعاده اعمال بعدی و اجتناب از محرمات احرام، لازم نیست و در تمام صورت ها پوشیدن لباس، کفاره ندارد.

(۶۵۱) س - کسی در شوط ششمِ طواف، نجاستی در بدن دیده و یقین کرده که از شوطهای قبل، این نجاست در بدن او بوده است، بدون توجه به مسأله طواف را تکمیل کرده و بعداً بدن را تطهیر نموده و طواف را اعاده کرده است و عمره را تمام کرده است، آیا عمل او صحیح است یا خیر؟

ج (۱)- باید (۲) مقداری از طواف را که بعد از یقین به نجاست باقی مانده اعاده کند (۳) و بعد نماز طواف را بخواند (۴) و ظاهر این است که از احرام خارج شده (۵) و با اتمام طواف و نماز طواف مذکور، عمل صحیح است.

ص:۳۶۸

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: عملش صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: اگر از طواف قبل دست برداشته و لذا طواف را از اوّل اعاده نموده است همان طواف اعاده شده صحیح است. (مناسک حج، س ۹۱)

۳- [۳] . آیه الله بهجت: باید طواف را از موضع علم به نجاست تمام کند و بقیه اعمال را اعاده نماید و احوط استیناف طواف بعد از اتمام آن است. (مستفاد از مسأله ۳۰۳ مناسک)

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: اگر طواف را به نیت وظیفه فعلیه اعاده کرده نیاز به اتمام طواف اول نیست. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: اگر طواف دوم را به قصد مافی الذمّه (اعم از اتمام و اعاده) و به عنوان مقدمه علمیه برای یقین به برائت ذمّه بوده باشد صحیح است و در غیر این صورت احتیاطاً باید نقص طواف قبلی را تکمیل و نماز آن را خوانده، و پس از آن بنابر احتیاط واجب سعی و تقصیر را اعاده کند و تا تقصیر نکرده احکام محرم را مراعات کند. آیه الله سیستانی: اگر طواف دوّم را پس از فوت موالات عرفی انجام داده صحیح است و در غیر این صورت اگر جاهل قاصر بوده صحیح است وگرنه بنابر احتیاط واجب، اعمال عمره را اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط سعی و تقصیر را هم اعاده نماید. (آداب و احکام حج، م۶۰۳). آیه الله مکارم: طواف دوّم باطل بوده است و باید طواف سابق را ادامه دهد..

(۶۵۲) س – کسی در اثنای طواف آن را قطع کرده و از اول شروع کرده است، آیا طواف او صحیح است یا خیر (۱) و چنانچه اعمال مترتبه و تقصیر را انجام داده وظیفه او چیست؟ (۲)

ج – اگر بعد از دور چهارم بوده (۳) به احتیاط واجب (۴) آن را تمام کند و بعد یک طواف دیگر به جا آورد و اگر قبل از دور چهارم بوده در فرض سؤال باید یک طواف دیگر به جا آورد و با فرض جهل (۵)، ظاهر این است که اعمال مترتبه صحیح و از احرام خارج شده است. (۶)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: صحیح است.
۲- [۲] . آیات عظام زنجانی، صافی، گلپایگانی: بنابر اقوی طواف و اعمال مترتبه صحیح است.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: چنانچه طواف دوم را پس از فوت موالات عرفیه طواف اول به جا آورده باشد و یا طواف اول را پیش از تمام شدن شوط چهارم قطع کرده و از مطاف خارج شده و مشغول به عملی شده باشد که عرفاً بگویند طواف را قطع کرده، عملش صحیح است وگرنه چنانچه قطع طواف اول پیش از اتمام شوط چهارم باشد، احتیاطاً باید آن را اعاده کند و اگر پس از آن باشد، احتیاطاً باید یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله خویی: در فرض اعتقاد به جواز از سر گرفتن طواف، طواف مزبور مجزی است. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۴۸). آیه الله فاضل: طواف در تمام صور صحیح است.
۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: این احتیاط واجب نیست بلکه همان طوافی که از سر گرفته کفایت می کند. (مناسک حج، س۹۱) آیه الله نوری: این احتیاط واجب نیست بلکه همان طوافی که از سر گرفته کفایت می کند.
۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط اعمال مترتب بر طواف را نیز به جا آورد.
۶- [۶] . آیه الله تبریزی: در هر دو صورت اگر یک طواف کامل به نیت وظیفه فعلیه؛ اعم از تمام و اتمام به جا آورد کافی است. آیه الله سبحانی: در صورتی که پیش از تجاوز از نصف بدون عذر طواف را رها کرده و پس از فوت موالات طواف را سر گرفته باشد طواف او و اعمال بعد از آن صحیح است و در غیر این صورت بنابر احتیاط واجب طواف قبلی را تمام کند و نماز آن را بخواند و سپس طواف را از سر بگیرد و اعمال مترتبه را اعاده نماید. آیه الله سیستانی: اگر قبل از اتمام شوط چهارم باشد و قطع به این صورت باشد که از مطاف خارج شده و مشغول کاری شده باشد که عرفاً بگویند طوافش را قطع کرده است، سپس از سر گرفته باشد طواف صحیح است و اگر بعد از شوط چهارم باشد در صورتی که استیناف پس از فوت موالات عرفیه بوده صحیح است وگرنه مشکل است مگر اینکه جاهل قاصر باشد. آیه الله مکارم: طواف او و اعمال بعد از آن، در هر دو حال صحیح است..

(۶۵۳) س – کسی در شوط آخر محدث شده است و بدون طهارت شوط را اتمام کرده و بعد وضو گرفته و طواف را اعاده نموده است و نماز و سعی و تقصیر را انجام داده است، آیا صحیح است و وظیفه او چیست؟

ج – باید (۱) قسمتی از طواف را که بی وضو انجام داده، با وضو به جا آورد و بعد از آن نماز طواف بخواند. (۲)

ص:۳۷۰

۱– [۱] . آیه الله بهجت: اگر سهواً و از روی غفلت محدث شده است، باید پس از تجدید طهارت طواف را از همان جایی که قطع شده ادامه دهد و در صورتی که عمداً بوده است حکم به ادامه طواف از محل قطع، مورد تأمل است و باید طواف را از سر بگیرد (مناسک، ص ۱۰۲) و احتیاطاً نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. (پرسش های جدید حج، س ۷۴). آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۶۵۱ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: باقیمانده طواف اول را بیاورد و سپس نماز و سعی و تقصیر را به جا آورد و اگر بعد از تقصیر در عمره تمتع و یا مفرده متوجه این موضوع شد آن چه انجام داده کفایت نمی کند و باید برگردد طواف خود را تکمیل کند و نماز و سپس بقیه اعمال را بیاورد همینطور است اگر این امر در طواف حج اتفاق بیافتد باید طواف را تکمیل و سپس نماز آن و سعی را به جا آورد و اگر طواف نساء را نیز انجام داده باید آن را همراه با نمازش اعاده کند و اگر زمان تدارک گذشته باشد در ذیل سؤال ۶۴۷ و ۱۳۶۲ صور مختلف آن ها بیان شده است. و در تمام صور گذشته اگر فقط طواف نساء را با وضوی باطل انجام داده است فقط باید آن را همراه با نمازش مجدداً بیاورد.

۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: و بعد از نماز طواف، احتیاطاً اعمال مترتبه را نیز به جا آورد. آیه الله تبریزی: در مسائل سابق توضیح داده شد. آیه الله خویی: حکم آن در مسأله سابق گذشت. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: طواف دوّم و اعمال بعد از آن صحیح است، هرچند می توانست طواف اول را پس از وضو هم تکمیل و به آن قناعت کند. آیه الله سیستانی: اگر پس از موالات عرفیه اعاده کرده، صحیح است وگرنه مشکل است. آیه الله فاضل: و سعی و تقصیر را احتیاطاً اعاده کند..

(۶۵۴) س – کسی توهّم کرده است که در طواف، مقداری در اثر فشار جمعیت برده شده ولی برای او جزمی نیست و چون نمی توانسته برگردد و تدارک کند، بقیه شوط تا محلّ تدارک را به قصد احتیاط و رجاء انجام می دهد که اگر شوط او باطل است زیادی لغو باشد و اگر شوط او صحیح است زیاده از طواف باشد و بعد بقیه اشواط طواف را به جا آورده و این شوط را به حساب نیاورده است، آیا این طواف صحیح است یا خیر؟

ج – صحیح نیست. (۱)

ص:۳۷۱

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: با تداوم احتیاط و قصد وظیفه فعلیه، تا پایان آخرین شوط، صحیح است. آیه الله خویی: فتوای معظّم له در دست نیست. آیه الله سیستانی: صحت آن مشکل است مگر اینکه جاهل قاصر باشد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب..

(۶۵۵) س – کسی در وقت طواف، شک در اشواط پیدا کرد و چون گمانش به یک طرف بیشتر بود بنا را بر آن طرف گذاشت و بعد از انجام اعمال یقین به صحت طواف خود پیدا کرد، آیا طواف او صحیح است؟

ج – صحیح است. (۱)

(۶۵۶) س – کسی در شوط چهارم از حجرالأسود تا اول حجر اسماعیل را پیمود و فکر کرده است که چون اول شوط چهارم نیت جدا در این شوط نداشته باید این قسمت شوط را اعاده کند، لذا بقیه شوط را بدون نیت رفته و از حجرالأسود به قصد شوط چهارم طواف کرده است، آیا اشکالی در طواف حاصل می شود؟

ج – اشکال دارد. (۲)

(۶۵۷) س – کسانی در طواف بعد از انجام مقداری از آن، آن را رها می کنند و بلافاصله از نو شروع می کنند، طواف آنها چه صورت دارد و چنانچه در سعی بوده حکم چیست؟

ج – اشکال دارد (۳) و اگر بعد از شوط چهارم طواف بوده، باید آن را اتمام کنند و نماز بخوانند و دو مرتبه طواف و نماز آن را اعاده نمایند.

(۶۵۸) س – درباره اشخاصی که قادر به طواف نیستند، آیا نایب گرفته شود یا

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر به قصد رجاء و کشف حال، طواف را ادامه داده، صحیح است. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط لازم طواف را اعاده نماید. آیه الله خویی: بنابر احتیاط صحیح نیست. (آراء المراجع، چاپ سوم، ص ۳۰۲). آیه الله زنجانی: باید طواف و اعمال بعدی را به جا آورد و اگر وقت گذشته چنانچه در عمره تمتع بوده، عمره اش تبدیل به حج افراد می شود و باید پس از آن عمره مفرده به جا آورد و اگر در حج بوده باید اعمال عمره مفرده به جا آورد. آیه الله سبحانی: در صورتی طواف او درست است که به قصد رجاء و کشف حال طواف را ادامه داده باشد ولی اگر صرفاً به ظن خود اعتماد کرده طواف صحیح نیست و باید بعد از نماز آن طواف و نماز را اعاده و اگر اعمال مترتبه را آورده مجدداً انجام دهد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر به قصد رجاء و کشف حال طواف را ادامه داده صحیح است. آیه الله فاضل: اگر با اطمینان به یک طرف ادامه داده صحیح است. و الاّ باید احتیاطاً طواف و نماز طواف و سعی و تقصیر را اعاده کند.

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، زنجانی، سبحانی، فاضل: اشکال ندارد. آیه الله تبریزی: اشکال دارد و احتیاط این است که آن طواف را تمام کرده و نماز طواف را بخواند و طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله خامنه ای: اشکال ندارد. (مناسک حج، س۹۰ و ۹۱) آیه الله سیستانی: مگر اینکه جاهل قاصر باشد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۶۵۲ مراجعه شود. آیات عظام بهجت، زنجانی، مکارم: اشکال ندارد. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: در س ۶۵۲ حکم آن گذشت. آیه الله خامنه ای: مطلقاً اشکال ندارد. (مناسک حج، س۹۰ و ۹۱) آیه الله

خویی: در صورت اعتقاد به جواز از سر گرفتن طواف، عمل مزبور مجزی است. آیه الله سیستانی: مگر اینکه جاهل قاصر باشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اقوی صحت طواف است، و اگر بعد از شوط چهارم بوده نقصان طواف قطع شده را واجب است به جا آورد و نماز آن را نیز بخواند. (آداب و احکام حج، م ۵۹۱ و ۵۹۶). آیه الله فاضل: اشکال ندارد به تفصیلی که در مسأله ۶۴۶ گذشت..

خودشان در تخت روان طواف داده شوند، با در نظر گرفتن اینکه متصدیان وسیله نامبرده، در خارج محدوده مطاف طواف می دهند؟

ج (۱) - احتیاطاً هر دو را انجام دهند. (۲) اگرچه طواف دادن در خارج مطاف کفایت می کند. (۳)

(۶۵۹) س - شخصی در حال طواف اشتباهاً به قصد طواف وارد حجر اسماعیل علیه السلام می شود و بعد که متوجه شد برمی گردد و از همان جا که وارد حجر شده بود طواف را شروع و شوط را کامل می نماید، آیا طوافش صحیح است یا نه؟

ج - اشکال دارد. (۴) بلی، اگر پس از تذکر در حجر اسماعیل از حجرالأسود به قصد

ص:۳۷۳

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر با ویلچر یا امثال آن در زمان ازدحام از پشت مقام طواف داده شدند استنابه لازم نیست مگر اینکه از طبقه دوم طواف داده شوند که در ذیل سؤال ۱۴۱۵ به نحوه انجام آن اشاره شده است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: احتیاط لازم نیست و طواف در تخت روان صحیح است.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۵۹۲. آیه الله بهجت: اگر می تواند به کمک دیگری مباشرتاً در محدوده طواف کند باید این کار را بکند و در غیر این صورت واجب است نایب بگیرد که در محدوده طواف کند و طواف با تخت روان در خارج محدوده کفایت نمی کند. آیه الله خامنه ای: برای مَطاف حدّ خاصّی نمی باشد و در هر جای مسجدالحرام صحیح است (مناسک حج، م۳۲۲) آیه الله زنجانی: در شرایط کنونی که نمی گذارند ناتوانان را در صحن مسجدالحرام طواف دهند، نایب بگیرند، و بنابر احتیاط مستحب، خودشان هم در طبقه دوم طواف داده شوند. آیه الله سبحانی: احتیاطاً هر دو را انجام دهند و اکتفا به طواف دادن در طبقه دوم اشکال دارد. آیه الله سیستانی: همه مسجدالحرام مطاف است. آیه الله مکارم: این احتیاط لازم نیست و طوافش صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر به جهت فراموشی بوده، عملش صحیح است و اگر به جهت ندانستن مسأله بوده، اصل طواف اشکال ندارد لکن شوط مزبور باطل است و آن شوط را باید از حجرالاسود اعاده نماید. آیه الله بهجت: مستفاد از آنچه در ذیل مسأله ۵۹۰ گذشت آن است که با اتمام آن به یک شوط، طواف صحیح است. آیه الله خامنه ای: آن دور باطل است و باید آن را از حجرالأسود اعاده کند. (مناسک حج، ۳۱۸) آیه الله زنجانی: طواف او صحیح است..

احتیاط شوط را اعاده می کرد، و از محلی که وارد حجر شده، قاصد جدی طواف بود (۱)، طوافش اشکال نداشت.

(۶۶۰) س - اگر در حال طواف یا سعی یا در نماز شک کند که شوط چندم و یا رکعت چندم است و با همین حال طواف و سعی و نماز را ادامه دهد، بعد به یک طرف شک یقین کند و اعمال را تمام نماید، آیا عملش به نحوی که ذکر شد صحیح است؟

ج (۲) - اگر طواف یا سعی را در حال شک ادامه (۳) داد و بعد یقین به صحت پیدا کرد اشکال ندارد و طواف و سعی صحیح است (۴)، ولی در نماز بدون تروی محل اشکال

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: اگر در همان شوطی که وارد حجر شده متوجه اشتباه شود و برگردد و به نیت تصحیح از همان جایی که وارد حجر شده به صورت صحیح طواف را ادامه دهد و برای احتیاط از یکی دو قدم جلوتر از باب مقدمه علمیه طواف قطع شده را ادامه دهد طواف او صحیح است و اگر در همان شوط متوجه نشد تصحیح مشکل است باید با به هم خوردن موالات، طواف از نو اعاده شود و صور دیگر نیز در مسأله ۵۹۰ آمده است. آیه الله فاضل: شوط فاسد را اتیان کند و بنابر احتیاط مستحب طواف را اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در فرض اخیر هم، چون احتمال باطل شدن اصل طواف می رود احتیاط لازم آن است که پس از تمام کردن طواف و خواندن نماز دوباره طواف کند و نماز آن را بخواند. (مناسک فارسی، ص ۶۷).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در نماز ادامه آن در حال شک مبطل است ولی در طواف و سعی اگر به امید اینکه شکش تبدیل به یقین شود و کشف حال گردد آن را ادامه دهد اشکالی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: (طواف یا سعیش) اشکال دارد. آیه الله خویی: بنابر احتیاط صحیح نیست. (آراء المراجع، چاپ سوم، ص۲۰۲). آیه الله فاضل: ادامه دادن طواف و نماز و سعی در حالِ شک اشکال دارد. لذا در فرض سؤال باید از ادامه اعمال خودداری کند و تروی کند و اگر به یک طرف اطمینان پیدا کرد طبق آن عمل کند و الّا عمل را از نو انجام دهد و در این مسأله فرقی بین طواف و نماز و سعی نیست. آیه الله مکارم: به امید انجام وظیفه شرعی.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر اطمینان دارد که در ادامه عمل نسبت به تعداد اشواط به اطمینان یا حجت شرعی (مانند شمارش همراهان) می رسد می تواند در حال شک طواف یا سعی را ادامه دهد و

است، و احوط اعاده آن است. (۱)

(۶۶۱) س - زنی با شوهرش که یک دور طواف را انجام داده بود، نیت طواف کرد و با او ادامه داد و بعد از شوط آخرِ مرد که شوط ششم زن است، او به جای اینکه یک شوط دیگر بیاورد تا طوافش کامل شود، طواف را از سر گرفت، آیا طواف اول و دوم زن چگونه است؟

ج (۲) - احتیاط (۳) آن است (۴) که یک شوط دیگر (۵) به قصد احتیاط به جا آورد که مجموعاً چهارده شوط می شود و بعد از انجام نماز طواف، طواف و نماز را اعاده نماید. (۶)

۱- [۱] . آیه الله مکارم: همه شک ها احتیاج به مختصری فکر دارد تا مشمول ادله شک گردد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر بدون به هم خوردن موالات پس از طواف اول، طواف دوم را به جا آورده، احتیاطاً یک طواف به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۶۵۲ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: طوافی را که از سر گرفته صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: همان طواف دوم که از سر گرفته کافی است. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱)

۵- [۵] . آیه الله مکارم: طوافی که از سر گرفته صحیح است.

۶- [۶] . به سؤال ۶۵۲ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: با فرض تمشّی قصد قربت، طوافش صحیح است. آیه الله سیستانی: اگر طواف جدید را پس از انجام منافی - مثل فوت موالات عرفی - به جا آورده، صحیح است و گرنه طوافش اشکال دارد مگر آنکه، جاهل قاصر باشد..

(۶۶۲) س – در مطاف چیزهایی از افراد می افتد؛ از قبیل ساعت، احرامی و غیره و کسانی که طواف می کنند پا روی آن می گذارند، آیا برای طواف ضرر ندارد و موجب بطلان آن نمی شود؟

ج – موجب بطلان طواف نمی شود. (۱)

(۶۶۳) س – اگر انسان می داند که پا گذاشتن روی احرامی دیگران موجب اذیت و عدم رضایت او می گردد، آیا این عدم رضایت او به طواف ضرر ندارد؟

ج – به طواف ضرر نمی زند. (۲)

(۶۶۴) س – اگر کسی قبل از شوط چهارم طوافش را قطع و از نو طواف کند، گفته شده در صورتی که فاصله زیاد نشده باشد احتیاط این است که طواف قطع شده را تمام کند و اعاده هم بنماید، مراد از تمام کردن چیست، آیا فقط شوطی را که قطع کرده تمام کند یا مابعدش را هم به جا آورد؟

ج – طواف مزبور اشکال دارد (۳) و اتمام موضوع ندارد و باید طواف را بعد از نماز

ص:۳۷۶

۱- [۱] . آیات عظام زنجانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: ولی عمداً پا روی آن نگذارد. آیه الله سبحانی: ولی عمداً پا روی آن نگذارد و اگر گذاشت موجب بطلان طواف نمی شود.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ولی عمداً مرتکب این کار نشود. آیه الله زنجانی، آیه الله گلپایگانی: ولی نباید اذیت دیگران را فراهم آورد. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۴۵). آیه الله مکارم: ولی عمداً این کار را نکند مگر اینکه مانع عبور باشد.
۳- [۳] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی: به حاشیه مسأله ۶۵۲ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: همان طوافی را که از سر گرفته صحیح است. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله سیستانی: اگر قطع به این صورت بوده که از مطاف خارج شده و مشغول کاری شده است که عرفاً گفته شود طوافش را قطع کرده است، طواف دوّم صحیح است وگرنه مشکل است مگر اینکه جاهل قاصر باشد. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: گذشت]مسأله ۶۵۲(طوافی که از سر گرفته کافی است. آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور صحت طواف بعید نیست. (مجمع المسائل، ج ۱، ص۴۶۷ مسأله ۵ و ص ۴۷۹ مسأله ۴۹)..

طواف اول، اعاده کند احتیاطاً.

(۶۶۵) س – شخصی طواف را از حجرالأسود شروع کرد و در هر شوط به رکن یمانی که می رسید نیتِ ختم می کرد و از حجرالأسود نیت شوط بعد را می نمود و هفت شوط طواف را این گونه تمام کرد به گمان اینکه ختم طواف و اشواط آن باید در رکن یمانی باشد، آیا وظیفه اش چیست؟

ج – این طواف اشکال دارد (۱)، و باید اعاده شود.

(۶۶۶) س – گاهی مأمورین نظافت مسجدالحرام از کنار کعبه دست به دست هم می دهند و همان طور توسعه می دهند تا انسان از مَطاف خارج می شود، آیا به همین مقدار بیرون کردن از مطاف، ضرورت حاصل است که طوافش در خارج از مَطاف صحیح باشد یا باید صبر کند تا نظافت تمام شود، و اگر افرادی گمان می کردند که ضرورت است و طواف را انجام دادند حال تکلیفشان چیست؟

ج – اگر امکان دارد که در حد، طواف کند باید صبر کند و در حد طواف کند و در این صورت طواف در خارج حد صحیح نیست. (۲)

ص:۳۷۷

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: طواف او باطل است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در فرض مزبور طواف صحیح است و حتی در حال اختیار نیز چنانچه اتصال عرفی به جمعیت طواف کننده وجود داشته باشد، طواف خارج از حدّ بین مقام و کعبه اشکال ندارد. آیه الله بهجت: می تواند در کناری قرار بگیرد تا بعد از تمام شدن کار آنها، از آنجا که طوافش را قطع کرده بود به طوافش ادامه بدهد و صحیح است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در فرض مزبور، طواف صحیح است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله **۵۹۲** مراجعه شود. آیه الله زنجانی: ولی در ایام شلوغ (مانند ایام شلوغِ حج و ماه رمضان) که طواف در محدوده در شب و روز برای معمول حجاج، مشقت شدید دارد، رعایت محدوده مقام، لازم نیست. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: افرادی که به طریق مذکور عمل کرده اند طواف و نماز را باید اعاده کرده و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کنند و اگر کیفیت مذکور در طواف نساء واقع

(۶۶۷) س - کسی که از اول بلوغ، سال خمسی برای خود قرار نداده است، اگر به حج مشرف شود و با همان پول که دارد احرامی تهیه و قربانی و مصارف در حج بکند، آیا برای حج او ضرر ندارد؟

ج - اگر پول او از درآمد کسب و حقوق است و معلوم نیست که ربح بین سال است (۱)، بدون تخمیس حکم غصب را دارد که طواف و قربانی صحیح نیست. (۲)

ص:۳۷۸

۱- [۱] . آیه الله فاضل: به احتیاط واجب با مجتهد جامع الشرایط مصالحه کند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: طواف و قربانی او صحیح است و فقط مدیون خمس می باشد مگر اینکه به نحو شخصی خریده باشد و قصدش این باشد که خمس را نپردازد که در این صورت طواف و قربانی او اشکال دارد. آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: ولکن اگر همان طور که متعارف است به ذمّه خریداری کرده باشد، حجّش صحیح است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب اگر ساترش متعلق خمس باشد، ولی اگر همان طور که متعارف است به ذمّه خریده، حجش اشکال ندارد. آیه الله خامنه ای: اعمال او اشکالی ندارد. آیه الله زنجانی: تصرف در مالی که متعلق خمس است بدون اذن مجتهد جامع الشرائط، جایز نیست، و همچنین است اگر این اموال با دیگر اموالش مشتبه شود و همه اموال، محل ابتلاء او باشد؛ و در هر دو صورت اگر بدون عذر با آن اموال، لباس احرام یا قربانی بخرد، در مورد صحت اعمالش اگر با ثمن کلی خریده، اعمالش صحیح است ولی اگر با شخص مال خمس نداده خریده بنابر احتیاط به طواف و سعی ای که با آن انجام داده یا قربانی که خریده اکتفا نکند. آیه الله سبحانی: اگر کسی سال خمسی ندارد چنانچه به حج یا عمره مشرف شود باید اموال خود را تخمیس کند و لااقل خمس تمام هزینه های حج و یا عمره را بپردازد و یا از حاکم شرع اجازه بگیرد لیکن اگر خمس مبالغ مذکور را به ذمه بگیرد و سپس مبالغ یاد شده را خرج کند و توان پرداخت خمس را داشته باشد از حجه الاسلام کفایت می کند و طواف و قربانی او هم صحیح است. آیه الله سیستانی: در فرضی که خمس واجب باشد اگر همان طور که متعارف است به ذمّه خریداری کرده باشد اشکال ندارد. آیه الله فاضل: ولی در همین فرض چنانچه بداند پول از درآمد همان سال است و در همان سال خرج شود خمس واجب نیست. آیه الله نوری: و باید خودش آنها را انجام بدهد و اگر چون مراجعت کرده قدرت ندارد باید برای انجام طواف و نماز طواف و قربانی نایب بگیرد..

(۶۶۸) س – شخصی که با پول خمس نداده لباس احرام بخرد و با آن محرم شده، و طواف و نماز به جا آورد، وظیفه اش چیست؟

ج (۱) – اگر از روی علم و عمد نبوده، اصل عمره و حج او صحیح است، ولی در صورتی که جاهل مقصر باشد (۲) باید طواف و نماز را اعاده کند. (۳)

(۶۶۹) س – اگر با پولی که معلوم نیست متعلق خمس است یا نه لباس احرام بخرد، آیا لازم است خمس آن را بدهد و اگر نداد طواف با آن چه صورت دارد؟

ج – با فرض شک (۴) لازم نیست خمس بدهد و طواف صحیح است هر چند احتیاط مطلوب است. (۵)

ص:۳۷۹

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مطابق حاشیه مسأله قبل عمل کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: حکم آن در مسأله قبل گذشت.

۳- [۳] . مراجعه به مسأله قبل شود. آیه الله بهجت: اگر قصد قربت از او محقق نشده است. (وسیله، ص ۱۷۹). آیه الله خامنه ای: اگر از پول درآمد سالانه خود بوده در هر صورت اعمال او صحیح است. آیه الله سبحانی: بعد از پرداخت خمس لباس احرام و لااقل هزینه های حج و عمره و یا به ذمه گرفتن آن ها طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله صافی، آیه گلپایگانی: اگر با عین پول خمس نداده لباس احرام بخرد اشکال دارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۴۲). آیه الله فاضل: و بنابراحتیاط سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: چنانچه سابقه تعلق خمس نداشته و همچنین با اموال متعلق خمس، مشتبه نشده است، لازم نیست خمس آن را بدهد و... آیه الله فاضل: با مجتهد جامع الشرایط مصالحه کند.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: اگر احتمال می دهد از ربحی می خرد که سال بر آن نگذشته اشکال ندارد.

(۶۷۰) س – شخصی در سال گذشته که حج تمتع واجب خود را انجام می داده، تنها نماز طواف را، به گمان اینکه کفایت می کند بدون طواف، انجام داده است و سپس باقی اعمال را انجام داده، آیا چه وظیفه ای دارد؟

ج – با فرض اینکه طواف حج (۱) را از روی جهل به مسأله ترک کرده و به محلش برگشته است، باید حج را اعاده کند و یک شتر (۲) قربانی نماید. (۳)

(۶۷۱) س – تعدادی مشغول طواف عمره یا زیارت بودند که شروع کردند مسجد را نظافت کنند، ناچار طواف کننده ها از مَطاف خارج شدند، مدتی طول کشید خیال کردند

۱- [۱] . آیه الله خویی، آیه الله فاضل: بلکه در صورتی که طواف عمره را هم، از روی جهل ترک کرده باشد عمره باطل می شود ولی کفاره ندارد و باید حج را در سال بعد اعاده کند. (مناسک، مسأله ۳۲۵). آیه الله سبحانی: طواف حج را عمداً یا از روی جهل ترک کرد تا آخر ذی حجه فرصت جبران با انجام اعمال مترتبه را دارد و الا با توجه به اینکه حج او فاسد شده است یک شتر در مکه قربانی کند و حج را در سال بعد قضا نماید.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: بنابر احتیاط. (مناسک شیخ، ص ۳۵). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: متعرّض کفّاره نشده اند ولی قبل از انجام عمره مفرده احتیاطاً از نزدیکی با زن خودداری نماید. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط و اگر طواف عمره تمتّع را نیز به جهت جهل به مسأله ترک کند و وقت تدارک آن بگذرد، حکم همین است و در هر دو فرض بنابر احتیاط جهت خروج از احرام، یک عمره مفرده به جا آورد. آیه الله زنجانی: و اگر در طواف عمره تمتع بوده چون وقت تدارک آن گذشته احرامش تبدیل به حج افراد شده و باید پس از انجام حج افراد و گذشتن ایام تشریق عمره مفرده انجام دهد و چنانچه اعمال حج تمتع را انجام داده کفایت از حج افراد می کند..

موالات عرفیه به هم خورده است، طواف را از سر گرفته اند، بفرمایید در صورتی که به هم خوردن موالات مشکوک باشد، طوافشان درست است یا نه؟

ج – اشکال دارد. (۱)

(۶۷۲) س – زنی است که قادر بر طواف کردن نیست، امر دائر است بین اینکه با تخت در خارج مَطاف طوافش دهند و یا نامحرم او را پشت کند و در مَطاف طواف دهد، وظیفه چیست؟

ج (۲) – باید او را در مَطاف طواف دهند، هر چند نامحرم او را پشت کند. (۳)

(۶۷۳) س – کسی که وظیفه اش اتمام و اعاده طواف است، اتمام کرد و مشغول اعاده بود که دوباره در یکی از شوطهای طواف قطع شد مثل اول، آیا این طواف را نیز باید اتمام و اعاده نماید؟

۱- [۱] . به سؤال ۶۵۲ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: اگر وقتی که اعاده طواف را شروع کردند، اعتقاد داشتند که موالات به هم خورده است و بعد از طواف شک در به هم خوردن موالات پیدا کردند، طوافشان صحیح است و اگر در زمان اعاده شک در به هم خوردن موالات داشته اند و با حالت شک شروع به اعاده کرده اند، احتیاطاً طواف را اعاده نمایند. آیه الله خامنه ای: با فرض انصراف از طواف قبلی، طوافشان صحیح است. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیات عظام زنجانی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد و طوافشان صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: باید با تخت روان خارج از حد بین کعبه و مقام و متصل به جمعیت طواف کننده، طواف داده شوند.

۳- [۳] . حکم این مسأله در حاشیه مسأله ۵۹۲ گذشت. و به ۶۵۸ نیز مراجعه شود. آیه الله تبریزی: با تخت در خارج از حد او را طواف دهند. آیه الله خامنه ای: با توجّه به حاشیه مسأله ۵۹۲ او را در پشت مقام ابراهیم۷ طواف دهند. آیه الله سبحانی: با تخت در خارج حد او را طواف دهند و احتیاطاً نائب هم بگیرند. آیه الله گلپایگانی: با توجّه به اینکه: طواف با اتّصال به طواف کنندگان از هر فاصله صحیح است، با تخت طواف دهند. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۶۸). آیه الله مکارم: با توجّه به اینکه مطاف حدّ معین ندارد، او را با تخت در پشت مقام ابراهیم طواف دهند..

ج - فرقی نیست.

(۶۷۴) س - شخصی در حال طواف افتاد و غش کرد و چند ساعت بعد به هوش آمد، آیا می تواند از همان جا که طواف را قطع کرده بود شروع کند و باقی اعمال را ادامه دهد یا نه؟

ج (۱) - اگر قبل از شوط چهارم (۲) بوده، وضو بگیرد و طواف را اعاده نماید و اگر بعد از شوط چهارم بوده، باید وضو بگیرد و طواف را اتمام کند. (۳)

(۶۷۵) س - آیا بعض شوطهای طواف و سعی، برای کسانی که قادر نباشند خودشان انجام دهند، قابل نیابت است یا نه؟

ج - بلی، قابل است. (۴)

ص:۳۸۲

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: طواف را از سر بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله خویی: فرض مزبور را متعرض نشده اند و مقتضی احتیاط اعاده طواف به نیت اعم از اتمام و تمام است. آیه الله سبحانی: قبل از تجاوز از نیمه طواف.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود. آیه الله فاضل: در هر دو صورت می تواند طواف را از سر بگیرد. مراجعه شود به مسأله ۵۴۹ و ۵۵۰.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: احتیاطاً نایب هفت شوط طواف یا سعی را به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: اگر کسی از اتیان طواف یا سعی یا رمی کامل عاجز باشد ولی به انجام مقداری از آن قادر باشد بایستی برای تمام عمل نایب بگیرد. (آیه الله سبحانی افزوده اند: البته اگر خود شخص نصف طواف را انجام داده و سپس ناتوان شده نائب باید آن را تمام کند مناسک، مسأله ۳۵۶ و ۳۵۸). آیه الله زنجانی: نیابت در بعض اشواط، ثابت نیست، مگر در مورد کسی که در اثنای طواف یا سعی بعد از تجاوز از نصف، بیمار شده است. آیه الله سیستانی: اگر از ابتدا بداند که نمی تواند طواف را تمام کند باید برای همه آن نایب بگیرد و همچنین اگر قبل از اتمام شوط چهارم عاجز شود، ولی اگر بعد از آن باشد می تواند برای باقیمانده نایب بگیرد، ولی در سعی اگر از یک شوط هم عاجز باشد باید برای همه آن نایب بگیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بعید نیست طواف حکم نماز را داشته باشد و تبعیض

(۶۷۶) س - با وضـعیت فعلی که جمعیت حجاج خیلی زیادند و عده ای از ضعفا نمی توانند در مطاف طواف کنند، آیا توسعه در مطـاف هست و نیز خلف مقـام که یـا نمی شود نمـاز خوانـد و یا مصادف با اذیت طواف کننـدگان است و اطمینان از تمام کردن نماز؛ مخصوصاً برای ضـعفا نیست، نماز خوانـدن در دورتر چه حکمی دارد؟ و آیا شخصـی که وارد مکه شـد می تواند فوراً به اعمال طواف و نماز، هر جور که ممکن باشد، مشغول شود یا باید در حال احرام بماند که وقت ضیق شود؛ مثلًا تا شب نهم و آن وقت چنین کند و معلوم است برای همه کس میسر نیست؟

ج (۱) - اگر می تواننـد (۲) ولو در وقت خلوت در مطاف طواف کننـد بایـد در حـد آن طواف نمایند (۳) و نماز خواندن در مکان دور در مورد ضرورت مانع ندارد و

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در مطاف رعایت حـد لازم نیست و فقط اتصال عرفی به طواف کنندگان کافی است و نماز طواف تا حـد امکان باید پشت مقام ابراهیم انجام شود و اگر مشـکل بود، در پشت مقام با فاصـله دورتر با رعایت الاقرب فالاقرب انجام شود.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: طواف حـدّ معینی نـدارد. آیه الله نوری: در مطاف رعایت حـدّ معینی لازم نیست، همین قدر که صدق طواف دور خانه کعبه بکند کافی است، هر چند هر قدر به خانه خدا نزدیک تر انجام بگیرد اولی است.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود. آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حدّ با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست..

صبر لازم نیست. (۱)

(۶۷۷) س - دختری در کودکی و یا اوایل سنین بلوغ، جنب شده و تا کنون هم ازدواج نکرده است، با توجه به اینکه در سنین بالاتر نمی دانسته به واسطه فعلی که در کودکی انجام شده جنب گشته است و در نتیجه غسل جنابت را تا حال انجام نداده است و با این کیفیت به حج نیز رفته است، تکلیف او چیست؟ آن غسل هایی که یقیناً انجام داده است، حیض و جمعه بوده است، با توجه به موارد یاد شده فوق، این سؤال ها مطرح است:

۱. وضع نماز و روزه و کلیه عباداتی که بعد از بلوغ تا کنون انجام داده است چیست؟

۲. آیا در زمان حال، محرم است و به صورت احرام وارد مکه و خارج شده است؟ و در صورت محرم بودن، آیا تا زمانی که اعاده حج نکند، جمیع محرمات که در آن ایام حرام است بر این شخص حرام می باشد یا خیر؟

۳. در صورتی که فقط حجش باطل باشد ولی مُحرم نباشد، چگونه می تواند با وضع اعزامِ حجاج به بیت الله الحرام، که چند سال یکبار این توفیق حاصل می شود، اعاده حج کند؟

ج (۲) - اگر یقین دارد که جنب شده، بدون غسل جنابت نماز و طواف او صحیح نیست و غسل های دیگر کفایت از غسل جنابت نمی کند (۳) و در فرض مسأله، نمازهایی

ص:۳۸۴

۱- [۱] . تفصیل نظریه آیات عظام در مسأله ۵۹۲ گذشت. آیه الله بهجت، آیه الله زنجانی: برای مسأله نماز به مسأله ۷۸۰ و قبل از آن مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: روش راحت تر برای چنین کسی این است که در این مسأله از مجتهدی تقلید کند که اغسال مستحبی و یا اغسال واجب غیر جنابت را نیز مجزی از غسل جنابت می داند که در این صورت حجش صحیح است و در مورد نمازها فقط باید اعمالی را که ما بین جنب شدن و غسل کردن انجام داده، قضا کند و اگر به مجتهد دیگری رجوع نکند حکم همان است که در متن آمده است.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: کفایت غسل واجب که انجام داده است از آن بعید نیست، اگرچه احوط خلاف آن است و در کفایت غسل مستحب از آن اشکال است احتیاط ترک نشود. (وسیله، ص ۵۹). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی، مکارم: بلکه اگر غیر از جنابت نیز، یکی از آنها را قصد کرده باشد اقوی کفایت است. بنابراین، اعمالی که بعد از غسل حیض یا جمعه انجام داده، تمام آنها صحیح است و فقط نمازهایی که بعد از جنب شدن و قبل از اولین غسل حیض یا جمعه خوانده باطل و قضا دارد. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: اگر غسل واجبی انجام داده، از غسل جنابت کفایت می کند. بنابر این، همه اعمالی که بعد از غسل انجام داده، صحیح است. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط، غسل مستحبی کفایت از غسل واجب نمی کند و در این مسأله می تواند رجوع کند به کسی که غسل مستحبی را کافی از غسل واجب می داند و در این صورت حج او صحیح است و چیزی بر او نیست. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۰ مسأله ۱۴)..

را که با این حال خوانده باید قضا کند و اگر نمی دانسته جنب است و روزه گرفته روزه های او صحیح است و قضا ندارد و حج در مفروض سؤال صحیح است (۱) ولی طواف های عمره و حج و نساء و نمازهای آنها را باید دو (۲) مرتبه به جا آورد و اگر خودش نمی تواند برود، برای آنها نایب بگیرد و تا طواف حج و طواف نساء و نماز آنها را انجام نداده یا با عدم قدرت، نایب او به جا نیاورده، باید از بوی خوش و ازدواج و محرماتی که با طواف نساء حلال می شود، اجتناب نماید.

(۶۷۸) س - شخصی در اثنای طواف محدث شده و خجالت کشیده بگوید و با همین حالت اعمال را تمام کرده و به ایران بازگشته، مستدعی است بفرمایید:

۱. حجش چه صورت دارد؟

۲. اگر اعاده لازم است، آیا می تواند نایب بگیرد یا باید شخصاً انجام دهد؟

ص:۳۸۵

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: حکم کسی را دارد که از روی جهل با وضوی باطل طواف خود را انجام داده است و حکم آن در سؤالات ۶۴۷، ۱۳۶۲ و ۶۵۳ آمده است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حج او باطل است و شخص مذکور باید با اعمال عمره مفرده از احرام خارج شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و به احتیاط واجب در صورت امکان، عمره مفرده به جا آورد، با فرض بقای حالت جنابت او (مستفاد از س ۷۵ مناسک)..

ج [(۱)] - اگر با اعتقاد صحت [(۲)]، اعمال را تمام کرده حجش صحیح است [(۳)] و باید طواف و نماز آن را اعاده کند و اگر خودش نمی تواند برود باید نایب بگیرد و اگر در فرض مزبور، حدث بعد از شوط چهارم [(۴)] باشد به تفصیل مذکور در مناسک [(۵)]، طواف را تدارک کند و چنانچه کار او عمدی بوده یا با تردید و عدم اعتقاد به صحت انجام داده [(۶)]، شقوق و صوری دارد که در بعض آن ها صحت حج مشکل است. [(۷)]

(۶۷۹) س - ما در شب، ساعت ۹ از مسجد شجره برای زیارت و انجام اعمال به

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر وقت جبران باقی نیست حجش باطل است و احتیاطاً یک شتر کفاره بدهد و برای خروج از احرام یک عمره مفرده به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف باطل است و تفصیل آن در محل خود ذکر شده است. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۱۰)

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: اگر وقت طواف و اعمال باقی است تدارک می کند، اگر وقت عمل گذشته است حج او باطل است. البته اگر حدث در طواف نساء بوده حج او صحیح است ولی طواف نساء را باید طبق مسأله ۵۴۹ انجام دهد. آیه الله سیستانی: اگر وقت عمل گذشته است در هر صورت حجّش فاسد است.

۴- [۴] . آیه الله خویی: اگر وقت طواف و اعمال بعد از آن باقی است، تدارک می کند وگرنه حجش باطل است. (مستفاد از المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۴۲). آیه الله زنجانی: مطابق پاسخ مسأله ۶۷۰ و حاشیه آن عمل کند. آیه الله فاضل: اگر حدث بعد از شوط چهارم باشد حج او مطلقاً صحیح است ولی باید خودش و اگر نتواند نایبش بقیه اشواط را به جا آورد و اگر بعد از سه دور و نیم و قبل از تمام شدن دور چهارم محدث شده، باید احتیاط کند، همان طور که در مسأله ۵۴۹ گذشت و چنانچه کار او عمدی بوده یا با تردید و عدم اعتقاد به صحّت، انجام داده یا جاهل مقصّر بوده است، صوری دارد که در بعضی از آن صور حج باطل است. تفصیل آن در ذیل مسأله ۵۴۹ گذشت. بلی اگر حدث در طواف نساء بوده، حج مطلقاً صحیح است ولی طواف نساء را باید طبق مسأله ۵۴۹ انجام دهد.

۵- [۵] . به مسأله ۵۴۹ رجوع شود.

۶- [۶] . آیه الله تبریزی: حجّش فاسد است. آیه الله مکارم: در تمام صور حج او مشکل است.

۷- [۷] . به مسأله ۵۴۹ و ۵۵۰ مراجعه شود..

سوی مکه حرکت کردیم، در نزدیکی اذان صبح به کعبه رسیدیم و چون زائران قبلی مشغول نماز صبح بودند، سرپرست کاروان از ما تقاضا کرد مقدار کمی صبر کنیم تا پس از نماز ما را طواف دهد، ولی در این مهلت به علت خستگی زیاد، چند بار من خوابم برد، چون آب در دسترس خود نمی دیدم و جایی را نمی شناختم، روی ریگ های اطراف باغچه تیمم کردم و طواف و نماز آن را انجام دادم، آیا عمل حج من با این توصیف صحیح است یا نه؟

ج - با اینکه برای شما امکان داشته که وضو بگیرید ولو به این نحو که به منزل بروید و مثلاً برای روز بعد اعمال را انجام دهید، تیمم صحیح نبوده است و اگر عمل شما با اعتقاد به صحت بوده از احرام خارج (۱) شده اید و فقط باید طواف و نماز را اعاده کنید و اگرخودتان نمی توانید بروید، باید نایب بگیرید. (۲)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر وقت جبران باقی نیست حجش باطل است و احتیاطاً یک شتر کفاره بدهد و برای خروج از احرام یک عمره مفرده به جا آورد. آیه الله بهجت: اگر بعد از تقصیر بفهمد که طوافش باطل بوده، لازم است اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و اگر بعد از اعمال حج فهمید، غیر از تدارک، در صورت امکان عمره مفرده هم به جا می آورد علی الأحوط. (مناسک، س ۸۵ و ۷۵). آیه الله تبریزی: اگر تدارک نکرده اید، حجّ شما اشکال دارد. آیه الله خویی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: حکم کسی را دارد که از روی جهل با وضوی باطل طواف خود را انجام داده و حکم آن با صور مختلفه اش در ذیل سؤالات ۶۴۷، ۱۳۶۲ و ۶۵۳ آمده است. آیه الله سیستانی: حج باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر کفّاره بدهید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در هر صورت، از احرام خارج نشده اید و اگر قبل از وقوفین باشد پس از طهارت، طواف و نماز و سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهید و سپس محرم شوید برای حج تمتع و اگر بعد از وقوفین یا بعد از حج بفهمد، حج او مبدل به حج افراد می شود و بعد از اعمال حج احتیاطاً عمره مفرده انجام دهد و سال بعد ثانیاً، عمره و حج تمتّع را به جا آورد. (مستفاد از مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۸ مسأله ۴۷ و ص ۴۷۴ مسأله ۳۲ و...). آیه الله مکارم: خارج شدن از احرام خالی از اشکال نیست.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چون وقت تدارک گذشته باید حج افراد و پس از آن و گذشتن ایام تشریق عمره مفرده انجام می دادید هرچند عمره تمتع شما مستحبی باشد و چنانچه اعمال حج تمتع را به جا آورده اید کفایت از حج افراد می کند..

(۶۸۰) س – اگر کسی قبل از حجر الأسود طواف (۱) را شروع نمود و به همانجا ختم کرد، آیا طوافش باطل است؟

ج – بلی، طواف باطل است. (۲)

(۶۸۱) س – اگر در هنگام خروج از مطاف، بعد از پایان هفت شوط، مقداری مسافت را به قصد جزئیت به جا بیاورد، آیا مبطل طواف است؟

ج – اگر عمدی باشد مبطل است و در صورت سهو قطع کند، و طوافش صحیح است. (۳)

(۶۸۲) س – شخصی بیش از چهار شوط از طواف انجام نداد و بدون اینکه نماز طواف را بخواند سعی را شروع کرد و یکی دو شوط از سعی را انجام نداده تقصیر نمود و از احرام خارج شد، تکلیف او چیست؟

ج – اگر این شخص قصد هفت شوط طواف یا سعی را نداشته (۴)، عملش باطل است و باید تمام اعمال را اعاده کند. (۵)

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: به نیت طواف.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر کمبود طواف؛ یعنی از موضع شروعش تا حجرالأسود را جبران کند طوافش صحیح است. (مستفاد از س ۸۳، مناسک). آیه الله سبحانی: ولی اگر نیت واقعی او این باشد که طواف را از نقطه واقعی شروع و به آن جا که تکلیف اوست ختم می کند و شوط هفتم را محاذی حجر الاسود ختم کرد و مقدار کسری را جبران کرد صحیح است.

۳- [۳] . به ذیل مسأله ۶۱۴ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: در مورد سهو، رجوع شود به حاشیه مسأله ۶۱۴، و اگر جاهل باشد، صحّت طواف او مورد اشکال است مگر اینکه جاهل قاصر باشد.

۴- [۴] . آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط باید طواف را اتمام و اعاده نموده و سایر اعمال را تدارک نماید.

۵- [۵] . آیه الله فاضل: اگر قصد هفت شوط را هم در ابتدا داشته باشد و عمداً و یا با جهل تقصیری، طواف را به این کیفیت انجام داده باشد باطل است و باید تمام اعمال را اعاده کند..

(۶۸۳) س – کسی نتوانسته است بیش از دو شوط از طواف خود را انجام دهد و بقیه اشواط را دیگری به جای او انجام داده است، وظیفه او چیست؟

ج (۱) – با فرض عذر حتی در آینده (۲)، عمل مزبور صحیح است و نماز را بخواند. (۳)

(۶۸۴) س – آیا می شود قبل از شوط چهارم، طواف را بدون عذر بهم زد و آن را کأن لم یکن دانست و یا مانند نماز قطع کردن آن جایز نیست؟

ج – قطع مانع ندارد (۴) ولی قبل از فوات موالات نمی توان (۵) آن را

ص:۳۸۹

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به احتیاط واجب نایب باید همه هفت شوط را به نیت اعم از تمام و اتمام انجام دهد و پس از آن خود شخص نماز طواف را بخواند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر عذرش بیمار شدن در اثنای طواف باشد چنانچه از انجام طواف در آینده نیز معذور است باید برای طواف کامل نایب بگیرد. آیه الله فاضل: اگر قدرت بر انجام طواف ولو در آینده نداشته باشد باید برای تمام طواف نایب بگیرد و نماز طواف را نیز نایب بخواند.

۳- [۳] . به سؤال ۶۷۵ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: باید برای تمام طواف نائب بگیرد ولی نماز را خودش نیز بخواند. آیه الله مکارم: باید برای تمام طواف نایب بگیرد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: ولی احتیاط مستحب آن است که طواف را قطع نکنند. آیه الله خامنه ای: قطع طواف مستحبی و حتی طواف واجب، جایز است؛ هر چند احوط آن است که طواف واجب را به اندازه ای که عرفاً موالات از میان برود، قطع نکند. (مناسک حج، م ۳۰۹) آیه الله خویی: قطع طواف جایز نیست. (استفتائات موجود نزد آقای موسوی مددی، ص ۲۵۵، س۷۶۳). آیه الله زنجانی: قطع طواف واجب در غیر موارد خاصه جایز نیست، ولی طوافی که از سرگرفته صحیح است. آیه الله سبحانی: قطع جایز نیست اگر پیش از تجاوز از نصف قطع کند باید پس از فوت موالات آن را از سر بگیرد و اگر پس از تجاوز از نصف رها کند بنابر احتیاط باید طواف نخست را تکمیل کند و نماز آن را بخواند و سپس اعاده نماید (مناسک، مسأله ۳۴۰).

۵- [۵] . آیه الله فاضل: قبل از فوات موالات نیز می توانند آن را از سر بگیرند و فرقی نیست که دور دوم را رها کنند یا غیر آن را. و اگر بخواهند احتیاط کنند به ذیل مسأله ۶۴۶ مراجعه کنند..

از سر گرفت. (۱)

(۶۸۵) س - کسی که از طواف، حتی در خارج مطاف، عاجز است و به خاطر گرانی طواف با تخت روان، انجام آن برای او مشکل است، آیا طواف نیابی در محدوده از او کفایت نمی کند؟

ج - اگر از طواف با تخت روان نیز معذور است (۲) نایب بگیرد. (۳)

(۶۸۶) س - اگر کسی یک شوط طواف را از درون حجر به جا آورده و بقیه اعمال را انجام داده است تکلیف او چیست؟

ج (۴) - باید یک شوط طواف و نماز طواف را اعاده کند (۵) و اگر با اعتقاد صحّت بوده

۱- [۱] . به مسأله ۶۰۶، ۶۱۵ و ۶۱۶ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: اگر از طواف قبل صرف نظر کرده و از سر بگیرد نیز صحیح است. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله مکارم: از سرگرفتن آن مانعی ندارد.
۲- [۲] . آیه الله فاضل: یا برایش حرجی است.
۳- [۳] . به مسأله ۵۹۲ مراجعه شود. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۶۵۸ مراجعه شود.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر وارد شدنش به داخل حجر اسماعیل به دلیل جهل به مسأله بوده، چنانچه موالات به هم نخورده، یک شوط دیگر انجام دهد و نماز طواف را بخواند و سپس اعمال بعدی را به جا آورد و اگر موالات به هم خورده، یک شوط دیگر انجام دهد و نماز بخواند و احتیاطاً طواف و نماز و اعمال بعد از آن را اعاده نماید و اگر به جهت غفلت یا نسیان بوده، یک شوط طواف دیگر به جا آورد و احتیاطاً اعمال بعد از طواف را نیز اعاده کند.
۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر طواف کننده داخل حجر اسماعیل علیه السلام شود، آن شوط باطل می شود و باید آن را اعاده کند و بهتر اعاده طواف است بعد از اتمام آن، و این در صورت بقای موالات است، و در صورت فوت موالات، طواف محکوم به بطلان است، اگرچه از روی جهل یا نسیان باشد. و در مجموعه سؤال و جواب حاج آقای افتخاری، ص ۱۳۰ آمده است: سؤال: از داخل حجر طواف کرده و در وقت طواف حج به اشتباه خود واقف شد؟ جواب: در مفروض سؤال، حج او باطل است به بطلان عمره اش. (فتوای آیه الله تبریزی هم مثل همین است). آیه الله سبحانی: طواف و اعمال بعدی را تجدید نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چهار شوط را تمام کرده و داخل حجر شده هر وقت فهمید ناقص را تمام کند و نماز طواف و اعمال مترتبه را به جا آورد و اگر قبل از سه شوط و نیم بوده شوطهای گذشته باطل است و باید طواف را از سر بگیرد و بعد از آن نماز طواف و سعی و تقصیر را به جا آورد و اگر از سه شوط و نیم گذشته و به چهار نرسیده آن را تمام کند با دو رکعت نماز و بعد یک هفت شوط طواف و نماز و سعی و تقصیر را به جا آورد. (آداب و احکام حج، م ۵۶۰) آیه الله فاضل: احتیاط آن است که سعی و تقصیر را نیز اعاده کند..

بقیه اعمال صحیح است. (۱)

(۶۸۷) س - در مواردی که شخصی شک در اشواط کند، حکم به بطلان طواف می فرمایید، حالا اگر کسی تجدید طواف نمود و در این میان کشف شد که طواف اول شش شوط داشته و از طواف جدید نیز سه شوط انجام داده است، تکلیف او چیست؟

ج (۲) - اشکال دارد و باید احتیاط کند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: آن شوط و نماز طواف را اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده نماید. آیه الله سیستانی: در فرض جهل و فوت موالات باید طواف و سایر اعمال را اعاده کند و اگر وقت تدارک گذشته باشد عمره او باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر کفّاره بدهد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: طواف دوم را اتمام کند و نماز بخواند و احتیاطاً بعد از نماز، یک شوط به قصد اتمام طواف اول به جا آورد و بعد از آن، نماز طواف اول را بخواند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اشکال ندارد، طواف دوّم را تمام کند. آیات عظام تبریزی، زنجانی، سیستانی، فاضل: طواف دوم محکوم به صحّت است همان را به اتمام برساند. آیه الله خامنه ای: با توجه به اینکه از طواف اول دست برداشته اتمام همان طواف دوم کفایت می کند. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست و لذا طبق مبنای ایشان، برای عمل به احتیاط، کافی است چهار شوط دیگر به نیت اعم از اتمام طواف اوّل، در صورتی که وظیفه اش اتمام آن باشد و اتمام طواف دوّم در غیر آن صورت به جا آورد. آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: باید احتیاط کند به اینکه طواف دوّم را رها کند و طواف قبلی را تکمیل نماید و پس از نماز طواف قبلی طواف و نماز آن را به طور کامل اعاده نماید (آداب و احکام حج، مسأله ۵۸۷). آیه الله مکارم: صبر می کند تا موالات طواف دوم به هم بخورد سپس طواف اول را تکمیل کند..

(۶۸۸) س - بعضی به تصوّر اینکه طواف ۱۴ دور است با این کیفیت طواف انجام داده اند، آیا مخلٍّ به طواف است؟

ج - اگر به قصد ۱۴ شوط طواف کرده، طوافش باطل است. (۱)

(۶۸۹) س - اگر کسی طواف عمره را فراموش کرد و یا آن را ناقص انجام داد و در عرفات به یاد آورد، تکلیف چیست و آیا انجام و یا تتمیم آن فوریت دارد؟

ج (۲) - می تواند بعد از اعمال منی آن را تدارک کند و فوریت ندارد. (۳)

(۶۹۰) س - اگر کسی جهلاً طواف را بیش از هفت شوط آورد و بقیه اعمال بعد از آن را به جا آورد، تکلیف او چیست؟

ج - اگر از اول قصد بیش از هفت شوط داشته، طواف و نمازش صحیح نیست (۴) و

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: جاهل به حکم بنابر احتیاط واجب بعد از نماز طواف انجام شده طواف را از سر بگیرد و نماز آن را به جا آورد و اگر اعمال مترتبه را انجام داده مجدداً آنها را نیز انجام دهد. آیه الله سیستانی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است وگرنه مشکل است. آیه الله فاضل: اگر جاهل قاصر بوده، طوافش صحیح و اعاده مستحب است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: باید پس از بازگشت از منی و پیش از طواف حج، آن را به جا آورد.

۳- [۳] . مراجعه شود به سؤال ۶۴۷. آیه الله بهجت: و اگر سعی را انجام داده، سعی را بنابر احتیاط اعاده کند. آیه الله زنجانی: اگر طواف را فراموش کرده مطابق حاشیه مسأله ۶۷۹ عمل نماید و اگر آن را ناقص گذاشته قبل از طواف حج آن را اتمام نماید و اعاده سعی و تقصیر لازم نیست. آیه الله سبحانی: نمی تواند بین ظهر عرفه تا غروب جهت تدارک از عرفات خارج شود و فوریت لازم نیست بلکه بعد از اعمال روز عید در منی و قبل از طواف حج طواف فراموش شده و یا نقصان آن را تکمیل نماید و اگر ناقص بیشتر از سه شوط و نیم باشد طواف را کامل اعاده نماید و اگر کمتر از سه شوط و نیم است احتیاط در اتمام و اعاده است و به احتیاط واجب سعی را نیز اعاده کند سپس اعمال حج خود را انجام دهد. آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب قبل از طواف حج، آن را تدارک کند. پس اگر کسری آن سه شوط یا کمتر است تکمیل نماید و اگر بیشتر است تکمیل کند و به احتیاط واجب اعاده کند.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: حکم جاهل در حاشیه سؤال ۶۸۸ و حکم زیادی از روی سهو در مسأله ۶۱۴ بیان شد. آیه الله فاضل: مگر اینکه جاهل قاصر باشد..

باید آنها را اعاده کند (۱) و ظاهراً اعاده بقیه اعمال لازم نیست (۲)، ولی اگر قصد هفت شوط داشته و بعد از تمام شدن زیاد کرده (۳)، پس اگر چهار شوط یا بیشتر زیاد کرده، احتیاط آن است که بقیه را تا چهارده شوط تتمیم کند و یک نماز دیگر هم به جا آورد و طواف و نماز را اعاده کند (۴)، و اگر کمتر از چهار شوط زیاد کرده و موالات عرفیه به هم خورده است، احتیاط واجب اعاده طواف و نماز است و اگر موالات عرفیه به هم

ص:۳۹۳

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: سپس اعمال بعدی را اعاده کند و اگر وقت جبران گذشته، عمره تمتع او تبدیل به حج افراد می شود و باید پس از انجام آن و گذشتن ایام تشریق، عمره مفرده به جا آورد و چنانچه حج تمتع انجام داده کفایت از حج افراد می کند البته اگر پس از بازگشت به وطن متوجه شده، نماز آن کفایت می کند.

۲- [۲] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، فاضل: بنابر احتیاط بقیه اعمال را اعاده کند. آیه الله خویی: بنابر احتیاط طواف باطل است و بقیه اعمال بعد از آن را هم اعاده نماید. (استفتائات، ص ۲۴۳، س ۷۱۹ والمسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۵، س ۱۹). آیه الله زنجانی: و در مورد اعاده اعمال بعدی به حاشیه مسأله ۵۳۶ عمل نماید. آیه الله سبحانی: و اگر اعمال مترتبه را آورده باید مجدداً آنها را انجام دهد. آیه الله سیستانی: در هر صورت، اگر جاهل قاصر باشد طوافش صحیح است وگرنه مشکل است و به احتیاط واجب باید آن را و اعمال پس از آن را اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اعاده بقیه اعمال لازم است. (آداب و احکام حج، م ۵۷۴)

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر از روی جهل زیاده را به جا آورده، چنانچه به قصد زیاد کردن بر طواف اول باشد، طواف باطل است، و اگر به قصد طواف دوم باشد و هفت شوط طواف دوم را کامل کند، هر دو طواف باطل است ولی اگر طواف دوم را به هر دلیلی رها کند و تمام نکند، طواف اول او صحیح است. آیه الله فاضل: اگر سهواً اضافه کرده و قبل از یک دور متوجّه شده، آن را قطع کند و طواف صحیح است و اگر بعد از یک دور متوجّه شود باید طواف را به احتیاط واجب تا چهارده دور به قصد قربت تمام کند و دو رکعت نماز برای طواف واجب قبل از سعی بخواند و به احتیاط مستحب دو رکعت برای طواف مستحب نیز بعد از سعی بخواند. آیه الله مکارم: این صورت هم مانند صورت اوّل است باید زیاده را رها کرده از سر بگیرد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اعاده لازم نیست به نحوی که در مسأله ۶۱۴ گذشت. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۶۱۴ مراجعه شود..

نخورده، حکم صورت قبل را دارد. (۱)

(۶۹۱) س – شخصی طواف حج واجب خود را غلط انجام داده و پس از آن چندین بار حج نیابی انجام داده است، تکلیف او در مورد حج خود و دیگر حج ها چیست؟

ج – مانع ندارد (۲) و باید طواف حج خود را تدارک کند (۳) و حج های نیابی که انجام داده صحیح هستند. (۴)

۱- [۱] . نظریه آیات عظام در مسأله ۶۰۱ گذشت. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۶۱۴ مراجعه شود.
۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در فرض عمد یا جهل حجّش باطل است ولی حج های نیابی صحیح است. آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب در فرض جهل به مسأله حج خود را باید اعاده کند اما سایر حج ها صحیح است. آیه الله سیستانی: در فرض جهل به مسأله، حج او باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و سایر حج ها صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از روی عمد ولو با جهل به مسأله بوده، حج هایی که انجام داده اشکال دارد و اگر از روی نسیان بوده طواف حج خود را به جا آورد و سعی را احتیاطاً انجام دهد و حج های نیابی او صحیح است. آیه الله مکارم: اگر از روی سهو و فراموشی باشد حج او صحیح است و اگر عمداً باشد یا جهلاً، حج او اشکال دارد.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر عمداً بوده هر چند از روی جهل، حجش باطل است و باید آن را اعاده کند و بنابر احتیاط باید یک شتر نیز کفّاره دهد و برای خروج از احرام عمره مفرده به جا آورد و حج های نیابی که به جا آورده، اشکال دارند و اگر از روی سهو و نسیان بوده، حجش و همچنین حج های نیابی بعدی صحیح است ولی باید طواف را اعاده کند. آیه الله سبحانی: باید قبل از طواف عمره مربوط به نیابت، از طرف خود طواف کند و نماز طواف را بخواند و سپس اعمال نیابت را انجام دهد. آیه الله فاضل: و اگر عمداً چنین کرده باید حج خودش را اعاده کند و سایر حج ها اگر خللی در آنها ایجاد نکرده باشد محکوم به صحّت است.
۴- [۴] . به سؤال ۶۴۷ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: اگر طوافش را ناقص به جا آورده باید طواف را اتمام کند و نمازش را بخواند و اگر همه طواف باطل بوده چنانچه بعد از مراجعت به وطن متوجه شده طواف و نمازش را به جا آورد کافی است و در این دو صورت حج های نیابی او صحیح است..

(۶۹۲) س – شخصی طواف خود را انجام داده است و بعداً دو شوط طواف رجاءاً برای جبران نقص احتمالی به جا می آورد، آیا این عمل خللی به طواف او می رساند؟

ج – ضرر ندارد ولی جبران نقص نمی کند. (۱)

(۶۹۳) س – شخصی در دور پنجم طواف عذری برایش پیش آمد، آیا بعداً باید همین طواف را تکمیل کند یا طواف دیگری انجام دهد؟

ج – باید همین طواف را تکمیل کند. (۲)

(۶۹۴) س – شخصی در حین طواف، اندکی خون در بینی خود می بیند و آن را با دستمال پاک می کند و طواف خود را تمام می نماید، آیا این طواف صحیح است؟

ج (۳) – اگر بینی او نجس شده باید بینی خود را آب بکشد و طواف را تکمیل کند و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: قصد جبران قصد زیاده نیست. (مناسک، س ۹۰). آیه الله سبحانی: به صحت طواف ضرر نمی زند و با قصد اتیان به وظیفه فعلی (اتمام یا تمام) نقص احتمالی را جبران می کند و این درصورتی است که شک در تعداد اشواط نداشته باشد البته احتیاط واجب آن است که موارد حصول نقص و عدم نقص در همان شوط طواف را پس از تکمیل و خواندن نماز طواف، مجدداً طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله سیستانی: طواف او اشکال دارد مگر اینکه جاهل قاصر باشد. آیه الله مکارم: طواف او اشکال دارد.

۲- [۲] . به مسأله ۶۱۸ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: تکمیل لازم نیست و می تواند از آن صرف نظر کرده و از سر بگیرد. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: تکمیل لازم نیست و می تواند از سربگیرد همان طوری که گذشت.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر خون در ظاهر بینی باشد، باید طواف را قطع کند و پس از تطهیر به تفصیلی که در مسأله ۵۶۸ گذشت عمل نماید. همراه داشتن دستمال نجس نیز اشکالی در طواف ایجاد نمی کند. آیه الله سبحانی: اگر در اثناء طواف بدن مثلاً مثل خون دماغ شدن یا هر علت دیگر و یا لباس های احرام نجس شود اگر بدون رها کردن طواف تطهیر آن ممکن نباشد طواف را رها کند وبعد از تطهیر فوراً برگردد و طواف را از همان جا که قطع کرده شروع و به پایان برساند و در این جهت فرقی بین عروض نجاست پیش از نیمه طواف و یا پس از آن نیست..

اگر بـدون تطهیر بینی، طـواف را ادامـه داده، احتیـاط آن اسـت که بعـد از تکمیـل و نمـاز (۱)، طواف و نمـاز را اعـاده کنـد و همچنین اگر دستمال نجس همراه او بوده است. (۲)

(۶۹۵) س – شخصی در شوط دومِ طواف شک می کند که آیا طواف را به نیت منوب عنه آغاز کرده یا به نیت خودش وظیفه او چیست؟

ج – احتیاط آن است که طواف را به نیت منوب عنه اتمام کند و پس از نماز، دو مرتبه آن را با نماز دیگر اعاده کند. (۳)

ص:۳۹۶

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و سعی و تقصیر را اعاده کند.

۲- [۲] . به مسأله ۵۶۸ مراجعه شود. آیه الله بهجت، آیه الله خویی: محمول متنجس و همچنین لبـاس کمـتر از مقـدار سـاتر در طواف عیبی ندارد. (مناسک، مسأله ۳۰۰). آیه الله خامنه ای: به مسأله ۵۶۲ و ۵۶۸ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: اگر ظاهر بدن و لباس، نجس نشود یا نجاست آن کمتر از مقدار درهم باشد طواف صحیح است و همراه داشتن متنجس، ضرر ندارد. آیه الله سبحانی: حمل دستمال نجس کوچک و هر محمول متنجس اگر ساتر نباشد در حال طواف اشکال ندارد (مناسک، مسأله ۲۸۹ و ۲۹۸). آیه الله سیستانی: اگر ظاهر بدن و لباس نجس نشود طواف صحیح است و همراه داشتن چیز متنجس ضرر ندارد. آیه الله مکارم: لباس های کوچک که به تنهایی ستر عورت نمی کننـد، اگر نجس باشـند ضـرری ندارنـد؛ خواه به صورت محمول باشند یا لباس.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بایـد طـواف را به نیت منـوب عنه از سـر بگیرد. آیه الله بهجت: می توانـد طواف را به نیت منوب عنه تمام کند. (اسـتفتائات جدید) آیه الله خامنه ای: می تواند از طواف مزبور صرف نظر کرده و طوافی را به قصد مَنوب عنه از سر بگیرد. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله زنجـانی، آیه الله فاضل: در فرض سؤال به نیت آنچه نیت کرده آن را اتمام کنـد و نماز طواف را بخوانـد. امّا نمی تواند به آن اکتفا کند و باید طواف و نماز آن را به نیت منوب عنه اعاده کند. آیه الله سـبحانی: البته اگر هنوز طواف به نصف نرسیده می تواند آن را رها کند و کمی صبر کند تا موالات به هم بخورد و به نیت منوب عنه از سر بگیرد. آیه الله سیستانی: باید طواف را به نیت نیابت از سر بگیرد..

(۶۹۶) س – شخصی در اثنای طواف، به خاطر تقبیل و لمس بیت الله الحرام از مسیر خود منحرف شده و نمی داند در بازگشت، طواف را از همان نقطه که رها کرده بود ادامه داده است یا نه، آیا طوافش صحیح است؟

ج – اگر ملتفت (۱) بوده که از همان محلی که طواف را رها کرده شروع کند و بعداً شک عارض شده، حکم به صحت نماید و در غیر این صورت، اکتفا به طواف مزبور محل اشکال است. (۲)

(۶۹۷) س – شخصی در اثنای طواف، بر اثر فشار جمعیت، چند گام به جلو رانده شده است، پس از آن، به جای اینکه همان مقدار را جبران کند، شوط دیگری آورده، که مجموعاً هفت شوط تمام و یک شوط ناقص می شود، آیا این طواف صحیح است؟

ج – طواف او اشکال دارد (۳) و باید آن را اعاده کند. (۴)

(۶۹۸) س – شخصی بعد از اتمام طواف، سهواً یک شوط زیاد کرده است و بعد مردّد است که سه یا چهار شوط دیگر به جا آورده است و سپس همه اعمال عمره را نیز

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: احتمال التفات کافی است. آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: احتمال التفات کافی است.
۲- [۲] . به سؤال ۶۴۸ مراجعه شود. آیه الله بهجت: حمل بر صحت می شود. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۶۰۰ و سؤال ۶۴۸ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: در هر دو فرض عمل صحیح است.
۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: طواف او صحیح است. (مناسک حج، س ۹۰و ۹۱)
۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله زنجانی: ظاهراً به طواف ضرر ندارد. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: اگر آن شوط را رها کرده و از نو یک شوط دیگر آورده است، صحیح است. آیه الله سیستانی: مگر اینکه جاهل قاصر باشد..

انجام داده است، آیا طواف او باطل است و آیا تردید در عدد اشواطِ اضافی مضر نیست؟

ج – مضر است (۱) و باید طواف و نماز را اعاده کند. (۲)

(۶۹۹) س – شخصی بر اثر شلوغی، مقداری از طواف را در خارج مطاف انجام داده و بعد نیز بقیه اعمال را انجام داده است، تکلیف او چیست؟

ج (۳) – اگر ممکن نبوده، ولو در وقت دیگر، که در حد، طواف کند اشکال ندارد وگرنه باید طواف و نماز اعاده شود. (۴)

(۷۰۰) س – کسی که وظیفه او وضوی جبیره ای و تیمم است، اما از روی جهل، بدون تیمم، اعمال عمره را انجام داده است، وظیفه او چیست؟

ج – طواف و نماز آن، باید اعاده شود. (۵)

۱- [۱] . آیه الله خویی: بنابر احتیاط باید شوط زاید را به نیت قربت مطلقه تمام می نمود. (مناسک، م ۳۱۸). لازم به تذکر است برای رعایت احتیاط، اعاده سعی و تقصیر هم لازم است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۵، س ۱۹). آیه الله زنجانی: و باید طواف و اعمال بعدی را اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف واجب او صحیح است. (آداب و احکام، م ۶۱۴)

۲- [۲] . رجوع شود به مسأله ۶۱۲ و ۶۱۴. آیه الله سبحانی: به احتیاط واجب. آیه الله سیستانی: مانند سؤال قبل است. آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: طوافش صحیح است.

۴- [۴] . مراجعه شود به مسأله ۵۹۲. آیه الله بهجت: و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده نماید. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: اگر در ایام شلوغ سال (مانند ایام شلوغِ حج) بوده طواف و اعمال بعدی او صحیح است. آیه الله مکارم: در هر صورت اعاده لازم نیست.

۵- [۵] . به سؤال ۶۴۷ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و چنانچه وقت برای تدارک باقی

(۷۰۱) س – شخصی شوط اول طواف را خارج از مطاف و به قصد طواف انجام داده، بعد متوجه شده است که طواف باید در محدوده معینی باشد، لذا مجدداً طواف را در مطاف آغاز نموده و بعد از طواف، اعمال دیگر را انجام داده است، آیا اشکال دارد؟

ج (۱) – مانع ندارد. (۲)

(۷۰۲) س – کسی که اشتباهاً طواف را از رکن یمانی شروع و به همانجا ختم کرده و نماز طواف را خوانده و پس از آن متوجه شده حکمش چیست؟ و چنانچه در اثنای طواف متوجه شد و طوافش را به حجر الأسود ختم کرد، مقدارِ زیادی، مُضر به طوافش می باشد یا خیر؟

ج – طواف و نماز را باید اعاده کند و فرقی بین دو صورت نیست. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: نباید طواف اول را رها می کرده، و در صورت رها کردن طواف اول، اگر طواف دوم بعد از به هم خوردن موالات بوده، صحیح بوده وگرنه اشکال دارد.
۲- [۲] . آیه الله خویی: ظاهراً طواف در خارج از حدّ تعیین شده صحیح است (مناسک، مسأله ۳۰۶)، ولی اگر استیناف طواف از روی اعتقاد به جواز بوده، طواف دوم صحیح است. آیه الله سیستانی: اگر طواف اوّل را قطع کرده است، به این نحو که از مطاف خارج شده و به کاری مشغول شده باشد که عرفاً صدق کند طواف را قطع کرده است یا طواف دوّم را پس از فوت موالات عرفی انجام داده باشد صحیح است وگرنه مشکل است مگر اینکه جاهل قاصر باشد. آیه الله مکارم: احتیاط اعاده طواف است.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر کمبود طواف؛ یعنی از رکن یمانی تا حجر الأسود را جبران کند، طوافش صحیح است. (مناسک، س ۸۳). آیه الله سبحانی: در فرض دوم طواف او صحیح است مشروط به اینکه نیت او این بوده باشد که طواف خود را از نقطه شروع واقعی شروع می کند ولی خیال می کرد آن نقطه رکن یمانی است (مناسک، مسأله ۳۰۸). آیه الله سیستانی: در فرض اول باطل و در فرض دوم صحیح است..

(۷۰۳) س – کسی که می داند یا احتمال می دهد که مقداری از طوافش را بدون اختیار انجام می دهد؛ یعنی جمعیت او را می برند، آیا می تواند از اول نسبت به آن مقداری که جمعیت او را می برند نیز قصد طواف کند و آن مقدار را مثل طواف سواره حساب کند؟

ج – بایـد طواف را شـروع کنـد و اگر در اثناء، بدون اختیار او را بردند، همان مقدار را جبران (۱) کنـد و طواف را ادامه دهد. (۲)

(۷۰۴) س – مواردی که بایـد احتیاطاً طواف را تمام کنـد و نماز طواف بخوانـد و طواف را با نمازش اعاده کنـد، آیا اگر یک طواف به قصد اعم از تمام و اتمام (یعنی چنانچه آن مقدارِ انجام شده باطل بوده، تمام هفت شوط را قصد طواف داشته باشد و چنانچه صحیح بوده به متمم آن قصد طواف داشته باشد) انجام دهد و دو رکعت نماز بخواند کافی است یا خیر؟

ج – این عمل صحیح نیست و تردید در نیت است. (۳)

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم: جبران لازم نیست و طوافش صـحیح است. آیه الله سـبحانی: در طواف و سعی هر دو می توانـد در حال اختیار بر روی چرخ بنشـیند و طواف یا سـعی کنـد ولی در صورت توانایی و امکان عرفی در هر دو باید وسـیله را خود برد. آیه الله سیسـتانی: اگر به کلی سـلب اختیـار از او نشود، طواف صـحیح است وگرنه بایـد طواف را در وقتی انجام دهـد که بتوانـد همه آن را با اختیار انجام دهـد و قصـد مـذکور در پایان سؤال وجهی نـدارد. آیه الله فاضل: اگر به کلّی سلب اختیار از او نشود طواف صحیح است وگرنه باید طواف را در وقتی انجام دهد که بتواند همه آن را با اختیار انجام دهد و قصد مذکور در پایان سؤال وجهی ندارد، بلی اگر وقت ندارد و جبران آن مقدار نیز مسـتلزم عسـر و حرج باشد به همان مقدار اکتفا کند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: البته همین مقدار که به اختیار خود دور می زند کافی است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این عمل صحیح و مجزی است. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل: کفایت می کند و صحیح است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط..

(۷۰۵) س – شخصی در عمره تمتع، بعد از تقصیر فهمید طواف و سعیش باطل بوده، مجدداً طواف و سعی را با لباس دوخته انجام داد، آیا مجزی و صحیح است یا نه؟ و در فرض مذکور آیا باید تقصیر را هم تکرار کند یا نه؟

ج – طواف و سعی او صحیح است و اعاده تقصیر لازم (۱) نیست اگرچه احوط (۲) است.

(۷۰۶) س – شخصی چند متری از یک شوط را خراب کرده است و چون دقیقاً اول و آخر آن معلوم نیست، یک شوط کامل از حجرالأسود شروع و به آنجا ختم می کند به قصد اینکه آنچه خراب شده به نحو صحیح انجام شود و زیادی قبلی و بعدی مقدمه علمیه باشد، آیا این طواف صحیح است؟

ج – صحیح است، مگر بعد از خراب شدن آن قسمت طواف را ادامه داده باشد که در این صورت طواف اشکال دارد. (۳)

ص:۴۰۱

۱– [۱] . آیه الله بهجت: لازم است طواف و نماز اعاده شود و پوشیدن لباس احرام لازم نیست و احتیاطاً سعی و تقصیر را اعاده کند و در صورتیکه بطلان از جهت جهل به حکم نبوده کفّاره ندارد. (پرسش های جدید حج، س ۷۴). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: اعاده تقصیر لازم است.

۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۳– [۳] . آیه الله بهجت: در مسأله ۶۹۷ گذشت که ظاهراً به طواف ضرر ندارد. آیه الله زنجانی: اشکال ندارد. آیه الله سبحانی: هر مقدار از هر شوط طواف که خراب شد باید در همان شوط تصحیح شود و اگر از محل آن گذشت و اصلاح نکرد و طواف را به پایان برد و با اضافه کردن یک شوط به آخر به نحو مذکور در متن تدارک کرد و نماز خواند اکتفا به این طواف مشکل است به احتیاط واجب طواف و نماز را چنانچه در سؤال ۶۹۲ گذشت اعاده کند. آیه الله سیستانی: در این فرض اگر جاهل قاصر باشد صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صحیح نیست، مگر آنکه چند قدم جلوتر از محلی که طواف خراب شده، به عنوان مقدّمه علمیه طواف را شروع کند و ادامه آن را به عنوان وظیفه واجب طواف به جا آورد. (آداب و احکام حج، م ۵۸۱). آیه الله فاضل: طواف مزبور صحیح است ولکن اگر پس از خرابی، اشواط دیگری را هم اتیان کرده باشد صوری دارد که در بعضی از آنها اقوی بطلان است..

(۷۰۷) س – کسی که به حدود مطاف آگاهی ندارد، بعد از فراغ از طواف شک می کند که در مطاف بوده است یا نه، آیا طوافش صحیح است یا نه؟

ج – اگر از اول در مطاف بود و شک در خارج شدن دارد، طوافش صحیح است و اگر از اول شک دارد، با جهل مذکور در سؤال، نمی تواند به طواف مزبور اکتفا کند. (۱)

(۷۰۸) س – شخصی در شوط اول طواف بود که نماز جماعت شروع شد، طواف را قطع می کند و مشغول نماز می شود و پس از نماز، طواف را از سر می گیرد و هفت شوط کامل به جا می آورد، آیا طواف او صحیح است؟

ج – اشکال دارد (۲) و باید طواف را اعاده نماید. (۳)

۱- [۱] . نظریه آیات عظام در مسأله ۵۹۲ طواف گذشت. آیه الله اردبیلی: مطاف حد معینی ندارد و اگر اتصال عرفی به طواف کنندگان وجود داشته باشد، کافی است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود. آیه الله مکارم: در هر صورت طوافش صحیح است.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر به قدری فاصله شده باشد که موالات به هم بخورد، اشکال ندارد. آیه الله خامنه ای: اشکال ندارد. (مناسک حج، م۳۰۸) آیه الله خویی: نظریه ایشان در مسأله ۷۰۱ گذشت. آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: طواف دوم صحیح است. آیه الله سیستانی: اگر با اعتقاد به بطلان طواف اوّل، طواف دوّم را انجام داده، صحیح است. آیه الله مکارم: اشکال ندارد.
۳- [۳] . رجوع شود به مسأله ۶۲۱. آیه الله سبحانی: باید نماز طواف دوم را بخواند و سپس اعاده کند..

(۷۰۹) س – شخصی با علم به حرمت تماس با بدن زن در حین طواف، از روی شهوت با بدن زنی تماس می نماید و از این تماس متلذذ می گردد، آیا طواف او اشکال پیدا می کند یا نه، تکلیف او چیست؟

ج – مضر به طواف نیست (۱) و اگر کاری که موجب کفاره است انجام داده، باید کفاره بدهد. (۲)

(۷۱۰) س – اگر کسی طواف را فراموش کند یا باطل انجام دهد، آیا می تواند در ماه های غیر حج انجام دهد؟

ج – مانع ندارد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: اما اگر این عمل با علم و عمد انجام شده و موجب انزال شده، علاوه بر گناه باید یک شتر کفّاره بدهد و نسبت به طواف، حکم محدث شدن در اثنای طواف را دارد که در مسأله ۵۴۹ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: چنانچه موجب تماس، مشی در حال طواف باشد، طوافش اشکال دارد. آیه الله سبحانی: نسبت به طواف حکم محدث شدن در اثنای طواف را دارد یعنی اگر قبل از نصف محدث شد بعد از تحصیل طهارت اعاده کند و اگر بعد از نصف محدث شد وظیفه اش اتمام طواف و سپس نماز آن است ولی اگر تماس و انزال غیر اختیاری باشد فقط حکم محدث در اثنا را دارد که گفته شد و کفاره ندارد. آیه الله فاضل: اما اگر موجب انزال شود طوافش باطل و کفاره هم دارد. آیه الله مکارم: اگر لمس از روی لباس باشد گناه کرده ولی کفاره ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر بطلان نیز بر اثر فراموشی برخی از شرایط باشد نه بر اثر جهل به مسأله، چنانچه پس از گذشتن ذی الحجه متذکر شود، می تواند آن را به جا آورد و اشکالی ندارد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر طواف باطل باشد با گذشت زمان تدارک، حجش باطل است. آیه الله خامنه ای: وقت طواف حجّ و نماز آن ماه ذی حجه است، ولی طواف نساء و نماز آن وقت معینی ندارد. (مناسک حج، س۸۶) و در صورت نسیان تا زمانی که خود یا نایبش طواف را به جا نیاورده چیزهایی که حلال شدنش مشروط به انجام طواف بوده بر او حلال نمی گردد (مناسک حج، م ۳۳۱) آیه الله زنجانی: اگر در عمره تمتع بوده و وقت تدارک گذشته، عمره اش مبدل به حج افراد می شود و باید پس از آن عمره مفرده به جا آورد و اگر در حج تمتع بوده چنانچه در مکه و حوالی آن متوجه شده باید طواف حج و سعی و طواف نساء را قضا کند و اگر در وطن فهمیده انجام طواف حج کافی است.

(۷۱۱) س - شخصی شوط اول طواف را در حالی که ناقص بوده رها می کند و پس از آن شش شوط دیگر به جا می آورد و بعد از آن نقیصه شوط اول را به جا می آورد، آیا طواف او صحیح است؟

ج - صحیح نیست. (۱)

(۷۱۲) س - اگر کسی در عدد اشواط طواف و سعی و عدد سنگ های رمی، به

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر شوط آخری را که به عنوان تکمیل شوط اول به جا آورده، یک شوط کامل باشد هر چند به نظر او بعض آن تکمیل شوط اول بوده طوافش صحیح است. آیه الله فاضل: اگر هنوز موالات عرفیه به هم نخورده، باید نقصان شوط اول را جبران و اتمام کند و بنابر احتیاط اعاده هم بنماید..

دیگری اعتماد کند کافی است؟

ج - اگر اطمینان به عدد پیدا کند (۱) مانع ندارد.

(۷۱۳) س - شخصی به علت مریضی یا مسن بودن، در دورِ اول طواف خسته شده و از مطاف بیرون آمد و بعد از کمی استراحت، از همانجا که طواف را قطع نموده بود شروع می کند، آیا چون به دور چهارم نرسیده است، طوافش چه حکمی دارد؟

ج - اگر موالات به هم نخورده صحیح است. (۲)

(۷۱۴) س - آیا واجب است برای درک خلوتی مطاف و طواف در محدوده بیت و مقام، طواف را تأخیر بیندازد یا مستحب است یا رجحان دارد خصوصاً اگر پس از ایام تشریق مطاف خلوت نشود؟

ج - در صورت امکانِ طوافِ در حد، ولو در وقت خلوت، باید در حد طواف کند ولو با تأخیر. (۳)

(۷۱۵) س - آیا مُحرم قبل از انجام طوافِ واجبِ خود، چه طواف عمره یا حج و چه طواف نساء، می تواند همین طواف ها را برای معذور نیابت کند؟

۱- [۱] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: یا آن شخص ثقه باشد. آیه الله زنجانی: می تواند به شمارش دیگری اعتماد کند و لازم نیست از حرفش اطمینان پیدا کند. آیه الله سیستانی: و در خصوص طواف می توان بر او اعتماد کرد، اگر خود او یقین به عدد اشواط داشته باشد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: طوافش صحیح است. آیه الله مکارم: رفع خستگی اگر طولانی نباشد موالات را به هم نمی زند.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۵۹۲ آیه الله اردبیلی: مطاف حد معینی ندارد و در صورت اتصال به طواف کنندگان، خارج از حد بین مقام و کعبه نیز می توان طواف کرد. آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست..

ج – مانع ندارد. (۱)

(۷۱۶) س – شخصی در طواف عمره تمتع، در اثر فشار، احساس می کند که لنگ احرامش تر و نجس شده ولی اعتنا نمی کند و با همان حال طواف را تمام می کند و نماز طواف و سعی و تقصیر را انجام می دهد و به منزل می رود، بعد از بررسی می بیند مقداری نجاست خارج شده و احرامش را آلوده کرده است، یقین پیدا می کند که در همان حالِ طواف چنین شده است، بعد از اعمال حج و مراجعت به وطن به او می گویند باطل است، مستدعی است حکم الله را با توجه به اینکه نماز و سعی را هم با همان حال انجام داده، درباره این شخص بفرمایید و اگر اعمالش باط-ل باشد آیا هنوز در حال احرام است یا خیر؟

ج – اگر در حال طواف شبهه داشته و یقین نداشته که نجس شده و وضوی او باطل شده، از احرام خارج شده است (۲) و فقط باید طواف و نماز را اعاده کند (۳) هرچند بعد از

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: احتیاط این است که پس از انجام اعمال خود، آن را برای منوب عنه انجام دهد. آیه الله سبحانی: احتیاط مستحب این است که بعد از انجام اعمال خود برای منوب عنه انجام دهد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در طواف عمره احوط آن است که بعد از ادای مناسک خود طواف نیابتی را قبل از تقصیر و خروج از احرام انجام دهد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۸).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در فرض مذکور، حجش باطل است و احتیاطاً باید یک شتر قربانی کند و برای خروج از احرام نیز یک عمره مفرده به جا آورد. آیه الله تبریزی: حجش بنابر احتیاط باطل است. آیات عظام خویی، سبحانی، سیستانی: چون بعداً یقین پیدا کرده وضویش با خروج آن رطوبت باطل شده بوده در فرض مذکور حجّش باطل است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۲، س ۲ وصراط النجاه). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حکم حدث در اثنای طواف را دارد و طواف باطل است و تفصیل آن در محل خود ذکر شده است. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۱۰) آیه الله فاضل: در فرض مذکور حج او باطل است، بلی اگر جاهل قاصر بوده حج او صحیح است و باید طبق حاشیه مسأله ۶۷۸ عمل کند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر بعد از شوط چهارم بوده بعد از تطهیر باید طواف را تکمیل کند و اعاده سعی و تقصیر، لازم نیست و اگر قبل از سه و نیم شوط بوده باید طواف و سعی و تقصیر را دوباره انجام دهد و اگر بین سه و نیم تا چهار شوط بوده باید ابتدا طواف قبلی را تکمیل کند و نماز آن را بخواند و سپس طواف و سعی و تقصیر را دوباره انجام دهد. آیه الله مکارم: و اگر شخصاً نمی تواند، باید نایب بگیرد و احتیاط آن است که سعی را هم اعاده کند..

اعمال یقین پیدا کرده باشد. (۱)

(۷۱۷) س - آیا یقین به هل خوردن در حین طواف، مصداق عدم امکان طواف در محدوده معین و مجوز برای تجاوز بغیر این محدوده می شود یا خیر؟

ج - شامل نیست. (۲)

(۷۱۸) س - در صورتی که یقین دارد در حال طواف در محدوده معین با اجنبی یا اجنبیه برخورد می کند باز هم واجب است در محدوده معین طواف کند؟

ج - آنچه ذکر شده (۳) عذر نیست. (۴)

(۷۱۹) س - اگر صاحب عادت وقتیه و عددیه که عددش مثلاً هفت روز است، روز هفتم پاک شد و غسل کرد و اعمال حج را به جا آورد ولی بعداً لک دید، اعمالش

۱- [۱] . رجوع شود به سؤال ۶۴۷.

۲- [۲] . رجوع شود به مسأله ۵۹۲ آیه الله اردبیلی: با اتصال عرفی به جمعیت طواف کننده، طواف در خارج از حد تعیین شده نیز صحیح است. آیه الله بهجت: مجوّز طواف در خارج از حدّ نیست (پرسش های جدید حج، س ۵۴). آیه الله خامنه ای: بنابر اعتبار محدوده خاص برای طواف، و گذشت که لازم نیست. (حاشیه م۵۹۲) آیه الله سبحانی: مگر اینکه طواف در آن محدوده با حرج و مشقت فوق العاده همراه باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: مجوّز طواف در خارج از حدّ نیست (پرسش های جدید حج، س۵۴). آیه الله خامنه ای: همان طور که گذشت اقوی آن است که طواف کردن در این فاصله شرط نیست. (حاشیه م ۵۹۲)

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: در مسأله قبل گذشت. آیه الله سیستانی: رجوع شود به مسأله ۵۹۲ آیه الله مکارم: طواف حد معینی ندارد و برخورد از روی لباس بدون قصد خاصی اشکال ندارد..

چگونه است؟

ج - اگر خون دیده و از روز دهم تجاوز نکرده، محکوم به حیض (۱) است که در وسعتِ وقت باید طواف و نماز را اعاده کند (۲) و در ضیق وقت، محل اشکال است که مراعات احتیاط باید بشود. (۳)

ص:۴۰۸

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: اگر آن لک، صفات حیض را داشت و قبل از گذشت ده روز از ابتدای حیض قطع شد باید طواف و نماز طواف را که خوانده اعاده نماید و اگر بعد از آن سعی یا تقصیر کرده آنها را هم اعاده نماید و در غیر این صورت اعمالی را که انجام داده صحیح است. آیه الله خویی: اگر به صفات حیض ادامه یافت و از ده روز نگذشت، اعمال گذشته باطل بوده و اگر از ده روز گذشت و یا به غیر صفات ادامه یافت اعمالش صحیح واقع شده. (استفتائات آخر مناسک، چاپ سابق، ص ۱۱). آیه الله سیستانی: پاکی بین دو خون که حیض واحد شمرده می شوند محل اشکال است و به احتیاط واجب باید طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله فاضل: اگر در طواف حج واقع شده، باید طواف و نماز را اعاده کند و احتیاطاً سعی را نیز اعاده کند و اگر در عمره تمتّع بوده، اگر فرصت دارد طواف و نماز را اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و اگر فرصت نداشت حج تمتّع مبدل به افراد می شود و اگر حج واجب بوده بعد از حج افراد یک عمره مفرده انجام دهد و الاّ انجام عمره مفرده واجب نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و احتیاطاً اعمال بعد از طواف را نیز اعاده کند.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: اگر از ده روز تجاوز نکرده محکوم به حیض است و چنانچه طواف حج بوده در سعه وقت طواف و نماز آن را اعاده نماید و در ضیق وقت نایب بگیرد. و چنانچه در طواف عمره تمتّع بوده در سعه وقت باید طواف و نماز آن را اعاده نماید و در ضیق وقت اگر در حین احرام پاک بوده پس از مراجعت از منی به مکه جهت اعمال حج، قبل از طواف حج و نماز آن و یا بعد از طواف حج و نماز آن، طواف عمره تمتّع و نماز آن را قضا نماید و اگر در موقع احرام عمره ناپاک بوده حج او تبدیل به حج افراد شده، و در صورت واجب بودن حج باید از حج، عمره مفرده به جا آورد. (مناسک حج، م ۲۱) آیه الله زنجانی: چنانچه هنگام طواف و نماز در باطن هم پاک بوده، اعمال انجام شده صحیح است، هر چند خون از روز دهم تجاوز نکرده باشد. آیه الله سبحانی: حج او به افراد بدل می شود. آیه الله مکارم: اگر اعمال در حال پاکی واقع شده صحیح است..

(۷۲۰) س – بعضی از زنان به جهت خوردن قرص، نظم عادت ماهانه شان به هم می خورد؛ به طوری که گاهی در مدت طولانی مرتب خون و لک می بینند، آیا وظیفه این گونه زنان در حج چیست؟

ج – اگر خون سه روز استمرار داشته باشد، ولو به این نحو که پس از خروج تا سه روز باطن فرج آلوده باشد، حکم حیض دارد (۱) وگرنه باید به وظایف مستحاضه عمل کند. (۲)

(۷۲۱) س – اگر زن در عمره تمتع بعد از سه شوط و نیم و قبل از چهار شوط، حایض شد و تا قبل از رفتن به عرفات، پاک نمی شود، وظیفه او چیست؟

ج – مورد (۳) عدول به افراد است. (۴)

ص:۴۰۹

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: لازم نیست سه روز اول حیض، پشت سر هم باشد ولی باید این سه روز در یک دهه واقع شود؛ یعنی اگر دو روز خون ببیند و هفت روز پاک شود و دوباره یک روز خون ببیند هر دو خون حیض، است ولی اگر بعد از دو روز خون دیدن، هشت روز پاک شود و دوباره خون ببیند، خون دیده شده حیض نمی باشد؛ مگر پاک بودن وی به جهت مانعی همچون قرص خوردن باشد که لازم نیست سه روز اول در یک دهه واقع شود.
۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر سه روز اولِ خون دیدنِ او پشت سر هم نباشد، تفصیلی دارد که ذیل مسأله ۷۲۸ بیان می شود.
۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: می تواند عدول به حج افراد نموده و بعد از اعمال حج، عمره مفرده انجام دهد و می تواند سعی و تقصیر عمره تمتّع را انجام داده و از احرام خارج شود و طواف عمره تمتّع و نماز آن را در موقع مراجعت به مکه جهت انجام طواف و نماز و سعی حج تمتّع قبل از آنها و یا بعد از آنها به جا آورد. (مناسک حج، م۲۱) آیه الله سبحانی: اگر قبل از سه شوط و نیم خون دید حج او تبدیل به افراد می شود و اگر پس از سه شوط و نیم خون دید باقیمانده اعمال عمره را مانند سعی و تقصیر انجام می دهد سپس برای حج تمتع محرم می شود و در بازگشت از منی پیش از طواف حج بقیه طواف عمره با نمازش را به جا می آورد سپس به اعمال حج می پردازد (مناسک، مسأله ۳۶۳).
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: باید طواف را رها کرده و سعی و تقصیر کند و سپس برای حج محرم شود و بعد از بازگشت از منی و قبل از طواف حج و نماز آن، یک طواف کامل به نیت طواف عمره به جا آورده و نماز آن را بخواند. آیه الله بهجت: مخیر است بین اینکه اول حج افراد را به جا آورده و بعد از فراغت، عمره مفرده

(۷۲۲) س - اگر زنی بعـد از شوط چهارم (۱) در طواف عمره تمتع حایض شـد و تا وقت وقوف به عرفه پاک نشـد وظیفه اش چیست؟

ص:۴۱۰

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: بعد از سه شوط و نیم..

ج – بایـد سـعی و تقصـیر عمره تمتع را انجام دهـد و محرم شود برای حـج تمتع و در وقت انجام طواف حج، قبل یا بعد (۱) از آن، بقیه طواف عمره تمتع و نماز آن را هم به جاآورد. (۲)

(۷۲۳) س – زنی عمره تمتع را انجام داد، بعد متوجه شد که طواف او باطل بوده است، پس از اینکه متوجه شد، دید عذر زنانه دارد، تکلیف او چیست؟

ج – هر وقت عذر او مرتفع شد، طواف و نماز را اعاده کند (۳) و اگر قبل از وقوف پاک

ص:۴۱۱

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بایـد بقیه طواف عمره تمتع و نمـاز آن را قبـل از طواف حـج به جا آورد. آیه الله بهجت: بایـد قضای طواف عمره را به نحوی که گـذشت، قبـل از طواف حـج به جا آورد. آیه الله تبریزی: و بعـد از برگشـتن از منی، قبل از طواف حـج یک طواف کامل به قصـد اعمّ از تمام و اتمام به جاآورد و نماز آن را بخواند. آیه الله خویی: حکم آن مانند حکم مسأله ۷۲۱ است. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: باید سعی و تقصیر کند و پس از اعمال منی و قبل از طواف حج، باقیمانده طواف را انجام دهد و احتیاط مستحب این است که پس از اتمام، طواف و نمازِ آن را اعاده کند. آیه الله سبحانی: باید سعی و تقصیر کنـد و محرم شـود برای حـج تمتع و پس از اعمـال منی پیش از طـواف حـج بقیـه طـواف عمره تمتع بـا نمـازش به جـا آورد (مناسک، مسأله ۳۶۳). آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگانی: آنچه از طواف عمره باقیمانـده و نماز آن را بعـد از اعمال مکه به جا آورد و احتیاطاً سعی را هم اعاده کند هر چند لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشـیه مسأله ۵۴۹ و ۵۵۱ مراجعه شود. آیه الله سـبحانی: همه اعمال عمره را اعاده کند و تقصـیر نمایـد و اگر وقت ندارد حج او به افراد تبدیل می شود سـپس یک عمره مفرده به جا آورد. آیه الله فاضل: و سـعی و تقصیر را نیز احتیاطاً اعاده کند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و احتیاطاً سـعی و تقصـیر را نیز اعاده نماید. آیه الله بهجت: و احتیاطاً سعی و تقصیر را اعاده کند و در صورت ضـیق وقت بعـداً تدارک کند و عمره مفرده هم به جا آورد به احتیاط واجب. (مناسک س ۸۵ و ۷۵). آیه الله سبحانی: طواف و نماز و سـعی و تقصـیر را اعاده کنـد و اگر وقت تنگ باشد حج او به حج افراد بدل می شود و پس از حج یک عمره مفرده به جا بیاورد. آیه الله فاضل: سعی و تقصیر را نیز احتیاطاً اعاده کند..

نمی شود، برای حج محرم شود و پس از آمدن به مکه و رفع عذر (۱)، آنها را انجام دهد. (۲)

(۷۲۴) س – زنی مسأله را نمی دانست، بعد از پاک شدن از حیض، خیال می کرده جنب است و لذا غسل جنابت را نیت می کرد و با همین حال حج انجام داد، بفرمایید حج او چگونه است؟

ج – اگر منظور او غسل برای حدثی که از خون داشته است باشد و اسم آن را جنابت گذاشته، عملش صحیح است.

(۷۲۵) س – آیا مستحاضه کثیره، باید برای طواف یک غسل و برای نمازِ طواف غسلی دیگر بکند یا یک غسل برای هر دو کافی است؟

ج – برای هر یک، غسل لازم است مگر آنکه از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز خون قطع باشد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و پیش از به جا آوردن طواف حج.
۲- [۲] . آیه الله تبریزی: رجوع شود به سؤال ۶۴۷. آیه الله خویی: در هر دو صورت سعی و تقصیر را اعاده نماید. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۵). آیه الله زنجانی: اگر تقصیر نکرده می تواند تقصیر کند، پس اگر قبل از گذشتن وقت عمره تمتع پاک شود طواف را به جا می آورد والاّ ـ قبل از طواف حج، طواف عمره تمتع را قضا می کند. آیه الله سبحانی: اگر پس از پاک شدن از حیض برای انجام طواف و نماز و سعی وقت باقی است باید اعمال گذشته را اعاده کند و اگر باقی نیست حج او به حج افراد تبدیل می شود و پس از اعمال حج یک عمره مفرده به جا می آورد (مناسک، م ۳۶۴). آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت وقت وقوفین پاک شود باید همه اعمال را انجام دهد و اگر پاک نشود به وظیفه ای که در حاشیه مسأله ۷۲۱ آمده است عمل کند.
۳- [۳] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد. آیه الله خویی: و اما کثیره غسل کند برای هر کدام و محتاج به وضو نیست، مگر اینکه محدث به حدث اصغر باشد، که در این صورت احوط ضم وضو است به غسل. (مناسک، مسأله ۲۹۹). آیه الله زنجانی: مستحاضه کثیره باید برای هر طواف علاوه بر غسل، وضو هم بگیرد و بدون تأخیر طواف کند و در مورد نمازِ طواف، چنانچه آن را بدون فاصله قابل توجهی از طواف به جا آورده باشد لازم نیست برای آن مجدداً اعمال مستحاضه را به جا آورد والاّ باید برای نماز طواف هم

(۷۲۶) س – زنی به حساب شناسـنامه، بیش از پنجاه سال شمسی دارد و یک سال و نیم خون ندیده است ولی در عرفات خون می بیند، بنابراین آیا در یائسگی او می توان تردید داشت یا نه و وظیفه او چیست؟

ج – اگر اطمینان دارد که پنجاه سال قمری او تمام شده (۱) و سیده (۲) نیست، حکم

ص:۴۱۳

۱- [۱] . آیه الله زنجـانی: و قرشـیه هم نیست حکم مسـتحاضه را دارد و اگر اطمینـان دارد که قرشـیه است یا در آن شک دارد چنانچه در عادت یا یکی دو روز قبل از آن خون دیده یا خون او اوصاف حیض را دارد، حکم حیض را دارد و سیده قسمی از اقسام قرشیه است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: فرقی بین سـیده و غیر سـیده نیست و یائسـگی با تمام شدن پنجاه سال شروع می شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر به صفات حیض باشد، بنابر احتیاط جمع بین احکام حایض و مستحاضه نماید. آیه الله سیستانی: یائسگی در مسـأله حیض در سـیده و غیر سـیده، بـا اتمـام شـصت سال قمری شـروع می شود. آیه الله مکارم: فرقی میان سـیده و غیر سـیده نیست..

مستحاضه را دارد. (۱)

(۷۲۷) س - آیا نماز و طواف برای زن مستحاضه یک حکم دارند یا هر کدام از طواف و نماز جدا و مستقل هستند؟

ج - مستقل هستند. (۲)

(۷۲۸) س - زنی بعد از وقوفین حیض می شود، با مصرف قرص، خون قطع می گردد و اعمال را انجام می دهد ولی بعد از آن لک می بیند، وظیفه او چیست؟

ج (۳) - اگر خون سه روز مستمر نبوده و حتی در باطن فرج هم قطع شده، حیض نبوده است و با انجام وظیفه مستحاضه، عمل او صحیح است. (۴)

(۷۲۹) س - زنی در حال طواف، مستحاضه قلیله می شود، وظیفه او چیست؟

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: تعیین سن یائسگی محل تأمل و احتیاط است؛ بانوان می توانند در این مسأله به مجتهد جامع الشرایط دیگر مراجعه نمایند. (مناسک حج، س ۱۴۱)

۲- [۲] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، مکارم: در مسأله ۷۲۵ گذشت. آیه الله سیستانی: مستحاضه قلیله، برای هر یک از نماز و طواف، به احتیاط واجب یک وضو بگیرد و در متوسطه بنابر احتیاط واجب یک غسل و برای هر کدام یک وضو لازم است. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر هنگام طواف و نماز در باطن هم پاک بوده اعمال او صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که سه روز اول پشت سر هم نباشد؛ مثل آنکه دو روز خون ببیند و یک روز پاک شود و دوباره یک روز خون ببیند، بنابر احتیاط لازم در روزهایی که خون می بیند باید جمع کند میان کارهای مستحاضه و تروک حایض و در روزهایی که خون نمی بیند هم کارهایی را که بر حایض حرام است ترک کند و عبادت های خود را به جا آورد. (توضیح المسائل، مسأله ۴۴۷، احکام حایض)..

ج (۱) - اگر بعـد از تمام شدن (۲) دور چهارم بوده پس از تجدیـد وضو و تطهیر بـدن و لباس، طواف را تمام کنـد و اگر قبلاً بوده، به احتیاط واجب پس از تجدید وضو و تطهیر، آن را اتمام و سپس اعاده نماید. (۳)

(۷۳۰) س - زن مستحاضه ای بعد از غسل و وضو مشغول طواف می شود، در اثنای طواف لک می بیند، وظیفه او چیست؟

ج (۴) - اگر خون او مستمر است و به وظیفه عمل کرده، با تحفظ از خروج خون، چیزی بر او نیست و در غیر این صورت (۵) حکم حدث جدید را دارد.

(۷۳۱) س - زنی به تصور اینکه پاک شـده است، طواف انجام می دهـد و در اثنای سـعی متوجه می شود که هنوز پاک نشـده است، آیا سعی او نیز باطل است و اگر بعد از

ص:۴۱۵

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: پس از تجدید وضو و تطهیر بدن و لباس به تفصیل مسأله بعدی عمل کند.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: نصف شوط چهارم.

۳- [۳] . به مسأله ۵۴۹ و ۵۵۰ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: اتمـام لازم نیست و اعاده کافی است. آیه الله خامنه ای: به حاشـیه مسأله ۵۴۹ مراجعه شود. آیه الله سـبحانی: نیمه طواف باشـد پس از تجدید وضو و تطهیر بدن و لباس طواف را تمام کند و اگر قبل از آن این حالت رخ دهد پس از وضو و تطهیر بدن و لباس طواف را از سـر بگیرد و نماز طواف را بخواند. آیه الله مکارم: وظیفه او فقط اعاده است بعد از طهارت و احتیاط لازم نیست.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر بلافاصـله مشـغول طواف شـده باشـد ضـرری به طوافش نمی زنـد و می تواند با همان حال بدون فاصـله عرفی، نماز طواف را هم بخواند، ولی اگر بین غسل و طواف، فاصله عرفی افتاده باشد با خروج خون، غسل و وضویش باطـل می شود و پس از تجدیـد غسـل و انجام سایر وظایف، چنانچه خون پس از ۴ شوط آمـده طواف را اتمام می کند و اگر قبل از ۳/۵ شوط آمـده طواف را از سـر می گیرد و اگر خون بین ۳/۵ تا ۴ شوط آمده طواف را اتمام کرده، دوباره از سـر می گیرد.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: اگر وظایف خود را برای نمازهای یومیه انجام داده تکلیفی ندارد. آیه الله مکارم: یعنی اگر خون قطع شده و غسل کرده سپس خون جاری شده، حکم حدث جدید دارد..

سعی متوجه شود چگونه است؟

ج (۱) – در فرض اول سعی را قطع کند و پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز را اعاده کند و احتیاط آن است که پس از اعاده طواف و نماز، سعی را اتمام و اعاده نماید (۲) و در فرض دوم نیز اعاده طواف و نماز لازم و اعاده سعی مبنی بر احتیاط است. (۳)

(۷۳۲) س – زن مستحاضه که باید غسل کند و وضو بگیرد و با این کار فاصله ای بین اعمال پیش می آید که شاید طولانی هم باشد؛ مثلاً باید برود منزل غسل کند و برگردد، آیا این فاصله اشکال ندارد؟

ج (۴) – اگر خون قطع نمی شود برای هریک از طواف و نماز باید غسل کند و وضو

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر هنگام طواف و نماز در باطن هم پاک بوده اعمالش صحیح است و اگر ناپاک بوده در هر دو فرض پس از پاکی و غسل، طواف و سعی و تقصیر را انجام می دهد، و تا تقصیر نکرده از محرمات احرام پرهیز می نماید.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اتمام لازم نیست و اعاده کافی است. آیه الله بهجت: اتمام سعی لازم نیست و اعاده کافی است. آیه الله سبحانی: تکلیف او با تکلیف کسی که پس از انجام همه عمره متوجه شده که حائض بوده است فرقی نمی کند که در مسائل قبل بیان شد.

۳- [۳] . به سؤال ۶۴۷ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در صورتی که خون قطع نمی شود اگر ممکن است در نزدیکی مسجدالحرام غسل کرده بدون فاصله عرفی طواف و نماز را به جا آورد و اگر ممکن نیست باید احتیاط کند به این نحو که در منزل غسل کند و قبل از طواف هم تیمم بنماید. آیه الله سبحانی: اگر وظایف خود را برای نماز انجام داده برای طواف و نماز آن وظیفه جداگانه ای ندارد ولی احتیاط مستحب است که برای طواف و نماز آن غسل جداگانه ای بنماید و لازم نیست هنگام شروع به طواف و یا در اثناء آن خون قطع باشد ولی کسی که می خواهد به این احتیاط مستحب عمل کند مبادرت عرفی به عمل بعد از غسل لازم است و لازم نیست در اطراف مسجد الحرام غسل کند بلکه غسل از هتل و طی مسافت آن با ماشین لطمه ای به این مبادرت نمی زند..

بگیرد (۱) و بایـد طوری باشـد که بعد از غسل و وضو مبادرت به عمل نماید، بنابراین اگر با رفتن به منزل نتواند مبادرت کند، نزدیک مسجدالحرام غسل کند و وضو بگیرد. (۲)

(۷۳۳) س - زن مسـتحاضه که بایـد برای هر نمـاز و طواف غسـل کنـد طبق وظیفه اش غسل کرد و یا وضو گرفت و طواف را شروع کرد، بین طواف نماز ظهر شروع شد، نماز را خواند، و با همان طهارت اول، بعد از نماز، طواف را ادامه داد، آیا طوافش صحیح است؟

ج - اگر از هنگـام غسـل تـا آخر طـواف، خـون قطـع بـوده، طواف صـحیح است و در غیر این صورت احوط آن است که این طواف را تمام کند (۳) و پس از غسل اعاده نماید.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در اسـتحاضه کثیره برای هر یک از طواف و نماز یک غسل انجام دهـد و در اسـتحاضه قلیله برای هر یک از آنها یک وضو باید بگیرد و در استحاضه متوسطه یک غسل برای هر دو انجام دهد و برای هر یک، یک وضو بگیرد و چنـانچه برای خوانـدن نمازهـای یومیه غسـل اسـتحاضه را قبلاًـ انجام داده باشـد، کافی است. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و اگر نیز ممکن نشـد، به جـای غسل یا وضو تیمم کنـد. آیه الله خویی: در کثیره، احوط این است که برای هر کـدام از طواف و نماز، غسل نمایـد و قلیله برای هر کـدام وضو بگیرد و متوسـطه یک غسل برای هر دو به جا آورد و برای هر کدام وضو بگیرد. آیه الله سـبحانی: به حاشیه سؤال ۷۲۵ مراجعه شود. آیه الله سیسـتانی: اگر فاصله بین غسل یا وضو یا هر دو و انجام طواف یا نماز طواف زیاد باشد و تیمّم بدون فاصـله میسّر باشد، به احتیاط واجب قبل از نماز یا طواف یک تیمم بـدل از غسل یا وضو کنـد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر از نزدیک مسـجدالحرام نتوانـد غسل کند احتیاطاً در موقع ورود به مسـجد تیمم بـدل از غسل هم بنماید. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۸ مسأله ۹). آیه الله مکارم: چنان که قبلًا گذشـت هنگامی که مستحاضه وظیفه غسل خود را برای نمازها انجام دهد به حکم طاهر است و غسل دیگری برای طواف لازم نیست.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: اتمام لازم نیست. آیه الله تبریزی: بعید نیست تمام کردنِ طوافِ سابق کافی باشد و احتیاط به اعاده آن پس از غسل نباشد.

(۷۳۴) س – زنی که حیض نمی شود ولی هر دو ماه یکبار، دو سه روزی لک و ترشحات می بیند، وظیفه اش چیست؟

ج (۱) – اگر خون استمرار تا سه روز ندارد، ولو به این نحو که پس از خارج شدن تا این مدت باطنِ فرج آلوده باشد، حکم استحاضه را دارد. (۲)

(۷۳۵) س – هرگاه زن قُرَشیه پس از شصت سال (۳) و غیر قرشیه پس از پنجاه سال، چند روز متوالی خون ببینند که همه به اوصاف حیض باشد در طوافها و نماز چه کند؟

ج – حکم مستحاضه را دارد و حکم حیض بر خون مزبور مترتب نیست، حتی در صورت توالی یا داشتن صفات. (۴)

(۷۳۶) س – زن هایی که برای جلوگیری از قاعدگی از قرص استفاده می کنند که موقع طواف گرفتار حیض نباشند و ایام عادت ممکن است یک یا دو لکه کم رنگ

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر مجموع لک هایی که در ضمن ده روز می بیند و مقداری پس از آن لک ها که احتمال می دهد باطن آلوده باشد بر روی هم به اندازه سه روز نباشد، احکام حیض را ندارد.

۲- [۲] . به سؤال ۷۲۸ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: به ذیل مسأله بعدی ۷۳۵ مراجعه شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به مسأله ۷۲۸ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: قرشیه و غیر قرشیه فرقی ندارند و یائسگی زنان از پنجاه سالگی آغاز می شود.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، ایه الله خویی: چنانچه بین پنجاه سال و شصت سال، خون به صفات حیض باشد، بنابر احتیاط قرشیه و غیر قرشیه بین احکام حایض و مستحاضه جمع کنند، و اگر بعد از شصت سال خونی دیده اند، حکم به استحاضه می شود. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۷۲۶ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: به حاشیه پاسخ سؤال ۷۲۶ مراجعه شود..

ببینند، آیا این خون استحاضه حساب است یا خون قروح و جروح، و در هر صورت به طواف ضرر می زند یا خیر؟ (۱)

ج (۲) - حکم استحاضه را دارد (۳) و باید به وظیفه مستحاضه عمل کنند و اگر در اثنای طواف لک دیده، تفصیلی بین ما قبل از تمام شدن دور چهارم (۴) و مابعد آن هست که در مناسک ذکر شده است. (۵)

(۷۳۷) س - شخصی غسل مس میت به گردنش بوده ولی بعد از اعمال حج متذکر می شود، وظیفه او چیست؟

ج - اگر بعد از مس میت غسل جنابت (۶) کرده باشد - چون جنب هم بوده یا بعداً جنب شده - غسل جنابت کفایت می کند و عملش صحیح است و الاّ باید طواف و نماز آن را اعاده کند. (۷)

ص:۴۱۹

۱- [۱] . آیه الله نوری: اگر در موقع اعمال خون نبینند که پاک می باشند و اعمالشان صحیح است ولی اگر در ایام عادت یک یا دو لکه کم رنگ ببینند، این خون، خون استحاضه حساب می شود و باید به وظیفه مستحاضه عمل کنند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: خونی که در ایام عادت می بینند، هر چند سه روز مستمر نباشد و صفات حیض را نیز نداشته باشد حکم حیض را دارد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: مگر آنکه علم پیداکند در باطن خون است. (مناسک، س ۱۷۴).

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: سه شوط و نصف و مابعد آن.

۵- [۵] . به مسأله ۵۴۹ و ۵۵۰ مراجعه شود.

۶- [۶] . به سؤال ۶۷۷ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: یا غیر غسل جنابت از اغسال واجبه یا اغسالی که استحباب آنها ثابت شده مثل غسل جمعه یا غسل احرام یا غسل دخول مکه و غیر آن.

۷- [۷] . به سؤال ۶۴۷ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله سبحانی: و اگر بعد از وجوب غسل مس میت غسل جنابت نکرده حکم او حکم کسی است که با وضوی باطل طواف انجام داده که صور آن در سؤالات ۶۴۷، ۶۵۳ و ۱۳۶۲ آمده است. آیه الله سیستانی: هر غسلی هر چند مستحبی باشد کافی است. آیه الله مکارم: هرگاه غسل دیگری غیر از جنابت کرده باشد آن نیز کفایت می کند. آیه الله نوری: و اگر شخصاً ممکن نیست نایب بگیرد..

(۷۳۸) س – محرمی است که مبتلاـ به خروج ریح است؛ یعنی مرتب ریح از او جدا می شود و در عرض سال شاید یکی دو ماه، فی الجمله تخفیف پیدا می کند، ولی نوعاً به فاصله یکی دو دقیقه وضویش باطل می شود، تکلیف چنین شخصی در طواف و نماز چیست؟ چند وضو باید بگیرد؟

ج – حکم مبطون را دارد (۱) که از تحریرالوسیله (جلد اول، صفحه ۳۰، مسأله ۳) استفاده می شود و علی ای حال چنانچه نتواند در اثنای طواف وضو بگیرد یا حرجی باشد اکتفا به یک وضو برای طواف کافی است، ولی اگر بتواند ولو با حمل آب در اثنای طواف وضو بگیرد واجب است تجدید وضو کند (۲) و همچنین است حکم در نماز طواف. (۳)

(۷۳۹) س – مدتی است که به علت ابتلای به بیماری و در اثر عمل جراحی، خروج مدفوع را احساس نمی کنم و از کیسه مخصوص استفاده می کنم، البته برای وضو و نماز فتوای حضرت امام مشخص و معین است که بدان عمل می کنم، ولی چون سال آینده

۱- [۱] . آیه الله بهجت: مانند مسلوس است و همان وظیفه را دارد. (پرسش های جدید حج، س ۶۶). آیه الله زنجانی: وضوی مبطون با این گونه خارج شدن باد، باطل نمی شود و می تواند طواف و نماز آن را به جا آورد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.
۳- [۳] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط حکم مبطون را دارد. آیه الله خویی: بلکه حکم مسلوس را دارد. (مستفاد از مناسک، مسأله ۲۹۹). آیه الله سبحانی: به سؤال ۷۳۹ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: در فرض مذکور یک وضو برای طواف و نماز کافی است مگر اینکه حدثی غیر از آنچه مستند به بیماری اوست از او سر بزند. آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب مثل مبطون باید نایب هم بگیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و مبطون برای طواف نایب بگیرد و احتیاطاً خودش هم طواف کند. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۹ مسأله ۱۳). آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد مسلوس و مبتلا به خروج ریح واجب نیست..

به امیـد خدا تصـمیم دارم خانه خدا را زیارت کنم، مسـتدعی است در رابطه با انجام مراسم حج، تکلیف شـرعی بنده را مرقوم فرمایید؟

ج (۱) – اگر در طواف و نماز آن، رعایت وظیفه ای که برای وضو و نماز دارید، بنمایید، عمل حج شما صحیح است. (۲)

(۷۴۰) س – شخصـی عمـل جراحی انجـام داده است، و فعلاًـ کیسه ای بسـته است که بول او قطره قطره در آن کیسه می ریزد، لیکن نه از مجرای بول، بلکه از موضع جراحی که در پهلو قرار داده اند، آیا این شخص حکم مسلوس را دارد؟

ج (۳) – حکم مسلوس را دارد. (۴)

ص:۴۲۱

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر نتوانیـد در اثناء طواف، وضو بگیریـد یا حرجی باشـد با یک وضو می توانیـد طواف کنید، و اگر بتوانیـد بـدون حرج در اثناء طواف وضو بگیریـد ولو به این شـکل که همراه خود آب ببریـد، بایـد تجدید وضو کنید، و همین طـور است حکم در نمـاز طواف، و برای نمـاز طواف نمی توانیـد به وضویی که برای طواف گرفته ایـد اکتفـا کنیـد بلکه بـاید دوباره وضو بگیرید.

۲- [۲] . به سؤال قبـل مراجعه شود. آیه الله بهجت: بایـد برای طواف نایب بگیرد (مناسک، مسأله ۲۹۹). آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: مبطون، احوط این است که در صورت ممکن، هم خود طواف نموده و هم نـایب بگیرد. (مناسک، مسأله ۲۹۹). آیه الله سبحـانی: مبتلا به خروج بول یا غائط و یا ریـح چنانچه تا آخر وقت عـذر آن ها برطرف می شود و یا اینکه فرصتی برای آن ها پیش می آیـد که می توانند وضو بگیرند و طواف و نماز را بدون حدث به جا آورند باید صبر کنند اما اگر ظن قوی دارند که مشـکل آن ها رفع نمی شود دو حالت دارد: الف(اگر در بین طواف و نماز فقط چند مرتبه انگشت شمار حدث سر می زند به طوری که اگر بخواهد برای هر بار وضو بگیرد مشـکل نیست ظرف آبی همراه داشـته باشد و وقتی حدث سر زد اگر می تواند در مطاف و یا اینکه از مطاف خارج شود و وضو بگیرد و سـریع بر گردد و طواف را ادامه دهـد. ب(ولی اگر حدث پی در پی ایجـاد می شود به شـکلی که وضو گرفتن برای هر دفعه بسـیار مشـکل است برای طواف یـک وضو و برای نمـاز وضوی دیگر بگیرد و بنا بر احتیاط مستحب برای طواف و نماز نائب بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: حکم مسلوس را دارد و باید مطابق حاشیه مسأله ۷۵۰ عمل نماید.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بنـابر احتیـاط واجب. آیه الله خـویی: اگر از محـلّ غیر معتـاد ولو بالعـارض خـارج شود، آن هم بنـابر احتیاط واجب، همان حکم را دارد. (منهاج، آخر ص ۴۱). آیه الله سبحانی: به ذیل سؤال قبلی مراجعه شود..

(۷۴۱) س – کسی نیت طواف را در دل گذرانده و به قصد طواف حرکت می کند، مقداری که می آید گمان می کند نیت طواف را باید به زبان بگوید، لذا برمی گردد و نیت را با زبان می گوید و طواف را از نو شروع می کند، آیا طوافش صحیح است یا خیر؟

ج – اشکال دارد. (۱)

(۷۴۲) س – به خاطر اهمیت زیادی که در اعمال حج داده می شود و به خصوص در طواف ها و نماز آن، غالباً یک عملی را به عنوان احتیاط و رجاء، چندین بار به جا می آورند ولو اینکه عمل نزد خودشان نقصی ندارد، البته به حد وسواس هم نمی رسد، آیا این گونه تکرار در اعمال، اشکالی دارد؟

ج – وسواس همین است و نباید به وسوسه اعتنا شود، بلی انجام عمل احتیاطی بدون وسوسه مانع ندارد. (۲)

(۷۴۳) س – کسی به جهتی، طواف یا سعیش قطع می شود و به جلو می رود،

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر قدری صبر کند که موالات از بین برود، اشکال ندارد. آیات عظام تبریزی، زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: با قصد استیناف اشکال ندارد. آیه الله خامنه ای: اشکال ندارد. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله خویی: با اعتقاد به جواز استیناف مجزی است. آیه الله سبحانی: لیکن اگر چنین کرد و از طواف خود صرف نظر کرد اگر طواف صرف نظر شده از نصف یعنی سه شوط و نیم گذشته به احتیاط واجب طواف را تمام کند و نماز بخواند و سپس طواف را از سر بگیرد و اگر قبل از سه شوط و نیم قطع کرد احتیاطاً مقداری درنگ کند تا موالات به هم بخورد سپس طواف را از سر بگیرد. آیه الله سیستانی: صحّت طواف بعید نیست. آیه الله مکارم: اشکال ندارد.

۲- [۲] . آیات عظام خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل: لیکن در طواف و سعی، تکرار در اعمال در برخی از صور موجب بطلان است، اگرچه بدون وسوسه هم باشد..

می خواهد از همان جا که قطع شده شروع کند ولی در اثر ازدحام نمی تواند خود را به آنجا برساند و در محاذی آنجا به طرف چپ یا راست قرار می گیرد، آیا می تواند از محاذی جایی که قطع شده شروع کند، یا باید همان نقطه باشد؟

ج - لازم نیست همان نقطه باشد، بلکه محاذات کافی است و باید طواف تکمیل شود.

(۷۴۴) س - قران، که در طواف حرام است، آیا طواف را باطل می کند یا خیر؟ (۱)

ج - اگر از اول یا در اثنای طواف اول، قصد قران داشته، احتیاط در اعاده طواف است و اگر بعد از تمام شدن طواف اول قصد قران کرده، طواف (۲)باطل نمی شود. (۳)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در صورت انحلال مقصود، موجب بطلان نمی شود. آیه الله سبحانی: طواف باطل است و کار حرام کرده است و پس از نماز طواف باید طواف و نماز آن را اعاده کند و اگر اعمال مترتبه را آورده مجدداً بیاورد.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: به حاشیه سوال ۶۸۸ مراجعه شود.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۶۱۱ و ۶۱۳. آیه الله اردبیلی: اگر هفت شوط دوم را تکمیل کند، طوافش باطل می شود. آیات عظام تبریزی، خویی: در صورتی که قران محقّق شود مطلقاً موجب بطلان طواف است؛ چه از اوّل یا اثنای طواف اوّل قصد قران داشته یا اینکه بعد از تمام شدن طواف اوّل قصد قران کرده باشد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۶۱۱ و ۶۱۳ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب بعد از نماز طواف و فوت موالات عرفی، از اول طواف واجب خود را با نماز آن اعاده کند، و بهتر است دو رکعت نماز بعد از سعی به عنوان تکلیف فعلی در پشت مقام بخواند. آیه الله سیستانی: اگر هر دو طواف واجب باشد یا یکی مستحب و دیگری واجب باشد، چه از اوّل قصد قران داشته باشد و چه بعداً تصمیم بگیرد ولی طواف دوّم را تمام کند، طواف اوّل باطل است. آری اگر هر دو مستحب باشد، هر چند کراهت دارد ولی جایز است..

(۷۴۵) س – آیا یک شوط و دو شوط طواف هم استحباب دارد یا باید طواف هفت شوط باشد و اگر کسی گمان داشت که مستحب است و بعد از هفت شوط طواف واجب، یکی دو شوط طواف مستحبی به جا آورد و بعد نماز طواف را خواند، آیا طوافش اشکال دارد؟

ج – استحباب آن ثابت نیست، ولی طواف مزبور صحیح است.

(۷۴۶) س – معیار در کثیر الشک بودن در طواف چیست؟

ج – عرفی است. (۱)

(۷۴۷) س – طواف کردن در محدوده ۲۶/۵ ذراع و نماز خواندن پشت مقام، هر چه نزدیک تر به مقام، آن طور که در مناسک بیان شده، گویی نزد آنان بدعت است، آیا باید همان گونه که آنان در خارج از حد طواف می کنند و دور از مقام نماز می خوانند انجام شود؟

ج – چنین چیزی نیست و باید به وظیفه عمل شود. (۲)

(۷۴۸) س – اینکه فرموده اید در بعضی موارد باید طواف و سعی را اتمام و اعاده

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و کثیرالشک، کسی است که در مواردی شک می کند که متعارف مردم، شک نمی کنند و کثیرالشک غیر از وسواس است و باید مطابق احتیاط عمل نماید. آیه الله سیستانی: معیار این است: شکی که برای او حاصل می شود، نسبت به کسانی که در موجبات حواس پرتی مانند او هستند، به مقدار معتنابه بیشتر باشد.

۲- [۲] . مراجعه شود به پنجم از واجبات طواف. آیه الله اردبیلی: چنانچه اتصال عرفی به طواف کنندگان وجود داشته باشد، مطاف حد معینی ندارد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۵۹۲ و ۷۷۹ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: یعنی در سعی و طواف وقتی خود را با امثال و اقران خود مقایسه می کند متوجه غیر متعارف بودن شک و وسوسه خود می گردد. آیه الله مکارم: طواف چنان که گفتیم، حد معینی ندارد ولی نماز طواف را در صورت امکان باید پشت مقام ابراهیم به جاآورد و اگر ممکن نشد در دو طرف آن و اگر مانعی وجود داشته باشد عقب تر می خواند..

کند، بفرمایید که ترتیب هم لازم است یا نه؟

ج - بلی، احتیاط به این است که قبلاً اتمام کند طواف را و نماز بخواند و سپس اعاده نماید. (۱)

(۷۴۹) س - کسی که در سعی یا طواف عمره تمتع یا عمره مفرده، نیاز به نایب پیدا کرده است، آیا نایب باید در حالی که محرم است، نیابت کند یا خیر؟ بر فرض عدم لزوم احرام، آیا باید با لباس احرام طواف کند یا در لباس مَخیط هم جایز است؟

ج - هیچ یک از احرام یا لباس احرام در نایب لزوم ندارد. (۲)

(۷۵۰) س - شخصی مسلوس است، برای طواف و نماز آن، وظیفه اش چیست؟

ج - اگر وقتی دارد که بتواند طواف را با وضو و نماز را با وضو انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند و طواف و نماز را با وضو و بدن پاک به جا آورد و بقیه اعمال را بعد از آن اتیان نماید و اگر چنین وقتی ندارد، در صورتی که مشقت نداشته باشد، برای هر بار که حدث از او صادر شود یک وضو بگیرد و اگر مشقت دارد برای طواف یک وضو و برای نماز هم یک وضو بگیرد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: همچنان که می توند یک طواف یا سعی به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: کافی است یک طواف یا سعی به نیت اعم از تمام و اتمام انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: احتیاط در احرام نایب است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احوط آن است که در عمره، نایب بعد از فراغ از ادای مناسک خود، طواف و سعی نیابتی را قبل از تقصیر و خروج از احرام انجام دهد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۸).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می گیرد، برای طواف نیز همان نحو عمل می کند (مناسک شیخ، ص ۳۶ ووسیله، ص ۷۶ و ۳۹). آیه الله تبریزی: بعید نیست که یک وضو کفایت کند؛ مادامی که حدث متعارف از او صادر نشود؛ گرچه احتیاط، اعاده وضو است. آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می گیرد، برای طواف نیز همان طهارت کافی است.

(۷۵۱) س – آیا در مواردی که طواف و نماز باید اعاده شود، لازم است با لباس احرام باشد؟

ج – لازم نیست. (۱)

(۷۵۲) س – هرگاه محرم لباس احرام را کنار بگذارد و با لباس دوخته، اعمال عمره

ص:۴۲۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر طواف عمره باشد و از مواردی باشد که بنابر احتیاط باید سعی و تقصیر نیز اعاده شود، احتیاطاً محرمات احرام رعایت شود. آیه الله خویی: اگر طواف را از روی جهل ترک کرده و یا آنها را باطل انجام داده تا محل تدارک آن باقی است، باقی در احرام می باشد و لباس دوخته را باید در بیاورد و بعد از گذشت زمان، تدارک حجش باطل است و بعید نیست احرامش هم باطل باشد. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۲ و ۳۴۵ و ۳۵۱ و استفتائات، ص ۲۸۲). آیه الله زنجانی: در صورتی که تقصیر یا حلق او محکوم به صحت باشد اجتناب از پوشیدن لباس های معمولی و دیگر محرمات احرام، واجب نیست؛ و در هر حال اگر در لباس های معمولی، طواف یا سعی را به جا آورد صحیح است. آیه الله سبحانی: اگر کسی عمره تمتع و یا عمره مفرده را انجام دهد و بعد از تقصیر بفهمد که طواف و سعی او باطل بوده چنین فردی در احرام خود باقی است و باید از محرمات احرام دوری جوید و طواف و نماز و سعی را با جامه احرام انجام دهد و با تقصیر مجدد از احرام خارج شود و به خاطر تقصیر چیزی بر او نیست. آیه الله سیستانی: او بر احرام خود باقی است و باید از محرّمات احرام اجتناب کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در طواف عمره تمتع و عمره مفرده احرام واجب است و در طواف حج لازم نیست. (آداب و احکام حج، م ۶۱۰).

را؛ از طواف و سعی، انجام دهد؛ جهلاً یا عمداً، آیا طواف و سعی او صحیح است؟ و عمره او مجزی است یا نه؟

ج – طواف و سعی مزبور صحیح و عمره مذکور مجزی است. (۱)

(۷۵۳) س – هرگاه محرم به احرام عمره تمتع جنب باشد و آب برای او ضرر دارد یا آب ندارد و یا وقت عمره می گذرد، آیا طواف و نماز، با تیمم کافی و مجزی است؟ یا باید نایب هم بگیرد؟

ج – نایب گرفتن لازم نیست. (۲)

(۷۵۴) س – آیا حجاب زن در طواف مثل حجاب او در نماز است یا فرق می کند؟

ج (۳) – فرق می کند (۴) و فقط وجه و کفین در طواف مستثنی است

ص:۴۲۷

۱- [۱] . آیه الله بهجت: ولی پوشیدن لباس مخیط در حال احرام کفاره دارد؛ برای متعمّد و یا مضطرّ، به خلاف ناسی و ساهی و جاهل (مناسک شیخ، ص ۲۰). آیه الله تبریزی: اگر ساتر منحصر به لباس های دوخته ای که پوشیده است باشد، طواف اشکال دارد مگر اعتقاد داشته که این عمل بر او جایز است. آیه الله سبحانی: ولی باید گوسفندی قربانی نماید. آیه الله مکارم: در صورت عمد، خلاف احتیاط است، گناه کرده و یک گوسفند کفاره دارد. آیه الله نوری: هر چند که مرتکب حرام شده است و باید یک گوسفند کفّاره بدهد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و طواف و نماز چنین شخصی مجزی است. آیه الله بهجت: اگر واقع شود طواف با تیمم در آخر زمان تمکن از مباشرت (مناسک شیخ، ص۳۶). آیه الله سبحانی: و یا مسأله به گونه ای است که نمی تواند از کاروان جدا و خودش در مکه بایستد تا عذر برطرف شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط نایب هم بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: داشتن ساتر بنابر احتیاط مستحب در صحت طواف، معتبر است و از آنجا که معمولاً طواف کننده در معرض دید ناظر محترم است پوشاندن عورت بر مردها و تمام اندام –به جز وجه و کفّین– بر بانوان، تکلیفاً واجب است.

۴- [۴] . آیه الله خویی: فرق نمی کند و پوشاندن صورت برای زن از نامحرم، بنابر احتیاط واجب است ولکن باید به نحوی باشد که ساتر به صورت زن مسّ نشود. (مناسک عربی، مسأله ۲۶۷، و استفتائات، مسأله ۸۶۱). آیه الله سبحانی: باید در حال طواف روی پا و کف پا را بپوشاند هر چند در حال نماز پوشاندن آن ها لازم نیست و همچنین در حال نماز می تواند صورت خود را بپوشاند ولی در حال احرام به جز برای حفظ از نامحرم جایز نیست صورت خود را بپوشاند البته در این حال هم باید حجاب به صورت نچسبد. آیه الله سیستانی: فی الجمله فرق می کند، گرچه احتیاط این است که همان مقدار که در نماز پوشاندن واجب است در طواف نیز واجب است ولی اگر قسمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد طواف صحیح است همچنین به احتیاط واجب نباید صورت خود را با نقاب و مانند آن بپوشاند حتی اگر مُحل باشد. آیه الله فاضل: در حال طواف برای زن حفظ از نامحرم وجوب نفسی دارد. آیه الله مکارم: در حال نماز پشت پا و کف آن نیز مستثنی است ولی در طواف احتیاط پوشاندن آن است. همچنین در نماز نقاب ضرری ندارد ولی در طواف جایز نیست. آیه الله نوری: فرق می کند؛ چون

در نماز می تواند صورت خود را بپوشاند ولی در طواف واجب است صورت خود را نپوشاند..

علی الأحوط. (۱)

(۷۵۵) س - اگر مقداری از موهای سر زن یا جاهای دیگر بدن او، که باید در حال طواف بپوشاند، ظاهر باشد آیا به طواف او ضرر می رساند یا نه؟ و اگر با ظاهر بودن موی سر، طواف را انجام داده، طواف او باطل است یا نه؟ (۲)

ج (۳) - اگر عمدی باشد، طواف صحیح نیست (۴) علی الأحوط (۵) و در غیر مورد عمد، صحیح است، مگر در جاهل مقصر علی الأحوط.

(۷۵۶) س - شخصی در عمره تمتع طواف را تمام کرده است، ولی می گوید

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: علی الاقوی.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در صورتی که علم نداشته باشد اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در هر دو مورد، طواف صحیح است، هر چند در فرض عدم عذر، گناهکار است، و رعایت این احتیاط، بسیار مناسب است.

۴- [۴] . آیات عظام سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم: طواف صحیح است هر چند گناه کرده است. آیه الله خویی: در فرض جهل به حکم، طواف صحیح است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۴).

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: طواف او صحیح است، اگر چه مرتکب فعل حرام شده است. (مناسک حج، م۳۰۵)..

دلچسب نشد لذا یک طواف دیگر بدون خواندن نمازِ طوافِ اول، به جا می آورد و نماز و سعی به جا می آورد و تقصیر می کند، آیا عملش صحیح است یا نه؟

ج - عمل او صحیح است (۱)، هر چند داخل در قِران حرام است.

(۷۵۷) س - اکل و شرب در حال طواف جایز است یا نه؟

ج - مانع ندارد.

(۷۵۸) س - کسی که در حال طواف شخصی را از روی زمین بلند می کند و ممکن است در این حال گامی به طرف جلو بردارد و در این حال توجه به طواف ندارد، در نتیجه نمی داند که آیا مقداری از مسافت را بدون قصد طواف آمده است یا نه، تکلیف او چیست؟

ج - باید آن مقدار را احتیاطاً تدارک کند. (۲)

(۷۵۹) س - کودک نابالغی با اذن پدر محرم شد و طواف را نیمه کاره به تصور اینکه همین مقدار کافی است رها کرد و سعی را نیز از طبقه دوم انجام داده، تکلیف چیست؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و تکرار احتیاطی طواف از موارد قران محسوب نمی شود. آیه الله بهجت: چون جنبه احتیاطی دارد، اشکالی ندارد و طواف احتیاطی، طوافِ دیگر نیست تا قران حاصل شود. (مناسک، س ۹۱ و ۹۲). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: اعاده طواف به عنوان احتیاط قران نیست. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۳ و صراط النجاه، ج ۱، ص ۲۳۲). آیه الله سبحانی: چنانچه نماز طواف دوم را خوانده احتیاطاً دو رکعت نماز طواف اول را بخواند و سپس باید از اول طواف واجب را انجام دهد و نمازآن را بخواند. آیه الله سیستانی: صحّت عمل مورد اشکال است، از جهت فاصله بین طواف و نماز، مگر اینکه جاهل قاصر باشد. نسبت به نظریه سایر آیات عظام، مراجعه شود به مسأله ۶۱۱ و ۶۱۳.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر نیت ارتکازی داشته، کافی است. آیات عظام بهجت، سیستانی، فاضل: به شک خود اعتنا نکند. آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: اگر قصد طواف ولو اجمالاً داشته باشد کافی است. آیه الله سبحانی: به شک خود اعتنا نکند و به طواف خود ادامه دهد..

ج – اگر از اول قصد هفت شوط نداشته، طواف او باطل است و باید طواف و نماز و سعی را اعاده کند و بعد تقصیر نماید. (۱)

(۷۶۰) س – کسی که در شوط ششم، طواف خود را رها کرد و نتوانست ادامه دهد و دیگری به جای او بقیه را به جا آورد، ولیکن نماز طواف را خودش خواند و بعداً متوجه شد که استراحت در خلال طواف، به طواف ضرر نمی رساند و او با استراحت می توانست خودش طواف خود را تمام نماید، اکنون تکلیف او چیست؟

ج – بقیه طواف را تمام کند و نماز را اعاده نماید. (۲)

(۷۶۱) س – شخصی طواف خود را به هم می زند و طواف دوم را شروع می کند، آن

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حکم قطع طواف را دارد به مسائل قطع طواف مراجعه شود. آیه الله تبریزی: اگر بخواهد عملش صحیح شود باید طواف و اعمال بعد از آن را اعاده کند. آیه الله خویی: حکم قطع طواف را دارد و پس از تصحیح طواف، سعی را در طبقه اول اعاده نماید. آیه الله زنجانی: و چنانچه در عمره تمتع این اتفاق افتاده و وقت تدارک گذشته، مطابق حاشیه مسأله ۶۷۹ رفتار نماید. آیه الله سبحانی: به جهت فوت موالات باید طواف را اعاده کند و نماز بخواند و سعی را در طبقه اول دوباره انجام دهد. آیه الله سیستانی: در هر صورت باید طواف و نماز و سعی را اعاده کند و بعد تقصیر نماید و اگر وقت عمره تمتع گذشته، احرامش باطل شده و چیزی بر او نیست. آیه الله فاضل: و تا اعمال را به صورت صحیح انجام نداده در احرام باقی است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ولی اگر موالات به هم خورده باشد، احتیاطاً باید طواف را اعاده کند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: خودش احتیاطاً بقیه طواف را به جا آورد و بعد از خواندن نمازِ طواف، طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله خامنه ای: اگر بنابر احتیاط واجب موالات به هم نخورده باشد و به هر حال می تواند از طواف قبل صرف نظر کرده و مجدداً طواف و نماز را اعاده کند. (مناسک حج، م ۳۰۷ و س ۹۰ و ۹۱) آیه الله سبحانی: و اگر در اثناءناتوان شد و نائب گرفت هر گاه پیش از تجاوز از نیمه طواف نائب بگیرد باید نائب طواف را از سر بگیرد و اگر پس از تجاوز از آن نائب گرفت باید آن را اتمام کند ولی نماز طواف را خود شخص نیز علاوه بر نائب بخواند. آیه الله سیستانی: ولی اگر موالات به هم خورده باشد باید طواف و نماز را اعاده کند..

را نیز به هم می زند و طواف سوم را آغاز کرده به اتمام می رساند، وظیفه او چیست؟

ج – اشکال دارد (۱) و موارد احتیاط مختلف می شود.

(۷۶۲) س – اگر شخصی رکن مستجار (رکن یمانی) را یقین کرد که رکن حجر الأسود است، لذا طواف را از مستجار به عنوان حجر الأسود شروع کرد و هفت شوط کامل به جا آورد، بعداً فهمید که یقین او خطا بوده است، تکلیف او چیست؟

ج – طواف مزبور باطل است (۲) و باید تدارک شود.

(۷۶۳) س – گاهی انسان شک می کند که این شوط طوافم به هم خورده یا نه، آیا می شود بعد از طواف یک شوط هم به عنوان احتیاط، اضافه بر هفت شوط آورد و بعد

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر بدون به هم خوردن موالات طواف را شروع کند، اشکال دارد وگرنه طواف آخر صحیح است. آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: اشکال ندارد. آیه الله خامنه ای: اشکال ندارد و طواف اخیر صحیح است. (مناسک حج، س ۹۰ و ۹۱) آیه الله خویی: با فرض اعتقاد به جواز از سر گرفتن طواف، طواف سوم مجزی است. آیه الله سیستانی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است وگرنه مشکل است. آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: طوافی را که تمام کرده صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صحت طواف آخر، که به اتمام رسانده، بعید نیست. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۶۷ و ۴۷۹).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر قصدش این باشد که طواف را از حجرالاسود شروع کند و آن را با رکن یمانی اشتباه کرده باشد و دور آخر را تا حجرالاسود به نیت طواف ادامه دهد. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۷۰۲ مراجعه شود. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: اگر قصد او شروع از موضع معتبر شرعی است ولی در تطبیق اشتباه کرده است، در صورتی که کسری دور آخر را تا حجرالاسود به قصد طواف تمام کند طواف صحیح است در غیر این صورت باطل است. آیه الله فاضل: ظاهراً قصد او شروع از موضع معتبر شرعی بوده و در تطبیق اشتباه کرده است لذا کسری دور آخر را تا حجر الاسود تمام کند و طواف صحیح است ولی احتیاطاً پس از نماز طواف، طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط..

نماز بخواند یا خیر؟

ج - به وسوسه نباید اعتنا کرد و اگر قسمتی از طواف اشکال پیدا کند، همان قسمت باید تصحیح شود (۱) و ادامه بعد از آن به قصد طواف، بدون تصحیحِ آن قسمت، موجب اشکال در طواف می شود و با آوردن یک شوط بعد از طواف احتیاطاً، اشکال رفع نمی شود.

(۷۶۴) س - شخص در حالی که مشغول طواف است، در شوط پنجم یقین کرد که ۵ متر در شوط اول و ۵ متر در شوط سوم بی اختیار طواف کرده است، تکلیف او چیست؟

ج (۲) - این طواف قابل تصحیح نیست (۳) و باید اعاده شود.

(۷۶۵) س - شرایطی که در طواف واجب، لازم الرعایه است، آیا در طواف مستحبی نیز معتبر است یا نه؟

ج - ظاهر آن است که آنچه در مناسک استثنا نکرده معتبر است. (۴)

ص:۴۳۲

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: هر شوطی که اشکال پیدا کرد باید در همان شوط تصحیح شود که قبلاً متعرض شده ایم و از وسوسه ها باید پرهیز کرد و با پیروی از آنها خود را به سختی نینداخت.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: همین مقدار که با اختیار خودش دور می زند کفایت می کند و اگر این مقدار هم نبوده، باید دو شوط دیگر انجام دهد.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: دو شوط کامل انجام دهد بما أنّه یحتمل من السبعه. آیه الله تبریزی: بی اختیار شدن، مانع صحّت طواف نیست، وقتی که شروع، به اختیار بوده است. آیه الله خویی: حرکت به سبب ازدحام مبطل طواف نیست. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۴۲). آیه الله سبحانی: دو شوط دیگر به قصد جبران نقص انجام دهد و احتیاطاً پس از نماز طواف را اعاده کند. آیه الله سیستانی: اگر به کلّی از او سلب اختیار شده است، دو شوط دیگر انجام دهد. آیه الله فاضل: باید از همانجایی که در شوط اول طواف را خراب کرده، طواف را تصحیح و اتمام و احتیاطاً اعاده هم بنماید. اگر موالات عرفیه به هم نخورده باشد و الّا اعاده کافی است ظاهراً. آیه الله مکارم: اگر از اول قصد کرده خود را در میان طواف کنندگان قرار دهد و با آنها بچرخد، آنچه را با فشار جمعیت به جا می آورد جزء طواف است و صحیح می باشد.
۴- [۴] . آیه الله سبحانی: و اینکه در طواف مستحبی وضو شرط نیست و نماز آن را می توان در همه جای مسجدالحرام خواند.

(۷۶۶) س – در طواف مستحبی، زنان می دانند که به بدن مردان نگاه می کنند و احیاناً هم در بین فشار مردان قرار می گیرند، از نظر شرع اشکال ندارد؟

ج – اگر اختیاراً نگاه به نامحرم نکننـد اشـکال نـدارد، ولی در ازدحام بهتر است مراعات کننـد و در هر صورت طواف صـحیح است.

(۷۶۷) س – آیا در طواف های مستحبی هم ختنه شرط است یا نه؟

ج – بلی شرط است.

(۷۶۸) س – محرم وارد مکه شـد، آیـا می توانـد قبـل از اعمـال عمره تمتع یا قبل از اعمال عمره مفرده و همچنین پس از محرم شـدن به احرام حـج تمتع و قبـل از رفتن به عرفـات، طواف مسـتحبی به جـا آورد یـا خیر؟ و اگر به جا آورد، به عمره و حجش ضرر می زند یا نه؟

ج (۱) – احوط ترک طواف (۲) مستحبی است در فرض سؤال ولی به عمره و حج

ص:۴۳۳

۱- [۱] . آیه الله زنجـانی: در عمره و حـج تمتع کسـی که طواف واجبش –ولو طواف نسـاء– را انجام نـداده نمی توانـد طواف مسـتحب انجـام دهـد و اگر بعـد از احرام حـج و قبـل از رفتن به عرفات، طواف مسـتحب کرد، بنابر احتیاط مسـتحب، احرام را تجدیـد کنـد. آیه الله سـبحانی: ولی اگر بعـد از احرام حـج و پیش از رفتن به عرفات طواف مسـتحبی انجام داد باید «لبیک» را تجدید کند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اشکالی ندارد. (پرسش های جدید حج، س ۶۹).

ضرر نمی زند.

(۷۶۹) س - آیا می شود هر شوط از طواف مستحب را به نیت یکی از مؤمنین به جا آورد، یا باید مجموع هفت شوط را برای یک نفر به جا آورد؟

ج - نیابت در یک شوط صحیح نیست، ولی می تواند مجموع را به نیت چند نفر انجام دهد. (۱)

(۷۷۰) س - آیا جایز است طواف مستحبی را خارج از حد طواف واجب به جا آوردیا نه؟

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: یک شوط طواف مستحب نیز چنانچه به قصد تقرب و رضای الهی باشد مانعی ندارد و می شود حتی آن را به نیابت از دیگری انجام داد ولی نمی توان هر یک شوط از یک طواف کامل را به نیابت کسی انجام داد ولی می توان مجموع آن را به نیابت چندین نفر انجام داد و یا ثوابش را به آن ها هدیه کرد. آیه الله سیستانی: نیابت در یک شوط نیز صحیح است ولی در این صورت نباید مجموع هفت شوط را به عنوان یک طواف انجام دهد. (ملحق مناسک، سؤال ۱۷۸). آیه الله مکارم: و نیز می تواند ثواب هر شوط را به یک نفر اهدا کند..

ج (۱) - جایز نیست (۲) مگر در مورد ضرورت. (۳)

(۷۷۱) س - اگر حاجی از منی برگشته و هنوز طواف واجب را به جا نیاورده است، آیا می تواند طواف مستحبی به جا آورد یا نه؟

ج - احوط آن است که تا اعمال واجب را انجام نداده، طواف مستحبی نکند. (۴)

آداب و مستحبات طواف (۱)

(۵)

(۷۷۲) م - در حال طواف (۶)، مستحب است بگوید:

«أللَّهُمَّ إنِّی أسْأَلُک بِاسْمِک الَّذِی یُمْشی بِهِ عَلی طَلَلِ الْماءِ کما یُمْشی بِهِ عَلی جُدَدِ الْأَرْضِ وَأَسْأَلُک بِاسْمِکَ الَّذِی یَهْتَزُّ لَهُ عَرْشُکَ وَأَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الَّذِی تَهْتَزُّ لَهُ اقْدامُ مَلائِکَتِکَ وَأَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الَّذِی دَعاکَ بِهِ مُوسی مِنْ جانِبِ الطُّورِ فاسْتَجَبْتَ لَهُ وَأَلْقَیْتَ عَلَیْهِ مَحَبَّةً مِنْکَ وَأَسْأَلُکَ بِاسْمِکَ الَّذی غَفَرْتَ بِهِ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله ما تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَما تَأَخَّرَ وأتْمَمْتَ عَلَیْهِ نِعْمَتَک أنْ تَفْعَلَ بِی کذا وَکذا».

و به جای کذا و کذا حاجت خود را بطلبد.

و نیز مستحب است در حال طواف بگوید:

«أللَّهُمَّ إنِّی إلَیْک فَقِیْرٌ وَإنِّی خائِفٌ مُسْتَجِیْرٌ فَلا تُغَیِّرْ جِسْمِی وَلا تُبَدِّلْ إسْمِی».

و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد بخصوص وقتی که به در خانه کعبه

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: در این جهت مانند طواف واجب است و مطابق حاشیه مسأله ۵۹۲ عمل شود.

۲- [۲] . مراجعه شود به پنجم از واجبات طواف. آیه الله اردبیلی: چنانچه اتصال به جمعیت طواف کننده وجود داشته باشد، حتی در طواف واجب، لازم نیست طواف بین مقام و کعبه انجام شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۹۲ مراجعه شود.

۴- [۴] . مراجعه شود به سؤال ۷۶۸

۵- [۵] . آیه الله مکارم: این مستحبّات را به قصد رجاء به جا آورد.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: و شایسته است که در حال طواف، همواره خشوع و حضور قلب داشته و به ذکر خدا مشغول باشد و ادعیه وارده را قرائت نماید. (مناسک حج، م ۲۸۱).

می رسد و بخواند این دعا را:

«سائِلُـک، فَقِیْرُک، مِسْـکِیْنُکَ بِبابِکَ، فَتَصَـدَّقْ عَلَیْهِ بِالجَنَّهِ، أَللّهُمَّ الْبَیْتُ بَیْتُکَ وَالحَرَمُ حَرَمُکَ وَالْعَبْـدُ عَبْـدُکَ وَهـذا مَقامُ الْعائِذِ بِکَ الْمُسْتَجِیرِ بِکَ مِنَ النَّارِ فَأَعْتِقْنِی وَوَالِدَیَّ وَأَهْلِی وَوُلْدِی وَإِخْوانِیَ الْمُؤْمِنِینَ مِنَ النَّارِ یا جَوادُ یا کَرِیمُ».

و وقتی که به حجر اسماعیل رسید رو به ناودان و سر را بلند کند و بگوید:

«أَللّهُـمَّ أَدْخِلْنِی الْجَنَّهَ وَأَجِرْنِی مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِـکَ وَعـافِنِی مِنَ السُّقْمِ وَأَوْسِـعْ عَلَیَّ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلالِ وَادْرَأْ عَنِّی شَـرَّ فَسَـقَهِ الجِنِّ وَالْإِنْسِ وَشَرَّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

و چون از حجر بگذرد و به پشت کعبه برسد، بگوید:

«یا ذَا الْمَنِّ وَالطَّوْلِ یاذَا الجُودِ وَالْکَرَمِ إِنَّ عَمَلِی ضَعِیفٌ فَضاعِفْهُ لِی وَتَقَبَّلْهُ مِنِّی إِنَّکَ أَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ».

و چون به رکن یمانی برسد دست بردارد و بگوید:

«یـا أَللّهُ یـا وَلِیَّ الْعـافِیَهِ وَخالِقَ الْعافِیَهِ وَرازِقَ الْعافِیَهِ وَالْمُنْعِمُ بِالْعافِیَهِ وَالمَنّانُ بِالعافِیَهِ والْمُتَفَضِّلُ بِالْعافِیَهِ عَلَیَّ وَعَلی جَمِیعِ خَلْقِکَ یا رَحْمـانَ الـدُّنْیا وَالْآخِرَهِ وَرَحِیْمَهُمـا صَـلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْزُقْنـا الْعافِیَهَ وَتَمامَ الْعافِیَهِ وَشُـکْرَ الْعافِیَهِ فی الـدُّنْیا وَالْآخِرَهِ یا أَرْحَمَ الرَّاحِمِیْنَ».

پس سر به جانب کعبه بالا کند و بگوید:

«اَلحَمْـدُ للهِ الَّذی شَـرَّفَکِ وَعَظَّمَـکِ، وَالحَمْـدُ للهِ الَّذی بَعثَ مُحَمَّداً نَبِیّاً وَجَعَلَ عَلِیّاً اماماً. أَللّهُمَّ اهْـدِ لَهُ خِیارَ خَلْقِکَ وَجَنِّبْهُ شِـرارَ خَلْقِکَ».

و چون میان رکن یمانی و حجر الأسود برسد، بگوید:

«رَبَّنا آتِنا فی الدُّنیا حَسَنَهً وَفِی الْآخِرَهِ حَسَنَهً وَقِنا عَذابَ النَّارِ».

و در شوط هفتم وقتی که به مستجار (۱) رسید مستحب است دو دست خود را بر دیوار خانه بگشاید و شکم و روی خود را به دیوار کعبه بچسباند و بگوید:

«أَللّهُمَّ الْبَیْتُ بَیْتُکَ وَالْعَبْدُ عَبْدُکَ وَهذا مَکانُ الْعائِذِ بِکَ مِنَ النَّارِ».

۱- [۱] . مستجار در پشت کعبه در نزدیک رکن یمانی برابر در خانه کعبه قرار دارد..

ص:

فصل پنجم: نماز طواف

اشاره

(۷۷۳) م - واجب است بعد از تمام شدن طواف عمره، دو رکعت نماز بخواند؛ مثل نماز صبح.

(۷۷۴) م - می تواند نماز طواف را با هر سوره ای که خواست بخواند، مگر سوره های سجده (۱)، و مستحب است در رکعت اول، بعد از «حمد»، سوره «قل هو الله احد» را بخواند و در رکعت دوم، سوره «قل یا أیها الکافرون» را بخواند.

(۷۷۵) م - جایز است نماز طواف را بلند بخواند مثل نماز صبح یا آهسته مثل نماز ظهر.

(۷۷۶) م - شک در رکعات نماز طواف موجب بطلان نماز است (۲) و باید اعاده کند و

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: قرائت سوره های سجده در نماز، مانعی ندارد ولی نباید آیه سجده را بخواند. آیه الله سیستانی: قرائت سوره های سجده در نماز جایز است، ولی اگر سجده را انجام داد نماز باطل می شود مگر اینکه سهواً سجده کند و اگر سجده نکند نماز صحیح است ولی گناه کرده است و اگر قبل از آیه سجده، به سوره ای دیگر عدول کند اشکال ندارد هر چند عمداً شروع کرده باشد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: بعد از استقرار آن به تروّی علی الأحوط، و اظهر اعتبار ظنّ در رکعات است مثل ظنّ در افعال؛ چه ظنّ به وجود باشد یا عدم به مصحّح باشد یا مبطل به رکن باشد یا غیر آن، در محل شک و یا نسیان باشد یا خارج از محل. پس لوازم آن از تدارک یا بطلان یا عدم تدارک را مترتّب می کند، اگر چه احتیاط در اعاده است فی الجمله، در صورت تعلّق ظنّ به فعل که تدارک نمی کند مگر در موردی که انجام دادن آن مبطل نباشد یقیناً (وسیله ص۲۳۹ و۲۴۷)..

بعید نیست اعتبار ظنّ در (۱) رکعات و در ظن در افعال (۲) احتیاط کند. و در احکام، این نماز با نماز یومیه مساوی است.

(۷۷۷) م – احوط آن (۳) است که بعد از طواف مبادرت به نماز کند و زود به جا آورد.

(۷۷۸) م – واجب است که این نماز (۴) نزد مقام ابراهیم واقع شود و احتیاط (۵)

۱- [۱] . آیه الله مکارم: احتیاط واجب اعاده بعد از اتمام است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ظن در افعال، در نماز ملحق به یقین است. آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی: ظن در افعال حکم شک را دارد. آیه الله گلپایگانی، آیه الله فاضل: ظن در افعال معتبر است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه اظهر آن است که نماز طواف را باید بلافاصله پس از طواف به جا آورد به طوری که عرفاً گفته شود که نماز پس از طواف خوانده شد و اگر عمداً به قدری فاصله بیندازد که موالات عرفیه به هم بخورد، احتیاط واجب آن است که طواف را اعاده کند. آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: بایستی بعد از طواف مبادرت به نماز کند، که در عرف نگویند بین آنها فاصله شده و آیه الله خویی اضافه نموده اند که: فصل بین طواف و نماز طواف مبطل طواف است و اگر تدارک نشود حج باطل می شود. (استفتائات، ص۲۴۶، س۷۳۰). آیه الله خامنه ای: نباید بین طواف و نماز آن فاصله ایجاد شود. (مناسک حج، م۳۳۶) آیه الله زنجانی: نماز طواف وقت معینی ندارد ولی چون از توابع و ملحقات طواف است موالات بین طواف واجب و نماز معتبر است، یعنی نباید بدون عذر بین آن و طواف، فاصله بیندازد به قدری که عرفاً از توابع آن به حساب نیاید؛ ولی اگر به جهت عذری مانند تشکیل صفوف جماعت یا تجدید وضو به تأخیر بیفتد اشکال ندارد و اگر بدون عذر، نماز را به تأخیر بیندازد باید بعد از خواندن نماز، طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله سیستانی: به این معنی که به نظر عرف بین آن دو فاصله ای نباشد ولی فاصله به مقدار ده دقیقه برای استراحت یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد ولی کاری دیگر مانند نماز قضا به احتیاط واجب نباید انجام دهد. آیه الله فاضل: اقوی مبادرت به نماز است و در صورتی که عالماً و عامداً اخلال به فوریت کند. ظاهراً طواف باطل می شود و اگر تدارک نکند و وقت بگذرد حج نیز باطل است. آیه الله نوری: احتیاط واجب آن است که بعد از انجام طواف مبادرت کند به خواندن نماز آن.

۴- [۴] . آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب نزد مقام واقع شود. (مناسک، مسأله ۱۱۰).

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: احوط بلکه اظهر آن است... . آیه الله خامنه ای: واجب است که نماز]طواف (پشت مقام ابراهیم علیه السلام و – در صورت عدم

واجب (۱) آن است که پشت مقام به جا آورد (به طوری] که سنگی که مقام است بین او و خانه کعبه واقع شود (۲) و بهتر آن است که هرچه ممکن باشد نزدیک تر بایستد، لیکن نه به طوری که مزاحمت با سایرین کند.

(۷۷۹) م - اگر به واسطه زیادی جمعیت (۳) نتوانست پشت مقام بایستد؛ به طوری که گفته شود نزد مقام نماز می کند به واسطه دوری زیاد (۴)، در یکی از دو جانب به جا (۵) آورد

ص:۴۴۱

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه اظهر آن است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: نماز طواف واجب را باید «پشت مقام» به جا آورد و همچنین باید نزدیک مقام باشد به قدری که مردم بگویند «نزد مقام» نماز می خواند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: در مواقع ازدحام طواف کنندگان، لازم نیست نماز طواف واجب را نزد مقام بخواند، هر چند بتواند با محافظت همراهان، نزدیک مقام نماز بخواند؛ بنابراین می تواند تا جایی که مزاحمت طواف کنندگان نباشد عقب برود، اما باید پشت مقام بایستد به طوری که عرفاً رو به مقام و کعبه باشد و نماز در قسمت های راست و چپ مقام، صحیح نیست، هر چند به مقام نزدیک تر باشد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله نوری: در هر نقطه ای از مسجدالحرام نماز طواف را بخواند مجزی است هر چند بهتر است که نسبت به مقام حضرت ابراهیم، الأقرب فالأقرب (هر چه نزدیکتر باشد بهتر است) را مراعات کند.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: در صورت عدم تمکّن و بُعد مفرط، در یکی از دو جانب آن به جا آورد. آیه الله تبریزی: نماز باید پشت مقام باشد و در نزدیکی آن و در صورت عدم تمکّن از نزدیکی مقام، با مراعات الأقرب فالاقرب به مقام بنابر احتیاط، پشت مقام می تواند به جا آورد.

در جایی که گفته شود نزد مقام نماز می خواند. (۱)

(۷۸۰) م - اگر ممکن نشد در دو جانب نزد مقام نماز را به جا آورد باید (۲) ملاحظه نزدیک تر را بکند از میان دو جانب و پشت (۳) مقام، و اگر سه طرف مساوی باشند، در پشت نماز بخواند و در دو طرف کافی نیست (۴) و اگر دو طرف نزدیک تر از پشت باشند

ص:۴۴۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و اگر آن نیز امکان پذیر نشد، در هر جای مسجد که نماز بخواند کافی است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و اگر آن هم ممکن نباشد، مراعات می کند الأقرب فالأقرب به سوی خلف مقام و دو جانب آن را، با رعایت احتیاط، در صورت دوران امر بین بعض مراتب خلف و احَد جانبین به جمع در نماز بلکه به اعاده، پس از تمکّن از نماز در پشت سر، اگرچه در آخر وقت امکان باشد و نماز طواف مستحب در هر جای مسجد باشد جایز است. (مناسک، ص۱۱۸). آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: هر گاه به خاطر ازدحام جمعیت نتواند نزد مقام نماز بخواند نماز را در نزدیکترین نقطه به مقام به جا آورد خواه این نقطه، پشت مقام ابراهیم محسوب شود یا دو جانب آن، و کوشش کند با وجود نزدیک ترین نقطه به نقطه دورتر نرود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه باید در پشت بخواند حتی اگر فاصله پشت مقام بیشتر از فاصله دو طرف باشد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حکم آن در مسأله قبل گذشت. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۷۷۸ مراجعه شود. آیه الله فاضل: احوط نماز خلف مقام است.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: کافی است..

به مقام ولکن هیچ کدام نزد مقام نباشد بعید نیست جایز بودن اکتفا به پشت لکن احتیاط آن است که یک نماز در پشت مقام بخواند و یک نماز در یک طرف با ملاحظه نزدیک تری و احوط (۱) اعاده نماز است در صورت امکان در پشت مقام تا وقتی که

وقت (۲) تنگ نشده برای سعی. (۳)

(۷۸۱) م - جایز است نماز طواف مستحب را در هر جای مسجدالحرام که بخواهد به جا آورد، اگرچه در حال اختیار، بلکه گفته اند که آن را می تواند عمداً ترک (۴) کند.

(۷۸۲) م - اگر کسی نماز طواف واجب را فراموش کند باید هر وقت که یادش آمد در مقام ابراهیم به جا آورد و به همان دستوری که در مسأله ۷۷۸ به بعد ذکر شده عمل نماید. (۵)

(۷۸۳) م - اگر نماز طواف را فراموش کند و در بین سعی بین صفا و مروه یادش بیاید، از همانجا سعی را رها کند و برگردد، دو رکعت نماز را بخواند، بعد از آن، سعی را از همانجا (۶) تمام کند.

(۷۸۴) م - شخصی که نماز را فراموش کرده و سایر اعمال را که بعد از نماز باید

۱- [۱] . آیه الله فاضل: اولی اعاده نماز است. آیه الله گلپایگانی: بهتر آن است که هر وقت توانست نماز را دوباره پشت مقام رجاءً بخواند..

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: اعاده لازم نیست. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۵۲).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: تا وقتی که موالات عرفیه بین طواف و نماز به هم نخورد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: مورد تأمّل است (مناسک شیخ، ص۴۷). آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی: سزاوار نیست ترک کنند. آیه الله سیستانی: ظاهر آن است که نماز طواف مستحب، مستحب است. آیه الله مکارم: ترک آن مشکل است.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: این در صورتی است که در مکه یا حوالی آن یادش بیاید، ولی اگر بعد از دور شدن از مکه یادش آمد می تواند همانجا نماز بخواند.

۶- [۶] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت تجاوز از نصف، بقیه سعی را و در کمتر از نصف، همه آن را مجدداً به جا آورد. (آداب و احکام حج، مسأله ۶۴۱)..

عمل کند، عمل کرده، اعاده آنها ظاهراً لازم نباشد، اگرچه احتیاط استحبابی در اعاده است.

(۷۸۵) م - اگر برگشتن به مسجدالحرام مشکل باشد از برای شخصی که نماز را فراموش کرده، باید هرجا (۱) یادش آمد نماز را به جا آورد، اگرچه در شهر دیگر باشد (۲) و برگشتن به حرم لازم (۳) نیست، اگرچه آسان باشد. (۴)

(۷۸۶) م - اگر کسی این نماز را به جا نیاورد و بمیرد، واجب است بر پسر بزرگِ (۵)

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: و در این صورت احتیاطاً برای نماز نائب بگیرد که نائب نیز نزد مقام بخواند. آیه الله سیستانی: اگر بعد از بیرون رفتن از مکه یادش بیاید، احتیاط واجب آن است که برگردد و نزد مقام نماز به جای آورد و اگر برگشتن برای او مشقت دارد نماز را در همان موضعی که یادش آمده انجام دهد و لازم نیست برای انجام نماز به حرم برگردد، گرچه میسور باشد. آیه الله فاضل: اگر در منی باشد مخیر است بین خواندن نماز در منی و استنابه و الاّـ در هر جا که هست همانجا نماز بخواند گرچه جوازِ گرفتنِ نایب هم بعید نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: اگر پیش از خروج از مکه به یاد آورد و برگشت به مسجدالحرام برای او حرجی نباشد، باید برگردد به مسجدالحرام برای انجام نماز طواف، و اگر پس از خروج از مکه مکرّمه به یادش آمد که نماز طواف را نخوانده است، باید آن را در همان محلی که به یاد آورده اقامه کند. (مناسک حج، م۳۳۹)

۳- [۳] . آیه الله بهجت: و احوط آن است برگردد به حرم اگر دشوار نباشد و آنها را به جا آورد و بعضی در صورت تعذر برگشتن به مقام، استنابه را لازم دانسته اند بنابراین احوط جمع است میان قضای آنها، در هرجا که متذکر شود و گرفتن نایب که آنها را در مقام به جای آورد. (مناسک شیخ، ص ۴۸). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط و اولی این است برگشته و نماز را در حرم به جا آورد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بهتر است نایب هم بگیرد تا خلف مقام برای او به جا آورد، (مناسک فارسی، مسأله ۱۱۴). آیه الله فاضل: برگشتن مطابق احتیاط است ولی واجب نیست. آیه الله مکارم: منظور برگشتن به حرم، خارج از مسجدالحرام است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: مطابق حاشیه مسأله ۷۸۲ عمل شود.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: بر ولی او لازم است آن را قضا کند. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید پسر بزرگترش، آن را از طرف پدر قضا کند. (مناسک، م۳۳۰). آیه الله مکارم: و اگر دیگری نیز به جا آورد کفایت می کند..

او، که آن را قضا کند؛ به نحوی که در کتاب «صلات» تفصیل داده شده است.

(۷۸۷) م - جاهل (۱) به مسأله، در احکامی که برای ناسی ذکر شد، شریک است با او.

(۷۸۸) م - واجب است بر هر مکلفی که نماز خود را یاد بگیرد و قرائت و ذکرهای واجب را پیش کسی درست کند که تکلیف الهی را به طور صحیح به جا آورد، خصوصاً کسی که می خواهد به حج برود باید نماز را تصحیح کند (۲)، چون بعضی گفته اند (۳) اگر نماز او درست نباشد عمره او باطل است و همچنین حج نیز باطل است. پس علاوه بر آنکه به این قول، از حجّه الاسلام برائت ذمّه پیدا نمی کند، ممکن است چیزهایی که در احرام بر او حرام شده بود؛ مثل زن و چیزهایی که گذشت، بر او حلال نشود. (۴)

(۷۸۹) م - اگر شخصی نتوانست قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد باید نماز را

ص:۴۴۵

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: قاصر و یا مقصّر. (مناسک حج، م۳۴۰)
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: کسی که می تواند همه یا برخی از اشتباه های نمازش را تصحیح کند باید طواف را به تأخیر بیندازد و پس از تصحیح قرائت، طواف و نماز آن را به جا آورد، ولی اگر بدون اطلاع از این امر طواف و اعمال بعدی را به جا آورد، هر وقت متوجه شود باید قرائتش را یاد بگیرد و نماز طوافش را به تفصیلی که در مسأله ۷۸۲ گذشت بخواند، ولی طواف و اعمال بعدی او صحیح است.
۳- [۳] . آیه الله تبریزی: اگر با فرض تمکّن به طور ملحون نماز بخواند نمازش باطل است مگر اینکه جاهل قاصر یا معتقد به صحّت قرائت باشد و در فرض تعمّد حجّش باطل می شود. آیه الله سبحانی: اگر کسی با احرام عمره وارد مکه شد و عمداً از یادگیری قرائت صحیح سرباز زد، معصیت کار است و در صورتی که برای او حرجی نباشد باید در احرام بماند و قرائت نماز را اصلاح کند و در صورت حرجی بودن طواف و نماز را به جا آورده و سپس نماز را یاد بگیرد و به طور صحیح اعاده کند و اگر نتوانست یاد بگیرد احتیاطاً نائب بگیرد. آیه الله خویی: اگر در زمانی که نماز خواند می توانست صبر کند و قرائتش را تصحیح نماید و مع ذلک با قرائت ملحون نماز بخواند نمازش باطل است مگر جاهل قاصر باشد و در فرض تعمّد حجّش باطل می شود.
۴- [۴] . آیه الله مکارم: البته دقّت های علمای تجوید شرط نیست همین اندازه که عربی صحیح صدق کند کافی است..

به هر ترتیبی که می تواند خودش به جا آورد و کافی است و اگر ممکن است، کسی را بگمارد که نماز را تلقین او کند (۱) و احتیاط آن است که در مقام ابراهیم به شخص عادلی اقتدا کند، لیکن (۲) اکتفا به نماز جماعت نکند؛ چنان که نایب گرفتن نیز کافی نیست. (۳)

(۷۹۰) م – نماز طواف را در همه اوقات می شود خواند مگر آنکه مزاحمت کند با

ص:۴۴۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: قرائت به همین مقدار که عربی صحیح بر آن صدق کند کافی است و کسی که اصلاً امکان صحیح خواندن برایش وجود ندارد، مثل کسی که لکنت زبان دارد، به همان نحو اگر بخواند صحیح است و تکلیف دیگری ندارد، ولی چنانچه می توانسته قرائت خود را تصحیح کند و مسامحه کرده و اکنون امکان تصحیح برایش وجود ندارد، باید خودش نماز را بخواند و اگر ممکن بود کسی هم به او تلقین کند و احتیاط واجب آن است که آن را به جماعت نیز بخواند و نایب نیز بگیرد. آیه الله سبحانی: و اگر بتواند نماز صحیح را با تلقین کسی انجام دهد احتیاطاً این را ترک نکند و در این صورت احتیاطاً نائب نیز بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و اگر ممکن شود نماز طواف را در مقام به جماعت بخواند و در صورت عدم امکان جماعت، عمل به وظیفه یومیه کافی است (مناسک، س۱۰۵).

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: جایز بودن اقامه نماز طواف به جماعت معلوم نیست. (مناسك حج، م۳۴۳) آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: نماز جماعت و گرفتن نایب لزومی ندارد. آیه الله سبحانی: احتیاط آن است در صورت امکان به جماعت هم انجام دهد و نایب بگیرد، ولی به آنها اکتفا نکند و خودش به هر ترتیبی که می تواند به جا آورد. آیه الله سیستانی: اگر نتواند قرائت خود را تصحیح کند، هر چند در اثر مسامحه و سهل انگاری، ولی مقدار زیادی از سوره حمد را بتواند به طور صحیح بخواند، خواندن حمد به همین صورت کافی است و اگر نتواند، به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یادگرفتن همه حمد نباشد اگر به مقدار معتنابه یاد بگیرد کافی است و اگر نتواند، مقداری از قرآن را بخواند که عرفاً قرآن خواندن صدق کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و امّا سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر یاد گرفتن قرائت و احکام واجبه نماز ممکن نشود، نماز طواف را به جماعت بخواند ولی اکتفا به آن اشکال دارد و واجب است به طور فرادی نیز بخواند و اگر نایب هم بگیرد جهت نماز، بهتر و مطابق با احتیاط است. (مناسک فارسی، ص۸۱، مسأله ۱۱۳)..

وقت نماز واجب، که اگر نماز طواف بخواند موجب فوت یومیه شود، پس باید اول نماز یومیه را بخواند. (۱)

(۷۹۱) م - اگر کسی از روی بی مبالاتی مسامحه کرد در یاد گرفتن قرائت و ذکر واجب نماز تا وقت تنگ شد، نماز را به (۲) هر نحو که می تواند باید بخواند و صحیح است (۳)، لیکن معصیت کار است و احتیاط آن است که به دستور مسأله ۷۸۹ عمل کند و اگر ممکن است کسی را وادار کند که تلقین او کند. (۴)

(۷۹۲) م - نماز طواف استحبابی لازم نیست در نزد مقام ابراهیم باشد بلکه در هر جای مسجدالحرام جایز است، به خصوص در موقع ازدحام مناسب است مراعات سایر حجاج را بنمایند.

استفتائات نماز طواف

(۷۹۳) س - کسی نماز طوافِ عمره را در داخل حِجر اسماعیل به جا آورده و بعد از تقصیر متوجه شده است، وظیفه او چیست؟

ج - باید نماز را اعاده کند. (۵)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و همچنین است اگر مزاحمت کند با واجب اهمّ دیگری، و در هر حال اگر نافرمانی کرده نماز طواف را بخواند صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به کامل ترین شکلی که می تواند -ولو با تلقین- بخواند و کفایت می کند و به جماعت خواندن، مطابق احتیاط استحبابی است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۷۸۹ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب به هر نحوی که خودش می تواند بخواند و با جماعت هم بخواند و نایب هم بگیرد. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب در صورت مقصِّر بودن، این است که هم نماز را به کیفیتی که بیان آن گذشت به جا آورد و هم آن را به جماعت بخواند و هم نایب جهت انجام آن از طرفش بگیرد. (مناسک، مسأله ۳۳۱).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: و اعاده اعمال بعد لازم نیست.

(۷۹۴) س – شخصی بعد از طواف، وضویش باطل شد و خجالت کشید که بگوید، نمازش را بی وضو خواند و بعد از آن، سعی و تقصیر را انجام داد و مُحل شد، وظیفه او چیست؟

ج (۱) – باید نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. (۲)

(۷۹۵) س – زنی نماز طواف خود را در حجر اسماعیل خواند و چون به منزل آمد، ملتفت شد که حایض شده است و تا وقوف به عرفات پاک نمی شود، وظیفه او نسبت به نماز چیست و آیا عمل او صحیح است یا خیر؟

ج – عمره او صحیح است و باید برای حج تمتع محرم شود و وقتی خواست طواف و نماز حج را انجام دهد، قبل یا (۳) بعد از آن (۴)، نماز طواف عمره تمتع را به جا آورد. (۵)

(۷۹۶) س – کسی که هرچه سعی نمود موارد غیر صحیحِ قرائتِ خود را تصحیح

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید نماز طواف را بخواند و سپس طواف و نماز و اعمال بعدی را اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی، آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید طواف را نیز اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض سؤال (که بعد از عمره تمتع هنوز محرم برای اعمال حج نشده است) باید نماز را اعاده کند و سعی و تقصیر او صحیح است. لکن احتیاط مؤکد در اعاده سعی و تقصیر نیز می باشد. (مناسک عربی، ص۱۱۷ و مجمع المسائل، ج۱، ص۴۶۶).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: از مسأله ۲۹۴ مناسک استفاده می شود که قبل از طواف حج باید آن را جبران نماید. آیه الله سبحانی: قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را بخواند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: قبل از طواف حج آن را به جا آورد.

۵- [۵] . مراجعه شود به سؤال ۷۲۲. آیه الله تبریزی: احتیاط این است که قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را قضا کند. آیات عظام خویی، زنجانی، سیستانی: قضای نماز را باید قبل از طواف حج بخواند. (مناسک عربی، مسأله ۲۹۲). آیه الله مکارم: احتیاط آن است که نماز سابق را قبل از طواف حج به جا آورد..

کند نتوانست و نیز شخصی دیگر را جهت اقتدا کردن و یا تلقین نمودن قرائت صحیح پیدا نکرد وظیفه اش چیست؟

ج – به هر نحو قدرت دارد بخواند و به جماعت خواندن حتی در فرض امکان واجب نیست. (۱)

(۷۹۷) س – در موقعی که شخص طواف می کرده جمعیت زیاد بوده و بعد از آن در اثر ازدحام، نتوانسته است که نزدیک مقام نماز بخواند و در آن وقت چاره ای بغیر از نماز خواندن دور از مقام نداشته، آیا نماز او صحیح است یا خیر؟

ج – اگر امکان نداشته با فرض اضطرار (۲) مانع ندارد. (۳)

(۷۹۸) س – آیا در صورت ازدحام که نشود پشت مقام یا احد الجانبین آن نماز طواف خواند تا حدود منبر و نماز در قسمت راست یا چپ منبر خوانده شد، باز هم نماز در مقام، در صورت امکان، همان روز یا روزهای دیگر لازم است؟

ج – در صورتی که تا بعد از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز آن عذر باقی بوده اعاده واجب نیست. (۴)

(۷۹۹) س – در مسأله شش نماز طواف، در تحریرالوسیله فرموده اید:

«و الأحوط

۱– [۱] . مراجعه شود به مسأله ۷۸۹. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۷۸۹ مراجعه شود. آیه الله مکارم: مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست.

۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر پشت مقام نماز خوانده باشد کافی است. آیه الله بهجت: و گذشت رعایت احتیاط در ذیل مسأله ۷۸۰. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۷۸۰ رجوع شود. آیه الله نوری: در صورت ازدحام، در غیر پشت مقام مانعی ندارد.

۳– [۳] . آیه الله زنجانی: در این مسأله و مسأله بعد به حاشیه مسأله ۷۷۹ مراجعه شود.

۴– [۴] . آیه الله بهجت: گذشت رعایت احتیاط در مسأله ۷۸۰. آیه الله سیستانی: در هر صورت اعاده لازم نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه خوب است..

الإقتداء بشخص عادل» و در مسأله اول نماز جماعت همان کتاب فرموده اید:

«بَلْ مشروعیه الجماعه فی صلاه الطواف و کذا صلاه الإحتیاط محلّ اشکال» بفرمایید منظور چیست؟

ج - منظور از مشروعیت، صحت است و احتیاط مزبور استحبابی است و نباید به جماعت اکتفا شود. (۱)

(۸۰۰) س - برای کسانی که قرائتشان درست نیست و می خواهند نماز طوافشان را به جماعت بخوانند، آیا می توانند نماز طواف حج را به نماز طواف نساء یا بالعکس و یا کسی که نایب است به کسی که نایب نیست و یا نماز طواف واجب را به مستحب و بالعکس اقتدا کنند یا نه؟

ج (۲) - اکتفا به جماعت نباید بکنند و احتیاط (۳) در همه موارد سؤال حاصل می شود.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در صورت تمکن از یادگیری و مسامحه در آن، احتیاط در خواندن نماز طواف به جماعت ترک نشود هر چند نباید به آن اکتفا کرد. آیه الله بهجت: جماعت در نماز طواف واجب، مستحب است. (وسیله، ص۲۸۵) آیه الله سبحانی: احتیاط وجوبی است آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: خواندن نماز به جماعت، احوط است ولی نباید به آن اکتفا شود. آیه الله مکارم: بهتر ترک این احتیاط است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: در نماز طواف نمی توان به جماعت اکتفا کرد و حکم کسی که قرائتش درست نیست در حاشیه مسأله ۷۸۸ گذشت و نیابت چنین کسی در حج و عمره واجب، صحیح نیست. آیه الله سبحانی: نماز طواف را می شود به جماعت خواند ولی احتیاطاً به آن اکتفا نشود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در مواردی که نماز طواف را به جماعت می خواند، نمی تواند به امامی اقتدا کند که نماز مستحبی می خواند، بلکه امام باید مشغول نماز واجب مثل نماز طواف واجب و یا نماز یومیه ادا یا قضا باشد. آیه الله بهجت: گذشت استحباب جماعت در نماز طواف واجب، و همچنین می تواند اقتدا کند در طواف مستحب با طواف واجب امام (ذخیره ۲، ص۲۳۵ و ص۲۱۷). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: برای رعایت احتیاط باید به نماز طواف واجب اقتدا کند. آیه الله خامنه ای: جایز بودن اقامه نماز طواف به جماعت معلوم نست. (مناسک حج، م ۳۴۳)

(۸۰۱) س – کسی که قرائتش درست نیست، آیا می تواند تبرعاً از کسی که حج واجب بر عهده دارد نیابت کند و حج انجام دهد؟

ج – نیابت چنین شخصی صحیح نیست (۱) هرچند تبرعی باشد، مگر آنکه بتواند قرائت خود را تصحیح کند و از ذوی الأعذار محسوب نباشد، که در این صورت می تواند نیابت را قبول نماید، ولی باید قرائت خود را درست کند.

(۸۰۲) س – افرادی با اینکه قرائتشان درست نیست و کلمات نماز را نمی توانند درست بگویند، در حج نایب می شوند و عمره را به نیت منوب عنه انجام می دهند، بعد متوجه می شوند (۲) که نمی توانند نایب شوند، آیا چگونه از احرام خارج می شوند و برای حج چه وظیفه ای دارند؟

ج – در صورت امکان باید قرائت خود را درست کنند و عمل نیابی خود را تصحیح

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اکتفا به عملش مشکل است (مناسک، مسأله ۱۱۰). آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب. آیه الله صافی: به مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله گلپایگانی: نیابت چنین شخصی خلاف احتیاط است.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: کسی که قرائتش درست نبوده و یا از جهات دیگر معذور بوده و بدون توجّه به این عذر به نیابت از دیگری محرم شده و در وسط اعمال و یا بعد از عمره تمتّع متوجه نقص کار خود شده، احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد تا عمل را صحیحاً به جا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد و نیابتش صحیح است هر چند از اوّل نمی توانسته نایب شود. (مناسک س۱۰۶)..

نمایند تا از احرام خارج شوند، بلی اگر ممکن نیست و معذور هستند (۱) احرام آنها صحیح واقع نشده و از احرام خارج هستند. (۲)

(۸۰۳) س – کسی که مطمئن باشد قرائتش یا ذکری که در نماز می گوید درست است و نماز طواف را؛ اعم از طواف زیارت و نساء، همان گونه بخواند، بعد معلوم شود که اشتباه بوده است، آیا باید چه کند؟

ج – اگر احتمال غلط بودن آن را نمی داده، نمازش صحیح است. (۳)

ص:۴۵۲

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: باید حج را به نیت منوب عنه تمام کند ولی مجزی از منوب عنه نیست و نسبت به اجرت با مستأجر مصالحه نمایند. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط به قصد منوب عنه اعمال را به جا آورد و لکن صحّت عمره مذکور برای منوب عنه محلّ اشکال است و نسبت به اجرت نیز با مستأجر مصالحه نمایند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط باید عمل را تمام کند اگرچه مجزی نیست، البته اگر جاهل قاصر و یا غافل بوده، مجزی است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که حج را به نیت نیابی تمام کند. آیه الله زنجانی: مگر آنکه نیابت در عمره یا حج مستحب باشد. آیه الله سیستانی: احرام صحیح است و باید حج (را) به نیت منوب عنه تمام کنند هر چند به احتیاط واجب مجزی از منوب عنه نیست. آیه الله فاضل: اگر هنگام قبول نیابت، احتمال تصحیح قرائت را می داده و امکان آن نیز وجود داشته باشد، با تصحیح قرائت و انجام اعمال از احرام خارج می شود و الاّ اصل احرام باطل بوده است و در صورت بطلان احرام نیابی، می تواند برای خودش محرم شود و عمره و حج به جا آورد. آیه الله مکارم: ولی می تواند برای خودش حج به جا آورد، اگر وقت وسعت دارد حج تمتع وگرنه حج افراد به جا آورد و چنانچه حجه الاسلام به جا نیاورده حج واجب او محسوب می شود ولی پول نیابت را باید برگرداند.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: باطل است و باید نماز را به طور صحیح اعاده کند. آیه الله خویی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است. (مناسک، مسأله۳۳۶). آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اگر در اشتباه خود معذور بوده، نمازش صحیح است و اگر معذور نبوده باید اعاده نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حجّ او صحیح است ولکن نماز طواف را قضا کند و در قضای نمازِ طوافِ عمره و حج و طواف نساء رعایت ترتیب شود. (مناسک عربی، ص۱۱۳)..

(۸۰۴) س – چند روزی که اطراف کعبه به قدری شلوغ است که صف طواف تا پشت مقام ابراهیم علیه السلام می آید و نماز خواندن پشت مقام و نزدیک آن ممکن نیست مگر اینکه چند نفری اطراف انسان بایستند تا انسان نماز طوافش را بخواند، بفرمایید آیا حتماً نماز باید خَلْف مقام و نزدیک آن باشد ولو به این صورت، یا دورتر تا هرجا که می تواند به تنهایی نماز بخواند، کافی است؟

ج – اگر امکان دارد (۱) و محذوری در بین نیست، باید خلف و نزد مقام نماز بخواند (۲) و در مورد ضرورت، تأخیر مانع ندارد با مراعات الأقرب فالأقرب. (۳)

(۸۰۵) س – در نماز طواف که انسان مشغول ذکر بود، او را حرکت دادند، ذکر را تکرار کرد، دوباره تکان دادند و تکرار کرد، آیا مانعی ندارد؟

ج – اگر طوری حرکت کرده که استقرار او از بین رفته، مانع ندارد و در غیر این صورت تکرار نکند مگر به قصد احتیاط، به شرط آنکه وسوسه نباشد.

ص:۴۵۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: باید دورتر و در محلی که عرفاً پشت مقام بر آن صدق می کند، نماز بخواند و لازم نیست به مقام نزدیک باشد هرچند مراعات الاقرب فالاقرب بهتر است و ایجاد مزاحمت برای طواف کنندگان جایز نیست ولی چنانچه نماز خواندن برای آنان ایجاد مزاحمت کند، نمازش باطل نیست. آیه الله فاضل: ولو با کمک دیگران. آیه الله نوری: گفتیم که در موقع ازدحام، نماز طواف در خلف مقام لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۷۷۸ مراجعه شود.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسائل ۷۷۸ تا ۷۸۰. آیه الله زنجانی: در موقع ازدحام لازم نیست نماز نزد مقام باشد، بلکه می توانند تا جایی که مزاحمت طواف کنندگان نباشد عقب بروند، ولی باید رو به مقام و کعبه باشد. آیه الله سبحانی: باید نماز طواف را به تأخیر نیاندازد که موجب فوت موالات شود و باید با مراعات الاقرب فالاقرب به مقام اتیان شود. آیه الله مکارم: یعنی دورتر به جا آورد و از اینکه چند نفر در اطراف او حلقه بزنند اجتناب کند که موجب مزاحمت برای طواف کنندگان است و نماز او خالی از اشکال نیست..

(۸۰۶) س – آیا محمول نجسی (۱) که در طواف معفو نیست (۲)، در نماز طواف مثل نمازهای یومیه معفو است یا نه؟

ج – در نماز طواف حکم نمازهای یومیه را دارد. (۳)

(۸۰۷) س – بین طواف و نماز آن، اگر نماز مستحبی یا عبادت مستحبی دیگر به جا آورد، اشکال دارد یا نه؟

ج (۴) – احتیاط در ترک آن و مبادرت به نماز طواف است. (۵)

(۸۰۸) س – گاهی در پشت مقام ابراهیم علیه السلام جمعیت زیاد است و چون زن و مرد کنار هم قرار می گیرند، احیاناً مورد فشار ازدحام واقع می شوند، بدون اینکه ریبه و فسادی در بین باشد، آیا به نماز طواف ضرر نمی رساند؟

ص:۴۵۴

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و متنجّسی.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۵۶۲ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: چنانچه محمول نجس یا متنجس از لباس هایی باشد که بتوان با آن ستر عورت کرد، به احتیاط واجب از آن اجتناب شود. آیات عظام خویی، زنجانی، سیستانی: محمول متنجّس در طواف نیز اشکال ندارد. (مناسک عربی، مسأله ۲۹۷). آیه الله فاضل: هرگاه متنجّسی باشد که نمی تواند با آن ستر عورت کند معفو است. و اگر می تواند با آن ستر عورت کند و یا اعیان نجسه باشد محل اشکال است و به احتیاط واجب اجتناب کند. آیه الله مکارم: لباس هایی که به تنهایی ستر عورت نمی کند، در طواف و نماز آن اشکالی ندارد و نیز محمول نجس و متنجّس.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر مخلّ به فوریت عرفیه نباشد، اشکال ندارد. آیه الله زنجانی: اگر متابعت عرفی طواف و نماز را به هم بزند، انجام آن در طواف واجب بدون عذر جایز نیست و طواف را باطل می کند. آیه الله سبحانی: نباید نماز مستحبی بخواند و یا کارهای مستحبی دیگر مثل استلام حجر و... انجام دهد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اشکال ندارد اگر مخلّ به فوریت عرفیه نباشد. آیه الله خامنه ای: نباید میان طواف و نماز آن فاصله ایجاد شود، و معیار تشخیص ایجاد فاصله یا عدم آن بر مبنای عرف است. (مناسک حج، م ۳۳۶).

ج - برای نماز ضرر ندارد. (۱)

(۸۰۹) س - احیاناً انسان می داند که اگر نماز طواف را شروع کند، طواف کننده ها می آیند و او را حرکت می دهند و جابجا می کنند، در عین حال نماز را شروع می کند، آیا اگر این نماز را تمام کند، صحیح است؟

ج - اگر صحیحاً تمام کند مانع ندارد. (۲)

(۸۱۰) س - در مناسک فرموده اید بر هر مکلفی واجب است قرائت نمازهای یومیه اش را یاد بگیرد، خصوصاً برای حج، حال اگر حاجی کوتاهی کرد و برای تعلم و یادگیری قرائت نماز اقدام ننمود، آیا همین نماز باطل کفایت می کند و یا اینکه باید نایب بگیرد و در صورتی که نیابت را لازم نمی دانید، آیا همین نماز کافی است یا خیر؟

ج - اگر وقت ضیق شود؛ به طوری که اگر بعد از طواف بخواهد نماز را یاد بگیرد موالات بین نماز و طواف فوت می شود، خودش هر طور می تواند بخواند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و این امر اختصاص به نماز طواف ندارد، بلکه در مسجدالحرام و اطراف آن بانوان می توانند نمازهایشان را مساوی یا جلوتر از مردها بخوانند و کراهت هم ندارد. آیه الله سبحانی: در صورت امکان، زن جلوتر از مرد و یا محاذی او و یا مرد پشت سر زن و محاذی او نباشد و اگر رعایت این شرط حرجی باشد و یا لازمه آن به هم خوردن موالات بین طواف و نماز گردد رعایت این شرط لازم نیست. آیه الله فاضل: باید رعایت عدم تقدّم زن از مرد و عدم محاذی بودن آنان بشود. بلی چنانچه زن از اهل سنّت باشد یا تأخیر نماز طواف موجب به هم خوردن موالات عرفیه شود یا مستلزم عسر و حرج باشد رعایت این شرط لازم نیست.

۲- [۲] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: اگر به امید اینکه بتواند نماز را صحیحاً انجام دهد شروع نماید و صحیحاً تمام کند مانعی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: باید احتیاط کند و علاوه بر آنکه خودش نماز را هر طور که می تواند بخواند، نایب نیز بگیرد و آن را به جماعت نیز بخواند و ملاک در ضیق وقت آن است که با تأخیر، وقت اعمال نگذرد. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: به مسأله ۷۸۹ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، خویی، مکارم: ملاک در ضیق وقت آن است که با تأخیر، نتواند به اعمال حج برسد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۷۸۸ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط لازم است عمره را تأخیر بیاندازد تا قرائت را بیاموزد. مراجعه شود به مسأله ۷۹۱..

(۸۱۱) س - زنی مُحرم به احرام عمره تمتع شده و پس از ورود به مکه و انجام طواف، قبل از اینکه نماز طواف بخواند حایض گردیده، چه وظیفه دارد؟

ج - اگر وقت وسعت دارد صبر کند تا پاک شود و نماز را بخواند و بقیه اعمال را انجام دهد و چنانچه وقت تنگ باشد سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و مُحرم شود به حج تمتع و بعد از طواف حج یا قبل از آن (۱)، نماز را بخواند و سپس بقیه اعمال را انجام دهد. (۲)

(۸۱۲) س - کسی که نمازش را غلط می خواند و وقت تصحیح آن را ندارد، می فرمایید نماز طواف را به همان کیفیت که می تواند خودش بخواند، آیا چنین کسی می تواند عمره مفرده مستحبی به جا بیاورد؟

ج - اشکال ندارد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: باید قبل از طواف حج، نماز طواف عمره تمتع را بخواند. آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: احتیاط آن است که نماز طواف گذشته را قبل از طواف حج به جاآورد. آیه الله تبریزی: احتیاط این است که قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را قضا کند. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: باید آن را قبل از طواف حج قضا کند. آیه الله سبحانی: پس از اعمال روز عید در منی و آمدن به مکه قبل از طواف حج نماز طواف عمره را به جای آورد آن گاه به طواف حج بپردازد.
۲- [۲] . تفصیل مسأله در سؤال ۷۲۲ و ۷۹۵ گذشت.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر بتواند استنابه هم بکند، اگر چه در امر تصحیح خلاف شرع کرده باشد. آیه الله سبحانی: باید آنرا تصحیح کند و اگر بعد از تلاش موفق نشد می تواند برای خود عمره مفرده ویا حج به جا آورد ولی نمی تواند برای دیگران نیابت کند وچنین شخصی علاوه بر اینکه خود نماز طواف را می خواند فردی را برای خواندن نماز نائب بگیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بنا بر احتیاط، برای نماز نایب هم بگیرد..

(۸۱۳) س – شخصی طواف عمره را به جا آورده و بدون نماز و سعی، تقصیر کرده است، تکلیف او چیست؟

ج (۱) – باید نماز و سعی را به جا آورد و با فرض جهل (۲) یا نسیان، اعاده تقصیر لازم نیست اگرچه احوط است. (۳)

(۸۱۴) س – آیا مقصود از «نماز طواف نزد مقام» پشت مقام است یا شامل دو طرف مقام نیز می شود؟

ج – باید خلف مقام باشد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر در این کار معذور بوده باید نماز و سعی و تقصیر را به جا آورد و اگر معذور نبوده باید نماز طواف را بخواند و سپس طواف و نماز و سعی و تقصیر را دوباره به جا آورد و در هر دو صورت تا تقصیر نکرده باید از محرمات احرام اجتناب کند. آیه الله سبحانی: و با فرض جهل و نسیان اعاده طواف لازم نیست ولی تقصیر را اعاده کند و برای تقصیر بی جایی که کرده در عمره مفرده کفاره واجب نیست ولی در عمره تمتع علاوه بر اعاده تقصیر بعد از نماز طواف و سعی باید یک گاو قربانی کند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت، احتیاطاً تقصیر را هم اعاده کند. (مستفاد از سؤال ۸۵ و ۱۷۰ مناسک).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در غیر موردی که سعی را در عمره تمتع فراموش کرده باشد، بنابر احتیاط تقصیر را اعاده نماید؛ و چنانچه در عمره تمتع سعی را فراموش کرد و تقصیر نمود، بنابر احتیاط واجب باید یک گاو کفاره بدهد و اعاده تقصیر لازم نیست. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اعاده تقصیر نیز لازم است. آیه الله سبحانی: اگر فاصله زیاد شده است، در صورت عمد طواف را نیز اعاده کند و در صورت سهو یا جهل، نماز و سعی را به جا آورد و تقصیر را اعاده کند. آیه الله سیستانی: اگر فاصله زیاد شده است، به احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند و در عمره مفرده باید پس از سعی، تقصیر را نیز اعاده کند و همچنین در عمره تمتّع در صورت جهل بلکه در صورت نسیان نیز بنابر احتیاط و در فرض نسیان سعی در عمره تمتّع به احتیاط واجب باید یک شتر کفّاره بدهد. آیه الله گلپایگانی: و تقصیر نماید و با فرض جهل و نسیان کفاره ندارد. (مستفاد از مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۶ و مناسک عربی، ص ۱۲۱ و مناسک فارسی، ص ۸۶ مسأله ۱۲۲).

۴- [۴] . آیه الله بهجت: به احتیاط مذکور در مسأله ۷۷۸ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: و همچنین نزدیک مقام باشد به طوری که بگویند «نزد مقام» نماز می خواند. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۷۷۸ مراجعه شود. آیه الله مکارم: مگر اینکه نتواند پشت مقام انجام دهد..

(۸۱۵) س – اگر کسی نماز را در غیر از مقام ابراهیم بخواند و با اعتقاد به صحت آن بقیه اعمال را انجام دهد، وظیفه او چیست؟

ج – فقط نماز را باید اعاده کند. (۱)

(۸۱۶) س – اگر پشت مقام ابراهیم دو طبقه شود، آیا نماز در طبقه بالا یا زیر زمین صحیح است؟

ج – در صورتی که احراز نشود خلف مقام نماز خوانده، صحیح نیست.

(۸۱۷) س – شخصی نماز طواف را، به اعتقاد اینکه حِجر اسماعیل مقام ابراهیم است، در حجر اسماعیل خوانده، چه باید بکند؟

ج – باید نماز را اعاده کند.

(۸۱۸) س – آیا نماز طواف واجب را می توان با نماز جماعت یومیه به جا آورد؟

ج (۲) – صحت آن محل اشکال است. (۳)

(۸۱۹) س – پشت مقام تا چه اندازه ای صادق است و آیا حد معینی نمی توان برای آن فرض کرد؟

ج – عرفی است.

(۸۲۰) س – آیا فاصله انداختن بین طواف و نماز به مقدار دو رکعت نماز اشکال دارد و اصولاً چه مقدار فاصله مُخلّ است؟

ج – مانع ندارد (۴)، و میزان مبادرت عرفیه است.

و در هر صورت با تأخیر نماز، اعاده

۱- [۱] . آیه الله نوری: اعاده نماز هم لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: در نماز طواف –مطلقاً– نمی توان به جماعت اکتفا کرد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: جایز بودن اقامه نماز طواف به جماعت معلوم نیست. (مناسک حج، م۳۴۳) آیه الله مکارم: مشروعیت جماعت در نماز طواف مطلقاً محل اشکال است.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: لذا نباید بین طواف و نماز آن، نماز مستحبی بخواند و یا کارهای مستحب دیگر مثل استلام حجر و... انجام دهد البته تأخیر غیر عمدی مشکلی ندارد و اگر کسی عمداً بین طواف و نماز فاصله زیاد انداخت باید علاوه بر نماز، طواف و نماز آن را اعاده کند و اگر عمداً نماز نخواند و اعمال مترتبه را انجام دهد از احرام خارج شده و باید به ترتیبی که

گفته شد نماز را بخواند و سپس طواف و نماز آن و اعمال مترتبه را اعاده کند و اگر وقت تدارک گذشته باشد عمره او باطل است.

طواف لازم نیست. (۱)

(۸۲۱) س - گاهی طواف تا نزدیک تالارهای مسجد می رسد، آیا در این صورت می شود نماز طواف را پشت سر طواف کنندگان به جا آورد و آیا صدق پشت مقام می نماید؟

ج - صدق خَلْف، به نظر عرف است. (۲)

(۸۲۲) س - شخصی محرم به احرام عمره تمتع، وارد مکه شده است و هفت روز مثلاً در مکه توقف دارد و نماز او غلطهای زیادی دارد، آیا واجب است که تا آخر وقت در احرام بماند و نمازش را اصلاح کند و بعد شروع به طواف کند یا وظیفه دیگری دارد؟

ص:۴۵۹

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه عمداً تأخیر بیندازد، بنابر احتیاط باید طواف را نیز اعاده کند. آیه الله تبریزی: با فوت موالات عرفی، احتیاطاً نماز را بخواند و بعد طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله خویی: باید اعاده نماید. (استفتائات) آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۷۷۷ مراجعه شود.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۷۷۸ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۷۷۹ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: و کوشش کند با وجود نزدیک ترین نقطه به نقطه دورتر نرود و لازم نیست برای خلوت شدن مقام صبر کند و چه بسا صبر کردن موجب از بین رفتن موالات بین طواف و نماز آن بشود. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اگر نتواند پشت مقام و نزدیک آن نماز بخواند، احتیاطاً هم در یکی از دو طرف مقام و هم پشت مقام و دور از آن نماز بخواند. آیه الله مکارم: به هنگام ازدحام مانعی ندارد..

ج - لازم نیست تا آن وقت صبر کند (۱)، و اگر بعد از طواف تا قبل از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز نتواند غلطهای خود را درست کند، به هر نحو می تواند نماز بخواند. (۲)

(۸۲۳) س - اینجانب چند سال قبل به مکه معظمه مشرف شدم و در آنجا اولاً ـ نماز طواف نساء و نماز طواف برای هر دو طواف واجب را که یکی عمره مفرده و دیگری حج می باشد نخوانده ام و ثانیاً در تعداد اشواط طواف دوم هم در شک می باشم، لطفاً مرا راهنمایی کنید.

ج - اگر بعد از طواف و انصراف از آن، شک در عدد اشواط کرده اید به شک اعتنا نکنید و نمازهایی را که نخوانده اید، اگر نمی توانید به مکه بروید در محل خود بخوانید (۳) و تا نخوانده اید حرمت نساء باقی است. (۴)

ص:۴۶۰

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر می تواند قرائت خود را اصلاح کند، باید تا آخر وقت صبر کند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر عسر و حرج ندارد صبر کند و یا به جماعت بخواند، چنان که در ذیل ۷۸۹ گذشت. آیات عظام تبریزی، خویی، صافی: اگر برای او امکان داشته باشد که قرائت را تصحیح نماید لازم است تا آخر وقت صبر کند. (مناسک عربی، مسأله ۳۳۱). آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۷۸۸ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: اگر برای او امکان داشته باشد که قرائت را تصحیح کند باید در احرام بماند و قرائت خود را تصحیح کند مگر اینکه بقاء در احرام موجب عسر و حرج شود، در این صورت به وظیفه ای که در ذیل مسأله ۷۸۹ گذشت عمل کند. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید تأخیر بیندازد تا قرائتش را تصحیح نماید. آیه الله فاضل: اگر می تواند قرائتش را تصحیح کند باید طواف را تا ضیق وقت تأخیر بیندازد مگر اینکه بقای در احرام موجب عسر و حرج شود و ملاک در ضیق وقت آن است که حتّی به مقدار واجب رکنی عرفه نرسد. آیه الله مکارم: لازم است صبر کند مگر آنکه عسر و حرج باشد. نظر سایر آیات عظام در مسأله ۷۸۹ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: در همان محلی که هستید، بخوانید. (مناسک حج، م ۳۳۹ و ۳۴۰)

۴- [۴] . آیه الله بهجت: و احوط جمع است میان قضای آنها در هر جا که متذکر شود و گرفتن نایب که آنها را در مقام به جا می آورد. (مناسک، مسأله ۳۳۳).

مستحبات نماز طواف (۱)

(۱)

(۸۲۴) م - در نماز طواف، مستحب است بعد از حمد در رکعت اول سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و پس از نماز، حمد و ثنای الهی را به جا آورد و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد و از خداوند عالم طلب قبول نماید و بگوید (۲):

«أللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنّی وَلا تَجْعَلْهُ آخِرُ الْعَهْدِ مِنّی. أَلحَمْدُ للهِ بِمَحامِدِهِ کُلِّها عَلی نَعْمائِهِ کُلِّها حَتّی یَنْتَهِی الحَمْدُ إلی ما یُحِبُّ وَیَرْضی، أَللّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَتَقَبَّلْ مِنّی وَطَهِّرْ قَلْبی وَزَکِّ عَمَلی».

و در روایت دیگر است:

«أللَّهُمَّ ارْحَمْنِی بِطاعَتی ایّاکَ وَطاعَهِ رَسُولِکَ صلی الله علیه و آله أللَّهُمَّ جَنِّبْنِی أنْ أتَعَدّی حُدُودَکَ وَاجْعَلْنِی مِمَّنْ یُحِبُّکَ وَیُحِبُّ رَسُولَکَ وَمَلائِکَتَکَ وَعِبادَکَ الْصّالِحِینَ».

و در بعضی از روایات است که حضرت صادق علیه السلام بعد از نماز طواف به سجده رفته و چنین می گفت:

«سَجَدَ لَکَ وَجهی تَعَبُّداً وَرِقّاً لا إلهَ إلّا أَنْتَ حَقّاً حَقّاً الأَوَّلُ قَبْلَ کلِّ شَیءٍ وَالْآخِرُ بَعْدَ کلِّ شَیءٍ وَهاأنَاذا بَیْنَ یَدَیْکَ ناصِیَتی بِیَدِکَ فاغْفِرْ لی إنَّهُ لا یَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظیمَ غَیْرُکَ فَاغْفِرْ لِی فإنّی مُقِرٌّ بِذُنُوبی عَلی نَفْسی وَلا یَدْفَعُ الذَّنْبَ الْعَظِیمَ غَیْرُکَ».

و بعد از سجده، روی مبارک آن حضرت از گریه چنین بود که گویا در آب فرو رفته باشد.

۱- [۱] . آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجاء به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: دعای اوّل و دوّم در مناسک ایشان موجود نیست و در دعای آخر نیز تفاوت در عبارت وجود دارد..

فصل ششم: سعی و بعض احکام آن

اشاره

(۸۲۵) م - واجب است بعد از به جا آوردن نماز طواف، سعی کند بین صفا و مروه، که دو کوه معروف اند.

(۸۲۶) م - مراد از «سعی» آن است که از کوه صفا برود به مروه و از مروه برگردد به صفا.

(۸۲۷) م - واجب است سعی بین صفا و مروه هفت مرتبه باشد که به هر مرتبه شوط گویند؛ به این معنا که از صفا به مروه رفتن یک شوط است و از مروه به صفا برگشتن نیز یک شوط است.

(۸۲۸) م - واجب است اول از صفا شروع کند و باید در دور هفتم به مروه ختم شود، و اگر از مروه شروع کند، هر وقت فهمید (۱) باید اعاده کند و اگر در بین سعی بفهمد باید از سربگیرد و از صفا شروع کند.

(۸۲۹) م - احتیاط آن است (۲) که ابتدا کند از جزء اول صفا و از آنجا شروع به سعی

ص:۴۶۳

۱- [۱] . آیه الله مکارم: اگر آن دور را که از مروه شروع کرده نادیده بگیرد و بقیه را تکمیل کند، بعید نیست کفایت کند. آیه الله سبحانی: سعی از بیخ کوه صفا به بیخ کوه مروه در قالب هفت شوط می باشد که فعلاً مبدأ و منتهای سعی را با سنگ مفروش کرده اند جزو مسعی نیست لکن در جانب مروه احتیاط واجب این است که سربالایی را نیز به نسبت سعی بپیماید.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: واجب است که ابتدا کند از جزء اول صفا به آنکه پاشنه پا را بچسباند، در غیر سوار و محمول، به جزء اول مسافت (مناسک شیخ، ص۵۲).

کند (۱) و در صورتی که روی (۲) کوه برود و همان طور به نحو متعارف سعی کند کفایت می کند.

(۸۳۰) م - در سعی مابین صفا و مروه جایز است سواره و بر روی محمل (۳)، چه در حال اختیار و چه با عذر لیکن راه رفتن افضل است.

(۸۳۱) م - طهارت از حدث و خبث و ستر عورت در سعی (۴) معتبر نیست، گرچه احوط مراعات طهارت از حدث است.

(۸۳۲) م - واجب است سعی را بعد از طواف و نماز آن به جا آورد و اگر عمداً پیش

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: در هر دور باید تمام فاصله میان صفا و مروه را بپیماید امّا بالا رفتن از بلندی صفا و مروه لازم نیست. (مناسک حج، م ۳۵۱) آیه الله سبحانی: و در فرض تقصیر، تقصیر را نیز اعاده کند و اگر در بین سعی فهمید باید بعد از به هم خوردن موالات سعی را از سر بگیرد و از صفا شروع کند و سپس تقصیر نماید.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بالا رفتن از کوه لازم نیست و چنانچه به قسمت سربالایی که آن را با سنگ پوشانده اند برسد، کافی است؛ گرچه رفتن روی کوه مستحب است.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: لکن در حال اختیار باید خودش این وسیله را راه ببرد.
۴- [۴] آیه الله سبحانی: ولی در صورت توانایی و امکان باید وسیله را خود ببرد. . آیه الله اردبیلی: ستر عورت بنابر احتیاط واجب معتبر است. آیه الله گلپایگانی: متعرض ستر عورت نشده اند. آیه الله مکارم: ستر عورت احتیاط واجب است. آیه الله نوری: با عدم وجود ناظر محترم معتبر نیست..

از آنها به جا آورد باید بعد از طواف و نماز، آن را اعاده کند.

(۸۳۳) م - اگر از روی فراموشی مقدم بدارد سعی را بر طواف، اقوی (۱) آن است که آن را اعاده کند و همچنین است اگر از روی ندانستن مسأله مقدم بدارد.

(۸۳۴) م - واجب است رفتن و برگشتن از راه متعارف باشد (۲)، پس اگر از راه غیر متعارف به صفا برود یا به مروه، سعیش باطل است.

(۸۳۵) م - اگر بین صفا و مروه را دو طبقه (۳) یا چند (۴) طبقه کنند و تمام طبقات بین دو کوه باشد، از هر طبقه جایز است سعی کند (۵) گرچه احوط سعی از همان راهی است که از اول متعارف بوده.

(۸۳۶) م - اگر طبقه زیرزمینی درست شد و کوه صفا و مروه ریشه دار بود و سعی

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله تبریزی: اگر مقدّم داشتن سعی از جهت فراموشی طواف بوده باشد، باز احوط این است که سعی را پس از طواف اعاده نماید. آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت وقت متذکر شود، ولی اگر طواف عمره تمتّع را پس از وقوف به عرفات یا طواف حج را پس از پایان ذی حجّه متذکر شد اعاده سعی لازم نیست گر چه بهتر است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: واجب نیست سعی از راه متعارف باشد پس اگر از راهی که معمولاً به طرف صفا می روند به طرف مروه برود سعیش باطل نمی شود و همین مقدار که از راهی برود که متعارف مردم بگویند مسیر بین دو کوه را پیموده است، کافی است هر چند احتیاط مستحب آن است که در حال سعی از بین دو کوه خارج نشود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در طبقه دوم فعلی سعی محل اشکال است.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: سعی در طبقه دوّم با توجه به اینکه از بالای کوه صفا شروع و به بالای کوه مروه ختم می شود، در صورتی که احراز شود که سعی بین صفا و مروه واقع می شود، کفایت می کند. (مناسک، م ۳۴۱). آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: طبقه دوّم که فعلاً وجود دارد میان دو کوه نیست و سعی در آنجا اشکال دارد. آیه الله فاضل: جایز نیست.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: سعی در طبقه دوم و سوم فعلی، صحیح نیست..

بین آن دو واقع شد صحیح است علی الظاهر و احوط سعی از طبقه روی زمینی است. (۱)

(۸۳۷) م – واجب است (۲) در وقت رفتن به طرف مروه، متوجه به آنجا و وقت رفتن رو به صفا متوجه به آن باشد. پس اگر عقب عقب برود یا پهلو را به طرف صفا یا مروه کند و برود باطل است، لیکن نگاه کردن به چپ و راست بلکه گاهی به پشت سر اشکال ندارد. (۳)

(۸۳۸) م – جایز است به جهت استراحت و رفع خستگی، نشستن یا خوابیدن بر صفا یا مروه و همین طور جایز است نشستن یا خوابیدن بین آنها برای رفع خستگی (۴) و لازم نیست عذری داشته باشد بنابر اقوی. (۵)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: لازم نیست سعی به صورت متعارف باشد و می تواند مسیر سعی را به پهلو یا عقب عقب برود، هر چند سعی برخلاف متعارف، خلاف احتیاط استحبابی است.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: گرداندن تنها صورت به چپ یا راست یا به پشت سر مانعی ندارد. (مناسک حج، م۳۵۲) آیه الله سبحانی: نگاه کردن به چپ و راست اشکال ندارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که سینه و شانه ها در حال رفتن به مروه به طرف مروه و در حال رفتن به صفا رو به صفا باشد و یا در حال توقف به پشت سر برگردد (آداب و احکام حج، ص۲۶۴). آیه الله مکارم: مثلاً اگر برای ملاحظه همراهان نگاهی به عقب کند مانعی ندارد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: هر چند رفع خستگی، طولانی شود، ولی باید پس از رفع خستگی، بلافاصله سعی را ادامه بدهد.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب باید به مقداری باشد که موالات عرفیه به هم نخورد. آیه الله بهجت: احوط ترک جلوس است در ما بین صفا و مروه بدون عذر (مناسک شیخ، ص ۵۳) آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: بنابر احتیاط باید به مقداری باشد که موالات عرفیه به هم نخورد. آیه الله خویی: به خاطر استراحت جایز است نشستن بر صفا یا مروه تا استراحت حاصل شود و احوط ترک جلوس است در مابین صفا و مروه بدون عذر. آیه الله سبحانی: نشستن بر صفا و مروه و بین آنها به مقداری که موالات به هم نخورد اشکال ندارد. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که نشستن در وسط راه جهت استراحت ترک شود، مگر برای کسی که خسته شده باشد (مناسک، مسأله ۳۴۰). آیه الله مکارم: احتیاط واجب رعایت موالات عرفیه در سعی است..

(۸۳۹) م – جایز است تأخیر سعی از طواف و نماز آن، برای رفع خستگی یا تخفیف گرمی هوا و جایز است بدون عذر تأخیر بیندازد تا شب، گرچه احتیاط در تأخیر نینداختن است.

(۸۴۰) م – جایز نیست تأخیر انداختن تا فردا بدون عذر؛ از قبیل مرض. (۱)

(۸۴۱) م – سعی از عبادات است و باید آن را با نیت خالص برای فرمان خدای تعالی بیاورد. (۲)

(۸۴۲) م – سعی مثل طواف رکن است و حکم ترک آن از روی عمد یا سهو چنان است که در طواف گذشت. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و اگر بدون عذر تأخیر بیندازد، بنابر احتیاط لازم است طواف و نماز را اعاده کند و با تأخیر عمدی سعی، مرتکب معصیت نیز شده است. آیه الله تبریزی: تأخیر تکلیفاً جایز است ولی باید طواف و نماز را اعاده نمود. آیه الله خویی: اگر تأخیر انداخت طواف و نماز را اعاده نماید. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۵۵)، لازم به تذکر است که ایشان کلام صریحی در اینکه تکلیفاً تأخیر نینداختن سعی به فردا واجب باشد نفرموده اند. آیه الله زنجانی: بلکه تا بین الطلوعین روز بعد هم به تأخیر نیندازد، اما کسی که کمی قبل از طلوع فجر، طواف کرده می تواند سعی را تا اوائل روز به تأخیر بیندازد؛ و در هر حال اگر بدون عذر، سعی را به فردا به تأخیر بیندازد طواف و نماز آن را قبل از سعی اعاده کند. آیه الله سبحانی: اگر کسی طواف را روز انجام داد و نماز خواند می تواند سعی را شب انجام دهد مشروط بر اینکه پیش از طلوع فجر از سعی فارغ شود و همچنین اگر طواف را در شب انجام داد تا قبل از طلوع فجر سعی را به جا آورد. آیه الله مکارم: ولی اگر تأخیر انداخت، سعی او باطل نخواهد شد هرچند گناه کرده است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: مراجعه شود به حاشیه مسأله ۵۴۰

۳- [۳] . آیه الله بهجت: پس تارکِ آن عمداً، باطل است حج او، و باید پس از حج افراد در سال آینده حج نماید، و سهواً رجوع می نماید برای سعی مع الامکان و استنابه می نماید مع التّعذر (مناسک شیخ، ص۵۱ و۵۲). آیه الله مکارم: در مسأله ۵۳۲ و ۵۳۳ و ۵۳۵ اوّل بحث طواف گذشت..

(۸۴۳) م - زیاد کردن در سعی بر هفت مرتبه از روی عمد موجب باطل شدن آن است به تفصیلی که در طواف گذشت.

(۸۴۴) م - اگر از روی فراموشی زیاد کند بر سعی؛ چه کمتر از یک مرتبه یا بیشتر، سعی او صحیح است و بهتر آن است که زاید را رها کند (۱)، گرچه بعید نیست که بتواند آن را به هفت مرتبه برساند. (۲)

(۸۴۵) م - اگر سعی را کم کند سهواً (۳)، واجب است آن را اتمام کند هر وقت یادش بیاید (۴) و اگر به وطن خود مراجعت کرده و برای او مشقت ندارد، باید مراجعت کند و

ص:۴۶۸

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: و باید از زمان یادآوری بقیه مقدار اضافه را ادامه ندهد. (مناسک حج، م ۳۶۰)
۲- [۲] . آیات عظام بهجت، خویی، سبحانی: اگر زیادی یک شوط باشد مستحب است آن را به هفت برساند. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اگر زاید یک شوط یا بیشتر باشد مستحب است آن را به هفت برساند.
۳- [۳] . آیه الله خویی: به حاشیه مسأله بعدی مراجعه شود. آیه الله فاضل: چنانچه قبل از تمام کردن شوط چهارم باشد بنابر احتیاط واجب سعی را از سر بگیرد ولی اگر شوط چهارم را تمام کرده است می تواند آن را اتمام کند یا از سر بگیرد.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و اگر تقصیر کرده باید آن را اعاده کند و تا تقصیر نکرده از محرمات احرام پرهیز کند و فرقی بین شوط چهارم و قبل از آن نیست، ولی چنانچه تنها شوط هفتم یا قسمتی از آن را سهواً کم کرده است اعاده تقصیر و اجتناب از محرمات احرام لازم نیست. آیه الله سبحانی: اگر پیش از آنکه یک دور از هفت دور را تکمیل کند، دیگر دورها را فراموش نماید باید سعی را از سر بگیرد، و اگر پس از یک دور کامل یا بیشتر دیگر دورها را فراموش نماید هر موقع متذکر شد باقیمانده را به جا می آورد ولی احتیاط مستحب آن است که اگر قبل از تجاوز از نصف سعی باقیمانده را فراموش کرد سعی را از سر بگیرد. آیه الله سیستانی: چه یک شوط فراموش کرده باشد یا بیشتر، بنابر اقوی و اگر پس از گذشتن زمان سعی یادش بیاید؛ مثلاً در عرفات یادش بیاید سعی عمره اش ناقص بوده یا پس از انتهای ذی حجه به یاد آورد سعی حجش ناقص بوده، احتیاط آن است که کمبود را جبران کند و سپس سعی را از سر بگیرد و اگر نتواند برگردد یا مشقت دارد، باید نایب بگیرد و احتیاط واجب آن است که نایب هم جمع نماید بین تدارک مقدار کمبود و بین اعاده سعی کامل..

اگر نمی تواند یا مشقت دارد باید نایب بگیرد. (۱)

(۸۴۶) م - اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد بیاورد (۲)، احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد و اگر بعد از تمام کردن یک مرتبه یا بیشتر فراموش کرد به هفت مرتبه برساند جایز است از همانجا سعی را تمام کند، لیکن احتیاط آن است که اگر (۳) چهار مرتبه را تمام نکرده، تمام کند و از سر بگیرد. (۴)

(۸۴۷) م - با تمام کردن سعی، حلال نمی شود بر او آنچه حرام شده بود

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به احتیاط واجب نایب یک سعی به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: هر وقت متوجه شد سعی را تکمیل می کند و اگر تقصیر هم کرده دوباره تقصیر می کند و تا تقصیر نکرده از محرمات احرام پرهیز می کند. آیه الله سبحانی: باید سعی را از سر بگیرد. آیه الله سیستانی: در صورتی که پس از فوت موالات باشد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: اگر سهواً کمتر از هفت دور سعی کند، اگر در مکه است باید آن را تکمیل کند و اگر از مکه خارج شده و بازگشت به مکه مشکل نیست برگردد آن را تکمیل نماید و اگر بازگشت حرجی و پر مشقت باشد نائب بگیرد و نائب پس از تکمیل سعی ناقص یک سعی کامل به جا آورد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: و اگر کمبود سعی از روی فراموشی و بعد از شوط چهارم بوده، واجب است باقی را هر وقت یادش آمد، هرچند بعد از فراغت اعمال حج باشد، تدارک نماید و در صورتی که خود نتواند تدارک کند یا تدارک سخت باشد واجب است نایب بگیرد و اگر کمبودش پیش از شوط چهارم و از روی فراموشی بوده، احتیاط این است که شخصاً یک سعی کامل به جا آورد و در صورت دشواری آن نایب بگیرد. (مناسک، مسأله ۳۴۹). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه کمبود سعی از روی فراموشی و بعد از شوط چهارم بوده، واجب است باقی را هر وقت یادش آمد، هرچند بعد از فراغت از اعمال حج باشد، تدارک نماید. و اگر خود نتواند تدارک کند یا تدارک آن مشقّت داشته باشد واجب است نایب بگیرد و در این صورت احتیاط این است که نایب به نیت فراغ ذمه منوب عنه از اتمام یا تمام یک سعی کامل به جا آورد. و اگر کمبودش پیش از شوط چهارم و از روی فراموشی بوده، احتیاط این است که شخصاً یک سعی کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به جا آورد. آیه الله فاضل: اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد که انجام دهد، احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد و همین طور است اگر کمتر از چهار مرتبه را انجام داده باشد و بقیه را فراموش کرده باشد..

به واسطه احرام.

(۸۴۸) م - اگر فراموش کرد بعض سعی را در عمره تمتع، پس به گمان اینکه اعمال عمره تمام شده، از احرام خارج شد و بعد از آن نزدیکی بـا زنان کرد، واجب است برگردد و سعی را تمام کنـد و احتیاط واجب آن است که یک گاو برای کفاره ذبح کند. (۱)

(۸۴۹) م - اگر فراموش کرد بعض سعی را در عمره تمتع و تقصیر کرد (۲) و بعـد از آن نزدیکی با زنان کرد، احتیاط واجب آن است که به دستور مسأله سابق عمل کند (۳)، بلکه

ص:۴۷۰

۱- [۱] . آیـه الله بهجـت: کفـاره جمـاع واجب است و در نـاخن گرفتن احتیـاط واجب. آیه الله تـبریزی، آیه الله سیسـتانی: و به اعتقـاد اینکه از سـعی فارغ شـده مُحل شود، در این صورت احوط این است که یک گاو کفاره بدهـد و لازم است سـعی را به نحوی که گفته شـد تمام نماید. آیه الله خویی: در این صورت به اعتقاد اینکه از سـعی عمره تمتع فارغ شده مُحل شده، در این صورت احوط بلکه اظهر این است که یـک گاو کفاره دارد. (مناسک، مسأله ۳۵۰). آیه الله زنجانی: در دو صورت کفاره گاو واجب است، صورت اول آنکه بعـد از خروج از احرام به گمـان خود، با زنان نزدیکی کنـد، صورت دوم آنکه با ناخن گرفتن از احرام خارج شـده باشـد و پس از آن یکی از محرمات احرام را مرتکب شود. آیه الله سـبحانی: اگر با تقصـیر گمان کرده از احرام خارج شده باید برای تقصیر بی جا یک گاو کفاره بدهد چه جماع کرده باشد و چه نکرده باشد؛ اگر کسـی مقداری از سعی را در عمره تمتع فراموش کنـد و به گمـان اینکه سعی را تکمیـل کرده تقصیر کنـد و از احرام خـارج شود واجب است برگردد سعی را تمام کنـد و سپس تقصیر کنـد و به جهت تقصیر بی جا یک گاو ذبـح کند. آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکـارم: یـک گـاو کفـاره دارد بنـابر احوط برای جمـاع و نیز نـاخن گرفتن. آیه الله فاضـل: و اقوی آن است که یک گاو برای کفاره ذبح کند و در وجوب کفّاره فرق نمی کند که شش شوط انجام داده باشد و از احرام خارج شده باشد یا کمتر از آن.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: باید در صورت تقصیر همان کفاره را بدهد اگرچه با زن نزدیکی نکرده باشد. آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که طبق مسأله سابق عمل کند و همان کفّاره را بدهد، اگر چه با زن نیز نزدیکی نکرده باشد و در تقصیر فرقی نیست که ناخن گرفته باشد یا مو.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه حتی اگر با زنان نیز نزدیکی نکرده باشد، احتیاط واجب آن است که یک گاو کفاره بدهد..

احتیاط واجب آن است (۱) که در این دو حکم سعی در غیر عمره تمتع را نیز ملحق به تمتع کند در کفاره و اتمام. (۲)

(۸۵۰) م - اگر شک کند در عدد رفت و آمدها بعد از تقصیر، اعتنا نکند (۳) و اگر شک کند بعد از آنکه از عمل فارغ شد و منصرف شد، چون بناگذاری بر اتمام و اعتنا نکردن به شک خالی از اشکال نیست (۴)، احتیاط آن است که آنچه احتمال نقص می دهد اتمام

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای، متعرض این احتیاط نشده اند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در غیر عمره تمتع کفّاره لازم نیست، بلکه باید سعی را تمام کند و در عمره مفرده باید تقصیر را نیز اعاده کند بنابر احتیاط واجب. آیه الله بهجت: حکم مختص به عمره تمتع است. (مناسک شیخ، ص ۵۳) آیه الله تبریزی: این حکم مختص است به سعی در عمره تمتّع. آیه الله سبحانی: ذبح گاو به عنوان کفاره در تقصیر بی جا مربوط به عمره تمتع است و در عمره مفرده نیست. آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتّع باشد به احتیاط واجب باید یک گاو کفّاره بدهد چه جماع کند و چه نکند و سعی را تمام کند و تقصیر را احتیاطاً اعاده نماید ولی در عمره مفرده و حج کفّاره لازم نیست بلکه باید سعی را تمام و تقصیر را در عمره مفرده اعاده نماید. آیه الله فاضل: اولی الحاق این دو حکم است در غیر عمره تمتع به تمتع. آیه الله گلپایگانی: متعرض فرع الحاق این حکم در غیر تمتع به تمتع نشده اند.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: همچنین اگر شک او در اشواط بعد از آن باشد که خود را از سعی فارغ شده یافت و مشغول کارهایی شده که متعارفاً بعد از اتمام سعی انجام می دهند در این دو صورت چنانچه احتمال بدهد هنگام سعی متوجه تعداد اشواط بوده به شک خود اعتنا نکند، خواه شک در زیاده باشد یا نقیصه. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: چه شک در زیاده کند و چه شک در نقیصه و همین طور است اگر بعد از فراغ از عمل شک در زیاده کند.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه مشغول عمل دیگری شده به نحوی که عرفاً فارغ از عمل محسوب می شود، به شک خود اعتنا نکند و همچنین است در فرض بعدی. آیات عظام بهجت، مکارم، نوری: اعتنا به شک نکند و عملش صحیح است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهر این است که باید به این شک اعتنا شود و شک در عدد اشواط سعی را باطل می کند.

کنـد خصوصاً اگر شک در ناقص گذاشـتن در این باشـد که عمداً برای حاجتی ترک کرده است سـعی را، که برگردد و اتمام کند که در این صورت وجوب اتمام بعید نیست (۱) و اگر شک در زیاده دارد و می داند ناقص نشده اعتنا نکند.

(۸۵۱) م - اگر بعد از فارغ شدن از سعی یا از هر دوری شک در دُرست آوردن آن کند (۲) اعتنا نکند و سعیش صحیح است و همین طور اگر در بین رفت و آمد، شک در صحیح به جا آوردن جزء پیش کند، اعتنا نکند.

(۸۵۲) م - اگر در مروه شک کنـد که هفت دفعه رفت و آمـد کرده یا زیادتر؛ مثل اینکه شک کند بین هفت و نُه اعتنا نکند و اگر قبل از رسـیدن به مروه شک کند که این دور هفت است یا کمتر (۳)، ظاهراً سعی او باطل است و همچنین است هر شکی که به کمتر از هفت تعلق بگیرد؛ مثل شک بین یک و سه یا دو و چهار و هکذا.

۱- [۱] . آیه الله مکارم: اگر از عمل منصرف شده و به ظاهر آن را پایان داده، به این شک اعتنا نکند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چنانچه صحیح بودن قطعه سابق متصل به قطعه مشکوک، محرز باشد اعتنا نکند و در غیر این صورت اگر در اثناء سـعی شک کرده، بایـد سـعی را اتمام و دوباره اعاده کند و اگر بعد از فارغ شدن از سـعی یا بعد از تقصـیر شـک کرده، چنانچه احتمال بدهد هنگام سعی به رعایت شرایط صحت توجه داشته اعتنا نکند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: چنانچه اطمینان دارد که در ادامه سـعی، نسـبت به تعداد اشواط، حجت شرعی پیدا می کند می تواند سعی را ادامه دهد که اگر تا پایان سعی، حجت شرعی پیدا کرد سعی او صحیح است و اگر چنین اطمینانی ندارد سعی او باطل است. آیه الله سبحانی: خود را به مروه برساند سپس سعی را از صفا مجدداً شروع کند..

(۸۵۳) م - اگر طواف را در روزی به جا آوَرْد و روز بعد شک کرد که سعی کرده است یا نه، بعید نیست بناگذاری بر آوردن (۱)، گرچه احتیاط (۲) در آوردن (۳) است، مگر آنکه بعد از تقصیر شک کند که در این صورت لازم نیست سعی کند.

مسائل متفرقه سعی

(۸۵۴) م - کسی که می دانسته باید هفت مرتبه بین صفا و مروه سعی کند و با همین نیت از صفا شروع کرده ولی رفت و برگشت را یک مرتبه حساب کرده و در نتیجه چهارده مرتبه سعی نموده، احتیاط آن است که سعی (۴) را اعاده کند، اگرچه اقوی کفایت

ص:۴۷۳

۱- [۱] . آیه الله بهجت: شک بعد از وقت است. آیه الله خویی: فتوای ایشان در این مسأله روشن نیست و لذا احتیاط به اعاده طواف و نماز و اتیان سعی است. آیه الله سیستانی: احتیاط واجب اتیان به سعی است، ولی اعاده طواف و نماز آن لازم نیست، مگر احتمال بدهد عمداً سعی را تأخیر انداخته که در این صورت احتیاط واجب اعاده طواف و نماز هم هست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط مستحب است.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: احوط اعاده طواف و نماز و اتیان به سعی است. آیه الله سبحانی: احتیاطاً سعی را به عنوان ما فی الذمه انجام دهد و انجام دیگر اعمال مترتبه لازم نیست گرچه احوط است. آیه الله فاضل: اگر چیزی که مشکوک است، تأخیر انداختن سعی بدون عذر است، بعید نیست بناگذاری بر آوردن، اگرچه احتیاط مستحب در آوردن است و اگر چیزی که مشکوک است، تأخیر با عذر باشد. در این صورت وجهی برای بناگذاری بر اینکه آورده شده نیست. آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: سعی صحیح است (پرسشهای جدید حج، س ۷۸). آیه الله خامنه ای: سعی صحیح است. (مناسک حج، م ۳۶۰)

همان سعی است.

(۸۵۵) م - کسی که بعدازظهر، طواف و نماز را به جا می آورد و سعی را شب انجام می دهد، اگر بدون تأخیر عرفی، سعی در شب واقع شود (۱) مانع ندارد و احتیاط آن است که تا شب تأخیر نیندازد (۲)، اگرچه اقوی کفایت است.

(۸۵۶) م - سعی در طبقه فوقانی، اگر محرز نیست که بین صفا و مروه است، جایز نیست. (۳)

استفتائات سعی

(۸۵۷) س - کسی که در اثنای سعی متوجه شود که طواف او بیش از هفت شوط بوده تکلیف او چیست؟

۱- [۱] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: تأخیر عرفی اشکال ندارد و مبادرت لازم نیست ولی تأخیر به فردا جایز نیست و اگر عمداً و بدون عذر تا فردای آن روز تأخیر بیاندازد، به احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند. (آیه الله زنجانی: در صورت اخیر اعاده واجب است). آیه الله مکارم: هرگاه طواف و نماز آن را در هر موقع از روز انجام دهد سعی را تا شب می تواند به تأخیر بیاندازد. ولی تأخیر تا فردا جایز نیست و اگر تأخیر انداخت گناه کرده ولی اعمال او صحیح است.
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: به تأخیر انداختن سعی پس از طواف و نماز طواف تا روز بعد از آن جایز نیست، اما تأخیر در انجام آن تا شبِ]همان روز(مانعی ندارد. (مناسک حج، م۳۵۰)
۳- [۳] آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۸۴۱ مراجعه شود. . آیه الله خامنه ای: صحیح نیست. (مناسک حج، م۳۵۴) آیات عظام زنجانی، سبحانی، مکارم: طبقه فوقانی میان دو کوه نیست..

ج – می توانـد (۱) به (۲) این نحو احتیاط کنـد که سـعی را تمام نمایـد و بعـد از فوت موالات عرفیه بین شوط زایـد طواف و مقدار باقیمانده تا ۱۴ شوط، طواف و نماز و سعی را اعاده کند و بعد تقصیر نماید.

(۸۵۸) س – اگر از مروه شروع و به صفا ختم کرده و بعد فهمیده است، وظیفه او چیست، به خصوص اگر تقصیر کرده باشد؟

ج – باید سعی را اعاده کند و اگر تقصیر نکرده تقصیر کند. (۳)

(۸۵۹) س – کسی بعد از اتمام شوط ششمِ سعی در صفا، گمان تمام شدن هفت شوط

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: اگر زیاده طواف کمتر از یک شوط بوده، وظیفه ای ندارد و سـعی را تکمیل می کند و اگر بیشتر بوده بایـد سـعی را رها کند و شوطهای زائد طواف را به قصد قربت مطلقه تا هفت شوط تکمیل کند و نماز طواف بخواند بدون آنکه تعیین کند که برای طواف اول است یا دوم، سپس سعی را تکمیل کند و پس از سعی دو رکعت نماز دیگر بخواند. آیه الله خامنه ای: می تواند از طواف و سـعی خود دست برداشته و مجدداً طواف و نماز طواف و سعی را از سر بگیرد. (مناسک حج، س ۹۱)

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر عمـد بوده به همان نحو که گـذشت اشـکال دارد و در غیر عمد، احتیاط در اتمام تا چهارده شوط اگر ممکن است. در ذیل مسأله ۶۱۴ گذشت. آیه الله سیسـتانی: احتیاط آن است که برگردد به مسجدالحرام و شوط اضافی را تـا یک طواف کامل به قصـد قربت مطلقه تکمیل نمایـد و برای آن نماز طواف بخوانـد، سـپس سـعیش را تمام کنـد و احتیاط مسـتحب این است که آن را اعاده نمایـد. آیه الله فاضل: احتیاطاً سـعی را رها کند تا موالات عرفیه از بین برود. پس از آن همه را اعاده کند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: و اگر تقصـیر کرده نیز بنابر احتیاط آن را تکرار کنـد. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سـبحانی، سیسـتانی: در فرض تقصـیر هم باید دو مرتبه تقصـیر کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و تقصیر نماید (اگر چه قبلاً تقصیر کرده باشد) تا از احرام خارج شود. آیه الله فاضل: اگر با اعتقاد به صـحت تقصـیر کرده، تقصیر اعاده ندارد مگر از باب احتیاط و در غیر این صورت باید تقصیر را اعاده کند. آیه الله مکارم: جواب این سؤال در مسأله ۸۲۸ گذشت..

را کرد و تقصیر نمود ولی فوراً به او گفتند که باید یک شوط دیگر بیاوری، او هم انجام داد و بعد بار دیگر تقصیر نمود، آیا عمل او صحیح است یا خیر و کفاره دارد یا نه؟

ج - عمل صحیح است و کفاره ندارد. (۱)

(۸۶۰) س - کسی در اثنای سعی برای آب خوردن از مسیر منحرف شده و پس از خوردن آب ادامه داده است چه صورت دارد؟

ج - اگر سعی را قطع نکرده و به نیت سعی حرکت را ادامه داده است و در بین راه آب خورده یا اگر قطع کرده، از جایی که سعی را قطع کرده یا مُحاذی آن سعی را تمام کرده صحیح است. (۲)

(۸۶۱) س - کسی که طواف و نماز آن را انجام داده و سعی را به روز بعد یا روزهای بعد به تأخیر انداخته است، آیا طواف و نماز را باید اعاده کند؟

ج (۳)- لازم نیست ولی اختیاراً نباید سعی را به روز بعد تأخیر بیندازد. (۴)

ص:۴۷۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه در عمره تمتع باشد بنابر احتیاط یک گاو کفاره بدهد. آیه الله بهجت: مگر آنکه در عمره تمتّع ناخن هایش را گرفته باشد که احوط است. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط یک گاو کفاره دهد. آیه الله خویی: اگر در عمره تمتع باشد باید بنابر اظهر یک گاو کفاره بدهد. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتّع باشد و کمبود به جهت فراموشی باشد بنابر احتیاط (آیه الله سبحانی: اقوی) یک گاو کفاره بدهد و امّا اگر کمبود به جهت ندانستن تعداد شوطهای سعی بوده است مثلاً، یا در عمره مفرده یا حج بوده، کفاره ندارد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر ناخن گرفته کفّاره دارد. آیه الله فاضل: عمل صحیح است ولی اگر در عمره تمتّع بوده است بنابر احتیاط واجب باید یک گاو کفّاره بدهد.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: بلکه اگر اشتباه کرده و قبل از محل قطع شده، سعی را ادامه داده، سعی او صحیح است و اگر بعد از محل قطع شده، سعی را ادامه داده اگر شوط ششم یا هفتم بوده، از محل قطع تا پایان سعی را باید اعاده کند و اگر در اشواط دیگر بوده دو شوط از سعیش ناقص مانده و باید شوط ششم و هفتم را به جا آورد.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر بدون هیچ عذری تأخیر انداخته باید قبل از سعی طواف و نماز را اعاده کند.
۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: چنانچه عمداً و بدون عذر بوده احتیاطاً باید طواف و نماز آن را اعاده کند. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط طواف و نماز را اعاده نماید. آیه الله خویی: باید طواف و نماز را اعاده کند. آیه الله سبحانی: اگر بدون عذر تأخیر انداخته، باید طواف و نماز را نیز اعاده کند ولی اگر به خاطر عذری این مقدار تأخیر انداخته اعاده طواف و نماز لازم نیست. آیه الله سیستانی: اگر عمداً بدون هیچ عذری تأخیر انداخته، احتیاط واجب اعاده طواف و نماز آن است..

(۸۶۲) س – آیا زن هایی که از جهت عادت ماهانه برای طواف نایب می گیرند در سعی هم می توانند نایب بگیرند؟

ج – محل سعی مسجد نیست و سعی را باید خودشان به جا آورند با مراعات ترتیب بین طواف و سعی.

(۸۶۳) س – اگر کسی یقین کند که هفت شوط سعی بین صفا و مروه را تمام کرده است ولی بعد از تقصیر متوجه می شود که پنج شوط بوده، اولاً ـ آیا کل سعی را باید از سر بگیرد یا دو شوطی را که ناقص بوده است باید تکمیل کند؟ و ثانیاً آیا تقصیر هم باید بکند، یا تقصیر اول کافی است؟

ج – باید سعی را اتمام کند (۱) و احتیاطاً تقصیر را اعاده نماید، گرچه وجوب این احتیاط معلوم نیست. (۲)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و سپس تقصیر نماید و تا تقصیر نکرده از محرمات احرام اجتناب کند و در مورد کفاره مطابق مسأله ۸۴۸ و ۸۴۹ و حاشیه آن ها عمل کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در غیر عمره تمتع اعاده تقصیر بنابر احتیاط لازم است ولی در عمره تمتع لازم نیست و اگر در عمره تمتع به دلیل فراموشی سعی را ناقص انجام دهد و تقصیر نماید، بنابر احتیاط باید یک گاو کفاره بدهد. آیه الله بهجت: و تقصیر را هم اعاده می نماید. آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: و تقصیر را باید اعاده نماید و اگر در عمره تمتع بوده یک گاو کفاره بدهد. آیه الله سیستانی: این احتیاط واجب است و اگر تقصیر از روی فراموشی کمبود باشد و در عمره تمتّع باشد احتیاطاً باید یک گاو کفّاره بدهد. آیه الله فاضل: اگر در عمره تمتع بوده احتیاطاً تقصیر را اعاده کند و بنابر احتیاط واجب یک گاو کفّاره بدهد..

(۸۶۴) س – شخصی بعد از طواف عمره تمتع گم شده و بعد از پیدا شدن به رفقایش گفته است که سعی صفا و مروه را به جا آورده ام و تقصیر نمود و محرم شد برای حج تمتع، ولی بعد از مراجعت از عرفات و منی و موقع طواف و سعی صفا و مروه و اعمال حج اظهار کرد؛ مثل اینکه من در اعمال عمره به صفا نیامده ام، همین طور گفته اند ان شاءالله آمده ای، بعد از مراجعت به ایران چند بار به پسرانش گفته اعمال من ناقص شده و قبل از فوتش وصیت نموده است که برای او نایب بگیرند، اگر عمل شخص فوق الذکر باطل باشد وُرّاث او حاضرند اینجانب را بفرستند تا اعمال حج او را انجام بدهم، آیا نظر حضرت عالی چیست؟

ج – ورثه می توانند شما را نایب کنند برای عمل حج تمتع، ولی باید نایب سعی را جداگانه به نیابت آن مرحوم انجام دهد. گرچه در فرض مرقوم بیش از نایب گرفتن برای سعی لازم نیست. (۱)

ص:۴۷۸

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ظاهراً حج او باطل است و باید اعاده شود و نیابت در سعی لازم نیست. آیه الله تبریزی: احتیاط این است که برای حج تمتع نایب بگیرند، و احوط این است که نایب یک سعی جداگانه ای هم به نیت میت به جا آورد. آیه الله زنجانی: و اگر احتمال می دهد سعی را به جا آورده باشد به شک خود اعتنا نکند آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: حج او باطل است مگر اینکه سعی را فراموش کرده بوده که برای او قضا می کنند. آیه الله سیستانی: اگر از روی جهل به موضوع یا حکم، سعی را ترک کند حجش باطل است، لذا در فرض سؤال بر ورثه لازم است برای کل حج تمتع از طرف میت نایب بگیرند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: با فرض ترک سعی از جهت ندانستن مسأله، باید احتیاطاً عمره مفرده برای او به جا آورند و بعد از آن حج او را اعاده نمایند (آداب و احکام حج، مسأله ۶۷۵). آیه الله فاضل: در فرض سؤال که اعمال بعدی را با جزم به صحت انجام داده است لذا صحیح است و گرفتن نایب برای سعی کفایت می کند. آیه الله مکارم: گرفتن نایب برای کلّ حج تمتع لازم نیست..

(۸۶۵) س - بین صفا و مروه طوری است که از یک طرف می روند و از طرف دیگر آن برمی گردند یعنی بین رفت و برگشت دو سه متری فاصله است، آیا اگر امکان باشد از همان مسیری که به صفا رفته، به مروه برود اشکال دارد؟

ج - اشکال ندارد، ولی نباید مزاحم دیگران شود.

(۸۶۶) س - شخصی در حال سعی کردن بود، یک وقت دید مقداری را که برای هروله علامت گذاری کرده اند به طور عادی سیر کرده است، گمان می کرد لازم است هروله کند و لذا برگشت و مقداری را که عادی رفته بود، با هروله تکرار کرد، آیا سعیش اشکال دارد؟

ج - اشکال دارد. (۱)

(۸۶۷) س - شخصی در سعی بین صفا و مروه، از جایی که به صفا یا مروه رسید برای شوط بعدی شروع نمی کند، بلکه تقریباً مقدار دو سه متر هلالی شکل و یا مستقیم به شکل عرضی می آید و شروع می کند، و در این مقدار متوجه نیست که با نیت سعی است یا نه، ولی اگر از او سؤال شود چه می کنی جواب می دهد سعی می کنم، آیا مضر نیست؟

ج - راه رفتن مزبور روی کوه مضرّ به سعی نیست، و در فرض مسأله سعی صحیح است.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ظاهراً اشکال ندارد اگرچه احتیاط بهتر است. آیه الله بهجت: ظاهراً اشکال ندارد. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: اگر به قصد انجام وظیفه واقعیه باشد، اشکالی ندارد. آیه الله خامنه ای: در حال اختیار نباید چنین کند ولی در فرض مذکور سعی او درست است و چیزی بر او نیست، اگرچه احتیاط در اتمام و اعاده سعی است. (اجوبه الإستفتاءات فی الحج، س۹۴) آیه الله خویی: بنابر اظهر اشکال ندارد. اگرچه اعاده سعی مطابق احتیاط است. (مناسک عربی، مسأله ۳۴۴). آیات عظام زنجانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: اشکال ندارد. آیه الله سیستانی: صحّت سعیش اشکال دارد مگر آنکه جاهل قاصر باشد..

(۸۶۸) س – آیا سعی کردن از همانجا که مریض ها را با چرخ می برند و برمی گردانند (یعنی حدود دو متر بالاتر از ابتدای سراشیبی شروع می کنند) صحیح و کافی است؟ یا حتماً باید از اول کوه صفا شروع و در مروه هم به سنگ های سیاه بعد از سنگ های صاف که بقایای کوه است برسند؟

ج – سعی باید بین دو کوه باشد (۱) و احراز شود و لازم نیست بالا برود. (۲)

(۸۶۹) س – در مناسک فرموده اید کسی که بین صفا و مروه سعی می کند، واجب است در هنگامی که به طرف مروه در حرکت است توجهش به مروه باشد وبالعکس، آیا این وجوب توجه، تکلیفی است و یا وضعی و تکلیفی؟

ج – وضعی است. (۳)

(۸۷۰) س – گاهی انسان در اثر ازدحام جهت رفتن برای سعی ناچار است از مسجدالحرام عبور کند (۴)، در این صورت تکلیف حایض و نفساء چیست، و آیا برای سعی هم مثل طواف نایب بگیرند؟

ج – اگر امکان نداشته باشد که از راه دیگری بروند باید تأخیر بیندازند، و اگر آن هم ممکن نیست نوبت به نیابت می رسد و بر فرض مخالفت چنانچه از آن راه رفت و خودش سعی کرد سعیش صحیح است هرچند گناه کرده است.

(۸۷۱) س – زیادی در سعی جهلاً، آیا حکم زیادی سهوی را دارد یا عمدی را؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۸۲۹ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۸۲۹ مراجعه شود. آیه الله مکارم: همان گونه که قبلاً گفته شد سراشیبی مزبور مربوط به کوه است، بنابراین مسیر فعلی چرخ سوارها اشکالی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۸۳۷ مراجعه شود. آیه الله مکارم: ولی نگاه کردن به اطراف و حتی به پشت سر مانعی ندارد.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: یعنی از این راه خودش را به صفا برساند و از آنجا سعی را در مسیر معمولی شروع کند..

ج (۱) – محل اشکال است. (۲)

(۸۷۲) س – کسی که نمی تواند بدون سوار شدن در چرخ های معمولی در مَسْعی سعی کند لیکن تمکن مالی ندارد، چون ارْز خود را صرف سوغات کرده، وظیفه اش چیست؟

ج – اگر می تواند با چرخ سعی کند ولو با فروش چیزی یا قرض باید خودش سعی کند و استنابه صحیح نیست مگر آنکه مشقت و حرج در کار باشد.

(۸۷۳) س – شخصی شوط سوم سعی را به هم زد و با فاصله اندکی هفت شوط دیگر به جا آورد و تقصیر نمود، آیا این سعی صحیح است؟

ج – اشکال دارد (۳) و باید سعی را اعاده کند. (۴)

ص:۴۸۱

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: حکم زیاده سهوی را دارد؛ بنابراین اگر از روی ندانستن مسأله مقدار کمی از اثناء سعی را دوباره سعی نماید سعیش صحیح است، ولی اگر در شروع سعی قبل از رسیدن به کوه صفا شروع کند (مثلًا از محل هروله شروع کند) سعیش باطل است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: ظاهراً حکم زیادی سهوی را دارد. آیه الله بهجت: ظاهراً جهلاً- مانعی ندارد. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: زیادی از روی جهل به حکم بنابر اظهر موجب بطلان سعی نمی باشد، اگرچه احتیاط در اعاده است. آیه الله خامنه ای: حکم زیادی سهوی را دارد و سعی او صحیح است. (مناسک حج، م۳۵۹) آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: حکم زیادی سهوی را دارد و سعی او صحیح است. آیه الله فاضل: محل اشکال است و احتیاطاً اعاده کند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: چنانچه قبل از فوات موالات آن را از سر گرفته باشد، صحت سعیش محل اشکال است. آیات عظام تبریزی، زنجانی، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد. آیه الله خامنه ای: اشکال ندارد (مناسک حج، س ۹۱) آیه الله سبحانی: اگر از آن چه انجام داده منصرف شده و پس از فوت موالات از اول شروع کرد اشکال ندارد لیکن اگر نصف سعی را انجام داده احتیاطاً آن را به هفت دور برساند و سعی را به عنوان تکلیف فعلی انجام دهد.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: بعید نیست آن سعی که استیناف کرده صحیح باشد، گرچه احوط اعاده سعی است. آیه الله خویی: در فرض اعتقاد به جواز مانعی ندارد. (المسائل الشرعیه، مسأله۳۴۸). آیه الله سیستانی: اگر پس از فوت موالات عرفیه سعی را از سرگرفته باشد صحیح است و اگر قبل از آن باشد اشکال دارد مگر آنکه جاهل قاصر باشد که در این صورت نیز صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صحّت آن بعید نیست..

(۸۷۴) س – شخصی به اعتقاد اینکه هر شوط سعی، رفت و برگشت از صفا به مروه است، سعی را شروع می کند و در شوط سوم متوجه مسأله می شود و سعی خود را به هفت شوط خاتمه می دهد، آیا سعی او چه حکمی دارد؟

ج – سعی او صحیح است.

(۸۷۵) س – شخصی در حال سعی گاهی عقب عقب به طرف مروه و یا صفا رفته است، تکلیف او چیست؟

ج (۱) – باید آن مقدار را تدارک کند و اگر از آن محل گذشته سعی او اشکال دارد و احتیاط در اتمام و اعاده است. (۲)

(۸۷۶) س – سعی از طبقه دوم فعلی، که بالاتر از کوه صفا و مروه می باشد، جایز است یا نه؟

ج – اشکال دارد. (۳)

ص:۴۸۲

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: سعی او صحیح است، هر چند احتیاط استحبابی آن است که آن مقدار و نقص ما بعد آن را تدارک کند.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: و می تواند سعی سابق را رها کرده و مجدداً سعی را از سر بگیرد. (مناسک حج، س ۹۱) آیه الله سبحانی: برگردد و جبران کند و اگر از آن محل گذشته یعنی وارد شوط یا اشواط بعدی شده و نمی تواند برگردد و تدارک کند سعی او اشکال دارد و احتیاط در اتمام و اعاده است. آیه الله مکارم: می تواند برگردد و جبران کند و سعی او اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر احراز شود که سعی بین صفا و مروه واقع می شود کفایت می کند. (مناسک، م۳۴۱). آیه الله خامنه ای: سعی در طبقه دوم مسعی صحیح نیست، مگر آنکه برایش محرز باشد که طبقه دوم، میان دو کوه واقع است نه بالاتر از آن، و کسی که نمی تواند در طبقه همکف سعی کند، باید برای خود نایب بگیرد، و سعیش در طبقه دوم صحیح و مجزی نیست. (مناسک حج، م۳۵۴) آیه الله خویی: اگر دو طرف آن ولو قبلاً کوه صفا و مروه بوده و فضای بدون کوه نبود صحیح است. (آراء المراجع، ص۳۰۰). آیه الله سبحانی: اگر ضرورت چنان باشد که منجر به ترک سعی در طبقه هم کف شود می تواند در طبقه بالا سعی نماید ولی اکنون که زیرزمین مسعی احداث شده در صورتی که عرض آن از مسعای جدید زیادتر نباشد می تواند در آن سعی نماید و با وجود دو مسعای هم کف و سپس زیرزمین مورد ضرورت سعی در طبقه بالا بسیار نادر ممکن است اتفاق بیفتد. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: مجزی نیست..

(۸۷۷) س – شخصـی به جهت کنترل همراهـان خود در حین سـعی، گـاهی به عقب برمی گشـته و بـدون توجه مجـدداً همـان مسافت را طی می کرده، آیا سعی او صحیح است؟

ج – اشکال دارد و باید سعی را اعاده کند. (۱)

(۸۷۸) س – شخصـی سـعی بین صـفا و مروه را، پنـج دور رفت و برگشت که مجموعـاً ده شـوط می شـود، انجـام داده است و آنگاه که متوجه مسأله شد سعی را از همان جا قطع نمود و تقصیر کرد، تکلیف چیست؟

ج – در فرض سؤال احوط اعاده سعی است. (۲)

(۸۷۹) س – شخصـی به تصور اینکه رفتن بالای کوه صـفا یـا مروه لازم است، چون این مقـدار مسافت را تحت فشار جمعیت رفته لذا برای اعاده آن مقداری وارد سـعی شده و بعد به نیت سـعی برگشته است و در واقع مقداری مسافت را دوبار طی کرده است، آیا سعی او درست است؟

ص:۴۸۳

۱- [۱] . آیات عظام اردبیلی، تبریزی، خویی، زنجانی: اشـکال نـدارد. آیه الله سـبحانی: برای مثال چند متر از مسافت مسـعی را که سـعی نموده برای کنترل همراهان به عقب برگشـته حالا که می خواهد دوباره آن چند متر را برگردد تا به محل قطع برسـد باید به قصد سـعی طی نکند در این صورت سـعی او صـحیح و در غیر این صورت سعی او به جهت زیادی عمدی باطل است. آیه الله سیستانی: مگر اینکه جاهل قاصر باشد یا مقدار اضافی را به قصد سعی انجام ندهد. آیه الله مکارم: اشکال ندارد و اعاده لازم نیست ولی بهتر است این کار را نکند.

۲- [۲] . مراجعه شـود به سـؤال ۸۷۱. آیه الله اردبیلی: سـعیش صـحیح است و احتیـاط لازم نیست. آیه الله خـامنه ای: سـعی او صحیح است. (مناسک حج، م۳۶۰) آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: صحیح است و احتیاط واجب نیست..

ج – اگر به نیت احتیاط عمل کرده باشد ضرر ندارد. (۱)

(۸۸۰) س – شخصی به تصور اینکه سعی نیز نیاز به وضو دارد بعد از یک شوط و نیم سعی خود را قطع می کند و وضو می گیرد و هفت شوط دیگر سعی می نماید، تکلیف او چیست؟

ج – اشکال دارد (۲) و باید سعی را اعاده کند. (۳)

(۸۸۱) س – کسی که قدر متیقن عدد اشواط را می داند، اما تردید دارد که شوط بعدی را انجام داده یا نه؛ مثلاً می داند پنج شوط انجام داده، ولی شک دارد که بقیه را انجام داده یا نه، تکلیف او چیست؟

ج – فرض مزبور شک در اشواط است و مبطل است. (۴)

(۸۸۲) س – اگر کسی سعی را به طور کلی فراموش کرد و تقصیر نمود، تکلیف او چیست؟

۱– [۱] . آیه الله زنجانی: سعیش صحیح است.
۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر بین رها کردن سعی اول و شروع سعی دوم به قدری فاصله شده باشد که موالات عرفیه به هم بخورد، اشکال ندارد وگرنه صحت سعیش محل اشکال است. آیه الله خامنه ای: اشکال ندارد. (مناسک حج، س ۹۱) آیه الله خویی: با فرض اعتقاد به جواز از سر گرفتن سعی، مجزی است. (رجوع شود به مسأله ۸۷۳). آیات عظام زنجانی، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد.
۳– [۳] آیه الله سبحانی: اگر از آن چه انجام داده منصرف شده و پس از فوت موالات از اول شروع کرد اشکال ندارد لیکن اگر نصف سعی را انجام داده احتیاطاً آن را به هفت دور برساند و سعی را به عنوان تکلیف فعلی انجام دهد. . مراجعه شود به سؤال ۸۷۳.
۴– [۴] . آیه الله زنجانی: و این در صورتی است که در اثناء سعی شک کرده وگرنه مطابق مسأله ۸۵۰ و حاشیه آن عمل کند. .

ص:

فوات موالات احتیاطاً از سر بگیرد. (۱)

(۸۸۵) س - اگر در سعی، بعضی مواضع بدن زن غیر از وجه و کفّین پیدا باشد آیا به سعی او ضرر می زند یا نه؟

ج - ضرر نمی زند. (۲)

(۸۸۶) س - شخصی در حال سعی در عدد اشواط شک می کند و با حال تردید به سعی خود ادامه می دهد و در فکر است که عدد را ضبط کند، پس از تأمل وبعد از آنکه صد متر سعی کرد یا وارد شوط بعدی شد، یقین به عدد حاصل می شود و با یقین، باقی سعی را هم انجام می دهد، آیا این سعی صحیح است یا نه؟

ج - صحیح است. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط موالات در تمام اشواط سعی معتبر است. آیه الله بهجت: دلیلی بر اعتبار موالات در سعی در غیر شوط اوّل نیست. (پرسش های جدید حج،س ۸۹) آیه الله تبریزی، ایه الله خویی: احوط اعتبار موالات عرفیه بین اشواط سعی است. (مناسک، قبل از مسأله ۳۳۹) و راجع به لزوم دادن گاو به عنوان کفاره آنچه می توان گفت، ایشان در صورتی که مقداری از سعی را فراموش کند و به اعتقاد تمام شدن سعی، مُحلّ شود، فرموده یک گاو باید کفاره بدهد. آیه الله زنجانی: در غیر موارد خاص که قطع سعی جایز است، رعایت موالات عرفیه در سعی، لازم بوده و قطع آن جایز نیست و چنانچه بدون عذر، سعی را قطع کند باطل می شود. آیه الله سبحانی: سعی یک عمل واحد عبادی است، باید به صورت یک عمل واحد به جا آورده شود ولذا فاصله زیاد میان اشواط که مضر به موالات باشد برخلاف احتیاط است. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب موالات عرفیه لازم است. آیه الله گلپایگانی: موالات در سعی معتبر نیست. (آداب و احکام حج، ص۲۷۴) و قسمت آخر مسأله را متعرض نشده اند. آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که در غیر موارد استثنا شده موالات عرفیه رعایت شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه از روی علم و عمد بوده، صحّت سعیش محلّ اشکال است. آیه الله مکارم: ولی اگر عمداً باشد گناه کرده است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر به رجاء کشف حال سعی را ادامه داده، صحیح است. آیه الله تبریزی، آیه الله زنجانی: با شک در عدد اشواط سعی باطل می شود و باید سعی را اعاده کند. آیه الله خویی: وظیفه اش تجدید و از سر گرفتن سعی بوده و سعی در حال شک و ادامه آن

مستحبات سعی (۱)

(۱)

(۸۸۷) م – مستحب است بعد از فراغ از نماز طواف و پیش از سعی، به نزد چاه زمزم رفته یک یا دو دلو آب بکشد و آن را بیاشامد و به سر و پشت و شکم خود بریزد و بگوید: «أَللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْماً نافِعاً وَرِزْقاً واسِعاً وَشِفاءً مِنْ کُلِّ داءٍ وَسُقْمٍ».

پس از آن، به نزد حجرالأسود بیاید، و مستحب است از دری که محاذی حجرالأسود است به سوی صفا متوجه شود و با آرامی دل و بدن بالای صفا رفته و به خانه کعبه نظر کند و به رکنی که حجر الأسود در او است رو نماید و حمد و ثنای الهی را به جا آورد و نعمت های الهی را به خاطر بیاورد، آنگاه این اذکار را بگوید:

«اللهُ أَکبَرُ» هفت مرتبه.

«أَلحَمدُ للهِ» هفت مرتبه.

«لا إلهَ إلّا اللهُ» هفت مرتبه.

«لا إلهَ إلَّا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِیک لَهُ، لَهُ المُلْك وَلَهُ الْحَمْدُ یُحْیِی وَیُمِیْتُ وَهُوَ حَیٌّ لا یَمُوتُ بِیَدِهِ الخَیْرُ وَهُوَ عَلی کلِّ شَیْء قَدِیرٌ» سه مرتبه.

پس صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد، پس بگوید:

«اللهُ أَکبَرُ عَلی ما هَدانا وَالحَمْدُ للهِ عَلی ما أبْلانا وَالحَمْدُ للهِ الحَیِّ الْقَیُّومِ وَالحَمْدُ للهِ الحَیِّ الدَّائِمِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«أَشْهَدُ أنْ لا إلهَ إلَّا اللهُ وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ لا نَعْبُدُ إلَّا إیّاهُ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ وَلَوْ

۱– [۱] . آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجاء به جا آورد و باید توجه داشت که بعضی از مستحبات مربوط به زمان های گذشته است و در عصر ما موضوع ندارد و یا عملاً ممکن نیست، آنچه را می توان، انجام دهد. و خداوند به نیت او پاداش می دهد..

كرِهَ المُشْرِكونَ». سه مرتبه.

پس بگويد:

«أَللَّهُمَّ إِنِّی أسْأَلُک الْعَفْوَ وَالْعافِيَهَ وَالْيَقينَ فی الدُّنْيا وَالْآخِرَهِ» سه مرتبه.

پس بگويد (۱):

«أَللَّهُمَّ آتِنا فی الدُّنْيا حَسَنَهً وَفی الْآخِرَهِ حَسَنَهً وَقِنا عَذابَ النَّارِ» سه مرتبه.

پس بگويد:

«اللهُ أكبَرُ» صد مرتبه.

«لا إلهَ إلّا اللهُ» صد مرتبه.

«ألحَمْدُ للهِ» صد مرتبه.

«سُبحانَ اللهِ» صد مرتبه.

پس بگويد:

«لا إلهَ إلّا اللهُ وَحْدَهُ وَحْدَهُ، أنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَغَلَبَ الأحْزابَ وَحْدَهُ، فَلَهُ المُلْکُ وَلَهُ الحَمْدُ وَحْدَهُ، أَللَّهُمَّ بارِکْ لِی فِی المَوْتِ وَفِيما بَعْدَ المَوْتِ، أَللَّهُمَّ إنِّی أعُوذُ بِکَ مِنْ ظُلْمَهِ الْقَبْرِ وَوَحْشَتِهِ أَللَّهُمَّ أظِلَّنی فی ظِلِّ عَرْشِک يَوْمَ لا ظِلَّ إلّا ظِلُّکَ».

و بسيار تكرار كند سپردن دين و نفس و اهل و مال خود را به خداوند عالم.

پس بگويد:

«أسْتَوْدِعُ اللهَ الرَّحْمنَ الرَّحِيمَ الَّذی لا تَضِيعُ وَدائِعُهُ دِينی وَنَفْسی وَأَهْلی، أَللَّهُمَّ اسْتَعْمِلْنی عَلی کتابِکَ وَسُنَّهِ نَبِيِّک وَتَوَفَّنی عَلی مِلَّتِهِ وَأعِذْنی مِنَ الْفِتْنَهِ».

پس بگويد:

«اللهُ أكبَرُ» سه مرتبه.

پس دعای سابق را دو مرتبه تكرار كند، پس يک بار تكبير بگويد و باز دعا را اعاده

۱- [۱] . آیه الله خویی: این دعا و همچنین بعضی از دعاهای آخر این قسمت در مناسک ایشان مذکور نیست..

نماید و اگر تمام این عمل را نتواند انجام دهد، هر قدر که می تواند بخواند.

و مستحب است که رو به کعبه نماید و این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ اغفِرْ لِی کلَّ ذَنْبٍ أذْنَبْتُهُ قَطُّ فَإنْ عُدْتُ فَعُدْ عَلَیَّ بِالمَغْفِرَهِ فَإنَّکَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ، أللَّهُمَّ افْعَلْ بی ما أَنْتَ أَهْلُهُ فَإنَّک انْ تَفْعَلْ بِی ما أَنْتَ أَهْلُهُ تَرْحَمْنی وَإنْ تُعَذِّبْنی فَأَنْتَ غَنیٌّ عَنْ عَذابی وَأَنا مُحْتاجٌ إلی رَحْمَتِک. فَیامَنْ أَنا مُحْتاجٌ إلی رَحْمَتِهِ ارْحَمْنی، أَللَّهُمَّ لا تَفْعَلْ بی ما أَنا أَهْلُهُ، فَإنَّکَ إنْ تَفْعَلْ بی ما أَنا أَهْلُهُ تُعَذِّبْنی وَلَمْ تَظْلِمْنی أصْبَحْتُ أتَّقی عَدْلَک وَلا أخافُ جَوْرَکَ فَیامَنْ هُوَ عَدْلٌ لا یَجُورُ ارْحَمْنی».

پس بگوید:

«یا مَنْ لا یَخیبُ سائِلُهُ وَلا یَنْفَدُ نائِلُهُ صَلِّ عَلی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَأجِرْنی مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِکَ».

و در حدیث شریف وارد شده است: هرکس که بخواهد مال او زیاد شود، ایستادن بر صفا را طول دهد و هنگامی که از صفا پایین می آید بر پله چهارم بایستد و متوجه خانه کعبه شود و بگوید:

«أَللَّهُمَّ إنِّی أعُوذُ بِک مِنْ عَذابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَتِهِ وَغُرْبَتِهِ وَوَحْشَتِهِ وَظُلْمَتِهِ وَضِیقِهِ وَضَنْکِهِ، أَللَّهُمَّ أَظِلَّنی فی ظِلِّ عَرْشِکَ یَوْمَ لا ظِلَّ إلَّا ظِلُّک».

پس از پله چهارم پایین رود و احرام را از روی کمر خود بردارد و بگوید:

«یا رَبَّ الْعَفْوِ یا مَنْ أمَرَ بِالْعَفْوِ یا مَنْ هُوَ أوْلی بِالْعَفْوِ، یا مَنْ یُثِیبُ عَلی الْعَفْوِ، الْعَفْوَ الْعَفْوَ الْعَفْوَ، یا جَوادُ یا کریمُ یا قَریبُ یا بَعیدُ، ارْدُدْ عَلَیَّ نِعْمَتَک وَاسْتَعْمِلْنی بِطاعَتِکَ وَمَرْضاتِکَ».

و مستحب است پیاده سعی نماید و از صفا تا به مناره میانه راه رود و از آنجا تا جایی که محل بازار عطاران است مانند شتر تند رود و اگر سوار باشد این حدّ را فی الجمله تند نماید و از آنجا تا به مروه نیز میانه رود و در وقت برگشتن نیز به همان ترتیب مراجعت نماید و از برای زن ها هروله نیست و مستحب است در هنگامی که می رسد به مناره میانه بگوید:

«بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ، وَاللهُ أكبَرُ، وَصَلَّی اللهُ عَلی مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَیْتِهِ، أَللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجاوَزْ عَمّا تَعْلَمْ إنَّکَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَجَلَّ الْأَکرَمُ، وَاهْدِنی لِلَّتی هِیَ أقْوَمُ، أَللَّهُمَّ إنَّ عَمَلی ضَعیفٌ، فَضاعِفْهُ لی وَتَقَبَّلْهُ مِنّی، أَللَّهُمَّ لَکَ سَعْیی، وَبِکَ حَوْلی وَقُوَّتی تَقَبَّلْ مِنّی عَمَلی یا مَنْ یَقْبَلُ عَمَلَ المُتَّقینَ».

و همین که از محل بازار عطاران گذشت بگوید:

«یا ذَاالمَنِّ وَالْفَضْلِ وَالْکرَمِ وَالنَّعْماءِ وَالجُودِ، اغْفِرْ لی ذُنُوبی، انَّهُ لا یَغْفِرُ الذُّنُوبَ إلَّاأَنْتَ».

و هنگامی که به مروه رسید برود بالای آن و به جا آورد آنچه را که در صفا به جا آورد و بخواند دعاهای آنجا را به ترتیبی که ذکر شد.

و پس از آن بگوید:

«أَللَّهُمَّ یا مَنْ أَمَرَ بِالْعَفْوِ یا مَنْ یُحِبُّ الْعَفْوَ یا مَنْ یُعْطی عَلَی الْعَفْوِ، یا مَنْ یَعْفُو عَلَی الْعَفْوِ یا رَبَّ الْعَفْوِ، الْعَفْوَ الْعَفْوَ الْعَفْوَ».

و مستحب است در گریه کردن کوشش کند و خود را به گریه وادارد و در حال سعی دعا بسیار کند و بخواند این دعا را:

«أَللَّهُمَّ إنّی أَسْأَلُک حُسْنَ الظَّنِّ بِک عَلی کلِّ حالٍ وَصِدْقِ النِّیَّهِ فی التَّوَکلِ عَلَیْکَ».

فصل هفتم: تقصیر و بعض احکام آن

اشاره

(۸۸۸) م – واجب است بعد از آنکه سعی کرد (۱) تقصیر کند یعنی قدری از ناخن ها یا قدری از موی سر یا شارب یا ریش را بزنـد و بهتر آن است که اکتفـا به زدن ناخن نکنـد (۲) و از موی قـدری بزنـد، بلکه موافق احتیاط است (۳) و تراشـیدن سر در تقصیر کفایت نمی کند بلکه حرام است. (۴)

(۸۸۹) م – این عمل نیز از عبادات است و باید با نیت پاک و خالی از قصد غیر اطاعت

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: لازم نیست بلافاصله پس از سعی، تقصیر کند. (مناسک حج، م۳۶۸)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: و بنابر احتیاط مؤکد استحبابی، برای تقصیر، کوتاه کردن مو را انتخاب کند. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب اکتفا به آن نکند و اگر خواست ناخن بگیرد پس از کوتاه کردن مو باشد. آیه الله گلپایگانی: این قید را ندارند. آیه الله مکارم: بلکه احتیاط واجب است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و اگر از روی علم و عمـد باشـد، باید یک گوسـفند کفاره بدهد. آیه الله بهجت، آیه الله سیسـتانی: و چنانچه از روی عمـد و علم بتراشد باید یک گوسـفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۵۴) آیه الله خـامنه ای: و چنانچه از روی عمـد و علم بتراشـد بایـد یک گوسـفند کفاره بدهد. (مناسک حج، م۳۶۵) آیه الله فاضـل: و کنـدن مو هم کفایت نمی کنـد، اگرچه حرمتش محرز نباشد..

خدا بیاورد و اگر ریا کند (۱) موجب باطل شدن عمره اش می شود مگر آنکه جبران کند.

(۸۹۰) م - اگر تقصیر را فراموش کند تا وقتی که احرام حج را ببندد عمره اش صحیح است و مستحب است فدیه یک گوسفند (۲) و احتیاط آن است که فدیه بدهد.

(۸۹۱) م - اگر عمداً (۳) تقصیر را ترک کند تا احرام بستن به حج، عمره او باطل می شود بنابر اقوی و ظاهراً حج او حج افراد شود (۴)، و احتیاط واجب (۵) آن است که پس از تمام کردن حج افراد، عمره مفرده به جا آورد و در سال بعد حج را اعاده کند. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باطل می شود و اگر تا آخر وقت، جبران نکند عمره اش تبدیل به حج افراد می شود و باید مطابق حاشیه مسأله ۸۹۱ عمل نماید.

۲- [۲] آیه الله سبحانی: حکم آن در ذیل سؤال ۹۰۵ آمده، مگر آن که وقت برای تدارک تقصیر او باقی باشد که باید تدارک کند. . آیه الله اردبیلی: بلکه احتیاط واجب آن است که یک گوسفند فدیه بدهد. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: بنابر احتیاط یک گوسفند بدهد. آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مؤکد استحبابی، یک قربانی -گوسفند یا گاو و یا شتر- ذبح کند و تقصیر فراموش شده، قضا ندارد. آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنابر احتیاط واجب یک گوسفند فدیه بدهد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: یا از روی ندانستن مسأله. (مناسک حج، م۳۶۹)

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و باید پس از انجام حج افراد و گذشتن روز سیزدهم عمره مفرده به جا آورد هر چند عمره تمتع او استحبابی باشد و اگر بدون توجه به مساله حج تمتع انجام دهد، کفایت از حج افراد می کند و در هر حال چون بدون عذر بوده کفایت از حجه الاسلام نمی کند.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بلکه لازم است بعد از حج عمره مفرده به جا آورده شود. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: لازم است بعد از حج، عمره مفرده به جا آورد. آیه الله سیستانی: در صورت تمکن، بعد از حج افراد باید عمره مفرده به جا آورد. به احتیاط واجب حج را در سال دیگر نیز اعاده کند. (مناسک، مسأله ۳۵۴).

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که حج او حجه الاسلام باشد. آیه الله خامنه ای: و اگر حج او حج واجب بوده باید در سال بعد، عمره و حج به جا آورد. (مناسک حج، م۳۶۹) آیه الله سبحانی: و باید بعد از اعمال حج، عمره مفرده به جا بیاورد و مستحب است به این حج اکتفا نکند و در صورت امکان در آینده حج تمتعی به جا آورد. آیه الله مکارم: به جا آوردن حج در سال بعد احتیاط مستحبّ است..

(۸۹۲) م - در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست و اگر بخواهد احتیاط کند طواف و نماز آن را رجاءاً (۱) به جا آورد.

(۸۹۳) م - بعد از آنکه شخص محرم تقصیر کرد، حلال می شود بر او به غیر از تراشیدن (۲) سر (۳) هرچه حرام شده بود بر او به واسطه احرام، حتی نزدیکی با زن.

مسائل و استفتائات متفرقه تقصیر و احکام بین عمره و حج تمتع

(۸۹۴) م - در تقصیر، کندن مو کافی نیست بلکه میزان کوتاه کردن است به هر وسیله ای باشد و اکتفا به کوتاه کردن موی زیر بغل و نحو آن مشکل است (۴) و

۱- [۱] . آیه الله فاضل: در عمره تمتّع طواف نساء واجب نیست بلکه انجام آن موافق احتیاط است و اگر بخواهند احتیاط کنند محلّ انجام آن قبل از تقصیر است. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: ضرورتی ندارد طواف نساء را به قصد رجاء به جا آورد. آیه الله خامنه ای: قبل از تقصیر (مناسک حج، م۳۷۲)

۲- [۲] . آیه الله بهجت: ظاهر عدم حرمت احرامی آن است و حرمت به جهت منافات با وجوب توفیر محلّ تأمّل است (مناسک شیخ، ص۵۵). آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مؤکد استحبابی، سر نتراشد و از ماشین کردنی که مثل تراشیدن است پرهیز کند؛ ولی هیچ کدام کفاره ندارد. آیه الله سبحانی: بین عمره تمتع و حج نباید حلق کند و یا موی سر را با ماشین ته زن بزند، لیکن اگر چنین کرد فقط معصیت کرده و کفاره ندارد و به عمره و حج او ضرر نمی زند. آیه الله سیستانی: سر تراشیدن نیز حلال می شود. اگرچه احتیاط مستحب ترک آن است پس از گذشت سی روز از عید فطر و احتیاط مستحب این است که در صورت انجام آن از روی علم و عمد یک قربانی کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۵۶). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به احتیاط واجب تراشیدن سر جایز نیست. آیه الله فاضل: تراشیدن سر بین عمره تمتّع و حجّ تمتّع مانعی ندارد. آیه الله مکارم: تراشیدن سر محلّ اشکال است و احوط ترک آن است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به مسأله ۹۱۲ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: بلکه نباید برای تقصیر، موی زیر بغل و مانند آن را کوتاه کند و به طور کلی تقصیر از غیر موی سر و ریش و شارب، کفایت نمی کند، بلکه حرام است و در صورت علم و عمد، کفاره دارد..

احوط (۱) در تقصیر، گرفتن ناخن (۲) یا چیدن ریش یا شارب یا موی سر است. (۳)

(۸۹۵) س - آیا کسی که تقصیر او محکوم به بطلان است و بعد از آن محرمات احرام را به جا آورده و جاهل به مسأله بوده کفاره دارد یا خیر؟

ج - با جهل کفاره ندارد مگر در صید (۴)؛ به تفصیلی که در کتب ذکر شده است. (۵)

(۸۹۶) س - کسی که بعد از سعی در عمره تمتع تقصیر کرد، بعد به شک افتاد که آیا تقصیری که کردم صحیح است یا نه، آیا اشکال دارد یا نه؟

ج - اگر در حال عمل عالم به مسأله و ملتفت بوده، اشکال ندارد. (۶)

(۸۹۷) س - یکی از خدمه کاروان ها به احرام عمره مفرده از میقات محرم می شود و به مکه می آید و طواف و نماز آن و سپس سعی بین صفا و مروه را به همان عنوان به جا

۱- [۱] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اقوی است. (آداب و احکام حج، ص ۲۷۵) آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که به گرفتن ناخن اکتفا نکند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: احتیاط واجب آن است که اگر می خواهد ناخن بگیرد، قبلا مقداری از مو را بچیند.

۳- [۳] . به مسأله ۸۸۸ تقصیر مراجعه شود. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: در تقصیر بنابر احتیاط واجب باید موی سر یا ریش یا سبیل خود را کوتاه کند و بنابر احتیاط واجب گرفتن ناخن به تنهایی کافی نیست بلکه احتیاط واجب این است که ناخن گرفتن بعد از کوتاه کردن مو باشد. آیه الله مکارم: گرفتن ناخن به تنهایی کافی نیست بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در صید و مالیدن روغن.

۵- [۵] . به مسأله ۱۳۲۰ مراجعه شود. آیه الله بهجت: بطلان از جهت جهل به حکم نباشد کفّاره ندارد. (مستفاد از س۸۵ مناسک).

۶- [۶] . آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی: در صورتی که احتمال التفات در حال عمل را بدهد، اعتنا نکند. آیه الله خامنه ای: در صورتی که احتمال التفات در حال عمل را بدهد، اعتنا نکند. آیه الله سیستانی: به هر حال اشکال ندارد. آیه الله مکارم: باید بنا را بر صحت بگذارد. (استفتاء ش ۱۷۰۱۵۱).

می آورد، ولی برای تقصیر، گمان می کرد نتف؛ یعنی کندن مو کافی است و چند نخ مو را به عنوان تقصیر کَنْد و به حساب خودش از احرام خارج شد، سپس برای عمره تمتع که وظیفه اش بود به میقات رفت و محرم شد و به مکه آمد و کلیه اعمال، از طواف تا تقصیر، را انجام داد، آیا اعمالش چگونه است و در آینده وظیفه اش چیست؟

ج - کندن مو در تقصیر کافی نیست و عمره تمتع او صحیح نیست مگر آنکه قبل از احرام برای آن، از احرام عمره مفرده با تقصیر صحیح خارج شود.

(۸۹۸) س - اگر کسی تقصیر عمره مفرده را فراموش کرد، آیا می تواند در هر جایی تقصیر کند یا نه؟

زیرا به ایران بازگشته است و آیا نیازی به طواف نساء مجدد هست؟

ج - تقصیر را در هرجا می تواند انجام دهد، ولی باید طواف نساء (۱) را اعاده کند و اگر خودش نمی تواند برود، نایب بگیرد.

(۸۹۹) س - هرگاه سنی برای شیعه تقصیر نماید چه صورت دارد؟

ج - اشکال ندارد.

(۹۰۰) س - شخصی در حج به عوض تقصیر در عمره تمتع یک مو از بدن کنده است و الآن که متوجه شده است، آیا حج او اشکال دارد یا نه؟ و در صورتی که مرتکب خلاف شده باشد تکلیف چیست؟

ج - اگر حج را انجام داده، با عمل مزبور از احرام فعلاً خارج شده است (۲) و چنانچه

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله بهجت: اکنون که قبل از تقصیر متذکر شده است، تقصیر می کند و طواف نساء را بعد از آن اعاده می نماید، بنابر احوط و مقدّم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفرده در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است (مناسک شیخ، س۱۱۸ و۱۶۶). آیه الله تبریزی: احتیاط واجب در صورت امکان تقصیر در مکه است. آیه الله سبحانی: و احتیاطاً علاوه بر نائب نماز طواف نساء را خودش نیز در هر کجا هست بخواند. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: و باید بعد از ایام تشریق، عمره مفرده به جا آورد و اگر در این اشتباه معذور بوده کفایت از حج واجب می کند..

حج واجب بوده (۱) احتیاط آن است که یک عمره مفرده به جا آورد و بعداً عمره و حج تمتع را انجام دهد. (۲)

(۹۰۱) س - شخصی بعد از طواف و نماز طواف تقصیر کرد و سپس سعی را به جا آورد و دوباره تقصیر کرد، وظیفه اش چیست؟

ج - اگر جاهل یا ساهی بوده چیزی بر او نیست. (۳)

(۹۰۲) س - کسانی که اعمال حج را بر وقوفین مقدم می دارند، اگر بعد از سعی تقصیر نمودند، آیا موجب مُحل شدن و یا کفاره می گردد؟

ج - مُحلّ نمی شوند و اگر جاهل یا ساهی بوده اند کفاره ندارد.

(۹۰۳) س - اگر کسی به جای تقصیر حلق نمود، آیا کفایت می کند؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: حجش مبدل به افراد می شود و لازم است بعد از حج عمره مفرده به جا آورد و احتیاط این است که سال دیگر حج را اعاده نماید. آیات عظام خویی، صافی، گلپایگانی: حجش مبدل به افراد می شود و لازم است بعد از حج عمره مفرده به جا آورد و احتیاط این است که سال دیگر حج را اعاده نماید. (مناسک، مسأله ۳۵۸ ومعتمد العروه، ج۵، ص۱۱۵). و آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی اضافه می فرمایند که: احتیاط لازم آن است که سال بعد حج تمتع به جا آورد. (آداب حج، م ۷۰۳) آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: ظاهراً حج او منقلب به افراد می شود و پس از آن باید در صورت تمکن عمره مفرده به جا آورد و احتیاط مستحب آن است که حج را در سال دیگر اعاده کند. (ملحق مناسک، سؤال ۲۹۲). آیه الله مکارم: احتیاط آن است که در حج واجب یا غیر آن عمره مفرده را انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اعاده عمره و حج لازم نیست. آیه الله خامنه ای: اگر به علت ندانستن مسأله، به جای تقصیر، موی خود را بکند و سپس حج به جا آورد، عمره اش باطل است و حجی که به جا آورده، حج إفراد خواهد بود. در این صورت اگر حج واجب بر عهده اش بوده، بنابر احتیاط واجب باید بعد از انجام مناسک حج، عمره مفرده به جا آورد، و در سال بعد، عمره تمتّع و حج را اعاده کند. (مناسک حج، م۳۶۷) آیه الله مکارم: اعاده عمره و حج تمتّع لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع سعی را فراموش کند و پس از نماز طواف تقصیر کند، بنابر احتیاط یک گاو کفاره بدهد و در غیر این صورت چیزی بر او نیست..

ج - در عمره تمتع کفایت نمی کند. (۱)

(۹۰۴) س - کسی که بعد از انجام اعمال عمره، در منزل تقصیر کرده است، وظیفه اش چیست؟

ج - مانع ندارد.

(۹۰۵) س - حضرت عالی در مسأله دوم تقصیر می فرمایید: اگر کسی تقصیر را به ریا انجام دهد عمره اش باطل است، مقصود از بطلان عمره چیست؟ دیگر اینکه وظیفه او چه می شود؟

ج - مقصود این است که در تقصیر ریا کند و بدون تدارک تقصیر، برای حج محرم شود و حج انجام دهد، که در این صورت حکم کسی را دارد که بدون تقصیر وارد اعمال حج شده است (۲) و در هر صورت لازم است حج تمتع را سال بعد به جا آورد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و اگر از روی علم و عمد باشد یک گوسفند کفاره دارد. آیه الله خامنه ای: کفایت نمی کند و اگر این کار را از روی علم و عمد کرده باشد، عمل حرام انجام داده و باید یک گوسفند قربانی کند. (مناسک حج، م۳۶۵) آیه الله خویی: در صورت علم و عمد یک گوسفند کفاره دارد بلکه بنابر احتیاط در غیر صورت علم و عمد نیز کفاره دارد. آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی: و در صورت علم و عمد باید یک گوسفند کفاره بدهد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و یک گوسفند کفاره دارد و بنابر احتیاط اگر چه جاهل یا ناسی بوده باشد. آیه الله مکارم: این کار اگر عمداً باشد و در ماه ذی القعده به بعد باشد، بنابر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره دارد و در غیر عمد کفاره نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: و بنا بر احتیاط واجب (همان طور که در مساله ۸۹۱ گذشت) بعد از حج، عمره مفرده به جا آورد. (مناسک حج، م ۳۶۴ و ۳۶۹)

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به مسأله ۸۹۱ مراجعه شود. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: حکم آن در مسأله ۸۹۱ گذشت. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: اگر از روی عمد و یا جهل به مسأله بوده، حج او مبدل به افراد شده و احتیاطاً بعد از حج عمره مفرده به جا می آورد و حج او صحیح است..

(۹۰۶) س – اگر کسی در اثنای سعی تقصیر نمود، وظیفه او چیست؟

ج – باید سعی را تمام کند و تقصیر را اعاده کند (۱)، بلی اگر از روی نسیان یا جهل تقصیر کرده، اعاده تقصیر لازم نیست (۲) و اگر از اول سعی قصد هفت شوط نداشته سعی اعاده دارد. (۳)

(۹۰۷) س – اگر کسی از روی جهل، تقصیر را ترک نمود چه حکمی دارد؟

ج – در این مسأله جهل حکم عمد را دارد. (۴)

(۹۰۸) س – در عمره مفرده اگر کسی تقصیر را عمداً یا از روی جهل و نسیان ترک نمود و طواف نساء را انجام داد، چه وظیفه ای دارد؟

ج – باید تقصیر نماید و طواف نساء را اعاده نماید (۵) و فرقی بین صور عمد و سهو

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و اگر از روی فراموشی باشد مطابق حاشیه مسأله ۸۴۸ کفاره بدهد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر در عمره تمتع و از روی نسیان بوده اعاده تقصیر لازم نیست ولی احتیاطاً باید یک گاو کفاره بدهد وگرنه کفاره لازم نیست ولی احتیاطاً پس از سعی تقصیر را نیز اعاده نماید. آیه الله بهجت: احتیاطاً تقصیر را اعاده کند. (و در مورد کفّاره به آنچه در ذیل مسأله ۸۹۵ ذکر شد مراجعه شود). آیه الله خویی: تقصیر را اعاده کند و اگر به اعتقاد فراغ از سعی بوده، در عمره تمتع باید یک گاو کفاره بدهد. آیه الله سبحانی: باید بعد از اتمام سعی تقصیر را نیز اعاده کند و برای تقصیر بی جا مطلقاً یک گاو به عنوان کفاره ذبح کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاطاً تقصیر را اعاده کند.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: در صورت نسیان و جهل نیز، باید تقصیر را اعاده کند. آیه الله سبحانی: اعاده سعی و تقصیر و ذبح گاو به عنوان کفاره متعین است. آیه الله سیستانی: اعاده تقصیر در هر صورت لازم است و اگر تقصیر از روی فراموشی بقیه اشواط سعی باشد باید به احتیاط واجب تقصیر را اعاده کند و یک گاو کفاره بدهد. آیه الله فاضل: اگر عمداً تقصیر نموده، باید سعی را تمام کند و تقصیر را اعاده نماید، ولی از روی جهل و نسیان، احوط اعاده تقصیر است. آیه الله مکارم: احتیاط اعاده تقصیر است و در هر حال کفاره ندارد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و عمره اش تبدیل به حج افراد می شود و باید مطابق حاشیه مسأله ۸۹۱ عمل کند.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب..

و علم و جهل نیست علی الأحوط. (۱)

(۹۰۹) م - بعد از انجام عمره تمتع و قبل از حج تمتع نباید عمره مفرده به جا آورده شود (۲) و اگر به جا آوردند صحت عمره مفرده محل اشکال است (۳) ولی برای عمره و حج تمتع اشکالی ایجاد نمی شود. (۴)

(۹۱۰) م - خدمه کاروان های حج اگر عمره مفرده به جا آورده باشند هر دفعه که از مکه خارج می شوند و به جده می روند و برمی گردند لازم نیست محرم شوند (۵) ولی اگر

۱- [۱] آیه الله سبحانی: و احتیاطاً علاوه بر نائب نماز طواف نساء را خودش نیز در هر کجا هست بخواند. . به سؤال ۸۹۸ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: محتمل است اشکال نداشته باشد. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۱۲۴)

۳- [۳] آیه الله سبحانی: ولی بعید نیست که عمره قبل باطل شود و این عمره مفرده به عمره تمتع مبدّل گردد. . آیه الله زنجانی: ولی عمره تمتع را باطل می کند.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع مشروع نیست مگر اینکه از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از ماهی که محرم برای عمره تمتع شده با احرام عمره مفرده داخل مکه شود که در این صورت عمره مفرده او صحیح است و عمره تمتع او تبدیل به عمره مفرده می شود. آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: فقط فرموده اند که به جا آوردن عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع جایز نیست. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: این در صورتی است که عمره مفرده را در همان ماهی که عمره تمتّع انجام داده به جا آورده شود، امّا اگر در ماه دیگر انجام داده، عمره تمتّع او باطل شده و اگر تا هشتم ذی حجه در مکه بماند این عمره مفرده عمره تمتّع محسوب می شود و حجّ تمتّع او با همین عمره صحیح خواهد بود. آیه الله سیستانی: اگر بین عمره تمتع و حج، عمره مفرده به جا آورد، ظاهر این است که موجب بطلان عمره تمتع خواهد شد و لازم است که آن را اعاده نماید. ولی اگر تا روز هشتم ذی حجه در مکه بماند و قصد حجّ کند عمره مفرده اش تمتّع به حساب می آید و می تواند برای حجّ محرم شود. (مناسک، مسأله ۱۳۷).

۵- [۵] . آیات عظام اردبیلی، خویی، سیستانی، فاضل: مگر اینکه ماه هلالی دیگر وارد مکه شوند که باید دومرتبه محرم بشوند. آیه الله خامنه ای: اگر بعد از انجام عمره تمتّع از شهر مکه بدون احرام خارج شود، پس اگر در همان ماهی که عمره انجام داده به مکه برگردد، نیاز به تجدید احرام برای ورود به شهر مکه ندارد، ولی اگر در ماه بعد از ماه انجام عمره به مکه برگردد، مثل اینکه عمره را در ذی القعده انجام دهد و خارج شود، و در ماه ذی الحجه به مکه برگردد، واجب است با احرام جدید برای عمره جهت دخول مکه محرم شود، و عمره تمتّع وی که متصل به حج می شود همین عمره تمتّع دوم خواهد بود و اگر مجدداً محرم نشود و عمره دوم را انجام ندهد حج تمتع وی صحیح نیست. (مناسک حج، م۱۲۳) آیه الله زنجانی: مگر آنکه سی روز از احرام عمره مفرده گذشته باشد. و اگر عمره تمتع به جا آورده اند جایز نیست از مکه و حوالی نزدیک آن خارج شوند مگر در صورت نیاز؛ در این صورت هم - اگر حرجی نباشد - باید با احرام حج بیرون بروند و چنانچه بدون نیاز و عذر خارج شوند عمره تمتعشان باطل می شود. آیه الله سبحانی: مگر آنکه یک ماه از احرام قبلی آنان گذشته باشد و در این

حکم فرقی بین جدّه و مدینه و خدمه و غیر آن نمی باشد. آیه الله سیستانی: اگر عمره مفرده را به نیابت از دیگران به جا آورده اند، بنابر احتیاط واجب برای دخول در مکه یا حرم دو مرتبه محرم شوند..

عمره تمتع به جا آورده انـد، بنابر احتیاط (۱) نبایـد از مکه خارج شونـد مگر در صورت حاجت در حالی که محرمند به احرام حج. (۲)

ص:۵۰۰

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنـابر اقوی. آیه الله بهجت: در صورتی که اعمـال حـج تفویت نشود، خروج از مکه مانعی نـدارد، می توانند مانند حطّاب و حَشّاش بدون احرام بروند و برگردند. (مناسک، س۱۷۶).

۲- [۲] . آیه الله خـامنه ای: خروج از مکه مکرمه بعـد از عمره تمتّع و قبـل از اعمـال حـج برای کسـی که مطمئن است که می توانـد برای انجـام حـج تمتّع به مکه برگردد جایز است. هر چنـد احتیاط مسـتحب آن است که از مکه مکرمه خارج نشود مگر برای نیاز و کار ضـروری. کما اینکه در این صورت بنابر احتیاط بایـد ابتـدا در مکه برای حـج محرم شود و بعـد خارج شود. و اگر محرم شدن برای او مشقت داشته باشد، جایز است برای انجام کار خود بدون احرام خارج شود. و افرادی که قصد عمل به این احتیاط را دارند و ناچار هسـتند یک یا چند مرتبه به مکه وارد و از آن خارج شوند مانند خدمه کاروان ها، می توانند برای ورود به مکه مکرمه، اول عمره مفرده انجام دهنـد و عمره تمتّع را به تأخیر بیندازنـد تا زمانی که بتوانند در آن وقت عمره تمتّع را قبل از اعمال حـج به جا آورنـد، در این صورت باید از میقات برای عمره تمتّع محرم شوند و هنگامی که از عمره تمتّع فارغ شدند از مکه برای حج محرم شوند. (مناسک حج، م۱۲۱) آیه الله سبحانی: اگر بخواهند پس ازعمره تمتع به عرفات و یا بیرون از توابع مکه بروند بایـد محرم به احرام حـج بشونـد مگر اینکه احرام موجب حرج ومشقت باشـد که می تواننـد بـدون احرام خارج شونـد ولی در هرحال اگر بدانند برای احرام حج از مکه قبل از عرفات با مشکل روبرو می شوند در این صورت باید با احرام حـج از مکه بیرون بروند. آیه الله سیستانی: اگر مکلّف اعمال عمره تمتّع را به جا آورد، بنابر احتیاط واجب نباید از مکه بیرون برود مگر برای حـج، مگر آنکه بیرون رفتنش جهت انجام کـاری باشـد، اگر چه آن کـار غیر ضـروری باشـد و ترس از اینکه اعمال حجّش فوت گردد نداشته باشـد، که در این صورت اگر بدانـد که می توانـد به مکه برگردد و از آنجا احرام حج ببنـدد، اظهر جواز بیرون رفتنش از مکه بـدون احرام است. (مناسک، مسأله ۱۵۱). آیه الله فاضـل: اگر یقین یا اطمینان دارد که خروج از مکه لطمه به حـج او وارد نمی کند، مانعی ندارد که حتی بدون احرام هم از مکه خارج بشود و برای احرام از مکه و مناسک به مکه برگردد لکن احتیـاط اسـتحبابی بر خلاف آن است. بله اگر از مکه خارج شـد و در ماه بعـد به مکه بازگشـت بایـد مجـدّداً عمره تمتع انجام دهـد والاّ حـجّ تمتّع او صـحیح نیست. آیه الله مکارم: حرام است خارج شونـد مگر اینکه مطمئن باشند که به موقع برمی گردند و حج خود را انجام می دهند و همچنین در صورت حاجت..

(۹۱۱) س – خدمه کاروان ها که پس از انجام عمره تمتع باید به عرفات و منی بروند، برای دیدن چادرها و کارهای دیگر و برگردند به مکه، وظیفه آنان چیست؟

ج – (۱) بنابر احتیاط واجب (۲) نمی توانند از مکه خارج بشوند مگر (۳) در مورد ضرورت و در این صورت باید برای حج محرم شوند و بیرون بروند. بلی اگر احرام برای آنان حَرَجی

۱- [۱] . آیه الله بهجت: گذشت حکم آن در مسأله قبل و مسأله ۲۲۹. آیات عظام زنجانی، سبحانی، فاضل: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله نوری: اگر اطمینان داشته باشد که می تواند به مکه برگردد و برای اعمال حج محرم شود، می تواند از مکه خارج شود...

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر اقوی. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه جایز نیست مگر در مورد حاجت. (مناسک عربی، مسأله ۱۵۱).

۳- [۳] . آیه الله نوری: مگر با احرام برای حج، پس در مورد ضرورت بنابر احتیاط مستحب برای حج محرم شود....

باشد و رفتن به عرفات و منی بر آنان ضرورت دارد می توانند بدون احرام به آنجا بروند. (۱)

(۹۱۲) س - آیا بین عمره تمتع و حج تمتع ماشین کردن سر جایز است؟

ج - ماشین کردن مانع ندارد ولی نباید سر را بتراشد (۲) و از (۳) ماشین کردنی که مثل تراشیدن است باید اجتناب شود علی الأحوط. (۴)

(۹۱۳) س - بین عمره تمتع و حج تمتع که جایز نیست سر بتراشد، آیا سر تراشیدن کفاره دارد یا خیر؟

ج - کفاره ثابت نیست. (۵)

ص:۵۰۲

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: مانند مسأله قبل است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر عمره تمتع در ماه شوال انجام داده شود، تراشیدن سر تا ۳۰ روز پس از عید فطر جایز است، امّا بعد از آن بنابر احتیاط نباید به مقداری از موی سر تراشیده شود که عرفاً بگویند حلق کرده است و در صورت تراشیدن، اگر از روی علم و عمد باشد، بنابر احتیاط یک گوسفند کفّاره دارد. آیه الله فاضل: سرتراشیدن نیز مانعی ندارد.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: نباید حلق کند و یا موی سر را با ماشین ته زن بزند لیکن اگر چنین کرد فقط معصیت کرده و کفاره ندارد و به عمره یا حج او ضرر نمی زند. . آیات عظام بهجت، زنجانی، سبحانی: به ذیل مسأله ۸۹۳ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله سیستانی: بنابر اظهر سرتراشیدن حلال است، اگر چه احوط ترک آن است، پس از گذشت سی روز از عید فطر. (مناسک، مسأله ۳۵۶).

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله بهجت: به مسأله ۸۹۳ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر عمره تمتع در ماه شوال انجام داده شود، تراشیدن سر تا ۳۰ روز بعد از عید فطر جایز است و اما بعد از آن، بنابر احتیاط نباید تراشیده شود و در صورت تراشیدن اگر از روی علم و عمد باشد بنابر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد. آیه الله سبحانی: اگر که جای تقصیر حلق کرده باشد و یا با ماشین ته زن سر خود را تراشیده باشد کفاره اش یک گوسفند است لکن اگر بعد از تقصیر و بین عمره تمتع و احرام حج این کار را کرده باشد فقط معصیت کرده است. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب ترک آن است پس از گذشت سی روز از عید فطر و

(۹۱۴) س - زنی که حیض بود و نمی دانست و اعمال عمره را کلاً ـ به جا آورد، بفرمایید باید دوباره به جا آورد یا کافی است؟

ج - اگر در وسعت وقت است باید طواف و نماز را (۱) اعاده کند، ولی اگر وقت ندارد، در اینکه وظیفه مبدل شده یا نه، اشکال است و احتیاط را مراعات نماید. (۲)

ص:۵۰۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و بنابر احتیاط سعی و تقصیر را نیز اعاده نماید. آیه الله سبحانی: باید همه اعمال عمره را اعاده نماید و اگر تا قبل از وقوف اختیاری عرفه پاک نشد وظیفه اش به إفراد مبدل شده است. آیه الله سیستانی: و سپس سعی و تقصیر را اعاده نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و سعی و تقصیر را اعاده نماید و اگر پس از پاکی، وقت برای انجام اعمال عمره ندارد حج او مبدّل به افراد می شود. آیه الله فاضل: و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر حیض قبل از شروع در طواف عارض شده باشد، باید عدول به حج افراد نماید و پس از حج، عمره مفرده به جا آورد و اگر پس از شروع در طواف و قبل از اتمام شوط چهارم بوده، باید برای حج تمتع محرم شود و پس از اعمال منی و قبل از به جا آوردن طواف حج، طواف عمره و نماز آن را به جا آورد و اگر پس از اتمام شوط چهارم طواف بوده، باید پس از بازگشت از منی و پیش از به جا آوردن طواف حج، از همان جا که حیض عارض شده بوده، طواف عمره را تکمیل نماید و نماز طواف را بخواند. آیه الله بهجت: لازم است طواف و نماز اعاده شود و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز به جا آورد و چون تقصیر از جهت جهالت به موضوع طهارت بوده کفّاره ندارد: (پرسش های جدید حج، س ۷۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: پس از تمام شدن ایام حیض و غسل، اگر وقت باقی است باید طواف و نماز آن و سعی و تقصیر را در عمره تمتع اعاده نماید و اگر وقت ندارد حتی برای

(۹۱۵) س – همچنان که تراشیدن سر بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج حرام است، آیا تراشیدن صورت نیز همین حکم را داراست؟

ج – غیر از حکم تراشیدن ریش در غیر این مورد، حکم خاصی ندارد.

(۹۱۶) س – آیا غار حِرا جزو محدوده مکه است؟ و بنابراین، آیا می توان قبل از وقوف به آنجا رفت (۱) و صدق خروج از مکه نمی کند؟

ج – باید از اهل محل تحقیق شود. (۲)

ص:۵۰۴

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: رفتن به غار حرا اشکال ندارد. آیات عظام تبریزی، زنجانی، مکارم: رفتن به غار حِرا و امثال آن از مناطق نزدیک ضرری ندارد، خواه جزو مکه باشد یا نه. آیه الله خویی: خارج شدن به اطراف و توابع مکه مانع ندارد. (مناسک عربی، مسأله ۱۵۳). آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: با توجّه به توسعه شهر مکه، رفتن به اطراف آن تا جایی که صدق کند از مکه است مانعی ندارد. آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب نباید خارج شود این احتیاط شامل غار حِرا نیز می شود..

(۹۱۷) س – کسی که از کارمندان سازمان حج است و به ناچار باید بعد از عمره تمتع و قبل از حج از مکه خارج و به عرفات برود، با توجه به اینکه حج او نیابتی است، آیا لطمه به حج او نمی زند؟

ج – ضرر به حج و نیابت نمی زند، ولی در صورت امکان (۱) باید محرم شود به احرام حج و از مکه خارج شود علی الأحوط. (۲)

(۹۱۸) س – بعضی از حجاج منزلشان از مکه خارج است، بعد از عمره تمتع و قبل از احرام به حج تمتع، خارج شدن آنان از مکه چه حکمی دارد؟

ج – خروج از مکه بعد از عمره تمتع جایز نیست علی الأحوط (۳)، مگر در مورد ضرورت که در این صورت هم باید محرم شوند به احرام حج و خارج شوند. (۴)

ص:۵۰۵

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: ولی اگر برایش مشقت شدید نداشته باشد باید با احرام حج، خارج گردد و در هر صورت این شخص از ذوی الاعذار است و تنها در صورتی نیابتش برای حج واجب، صحیح است که در هنگام احرام، اطمینان داشته چنین مشکلی برایش پیش نخواهد آمد.

۲- [۲] آیه الله سبحانی: در احکام خروج بین عمره و حج فرقی بین نائب و اصیل نیست که در مسائل قبل احکام آن گذشت. . آیه الله اردبیلی: بنابر اقوی. آیه الله بهجت: به مسأله ۲۲۹ و ۹۱۰ مراجعه شود. و همچنین در سه مسأله بعد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود. آیات عظام سبحانی، سیستانی، فاضل: به حاشیه سؤال ۹۱۰ مراجعه شود. آیه الله مکارم: اگر احرام برای آنها موجب عسر و حرج است لازم نیست. آیه الله نوری: اگر مطمئن است که به اعمال حج در موقع خود می رسد می تواند بدون احرام از مکه خارج شود و برگردد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر اقوی.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله زنجانی: بیرون رفتن از مکه بعد از عمره یا در اثنای آن که

(۹۱۹) س – اخیراً خط کمربندی در اطراف مکه از پای جبل النور و جبل ثور می گذرد، که غار حِرا و غار ثور در این دو جبل است، بین عمره و حج رفتن برای زیارت این دو مکان مقدس، چه صورت دارد؟

ج – حکم کلی مسأله معلوم است (۱) و در مسأله قبل نیز بیان شد (۲) و تشخیص موضوع با خود مکلف است. (۳)

(۹۲۰) س – خروج از مکه برای کسی که عمره تمتع انجام داده، برای کار غیر ضروری جایز است یا نه و ملاک ضرورت چیست؟

ص:۵۰۶

۱– [۱] . آیه الله اردبیلی: اشکال ندارد. آیه الله سبحانی: به جبل الثور نباید بروند چون بیرون شهر مکه قرار دارد ولی رفتن به جبل النور اشکال ندارد و همچنین است اگر اتوبوس های حمل مسافر در بین عمره تمتع و حج تمتع، زائرین را به بیرون شهر مکه بردند و سپس وارد شهر شدند و یا رفتن مختصر زائرین به توابعی مثل منا و جمرات و برگشت فوری آنها به مکه، ضرری به حج نمی زند، حتی اگر عمره قبلی را در ماه هلالی دیگری به جا آورده باشند، ولی احتیاط مستحب است که همین مقدار هم بیرون نروند. ولی چنانچه از حدّ مختصر تجاوز کنند و از مکه و یا توابع آن بیرون رفته و یا از حرم خارج شوند و عمره تمتع خود را در ماه دیگری غیر از ماه خروج از مکه انجام داده باشند، باید با احرام جدید وارد شوند. آیه الله سیستانی: به حاشیه مسأله ۹۱۶ مراجعه شود. آیه الله مکارم: هیچ کدام ضرری ندارد.

۲– [۲] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۳– [۳] . آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۹۱۶ مراجعه شود..

ج – بنابر احتیاط واجب (۱) جایز نیست (۲) و ضرورت عرفی است. (۳)

تبدّل حج تمتع به إفراد

(۹۲۱) م – اگر شخصی که احرام عمره بسته است، به واسطه عذری، دیر وقت وارد مکه شد؛ به طوری که اگر می خواست عمره به جا بیاورد وقت وقوف به عرفات می گذشت یا خوف داشت که بگذرد، باید عدول کند به حج افراد و پس از به جا آوردن آن (۴) عمره مفرده به جا آورد و حج او صحیح و کافی از حَجه الاسلام است. (۵)

(۹۲۲) م – اگر زنی احرام بست و وقتی به مکه وارد شد، به واسطه حیض یا نفاس نتوانست طواف به جا آورد و اگر می خواست بماند تا پاک شود ترس آن داشت که وقت وقوف به عرفات بگذرد، به دستوری که در مسأله قبل گفته شد باید عمل کند. (۶)

ص:۵۰۷

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر اقوی.

۲- [۲] . آیه الله خویی: بلکه بدون تردید جایز نیست. (مناسک عربی، مسأله ۱۵۱). آیات عظام زنجانی، سیستانی، فاضل: به حاشیه ۹۱۰ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: خروج از مکه و توابع آن در ماهی که عمره را انجام داده است حرمت تکلیفی دارد ولی به حج و عمره او ضرر نمی زند. آیه الله مکارم: اگر مطمئن باشد به آسانی می تواند برگردد عیب ندارد. آیه الله نوری: اگر اطمینان دارد که می تواند برگردد و به اعمال حج در موقع خود برسد جایز است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و گذشتن روز سیزدهم، عمره مفرده به جا آورد و مجزی از حجه الاسلام است.

۵- [۵] آیه الله سبحانی: و لو به اندازه مسمای وقوف اختیاری عرفه. . آیه الله خامنه ای: کسی که وظیفه اش حجّ تمتّع است و می داند که به علت تنگی وقت نمی تواند عمره را تمام کند و حج را درک نماید، واجب است از حج تمتّع به حج افراد عدول کند و سپس بعد از تمام کردن اعمال حج، عمره مفرده به جا آورد. (مناسک حج، م۲۰)

۶- [۶] . به مسأله ۲۲۱ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۹۱۴ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: چنانچه حیض قبل از بستن احرام یا هنگام احرام بستن بود، به دستوری که در مسأله قبل گفته شد باید عمل کند و اگر بعد از احرام بود مخیر است بین اینکه به دستور

(۹۲۳) م - اگر بـدون احرام وارد مکه شد و نبسـتن احرام به واسـطه عذری بوده و وقت هم تنگ باشد (۱)، باید در مکه احرام حجّ افراد ببندد و به دستور سابق عمل کند. (۲)

(۹۲۴) م - اگر از روی عمـد و بی جهت احرام نبسـته و عمره خود را باطـل کرده و وقت تنگ شـده از عمره تمتع (۳)، احتیاط واجب آن است که حج افراد به جا آورد و پس

۱- [۱] . آیه الله زنجـانی: بایـد از خارج حرم و اگر نمی توانـد هرکجا که هست احرام حـج افراد ببنـدد و پس از انجام حـج و گذشتن روز سیزدهم عمره مفرده به جا آورد و مجزی از حجه الاسلام است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر ممکن نباشـد غیر مکه والا ـ احتیـاط در رعـایت احتمالا ـت در محـلّ احرام اواست (مناسک شـیخ، ص۵۶). آیه الله سبحانی: و یا با احرام اشتباه و باطل وارد مکه شود و وقت تنگ باشد باید به ادنی الحل برود و برای حج إفراد محرم گردد و اگر این کار را نیز نتوانست انجام دهد از همان مکه به عنوان حج إفراد محرم شده و برای وقوف به عرفات برود وحـج او به عنوان حجه الإسـلام محسوب می گردد؛ ولی اگر بـدون عـذر یـا عمـداً این کار را کرد بایـد به احتیاط واجب حج إفراد به جا آورد و آن از حجه الإسـلام او کفایت نمی کند و باید حج خود را در سال های بعد بیاورد. آیه الله سیستانی: کسی که وظیفه اش حـج تمتّع است، اگر قبـل از احرام عمره بفهمـد که وقت او برای اتمـام عمره قبـل از زوال روز عرفه تنگ است، نمی توانـد عـدول به حـج افراد یا قران نماید، بلکه اگر حج در ذمّه اش مسـتقر بوده، باید حج تمتّع خود را در سال های آینده انجام دهد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: می تواند حج افراد و عمره مفرده به جا آورد ولی کفایت از حجه الاسلام نمی کند..

از آن عمره مفرده و در سال دیگر حج را اعاده کند. (۱)

(۹۲۵) م - مراد از تنگی وقت در مسأله های پیش، خوف (۲) نرسیدن به وقوف اختیاری (۳) عرفه است که از ظهر نهم ماه ذی حجه است (۴) تا غروب. (۵)

(۹۲۶) م - کسی که حج مستحب به جا می آورد و پس از ورود به مکه دید وقت تنگ است، عدول به افراد کند و حج افراد به جا آورد (۶) و عمره مفرده بر او واجب نیست.

(۹۲۷) م - کسی که محرم شد به احرام عمره تمتع از حج واجب و عمداً تأخیر انداخت تا وقت تنگ شد (۷)، باید به دستوری که در مسأله ۹۲۴ ذکر شد عمل نماید. (۸)

۱- [۱] . رجوع شود به مسأله ۲۵۴. آیه الله خامنه ای: هرگاه کسی از روی علم و عمد احرام بستن از میقات را ترک کند و به جهت تنگی وقت یا عذر دیگر نتواند به میقات برگردد و میقات دیگری نیز در پیش رو نداشته باشد و در نتیجه وقت برای انجام عمره تنگ شود، عمره او فوت شده و حجش باطل می شود. و در صورتی که حج بر او مستقر شده یا مستطیع باشد، باید سال دیگر حج به جا آورد. (مناسک حج، م۱۱۸) آیه الله سبحانی: این حج کفایت نمی کند و بعید نیست که چنین شخصی حکم کسی را دارد که حج بر او مستقر شده بنا بر این اگر از استطاعت هم خارج شده باشد باید در اولین فرصت حج تمتع به جا آورد و اگر از دنیا رفت از ترکه او برایش حج انجام دهند. آیه الله سیستانی: حکم آن مانند مسأله قبل است و در این صورت حج بر او مستقر است و باید در آینده انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: درک نکردن جزء رکنی از وقوف اختیاری عرفه می باشد.

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: میزان در تنگی وقت آن است که نتواند وقوف اختیاری عرفات را، ولو به اندازه مسمّای آن درک کند.

۴- [۴] . آیه الله سیستانی: حدّ تنگی وقت آن است که نتواند قبل از زوالِ روز عرفه اعمال عمره را به اتمام رساند.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: میزان تنگی وقت، آن است که نتواند قبل از غروب روز نهم، در عرفات، وقوف کند.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: و باید پس از حج افراد و گذشتن روز سیزدهم، عمره مفرده به جا آورد.

۷- [۷] . آیه الله زنجانی: باید به وظیفه ای که در حاشیه مسأله ۵۳۳ آمده عمل نماید.

۸- [۸] . آیه الله اردبیلی: ولکن در این فرض احتیاطاً باید برای حج افراد تجدید نیت نماید. آیه الله بهجت: کسی که محرم شد به احرام عمره تمتع ولی عمداً به جا آوردن اعمال آن را

(۹۲۸) م - کسی که وظیفه اش حج تمتع است و در وقت احرام بستن علم پیدا کند که اگر بخواهد عمره تمتع به جا آورد، به وقوف عرفات نمی رسد، می تواند (۱) از اول مُحْرِم شود به حج افراد و آن را به جا آورد و پس از آن، عمره مفرده به جا آورد و عملش صحیح است. (۲)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در جایی که عمره تمتّع به واسطه حیض یا تنگی وقت امکان نداشته باشد، باید از اوّل، حج افراد را نیت کند. (مناسک، س۴۰). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر وظیفه اش حج تمتع باشد، «عدول» مجزی از حجه الاسلام نیست و سال آینده باید حجه الاسلام را به جا آورد. آیه الله خامنه ای: زن حائض اگر اطمینان دارد تا وقت احرام برای حج و درک وقوف عرفات پاک نمی شود، یا اگر پاک شود وقت کافی برای انجام عمره تا درک وقوف عرفات را نخواهد داشت، در این صورت باید در همان میقات به حج افراد محرم شود و پس از انجام اعمال حج، عمره مفرده به جا آورد، و عمل وی مجزی از حجّ تمتّع خواهد بود. (مناسک حج، م۲۱) آیه الله سیستانی: به حاشیه مسأله **۹۲۳** مراجعه شود. آیه الله فاضل: جواز احرام بستن او به احرام حج افراد، از همان ابتدای کار مشکل است، بلکه عدم جواز بعید نیست. آیه الله گلپایگانی: باید حج افراد به جا آورد و بعد عمره مفرده و بنابر احتیاط واجب در سال بعد حجّ تمتع به جا آورد. (آراء المراجع ص۳۱۴).

۲- [۲] . آیه الله سبحانی، آیه الله نوری: و همچنین اگر زن در میقات علم دارد که نمی تواند اعمال تمتع را طاهراً انجام دهد و به وقوف نمی رسد باید از اوّل محرم شود به حجّ افراد. آیه الله زنجانی: و در صورتی که در این تأخیر، معذور بوده کفایت از حجه الاسلام می کند..

استفتائات تبدّل

(۹۲۹) س - کسی قصد بیرون رفتن از مکه را داشت، به همین جهت از اول در میقات به نیت عمره مفرده مُحرم و وارد مکه شد و عمره مفرده را به جا آورد، بعداً از خارج شدن از مکه منصرف شد، آیا این عمره، از عمره تمتع کفایت می کند، یا باید برگردد به میقات و برای عمره تمتع مُحرم شود؟

ج - اگر حج او استحبابی است (۱) می تواند عمره مفرده را تبدیل به عمره تمتع کند (۲) ولی چنانچه حج واجب یا نیابی باشد، جواز تبدیل محل اشکال است.

ص:۵۱۱

۱- [۱] . آیه الله نوری: و عمره را در ماه های حج واقع ساخته بوده.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: چنانچه تا وقت حج در مکه بماند، می تواند عمره خود را عمره تمتع قرار دهد و فرقی بین حج واجب و مستحب نیست ولی در حج نیابی نمی تواند عمره مفرده را عمره تمتع قرار دهد. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۳۲۲ و ۱۸۲ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که عمره مفرده را در ماه های حج به جا آورده و اتفاقاً تا وقت حج در مکه باقی مانده، می تواند عمره مفرده خود را عمره تمتع قرار داده و حج را به جا آورد و فرقی در این حکم بین حج واجب و حج مستحبی نیست. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۸۲ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: کسی که عمره مفرده را در ماه های حج به جا آورده و در مکه مانده است تا روز ترویه (هشتم ذی حجه) و قصد حج دارد، عمره او عمره تمتّع محسوب می شود و باید حج تمتّع انجام دهد و در این حکم فرقی بین حج واجب و مستحب نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که در اشهر حج به نیت عمره مفرده وارد مکه شود، چنانچه عمره مفرده بر او واجب نباشد و همچنین حج استحبابی باشد، می تواند آن را عمره تمتع قرار دهد و بعد از آن حج به جا آورد و لازم می شود او را قربانی حج تمتع. (احکام عمره، ص۲۰ و...). آیه الله فاضل: اگر احرام او در ماه های حج بوده، در تمامی صور می تواند همان عمره را تبدیل به عمره تمتع کند و در حج نیابی هم اگر عمره را به نیت منوب عنه انجام داده باشد می تواند تبدیل به عمره تمتع کند. آیه الله مکارم: مشروط به اینکه عمره او در ماه های حج (شوال، و ذی قعده و ذی حجه) واقع شده باشد..

(۹۳۰) س – اگر بعد از نیت عمره و احرام، مجدداً برای عمره دیگر مُحرم شود، مثلاً به نیت عمره مفرده مُحرم شده بعداً نیت عمره تمتع کند و تلبیه بگوید، آیا کدام عمره صحیح است؟

ج – اگر نیت کرده و تلبیه گفته، محرم شده است و تجدید احرام موضوع ندارد و نمی تواند برای نوع دیگر عمره نیت کند (۱) و احرام دوم باطل است.

(۹۳۱) س – زنی که عادت ماهانه وقتیه و عددیه داشت و مثلاً روز هفتم ماه پاک می شد، همان روز هفتم پاک شد و غسل کرد و اعمال عمره اش را به جا آورد، روز بعد لک دید، باز غسل کرد و اعمال را انجام داد تا روز دهم و برای عرفات حرکت کرد، روز یازدهم هم لک دید، آیا حجش افراد است یا تمتع؟

ج (۲) – در فرض مزبور وظیفه او تمتع است. (۳)

(۹۳۲) س – زنی روز هشتم خون دید، خیال کرد حیض است، احرامش را تبدیل به حج افراد کرد، بعد که به عرفات رفت متوجه شد که استحاضه است، وظیفه او چیست؟

ج – اگر وقت عمره ضیق شده (۴) و طواف را عمداً تأخیر نینداخته (۵) حج افراد را تمام

ص:۵۱۲

۱- [۱] . آیه الله فاضل: با فرض اینکه هر دو عمره در ماه حج و از شخص واحد باشد فقط تمتع واقع می شود. آیه الله مکارم: ولی می تواند نیت عمره خود را به عمره تمتّع برگرداند به شرط اینکه عمره مفرده به نذر و مانند آن بر او واجب نشده باشد.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر هنگام اعمال عمره تمتع در باطن نیز پاک بوده است اعمال عمره تمتع او صحیح است و باید حج تمتع به جا آورد.
۳- [۳] . آیه الله سیستانی: اگر مجموع آن روزها از ده روز بگذرد، لک هایی که دیده محکوم به استحاضه اند و حج تمتّع خود را تمام کند و اگر از ده روز نگذرد لک ها محکوم به حیضند و احتیاطاً باید در اوقات پاکی جمع نماید بین احکام طاهر و حایض و به موجب این احتیاط، باید طواف عمره و نمازش را پیش از طواف حج احتیاطاً قضا نماید.
۴- [۴] . آیه الله خویی: فتوای معظّم له به دست نیامد.
۵- [۵] . آیه الله زنجانی: باید اعمال حج افراد و پس از روز سیزدهم عمره مفرده به جا آورد و کفایت از حجه الاسلام می کند. مسأله ۹۳۲ در مناسک حج آیه الله گلپایگانی و آیه الله صافی نیامده است..

کند (۱) و اگر حج واجب است سپس عمره مفرده به جا آورد.

(۹۳۳) س - اینجانب مدیر گروه حج می باشم، اعمال حجی که انجام می دهم مستحبی است، آیا می شود به جای حج تمتع، نیت حج افراد نمود و بجای عمره تمتع، عمره مفرده انجام داد؟ و همچنین سایر خدمه، واجب الحج نیستند آیا می توانند چنین کنند؟

ج - می توانند عمره مفرده انجام دهند و برای حج محرم نشوند و می توانند حج افراد به جا آورند، ولی میقات حج افراد مواقیت معروفه است. (۲)

(۹۳۴) س - کسی که حج افراد بر او واجب و متعین است و به قصد حج افراد در

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: اگر وقت برگشتن به مکه را داشته باشد، به نحوی که اگر برگردد اعمال عمره تمتع را انجام دهد می تواند مسمّای وقوف اختیاری عرفات را درک کند، باید برگردد و اعمال عمره تمتع را انجام دهد و اگر وقت نداشته باشد به قصد اعم از حج افراد و عمره مفرده، اعمالش را تمام می کند و چنانچه استطاعتش باقی بود یا بعد از این مستطیع شد باید در سال های آینده حج به جا آورد. آیه الله سبحانی: اعمال حج را به نیت تکلیف فعلی تمام کند لیکن به احتیاط واجب در منا قربانی نموده و بعد از اتمام اعمال مکه یک عمره مفرده به جا آورد و اگر این ظن و گمانش به حیض از روی موازین شرعی بوده و در ضیق وقت کشف خلاف شد، و اعمال را آن گونه که گفته شد انجام داد از حجه الإسلام کفایت می کند ولی اگر اعتقاد او از روی سهل انگاری بوده اکتفا به این حج مشکل است و باید در سال یا سال های بعد حج تمتع را انجام دهد و اگر فوت کرد از ترکه او استنابه کنند و همچنین است اگر این زن نائب بوده باشد. آیه الله سیستانی: اگر وقت عمره تنگ باشد، پس اگر اعتقاد او به حیض از روی موازین شرعیه باشد؛ مثلاً- خونی که دیده در ایام عادتش بوده ولی قبل از سه روز قطع شود، در این صورت احتیاط واجب آن است که اعمال حج افراد را تمام کند و اگر حج در ذمّه او مستقر بوده و یا اگر مستقر نبوده بعداً مستطیع شود، احتیاطاً باید دوباره حج نماید ولی اگر مستقر نبوده و مستطیع هم نشود، چیزی بر او نیست و اگر اعتقاد او به حیض از روی موازین شرعیه نبوده، حج و احرام او باطل است و باید اعاده نماید. آیه الله فاضل: اگر با علم به حایض شدن تأخیر نینداخته.... آیه الله نوری: با عدول در نیت.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: و این در صورتی است که از مواقیت پنج گانه یا نزدیکی آن می گذرند. آیه الله سیستانی: و لازم نیست بعد از آن عمره مفرده انجام دهد. آیه الله مکارم: و انجام عمره مفرده بر آنها واجب نیست هرگاه حج تمتع واجب را قبلًا انجام داده باشد..

یکی از میقات ها محرم شده است، آیا می تواند نیت حج افراد خود را به عمره تمتع تبدیل نماید و بعد از انجام آن، حج تمتع به جا آورد و همچنین آیا می تواند حج افراد را به عمره مفرده تبدیل نماید و بعد از انجام آن، برای عمره تمتع محرم شود؟

ج - نمی تواند عدول کند و تبدیل نمی شود. (۱)

(۹۳۵) س - شخصی با احرام عمره تمتع وارد مکه شده و بعد از اعمال عمره، برای حج افراد محرم شده است، آیا حج او صحیح است؟ (۲)

ج (۳)- اگر از مکه خارج شده (۴) و از میقات برای حج افراد محرم شده بعید نیست

ص:۵۱۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر برای حج افراد مستحبی محرم شده باشد، می تواند به عمره تمتع عدول کند، مگر اینکه بعد از سعی تلبیه گفته باشد که در این فرض حق عدول ندارد. آیه الله بهجت: جواز عدول مورد تأمل است. (کتاب حج افراد، ص۲ و ۴). آیه الله خویی: اگر برای حج افراد مستحبی محرم شده باشد، می تواند به عمره تمتع عدول کند، مگر اینکه بعد از سعی تلبیه گفته باشد که در این فرض حقّ عدول ندارد (مناسک، مسأله ۱۵۹). آیه الله سبحانی: عدول صحیح نیست مگر در موردی که کشف خلاف شود مثل زن حائض که یقین داشت به جهت حیض نمی تواند اعمال عمره را انجام دهد ولی پس از نیت حج افراد پاک شد در این صورت لازم است عدول به عمره تمتع کند؛ ولی شایسته است این افراد در میقات نیت احرام به عنوان تکلیف فعلی و واقعی بکنند و محرم شوند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: تبدیل حج افراد به عمره مفرده جایز نیست و امّا در تبدیل حج افراد به عمره تمتّع، اگر اول حج افراد بر او متعین بود و بعد کشف خلاف شد (مانند زن حایض که چون یقین داشت برای عمره تمتع پاک نیست به قصد حج افراد محرم شد و اتفاقاً در مکه برخلاف عادت پاک بود) لازم است از حج افراد عدول به عمره تمتع کند و بعد از انجام آن حج تمتع به جا آورد و اما کسی که حج افراد هم از او صحیح است مختار است که عدول نماید به تمتع یا حج افراد را تمام کند. (مناسک عربی، ص ۷۰).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: بلی و قصد افراد لغو بوده است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر بدون عذر از مکه و حوالی آن خارج شده عمره تمتعش را باطل کرده، و احرام حج افرادش صحیح است و اگر از مکه محرم شده، در صورت...

۴- [۴] . آیه الله خویی: این فرع در فتاوی ایشان یافت نشد و طبق مبنای ایشان حج افراد صحیح است، گرچه با ترک حج تمتع معصیت کرده و در فرض احرام برای حج افراد از مکه، حجّ او باطل است مگر اینکه در نام حج تمتع اشتباه کرده باشد. آیه الله نوری: کسی که حج واجب ندارد، اگر از مکه خارج شده... ..

صحت (۱) حج، ولی تمتع واقع نمی شود و اگر از مکه محرم شده، در صورت اشـتباه در تطبیق، حج او صحیح و تمتع است، و در غیر این صورت حج او صحیح نیست.

(۹۳۶) س – شخصی (۲) در حرم برای حج افراد محرم شده و بعضی از اعمال را انجام داده، وظیفه او چیست؟

ج – اگر از روی جهـل بوده، چنـانچه ممکن نیست که به میقـات برود و از آنجا محرم شود و به وقوف برسـد، در همان محلی که هست محرم شـود (۳) و اعمالی که امکان تـدارک آن با احرام هست تـدارک کنـد و چنانچه تمام اعمال را با همان احرام انجام داده و بعد متوجه شده، حج او صحیح است. (۴)

ص:۵۱۵

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: صـحت حج او خالی از اشکال نیست. آیه الله سبحانی: وظیفه نائی حج تمتع است و نمی تواند اختیاراً و عمداً وظیفه خود را تغییر دهد مگر اینکه حج واجب در ذمه اش نباشد و بخواهد حج إفراد مسـتحبی انجام دهد که باید برای عمره قبلی هم احتیاطاً طواف نسـاء و نمـاز آن را انجام دهـد. لیکن اگر از باب خطا و سـهو در میقات برای إفراد محرم شـده و بعـداً اگر در اثنای عمل و حتی تا مشـعر اگر به یاد آورد بگویـد: لبیک «أَللّهُمَّ عَلی کِتابِکَ وَ سُنَّهِ نَبِیکَ» و محرم به احرام حج شود و اگر بعـد از اتمام اعمال فهمید بعید نیست که حج او صـحیح باشد. آیه الله سیسـتانی: عدول جایز نیست ولی اگر از باب اشتباه در تطبیق باشد اشکال ندارد. آیه الله مکارم: حج او خالی از اشکال نیست.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: شخصی نائی.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر می تواند از حرم خارج شود و احتیاطاً باید هر قدر می تواند به سمت میقات برگردد. آیات عظام زنجانی، سیستانی، مکارم: و اگر می تواند، به خارج حرم برود و از آنجا محرم شود.

۴- [۴] . در مسأله ۹۴۷ و ۹۴۸ می آیـد. آیه الله اردبیلی: اگر بعـد از وقوف به عرفات و قبل از فراغ از اعمال فهمید، احتیاطاً در همان جا که هست محرم شود و اعمال را به پایان برساند و اگر حج او واجب بوده، بنابر احتیاط به این حج اکتفا نکند..

بخش دوم: اعمال حج تمتع

اشاره

ص:۵۱۷

فصل اول: احرام حج

اشاره

(۹۳۷) م - واجب است بر مکلف که بعد از تمام شدن اعمال عمره، احرام ببندد برای حج تمتّع.

(۹۳۸) م - اگر نیت کند حج تمتع را و لبّیک های واجب را به طوری که در احرام عمره ذکر شد بگوید، محرم می شود و لازم نیست قصد کند احرام بستن را و همچنین لازم نیست قصد کند ترک محرمات را، چنان که در احرام عمره گذشت. (۱)

(۹۳۹) م - نیت باید خالص برای اطاعت خداوند باشد (۲) و ریا موجب بطلان عمل است.

(۹۴۰) م - کیفیت احرام بستن و لبیک گفتن همان نحو است که در احرام عمره ذکر شد.

(۹۴۱) م - تمام چیزهایی که در محرمات احرام بیان شد، در این احرام هم حرام است و آنچه کفاره داشت کفاره دارد، به همان ترتیب.

(۹۴۲) م - وقت احرام موسّع است و تا وقتی که بتواند بعد از احرام به وقوف

۱- [۱] . رجوع شود به بحث نیت در احرام. آیه الله خامنه ای، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۲۵۱ مراجعه شود. آیه الله مکارم: بلکه باید قصد احرام کند و اموری را که بر محرم حرام است بر خود تحریم کند.

۲-[۲] . آیه الله سیستانی: رجوع شود به مسأله ۵۴۰.

اختیاری عرفه برسد، می تواند تأخیر بیندازد (۱) و از آن وقت نمی تواند عقب بیندازد. (۲)

(۹۴۳) م – احتیاط واجب (۳) آن است که کسی که از عمره تمتع فارغ شد و مُحلّ گردید، از مکه خارج نشود بدون حاجت و اگر حاجتی برای بیرون رفتن پیش آمد (۴)

ص:۵۲۰

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بنابراین تأخیر احرام تا وقتی که بتواند مقداری قبل از غروب روز نهم در عرفات، وقوف کند جایز است.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: کسی که می تواند وقوف اختیاری عرفه را درک کند، جایز نیست احرام را از وقت مذکور تأخیر بیندازد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه خروج جایز نیست بنابر اقوی و بنابر احتیاط در اثنای عمره تمتع نیز از مکه خارج نشود. آیه الله بهجت: خروج از مکه بعد از عمره تمتّع جایز نیست برای کسی که اگر خارج شود فوت می شود حج در آن سال، و اگر بعد از عمره (بدون احرام بستن برای حج) از مکه و حرم و میقات خارج شد و عود نمود در غیر ماه احرام اوّلی پس محتاج به احرام عمره است و عمره ثانیه را عمره تمتّع قرار می دهد و احتیاج اوّلی به طواف نساء موافق احتیاط است و اگر عود کرد قبل از فصل ماه، مانعی از اکتفا به همان عمره برای حج تمتّع نیست و حکم فصل بین دو عمره و احرام برای دخول مکه در مسأله ۱۷۲ و ۱۷۳ و ۲۴۱ گذشت. (مناسک شیخ، ص۸۹ و ۹۰ و۵۷). آیه الله خویی: بلکه جایز نیست و این حکم در اثنای عمره تمتع هم هست. (مناسک، مسأله ۱۵۲). آیه الله سبحانی: و پیش از احرام حج نمی تواند از مکه و توابع آن مانند منی فراتر رود مگر اینکه محرم به احرام حج بشود و تا فرا رسیدن ایام حج (نهم ذی حجه) باید در حال احرام باقی بماند در این صورت بیرون رفتن از مکه و توابع آن مانند جدّه مانع ندارد. آیه الله مکارم: بلکه واجب است. آیه الله نوری: کسی که از عمره تمتّع خارج شد، اگر اطمینان داشته باشد که می تواند به مکه برگردد و برای اعمال حجّ محرم شود می تواند از مکه خارج شود و اگر بدون این اطمینان نیز خارج شد ولی برگشت و احرام بست و حج به جا آورد عملش صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: واجب است محرم شود به احرام حج تمتع. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: واجب است محرم شود به احرام حج... آیه الله زنجانی، آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: اگر حاجتی هر چند غیر ضروری پیش آمد، اگر خوف فوت اعمال حج نباشد می تواند خارج شود و در این صورت اگر بداند که می تواند برگردد و محرم شود برای حج مانعی ندارد که بدون احرام خارج شود و اگر نمی داند، باید احرام حج را ببندد و برود و در این صورت لازم نیست به مکه بازگردد بلکه می تواند از همانجا به عرفات برود..

احتیاط واجب آن است که محرم شود به احرام حج و بیرون رود (۱) و به همان احرام برای اعمال حج برگردد. (۲)

(۹۴۴) م - اگر بدون حاجت و بدون احرام بیرون رفت از مکه (۳)، لیکن برگشت و احرام بست و حج به جا آورد، عملش صحیح است. (۴)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۹۱۰ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر با احرام بودن، برای شخص حرجی باشد، بدون احرام نیز می تواند خارج شود. آیه الله مکارم: برای خدمه کاروان ها نیز جایز است برای انجام کارهای لازم به جدّه و مانند آن بروند و اگر محرم شدن موجب مشقت است می توانند آن را ترک کنند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: چون بدون نیاز و عذر از مکه و حوالی آن خارج شده عمره تمتعش باطل می شود.

۴- [۴] آیه الله سبحانی: اگر در غیر ماهی که عمره انجام داده برگردد باید با احرام جدید وارد شود و عمره دوم او عمره تمتع است و محتمل است که عمره اول او به عمره دوم تبدیل شده باشد بنابراین احتیاطاً طواف نساء با نماز آن را به عنوان مافی الذمه بیاورد. . آیه الله اردبیلی: اگر در همان ماه که عمره تمتع را به جا آورده به مکه بازگردد، چیزی بر او نیست وگرنه باید به احرام عمره تمتع محرم شود و اعمال آن را به جا آورد و احتیاط واجب آن است که یک طواف نساء برای عمره قبلی خود انجام دهد و چنانچه عمره تمتع را به جا نیاورد، حج او صحیح نیست. آیه الله خامنه ای: اگر بعد از انجام عمره تمتّع از شهر مکه بدون احرام خارج شود، پس اگر در همان ماهی که عمره انجام داده به مکه برگردد، نیاز به تجدید احرام برای ورود به شهر مکه ندارد، ولی اگر در ماه بعد از ماه انجام عمره به مکه برگردد، مثل اینکه عمره را در ذی القعده انجام دهد و خارج شود، و در ماه ذی الحجه به مکه برگردد و یا در ذی القعده عمره انجام دهد و ذی الحجه خارج شده و مجدداً برگردد واجب است با احرام جدید برای عمره جهت دخول مکه مُحرم شود، و عمره تمتّع وی که متصل به حج می شود همین عمره تمتّع دوم خواهد بود. و اگر مجدداً محرم نشود و عمره دوم را انجام ندهد حج تمتع وی صحیح نیست (مناسک حج، م ۱۲۳) و احرام عمره تمتع جدید باید از یکی از مواقیت خمسه باشد. (مناسک حج، س۲۸) آیه الله خویی: اگر از میقات ها گذشت و در ماهی که عمره را انجام داده بوده برنگشته باشد، اعاده عمره لازم است، ولی اگر قبل از گذشت ماهی که عمره را انجام داده باشد اعاده عمره لازم نیست. (مناسک، مسأله ۱۵۴).

(۹۴۵) م – مستحب است احرام بستن در روز ترویه بلکه احوط است. (۱)

(۹۴۶) م – محل احرام حج، شهر مکه است (۲) هر موضع که باشد، گرچه در

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و احرام بستن قبل از روز ترویه نیز جایز است ولی احتیاط آن است که پیش از سه روز قبل از روز ترویه احرام نبندد. آیه الله خامنه ای: بهترین زمان احرام بستن، هنگام زوال (ظهر) روز ترویه (هشتم ذی حجه) است. (مناسک حج، م۳۷۶) آیه الله زنجانی: بلکه احوط استحبابی آن است که از روز ترویه به تأخیر نیندازد. آیه الله صافی: و پیش از روز ترویه نیز احرام بستن جایز است و احتیاط آن است که بیشتر از سه روز پیش از ترویه احرام نبندد؛ چنان که احتیاط آن است که اگر محرم شده، پیش از روز ترویه از مکه خارج نشود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: مکلف می تواند از هرجای مکه قدیم بنابر احتیاط برای حج احرام ببندد. (مناسک، مسأله ۳۶۵). آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط احرام حج باید از مکه قدیم باشد. آیه الله خویی: احتیاط واجب این است که از مکه قدیمه برای حج احرام ببندد. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: ولی از بیرون حرم (مانند مناطقی که بعد از مسجد تنعیم است و اکنون جزو مکه شده) خالی از اشکال نیست. آیه الله سیستانی: و احوط و اولی احرام بستن از مکه قدیم است که در زمان رسول الله۹ بوده است، اگرچه اظهر جواز احرام بستن از قسمت های جدید شهر است، مگر قسمت هایی که بیرون حرم باشد. (مناسک، ص۱۲۰). آیه الله صافی: و بنابر احتیاط لازم تا می تواند از مکه قدیم محرم شود..

محله های تازه ساز (۱)، ولی مستحب است (۲) در مقام ابراهیم علیه السلام یا حجر اسماعیل علیه السلام واقع شود. (۳)

(۹۴۷) م - اگر فراموش کند احرام بستن را و بیرون رود به منی و عرفات، واجب (۴) است برگردد به مکه و احرام ببندد و اگر ممکن نشد به واسطه تنگی وقت یا عذر دیگر، از همان جا که هست مُحْرِم شود. (۵)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ولی احتیاط واجب آن است که در مناطقی از مکه که خارج از حرم واقع شده، محرم نشوند.

۲- [۲] . آیه الله فاضل، آیه الله نوری: در مسجد یا در مقام ابراهیم. آیه الله مکارم: مستحب است در مسجدالحرام احرام ببندد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: میقات احرام حج تمتّع، مکه مکرمه است، و بهتر آن است که برای حج تمتّع از مسجدالحرام مُحرم شود، و مُحرم شدن در همه جای مکه، حتی بافت جدید شهر، صحیح است، اما احوط آن است که در مناطق قدیمی آن مُحرم شود، و در صورتی که شک کند که محلی جزء شهر است یا نه، مُحرم شدن در آن محل صحیح نیست. (مناسک حج، م۳۷۵)

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: اگر بازگشت غیر ممکن یا حرجی باشد در همان نقطه ای که متوجه شد محرم می شود اگرچه آن نقطه عرفات باشد و پس از لبیک بگوید «اللهم علی کتابک و سنه نبیک» و اگر در مشعر به خاطر آورد، در همانجا محرم می شود و خوب است جمله یاد شده را نیز بگوید. حکم خروج بدون احرام از روی ندانستن مسأله نیز همین است (مناسک، م ۴۴۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که هر قدر می تواند برگردد و اگر نتوانست برگردد واجب است از همان جا که هست محرم شود. (مناسک فارسی، ص۱۰۱ مسأله ۱۴۲). آیه الله مکارم: در عرفات یا مشعر یا منی، قبل از رمی جمرات و ذبح، ولی اگر بعد از آن متوجه شود وقت احرام گذشته و حجش صحیح است.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: و همچنین است اگر برگشتن به مکه برایش مشقت داشته باشد؛ البته این در صورتی است که به عرفات نرسیده باشد، اما اگر در عرفات یادش بیاید می تواند در همان جا محرم شود و باید قبل یا بعد از تلبیه بگوید: «أللَّهُمَّ عَلی کتابِک وَ سُنَّتِهِ نَبِیک» و احتیاط مستحب آن است که در این صورت نیز اگر می تواند به مکه برگردد و از آنجا محرم شود و اگر بعد از عرفات و قبل از حلق یا تقصیر نیز یادش بیاید همین گونه عمل کند و اگر بعد از حلق و تقصیر بفهمد حجش بی تردید صحیح است و این حج در تمام صورت ها کفایت از حجه الاسلام می کند مگر صورت سوم (که بعد از عرفات یادش بیاید) که کفایت نمی کند..

(۹۴۸) م – اگر یادش نیاید که احرام نبسته، مگر بعد از تمامی اعمال، حجش صحیح است ظاهراً و احتیاط مستحب آن است که اگر یادش آمد، بعد از وقوف به عرفات و مشعر یا قبل از فارغ شدن از اعمال (۱)، تمام کند حج را و در سال بعد اعاده کند. (۲)

(۹۴۹) م – جاهل به مسأله اگر احرام نبندد، در حکم کسی است که به واسطه فراموشی احرام نبسته. (۳)

(۹۵۰) م – اگر کسی از روی علم و عمد ترک کند احرام را تا زمان فوت وقوف به عرفه و مشعر، حج او باطل است. (۴)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: چنانچه بعد از وقوف به عرفات و قبل از فارغ شدن از اعمال به خاطر آورد که احرام نبسته، بنابر احتیاط واجب همانجا محرم شود و اعمال را به پایان برساند و چنانچه حجش واجب بوده، بنابر احتیاط به این حج اکتفا نکند. آیه الله بهجت، آیه الله نوری: احرام ببندد و تمام کند حج را. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر بعد از وقوف به عرفات یادش بیاید یا حکم را یاد بگیرد، باید از جایی که هست احرام ببندد، هرچند متمکن از بازگشت به مکه و احرام از مکه باشد. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: فوراً همانجا محرم شود و حج را تمام کند و احتیاط مستحب آن است که سال آینده دوباره به جا آورد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: فوراً همانجا محرم شود و حج را تمام کند و احتیاط آن است که سال آینده دوباره به جا آورد، اگرچه بعید نیست جواز اکتفا به حج اول. (مناسک فارسی، ص۱۰۲، مسأله ۱۴۳).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سیستانی: و در صورتی که یادش نیاید و یا حکم را نداند تا بعد از فارغ شدن از اعمال حج، حجّش صحیح است (مناسک حج، مسأله ۳۶۲).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: جاهل به مسأله مانند دو مسأله قبل عمل کند، ولی این حج، کفایت از حجه الاسلام نمی کند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر از روی علم و عمد، احرام حج را ترک کند تا وقتی که نتواند محرم شده و قبل از غروب روز نهم، عرفات را درک کند حجش باطل است. آیه الله سیستانی: اگر ترک کند احرام را از روی علم و عمد تا زمان فوت وقوف اختیاری عرفات، حجّش باطل است و اگر به مقدار رکن درک کند، حجّش صحیح است گرچه گناه کرده است..

استفتائات احرام حج

(۹۵۱) س - فاصله بعضی از محلات جدید الاحداث مکه تا مسجدالحرام بیش از ۱۸ کیلومتر است و شاید عرفاً از «توابع» مکه حساب شوند نه اینکه «جزو» مکه باشند؛ چرا که تابلوهای راهنمایی با فلش، جهت مکه را مشخص نموده اند، با این کیفیت آیا می توان برای حج در محلات فوق الذکر محرم شد؟

ج - اگر از محلات مکه است مانع ندارد (۱) و اگر از محلات آن نیست یا مورد شک است کفایت نمی کند. (۲)

(۹۵۲) س - اشخاص معذوری که می توانند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارند، اگر جهلاً بدون احرام، اعمال مکه را قبل از وقوفین انجام دادند، چه صورتی دارد؟

ج - کفایت نمی کند (۳) و باید یا قبل از وقوفین آنها را با احرام اعاده کنند یا بعد از وقوفین و اعمال آنها را به جا آورند.

(۹۵۳) س - حاجی در عرفات یا منی فهمید که در احرامِ حج، تلبیه نگفته است، آیا در لحظه التفات، تلبیه کافی است و تکلیف او چیست؟

ج - (۴) اگر می تواند به مکه برود و محرم شود و بقیه اعمال را - که باید با احرام

ص:۵۲۵

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه خارج از حرم باشد که در این صورت بنابر احتیاط احرام از آنجا کافی نیست. آیه الله بهجت: احوط اقتصار بر مکه قدیم است در رابطه با احرام حج (مناسک، س۴۸).

۲- [۲] آیه الله سبحانی: نقاطی از شهر مکه که به علت توسعه خارج حرم واقع شده نباید احرام ببندد. . به مسأله ۹۴۶ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: به آن اکتفا نکند و احتیاطاً طواف و نماز و سعی را اعاده کند (مناسک، س۱۶۸). آیه الله سبحانی: و باید این اعمال را با احرام حج از سر گرفته و مقدم بدارند و یا اینکه مثل بقیه حجاج بعد از برگشتن از منی انجام دهند. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیات عظام: اردبیلی، تبریزی، زنجانی، سیستانی: به مسأله ۹۴۷ و ۹۴۸ مراجعه شود..

انجام دهد - به جا آورد، باید چنین کند و اگر ممکن نیست (۱) همانجا لبیک بگوید و اگر بعد از تقصیر یا حلق متذکر شده، عملش صحیح است و لازم نیست لبیک بگوید.

(۹۵۴) س - شهر مکه را چند رشته کوه های طولانی و مرتفع فرا گرفته و هر دو جانب کوه ساختمان شده است، گاهی چند کیلومتر باید از اینجانب کوه رفت تا به جانب دیگر رسید و ساکنین احد الجانبین، جدای از جانب دیگرند؛ مثل شعب بنی عامر که نزدیک مسجدالحرام است و عزیزیه که ۹ کیلومتر یا بیشتر در جانب دیگر است و به حسب مسامحه عرفی، به همه این قطعات مکه گفته می شود، آیا احرام حج تمتّع از تمام این نقاط و نقاط مشابه صحیح است یا نه؟

ج - اگر در مکه است، احرام حج از آنجا صحیح است (۲) هرچند از ساختمان های جدید الإحداث باشد. (۳)

مستحبات احرام حج تا وقوف به عرفات (۱)

(۴)

(۹۵۵) م - اموری که در احرام عمره مستحب بود، در احرام حج نیز مستحب است و پس از اینکه شخص، احرام بسته و از مکه بیرون آمد، همین که بر ابطح مشرِف شود به آواز بلند تلبیه بگوید و چون متوجه منی شود بگوید:

«أَللّٰهُمَّ ايّاكَ أَرْجُو وَاِيّاكَ أَدْعُو فَبَلِّغْنى أمَلِى وَأصْلِحْ لى عَمَلى».

و با تن و دل آرام با تسبیح و ذکر حق تعالی برود و چون به منی رسید بگوید:

۱- [۱] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: هر مقدار می تواند به سمت مکه برگردد و محرم شود و اگر آن نیز ممکن نیست در همان محل محرم شود... (آداب و احکام حج، م ۳۳۸)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه خارج از حرم باشد که در این صورت بنابر احتیاط احرام از آنجا کافی نیست. آیه الله مکارم: معیار آن است که جزو شهر مکه باشد و جدایی به خاطر کوه ها مانعی ندارد.

۳- [۳] . به مسأله ۹۴۶ مراجعه شود و ۹۵۱.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجاء به جا آورد..

«اَلحَمْدُ للهِ الَّذی أقْدَمَنِیها صالِحاً فی عافِیَه وَبَلَّغَنی هذا المَکانِ».

پس بگوید:

«أللَّهُمَّ هـذِهِ مِنی وَهِیَ مِمّا مَنَنْتَ بِهِ عَلَیْنا مِنَ المَناسِک فَأَسْأَلُکَ أنْ تَمُنَّ عَلَیَّ بِما مَنَنْتَ عَلی أَنْبیائِکَ فَإنَّما أَنَا عَبْدُکَ وَفی قَبْضَتِکَ».

و مستحب است (۱) شب عرفه را در منی بوده و به اطاعت الهی مشغول باشد و بهتر آن است که عبادات و خصوصاً نمازها را در مسجد خِیف به جا آورد و چون نماز صبح را خوانـد تا طلوع آفتاب تعقیب گفته پس به عرفات روانه شود و اگر خواسته باشد بعد از طلوع صبح روانه شود مانعی ندارد، ولی سنت (۲) آن است که تا آفتاب طلوع نکرده از وادی مُحَسِّر رد نشود و روانه شدن پیش از صبح مکروه (۳) است و چون به عرفات متوجه شود این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ اَلَیْکَ صَمَدْتُ وَإیّاکَ اعْتَمَدْتُ وَوَجْهَکَ أَرَدْتُ أَسْأَلُکَ أنْ تُبارِکَ لِی فی رِحْلَتی وَأنْ تَقْضِیَ لِی حاجَتی وَأنْ تَجْعَلَنی مِمَّنْ تُباهی بِهِ الیَوْمَ مَنْ هُوَ أفْضَلُ مِنّی».

ص:۵۲۷

۱- [۱] . آیه الله مکارم: انجام بعضی از این مستحبات در حال حاضر ممکن نیست یا مشکل است، بنابراین نباید اصراری بر آن داشته باشد و دردسر برای خود و دیگران ایجاد کند، هرگاه نیتش انجام آن باشد خداوند به فضل خود به او ثواب می دهد.
۲- [۲] . آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: بلکه احوط.
۳- [۳] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه خلاف احتیاط است مگر از جهت ضرورتی مثل بیمار و یا خائف از ازدحام. (مناسک فارسی، مسأله ۱۴۵)..

فصل دوم: وقوف به عرفات

اشاره

(۹۵۶) م - واجب است وقوف به عرفات -که محلی است معروف و محدود است به حدود معروفه (۱) - به قصد قربت و خالص مثل سایر عبادات.

(۹۵۷) م - مراد از وقوف، بودن در آن مکان است؛ چه سواره و چه پیاده یا نشسته یا خوابیده یا در حال راه رفتن، به هر حال که باشد کافی است.

(۹۵۸) م - اگر در تمام وقت بیهوش باشد یا خواب (۲) وقوف او باطل است. (۳)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: و محدوده آن از درّه عُرنه و ثویه و نمره تا ذی مجاز؛ و از دو «مأزم» تا آخرین حد موقف است و این محدوده ها خارج از عرفات قرار دارند. (مناسک حج، م ۳۸۱).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی، آیه الله تبریزی: اگر قبل از خواب قصد وقوف کرده، ولو در هنگام وقوف خواب باشد، مانعی ندارد. آیه الله سیستانی: اگر در اوّل وقت وقوف مثلاً آن را قصد کند و بعد از آن بخوابد یا بیهوش شود، تا آخر وقت کفایت می کند و اگر بدون اینکه قصد وقوف کرده باشد در تمام وقت در حال خواب یا بیهوش باشد وقوف از او حاصل نشده است و امّا اگر قبل از وقت قصد وقوف کرده ولی در تمام وقت خواب یا بیهوش باشد، کفایت این وقوف محلّ اشکال است. (مناسک، مسأله ۳۶۷). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اگر پیش از وقت در عرفات باشد و قصد وقوف کند و به همین قصد بخوابد و اتفاقاً در تمام وقت بیدار نشود صحت وقوف او بعید نیست و اگر بعد از قصد وقوف و دخول وقت بخوابد ضرر ندارد و وقوف او صحیح است. (مناسک فارسی، ص۱۰۵، مسأله ۱۴۶). آیه الله مکارم: هرگاه قبلاً به عرفات آمده و نیت کرده باشد صحیح است. آیه الله نوری: بدون آنکه قبلاً قصد وقوف کرده باشد خواب باشد، وقوف او باطل است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: مگر آنکه قبل از زمان وقوف، نیت وقوف کرده باشد در حالی که احتمال می داده، تمام مدت وقوف به خواب برود یا بیهوش باشد..

(۹۵۹) م - به احتیاط واجب (۱) لازم است در عرفات باشد از بعد از زوال روز نهم تا غروب شرعی (۲) که وقت نماز مغرب است (۳)، پس جایز نیست تأخیر بیندازد و در وقت عصر بیاید و توقف کند.

(۹۶۰) م - تأخیر انداختن از اول ظهر اگر کم باشد مثلاً به مقدار نماز ظهر و عصر که جمع بین (۴) آنها کند، معلوم نیست حرام باشد (۵)، ولی احتیاط آن است (۶) که تأخیر نیندازد.

ص:۵۳۰

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله خویی: وقوف در عرفات برای شخص مختار بنابر احتیاط از اول زوال تا غروب... آیه الله تبریزی: وقوف در عرفات برای شخص مختار بنابر احتیاط از اول ظهر روز نهم ذی حجه تا غروب است، و اظهر این است که می تواند تا یک ساعت بعدازظهر وقوف را تأخیر نماید. آیه الله سیستانی: واجب بودن وقوف از اوّل ظهر مبنی بر احتیاط است و اظهر این است که جایز است آن را از اوّل ظهر به مقدار انجام یک غسل و خواندن نماز ظهر و عصر پشت سرهم به تأخیر اندازد (مناسک، مسأله ۳۶۸).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: تأخیر وقوف، از اول زوال به مقدار ادای نماز ظهر و عصر، بدون تردید جایز است، بلکه تأخیر آن تا قبل از غروب، به مقدار مسمّای عرفی وقوف، جایز می باشد، هر چند خلاف احتیاط استحبابی است و منظور از غروب در این مسأله، زوال حمره مشرقیه است.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: تا غروب آفتاب.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهر این است که می تواند تا یک ساعت بعدازظهر وقوف را تأخیر نماید. آیه الله خامنه ای: جواز تأخیر از اول وقت، به اندازه خواندن نماز ظهر و عصر (به صورت جمع) و مقدمات آن، بعید نیست. (مناسک حج، م۳۸۴) آیه الله سبحانی: فقط می تواند به مقدار ادای نماز ظهر و عصر و انجام مقدمات آن در منطقه نمره که فعلاً مسجد نمره در آنجاست و خارج از عرفات می باشد بماند و به این مقدار وقوف را به تأخیر بیندازد.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: چنانچه در آن مدّت مشغول عبادت باشد، تأخیر جایز است وگرنه بنابر احتیاط واجب تأخیر نیندازد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: این احتیاط لزومی است (مناسک شیخ، ص۶۰). آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: این احتیاط ترک نشود..

(۹۶۱) م - بودن در مجموع بعدازظهر تا مغرب (۱) گرچه واجب (۲) است چنانچه گذشت لکن تمام آن رکن نیست که حج به ترک آن باطل شود، پس اگر مقدار کمی توقف کند و برود یا طرف عصر بیاید و توقف کند حج او صحیح است اگرچه توقف نکردن از روی عمد و علم باشد.

(۹۶۲) م - آنچه در وقوف رکن است مسمای وقوف است به این معنی که گفته شود قدری در عرفات بوده، هرچند خیلی کم باشد مثل یک دقیقه یا دو دقیقه (۳) پس اگر هیچ به عرفات نرود رکن را ترک کرده.

(۹۶۳) م - اگر از روی عمد و علم (۴)، وقوف رکنی را ترک کند یعنی در هیچ جزء از بعدازظهر تا مغرب در عرفات نباشد حجش باطل است، و کفایت نمی کند برای او وقوف در شب عید که وقوف اضطراری است.

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: گذشت که بیش از مسمای وقوف، واجب نیست، لکن بعد از حضور در عرفات نمی تواند قبل از غروب، از عرفات کوچ کند، و اگر کوچ کند به تفصیلی که در مسائل بعد می آید کفاره دارد؛ ولی حجش باطل نمی شود.

۲- [۲] آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله بعدی مراجعه شود. . آیه الله بهجت: به حاشیه دو مسأله قبل از این مراجعه شود. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: وقوف در عرفات از ارکان حج است و لااقل باید به اندازه مسمی تحقق پیدا کند و اگر کسی عمداً همین مقدار را نیز ترک کند حج او باطل است ولی مقدار واجب وقوف از ظهر روز نهم ذیحجه الحرام تا غروب شرعی آن روز است بنابراین اگر به مقدار مسمی وقوف کرد ولی باقیمانده را در غیر عرفات به سر برد معصیت کرده ولی حج او صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به قدری که عرفاً بگویند در عرفات توقّف کرده است. آیه الله مکارم: بهتر است به این مقدار قناعت نکند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر بدون عذری مانند فراموشی و ضیق وقت وقوف رکنی را ترک کند ... آیه الله سبحانی: و با این فرض اگر تمام وقوف های اضطراری لیلی عرفات و اختیاری مشعر و یا اضطراری لیلی آن را درک کند حج او باطل است و احرام او به عمره مفرده بدل می شود و اگر حج بر او مستقر بوده و یا سال اوّل استطاعت او بوده فرقی نمی کند باید در سال بعد حج را انجام دهد. آیه الله سیستانی: یا جهل تقصیری..

(۹۶۴) م – اگر کسی عمداً پیش از غروب شرعی از عرفات کوچ کند و از حدود عرفات بیرون رود و پس از آن نادم شود و برگردد و تا غروب توقف کند چیزی بر او نیست بنابر اقوی (۱)، لکن احتیاط در کفاره است به یک شتر، و همچنین (۲) اگر بدون آنکه پشیمان شود از کار خود، برای حاجتی برگردد لکن بعد از رسیدن با قصد قربت توقف کند چیزی بر او نیست. (۳)

(۹۶۵) م – اگر در فرض سابق مراجعت نکرد کفاره آن یک شتر است که باید در راه خدا (۴) قربانی کند هرجا (۵) بخواهد، و احتیاط مستحب آن است که در مکه قربانی کند، و

ص:۵۳۲

۱- [۱] . آیه الله بهجت: احوط ثبوت کفاره است در صورت برگشتن نیز (مناسک شیخ ص۶۱). آیات عظام تبریزی، خامنه ای، خویی، گلپایگانی: در صورتی که پشیمان شده و برگردد چیزی بر او نیست. آیه الله سبحانی: و یا بدون این که نادم شود برای حاجتی برگشت و پس از رسیدن قصد قربت نمود و تا غروب توقف کرد کفاره ندارد. آیه الله سیستانی: بیرون رفتن از عرفات قبل از غروب آفتاب از روی عمد و با دانستن حکم آن حرام است، ولی حجّ را باطل نمی کند، و در صورتی که دو باره برگردد به عرفات چیزی بر او واجب نیست (مناسک، ص ۲۶۹). آیه الله نوری: احوط کفاره یک شتر است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بیرون رفتن از عرفات قبل از غروب از روی عمد حرام است، ولی حج را باطل نمی کند و در صورت مراجعت کفّاره ندارد. (مناسک حج، م۳۸۶)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بر کسی که از عرفات بیرون رفته واجب است برگردد؛ ولی اگر برنگشت حج او باطل نمی شود و اگر برگشت (برای پشیمانی یا به جهت دیگر) کفاره ندارد، هر چند بعد از مراجعت در وقوفش تا غروب قصد وقوف یا قصد قربت نکند. آیه الله نوری: احوط کفاره یک شتر است.

۴- [۴] . آیه الله نوری: در راه خدا در روز عید قربانی کند.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: باید در روز عید قربانی کند و احتیاط واجب آن است که قربانی در منی باشد. آیه الله بهجت: ظاهر این است که در منی باید نحر کند در روز عید (مناسک شیخ، ص۶۱). آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی، صافی، گلپایگانی، نوری: باید در منی شتر را قربانی کند. آیه الله خامنه ای: بعید نیست عدم تعین ذبح در منی، اگر چه احتیاط ذبح در منی است و بنابر احتیاط واجب ذبح باید روز عید باشد. (مناسک حج، م ۳۸۶) آیه الله سیستانی: باید در روز عید قربان و احوط آن است که در منی بکشد نه در مکه. آیه الله فاضل: طبق حاشیه مسأله ۵۱۴ عمل شود. آیه الله مکارم: در منی و احتیاطاً در روز عید باشد..

اگر متمکن از قربانی نباشد هیجده روز روزه بگیرد (۱)، و احتیاط مستحب (۲) آن است که پشت سرهم روزه بگیرد.

(۹۶۶) م - اگر سهواً کوچ کرد و بیرون رفت، پس اگر یادش آمد باید مراجعت کند و اگر مراجعت نکرد گناهکار است، لکن کفاره ندارد (۳) بنابر اقوی، گرچه احوط است و اگر یادش نیامد چیزی بر او نیست.

(۹۶۷) م - اگر کسی از روی ندانستن مسأله، آنچه ذکر شد بکند، حکم او حکم کسی است که سهواً کرده است. (۴)

ص:۵۳۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و می تواند این هیجده روز را در مکه یا در بین راه و یا در وطن خود روزه بگیرد. آیه الله سبحانی: و این روزه را می تواند در مکه یا پس از بازگشت از مکه بگیرد. آیه الله سیستانی: و می تواند روزه را در مکه یا در راه یا پس از بازگشت به وطن بگیرد.
۲- [۲] . آیه الله بهجت، اظهر عدم وجوب توالی است (مناسک شیخ، ص۶۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط... . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است. آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله نوری: احتیاط واجب.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر مراجعت نکرد در حکم عامد است علی الأحوط (مناسک شیخ، ص۶۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که از روی فراموشی و یا ندانستن حکم کوچ کند حکم آن حکم عامد است؛ یعنی اگر پس از به یاد آمدن و یا دانستن حکم برنگشت، بنابر احتیاط باید یک شتر کفاره دهد. آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط باید یک شتر قربانی کند (مناسک، م ۴۵۳). آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط باید کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۷۰). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط کفّاره بدهد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط کفاره دارد. آیه الله نوری: لکن کفاره دارد بنابر اقوی.
۴- [۴] . نظر آیات عظام در مسأله قبل گذشت..

(۹۶۸) م - اگر کسی به واسطه عذری، مثل فراموشی و تنگی وقت (۱) و مثل آن (۲)، از ظهر نهم تا غروب شرعی در عرفات نباشد و هیچ جزئی از زمان را درک نکند، کافی است که مقداری از شب (۳) عید را هرچند اندک باشد در عرفات باشد (۴) و این زمان را وقت اضطراری عرفه می گویند.

(۹۶۹) م - اگر کسی که به واسطه عذر، روز نهم را وقوف نکرده و شب دهم را عمداً و بی عذر (۵) در عرفات وقوف نکند، ظاهراً حج او باطل می شود، اگرچه درک کند وقوف به مشعر را.

(۹۷۰) م - اگر کسی به واسطه فراموشی یا غفلت یا عذر دیگر ترک کند وقوف به عرفات را در روز نهم، که وقت اختیاری است و در شب دهم که وقت اضطراری است، کفایت می کند در صحیح بودن حج او که وقوف اختیاری مشعر را درک کند چنانچه

خواهد آمد. (۶)

استفتائات وقوف به عرفات

(۹۷۱) س - حدودی که برای عرفات و مُزْدَلَفه و منی مشخص شده است جهت انجام مناسک، اعتبار دارد یا نه؟

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: و همچنین جاهل قاصر.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: مثل جهل به موضوع یا حکم یا مریضی یا شدّت گرما و سرما.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: و شب در این مسأله، از زوال حمره مشرقیه تا طلوع فجر است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: و اگر خوف این باشد که با درك وقوف اضطراری عرفه، وقوف مشعر قبل از طلوع آفتاب از او فوت بشود واجب است اکتفا کند به وقوف مشعر و حجّش صحیح است.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: موجب بطلان حج است تعمّد ترك وقوف اضطراری عرفه، که از شب عید تا طلوع فجر است، علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۶۰).

۶- [۶] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: حکم آن بعداً خواهد آمد..

ج – چنانچه مورد اطمینان یا تصدیق اهل محل باشد معتبر است. (۱)

(۹۷۲) س – کراهت صُعود به جبل الرحمه، آیا قبل از نیت وقوف به عرفات است یا بعد ازآن؟

ج – در وقت وقوف کراهت دارد که از جبل بالا رود. (۲)

(۹۷۳) س – شخصی وقوف اختیاری عرفات را درک کرده و قبل از رفتن به مَشْعَر، مُغْمی علیه شده است، بفرمایید اگر به همین حال تا آخر اعمال باقی باشد وظیفه اش چیست و اگر بعد از اغما او را به ایران آورده باشند چه حکمی دارد و نیز اگر بعد از ایام تشریق در ماه ذی حجه به هوش بیاید، در مکه باشد یا در ایران، چه باید کرد؟

ج – با فرض اینکه عذر او فقط اغما است، پس از به هوش آمدن، اگر ممکن است اعمال حج را اتمام (۳) کند و در هر صورت سال بعد حج را اعاده کند و برای احراز

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: اگر این حدود دست به دست از قدیم اخذ شده باشد معتبر است، مادام که اطمینان در خطای آن پیدا نشود. (ملحق مناسک، مسأله ۳۰۳). آیه الله مکارم: معمولاً ـ مورد قبول اهل محل است، بنابراین تابلوها یا علاماتی که گذارده اند معتبر است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب، در ساعات وقوف، روی جبل الرحمه، وقوف ننماید؛ ولی کراهت آن ثابت نیست. آیه الله سیستانی: جبل الرحمه جزو موقف است ولی افضل ایستادن در دامنه کوه از طرف چپ آن است (مناسک، مسأله ۳۶۶).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در فرض سؤال حجش باطل است و پس از به هوش آمدن، باید با همان احرام یک عمره مفرده به جا آورد تا از احرام خارج شود و اگر سال اول استطاعت او بوده و یا حج استحبابی به جا می آورده، چیزی بر او نیست وگرنه باید سال بعد حج را اعاده کند. آیه الله خویی: اگر فقط وقوف اختیاری عرفات را درک نماید، اظهر بطلان حج و انقلاب آن به عمره مفرده است. (مناسک، ص۲۴۲). آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: حجّش باطل است و احرامش بدل به عمره مفرده شده است و باید مناسک عمره را انجام دهد. آیه الله سبحانی: بقیه اعمال را به قصد فراغ ذمّه از آنچه بر او تعلق گرفته چه عمره و چه حج به جا آورد و بنابر احتیاط مستحب در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت سال بعد حج را اعاده کند.

خروج از احرام بعد از اتمام حج، عمره مفرده ای (۱) اتیان نماید.

(۹۷۴) س – زنی که عادت ماهانه اش مثلاً شش روز بوده است، در حال عادت زنانه برای عمره تمتع مُحرم می شود و در روز هشتم ذی حجه که روز ششم عادت او است پاک می گردد و غسل می کند و اعمال عمره تمتع را انجام می دهد و برای حج تمتع مُحرم می شود، ولی ظهر روز نهم در عرفه لک می بیند و نمی داند که آیا ادامه دارد تا پس از ده روز، تا استحاضه حساب شود و اعمال قبلی او صحیح باشد یا قبل از تمام شدن ده روز از اول عادت قطع می شود تا حکم حیض را داشته باشد، وظیفه او چیست؟ و در همین فرض اگر در مشعر لک دید چه کند؟

ج – عمل به احتیاط کند (۲) و راه احتیاط، انجام اعمال بدون قصد تمتع و افراد بلکه

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: حج او باطل است و از احرام خارج شده و اگر استطاعت وی تا سال بعد باقی باشد حج بر او واجب است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط در صورتی است که آن خون دارای صفات حیض باشد و اگر دارای صفات حیض نباشد، حکم استحاضه را دارد و احتیاط لازم نیست. آیه الله تبریزی: چنانچه آن لک که در عرفات دیده به وصف حیض نباشد، زن مزبور مستحاضه است (و همچنین است اگر لک زرد رنگ در مشعر ببیند) احکام مستحاضه را رعایت می کند و اعمال حج تمتّع را به جا می آورد و چنانچه لک به وصف حیض باشد، باید اعمال را به قصد اعمّ از حج افراد و تمتّع ادامه دهد، اگر خون قبل از ده روز قطع شد کشف می شود که وظیفه او حج افراد بوده و باید بعد از حج، عمره مفرده اتیان کند و اگر قطع نشد و پس از ده روز هم دید، اعمال حج تمتّع او صحیح است.

به قصـد مافی الـذمه، با قربانی در منی (۱) و اتیـان عمره مفرده بعـد از آن است، و چنانچه قصـد تمتع کرده (۲) و بعد از انجام بعض اعمال حج کشف خلاف شده، اکتفا به این حج نکند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: قربـانی را به قصـد رجا انجام دهـد و همچنین عمره مفرده، اگر ممکن بود به قصـد رجا انجام دهـد. آیـات عظـام صـافی، فاضـل، گلپایگـانی: و پس از گـذشت ده روز از اوّل حیض وظیفه اش روشن می شـود که اگر از ده روز تجاوز نکرد و خون قطع شـد حـج بدل به افراد شده و لازم است عمره مفرده به جا آورد و اگر از ده روز تجاوز کرد کشف از استحاضه بودن می کند و حج تمتّع او صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله نوری: چنانچه در فرض مذکور قصد تمتّع کند... .

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم (با اختلاف در تعبیر): هرگاه قصدِ انجامِ وظیفه فعلی داشـته باشـد کـافی است. آیه الله خـامنه ای: عمـل به احتیاط کنـد و راه احتیاط، انجام اعمال به قصـد وظیفه فعلیه بـدون قصـد خصوص تمتّع و افراد است و قربـانی نیز انجـام دهـد پس اگر خون از ده روز تجـاوز کرد اعمـالش صـحیح بوده و اگر تجـاوز نکرد، حجّش تبدیل به افراد شده و واجب است عمره مفرده نیز اگر حج واجب بوده است به جا آورد (مستفاد از مناسک حج، م۲۱) آیه الله زنجانی: در صورت عذر حج افراد و عمره مفرده کفایت از حجه الاسـلام می کند. آیه الله نوری: مگر آنکه قصد وظیفه فعلیه نموده و اشتباهاً قصد تمتّع کرده باشد..

(۹۷۵) س – در فرض مسأله فوق، اگر در عرفات یا مشعر لک دید و همان وقت یقین پیدا کرد که خون حیض است و قبلاً پاک نبوده، باید چه کند با توجه به اینکه وقت وقوفین اختیاری و یا اضطراری آن باقی است ولی وقت برگشتن به مکه و انجام اعمال عمره تمتع را ندارد؟

ج – مورد عدول به افراد است. (۱)

(۹۷۶) س – وقوف اضطراری عرفه آیا از اول شب تا طلوع فجر است، یا طلوع آفتاب؟

ج – وقوف اضطراری عرفه در شب عید است و شب تا طلوع فجر است. (۲)

مستحبات وقوف به عرفات (۱)

(۳)

(۹۷۷) م – در وقوف به عرفات چند چیز مستحب است:

۱- [۱] . آیه الله خویی: در صورتی که فهمید در حال احرام عمره تمتع حایض بوده و نیت عمره تمتع کرده بود، فتوای ایشان راجع به صحّت آن احرام و جواز اکتفا به آن برای حج افراد یا بطلان آن به دست نیامد، گرچه در استفتائات ص۲۳۴ از ایشان نقل شده: زنی که به گمان اینکه تا آخر وقت پاک نمی شود، نیت حج افراد نمود و بعد کشف خلاف شد، احرام او باطل است و لذا مناسب است زنان حایض به نیت مافی الذمّه محرم شوند و به هر حال در فرض سؤال با فرض عدم تمکن از رفتن به میقات و ادنی الحل و یا گذشت وقوف به عرفات از همانجا که هست احتیاطاً به نیت حج افراد تجدید تلبیه نماید. آیه الله سیستانی: حکمش همان حکم فرض سابق است. آیه الله صافی: بقیه اعمال را به قصد ما فی الذمّه از تمتّع و افراد به جا آورد و بنابر احتیاط واجب عمره مفرده به جا آورد. (حاشیه آداب و احکام حج، مسأله ۷۵۵).

۲- [۲] . آیه الله خویی: و شب تا طلوع آفتاب است. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۶۷). آیه الله سبحانی: از مغرب تا طلوع فجر است. آیات عظام سیستانی، فاضل، نوری: و درک مقداری از آن، کفایت می کند؛ چنان که گذشت. آیه الله مکارم: درک مقداری از آن هر چند کم باشد کافی است.

۳- [۳] . آیه الله مکارم: این مستحبّات را به قصد رجاء انجام می دهد..

۱. با طهارت بودن در حال وقوف.

۲. غسل نمودن و بهتر آن است که نزدیک ظهر (۱) باشد.

۳. آنچه موجب تفرق حواس است از خود دور سازد تا آنکه قلب او متوجه جناب اقدس الهی گردد.

۴. نسبت به قافله ای که از مکه می آید، وقوفِ شخص در طرف دست چپ کوه واقع گردد.

۵. وقوف او در پایین کوه و در زمین هموار بوده باشد و بالا رفتن کوه مکروه است. (۲)

۶. در اول وقت، نماز ظهر و عصر را به یک اذان و دو اقامه به جا آورد.

۷. قلب خود را به حضرت حق جلّ و علا ـ متوجه ساخته و حمد الهی و تهلیل و تمجید نموده و ثنای حضرت حق را به جا آورد، پس از آن، صد مرتبه «اللهُ أکبَرُ» و صد مرتبه سوره «توحید» را بخواند و آنچه خواهد دعا نماید و از شیطان رجیم به خدا پناه ببرد و این دعا را نیز بخواند:

«أللَّهُمَّ رَبَّ الْمشَاعِرِ کلِّها فُک رَقَبَتی مِنَ النَّارِ وَأوْسِعْ عَلَیَّ مِنْ رِزْقِک الْحَلالِ وَادْرَأْ عَنِّی شَرَّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَالْإنْسِ، أَللَّهُمَّ لا تَمْکرْ بِی وَلا تَخْدَعْنی وَلا تَسْتَدْرِجْنی یا أسْمَعَ السَّامِعینَ وَیا أبْصَرَ النَّاظِرینَ وَیا أسْرَعَ الْحاسِبِینَ وَیا أرْحَمَ الرَّاحِمینَ أسْأَلُک أنْ تُصَلّیَ عَلی مُحَمَّد وَآلِ مُحَمَّد وَأنْ تَفْعَلَ بی کذا وَکذا».

و به جای کذا و کذا حاجت خود را نام ببرد پس دست به آسمان بردارد و بگوید:

«أَللَّهُمَّ حاجَتی إلَیْک الَّتی انْ أعْطَیْتَنِیها لَمْ یَضُرَّنی ما مَنَعْتَنی وَإنْ مَنَعْتَنیها لَمْ یَنْفَعَنی ما

۱- [۱] . آیه الله نوری: هنگام ظهر.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: وقوف در دامنه «جبل الرّحمه» در صحرای عرفات مستحب است و بهتر است از وقوف بر روی کوه و بالا رفتن از جبل الرحمه در ساعات وقوف خودداری شود. آیه الله سیستانی: وقوف در پایین کوه افضل است..

أَعْطَيْتَنى، أَسْأَلُـكَ خَلاصَ رَقَبَتى مِنَ النّارِ أَللَّهُمَّ إنّى عَبْدُكَ وَمِلْكُ ناصِيَتى بِيَدِكَ وَأَجَلى بِعِلْمِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُوَفِّقَنى لِما يُرْضيكَ عَنّى وَأَنْ تُسَلِّمَ مِنّى مَناسِكِىَ الَّتى أَرَيْتَها خَليلَكَ ابْراهيمَ صَلَواتُ اللهِ عَلَيْهِ وَدَلَلْتَ عَلَيْها نَبِيَّكَ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله أَللَّهُمَّ اجْعَلْنى مِمَّنْ رَضِيتَ عَمَلَهُ وَأَطَلْتَ عُمْرَهُ وَأَحْيَيْتَهُ بَعْدَ المَوْتِ».

۸. اين دعا را بخواند:

«لا إلهَ إلّا اللهُ وَحْدَهُ لا شَريكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحيى وَيُميتُ وَهُوَ حَيٌّ لا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلى كلِّ شَىْءٍ قَديرٌ، أَللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كالَّذى تَقُولُ وَخَيْراً مِمّا نَقُولُ وَفَوْقَ ما يَقُولُ الْقائِلُونَ، أَللَّهُمَّ لَكَ صَلاتى وَنُسُكى وَمَحْيايَ وَمَماتى وَلَكَ تُراثى (بَراءَتى خل) وَبِكَ حَوْلى وَمِنْكَ قُوَّتى، أَللَّهُمَّ إنّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنْ وَساوِسِ الْصُّدورِ وَمِنْ شَتاتِ الأَمْرِ وَمِنْ عَذابِ الْقَبْرِ، أَللَّهُمَّ إنّى أَسْأَلُكَ خَيْرَ الرِّياحِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ ما يَجيءُ بِهِ الرِّياحُ وَأَسْأَلُكَ خَيْرَ اللَّيْلِ وَخَيْرَ النَّهارِ، أَللَّهُمَّ اجْعَلْ فى قَلْبى نُوراً وَفى سَمْعى وَبَصَرى نُوراً وَفى لَحْمى وَدَمى وَعِظامى وَعُرُوقى وَمَقْعَدى وَمَقامى وَمَدْخَلى وَمَخْرَجى نُوراً وَأَعْظِمْ لى نُوراً يا رَبِّ يَوْمَ أَلْقاكَ إنَّكَ عَلى كلِّ شَىْءٍ قَديرٌ».

و در اين روز تا مى تواند از خيرات و صدقات كوتاهى نكند.

۹. آنكه كعبه را استقبال نموده و اين اذكار را بگويد:

«سُبْحانَ اللهِ» صد مرتبه «اللهُ أكبَرُ» صد مرتبه «ما شاءَ اللهُ لا قُوَّةَ إلّا بِاللهِ» صد مرتبه «أَشْهَدُ أَنْ لا الهَ الّا اللهُ وَحْدَهُ لا شَريكَ لَهُ لَهُ المُلْكُ وَلَهُ الحَمْدُ يُحْيِى وَيُمِيتُ وَيُمِيتُ وَيُحْيِى وَهُوَ حَيٌّ لا يَمُوتُ بِيَدِهِ الخَيْرُ وَهُوَ عَلى كلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ» صد مرتبه.

پس، از اولِ سوره بقره ده آيه بخواند، پس سوره توحيد سه مرتبه و آيه الكرسى را بخواند تا آخر پس اين آيات را بخواند:

إنَّ رَبَّكُمُ اللّهُ الَّذِى خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيّامٍ ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِى اللَّيْلَ النَّهارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ وَ النُّجُومَ مُسَخَّراتٍ بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ تَبارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعالَمِينَ* اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وَ خُفْيَةً إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ* وَ لا تُفْسِدُوا فِى الْأَرْضِ

بَعْدَ إِصْلاحِها وَ ادْعُوهُ خَوْفاً وَ طَمَعاً إِنَّ رَحْمَتَ اللّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ.

پس سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» و سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النّاسِ» را بخواند.

پس آنچه از نعم الهی بیاد داشته باشد، یکایک ذکر نموده و حمد الهی نماید و همچنین بر اهل و مال و سایر چیزهایی که حضرت حق به او تفضل نموده، حمد بنماید و بگوید:

«اللَّهُمَّ لَکَ الحَمْدُ عَلی نَعْمائِکَ الَّتی لا تُحْصی بِعَدَد وَلا تُکافَأُ بِعَمَل».

و به آیاتی از قرآن، که در آنها ذکر حمد شده است، خدا را حمد نماید و به آیاتی که در آنها ذکر تسبیح شده است خدا را تسبیح نماید و به آیاتی که در آنها ذکر تکبیر شده است خدا را تکبیر نماید و به آیاتی که در آنها ذکر تهلیل شده است خدا را تهلیل نماید و بر محمد و آل محمد علیهم الصلاه و السلام زیاد صلوات بفرستد و به هر اسمی از اسماء الله که در قرآن موجود است خدا را بخواند و به آنچه از اسماء الهی که در یاد دارد خدا را ذکر کند و به اسماء الهی که در آخر سوره حشر موجود است خدا را بخواند و آنها عبارتند از:

«اللهُ عالِمُ الْغَیْبِ وَالشّهادَهِ الرَّحْمنُ الرَّحِیمُ الْمَلِک الْقُدّوسُ السَّلامُ المُؤْمِنُ المُهَیْمِنُ الْعَزِیزُ الجَبّارُ المُتَکَبِّرُ الخالِقُ الْبارِئُ المُصَوِّرُ».

و این دعا را بخواند:

«أَسْأَلُک یا اللهُ یا رَحْمنُ بِکلِّ اْسْم هُوَ لَک وَأسْأَلُک بِقُوَّتِک وَقُدْرَتِک وَعِزَّتِک وَبِجَمیعِ ما أحاطَ بِهِ عِلْمُک وَبِجَمْعِک وَبِأرْکانِک کلِّها وَبِحَقِّ رَسُولِک صَلَواتُ اللهِ عَلَیْهِ وَآلِهِ وَبِاسْمِک الاْکبرِ الاَکبرِ وَبِاسْمِک الْعَظِیم الَّذی مَنْ دَعاک بِهِ کانَ حَقّاً عَلَیْک أنْ لا تُخَیِّبَهُ وَبِاسْمِک الاْعْظَمِ الاْعْظَمِ الَّذی مَنْ دَعاک بِهِ کانَ حَقّاً عَلَیْک أنْ لا تَرُدَّهُ وَأنْ تُعْطِیَهُ ما سَأَلَ أنْ تَغْفِرَ لِی جَمیعَ ذُنُوبی فی جَمیع عِلْمِک فِیَّ».

و هر حاجت که داری بخواه و از حق سبحانه و تعالی طلب کن که توفیق حج بیابی در سال آینده و هر سال. و هفتاد مرتبه بگو: «أَسْأَلُک الجَنَّهَ» و هفتاد مرتبه «أَسْتَغْفِرُ اللهَ رَبِّی

ص:۵۴۱

وَأتُوبُ الَیْهِ».

پس بخوان این دعا را: «أَللَّهُمَّ فُکنِی مِنَ النَّارِ وَأوْسِعْ عَلَیَّ مِنْ رِزْقِک الحَلالِ الطَیِّبِ وَادْرَأْ عَنِّی شَرَّ فَسَقَهِ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَشَرَّ فَسَقَهِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

۱۰. آنکه نزدیک غروب آفتاب بگوید:

«أللَّهُمَّ انِّی أعُوذُ بِک مِنَ الفَقْرِ وَمِنْ تَشَتُّتِ الْاُمُورِ وَمِنْ شَرِّ ما یَحْدُثُ بِاللَّیْلِ وَالنَّهارِ أمْسی ظُلْمِی مُسْتَجِیراً بِعَفْوِک وَأمْسی خَوْفی مُسْتَجیراً بِأمانِک وَأمْسی ذُنُوبی مُسْتَجیرَهً بِمَغْفِرَتِک وَأمْسی ذُلِّی مُسْتَجِیراً بِعِزِّک وَأمْسی وَجْهِی الْفانِیَ الْبالِی مُسْتَجیراً بِوَجْهِک الْباقی یا خَیْرَ مَنْ سُئِلَ وَیا أجوَدَ مَنْ أعْطی جَلِّلْنِی بِرَحْمَتِک وَأَلْبِسْنی عافِیَتَک وَاصْرِفْ عَنِّی شَرَّ جَمِیعِ خَلْقِک».

و بدان که ادعیه وارده در این روز شریف بسیار است و هر قدر که میسور باشد خواندن دعا مناسب است و بسیار خوب است که در این روز دعای حضرت سید الشهداء علیه السلام و دعای حضرت زین العابدین سلام الله علیه را که در صحیفه کامله است خوانده شود و بعد از غروب آفتاب بگوید:

«أَللَّهُمَّ لا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ هذا المَوْقِفِ وَارْزُقْنِیهِ مِنْ قابِلٍ أبَداً ما أبْقَیْتَنی وَاقْلِبْنِیَ الْیَوْمَ مُفْلِحاً مُنْجِحاً مُستَجاباً لِی مَرْحُوماً مَغْفُوراً لِی بأفْضَلِ ما یَنْقَلِبُ بِهِ الْیَوْمَ أحَدٌ مِنْ وَفْدِک وَحُجّاجِ بَیْتِک الحَرام وَاجْعَلْنِیَ الْیَوْمَ مِنْ أکرَمِ وَفْدِک عَلَیْک وَأعْطِنی أفْضَلَ ما أعْطَیْتَ أحَداً مِنْهُمْ مِنَ الخَیْرِ وَالْبَرَکهِ وَالرَّحْمَهِ والرِّضْوانِ وَالمَغْفِرَهِ وَبارِک لِی فِیما أرْجِعُ الَیْهِ مِنْ أَهْلٍ أَوْ مالٍ أَوْ قَلِیلٍ أَوْ کثیرٍ وَبارِک لَهُمْ فِیَّ».

و بسیار بگوید: «أَللَّهُمَّ أعْتِقْنِی مِنَ النَّارِ».

ص:۵۴۲

فصل سوم: وقوف به مشعرالحرام

اشاره

(۹۷۸) م - بعد از آنکه از وقوف به عرفات در مغرب شب دهم فراغت حاصل شد، باید کوچ کند به مشعر الحرام که محل معروفی است و حدود معینی دارد.

(۹۷۹) م - احتیاط واجب (۱) آن است که شب دهم را تا طلوع صبح در مشعر الحرام به سر ببرد (۲) و نیت کند اطاعت خدا را در این به سر بردنِ شب. (۳)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: احتیاط این است که شب عید را در مزدلفه بیتوته کند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که شب عید را در مزدلفه بیتوته کند، هرچند وجوب بیتوته ثابت نشده است. آیه الله سیستانی: واجب است پس از حرکت از عرفات مقداری از شب عید را تا صبح در مشعرالحرام بماند و پس از آن تا طلوع آفتاب نیز باید بماند گرچه کوچ کردن به طرف وادی محسر قبل از طلوع آفتاب به اندکی جایز است و جایز نیست از آن تجاوز کند. (مناسک، مسأله ۳۷۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است بیتوته در مشعر و احتیاط آن است که در مشعر ذکر خدا را ترک نکند هر چند مختصر و کم باشد (مناسک فارسی، مسأله ۱۵۶).

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: پس از وقوف در عرفات به احتیاط واجب زائر خانه خدا شب را در مشعر بماند تا زمان وقوف اختیاری بین الطلوعین را درک کند و نباید شب یا قسمتی از آن را در بیرون از مشعر به سر ببرد و سپس برای وقوف رکنی به مشعر بیاید مگر در حال ضرورت ولی در هر صورت اگر عمداً هم نماند ولی وقوف اختیاری را درک کرد حج او صحیح است. آیه الله مکارم: و مقداری ذکر خدا بگوید.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بیتوته شب دهم در مشعرالحرام، واجب نیست؛ لکن کسی که شب دهم، وارد مشعر می شود، بنابر احتیاط مؤکد مستحب بیتوته کند یعنی تا طلوع فجر در آنجا بماند قربه الی الله. آیه الله سیستانی: معتبر در عبادات قصد تذلّل و کرنش در پیشگاه حق است. آیه الله فاضل: نیت این ماندن که یک احتیاط وجوبی است غیر از نیت ماندنی است که به عنوان واجب فتوایی در مسأله بعد می آید. بنابر این دو نیت جداگانه باید صورت پذیرد..

(۹۸۰) م - چون صبح طلوع کرد نیت وقوف به مشعر الحرام کند تا طلوع آفتاب (۱) و چون این وقوف عبادت خداوند است باید با نیت خالص از ریا و خودنمایی وقوف کند والّا حج او در صورت ریا کردن با عمد و علم، باطل خواهد شد. (۲)

(۹۸۱) م - اقوی جواز کوچ کردن (۳) بلکه استحباب آن است (۴) کمی قبل از طلوع آفتاب، به نحوی که قبل از طلوع آفتاب از وادی «محسِّر» تجاوز نکند و اگر تجاوز کرد گناهکار است ولی کفاره بر (۵) او نیست و احتیاط آن است که وقتی حرکت کند که قبل از طلوع آفتاب وارد وادی محسّر نشود.

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۹۸۲ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: وقوف اختیاری مشعر مقداری از شب است و وقوف بین الطلوعین.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: ترک عمدی وقوف در مشعر مابین الطلوعین به تنهایی موجب بطلان حج نمی شود ولی گناه کرده و یک گوسفند باید کفاره بدهد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اشهر و احوط وجوب ماندن است تا طلوع آفتاب، پس اگر عمداً پیش از طلوع آفتاب بیرون رود و از وادی محسِّر تجاوز کند گناه کار است و بعضی یک گوسفند کفاره واجب دانسته اند (مناسک شیخ، ص۶۷). آیه الله خویی: ماندن تا طلوع آفتاب واجب است و در صورت کوچ قبل از طلوع آفتاب گناه کرده و کفاره ندارد. (مناسک عربی، مسأله ۳۷۳). آیه الله زنجانی: اگر حاجی، شب عید وارد مشعرالحرام شود، قبل از طلوع خورشید، نباید از آنجا کوچ کند.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: وقوف بین الطلوعین یک وقوف استیعابی است یعنی برای کسی که عذر ندارد باید تمام وقت بین الطلوعین را در مشعر باشد و قبل از طلوع آفتاب از وادی محسَّر عبور نکند. آیه الله مکارم: ماندن تا طلوع آفتاب در سرزمین مشعر واجب است و اگر قبل از آن عمداً کوچ کند حج او باطل نیست ولی گناه کرده و یک گوسفند باید کفاره بدهد.

۵- [۵] . آیه الله سیستانی: اگر چه از روی عمد باشد کفاره واجب نیست، اگر چه گناه کار است (مناسک،ص۲۷۳). آیه الله گلپایگانی: احوط دادن یک گوسفند است، ولی اقوی واجب نبودن آن است. (آراء المراجع، ص۳۳۸)..

(۹۸۲) م - واجب است از طلوع صبح تا کمی قبل (۱) از طلوع آفتاب (۲) (به طوری که در مسأله پیش گفته شد) در مشعر بمانند، لکن تمام آن رکن نیست بلکه رکن وقوف کمی از بین الطلوعین است (۳) اگرچه به قدر یک دقیقه باشد، پس اگر کسی وقوف بین الطلوعین را یکسره (۴) ترک کند به تفصیلی که می آید (۵) حج او باطل خواهد شد.

(۹۸۳) م - جایز است برای کسانی که عذری دارند، قدری که شب در مشعر توقف کردند کوچ کنند به منی؛ مثل زن ها و بچه ها و بیماران و پیرمردان و اشخاص ضعیف و

۱- [۱] . آیه الله بهجت: بنابر احتیاط ماندن تا طلوع آفتاب روز عید واجب است. آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم: وقوف در مزدلفه واجب است از طلوع فجر تا طلوع آفتاب روز عید قربان. آیه الله سبحانی: نباید قبل از طلوع از مشعر بیرون رود ولی اگر چنین کرد معصیت کرده لکن حج او صحیح است و کفاره هم ندارد. آیه الله سیستانی: بلکه واجب قسمتی از شب است تا طلوع آفتاب و رکن، وقوف فی الجمله از آن است، پس اگر مقداری از شب را درک کند و قبل از طلوع فجر با علم و عمد کوچ کند حجّش صحیح است ولی گوسفندی را باید کفاره بدهد و اگر جاهل باشد کفاره ندارد و اگر فقط بخشی از بین الطلوعین بماند و کوچ کند - هرچند عمداً - باز هم حجش صحیح است و کفاره ندارد گرچه گناه کرده است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: مقدار واجب وقوف اختیاری مشعر، مسمّای وقوف بین الطلوعین است و مقدار رکن، وقوف مسمای وقوف بین غروب (زوال حمره مشرقیه) روز نهم تا طلوع خورشید روز عید است، پس کسی که بدون عذر، تمام این مقدار را ترک کند حجش باطل می شود و اگر مقداری از شب عید را در مشعر، وقوف نموده رکن وقوف را درک کرده پس چنانچه هیچ مقدار از وقوف بین الطلوعین را درک نکند حجش باطل نمی شود -هر چند از روی علم و عمد باشد-. دومین واجب مشعر، «گفتن ذکر خداوند متعال» است و ذکر قلبی، کافی نیست، بلکه باید آن را به زبان آورد و لازم نیست که ذکر را به عنوان ذکر مشعرالحرام بگوید و به هر صورت (نماز، دعا، تهلیل، تسبیح و...) خداوند را به زبان یاد کند کافی است و در هر حال ترک آن وقوف را باطل نمی کند.

۳- [۳] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به مقداری که عرفاً بگویند در آنجا توقّف کرده است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: عمداً.

۵- [۵] . نظریه آیات عظام هم در آنجا خواهد آمد. آیه الله مکارم: اگر شب را در مشعر باشد حج او صحیح است..

اشخاصی که برای پرستاری یا راهنمایی آنها لازم است همراه باشند (۱) و احتیاط (۲)

واجب آن

ص:۵۴۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و کسانی که از ماندن در مشعر الحرام خائف باشند. آیه الله بهجت: کسی که شب را در مشعر به روز آورده، به قصد وقوف با قصد قربت، بنابر احتیاط متقدّم (۹۷۹) و دشوار باشد بر او ماندن بعد از طلوع فجر، جایز است که قبل از طلوع فجر از آنجا بیرون رود به سوی منی؛ مثل زن ها و مردهای پیر و بیماران و کسانی که کار ضروری دارند. (مناسک شیخ، ص۶۷). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسانی که ناچارند همراه معذورین باشند، اگر بتوانند ولو یک لحظه قبل از طلوع آفتاب به مشعر برگردند باید برگردند و در فرض عجز، اگر بتوانند قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند باید برگردند. آیه الله زنجانی: چند دسته اند که می توانند مقداری از شب عید را در مشعر، وقوف کرده به منی کوچ کنند -ولو قبل از نیمه شب- مانند: ۱ و ۲. بانوان و کودکان، هر چند وقوف بین الطلوعین برای آنها مشقت نداشته باشد؛ ۳. افراد ناتوان -مانند کهنسالان- در صورتی که وقوف بین الطلوعین برایشان مشقت (هر چند شدید نباشد) داشته باشد؛ ۴. کسانی که وقوف بین الطلوعین برایشان موجب حرج است؛ ۵. کسانی که می ترسند اگر بین الطلوعین وقوف کنند مواجه با مشکلی شوند که دفع آن واجب است مثلاً- با ضرری اساسی یا خطری جدی روبرو شوند؛ ۶. کسی که اگر وقوف کند برایش مشکلی -مانند مراجعت کاروان- پیش می آید که نتواند اعمال مکه را شخصاً به جا آورد؛ ۷. کسانی که لازم است گروه های پیشین را همراهی کنند؛ ۸. مأموران تدارکات که باید برای تأمین احتیاجات حجاج، زودتر به منی بروند. آیه الله سبحانی: چنانچه معذورین مستقر شوند و نیازی به اینها ندارند به احتیاط واجب برگردند اما کسانی که حج آنها نیابی است چنانچه با معذورین به منی رفتند برای درک وقوف اختیاری به مشعر برگردند. آیه الله فاضل: بلی لازم است همراهان معذورین و کسانی که عذر آنها برطرف شد. در صورت امکان برای درک وقوف اختیاری به مشعر برگردند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است. آیه الله سبحانی: واجب است معذورین و زنان و کودکان و... که وقوف اضطراری لیلی مشعر را انجام می دهند و کسانی که همراه آنان هستند اگر قبل از نیمه شب وارد مشعر شوند آنگاه که شب از نیمه گذشت از حدّ مشعر خارج شوند و جمره عقبه را نیز بعد از نیمه شب رمی کنند لکن چنانچه پلیس یا مأمورین دولتی عربستان مانع از توقف ماشین معذورین در مشعر شدند و زودتر از نیمه شب از مشعر گذشتند این وقوف اضطراری کفایت می کند و لکن رمی جمره عقبه باید پس از نیمه شب باشد و زودتر رمی نکنند. آیه الله سیستانی: جایز است به توقّف قسمتی از شب عید در آنجا و حرکت کردن قبل از طلوع فجر به طرف منی اکتفا کنند (مناسک، ص۲۷۴). آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است. سایر آیات عظام نظرشان این است: همین که مقداری از شب را در مشعر ماندند، می توانند تا قبل از طلوع فجر از آنجا بروند..

است که پیش از نصف شب حرکت نکنند، بنابراین برای این اشخاص وقوف بین الطلوعین لازم نیست و احتیاط مستحب آن است که اگر توقف مشکل نباشد تخلف نکنند. (۱)

(۹۸۴) م - کسی که شب یا بعض آن را در مشعر بوده است اگر قبل از طلوع صبح عمداً و بدون عذر از مشعر بیرون رود و تا طلوع آفتاب برنگردد، در صورتی که وقوف عرفه از او فوت نشده است (۲)، بنابر مشهور حج او صحیح است، و باید یک گوسفند کفاره بدهد، لکن احتیاط (۳) برخلاف آن است (۴)؛ یعنی بعد از اتمام حج لازم است در سال

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: زنان، ناتوانان، کودکان و سالمندانی که عذری همچون ترس از ازدحام یا بیماری دارند، و نیز کسانی که آنان را مراقبت و همراهی می کنند، مانند پرستار و خدمتکار، می توانند در شب عید قربان و پس از اندکی وقوف در مشعر، به منی کوچ کنند. (مناسک حج، م ۳۹۲)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: حج او صحیح است، ولی چنانچه قبل از نیمه شب، کوچ کند، باید یک شتر قربانی کند و اگر بین آن و طلوع فجر برود یک گوسفند کفاره دارد و چنانچه بعد از طلوع فجر کوچ کند یا جاهل یا ناسی باشد و یا قبل از طلوع آفتاب برگردد کفاره ندارد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر بدون عذر بیرون رود پیش از طلوع فجر، به شرطی که علاوه بر بیتوته مشعر، وقوف عرفه از او فوت نشده باشد، حج او صحیح است و لکن بر او یک گوسفند کفاره لازم است و این قول مشهور و قوی است (مناسک شیخ، ص۶۷ و ۶۸). آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: حجش باطل است و تبدیل به عمره مفرده می شود، بلی اگر جاهل به حکم بوده و پس از علم ممکن نباشد ولو تا قبل از ظهر روز عید به مشعر برگردد حجش صحیح است و می بایست یک گوسفند قربانی کند. (مناسک، فرض هفتم، ص۲۴۲). آیه الله سبحانی: اگر نگوییم اقوی بطلان حج است احتیاطاً این حج را مبرء ذمه ندانند و اعمال حج را به پایان برده و یک گوسفند کفاره بدهد و به احتیاط واجب سال بعد حج را اعاده کند. آیه الله سیستانی: بنابر اظهر حجش صحیح می باشد و باید در صورتی که با آگاهی از حکم شرعی این کار را کرده باشد یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۷۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: این احتیاط لازم نیست. آیه الله مکارم: کسی که شب را در مشعر مانده وبین الطلوعین را عمداً ترک کرده، حج او صحیح است هرچند گناه کرده و یک گوسفند کفاره دارد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: احتیاط واجب آن است که چنین کسی اعمال واجب حج تمتع و عمره مفرده را به قصد ما فی الذمه یعنی اعم از حج و عمره مفرده به جا آورد و اگر طواف و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را یک بار به قصد ما فی الذمه انجام دهد، کافی است و در سال بعد نیز چنانچه شرائط استطاعت را دارا باشد یا حج از قبل بر او مستقر شده باشد، حج را اعاده کند..

دیگر (۱) حجش را اعاده کند و این احتیاط ترک نشود. (۲)

(۹۸۵) م – کسی که درک نکند وقوف بین الطلوعین را یا وقوف شب را، در صورتی که صاحب عذر باشد (۳)، اگر مقداری از طلوع آفتاب تا ظهر در مشعر توقف کند اگرچه کم باشد حج او صحیح است. (۴)

(۹۸۶) م – از آنچه گذشت معلوم شد که برای وقوف به مشعر سه وقت است:

اول – شب عید برای کسانی که عذری دارند.

دوم – بین طلوع صبح و طلوع آفتاب. (۵)

سوم – از طلوع آفتاب تا ظهر روز دهم، که اضطراری مشعر است؛ چنان که قسم اول نیز اضطراری است. (۶)

(۹۸۷) م – چون معلوم شد (۷) که وقوف به عرفات و مشعر اختیاری و اضطراری دارند و از برای وقوف به مشعر دو قسم اضطراری است، پس به ملاحظه ادراک هر دو

۱- [۱] . آیه الله فاضل: بنابر اقوی.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: اگر از روی اختیار به اندازه مصداق وقوف نیز توقف نکند حجش باطل است. (مناسک حج، م ۳۹۱)

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: و وقوف اختیاری در عرفات را درک کرده باشد یا وقوف اضطراری عرفات را درک کرده و در ترک اختیاری آن معذور باشد. آیه الله فاضل: اگر وقوف در عرفات را درک کرده باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: مشروط بر اینکه وقوف اختیاری عرفه یا اضطراری آن در صورت عذر را درک کرده باشد. آیات عظام سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: حج او صحیح نیست مگر اینکه وقوف اختیاری یا لااقل اضطراری عرفات را نیز درک کرده باشد که حج او صحیح است.

۵- [۵] . آیه الله سیستانی: قسمتی از شب تا طلوع آفتاب. آیه الله فاضل: برای افراد عادی؛ یعنی افرادی که عذری برای ترک وقوفین ندارند.

۶- [۶] . آیه الله سیستانی: و گذشت که قسم اوّل اختیاری است.

۷- [۷] . آیه الله سیستانی: در بیان صور هشتگانه وقوفین، تفاوت هایی با متن وجود دارد. (مناسک، ص۲۷۵)..

موقف یا یکی از آنها در وقت اختیاری یا اضطراری، مفرداً و مرکباً، و به ملاحظه ترک عمدی یا جهلی یا نسیانی، اقسام زیادی دارد که در اینجا آنچه مورد ابتلا ممکن است بشود، ذکر می شود: (۱)

اول - آنکه مکلف درک هر دو موقف کند در وقت اختیاری؛ یعنی از ظهر روز عرفه، عرفات را و بین الطلوعین صبح دهم، مشعر را درک کند. پس اشکالی در صحت حج او نیست.

دوم - آنکه هیچ یک از دو موقف را درک نکند، نه اختیاری آنها را و نه اضطراری را، پس اشکالی نیست در بطلان حج او و باید به همان احرام حج عمره مفرده (۲) که عبارت است از طواف و نماز آن و سعی و تقصیر و طواف نساء و نماز آن، به جا آورد و از احرام محلّ شود و اگر گوسفند (۳) همراه داشته باشد احتیاطاً ذبح کند و باید سال

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: حج در موارد ذیل، فاسد می شود و باید به دستوری که در ذیل این مسأله آمده عمل شود: ۱. ترک هر دو وقوف، مطلقاً؛ ۲. ترک وقوف اختیاری عرفه، بدون عذر؛ ۳. ترک هر دو وقوف لیلی و اختیاری مشعر، بدون عذر؛ ۴. فقط اضطراری نهاری مشعر را درک کند، مطلقاً؛ ۵ و ۶. فقط اختیاری یا اضطراری عرفه را درک کند، مطلقاً. البته دو مورد اخیر در یک صورت حجشان صحیح است و آن اینکه شبانه از مشعر عبور کرده و در آنجا ذکر خداوند گفته باشند و چون مسأله را نمی دانسته اند قصد وقوف نکرده اند و وقتی متوجه شده اند که به وقوف نهاری هم نمی رسند. در غیر این چند صورت، ترک وقوف، حج را فاسد نمی کند و از اینجا حکم تمام صور دوازده گانه روشن می شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: با نیت عدول به عمره مفرده علی الأحوط، و وجوب ذبح گوسفند که همراه داشته باشد محتاج به تأمّل است، بلی موافق احتیاط و مروی در خبر داود رقی و صحیح ضُریس به نقل فقیه است و در سال آینده حج می کند اگر شرایط مقرّره وجوب حج درباره او متحقّق بشود. (مناسک شیخ، ص۶۸ و ۶۹). آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب باید نیت عدول به عمره مفرده بکند و اعمال عمره مفرده را به جا آورد و در صورتی که شرایط استطاعت را داشته، حج بر او مستقر شده باشد سال دیگر به حج برود (کتاب الحج، ج ۴، ص ۴۲۷ - ۴۳۱). آیه الله فاضل: و بهتر است قصد عدول به عمره مفرده بنماید.

۳- [۳] . آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: گوسفند را قربانی کند..

دیگر حج به جا آورد (۱)، اگر شرایط استطاعت را دارا باشد (۲)، در صورتی که درک نکردن موقف به واسطه عذر باشد.

(۹۸۸) م - اگر درک نکردن دو موقف که ذکر شد، از روی تقصیر بوده حج بر او مستقر می شود و باید سال دیگر چه شرایط باشد یا نباشد به حج برود. (۳)

(۹۸۹) م - احتیاط مستحب (۴) آن است که این شخص که حج او باطل شد و باید عمره به جا آورد نیت عدول به عمره مفرده بکند.

سوم - آنکه درک کند اختیاری عرفه را با اضطراری مشعر در روز؛ یعنی اضطراری نهاری مشعر را، پس اگر اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد حج او باطل است (۵) و الّا صحیح است.

چهارم - آنکه درک کرده باشد اختیاری مشعر را با اضطراری عرفه، پس اگر اختیاری عرفه را عمداً ترک کرده، حج او باطل است و الّا صحیح است.

پنجم - آنکه درک کرده باشد اختیاری عرفه را با اضطراری شب مشعر؛ یعنی قبل از طلوع صبح، پس اگر اختیاری مشعر را با عذر ترک کرده است، چنانچه گفته شد، حج

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: حج سال بعد در دو صورت واجب می شود: ۱. حج او حج واجب باشد، حجه الاسلام، نذر یا غیره؛ ۲. حج او مستحب باشد و هنگام احرام، با خداوند، شرط تحلّل نکرده باشد. و در وجوب حج سال بعد به جهت ترک وقوف، فرقی بین صورت عذر و عدم عذر نیست.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر حج بر او مستقر بوده به حج برود، چه مستطیع باشد یا نباشد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیات عظام خویی، سبحانی، سیستانی: واجب است در صورتی که استطاعتش تا سال بعد باقی بماند و یا حج از سال های پیش بر ذمّه اش مستقر شده باشد، سال بعد به حج برود.

۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب چنان که گذشت. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۵- [۵] . آیه الله سیستانی: چون اختیاری مشعر بخشی از شب است تا طلوع آفتاب، اگر بین الطلوعین را عمداً هم ترک کند حجّش صحیح است ولی در صورت علم یک گوسفند کفّاره واجب است..

او صحیح است و الاّ باطل است بنابر احتیاط واجب. (۱)

ششم - آنکه درک کرده باشد اضطراری لیلی مشعر و اضطراری عرفه را (۲)، پس اگر صاحب عذر (۳) باشد و اختیاری عرفه را عمداً ترک نکرده باشد ظاهراً حج او صحیح است و غیر صاحب عذر اگر اختیاری یکی را عمداً ترک کرده باشد حجش باطل است بنابر اقوی (۴) در یکی (۵) و بنابر احتیاط در دیگری که اختیاری (۶) مشعر باشد، و اگر به غیر عمد (۷) باشد احتیاط واجب در بطلان است.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۹۸۴ مراجعه شود. آیت الله خامنه ای، آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: بنابر اقوی باطل است. نظریه آیات عظام در این فرض در مسأله ۹۸۴ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر اختیاری عرفه را عمداً ترک نکرده باشد، صحّت حج او بعید نیست لکن احوط اعاده حج است در سال آینده، با شرایط وجوب (مناسک شیخ، ص۶۹).

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: منظور از صاحب عذر کسی است که از ماندن شب در مشعر معذور است؛ مانند زنان و بیماران و همراهان آنها.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: و در ترک عمدی مشعر نیز بنابر اقوی حج او باطل است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر عمداً اختیاری عرفه را ترک کرده باشد حجش باطل است و لکن نسبت به ترک اختیاری مشعر، اگر بدون عذر پیش از اذان صبح از مشعر بیرون برود حجش صحیح است به شرط آنکه وقوف به عرفات را انجام داده باشد و شب در مشعر به قصد وقوف مانده باشد ولکن بر آن یک گوسفند کفاره واجب است. (مناسک فارسی، ص۱۲۵، قسم پنجم و مسأله ۱۶۲ و ص۱۲۲، مسأله ۱۵۹).

۵- [۵] . آیه الله فاضل: اگر اختیاری عرفه باشد حج باطل است و اگر اختیاری مشعر باشد، بنابر اقوی حج باطل است.

۶- [۶] . آیه الله سیستانی: اختیاری مشعر از شب است تا طلوع آفتاب و حج او در این صورت صحیح است، همچنان که گذشت. آیه الله مکارم: اگر اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد حج او صحیح است و یک گوسفند کفاره دارد.

۷- [۷] . آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: لکن اگر ترک اختیاری مشعر به این صورت باشد که شب وقوف در مزدلفه کرده و از روی جهل به مسأله قبل از فجر از آنجا کوچ کرد و تا ظهر روز عید هم نتوانست به مشعر برگردد حج او صحیح است و باید یک گوسفند کفاره دهد.

هفتم – آنکه درک کرده باشد اضطراری عرفه و اضطراری یومی مشعر را، پس اگر ترک یکی از دو اختیاری را عمداً کرده باشد حج او باطل و الاّ صحت بعید نیست (۱)، گرچه احتیاط (۲) اعاده است در سال بعد، با حاصل بودن شرایط وجوب.

هشتم – آنکه درک کند اختیاری عرفه را فقط (۳)، احتیاط واجب در این صورت اتمام و اعاده (۴) است اگر اختیاری مشعر را عمداً ترک نکرده باشد و الاّ حج او باطل است.

ص:۵۵۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر اقوی حج او صحیح است.

۲- [۲] آیه الله سبحانی: حج او صحیح است و بقیه اعمال را انجام می دهد و نیازی به اعاده نیست. . آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در این صورت حتی اگر وقوف اختیاری مشعر را عمداً ترک نکرده باشد، حجش باطل است و باید با همان احرام، عمره مفرده انجام دهد و در سال بعد در صورت وجود شرایط استطاعت، حج را اعاده کند ولی اگر به علت ندانستن مسأله بدون آنکه در مشعر وقوف کند از آنجا گذشته باشد، بنابر احتیاط واجب باید اعمال را به نیت اعم از عمره مفرده و حج تمام کند و در سال بعد حج را اعاده نماید.

۴- [۴] آیه الله سبحانی: اگر اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده حج او باطل و احرام تبدیل به عمره مفرده می شود و حج را در مستقر و غیر مستقر سال بعد بیاورد ولی اگر همین شخص هنگام عبور از مشعر به منی ذکر خدا را گفته است حج او صحیح است وگرنه باطل است حتی اگر ترک وقوف مشعر غیر عمد باشد. . آیه الله بهجت: آنکه فقط وقوف اختیاری عرفات را درک نماید که اظهر در این صورت صحت حج است مگر آنکه اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد. (مناسک، ص۱۳۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهر در این صورت این است که حج او باطل و به عمره مفرده منقلب می شود. آیه الله سیستانی: حج او باطل است و به عمره مفرده منقلب می شود، به جز یک صورت و آن اینکه هنگام عبور از عرفات به منی در مشعر در وقت اختیاری (از شب تا طلوع آفتاب) گذشته باشد و ذکر خدا گفته باشد که در این صورت حجش صحیح است هرچند قصد وقوف نکرده باشد از روی جهل به مسأله.

نهم – آنکه درک کند اضطراری عرفه را فقط، در این صورت حج او باطل است. (۱)

دهم – آنکه درک کند اختیاری مشعر را (۲)، در این صورت حج او صحیح است اگر وقوف عرفه را عمداً ترک نکرده باشد و الّا حج او باطل است.

یازدهم – آنکه درک کند اضطراری روز مشعر را فقط (۳)، در این صورت حج او باطل است. (۴)

دوازدهم – آنکه درک کند اضطراری لیلی مشعر را فقط، در این صورت اگر وقوف

۱- [۱] . آیات عظام سبحانی، سیستانی، مکارم: و باید عمره مفرده به جا آورد تا از احرام خارج شود.
۲- [۲] . آیه الله فاضل: فقط.
۳- [۳] آیه الله سبحانی: و حج او صحیح است لکن اگر می توانست وقوف اضطراری عرفات را درک کند اما بدون عذر به عرفات نرفت در این صورت حج او باطل است هر چند وقوف در مشعر را درک نماید. . آیه الله اردبیلی: چنانچه وقوف عرفات را عمداً ترک نکرده باشد، بنابر احتیاط واجب حج را به قصد ما فی الذمه یعنی اعم از حج تمتع و عمره مفرده تمام کند و در سال آینده نیز با وجود شرایط استطاعت، حج را اعاده نماید.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: مورد تأمّل است هر دو اضطراری مشعر که این صورت و صورت بعدی است (مناسک شیخ، ص۶۹). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی: آنکه فقط وقوف اضطراری مزدلفه را درک کند، که در این صورت بعید نیست حجش صحیح باشد. ولی احتیاط این است باقی اعمال را به قصد فراغ ذمه از آنچه به او تعلق گرفته چه عمره مفرده و چه حج به جا آورد و در سال بعد حج را اعاده نماید. آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط باقی اعمال را به قصد فراغ ذمه از آنچه که به او تعلق گرفته چه عمره مفرده و چه حج، به جا آورد و در سال بعد حج را اعاده نماید (کتاب الحج، ج ۴، ص ۴۶۶). آیه الله سیستانی: حج او باطل است و بدل به عمره مفرده می شود. آیه الله فاضل: اگر اختیاری عرفه را عمداً ترک نکرده باشد، ظاهراً حج او صحیح است..

عرفات را عمداً ترک نکرده باشد و از صاحبان عذر باشد، ظاهراً (۱) حج او صحیح است و الاّ باطل است.

استفتائات وقوف به مشعرالحرام

(۹۹۰) س – عده ای در شب دهم ذی حجه عازم مَشْعَر بودند، از افرادی که آنجا بودند سؤال نمودند مشعر کجا است؟ جواب دادند اینجا است، اطمینان پیدا کردند که مشعر است، نیت بیتوته و قصد وقوف کردند، بعد که وقت اضطراری مشعر هم گذشته بود، معلوم شد مشعر نبوده، آیا نسبت به باقی اعمال حج و سال آینده وظیفه چیست؟

ج (۲) – احتیاطاً (۳) این حج را اتمام کنند و بعد از آن، اعمال عمره مفرده انجام دهند و

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: حج او صحیح است. آیه الله سیستانی: بلکه هر چند از صاحبان عذر نباشد. آیه الله صافی: در این صورت اگر چه صحّت حجّش بعید نیست ولی احتیاط ترک نشود به انجام اعمال به قصد ما فی الذمّه از عمره و حج و به جا آوردن حج در سال آینده در صورت استقرار حج بر او و بقاء استطاعت و در این جهت فرقی بین اضطراری لیلی و نهاری مشعر نیست. آیه الله فاضل: در این صورت اگر وقوف به عرفات را عمداً ترک کرده باشد، حج او باطل است و الاّ بنابر احتیاط حج باطل است، اگر چه از ذوی الأعذار نباشد. آیه الله گلپایگانی: در این صورت بعید نیست حجش صحیح باشد، اگرچه احوط اعاده است. (مناسک فارسی، ص۱۲۵ ششم، و مسأله ۱۶۲). آیه الله مکارم: خالی از اشکال نیست.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به صورت پنجم و ششم حاشیه مسأله ۹۸۷ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: حج آنان باطل است و با همان احرام، باید عمره مفرده انجام دهند و در سال بعد اگر شرایط استطاعت را دارا بودند، حج را اعاده کنند مگر آنکه به واسطه جهل به موضوع بدون نیت وقوف از مشعر عبور کرده باشند که در این صورت بنابر احتیاط واجب باید اعمال را به نیت اعم از حج و عمره به اتمام برسانند و در سال بعد نیز چنانچه شرایط استطاعت را دارا بودند، حج را اعاده نمایند. آیه الله سبحانی: احتیاط این است که بقیه اعمال را به قصد مافی الذمه از عمره و حج به جا آورند و سال بعد حج را اعاده کنند.

در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت، سال بعد حج را اعاده کنند. (۱)

(۹۹۱) س – اگر به گفته مدیر گروه که می گوید درک وقوف اختیاری مشعر برای او مشکل است و نمی تواند آن را درک نماید، اعتماد کند و وقوف اختیاری را ترک نماید آیا اشکالی ندارد؟

ج – اگر برای خود شخص (۲) عذر حاصل شده، کفایت می کند. (۳)

(۹۹۲) س – خدمه ای که با زن ها، قبل از طلوع فجر، به منی می روند ولی خود را قبل از طلوع آفتاب به مشعر می رسانند و وقوف رکنی مشعر را درک می کنند، آیا نیابت آنان صحیح است یا نه؟

ج – اگر از ذوی الأعذار نبوده اند (۴) که نیابت آنها صحیح است در فرض مرقوم حجشان نیابتاً صحیح است. (۵) هرچند مرتکب حرام شده اند. (۶)

۱- [۱] . نظریه آیات عظام در فرض هشتم، صور وقوفین، در مسأله ۹۸۹ گذشت.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: یقین یا اطمینان به عذر.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اگر مقداری از شب مانده باشد، حجش صحیح است و چیزی بر او نیست.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: و عذر طاری است.

۵- [۵] . آیه الله مکارم: اگر لازم بوده است با زن ها به منی بروند گناهی نکرده اند. آیه الله نوری: با فرض ترک عمدی، نیابت محلّ اشکال است.

۶- [۶] . مراجعه شود به شرط هفتم نایب. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: نیابت آنها به هر حال صحیح است..

(۹۹۳) س – کسی که نمی دانسته وقوف اختیاری مشعر، بین طلوعین است (۱)، پس از آن وقوف اضطراری را درک کرده، وظیفه او چیست؟

ج – اگر جهل او قصوری و عذری باشد، نه تقصیری و ترک وقوف اختیاری از روی عذر شده باشد، مانع ندارد. (۲)

(۹۹۴) س – شخصی وقوف عرفات و مقداری از وقوفِ لَیلی مشعر را درک کرده و عمداً قبل از طلوع فجر رفته است به منی، برای بردن اثاث و کار دیگری، و قصد داشته است که مجدداً به مشعر برگردد ولی در منی خوابش برده، وظیفه چنین حاجی ای چیست؟

ج – با فرض اینکه ترک اختیاری مشعر عمدی نبوده، در فرض مرقوم، اضطراری (۳)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: وقوف اختیاری مشعر از شب است تا طلوع آفتاب.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و نیز به ذیل مسأله ۹۸۴ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: لکن اگر از میان همه وقوف های اختیاری و اضطراری عرفات و مشعر فقط اضطراری نهاری مشعر را درک کرده بنابر احتیاط حج او باطل است و باید سال بعد اعاده کند هر چند ترک آن ها از روی عذر بوده باشد. آیه الله خویی: نظر ایشان راجع به کسی که از روی جهل به حکم وقوف مشعر تا طلوع آفتاب را درک نکرده روشن نیست بلی اگر کسی به خاطر فراموشی یا عذر دیگری متمکن از وقوف قبل از طلوع آفتاب نشد وقوف اضطراری برای او مجزی است. (مناسک، مسأله ۳۸۰).

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط، وقوف اضطراری روز را درک کند و در فرض مذکور که عذر طاری است حج او مجزی از منوب عنه است. آیه الله خویی: باید وقوف اضطراری روز را در فرض تمکن درک کند و حکم نایب معذور به عذر طاری قبلاً گذشت. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: حجش صحیح است و نیابتش مجزی است. آیه الله مکارم: حج او صحیح است و اگر می تواند اضطراری روز مشعر را به جا آورد احتیاط آن است که به جا آورد و اگر نایب است و عذر مزبور قابل پیش بینی نبوده نیابتش نیز صحیح است..

کافی است، ولی اگر شب نیت وقوف نداشته، باید اضطراری روز را درک کند (۱)، ولی اگرنایب است کافی نیست. (۲)

مستحبات وقوف به مشعر الحرام (۱)

(۳)

(۹۹۵) م - بدان که مستحب است با تن و دلی آرام از عرفات به سوی مشعر الحرام متوجه شده و استغفار نماید و همین که از طرف دست راست به تلّ سرخ رسید بگوید:

«اللّٰهُمَّ ارْحَمْ (۴) تَوَقُّفِی وَزِدْهُ فی عَمَلی وَسَلِّمْ لِی دِینی وَتَقَبَّلْ مَناسِکی».

و در راه رفتن میانه روی نماید و کسی را آزار ندهد و مستحب است نماز شام و خفتن را تا مزدلفه به تأخیر اندازد اگرچه ثلث شب نیز بگذرد و میان هر دو نماز به یک اذان و دو اقامه جمع کند (۵) و نوافل مغرب را بعد از نماز عشا به جا آورد و در صورتی که از رسیدن به مزدلفه پیش از نصف شب مانعی رسید، باید نماز مغرب و عشا را به تأخیر نیندازد و در میان راه بخواند و مستحب است که در وسط وادی، از طرف راست راه نزول نماید و اگر حاجی صروره باشد مستحب است که در مشعر الحرام قدم بگذارد (۶) و مستحب است که آن شب را به هر مقدار که میسور باشد به عبادت و

ص:۵۵۷

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و برای نیابت هم کافی است.

۲- [۲] . نظر آیات عظام در فرض پنجم از مسأله ۹۸۷ گذشت. آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: چنانچه عذر بعداً به وجود آمده باشد، نیابت او صحیح است. آیه الله بهجت: ظاهراً مطابق نظر ایشان، چون عذر طاری است نیابت صحیح است.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: حجش صحیح است و اگر نائب است از منوب عنه کفایت می کند. آیه الله مکارم: این مستحبّات را به قصد رجاء بجاء بیاورند..

۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله نوری: اللهمّ ارحم موقفی و زد فی عملی.

۵- [۵] . آیه الله مکارم: یعنی برای نماز مغرب اذان و اقامه می گوید و برای عشا فقط اقامه.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: مشعرالحرام در این روایات نام کوهی است که در سرزمین مزدلفه بوده است. آیه الله مکارم: این حکم در روایات متعددی آمده است و احتمالاً منظور از آن با پای برهنه قدم گذاشتن در سرزمین مشعر است..

اطاعت الهی به سر برد و این دعا را بخواند:

«أَللّٰهُمَّ هـذِهِ جُمَعُ، اللَّهُمَّ انِّی أَسْأَلُـک أنْ تَجْمَعَ لِی فِیهـا جَوامِعَ الخَیْرِ، اللَّهُمَّ لا تُؤْیِسْـنی مِنَ الخَیْرِ الَّذی سَأَلْتُک أنْ تَجْمَعَهُ لِی فی قَلْبی وَأطْلُبُ الَیْک أنْ تُعَرِّفَنی ما عَرَّفْتَ أوْلِیاءَک فی مَنْزِلِی هذا وَأنْ تَقِیَنی جَوامِعَ الشَّرِّ».

و مستحب است بعد از نماز صبح با طهارت حمد و ثنای الهی را به جا آورد و به هر مقداری که میسور باشد از نعم و تفضلات حضرت حق ذکر کند و بر محمد و آل محمد صلوات بفرستد آنگاه دعا نماید و این دعا را نیز بخواند:

«أللّٰهُمَّ رَبَّ المَشْعَرِ الحَرام فُک رَقَبَتی مِنَ النّارِ وَأوْسِعْ عَلَیَّ مِنْ رِزْقِک الحَلالِ وَادْرَأْ عَنِّی شَرَّ فَسَقَهِ الْجِنَّ وَالْاِنْس، أَللّٰهُمَّ أَنْتَ خَیْرُ مَطْلُوب الَیْهِ وَخَیْرُ مَـدْعُوٍّ وَخَیْرُ مَسْؤُول وَلِکـلِّ وافِـد جـائِزَهٌ فَاجْعَلْ جائِزَتی فی مَوْطِنی هـذا أنْ تُقِیلَنی عَثْرَتی وَتَقْبَلَ مَعْـذِرَتی وَأنْ تُجاوِزَ عَنْ خَطِیئَتی ثُمَّ اجْعَلِ التَّقْوی مِنَ الدُّنیا زادِی».

و مستحب است سنگ ریزه هایی را که در منی رمی خواهد نمود، از مزدلفه بردارد و مجموع آنها هفتاد دانه است (۱) و مستحب است وقتی که از مزدلفه به سوی منی رفته و به وادی محسِّر رسید، به مقدار صد قدم مانند شتر تند رود و اگر سواره است سواری خود را حرکت دهد وبگوید:

«أَللّٰهُمَّ سَلِّمْ لی عَهْدی وَاقْبَلْ تَوْبَتی وَأجِبْ دَعْوَتی وَاخْلُفْنی فِیمَنْ تَرَکتُ بَعْدی».

ص:۵۵۸

۱- [۱] . آیه الله مکارم: ولی از آنجا که در شلوغی جمعیت غالباً بعضی از سنگ ها اصابت نمی کند بهتر است بیشتر جمع آوری کند..

فصل چهارم: واجبات منی

اول – رمی جمره عقبه

اشاره

یعنی ریگ انداختن به جمره، که نام محلی است در منی.

(۹۹۶) م – شرط است (۱) در سنگی که می خواهد بیندازد به آن، «حصی» یعنی ریگ گفته شود، پس اگر آنقدر ریز باشد که ریگ به آن گفته نشود مثل «شن» کافی نیست و اگر خیلی بزرگ باشد نیز کافی نیست، چنانچه به غیر ریگ مثل کلوخ و خزف و اقسام جواهرات نیز جایز نیست و اما اقسام سنگ ها حتی سنگ مرمر مانع ندارد.

(۹۹۷) م – شرط است که سنگ ها از حرم باشد (۲) و سنگ خارج حرم کافی نیست و در حرم از هر موضعی که مباح باشد (۳) می تواند بردارد مگر مسجدالحرام

۱– [۱] . آیه الله بهجت: باید صدق اسم سنگ و سنگ ریزه بر آنها بکند (مناسک شیخ ص۷۲). آیه الله سبحانی: مثلاً به اندازه هسته خرما یا فندق باشد. آیه الله سیستانی: و مستحب است ریگ ها رنگین و نقطه دار و سست و باندازه سر انگشت باشند.

۲– [۲] . آیه الله زنجانی: رمی با سنگ هایی که در اصل خلقت، در حرم آفریده نشده اند، بلکه از بیرون آورده شده و مدتی در حرم باشند و از حرم برداشته شوند صحیح است.

۳– [۳] . آیه الله زنجانی: باید استفاده از سنگ ها مباح باشد و اگر مباح نباشد بنابر احتیاط نباید به آن اکتفا کند و در صورت عدم عذر معصیت کرده است؛ مانند رمی با سنگ هایی که متعلق به مسجدالحرام و مسجد خیف یا سایر مساجد است. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب نسبت به حکم وضعی..

و مسجد خِیف بلکه سایر مساجد بنابر احوط (۱) و مستحب است از مشعر بردارد.

(۹۹۸) م – شرط است که سنگ ها بکر (۲) باشند؛ یعنی آنها را خودش یا کس (۳) دیگری به وجه صحیح (۴) نینداخته باشد، اگرچه در سال های قبل.

(۹۹۹) م – شرط است که مباح باشد (۵)، پس با سنگ غصبی یا آنچه که دیگری برای خودش حیازت کرده کافی نیست. (۶)

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنابر احتیاط باید بکر باشد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: رمی جمره با سنگ هایی که در پای جمرات، ریخته شده است کافی نیست و اگر از جاهای دیگر حرم بردارد و رمی کند کافی است، هر چند این سنگ ها قبلاً ـ برای رمی جمره استفاده شده باشد؛ البته این کار، خلاف احتیاط استحبابی است. آیه الله سیستانی: این احتیاط را در حکم وضعی ذکر نفرموده اند ولی برداشتن سنگ از مساجد اگر جزو آنها باشد مطلقاً جایز نیست.

۳- [۳] . آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: خودش یا کس دیگری از آن برای رمی استفاده نکرده باشد... .

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: یا غیر صحیح، بنابر احتیاط واجب. آیه الله خویی، آیه الله مکارم: باید قبلاً در رمی استعمال نشده باشد.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: رمی با ریگ هایی که متعلق به دیگری است بدون رضایت او حرام است و بنابر احتیاط نباید به آن اکتفا کند و در صورت عدم عذر معصیت کرده است.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: اگر اعتقاد داشته که سنگ ها غصبی نیست و یا غصبی بودن آنها را فراموش کرده باشد و خودش غاصب آنها نباشد، رمی صحیح است و در غیر این صورت باید اعاده شود. آیات عظام تبریزی، خویی: اگر اعتقاد داشت سنگ ها غصبی نیست و یا غصبی بودن آنها را فراموش کرد و خودش غاصب نبود رمی صحیح است و در غیر آن باید اعاده شود. آیه الله سبحانی: یا از ملک کسی برداشته اند بدون اجازه کافی نیست. آیه الله سیستانی: مشکل است اکتفا به آن مگر آنکه نداند غصبی است یا فراموش کرده باشد و خود غاصب نباشد یا حرمت را فراموش کرده باشد یا جاهل قاصر باشد..

(۱۰۰۰) م – وقت انداختن سنگ (۱) از طلوع آفتاب روز عید است (۲) تا غروب آن و اگر فراموش کرد (۳)، تا روز سیزدهم (۴) می تواند به جا آورد و اگر تا آن وقت متذکر

ص:۵۶۱

۱- [۱] . آیه الله بهجت: وقت رمی بعد از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن، و اگر فراموش کرد یا ترک کرد عمداً علی الأحوط، تا روز سیزدهم، در روزی که متذکر شود به جا آورد با تقدیم قضاء بر اداء، و احتیاط در رعایت طلوع آفتاب است در قضاء ایضاً با عدم عذر مسوّغ رمی در شب در اداء مانند خوف و مرض، و اگر متذکر نشد یا متذکر شد بعد از انقضای ایام تشریق یا ترک کرد عمداً تا آنوقت علی الأحوط، در سال آینده خود یا نایب او، با ترتب نیابت بر عدم حج در سال آینده یا عدم امکان مباشرت، به جا آورند (مناسک شیخ ص۷۲). آیه الله فاضل: برای غیر معذورین.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: ولی اگر کسی از گروه هایی باشد که در حاشیه مسأله ۱۰۱۸ ذکر خواهد شد می تواند در شب عید، جمره عقبه را رمی کنند و اگر روز عید رمی را از روی علم و عمد -اختیاراً یا اضطراراً- ترک نماید باید قبل از رمی روز یازدهم آن را قضا کند و اگر قضا نکند، رجاءً در طول ذی حجه و همچنین روز عید سال آینده، قضای آن را به جا آورد و اگر سال آینده به مکه نمی رود برای رمی، نایب بگیرد و اگر رمی روز عید را از روی فراموشی یا جهل ترک نماید چنانچه تا روز سیزدهم متوجه شود قبل از رمی ادایی، آن را قضا می کند و اگر بعد از آن در مکه یادش بیاید در ذی حجه امسال و روز عید سال بعد رجاءً قضای آن را به جا آورد و اگر پس از خروج از مکه متوجه شود قضای رمی واجب نیست؛ هر چند مطابق احتیاط استحبابی است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: یا اینکه جاهل بود، باید روز یازدهم ابتدا آن را قضا کند و سپس رمی روز یازدهم را انجام دهد و همین طور در روز دوازدهم یا سیزدهم قبل از رمی واجب همان روز.

۴- [۴] . آیات عظام خویی، صافی، گلپایگانی: یا مسأله را نمی دانست. آیه الله سبحانی: هرگاه به خاطر فراموشی یا جهل در روز عید رمی نکرد تا روز سیزدهم قبل از رمی آن روز انجام دهد و اگر پس از روز سیزدهم متوجه شود، اگر از مکه خارج نشده خود تدارک کند و در سال دیگر نیز خود یا نائبش رمی کنند و اگر از مکه خارج شده، احتیاطاً در سال دیگر قضا کنند (مناسک، م ۴۷۲ و ۴۷۴). آیه الله فاضل: ... تا روز سیزدهم می تواند به نیت قضا به جا آورد و واجب است قضا را قبل از رمی آن روز انجام دهد..

نشد (۱) احتیاطاً (۲) در سال دیگر خودش یا نایبش بیندازد.

(۱۰۰۱) م – واجب است در انداختن سنگ ها چند امر:

اول – نیت، با قصد خالص (۳)، بدون ریا و نمایش دادنِ عمل به غیر، که موجب بطلان می شود.

دوم – آنکه آنها را بیندازد (۴)، پس اگر برود نزدیک و با دست بگذارد به جمره، کافی نیست. (۵)

ص:۵۶۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: باید هر وقت متوجه شد آن را اعاده کند ولو پس از گذشتن ایام تشریق مگر اینکه از مکه رفته باشد که در این صورت باید در سال آینده خودش و اگر نمی تواند نایبش در ایام تشریق آن را اعاده کند.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که به منی رفته و رمی نموده و در سال بعد رمی را شخصاً خودش و یا نایبش به جا آورد، و اگر بعد از خروج از مکه یادش آمد واجب نیست برگردد بلکه سال دیگر خودش یا نایبش بنابر احتیاط رمی می کنند. (مناسک عربی، مسأله ۳۸۰). آیه الله خامنه ای: اگر از مکه بیرون نرفته احتیاط واجب آن است که به منی رفته رمی نماید و در سال دیگر نیز خودش یا نایبش قضا کند و اگر از مکه خارج شده احتیاط واجب آن است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کند. (مناسک حج، م۴۴۷) آیه الله سیستانی: اگر در روز عید رمی نکرد از روی جهل یا فراموشی یا هر عذر دیگر هرگاه رفع مانع شد باید جبران کند در منی باشد و یا در مکه حتی اگر بعد از روز سیزدهم ماه باشد، ولی در شب رمی نکند و اگر پس از خروج از مکه مانع برطرف شود لازم نیست برگردد و احتیاط مستحب است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کنند. آیه الله گلپایگانی: در سال بعد خودش یا نایبش باید رمی نماید. آیه الله مکارم: اگر بتواند باید خودش در سال آینده در همان موقع قضا کند و اگر نمی تواند نایب بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: به این صورت نیت کند: هفت سنگ به جمره عقبه در حج تمتع برای وجوب آن می اندازم با قصد خالص.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: بلکه پراندن آنها به سمت خاص (مناسک شیخ ص۷۳).

۵- [۵] . آیه الله مکارم: به حاشیه بعد معظم له در همین مسأله مراجعه شود..

سوم – آنکه به انداختن (۱)، به جمره (۲) برسد. پس اگر (۳) سنگ را انداخت و سنگ دیگران به آن خورد و به واسطه آن یا کمک آن به جمره رسید کافی نیست، لکن اگر سنگ به جایی بخورد و کمانه کند و به جمره برسد کافی است ظاهراً. (۴)

ص:۵۶۳

۱- [۱] . آیه الله فاضل: انداختن خودش.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: رمی در تمامی طبقاتی که ساخته شده و می شود جایز است و آن چه که لازم است رمی به سوی آن محدوده از فضای منی که حضرت ابراهیم۷ آنجا را رمی کرده تحقق می پذیرد در سابق این فضا به وسیله ستونی که پایین آن را حوض کوچکی احاطه کرده بود مشخص شده بود اکنون این فضا با دیواری بلند و به طول تقریبی ۳۴ متر پوشیده شده است هرگاه محاذات با ستون مشخص باشد آن نقطه را رمی کنند و در غیر این صورت به هر نقطه از دیوار رمی شود مجزی است ولی اصابت کردن به ستون شرط نمی باشد و البته مقداری از دیوار که خارج حدود منی واقع شده رمی نشود و در تمام موارد رمی باید با هدف گیری آن فضا توأم باشد و رمی بی هدف بی معنی است ولی اصابت شرط نیست.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: پس اگر پرتاب کرد ولی به جمره برخورد نکرد، یا سنگ را انداخت...

۴- [۴] . آیه الله بهجت: ظاهر این است که اگر سنگریزه در راه به چیزی برخورد نموده و سپس به جمره برسد کافی باشد با بقای صدق رمی در ابتداء و انتهای آن. (مناسک، ص۱۳۵). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: اگر سنگریزه در راه به چیز بسیار سفتی مانند سنگ بخورد و در اثر آن جَسته و به جمره برسد کافی نخواهد بود. آیه الله خامنه ای: چهارم آنکه ریگ ها به جمره برخورد کند، بنابراین اگر برخورد نکند یا گمان کند که اصابت کرده، کافی نیست و باید ریگ دیگری را به جای آن بزند، و رسیدن ریگ ها به دایره پیرامون جمره، بدون برخورد با آن، کافی نیست. (مناسک حج، م۳۹۴) آیه الله سبحانی: اصابت کردن به دیوار شرط نمی باشد بلکه باید آن فضا را که حضرت ابراهیم رمی کرده و در سابق به وسیله ستونی که قسمت پایین آن را حوض کوچکی احاطه کرده بود مورد هدف قرار دهد و رمی کند چه اصابت بکند چه نکند و اگر محل ستون های قبلی معلوم نیست هر نقطه از دیوار را مورد هدف قرار دهد و به سوی آن پرتاب کند، کافی است. آیه الله فاضل: محلّ اشکال است. آیه الله مکارم: در مورد رمی جمرات فتوای اخیر ما این است که اصابت به ستون ها لازم نیست بلکه کافی است سنگ را به دایره اطراف جمرات پرتاب کنند و در مسائل آینده نیز به همین صورت عمل شود. آیه الله نوری: کافی نیست ظاهراً مگر آنکه، در حال عبور با چیز دیگر ملاقات کند..

چهارم - عدد سنگ ریزه ها باید هفت باشد.

پنجم - باید به تدریج یکی یکی عقب هم بیندازد و در این صورت، اگر با هم به جمره بخورد مانع ندارد ولی اگر همه را یا چند عدد را با هم بیندازد کافی نیست (۱) اگر چه با هم به جمره نرسد و دنبال هم برسد. (۲)

(۱۰۰۲) م - اگر شک کند که سنگ را دیگری استعمال کرده یا نه جایز است به آن بیندازد. (۳)

(۱۰۰۳) م - اگر سنگی را که در حرم است احتمال بدهد از خارج آورده اند، اعتنا نکند. (۴)

(۱۰۰۴) م - اگر شک کند به سنگی که می خواهد بیندازد «حصی»؛ یعنی ریگ گفته می شود، باید به آن اکتفا نکند. (۵)

(۱۰۰۵) م - اگر شک کند در عدد انداختن، در وقتی که مشغول عمل است، باید چندان بیندازد تا علم به عدد پیدا کند و همچنین اگر شک کند که سنگی که انداخت

ص:۵۶۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: یعنی مجموعاً یک رمی حساب می شود. آیات عظام زنجانی، سبحانی، فاضل، مکارم: یعنی مجموعاً یک رمی حساب می شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: رعایت موالات، در زدن شش سنگ اول لازم است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: گذشت که بکر بودن سنگ ها شرط نیست. آیه الله سبحانی: مثلاً شک کند که با آن رمی شده یا نه و یا شک کند که قبلا در خارج حرم بوده سپس وارد حرم شده است در هر دو صورت به شک خود اعتنا نکند اما با ریگ هایی که در اطراف جمرات ریخته شده رمی کفایت نمی کند. آیه الله سیستانی: مگر اینکه در جایی باشد که علم داشته باشد بعضی از سنگهای آنجا استعمال شده است و احتمال بدهد که سنگ مورد نظر هم یکی از آنها باشد که در این صورت باید احتیاط کند.

۴- [۴] . آیه الله خویی: فتوای ایشان به دست نیامد. آیه الله زنجانی: گذشت که اگر یقین هم دارد که سابقاً از خارج حرم آورده اند مانعی ندارد. آیه الله فاضل: احتیاط آن است که با آن رمی نکند.

۵- [۵] . آیه الله خویی، در شبهه مفهومیه آنکه فرض متعارف است فتوای ایشان بدست نیامد..

خورد به جمره یا نه، باید بیندازد تا علم به رسیدن پیدا کند. (۱)

(۱۰۰۶) م - اگر سنگی را که انداخت به جمره نرسید، باید دو مرتبه بیندازد، اگرچه در وقت رمی گمانش آن بود که رسیده است. پس اگر پهلوی جمره چیزهای دیگری نصب شده و اشتباهاً به آنها رمی کرده، کافی نیست و باید اعاده کند، اگرچه در سال دیگر به وسیله نایبش. (۲)

(۱۰۰۷) م - اگر چند سنگ را با هم بیندازد مانع ندارد لکن یکی حساب می شود؛ چه یکی از آنها به محل بخورد یا همه.

(۱۰۰۸) م - جایز است سواره و پیاده سنگ بیندازد. (۳)

(۱۰۰۹) م - باید سنگ را با دست بیندازد، اگر با پا یا دهان بیندازد کافی نیست، ولی بعید نیست با «فلاخن» کافی باشد. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: لکن اگر اطمینان پیدا کند که هفت سنگ زده، یا به حدی بزند که اگر متعارف مردم این مقدار می زدند اطمینان پیدا می کردند، کافی است.
۲- [۲] آیه الله سبحانی: اصابت شرط نیست. . آیه الله سبحانی: چنانچه فضای مذکور را رمی کند کافی است و اصابت شرط نیست. آیه الله سیستانی: اگر پس از خروج از مکه متوجه شود اعاده لازم نیست گرچه احوط است. آیه الله مکارم: همان گونه که گفتیم کافی است سنگ به دایره اطراف جمره بیفتد.
۳- [۳] . آیه الله سیستانی: مستحب است در حال پرتاب پیاده باشد. آیه الله فاضل: اما پیاده افضل است.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است. آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده اند. آیه الله زنجانی: رمی با فلاخن، صحیح است و رمی با پا و دهان، خلاف احتیاط استحبابی است. آیه الله سبحانی: سنگ ها باید با دست پرتاب شوند و با اعضای دیگر بدن و یا بوسیله دیگر کافی نیست و کسانی که دست ندارند و یا هر دو دست آن ها فلج است می توانند نائب بگیرند و رمی با دهن یا پاها کافی نیست. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب کافی نیست. آیه الله صافی، آیه الله مکارم: احتیاط در ترک آن است..

(۱۰۱۰) م - اگر بعد از آنکه سنگ را انداخت و از محل منصرف شد (۱)، شک کند در عدد سنگ ها، اگر شک در نقیصه کند، احتیاط آن است (۲) که برگردد و نقیصه را تمام کند و در شک در زیاده اعتنا نکند.

(۱۰۱۱) م - اگر بعد از ذبح یا سر تراشیدن (۳) شک کند (۴) در انداختن سنگ یا در عدد آن، اعتنانکند. (۵)

(۱۰۱۲) م - اگر بعد از فارغ شدن (۶) شک کند در اینکه درست انداخته یا نه (۷)، بنابر صحت بگذارد، بلی اگر در رسیدن سنگ آخری به محل شک کند باید اعاده کند (۸)، ولی

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: چنانچه احتمال دهد هنگام رمی به حفظ عدد سنگ ها توجه داشته، اعتنا به شکش نکند، هر چند شک در نقیصه باشد. آیه الله فاضل: در حالی که هنوز ذبح یا حلق را انجام نداده.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر بعد از رمی جمره مشغول کار دیگری شده باشد به نحوی که عرفاً فارغ از عمل محسوب شود، به شک خود اعتنا نکند. آیه الله بهجت: اشکال ندارد. آیه الله سیستانی: اگر بعد از صدق عرفی فراغ باشد اعتنا نکند و اگر قبل از آن است باید تدارک کند. آیات عظام سبحانی، صافی، گلپایگانی و سایر آیات عظام قائلند: اگر شک در نقیصه کند باید برگردد و نقیصه را تمام کند.

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و یا پس از فرا رسیدن شب باشد. آیه الله گلپایگانی، آیه الله مکارم: هرگاه شک در نقیصه کند باید اتمام نماید. و متعرض انصراف از محلّ و یا دخول در عمل بعدی نشده اند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در اصل، باید رمی کند و اگر در تعدد آن شک داشته باشد اگر احتمال رعایت بدهد، اعتنا نکند و اگر بعد از گذشتن وقت رمی - روز دهم - در اصل رمی یا عدد آن شک کند، اعتنا نمی کند.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: و همچنین اگر در روز، رمی کند و در شب شک کند، اعتنا به شک خود نکند. آیه الله زنجانی: و همچنین اگر بعد از گذشتن وقت رمی و رسیدن شب شک کند.

۶- [۶] . آیه الله فاضل: از رمی.

۷- [۷] . آیه الله زنجانی: چنانچه احتمال بدهد هنگام رمی به رعایت شرایط آن توجه داشته اعتنا نکند.

۸- [۸] آیه الله سبحانی: ولی ظن به پرتاب و یا ظن به صحت در حین رمی اعتبار ندارد و باید یقین کند که صحیح پرتاب کرده ولی همان طور که گذشت اصابت شرط نیست. . آیه الله اردبیلی: اگر بعد از رمی جمره مشغول کار دیگری شده باشد به نحوی که عرفاً فارغ از

اگر رسیدن را دانست و احتمال داد که با پا انداخته باشد یا سنگ مستعمل انداخته باشد، اعتنا نکند.

(۱۰۱۳) م - ظن به رسیدن سنگ و عدد آن اعتبار ندارد.

(۱۰۱۴) م - در انداختن سنگ ها شرط نیست طهارت از حدث (۱) یا خبث و در خود سنگها نیز طهارت شرط نیست. (۲)

(۱۰۱۵) م - از بچه ها و مریض ها (۳) و کسانی که نمی توانند به واسطه عذری -مثل اغما- خودشان رمی کنند، کسی دیگر نیابت کند. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: رعایت طهارت از حدث، مطابق احتیاط استحبابی است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است.

۳- [۳] آیه الله سبحانی: یا از ملک کسی برداشته اند بدون اجازه کافی نیست. . آیات عظام بهجت، سبحانی، تبریزی، خویی: بیماری که امید ندارد تا مغرب بهبودی حاصل کند. آیه الله زنجانی: بانوان و کودکان و کسانی که از رمی در روز معذورند (به تفصیلی که در حاشیه مسأله ۱۰۱۸ خواهد آمد) شب عید، رمی می کنند و چنانچه از رمی در شب و روز، معذور باشند، برای رمی در روز، نایب می گیرند و رمی در شب قبل، بر نیابت مقدّم است و در صورتی که نتوانند برای رمی در روز نایب بگیرند برای رمی در شب قبل، نایب می گیرند.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: کسانی که از انجام رَمی حتی در شب معذورند (مانند بیماران) می توانند نایب بگیرند. (مناسک حج، م ۴۴۳) آیه الله اردبیلی: به شرطی که از رمی به طور کلی معذور باشند، چه در روز رمی و چه در شب قبل.

(۱۰۱۶) م – مستحب است بلکه موافق احتیاط است که اگر بشود مریض را حمل کنند و ببرند نزد جمره و در حضور او سنگ بیندازند. (۱)

(۱۰۱۷) م – اگر مریض خوب شد و بیهوش به هوش آمد، بعد از آنکه نایب سنگ ها را انداخت، لازم نیست (۲) خودش اعاده کند و اگر در بین سنگ انداختن خوب شد یا به هوش آمد، باید خودش از سر، سنگ بیندازد و کفایت کردن به مقداری که نایب عمل کرده مشکل است. (۳)

ص:۵۶۸

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط واجب است اگر حضور مریض حرجی نباشد. آیه الله بهجت: و اگر ممکن است مریض سنگ را بدست گیرد که دیگری بیندازد او را، و جمع کند بین این کار و استنابه علی الأحوط (مناسک شیخ ص۸۵).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: احوط اعاده است در صورت عروض قدرت در وقت (مناسک شیخ ص۷۲). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط باید خودش نیز رمی کند. آیه الله زنجانی: اگر وقت، باقی است و می تواند، باید خودش اعاده کند. آیه الله سبحانی: و قبلاً مأیوس بود که در وقت رمی بهبودی می یابد لازم نیست رمی را اعاده کند لکن اگر قبل از یأس نائب گرفت سپس منوب عنه متمکن شد احتیاطاً همه را اعاده کند. آیه الله سیستانی: اگر هنگام نیابت در رمی از برطرف شدن عذر پیش از تمام شدن وقت مأیوس نبوده و نیابت کرده است و اتفاقاً عذر برطرف شده به احتیاط واجب باید خود شخص رمی کند. آیه الله مکارم: احتیاط آن است که خودش اعاده کند و نیابت از غیر اجازه می خواهد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: کسی که از رَمْی معذور است، اگر نایب بگیرد و نایب او رَمْی را انجام دهد و سپس پیش از گذشتن وقت رمی، عذرش برطرف شود، اگر در زمان گرفتن نایب نسبت به برطرف شدن عذرش امید نداشته و نایب به جای او رَمْی کرده، همان رَمْی کفایت می کند و نیازی نیست که خودش آن را تکرار کند، اما اگر نسبت به برطرف شدن عذر ناامید نبوده، هر چند گرفتن نایب در هنگام پدید آمدن عذر جایز بوده است، ولی باید پس از برطرف شدن عذر، خودش رَمْی را تکرار کند. (مناسک حج، م۴۴۴).

(۱۰۱۸) م – کسانی که عذر دارند از اینکه روز رمی کنند، می توانند شب عمل کنند (۱) هر وقت شب که باشد. (۲)

ص:۵۶۹

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: رجوع شود به حاشیه مسأله ۱۲۵۷. آیه الله بهجت: یعنی شب مقدّم با علم به عدم تمکن از رمی در روز، و امّا شب مؤخّر با علم به تمکن از رمی قضائی در روز مؤخّر پس احوط تأخیر قضاء است تا طلوع آفتاب (مناسک شیخ ص۸۵). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: شب قبل از آن روز. (مناسک، مسأله ۴۳۸). آیه الله سیستانی: کسانی که شب از ماندن در مشعر معذور بودند مانند زنان و بیماران می توانند همان شب عید رمی کنند و اما پرستاران و همراهان آنها باید روز رمی کنند مگر اینکه آنها نیاز به همراهی در طول روز داشته باشند به طوری که به مقدار رمی هم از آنها مستغنی نشوند و اما رمی در شب بعد کافی نیست و معذور باید نایب بگیرد مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منی معذورند به جهت ترس یا بیماری یا غیر آن.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: و همچنین زن ها و لو عذر نداشته باشند می توانند در شب رمی کنند و این مخصوص شب دهم است (مناسک س۱۴۱). آیه الله خامنه ای: غیر از زنان که رمی شب عید وظیفه اختیاری آنان است کسانی که از انجام رمی در روز عید معذورند می توانند در شب عید یا شب پس از آن رمی کنند، همچنین کسانی که از انجام رمی در روز یازدهم یا دوازدهم ذی حجه معذورند، می توانند شب قبل یا شب بعد از آن رمی کنند. (مناسک حج، م ۳۹۹) آیه الله زنجانی: چند دسته اند که می توانند جمره را در شب قبل رمی کنند: الف) بانوان؛ ب) کودکان؛ ج) ضعیفی که رمی در روز برایش مشقت دارد، هر چند شدید نباشد؛ د) تمام کسانی که رمی در روز برای آنها مشقت شدید دارد، ه) کسانی که به جهت تهیه ارزاق عمومی از رمی در روز معذورند. این چند گروه در روز هم می توانند رمی نمایند. چند گروهند که باید جمره را در شب قبل رمی کنند: الف) کسانی که نمی توانند در روز رمی کنند؛ ب) کسانی که می ترسند برای رمی در روز با خطر جدی روبرو شوند؛ ج) کسانی که رمی در روز برایشان ضرر اساسی دارد، این سه دسته باید شب قبل رمی نمایند، و اگر در روز، رمی کردند بنابر احتیاط به آن اکتفا نکنند. کسی که وظیفه او نایب گرفتن است اگر کسی بدون گفته او برایش سنگ زد کافی است. آیه الله سبحانی: یعنی شب قبل از هر روز رمی کند نه شب بعد ولی اگر در شب هم نمی تواند باید نائب بگیرد و در هر سه مورد شب عید و شب یازدهم و دوازدهم نائب نمی تواند شب رمی کند بلکه باید در روز رمی نماید. آیه الله مکارم: زنان و پیران می توانند در شب رمی کنند، همچنین کسانی که روزها گرفتار کار حجاج هستند و فرق نمی کند در شب قبل یا شب بعد..

مستحبات رمی جمرات (۱)

(۱)

(۱۰۱۹) م - در رمی جمرات چند چیز مستحب است:

۱. با طهارت بودن در حال رمی.

۲. هنگامی که سنگ ها را در دست گرفته و آماده رمی است، این دعا را بخواند:

«أللَّهُمَّ هذِهِ حصَيَاتی فَأَحْصِهِنَّ لِی وَارْفَعْهُنَّ فی عَمَلی».

۳. با هر سنگی که می اندازد تکبیر بگوید.

۴. هر سنگی را که می اندازد این دعا را بخواند:

«اللهُ أكبَرُ، أللَّهُمَّ ادْحَرْ عنِّی الشَّیْطانَ أللَّهُمَّ تَصْدِیقاً بِکتابِکَ وَعَلی سُنَّهِ نَبِیِّک أللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لِی حَجّاً مَبْرُوراً وَعَمَلًا مَقْبُولاً وَسَعْیاً مَشْکوراً وَذَنْباً مَغْفُوراً».

۵. میان او و جمره در جمره عقبه ده یا پانزده ذراع فاصله باشد و در جمره اولی و وسطی کناره جمره بایستد.

۶. جمره عقبه را رو به جمره و پشت به قبله رمی نماید و جمره اولی و وسطی را رو به قبله ایستاده رمی نماید.

۷. سنگریزه را بر انگشت ابهام گذارده و با ناخنِ انگشتِ شهادت بیندازد.

۸. پس از برگشتن به جای خود در منی، این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ بِک وَثِقْتُ وَعَلَیْک تَوَکلْتُ فَنِعْمَ الرَّبُ وَنِعْمَ الْمَوْلی وَنِعْمَ النَّصِیرُ».

۱- [۱] . آیه الله مکارم: این مستحبات را بقصد رجاء به جا آورد..

دوم – ذبح (قربانی) (۱)

اشاره

(۱)

(۱۰۲۰) م - واجب است بر کسی که حج تمتع به جا می آورد، ذبح یک هدی؛ یعنی یک شتر یا یک گاو یا یک گوسفند و شتر افضل است و پس از آن گاو بهتر است. (۲)

(۱۰۲۱) م - کفایت نمی کند (۳) برای چند نفر به شرکت، یک هدی در حال اختیار، بلکه در حال ضرورت نیز محل اشکال است (۴) و احتیاط واجب جمع بین شرکت در ذبح و روزه است که ذکر می شود. (۵)

۱- [۱] . آیه الله مکارم: در صورتی که گوشت های قربانی مصرف نشود و آن را بسوزانند یا دفن کنند ذبح در آنجا مجزی نیست، بلکه باید پول آن را کنار بگذارند و در وطن خود یا محل دیگری که گوشت ها مصرف می شود در همان ماه ذی حجه قربانی کنند و اگر تمام گوشت ها مصرف شود باز با توجه به این که تمام قربانگاه ها خارج از منی است، مخیر است در آنجا قربانی کند یا در وطن خود اگر چه بهتر است در آنجا ذبح شود.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: کسی که حج تمتّع به جا می آورد، باید یکی از چهارپایان سه گانه، یعنی شتر یا گاو یا گوسفند یا بز را قربانی کند، تفاوتی ندارد که قربانی نر باشد یا ماده و بهتر آن است که شتر باشد، اما غیر از چهارپایان مذکور، قربانی کردن سایر حیوانات کفایت نمی کند. (مناسک حج، م۴۰۱) آیه الله سبحانی: و در میان اقسام گوسفند، قوچ و بره نر افضل است و در مرتبه بعد بز نر و در صورتی که اینها یافت نشود میش ثواب بیشتری دارد تا بز ماده.

۳- [۳] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: بلکه در حال ضرورت نیز کفایت نمی کند و باید به جای آن روزه بگیرند. آیه الله سبحانی: هر فردی باید مستقلاً گوسفندی را قربانی کند و قربانی یک گوسفند برای دو نفر صحیح نیست بنابراین هر گاه دو نفر فقط توانایی خرید یک گوسفند داشته باشند باید به جای قربانی روزه بگیرند مگر اینکه یکی از دو نفر پول خود را به دیگری ببخشد یا قرض دهد تا او قربانی کند و خود روزه بگیرد این کار جایز است. آیه الله فاضل: اگر چه بعید نیست در حال ضرورت یک هدی برای چند نفر به شراکت کفایت کند و در این صورت احتیاط مستحب جمع بین شراکت در هدی و روزه است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است و بر چنین شخصی روزه متعین است. آیه الله صافی: در صورت ضرورت مثل اینکه جز یک قربانی پیدا نشود و به واسطه بهای زیادی که مالک آن معین کرده هر یک نتوانند آنرا بخرند یا اگر بیشتر از یک قربانی پیدا شود به واسطه گرانی قیمت نتوانند خریداری نمایند به طور شرکت خریداری نمایند و قربانی کنند و احتیاطاً بدل آن روزه بگیرند ولی اگر یک قربانی بیشتر پیدا نشود و هر یک بتوانند آنرا خریداری نمایند هر کدام توانستند باید قربانی نمایند بنابر این اگر یک نفر قربانی داشته باشد نمی تواند دیگران را با خود شریک کند. (آداب و احکام حج، ص ۳۱۳، مسأله ۷۹۶)..

(۱۰۲۲) م - سایر حیوانات، غیر از سه حیوان مذکور، کافی نیست.

(۱۰۲۳) م - در هدی چند چیز معتبر است و باید مراعات شود:

اول - آنکه (۱) اگر شتر باشد سن آن کمتر از پنج سال نباشد و داخل در شش سال شده باشد و اگر گاو است بنابر احتیاط (۲) واجب (۳)، کمتر از دو سال نباشد و داخل در سه سال شده باشد و همچنین در «بز» کمتر از سن گاو نباشد (۴) و در میش به احتیاط (۵) واجب کمتر از یک سال نباشد و داخل در سال دوم شده باشد.

دوم - باید صحیح باشد، پس حیوان مریض (۶) کافی نیست، حتی مثل کچلی بنابر احتیاط.

ص:۵۷۲

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۴۰۳)

۲- [۲] . آیه الله فاضل: اگر گاو داخل در سال دوم شده باشد کفایت می کند ولی بهتر است کمتر از دو سال نباشد و همچنین است اگر قربانی بز باشد و اگر میش باشد کمتر از یک سال هم کفایت می کند ولی احتیاط مستحب است که کمتر از یکسال نباشد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: گاو و بز یک ساله، کافی است و بنابر احتیاط مستحب، دو ساله باشند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله سبحانی: شتر باید داخل در شش سال و گاو و بز داخل در سه سال و گوسفند (بره و میش) وارد در دو سال شده باشد.

۵- [۵] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: گوسفند بایستی هفت ماهش تمام و وارد ماه هشتم باشد و کمتر از آن کافی نیست و احتیاط این است که یک سالش تمام و در سال دوم داخل شده باشد. آیه الله زنجانی: میش شش ماهه، کافی است و بنابر احتیاط مستحب یک ساله باشد. آیه الله گلپایگانی: و در میش به احتیاط کمتر از....

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط در صورتی که مریضی آن آشکار باشد. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط اولی این است که مریض نباشد. آیه الله زنجانی: حیوانی که مبتلا به مرضی است که گوشتش را فاسد کرده کافی نیست. و مجرد کچلی حیوان، مانعی ندارد. آیه الله سبحانی: حیوانی که مریضی آشکار داشته باشد یا مریضی که باعث فاسد شدن گوشت آن شود، کافی نیست. آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب باید صحیح باشد. آیه الله گلپایگانی، متعرض این حکم نشده اند..

سوم – باید خیلی پیر نباشد. (۱)

چهارم (۲) – بایـد تام الأجزاء (۳) باشـد و ناقص کافی نیست. پس اگر واضح باشد کوری یا لنگی آن بنابر اقوی کافی نیست (۴) و اگر واضح نباشد به احتیاط واجب کافی نیست (۵) و احتیاط واجب آن است که چشمش سفید نشده باشد و باید گوش بریده (۶) و دم بریده و شاخ داخل آن شکسته یا بریده نباشد. (۷)

ص:۵۷۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط. آیات عظام تبریزی، خویی، سیسـتانی: احوط اولی آن است که خیلی پیر نباشد یعنی مغز استخوانش آب نشـده باشـد. آیه الله سـبحانی: پیر نبودن قربـانی شـرط نیست. آیه الله زنجـانی: به طوری که اسـتخوانش پوک باشد. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بایـد تام الاعضاء باشد پس کافی نیست کور (هر چند یک چشم باشد) و لنگ و گوش بریده و آنکه شاخ داخلش شکسته است و مانند آن.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: باید تام الاجزاء و سالم باشد پس ناقص و معیوب، کافی نیست.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: بایـد تام الاجزاء باشـد پس کور و یک چشـمی و لنگ و گوش بریـده حتّی اگر قلیلی از گوش بریـده باشند و آنکه از شاخ اندرونی آن چیزی ناقص است مجزی نیست. (مناسک شیخ ص۷۵).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط مستحب است. آیه الله مکارم: لنگی مختصر عیب ندارد.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: اگر قسمتی از گوش حیوان بریده باشد، اشکال ندارد.

۷- [۷] . آیه الله خامنه ای: چهارم آنکه اعضا و انـدام های آن، کامل باشـد، بنابراین قربانی کردن حیوان ناقص، ماننـد حیوانی که اخته شـده یا بیضه اش کشـیده شده باشد، کافی نیست، اما اگر بیضه هایش کوفته شده و اخته نشده باشد، قربانی کردن آن کفایت می کند، و نیز قربانی کردن حیوان دم بریده و کور و شَل و گوش بریده و حیوانی که قسـمت داخلی شاخ آن شکسـته باشـد، یا از ابتدا با یکی از این عیوب به دنیا آمده باشد، کافی نیست. بنابراین قربانی کردن حیوانی که فاید یکی از اندام هایی باشـد که در دیگر هم نوعـان آن وجود دارد، به گونه ای که فقـدان آن عضو یـک نقص به شـمار آیـد، کـافی نیست. اما اگر بخش بیرونی شاخ آن (که مانند غلاف و پوشش بخش داخلی است) شکسته

پنجم – باید لاغر نباشد (۱) و اگر در گَرده او پیه باشد (۲) کافی است، و احتیاط (۳) آن است که آن را در عرف لاغر نگویند .

ششم – باید «خصی» نباشد (۴)؛ یعنی باید خصیتین آن را بیرون نیاورده باشند.

هفتم – باید بیضه آن را نکوبیده باشند به احتیاط (۵) واجب. (۶)

هشتم – باید در اصل خلقت بی دم نباشد (۷) به احتیاط واجب و اگر گوش یا شاخ در خلقت اصلی نداشته باشد، بعید نیست کفایت، اگرچه خلاف احتیاط است. (۸)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: باید لاغر نباشد و مشهور کفایت بودن پیه در گرده اوست و احوط آنستکه علاوه بر این او را در عرف لاغر نگویند (مناسک شیخ ص۷۵).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: بر کلیه آن مقداری چربی باشد کافی است.

۳- [۳] . آیه الله خویی: باید عرفاً لاغر نباشد و پیه داشتن در گرده ملاک نیست. (مناسک عربی، م۳۸۴). آیه الله سبحانی: نباید در عرف لاغر شمرده شود. آیه الله سیستانی: معتبر است که قربانی عرفاً لاغر نباشد.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله فاضل: بنابر احوط قربانی نباید اخته باشد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: اظهر اجزاء موجوء است. (مناسک ص۷۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط و اولی آن است که بیضه آن را نکوبیده باشند. آیه الله خامنه ای: به حاشیه شرط چهارم مراجعه شود. آیات عظام سبحانی، گلپایگانی، مکارم: جایز است کشتن حیوانی که بیضه آن را کوبیده باشند. آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که بیضه آن را نکوبیده باشند.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است. آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب، بیضه آن را نتابیده و نکوبیده و نمالیده باشند.

۷- [۷] . آیه الله سبحانی: اگر نداشتن دم در برخی از نژادهای گوسفند طبیعی باشد قربانی کردن آن صحیح است ولی اگر نژاد آن دارای دم باشد و یکی از آنها بی دم به دنیا آمده باشد، آن گوسفند برای قربانی کافی نیست (مناسک، م ۴۸۶).

۸- [۸] . آیه الله اردبیلی: در هر سه مورد اشکال ندارد. آیه الله بهجت: باکی نیست اگر گوش او شکافته یا سوراخ باشد اگر چه احوط ترک این دو و ترک حیوانی که شاخ یا دم از برای او در اصل خلقت نباشد و همچنین آن حیوان که عروق و بیضتین او را مالیده باشند که او را موجوء و مرضوض الخصیتین گویند اگر چه اظهر اجزاء موجوء است (مناسک شیخ ص۷۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط و اولی این است که قربانی طوری نباشد که از اصل خلقت شاخ و دُم نداشته باشد. آیه الله خامنه ای: به حاشیه شرط چهارم مراجعه شود. آیه الله زنجانی: ذبح حیوانی که در اصل خلقت، گوش ندارد و همچنین حیوانی که دم ندارد و عرفاً ناقص به حساب می آید کافی نیست؛ ولی اگر در اصل خلقت، شاخ نداشته باشد اشکال ندارد. آیه الله سبحانی: حیوانی که در آفرینش فاقد گوش است یا گوش های آن را از ته بریده باشند مجزی نیست ولی اگر

کمی از گوش را بریـده و یا به عنوان علامت گـذاری سوراخ کرده اند اشـکالی ندارد با این حال بهتر است غیر آن را انتخاب کننـد. آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگـانی: احتیـاط واجب آن است که حیوانی را که شاخ یا گوش یا دم در اصل خلقت نـدارد قربانی نکند. آیه الله مکارم: اگر در اصل خلقت بی دم باشد اشکال ندارد..

نهم – در اصل خلقت بی بیضه نباشد. (۱)

(۱۰۲۴) م – اگر غیر از خصی یافت نشود، بعید نیست (۲) کفایت ذبح خصی، گرچه احتیاط (۳) در جمع بین آن و سالم است در ماه ذی حجه همان سال و اگر نشد سال

ص:۵۷۵

۱- [۱] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اقوی کفایت است.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر تأخیر انداخت و پیدا نشد اشکال ندارد و جمع می کند بین آن و روزه. آیه الله تبریزی: و کسی که نتواند قربانی را ولو با صبر کردن تا آخر ذی حجه به این شرایط تهیه کند، هرچه ممکن باشد کافی است. آیه الله خویی: و کسی که نتواند قربانی را به این شرایط تهیه کند، هر چه ممکنش باشد همان کافی است. آیه الله سبحانی: تا غروب روز سیزدهم یافت نشود آیه الله سیستانی: اگر تا روز سیزدهم ذی حجه به جز اخته پیدا نشود، همان کافی است. آیه الله صافی: احتیاط مستحب آنست که سه روز در حج و هفت روز پس از حج روزه بگیرد و این حکم در مورد قربانی ناقص است چه خصی باشد و چه غیر آن. آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط ناقص را ذبح کند و در سال بعد نیز خودش و یا نایبش باید حیوان دیگری را که واجد شرایط است قربانی کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۰۵). آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست..

دیگر، یا جمع بین ناقص وروزه.

(۱۰۲۵) م - گاومیش در ذبح واجب، کافی است (۱) لکن گفته اند کراهت دارد.

(۱۰۲۶) م - اگر حیوان، شاخ خارجش شکسته یا بریده باشد اشکال ندارد و شاخ خارج؛ شاخ سخت سیاهی است که به منزله غلاف است از برای شاخ داخل که آن شاخ سفید است. (۲)

(۱۰۲۷) م - شکاف داشتن گوش و سوراخ بودن آن مانع ندارد (۳) و احتیاط آن است که چنین نباشد.

(۱۰۲۸) م - باید ذبح را بعد از رمی جمره عقبه بکند به احتیاط واجب. (۴)

(۱۰۲۹) م - یک گوسفند، کمتر چیزی است که کافی است برای ذبح، لکن هرچه بیشتر ذبح کند افضل است و در روایت است که رسول خدا صلی الله علیه و آله صد شتر همراه آوردند، سی و چهار تای آنها را برای حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام نحر کردند و شصت و شش تای

۱- [۱] . آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط باید شاخ خارج حیوان نیز شکسته یا بریده نباشد مگر اینکه شکستگی طبیعی باشد که عرفاً نقص محسوب نشود (کتاب الحج، ج ۵، ص ۸۶).

۳- [۳] . شکاف گوش یا سوراخ کردن آن اگر برای علامت گذاری انجام گرفته باشد مانع ندارد (مناسک، م۴۸۵).

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اقوی ولی اگر روی جهل یا نسیان ذبح را مقدم کند، اعاده لازم نیست و اگر رمی از روز دوازدهم تأخیر افتاد، مراعات ترتیب بین رمی و ذبح لازم نیست. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، گلپایگانی: واجب است قربانی پس از رمی باشد. آیه الله سبحانی: احتیاط لازم آن است که قربانی از روز دهم تأخیر نیفتد ولی افراد معذور تا غروب روز سیزدهم ذی حجه فرصت دارند که قربانی کنند و اگر امکان نپذیرفت تا آخر ماه می توانند وظیفه قربانی را انجام دهند ولی رمی خود را در روز یازدهم و دوازدهم انجام دهند اگرچه قربانی کردن به تأخیر افتاده باشد. آیه الله سیستانی: ولی اگر از روی جهل یا فراموشی مقدم بدارد اعاده لازم نیست. آیه الله فاضل: بنابر اقوی بعد از رمی قربانی کند..

آنها را برای خودشان.

(۱۰۳۰) م - اگر هدی یافت نشود (۱)، قیمت آن را پیش شخص امینی بگذارد که در بقیه ذی حجه بگیرد و در منی ذبح کند و اگر در این سال ممکن نشود، سال بعد این کار را بکند. (۲)

(۱۰۳۱) م - اگر هدی ناقص یافت شود (از غیر جهت خصی بودن که گذشت) (۳) احتیاط واجب آن است که آن را ذبح کند (۴) و یک هدی (۵) تام هم در بقیه ذی حجه و اگر

ص:۵۷۷

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و نتواند تا فراهم شدن قربانی، در مکه بماند... آیه الله سیستانی: اگر تا روز سیزدهم یافت نشود بعید نیست کفایت روزه (که در بخش بعد، مسأله ۱۰۵۱ خواهد آمد) ولی احتیاط مستحب این است که جمع کند بین روزه و ذبح در بقیه ذی حجه اگر ممکن باشد هرچند با سپردن به شخص امین.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در ادامه این فرع می فرماید: و احوط آن است که در صورت تأخیر از ذی حجه همان سال، جمع کند بین آن و صوم ده روز.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر غیر از هدی ناقص یافت نشود، همان را قربانی کند و کافی است.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: گذشت در مسأله ۱۰۲۴. آیه الله زنجانی: هدی ناقص کافی نیست، بلکه باید تا آخر ذی حجه صبر کند و هدی تام، قربانی کند و پس از آن حلق و تقصیر کرده اعمال بعدی را انجام دهد، البته در صورتی که این تأخیر، حرجی است یا مجبور است به وطن برگردد بدون قربانی، اعمال بعدی را انجام می دهد و در باقی مانده ذی حجه و اگر نشد در سال بعد، قربانی می کند و در هر حال، وظیفه او روزه گرفتن نیست. آیه الله سبحانی: در مورد خصی در مسائل قبل متعرض شده ایم لکن اگر ناچار شد حیوان ناقصی را که نقص آن به خاطر خصی بودن نباشد بلکه از جهات دیگر ناقص باشد را قربانی کند کفایت می کند و آن چه در متن به عنوان احتیاط واجب آمده احتیاط مستحب است. آیه الله فاضل: و بعید نیست اکتفا به همین هدی.

۵- [۵] . آیه الله خویی: اگر تا آخر ذی حجه هدی تام پیدا می کند باید صبر کند ولی اگر فعلا متمکن نیست و احتمال می دهد تا آخر ادامه پیدا کند می تواند هدی ناقص ذبح کند ولی اگر اتفاقاً کشف خلاف شد باید اعاده کند. (مناسک، مسأله ۳۸۸ و ۳۹۰ و استفتائات، ص۲۶۷، س۸۰۹). آیه الله سیستانی: احتیاط این است که بین ذبح ناقص و روزه اگر در ایام تشریق یافت نشد جمع نماید. و اگر در بقیه ذی حجه هدی تام یافت شود به احتیاط واجب آن را نیز اضافه کنند و همچنین است اگر پول هدی واجد شرایط را ندارد. آیه الله مکارم: هرگاه صحیح یافت نشود ناقص کافی است و احتیاط مزبور لازم نیست..

نشـد در سال آینده ذبح کند، و احتیاط بهتر آن است که جمع کند بین هدی ناقص و هدی تام؛ به طوری که گفته شد و روزه به نحوی که ذکر شد.

(۱۰۳۲) م – احتیاط واجب (۱) آن است که ذبح هدی را از روز عید تأخیر نیندازد.

(۱۰۳۳) م – اگر به واسـطه عـذری مثل فراموشـی یا غیر آن، ذبح را در روز عید نکرد (۲)، احتیـاط واجب آن است که (۳) در ایام «تشریق» ذبح کند و اگر نشد در بقیه ماه ذی حجه

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مسـتحب است و می توانـد تا روز دوازدهم ذبح کند ولی تأخیر از آن جایز نیست. آیه الله بهجت: واجب است ذبـح هـدی در روز عیـد، و امّـا بعـد از عیـد پس مجزیست در بقیه ذی حجه اگر چه خلاف احتیاط است تکلیفاً تأخیر از آن بـدون عـذر خصوصاً تأخیر از ایام تشـریق سه گانه (مناسک شـیخ ص۷۴). آیه الله تـبریزی، آیه الله خـویی: احتیـاط این است که ذبـح و نحر در روز عیـد قربـان باشـد. آیه الله زنجانی: اختیاراً می توانـد ذبـح را تا روز دوازدهم به تأخیر بینـدازد و در صورت عـذر، تأخیر آن تا آخر ذی حجه مانعی نـدارد ولی در هر حال باید ترتیب بین اعمال روز عید و همچنین بین حلق یا تقصیر و اعمال مکه رعایت شود، هر چند شرطیت ترتیب بین اعمال منا مخصوص عالم عامد است. آیه الله سبحانی: برای افراد معـذور تـأخیر ذبـح تـا آخر مـاه ذی الحجه جایز است (کتاب الحـج، ج ۵، ص ۱۱۷). آیه الله سیسـتانی: این احتیاط مسـتحب است و می توانـد در روزهای تشـریق هم قربانی کند. (مناسک، مسأله ۳۸۲). آیه الله صـافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط اختیاراً جایز نیست ذبـح هـدی را از روز عیـد تأخیر بیندازد اگرچه اقوی جواز آن است. (مناسک عربی، ص۱۴۷). آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم جایز است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: باید تا روز دوازدهم ذبح کند و اگر از آن نیز تأخیر افتاد بنابر احتیاط در روز سیزدهم ذبح کند و اگر آن نیز انجام نشد تا آخر ذی الحجه ذبح را انجام دهد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: حکم آن در مسأله قبل بیان شـد. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه بـدون تردیـد لازم است. آیه الله سیسـتانی: اقوی آن است که می تواند در روزهای تشریق قربانی کند. (مناسک، مسأله ۳۸۲) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: این احتیـاط واجب نیست اگرچه مطلـوب اس–ت ولکن اگر در غیر ای–ام نحر (روز عیـد و سه روز بـع–د از آن) ب–ود بنـابر احتی–اط قصـد ادا و قض–ا نکنـد، بلکه بقص–د مـافی الـذمه ذب–ح کنـد. (مناسک عربی، ص۱۴۷). آیه الله مکـارم: تـا روز سیزدهم در هر حال جایز است ذبح کند..

و در تأخیر عمدی (۱) نیز همین حکم است. (۲)

(۱۰۳۴) م - اگر حیوانی را به گمان آنکه صحیح و سالم است ذبح کرد بعد معلوم شد که مریض یا ناقص بوده، کافی نیست و باید دوباره ذبح کند. (۳)

(۱۰۳۵) م - اگر حیوانی را به گمان چاقی ذبح کرد بعد معلوم شد لاغر است، کافی است. (۴)

(۱۰۳۶) م - اگر حیوانی را به گمان لاغری خریـد و به امیـد آنکه چاق درآیـد، برای اطاعت خـدا رجاءاً ذبح کرد و بعد معلوم شد چاق است، کافی است.

(۱۰۳۷) م - اگر احتمال نمی داد که حیوان چاق است یا احتمال می داد لکن از روی

۱- [۱] . آیه الله خویی: اگر از روی علم و عمـد ترک کرده و طواف به جا آورده باشـد ظاهراً طوافش باطل و اعاده آن بعد از تدارک ذبح واجب است.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: اگر عمداً ذبح را از ایام تشریق تأخیر بیندازد حجش باطل است و اگر معذور باشد باید روزه بگیرد و احتیاط مستحب این است که ذبح در بقیه ذی حجه را نیز انجام دهد. (ملحق مناسک، س۳۳۶ و مناسک، مسأله ۳۹۲).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: چنانچه قربانی را به عقیده اینکه سالم است خریـداری نمود و قیمتش را پرداخت و بعـد معلوم شـد که عیبی دارد، ظاهر این است که می توانـد به آن اکتفـا نمایـد و لازم نیست قربانی دیگری بنماید. آیه الله خامنه ای: در صورت تمکن مالی. (مناسک حج، م ۴۰۴)

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر حیوانی را به گمان اینکه چاق است خریـد و بعـد معلوم شـد که چاق نیست، کافی است. آیه الله سیستانی: اگر حیوانی را به گمان چاقی خرید سپس معلوم شد لاغر است کافی است چه قبل از ذبح معلوم شود چه بعد از آن، ولی اگر خودش گوسفندی داشت و آن را به گمان چاقی ذبح کرد سپس معلوم شد لاغر است به احتیاط واجب کافی نیست..

بی مبالاتی ذبح کرد نه به امید موافقت امر خداوند، کافی نیست. (۱)

(۱۰۳۸) م - اگر لاغری آن را اعتقاد داشت و به واسطه جهل به مسأله، برای اطاعت خداوند ذبح کرد، بعد معلوم شد چاق است (۲)، احتیاط (۳) واجب در اعاده است. (۴)

(۱۰۳۹) م - اگر ناقص بودن را اعتقاد داشت و به واسطه جهل به مسأله، برای اطاعت خداوند ذبح کرد و بعد معلوم شد صحیح است ظاهراً کافی باشد.

(۱۰۴۰) م - احتیاط (۵) آن است که ذبیحه را سه قسمت کنند (۶)، یک قسمت را هدیه بدهند و یک قسمت را صدقه بدهند و قدری هم از ذبیحه بخورند و صدقه را به مؤمنین بدهند ولکن هیچ یک از این احتیاطها واجب (۷) نیست و اگر صدقه را به فقرای

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم: اگر اجمالاً قصد اطاعت امر الهی داشته است کافی است. آیه الله سبحانی: اگر معلوم شد گوسفند لاغر نبوده کفایت می کند ولی اگر لاغر بوده باید مجدداً قربانی کند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: کافی است و اعاده لازم نیست. آیه الله سبحانی: کفایت می کند.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: مانع ندارد. آیه الله نوری: ظاهراً کافی است.
۴- [۴] . آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی: در فرض مزبور کفایت می کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در مفروض مسأله اگر بعد معلوم شد چاق است کفایت می کند. (مناسک فارسی، ص۱۳۸، مسأله ۱۸۴). آیه الله فاضل: ... و بعد معلوم شد چاق است بهتر است اعاده کند.
۵- [۵] . آیه الله فاضل: مستحب است که...
۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: همین که مقداری را صدقه و مقداری را هدیه بدهند، کافی است و لازم نیست تثلیث نمایند.
۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: در مورد صدقه دادن و هدیه، احتیاط ترک نشود و چنانچه امکان نداشت تکلیف ساقط است ولی اگر بتوانند از فقیر مؤمن در مورد قسمت صدقه و از مؤمن در مورد قسمت هدیه وکالت گرفته و از طرف آنهاقبول و اعراض نمایند، بنابر احتیاط واجب این کار را انجام دهند.

کفار بدهد یا آنکه تمام ذبیحه را به آنها بدهد اشکال ندارد و ضامن حصه فقراء نیست (۱) لیکن احتیاط؛ خصوصاً در خوردنِ قدری از ذبیحه، خیلی مطلوب است.

(۱۰۴۱) م – جایز است که ذبح را کسی دیگر به نیابت انجام دهد (۲) و نیت را نایب کند و احتیاطاً خود شخص هم نیت کند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: بلکه به احتیاط واجب ضامن حصّه فقرا است مگر اینکه قربانی ارزش مالی خود را به دلیل فراوانی بیش از حد از دست بدهد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: در ذبح قربانی و کفارات، مباشرت، معتبر نیست، پس حاجی می تواند از کسی بخواهد یا به او اجازه دهد برایش ذبح کند، بلکه می تواند دیگری را در این کار، نایب خود قرار دهد و در صورت اول -که متعارف موارد است- هنگام ذبح باید خود حاجی، قصد داشته باشد که «برای حج تمتع قربانی می کنم قربه الی الله» و کافی است این قصد به طور اجمال در ذهن او باشد و لازم نیست ذابح، قصد قربت یا نیت انجام قربانی برای حج داشته باشد؛ بلکه همین که حیوان او را ذبح می کند کافی است، هر چند اصلاً کسی را نیت نکرده باشد و چون کار ذابح، نیابت نیست، بدون تردید، ایمان در او معتبر نمی باشد و حکمی که در متن مناسک آمده است مربوط به صورت دوم یعنی صورت نیابت است که به ندرت پیش می آید.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: نیت را باید حاجی انجام دهد و اگر حاجی هنگام ذبح حضور نداشته باشد، احتیاط این است که ذابح نیز نیت کند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید نیت از صاحب قربانی تا هنگام کشتن مستمر باشد و کشنده لازم نیست نیت کند هرچند احوط و اولی نیت نمودن اوست. آیه الله سبحانی: اگر تنها سر بریدن حیوان را به دیگری واگذار کند باید صاحب قربانی خود نیت کند و کافی است که بر نیتی که هنگام توکیل داشته مستمر باشد در این صورت لازم نیست ذابح نیت کند ولی اگر دیگری را نایب در ذبح قرار دهد در این صورت باید صاحب قربانی قصد قربت کند و نایب هم در ذبح نیت بکند یعنی عمل را آگاهانه و با تعیین نوع عمل انجام دهد و اگر نائب قصد کند که این قربانی را به عنوان آنچه که بر ذمه فلانی است انجام می دهم کافی است. آیه الله صافی: و احوط آن است که علاوه بر نایب خودش هم اگر در وقت ذبح حاضر باشد نیت کند و اگر حاضر نیست موقعی که نایب یا وکیلی را که از طرف او برای ذبح نایب می گیرد می فرستد نیت کند ونیت را تا وقت ذبح مستمر بدارد. آیه الله گلپایگانی: علاوه بر خودش ذابح نیز باید نیت کند. (آداب و احکام حج، ص۳۱۵). آیه الله مکارم: نیت را حاجی می کند..

(۱۰۴۲) م - احتیاط واجب (۱) آن است که ذابح مؤمن باشد (۲)، بلکه خالی از قوت نیست و همین طور در ذبح کفارات.

(۱۰۴۳) م - در صورتی که قربانی به دست غیر مؤمن انجام گیرد، کفایت نمی کند (۳) و باید دو مرتبه قربانی کند، هرچند در وقت قربانی متوجه نشود که ذابح مؤمن نیست (۴) یا جاهل به مسأله باشد. (۵)

(۱۰۴۴) م - ذبح هم از عبادات است و در آن نیت خالص و قصد اطاعت خداوند لازم است.

(۱۰۴۵) م - احتیاط آن است که اگر احتمال نقص یا مرض در گوسفند بدهند، آن را معاینه کنند، اگرچه اقوی در احتمال آنکه عیبی حادث شده باشد، مثل آنکه احتمال بدهد گوش یا دمش را بریده اند یا آن را خصی کرده اند، عدم لزوم معاینه است و

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب ذبح کننده باید شیعه اثنی عشری باشد امّا اگر نیت را خودش انجام دهد و فقط برای اجرای آن نایب بگیرد در این صورت بعید نیست که شیعه بودن ذبح کننده شرط نباشد. (مناسک حج، م۴۰۸) آیه الله فاضل، آیه الله نوری: در صورتی که ذابح را در انجام قربانی نایب کرده باشد و امّا اگر از او خصوص ذبح را خواسته باشد لازم نیست مؤمن باشد و خودش باید قصد قربانی و قربت را انجام دهد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر مسلمان باشد کافی است. آیه الله بهجت: ایمان شرط نیست ولی شرائط دیگر را باید دارا باشد. (مناسک س۱۵۲). آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: اگر مسلمان باشد کفایت می کند و شیعه بودن ذابح لزومی ندارد. آیه الله مکارم: تمام مسلمانان که ذبیحه آنان پاك وحلال است می توانند ذبح کنند.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر ذابح مسلمان باشد کفایت می کند. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است. آیه الله نوری: گذشت که اگر خصوص ذبح از غیر مؤمن را خواسته باشد کفایت می کند.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۰۴۱ مراجعه شود.
۵- [۵] . نظر آیات عظام از مسأله قبل معلوم می شود..

احتیاط در عیب هایی که محتمل است از حال تولد داشته و مادر زاد بوده، ترک نشود. (۱)

(۱۰۴۶) م - اگر بعد از ذبح کردن، احتمال داد ناقص بودن یا نداشتن سایر شرایط را، اعتنا نکند. (۲)

(۱۰۴۷) م - اگر به کسی نیابت داد برای خریداری کردن و ذبح، و نایب انجام داد، و بعد از آن شخص محرم احتمال داد که نایب به شرایط عمل نکرده باشد، به این احتمال اعتنا نکند (۳) و ذبح کافی است.

(۱۰۴۸) م - اگر کسی را نایب کرد برای خریداری و ذبح، باید علم پیدا کند یا اطمینان (۴) به اینکه عمل کرده است و گمان کفایت نمی کند. (۵)

(۱۰۴۹) م - اگر نایب عمداً بر خلاف دستور شرع، در اوصاف ذبیحه یا در کشتن

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: در موارد احتمال نقص و مرض مطلقاً فحص لازم نیست. آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله زنجانی: اگر احتمال عقلایی عیب یا مرض مادرزادی، داده شود فحص، واجب است. آیه الله سیستانی: فحص مطلقاً لازم نیست، گرچه احتیاط مستحب آن است که فحص کند مخصوصاً اگر احتمال نقص از هنگام ولادت در میان باشد. آیه الله مکارم: بعید نیست قول فروشنده در مورد سنّ حیوان و یا اخته نبودن یا سایر عیوب پنهانی که خریدار نمی داند مقبول باشد.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مشروط بر اینکه احتمال بدهد که در حال ذبح احراز شرایط کرده بوده؛ البته این در موردی است که احتمال وجود عیب از بدو تولد بوده باشد نه عیبی که بعداً حادث شده است. آیات عظام خویی، زنجانی، سبحانی، فاضل: در صورتی که احتمال بدهد که در حال ذبح احراز شرایط کرده بوده. (مناسك عربی، مسأله ۳۸۸). آیه الله سیستانی: و همچنین اگر شك در این باشد که محل ذبح منی بوده یا جای دیگر.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: به شرط آنکه نائب مورد وثوق باشد.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: یا حجت شرعیه دیگری مانند شهادت دو عادل یا اخبار کسی که گفته او در این مورد برای حاجی یا متعارف مردم، اطمینان آور است وجود داشته باشد. بلکه اگر نایب ثقه باشد و خبر از ذبح دهد کافی است.
۵- [۵] . آیه الله بهجت: احتیاطاً اطمینان لازم است. آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: اگر نایب ثقه باشد و خبر دهد از ذبح کافی است..

آن، عمل کرد ضامن است و باید غرامت آن را بدهد و باید دو مرتبه ذبح کنند.

(۱۰۵۰) م - اگر نایب از روی اشتباه یا جهل، برخلاف دستور عمل کنـد (۱)، اگر برای عمل اجرت گرفته است ضامن اسـت (۲) و الّا معلوم نیست ضامن باشد (۳) و در هر صورت باید اعاده شود. (۴)

چند مسأله راجع به بدل ذبیحه

(۱۰۵۱) م - اگر قادر نباشد بر ذبح، باید سه روز در حج و هفت روز پس از مراجعت از حج روزه بگیرد.

(۱۰۵۲) م - مراد از اینکه قادر برذبح نباشد، آن است که نه هدی را داشته باشد و نه پولش را. (۵)

۱- [۱] . آیه الله صافی: این فرع مجمل است و تفصیلی دارد. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

۲- [۲] . آیه الله خویی: ظاهراً به نظر ایشان فرض مزبور مطلقاً مورد ضمان است چون اتلاف مستند به نایب است و عدم ضمان وکیـل بـدون تعـدی و تفریـط در مورد تلف است نه اتلاف. (رجوع شود به مستند العروه، کتـاب الاجاره، ص۲۴۵ و۲۴۷). و نظریه آیه الله تبریزی هم همین است. آیه الله زنجانی: در هر دو صورت ضامن است، مگر شـرط عـدم ضـمان کرده باشد - ولو ارتکـازاً -. آیه الله سـبحانی: چون اتلاف صورت گرفته ضـامن است چه برای این کار اجرت گرفته باشـد یا اینکه تبرعا انجام داده باشـد ولی بهتر است در مورد تبرع رعایت انصاف شـده و مصالحه گردد ولی در هر صورت بایـد ذبح اعاده شود. آیه الله سیستانی: در هر دو صورت ضامن است. آیه الله مکارم: اگر مقصّر بوده ضامن است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در هر دو صـورت ضـامن است. آیه الله بهجت: اگر خلاف مـوجب عـدم اجزاء شـود در هر صـورت ضـامن است و اعـاده لازم است. آیه الله فاضـل: و نیز اگر تلف مسـتند به ذابـح باشـد بنابر احتیاط ضامن است اگر چه عمل را تبرعاً انجام داده باشد.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب اعاده شود.

۵- [۵] . آیه الله سـبحانی: و یا اینکه نتواند بدون زحمت و مشـقت قرض کند و یا اینکه ما به ازای قرض را جهت ادا در مکه و یـا وطن نداشـته باشـد. آیه الله فاضـل: و قـدرت اقتراض یا فروش زایـد از مؤونه سـفر را هم که در مسائل آینـده گفته می شود نداشته باشد..

(۱۰۵۳) م - اگر می توانـد بدون زحمت و مشـقت قرض کند و در ازای قرض چیزی که ادا کند داشـته باشد باید قرض کند و ذبح کند. (۱)

(۱۰۵۴) م - اگر می تواند بدون مشـقت چیزی که زاید از مؤونه سـفر است بفروشد، باید بفروشد، و هدی بخرد، لکن لباس را هر چه باشد لازم نیست بفروشد. (۲)

(۱۰۵۵) م - لازم نیست کسب کند و پول هدی را تهیه کند (۳)، لیکن اگر کسب کرد و تهیه کرد، باید ذبح کند.

(۱۰۵۶) م - اگر چه لباس را لازم نیست بفروشد لکن اگر لباس زاید داشت و فروخت، ظاهراً باید ذبح کند و احتیاط آن است که روزه هم بگیرد. (۴)

ص:۵۸۶

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: واجب نیست پول قربانی را قرض کند، ولی اگر قرض کرد باید قربانی کند.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در زائد بر مؤونه فرقی بین لباس و غیر لباس نیست. آیه الله بهجت، آیه الله صافی: فرق بین لباس و غیر آن در صورتی که زائد بر مؤونه باشد نیست. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: فرقی بین لباس و غیر لباس نیست. آیه الله سـبحانی: ولی در لباسـی که به آن حـاجت دارد اگر بفروشـد و قربانی تهیه نمایـد احتیاط آن است که روزه هم بگیرد. آیه الله سیسـتانی: اگر لباس مورد حاجت او نباشد بنابر احتیاط واجب باید آن را بفروشد و قربانی تهیه کند. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله مکارم: لباسی که مورد حاجت است.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر مناسب باشد و عسر و حرج نباشد لازم است کسب نماید.
۴- [۴] . آیـه الله اردبیلی: اگر زائـد بر مؤونه و احتیـاجش باشـد، فروختن لبـاس لازم است و روزه گرفتن لازم نیست. آیه الله بهجت: گـذشت که لباس زائـد را بفروشد و ذبح کند و روزه لازم نیست. آیات عظام تبریزی، زنجانی، مکارم: در این صورت روزه لازم نیست. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند..

(۱۰۵۷) م - این سه روز روزه را باید در ماه ذی حجه بگیرد و احتیاط واجب آن است که از هفتم تا نهم بگیرد و جلوتر نگیرد. (۱)

(۱۰۵۸) م - باید این سه روز دنبال هم باشد.

(۱۰۵۹) م - اگر روز هفتم نتوانست روزه بگیرد (۲)، روز هشتم و نهم بگیرد و یک روز دیگر بعد از مراجعت از منی بگیرد و احتیاط آن است که بعد از ایام تشریق، که یازدهم و دوازدهم و سیزدهم است، بگیرد. (۳)

ص:۵۸۷

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر یأس از قدرت بر قربانی داشته باشد، پس از احرام عمره تمتع می تواند سه روز روزه را در ماه ذی الحجه بگیرد هرچند قبل از روز هفتم باشد. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: و سه روز اول را می تواند پس از شروع به اعمال عمره تمتع از اول ماه ذی حجه بگیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید این سه روز یا کاملاً قبل از عید قربان قرار گیرد هفتم و هشتم و نهم. و یا پس از بازگشت از منی و تا آخر ذی حجه. آیه الله سبحانی: لیکن اگر قبل از ایام منی یعنی روز هشتم و نهم را روزه گرفت می تواند یک روز را بعد از ایام تشریق روزه بگیرد کما اینکه این سه روز را می تواند از اول ذی حجه روزه بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: روز هشتم و نهم روزه نگیرد و پس از ایام تشریق تا آخر ذی الحجه آن سه روز را روزه بگیرد و بنابر اظهر می تواند از روز سیزدهم شروع کند اگر چه در روز سیزدهم از منی به طرف مکه کوچ کند و احتیاط واجب آن است که اختیاراً روزه را از روز هفتم تأخیر نیندازد.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: کسی که باید در حج روزه بگیرد چنانچه نتواند روز هفتم را روزه بگیرد هشتم و نهم را روزه گرفته و روز دیگر را پس از بازگشت از منی روزه بگیرد. آیه الله خویی: این احتیاط استحبابی است. (مستفاد از مناسک، مسأله ۳۹۸ و صریح مستند العروه، ج۵، ص۲۷۰). آیه الله زنجانی: و باید بعد از روز سیزدهم بگیرد، مگر به جهت ضرورت. آیه الله سبحانی: روزه در ایام تشریق برای کسی که در منا است جایز نیست چه حج گزار باشد و چه غیر آن لذا اگر قبل از ایام منی روزه نگرفت باید بعد از ایام تشریق سه روز در مکه روزه بگیرد و هفت روز در محل خود و اگر در مکه نشد در راه بازگشت و اگر آن هم ممکن نشد در محل سه روز و بعد فاصله انداخته و هفت روز را روزه بگیرد. آیه الله سیستانی: مکلفی که باید سه روز در حج روزه بگیرد اگر موفّق نشود همه سه روز را پیش از روز عید به جا آورد، بنابر احتیاط کفایت نمی کند آنها را در روز هشتم و نهم و یک روز دیگر پس از برگشت از منی بگیرد، و افضل این است که پس از سپری شدن روزهای تشریق این سه روز را روزه بگیرد، اگرچه جایز است که از روز سیزدهم شروع کند، در صورتی که قبل از آن از منی برگشته باشد، بلکه بنابر اظهر اگرچه در خود روز سیزدهم برگشته باشد. (مناسک، مسأله ۳۹۴)..

(۱۰۶۰) م - این سه روز روزه را در ایـام تشـریق، در منی، جـایز نیست بگیرد (۱)، بلکه در ایام تشـریق در منی روزه برای همه کس حرام (۲) است، چه حج به جا بیاورد یا نه.

(۱۰۶۱) م - احتیاط مسـتحب برای کسـی که روز هفتم را روزه نگرفته و هشتم و نهم را گرفته، آن است که بعد از مراجعت از منی، سه روز روزه بگیرد -که اول آن، روز کوچ کردن است؛ یعنی سـیزدهم (۳)- و متوالی بگیرد و قصدش آن باشد که سـه روز از پنج روز برای ادای روزه واجب باشد.

(۱۰۶۲) م - اگر روز هشتم را روزه نگرفت، روز نهم را هم نگیرد و بعد از مراجعت از منی (۴) سه روز دنبال هم بگیرد.

(۱۰۶۳) م - جـایز است اگر از هشـتم روزه تعویق افتـاد، تا آخر ذی حجه هر وقت بخواهـد این سه روز را روزه بگیرد، اگرچه احتیاط (۵) آن است که بعد از ایام تشریق فوراً بگیرد.

۱- [۱] . آیـه الله زنجـانی: مگر برای ضـرورتی باشـد -مثلاًـ روز چهـاردهم، مجبـور است مراجعت کنـد- در این صـورت روز سیزدهم را روزه می گیرد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: نسبت به غیر ناسک خالی از تأمّل نیست. (وسیله ص ۳۳۰). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: رجوع شود به حاشـیه مسـأله ۱۰۵۹. آیه الله زنجـانی: و اول آن روز چهاردهـم است. آیه الله سـبحانی، آیه الله صـافی: و احتیـاط آنست که اوّل آن روز چهـاردهم باشـد. آیه الله سیسـتانی: رجوع شود به حاشـیه قبـل. آیه الله فاضل: مشروط بر اینکه روز سیزدهم در منی نباشد والّا باید از روز چهاردهم شروع کند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و گذشتن روز سیزدهم.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: این احتیـاط ترک نشود. آیه الله تـبریزی، آیه الله خویی: احتیـاط این است که پس از بـازگشت هرچه زودتر روزه ها را بگیرد و بدون عذر تأخیر ننماید. آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود..

(۱۰۶۴) م - این سه روز را در سفر می تواند روزه بگیرد و لازم نیست در مکه قصد اقامت کند، بلکه اگر برای ماندن سه روز در مکه مهلت نیست بین راه هم جایز است بگیرد. (۱)

(۱۰۶۵) م - اگر سه روز روزه را گرفت و بعد از آن متمکن شد از هدی (۲)، لازم نیست (۳) ذبح کند (۴)، لیکن اگر قبل از تمام شدن سه روز متمکن شد باید ذبح کند.

(۱۰۶۶) م - اگر این سه روز روزه را نگرفت تا ماه ذی حجه تمام شد (۵) باید هدی (۶) را خودش یا نایبش در منی ذبح کند (۷) و روزه فایده ندارد.

ص:۵۸۹

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب باید این سه روز را در مکه روزه بگیرد هر چند قصد اقامه لازم نیست ولی در صورتی که متمکن برای ماندن در مکه نباشد در راه بگیرد (کتاب الحج، ج ۵، ص ۱۸۳- ۱۸۴).

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر در روز دهم تا دوازدهم، متمکن از هدی شد لازم است قربانی کند و نمی تواند به روزه، اکتفا کند و اگر بعد از آن متمکن شد لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر تا روز دوازدهم تمکن از قربانی پیدا کرد، بنابر احتیاط قربانی کند. آیات عظام خویی، صافی، گلپایگانی: احتیاط واجب آن است که قربانی کند. آیه الله سبحانی: اگر تا آخر ایام تشریق متمکن شد باید ذبح کند و در غیر این صورت، روزه کفایت می کند. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط قربانی بر او واجب خواهد شد اگر تمکن قبل از گذشت ایام تشریق باشد و الّا روزه کفایت می کند. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب قربانی کند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اگر چه ذبح کردن افضل و احوط است خصوصاً در صورت وجدان هدی قبل از خروج از منی (مناسک شیخ ص۷۷).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: باید در سال آینده، خودش یا نائبش در منی ذبح کند و اگر تأخیر روزه از روی علم و عمد و اختیار بوده باید یک گوسفند کفاره بدهد، بلی چنانچه به جهت ضرورتی نتوانسته در ذی حجه روزه بگیرد باید بعد از ذی حجه روزه بگیرد و قربانی کفایت نمی کند.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: باید یک گوسفند در سال آینده خودش یا نایبش...

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: در سال بعد. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و قربانی برای سال بعد بر او متعین است. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: در سال آینده خودش و یا نایبش.... آیه الله صافی: در ذی حجه سال آینده.

(۱۰۶۷) م - باید این سه روز روزه را، بعد از احرام به عمره (۱) به جا آورد و قبل از آن نمی تواند. (۲)

(۱۰۶۸) م - هفت روز بقیه را باید بعد از مراجعت از سفر حج، روزه بگیرد.

(۱۰۶۹) م - احتیاط واجب (۳) آن است که پی در پی به جا آورد. (۴)

(۱۰۷۰) م - جایز نیست این هفت روز را در مکه یا در راه روزه بگیرد، مگر آنکه بنای اقامت در مکه داشته باشد، در این صورت اگر مدتی بگذرد که در آن مدت می توانست به وطن خود مراجعت کند، جایز است به جا آورد و همچنین جایز است اگر یک ماه بماند. (۵)

(۱۰۷۱) م - در این ایام که با هواپیما مراجعت می کنند، بعید نیست برای کسی که در مکه اقامت کرده جایز باشد به همان مقداری که (۶) هواپیما اشخاص را به محل

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید بعد از محرم شدن به احرام حج بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: یعنی تا زمانی که محرم به احرام عمره تمتع نشده نمی تواند این سه روز را بگیرد اما بعد از احرام عمره تمتع اگر چه محلّ هم باشد می تواند به تفصیلی که در مسأله ۱۰۵۷ گذشت روزه بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است. آیه الله بهجت: اظهر عدم وجوب توالی است (مناسک شیخ ص۷۷). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که هفت روز پی در پی باشد. آیات عظام سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: بنابر احتیاط مستحب....

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: سه روز روزه و همچنین هفت روز روزه باید پی در پی باشد، مگر در مواردی که ذکر شده است.

۵- [۵] . آیه الله سیستانی: در این صورت باید صبر کند تا همراهان او به وطن مراجعت کنند یا یک ماه بگذرد و سپس روزه بگیرد. آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله و مسائل بعد تا مسأله ۱۰۷۶ نشده اند.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: باید به همان مقداری که -مثلاً- باید به فرودگاه برود و با هواپیما به محل بازگردد صبر کند و سپس روزه بگیرد و نباید بین ۳ روز و ۷ روز جمع نماید..

می رساند (۱) صبر کند و روزه بگیرد لیکن احتیاط خلاف آن است (۲) و به احتیاط واجب (۳) جمع بین سه روز و هفت روز را نکند. (۴)

(۱۰۷۲) م - اگر در غیر مکه؛ چه در راه یا در بلدی غیر از وطن خودش، اقامت کرد ظاهراً نتواند هفت روز روزه را در آنجا بگیرد (۵)، اگرچه به مقداری صبر کند که اگر راه می پیمود به وطن می رسید.

(۱۰۷۳) م - ابتداء ماهی را که اگر بماند در مکه جایز است روزه را بگیرد و همین طور ابتداء (۶) حساب موقع رسیدن به وطن را ظاهراً باید از وقتی که بنای مجاورت یا اقامت به مکه کرد حساب کند. (۷)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: مراجعه شود به حاشیه قبل. آیه الله مکارم: البته با توجه به نوبت بندی در حرکت با هواپیما.
۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: رعایت این احتیاط لازم نیست. آیه الله مکارم: این احتیاط لازم نیست.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اقوی.
۴- [۴] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۰۷۶ مراجعه شود. نظر آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: نباید بین ۳ روز و ۷ روز جمع نمایند.
۵- [۵] . آیه الله بهجت: مانعی ندارد در بلد دیگر روزه بگیرد، البته آن قدر که می توانست به وطن برسد صبر کند. آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده اند.
۶- [۶] . آیه الله خویی: بلکه ملاک این است که همسفرهایش که در مکه اقامت نکرده اند به وطن برسند. (مناسک عربی، مسأله ۳۹۳). آیه الله زنجانی: مبدأ این دو مدت پس از انقضاء ایام تشریق و پایان مناسک حج (یعنی انجام طواف نساء) و سه روز روزه گرفتن است. آیه الله سبحانی: ابتدای ماه از مابعد ایام تشریق یعنی روز چهاردهم حساب می شود (کتاب الحج، ج۵، ص ۱۹۶). آیه الله سیستانی: ابتدا آن زمانی است که اگر قصد اقامت در مکه نداشت معمولاً از آنجا خارج می شد.
۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: بلکه باید از روزی حساب کند که اگر در مکه اقامت نمی کرد، آن روز به محل خود مراجعت می کرد. آیه الله مکارم: بلکه ملاک آن است که همسفران او به وطن برسند ولی در یک ماه احتیاط واجب محاسبه بعد از قصد اقامت در مکه است..

(۱۰۷۴) م - اگر متمکن از روزه گرفتن شد و قبل از آنکه روزه بگیرد مرد، واجب است ولی او سه روز را قضا کند (۱) بنابر اقوی، و هفت روز دیگر را بنابر احتیاط واجب. (۲)

(۱۰۷۵) م - لازم نیست بعد از برگشتن به بلد خود، در همان جا روزه بگیرد، پس اگر در جای دیگر قصد اقامت کرد می تواند بگیرد.

(۱۰۷۶) م - اگر متمکن از سه روز روزه نشد، در مکه و برگشت به محل خود (۳)، در صورتی که ماه ذی حجه باقی است می تواند در محل بگیرد، لیکن با هفت روز روزه فاصله (۴) بدهد (۵) و اگر ماه گذشته باشد باید (۶) هدی ذبح کند، اگرچه به وسیله شخص امینی (۷) باشد.

مسائل متفرقه هدی

(۱۰۷۷) م - تقسیم قربانی به سه قسم واجب نیست (۸)، و فروش یا هبه سهم

۱- [۱] . آیه الله خویی: اگر تا تمام شدن ماه ذی حجه این سه روز را روزه نگرفت روزه ساقط و قربانی در سال بعد متعین است و لو اینکه نایب بگیرد. (مناسک عربی، مسأله ۳۹۴). آیه الله فاضل: بر ولی واجب است سه روز را قضا کند و هفت روز دیگر را بنابر احتیاط مستحب قضا کند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت، آیه الله زنجانی: واجب است بگیرد. آیه الله سبحانی: اگر سه روز را روزه گرفته قضای بقیه واجب نیست ولی اگر هیچ روزه نگرفته باید همه را قضا کند (کتاب الحج، ج ۵، ص ۲۰۴). آیه الله سیستانی: هیچ کدام واجب نیست.

۳- [۳] . آیه الله گلپایگانی: متعرّض این مسأله نشده اند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: فاصله لازم نیست. آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب عدم جمع است. (مناسک مسأله ۳۹۴).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: و باید روزه بگیرد هر چند ماه ذی حجه گذشته باشد و ذبح هدی، لازم نیست.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: در سال آینده و در منی. آیه الله فاضل: در منی.

۷- [۷] . آیه الله سیستانی: البته در سال آینده.

۸- [۸] . نظریه آیات عظام در ۱۰۴۰ گذشت..

فقیر (۱)، قبل از قربانی و بدون قبض آن باطل است. (۲) بنابراین، عمل بعضی، که به ادعای فقر یا وکالت از فقیر، ثلث فقیر را از قربانی بخود حاجی می فروشند یا هبه می کنند صحیح نیست.

(۱۰۷۸) م - گفته می شود که در منی، مسلخ فعلی، کمی در وادی مُحسِّر ساخته شده و در این صورت، هر چند در صورت امکان ولو تا آخر ذی حجه باید در منی قربانی کنند لکن قربانی در مسلخ جدید مجزی است. (۳)

ص:۵۹۳

۱- [۱] . آیه الله فاضل: توسط فقیر یا وکیل او.

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی: جایز است قبل از قبض، از فقیری در وطنش وکالت بگیرد که در یک سوّم قربانی طبق خواسته او تصرف کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نسبت به صدقه و اهدا، انسان می تواند از فقرا و مؤمنین آشنا در شهر خود وکالت در قبول و اعراض بگیرد و بعد از ذبح از طرف آنها قبول کرده و بدون تقسیم اعراض نماید. (مناسک فارسی، ص۱۴۰، مسأله ۱۹۰ و ۱۹۱).

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: با توجه به وضعیت فعلی و کثرت حجاج و عدم امکان ذبح برای تمامی آنان در منی، ذبح در مذبح فعلی کافی است. آیه الله بهجت: اگر به علت تغییر محل، ذبح در منی ممکن نباشد و تأخیر انداختن آن، ولو تا آخر ماه ذی حجه موجب عُسر و حرج نوعی باشد، در این صورت ذبح در خارج از منی اشکال ندارد. (مناسک، ص۱۳۷). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: پس اگر متمکن از تأخیر و ذبح در منی باشد، اگرچه تا آخر ذی حجه، حلق یا تقصیر نماید و مُحل شود و ذبح را تأخیر بیندازد و همچنین طواف و نماز طواف و سعی را تأخیر بیاندازد و الّا جایز است به ذبح در مذبح فعلی اکتفا کند،]لازم به تذکر است اگر در روز عید متمکن از ذبح در منی نبود و احتمال بقای عذر تا آخر ذی حجه را بدهد، می تواند طبق فتوای آیه الله خویی در مسلخ های جدید ذبح کند ولی اگر اتفاقاً کشف خلاف شد اعاده نماید. (استفتائات، ص۲۶۷، س۸۰۹).(و آیه الله تبریزی اضافه فرموده اند: و جایی که مشکوک است که منی باشد مبیت و ذبح و تقصیر در حال اختیار هم مجزی است. آیه الله خامنه ای: محل انجام ذبح، منی است و در صورتی که از ذبح در منی ممانعت شود، انجام آن در محل تعیین شده در حال حاضر، بلامانع است. (مناسک حج، م۴۰۷) آیه الله زنجانی: در شرایط کنونی، قربانی کردن در مسلخ هایی که در خارج منی و وادی محسَّر ولی نزدیک منی احداث شده است مجزی است و تأخیر برای ذبح در منی لازم نیست ولی اگر تأخیر انداخت اعمال بعدی را هم به تأخیر بیندازد.

(۱۰۷۹) م - کسی که اجیر در حج است، می تواند برای قربانی شخص ثالثی را وکیل کند و وکیل مزبور، نیت قربانی حجی که موکلش از طرف موکل خود انجام می دهد را می نماید. (۱)

(۱۰۸۰) م - تأخیر ذبح از روز عید عمداً، جایز نیست علی الأحوط (۲)، لکن اگر تأخیر شد عمداً یا جهلاً یا نسیاناً، ذبح در شب کفایت می کند. (۳)

۱- [۱] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۱ ذبح. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: وکیل باید نیت کند آن قربانی که بر موکلش واجب است. آیه الله مکارم: نیت قربانی را نایب اصلی می کند.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۳۲ ذبح. آیه الله اردبیلی: تأخیر تا روز دوازدهم جایز است. آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم جایز است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط کفایت نمی کند مگر برای خائف.

(۱۰۸۱) م - کسانی که وکیل دیگری هستند که برای او قربانی کنند، می توانند قبل از اینکه حلق یا تقصیر کنند، قربانی دیگری را ذبح نمایند. (۱)

استفتائات قربانی

(۱۰۸۲) س - جمعی از حجاج پول روی هم می گذارند و کسی با پول مشترک برای همه آنان تعدادی گوسفند می خرد و در وقت ذبح، هر گوسفند را برای یک نفر قصد می کند و قربانی می کند، آیا این ترتیب ذبح اشکال دارد یا خیر و آیا در صورت تفاوت گوسفندان در قیمت با اینکه همه به یک اندازه پول داده اند چه وضعی پیدا می شود؟

ج - اگر صاحبان پول راضی باشند اشکال ندارد. (۲)

(۱۰۸۳) س - کسانی که گوسفند خود را به غیر مؤمن داده اند و او ذبح نموده است

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: البته چون قربانی کردن باعث نجس شدن بدن یا لباس محرم می شود، تا در منی حلق یا تقصیر نکرده نباید قربانی دیگری را ذبح کند و در هر حال اگر قربانی کرد، صحیح است.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر صاحبان پول اجازه داده باشند مانعی ندارد ولی رضایت قلبی کافی نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر صاحبان پول راضی باشند و ذابح وکالت در افراز داشته باشد اشکال ندارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۴۱). آیه الله فاضل: لیکن بهتراست که وکالت بگیرد در مقابل وجه مورد توافق، یک گوسفند به نیابت از او قربانی کند و مجاز باشد که برای ذبح نایب هم بگیرد..

و بعد، حلق و اعمال مترتبه را انجام داده اند و بعد متوجه شده اند، وظیفه آنان چیست؟

ج - ذبح را اعاده کنند (۱) و حلق و اعمال مترتبه صحیح است. (۲)

(۱۰۸۴) س - کسی قربانی را به غیر مؤمن داده و او کشته است و بعد متوجه شده و در عین توجه، عمداً بدون تجدید قربانی حلق کرده و اعمال مترتبه بر حلق را انجام داده، آیا مُحلّ شده است یا نه و آیا فقط قربانی باید بکنند یا همه اعمال را اعاده نماید؟

ج - با فرض اینکه احتمال صحّتِ اعمالی را که بعد از قربانی اتیان کرده می داده، مُحِلّ شده است و فقط قربانی بر عهده او است (۳) و اعمالش صحیح است. (۴)

(۱۰۸۵) س - در مسأله قربانی در مسلخ جدید، عبارت نقل شده از حضرتعالی صراحت در حکم ندارد، لطفاً نظر مبارك را مرقوم فرمایید.

ج - ذبح در مسلخ جدید مُجزی است. (۵)

(۱۰۸۶) س - آیا در شرایط قربانی، تحقیق لازم است که یقین به بودن شرایط حاصل شود یا لازم نیست؟

ج - در شرایطی که مربوط به نقص عارض برحیوان بعد از تمام بودن آن است، مثل خصی نبودن یا معیوب نبودن حیوان، فحص لازم نیست و در صورت شک می تواند بدون تحقیق ذبح کند، ولی در شرایط دیگر مثل سن حیوان (۶) یا مؤمن بودن

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر ذابح مسلمان باشد، کفایت می کند. آیه الله زنجانی، آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: کافی است ذبح کننده مسلمان باشد.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: قربانی هم بر عهده او نیست و اعمالش صحیح است. آیه الله زنجانی: محل شده و قربانی و اعمال مترتبه بر آن صحیح است.

۴- [۴] . در مسأله قبل گذشت. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۵- [۵] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۷۸.

۶- [۶] . آیه الله زنجانی: اطمینان یا حجت دیگر شرعی لازم است..

ذابح (۱)، لازم است یقین حاصل شود. (۲)

(۱۰۸۷) س – در مکه جیب کسی را زدند و پولش را بردند، شکایت کرد، بعد]از(طی مراحل قانونی، حاکم آنجا حکم کرد پولش را از دزد بگیرند و به او بدهند، آیا جایز است پول را بگیرد و گوسفند قربانی را با آن بخرد یا نه؟

ج – اگر می داند که پول خود او است، مانع ندارد. (۳)

(۱۰۸۸) س – شخصی بدون گرفتن وکالت در ذبح، از طرف عیالش یا شخص دیگری قربانی می نماید، به این خیال که اذن فحوی از او دارد و مطمئن است که وقتی به عیالش یا رفیقش بگوید من در قربانگاه برای تو قربانی کرده ام او راضی است و خوشحال هم می شود، این نحو قربانی کافیست یا نه؟

ج (۴) – کافی نیست مگر او را وکیل کرده باشد. (۵)

ص:۵۹۷

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: بنابر شرطیت و گذشت عدم شرطیت ایمان ذابح. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۵ آیه الله اردبیلی: مؤمن بودن ذابح لازم نیست و مسلمان بودن کافی است و در تحصیل شرایط اطمینان کفایت می کند و در مورد عیوبی که احتمال می دهد از بدو تولد وجود داشته، بنابر احتیاط فحص نماید. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بایع اهل خبره بود و از سن هدی خبر داد می توان به قول او اعتماد کرد. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۷۶ و صراط النجاه). آیه الله سبحانی: در صورتی که شخص ثقه خبر بدهد یا قول فروشنده اطمینان آور باشد کافی است. آیه الله مکارم: در صفات پنهانی حیوان می توان به قول فروشنده ظاهر الصلاح قناعت کرد و مؤمن بودن ذابح شرط نیست کافی است که مسلمان باشد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر بداند آن شخص مال او را دزدیده، مانع ندارد. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی: اگر می داند آن شخص دزد است مانع ندارد. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: و همچنین اگر شرایط تقاص حاصل باشد و به هر حال اگر قربانی را به نحو کلی فی الذمه بخرد و با آن پول، قیمت آن را ادا کند مجزی است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: کافی نیست مگر مأذون در ذبح باشد.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: چنانچه احراز رضایت کرد و شاهد حال هم دالّ بر رضایت بود؛ به طوریکه اگر او بفهمد راضی است کفایت می کند. آیه الله خامنه ای: قربانی کردن باید به وسیله خود شخص یا با وکالت از سوی او انجام شود، اما اگر شخص دیگری بدون وکالت گرفتن از او برایش ذبح انجام دهد، صحّت آن محل اشکال است و بنابر احتیاط، نمی توان به آن اکتفا کرد. (مناسک حج، م۴۰۹).

(۱۰۸۹) س – روز عید، بعض اشخاص به قربانگاه می روند و بدون اینکه در قربانی نیابت داشته باشند، خودشان برای رفقایشان قربانی می کنند، آیا این قربانی کافی است یا نه؟ و اگر کافی نیست، پول قربانی به عهده چه کسی است؟

ج – کفایت نمی کند (۱) و پول از مال کسی خارج می شود که خرج کرده است مگر آنکه غروری در بین باشد. (۲)

(۱۰۹۰) س – در قربانگاه، حجاج و صاحب گوسفند یک قراری با هم می گذارند که هرچند رأس گوسفندی که می خواهند، هریکی به فلان مبلغ و نام می برد، حاجی هم قبول می کند و یکی یکی را به نیت افرادی که وکالت دارد می کشد، بعد می رود با صاحب گوسفند حساب می کند، آیا در قربانی اشکالی نیست؟

ج – اشکال ندارد.

(۱۰۹۱) س – در قربانگاه ده نفر حاجی با صاحب گوسفند قرار می گذارند که ده گوسفند را جدا می کنیم و قربانی می کنیم از قرار یکی دویست ریال سعودی مثلاً، در این بین چند نفر دیگر از رفقای آنان می آیند و بدون قرار جدید با صاحب گوسفند، به تعدادشان گوسفند قربانی می کنند و بنا دارند که بعد از قربانی طبق قرارداد سایر افراد، به صاحب گوسفند پول بدهند، آیا قربانی های آنان درست است یا خیر؟

ج – اگر یقین به رضایت صاحب گوسفند دارند، مانع ندارد. (۳)

(۱۰۹۲) س – غیر مؤمن مشغول سر بریدن قربانی بود، شخصی که برای او قربانی می شد دست گذاشت روی دست ذابح و فشار می داد در بردن و آوردن چاقو، به نحوی که بریدن سر گوسفند به هر دو اسناد داده می شد، آیا این قربانی صحیح است؟

ص:۵۹۸

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه سؤال قبل مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: در مسأله قبل بیان شد که در چه صورتی کفایت می کند. آیه الله مکارم: یعنی کسی او را فریب داده باشد.

۳- [۳] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و الاّ رضایت بعدی کافی نیست (آداب و احکام حج، مسأله ۸۳۹)..

ج - اگر خودش ذبح نکرده، صحیح نیست. (۱)

(۱۰۹۳) س - در روز عیـد قربان معمولاً ـ در هر کـاروانی چنـد نفر برای قربـانی از طرف دیگران نـایب می شونـد و می آیند قربانگاه، اگر کسی شک کند که برای فلان شخص هم قربانی کردم یا نه، وظیفه نایب چیست؟

ج - باید قربانی کند.

(۱۰۹۴) س - آیا ذبح با کاردهای استیل که معلوم نیست آهن است یا نه چگونه است؟

ج - صحیح نیست. (۲)

ص:۵۹۹

۱- [۱] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲. آیه الله اردبیلی: بلکه صحیح است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود. آیات عظام زنجانی، سبحانی، مکارم: گفتیم مسلمان بودن ذابح کافی است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: سر بریدن با هر فلزی که عادتاً از آن چاقو ساخته می شود، صحیح است. آیه الله بهجت: اگر در تیزی و حدّت مثل آهن باشد تا انتهای ذبح، بعید نیست حکم آهن را داشته باشد به الغای خصوصیت. (مناسک، س۱۵۹). آیه الله تبریزی: مانعی ندارد، بلی اگر در محلّ ذبح آهن باشد، احتیاط مستحب آن است که با آن ذبح کند. آیه الله خامنه ای: ابزاری که ذبح با آن انجام می شود. باید از آهن باشد، و استیل (که فولاد مخلوط با ماده ضد زنگ است) در حکم آهن است، اما اگر در مورد آهنی بودن ابزار ذبح تردید دارد، تا زمانی که آهنی بودن آن محرز نشده، ذبح کردن با آن کفایت نمی کند. (مناسک حج، م۴۱۰) آیه الله خویی: ذبح با آن مانعی ندارد. (صراط النجاه، ج۱، ص۲۹۲). آیه الله زنجانی: ذبح با چاقوی استیل، بلکه هر وسیله ای که در برندگی، از چاقوی آهنی، کمتر نباشد صحیح است. آیه الله سبحانی: ذبح با کاردهای استیل مانعی ندارد (مناسک، م ۵۱۰). آیه الله سیستانی: خالی از اشکال نیست. آیه الله صافی: اگر محرز نباشد که استیل آهن است صحیح نیست. آیه الله فاضل: اشکال ندارد. آیه الله مکارم، آیه الله نوری: با هر فلز برنده ای صحیح است..

(۱۰۹۵) س - اگر انسان مریض نتواند در حج تمتع قربانی کند و به دیگری نیابت دهد و نایب و وکیل فراموش کند و در مدینه یا در ایران یادش بیاید که قربانی نکرده است، وظیفه اش چیست؟

ج - بر حج او اشکالی نیست، ولی قربانی بر ذمه اش باقی است که باید در سال آینده در منی انجام دهد و اگر در ماه ذی حجه فهمید باید در صورت امکان در همان ماه قربانی کند. (۱)

(۱۰۹۶) س - شخصی برای خود و نیابت افرادی به قربانگاه رفت و ده رأس گوسفند خرید و قربانی کرد، بعد از رسیدن به منزل، یقین پیدا کرد پول ۹ رأس گوسفند را داده است، وظیفه اش نسبت به پول یک رأس که نداده چیست؟ ضمناً با مراجعه به قربانگاه صاحب گوسفند را پیدا نکرد، آیا جایز است که در آن پول تصرف کند و بعد از مراجعت به ایران پول ایرانی به حاکم شرع بدهد و یا صدقه بدهد یا نه؟ و در صورتی که تصرف در آن جایز باشد اکنون که به ایران برگشته، آیا باید ریال سعودی یا قیمت آن به ارز دولتی یا ارز آزاد بدهد؟

ج - با یأس از شناسایی صاحبش، از طرف او به فقیر (۲) صدقه دهد و باید یا ریال

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: بدین شکل که اگر وکیل یا نایب هنوز در مکه است سعی کند آن را در منی یا کشتارگاه های نزدیک به منا انجام دهد وگرنه باید در سال آینده در منا انجام دهد و اگر پول یا فیش قربانی به هدر رفته است قربانی بر ذمه نایب باقی است و باید انجام دهد. آیه الله سیستانی: اگر پس از ایام تشریق در ماه ذی حجه متوجه شود به احتیاط واجب جمع کند بین روزه و ذبح.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید فقیر مؤمن باشد. آیه الله زنجانی: باید با اذن حاکم شرع به فقیر مؤمن غیر سید صدقه دهد. آیه الله سبحانی: به احتیاط واجب به إذن حاکم شرع به فقیر مؤمن صدقه بدهد. آیه الله سیستانی: و به احتیاط واجب باید به اذن حاکم شرع باشد..

بدهد و یا قیمت بالا را بدهد. (۱)

(۱۰۹۷) س – شخصی قربانی نمی کند به اعتقاد اینکه گوشت گوسفند تلف می شود و از آنان استفاده ای نمی شود وبا همین کیفیت تقصیر کرده، اعمال حج را انجام می دهد، وظیفه او چیست؟

ج – اگر جاهل بوده و فکر می کرده که عملش صحیح است (۲)، از احرام خارج شده ولی قربانی بر ذمه او است. (۳)

(۱۰۹۸) س – آیا مُحرم می تواند قبل از ذبحِ گوسفندِ خود، برای دیگری ذبح نماید؟

ج – مانع ندارد. (۴)

ص:۶۰۱

۱– [۱] . آیه الله مکارم: منظور قیمت ارز آزاد است.
۲– [۲] . آیه الله زنجانی: حلق و تقصیر او صحیح بوده و از احرام خارج شده ولی حرمت استمتاع از زنان باقی است و باید قربانی کرده و اعمال مکه را اعاده کند.
۳– [۳] . آیه الله بهجت: قربانی کند و بعد تقصیر نماید و کفّاره ازاله شَعْر را بدهد. آیه الله سبحانی: ولی در جاهل مقصر و یا در صورت عمد چنین فردی از احرام خارج نشده و اگر محرم مرد می باشد باید فوراً لباس دوخته را از تن خارج کند و حوله های احرام را بپوشد و محرمات احرام را ترک نماید و بعد از قربانی در منی یا قربانگاه های موجود اعمال مترتبه را انجام دهد و اگر پایان ایام تشریق ذبح نکند تا آخر ذی حجه باید ذبح کند و اعمال را انجام دهد و یک عمره مفرده نیز به جا آورد و حج خود را بنابر احتیاط واجب سال بعد اعاده کند. آیه الله فاضل: ظاهراً از احرام خارج نشده و لازم است محرمات احرام را رعایت کند و اگر تا پایان ایام تشریق ذبح کند حجّش صحیح است و الاّ بنابر احتیاط باطل است و باید باعمره مفرده از احرام خارج شود. آیه الله سیستانی: باید فوراً لباس دوخته را بیرون آورد و محرمات احرام را ترک کند و قبل از پایان ایام تشریق ذبح کند وگرنه حج او باطل است بنابر احتیاط. آیه الله مکارم: اگر قربانی در منی از بین می رود و به هیچ وجه قابل استفاده نیست، باید پول آنرا کنار گذارد و در شهر خودش قربانی کند (در ماه ذی حجه آن سال و اگر نتوانست در سال بعد در ایام تشریق).
۴– [۴] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۰۸۱ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: ولی بهتر است نخست قربانی خود را ذبح کند سپس قربانی افراد دیگر را..

(۱۰۹۹) س – اگر کسی مؤمن بودن ذابح را قبل از ذبح احراز کرد و بعداً معلوم شد خلاف بوده است، آیا آن قربانی کفایت می کند؟

ج – کفایت نمی کند. (۱)

(۱۱۰۰) س – اگر قربانی از وجه غیر مُخَمَّس باشد چه صورت دارد؟

ج – کفایت نمی کند. (۲)

(۱۱۰۱) س – در صورت عدم وجود گوسفند سالم، آیا می توان گوسفند مرضوض الخصیتین (گوسفندی که تخم های آن را کوبیده اند) را ذبح نمود؟

ج – اگر غیر خصی و مرضوض یافت نشود، ذبح خصی و مرضوض کافی است. (۳)

۱- [۱] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲. آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: کفایت می کند. آیه الله بهجت: کفایت می کند چون گذشت که ایمان شرط نیست و اسلام کافی است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: مباشرت در قربانی و حلق لازم نیست بنابراین اگر خودش نیت کند در هر دو مورد اگر ذابح یا حلاق غیر مؤمن باشد اشکال ندارد ولی اگر آنان را در قربانی و یا حلق نیابت داده باشد کفایت نمی کند.
۲- [۲] . مراجعه شود به سؤال ۶۶۷. آیه الله اردبیلی: کفایت می کند مگر اینکه معامله به نحو شخصی صورت گرفته باشد و قصد او نیز این باشد که خمس را نپردازد. آیه الله بهجت: اگر معامله به ذمّه باشد، ظاهراً کافی است. (مستفاد از س۹۷ مناسك). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چون متعارف خرید به ثمن کلی است، قربانی صحیح است. آیه الله خامنه ای: اگر معامله به صورت خرید در ذمه باشد و یا با درآمد کسب خریداری شده کافی است. آیه الله سبحانی: کفایت می کند و فقط ذمه حج گزار به اندازه خمس مشغول است. آیه الله مکارم: به آن اکتفا نشود. (استفتاء ش ۱۷۰۱۵۱) آیه الله سیستانی، آیه الله نوری: چون متعارف خرید به ثمن کلی است، قربانی صحیح است ولی ذمه اش به اندازه خمس مشغول است.
۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۲۴ و ۱۰۲۳. آیه الله اردبیلی: ذبح مرضوض در حال اختیار نیز کافی است.

(۱۱۰۲) س – شخصی به اعتماد نایب خود در رمی، ذبح کرده و حلق نموده است، بعد معلوم شده که نایب از جانب او رمی ننموده است، آیا ذبح و حلق او صحیح است؟

ج – کفایت می کند. (۱)

(۱۱۰۳) س – شخصی در قربانی کسی را نایب خود کرد و پس از آن به دیگری نیابت داد، ولی شخص اول ذبح نمود، آیا صحیح است؟

ج (۲) – اگر اولی را از وکالت عزل نکرده کافی است و مجرد نیابت دادن به دومی، عزل اولی از نیابت نیست.

(۱۱۰۴) س – شخصی با جهل به اشتراط مؤمن بودن ذابح، قربانی خود را به دیگری واگذار کرده که ذبح نماید، بعد از ذبح متوجه مسأله شده است، وظیفه او چیست؟

ج – اگر مؤمن بودن ذابح معلوم نیست، باید دو مرتبه قربانی کند. (۳)

(۱۱۰۵) س – کسی را وکیل در قربانی نموده، آیا وکیل می تواند به دیگری وکالت دهد؟

ج – اگر وکالت داده که وکیل خودش قربانی کند، نمی تواند به دیگری بدهد.

ص:۶۰۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ولی باید رمی را خودش یا نایبش انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: صحیح است.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲. آیه الله اردبیلی: اشکال ندارد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۰۴۱ مراجعه شود. آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: لازم نیست چون همان اسلام کفایت می کند..

(۱۱۰۶) س – اگر ذبح قربانی شخصی توسط غیر مؤمن صورت گرفته باشد (۱)، آیا تکرار آن باید در ایام تشریق باشد؟

ج – اگر در بقیه ذی حجه، تا آخر آن هم قربانی شود کافی است، اگرچه تأخیر آن از ایام تشریق جایز نیست. (۲)

(۱۱۰۷) س – مُحرمی که لباس احرامش بر اثر ذبح نجس شده، می تواند به مقداری که برای دیگران ذبح می کند، در لباسِ احرام نجس باشد؟

ج – در صورت امکان باید لباس خود را تطهیر کند (۳) و اگر نکرد ضرری به احرام یا ذبح ندارد. (۴)

(۱۱۰۸) س – در مناسک نوشته شده: واجب است احتیاطاً، که قربانی را از روز عید تأخیر نیندازند (۵)، حال اگر کسی بدون عذر تأخیر انداخت، به غیر از حرمت تکلیفی، عواقب دیگری هم دارد؟

ج – قربانی او صحیح است، ولی باید ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مکه

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۲- [۲] . مراجعه به مسأله ۱۰۴۲ شود. آیه الله اردبیلی: گذشت که تکرار ذبح لازم نیست. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب و در صورت امکان. (مناسک حج، م۴۰۶) آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۰۴۱ مراجعه شود. آیه الله مکارم: همان گونه که گفته شد، اسلام ذابح کافی است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: تطهیر لباس واجب نیست، اگرچه مطابق با احتیاط استحبابی است. آیه الله بهجت: بنابر احوط. (مناسک، شیخ ص۱۴). آیه الله سبحانی: و برای اینکه این محذورات پیش نیاید افراد محرم که برای دیگران ذبح می کنند در مذبح سعی کنند اول گوسفند خود را قربانی کنند و با تقصیر یا حلق در منی از احرام خارج بشوند. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط لباس را تطهیر کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط مستحب تعویض یا تطهیر آن است.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: گذشت که تأخیر قربانی تا روز دوازدهم جایز است..

مراعات شود. (۱)

(۱۱۰۹) س – بعد از فری اوداج اربعه، اگر گردن قربانی را در حالی که هنوز زنده است قطع نمود، چه صورتی دارد؟

ج – کار حرامی است (۲)، لکن ذبیحه حلال است و کفایت از قربانی می کند. (۳)

ص:۶۰۵

۱- [۱] . آیه الله بهجت: علی الأحوط الأشهر. (مناسک شیخ، ص۷۸). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر ذبح را عمداً تأخیر بیندازد تا تنگی وقت روز عید که دیگر نتواند در آن روز ذبح کند، باید حلق یا تقصیر نماید، ولی اعمال مکه را تأخیر بیاندازد. آیه الله خامنه ای: کسی که ذبح قربانی را بنابر هر دلیلی از روز عید به تأخیر انداخته، لازم نیست حلق یا تقصیر را هم به تأخیر اندازد، بلکه بعید نیست انجام حلق یا تقصیر در روز عید واجب باشد، و نباید در این مورد ترک احتیاط کند، اما صحّت انجام طواف حج و دیگر اعمال پنج گانه مکه در چنین حالتی (تأخیر در انجام قربانی) محل اشکال است و باید برای انجام آن اعمال تا ذبح قربانی منتظر بماند. (مناسک حج، م۴۱۶) آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۰۳۲ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۱۰۲۸ مراجعه شود و اما اعمال مکه نیز باید بعد از قربانی و حلق یا تقصیر انجام شود. آیه الله سیستانی: جایز است مقدّم داشتن تقصیر یا حلق بر ذبح ولی احتیاط واجب این است که پس از تهیه قربانی در مکانی که ذبح در آن برای او جایز است باشد. ولی تا ذبح نکند مُحل نمی شود و تقدیم اعمال مکه بر حلق یا تقصیر برای کسی که باید آنها را بعد از وقوفین انجام دهد جایز نیست و اگر کسی از روی علم و عمد مقدم بدارد باید یک گوسفند قربانی کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید ترتیب بنابر احتیاط مراعات شود و اگر از روی سهو یا جهل ترتیب مراعات نشد اشکال ندارد ولی احکام مکه باید بعد از قربانی و حلق یا تقصیر انجام شود. (مناسک عربی، ص ۱۴۸). آیه الله مکارم: تأخیر تا روز سیزدهم جایز است.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: مانعی ندارد ولی اگر عمداً چنین کند استفاده از گوشت آن مکروه است بلکه خلاف احتیاط است (رساله توضیح المسائل، مسأله ۱۸۲۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط لازم، ذبیحه حلال نیست. آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: این کار حرام نیست ولی بهتر است این کار را نکند. آیه الله سبحانی: گرچه این کار اگر عمدی باشد حرام است ولی استفاده از گوشت آن مکروه است..

(۱۱۱۰) س – می فرمایید اگر ذبح در منی تا آخر ذی حجه ممکن شود باید ذبح را تأخیر بیندازد، آیا اجازه می دهید که حلق را همان روز عید انجام دهد، یا باید حلق و تقصیر را تا بعد از قربانی تأخیر بیندازد، هرچند ده روز طول بکشد؟

ج – باید مراعات ترتیب شود (۱) علی الأحوط. (۲)

(۱۱۱۱) س – آیا حکم گوسفندی که تخم های آن را کوبیده اند، با گوسفندی که تخم هایش را تابیده اند یکی است یا نه؟ و در هر صورت، اگر تخم های گوسفندی را تابیده باشند، آیا برای هَدْی مُجزی است یا نه؟ لطفاً نظر خودتان را بیان فرمایید.

ج – بنابر احتیاط واجب باید تابیده هم نشده باشد. (۳)

ص:۶۰۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر تأخیر ذبح تا روز دوازدهم باشد، باید حلق را بعد از ذبح انجام دهد و اگر از روز دوازدهم نیز تأخیر می افتد، می تواند حلق کرده و باقی اعمال را به جا آورد و تا آخر ذی الحجه هر وقت که توانست ذبح کند. آیه الله بهجت: حلق و تقصیر در روز عید است. آیه الله نوری: تأخیر حلق از روز عید جایز نیست.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۳۹ و ۱۱۴۰ از مسائل تقصیر و مسأله ۱۰۷۸. آیه الله خامنه ای: اگر نتواند در روز عید در منی قربانی کند، لیکن قربانی کردن در روز عید در قربانگاهی که در حال حاضر در خارج از منی برای قربانی در نظر گرفته شده، برایش میسر باشد، بنابر احتیاط، واجب است که ابتدا قربانی کند. و سپس حلق یا تقصیر نماید؛ و اگر این کار هم برایش ممکن نباشد، بنابر احتیاط واجب باید در روز عید حلق یا تقصیر انجام دهد که با انجام آن از احرام خارج می شود، اما باید اعمال پنج گانه مکه را تا پس از ذبح قربانی به تأخیر اندازد. و الاّ صحت آن اعمال محل اشکال است. (مناسک حج، م ۴۲۰) آیه الله سبحانی: حلق یا تقصیر باید پس از قربانی باشد و این تأخیر از غروب روز سیزدهم فراتر نرود. آیه الله مکارم: رعایت ترتیب در اینجا لازم نیست.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: هر دو مجزی است. آیه الله بهجت، آیه الله گلپایگانی: به مسأله ۱۰۲۳ (شرایط هدی) مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: رجوع شود به حاشیه مسأله ۱۰۲۳، چهارم. آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: مسأله در مورد کوبیده نبودن، و تابیده و مالیده نبودن مبتنی بر احتیاط استحبابی است، بلی باید خصی یعنی اخته نباشد. (مناسک عربی، مسأله ۳۸۴). آیات عظام سبحانی، سیستانی، فاضل: احتیاط مستحب است..

(۱۱۱۲) س - حیوانی را که برای هدی ذبح می کنند، اگر قطع اوداج اربعه بکنند و آن را رها نمایند و حیوان به خودی خود پشت به قبله شود و یا بعد از قطع اوداج اربعه، قبل از جان دادن، حیوان را روی بقیه اجساد حیوانات ذبح شده پرت نمایند و حیوان در اثر این کار، از قبله منحرف شود و در آن حال جان دهد، حکمش چیست؟

ج - رو به قبله بودن در حال قطع اوداج اربعه کافی است.

(۱۱۱۳) س - اگر کسی پس از ذبح قربانی و انجام باقی مناسک و یا قبل از آن متوجه شد که سن هَدْی کمتر از حد نصاب است وظیفه چیست؟

ج - اعاده لازم است. (۱)

(۱۱۱۴) س - اگر روحانی کاروان می داند که احرامی او در روز عید در مسلخ به خون آلوده می شود و به جهت اینکه روحانی است و باید بر اعمال حجاج نظارت داشته باشد مدت چند ساعت لباس احرامی او خون آلود است، آیا با علم به نجس شدن و طولانی بودن آن تکلیف اوچیست؟

ج - اگر معذور از تبدیل یا تطهیر است اشکال ندارد. (۲)

(۱۱۱۵) س - روحانی کاروانی نایب است و می داند که برای نظارت بر اعمال حج حجاج در قربانگاه لباس او به خون آلوده می شود و به جهت مسؤولیتی که دارد در قربانگاه معطل می گردد، آیا با علم به این جهت، نیابتش در حج اشکالی دارد؟

ج - نیابت اشکال ندارد.

ص:۶۰۷

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: اگر در ایام تشریق باشد باید اعاده کند و اگر بعد از آن باشد به احتیاط واجب جمع کند بین اعاده ذبح و روزه. آیه الله خامنه ای، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مطلقاً اشکال ندارد ولی احتیاط مستحب آن است که تا جایی که امکان دارد تطهیر کند. آیه الله سیستانی: اگر ممکن است، به احتیاط واجب باید مبادرت به تطهیر یا تبدیل کند یا ابتدا از احرام خارج شود سپس به این کار بپردازد..

(۱۱۱۶) س – بعضی از محله های جدید مکه، در منی ساخته شده است، آیا در آنجا می شود قربانی نمود یا خیر؟

ج – اگر در منی است مانع ندارد، ولی بدون احراز اینکه در منی است، صحیح نیست. (۱)

(۱۱۱۷) س – انسان شک می کند که در سال یا سال های گذشته ذابحِ قربانی اش مؤمن بوده یا نه، الآن وظیفه اش چیست؟

ج – اگر در حال عمل، مسأله را می دانسته و ملتفت بوده و شک بعد از عمل است، اعتنا نکند و در غیر این صورت باید قربانی را اعاده نماید. (۲)

(۱۱۱۸) س – بعضی از مدیران کاروان ها یا اشخاص خیرِ دیگر، که برای قربانی از اشخاص پول می گیرند و احیاناً خودشان سر بریدن را یاد ندارند لذا قربانی ها را غیر مؤمن ذبح می کند، اولاً آیا از منوب عنه مُجزی است یا نه و ثانیاً آیا نایب ضامن است یا خیر؟

ج – قربانی مزبور کفایت نمی کند (۳) و کسی که پول را از منوب عنه گرفته ضامن است. (۴)

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: با فرض شک، مانعی ندارد. آیه الله خویی: در مورد شک در منی فتوای ایشان به دست نیامد. آیه الله زنجانی: در شرایط کنونی ذبح در اماکن نزدیک منی مجزی است.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲. آیه الله اردبیلی: اگر ذابح مسلمان بوده کافی است. آیه الله زنجانی: برای پاسخ این سؤال و سؤال بعد به حاشیه مسأله ۱۰۴۱ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۰۴۲ مراجعه شود.

۴- [۴] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲. آیه الله اردبیلی: اگر وکالت داشته باشند که ذبح را به شخص دیگری واگذار کنند، مسلمان بودن ذابح کافی است. آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۱۰۵۰ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: و اگر کسانی که در کاروان ها از حجاج جهت خرید قربانی و ذبح پول گرفته و نیابت با اذن در توکیل گرفته اند چنانچه فقط ذبح را به غیر مؤمن واگذار و خود نیت کند اشکال ندارد ولی هم ذبح و هم نیت را نمی تواند به غیر مؤمن واگذار کند..

مستحبات هدی

(۱۱۱۹) م - مستحبات هدی چند چیز است (۱):

۱. در صورت تمکن، قربانی شتر باشد و در صورت نبودن آن، گاو و در صورت نبودن آن، گوسفند باشد.

۲. قربانی بسیار فربه باشد.

۳. در صورت شتر یا گاو بودن آن، از جنس ماده و در صورت گوسفند یا بز بودن آن، از جنس نر باشد.

۴. شتری که می خواهند او را نحر کنند، ایستاده و از سر دست ها تا زانوی آن را ببندند و شخص در جانب راست او بایستد و کارد یا نیزه یا خنجر به گودال گردن او فرو برد و در وقت ذبح یا نحر این دعا را بخواند:

«وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِی فَطَرَ السَّماواتِ وَالْاَرْضَ حَنِیفاً مُسْلِماً وَما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکینَ انَّ صَلاتِی وَنُسُکی وَمَحْیایَ وَمَمَاتِی للهِ رَبِّ الْعالَمِینَ لا شَرِیک لَهُ وَبِذلِک امِرْتُ وَأنا مِنَ الْمُسْلِمِینَ، أَللَّهُمَّ مِنْک وَلَک بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أکبَرُ، أللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّی».

۵. اینکه خود قربانی را بکشد و اگر نتواند، دست خود را بالای دست کشنده بگذارد.

سوم – تقصیر یا حلق

اشاره

(۱۱۲۰) م - هر مکلفی مختار است که بعد از ذبح کردن، یا سر بتراشد و یا از ناخن (۲)

۱- [۱] . آیه الله مکارم: به قصد رجاء و امید ثواب به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب ناخن گرفتن به تنهایی کافی نیست و اگر خواست ناخن بگیرد، احتیاطاً باید بعد از چیدن مو باشد. آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مؤکد استحبابی، برای تقصیر، کوتاه کردن مو را انتخاب کند و همچنین است حکم تقصیر بانوان. آیه الله سبحانی: نحوه تقصیر در ذیل مسأله ۸۹۴ گذشت مضافاً بر اینکه تراشیدن ریش در مردان کفایت از حلق یا تقصیر نمی کند. آیه الله سیستانی: گرفتن ناخن کافی نیست بنابر احتیاط واجب و اگر خواست ناخن بگیرد باید بعد از کوتاه کردن مو باشد..

یا موی خود قدری بچینند، مگر چند طایفه:

اول - زن ها که باید از مو یا ناخن (۱) خود قدری بگیرند و کافی نیست ظاهراً (۲) برای آنها سر تراشیدن. (۳)

دوم - کسی که سال اول حج او باشد، که باید سر (۴) بتراشد (۵) به احتیاط واجب. (۶)

سوم - کسی که موی سر خود را به عسل یا «صمغ» یا نحو آن برای رفع شپش و نحو آن چسبانیده باشد باید سر بتراشد به احتیاط واجب. (۷)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: حکمش گذشت. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب کوتاه کردن ناخن به تنهایی کافی نیست. آیه الله سبحانی: و تراشیدن سر برای آن ها جایز نیست و کفایت از تقصیر نمی کند. آیه الله فاضل: و سرتراشیدن برای آنها کافی نیست.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سر تراشیدن برای آنها جایز نیست.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: زنان حتماً باید تقصیر کنند و برای آنان حلق کفایت نمی کند. (مناسک حج، م۴۱۲) آیه الله زنجانی: و جایز نیز نمی باشد.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: سر تراشیدن در این مورد دوّم و نیز سوم و چهارم مستحبّ مؤکد است. (مناسک شیخ ص۷۸). آیه الله نوری: مخیر بین تراشیدن سر و کوتاه کردن مو یا چیدن ناخن می باشد.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: مردی که حجه الاسلام خود را به جا می آورد باید سرش را بتراشد -هرچند حج اول او نباشد- و می تواند با ماشینی که مانند تیغ از ته می زند، سرش را بتراشد.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اظهر. آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: احتیاط مستحب این است که سر تراشیدن را اختیار کند، هرچند مخیر بودنش بین حلق و تقصیر خالی از قوت نیست. آیه الله سبحانی: تراشیدن سر برای کسی که برای اولین بار به حج می رود و همچنین کسی که حجه الاسلام را به جا می آورد هر چند قبلًا حج مستحبی یا نیابی به جا آورده باشد و فردی که موهای خود را گره زده یا با هم جمع کرده واجب است (مناسک، م ۵۱۱). آیه الله مکارم: چنین کسی نیز مخیر است و سر تراشیدن متعین نیست.

۷- [۷] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اقوی. آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، فاضل: احتیاط این است که سر تراشیدن را اختیار کند. بلکه وجوب آن اظهر است..

چهارم - کسی که موی خود را جمع کرده و گره زده و درهم پیچیده و بافته است، باید سر بتراشد به احتیاط واجب. (۱)

پنجم - خنثای مشکل اگر از این سه دسته اخیر نباشد، باید تقصیر کند و سر نتراشد. (۲)

(۱۱۲۱) م - اگر خنثای مشکل از این سه طایفه باشد (۳)، واجب است هم تقصیر کند و هم سر بتراشد احتیاطاً. (۴)

(۱۱۲۲) م - احتیاط آن است که کسی که سر را می تراشد تمامش را بتراشد. (۵)

(۱۱۲۳) م - در تقصیر کفایت می کند مقدار کمی از موی سر یا ریش یا شارب را چیدن، به هر نحو و با هر آلت که باشد و یا ناخن گرفتن. (۶) و بهتر

۱- [۱] . مانند طایفه قبل است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: سرتراشیدن برای خنثای مشکل جایز نیست بنابر تخییر که گذشت، و امّا بنابر تعین حلق بر مرد، اگر یکی از قسم متقدّم باشد، احوط جمع است. (مناسک شیخ، ص۷۸). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: خنثای مشکل اگر موی سر خود را نچسبانده یا نبافته باشد باید تقصیر نماید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: خنثی در حکم زن است و تقصیر بر او متعین است. آیه الله مکارم: اگر از دو دسته اخیر نباشد مو را کوتاه کند و اگر باشد اول کمی مو را کوتاه کرده بعد سر را می تراشد (بنابر احتیاط واجب).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: باید احتیاطاً اول تقصیر کند و سپس سر بتراشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و تقصیر را بر حلق مقدم کند. نظریه آیه الله بهجت، آیه الله گلپایگانی در مسأله قبل گذشت. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: دو قسم از سه قسم را متذکر شده اند]قسم سوّم و چهارم(و فرموده اند: باید هم تقصیر و هم حلق نماید و بنابر احتیاط تقصیر را بر حلق مقدم بدارد. آیه الله سیستانی: باید اول تقصیر نماید و آنگاه بنابر احتیاط حلق نماید. (مناسک، مسأله ۴۰۶).

۵- [۵] . آیات عظام تبریزی، خویی، زنجانی، سیستانی، گلپایگانی: بلکه باید تمامش را بتراشد. آیه الله سبحانی: لازم است تمام سر را بتراشد و تراشیدن برخی از آن کافی نیست.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: گذشت که بنابر احتیاط واجب به گرفتن ناخن به تنهایی نباید اکتفا شود. آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی: رجوع شود به مسأله ۱۱۲۰. آیه الله مکارم: کفایت ناخن گرفتن به تنهایی مشکل است..

است (۱) که هم مقداری از مو بگیرد و هم ناخن را بگیرد.

(۱۱۲۴) م - سر تراشیدن و تقصیر چون از عبادات است، باید با نیت خالص از ریا و برای اطاعت خداوند باشد و بدون آن صحیح نیست و آنچه باید به آن حلال شود حلال نمی شود.

(۱۱۲۵) م - جایز است سر را خود انسان بتراشد یا به سلمانی بدهد و همچنین در تقصیر و باید خودش نیت کند و بهتر آن است که سلمانی هم نیت کند. (۲)

(۱۱۲۶) م - کسانی که سر تراشیدن بر آنها متعین است، مثل اشخاصی که در مسأله اول ذکر شد، اگر سر آنها مو نداشته باشد (۳) باید تیغ را بکشند به سر آنها و آن کافی است ازتراشیدن سر. (۴)

(۱۱۲۷) م - کسانی که مخیر هستند میان تراشیدن سر و گرفتن موی ریش یا شارب و گرفتن ناخن، اگر سرشان مو نداشت باید (۵) تقصیر کنند و اگر هیچ مو نداشتند حتی

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: و احوط آن است. (مناسک حج، م۴۱۲)
۲- [۲] . آیه الله خویی، متعرّض این مسأله نشده اند. آیه الله سبحانی: نیازی به نیت سلمانی و یا تقصیرکننده نیست. آیه الله سیستانی: در رابطه با نیت سلمانی مطلبی در دست نیست.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب علاوه بر کشیدن تیغ، تقصیر نیز بنمایند.
۴- [۴] . آیه الله تبریزی: طایفه اول از آن سه طایفه، همان طور که گذشت، مخیر بین حلق و تقصیر هستند. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط تقصیر هم بکند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در این صورت تقصیر متعین است و بنابر احتیاط تیغ را به سر بکشند و در صروره این احتیاط ترک نشود. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۵۳). آیه الله فاضل: بنابر احتیاط مستحب تقصیر هم بکند. آیه الله مکارم: احتیاط جمع میان آن و ناخن گرفتن است و اگر ریش یا شارب دارد کمی از آن را نیز احتیاطاً کوتاه کند.
۵- [۵] . آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط باید موی ریش یا سبیل را کوتاه کند. آیه الله مکارم: موی صورت را کوتاه کند..

موی ابرو (۱) باید ناخن بگیرند و اگر آن را هم نداشتند تیغ را بسر بکشند کافی است.

(۱۱۲۸) م - تراشیدن ریش کفایت نمی کند از تقصیر. (۲)

(۱۱۲۹) م - اکتفا کردن به تقصیر موی زیر بغل یا عانه محل اشکال است. (۳)

(۱۱۳۰) م - محل تراشیدن سر و تقصیر نمودن منی است (۴) و جایز نیست اختیاراً در غیر آنجا.

(۱۱۳۱) م - احتیاط (۵) آن است که در روز عیدباشد، اگرچه بعید نیست جواز تأخیر

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: باید در کوتاه کردن مو مقداری از موی سر یا ریش یا سبیل را کوتاه کند. آیه الله بهجت: احتیاط این است که به کوتاه کردن موی ابرو اکتفا نکند. آیه الله تبریزی: اکتفا به کوتاه کردن موی ابرو محل اشکال است. آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: در کوتاه کردن مو بنابر احتیاط واجب باید مقداری از موی سر یا ریش یا سبیل را کوتاه کند. (مناسک، مسأله ۳۵۴). آیه الله زنجانی: کوتاه کردن ابرو برای تقصیر، کفایت نمی کند. آیه الله سبحانی: از موی غیر سر یعنی ریش و سبیل کوتاه کند و اگر آنها را نداشت تیغ را بر تمام سر بکشند. آیه الله فاضل: تقصیر با موی ابرو و سینه و پا مجزی و صحیح است ولی احتیاط مستحب است که از موی سر یا ریش یا شارب تقصیر کنند. آیه الله مکارم: کوتاه کردن موی ابرو دلیلی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: و حرام نیز می باشد.

۳- [۳] . به مسأله ۸۹۴ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: مویی که برای حلق یا تقصیر زده می شود باید در منی ریخته شود بلکه بنابر احتیاط باید عمل حلق و تقصیر نیز در منی انجام شود.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط واجب آن است که در روز عید باشد و اگر روز عید نکرد تا آخر ذی حجه وقت دارد. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که از روز عید تأخیر نشود و بعید نیست تأخیر آن تا آخرین زمانی که بتواند اعمال حج را در ماه ذی حجه به جا آورد. آیه الله سبحانی: جواز تأخیر عمدی حلق از روز عید خلاف احتیاط است و باید چنانچه عذری ندارد آن را به تأخیر نیندازد لکن جهت حفظ ترتیب اعمال روز عید تا قربانی نکرده است جایز نیست حلق یا تقصیر کند مگر اینکه تا غروب روز سیزدهم نتواند قربانی کند که در اینصورت غروب روز سیزدهم حلق می نماید و مسائل مربوط به قربانی با این فرض گذشت. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند. آیه الله نوری: این احتیاط ترک نشود..

تا آخرِ ایام تشریق. (۱)

(۱۱۳۲) م - اگر کسی سر نتراشید و تقصیر نکرد در منی و از آنجا کوچ کرد (۲) بایـد مراجعت کند و عمل را انجام دهد و فرقی نیست در این حکم بین کسی که عمداً ترک کرده یا نسیاناً (۳) و سهواً یا به واسطه مسأله ندانستن.

(۱۱۳۳) م - اگر برای این شخص ممکن نشود برگشتن به منی (۴)، هرجا که هست سر بتراشد یا تقصیر کند و موی خود را بفرستد (۵) به منی، در صورت امکان، و مستحب است که مو را در منی دفن کند در محل خیمه خود.

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب، بایـد حلق یا تقصیر واجب را در روز عیـد قربان انجام دهـد، و اگر چنین نکند، واجب است که در شب یازدهم یا پس از آن آن را انجام دهد، و همان کفایت می کند. (مناسک حج، م۴۱۵)

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چنانچه از روی علم و عمـد، تقصیر را ترک کرده بنابر احتیاط بایـد برگردد و در منی حلق یا تقصیر کنـد و اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله ترک کرده می توانـد در جایی که هست حلق یا تقصیر کنـد؛ هر چند احتیاط مؤکـد مستحب در این است که اگر می توانـد، در منی حلق یا تقصیر کنـد و در هر حال اگر بیرون منی، حلق یا تقصیر نمود واجب است موی خود را به منی بفرستد.

۳- [۳] . آیـه الله بهجت: اگر پس از اعمـال حج تـدارک نمایـد، اعـاده طـواف واجب است و در صـورت تعمّـد بنـابر احـوط گوسفندی کفـاره دارد (مناسک، مسأله ۴۱۴). آیـه الله سـبحانی: و اگر اعمـال بعـد از حلـق را انجـام داده آنگـونه که در ذیل س۱۱۴۸ گفته شـد اعـاده کنـد و اگر خود در مکه نیست به نحوی که در ذیل همان مسأله بیان کردیم اسـتنابه کنـد تا از احرام خارج شود و الاّ هنوز محرم است و نمی توانـد برای عمره یا حج دیگر محرم شود. آیه الله سیستانی: ناسی بنابر احتیاط واجب ملحق به عامد است. (مناسک، مسأله ۴۰۸).

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: نظر معظّم له در این فرع به دست نیامـد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مستحب است موی خود را بفرستد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب..

(۱۱۳۴) م - جایز نیست طواف حج بکند قبل از تقصیر یا سر تراشی و همچنین سعی را جایز نیست جلو بیندازد.

(۱۱۳۵) م - اگر قبل از سر تراشی یا تقصیر طواف و سعی کند از روی سهو یا جهل به حکم (۱)، باید برگردد (۲) و سر بتراشد یا تقصیر کند و پس از آن طواف و نماز آن و سعی را به جا آورد (۳) و اگر نمی تواند به منی برگردد هرجا هست سر بتراشد و تقصیر کند و اعاده کند طواف و نماز و سعی را.

(۱۱۳۶) م - اگر از روی علم و عمد اینکار را کرده، باید علاوه بر اعاده طواف و نماز و سعی یک گوسفند ذبح کند. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: پس اگر حلق یا تقصیر نکرده باید انجام دهد و موی خود را به منی بفرستد، سپس باید اعمال مکه را اعاده کند، مگر آنکه تقدیم اعمال مکه از روی سهو بوده و پس از کوچ کردن از منی، متوجه شده باشد که در این صورت اعاده اعمال مکه، لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: و اگر کسی آن را مقدم داشت چهار صورت دارد: الف) اگر عمداً مقدم داشت باید پس از حلق و تقصیر طواف و نماز آن و سعی را اعاده کند و یک گوسفند به عنوان کفاره ذبح کند. ب) اگر سهواً و یا نسیاناً مقدم داشت بایـد بعد از حلق یا تقصیر آن ها را به ترتیب اعاده کند و کفاره ندارد. ج) اگر طواف را عمداً مقدم داشت حکم آن نیز مانند فرع الف است. د) اگر فقط سعی را عمداً مقدم داشت حکم آن مانند فرع ب است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اعاده طواف و نماز و سعی، در هر دو صورت مبنی بر احتیاط واجب است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اعاده طواف و سعی لزوم ندارد، بلکه احتیاط استحبابی دارد. (مناسک عربی، مسأله ۴۰۹ والمسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۸۳)، آیه الله تبریزی: بلی اگر قبل از خروج از مکه متذکر شود، احتیاط در خصوص اعاده طواف نباید ترک شود. آیه الله سبحانی: اعاده طواف و نماز و سعی واجب نیست بلکه احتیاط مستحب است. آیه الله سیستانی: اعاده طواف و سعی لازم نیست گرچه احوط است ولی اگر تقدیم طواف برای عذری غیر از جهل و نسیان بوده اعاده لازم است. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب پس از آن سعی و....

۴- [۴] . آیه الله بهجت: در صورت تعمّد بنابر احوط گوسفندی کفاره دارد. آیه الله گلپایگانی: گناه کرده ولی متعرض کفاره نشده است. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط اعاده کند طواف و نماز و سعی را..

(۱۱۳۷) م - اگر فقط طواف را از روی علم و عمد مقدم داشته گوسفند لازم است (۱)، و اگر فقط سعی را مقدم داشته گوسفند لازم نیست، لیکن باید اعاده کند آن را بعد از حلق یا تقصیر و طواف و نماز آن.

(۱۱۳۸) م - اگر از روی علم یا جهل یا نسیان (۲) بعد از طواف یا سعی یا هر دو، سر را تراشید یا تقصیر کرد، احتیاط آن است که اعاده کند (۳) تا ترتیب حاصل شود و اگر تکلیفش سر تراشی بوده تیغ را به سر بکشد احتیاطاً. (۴)

(۱۱۳۹) م - به احتیاط واجب (۵) باید در منی اول رمی جمره کند و بعد از آن ذبح کند

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: باید علاوه بر اعاده طواف پس از حلق و تقصیر یک گوسفند ذبح کند (کتاب الحج، ج ۵، ص ۲۶۳). آیه الله گلپایگانی: متعرض کفاره نشده اند.

۲- [۲] . آیات عظام بهجت، زنجانی، مکارم: مسأله اجمال دارد.

۳- [۳] . آیه الله خویی: یعنی طواف و سعی را اعاده کند تا ترتیب حاصل شود. آیه الله سبحانی: واجب است طواف زیارت و نماز و سعی را تجدید کند و سپس طواف نساء را انجام دهد لکن اگر حلق را حتی از طواف نساء مؤخر داشته باز همان طور که گفته شد همه اعمال مکه را تجدید کند و حتی اگر بعد از حلق یا تقصیر و قبل از تجدید اعمال بر سر او مو روییده باشد چون که آن دو در محل خود انجام شده اند نیازی به تجدید و یا کشیدن تیغ بر سر نیست. آیه الله سیستانی: اگر منظور اعاده طواف و سعی بعد از حلق یا تقصیر باشد در صورتی که جاهل یا ناسی باشد لازم نیست و امّا اعاده حلق یا تقصیر که ذیل عبارت آن را می رساند لازم نیست حتی در عالم عامد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لازم است اعاده طواف و نماز و سعی (آداب حج، م ۸۵۵) آیه الله فاضل: یعنی احتیاطاً طواف و سعی را اعاده کند تا ترتیب حاصل شود و وجهی برای آخر مسأله نمی باشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: ذیل عبارت مختل است و مقصود روشن نیست. آیه الله خامنه ای: اگر عمداً یا بر اثر فراموشی یا عدم آگاهی از مسأله، در خارج از منی حلق یا تقصیر نماید و یا حلق یا تقصیر نکند و از منی خارج شود و سپس سایر اعمال را انجام دهد، واجب است که برای حلق یا تقصیر به منی باز گردد و بقیه اعمال را نیز اعاده نماید. (مناسک حج، م ۴۱۸)

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اقوی. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: واجب است که ذبح پس از رمی جمره عقبه باشد و بنابر احتیاط حلق و تقصیر باید پس از آن دو باشد.

و بعد تقصیر یا حلق.

(۱۱۴۰) م - اگر برخلاف این ترتیب عمل کند (۱)، پس اگر از روی غفلت و سهو بوده، اعاده لازم نیست و اگر از روی جهل به مسأله بوده بعید نیست که اعاده نخواهد و احتیاط

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر از روی جهل و نسیان باشد، اعاده لازم نیست و اگر از روی علم و عمد باشد، باید اعاده شود..

به اعاده است و اگر از روی علم و عمد بوده (۱) در صورت امکان احتیاط را ترک نکند. (۲)

(۱۱۴۱) م – بعد از آنکه مُحرمی که وظیفه اش سر تراشیدن بود سر تراشید یا تقصیر کردن بود تقصیر کرد (۳)، حلال می شود بر او تمام چیزهایی که حرام شده، به واسطه احرام حج، مگر زن (۴) و بوی خوش و اما صید (۵) از دو جهت حرمت داشت: یکی آنکه در حرم صید جایز نیست نه برای محرم و نه برای غیر محرم و این حرمت باقی است. دوم آنکه بر خصوص محرم نیز صید جایز نیست، چه در حرم باشد یا غیر حرم و بعید نیست که به واسطه حلق یا تقصیر از جهت دوم حرمت برداشته شود، پس جایز است از برای او صید در خارج حرم. (۶)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: اگر از روی فراموشی و جهل باشد اعاده آن لازم نیست و همین طور در صورت تعمّد بنابر مشهور که اظهر تمامیت آنست (مناسک، ص۱۴۳ و مناسک شیخ، ص۷۸). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر از روی جهل یا نسیان بوده اعاده لازم نیست. آیه الله زنجانی: در صورت علم و عمد باید اعاده کند و در جهل و نسیان لازم نیست. آیه الله گلپایگانی: در صورت علم و عمد و امکان باید اعاده کند. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله قبل رجوع شود آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: و دو عمل دیگر منی را هم که رمی و ذبح است انجام داد. آیه الله سبحانی: که با انجام سعی بوی خوش حلال می شود و با انجام طواف نساء و نماز آن همسر نیز حلال می شود ولی صید احرامی با ذبح و حلق حلال می شود و خوب است از صید احرامی تا ظهر روز سیزدهم اجتناب کند اما شکار و کندن گیاه خود روی حرم برای محرم و غیر محرم همیشه حرام است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: همه استمتاعات جنسی بر حرمت خود باقی است ولی عقد کردن چه برای خود چه برای دیگران و همچنین شهادت بر عقد پس از حلق یا تقصیر جایز است.

۵- [۵] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنابر احتیاط واجب صید بر او حرام است و این احتیاط تا ظهر روز سیزدهم ادامه دارد. آیه الله گلپایگانی: حرمت صید به حال خود باقی است.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط جایز نیست. آیه الله بهجت: حلیت صید احرامی به مجرّد تمامیت مناسک منی، بی وجه نیست، (مناسک، مسأله ۴۱۲).

مسائل متفرقه حلق یا تقصیر در حج

(۱۱۴۲) م - اگر قربانی، به دلیلی از روز عید تأخیر افتاد، بنابر احتیاط نمی تواند (۱) حلق کند و از احرام خارج شود و بعد قربانی کند بلکه ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مترتبه بر آن را باید مراعات کند علی الأحوط. (۲)

ص:۶۱۹

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: کسی که ذبح قربانی را بنابر هر دلیلی از روز عید به تأخیر انداخته، لازم نیست حلق یا تقصیر را هم به تأخیر اندازد، بلکه بعید نیست انجام حلق یا تقصیر در روز عید واجب باشد، و نباید در این مورد ترک احتیاط کند، اما صحّت انجام طواف حج و دیگر اعمال پنج گانه مکه در چنین حالتی (تأخیر در انجام قربانی) محل اشکال است و باید برای انجام آن اعمال تا ذبح قربانی منتظر بماند. (مناسک حج، م۴۱۶) آیه الله زنجانی: بلکه نباید حلق و تقصیر کند و رعایت ترتیب بین رمی و ذبح و حلق و تقصیر و اعمال مکه، واجب و معتبر است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: می تواند حلق کند و از احرام خارج شود ولی اعمال مکه باید بعد از قربانی و حلق انجام شود. (۸۷۱ آداب و احکام حج). آیه الله فاضل: بنابر احتیاط نمی تواند حلق یا تقصیر کند و از احرام خارج شود و بعد قربانی کند بلکه ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مترتّبه بر آن را باید مراعات کند علی الأحوط مگر در فرض اضطرار و یا حرج که در این صورت رعایت ترتیب بین ذبح و حلق یا تقصیر لازم نیست و حاجی می تواند در اواخر روز، حلق یا تقصیر کند و از احرام خارج شود، ولی اعمال مکه را باید پس از اطمینان به ذبح انجام دهد. آیه الله نوری: بلکه باید روز عید حلق کند و تأخیر نیندازد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۱۱۰ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط، قربانی باید در روز عید باشد و چنانچه قربانی در روز عید ممکن نباشد، می تواند بعد از رمی حلق یا تقصیر را در روز عید انجام دهد و مُحلّ شود و قربانی را تأخیر بیندازد. آیه الله سبحانی: اگر نتوانست قربانی را انجام دهد باید حلق و یا تقصیر را به تأخیر بیندازد ولی نباید تأخیر حلق یا تقصیر از غروب روز سیزدهم فراتر نرود بنابراین اگر نتوانست تا غروب روز سیزدهم قربانی کند حلق یا تقصیر را انجام دهد و تا آخر ذی الحجه وقت دارد انجام دهد و در غیر این صورت باید به شرحی که در محل خود آمده ۱۰ روز روزه بگیرد.

(۱۱۴۳) م - تأخیر حلق، تا آخر ایام تشریق مانع ندارد، هرچند عمدی باشد و حلق در شب هم صحیح است و کفایت می کند. (۱)

(۱۱۴۴) م - اگر حاجی برای قربانی به کسی وکالت دهد، تا وکیل او قربانی نکرده، نمی تواند حلق کند ولی اگر با اعتقاد به اینکه وکیل او برای او قربانی کرده حلق کرد

ص:۶۲۰

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حلق در روز عید است و در صورت تأخیر شب هم مجزی است. آیه الله تبریزی: احتیاط واجب در عدم تأخیر عمدی است. چنان که گذشت بنابر احتیاط حلق باید در روز باشد. پس اگر در روز عید انجام نگرفت باید در روز بعد انجام گیرد. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب، حلق یا تقصیر واجب را در روز عید قربان انجام دهد، و اگر چنین نکند، واجب است که در شب یازدهم یا پس از آن، آن را انجام دهد، و همان کفایت می کند. (مناسک حج، م۴۱۵) آیه الله خویی: احتیاط واجب این است که در روز انجام شود، و متعرض تأخیر عمدی تا آخر ایام تشریق نشده اند. آیه الله زنجانی: حلق و تقصیر در شب عید جایز نیست؛ مگر برای چند گروه که در حاشیه مسأله ۱۱۳۹ گذشت و انجام حلق و تقصیر در شب های دیگر مانعی ندارد و تأخیر آن تا زمانی که بتوان بعد از آن اعمال مکه را در ذی حجه به جا آورد مانعی ندارد. آیه الله سبحانی: حلق و تقصیر و ذبح بنابر احتیاط واجب در شب جایز نیست و عمداً هم نمی تواند از روز عید به تأخیر بیندازد. آیه الله سیستانی: حلق در شب عید جایز نیست مگر برای خائف و به احتیاط مستحب از روز عید تأخیر نشود ولی بعد از عید در شب هم کافی است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حلق در شب خلاف احتیاط است و اگر در روز عید ترک نمود، روز یازدهم باید حلق کند و تأخیر عمدی علی الأحوط جایز نیست. آیه الله مکارم: احتیاط در ترک حلق در شب است..

بعـد معلوم شد که وکیل او هنوز قربانی نکرده، حلق مزبور کافی است (۱) و اگر بعد از حلق اعمال مکه (۲) را هم انجام داده باشد کفایت می کند و لازم نیست آنها را اعاده کند.

(۱۱۴۵) م - کسانی که سال اول حـج آنها است و وظیفه آنها سـر تراشـیدن (۳) می باشـد، بنابر احتیاط، جایز نیست به واسـطه زیادی مو، اول سر را ماشین کنند و بعد آن را بتراشند هر چند فوراً بتراشند و در صورت علم و عمد کفاره دارد. (۴)

(۱۱۴۶) م - کسـی که بخواهـد دیگری را حلق نماید، نمی تواند قبل از اینکه خودش حلق یا تقصیر کند سـر او را بتراشد ولی می تواند ناخن دیگری را برای تقصـیر بگیرد و ازاله موی دیگری نیز قبل از خارج شدن از احرام جایز نیست ولو برای تقصـیر. (۵)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: گـذشت کفـایت حتّی در صورت عمـد در مسأله ۱۱۴۰. آیه الله زنجـانی: ولی اعـاده اعمال مکه لازم است. آیه الله سـبحانی: اما اگر چه اعمال انجام شـده صـحیح است لیکن تا یقین به ذبـح قربانی نکرده است هنوز محرم است و اگر لباس دوخته به تن کرده فوراً بیرون آورد. آیه الله سیستانی: ولی او هنوز محرم است و باید لباس دوخته را بیرون آورد و از سایر محرمات احرام اجتناب کند و با ذبح مُحل می شود و همچنین در قسمت بعد مسأله.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: نظر ایشان به دست نیامد.

۳- [۳] . آیه الله نوری: مخیر بین تراشیدن سر و کوتاه کردن مو و یا چیدن ناخن، که در مسأله ۱۱۲۰ ذکر شد، می باشد.

۴- [۴] . به مسأله ۱۱۲۰ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: کسی که وظیفه اش سر تراشیدن است جایز نیست اول سر را ماشین کند ولی اگر با ماشـین ته زن بتراشد جایز و کافی است. آیه الله سـبحانی، آیه الله سیسـتانی: اگر با ماشین ته زن بتراشند کافی است گرچه احتیاط مستحب تراشیدن با تیغ است. آیه الله مکارم: کوتاه کردن کافی است.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: و بعیـد نیست تقصـیر واقع و مـوجب احلاـل شود، هر چنـد بـا فعلی که بر غیر حرام است انجـام گیرد (مناسک، س۱۲۰). آیه الله زنجانی: هر چند حلق و تقصیرش صحیح است، مخصوصاً اگر حرمت آن را ندانند. آیه الله سبحانی: اگر عمداً دیگری را تقصـیر نماید کفاره دارد ولی ساهی و جاهل و افراد غیر ملتفت کفاره ندارد آیه الله سیستانی: و مجزی نیز نمی باشد..

استفتائات حلق و تقصیر

(۱۱۴۷) س - کسی که سفر اول حج او است، در وقتی که سلمانی سر او را برای حلق می تراشیده، مشغول گرفتن ناخن های خود بوده و غافل بوده که نباید این کار را بکند. آیا کفاره دارد یا خیر؟

ج - چیزی بر او نیست.

(۱۱۴۸) س - کسی که در غیر منی حلق نموده و اعمال مترتبه را انجام داده و پس از این عمره مفرده انجام داده، آیا مُحِلّ شده است یا خیر و عمره مفرده او صحیح است یاخیر؟

ج - مُحِلّ نشده است (۱) و عمره او صحیح نیست. (۲)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط محل نشده است و برای خروج از احرام احتیاطاً به نیت انجام وظیفه فعلیه حلق کرده طواف و سعی و طواف نساء انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر از روی جهل یا نسیان بوده، محلّ شده و عمره او صحیح است وگرنه عمره اش باطل است و چنانچه می تواند باید به منی برگردد و حلق نماید و اگر نمی تواند، در همان جا حلق کند و بنابر احتیاط مویش را به منی بفرستد. آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: مگر اینکه از جهت جهل به مسأله و غفلت، در غیر منی حلق کرده باشد، که در این صورت اجزاء بعید نیست، هر چند احتیاط آن است که در صورت امکان به منی برگردد و حلق کند. همچنین است حکم سه مسأله بعد. آیه الله سبحانی: اگر کسی عمداً در غیر منی حلق یا تقصیر کند و اعمال مترتبه را انجام دهد محلّ نمی شود بلکه باید آن را در منی اعاده کند و اعمال مترتبه را نیز بیاورد و اگر از مکه بیرون رفته باشد باید حلق یا تقصیر کند و موهای خود را به منی بفرستد و کسی را نائب کند که اعمال مکه او را انجام دهد و سال بعد نیز در ایام تشریق رمی روز یازدهم و دوازدهم خود را انجام دهد و یا استنابه کند. تا این وظایف را انجام ندهد نمی تواند برای عمره یا حج دیگر محرم شود و اگر محرم شود احرام او صحیح نیست بلکه تا حلق و اعمال مترتبه را به نحوی که گفته شد انجام ندهد در حال احرام باقی می باشد ولی اگر از روی جهل به موضوع یا نسیاناً حلق را بیرون از منی انجام داده اعمال مترتبه درست است فقط باید حلق یا تقصیر کند و موهای خود را به منی بفرستد. آیه الله سیستانی: کافی است هر چند عمداً باشد ولی واجب است در صورت امکان موی خود را به منی بفرستد. (مناسک، مسأله ۴۰۸).

(۱۱۴۹) س – گفته می شود که مسلخ جدید، در منی نیست و اشخاص پس از قربانی در آنجا، و بیرون آمدن، پشتِ همانجا حلق و تقصیر کرده اند، وظیفه آنان چیست؟

ج – اگر حلق و تقصیر در منی نبوده (۱) باید اعاده شود. (۲)

(۱۱۵۰) س – در مسأله سابق، کسانی که بعد از حلق و تقصیر مزبور به مکه آمده اند و اعمال مکه از قبیل طواف و سعی و طواف نساء را انجام داده اند و بعد متوجه شده اند که حلق و تقصیر در منی نبوده، آیا اعمال مکه آنان صحیح است؟

ج (۳) – در فرض مزبور صحیح نیست و باید آن اعمال هم اعاده شود. (۴)

(۱۱۵۱) س – کسی که سال قبل هم به حج مشرف شده و حلق را در خارج منی انجام داده است و امسال هم حلق را در خارج منی نموده چه وظیفه ای دارد و اگر اعمال مکه را انجام داده صحیح است یا خیر؟

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط اعاده شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی، آیه الله فاضل و سایر مراجع: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: مطابق حاشیه مسأله ۱۱۳۵ عمل نماید.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر به جهت جهل یا نسیان بوده، اعمالشان صحیح است وگرنه باید پس از اعاده حلق یا تقصیر، اعمال مکه را هم اعاده نمایند. آیه الله خویی: اعاده اعمال مکه لازم نیست. آیه الله سبحانی: اگر از روی جهل به موضوع یا نسیاناً حلق را بیرون از منی انجام داده اعمال مترتبه درست است فقط باید حلق یا تقصیر کند و موهای خود را به منی بفرستد. آیه الله سیستانی: حلق و تقصیر و اعمال صحیح است و همچنین در مسأله بعد. آیه الله صافی: حکم آن از مسأله قبل معلوم می شود. آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۱۱۴۸ مراجعه شود. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط..

ج (۱) – حلق را در منی اعاده کند و یک حلق کافی است و بعد طواف و نماز و سعی سال قبل را اعاده کند (۲) و احتیاطاً طواف ونماز وسعی امسال را نیز به جا آورد و بعد یک طواف نساء و نماز انجام دهد (۳) و کفایت می کند، گرچه ظاهر این است که احرام برای عمره و حج امسال صحیح نبوده است. (۴)

(۱۱۵۲) س – اگر در موردی که حاجی باید حلق کند، به جای حلق تقصیر کرده است وظیفه اش چیست، آیا کفاره دارد یا نه؟

ج – اگر جاهل به مسأله بوده کفاره ندارد (۵) و در فرض علم احوط است و در فرض مسأله بنابر احتیاط (۶) باید حلق را انجام دهد و چنانچه اعمال مکه را به جا آورده اعاده کند. (۷)

ص:۶۲۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مطابق حاشیه مسأله ۱۱۴۸ عمل کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر به جهت نسیان یا جهل، خارج منی حلق کرده، اعمالش صحیح بوده وگرنه به تفصیل موجود در جواب عمل نماید. آیه الله مکارم: اعاده اینها لازم نیست و همچنین احتیاط بعد نیز لزومی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: اگر خواست احتیاط کند، باید دو طواف نساء به جا آورد.

۴- [۴] . آیه الله فاضل و سایر مراجع: به حاشیه مسأله ۱۱۴۸ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: اگر عمدی بوده با توجه به آنچه در سؤال ۱۱۴۸ آمد احرام جدید او صحیح نیست و باید نسبت به وظائف سال قبل از حلق به بعد اقدام کند لکن چنانچه بخواهد احتیاط کند باید بعد از حلق و یا تقصیر همه اعمال از جمله طواف نساء البته به غیر از بیتوته و نفر را دوباره انجام دهد، یکبار به عنوان اعمال سال قبل انجام دهد و بار دیگر به عنوان تکلیف فعلی. مثلاً اول سه جمره را برای روز یازدهم حج سال گذشته رمی کند و سپس هر سه را مجدداً به عنوان تکلیف فعلی در حج امسال و هکذا بقیه اعمال را. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: و در فرض علم کفاره واجب است و در هر دو صورت بعد از حلق چنانچه اعمال مکه را به جا آورده اعاده کند.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اظهر در مورد صروره و کسی که موی خود را چسبانده است، ولی اعاده اعمال مکه در صورتی که از روی علم و عمد آن را مقدّم بر حلق نکرده باشد، مبنی بر احتیاط است.

۷- [۷] . به مسأله ۱۱۳۵ مراجعه شود. آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۲۰ مراجعه شود.

(۱۱۵۳) س – کسی که سال دوم حج او است و سال قبل برای خودش حج نموده و حلق کرده است و امسال به نیابت دیگری حج به جا می آورد، آیا در سفر دوم حکم صروره را دارد که باید حلق کند یا تقصیر کافی است؟

ج – تقصیر کفایت می کند.

(۱۱۵۴) س – شخصی در سال ۶۰ نایب شخص دیگری شد و برای اولین بار آمد مکه و در مرز بین وادی مُحَسِّر و منی حلق نمود، به اعتقاد اینکه اینجا جزو منی است و یک سال بعد باز به مکه مشرف شد، برای خودش به عنوان حجه الاسلام و در منی تقصیر نمود به خیال اینکه حلق قبلی و اعمال حج گذشته او صحیح بوده است، و سال ۶۵ باز به مکه مشرف شد و به عنوان مافی الذمه مُحرم شد، در این بین متوجه شد که حلق سال اول در خارج منی بوده است و در نظر حضرت امام کافی نیست، امسال حلق را در منی بقصد مافی الذمه انجام می دهد و بقیه اعمال را نیز بقصد مافی الذمه به جا آورده است، آیا این کار کافی است یا نه؟

ج – کفایت می کند (۱) و از منوب عنه واقع می شود و باید حجه الاسلام را اعاده کند. (۲)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: حج نیابی و حجه الاسلام او صحیح است و حج امسال نیز از خودش واقع می شود. و هرچند حلق در سال اول و دوم در خارج از منی بوده ولی این شخص متعمّد نبوده بلکه معذور بوده است. آیه الله خویی: فتوای ایشان در جایی که در ماه ذی حجه نتواند تقصیر را اعاده کند راجع به اینکه آیا تقصیر بعد از آن کافی است یا نه، بدست نیامد. آیه الله صافی: از منوب عنه واقع نمی شود و باید حج نیابی را با اجازه کسی که او را اجیر کرده اعاده کند چون جاهل به موضوع معذور نیست.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: اعاده حجه الاسلام واجب نیست. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: حلق اول صحیح است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر جهلاً یا نسیاناً در غیر منی تقصیر کرده است صحت آن بعید نیست اگرچه احوط و اولی حلق در منی و اعاده اعمال مترتبه است. بنابراین حج نیابی و حجه الاسلام او صحیح است. (آداب و احکام حج، م۸۷۷) آیه الله فاضل: در فرض سؤال از منوب عنه واقع شده و کفایت می کند و اعاده حجه الاسلام واجب نیست. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط..

(۱۱۵۵) س – اگر کسی مقداری از سر خود را با تیغ بتراشد و بقیه را ماشین کند، آیا جایز است و حلق صدق می کند؟ ضمناً بعد از ماشین، بقیه سر را نیز می تراشد.

ج – تا حلق تمام نشده کوتاه کردن موی سر جایز نیست (۱)، و اگر تمام سر را تراشیده از حلق کافی است. (۲)

(۱۱۵۶) س – کسی که غیر از وقوفین اضطراری را نمی تواند درک کند و برای بقیه اعمال خود نایب می گیرد، آیا می تواند حلق را در غیر از منی انجام دهد؟

ج – باید در منی حلق کند و حلق در غیر منی کافی نیست، مگر آنکه نتواند به منی برود. (۳)

(۱۱۵۷) س – شخصی دو موضع در سرش شکسته است، ممکن است که حلق روز

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: اگر ماشین ته زن بوده که مانند حلق کردن است کافی است. آیه الله فاضل: بلی می تواند به قصد تقصیر مقداری از موی سر خود را بچیند، یا با ماشین کوتاه کند و در این فرض لازم نیست بقیه سر را حلق کند.
۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۲۰. آیه الله بهجت: گذشت که در صروره حلق، واجب متعین نیست. آیه الله خویی: ماشین کردن تقصیر حساب می شود و مجزی است. آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی: اگر با ماشین ته زن بزند کفایت از حلق می کند. آیه الله مکارم: کوتاه کردن کافی است.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: که در این صورت بنابر احتیاط واجب باید موی خود را به منی بفرستد. آیه الله زنجانی: ولی در صورت امکان باید موی خود را به منی بفرستد. آیه الله سبحانی: اگر فردی نمی تواند در منی حلق یا تقصیر کند در خارج منی می تواند انجام دهد ولی باید موهای ریخته را به منی برگرداند. آیه الله سیستانی: باید در منی حلق کند ولی حلق در غیر منی هم کافی است حتی اگر عمداً باشد و به هر حال در صورت امکان باید موهای خود را به منی بفرستد..

عید باعث پاره شدن پوست گردد اگر تقصیر نماید، مُجزی است یا وظیفه دیگری دارد؟

ج - اگر امید خوب شدن در حدی که بتواند حلقِ تمام نماید، تا آخر ایام تشریق، دارد تأخیر بیندازد و همچنین اعمال مترتبه را، و اگر امید ندارد یا پس از تأخیر خوب نشد، احتیاط آن است که هر مقدار سر را می تواند بتراشد و تقصیر هم بکند. (۱)

(۱۱۵۸) س - شخصی سال گذشته قربانی و حلق را در غیر منی (خارج از منی) انجام داده و پس از خاتمه اعمال، به ایران برگشته است و امسال نیز به مدینه مشرف شده و قصد حج دارد، بفرمایید وظیفه او چیست؟ و آیا می تواند برای خود یا دیگری حج به جا آورد یا نه؟

ص:۶۲۷

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: این امر در صورتی صحیح است که نتواند با ماشین ته زن بدون خونریزی موی سر خود را بتراشد. آیه الله تبریزی: چنان که گذشت، صروره مخیر است بین حلق و تقصیر و در فرض مذکور که متمکن از حلق نیست باید تقصیر کند. آیه الله خویی: تخییر بین حلق و تقصیر حتی برای غیر معذور خالی از قوت نیست. بنابراین، اگر چه امید خوب شدن داشته باشد تقصیر کفایت می کند (مناسک عربی، مسأله ۴۰۴). آیه الله زنجانی: تقصیر، کافی است مگر آنکه بدون حرج بتواند با ماشین ته زن، سرش را بتراشد. آیه الله سبحانی: و پس از حلق به آن ها بپردازد ولی اگر امید بهبودی ندارد و یا تا غروب روز سیزدهم بهبودی حاصل نشود اگر چنانچه با ماشین ته زن می تواند حلق را انجام دهد و اگر نمی تواند حلق کند تقصیر کند و از احرام خارج گردد و می تواند اعمال مکه را انجام دهد و به احتیاط واجب چنانچه تا آخر ذی حجه متمکن از حلق شد، و لو با ماشین حلق نماید و موهای خود را به منی بفرستد. آیه الله سیستانی: اگر تراشیدن با ماشین ته زن برای او میسور باشد تقصیر کافی نیست، بنابر احتیاط واجب و اگر حلق حرجی بود تقصیر کافی است. آیه الله فاضل: چون صروره مخیر بین حلق و تقصیر است لذا این مسأله موضوعاً منتفی است. آیه الله گلپایگانی: اگر متمکن از حلق نبود تقصیر نماید و بعد در ماه ذی حجه هر وقت متمکن از حلق شد حلق نماید، هرچند به مکه آمده باشد، و مو را به منی بفرستد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۹۰، مسأله ۶). آیه الله مکارم: حلق واجب نیست و کوتاه کردن قسمتی کافی است..

ج (۱) – تا وظیفه سال قبل را از؛ قربانی و حلق و اعمال مترتبه بر آن، انجام نـداده و از احرام آن خارج نشـده، نمی تواند مُحرم شود. (۲)

(۱۱۵۹) س – صبی مُمَیزی تمام اعمال حج را به نحو صحیح انجام داده است، آیا از صَروره بودن، خارج می شود یا نه؟

ج – بلی، خارج می شود. (۳)

(۱۱۶۰) س – در روز عید قربان که حاجی باید حلق کند و از طرفی تراشیدن و کندن

۱- [۱] . آیه الله زنجـانی: بنابر احتیاط از احرام خارج نشـده است پس اگر در حوالی منی قربانی کرده کفایت می کنـد وگرنه بایـد قربانی را نیز اعاده کنـد و برای خروج از احرام باید احتیاطاً حلق یا تقصـیر انجام دهد و پس از آن می تواند مجدداً محرم شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر از روی جهـل یـا غفلت یـا اضـطرار بوده، حـج او صـحیح است ولی بایـد ذبـح را در منی در ایام تشریق اعاده کنـد و می توانـد برای خود یا دیگری در سال بعـد حـج به جا آورد و اگر از روی عمد بوده، حج او باطل اسـت ولی در احرام بـاقی می مانـد و بایـد بـا عمره مفرده از احرام خـارج شود. آیه الله تبریزی: در صورت جهـل به مسأله یا غفلت، اعاده اعمال لازم نیست. آیه الله خویی: حکم آن در پاورقی مسأله ۱۱۵۴ گذشت. آیه الله سبحانی: در رابطه با قربانی چون که فعلًا در منی به نحوی که در جای خود گذشت میسر نیست اعاده لازم نیست لکن به جهت حلق در خارج از منی به ذیل سؤال ۱۱۴۸ مراجعه شود. آیه الله سیسـتانی: حلق سابق مجزی است و نسبت به ذبـح اگر جاهل قاصـر بوده مجزی است و اگر مقصـر بوده است در فرض مـذکور به احتیاط واجب بایـد جمع کنـد بین ذبـح و روزه ده روز و اعاده اعمال دیگر لازم نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صـحّت حـج سال گذشـته بعید نیست و اگر با عدم تمکن از ذبح در منی قربانی را در مذابح معمول انجـام داده اعـاده لازم نیست. (آداب و احکام حـج، مسأله ۸۷۸). آیه الله فاضـل: به حاشـیه مسأله ۱۱۴۸ مراجعه شـود. آیه الله مکـارم: حلق را در منی اعـاده می کنـد و قربانی اگر در منی امکان نـداشت کافی است و الاّ آن را نیز اعاده می کنـد اما اعاده اعمال مترتبه لازم نمی باشد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: وقتی حجه الاسـلام خود را به جا آورد باید حلق نماید. آیه الله سـبحانی: اگر پس از بلوغ مستطیع شد و حجه الاسلام به جا آورد باید حلق کند (مناسک، م۵۲۸). آیه الله مکارم: حلق برای صروره واجب تخییری است..

مو بر مُحرم حرام است، آیا حجاج باید بعد از تقصیر افرادی که مخیر بین حلق و تقصیر هستند، از وجودشان برای حلق استفاده کنند یا در آن وقت برای شخص جایز است که سر خود را بتراشد و آیا فرق است بین تراشیدن سر خود و تراشیدن سر دیگری و در هر حال تکلیف شرعی او چیست؟

ج – خودش می تواند خود را حلق کند و می تواند به کسی که از احرام به حلق یا تقصیر خارج شده واگذار کند که او را حلق نماید (۱)، و در هر صورت اگر دیگری او را حلق کند کفایت می کند (۲) اگرچه از احرام خارج نشده باشد. (۳)

(۱۱۶۱) س – کسی که در حج وظیفه اش سر تراشیدن است و از اول می داند که با تیغ کشیدن سرش خون می آید، بفرمایید آیا سرش را باید بتراشد یا نه؟

ج (۴) – باید سر بتراشد علی الأحوط. (۵)

ص:۶۲۹

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: ادامه را متعرض نشده اند.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر کسی که او راحلق می کند از احرام خارج نشده باشد مجزی نیست. آیه الله سبحانی: اگر محرم؛ محرم دیگر را سهواً و یا جهلاً حلق و یا تقصیر کند کفاره ندارد اما در صورت عمد باید کفاره دهد و در هر حال به این حلق یا تقصیر اکتفا نشود. آیه الله سیستانی: کسی که از احرام خارج نشده است، جایز نیست برای دیگری حلق یا تقصیر انجام دهد و مجزی هم نیست. آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی: اگر کسی که او را حلق می کند از احرام خارج نشده باشد، مشکل است. آیه الله مکارم: خالی از اشکال نیست.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: محل اشکال است. آیه الله زنجانی: البته اگر حاجی با توجه به حرمت حلق بر دیگری، از او بخواهد که برایش حلق نماید، بنابر احتیاط این حلق کفایت نمی کند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: واجب است سرش را بتراشد و اگر خون هم بیاید اشکال ندارد.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: اگر با ماشین ته زن امکان حلق وجود نداشته باشد. آیه الله بهجت: بایستی اوّل تقصیر کند و مقداری از موی سر خود را چیده، سپس سر بتراشد (مناسک، مسأله ۴۱۰). آیه الله خویی: بلکه باید اول تقصیر کند سپس سرش را بتراشد. (مناسک عربی، مسأله ۴۰۵).

(۱۱۶۲) س – در مناسک آمده است: کسی که سال اول حج او باشد، بنابر احتیاط واجب باید سر خود را بتراشد، آیا می توان در این احتیاط واجب به دیگری رجوع کرد؟

ج – حکم سایر احتیاطات را دارد، لیکن چون امر مهمی است، مراعات کنید این احتیاط را. (۱)

(۱۱۶۳) س – کسی که حلق را فراموش کرده و به ایران بازگشته است، وظیفه او چیست؟

ج – باید حلق و اعمال مکه (۲) مترتبه بر حلق را انجام دهد و اگر نمی تواند خودش به مکه برود، در محل خودش حلق کند و موی خود را به منی بفرستد (۳) علی الأحوط و برای اعاده اعمال مکه نایب بگیرد. (۴)

(۱۱۶۴) س – کسی که وظیفه او حلق است ولیکن از حلق معذور است، وظیفه

۱- [۱] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۲۰.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: نظر ایشان در رابطه با ارسال مو یافت نشد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اعاده اعمال لازم نیست ولی فرستادن مو به منی در صورت امکان لازم است همچنان که در مسأله ۱۱۳۳ گذشت. مراجعه شود به مسأله ۱۱۳۵..

او چیست؟

ج - بعید نیست لزوم و کفایت تقصیر در این مورد (۱)، ولی احوط آن است که احتیاط را به غیر رجوع کنند. (۲)

(۱۱۶۵) س - اگر کسی قربانی را از روی عمد تأخیر بیندازد، آیا می تواند حلق و یا تقصیر نماید و یا باید حتماً بعد از قربانی باشد؟

ج - باید حلق را بعد از قربانی (۳) انجام دهد، علی الأحوط. (۴)

(۱۱۶۶) س - شخصی در روز عید قربان در حال رَمی جمره عقبه پول خود را گم کرد و چون پول برای هدی نداشت آن را مبدل به روزه کرد و تصمیم دارد بعد از ایام تشریق شروع به سه روز روزه نماید، آیا چنین شخصی تقصیر یا حلق را پس از سه روز روزه انجام دهد یا همان روز عید حلق یا تقصیر نماید؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که با ماشین ته زن نتواند سر را بتراشد.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۱۲۰ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: تقصیر کفایت می کند. آیه الله سبحانی: چنانچه عذر او وجه شرعی یا مصلحت مهم طبّی داشته باشد می تواند تقصیر کند لکن احتیاط را از کف ندهد و تا محلی برای حلق هست آن را به تقصیر بدل ننماید. آیه الله فاضل: رعایت این احتیاط برای کسی که سال اوّل او است مطلقاً لازم نیست و نسبت به چند طایفه که در مسأله ۱۱۲۰ گذشت که به احتیاط واجب باید سر بتراشند، در فرض سؤال رعایت این احتیاط برای آنها لازم نبوده و تقصیر کفایت می کند. آیه الله مکارم: مانند سؤال ۱۱۶۱ است.
۳- [۳] . آیه الله سیستانی: بعد از تحصیل قربانی در منی علی الأحوط. آیه الله نوری: بنابر احتیاط از روز عید تأخیر نیندازد.
۴- [۴] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۳۱. آیه الله اردبیلی، آیه الله زنجانی: بلکه علی الاقوی. آیه الله بهجت: مراجعه به مسأله ۱۱۳۹ و ۱۱۴۰ مفید است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۱۴۲ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: به حاشیه مسأله ۱۱۳۱ مراجعه شود..

ج - می تواند روز عید (۱) حلق یا تقصیر نماید. (۲)

(۱۱۶۷) س - شخصی که صروره نیست و می تواند تقصیر کند آیا اگر ریش بتراشد، صرف نظر از حرمت، این کار کفایت از تقصیر می کند یا نه؟

ج - کفایت نمی کند.

(۱۱۶۸) س - عصر عید قربان، بعد از هَدْی، که دوستان سر می تراشیدند و من هم به این فکر که باید سر را تراشید رفتم سر خود را تراشیدم و نگفتم که سر می تراشم برای حج تمتع، فقط سرم را تراشیدم، در این صورت وظیفه من چیست؟

ج - اگر سر را به عنوان اینکه وظیفه شما سر تراشی است و از اعمال حج است تراشیده اید صحیح است هر چند نیت را نگفته باشید.

(۱۱۶۹) س - چون من از سر تراشیدن بدم می آید، آیا می توانم بجای سر تراشیدن تقصیر کنم و آیا آن کار گناهی هم دارد یا نه؟

ج - در سفر اول در منی باید سر بتراشید علی الأحوط (۳) و اگر نتراشید گذشته از معصیت از احرام هم خارج نمی شوید علی الأحوط. (۴)

(۱۱۷۰) س - حاجی در مذبح، بعد از قربانی فوراً تقصیر کرده که دچار تطهیر نجاست بدن و لباس احرام نگردد و بعد از رسیدن به چادر حلق کند، از یک طرف

۱- [۱] . آیه الله سبحانی، آیه الله نوری: بلکه باید روز عید حلق یا تقصیر نماید.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب حلق یا تقصیر را از روز عید تأخیر نیاندازد. (مناسک حج، م۴۱۵ و ۴۱۶) مراجعه شود به مسأله ۱۱۲۰ و ۱۱۳۱.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه علی الاظهر. آیه الله سبحانی: صروره بنابر فتوی باید حلق کند. آیه الله فاضل: گذشت که صروره بین حلق و تقصیر مخیر است و تقصیر کفایت می کند. آیه الله مکارم: سر تراشیدن واجب تعیینی نیست می تواند فقط قسمتی از مو را کوتاه کند.

۴- [۴] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۲۰. آیه الله اردبیلی: بلکه علی الاظهر..

صروره است و از طرفی در حلق قصد احلال نکرده، تکلیفش چیست؟

ج – تقصیر (۱) در صورت جهل کفاره ندارد و حلق را اگر به قصد قربت و به حساب یکی از اعمال انجام داده، کافی است وگرنه باقی بر احرام است و باید در منی حلق کند علی الأحوط. (۲)

مستحبات حلق

(۱۱۷۱) م – در حلق چند چیز مستحب است:

۱. آنکه از جانب راست پیش سر ابتدا کند و این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ أعْطِنی بِکُلِّ شَعْرَهٍ نُوراً یَوْمَ الْقِیامَهِ».

۲. آنکه موی سر خود را در منی در خیمه خود دفن نماید و اولی این است که بعد از حلق، از اطراف ریش و شارب خود گرفته و همچنین ناخن ها را بگیرد. (۳)

ص:۶۳۳

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: در فرض علم علاوه بر کفاره باید اگر اعمال مترتبه منی و مکه را انجام داده مجدداً همراه با حلق اعاده کند. آیه الله فاضل: صروره مخیر بین حلق و تقصیر می باشد و تقصیر مزبور کفایت می کند.

۲- [۲] . حکم سؤال قبل را دارد. آیه الله خامنه ای: حلق یا تقصیر باید در منی انجام شود. (مناسک حج، م ۴۱۷) آیه الله اردبیلی: بلکه علی الاظهر. آیه الله مکارم: کوتاه کردن مو کافی است ولی گرفتن ناخن به تنهایی کفایت نمی کند بنابر احتیاط.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: و مستحب است در وقت سر تراشیدن رو به قبله کند... و احوط آن است که از اطراف سر و ریش و شارب مو بگیرد و ناخن ها را بگیرد (مناسک شیخ، ص۷۹)..

فصل پنجم: واجبات بعد از اعمال منی

اشاره

واجب است بعد از تمام شدن اعمال منی، که سه چیز بود، مراجعت به مکه، برای اعمالی که در آنجا واجب است.

(۱۱۷۲) م - جایز است بلکه مستحب است روز عید که از اعمال منی فارغ شد بیاید به مکه برای بقیه اعمال حج و جایز است (۱) تأخیر بینـدازد تا (۲) روز یـازدهم و بعیـد نیست که جایز باشـد تأخیر تا آخر ذی حجه (۳)؛ بـه این معنی که روز آخر ذی حجه هم

اگر آمد و اعمال را به جا آورد مانع ندارد. (۴)

(۱۱۷۳) م - اعمالی که در مکه واجب است به جا بیاورد:

اول - طواف حج است که آن را «طواف زیارت» می گویند.

دوم - نماز طواف است.

سوم - سعی بین صفا و مروه است.

چهارم - طواف نساء است.

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: و بنابر احتیاط مستحب از روز یازدهم تأخیر نیفتد.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: در جواز تـأخیر از روز یازدهم خلاف است، احوط عـدم تأخیر است، اگرچه جواز تأخیر تا بعـد از ایام تشریق بلکه تا تمام ذی حجه بعید نیست، و محلّ خلاف جواز تکلیفی است نه وضعی (مناسک شیخ، ص۷۹).
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه تا آخر ایام تشـریق و از این روز تأخیر نینـدازد مگر در موارد عـذر و معـذور نیز باید پس از ایام تشریق در انجام اعمال مکه تعجیل کند.
۴- [۴] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه احوط آن است که تأخیر نیندازد..

پنجم – نماز طواف نساء است.

(۱۱۷۴) م – کیفیت طواف حج و نماز آن و سعی و طواف نساء و نماز آن، به همان نحو است که در طواف عمره و نماز آن و سعی گذشت، بدون هیچ تفاوت، مگر در نیت که اینجا باید به نیت طواف حج و سعی آن و طواف نساء به جا آورد. (۱)

(۱۱۷۵) م – جایز نیست (۲) طواف حج و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را قبل از رفتن به عرفات و به جا آوردن اعمال عرفات و مشعر و اعمال سه گانه منی به جا آورد در حال اختیار. (۳)

(۱۱۷۶) م – چند طایفه اند که برای آنها جایز است (۴) طواف حج و نماز و سعی و طواف (۵) نساء و نماز آن را، بعد از آنکه محرم به احرام حج شدند قبل از رفتن به

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: آنچه لازم است این است که باید این اعمال به ترتیب انجام شود و اگر کسی برخلاف ترتیب یاد شده انجام داد باید به گونه ای اعاده کند که ترتیب حاصل شود مثلًااگر اول سعی نمود و بعداً طواف کرد تنها اعاده سعی کافی است و بعد باید برود سراغ طواف نساء و نماز آن.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست و در صورتی که از روی ندانستن حکم شرعی مقدم بدارد، اکتفا به آنها مورد اشکال است، اگر چه خالی از وجه نمی باشد. (مناسک، مسأله ۴۱۲).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: و چنانچه با علم و عمد پیش از حلق یا تقصیر طواف نمود، واجب است طواف را بعد از حلق یا تقصیر اعاده نموده و یک گوسفند کفاره بدهد، چنان که گذشت. (مناسک، مسأله ۴۱۵).

۴- [۴] . آیه الله بهجت: اظهر جواز تقدیم برای صاحب عذر است و احوط آن است که تقدیم کند و بعد از آن اگر ممکن شود اعاده آن در ایام تشریق کند والّا در باقی ماه ذی حجه اعاده نماید و اگر ممکن نشد استنابه نماید علی الأحوط و اگر می داند (مورد چهارم) که در تمام ماه ممکن نمی شود، پس بی اشکال تقدیم واجب است و احوط جمع بین تقدیم و استنابه است (مناسک شیخ، ص ۸۰). آیه الله سبحانی: چهار گروه از کسانی که حج تمتع به جا می آورند می توانند همه اعمال مکه را پس از احرام برای حج و قبل از رفتن به عرفات مقدم بدارند این چهارگروه فرقی نمی کند که حج را نیابتاً انجام می دهند یا اصالتاً.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: احتیاطاً طواف نساء و نماز آن را رجاءاً مقدم بدارد و اگر بعد ممکن شد آن را اعاده نماید وگرنه برای اعاده آن نایب بگیرد. آیه الله بهجت: ... طواف نساء و نماز آن علی المشهور الأظهر.... (مناسک، مسأله ۴۱۷).

عرفات، به جا آورند (۱) و عمل آنها مجزی است:

اول – زن هایی که ترس آن دارند که در برگشتن حایض یا نفساء شوند و پاک نشوند و نتوانند بمانند تا پاک شوند. (۲)

ص:۶۳۷

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بر کسانی که می ترسند نتوانند از منی به مکه بازگردند، واجب است تمام اعمال مکه –حتی طواف نساء– را بر وقوف عرفات، مقدم بدارند و عمل آنها مجزی است، هرچند کشف خلاف شود، اما سایر طوایفی که ذکر می شوند نمی توانند طواف نساء را مقدم بدارند و آنها عبارتند از: ۱. کسانی که به جهتی مانند حیض یا پیری زیاد یا بیماری نمی توانند یا می ترسند که نتوانند اعمال مکه را پس از بازگشت از منی انجام دهند، بر اینها تقدیم طواف و سعی، واجب و مجزی است؛ ۲. کسانی که طواف و سعی در زمان خودش بر آنها حرجی است؛ بر این گروه تقدیم طواف و سعی، جایز و مجزی است؛ ۳. کسانی که خوف آن دارند که اعمال مکه در زمان خودش برای آنها ایجاد حرج کند، این گروه می توانند طواف حج و سعی را رجاءً مقدم کنند، که اگر بعداً معلوم شد واقعاً حرجی بوده مجزی است. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: و تا آخر ایام تشریق و یا حداکثر زمانی که در مکه هست پاک نشوند..

دوم – پیرمردها یا پیر زن هایی که عاجز باشند از طواف در موقع مراجعت، برای زیادی جمعیت (۱)، یا عاجز از برگشتن به مکه باشند. (۲)

سوم – اشخاص مریضی که بترسند در وقت ازدحام طواف کنند یا عاجز باشند از آن. (۳)

چهارم – کسانی که می دانند (۴) تا آخر ماه ذی حجه، به جهتی برای آنها ممکن نمی شود طواف و سعی. (۵)

ص:۶۳۸

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: پیرمرد یا پیرزنی که نمی توانند خودشان بعد از برگشتن از منی اعمال مکه را در ازدحام انجام دهند. آیه الله فاضل: و نتواند صبر کند تا ازدحام تمام شود یا صبر کردن مستلزم عسر و حرج باشد.

۲- [۲] . آیه الله خویی: کلمه مریض در مناسکی که متن معتمدالعروه است ذکر شده و در معتمد العروه، ج۵، ص۳۴۴ آمده است: «انما یجوز تقدیم الطواف للعاجز، کالشیخ الکبیر والمریض والمرأه التی تخاف الحیض». آیه الله سیستانی: مناط عسر است نه عجز.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: مناط در جواز تقدیم، معذور بودن عرفی و عسر و حرج است (کتاب الحج، ج ۵، ص ۲۹۵). آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: مریض یا معلول و هر کسی که بازگشت به مکه برای او مشکل باشد، یا طواف مشکل باشد در اثر ازدحام و مانند آن. آیه الله فاضل: و نتوانند تا رفع ازدحام در مکه بمانند یا با عسر و حرج مواجه می شوند.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: هر کس دیگری که عذر عرف پسند داشته باشد از اینکه اعمال را بعد از برگشتن از منی تا آخر ذی حجه و یا زمانی که در مکه هست خود انجام دهد. آیه الله سیستانی: کسانی که می ترسند برای آنها بازگشت به مکه میسر نشود.

۵- [۵] . آیه الله خامنه ای: به جا آوردن اعمال فوق، پیش از وقوف در عرفات و مشعر و اعمال منی در حال اختیار جایز نیست، اما این کار برای سه گروه جایز است که عبارتنداز: نخست، زنانی که می ترسند با ابتلاء به حیض یا نفاس پس از بازگشت به مکه مکرمه از انجام طواف و نماز آن باز بمانند، و نتوانند تا پاک شدن منتظر بمانند؛ دوم: مردان و زنانی که ناتوان از طواف و نماز آن پس از بازگشت به مکه از جهت زیادی ازدحام باشند، و یا اصولاً ناتوان از بازگشت به مکه باشند؛ سوم: بیمارانی که پس از بازگشت به مکه مکرمه، بر اثر ازدحام یا ترس از آن، از انجام طواف ناتوانند. (مناسک حج، م۴۲۵) آیه الله خویی، متعرّض این فرع نشده اند..

(۱۱۷۷) م – سه طایفه اول، اعمالی را که جلو انداختند، کافی است اگرچه بعد خلاف آن ظاهر شود، مثلاً زن حایض نشود و مریض خوب شود و ازدحام چندان نباشد که موجب مزاحمت شود، پس بر اینها لازم نیست اعاده اعمال گرچه احوط (۱) است.

(۱۱۷۸) م – طایفه چهارم که عقیده داشت نمی تواند اعمال را به جا آورد (۲)، اگر از جهت مرض (۳) و پیری و علیلی بود باز مجزی است، و اما اگر از جهت دیگر بود؛ مثل آنکه اعتقاد داشت سیل مانع می شود و بعد خلافش ظاهر شد باید اعاده کند اعمال را، بعد ازرجوع. (۴)

(۱۱۷۹) م – شخص محرم که به واسطه احرام حج، چیزهایی بر او حرام شد، که در سابق به تفصیل ذکر شد، در سه موقع و بعد از سه عمل به تدریج آنها بر

ص:۶۳۹

۱– [۱] . آیات عظام بهجت، خویی، زنجانی: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که بعد از برگشتن از منی، اگر ممکن شود در ایام تشریق وگرنه تا آخر ذی حجه طواف و سعی را دوباره به جا آورند. (مناسک فارسی، مسأله ۲۰۴). آیه الله مکارم: احتیاط به اعاده در صورت امکان ترک نشود.
۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: هرگاه بعد از بازگشت از منی به مکه برایش روشن شود که مانعی برای طواف و نماز و سعی او نبوده، بنابر احتیاط باید تمام اعمال مکه را اعاده نماید. آیه الله خویی: فتوای معظّم له در این مسأله به دست نیامد.
۳– [۳] . آیه الله سبحانی: بیماری و پیری جزء گروه های دوم و سوم هستند که گذشت و اعتقاد به سیل و امثال آن جزء گروه چهارم که در صورت کشف خلاف باید اعمال را اعاده کنند. آیه الله صافی: احوط آن است که پس از مراجعت از منی نایب بگیرند که اعمال آنها را انجام دهد و اگر بعد از مراجعت خلاف یقینی که داشت ظاهر شد اعاده لازم است بدون تفاوت بین صور مذکوره. آیه الله فاضل: و اگر احتمال حدوث مرض را می داد و بعداً مرض حادث نشد، مجزی نیست.
۴– [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: در همه موارد اعاده را موافق احتیاط استحبابی بیان کرده اند. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۱۷۶ مراجعه شود. آیه الله گلپایگانی: اعاده مستحب است. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۹۰). آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است..

او حلال می شود:

اول – بعد از تقصیر کردن یا سر تراشیدن در منی، که به آن همه چیز حلال می شود مگر بوی خوش و زن چنان که پیشتر ذکر شد (۱) و گفته شد که صید از جهت احرام نیز حلال می شود نه از جهت حرم. (۲)

دوم – بعد از به جا آوردن طواف زیارت و نماز آن و سعی بین صفا و مروه، به تفصیلی که گذشت، حلال می شود بر او بوی خوش (۳)، ولی زن بر او حرام است. (۴)

سوم – بعد از به جا آوردن طواف نساء و نماز آن، که در کیفیت مثل طواف و نماز عمره است که گذشت، حلال می شود بر او زن نیز، پس بعد از این سه عمل، همه چیز که به احرام حرام شده بود حلال می شود و اما صید کردن (۵) در حرم حرام است برای همه کس؛ چه مُحْرِم و چه مُحِلّ.

ص:۶۴۰

۱- [۱] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: در حاشیه مسأله ۱۱۴۱ گذشت که عقد و شهادت بر آن با حلق یا تقصیر جایز می شود. آیه الله مکارم: احتیاط در ترک صید است هرچند در خارج حرم باشد.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۴۱. آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب حرمت صید باقی است هرچند خارج از حرم باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: و این احوط است امّیا اقوی بودن آن در قبال قول به حلیت بعد از نماز طواف (و قبل از سعی) محتاج به تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۸۰).

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و حرمت صید خارج از حرم نیز بنابر احتیاط باقی است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صید و زن بر او حرام است و احوط در حج تمتّع آن است که پیش از طواف نساء و نماز آن از بوی خوش نیز اجتناب نماید.

۵- [۵] . آیه الله بهجت: امّا کندن گیاه و درخت حرم و شکار در حرم گفته شد که حرمتش اختصاص به محرم ندارد و شامل غیر محرم نیز هست و در مسأله ۴۱۲ مناسک آمده است ولی حلیت صید احرامی، به مجرّد تمامیت مناسک منی، بی وجه نیست. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: فقط چیزی که از حرامها باقی می ماند شکار است که تا ظهر روز سیزدهم حرام است، بنابر احتیاط واجب. آیه الله زنجانی: و همچنین سایر محرمات حرم –مانند کندن گیاه– بر حرمت خود باقی است..

(۱۱۸۰) م - کسانی که به واسطه عذر؛ مثل پیری و خوف حیض، طواف زیارت و طواف نساء را مقدّم داشتند (۱)، بوی خوش و زن بر آنها حلال نمی شود و تمام محرّمات بعد از تقصیر یا حلق حلال خواهد شد.

(۱۱۸۱) م - طواف نساء اختصاص به مرد ندارد بلکه بر زن و خنثی و خصی و بچه ممیز نیز لازم است که اگر طواف نساء نکنند زن به همان تفصیل که سابق گفته شد بر آنها حلال نمی شود و نیز اگر زن آن را ترک کند مرد بر او حلال نمی شود، بلکه طفل غیر ممیز، اگر ولی او را محرم کرد باید او را به احتیاط واجب (۲) طواف نساء بدهد (۳) تا بعد از بالغ شدن، زن یا مرد بر او حلال شود. (۴)

(۱۱۸۲) م - طواف نساء و نماز آن (۵)، اگرچه واجب است و بدون آن زن حلال

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۱۷۶ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است... .

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: بر ولی یا کسی که به اذن او کودک را احجاج کرده واجب است کودک را طواف نساء بدهد وگرنه بعد از بلوغ، همسر بر او حرام خواهد بود.

۴- [۴] . آیه الله تبریزی: بعد از طواف حج و نماز و سعی، ظاهراً عقد حلال می شود، ولکن بنابر احتیاط استمتاعات جایز نمی شود، گرچه اظهر اختصاص حرمت به جماع است. آیه الله خویی: حکم صبی ممیز، مانند حکم مرد است. (مستفاد از المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۴۳) ولی راجع به صبی غیر ممیز که او را به حج می برند فتوای ایشان در دست نیست. آیه الله سبحانی: همه کسانی که حج و یا عمره مفرده انجام می دهند باید به جا آورند و اگر کسی انجام ندهد و بمیرد باید برای او نایب بگیرند و هزینه نایب از ترکه برداشته شود. آیه الله سیستانی: همان گونه که گذشت، با حلق یا تقصیر، عقد حلال می شود و اما حلیت استمتاع در صبی هم متوقّف است بر طواف نساء، پس اگر بالغ شد و هنوز طواف نساء نکرده، نمی تواند از همسرش استمتاع ببرد. آیه الله فاضل: مجنون و مغمی علیه را نیز اگر مُحْرِم کرده اند، طواف نساء بدهند تا در صورت افاقه زن یا مرد بر آنها حلال شود. آیه الله گلپایگانی: متعرض خصی و خنثی نشده اند ولیکن در مورد مجنونی که ولیش او را محرم کرده، طواف نساء را لازم می دانند.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: اگرچه از اجزاء واجب حج است و باید در ذی حجه انجام گیرد، و بدون آن....

نمی شود، لیکن رکن نیست و ترک عمدی آن موجب باطل شدن حج نمی شود، بلکه واجب است بر کسی که حج کرده آن را به جا آورد (۱) و اگر به جا نیاورد زن بر او حلال نمی شود، بلکه (۲) آنچه از زن بر او حرام شده بود؛ مثل عقد کردن و خطبه کردن و شاهد شدن نیز بر او حلال نمی شود، بنابر احتیاط واجب. (۳)

(۱۱۸۳) م - جایز نیست مقدم داشتن (۴) سعی را بر طواف زیارت یا بر نماز آن اختیاراً و جایز نیست مقدم داشتن طواف نساء را بر طواف زیارت و بر سعی اختیاراً و اگر مقدم داشت اعاده کند تا ترتیب حاصل شود.

(۱۱۸۴) م - جایز است طواف نساء را قبل از سعی به جا آورد در حال ضرورت، مثل ترس از حیض و نتوانستن اقامت به مکه تا زمان پاکی، لیکن احتیاط در آن است که نایب بگیرد که بعد از آن به جا آورد. (۵)

ص:۶۴۲

۱- [۱] . آیه الله بهجت: با مباشرت خودش با امکان و با استنابه با عدم امکان مباشرت علی الأحوط (مناسک شیخ، ص۸۱).
۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: فتوای معظّم له در این فرع یافت نشد.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: نزدیکی با زن بنابر اقوی و سایر استمتاعات بنابر احتیاط بر او حرام است ولی عقد کردن و شاهد عقد شدن و خواستگاری کردن برایش حلال می شود اگرچه احتیاط مستحب آن است که تا طواف نساء و نماز آن را به جا نیاورده، از این اعمال نیز اجتناب کند. آیه الله بهجت: تا آن را به جا نیاورد زن بر او حلال نمی شود حتّی عقد کردن و شهادت دادن بر آن علی الأحوط (مناسک شیخ، ص۸۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و ظاهر این است که بتواند بعد از طواف و سعی عقد نماید ولی لذت بردن از زن برایش جایز نیست بنابر احتیاط، اگرچه اظهر جواز غیر از جماع است. آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: پس از تراشیدن و یا کوتاه کردن مو، بنابر اقوی جایز است زن عقد کند و شاهد عقد باشد. آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و به احتیاط واجب ادای شهادت هم ننماید.
۴- [۴] . آیه الله خویی: سعی باید بعد از طواف و نماز طواف به جا آورده شود و اگر پیش از طواف یا نماز آن آورده شود، لازم است بعد از آنها اعاده شود.
۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط چنانچه بعد از سعی بتواند طواف نساء را با شرایط آن به جا آورد، باید آن را اعاده کند و اگر نتواند برای اعاده آن نایب بگیرد.

(۱۱۸۵) م - اگر سهواً طواف نساء را قبل از سعی به جا آورد یا به واسطه ندانستن حکم مقدم بدارد، طواف و سعیش صحیح است (۱) و احتیاط در اعاده طواف است. (۲)

(۱۱۸۶) م - اگر طواف نساء را سهواً (۳) به جا نیاورد تا برگشت از حج، پس اگر می تواند باید خودش برگردد و به جا بیاورد و اگر نمی تواند یا مشقت دارد نایب بگیرد و پس از به جا آوردن، زن به او حلال می شود. (۴)

(۱۱۸۷) م - اگر کسی طواف واجب را - چه طواف عمره و چه طواف حج و چه

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حکم آن در مسأله قبلی گذشت که مجزی است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط، لازم است آنها را بعد از سعی اعاده کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف زیارت و سعیش صحیح است و اعاده طواف نساء با نمازش بعد از سعی احوط است و اگر خودش نمی تواند اعاده کند نایب بگیرد. آیه الله سبحانی: اگر سهواً و یا از روی جهل مقدم داشته اعاده آن بعد از سعی مستحب است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: احتیاط در اعاده طواف نساء ترک نشود.

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، خامنه ای، سیستانی، فاضل: یا عمداً. آیه الله سبحانی: فراموش کرد و یا عمداً و یا جهلاً به جا نیاورد؛ و خود نیز احتیاطاً نماز آن را در محلی که هست بخواند.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: اگر کسی طواف نساء را به جا آورد ولی نمازش را ترک کرده یا صحیح نخوانده باشد، همسرش بر او حرام نمی شود، ولی باید نماز طواف نساء را در صورت امکان پشت مقام در مکه مکرمه و اگر نمی تواند در محلی که هست بخواند. (استفتاء ش ۱۷۰۱۵۱).

طواف نساء - فراموش کرد و برگشت و با زن نزدیکی کرد، باید یک هدی در مکه قربانی (۱) کند و احتیاط (۲) آن است که شتر (۳) باشد و اگر می تواند، خودش برود و طواف و نماز آن را به جا آورد. و احتیاطاً در غیر طواف نساء سعی را هم به جا آورد (۴) و اگر

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: باید یک شتر در مکه نحر کند و هر کدام از این سه طواف را با نماز آن اعاده نماید و در طواف حج و عمره اعمال مترتبه را نیز اعاده کند و اگر نمی تواند خود بازگردد و انجام دهد استنابه کند. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: برای فراموشی طواف عمره در مکه و برای فراموشی طواف حج در منی قربانی نماید، و قربانی کردن یک گوسفند کافی است.]و از مناسک آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی استفاده می شود که: این حکم در طواف نساء نیست. (مناسک، مسأله ۳۲۷)(. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که تمام طواف یا بعض آن را فراموش کند و یادش نیاید تا به شهر خود برگردد و برای او مشکل باشد که به مکه مراجعت نماید و آنچه را فراموش کرده به جا آورد واجب است نایب بگیرد که برای او طواف کند و در این صورت بنابر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد. آیه الله صافی بعد از «برای او طواف کند» می فرماید: و نماز طواف بخواند و بنابر احتیاط لازم سعی هم بنماید و در این صورت بنابر احتیاط واجب هدی بفرستد، و احوط آن است که شتر باشد، و در مواردی که گفته شد باید وجوباً یا احتیاطاً بعد از اتمام و نماز طواف، اعاده نماید، نایب نیز به همان شرح عمل کند. (مناسک فارسی، م ۱۰۴) آیه الله فاضل: در صورتی که نسیان مبدّل به علم شود و استمرار نداشته باشد کفاره دارد والّا چیزی بر او نیست. آیه الله مکارم: قربانی کردن گوسفند و اعاده سعی احتیاط مستحب است.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط مستحب است و گوسفند کفایت می کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: اگر پس از احرام بستن برای حج فهمید که طواف عمره را به جا نیاورده و یا پس از گذشتن از ماه ذی حجه فهمید که طواف حج را به جا نیاورده و یا پس از بازگشت به وطن متوجه شد که طواف عمره و یا حج را انجام نداده است، اعاده سعی لازم نیست و در مواردی که در عمره سعی را احتیاطاً باید اعاده کند، بنابر احتیاط واجب اعاده تقصیر نیز لازم است. آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت وقت متذکر شود، باید سعی را اعاده کند و اگر بعد از آن باشد، مثلاً طواف عمره را پس از وقوف در عرفات متذکر شود یا طواف حج را پس از پایان ذی حجه متذکر شود طواف را قضا می کند و اعاده سعی لازم نیست و تا طواف را خودش یا نایبش انجام نداده اند آنچه بر او حرام شده است حلال نمی شود..

نمی تواند یا مشقت دارد نایب بگیرد.

(۱۱۸۸) م - اگر کسی طواف را - چه طواف عمره (۱) یا طواف زیارت - از روی جهل به مسأله به جا نیاورد و برگشت به محلّ خود، باید حج را اعاده کند و یک شتر قربانی (۲) کند.

ص:۶۴۵

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: درباره طواف زیارت به ذیل سؤال ۶۷۰ مراجعه شود لکن در باب طواف عمره تمتع چنانچه از روی جهل به حکم ترک کند حج را در سال بعد اعاده کند ولی کفاره ندارد. اما چنانچه تارک طواف عمره تمتع قبل از رفتن به عرفات متوجه شد و فرصت جبران نداشت حج او به افراد بدل شده و باید بعد از آن عمره مفرده بیاورد و حج را نیز در سال بعد قضا کند. آیه الله فاضل: کفّاره در طواف عمره بنابر احتیاط است.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط. آیه الله بهجت: وجوب ذبح یک شتر مطلقا حتّی در حال علم و عمد موافق احتیاط است که در مسأله ۵۳۲ هم گذشت (مناسک شیخ، ص۳۵). آیه الله تبریزی: کفاره دادن یک شتر در ترک طواف حج از روی جهل به مسأله است، و اما در طواف عمره تمتع چنانچه از روی جهل به مسأله ترک شد، هرچند باید حج را در سال آینده اعاده کرد ولی کفاره ندارد. آیه الله خویی: اگر کسی طواف عمره تمتع را از روی علم یا از روی جهل ترک کند به نحوی که قبل از وقوف عرفات نتواند آن را تدارک نماید عمره و حتی احرام عمره اش باطل می شود و باید در سال دیگر حج را اعاده نماید و کفاره مذکوره اختصاص دارد به موردی که طواف حج را از روی جهل ترک کرده باشد. آیه الله سبحانی: اگر طواف حج تمتع را ترک کند باید یک شتر در مکه قربانی کند و حج را اعاده نماید ولی اگر طواف عمره تمتع را از روی جهل به حکم ترک کند باید حج را در سال بعد اعاده کند ولی کفاره ندارد. آیه الله سیستانی: کفاره در مورد طواف عمره مبنی بر احتیاط واجب است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چون احتمال می دهد در احرام باشد، احتیاطاً از نزدیکی با زن قبل از انجام عمره مفرده دوری نماید و یک شتر قربانی کند. آیه الله فاضل: اگرچه با زن هم نزدیکی نکرده باشد. آیه الله مکارم: در ترک طواف عمره، قربانی احتیاط مستحب است و در طواف حج، احتیاط واجب است..

استفتائات اعمال بعد از منی و طواف نساء

(۱۱۸۹) س - اگر کسی تنها این ترس را داشته باشد که بعد از برگشت از منی، در اثر ازدحام نتواند طواف کند یا به مشقت بیفتد، آیا می تواند اعمال حج را مقدم دارد یا نه؟

ج - موردِ جوازِ تقدیم نیست و نمی تواند مقدم بدارد. (۱)

(۱۱۹۰) س - اعمال حج را به جهت خوف حیض، بر اعمال منی مقدم داشت، ولی چون طواف یا سعی را قطع کرده بود، به طوری که می باید اتمام و اعاده کند و چنین کرد، آیا بعد از اعمال منی بر او چیزی نیست؟ (۲)

ص:۶۴۶

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: می تواند احتیاط کند و اعمال حج را مقدم بدارد و پس از بازگشت از منی اگر نتوانست اعمال را اعاده کند، نایب بگیرد. آیه الله بهجت: تقدیم اعمال مکه برای کسی که پس از بازگشت از منی از ازدحام جمعیت می ترسد، جایز است ولی احتیاطاً بعد از برگشت از منی اعمال را تکرار کند و در صورت عدم امکان نایب بگیرد (مناسک، س۱۶۷). آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: احتیاط آن است که مقدم دارد و بعداً اگر نتوانست برای طواف نایب بگیرد. آیه الله زنجانی: در مورد اول تقدیم طواف و سعی واجب و مجزی است و در مورد دوم می توانند رجاءً مقدم کنند ولی اگر کشف خلاف شد مجزی نیست و تقدیم طواف نساء در هیچ یک از دو مورد جایز نیست. آیه الله سبحانی: افرادی که دارای روحیه ضعیف هستند و یا حالت وسواسی و ترس از جمعیت دارند این حالت صرفاً مجوز تقدیم اعمال مکه بر وقوفین نمی شود. آیه الله سیستانی: کسانی که بازگشت به مکه برای آنها مشکل است و یا طواف نمودن بعد از بازگشت از منی به علّت ازدحام شدید جمعیت یا غیر آن برای آنها مشکل است می توانند مقدّم دارند (مناسک، مسأله ۴۱۲).

۲- [۲] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۱۷۶ مراجعه شود. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: تقدیم سعی و طواف نساء بر وقوف مجزی نیست گرچه احوط تقدیم سعی و اعاده آن است، بلی کسی که از بازگشت به مکه می ترسد همه اعمال مکه را می تواند مقدم کند. (مناسک، مسأله ۴۱۷ و۴۱۸)..

امکان ارائه محتوا وجود ندارد

ص:

(۱۱۹۴) س – کسانی که اعمال حج را مقدم بر وقوفین می نمایند، آیا باید اقرب زمان به موقفین را رعایت کنند؟

ج – لازم نیست.

(۱۱۹۵) س – تشخیص عذر برای کسانی که اعمال حج را مقدم می دارند، بر عهده خود آنان است یا بر عهده گردانندگان گروه و مسؤولین؟

ج – تشخیص با خود مکلّف است. (۱)

(۱۱۹۶) س – کسی که او را به وسیله تخت طواف می دهند، آیا می تواند اعمال حج خود را بر وقوفین مقدم بدارد؟

ج – اگر در هر صورت باید او را طواف دهند و عذر دیگری نیست، نمی تواند مقدم بدارد. (۲)

(۱۱۹۷) س – کسی که اعمال حج را بر وقوفین مقدم می دارد، آیا می تواند طواف نساء را بعد از وقوفین و اعمال دیگر انجام دهد؟

ج – بنابر احتیاط در موردی تقدیم بدارند که هر سه عمل را مقدماً انجام دهند. (۳)

۱– [۱] . آیه الله زنجانی: یعنی حاجی باید ببیند معمول مردم، وضعیت وی را عذر می دانند یا خیر و علم وسواس و علم کسی که کمترین دشواری را عذر می داند، ملاک نیست و باید به متعارف رجوع کند.

۲– [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب.

۳– [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط طواف نساء و نماز آن را رجاءاً مقدم بدارد و پس از اعمال منی، آن را اعاده نماید و اگر نتوانست نایب بگیرد. آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۱۷۶ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: تأخیر طواف نساء مانعی ندارد. آیه الله مکارم: هر سه عمل را مقدّماً انجام دهد. مراجعه شود به مسأله ۱۱۷۶..

(۱۱۹۸) س - شخصی که می تواند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارد، اگر جهلاً بدون احرام، اعمال مکه را انجام داد چه صورتی دارد؟

ج - کفایت نمی کند (۱) و باید یا قبل از وقوفین آنها را با احرام اعاده کند و یا بعد از وقوفین و اعمال منی، آنها را به جا آورد.

(۱۱۹۹) س - آیا می تواند اعمال مکه را به نایب واگذارد، در صورتی که می تواند تأخیر بیندازد تا خود به جا آورد؟

ج - با فرض اینکه می تواند خودش به جا آورد، ولو با تأخیر، تا آخر وقت نمی تواند نایب بگیرد.

(۱۲۰۰) س - در مناسک فرموده اید وقت انجام اعمال حج تا روز یازدهم است و بعید نیست که تا آخر ماه ذی حجه نیت کند، در صورتی که وقت انجام مناسک حج تا روز یازدهم باشد، اگر تأخیر انداخت چون محتمل است ظرف وجوب منقضی شده باشد آیا معصیت نموده است؟

ج - معصیت نیست. (۲)

(۱۲۰۱) س - کسی که از منی برگشته و هنوز اعمال واجب مکه را انجام نداده، آیا می تواند طواف مستحبی انجام دهد و نیز در حال احرام عمره تمتع آیا می تواند قبل از انجام عمره، طواف مستحبی انجام دهد؟

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر شخصی به دلیل عذر، اعمال مکه را مقدّم داشت، بعداً کشف شد که اعمال را بدون احرام انجام داده، به آن اکتفا نکند و احتیاطاً طواف و نماز و سعی را اعاده کند (مناسک، س۱۶۸). آیه الله سبحانی: و باید با احرام انجام دهد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۱۷۲ مراجعه شود..

ج (۱) – احتیاطاً ترک نماید. (۲)

(۱۲۰۲) س – آیا بعد از انجام اعمال منی، قبل از انجام اعمال مکه، می توان از مکه خارج شد یا خیر؟

ج – مانع ندارد. (۳)

(۱۲۰۳) م – اگر شخص، چندین عمره مفرده به جای آورده باشد و در هیچ کدام طواف نساء نکرده باشد، یک طواف نساء برای تمام آنها کفایت می کند. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: در حج تمتع تا طواف واجب خود -ولو طواف نساء- را انجام نداده نمی تواند طواف مستحب بکند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: می تواند. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: می تواند، ولی متمتع پس از احرام حج و قبل از خروج به عرفات، به احتیاط واجب نباید طواف مستحبی کند، هرچند طواف حج را مقدم داشته باشد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است. آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که تا اعمال حج تمام نشده، از مکه خارج نشود. آیه الله خامنه ای: ولی باید خروج به نحوی باشد که بتواند مناسک باقی مانده را در وقت خودش انجام دهد. (مناسک حج، س ۳۵) آیه الله خویی: جایز نیست. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۱۳). آیه الله سبحانی: احتیاط آن است که تا اعمال را تکمیل نکرده خارج نشود. آیه الله فاضل: احتیاط واجب این است که تا اعمال حج تمام نشده از مکه خارج نشود، مگر اینکه اطمینان داشته باشد که برای اتمام اعمال برمی گردد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: باید برای هر یک از آنها یک طواف نساء به جا آورد. آیات عظام بهجت، سبحانی، فاضل: بنابر احتیاط، برای هر کدام یک طواف نساء انجام دهد. آیه الله تبریزی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد ولی احتیاط این است تا طواف عمره مفرده را انجام نداده، محرم به احرام جدید نشود. آیه الله خامنه ای: واجب است برای هر عمره مفرده جداگانه طواف نساء به جا آورد، اگرچه تحلّل با طواف نساء واحد بعید نیست. (مناسک حج، س ۸۳) آیات عظام خویی، زنجانی، صافی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد. (مستفاد از مسأله ۶۸ استفتائات). آیه الله سیستانی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد بنابر احتیاط واجب..

(۱۲۰۴) م - احتیاط آن است که نایب در طواف نساء، نیت مافی الذمه کند، گرچه می تواند به نیت منوب عنه انجام دهد. (۱)

(۱۲۰۵) س - آیا پیش از به جا آوردن طواف نساء و بعد از انجام حلق و اعمال بعدی، تمام انواع تلذّذ و تمتّع از زن حرام است و یا اختصاص به جماع دارد؟

ج - از مطلق تلذّذ از زن باید اجتناب نماید. (۲)

(۱۲۰۶) س - آیا تأخیر طواف نساء از سعی تا چند روز، جایز است یا خیر؟

ج - مانع ندارد. (۳)

(۱۲۰۷) س - شخصی بعد از حج، ازدواج کرد و دارای فرزند شد، بعداً متوجه می شود که در حج، طواف نساء را به جا نیاورده است، حال که متوجه شده است، حکم زن و فرزند او چگونه است و نسبت به طواف باید چه کند؟

ج - با فرض جهل، فرزند او حکم حلال زاده را دارد ولی عقد ازدواج باطل است (۴)

۱- [۱] . آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به نیت منوب عنه انجام دهد (ملحق، سؤال ۳۶۱). آیه الله زنجانی: به نیت منوب عنه انجام دهد و انجام به قصد ما فی الذمه نیز صحیح است. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: طواف نساء به نیت منوب عنه انجام شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف نساء را باید به نیت منوب عنه به جا آورد (توضیح المسائل، م۲۰۵۷). آیه الله خامنه ای: واجب است به نیابت از منوب عنه طواف نساء را انجام دهد. (مناسک حج، م۹۹)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط واجب. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب. مراجعه شود به مسأله ۱۱۸۱ و۱۱۸۲.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: ولی نباید از ماه ذی حجه به تأخیر بیفتد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: ظاهراً عقد صحیح است و نیاز به تجدید ندارد ولی مادامی که طواف نساء و نماز آن را خودش و در صورت عذر نایبش انجام نداده اند، جماع و همچنین بنابر احتیاط واجب سایر استمتاعات بر او حرام است. آیه الله بهجت: تا طواف نساء به جا نیاورد زن حلال نیست ولی عقد صحیح است و فرزند حلال زاده است، بنابر این اگر نتواند شخصاً طواف نساء را به جا آورد نایب بگیرد که طواف نساء و نمازش را انجام دهد.

و باید طواف نساء را انجام دهد و اگر بخواهد بعد از آن تجدید عقد نماید. (۱)

(۱۲۰۸) س - مردی به زنش گفت وظیفه من طواف نساء است ولی تو باید طواف رجال به جا آوری! زن به جای نیت «طواف نساء» «طواف رجال» ذکر کرد، آیا کافی است یا نه؟

ج - اگر منظورش ادای وظیفه است، مانع ندارد.

(۱۲۰۹) س - کسی که عمره مفرده انجام می داد، بدون اینکه تقصیر کند، طواف نساء رابه جا آورد، آیا وظیفه او چیست و عمره او باطل است یا نه؟

ج - عمره باطل نمی شود، لیکن باید بعد از تقصیر، طواف نساء را اعاده (۲) نماید و بدون آن حرمت نساء باقی است.

(۱۲۱۰) س - شخصی پس از مراجعت از مکه شک می کند که طواف نساء حج یا عمره مفرده را به جا آورده یا نه، چه وظیفه ای دارد؟

ج - (۳) اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف نساء را انجام

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: عقد ازدواج آنها صحیح و احتیاط استحبابی در اعاده عقد بعد از طواف نساء است.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۸۹۸ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: و اگر به وطن بازگشته خود تقصیر کند و برای طواف نساء و نماز آن چنانچه برگشتن مشقت دارد استنابه کند و احتیاطاً علاوه بر نایب نماز طواف نساء را خودش نیز بخواند. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر توانست خودش به جا آورد و الاّ نایب بگیرد. آیه الله زنجانی: اگر قبل از تمتع از نساء، شک کرده، باید طواف نساء را انجام دهد و اگر بعد از تمتع، شک کرده چنانچه احتمال بدهد هنگام استمتاع، به رعایت جهات شرعی توجه داشته

دهد (۱) و همچنین است در صورت التفات (۲) علی الأحوط، بلکه خالی از قوت نیست.

(۱۲۱۱) س – اگر کسی بعد از شوط چهارم طواف نساء عمره مفرده، با زوجه خود مواقعه نماید، آیا مانند طواف نساء حج است که به حج لطمه ای وارد نکرده و کفاره هم ندارد؟

ج (۳) – بلی، عمل صحیح است و کفاره ندارد، اگرچه حرام مرتکب شده است. (۴)

ص:۶۵۳

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر شک بعد از عمل مواقعه با زوجه برایش حاصل شد، به آن اعتنا ننموده و بنابر انجام آن گذارد. آیه الله سبحانی: اگر قبل از به پایان رسیدن ماه ذی الحجه شک کند باید خود وی و یا در صورت عدم امکان نائب او طواف نساء و نماز آن را انجام دهد و اگر پس از خروج ماه ذی الحجه چنین شکی رخ داد، اعتنا نکند (مناسک، م ۵۲۵). آیه الله سیستانی: باید طواف نساء را انجام دهد و اگر معذور است یا مشقت دارد نایب بگیرد. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب در صورت اوّل، ولی در صورت بعد طواف نساء لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اگر التفات به وجوب آن داشته و شک دارد که انجام داده یا نه، بعید نیست انجام آن واجب نباشد، اگر چه احتیاط خوب است (آداب و احکام حج، مسأله ۹۱۵).

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اگر توانست خودش به جا آورد والاّـ نایب بگیرد. آیه الله سبحانی: بعد از نیمه اول طواف نساء یعنی سه شوط و نیم، و باید استغفار کند و طوافش را با تحصیل طهارت تمام کند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: قبل از اتمام شوط پنجم کفاره دارد، بنابر احتیاط و بعد از شوط پنجم کفاره ندارد البته این مسأله را درباره حج دارند نه عمره مفرده. (مستفاد از مناسک، مسأله ۲۲۲) به ذیل مسأله ۳۱۸ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: چنانچه این عمل بعد از سعی بوده، عمره باطل نمی شود، ولی قبل از شوط پنجم کفاره دارد، بلکه احوط کفاره است مطلقاً.

(۱۲۱۲) س – به جا نیاوردن طواف نساء از روی جهل، همانند طواف حج و عمره است که باید حج را اعاده کند و شتر قربانی نماید؟ چنان که در مسأله ۱۷ فصل پنجم حج در مناسک می فرمایید؟

ج – ترک طواف نساء، حج را باطل نمی کند و کفاره ندارد، ولی حرمت نساء بدون آن باقی است و ارتکاب آن کفاره دارد. (۱)

(۱۲۱۳) س – شخصی قبل از طواف نساء با زوجه خود ملاعبه نموده و از روی شهوت به او دست زده است، آیا کفاره دارد؟

ج – کفاره دارد مگر در صورت جهل. (۲)

(۱۲۱۴) س – زنی که اعمال حج خود را بر وقوفین مقدم داشته، بعد از سعی حایض می شود، شوهرش در همان وقت به نیابت از او طواف نساء را انجام می دهد، آیا این نیابت صحیح است؟

ج – صحیح نیست و تقدیم برای کسی است که خودش طواف می کند و احتیاط آن است که اکتفا به آنچه مقدم داشته هم نکند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر در صورت جهل و نسیان. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، زنجانی، سبحانی، سیستانی، مکارم: در صورت فراموشی یا ندانستن مسأله کفاره ندارد.

۲- [۲] . آیات عظام اردبیلی، بهجت، زنجانی، سبحانی، سیستانی، فاضل: یا نسیان. به مسأله ۱۱۸۲ مراجعه شود. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب، ولی در صورت فراموشی یا ندانستن مسأله کفاره ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: طواف حج و نماز آن و سعی صحیح است و طواف نساء و نماز آن را پس از بازگشت از منی به جا آورد و نیابت شوهرش صحیح نیست.

(۱۲۱۵) س – اگر نـایب طواف نساء را به جا نیاورد، آیا فقط زن بر او حرام است یا ذمه اش هم مشـغول است، هرچنـد بعـد از مردن باشد، که باید برای او قضا کند؟

ج – ذمه او هم مشغول است، ولی خودش باید در حیاتش انجام دهد و اگر نمی تواند نایب بگیرد. (۱)

(۱۲۱۶) س – شخصـی طـواف نسـاء عمره مفرده را فراموش کرده و بعـد برای عمره تمتـع محرم شـده است، آیـا طـواف نسـاء فراموش شده را، بعد از انجام اعمال عمره تمتع به جا آورد یا قبل از آن؟

ج – می تواند بعد از انجام اعمال عمره تمتع به جا آورد و اگر تأخیر بیندازد، طواف

ص:۶۵۵

۱- [۱] . آیـه الله بهجـت: و چنـانچه قبـل از تـدارک فـوت نمایـد، احتیـاط ایـن اسـت که از ترکه اش قضـای آن آورده شـود. (مناسک، مسأله ۴۲۵). آیه الله خویی، آیه الله فاضل: در صورت عـدم تـدارک در زمان زنـده بودنش، بنابر احتیاط باید قضای آن از ترکه او به جـا آورده شود. (مناسـک عربی، مسأله ۴۲۰). آیه الله زنجـانی: و اگر در زمـان حیاتش تـدارک نکرد واجب است وصـیت کنـد و در هر صورت –وصـیت کنـد یا نه– مسؤولیت انجام طواف نساء بر عهده ولی اوست و هزینه آن از اصـل ترکه خارج می شود؛ مگر متبرعی پیدا شود یا خودش وصـیت نافذی کرده باشد که از ثلث حساب کنند. آیه الله سبحانی: اگر بمیرد از ترکه او کسـی را اجیر کننـد تـا طواف نسـاء را به نیـابت از او و به نیت آنچه بر ذمه نـایب بوده است به جـا آورد ولی ترک طواف نساء از جانب نائب نسبت به منوب عنه اثری از جهت حرمت نساء ندارد..

نساء حج، کفایت از آن می کند. (۱)

(۱۲۱۷) س - کسی که طواف نساء عمره مفرده را به جا نیاورده و بعد از آن حج افراد به جا می آورد، آیا طواف نساء حج افراد کفایت می کند؟

ج - کفایت می کند. (۲)

(۱۲۱۸) س - پیرمردان و پیر زنانی که عمل زناشویی از آنان ممکن نیست و ازدواج هم نمی کنند و نیز کسی که عنّین است، آیا اگر طواف نساء را نیاورند اشکال دارد؟

ج - گرچه طواف نساء جزو اعمال نیست، لکن عمل واجبی است که باید انجام داده شود. (۳)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بنابر اقوی طواف نساء عمره مفرده را مستقلاً به جا آورد. آیه الله بهجت: در این مسأله و مسأله بعدی به ذیل مسأله ۱۲۰۳ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: صحّت احرام جدید قبل از طواف نساء عمره مفرده محلّ اشکال است. آیه الله خامنه ای: کفایت نمی کند، گرچه زن بر او حلال می شود. (مناسک حج، س ۸۳) آیات عظام خویی، زنجانی، صافی: کفایت نمی کند. آیه الله سبحانی: باید قبل از انجام اعمال عمره تمتع طواف نساء را انجام دهد و سپس به اعمال عمره بپردازد و طواف نساء حج بنابر احتیاط کفایت از آن نمی کند. آیه الله سیستانی: کفایت نمی کند بنابر احتیاط. آیه الله فاضل: کفایت نمی کند و برای عمره مفرده بنابر احتیاط واجب یک طواف نساء دیگر به جا آورد.

۲- [۲] . مانند سؤال قبل است. آیه الله اردبیلی: کفایت نمی کند. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سبحانی: کفایت نمی کند و به ذیل سؤال ۱۸۵ و ۱۲۱۱ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: طواف نساء از اجزاء واجب حج یا عمره مفرده است و بر عِنّین و کسانی که نمی تواند زناشویی کنند نیز واجب است..

مستحبات طواف حج و نماز آن و سعی (۱)

(۱)

(۱۲۱۹) م - آنچه که از مستحبات در طواف عمره و نماز آن و سعی ذکر شد اینجا نیز جاری است و مستحب است شخصی که به جهت طواف حج می آید، در روز عید قربان بیاید و بر درب مسجد بایستد و این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ اعِنّی عَلی نُسُکِکَ وَسَلِّمْنی لَهُ وَسَلِّمْهُ لی أَسْأَلُکَ مَسْأَلَهَ الْعَلیلِ الذَّلیلِ المُعْتَرِفِ بِذَنْبِهِ أنْ تَغْفِرَ لی ذُنُوبی وَأنْ تُرْجِعَنی بِحاجَتی، أَللَّهُمَّ انِّی عَبْدُک وَالْبَلَدُ بَلَدُک وَالبَیْتُ بَیْتُک جِئْتُ أَطْلُبُ رَحْمَتَک وَأؤُمُّ طاعَتَک مُتَّبِعاً لِاَمْرِک راضِیاً بِقَدَرِک أسْأَلُک مَسْأَلَهَ المُضْطَرِّ إلَیْک الْمُطیعِ لِاَمْرِک المُشْفِقِ مِنْ عَذابِک الْخائِفِ لِعُقُوبَتِک أنْ تُبَلِّغَنی عَفْوَک وَتُجیرَنی مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِک».

پس به نزد حجر الأسود بیاید و استلام و بوسه نماید و اگر بوسیدن ممکن نشد، دست به حجر مالیده و دست خود را ببوسد و اگر آن هم ممکن نشد مقابل حجر ایستاده و تکبیر بگوید و بعد آنچه در طواف عمره به جا آورده بود به جا آورد.

ص:۶۵۷

۱- [۱] . آیه الله مکارم: این اعمال را به قصد رجا و امید مطلوبیت به جا آورد..

فصل ششم: بیتوته در منی

اشاره

(۱۲۲۰) م - واجب است بر حاج که شب یازدهم ذی حجه و شب دوازدهم را در منی بیتوته کند؛ یعنی در آنجا بماند از غروب آفتاب (۱) تا نصف شب. (۲)

(۱۲۲۱) م - چند طایفه باید در شب سیزدهم نیز تا نصف شب بمانند:

اول - کسی که صید کرده است در احرام، و احتیاط واجب (۳) آن است که اگر صید

۱- [۱] . آیه الله نوری: از غروب شرعی.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: یا از نصف شب تا طلوع فجر. آیه الله بهجت: تا مابعد نصف شب (مناسک شیخ، ص ۸۳) آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم: می توانند از سر شب تا بعد از نیمه شب و یا از قبل از نیمه شب تا طلوع فجر در آنجا بماند. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۲۲۴ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: در شب یازدهم، حاجی مخیر است بین «بیتوته نیمه اول شب» و بین «اصباح» یعنی باید از غروب شب یازدهم تا نیمه شب در منی به سر برد و یا اینکه هنگام طلوع فجر، در منی حضور داشته باشد و در شب دوازدهم و همچنین شب سیزدهم -بر کسی که واجب است- باید از غروب تا طلوع خورشید روز بعد در منی بماند. آیه الله سبحانی: می توانند از سر شب تا نیمه آن در منی بمانند یا اینکه اگر نصف اول در منی نبوده باید به نحوی به منی برگردد که پیش از طلوع فجر به منی بیاید تا فجر طلوع کند. آیه الله فاضل: و بعید نیست که بتوان به نیمه دوم شب اکتفا کرد.

۳- [۳] . آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: کسی که در حال احرام از شکار خودداری نکرده واجب است شب سیزدهم را نیز در منی بماند. آیه الله گلپایگانی: متعرّض این فرع مسأله نشده اند..

را گرفته باشد و نکشته باشد شب سیزدهم را بماند، لیکن غیر از صید کردن چیزهای دیگر که از صید بر محرم حرام است، مثل خوردن گوشت صید و نشان دادن صید به صیاد و غیر آن را اگر اجتناب نکرده واجب نیست بیتوته شب سیزدهم.

دوم - کسی که نزدیکی (۱) با زن کرده در احرام (۲)؛ چه در قُبُلْ و چه در دُبُرْ و چه با زن خود یا اجنبیه، ولی غیر از جماع، کارهای دیگر مثل بوسیدن و لمس و غیر آن را اگر اجتناب نکرده، واجب نمی شود بیتوته شب سیزدهم.

سوم (۳)- کسی که در روز دوازدهم کوچ نکرد از منی و غروب شب سیزدهم را درک کرد. (۴)

(۱۲۲۲) م - چند طایفه اند که واجب نیست در شب های یازدهم و دوازدهم و سیزدهم در منی بمانند: (۵)

اول - بیماران و پرستاران آنها و دیگر کسانی که برای آنها مشقت داشته باشد ماندن،

۱- [۱] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنابر احتیاط کسی که با زن نزدیکی کرده باید شب سیزدهم را در منی بماند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که از تمتّع از زن ها اجتناب نکرده. (آداب و احکام حج، م۹۲۴).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: طائفه سوم و چهارم را معظّم له در مناسک متعرّض نشده اند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: یعنی اگر کسی هنگام پنهان شدن قرص خورشید، در منی باشد، بلکه اگر حوالی غروب که خورشید، زرد رنگ است در منی باشد باید آن شب را تا طلوع خورشید در منی بماند. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: که در این صورت باید تا طلوع فجر در منی باشد.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: اول: کسانی که نتوانند بیتوته کنند. دوم: کسانی که بیتوته بر آنها مشقت شدید داشته باشد. سوم: کسانی که شرعاً موظفند آن شب را در خارج منی به سر ببرد -مانند طبیب یا پرستاری که باید در بیمارستان مکه باشد و مأمورینی که باید در خارج منی به تأمین نیازهای حجاج بپردازند-. چهارم: کسانی که شب یازدهم برای اعمال واجب مکه، به مکه می روند، پس اگر انجام اعمال مکه و مقدمات آن تمام شب را فرا گرفت بیتوته را ترک می کنند و الا باید هنگام طلوع فجر در منی حضور یابند، مگر در صورتی که بعد از غروب از منی خارج شده و پس از اعمال مکه به سوی منی بازگشته اند، چنین افرادی پس از اینکه از محدوده مکه قدیم خارج شدند می توانند -ولو بدون عذر- در بین راه بیتوته کنند، ترک بیتوته در مورد اول و دوم، کفاره دارد و در مورد سوم و چهارم کفاره ندارد. آیه الله سبحانی: معمولاً به جز مورد اول و پنجم امروزه بسیار به ندرت ممکن است مورد ابتلا باشد..

به هر عذری که باشد. (۱)

دوم - کسانی که ترس آن دارند که اگر شب را بمانند مال آنها در مکه از بین می رود، به شرطی که مال مُعْتَدٌّ به باشد. (۲)

سوم (۳) - شبان هایی که احتیاج دارد (۴) حیوانات آنها به چرانیدن در شب.

چهارم - کسانی که متکفل آب دادن به حجاج هستند در مکه. (۵)

پنجم - کسانی که شب را در مکه بیدار (۶) باشند و به عبادت مشغول باشند تا صبح و

۱- [۱] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله و عذر دیگر، مثل بیماری و پرستار بودن ترک کرد، یک گوسفند ذبح نماید هر چند گناه نکرده (مناسک فارسی، مسأله ۲۱۴).

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: کسی که در صورت بیتوته نمودن در منی بر جان یا مال یا آبروی خود بترسد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: طایفه سوم و چهارم را معظم له در مناسک متعرض نشده اند. (مناسک حج، م ۴۳۵)

۴- [۴] . آیه الله خویی: طائفه سوم و چهارم استثناء نشده اند. (معتمد، ج۵، ص۳۹۵). آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: به طوری که ترک آن موجب ضرر یا زحمت شدید باشد. آیه الله سیستانی: طایفه سوم و چهارم مستثنی نیستند مگر اینکه داخل در طایفه اول باشند.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی: در استثنای این طایفه تأمّل است. آیه الله خویی: متعرض این قسم نشده اند. آیه الله مکارم: یا متکفل سایر کارهای لازم برای حجاج هستند.

۶- [۶] . آیه الله بهجت: به نسک حج؛ از قبیل طواف و سعی علی الأحوط والّا رجوع به منی نماید و مشغول به سایر عبادات نشود مگر در صورت خروج از منی بعد از نصف شب علی الأحوط، و از امور ضروریه مذکوره، نوم غالب است (مناسک شیخ، ص۸۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که در مکه تمام شب و یا باقیمانده از شب، اگر بعد از دخول در شب از منی خارج شده و مشغول به عبادت بوده، به جز حاجت ضروری؛ مانند خوردن و آشامیدن و تطهیر و امثال آنها کار دیگری نداشته. آیه الله زنجانی: و به اعمال مکه (طواف حج و سعی و طواف نساء) مشغول باشند و انجام عبادات مستحب مانند طواف و دعا و نگاه به کعبه مجوّز ترک بیتوته نمی باشد. آیه الله سیستانی: کسی که از منی، اول شب یا پیش از آن، بیرون رفته و در مکه در تمام مدت نیمه دوم شب تا طلوع فجر، به جز اندک زمانی که برای حوائج ضروری مانند خوردن و آشامیدن و امثال آن لازم است، مشغول به عبادت شده و اشتغال به آن، او را از برگشتن به منی بازداشته است..

کار دیگر جز آن نکنند، مگر کارهای ضروری؛ از قبیل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو. (۱)

(۱۲۲۳) م - کسی که در احرام عمره تمتع از صید و زن (۲) اجتناب نکرده (۳) باید شب سیزدهم بماند و این حکم اختصاص به احرام حج ندارد. (۴)

(۱۲۲۴) م - مقدار شب که واجب است در این سه شب بیتوته کرد، از اول شب است تا نصف آن (۵)، پس کسی که از غروب بیتوته کرد در منی تا نیمه شب مانع ندارد بعد از آن بیرون برود، و احتیاط مستحب آن است که پیش از طلوع صبح وارد مکه نشود.

ص:۶۶۲

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: و همچنین کسانی که بخشی از اول شب را در منی باشند، می توانند قبل از نصف شب به مکه بیایند و تا صبح در مکه به عبادت مشغول باشند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: این طایفه را نیز از وجوب بیتوته استثنا کرده اند و آن این است: کسی که طواف خانه خدا را نموده و به عبادت خود باقی مانده و سپس از مکه خارج شده و از عقبه مدنیین گذشته باشد، چنین شخصی می تواند در راه بیتوته کند و به منی نیاید. آیه الله سبحانی: و احتیاط مستحب این است که عبادت خود را به طواف و نماز طواف اختصاص دهند. آیه الله سیستانی: طایفه دیگر کسی است که از مکه به قصد منی خارج شده و از عقبه مدنیین گذشته باشد که در این صورت می تواند در راه پیش از رسیدن به منی بخوابد ولی اگر منزل او بعد از عقبه مدنیین باشد نمی تواند در منزلش بخوابد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: یعنی کسی که از نزدیکی با زن اجتناب نکرده باید شب سیزدهم تا طلوع خورشید در منی بماند.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط.

۴- [۴] . آیه الله مکارم: نصف اوّل یا نصف دوّم فرق نمی کند.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: و یا از نصف شب تا طلوع فجر. آیه الله خامنه ای: هرچند بعید نیست که بیتوته کردن در نیمه دوم شب نیز جایز باشد. (مناسك حج، م ۴۳۷) آیه الله فاضل: و اکتفا کردن به نیمه دوّم شب هم بعید به نظر نمی رسد. نظریه سایر آیات عظام در ذیل مسأله ۱۲۲۰ گذشت..

(۱۲۲۵) م – کسی که در اول شب بی عذر در منی نبود (۱)، احتیاط واجب (۲) آن است که قبل از نیمه شب برگردد و تا صبح بماند. (۳)

(۱۲۲۶) م – نیمه شب را باید از اول غروب (۴) تا طلوع آفتاب حساب کنند، بنابر احتیاط (۵) واجب، و احتیاط آن است که از مغرب شرعی

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید به منی برگردد و تا طلوع خورشید بماند، البته در مورد شب یازدهم کافی است که طلوع فجر را در منی درک کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بلکه اظهر آن است. آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند کفاره ندارد و احتیاطاً قسمت دوّم را در منی بماند. (پرسش های جدید حج، ص ۲۹ س ۱۱۹). آیه الله خامنه ای: واجب است. (مناسک حج، م ۴۳۷) آیه الله سیستانی: ترک نیمه اول؛ چه با عذر باشد چه بی عذر، بیتوته نیمه دوّم را باید درک کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است برگردد و در صورتی که بدون عذر قسمتی از اول شب را در منی نبوده احتیاط در پرداخت کفاره ترک نشود. (آداب و احکام حج، م ۹۳۸) آیه الله فاضل: واجب است.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۲۲۰ و ۱۲۲۴ آیه الله سبحانی: اگر از اول شب در منی نبوده باید به نحوی به منی برگردد که پیش از طلوع فجر در منی باشد. آیه الله فاضل: بیتوته شب در منی، نسبت به نیمه اوّل یا دوّم شب واجب تخییری است، لذا اگر از روی عذر هم نیمه اوّل شب در منی نباشد، باید نیمه دوّم را در منی بیتوته کند.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط نیمه اول شب را از اول غروب شرعی تا طلوع آفتاب و نیمه دوم را از غروب آفتاب تا طلوع فجر محاسبه کند.

۵- [۵] . آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: نیمه شب از اول غروب آفتاب تا طلوع صبح حساب می شود. آیه الله تبریزی: نصف شب در مسأله مبیت در منی، نصف از غروب تا طلوع فجر است، گرچه احتیاط برای کسی که نصف اول شب را بیتوته می کند آن است که نصف از غروب تا طلوع آفتاب را در منی بماند. آیه الله زنجانی: برای بیتوته نیمه اول شب، راه احتیاط در این است که شب تا طلوع آفتاب حساب شود و برای بازگشتن قبل از نیمه شب به منی، احتیاط در این است که شب تا طلوع فجر حساب شود. آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: نیمه شب در منی از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می شود. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: از مغرب تا طلوع فجر حساب کنند (آداب و احکام حج، مسأله ۹۳۶). آیه الله فاضل: نیمه شب در منی از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می شود، بلی اگر بخواهد نیمه دوّم شب را بیتوته کند اولی این است که آن را تا طلوع آفتاب حساب کند..

حساب کنند. (۱)

(۱۲۲۷) م - بیتوته در منی از عبادات است و باید با نیت خالص برای اطاعت خداوند به جا آورد. (۲)

(۱۲۲۸) م - جایز نیست در غیر مکه مشغول عبادت شود و به منی نرود، حتی در بین راه منی و مکه به احتیاط واجب. (۳)

(۱۲۲۹) م - کسی که ترک کند بیتوته به منی را، در شبی که واجب است بماند، برای هر شبی یک گوسفند باید قربانی کند. (۴)

ص:۶۶۴

۱- [۱] . آیه الله خویی: معیار در بیتوته، از غروب آفتاب تا طلوع فجر است و نیمه شب، ما بین غروب آفتاب و طلوع فجر می باشد. (المسائل الشرعیه، ج۱، ص۳۶۳). ملاک نیمه شب در بیتوته منی، نصف فاصله بین غروب آفتاب تا طلوع فجر است. (مناسک حج، س۱۱۹)

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: بلکه برای تذلل در پیشگاه خداوند.

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: کسی که طواف خانه خدا را نموده و در عبادت خود باقی مانده سپس از مکه بیرون رفته و از عقبه مدنیین گذشته باشد، چنین شخصی می تواند در راه بیتوته نماید و لازم نیست خود را به منی برساند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط در مکه قدیمه بماند. آیه الله زنجانی: همچنان که برای انجام عبادات مستحب در مکه - مانند طواف مستحب و نماز و قرائت قرآن و دعا- نمی تواند بیتوته را ترک کند و اگر ترک کند باید یک گوسفند قربانی کند. آیه الله سیستانی: نظریه ایشان در مسأله ۱۲۲۲ ذیل طایفه پنجم گذشت.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: برای شبی که بیتوته کند برای غیر عبادت در مکه یا در راه قبل از تجاوز از حدود مکه که آخرش عقبه المدنیین باشد علی الأظهر (مناسک شیخ، ص۸۳). آیه الله سبحانی: کسی که عمداً بیتوته در منی را ترک کند باید برای شب اول یک گوسفند قربانی کند و اگر شب دوم و سوم هم عمداً نبود به احتیاط واجب برای هرکدام یک گوسفند قربانی کند اما سه دسته دیگر که عامد نیستند در مکه هم مشغول عبادت نیستند که عبارتند از:

(۱۲۳۰) م - فرقی نیست (۱) در واجب بودن قربانی (۲) بین آنکه از روی علم و عمد باشد یا از روی نسیان (۳) باشد یا از روی ندانستن مسأله. (۴)

(۱۲۳۱) م - کسانی که در مکه تا صبح به عبادت مشغول بودند و نیامده اند به منی، قربانی بر آنها واجب نیست. (۵)

(۱۲۳۲) م - چهار طایفه ای (۶) که در مسأله ۱۲۲۲ گفته شد واجب نیست در منی بمانند، در صورتی که نماندند باید برای هر شب یک گوسفند (۷) کفاره قربانی

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۴۳۸). آیه الله سبحانی: در صورت جهل و نسیان کفاره ندارد.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب در همه صور.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: ثبوت کفّاره در جاهل و ناسی و معذور مبنی بر احتیاط است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: این حکم در جهل و نسیان و معذور مبنی بر احتیاط است. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: احتیاط این است که در صورت فراموشی و یا ندانستن حکم نیز یک گوسفند کفاره بدهد. آیه الله خامنه ای: و یا معذور و یا غیر معذور (مناسک حج، م ۴۳۸)

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: برای ترک بیتوته، قربانی واجب است مگر در چند مورد: الف) کسانی که برای انجام اعمال واجب مکه، بیتوته را ترک کرده اند؛ ب) کسانی که از بیتوته عاجزند؛ ج) کسانی که شرعاً موظفند خارج منی باشند؛ د) کسانی که در منی بوده ولی در این ماندن قصد قربت یا قصد انجام مناسک حج نداشته اند.

۶- [۶] . آیه الله خویی، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۲۲۲ مراجعه شود.

۷- [۷] . آیات عظام بهجت، خویی، صافی، گلپایگانی: بنابر احتیاط باید کفاره بدهد. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط، بر معذور و شبان و متکفّل آب. و نسبت به بقیه طوایفی که بر آنها واجب نیست، در صورت ترک کفاره لازم نیست. آیه الله سبحانی: بر طائفه پنجم کفاره نیست و ثبوت کفاره بر چهار طائفه دیگر مبنی بر احتیاط است.

ص:

کنند (۱) و فرقی بین صورت عذر و عدم عذر نیست.

(۱۲۳۶) م - کسانی که جایز است برای آنها کوچ کردن در روز دوازدهم، باید بعدازظهر کوچ کنند و جایز نیست قبل از ظهر (۲)، و کسانی که در روز سیزدهم کوچ می کنند مختارند هر وقت را بخواهند کوچ کنند. (۳)

مسائل متفرقه بیتوته در منی

(۱۲۳۷) م - اگر حاجی صبح دوازدهم به مکه بیاید واجب نیست (۴) برای نَفْر، بعدازظهر به منی برگردد گرچه رفتن او به مکه قبل از ظهر جایز نیست. (۵)

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که نیمه دوم شب را در منی نباشند. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۱۲۲۵ مراجعه شود. آیه الله خامنه ای: مگر آن که نیمه دوم شب را کاملاً در منا باشد. (مناسک حج، م ۴۳۷) آیه الله زنجانی: مگر از مواردی باشند که در مسأله ۱۲۳۱ گفته شد یا اگر شب یازدهم است طلوع فجر را در منی درک کرده باشند. آیه الله مکارم: کافی است نصف اول یا نصف دوم شب را بماند.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: ولی در مواردی جایز است خارج شوند که در حاشیه مسأله بعد خواهد آمد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: ولی باید طلوع خورشید در منی بمانند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط برگردد. آیه الله تبریزی، آیه الله گلپایگانی: باید برگردد برای تحقّق نفر بعدازظهر. آیه الله خویی: اگر می تواند قبل از ظهر به منی بیاید تا بعدازظهر برگردد واجب است وگرنه بر او چیزی نیست. (استفتائات، ص ۲۶۰، س ۷۸۰). آیه الله سبحانی: اگر فردی برای اعمال مکه یا کارهای دیگر روز دوازدهم به مکه بیاید باید در صورت امکان قبل از ظهر و در غیر آن صورت بعد از ظهر به منی برگردد تا فریضه نفر و کوچ کردن بعد از ظهر انجام دهد خصوصاً افرادی که نائب هستند به نیت این فریضه نیز مدیون هستند مگر در صورت اضطرار. آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب باید برای نفر....

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: حاجی می تواند اثاثیه و وسائل خود را در منی گذاشته قبل از ظهر دوازدهم به طور موقّت از منی خارج شود لکن باید به منی برگردد تا بعدازظهر یا روز بعد کوچ کند و بدون عذر جایز نیست وسایل خود را جمع کرده پیش از ظهر از منی کوچ کند، هر چند اگر کوچ کرد لازم نیست برگردد.

(۱۲۳۸) م - در کوچ کردن بعدازظهر روز دوازدهم، زن ها هم حکم مردان را دارند. بنابراین، اگر با عذر از رمی در روز، شب دوازدهم رمی کردند نمی توانند (۱) قبل از ظهر از منی کوچ کنند مگر از ماندن تا بعدازظهر معذور باشند. (۲)

(۱۲۳۹) م - کسانی که در زمین های متصل به منی، که از منی نیست، در شب یازدهم و دوازدهم بیتوته می کنند باید کفاره بدهند و برای هر شب یک گوسفند قربانی کنند هرچند اعتقاد پیدا کرده باشند که آنجا از منی است یا به گفته اشخاص محلی، مطمئن شده باشند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: شبان ها و کسانی که نمی توانند در منی توقف نمایند به سبب خوف یا مرض یا امثال آن، می توانند رمی جمرات سه گانه را در شب یازدهم و شب دوازدهم انجام دهند و اینان می توانند پس از رمی شبانه کوچ کنند اما زنان نمی توانند به جز رمی جمره عقبه در شب عید رمی جمرات را در شب انجام دهند بلکه در روز اگر می توانند خودشان انجام دهند و اگر نمی توانند نایب بگیرند و در هر صورت نباید قبل از ظهر از منی کوچ کنند مگر اینکه کوچ کردن بعدازظهر بر آنها حرجی باشد که در این صورت اگر بیتوته شب سیزدهم برای آنها ممکن باشد و حرجی نباشد باید بمانند و اگر میسّر نیست، نفر پیش از ظهر جایز است. آیه الله سبحانی: خائف و مریض که در شب رمی می کنند می توانند قبل از ظهر کوچ کنند و در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست ولی اگر جزء این دو دسته حساب نمی شوند چه زن و چه مرد باید بعد از ظهر دوازدهم کوچ کنند موارد دیگری نیز استثناء شده که مبتلا به نیست.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: البته اگر پیش از طلوع آفتاب از منی خارج شوند، مانع ندارد و لازم نیست برای نفر بعدازظهر به منی باز گردند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط. آیات عظام بهجت، سبحانی، مکارم: بنابر احتیاط واجب. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل: در ناسی و جاهل و معذور وجوب کفاره مبنی بر احتیاط است. (مناسک، مسأله ۴۳۴).

(۱۲۴۰) م - اگرحاجی قبل از غروب آفتاب شب سیزدهم از منی خارج شده و بعد از غروب به منی مراجعت کرده، واجب نیست شب را بماند (۱) و رمی روز سیزدهم بر او واجب نمی شود.

استفتائات بیتوته در منی

(۱۲۴۱) س - بیتوته در منی اگر در غیر منی انجام شود چه صورت دارد و آیا اشخاص جاهل به موضوع معذورند یا خیر؟

ج - باید قربانی کنند و فرقی بین عالم و جاهل نیست. (۲)

(۱۲۴۲) س - کسانی که مقداری از اول شب، با عذر یا بدون عذر، در خارج منی بودند یا قبل از نصف شب خارج شدند، در مناسک احتیاط استحبابی است نسبت به کفاره و در تحریر احتیاط وجوبی، آیا کفاره واجب است یا خیر؟

ج - این احتیاط وجوبی است و ترک نشود. (۳)

ص:۶۶۹

۱- [۱] . آیه الله فاضل: و نیز کسی که بعدازظهر دوازدهم کوچ کند و قبل از غروب برای کاری به منی برگردد و تا غروب بماند واجب نیست شب سیزدهم را بماند و همچنین رمی روز سیزدهم بر او واجب نیست.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۲۳۹. آیه الله اردبیلی: وجوب قربانی در جاهل به موضوع بنابر احتیاط است. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م ۴۳۸)

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۲۲۰ و ۱۲۳۵. آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند کفاره ندارد ولی احتیاطاً قسمت دوّم شب را در منی بماند.

(۱۲۴۳) س - فرموده اید کسی که بدون عذر نصف اول شب را در منی نبود، واجب است نصف دوم را در منی بماند، آیا کفاره ترک مَبیت را نیز باید بدهد؟

ج - باید کفاره هم بدهد. (۱)

(۱۲۴۴) س - کسی که در شب یازدهم و دوازدهم باید در منی باشد یا در مسجدالحرام مشغول عبادت گردد، در مسجدالحرام مشغول عبادت می شود، ولی در بین آن از خستگی مرتب چرت می زند و بیدار می شود، وظیفه او چیست؟ و سؤال دیگر در این رابطه که اخیراً پشت بامی وسیع برای مسجدالحرام (زاده الله شرفاً) درست کرده اند، آیا شب هایی که باید یا در منی بماند و یا در مسجدالحرام مشغول عبادت باشد، ماندن در آنجا و عبادت کردن کافی است یا نه؟

ج - اگر به قدری خواب می رود که صدق (۲) نمی کند که تمام شب مشغول به عبادت

۱- [۱] . مانند سؤال قبل است. آیه الله اردبیلی: کفاره لازم نیست. آیه الله خامنه ای، آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۲۲۰ و ۱۲۳۱ مراجعه شود. آیات عظام سیستانی، فاضل، مکارم: اگر در نصف دوم بیتوته کند وظیفه خود را انجام داده و کفاره ندارد. آیه الله سبحانی: چنانچه قبل از طلوع فجر در منی حاضر شود و اصباح نماید کافی است و کفاره ندارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: کسی که در مکه تمام شب مشغول به عبادت بوده، به جز حاجت ضروری؛ مانند خوردن و آشامیدن و نوم غالب و تطهیر و امثال آنها، کار دیگری نداشته و مراد از عبادت طواف و سعی است علی الأحوط. (مناسک، ص ۱۵۰). آیه الله سیستانی: بلکه اگر خواب برود هر چند برای مدّت کوتاهی باشد، بنابر احتیاط واجب کفّاره دارد و آنچه معتبر است عبادت در نصف دوّم شب است..

بوده، کافی نیست و باید کفاره بدهد و عبادت در هر جای مکه کافی است. (۱)

(۱۲۴۵) س - اینجانب شغلم حمله داری است، چندین سال قبل جایی را که یقین داشتم جزو منی است با حاجی ها بیتوته نموده ام و سال های بعد فهمیدم و برایم یقین حاصل شد جایی که سال های قبل بیتوته نموده ایم خارج از منی است آیا کفاره بر اینجانب و همه حجاج واجب است یا نه؟ و در صورتی که کفاره واجب باشد، آیا کفاره حجاج بر عهده خودشان است یا بر عهده من؟ و آیا ابلاغ به حجاج واجب است یا نه؟ و اگر بعضی از آنان مرده باشند یا دسترسی به آنان نباشد، تکلیف چیست؟

ج - کفاره ترک بیتوته خود شما بر شما واجب است (۲) و کفاره دیگران بر شما واجب نیست و لازم نیست به آنان اعلام نمایید و اگر فهمیدند کفاره بر خود آنان (۳) واجب است، ولی اگر اجرت عمل صحیح و عملی که انجام شده تفاوتی دارد، نسبت به تفاوت باید رضایت حجاج تحصیل شود.

(۱۲۴۶) س - علامت گذاری حدود منی در سال های قبل، با علامت گذاری الآن، که به وسیله حکومت انجام گرفته فرق می کند، و اینجانب که شغلم حمله داری است، در سال های قبل با حجاج در قطعه زمینی بیتوته کرده ایم که اگر تعیین فعلی حکومت صحیح باشد، بیتوته ما در خارج از منی بوده، و اگر تعیین قبلی صحیح باشد که ما یقین به آن داریم طبق علمیت قبلی و نظر پیروان اهل مکه بیتوته ما صحیح است، حال بنابر اینکه تعیین حکومت صحیح باشد، آیا تکلیف ما نسبت به بیتوته سال های قبل چیست؟

ص:۶۷۱

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۲۲۲ و ۱۲۲۸ مراجعه شود.
۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۲۳۹. آیات عظام اردبیلی، تبریزی، سبحانی: بنابر احتیاط. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۴۳۸) آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب و اعلام به دیگران، لازم نیست، اما اگر آنها باخبر شوند و کفاره بدهند باید شما آنها را راضی کنید ضمناً دامنه های کوه های اطراف منی جزو منی است.
۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حجع م ۴۳۸).

و در صورت وجوب کفاره آیا ابلاغ به همه حجاج لازم است یا نه؟ و آیا با توجه به اینکه در فرض مسأله بیتوته ترک نشده بلکه اشتباه در مصداق بوده است، نسبت به حجاج ضامن می باشم یا نه؟

ج - اگر در محلی بیتوته کرده اید که یقین به منی بودن آن داشته اید تا یقین پیدا نکنید که خارج منی بوده، قربانی لازم نیست، و در این صورت ابلاغ و اعلام لازم نیست. (۱)

(۱۲۴۷) س - آیا کسانی که عذر دارند از رَمْی در روز، می توانند شب دوازدهم برای روز دوازدهم رمی کنند و از منی به مکه بیایند و دیگر برنگردند به منی یا باید صبر کنند و بعدازظهر با مردم کوچ کنند؟

ج (۲) - می توانند بعد از مَبیت واجب خارج شوند و لازم نیست صبر کنند. (۳)

(۱۲۴۸) س - قبلاً سؤال شده است که آیا کسانی که خوف مشقت دارند (۴) می توانند شب دوازدهم رمی جمره نموده به مکه رفته و دیگر به منی برنگردند؛ و حضرتعالی جواب فرموده اید در صورت عذر اشکال ندارد، ولی قبل از نصف شب نباید بیرون بروند. با توجه به مسأله فوق این سؤال مطرح می شود که آیا خدمه کاروان ها نیز برای

۱- [۱] . آیات عظام زنجانی، سبحانی، سیستانی: بلکه همان گونه که در مسأله قبل گذشت، در غیر این صورت نیز اعلام لازم نیست.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: باید شب قبل، رمی کنند و تا طلوع آفتاب، بیتوته کنند و بعدازظهر با مردم کوچ کنند؛ مگر در ترک این کارها هم معذور باشند.

۳- [۳] . به مسأله ۱۲۳۷ و ۱۲۳۸ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: اگر قبل از طلوع آفتاب خارج شوند اشکال ندارد، و لازم نیست تا بعدازظهر فردا صبر کنند. آیه الله بهجت: لازم است برای نَفْر بعدازظهر به منی برگردد علی الأحوط. (مناسک، مسأله ۲۴۳). آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: در صورتی که از رمی در روز و ماندن تا بعدازظهر دوازدهم عذر داشته باشد، والّا باید صبر کنند و بعدازظهر با مردم کوچ نمایند. آیه الله مکارم: احتیاط واجب صبر کردن است.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: از رمی در روز دوازدهم و ماندن تا بعدازظهر..

پـذیرایی از این قبیـل زائرین می تواننـد به همراه آنـان در شب رمی نمـوده و به مکه برونـد و برای وقوف تـا وقت شـرعی روز دوازدهم دیگر به منی برنگردند؟

ج - وقـوف در روز دوازدهـم واجب نیست و آنچه واجب است کـوچ نکردن قبـل از زوال است (۱) و اشـخاص ذکر شده می تواننـد بعـد از نصف شب از منی برونـد و روز دوازدهم برای رمی به منی برگردند ولو بعدازظهر (۲) و اگر قبل از ظهر آمدند بعدازظهر بیرون بروند. و رمی شب برای آنها کافی نیست.

(۱۲۴۹) س - حاجی شب دوازدهم، بعـد از نصف شب، از منی خارج و به مکه می رود، روز بعـد برای رمی به منی می آیـد، آیا لازم است که قبل از ظهر به منی بیاید یا چون وظیفه ای غیر از رمی ندارد بعدازظهر هم می تواند بیاید؟

ج (۳) - لازم نیست قبل از ظهر به منی (۴) بیاید، هرچند اگر قبل از ظهر بیاید نمی تواند قبل از ظهر کوچ کند.

(۱۲۵۰) س - مدیر کاروانی زن ها را قبل از ظهر دوازدهم از منی خارج نمود، وظیفه آنان که از مسأله اطلاع نداشتند و یا اگر متوجه مسأله بودند نمی توانستند بدون مدیر کاروان و همراهان در منی بمانند چیست؟

ج - با فرض اینکه عذر داشته اند مانع ندارد.

(۱۲۵۱) س - مقدار شب برای کسی که در مکه به جای بیتوته در منی به عبادت

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و اگر همراهی خـدمه، لازم است می تواننـد همراه معـذورین از منی بروند و روز دوازدهم برای رمی برگردند.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط قبل از ظهر برگردند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: باید در منی می ماند ولی حالا که کوچ کرده لازم نیست قبل از ظهر به منی برگردد. آیه الله سبحانی: در صورت امکان بایـد قبل از ظهر به منی برگردد تا فریضه نفر و کوچ کردن را در بعـد از ظهر انجام دهد خصوصاً افرادی که در حج نائب هستند به نیت این فریضه مدیون می باشند مگر در صورت اضطرار.

۴- [۴] . آیه الله فاضل: بنابر احتیاط، لازم است قبل از ظهر بیاید..

مشغول می شود، چقدر است؟ از مغرب تا طلوع فجر است یا تا طلوع آفتاب؟

ج - تا طلوع فجر حساب می شود. (۱)

(۱۲۵۲) س - بعد از اعمال ثلاثه روز عید، می خواهد برای طواف ها به مکه برود، ولی می داند که اگر به مکه برود سه ساعت از مَبیت اول شب را درک نمی کند، آیا برود یا نه؟ و اگر رفت کفاره دارد یا خیر؟

ج - رفتن از منی به مکه - در فرض مرقوم - مانع ندارد، ولی برای تأخیر باید کفاره بدهد. (۲)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۲۲۲ و ۱۲۲۸ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: از غروب آفتاب است تا طلوع فجر.

۲- [۲] . مراجعه به مسأله ۱۲۲۰ و ۱۲۳۵ بیتوته در منی شود. آیه الله اردبیلی: اگر قبل از نصف شب برگردد و تا طلوع فجر در منی بماند، کفاره ندارد. آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند، کفاره ندارد ولی احتیاطاً قسمت دوّم شب را در منی بماند. آیه الله خامنه ای: اگر در نصف دوّم بیتوته کند وظیفه خود را انجام داده و کفاره ندارد. (مناسک حج، م۳۷۹) آیه الله زنجانی: و کفاره هم ندارد. آیه الله سبحانی: ولی باید به نحوی به منی برگردد که پیش از طلوع فجر در منی باشد تا فجر طلوع کند. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: همان طور که گفته شد، بیتوته نصف دوم شب کافی است و کفّاره ندارد..

فصل هفتم: رمی جمرات سه گانه

اشاره

(۱۲۵۳) م - شب هایی که واجب است در منی بیتوته کند باید در روزِ آنها رمی جمرات سه گانه کند؛ یعنی سنگریزه بزند به سه محل، که یکی را جمره اولی و یکی را جمره وُسطی و یکی را جمره عقبه گویند، ولی اگر عمداً همه آن را ترک کند، به حج او ضرر نمی رساند (۱) و صحیح است، گرچه در صورت عمد معصیت کار است.

(۱۲۵۴) م - اشخاصی که باید شب سیزدهم را در منی بمانند (۲)، واجب (۳) است روز سیزدهم رمی جمرات کنند.

(۱۲۵۵) م - عدد سنگریزه که باید به جمره بزنند، برای هر یک در هر روزی باید هفت عدد باشد و کیفیت انداختن و شرایط و واجبات آن به همان نحو است که سابقاً در جمره عقبه گفته شد.

(۱۲۵۶) م - وقت انداختن سنگ از اول طلوع آفتاب تا غروب آفتابِ روزی است که شب آن روز را بیتوته کرده است و در شب جایز نیست به جا آورد.

۱- [۱] . آیه الله بهجت: علی الأشهر الأقوی. آیه الله تبریزی: با ترک رمی، اگرچه عمدی باشد، حج باطل نمی شود و بنابر احتیاط باید قضای آن را در سال آینده خود یا نایبش انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: اگر بیتوته کردند باید روز سیزدهم، رمی جمرات کنند.

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر بیتوته کند واجب است بنابر احتیاط روز سیزدهم رمی جمرات کند..

(۱۲۵۷) م - اگر کسی عذری داشته باشد از اینکه روز به جا آورد (۱)؛ مثل شبان و مریض و علیل و کسی که ترس داشته باشد از چیزی مثل تزاحم جمعیت، جایز است شب آن روز یا شب بعد (۲) انجام دهد. (۳)

(۱۲۵۸) م - واجب است ترتیب در سنگ انداختن به اینکه: اول به جمره اولی و بعد از آن به جمره وُسطی و بعد از آن به جمره عقبه سنگ بیندازد.

(۱۲۵۹) م - اگر به ترتیبی که گفته شد به جا نیاورد، باید دوباره آنچه که برخلاف ترتیب کرده به جا آورد، به طوری که ترتیب حاصل شود، مثلًا اگر اول به جمره وُسطی

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: عذر، مخصوص کسانی است که: الف) نمی توانند در روز رمی کنند؛ ب) رمی در روز بر آنها حرجی است؛ ج) به جهتی -مانند خوف خطر جدی یا ضرر اساسی- رمی در روز برای آنها جایز نیست، گروه دوم می توانند و گروه اول و سوم باید جمرات را در شب قبل رمی کنند و اگر از رمی در شب قبل معذورند نمی توانند شب بعد رمی کنند و باید برای رمی در روز نایب بگیرند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: اگر در روز نمی تواند رمی کند، شب قبل رمی کند و در شب بعدی احتیاطاً رمی نکند و چنانچه نتوانست در شب قبل نیز رمی کند و از رمی در تمام مدت آن در روز نیز عاجز است، نایب بگیرد. آیه الله بهجت: صاحب عذر در شب رمی می کند؛ یعنی شب مقدّم، با علم به عدم تمکن از رمی در روز، و اما شب مؤخّر با علم به تمکن از رمی قضایی در روز مؤخّر پس احوط تأخیر قضا است تا طلوع آفتاب (مناسک شیخ، ص۸۵). آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: برای چنین کسانی جایز است رمی را شب آن روز انجام دهند و این بر نیابت مقدم است. آیه الله سیستانی: واجب است رمی جمرات در روز باشد و از این حکم چوپانان و هر کسی که از ماندن روز در منی معذور است، به علت ترس یا مرض یا چیز دیگری، استثنا می شود، که برای آنان جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نتوانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند. و امّا زنان، ضعفا، مریض ها و مثل آنان که در روز به خاطر کثرت جمعیت یا چیز دیگر نمی توانند رمی کنند، باید برای رمی در روز نایب بگیرند. آیه الله گلپایگانی: برای آنان جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نتوانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: همچنین زنان و سالمندان و کودکانی هم که از شدت ازدحام در روز، بیم دارند که رمی در روز برایشان مشقت داشته باشد، می توانند شبانه رمی کنند. (مناسک حج، م ۴۴۲).

انـداخت و بعـد به جمره اولی کفایت می کنـد که جمره وُسطی را دوباره به جا آورد و بعـد جمره عقبه را و اعاده جمره اولی لازم نیست.

(۱۲۶۰) م - در حکمی که در مسأله قبل ذکر شد، فرق نیست میان آنکه از روی علم و عمد خلاف ترتیب کند یا از روی سهو و نسیان یا از روی ندانستن مسأله، در هر صورت باید اعاده کند.

(۱۲۶۱) م - اگر کسـی چهـار سـنگ به جمره اولی بینـدازد و آن را رهـا کنـد و مشـغول جمره بعـدی بشود کافی است و لازم نیست تمام هفت سـنگ مقـدم باشـد پس می توانـد چهار سـنگ به جمره اولی بزند و بعد چهار سـنگ به جمره وُسـطی و بعد مشغول جمره عقبه شود و به هر ترتیب می خواهد هفت سنگ جمره عقبه و سه سنگ آن دو تای دیگری را بیندازد (۱)، لیکن احتیاط

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر مخـالفت ترتیب کنـد اعـاده نمایـد آنچه را که در غیر مرتبه خـود کرده، بلی اگر چهـار سـنگ بر جمره انداخت و آن را ترک نمود و مشـغول دیگری شد کفایت می کند در ترتیب، و سه سـنگ را بعد از آن می زند، اگرچه احوط در اینجـا نیز اعاده است (مناسک شـیخ، ص۸۴). آیه الله تـبریزی، آیه الله خویی: اگر بعـد از اینکه جمره سـابق را چهـار ریـگ زد فراموش نموده و به جمره بعـدی رفت، واجب نیست رمی را تماماً اعاده کنـد بلکه اگر سه ریگ دیگر به جمره قبلی زد کفایت می کند. و آیه الله تبریزی اضافه می کنند که: در غیر این فرض باید برگردد و به نحوی رمی کند که ترتیب حاصل شـود. آیـه الله زنجـانی: این در صـورت فراموشـی یـا ندانسـتن مسـأله است ولی اگر از روی علم و عمـد، رمی جمره ای را رها کرده، بایـد آن جمره را بزنـد سپس جمرات بعـدی را اعـاده کنـد، البتـه رعـایت ترتیـب در سـنگ هفتم، لازم نیست. آیه الله سبحانی: اگر کسـی جهلاً و یا سهواً به هر کدام از جمره ها چهار سنگ پرتاب کرد باید برگردد و به هرکدام سه سنگ پرتاب کنـد مثلاً اول چهارسـنگ به جمره اولی سـپس وسـطی و سـپس کبری بزنـد، همچنین صورت دیگر اینکه اگر به جمره اولی و وسـطی چهارسنگ زد و سپس به جمره کبری هفت سنگ زد باید آن دو مورد ناقص را تکمیل کند و در تکمیل ترتیب شرط نیست ولی احتیـاط مستحب در عامـد این است که رمی خود را از اول به صورت کامـل بـا رعـایت ترتیب اعاده کنـد. آیه الله سیسـتانی: اگر چهـار ریـگ را به یک جمره پرتاب کرد و به علت فراموشـی یا ندانسـتن حکم شـرعی، آن را رها کرد و جمره دیگری را پس از آن رمی نمود، برای او کفایت می کند که

واجب (۱) از برای کسی که از روی علم و عمد این کار را کرده، اعاده است. (۲)

(۱۲۶۲) م - اگر کسی فراموش کند در یکی از روزها رمی کند واجب است روز بعد آن را قضا کند و اگر دو روز را فراموش کرد باید در روز بعد هر دو را قضا کند و همچنین است اگر از روی عمد ترک (۳) کرده باشد. (۴)

(۱۲۶۳) م - واجب (۵) است قضا را مقدم بدارد بر ادا (۶)، پس در روز یازدهم اگر بخواهد

۱- [۱] . احتیاط مستحب... (کتاب الحج، ج ۵، ص ۴۱۲).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و اگر از روی ندانستن مسأله نیز چنین عمل کرده باشد، حکم همین است.

۳- [۳] . آیه الله خویی: با ترک رمی، اگر چه عمدی باشد حج باطل نمی شود و بنابر احتیاط باید قضای آن را در سال آینده خودش یا نایبش انجام دهد. (مناسک عربی، مسأله ۴۳۷).

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و احتیاطاً بین قضا و اداء مدتی را فاصله بیندازد. آیه الله بهجت، به ذیل مسأله ۱۰۰۰ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: و همچنین جاهل به مسأله و بنابر احتیاط متعمد هم همین حکم را دارد.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که بین ادای همان روز و قضای روز قبل فاصله گذاشته، و قضای روز قبل را پیش از ادای همان روز به جا آورد و قضای روز قبل طرف صبح و ادای همان روز هنگام زوال باشد. آیه الله سبحانی: احتیاط واجب این است که قضا را مقدم بدارد بر اداء و مستحب است که بین آن دو فاصله گذاشته شود، قضای روز قبل طرف صبح و ادای همان روز هنگام ظهر باشد (کتاب الحج، ج ۵، ص ۴۱۸). آیه الله سیستانی: و احتیاط واجب این است که بین ادا و قضا فاصله بیندازد و اینکه قضا را بر ادا مقدَّم بدارد و احتیاط مستحب این است که قضا در اوّل روز و ادا هنگام ظهر باشد. (مناسک، مسأله ۴۳۴). آیه الله مکارم: واجب نیست بلکه افضل است مگر در صورت عمد، که احتیاط رعایت ترتیب است.

۶- [۶] . آیه الله اردبیلی: و احتیاطاً بین قضا و اداء مدتی را فاصله بیندازد. آیه الله زنجانی: و باید بین قضا و ادا و همچنین بین قضای دو روز لااقل به مقدار یک دوازدهم روزی که سنگ می زند فاصله بیندازد..

قضـای روز عیـد را به جـا بیاورد، اول قضای عیـد را به جا آورد و بعـد رمی روز یازدهم را که ادا است و همچنین بایـد قضای روز جلـو را مقـدم بـدارد بر قضـای روز بعـد، پس اگر در روز ســیزدهم مثلاًـ بخواهـد قضـای روز عیـد و روز یـازدهم و روز دوازدهم را به جا آورد باید به ترتیب از قضای روز عید شروع و به روز سیزدهم ختم کند که ادا است.

(۱۲۶۴) م - چنـانچه قضـای رمی جمرات سه گـانه واجب است، قضـای رمی بعض از آنهـا هم، اگر ترک شـده باشـد، واجب است. پس اگر در روز یازدهم جمره اولی را رمی کرد و دوتای دیگر را نکرد روز بعـد بایـد آن را که نکرده اتیان کنـد و بعد تکلیف این روز را به جا آورد. (۱)

(۱۲۶۵) م - اگر در روز بعد فهمید که جمرات روز قبل را به خلاف ترتیب انداخته، باید قضا کند؛ به طوری که ترتیب حاصل شود و بعد وظیفه این روز را به جا آورد. (۲)

(۱۲۶۶) م - اگر به هریک از جمرات یا بعض آنها چهار سنگ انداخته باشد و در روز بعد یادش بیاید احتیاط واجب آن است که بقیه روز قبل را قضا کند و بعد وظیفه روز را به جا آورد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله خویی، متعرّض این مسأله نشـده انـد. آیه الله زنجانی: و بایـد بین رمی قضا و ادا لااقل به مقـدار یک دوازدهم روزی که سنگ می زند فاصله بیندازد؛ ولی رعایت فاصله و ترتیب در قضای سنگ هفتم لازم نیست. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: حکم آن شبیه مسأله سابق است.

۲- [۲] . حکم این مسأله و مسأله بعد، از مسائل قبلی روشن شد.

۳- [۳] آیه الله سـبحانی: و چون به هم خوردن ترتیب اعمال عید هم عمدی نبوده اشـکالی ندارد. مقدم بودن قضا بر ادا واجب است بنابراین رمی هر روز که از او فوت شده را اول انجام می دهد سـپس رمی مربوط به همان روزی را که بر او واجب است و اگر هر سه روز را فراموش کرد و در روز سیزدهم متذکر شده است به ترتیب، اول رمی روز عید، سپس روز دهم و در آخر روز دوازدهم را قضا می کنـد و تا زمانی که در مکه است تا آخر ذی حجه همین گونه قضا نماید. و اگر خارج از ایام تشـریق رمی کرد سال بعـد به احتیاط واجب در ایام منی قضا کند و یا اسـتنابه کند. . آیه الله اردبیلی: و احتیاطاً بین قضا و اداء مدتی را فاصـله بینـدازد. آیه الله زنجانی: و باید بین رمی هر روز و روز بعد فاصـله بیندازد، البته در قضای سـنگ هفتم رعایت ترتیب و فاصله لازم نیست..

(۱۲۶۷) م - اگر کسی فراموش کند رمی جمرات سه گانه را و خارج شود از منی و به مکه بیاید، پس اگر در ایام تشریق یادش آمد (۱)، باید برگردد و به جا آورد و اگر متمکن نیست باید نایب بگیرد و اگر بعد از ایام تشریق یادش بیاید یا عمداً تعویق بیندازد تا بعد، احتیاط واجب آن است که خودش یا نایبش از مکه برگردد و به جا آورد (۲) و در سال دیگر هم در ایامی که فوت شده است خودش

یا نایبش قضا کند. (۳)

ص:۶۸۰

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۰۰۰ مراجعه شود. آیه الله مکارم: یعنی تا روز سیزدهم.
۲- [۲] . آیه الله سبحانی: تا زمانی که در مکه است تا آخر ذی حجه به جا آورد و در سال بعد هم در ایام منی به احتیاط واجب اعاده نماید و یا استنابه کند. آیه الله مکارم: اگر از سیزدهم بگذرد به سال بعد می افتد.
۳- [۳] . آیه الله بهجت: کسی که فراموش کند رمی را، بر می گردد از مکه به جهت آنها، و اگر متذکر نشد تا بعد از خروج، قضا می کند در سال آینده در ایام تشریق، خودش یا نایبش در صورت عدم امکان مباشرت علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص۸۴ و ۸۵). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که رمی را در منی فراموش نموده و پس از کوچ به مکه یادش آمد، واجب است به منی برگشته و رمی نماید. و چنانچه فراموش شده رمی دو روز یا سه روز باشد، احتیاط این است که بین وظیفه هر روز و روز دیگر یک ساعت فاصله بگذارد و چنانچه پس از خروج از مکه یادش آمد که رمی نکرده، واجب نیست به منی برگردد بلکه بنابر احتیاط در سال بعد خود یا نایبش آن را قضا نماید. آیه الله زنجانی: در هر حال رعایت ترتیب بین رمی ها و رعایت فاصله بین رمی هر روز و روز بعد به مقدار یک دوازدهم روزی که سنگ می زند لازم است. آیه الله سیستانی: کسی که رمی جمرات را به علت فراموشی و یا جهل به مسأله ترک نماید و در مکه یادش بیاید یا حکمش را بداند واجب است به منی بیاید و رمی نماید و اگر رمی در دو روز ترک شده باشد یا سه روز، بنابر احتیاط باید به ترتیب روزها قضا نماید و بین قضای هر روز و روز بعد مقداری وقت فاصله بیاندازد. و چنانچه پس از بیرون رفتن از مکه یادش بیاید یا حکمش را بداند، واجب نیست جهت تدارک آن برگردد و احتیاط مستحب این است که خودش شخصاً آن را در سال آینده قضا نماید، در صورتی که به حج برود و یا توسط نایبش، در صورتی که به حج نرود. (مناسک، مسأله ۴۳۵).

(۱۲۶۸) م - اگر فراموش کرد رمی جمرات را و یادش نیامد مگر بعد از خروج از مکه، احتیاط واجب (۱) آن است که در سال دیگر قضا کند آن را، خودش یا نایبش. (۲)

(۱۲۶۹) م - کسی که بعض از جمرات را فراموش کند، حکمش همان است که در دو مسأله قبل ذکر شد، بلکه کسی که کمتر از هفت سنگ در تمام جمرات یا بعض آن انداخت همین حکم را دارد بنابر احتیاط واجب. (۳)

(۱۲۷۰) م - کسی که عذری داشته باشد از انداختن سنگ؛ مثل آنکه مریض باشد یا طفل باشد که نتواند رمی کند یا علیل باشد مثل آنکه دست یا پایش شکسته باشد یا از شدت بی حالی نتواند یا بیهوش باشد، باید نایبش به جا آورد (۴) و اگر از نایب گرفتن هم

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: بلکه اقوی.
۲- [۲] . نظریه آیات عظام در ذیل مسأله قبل گذشت. آیه الله زنجانی: در این صورت قضای رمی واجب نیست و رعایت این احتیاط، مستحب است. آیه الله سبحانی: به ذیل سؤال ۱۲۹۷ و مسأله ۱۲۶۷ مراجعه شود. آیه الله مکارم: باید خودش به جا آورد و در صورت عدم امکان، نایبش انجام دهد.
۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به مسأله ۱۲۶۱ و حاشیه آن مراجعه شود. آیه الله سبحانی: اگر کمتر از چهار سنگ زده باید رمی را به ترتیبی که در مسائل قبلی گفته شد از اول شروع کند و با رعایت عدم تداخل روزها رمی هر روزی را انجام دهد ولی اگر پس از چهارسنگ به خاطر عدم آشنایی به حکم شرعی و یا فراموشی بقیه را به تأخیر انداخت باید عمل را به ترتیب در همان روز تکمیل کند و اگر قضا شده غیر متداخل هر روزی را مستقل از روز دیگر به طور کامل انجام دهد. آیه الله سیستانی: حکم ترک رمی کامل جمرات یا بعض آنها در این موارد مانند حکم ترک رمی تمام جمرات است.
۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر بتواند شب قبل، سنگ بزند نوبت به نیابت نمی رسد وگرنه برای رمی در روز نایب می گیرد؛ البته در این صورت اگر بدون درخواست او دیگری برایش سنگ بزند کافی است..

عاجز باشد (۱) مثل بیهوش و طفل کوچک (۲)، ولی او یا شخص (۳) دیگری از طرف او به جا

آورد و احتیاط واجب آن است که تا مأیوس نشده از اینکه خودش عمل کند، نایب عمل نکند (۴) و بهتر آن است که اگر می شود شخص معذور را ببرند و در حضور او رمی کنند و اگر می شود سنگ را در دست او بگذارند و بیندازند. (۵)

(۱۲۷۱) م - اگر بعد از آنکه نایب عمل را به جا آورد، عذر برطرف شد (۶)، آوردن خودش لازم نیست اگرچه احوط است. (۷)

۱- [۱] . این فرع در مناسک معظم له نیست. (مناسک حج، م ۴۴۳)

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: سال بعد خودش انجام دهد و اگر نتوانست نایب بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: احتیاط آن است که با وجود ولی شرعی، دیگری بدون اذن او به جا نیاورد. آیه الله مکارم: و در سال بعد نایب بگیرد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: ولی نیابت قبل از یأس نیز جایز است و اگر بعد از نیابت عذر برطرف شد، خودش نیز انجام دهد. آیه الله خامنه ای: قبل از یأس هم می تواند نایب بگیرد لکن اگر بعداً متمکن از رَمْی شد باید خودش اعاده کند ولی اگر بعد از یأس نایب بگیرد و رفع عذر شود اعاده لازم نیست. (مناسک حج، م۴۴۴) آیه الله زنجانی: قبل از یأس می تواند رجاءاً نایب بگیرد و اگر معلوم شد که معذور بوده کافی است. آیه الله سبحانی: اگر مریض و معذور از خوب شدن و رفع عذر مأیوس باشند واجب است استنابه نمایند و در این صورت اگر رفع عذر شد و یا بهبودی پیدا کرد اعاده لازم نیست ولی اگر مأیوس هم نباشد می توانند نایب بگیرند ولی در این صورت چنانچه بهبودی حاصل شد و یا رفع عذر گردید به احتیاط واجب آن چه را انجام داده اعاده کند. آیه الله سیستانی: قبل از یأس می شود نایب عمل کند ولی اگر بعداً متمکن شد باید خودش انجام دهد.

۵- [۵] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۱۵ و ۱۰۱۶. آیه الله مکارم: در شرایط فعلی این امور ضرورتی ندارد.

۶- [۶] . آیه الله خامنه ای: رجوع شود به حاشیه مسأله ۱۲۷۰ آیه الله زنجانی: اگر قبل از گذشتن وقت رمی متمکن از رمی شد باید خودش رمی کند. آیه الله فاضل: اگر با یأس از رفع عذر نایب گرفته و یا نایب بعد از یأس از رفع عذر منوب عنه رمی انجام داده باشد اعاده لازم نیست و در غیر این دو صورت اعاده واجب است.

۷- [۷] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۱۷. آیه الله اردبیلی، آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۱۲۷۰ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: بلکه لازم است..

(۱۲۷۲) م – اگر شخص مریض مأیوس باشد از خوب (۱) شدن یا شخص معذور مأیوس باشد از رفع عذر، واجب است که نایب بگیرد و اگر مأیوس نیست (۲) می تواند نایب بگیرد، لیکن اگر عذر رفع شد احتیاط آن است که خودش عمل کند.

(۱۲۷۳) م – اگر دیگران مأیوس باشند از رفع عذرِ معذور، لازم نیست از او اذن بگیرند اگرچه احوط (۳) است و اگر نتواند اذن بدهد اذن معتبر نخواهد بود. (۴)

(۱۲۷۴) م – اگر بعد از گذشتنِ روزی که واجب بوده در آن رمی کند شک کند که به جا آورده یا نه اعتنا نکند.

ص:۶۸۳

۱- [۱] . مانند مسأله قبل است.

۲- [۲] .آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: اگر عذر برطرف شد لازم است خودش عمل کند چه در وقت عمل، نایب از بر طرف شدن عذر، مأیوس باشد چه نباشد (ملحق مسأله ۳۹۱). آیه الله سبحانی: رجوع شود به حاشیه مسأله ۱۲۷۰. آیه الله صافی، آیه الله مکارم: احتیاطاً اگر مأیوس نیست صبر کند.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله زنجانی: احتیاط استحبابی در اذن گرفتن است.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: وظیفه عاجز نایب گرفتن است و استنابه بدون اذن گرفتن تحقق پیدا نمی کند مگر اینکه از نایب گرفتن هم عاجز باشد مثل بی هوش و طفل غیر ممیز. آیه الله بهجت: اگر قطع به رضایت داشته باشد اذن لازم نیست. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: وظیفه عاجز نایب گرفتن است و استنابه بدون اذن گرفتن تحقق پیدا نمی کند مگر اینکه از نایب گرفتن هم عاجز باشد مثل بیهوش و طفل غیر ممیز. آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۱۲۷۰ مراجعه کنید. آیه الله سیستانی: معذور باید نایب بگیرد و کسی که قادر به نایب گرفتن نیست ولی او یا هر کس دیگر به جای او رمی کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: استنابه بدون اذن گرفتن محقّق نمی شود مگر در مغمی علیه که گذشت. آیه الله مکارم: بدون اذن مشکل است..

(۱۲۷۵) م - اگر بعد از انداختن شک کند که کیفیت آن صحیح بوده یا نه (۱)، اعتنا نکند.

(۱۲۷۶) م - اگر در وقتی که مشغول رمی جمره عقبه است شک کند که اولی را یا دومی را یا هر دو را رمی کرده یا صحیح انجام داده یا نه اعتنا نکند. (۲)

(۱۲۷۷) م - اگر در عدد شک کند که آیا هفت بوده یا کمتر، قبل از آنکه داخل شود در رمی جمره بعدی، باید آنچه محتمل است که کسر شده بیاورد تا یقین کند هفت عدد شده، هرچند منصرف از عمل شده باشد و مشغول کارهای دیگر باشد بنابر احتیاط واجب. (۳)

(۱۲۷۸) م - اگر بعد از گذشتن روزی که باید رمی کند یقین پیدا کند که یکی از سه جمره را رمی نکرده ظاهراً جایز است اکتفا به قضای رمی جمره عقبه کند و احتیاط آن است که هر سه را قضا کند. (۴)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: چنانچه احتمال بدهد هنگام رمی به رعایت شرایط آن توجه داشته اعتنا نکند.
۲- [۲] . آیه الله سبحانی: اگر شک او نسبت به اصل رمی است باید برگردد جوری رمی کند که ترتیب رعایت شده و یقین هم حاصل گردد و این شک اگر در ظرف هر روزی نسبت به رمی جمرات اتفاق افتد که آیا جمره ای را رمی کرده یا نه هر چند از محیط رمی خارج شده باشد باید برگردد و جمره مشکوک و سپس آنچه بر آن مترتب است را رمی نماید و ضمن رعایت ترتیب یقین حاصل گردد ولی اگر شب یا روز بعد شک کرد به شک خود اعتنا نکند.
۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۱۰. آیه الله اردبیلی: اگر بعد از رمی جمره مشغول کار دیگری شده باشد به نحوی که عرفاً فارغ از عمل محسوب شود، به شک خود اعتنا نکند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه بنابر اظهر. آیه الله زنجانی: اگر خود را از رمی جمره ای فارغ شده یافت و مشغول کارهایی که متعارفاً بعد از آن انجام می دهند شد در عدد شک کرد چنانچه احتمال بدهد هنگام رمی متوجه تعداد آن بوده اعتنا نکند. آیه الله سبحانی: ولی اگر یک طرف شک او در عدد سنگ ها به کمتر از چهار تعلق گرفته رمی آن جمره را باید از سر بگیرد و اکتفا به تکمیل خلاف احتیاط است و در این صورت اگر جمرات مترتبه را رمی کرده باید به ترتیب اعاده کند. آیه الله سیستانی: اگر شک بعد از انصراف و صدق فراغ باشد عرفاً به آن اعتنا نکند. آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.
۴- [۴] . آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: این احتیاط ترک نشود. آیه الله فاضل: این احتیاط مستحبی است..

(۱۲۷۹) م - اگر بعد از آنکه داخل در جمره بعدی شد شک کند در عدد قبلی، پس اگر بداند چهار سنگ از قبلی را انداخته و شک کند که بقیه را یا بعض از آنها را انداخته یا نه به احتیاط واجب بقیه را اتیان کند اگرچه بعد از اتیان جمره بعدی، و اگر در کمتر از چهار، شک داشته باشد تا مقدار چهار اعتناء نکند و سه سنگ دیگر را بزند. (۱)

(۱۲۸۰) م - اگر بعد از انداختن به هر سه جمره یقین پیدا کند که یک سنگ یا دو سنگ یا سه سنگ از یکی از سه جمره ناقص شده باید هرچه را احتمال کسری داده به هر یک از سه جمره بزند. (۲)

(۱۲۸۱) م - اگر بعد از انداختن سنگ به هر سه، یقین کند که یکی از آنها را از چهار کمتر انداخته بعید نیست (۳) جواز اکتفا به کسری جمره آخری و احتیاط آن است که جمره اخری را از سر بگیرد و احتیاط (۴) بالاتر آن است که هر سه را از سر بگیرد.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در هیچ یک از فروض مسأله به شک خود اعتنا نکند. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی: در هیچ یک از فروض مسأله به شک خود اعتنا نکند. آیه الله گلپایگانی: متعرّض این فرع نشده اند. آیه الله زنجانی: در هر دو صورت این مسأله، چنانچه احتمال بدهد هنگام رمی جمره بعدی متوجه تکمیل جمره قبلی بوده، اعتنا نکند و اگر نه در صورت اول جمره قبلی را تکمیل کند و در صورت دوم، آن را از سر بگیرد و بعد از آن جمره بعدی را اگر چهار سنگ زده آن را تکمیل می کند و اگر نه آن را از سر می گیرد. آیه الله سبحانی: بنابر آنچه در ذیل مسأله ۱۲۷۷ گذشت اگر بعد از رمی هر سه جمره شک او به کمتر از چهار باشد مثلاً شک کند سه سنگ زده یا بیشتر یا دو سنگ زده یا بیشتر باید رمی آن جمره را از سر بگیرد و جمرات بعدی را اگر رمی کرده مجدداً اعاده کند تا ترتیب حفظ شود. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده اند.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله سبحانی: باید رمی جمره آخری را از سر بگیرد و احتیاط مستحب این است که هر سه را از سر بگیرد (کتاب الحج، ج ۵، ص ۴۳۸). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در این صورت باید رمی هر سه جمره را به ترتیب از سر بگیرد. آیه الله فاضل: و یا یقین کند که یکی از آنها را اصلاً رمی نکرده.

۴- [۴] . آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله سبحانی: و دیگر اعاده رمی جمرات مترتبه لازم نیست زیرا ترتیب با پرتاب چهارسنگ

(۱۲۸۲) م - اگر بعد از گذشتن وقت هر سه روز، یقین کند که یک روز را رمی نکرده و نداند کدام روز است (۱)، باید هر سه روز را قضا (۲) کند با مراعات ترتیب، گرچه به احتمالی اکتفاء به قضای روز آخر جایز است. (۳)

مسائل متفرقه رمی

(۱۲۸۳) م - زن ها و مراقبین آنها و افراد ضعیفی که مجازند بعد از نصف شب از مشعرالحرام به منی وارد شوند، اگر از رمی در روز معذورند می توانند شب رمی کنند

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: باید رمی هر سه جمره را به ترتیب به قصد ما فی الذمه قضا کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط مستحب. آیه الله بهجت: احتیاط در قضای هر سه روز است. آیه الله تبریزی: اظهر اکتفا به قضای یک روز است به قصد آنچه در عهده اوست؛ اعم از قضای سه رمی یا یک رمی، بلکه می تواند اکتفا به رمی جمره عقبه نماید. آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: قضای رمی جمره عقبه کافی است. آیه الله سبحانی: احتیاط این است که سه روز را با مراعات ترتیب قضا کند یا اینکه روز اول را قضاء کند و سپس یک روز به عنوان مافی الذمه از دو روز دیگر قضا کند (کتاب الحج، ج ۵، ص۴۳۹). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احوط آن است که رمی سه جمره را به ترتیب به قصد مافی الذمه انجام دهد. اگر چه در صورتی که شک بعد از روز دوازدهم باشد بیش از قضای رمی جمره عقبه واجب نیست. (آداب حج، م ۹۷۱) آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب باید هر سه روز را قضا کند با مراعات ترتیب و می تواند اکتفا کند به رمی سه جمره به ترتیب، به قصد مافی الذمه. آیه الله مکارم: کافی است که یک روز را به نیت مافی الذمّه انجام دهد. در مسأله ۱۳۰۶ حکم مذکور به صورت احتیاط بیان شده است.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بلکه اظهر کفایت قضای رمی جمره عقبه است..

بلکه زن ها مطلقاً مجازند (۱) همان شب رمی نمایند. (۲)

(۱۲۸۴) م - در طبقه دوم (۳) جمرات رمی جایز است و لازم نیست در طبقه اول

۱- [۱] . آیه الله بهجت: زنان و کسانی که کوچ از مشعر در شب برایشان جایز است می توانند شب عید رمی جمره نمایند بنابر اظهر. و نیز به ذیل مسأله ۱۰۱۸ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: زن ها می توانند رمی روز دهم را در شب آن انجام دهند، هرچند متمکن از رمی در روز دهم باشند، ولی در رمی روز یازدهم و دوازدهم، چنانچه از رمی در روز معذور باشند می توانند رمی هر روز را در شب آن انجام دهند و چنانچه معذور نباشند باید در روز رمی کنند. آیه الله خامنه ای: ولی اگر زن بخواهد به نیابت از دیگری رَمْی کند به احتیاط واجب رَمْی را در روز انجام دهد. (مناسک حج، م ۳۹۸) آیه الله خویی: بیماران و پیرها و ضعیف ها و کسانی که از دشمن می ترسند هم، می توانند در شب عید رمی کنند. (مناسک، قبل از مسأله ۳۸۱). آیه الله زنجانی: در مورد رمی جمره عقبه روز عید، بانوان و کودکان مطلقا می توانند شب عید، رمی کنند، هرچند از رمی در روز معذور نباشند و دیگران تنها در صورت عذر می توانند شب قبل، رمی کنند و در مورد رمی جمرات همه حجاج تنها در صورت عذر می توانند شب قبل، رمی کنند و فرقی بین بانوان و کودکان و غیر آنها نیست. آیه الله سبحانی: پس از نیمه شب عید قربان جایز است. آیه الله سیستانی: این حکم اختصاص به رمی روز عید دارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: زن ها چه عذر داشته باشند و چه نداشته باشند، می توانند رمی روز دهم را در شب قبل انجام دهند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: رمی در هر دو طبقه جایز و مکفی است و در مناسک (س۱۴۳) می فرماید: میزان صدق رمی جمره است ولو از طبقه دوّم باشد حتی اختیاراً کفایت می کند. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مجزی نیست. آیه الله خامنه ای: اگرچه احتیاط مستحب رمی از مکان متعارف در گذشته است. (مناسک حج، م۳۹۶) آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: کفایت نمودن زدن سنگ بر مقداری که بر ارتفاع جمره افزوده شده، محل اشکال است و احوط آن است که مقدار سابق را رمی نماید. و اگر متمکن نباشد مقدار زیادی را خودش رمی کند و نایب نیز بگیرد برای زدن به مقدار سابق، و فرقی بین عالم و جاهل و ناسی نیست و مقداری که در عصر پیامبر و ائمه(علیهم السلام) بوده است از جهت عرض ظاهراً فرقی با جمره فعلی ندارد و از جهت طول ظاهراً به مقدار یک قامت انسان یا مقدار کمی بیشتر بالاتر از سکوی فعلی است.

رمی نمایند. (۱)

(۱۲۸۵) م - کسانی که عـذر دارنـد از اینکه روز عیـد رَمْی کنند می توانند شب قبل از آن، یا شب بعد از آن رمی کنند (۲) و اگر از رمی روز یازدهم نیز معذورنـد می تواننـد بعـد از رمی به جای روز عیـد، در شب یازدهم رمی روز یازدهم را هم انجام دهند. (۳)

استفتائات رمی جمرات ثلاث

(۱۲۸۶) س - کسـانی که با عـذر از رمی در روز می تواننـد شب رمی کننـد آیا لازم است شب رمی کننـد یا می تواننـد همان روز نایب بگیرند؟

ج (۴) - می توانند نایب بگیرند. (۵)

ص:۶۸۸

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: رمی جمراتی که اخیراً احداث شده در تمام طبقات حتی قسمت هایی که بیرون از محل جمرات سابق یـا بیرون از منی است و همچنین رمی هر دو طرف دیوار کـافی است، هر چنـد احتیاط مستحب در آن است که قسـمت وسـط دیوار رمی شود.

۲- [۲] . آیه الله خـامنه ای: زن در صورت تمکن بایـد در همـان شب عیـد رمی جمره عقبه نمایـد، مخصوصاً اگر حـج او حج نیابی باشد و تأخیر تا شب یازدهم صحیح نیست. (مناسک حج، س ۱۲۸)

۳- [۳] . به مسأله ۱۲۵۷ مراجعه شود. آیه الله سـبحانی: باید شب قبل از آن رمی کند. آیه الله سیسـتانی: رمی روز عید در شب بعـد کافی نیست مگر برای کسانی که از ماندن روز در منی معذورند و در مورد رمی شب یازدهم و دوازدهم به حاشیه مسأله ۱۲۵۷ مراجعه شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی، آیه الله سبحانی: باید شب قبل، رمی کنند، و اگر نمی توانند برای رمی در روز نایب بگیرند.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۲۵۷ مراجعه شود. آیات عظام بهجت، تبریزی، سبحانی، صافی، گلپایگانی: باید شب رمی نماید. آیه الله خامنه ای: کسی که از رَمْی در روز معذور است امّا می تواند شب رَمْی نماید، جایز نیست نایب بگیرد بلکه بایـد خودش در شب پیش و یا شب بعد رَمْی نماید. (مناسک حج، م۴۴۳) آیه الله سیستانی: چنان که گذشت کسی که معذور از رمی در روز است باید نایب بگیرد و نمی تواند در شب رمی نماید، مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منی معذور باشـند. آیه الله فاضـل: احتیـاط واجب آن است که شب رمی کننـد. آیه الله مکـارم: تـا در شب بتوانـد رمی کنـد نـایب گرفتن مشکل است..

(۱۲۸۷) س - چنانچه کسانی صبح روز دهم از رمی کردن معذور باشند ولی اطمینان دارند که بعدازظهر خلوت است و قادر به رمی هستند، بفرمایید از صبح می توانند نایب بگیرند یا باید صبر کنند تا خلوت شود و رمی نمایند؟

ج - اگر (۱) می توانند در روز (۲) رمی کنند، نمی توانند نایب بگیرند.

(۱۲۸۸) س - آیا بدون عذر می توان در شب رمی کرد یا کافی نیست و اگر در شب صحیح است آیا گناهی هم مرتکب شده است و همچنین تأخیر ذبح از روز عید قربان هرچند صحیح است ولی آیا گناهی هم مرتکب شده است؟

ج - بدون عذر، رمی در شب واقع نمی شود (۳) و اگر بدون عذر رمی در روز را ترک نماید گناه کرده است، و همچنین معصیت نموده است علی الأحوط (۴) اگر ذبح را عمداً از روز عید تأخیر بیندازد، هرچند ذبح صحیح است.

(۱۲۸۹) س - کسی که در رمی جمرات نایب شده، آیا می تواند شب رمی کند یا نه و همچنین کسی که در اصل حج نایب باشد و از ابتدا می دانسته که نمی تواند رمی کند،

۱- [۱] . آیه الله بهجت: رمی جمرات بایستی به مباشرت خودِ شخص انجام شود و نایب گرفتن در حال اختیار جایز نیست. (مناسک، ص۱۵۱).

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: یا شب. (مناسک حج، م۴۴۳)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: تأخیر ذبح اختیاراً تا روز دوازدهم جایز است و در مورد رمی در شب مطابق حاشیه مسأله ۱۲۸۳ عمل شود.

۴- [۴] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۳۲. آیه الله اردبیلی: تأخیر ذبح از روز عید معصیت ندارد و جایز است تا روز دوازدهم ذبح را تأخیر اندازد. آیه الله بهجت: برای غیر معذورین رمی در شب جایز نیست. (مستفاد از مسأله ۴۳۸) و در مورد قربانی در شب، صحت آن استفاده می شود. (پرسش های جدید حج، سؤال ۱۴۹). آیه الله سبحانی: اگر کسی بدون عذر در شب رمی کرد اگر ایام تشرق تمام نشده اعاده و یا قضا کند و اگر تمام شده علاوه بر اینکه اگر تا آخر ذی حجه در مکه هست رمی را قضا می نماید در سال آینده نیز در روزهای منی اعاده و یا استنابه نماید..

یا نمی تواند روز رمی کند و یا در رمی روز مسامحه و اهمال کند، حکمش چیست؟

ج (۱) – نایب بایـد اعمال اختیاری حـج را انجام دهـد و اگر معذور باشد نمی تواند نایب (۲) شود و کسـی که در رمی نایب شده باید روز رمی کند و مسامحه و اهمال موجب بطلان نیابت نیست، هرچند در فرض سؤال جایز نیست.

(۱۲۹۰) س – شخصـی که خود معـذور است و نمی توانـد رمی جمرات نماید، آیا می تواند شـخص دیگری را که برای او هم رمی در روز مقـدور نیست، نـایب قرار دهـد تـا در شب رمی نمایـد و آیا در صورت بودن و یا نبودن شـخص سومی که بتواند نایب شود و در روز رمی نماید، حکم مسأله فرق دارد یا خیر؟

ج – در صورت امکان بایـد کسـی را نایب بگیرد که در روز رمی نمایـد (۳) و اگر ممکن نباشـد (۴) بنابر احتیاط واجب روز بعد خودش قضا کند و اگر در قضا هم امکان مباشرت نیست (۵)، نایب بگیرد. (۶)

۱- [۱] . آیه الله زنجـانی: نـایبِ در رمی، بایـد در روز رمی کنـد مگر نـایب دیگری پیـدا نشود و معـذور از رمی در روز، نمی توانـد در حـج واجب، نایب شود، – مگر در عذر طاری – البته نایب در حج اگر زن یا کودک ممیز باشد می تواند جمره عقبه را شب عید رمی کند.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه عـذر پس از قبول نیابت عارض شود. آیه الله بهجت: مگر آنکه عـذر طاری باشد و در غیر آن خلاف احتیاط است. آیه الله تبریزی، آیه الله سـبحانی: نیابت معذور اشـکال دارد، لکن اگر ابتدا معذور نبود و بعد در زمان عمل معـذور شد نیابت صـحیح است و در اجرت باید با مسـتأجر خود تراضـی کند. آیه الله سیسـتانی: عذر در رمی جمرات در روز ۱۱ و ۱۲ مانع نیابت حج نیست. آیه الله صافی: به حاشیه شرط ۷ نایب از مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله مکارم: عذرهایی که به طور طبیعی گاه در حج پیش می آید مانع نیابت نیست.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که نتواند شب قبل خودش رمی کند.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: اگر اسـتنابه برای روز ممکن نباشـد، رمی نایب در شب قبل، کافی است. آیه الله سـبحانی: و یا کسـی حاضـر نشـد برای او نیابت کنـد می تواند رمی را بدهد به کسـی که در شب رمی کند ولی چنانچه خودش خوب شد روز بعد قضا کند و یا اگر نایبی پیدا شد برای روز بعد علاوه بر رمی آن روز قضای روز قبل را نیز استنابه کند که در روز رمی کند.

۵- [۵] . آیه الله فاضل: استنابه به نحو مذکور صحیح است.

۶- [۶] . آیه الله مکارم: احتیاط آن است که هم نایب بگیرد و هم قضای آن را روز بعد به جا آورد..

(۱۲۹۱) س – در رمی جمرات، اگر سنگریزه اول به دیوار مجاور و بعد به جمره بخورد آیا کافی است، یا باید سنگریزه دیگر بزند؟

ج – ظاهراً کافی است. (۱)

(۱۲۹۲) س – شخصی وقت رمی جمرات شک کرد که چند سنگ زده ام، پس آن مقدار را رها کرد و دوباره از اول شروع نمود، آیا رمی او اشکال دارد یا نه؟

ج – اشکال ندارد هرچند رها نمی شود. (۲)

(۱۲۹۳) س – اینکه فرموده اید کوچ کردن شب دهم و درک کردن وقوف اضطراری مشعر و رمی در شب دهم برای زنان جایز است و نفس زن بودن عذر است، آیا با این حال زنان می توانند نایب شوند؟

ج – می توانند نایب باشند.

(۱۲۹۴) س – در زمان قدیم که جَمَرات به صورت فعلی نبوده است و یقیناً بعداً بلندتر و قطورتر درست شده است، بنابراین در جمره عقبه چرا رمی کردن مخصوص به آن سنگچین وسط دیوار سیمانی است و رمی به دیوار سیمانی جایز نیست؟ و اگر جایز می دانید بفرمایید؛ زیراکه اکثر مردم در جمره عقبه اکتفا به دیوار سیمانی دو طرف سنگچین می کنند و خلاصه ملاک رمی در جمرات چیست؟

ج – دیوار سیمانی پشت جمره از جمره نیست و رمی آن کافی نیست. (۳)

ص:۶۹۱

۱- [۱] . مراجعه شود به بند سوم از مسأله ۱۰۰۱. آیه الله فاضل: گذشت که محلّ اشکال است.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: یعنی در حقیقت شخص با این کار رمی ناقص را تکمیل می کند و قبلی ها رها نمی شوند و آنچه را که اضافه می زند چون قصد بیشتر از هفت به عنوان تکلیف شرعی ندارد به صحت رمی ضرر نمی زند. آیه الله مکارم: یعنی با زدن مقدار قطعی باقیمانده وظیفه او تمام است.

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، سبحانی، مکارم: در حال حاضر دیوار سیمانی وجود ندارد. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب رمی آن قسمت که سابقاً دیوار بوده است و اکنون برداشته اند کافی نیست..

(۱۲۹۵) س – اگر مردی که می تواند در روز رمی نماید، برای رمی زنی نایب شود آیا می تواند رمی زن را در شب انجام دهد؟

ج – نمی تواند و باید رمی را در روز انجام دهد. (۱)

(۱۲۹۶) س – افرادی که معذورند از واجباتی که ترکش ولو عمداً مضر به حج نیست؛ مثل رمی جمرات در روز یازدهم و دوازدهم و مَبیت به منی در شب های یازدهم و دوازدهم، آیا می توانند اجیر شوند و نیابت کنند یا نمی توانند؟

ج – ذوی الأعذار نمی توانند نایب شوند (۲)، حتی اگر از مثل مذکورات عذر داشته باشند. (۳)

(۱۲۹۷) س – کسی که به نیابتِ دیگری رمی جمره می کند، آیا کافی است که اوّل برای خودش هر جمره ای را رمی کند و پس از آن به نیابت دیگران ولو ده نفر باشند یکجا رمی کند، بعد جمره وسطی را هم همین طور و در پایان برای جمره عقبه نیز چنین کند، یا اینکه باید اوّل هر سه جمره را برای خودش و بعد هر سه را برای دومی و همچنین نسبت به دیگران رمی نماید؟

ج – هر دو صورت صحیح است. (۴)

ص:۶۹۲

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۲۸۹ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله ۱۰۷ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: شخص معذور در رمی روز یازدهم و دوازدهم و طواف نساء و بیتوته های منا می تواند برای اداء حج نائب شود در این صورت باید رمی را در شب و به جای بیتوته ها در مکه به عبادت بپردازد و در طواف نساء دیگری را نائب بگیرد. آیه الله فاضل: و نیز اگر زنی برای رمی ولو برای زن دیگر نایب شود باید رمی را در روز انجام دهد والاّ نیابت و رمی او صحیح نیست. آیه الله مکارم: عذرهایی که گاه در حج پیش می آید مانع از نیابت نیست.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۰۷ و ۱۲۸۹. آیه الله اردبیلی: مگر اینکه عذر آنها پس از قبول نیابت عارض شده باشد. آیه الله بهجت: مگر در عذر طاری و در غیر آن خلاف احتیاط است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت آنها اشکال دارد. آیه الله سبحانی: معذور از رمی روز یازدهم و دوازدهم می تواند نائب شود وباید شب رمی کند.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: ولی در هنگام قضای رمی روز قبل مثلاً ـ یازدهم و ادای رمی روز دوازدهم که هر دو در روز دوازدهم انجام می شود نباید متداخلاً انجام دهد مثلاً به جمره اولی چهارده سنگ بزند هفت عدد آن برای قضای روز یازدهم و هفت عدد دیگر برای روز دوازدهم و سپس به سراغ جمره وسطی برود بلکه باید قضای روز یازدهم به صورت کامل در هر سه جمره انجام شود و سپس برای روز دوازدهم مستقلاً از سر گیرد و بین روزها کمی فاصله بیندازد..

(۱۲۹۸) س - کسی که نمی تواند در روز عید رمی کند، آیا می تواند قبل از رمی حلق نماید و روز دیگر رمی کند؟ (۱)

ج (۲) - جایز نیست علی الأحوط. (۳)

(۱۲۹۹) س - آیا جمره عقبه را از هر طرف می توان رمی نمود؟

ج (۴) - اگر به جمره بزند کافی است، ولی رمی دیوار کفایت نمی کند. (۵)

(۱۳۰۰) س - سنگریزه هایی که در مشعر موجود است و معلوم است که از خارج از

ص:۶۹۳

۱- [۱] . آیه الله بهجت: به هر تقدیر ترتیب لازم است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: باید برای رمی در روز عید نایب بگیرد و بعد از رمی قربانی و حلق کند.

۳- [۳] . مراجعه شود به مسأله ۱۱۳۹. آیه الله اردبیلی: بایـد شب عید رمی کند و چنانچه از رمی در شب عید هم معذور باشد، برای رمی در روز نایب می گیرد و بعد از رمی نایب، حلق یا تقصیر می کند. آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: چنین شخصی بایـد شب عیـد رمی کنـد و چنانچه از رمی در شب عیـد هم معذور باشد برای رمی در روز نایب می گیرد و بعد از رمی نایب حلق یا تقصیر می کند. آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب را از روز عید تأخیر نیندازد. (مناسک حج، م ۴۱۵ و ۴۱۶) آیه الله سیستانی: وظیفه چنین کسی نایب گرفتن در روز عید است. آیه الله مکارم: لازم است بقیه اعمال خود را روز عید انجام دهد. آیه الله نوری: گذشت که تأخیر حلق از روز عید جایز نیست علی الأحوط.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: در شرایط فعلی، رمی تمام دیوار جمره از هر دو طرف، کافی است.

۵- [۵] . آیه الله تبریزی، آیه الله سبحانی: رمی آن از هر طرف کافی است، ولی مستحب است از جلوی آن پشت به قبله رمی شود. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: به حاشیه پاسخ سؤال ۱۲۹۴ مراجعه شود. آیه الله مکارم: فعلاً دیواری وجود ندارد..

مشعر آورده اند، و معلوم نیست که از حرم است یا از خارج از حرم، آیا می توان از آنها برای رمی استفاده نمود؟

ج (۱) - اگر (۲) معلوم است که از خارج (۳) آورده اند، در مورد سؤال استفاده نکنند مگر آنکه طوری باشد که جزو مشعر محسوب شود.

(۱۳۰۱) س - شخصی رمی جمره عقبه را در روز عید غلط انجام داده است و در روز سیزدهم متوجه می شود، آیا بعد از قضای جمره عقبه، باید رمی روز یازدهم و دوازدهم را نیز تکرار کند؟

ج - لازم نیست.

(۱۳۰۲) س - آیا زیاده از هفت رَمْی، مُخِلّ به رَمْی است؟

ج (۴) - اگر از اول قصد زیادتر از هفت داشته باشد صحیح نیست و باید رمی را اعاده کند، ولی اگر بعد از تمام شدن هفت سنگریزه که به قصد هفت بوده، اضافه زده ضرر ندارد.

(۱۳۰۳) س - کسی که نتوانسته ذبح کند و حلق یا تقصیر نیز ننموده است، آیا می تواند رمی روز یازدهم را انجام دهد؟

ج - مانع ندارد.

(۱۳۰۴) س - زنی که احتمال بدهد، رمی باعث قاعدگی او می شود، آیا کافی است در رمی نایب بگیرد؟

ج (۵) - اگر در اثر آن به مشقت می افتد، عذر محسوب می شود و می تواند

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: اگر عرفاً جزو مشعر حساب شود مانعی ندارد وگرنه باید احراز شود از حرام است. آیه الله فاضل: اگر جزو مشعر محسوب می شود مانعی ندارد.

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، سبحانی: یعنی از خارج حرم.

۴- [۴] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: مخل به رمی نیست.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: اگر در اثر آن به مشقت شدید می افتد، عذر، محسوب می شود..

نایب بگیرد. (۱)

(۱۳۰۵) س - آیا می شود که زن ها را شب دهم بعد از نصف شب از مَشْعَر به منی بیاورند و همان شب آنان را به جمره عقبه ببرند و رمی کنند و بعد به خیمه برگردانند و نزدیک غروب روز یازدهم مجدداً آنان را به جمرات ببرند تا شب دوازدهم، هم رمی روز یازدهم را انجام دهند و هم رمی روز دوازدهم را، با توجه به ازدحام و خطرهای احتمالی؟ (۲)

ج - برای زن ها رمی جمره عقبه پس از وقوف به مشعر و آمدن به منی در همان شبِ عید قربان مانع ندارد، ولی رمی روز یازدهم و دوازدهم در صورتی برای آنان در شب صحیح است که از رمی روز معذور باشند. (۳)

(۱۳۰۶) س - اگر کسی می داند یک روز رمی را ترک کرده است ولی نمی داند که

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: مگر اینکه بتواند شب قبل خودش به راحتی رمی نماید. آیه الله تبریزی: قاعدگی مجوّز استنابه برای رمی نیست، باید خودش انجام دهد و اگر قبل از وقوف به عرفه می ترسد که رمی باعث قاعدگی بشود و نتواند طواف کند، باید طواف و نماز آن را مقدّم کند و بنابر احتیاط مستحب سعی را نیز مقدّم کند و در وقت خودش اعاده کند. آیه الله سبحانی: اگر زنی احتمال بدهد رمی یا مقدمات آن مثل رفتن به پای جمرات موجب قاعدگی می شود و با اینکه پزشک او را از فعالیت زیاد منع کرده تا موجب قاعدگی نشود و در اثر قاعدگی به مشقت می افتد بالأخص آنجا که پس از برگشتن از منی اعمال حج را در روز دوازدهم و به بعد در این صورت عذر او موجه است و می تواند برای رمی نایب بگیرد. آیه الله سیستانی: مجرد احتمال وقوع در مشقت مجوز استنابه نیست. آیه الله گلپایگانی: متعرّض این فرع نشده اند.

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: اگر از رمی در روز یازدهم و دوازدهم خائف بر نفس خود باشند، می توانند رمی روز یازدهم را در شب یازدهم، و رمی روز دوازدهم را در شب دوازدهم انجام دهند. و یک شب نمی توانند برای دو روز رمی کنند. نظر آیه الله سیستانی در حاشیه مسأله ۱۲۵۷ گذشت که رمی در شب برای کسانی جایز است که از ماندن در روز معذورند. آیه الله مکارم: این کار اشکال ندارد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: ولی باید شب قبل رمی کنند..

روز دهم بوده یا یازدهم، یا دوازدهم، وظیفه اش چیست؟

ج - احوط (۱) آن است که رمی سه جمره را به ترتیب، به قصد مافی الذمه انجام دهد. اگرچه در صورتی که شک بعد از روز دوازدهم باشد بیش از قضای رمی جمره عقبه واجب نیست. (۲)

(۱۳۰۷) س - شخصی در رمی جمرات چنین تصور می کرده است که باید سنگریزه به خود سنگ های نصب شده جمرات بخورد، نه به ملات لای سنگ ها که به وسیله آن ملات بندکشی شده است، لذا برای اطمینان که به خود سنگ ها بخورد، یازده سنگریزه انداخته و هفت عدد از آنها را رمی صحیح محسوب داشته است، آیا این رمی صحیح است یانه؟

ج - اگر مواردی را که شک داشته احتیاطاً زده، مانع ندارد و چنانچه شک نداشته و قصد زیاده هم نداشته است، صحیح است هرچند در این صورت احتیاط مطلوب است. (۳)

(۱۳۰۸) س - شخصی روز عید قربان برای رمی جمره عقبه رفته و انجام داده ولی دو روز بعد را در اثر کسالت وکالت داده و روز سیزدهم خودش برای قضای رمی جمرات رفته، ولی اول رمی جمره عقبه نموده، بعداً برگشته از جمره اولی شروع کرده و روز یازدهم و دوازدهم را یک مرتبه چهارده سنگ زده، هفت عدد برای روز یازدهم

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: اگر بعد از گذشت روز دوازدهم باشد قضای رمی جمره عقبه کافی است و اگر در روز دوازدهم باشد رمی جمرات همان روز را به جا آورد. آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

۲- [۲] . به مسأله ۱۲۸۲ مراجعه شود. آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: اگر در روز دوازدهم علم پیدا کند رمی یک روز را انجام نداده و شک داشته باشد آن روز که رمی آن را انجام نداده، روز دوازدهم است یا روزهای قبل، باید هر سه جمره را به ترتیب به قصد مافی الذمّه رمی کند، ولی اگر در روز دوازدهم علم پیدا کرد که رمی یک روز را ترک کرده و نمی داند که روز دهم بوده یا یازدهم، می تواند به رمی جمره عقبه اکتفا کند و اگر بعد از روز دوازدهم علم پیدا کرد که رمی یک روز را ترک کرده و نمی داند روز دهم بوده یا یازدهم یا دوازدهم، می تواند به رمی جمره عقبه اکتفا کند.

۳- [۳] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بلکه مطلقاً صحیح است..

و هفت عدد برای روز دوازدهم و جمره وُسطی را همچنین دوازده سنگ زده و جمره عقبه را نیز دوازده سنگ زده است، و الآن به ایران برگشته است، آیا وظیفه او چیست؟

ج - اگر کسالت داشته و معذور بوده و وکالت داده عمل او صحیح است، و نیاز به تکرار نداشته است، و در هر صورت تکرار به نحو مرقوم صحیح نیست. (۱)

مستحبات منی (۱)

(۲)

(۱۳۰۹) م - بدان که برای حاجی مستحب است که روز یازدهم و دوازدهم و سیزدهم را در منی بماند و حتی به جهت طواف مستحب از منی بیرون نرود و تکبیر گفتن در منی بعد از پانزده نماز و در غیر منی بعد از ده نماز که اول آنها نماز ظهر روز عید

است مستحب می باشد و بعضی آن را واجب دانسته اند و بهتر در کیفیت تکبیر آن است که بگوید:

«أللهُ أكبَرُ، اللهُ أكبَرُ، لا إلهَ إلّا اللهُ وَاللهُ أكبَرُ، اللهُ أكبَرُ وَللهِ الحَمْدُ، اللهُ أكبَرُ عَلى ما هَدانَا، اللهُ أكبَرُ على ما رَزَقَنا مِنْ بَهِيمَهِ الْاَنْعام، وَالحَمْدُ للهِ على ما أبْلانا».

و مستحب است مادامی که در منی اقامت دارد نمازهای واجب و مستحب را در مسجد خِیف به جا آورد و در حدیث است که صد رکعت نماز در مسجد خِیف، با عبادت هفتاد سال برابر است و هرکس در آنجا صد مرتبه «سُبْحانَ اللهِ» بگوید ثواب آن برابر ثواب بنده آزاد کردن است و هرکس در آنجا صد مرتبه «لا إلهَ إلاّ اللهِ» بگوید ثواب آن برابر است با ثواب کسی که احیای نفس کرده باشد و هرکس در آنجا صد مرتبه «ألْحَمْدُ للهِ» بگوید، ثواب آن برابر است با ثواب خراج عراقین که در راه خدا تصدّق نماید.

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: به این نحو نیز صحیح است ولی به احتیاط واجب بین قضای روز یازدهم و قضای روز دوازدهم باید قدری فاصله بیندازد.

۲- [۲] . آیه الله مکارم: مناسب است این مستحبات و مستحبات آینده به قصد رجاء انجام گیرد..

مستحبات دیگر مکه معظمه

(۱۳۱۰) م - آداب و مستحبات دیگر در مکه معظمه از این قرار است:

۱. زیاد ذکر خدا نمودن و خواندن قرآن.

۲. ختم نمودن قرآن.

۳. خوردن از آب زمزم و بعد از خوردن، این دعا را بخواند:

«أللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْماً نافِعاً، وَرِزْقاً واسِعاً، وَشِفاءً مِنْ كلِّ داء وَسُقْم».

و نیز بگوید: «بِسْمِ اللهِ وَبِاللهِ وَالشُّكرُ للهِ».

۴. نظر نمودن به کعبه و بسیار تکرار کردن آن.

۵. در هر شبانه روز ده مرتبه طواف نمودن (۱)؛ در اول شب سه طواف، در آخر شب سه طواف، پس از دخول صبح دو طواف و بعدازظهر دو طواف.

۶. هنگام توقف در مکه، به عدد ایام سال؛ یعنی سیصد و شصت مرتبه طواف نماید و اگر این مقدار نشد پنجاه و دو مرتبه و اگر آن هم میسور نشد هر مقداری که بتواند.

۷. به خانه کعبه داخل شود (۲)؛ خصوصاً کسی که سفر اول او است و مستحب است قبل از دخول غسل بنماید و در وقت داخل شدن بگوید:

«أَللَّهُمَّ إِنَّک قُلْتَ وَمَنْ دَخَلَهُ كانَ آمِناً فَآمِنِّی مِنْ عَذابِ النَّارِ».

پس دو رکعت نماز بین دو ستون بر سنگ قرمز بگزارد. در رکعت اول بعد از حمد، «حم، سجده» و در رکعت دوم بعد از حمد، پنجاه و پنج آیه از سایر جاهای قرآن بخواند.

۸ . دو رکعت نماز خواندن در هر یک از چهار زاویه کعبه، و بعد از نماز این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأَ أَوْ تَعَبَّأَ أَوْ أَعَدَّ أَوِ اسْتَعَدَّ لِوِفادَه إلی مَخْلُوق رَجاءَ رِفْدِهِ وَجائِزَتِهِ وَنَوافِلِهِ

۱- [۱] . آیه الله مکارم: ولی در مواقعی که ازدحام جمعیت برای طواف واجب است، بهتر است طواف های مستحب را ترک کنند و مجال را به کسانی که طواف واجب دارند بدهند.

۲– [۲] . آیه الله مکارم: اینگونه امور در حال حاضر معمولاً امکان نـدارد و هرگاه کسـی نیت آن را داشـته باشـد، خداونـد به لطفش به او ثواب آن را می دهد..

وَفواضِلِهِ فَإِلَيْک يا سَيِّدِى تَهْيِئَتِى وَتَعْبِئَتِى وَإِعْدادى وَاسْتِعْدادى رَجاءَ رِفْدِک وَنَوَافِلِک وَجائِزَتِک، فَلا تُخَيِّبِ الْيَوْمَ رَجائِى يا مَنْ لا يَخِيبُ عَلَيْهِ سائِلٌ وَلا يَنْقُصُهُ نائِلٌ فَإِنِّى لَمْ آتِک الْيَوْمَ بِعَمَلٍ صَالِحٍ قَدَّمْتُهُ وَلا شَفاعَهِ مَخْلُوقٍ رَجَوْتُهُ وَلكِنِّى أَتَيْتُک مُقِرّاً بِالظُّلْمِ وَالْاساءَهِ عَلى نَفْسِى فَإِنَّهُ لا حُجَّهَ لِى وَلا عُذْرَ فأَسْأَلُک يا مَنْ هُوَ كَذلِک أنْ تُصَلِّى عَلى مُحَمَّد وَآلِهِ وَتُعْطِيَنِى مَسْأَلَتِى وَتَقْلِبَنِى بِرَغْبَتِى وَلا تَرُدَّنِى مَجْبُوهاً مَمْنُوعاً وَلا خائِباً يا عَظِيمُ يا عَظِيمُ يا عَظِيمُ أرْجُوک لِلْعَظِيمِ، أَسْأَلُک يا عَظِيمُ أنْ تَغْفِرَ لِىَ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ لا إلهَ إلّا أَنْتَ».

و مستحب است هنگام خروج از کعبه، سه مرتبه «اللهُ أكبَرُ» بگوید، پس بگوید:

«أَللّهُمَّ لا تَجْهَدْ بَلاءَنَا رَبَّنا وَلا تُشْمِتْ بِنا أعْداءَنا فَإِنَّک أنْتَ الضّارُّ النّافِعُ».

بعداً پایین آمده و پله ها را دست چپ قرار داده کعبه را استقبال نماید و نزد پله ها دو رکعت نماز بخواند.

استحباب عمره مفرده

(۱۳۱۱) م - بدان که بعد از فراغ از اعمال حج، در صورتی که میسور باشد، مستحب است عمره مفرده به جا آورده شود و در اعتبار فاصله بین این عمره و عمره سابق، خلاف (۱) است و احتیاط در این است که در فصل کمتر از یک ماه به قصد رجاء به جا بیاورد (۲) و کیفیت این عمره در صورت حج افراد و عمره مفرده ذکر شد. (۳)

۱- [۱] . آیه الله فاضل: میزان تبدّل عنوان ماه در فاصله دو عمره است ولی بین عمره مفرده و عمره تمتّع فاصله اعتبار ندارد. آیه الله سبحانی: می تواند بعد از اعمال حج برای خود عمره مفرده انجام دهد هرچند در همان ماه عمره تمتع انجام داده باشد. آیه الله مکارم: در هر ماه قمری یک عمره مشروع است و زاید بر آن باید به قصد رجاء به جا آورده شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: بین عمره مفرده و عمره تمتع فاصله لازم نیست، چه قبل از حج و چه پس از حج. آیه الله خامنه ای: انجام عمره مستحب بوده و قصد رجاء لازم نیست. (مناسک حج، م ۱۱)

۳- [۳] . نظریه آیات عظام در این مسأله، ذیل مسأله ۱۹۴ و ۱۷۳ گذشت..

طواف وداع

(۱۳۱۲) م – بـدان کـه برای کسـی کـه می خواهـد از مکـه بیرون رود، مسـتحب اسـت طـواف وداع نمایـد و در هر شـوطی حجرالاسود و رکن یمانی را، در صورت امکان، اسـتلام نمایـد و چون به مسـتجار رسد مسـتحباتی که قبلاً برای آن مکان ذکر شد به جا آورد و آنچه خواهد دعا نماید، بعداً حجرالأسود را استلام نموده و شکم خود را به خانه کعبه بچسباند یک دست را بر حَجَر و دست دیگر را به طرف درب گذاشـته و حمـد و ثنـای الهی نمایـد و صلوات بر پیغمبر و آل او بفرسـتد و این دعا را بخواند:

«أَللَّهُمَّ صَلِّ عَلی مُحَمَّد عَبْدِک وَرَسُولِک وَنَبِیِّک وَاَمِینِک وَحَبِیبِک وَنَجِیِّک وَخِیَرَتِک مِنْ خَلْقِک، أَللَّهُمَّ کما بَلَّغَ رِسالاتِک وَجاهَدَ فی سَبِیلِک وَصَدَعَ بِأَمْرِک وَاُوذِی فی جَنْبِک وَعَبَدَک حَتّی أتاهُ الْیَقِینُ، أَللَّهُمَّ أقْلِبْنی مُفْلِحاً مُنْجِحاً مُسْتَجاباً بِأفْضَلِ ما یَرْجِعُ بِهِ أحَدٌ مِنْ وَفْدِک مِنَ الْمَغْفِرِهِ وَالْبَرَکهِ وَالرَّحْمَهِ وَالرِّضْوانِ وَالْعافِیَهِ».

و مسـتحب است وقت بیرون آمـدن از باب حناطین، که مقابل رکن شامی است، بیرون رود و از خداونـد متعال توفیق مراجعت را بطلبد و وقت بیرون رفتن یکدرهم خرما خریده و آن را بر فقرا تصدّق نماید.

مسائل متفرقه

(۱۳۱۳) م – در وقتی که در «مسـجد الحرام» یا «مسـجد النبی» نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین نباید از آنجا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند. (۱)

ص:۷۰۰

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر کـار ضـروری ندارنـد خـارج نشونـد و خـوب است شـرکت کننـد. آیـات عظـام تـبریزی، خویی، سیسـتانی: بلی نمـاز مجزی است در صـورتی که قرائت حمـد و سـوره را برای خود آهسـته قرائت کنـد و اگر نمی شود به نحو حـدیث نفس بخوانـد و در نماز جمعه بعـد از فراغ از آن، با آنها، نماز ظهر را اعاده کند. آیه الله زنجانی: حجاج محترم باید از خارج شدن از مسجد هنگام نماز جماعت که سبب

(۱۳۱۴) م – سجده نمودن بر تمام اقسام سنگ ها؛ چه مرمر باشد یا سنگ های سیاه معدنی یا سنگ گچ و آهک، قبل از آنکه پخته شود جایز است (۱) و سنگ هایی که در «مسجد الحرام» از این قبیل است سجده بر آنها اشکال ندارد و همین طور در «مسجد رسول الله صلی الله علیه و آله ».

(۱۳۱۵) م – در «مکه» و «مدینه» در مسافرخانه و هتل نباید (۲) نماز را به جماعت بخوانند (۳) و می توانند در جماعت سایر مسلمین در مساجد شرکت کنند و نماز را به

۱- [۱] . آیه الله بهجت، آیه الله فاضل: بلکه به گچ و آهک پخته و آجر و کوزه گلی و مانند آن هم می شود سجده کرد. آیه الله خامنه ای: سجده بر آجر و سفال و گچ و آهک و سیمان صحیح است. (مناسک حج، س ۱۴۶) آیه الله سبحانی: سجده بر فیروزه و عقیق و طلا و نقره باطل است. آیه الله سیستانی: بلکه بعد از پخته شدن نیز جایز است.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: اگر خلاف تقیه ولو تقیه مداراتی است نماز را به جماعت نخوانند.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مگر در جاهایی که جلب توجه نکند و مورد اعتراض واقع نشود. آیه الله بهجت: برگزار نمودن نماز جماعت در هتل ها و مسافرخانه ها در مکه و مدینه مانعی ندارد اگر مستلزم مفسده نباشد. آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده اند. آیه الله زنجانی: برگزار کردن نماز جماعت در هتل ها در مکه و مدینه مانعی ندارد، مگر باعث

جماعت بخوانند.

(۱۳۱۶) م - تخییر بین قصر و اتمام (۱) در مکه و مدینه اختصاص (۲) به مسجدالحرام و مسجدالنبی داردو در تمام مکه و مدینه جاری نیست بلی اختصاص به مسجد اصلی ندارد و در جاهای توسعه داده شده مسجد هم جاری است، هرچند احتیاط اقتصار بر مسجد اصلی است پس در تمام مسجد فعلی مسافر می تواند نماز را تمام بخواند همان طور که می تواند شکسته بخواند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بنابر اقوی، تخییر در هیچ یک از اماکن اربعه، ثابت نیست و نسبت به این اماکن، سفارش اکید به قصد اقامه کردن شده است (همچنان که مشهور اصحاب ائمه معصومین(علیهم السلام) نیز بر این نظر بوده اند)؛ پس اگر شرایط قصد اقامه، محقّق نباشد -حتی در قسمت قدیمی مسجدالحرام و مسجدالنبی(علیهم السلام) - باید نماز را شکسته بخوانند.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: مسافر می تواند در مسجدالحرام و مسجد پیغمبر(علیهم السلام) و... نمازش را تمام بخواند و احتیاط در این است که نماز را شکسته بخواند ولی اگر بخواهد در جایی که اوّل جز و این مسجد نبوده و بعد به این مساجد اضافه شده نماز بخواند، احتیاط واجب آن است که شکسته بخواند. آیه الله تبریزی: در همه مکه و مدینه قدیم می تواند قصر و تمام بخواند. (استفتائات، س۱۲۹). آیه الله خویی: ظاهراً اختصاص ندارد بلکه این حکم در شهر قدیمی مکه و مدینه جاری است. (منهاج الصالحین، م۹۲۵).]قید قدیمی در منهاج نیست بلکه در استفتائات و در بعض مناسک مذکور است(. آیات عظام سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: می تواند در تمامی دو شهر مکه و مدینه نماز را تمام بخواند و اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی ندارد.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: می تواند در تمامی دو شهر مکه و مدینه حتی محلّه های جدید دو شهر نماز را تمام بخواند و اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی ندارد. گرچه احتیاط استحبابی در اختصاص تخییر به محلّه های قدیمی دو شهر بلکه در اختصاص به دو مسجد است. (مناسک حج، س ۱۳۸) آیه الله سبحانی: نمازگزار در قسمت های این دو مسجد حتی قسمت های جدید الإحداث مخیر بین قصر و اتمام است و تمام افضل است و قصر (شکسته) احوط می باشد..

(۱۳۱۷) م – در تقصیرهایی که در عمره تمتع کرده است، احتیاط واجب (۱) آن است که گوسفند یا غیر آن را در مکه سر ببرد و اگر در حج تقصیر کرد در منی سر ببرد و اگر ترک کرد آن را و برگشت به محل خود، در محل خود بکشد و صدقه بدهد. (۲)

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای: محل ذبح کفاره صید در عمره مکه است و در حج منی است و احتیاط آن است که در دیگر کفارات نیز به همین نحو عمل کنند، اما اگر در مکه مکرمه یا در منی ذبح نکند و پس از بازگشت از حج، در وطن خود یا در مکان دیگر ذبح نماید، کفایت می کند. (مناسک حج، م۲۶۸) آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت تمکن باید کفارات در احرام عمره را.... (آداب و احکام حج، ص۱۷۲) و در صورت عدم تمکن مالی یا پیدا نشدن فقیر مؤمن در بلد خود یا جای دیگر ذبح کند. آیه الله سبحانی: محل ذبح و یا نحر کفاره صید در عمره تمتع مکه هر چه که به مسجد الحرام و کعبه نزدیک تر باشد و اگر نتواست یا به تأخیر انداخت می تواند در منی ذبح کند و محل ذبح و یا نحر کفاره حج منی است. همچنین محل ذبح و یا نحر کفاره عمره مفرده مکه است و می توانـد آن را تا زمان حج به تأخیر بیندازد و در منی قربانی کند و در هر سه مورد (عمره تمتع و حج و عمره مفرده) اگر چه تأخیر کفاره از محل خود خلاف احتیاط است لکن اگر از منی هم تأخیر انداخت و به وطن برگشت می توانـد در محل قربانی کنـد ولی در عمره تمتع و عمره مفرده حکم اولی مکه است و در حج حکم اولی منی است. آیه الله فاضل: احتیاط این است که کفّاره محرمات احرام عمره در مکه ذبح شود و کفّاره محرمات احرام حج در منی، ولی فعلاًـ که گوشت آن در آن دو مکان مصرف فقرای مؤمن نمی شود، ذبح در وطن جایز بلکه مطابق احتیاط است، تا به مصرف فقرای مؤمن برسد. آیه الله مکارم: احتیاط مستحب آن است....

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احکام مربوط به کفاره صید است و باقی کفاره ها را می توان تأخیر انداخت و در وطن ذبح کرد. آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: جای کشتن کفاره شکار در احرام عمره، مکه مکرمه است و جای کشتن کفاره شکار در احرام حج، منی است. کفاره ای که بر محرم برای غیر از شکار واجب شده است، اظهر این است که می تواند کشتنش را تا بازگشت از حج تأخیر انداخته و هرجا بخواهد بکشد. و بهتر این است که کفاره را در حج، خود بکشد. آیه الله زنجانی: کفارات عمره و حج را پس از مراجعت به وطن هم می توان انجام داد، مگر کفاره صید و جماع، که محل ذبح کفاره صید و جماع در حج، منی و در عمره مفرده، مکه و در عمره تمتع مکه و منی است. آیه الله سبحانی: ذبح گوسفند به جهت ترک بیتوته در منی لازم نیست در مکان خاصی انجام گیرد. آیه الله سیستانی: و جای کشتن کفاره واجب شده به علت شکار در عمره مفرده، مکه مکرّمه می باشد و جای کفاره واجب شده به علّت شکار در احرام حج یا عمره تمتع، منی می باشد، و همچنین است بنابر احتیاط، کفاره واجب شده به علت سایر محرمات احرام غیر شکار. (مناسک، مسأله ۲۸۳). و اگر آن را از روی عذر و یا بدون عذر در منی نکشت تا آنکه برگشت، بنابر اظهر جایز است آن را در هرجا خواست بکشد. (مناسک، مسأله ۲۸۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت امکان نایب بگیرد تا از طرف او در مکه یا منی ذبح شود. آیه الله نوری: در صورت نداشتن قدرت مالی یا پیدا نکردن فقیر مؤمن می تواند در شهر خود یا جای دیگر ذبح کند..

(۱۳۱۸) م - کسی که در میقات یا محاذی آن (۱) یا جای دیگری که تکلیف اقتضا می کرد محرم شد نمی تواند احرام خود را به هم بزند و مُحل شود برای رفتن به مدینه منوّره یا برای مقصد دیگری، و اگر لباس احرام را هم بکند و قصد بیرون آمدن از احرام را بکند، احرامش به هم نمی خورد و آنچه به واسطه احرام بر او حرام شده حلال نمی شود و اگر کاری که موجب کفاره است به جا آورد باید کفاره بدهد.

(۱۳۱۹) م - اگر به واسطه عذری؛ مثل مرض، نتواند لباس دوخته خود را بکند و لباس احرام بپوشد، باید در میقات یا محاذات آن (۲) نیت عمره و یا حج کند و لبّیک بگوید و کافی است، و هر وقت عذرش برطرف شد جامه دوخته را بکند، و اگر لباس احرام نپوشیده بپوشد، و لازم نیست به میقات برگردد، ولی برای پوشیدن لباس دوخته باید (۳) یک گوسفند قربانی (۴) کند.

(۱۳۲۰) م - کسی که از روی ندانستن مسأله یا نسیان از حکم یا موضوع یا غفلت، بعضی از محرمات احرام را ارتکاب نمود کفاره ندارد مگر صید که در هر صورت کفاره

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۲۰۷ مراجعه شود.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حج، م۱۶۹)

۴- [۴] . نظریه آیات عظام در ذیل مسأله ۳۵۰ گذشت..

دارد (۱)، پس در غیر صید ارتکاب از روی عمد و علم موجب کفاره است. (۲)

(۱۳۲۱) م - عمره تمتع و حج تمتع باید در یکسال واقع شوند، پس اگر در یک سال عمره تمتع به جا آورد و در سال دیگر حج تمتع صحیح نمی باشد.

(۱۳۲۲) م - کسی که وظیفه اش حج تمتع است، باید در حالی که می خواهد احرام عمره ببندد نیت آن داشته باشد که عمره تمتع کند و بعد از آن حج تمتع، اگرچه به نیت ارتکازی اجمالی، پس اگر نیت عمره مفرده بکند و بعد بخواهد آن را عمره تمتع قرار دهد حج او اشکال پیدا می کند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: و همچنین روغن مالی که در صورت جهل به حکم باید یک فقیر را اطعام کند.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: نسبت به موارد فوق، در مورد اوّل بعد از اینکه مقداری از سعی را در عمره تمتع فراموش نموده این اضافه را دارند: یا ناخن های خود را بگیرد به خیال اینکه احرامش تمام شده. (مناسک، مسأله ۲۲۵). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هر عملی غیر از صید، که از محرم از روی جهل و نسیان سر بزند کفاره ندارد، مگر موارد ذیل: آنکه طواف فریضه حج یا عمره را فراموش نموده و با عیال خود نزدیکی نماید یا مقداری از سعی را در عمره تمتع فراموش نموده و از احرام درآمد به اعتقاد اینکه فارغ شده است از سعی و یا آنکه بعد از سعی و قبل از تقصیر به جهت ندانستن حکم با زن خود نزدیکی کند. کسی که دست خود را بی خود بر سر یا ریش خود بکشد و یک یا بیشتر مو از آن بیفتد. آنکه بدن خود را روغن مالی کند از روی نادانی. آیه الله سبحانی: به مسائل و حواشی مربوطه مراجعه شود: ۸۴۸، ۱۱۸۷ و ۱۱۸۸. آیه الله سیستانی: با حاشیه مذکور موافق اند با این فرق که ایشان مورد نزدیکی بین سعی و تقصیر را ذکر نفرموده اند و در مورد آخر، روغن مالی به روغن خوشبو را موجب دانسته اند. (حکم تمام اینها در جای خود ذکر خواهد شد ان شاء الله تعالی). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بعض موارد دیگر که در چاپ اخیر مناسک مذکور است.
۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: مگر در ماه های حج که اگر کسی به نیت عمره مفرده استحبابی وارد مکه شود و تا زمان حج در مکه بماند، می تواند عمره مفرده را عمره تمتع قرار دهد. آیه الله بهجت: جواز عدول از عمره مفرده در ماه های حج، به عمره تمتّع، محل تأمّل و احتیاط است، و اگر در اشهر حج به عمره مفرده محرم شد و داخل مکه شد و وقت ضیق باشد از حج تمتّع، می تواند با قصد، عدول به عمره تمتع نماید در صورتی که به سببی واجب نشده باشد بقا بر

(۱۳۲۳) م - اگر بعد از مشغول شدن به حج تمتع، شک کند که عمره تمتع را به جا آورده یا نه یا شک کند که صحیح به جا آورده یا نه (۱)، اعتنا نکند و عملش صحیح است.

(۱۳۲۴) م - در هر یک از اعمال عمره و حج، اگر شک کند بعد از آنکه وارد عملی شده باشد که مترتب بر اوست (۲)، اعتنا نکند؛ چه شک کند که آورده یا نه، یا شک کند که صحیح آورده یافاسد.

(۱۳۲۵) م - بایـد عمره تمتع و حـج تمتّع، هر دو در ماه های حج واقع شود و ماه های حج؛ شوال و ذی قعده و ذی حجه است. پس اگر کسـی در شوال یا ذی قعـده عمره تمتع به جا آورد و در موقع حـج، حج تمتع به جا آورد صـحیح است، و اگر قبل از شوال بخواهد عمره تمتع به جا آورد صحیح نیست، اگرچه بعض اعمال عمره قبل از شوال

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: مطابق حاشیه مسأله قبل عمل شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: چنانچه احتمال دهـد هنگام شـروع در عمل بعـدی متوجه انجام عمل قبلی بوده است اعتنا نکند و اگر در صحت عمل قبلی شک کند چنانچه احتمال بدهد هنگام عمل به رعایت شرایط آن توجه داشته، اعتنا نکند..

واقع شود و بقیه در شوال یا سایر ماه های حج.

(۱۳۲۶) م - کسی که به احرام عمره تمتع وارد مکه، شد در صورتی که حج او فوت شده قصد عمره مفرده کند و به همان احرامی که بسته، عمره مفرده به جا آورد و از احرام خارج شود، و اگر حج بر او مستقر بوده یا سال دیگر شرایط استطاعت را دارا باشد باید به حج برود. (۱)

(۱۳۲۷) م - شرایطی که برای هدی است که در حج تمتع باید ذبح کند هیچ یک در حیوانی که برای کفاره تقصیر باید قربانی کند معتبر نیست پس می تواند گوسفند خصی و معیوب را برای کفاره قربانی کند. (۲)

(۱۳۲۸) م - غیر از هدی تمتع، از هدی هایی که برای کفاره یا چیز دیگر بر انسان واجب می شود، نمی تواند شخص کفاره دهنده از گوشت آنها بخورد (۳) و اما از قربانی استحبابی جایز است بخورد. (۴)

(۱۳۲۹) م - مصرف کفارات: فقرا و مساکین هستند. (۵)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: به طور کلی باید در سال آینده حج به جا آورد مگر آن که عمره تمتع او استحبابی باشد، و در هنگام احرام شرط تحلّل کرده باشد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: هر چند احتیاط این است که آن شرایط در کفاره نیز مراعات شود. آیه الله سبحانی: ولی اگر حیوانی را ذبح کند که گوشت آن قابل استفاده نباشد کفایت نمی کند.

۳- [۳] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: عیبی ندارد که مقداری از آن را خودش بخورد و قیمت آن را برای فقرا به عهده بگیرد. آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: و احتیاط این است که خود کفاره دهنده از آن نخورد و اگر خورد احتیاط این است که قیمت مقداری را که خورده به فقرا صدقه بدهد. (و آیه الله فاضل اضافه می فرمایند: و نزدیکان او نیز اگر فقیر نیستند از آن نخورند). آیه الله سبحانی: و اگر تناول کرد معادل آن را به فقرا صدقه دهد.

۴- [۴] . آیه الله خامنه ای: کسی که کفاره بر او واجب شده، نباید از گوشت آن بخورد، اما خوردن گوشت قربانی واجب یا مستحب و یا نذری اشکال ندارد. (مناسک حج، م۲۶۹)

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: اگر کفاره دهنده غیر سید باشد، فقیر و مسکین نیز باید غیر سید باشند. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید مؤمن باشند. آیه الله زنجانی: مصرف کفارات فقیر مؤمن غیر سید است.

(۱۳۳۰) م - اگر در حرم چیزی پیدا کرد، برداشتن آن کراهت شدید دارد، بلکه احتیاط (۱) در برنداشتن است. (۲)

(۱۳۳۱) م - اگر «لقطه» حرم را برداشت و از یک درهم کمتر باشد می تواند (۳) قصد تملک آن را بکند و آن را مصرف کند و ضامن صاحبش نیست و چنانچه تملک نکرد و تفریط نکرد ضامن نیست، ولی اگر بدون تملک نگاه داشت و در نگاهداری کوتاهی

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بلکه نباید بردارد، مگر منظورش اعلان کردن و پیدا کردن صاحبش باشد. آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: این احتیاط ترک نشود. آیه الله خویی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط باید عوض صاحبش به مؤمن فقیر صدقه بدهد و حق تملک ندارد.

۳- [۳] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط حکم آن همان حکم مسأله بعدی است. آیه الله زنجانی: در لقطه حرم (چه قیمت آن به یک درهم برسد یا نه) باید تا یک سال آن را اعلان کند؛ پس اگر مالک آن را نیافت، باید آن را صدقه دهد یا برای صاحب آن تا وقتی که احتمال دارد صاحب آن پیدا شود نگاه دارد و اگر از بین برود چنانچه کوتاهی نکرده ضامن نیست و اگر بعد از یک سال اعلان، صدقه بدهد و صاحبش پیدا شود، می تواند به صدقه راضی شود یا عوض مالش را بگیرد و ثواب صدقه برای صدقه دهنده باشد. آیه الله سبحانی: در صورتی که از پیدا کردن صاحبش ناامید است باید آن را به فقیر مؤمن صدقه بدهد و در صورتی که صاحبش پیدا شود به صدقه دادن راضی نشود عوض آن را به او بدهد. آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید از طرف صاحبش صدقه بدهد و هر وقت صاحبش پیدا شد چنانچه به صدقه دادن راضی نشود عوض آن را به او بدهد. (توضیح المسائل، م ۲۵۷۴)..

و تفریط کرد ضامن است (۱)، و اگر قصد تملک کرد و صاحبش قبل از تلف شدن پیدا شد باید آن را به صاحبش رد کند به احتیاط واجب. (۲)

(۱۳۳۲) م - اگر لقطه را که در حرم برداشت یک درهم یا بیشتر ارزش داشت (۳) باید یک سال تعریف کند واز صاحبش جستجو کند، پس اگر نیافت او را بعد از یک سال، مخیر است بین دو امر (۴): یکی آنکه آن را برای صاحبش حفظ کند، در این صورت اگر در نگاهداری کوتاهی نکرد ضامن نیست در صورت تلف. دوم آنکه برای صاحبش صدقه بدهد، لکن اگر صاحبش پیدا شد و راضی به صدقه نشد باید عوضش را به او بدهد (۵) و جایز نیست آن را تملک کند و اگر تملک کند مالک نمی شود و ضامن هم می شود.

(۱۳۳۳) م - کسی که بعد از محرم شدن نتوانسته باشد وظیفه ای انجام دهد که مُحلّ شود، اگر مصدود یا محصور است باید به وظیفه آنها که در آخر مناسک ذکر شده عمل نماید و اگر مصدود یا محصور نیست، در بعض موارد با انجام عمره مفرده می تواند مُحلّ شود.

۱- [۱] . آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۲- [۲] . آیه الله گلپایگانی: باید به صاحبش رد کند بنابر احتیاط اگر اقوی نباشد (وسیله النجاه، ج ۲، ص۳۲۶)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله سیستانی، آیه الله صافی: به احتیاط واجب باید صدقه بدهد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: احتیاط واجب آن است که آن را صدقه دهد. آیه الله خویی: بنابر احتیاط باید عوض صاحبش صدقه بدهد و حق تملک ندارد. (منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۶۴۶) آیه الله سبحانی: و اگر پس از یکسال پیدا نشد از طرف صاحبش صدقه دهد به نحوی که در مسأله قبل گفته شد و بهتر است که آن را به حاکم شرع تحویل دهد. آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که تصدق کند. (توضیح المسائل، م ۲۵۷۷). آیه الله مکارم: هرگاه احتمال قابل توجه در مورد پیدا شدن صاحبش نمی دهد صدقه بدهد.

۵- [۵] . آیه الله گلپایگانی: و همچنین می تواند آن را تحویل حاکم شرع بدهد. (وسیله النجاه، ج ۲، ص۳۲۶). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب..

(۱۳۳۴) م – در مسجد النبی صلی الله علیه و آله سجده کردن روی فرش های مسجد مانع ندارد (۱) و مهر گذاشتن جایز نیست و لازم نیست (۲) در جایی که سنگ است نماز بخوانند (۳) و لازم

ص:۷۱۰

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: در صورتی که مورد تقیه باشد و راهی برای تصحیح وجود نداشته باشد. آیه الله بهجت: در صورت امکان سجده بر «مایصح السجود علیه»، اکتفا به غیر آن خلاف احتیاط است. (استفتائات ویژه حج) و در پرسش های جدید حج، ص ۳۰، س ۱۲۷ می فرماید: اعتبار عدم مندوحه در حال عمل، یقینی است و امّا مندوحه مکانی و یا زمانی پس اعتبار عدم آن موافق با احتیاط است. و در مورد سجده بر مهر و یا حصیر و بادبزن در مساجد مکه و مدینه در صورتی که موجب وهن و انگشت نما شدن باشد، در پرسش های جدید حج، ص ۳۱، س ۱۳۰ می فرماید: در فرض سؤال جایز نیست و حکم در صورت وجود مندوحه در مسأله قبل بیان شد. آیه الله خویی: اگر در آن مکان، تمکن از سجود بر آنچه سجود بر آن جایز است ندارد، سجده صحیح است. آیه الله زنجانی: سجده کردن بر روی فرش های مسجد، مجزی نیست و اگر ضرورتی اقتضا کرد بر روی فرش های مسجد نماز می خواند؛ ولی نباید به آن اکتفا کند. آیه الله سبحانی: تا آنجا که امکان دارد در نقاطی نماز بگزارد که بتواند بر سنگ های مسجد سجده کند و از خواندن نماز در نقاط مفروش خودداری شود مگر اینکه ضرورت و خوف در کار باشد (مناسک، م ۵۸۶). آیه الله سیستانی: اگر تقیه اقتضا کند و در همانجا مایصحّ السجود علیه نباشد، سجده صحیح است و لازم نیست از آنجا منتقل شود به جای دیگر. آیه الله فاضل: اگر مخالف تقیه نباشد و موجب هتک و انگشت نما شدن نشود باید در محلّی که بتواند پیشانی او در محلّ سجده بر سنگ های مسجد قرار گیرد سجده نماید. آیه الله گلپایگانی: سجده روی فرش های مسجد در صورت تقیه مانع ندارد. (استفتائات ویژه حج، ص ۳۰، مسأله ۵۲).

۲- [۲] . آیه الله تبریزی: در صورت تمکن لازم است... . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر فرادی می خواند و ضرورتی نباشد نباید به فرش سجده کند و اگر به جماعت می خواند سجده بر فرش در مواردی که به خاطر تقیه ضرورت داشته باشد، مانع ندارد و حکم لزوم اعاده و عدم آن در مسأله ۱۳۱۳ گذشت.

۳- [۳] . آیه الله خامنه ای: جایی که انسان باید تقیه کند می تواند بر فرش و مانند آن سجده نماید و لازم نیست برای نماز به جای دیگر برود، ولی اگر در همان محل بتواند طوری که به زحمت نیفتد بر حصیر یا سنگ و امثال آن سجده کند، بنابر احتیاط واجب باید بر این اشیاء سجده نماید. (مناسک حج، س ۱۴۵).

نیست حصیر یا نحو آن با خود ببرند، ولی اگر مراعات کنند که موجب وهن نشود و حصیر برای جانماز با خود داشته باشند و روی آن نماز بخوانند، به طوری که متعارف سایر مسلمین است اشکال ندارد، لیکن تأکید می شود از عملی که موجب هتک و انگشت نما شدن باشد اجتناب نمایند.

استفتائات مسائل متفرقه

(۱۳۳۵) س - در مسجد النبی صلی الله علیه و آله بعد از اتمام نماز جماعت، آیا می توان روی فرش های مسجد سجده نمود و یا اینکه باید برود در جایی که سنگفرش است و بر سنگ نماز بخواند؟

ج - لازم نیست به جای دیگر که سنگ مفروش است برود. (۱)

(۱۳۳۶) س - کسی که نماز را در مسجدالحرام به نحو استداره خوانده است؛ به طوری که رو در روی امام جماعت و یا طرفین او ایستاده بوده است، آیا این نماز احتیاج به اعاده دارد؟

ج (۲) - با وضع فعلی نیاز به اعاده ندارد. (۳)

ص:۷۱۱

۱- [۱] . مراجعه شود به مسأله ۱۳۳۴. آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۳۳۴ مراجعه شود. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: با وجود مکان سنگ فرش در مسجد باید به آنجا برود. (آیه الله سیستانی اضافه کردند: بلی نماز مستحب را می تواند رجاءً در روضه مقدسه بخواند.) آیه الله خامنه ای، آیه الله زنجانی، آیه الله سبحانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: نماز در مسجدالحرام به نحو استداره مانعی ندارد؛ ولی در حال حاضر که نماز جماعت آنها شرایط لازم را ندارد باید نماز را اعاده کرد، هر چند بسیار مناسب است که شیعیان در نماز جماعت عامه، حاضر گردند. آیه الله سبحانی: باید در صورت اقتدا در تمام دورها از امام عقب تر باشد یعنی فاصله او با کعبه بیش از فاصله امام جماعت باشد ولی نماز کسانی که روبروی امام قرار دارند صحیح نیست و در هر حال باید نماز را اعاده کنند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: با انحفاظ نسبت در صف مأمومین با امام با انحفاظ نسبت امام به کعبه اگر

(۱۳۳۷) س – در صورتی که شخص نمازگزار وارد یکی از مساجد مدینه منوره و یا مکه معظمه شد و مشاهده کرد که جماعت خاتمه یافته است، ولی نمازگزاران در مسجد هستند، آیا می تواند نماز را فُرادی بر طبق شرایط موجود به جای آورد یا باید بیاید مسافرخانه و یا هتل و نمازش را با چیزی که سجده بر آن صحیح است انجام دهد؟

ج (۱) – می تواند در همانجا و بر طبق نماز آنان به جا آورد. (۲)

ص:۷۱۲

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: می تواند رجاءً بخواند، ولی نباید به آن اکتفا کند.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۳۳۴. آیه الله اردبیلی: باید بر چیزی که سجده بر آن صحیح است سجده کند. آیه الله تبریزی: با وجود مکان سنگ فرش در مسجد، باید در آنجا نماز بخواند و در غیر این صورت اگر روی فرش ها هم سجده کند مجزی است. آیه الله خامنه ای: به حاشیه مسأله ۱۳۳۴ مراجعه شود. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: باید در منزل با رعایت شرایط معتبره بخواند مگر تقیه اقتضای غیر آن را داشته باشد. آیه الله مکارم: یعنی برای سجده مهر نگذارد..

(۱۳۳۸) س - حصیرهایی که در حجاز مورد استفاده حجاج ایرانی و غیر ایرانی واقع می شود، سجده بر آن جایز است یا خیر، با ملاحظه اینکه حصیر مزبور با نخ مخلوط است؟

ج - اگر عرفاً روی حصیر سجده می شود مانع ندارد. (۱)

(۱۳۳۹) س - اگر انجام نماز به کیفیتی باشد که معلوم نیست موافق نظر اهل سنت باشد، مانند سجده بر پشت نمازگزارانِ صفِ جلو و عدم رعایت اتصال و... آیا نماز در این گونه موارد بایداعاده شود؟

ج - اعاده دارد.

(۱۳۴۰) س - آیا حایض و جنب می توانند از مقدار توسعه یافته مسجدالحرام و مسجدالنبی صلی الله علیه و آله عبور کنند یا خیر؟

ج - نمی توانند. (۲)

(۱۳۴۱) س - کسانی که برای شرکت در نماز مغرب در مکه و مدینه وارد مساجد می شوند و نمازهای خود را با جماعت می خوانند، آیا جایز است بلافاصله بعد از نماز جماعت نماز عشا را بخوانند یا نه؟

ج - مانع ندارد و اگر وقت نشده باید صبر کنند. (۳)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر مجموع آنچه سجده بر آن صحیح است به اندازه کفاف برسد اشکال ندارد. آیات عظام زنجانی، سیستانی، مکارم: سجده بر این حصیرها مانعی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: احکام مطلق مساجد را دارند ولی احکام خاصه را ندارند. آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط باید عبور ترک شود. آیه الله سبحانی: ولی مسعی حکم مسجد را ندارد.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: اشکالی ندارد با رعایت وظیفه منفرد، چه آنکه استتار قرص کافی است. آیه الله خویی: اگر نماز مغرب قبل از زوال حمره مشرقیه باشد، فتوای ایشان به صحت آن معلوم نیست و لذا احتیاط رعایت شود. آیه الله زنجانی: و باید قبل از نماز عشاء نماز مغرب را اعاده کنند. آیه الله سبحانی: در تقیه خوفی وقت مانند بقیه شرائط و اجزاء است ولی در تقیه مداراتی به ذیل مسأله ۱۳۱۳ مراجعه شود. آیه الله سیستانی: اگر قبل از دخول وقت، نماز با آنها بخواند مجزی نیست. آیه الله مکارم: وقت وارد شده است..

(۱۳۴۲) س – کسی خیال می کرد که بر سنگ های فرش شده در مسجدالحرام –زاده الله شرفاً – سجده صحیح نیست و بر پشت دست سجده می کرده است، آیا نمازهایی که به این نحو خوانده چه حکمی دارد؟

ج – صحیح نیست، مگر جاهل قاصر باشد. (۱)

(۱۳۴۳) س – در لیالی مقمره در مکه، کسانی که نماز صبح را به جماعت با سایر مسلمین می خوانند، آیا باید بعد از روشن شدن هم دوباره بخوانند، یا همان نماز که به جماعت خوانده اند کافی است؟

ج (۲) – در فرض مرقوم، جماعت صحیح است و اعاده ندارد. (۳)

(۱۳۴۴) س – کسی که قصد کرده است تا پایان روز ترویه (هشتم ذی حجه) در مکه اقامت نماید، به تصور اینکه از آغاز ورودش به مکه تا روز ترویه ده روز است و بر این اساس، چند روز نماز را تمام خواند، بعد خلاف آن ثابت گردید و معلوم شد ده روز نبوده است، وظیفه او در نماز چیست؟ آیا تمام است یا قصر؟

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: به احتیاط واجب اعاده لازم است. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: نمازهایش را قضا کند و نماز طواف را خود یا نایبش اعاده نماید. آیه الله تبریزی: نمازهایی که به این صورت خوانده، باطل است و باید اعاده کند و اگر نماز طواف را هم به این صورت خوانده، حکم نسیان نماز طواف بر آن جاری است، چنانچه متمکن است باید پشت مقام ابراهیم اعاده کند، و اگر متمکن نیست می تواند در جای خود اعاده کند. آیات عظام خویی، زنجانی، صافی، گلپایگانی: جاهل قاصر مُستثنی نشده است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: تأخیر نماز صبح در شب های مهتابی، لازم است؛ لذا در فرض سؤال باید بعد از روشن شدن هوا نماز صبح را اعاده کند.

۳- [۳] . آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: فرقی میان شب های مهتابی و غیر مهتابی نیست. آیه الله خامنه ای: فرقی میان شب های مهتابی و غیر مهتابی نیست، هر چند احتیاط در این زمینه خوب است. (اجوبه الاستفتائات، س۳۵۴).

ج (۱) – اگر (۲) واقع ده روز (۳) را قصـد کرده و بعـد خلاف آن معلوم شـده است، مثل اینکه یقین داشت که ماه سـی روز است و روز ترویه مثلاً سه شـنبه است، بعداً معلوم شد ماه ۲۹ روز است و روز ترویه دوشـنبه است، باید نماز را تمام بخواند، و اگر واقع آن را قصـد ندارد و فقط خیال می کند که ده روز می ماند، مثل اینکه می داند ماه ۲۹ روز و ترویه دوشنبه است ولی در حساب اشـتباه کرده و خیال می کنـد تا آن روز ده روز است در حالی که واقعاً نیست، بایـد بعد از کشف خلاف نمازها را جمع بخواند علی الأحوط (۴) و آنچه تمام خوانده را نیز قصراً قضا نماید. (۵)

ص:۷۱۵

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: نمازش قصر است.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: قصر است و باید نمازش را احتیاطاً قضا کند. آیه الله خامنه ای: در مکه و مدینه در کمتر از ده روز هم می توانـد نماز را تمام بخواند چون بین قصـر و اتمام مخیر است. (مناسک حج، س ۱۳۸) آیه الله فاضل: در فرض اول که واقع ده روز را قصد کرده است نمازهایی را که تمام خوانده صحیح است و تا وقتی که انشاء سفر جدید نکرده است نمازها را حتی در عرفات و منی بایـد تمام بخوانـد، اما در فرض دوم که در واقع قصد ده روز نداشـته و اشـتباه کرده است نمازهایی را که در مکه تمام خوانده صحیح است و مادامی که در مکه است مخیر بین قصر و اتمام است اما در عرفات و منی باید شکسته بخواند.

۳- [۳] . آیـه الله تـبریزی: در هر دو صـورت در مکـه قـدیم مخیر اسـت بین قصـر و تمـام و در غیر آن وظیفه اش قصـر است و نمازهـایی را که در غیر مکه قـدیم تمـام خوانـده بنـابر احتیـاط اعاده کنـد. آیه الله خویی: فتوای ایشان در این مسأله در دسـت نیست ولی آنچه نماز تمام خوانده و وقت آن گذشته قضا ندارد و قبلاً گذشت که در مکه قدیمه شخص مخیر بین قصر و تمام است. آیه الله سیستانی: به هر حال نماز تمام در همه شهر مکه صحیح است.

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: نماز او قصر است و آنچه را به صورت تمام خوانده باید به صورت قصر قضا کند. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مسافر مخیر است نماز خود را در تمام شهر مکه مکرمه و مدینه منوره به صورت تمام یا شکسته بخواند، بنابراین احتیاط آن است که پس از کشف خلاف نمازهای خود را تمام بخواند. آیه الله مکارم: باید قصر بخواند، جمع لازم نیست.

۵- [۵] . برای به دست آوردن حکم این مسأله و شناخت نظریه آیات عظام به توضیح المسائل آنان مراجعه شود، مضافاً بعضی از آیـات عظـام قائل بودنـد که نمـاز را در تمـام شـهر مکه و مـدینه می توان به نحو تخییر بین قصـر و اتمـام انجام داد. آیه الله اردبیلی: در فرض سؤال نمازهای بعدی را قصر بخواند و نمازهای گذشته را چنانچه در مسجد خوانده باشد، کافی است و اگر در خارج مسجد خوانده به نحو قصر، آنها را اعاده کند..

(۱۳۴۵) س – شخصی مقلد هیچ یک از فقها نبوده؛ مثلاً ده سال، حالا می خواهد تقلید کند، در این ده سال مکه هم رفته است، آیا عبادت های او مثل نماز و روزه و حجش صحیح است یا نه؟

ج – اگر اعمالش مطابق فتوای کسی که باید از او تقلید کند (۱) باشد صحیح است. (۲)

(۱۳۴۶) س – قرآن هایی که در مسجدالحرام است بر بعضی نوشته شده که «وقف است» ولی بر بعضی دیگر نوشته نشده است، شایع است آنها که کلمه وقف و یا عبارت دیگری که مفهوم وقف بودن باشد ندارد جایز است بردارند و چنین کاری احیاناً شده است، بفرمایید جایز است یا نه؟

ج – برداشتن آنها بدون اینکه از متصدی ذیربط بگیرند، جایز نیست و باید برگردانده شود.

(۱۳۴۷) س – آیا مقداری از سنگ صفا و مروه، یا از مشعر را می شود با خود آورد یا نه؟

ج (۳) – از صفا و مروه جایز نیست (۴) و از مشعر مانع ندارد.

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: یا کسی که در هنگام عمل وظیفه اش تقلید از او بوده است.

۲- [۲] . آیات عظام، زنجانی، صافی، گلپایگانی: اگر اعمالش مطابق واقع باشد و عبادات را به قصد قربت به جا آورده باشد صحیح است و راه به دست آوردن مطابق شدن آن با واقع این است که یا علم پیدا کند که مطابق با واقع بوده یا آنکه مطابق فتوای مجتهدی که فعلاً وظیفه اش تقلید از او است واقع شده است. (توضیح المسائل ۱۴، احکام تقلید). آیه الله سبحانی، آیه الله مکارم: اگر مطابق فتوای کسی که الآن از او تقلید می کند باشد صحیح است. آیه الله سیستانی: اگر مطابق فتوای کسی که الآن باید از او تقلید کند باشد صحیح است، در غیر این صورت نیز گاهی صحیح است، مانند اینکه جاهل قاصر باشد و اخلال به چیزی شده باشد که با جهل قصوری ضرر ندارد.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: برداشتن سنگی که متعلق به صفا و مروه یا مساجد یا ملک اشخاص است -بدون رضایت مالک آن- جایز نیست و از غیر آن اشکال ندارد و برگرداندن آن واجب نیست، مگر آنکه پس از برگرداندن، در این اماکن مورد استفاده قرار گیرد یا مالک آن راضی نباشد.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: جایز است. آیه الله بهجت: برداشتن خاک و سنگ از مسجدالحرام و صفا و مروه جایز نیست و اگر آورده باید بر گرداند ولی از سایر اماکن حرام نیست (مناسک، س۱۸۵). آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط. آیه الله خویی: نظر ایشان راجع به برداشتن سنگ از صفا و مروه به دست نیامد. آیه الله سبحانی: برداشتن سنگ از صفا و مروه و مسجد خیف جایز نیست و احتیاط آن است که از آوردن خاک و ریگ حرم مطلقاً خودداری شود. آیه الله سیستانی: شکستن سنگ های صفا و مروه جایز نیست ولی برداشتن آنچه از آنجا جدا شده مانعی ندارد. آیه الله گلپایگانی،: بیرون بردن خاک و سنگ از حرم ممنوع است علی الأحوط. (آراء المراجع، ص۴۳۴)..

(۱۳۴۸) س – نیت تیمم از حدث اکبر در مَسْجِدَین چیست؟

ج – اگر در مسجد جنب شده، باید فوراً خارج شود و برای خروج از مسجد تیمم (۱) بدل از غسل جنابت کند (۲) و با این التفات اگر تیمم کند صحیح

و با نیت است. (۳)

(۱۳۴۹) س – در تطهیر مسجدالحرام به نحوی که عین نجاست را برطرف می کنند و بعد با ظرف آب می ریزند و می شویند و از هر طرف با آب قلیل شسته می شود، انسان به نجاست تمام مسجد علم عادی پیدا می کند، آیا جواز سجده بر آن سنگ ها از باب عسر و حرج است یا جهت دیگر؟

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، سبحانی، سیستانی: مگر اینکه زمان خروج کوتاهتر باشد از زمان تیمّم که باید بدون آن خارج شود یا مساوی باشد که مخیر است. آیه الله تبریزی: نیت در تیمّم بدل از غسل جنابت، به جهت خروج از مسجد است. آیه الله خویی، آیه الله فاضل: مگر اینکه زمان خروج کوتاه تر از زمان لازم برای تیمم و یا مساوی باشد که در این صورت واجب نیست. آیه الله مکارم: مگر اینکه زمان خروج کوتاهتر از زمان تیمم باشد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: مگر آنکه وقت خروج از مسجد کمتر از مقداری باشد که برای تیمّم صرف می شود که در این صورت باید بدون تیمّم فوراً از مسجد خارج شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: تیمم با سنگ های مسجدالحرام که از آن چیزی به دست نمی چسبد صحیح نیست..

ج – علم پیدا نمی شود و با فرض شک نباید اعتنا شود. (۱)

(۱۳۵۰) س – شخصی بدون اینکه خمس مال خود را بپردازد به حج رفته است و الآن می خواهد بپردازد، آیا حج او صحیح است یا خیر؟

ج – اگر لباس احرام و قربانی با پول غیر مخمس نبوده، عمل او اشکال ندارد و در غیر این صورت تفصیلاتی دارد که به رساله مراجعه شود. (۲)

(۱۳۵۱) س – اینجانب که تحت تکفل پدرم هستم اگر خدا بخواهد سال آینده به اتفاق مادرم به زیارت خانه خدا مشرف خواهم شد، لازم به یادآوری است که هزینه این سفر را از پول هایی که پدرم طی هفت یا هشت سال به عنوان هفتگی و یا پولی که برای پس انداز به ما داده پرداخته ایم، قابل ذکر است که پدرم تا این تاریخ هیچ گونه وجهی به عنوان خمس نپرداخته است، خواهشمندم مرقوم بفرمایید که حج ما با این پول چه صورتی پیدا می کند؟

ج – اگر یقین به وجود خمس در پول مزبور ندارید حج اشکال ندارد و اگر یقین به وجود خمس در مال دارید لازم است احرام و قربانی (۳) را از مال حلال یقینی

۱- [۱] . آیه الله سبحانی: لیکن از عین نجاست باید پرهیز کرد. آیه الله گلپایگانی، کتباً فرموده: و با فرض یقین طواف و نماز از جهت تقیه محکوم به صحت است و شفاهاً فرموده: در وقت طواف نعلین بپا کند. (آراء المراجع، ص۴۱۸).

۲- [۲] . مراجعه شود به سؤال ۶۶۷. آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۶۶۷ مراجعه شود. آیه الله بهجت: چنانچه با عین مال غیر مخمّس معامله کرده؛ یعنی عین مال در مقابل لباس قرار گرفته، طواف و نماز با آن لباس باطل است ولی اگر لباس را به ذمّه خریده و بعد از معامله، آن مال غیر مخمّس را در عوض دین پرداخت نموده، طواف و نماز با آن لباس باطل نیست. آیه الله سبحانی: مشروط بر اینکه حداقل تمام خمس مخارج حج و یا عمره را به ذمه بگیرد و توان پرداخت آن را داشته باشد. آیه الله خامنه ای: عمل او محکوم به صحت است.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: و سایر هزینه های حج..

تهیه نمایید. (۱)

(۱۳۵۲) س – فرموده اید اگر از طرف قاضـی مکه حکم شد که فلان روز عید است و ما یقین به خلاف نداشـته باشـیم متابعت آنان جایز است، آیا اگر در همین فرض بتوان احتیاط کرد و وقوف عرفات و مشـعر و اعمال منی را بـدون محـذور انجام داد تا متابعت قطعی واقع شود، آیا این کار لازم است یا نه؟

ج – باید تبعیت کنند ولو با علم به خلاف. (۲)

۱- [۱] . حکم آنماننـد سؤال قبـل است. آیه الله اردبیلی: به حاشـیه مسـأله ۶۶۷ مراجعه شـود. آیه الله بهجت: بـا توجه به لزوم خمس در هبه، علی الأحـوط و همچنین اینکه در طول هفت یـا هشت سـال این پول جمع شـده، بایـد خمس به آن تعلّق گرفته باشـد. آیـات عظام تبریزی، خویی، سـبحانی، سیسـتانی، فاضل: چنانچه پول های جمع شـده تا سال تشـرف به حـج را تخمیس نمایید به وظیفه عمل شده و حج اشکالی ندارد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و احتیـاط مـذکور در سؤال خلاـف احتیاط است. آیه الله بهجت: آنکه علم به خلاف فرض شود، که انسان بدانـد روزی که به حکم قاضـی روز عرفه (نهم) است، واقعاً روز ترویه و هشـتم باشـد، که در این صورت وقوف با آنها کافی نخواهـد بود. بلی با عـدم علم به خلاف و عـدم قیام حجّت شـرعیه برخلاف و با صدق تقیه بر نحو معهود متعارف، اقوی کفایت موافقت با عامه است چنان که سـیره قطعیه غیر مردوعه بر آن دلالت دارد و عدم مانعیت علم به خلاف از صـحّت عمل بـا ناچـاری و تقیه، خـالی از وجه نیست و عمـل به واقع در جمیع صور، ظاهراً مجزی است و با عـدم شـرایط تقیه صـحت عمل مورد تأمل است با موافقت عامه، ولو علم به خلاف عمل ایشان بر حسب حکم حاکم ایشان نباشد، والله العالم. (مناسک، مسأله ۳۷۵). آیه الله تبریزی: نظریه ایشـان عیناً نظریه آیه الله خویی است امّا با این اضافه: و ممکن است در صورت دوم چاره کنـد به اینکه در روز عید آنها (روز نهم واقعاً) از طریق منی به مکه برگردد و بعد از راه عرفات و مشعر به منی برود، بنحوی که قبل از غروب وقوف در عرفات بنماید ولو آناًما (ولو یک لحظه) و در حال حرکت، و به همین نحو وقوف در مشعر را در شب درک کنـد و بعـد برای اعمـال به منی برود. (مناسک، مسأله ۳۷۵). آیه الله خویی: آنکه علم به خلاـف فرض شود، که انسان بـداند روزی که به حکم قاضـی روز عرفه (نهم) است، واقعاً روز ترویه و هشتم باشد، که در این صورت وقوف با آنها کافی نخواهد بود. و در این حال اگر مکلف تمکن از عمل به وظیفه را داشته باشد ولو به وقوف اضطراری در مزدلفه

(۱۳۵۳) س - آیا شخص فقیر می تواند گوشت کفاره تقصیر خود را به مصرف

ص:۷۲۰

فقرایی که نانخور او هستند برساند؟

ج - برای کسانی که نفقه آنان بر او واجب است نمی شود صرف نمود.

(۱۳۵۴) س - کفاراتی که در احرام عمره تمتع بر گردن انسان می آید، در مکه معلوم است که فقیر مؤمن نیست، آیا باید صبر کند تا در محل، ذبح کند و به فقیر بدهد و این تأخیر عمدی مانع ندارد؟

ج - تأخیر عمدی خلاف احتیاط است و در هر صورت ذبح در محل و دادن به فقرا کفایت می کند. (۱)

(۱۳۵۵) س - اگر شخصی در مکه یا مدینه پول سعودی پیدا کند که نمی داند متعلق به ایرانی است یا غیر ایرانی، وظیفه او چیست؟

ج - با یأس از پیدا شدن صاحبش از طرف او به فقیر صدقه بدهد علی الأحوط. (۲)

(۱۳۵۶) س - زنی به همراه شوهرش در روز یازدهم جهت رمی به طرف جمرات حرکت می کند که بر اثر شدت گرمی هوا و کثرت جمعیت، شوهر خود را گم می کند، حالت اضطراب و شوکه شدن به او دست می دهد و به زمین می افتد، مأمورین او را به بیمارستان منتقل می کنند، بعد از چهار روز تفحص و جستجوی زیاد در بیمارستان پیدا می شود که قادر به سخن گفتن نبوده و حتی قادر به انجام بقیه اعمال حج نمی باشد و در فاصله این مدت همراهان او شوهرش را تکلیف می کنند که به نیابت از خانواده

۱- [۱] . به مسأله ۱۳۱۷ مراجعه شود. آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۳۱۷ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کفاره ای که بر محرم، برای غیر از شکار واجب شده است، علی الظاهر این است که می تواند کشتن آن را تا بازگشتن از حج تأخیر انداخته و هر جا بخواهد بکشد. (مناسک عربی، مسأله ۲۸۴) آیه الله زنجانی: به مسأله ۱۳۱۷ و ۱۳۲۹ مراجعه شود. آیه الله مکارم: تأخیر تا هنگام بازگشت به محل مانعی ندارد.

۲- [۲] . برای به دست آوردن نظریه مراجع به ذیل مسأله ۱۳۳۰ الی ۱۳۳۲ مراجعه شود. آیه الله زنجانی: به مسأله ۱۳۳۰ تا ۱۳۳۲ مراجعه شود..

خودش بقیه اعمال او را انجام دهد، آنچه مسلم است این بوده که شوهر در حال ناراحتی و اضطراب و حواس پرتی بوده، ولی از او که سؤال می شود اعمال نیابتی را انجام دادید یا نه جواب می دهد بلی انجام دادم، پس از مراجعت از حج شوهرش قسم جلاله یاد می کند که من حالم به جا نبوده، و اعمال نیابتی را انجام ندادم و اظهار می کند که اجتماع ما با هم حرام است، آیا حج صحیح است یا نه؟ و در صورت عدم صحت آیا با نیابت کفایت می کند یا اینکه لازم است خودش بقیه اعمال حج را انجام دهد و قربانی که به واسطه عدم بیتوته در منی می باشد، آیا در محل خودش ذبح کند کافی است و یا باید به منی فرستاده شود؟

ج - اگر اعمال روز عید را انجام داده (۱) و اعمال مکه را انجام نداده در صورتی که می تواند خودش به مکه برود باید خودش آنها را انجام دهد، و اگر معذور است نایب بگیرد (۲) و قربانی مورد سؤال در محل خودش هم صحیح است (۳) و لازم نیست به منی فرستاده شود، و رمی ایامی که انجام نشده، سال بعد (۴) باید قضا شود و اگر خودش نمی تواند برود، نیابت کافی است.

(۱۳۵۷) س - شخصی در سال ۱۳۶۱ به حج مشرف می شود و در مغرب روز نهم ذی حجه با وانتِ کارگری بدون توقف در مشعرالحرام به منی رفته و در خارج منی به دست غیر مؤمن قربانی کرده، و در خارج منی سر تراشیده است، تکلیف این شخص

ص:۷۲۲

۱- [۱] . آیه الله تبریزی،آیه الله خویی: در صورتی که فقط مبیت در منی و رمی جمرات در روز یازدهم و دوازدهم ترک شده، حجّ او صحیح است و برای رمی جمرات در سال آینده نایب می گیرد. آیه الله خویی:... و اگر طواف فریضه یا سعی ترک شده و امکان تدارک در ماه ذی حجه نیست آیا حکم فراموش کردن طواف و سعی را دارد که حجش صحیح است یا نه، فتوای ایشان در دست نیست.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: البته وقت طواف حج و نماز آن ماه ذی حجه است، ولی طواف نساء و نماز آن وقت معینی ندارد. (مناسک حجع س ۸۶)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی، آیه الله مکارم: در فرض مسأله که صورت اضطرار است کفاره لازم نیست.

۴- [۴] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در ایام تشریق قضا کند..

چیست، آیا می تواند به نیت دیگری یا برای خودش به حج مشرف شود؟

ج (۱) – بنابر احتیاط واجب باید قربانی و سرتراشی و اعمال مکه را اعاده کند و عمره مفرده ای هم به جا آورد و دو مرتبه اصل حج را هم انجام دهد و تا سر تراشی و اعمال بعد از آن انجام نگرفته و عمره مفرده را انجام نداده، باقی بر احرام است. (۲)

۱- [۱] . آیه الله بهجت: حجش صحیح است و حلق کند و موی خود به منی فرستد. آیه الله زنجانی: اگر هنگام عبور از مشعرالحرام، قصد وقوف کرده یا به جهت ندانستن حکم، قصد وقوف نکرده ولی در مشعر ذکر خدا گفته باشد حج او صحیح است و از احرام خارج شده است ولی باید قربانی کند، و اگر قصد وقوف نکرده و ذکر خدا هم نگفته حجش باطل است و باید اعمال عمره مفرده به جا آورد تا از احرام بیرون آید.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه قسمت هشتم مسأله ۹۸۷ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: در فرض مزبور که از مشعر عبور کرد ولی توقف نکرد، چنانچه از روی ندانستن مسأله، وقوف به مشعر را ترک کرد، حجّش صحیح است و باید آن اعمال و اعمال بعد از آن را اعاده کند و بعد از اعاده آنها می تواند به نیت دیگری یا برای خودش حج به جا آورد. آیه الله خویی: اگر ترک وقوف مشعر از روی جهل به حکم بوده حجش صحیح است ولی باید یک گوسفند کفاره بدهد و ذبح و حلق اگر در روز بوده مجزی است. آیه الله سبحانی: این شخص چنانچه وقوف اختیاری عرفه را درک کرده باشد نه اضطراری عرفه را و هنگام مرور از مشعر به منی ذکر خدا را گفته است حجش صحیح است در غیر این صورت حج او باطل است و حج خود را تبدیل به عمره کند و در صورت استقرار حج یا بقای آن حج را در سال بعد اعاده می کند و لکن در مورد صحت حج و انجام قربانی و حلق به شرحی که در متن است؛ الان به خاطر محذوراتی که هست ذبح در خارج منی کفایت می کند و چنانچه خود نیت قربانی و حلق را داشته مباشرت حلّاق و ذابح غیر مومن اشکال ندارد و موهای خود را به منی بفرستد. آیه الله سیستانی: اگر هنگام مرور از مزدلفه قصد وقوف کرده باشد حجّش صحیح است و اگر قصد نکرده باشد از روی جهل به مسأله ولی ذکر خدا در حال مرور گفته باشد باز هم حجش صحیح است و قربانی او در خارج از منی از روی غفلت و جهل قصوری صحیح است و حلق او نیز صحیح است ولی اگر در مشعر نه قصد کرده است و نه ذکر خدا گفته است حجش باطل است و باید اعمال عمره مفرده به جا آورد و طواف و سعی حج او به جای طواف و سعی عمره کافی است و باید تقصیر کند و برای طواف نساء نایب بگیرد. آیه الله گلپایگانی: اگر ترک وقوف مشعر عمدی نبوده و از طرفی وقوف اختیاری عرفات را

(۱۳۵۸) س – آیا در عرفات و منی و مشعر و بعد از مراجعت از اماکن مزبور در صورتی که مسافت شرعی محقق نشود وظیفه حجاجی که قبلاً در مکه معظمه قصد اقامت کرده اند از حیث قصر و اتمام چیست؟

ج – در فرض مذکور تمام است. (۱)

ص:۷۲۴

۱- [۱] . آیـه الله بهجت: در مـواردی که نمـاز در مکه تمـام است در عرفـات و مشـعر و منی هم تمـام است وگرنه قصـر است. (پرسـش های جدید حج ص ۳۱ س ۱۳۱) آیه الله خویی: در مفروض سؤال در مکه معظّمه بـدون قصد عشـره هم ادای نماز به نحو تمام صـحیح و مجزی است و با قصد عشـره متعین می شود، و با خارج شدن به عرفات حکم سـفر برایش تجدید می شود که بایـد در آن ایـام نمـاز ربـاعی را شکسـته بخوانـد (با احراز مسافت شـرعیه) در عرفات و منی و چون به مکه برمی گردد باز مخیر بین قصـر و تمـام است، در خـود مکه مکرّمه، البتّه نه در محلّه هـای دور فعلی آن، که شـک در لحـوق آن به مکه باشـد. (آراء المراجع، ص۴۱۰). آیه الله سـبحانی: قصد عشـره باید بدون احتساب روزهایی که در عرفات و مشعر و منی به سر می برد صورت پذیرد، البته با تحقق قصد عشـره در خود شهر مکه، نمازشان در عرفات و مشعر و منی تمام است. آیه الله سیستانی: اگر مجموع مسافت از مکه به عرفات و از آنجا به مشعر و منی تا مکه ۴۴ کیلومتر یا بیشتر باشد نماز شکسته است و اگر کمتر باشد نماز تمام است و در این صورت اگر از عرفات قصـد بازگشت به وطن را داشـته باشـد و آمدنش به مکه نه از این جهت باشـد که محلّ اقامت او است بلکه از این جهت که در راه واقع است نمازش در مشـعر و منی شکسته است و در مکه مخیر است. آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور اگر قصد برگشت به وطن ندارد تا در محل اقامه است باید نمازش را تمام بخواند و اگر قصـد مراجعت به وطن قبـل از ده روز داشـته باشـد]در عرفـات نمـاز تمام است(و در برگشت از محلی که رفته و در محلّ اقامه]در مشـعر و منی و در مکه پس از مراجعت از عرفات(باید نماز را شکسـته بخواند البته در مکه مخیر بین قصر و اتمام است. (آراء المراجع، ص۴۱۱)..

(۱۳۵۹) س – بعضی از حجاج در مکه قصد اقامه کرده اند، چه بطن مکه یا محلات آن مثل شیشه و ریع الذاخر یا مسفله یا حجون، اگر یقین داشته باشند که تا عرفات چهار فرسخ است، نماز را قصر و اگر شک داشته باشند در مسافت شرعی نماز را تمام می خوانند، بفرمایید در مراجعت از عرفات و منی، تکلیف آنان از نظر قصر و اتمام چیست؟ با توجه به اینکه توقف آنان در مکه یک روز یا سه روز یا نه روز است و باید به ایران یا مدینه حرکت کنند؟

ج – در صورت عدم مسافت شرعیه یا شک در آنکه در نماز باقی بر تمام هستند، اگر از عرفات که به مکه برمی گردند، از جهت اینکه محل اقامه است می روند و بعد از مکه قصد مسافرت می کنند، در بازگشت به مکه و در خود مکه هم نمازشان تمام است. (۱)

(۱۳۶۰) س – اگر موقف دو روز اختلاف داشته باشد، وظیفه چیست؟

ج – فرقی بین یک روز اختلاف و دو روز در حکم مسأله نیست. (۲)

(۱۳۶۱) س – در مواردی که فرموده اید: اگر مشقت یا حرج داشته باشد... بفرمایید منظور از مشقت و حرج شخصی است یا نوعی؟

ج – باید خصوص مسأله ملاحظه شود و اگر حکم دائر مدار حرج و مشقت باشد، شخصی آن منظور است.

(۱۳۶۲) س – حاجی تمام اعمال عمره و حج را انجام داد و بعد فهمید وضویش باطل بوده است، آیا با تدارک طواف ها و نماز، حج او صحیح است یا نه؟ و بر فرض فساد چگونه از احرام خارج شود، وظیفه او چیست؟

۱- [۱] . آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: فاصله مکه تا عرفات فعلاً مسافت شرعیه نیست و اگر قبلاً در مکه قصد اقامت کرده اند نمازشان در مکه و عرفات و در بازگشت تمام است.

۲- [۲] . به سؤال ۱۳۵۲ مراجعه شود. آیه الله سبحانی: به سؤال ۱۳۵۲ مراجعه شود. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه فارق علم به خلاف و عدم علم به خلاف است که در صورت عدم علم به خلاف تبعیت لازم و مجزی است ولی در صورت علم به خلاف مجزی نیست. (مناسک عربی، مسأله ۳۷۱)..

ج (۱) – بلی با تدارک طواف ها و نماز، حج او صحیح است. (۲)

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر بعد از مراجعت به وطن متوجه شده اعاده طواف و نماز آن کافی است و در غیر این صورت مطابق حاشیه مسأله ۶۷۹ و ۷۱۰ عمل نماید. آیه الله سبحانی: اگر بعد از اعمال حج فهمید که طواف حج او بی وضو و یا اینکه با وضوی باطلی انجام شده است این شخص باید تا آخر ذی حجه طواف و نماز و سعی و چنانچه طواف نساء را نیز بی وضو انجام داده طواف نساء و نمازش را اعاده کند و چنانچه این شخص از مکه خارج شده باشد و بازگشت حرجی و یا غیر ممکن باشد باید نایب بگیرد و علاوه بر نایب خودش هر کجا که هست نماز طواف را بخواند ولی اگر بازگشت مشکل نیست خود باید برگردد و انجام دهد و در این صورت اعاده حج در سال دیگر لازم نیست ولی چنانچه بعد از ذی حجه متوجه بطلان وضوی خود در طواف حج شد وظیفه او عمره مفرده است و چنانچه خود نمی تواند باید نایب بگیرد و سال بعد حج واجب خود را به جا آورد.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: و چنانچه در مکه و در ماه ذی حجه متوجه شود، بنابر احتیاط سعی حج را نیز اعاده کند مگر اینکه بطلان وضو به جهت جهل به مسأله بوده باشد که در این صورت حجش باطل است و بنابر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و یک عمره مفرده جهت خروج از احرام به جا آورد. آیه الله بهجت: واجب است نایب بگیرد و احتیاط این است نایب بعد از طواف، سعی را نیز اعاده کند. آیه الله تبریزی: در فرض مزبور حجّ تمتع او باطل است و بنابر احتیاط طواف و سعی را به قصد عمره مفرده به جا آورده و تقصیر یا حلق نموده طواف نساء را انجام داده از احرام خارج می شود و سال آینده حجّ تمتع را به جا آورد. آیه الله خویی: اگر زمان تدارک گذشته مانند اینکه وضوی طواف عمره باطل بوده حجش باطل است، احرام او هم باطل است و اگر زمان تدارک باقی باشد مانند اینکه طواف حج باطل بوده و هنوز ماه ذی حجه تمام نشده طواف و اعمال مترتبه را اعاده می کند و اگر متمکن از مباشرت نیست برای آن اعمال نایب می گیرد و نباید اعاده غیر از طواف نساء از ماه ذی حجه بگذرد. آیه الله سیستانی: ولی در فرض جهل به حکم حج او باطل است و بنابر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و از احرام خارج شده است. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض سؤال طواف او باطل است و احرام او باقی است و اگر در ذی حجه در مکه متوجه شود بعد از وضو، طواف حج و نماز آن و سعی و طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و عمره مفرده نیز به جا آورد با طواف نساء و مُحلّ شود و در سال بعد حج واجب را به جا آورد و اگر بعد از ذی حجه متوجه بطلان طواف شود، عمره مفرده را به جا آورد و چنانچه در خارج از میقات باشد لازم است، ثانیاً در میقات محرم شود رجاءاً و به مکه برود و اعمال عمره مفرده را با طواف نساء به جا آورد تا مُحلّ شود و در سال بعد حج واجب خود را به جا آورد. (مجمع المسائل، ج۱، ص۴۷۸، مسأله ۴۷). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب سعی و تقصیر را نیز اعاده کند..

(۱۳۶۳) س - اگر شخصی مبلغی ارز به فردی بدهد که عوض آن را - به قیمت دولتی یا آزاد - پول ایرانی بگیرد، چه حکمی دارد؟

ج - در تبدیل پول باید با هم تراضی نمایند (۱) و خلاف مقررات هم نباشد.

(۱۳۶۴) م - پیشاهنگانی که می خواهند بدون احرام در عرفات و منی باشند و نمی توانند در آنجا با احرام باشند، می توانند برای ورود به مکه، عمره مفرده انجام دهند و برای حج محرم نشوند، ولی کسی که مستطیع است نباید این کار را قبول کند و باید عمره و حج تمتع به جا آورد و در هر صورت اگر مُحرم شد و با لباس مخیط بود حج او صحیح است و باید (۲) کفاره بدهد. (۳)

(۱۳۶۵) س - شخصی بعد از احرام عمره تمتع دیوانه شده است، دوستان او بدون اجازه برای او نایب می گیرند و یا تبرعاً باقی اعمال او را انجام می دهند، آیا این اعمال برای شخص اول مُجزی است و از احرام خارج می شود یا نه؟ و اگر پولی خرج شد، آیا می شود از ولی کسی که دیوانه شده گرفت یا نه؟

ج (۴) - نیابت مزبور کفایت نمی کند و شخص اول همچنان در احرام باقی است (۵) و

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: خرید و فروش پول جایز است.

۲- [۲] . آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب. (مناسک حجع م ۱۶۹)

۳- [۳] . آیه الله بهجت: البته از مسائل احرام به دست می آید که وقت احرام نباید قصد چنین تخلّفی را داشته باشد. آیه الله سبحانی: لیکن این افراد نباید سال اول استطاعتشان باشد و یا حج به گردنشان مستقر شده باشد بلکه یا مستطیع نباشند و یا در سال های قبل حج خود را انجام داده باشند.

۴- [۴] . آیه الله بهجت: حتّی در احرام نایب گرفته می شود احتیاطاً.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بنابر احتیاط. آیه الله سبحانی، آیه الله فاضل: ظاهراً احرام و حج او باطل است و احتیاط مستحب آن است که در صورت بهبودی عمره مفرده ای ولو با استنابه انجام دهد..

پولی که خرج شده از مال کسی است که خرج کرده است و نمی تواند به دیگری رجوع کند، مگر آنکه مغرور شده باشد. (۱)

(۱۳۶۶) س - آیا عمره و حج به واسطه جماع، یا ترک طواف، یا ترک احدالموقفین، فاسد می شود یا نه؟ و بر فرض فساد، چگونه باید از احرام خارج شد؟

ج - تفصیل موارد فساد به واسطه امور ذکر شده، در مناسک موجود است و جماع در عمره تمتع مفسد نیست (۲) و چنانچه در حج فساد به واسطه جماع باشد، باید عمل حج را تمام کند گرچه حج فاسد است و با اتمام حج از احرام خارج می شود، ولی در موارد دیگر، اگر فساد به ترک وقوف باشد، باید به همان احرام حج، عمره مفرده به جا آورد و مُحلّ شود و حکم ترک طواف در عمره تمتع، در مناسک مفصلاً بیان شده است و ترک طواف در حج صوری دارد که بعض آنها در مناسک ذکر شده است. (۳)

(۱۳۶۷) س - کسی که حج او به واسطه ترک وقوفین فاسد شده و باقی اعمال را

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر اظهر، احرام او نیز باطل می شود. آیه الله سیستانی: اگر احتمال بهبودی و درک وقوفین در او نیست، نیازی به نیابت نیست و حج و احرام او باطل است. آیه الله مکارم: یعنی او را فریب داده باشند؛ مثلاً کسی بگوید شما این پول را بدهید من از ولی او می گیرم و به تو می دهم.
۲- [۲] . آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۳۱۴ مراجعه شود. آیه الله تبریزی: نزدیکی با زن در عمره تمتع بنابر اظهر مُفسد عمره نیست، ولی موجب کفاره می شود، اگرچه احتیاط در اعاده عمره است در صورت امکان و اعاده حج در سال آینده اگر اعاده عمره ممکن نباشد. آیه الله سبحانی: به حاشیه مسأله ۳۱۴ و ۳۱۶ مراجعه شود. آیه الله مکارم: هرچند عمداً باشد و اگر از روی سهو و یا غفلت و فراموشی یا ندانستن مسأله باشد، نه حج باطل می شود و نه عمره و نه کفّاره دارد.
۳- [۳] . تفصیل نظریه سایر آیات عظام در مفروض سؤال، در مواضع خاص خود آمده است..

به جا آورده و بدون عمره مفرده به ایران آمده است، تکلیف فعلی و آینده این مُحرم چیست؟

ج - به احرام باقی است و می تواند برای خروج از احرام عمره مفرده انجام دهد. (۱)

(۱۳۶۸) س - آیا قصد ابطال عمره یا حج و یا بعض اجزاء آن، مبطل است یا نه؟

ج - قصد ابطال، مبطل نیست.

(۱۳۶۹) س - آیا مصرف کنسروهای گوشت و ماهی خارجی، که در بازار مسلمین به فروش می رسد، جایز است یا نه؟

ج - اگر ندانند از کجا وارد شده یا بدانند که از بلاد مسلمین است مانع ندارد (۲) و اگر بدانند از بلاد کفر وارد می شود، در صورتی محکوم به حلیت است که واردکننده مسلمان باشد (۳) و احتمال بدهند که احراز تذکیه آن را کرده و در دسترس مسلمین قرار داده است. (۴)

۱- [۱] . آیه الله تبریزی: آنچه در متن آمده بنابر احتیاط واجب ترک نشود. آیه الله سیستانی: طواف و سعی حج به جای عمره او کافی است پس باید تقصیر کند و طواف نساء انجام دهد و اگر رفتن برای او مشکل است نایب بگیرد. آیه الله مکارم: و اگر شخصاً نمی تواند به مکه برود نایب بگیرد.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: باید احراز شود که فلس دارد. آیه الله فاضل: چنانچه احراز شود از نوع ماهی فلس دار است و احراز شود زنده و توسط انسان از آب خارج شده یا در تور ماهی گیری افتاده است مصرف آن مانعی ندارد والا حلال نیست و چنانچه فروشنده مسلمان باشد واحتمال بدهند که احراز تذکیه و فلس داشتن آن را کرده است کفایت می کند.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: اگر فروشنده مسلمان باشد و این احتمال در او داده شود کافی است و ماهی اگر پس از صید در تور ماهی گیری بمیرد حلال است و اگر اطمینان پیدا شود که صید کافر به این صورت بوده است اگر ماهی فلس دار باشد حلال است.

۴- [۴] . آیه الله خویی، آیه الله سبحانی: اگر ماهی معلوم نباشد که فلس دارد، خوردن آن جایز نیست..

محصور و مصدود (۱)

(۱)

(۱۳۷۰) م - مصدود عبارت است از کسی که دشمن او را منع کند (۲) از عمره یا حج به تفصیلی که می آید و محصور آن است که به واسطه مرض (۳) ممنوع شود از عمره یا حج.

(۱۳۷۱) م - کسی که محرم شد به احرام عمره یا احرام حج، واجب است عمره و حج را تمام کند و اگر نکند به احرام باقی خواهد ماند. (۴)

(۱۳۷۲) م - اگر کسی احرام عمره را بست و بعد از آن دشمنی یا کسی دیگر از قبیل عمال دولت یا غیر آنها، او را منع کنند از رفتن مکه و راه دیگری نباشد جز آن

۱- [۱] . آیه الله خامنه ای، احکام محصور و مصدود را متعرض نشده اند.
۲- [۲] . آیه الله زنجانی: کسی که دشمن یا غیر دشمن او را منع کند -به تفصیلی که می آید- بلکه ظاهراً تمام کسانی که به علتی به جز بیماری نمی توانند اعمال حج یا عمره را به پایان برسانند «مصدود» می باشند و اگر مانع آنها بیماری باشد «محصور» می باشند (مراد از بیماری، معنای گسترده ای است که شامل شکستگی استخوان و مجروح شدن نیز می شود) صدّ و حصر در موارد ذیل تحقق می یابد: ۱. در احرام عمره مفرده، ممنوع شده به طوری که نمی تواند تا یک سال، عمره را تمام کند؛ ۲. در احرام عمره تمتع از انجام اعمال عمره، ممنوع شده به طوری که نمی تواند پس از انجام عمره هیچ مقدار از وقوف اختیاری عرفه را درک کند؛ ۳. در احرام عمره مفرده یا عمره تمتع اگر در مدتی از انجام کامل اعمال، بازداشته شده که در احرام ماندن برای شخص وی یا نوع مردم حرجی است.
۳- [۳] . آیه الله سبحانی: و امثال آن مثل شکستگی و جراحت. آیه الله سیستانی: مصدود کسی است که دشمن و مانند او از رسیدن او به اماکن مقدسه برای انجام اعمال عمره یا حج پس از احرام منع کند و محصور کسی است که بیماری و مانند آن مانع رسیدن او به اماکن مقدسه برای انجام اعمال حج یا عمره پس از احرام شود. آیه الله مکارم: یا شکستگی اعضا یا مجروح شدن و مانند آن.
۴- [۴] . آیه الله تبریزی: بقای احرام در بعضی از صور محل اشکال است. آیه الله خویی: بقای احرام در بعض صور محلّ منع است. آیه الله سبحانی: اما محصور و مصدود از این حکم مستثنی هستند. آیه الله سیستانی: در بعضی از موارد احرام بدون انجام اعمال باطل می شود. آیه الله فاضل: همان گونه که گذشت ظاهراً در بعضی موارد، احرام خود به خود باطل می شود..

راهی که ممنوع است یا اگر باشد مؤونه آن را نداشته باشد می تواند در همان محل که ممنوع شده یک شتر یا یک گاو یا یک گوسفند قربانی کند (۱) و از احرام خارج شود و احتیاط واجب آن است که به نیت تحلیل قربانی کند (۲) و به احتیاط واجب (۳) قدری از مو یا ناخن خود را بگیرد (۴) و در این صورت بر او همه چیز حلال می شود

ص:۷۳۱

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب، بدون آن مُحل نمی شود و اگر نتواند قربانی تهیه کند به احتیاط واجب ده روز روزه بگیرد. آیه الله مکارم: ... اگر قربانی میسّر نشد نیت خروج از احرام می کند و احتیاطاً به جای قربانی ۱۰ روز روزه می گیرد مطابق آنچه در قربانی در مناسک آورده ایم عمل کند.

۲- [۲] . آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: قید تحلیل لازم نیست. آیه الله زنجانی: نیت تحلیل لازم نیست ولی پس از قربانی یا حلق یا تقصیرِ از موی سر، محرمات احرام -حتی زن- بر او حلال می شود -در عمره مصدود شده باشد یا در حج- و کوتاه کردن ریش و شارب و ناخن گرفتن کفایت نمی کند و چنانچه نتواند قربانی کند ظاهراً در عمره مفرده با حلق یا تقصیر از احرام خارج می شود و در عمره تمتع با انجام حج افراد و اگر از حج هم ممنوع است باید صبر کند تا حج فوت شود و با عمره مفرده و اگر از آن هم مصدود است با حلق یا تقصیر از احرام خارج شود. وظیفه ای که در این مسأله برای مصدود گفته می شود در صورتی است که مصدود، شرط تحلل نکرده باشد، ولی اگر در هنگام احرام با خداوند متعال قرار گذاشته باشد که اگر مانعی پیش آمد از احرام بیرون آید، به مجرد مصدود شدن، از احرام خارج می شود و قربانی و حلق یا تقصیر لازم نیست. آیه الله سبحانی: و با تقصیر از احرام خارج شود و اگر به هر دلیلی قربانی ممکن نیست باید ده روز روزه بگیرد و لازم نیست پس از پایان روزه تقصیر کند بلکه همین که قصد کند به جای هدی روزه بگیرد کافی است. لذا می تواند تقصیر کند و از احرام خارج شود همچنین کسی که بعد از قربانی روز عید مصدود شد نیاز به قربانی مجدد ندارد.

۳- [۳] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که شخص مصدود علاوه بر قربانی حلق نیز بنماید و بهتر آن است که جمع کند بین حلق و تقصیر و احتیاط آن است که هنگام ذبح یا نحر قربانی قبل از تقصیر نیت تحلیل از احرام کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۸۴).

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: احتیاطاً گرفتن ناخن کفایت نمی کند، بلکه باید از موی خود تقصیر کند و یا سرش را بتراشد. آیه الله بهجت: و احتیاج به حلق یا تقصیر بعد از هدی موافق احتیاط است (مناسک شیخ،ص۹۷).

حتی زن. (۱)

(۱۳۷۳) م - اگر کسی به احرام عمره وارد مکه شد و دشمن یا کسی دیگر او را از به جا آوردن اعمال عمره منع کرد، همان حکم مسأله پیش را دارد (۲)،

ص:۷۳۲

۱- [۱] . آیه الله سیستانی: حکم مذکور در مورد عمره مفرده است و همچنین عمره تمتع اگر از اعمال حج نیز منع شود ولی اگر فقط از آمدن به مکه قبل از وقوفین منع شود وظیفه او به حج افراد تبدیل می شود.
۲- [۲] آیه الله سبحانی: اگر شخصی به احرام عمره تمتع وارد مکه شد ولی حج از او فوت شد چه به خاطر بیماری و یا دستگیری و یا دیر رسیدن و امثال اینها، عمره مفرده به جا می آورد و از احرام خارج می گردد و این شخص در حقیقت مستطیع نیست وتکلیفی ندارد مگر در سه صورت: الف: با اهمال کاری از درک زمان حج محروم شده باشد. ب: حج قبلاً بر او مستقر شده باشد. ج: در سال یا سال های بعد مستطیع شود که باید در این سه صورت حج خود را بیاورد. . آیه الله اردبیلی: حتی المقدور جمع کند بین استنابه و عمل مصدود و اگر نتوانست، عمل مصدود را به جا آورد و همین طور در فرض بعدی. آیه الله بهجت: معتمر به عمره تمتّع مصدود می شود به منع از دخول مکه یا از انجام افعال بعد از دخول و متحلّل به هدی می شود در صورت عدم امکان استنابه در همان سال، اگرچه بعد از طواف مصدود از سعی بشود و همچنین اگر ممنوع شد در عمره مفرده از خصوص طواف نساء بعد از اتیان به سایر اعمال و تقصیر. (مناسک شیخ، ص۱۰۲ و۱۰۳) آیه الله سبحانی: کسی که در عمره مفرده و یا عمره تمتع بعد از احرام مصدود شود چه داخل حرم شده باشد و یا نشده باشد و به او اجازه ندهند هیچ یک از اعمال عمره را انجام دهد و یا او را از انجام طواف و سعی و یا فقط سعی منع کنند باید در هر کجا هست گوسفند و یا گاو و یا شتری را ذبح کند و سپس تقصیر نماید در این صورت از احرام خارج شده و همه محرمات احرام حتی تمتعات از همسر بر او حلال می گردد..

بلکه بعید نیست (۱) که اگر از طواف یا سعی نیز منع کند، همین حکم را داشته باشد. (۲)

(۱۳۷۴) م - کسی را که به واسطه بدهکاری، که ندارد بدهد، حبس کنند یا به ظلم حبس کنند حکم سابق را دارد. (۳)

(۱۳۷۵) م - اگر بعد از احرام برای رفتن به مکه یا اجازه به جا آوردن اعمال، پولی مطالبه کنند، پس اگر داشته باشد باید بدهد، مگر آنکه حرجی باشد و اگر نداشته باشد یا حرجی باشد ظاهراً حکم مصدود را داشته باشد.

(۱۳۷۶) م - اگر از یک طریق مصدود شد و راه دیگری هست که باز است و مخارج رفتن از آن راه را دارد باید به احرام باقی بماند و از آن راه برود و اگر از آن راه رفت و حج او فوت شد، باید عمره مفرده به جا آورد و از احرام خارج شود.

(۱۳۷۷) م - اگر شخص مصدود خوف آن داشته باشد که اگر از راه دیگر برود به حج نمی رسد، نمی تواند عمل شخص مصدود را بکند و مُحلّ شود، بلکه باید به راه ادامه دهد و صبر کند تا فوت محقق شود و با عمره مفرده متحلل شود. (۴)

(۱۳۷۸) م - تحقق پیدا می کند مصدود بودن در حج به اینکه به هیچ یک از وقوف اختیاری و اضطراری عرفه و مشعر نرسد، بلکه تحقق پیدا می کند اگر نرسد به چیزی که به فوت آن، حج فوت می شود هرچند از روی علم و عمد نباشد و صور آن (در) سابق ذکر شد، بلکه ظاهراً تحقق پیدا کند به اینکه بعد از وقوفین منع کنند او را از منی

۱- [۱] . آیه الله گلپایگانی: قسمت آخر مسأله را متعرض نشده اند. آیه الله مکارم: محلّ تأمل است.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: در هر سه فرض در صورتی مصدود می شود که نتواند نایب بگیرد.

۳- [۳] . آیه الله سبحانی: ولی مدیون متمکن باید دین خود را بپردازد و از حبس نجات پیدا کند و اعمال را به جا آورد اگر نپرداخت حکم مصدود را ندارد.

۴- [۴] . آیه الله خویی: این مسأله و مسأله قبل را، متعرض نشده اند..

و مکه و نتواند نایب بگیرد (۱)، بلکه اگر منع کنند از اعمال منی (۲) یا اعمال مکه، با عدم

ص:۷۳۴

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: ولی اگر امکان نیابت برای او باشد، تحقق مصدود بودن برایش محل اشکال است و باید جمع کند بین اعمال مصدود و نایب گرفتن و همچنین در فرض بعدی. آیه الله زنجانی: بلکه اگر از رمی جمره عقبه یا طواف حج یا سعی، ممنوع شود و نتواند نایب بگیرد مصدود است و مصدود از حج باید مطابق مسأله ۱۳۷۲، قربانی و حلق یا تقصیر کند تا از احرام بیرون آید. آیه الله سبحانی: پس چنانچه فوت محقق شد با عمره مفرده از احرام خارج شود و اگر به اعمال حج رسید اعمال را انجام دهد.

۲- [۲] . آیه الله سبحانی: در صورتی که شخص بعد از احرام حج از انجام مناسک بعد از احرام ممنوع شد مصدود از حج نامیده می شود که برای آن صوری می باشد و اهم آن عبارت است از: الف) کسی که بعد از احرام حج از درک وقوفین اختیاری و اضطراری ممنوع گردد باید به حکم مصدود عمل کند یعنی باید گوسفند و یا گاو و یا شتری را ذبح کند و بعد از تقصیر از احرام خارج گردد که در این صورت همه محرمات احرام برای او حلال است. ب) صورتی که شخص وقوفین را انجام داده لکن از اعمال منی و مکه مصدود گردیده که سه صورت دارد: ۱) فقط از اعمال منی منع شود ولی بتواند اعمال مکه را انجام دهد. ۲) بر عکس صورت قبل یعنی از اعمال مکه منع شود ولی بتواند اعمال منی را انجام دهد. ۳) از هر دو منع شود. در هر یک از این سه صورت یا می تواند نائب بگیرد و یا نمی تواند بنابراین می شود شش صورت که حکم هر کدام عبارت است از: ۱) اگر شخصی بعد از وقوفین فقط از آمدن به منی ممنوع شود اگر بتواند برای رمی و ذبح نائب بگیرد و در بیرون منا حلق کند و موی خود را به منا بفرستند، باید این کار را انجام دهد و اعمال مکه را خود بیاورد و عوض بیتوته های منا نیز در مکه به عبادت بپردازد وگرنه برای هر شب یک گوسفند ذبح کند. ۲) اگر شخص بعد از وقوفین از آمدن به منی ممنوع شد و نایب هم نمی تواند بگیرد در این صورت نیز حکم مصدود جاری نمی شود و باید اعمال را به شرح زیر انجام دهد: الف) رمی از او ساقط می شود زیرا آن فرع تمکن است و نهایتا این که سال بعد خود و یا نائبش در ایام تشریق رمی را انجام دهد. ب) در مورد قربانی اگر بتواند پول آن را به شخص مطمئن بدهد تا از طرف او قربانی کند و الا باید بدل آن را بیاورد یعنی سه روز روزه در ایام حج و هفت روز روزه پس از بازگشت به وطن. ج) حلق را نیز بیرون منی انجام دهد و موی خود را به منی بفرستد و سپس اعمال مکه را خود انجام دهد. د) در مورد بیتوته در منی به نحوی که گذشت در مکه به عبادت بپردازد یا برای هر شب گوسفندی را به عنوان کفاره ذبح کند.

امکـان نـایب، بلی در صورتی که تمام اعمال را به جا آورد و منع نمودنـد از برگشـتن به منی برای بیتوته و اعمال ایام تشـریق، مصدود بودن تحقق پیدا نمی کند و حج او صحیح است و باید نایب بگیرد برای اعمال در این سال و اگر نشد سال دیگر. (۱)

ص:۷۳۵

۱- [۱] . آیه الله بهجت: مصـدود از حـج چنانچه از موقف عرفات و مشـعر باشد، وظیفه اش قربانی در محل صدّ (جلوگیری) و بیرون آمدن از احرام است و احتیاط این است که علاوه بر قربانی حلق یا تقصیر نیز بنماید و اگر مصدود از احد الموقفین باشد و متمکن از دیگری باشـد یـا بشـود اظهر عـدم جریـان حکم مصـدود است بلکه مکلّـف است در صورت تمشّی حـج صـحیح اگرچه اضطراری باشد به اتیان آن، و با تمامیت حج به هر نوعی در آن سال باشد محلّی برای صدّ و حکم آنکه تحلّل به هدی است، نیست و اگر مصـدود از ما بعـد الموقفین بجمیع اقسام آن باشـد در این صورت حـج او صـحیح و تمام است و برای آنها عمل به وظیفه؛ یعنی اسـتنابه در رمی و واجب بعدی که قابل اسـتنابه است می نماید و احتیاط این است که بعد از این اعمال از احرام خـارج شود و همچنین در اعمـال بعـد از منی؛ چنـانچه متمکن از انجام آن شـد خود به جای آوَرَد و الاّ نایب بگیرد و بر تقـدیر عدم تمکن از اسـتنابه در ذی حجه همان سال، در سال آینده در صورت تمامیت حج به وقوفین، پس جواز رفع حرج به تحلل به هدی خالی از وجه نیست. (مناسک، مسأله ۴۴۶). و کسی که تمام اعمال حج را به جا آورده و در مکه است و جهت بیتوته در منی و رمی جمرات می خواهـد به منی برود و منع و جلوگیری شود حجّش تمام است و برای رمی در صورت امکان همان سال نایب می گیرد و در صورت عدم امکان برای سال بعد نایب بگیرد.

(۱۳۷۹) م - کسی که مصدود شد از آمدن به مکه یا از اتمام اعمال یا از به جا آوردن اعمالی که به ترک آنها، حتی به غیر عمد، حج باطل می شود و به دستوری که گفته شد از احرام خارج شد (۱)، اگر حج بر او مستقر شده بوده یا آنکه در سال دیگر مستطیع است و حج واجب را به جا نیاورده، باید بعد از رفع منع، دوباره به حج برود و اعمالی که نموده کافی از حَجه الاسلام نیست.

(۱۳۸۰) م - کسی که مصدود است اگر امید برطرف شدن مانع را داشته باشد بلکه

ص:۷۳۷

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: بر مصدود از عمره تمتع یا مطلق حج، تکلیفاً واجب است در سال آینده، همان قسم از حج را مجدداً به جا آورد، هر چند عمره یا حجی که در آن مصدود شده استحبابی باشد یا حج واجب بوده و استطاعت او تا سال بعد باقی نمانده باشد یا هنگام احرام، شرط تحلل کرده باشد؛ بلی اگر نتواند سال بعد، حج به جا آورد یا حرجی باشد وجوب آن ساقط می شود و نیازی به نایب گرفتن نیست و ظاهراً بر کسی که در عمره مفرده مصدود شده و از احرام بیرون آمده واجب نیست دوباره عمره مفرده به جا آورد. آیه الله سبحانی: در عمره تمتع و یا حج تمتع و قران و افراد پس از احرام از تمام اعمال و یا از آمدن به مکه بعد از منی و یا از مکه و منی بعد از وقوفین منع شد چنانچه اول استطاعت به حج آمده و مصدود شده حج از گردن او ساقط می گردد مگر اینکه استطاعت او در سال دیگر باقی بماند و یا اینکه حج قبلاً بر او مستقر گردیده باشد..

گمان آن را هم داشته باشد می تواند به دستوری که گفته شد از احرام خارج شود. (۱)

(۱۳۸۱) م - کسی که احرام عمره بست (۲) و به واسطه مرض نتوانست برود به مکه (۳)،

ص:۷۳۸

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: صدق مصدود در این فرض مشکل است و باید صبر کند تا احتمال رفع عذر برطرف شود و سپس به وظیفه مصدود عمل کند. آیه الله بهجت: احوط تأخیر احلال است برای کسی که امید زوال صدّ و عذر را دارد و به خوف فوات متحلّل نمی شود بنابر احوط (مناسک شیخ، ص۹۹). آیه الله زنجانی: تا اطمینان نداشته باشد که از عمره یا حج ممنوع است، نمی تواند احکام مصدود را بار کند. آیه الله سبحانی: اگر مصدود ظن عقلائی به عدم رفع منع داشته باشد می تواند به احکام صد عمل کند و لازم نیست برای روشن شدن اوضاع صبر کند و الا باید صبر کند. آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: اگر امید به برطرف شدن مانع را داشته باشد احتیاط آن است که صبر کنند. آیه الله فاضل: در صورت گمان به رفع مانع عمل به احکام صدّ در ابتداء مشکل است. آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

۲- [۲] . آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: شخص محصور اگر حج تمتّع و یا حج افراد به جا می آورد، در صورتی که موقع احرام با خداوند قرار گذاشته که اگر محصور شد خداوند او را محلّ گرداند، بدون فرستادن قربانی به منی، خود به خود محلّ می شود - حتی نسبت به زن - و شخص محصوری که حج قِران به جا می آورد به مجرّد فرستادن قربانی به منی محلّ می شود و نیازی به صبر کردن تا زمانی که قربانی به منی برسد نیست. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۸۸). اگر مریض شده یا دشمن اورا منع کرده و نمی تواند اعمال عمره را تمام کند، نایب بگیرد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۹۶)

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: اگر هنگام احرام، شرط تحلل کرده باشد به مجرد حصر، تمام محرمات احرام. -حتی زن- بر او حلال می شود و اگر شرط نکرده باید قربانی کند و این قربانی تنها برای بیرون آمدن از احرام نیست؛ بلکه تکلیفاً نیز واجب است و در آن قصد تحلیل، لازم نیست و آن را به دو شکل می توان انجام داد: الف) قربانی یا پول آن را توسط فرد امینی به محل ذبح -اگر عمره مفرده باشد به مکه و اگر عمره تمتع یا حج باشد به منی- بفرستد و با او قرار بگذارد که در وقت معین، قربانی کند و در آن وقت با تقصیر، همه محرمات احرام -حتی زن- بر او حلال می شود؛ ب) در غیر محل ذبح (محلّ بیماری باشد یا جای دیگر) قربانی کند، پس از این قربانی، محرمات احرام -به جز زن- حلال می گردد، در این صورت تقصیر لازم نیست و اگر نتواند قربانی کند باید به جای آن سه روز روزه بگیرد -هر چند این روزه، دخالتی در بیرون آمدن از احرام ندارد- و باید این روزه را در وطن یا جایی که قصد اقامه کرده بگیرد و در هر حال بر محصور از عمره تمتع یا حج -تمتع یا غیر آن- که از

اگر بخواهد مُحلّ شود باید هدی کند و به احتیاط واجب (۱) هدی یا پول آن را

ص:۷۳۹

۱- [۱] . آیه الله بهجت: اگر در عمره مفرده محصور شده، بنابر احتیاط باید قربانی بفرستد که در وقت معینی قربانی نمایند... و بعـد از این کار، تمامی محرمات احرام بر او، به جز زن حلال می شود و اگر محصور در عمره تمتع باشد، حکمش حکـم سابق است بـا این تفـاوت که زن هم بر او حلاـل می شود. (مناسک، مسأله ۴۵۴). آیه الله تـبریزی: اگر در عمره مفرده محصور شـد وظیفه اش این است که یک قربانی بفرستد و با دوستان خود وقت بگـذارد که در آن وقت معین قربانی نماینـد و خود در آن وقت معین بـا تقصیر از احرام خـارج می شود و برای چنین شخصـی؛ به خصوص جـایز است در جـای خود قربـانی نموده و از احرام بیرون بیایـد و بر چنین شخصـی بعد از این کار تمام محرّمات احرام حلال می شود به جز زن و زن بر او حلال نمی شود مگر بعد از آنکه خوب شد و عمره مفرده را به جا آورد و این در صورتی است که محصور در مکان خودش ذبح یا نحر نماید و اما اگر هـدی را بفرستد، پس برای خروجش از احرام وجهی هست هنگامی که هـدی به محلش برسد و کسـی که در عمره تمتع محصور شـده حکمش حکم سـابق است بـا این فرق که فرسـتادن قربـانی بر او تعین دارد و چنـانچه آنچه گفته شـد عمل کند، زن هم بر این شـخص حلال می شود. (مناسک، مسأله ۴۵۳). آیه الله خویی: وظیفه چنین کسـی این است که مخیر است بین فرسـتادن قربـانی و یا قیمت آن، توسط فردی به مکه و از احرام بیرون بیایـد. (و در عمره مفرده به خصوص مخیر است بین فرسـتادن هدی و یا ذبح هدی در مکان خودش و محل شدن) با این فرق که اگر این شـخص که محصور از عمره مفرده بوده، با قربانی کردن تمامی محرمات احرام به جز زن بر او حلال خواهـد شـد و اگر محصور در عمره تمتع باشد، زن هم بر او حلال خواهد شد. (مناسک، مسأله ۴۵۳) آیه الله سـبحانی: کسـی که در عمره مفرده و یا عمره تمتع بعد از احرام محصور شد باید به احتیاط واجب هـدی یا پول آن را به شـخص امینی بسـپارد و وعـده بگـذارد در چه موقعی ذبـح کنـد پس از سپری شدن زمان مشـخص تقصـیر می کند و از احرام خارج شده و همه محرمات احرام بر او حلال می شود به جز تمتعات از همسـر این حرمت بـاقی است تا زمانی که او و یا در صورتی که خود نتوانـد به هیـچ وجه به مکه برود نایب وی اعمال عمره و بالطبع طواف نساء را انجام دهـد و نماز آن را بخوانـد. اما اگر بقاء بر احرام تا زمان ذبـح در مکه برای محصور حرجی باشد و مخصوصاً علاوه بر حرج در مواردی که علاج بیماری به حلق و تراشیدن موی سر باشد می تواند در عمره مفرده یا

بفرستد (۱) به وسیله امینی به مکه و با او قرارداد کند که در چه روز و چه ساعتی آن را در مکه ذبح کند و وقتی که روز و ساعت موعود رسید تقصیر کند. پس از آن، هرچه بر او حرام شده بود حلال می شود مگر (۲) زن، و احتیاط آن است که (۳) در ذبح، قصد تحلیل منوب عنه کند. (۴)

۱- [۱] . آیه الله خویی: اگر عمره مفرده باشد فرستادن تعین ندارد بلکه می تواند در مکان خودش هدی را ذبح کرده و مُحِلّ شود. (مناسک عربی، مسأله ۴۴۸).

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: در عمره تمتع عدم حلیت زن بر او مبنی بر احتیاط است. آیه الله بهجت: قبلاً- گذشت که در عمره تمتّع از زن هم مُحلّ می شود. آیه الله سبحانی: برای حلال شدن زن باید عمره مفرده به جا آورد. آیه الله مکارم: زن هم بر او حلال می شود.

۳- [۳] . آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب آن است که نایب...

۴- [۴] . آیه الله سبحانی: هر کس هنگام عقد احرام در عمره مفرده و یا تمتع و یا حج شرط کند «بار پروردگارا محرم می شوم به شرط اینکه هرگاه محصور شدم تو مرا محلّ گردان» در این صورت لازم نیست که هدی را به مکه بفرستد پس همانجا قربانی کند و همه چیز حتی لذت بردن از همسر بر او حلال می شود و دیگر برای تحلیل نیازی به آوردن عمره مفرده ندارد. به عبارت دیگر محصور در اینجا مانند مصدود عمل می کند و این نوع شرط را می تواند در عمره مفرده و عمره تمتع و حج تمتع یا افراد و یا قران شرط کند ولی در حج قران در هر صورت باید قربانی را به منی بفرستد. آیه الله سیستانی: این احتیاط لازم نیست..

(۱۳۸۲) م - کسی که احرام حج بست و به واسطه مرض نتوانست برود برای عرفات و مشعر، باید هدی کند و به احتیاط واجب (۱) هدی یا پول آن را باید بفرستد به منی که در آنجا ذبح کنند و مواعده کنند که روز عید ذبح شود (۲) و در آن وقت تقصیر کند، پس هرچه بر او حرام شده بود حلال می شود مگر زن. (۳)

(۱۳۸۳) م - کسی که حج واجب (۴) به عهده او است و به واسطه مرض محصور شد، زن بر او حلال نمی شود مگر آنکه خودش بیاید (۵) و اعمال حج را به جا (۶) بیاورد و طواف

۱- [۱] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حکم محصور در حج، مانند حکم محصور در عمره است ولی راجع به حلال شدن زن بر او احتیاط این است که زن بر او پس از حلق یا تقصیر حلال نمی شود، و فرستادن هدی یا پول آن متعین است، ولی مواعده روز عید متعین نیست. (مناسک عربی، م۴۴۸). آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: بلکه بنابر اقوی. آیه الله فاضل: و اقوی آن است.... آیه الله گلپایگانی: باید یک قربانی به منی بفرستد و پس از ذبح و نحر قربانی در منی، نسبت به همه تروک احرام - به جز زن - مُحلّ می شود.

۲- [۲] . آیه الله بهجت: علی الأحوط.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود. آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله خویی: بین حج واجب و مستحب تفصیل نیست. (مناسک عربی، مسأله ۴۸۸).

۵- [۵] . آیه الله زنجانی: و عمره یا حج به جا آورد و هر نوع حج یا عمره کفایت می کند و فرقی نیست که احرامی که در آن محصور شده عمره باشد یا حج، مستحب باشد یا واجب و اگر انجام حج و عمره یا اجتناب از محرمات تا آن زمان حرجی باشد می تواند نایب بگیرد. آیه الله سبحانی: حلال شدن تمتعات از همسر برای شخص محصور به یکی از سه طرق زیر است: الف) اگر در عمره تمتع یا عمره مفرده محصور شده باید پس از بهبودی عمره مفرده به جا آورد. ب) اگر در حج واجب محصور شده باید تا سال آینده صبر کند و سال آینده حج خود را اعاده کند تا همسر بر او حلال شود. ج) اگر در حج مستحب محصور شده است با انجام طواف نساء تمتعات از همسر بر او حلال می شود و در صورتی که اعمال فوق الذکر توسط خود او ممکن نیست و یا حرجی می باشد باید نائب بگیرد.

۶- [۶] . آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محصور در عمره تمتع زن هم پس از تحلل بر او حلال می شود و محصور در حج بنابر احتیاط تا وقتی طواف حج و سعی و طواف نساء را در حج و یا عمره مفرده به جا نیاورد زن بر او حلال نمی شود. (مناسک، م۴۵۳).

نساء بکند، ولی اگر عاجز شد از آمدن، بعید نیست کفایت عمل نایب برای تحلیل زن بر او. (۱) و اما کسی که حج او استحبابی (۲) بوده، بعید نیست (۳) کفایت طواف نایب از او، ولیکن احتیاط آن است که در صورت امکان خودش برود. (۴)

(۱۳۸۴) م - اگر کسی که با او قرار داده بود ذبح کند (ذبح] نکرده بود و شخص محرم در روز موعود محلّ شد و با زن هم نزدیکی کرد، معصیت نکرده (۵) و کفاره هم

ص:۷۴۲

۱- [۱] . آیه الله مکارم: بعد از انجام دستور سابق.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: یا نیابتی تبرّعی یا استیجاری یا حج در سال اول که استطاعت تا سال بعد باقی نماند.

۳- [۳] . آیه الله سیستانی: حکم محصور که گفته شد، اختصاص به حج واجب ندارد. آیه الله فاضل: و همچنین است کسی که حج او نیابتی تبرّعی یا استیجاری بوده، یا حج او واجب بوده و سال اول استطاعت بوده و استطاعت تا سال بعد استمرار نداشته باشد. و کفایت نیابت در صورتی است که رفتن برای خود او حرجی باشد. آیه الله مکارم: در صورتی که قادر بر حج نباشد یا عسر و حرج داشته باشد بنابر احتیاط واجب.

۴- [۴] . آیه الله اردبیلی: و اگر نایب نگرفت تا رفع حصر شد، باید خودش برود و حج یا عمره مفرده به جا آورد تا زن بر او حلال شود. آیه الله فاضل: این احتیاط ترک نشود.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی: چنانچه گذشت اگر به واسطه مریضی محصور شود زن با هدی برای او حلال نمی شود بنابراین این حکم در رابطه محصور، نسبت به تحلیل از سایر محرمات است (کتاب الحج، ج ۵، ص ۴۹۴)..

ندارد، لیکن باید باز هدی یا پول را بفرستد و مواعده کند و باید از زن اجتناب کند (۱) و احتیاط واجب آن است که از وقتی که معلوم شد عمل نشده، اجتناب (۲) کند گرچه محتمل است (۳) که وجوب اجتناب از وقتی باشد که شخص را می فرستد (۴) برای ذبح.

(۱۳۸۵) م - تحقّق محصور بودن، مثل تحقق مصدود بودن است که گذشت.

(۱۳۸۶) م - اگر مریض بعد از آنکه هدی یا پولش را فرستاد حالش خوب شد (۵) به

ص:۷۴۳

۱- [۱] . آیه الله اردبیلی: باید از همه محرّمات اجتناب کند.

۲- [۲] . آیه الله زنجانی: رعایت این احتیاط، لازم نیست بلکه از وقتی که شخص را برای قربانی می فرستد از زن اجتناب می کند و اجتناب از سایر محرمات احرام، لازم نیست. آیه الله فاضل: از همه محرمات احرام اجتناب کند.

۳- [۳] . آیه الله بهجت: بلکه اظهر همین است، اگرچه احتیاط خوب است و امّا امساک نساء پس لزوم آن زایل نمی شود مگر آنکه به مباشرت یا استنابه، طواف نساء را انجام دهد بنابر اظهر و احوط (مناسک شیخ، ص۱۰۵). آیه الله سیستانی: کافی است از هنگامی که شخص دوم را می فرستد از محرمات احرام اجتناب کند تا زمانی که با او قرار می گذارد که از جانب او ذبح کند، گرچه احتیاط مستحب اجتناب از محرمات احرام از زمانی است که فهمید شخص اول عمل نکرده است.

۴- [۴] . آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: این فرع را متعرض نشده اند. آیه الله سبحانی: و باید زمانی که علم به عدم ذبح پیدا کرد از ارتکاب محرمات احرام خودداری کند و کس دیگر را جهت ذبح تعیین و قرار بگذارد چنین فردی پس از بهبودی باید عمره مفرده به جا آورد. آیه الله فاضل: مصدود می تواند در همان محلّ صدّ، هدی را ذبح کند.

۵- [۵] . آیه الله خویی: ملاک را «قبل از تحلّل به هدی و تقصیر حالش خوب شد» می دانند. آیه الله سبحانی: اگر محصور در عمره تمتع بعد از فرستادن هدی یا پول آن حالش خوب شد به نحوی که می تواند به مکه برود و اعمال را انجام دهد چند صورت دارد: الف) قبل از ذبح هدی به مکه می رسد و عمره تمتع را انجام می دهد و سپس برای حج محرم می شود و مثل دیگران اعمال را انجام می دهد. ب) از آن جایی که محل ذبح هدی محصور در عمره تمتع، مکه و قبل از احرام حج است اگر زمانی به مکه رسد که قربانی ذبح شده و او تقصیر نکرده است مثل فرع اول عمره تمتع را انجام می دهد و سپس برای حج محرم می شود و این قربانی به احتیاط واجب کفایت از قربانی روز عید نمی کند و درروز عید باید قربانی کند. اما اگر هدی او ذبح شده و خود او نیز تقصیر کرده

طوری که توانایی رفتن به مکه را داشت (۱)، باید برود. پس اگر مُحرم به احرام تمتع است (۲) و به وقت رسید، اعمال عمره و حج را به جا می آورد و اگر وقت تنگ شد به طوری که اگر بخواهد عمره به جا بیاورد وقوف به عرفات فوت می شود، باید برود به عرفات و حج افراد به جا بیاورد و احتیاط (۳) آن است که قصد عدول کند و بعد از آن عمره مفرده بکند و کافی است از حَجه الاسلام. (۴)

و اگر وقتی رسید به مکه که حج فوت شده؛ یعنی به وقت اختیاری (۵) مشعر

ص:۷۴۴

۱- [۱] . آیه الله زنجانی: اگر گمان داشته باشد که می تواند اعمال حج را در زمان خود به جا آورد باید برود.

۲- [۲] . آیه الله سیستانی: و اگر محرم به احرام عمره مفرده است، اعمال آن را انجام می دهد و مُحل می شود.

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: این احتیاط استحبابی است.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: و اگر زمانی برسد که نتواند مقدار رکن از وقفین را درک کند و حج او فوت شد، پس اگر هدی او را ذبح نکرده باشند، در حال احرام باقی مانده و باید با همان احرام، اعمال عمره مفرده را به جا آورده و با انجام آن از احرام بیرون می آید و هدیی هم که فرستاده باید ذبح شود و اگر زمانی برسد که هدی او را ذبح کرده اند، از احرام بیرون آمده و در هر حال اگر حج وی فوت شد، باید در سال آینده همان قسم از حج را انجام دهد، هر چند برای حج استحبابی احرام بسته باشد.

۵- [۵] . آیه الله سبحانی، آیه الله سیستانی: یا اضطراری عرفات و اضطراری مشعر. آیه الله فاضل: ادراک اضطراری نهاری مشعر به تنهایی برای صحّت حج کافی است. آیه الله گلپایگانی: یا ادراک اضطراری لیلی مشعر.... آیه الله مکارم: اگر یکی از دو وقوف مشعر و عرفات را درک کند کافی است..

نمی رسـد، عمره او مبدلّ می شود (۱) به عمره مفرده و بایـد آن را به جـا آورد و از احرام خـارج شود و احتیـاط آن است که قصد عدول به عمره مفرده کند و حج واجب را با وجود شرایط (۲) در سال دیگر به جا آورد. (۳)

(۱۳۸۷) م - مصدود به دشمن، در حکمی که برای مریض در مسأله پیش ذکر شده، مانند اواست. (۴)

(۱۳۸۸) م - کسانی که مریض نیسـتند لیکن به علت دیگر، بعد از احرام نتوانستند به مکه بروند؛ مثل کسی که پایش یا کمرش شکسته یا به واسطه خونریزی ضعف بر او مستولی شده، بعید نیست (۵) حکم مریض را داشته باشند، لیکن

۱- [۱] . آیه الله بهجت: در صورت عـدم تحلّـل به ذبـح مبعوث قبل از فوت حـج بنابر احوط (مناسک شـیخ، ص۱۰۵). آیه الله تبریزی: در این صورت اگر قربانی اش کشـته نشده، حج او بدل به عمره مفرده می شود و اگر کشـته شده باشد از احرام بیرون آمده است و تمام محرّمات بر او حلال شده مگر زن و بر او واجب است که طواف حج و نماز و سـعی و طواف نساء و نمازش را به جا آورد تا زن نیز بر او حلال شود بنا بر احتیاط.

۲- [۲] . آیه الله فاضل: یا در صورت مستقر بودن حج بر او.

۳- [۳] . آیه الله سیسـتانی: و اگر پس از احرام حـج مریض شـده باشد و پس از فرسـتادن هدی بهبود یابد، پس اگر گمان کند که حج را درک می کند باید برود و در این صورت اگر موقفین یا خصوص مشعر (به نحوی که گذشت) را درک نکند، اگر قبل از این قربانی او را بکشند برسد، حج او بدل به عمره مفرده می شود و اگر قبل از رسیدن او قربانی او را کشته باشند تقصیر می کند و یا سر می تراشد و از هر چیز به جز زن محل می شود.

۴- [۴] . آیه الله زنجـانی، آیه الله سیسـتانی: مصـدود بایـد همانجـا قربـانی کنـد و موردی برای جریان این حکم نـدارد. آیه الله مکارم: باید قربانی را در همانجا که مصدود شده ذبح کند، به شرطی که در مناسک نوشته ایم.

۵- [۵] . آیه الله اردبیلی: بلکه بنابر اظهر حکم محصور را دارنـد ولی کسانی که به عللیماننـد دوری راه یا نداشـتن وسـیله در اثنای سـفر یا دسترسـی نداشتن به پول و مخارج یا گم کردن راه، نمی توانند به مکه بروند، گرچه بعید نیست حکم محصور را داشته باشند ولی مسأله در مورد آنان بی اشکال نیست و احتیاط مذکور را باید مراعات نمایند.

استفتائات محصور و مصدود

(۱۳۹۰) س – شخصی به نیت عمره تمتع استحبابی برای یکی از معصومین(علیهم السلام) یا یکی از شهدا مُحرم شد و طواف و نماز طواف عمره را به جا آورد و قدرت بر اتمام عمل از او سلب شد، آیا همان حکم محصور و مصدود را دارد؟

ج – اگر مریض شده یا دشمن او را منع کرده و نمی تواند اعمال را تمام کند و نایب هم نمی تواند بگیرد، حکم محصور و مصدود را دارد. (۱)

(۱۳۹۱ (س – آیا تصادف در احرام، حصر است و باید عملی که محصور انجام می دهد به جا آورد؟

ج – بلی، با شرایط معتبره در حصر، حکم حصر بر آن مترتب می شود. (۲)

(۱۳۹۲) س – در مناسک، حکم محصور را که بیان فرموده اید، مربوط است به کسی که مُحرم شده است و قبل از مُحل شدن محصور شود، در اینجا این سؤال مطرح است که اگر پس از انجام اعمال عمره تمتع و خارج شدن از احرام آن محصور شود و نتواند برای حج مُحرم شود، آیا حج از او ساقط است یا نه؟ و وظیفه او چیست؟

ص:۷۴۷

۱- [۱] . آیه الله خویی: فتوای معظّم له به دست نیامد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر مریض شده یا دشمن او را منع کرده و نمی تواند اعمال عمره را تمام کند نایب بگیرد و اگر قدرت انجام اعمال حج را ندارد، واجب نیست مُحرم به احرام حج گردد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۹۶). آیه الله سبحانی: مصدود در عمره و حج واجب و استحبابی و نیابی تبرعی و نیابی استیجاری و همچنین در عمره مفرده استحبابی و نیابی تبرعی و یا استیجاری حکمش یکی است. لکن محصور احکامش در بخش بعد خواهد آمد.

۲- [۲] . مراجعه شود به مسأله ۱۳۸۸. آیه الله سبحانی: کسانی که بعد از احرام پا یا کمر آنها بشکند و یا سکته کنند و یا تصادف نمایند و یا به گونه ای زخمی شوند که از انجام اعمال منع گردند و کلاً هر چیزی که در بدن عارضه ای ایجاد کند که آن عارضه مانع از ادامه اعمال شود حکم محصور را دارد..

ج - از احرام خارج شده است (۱) ولی کفایت از حج نمی کند و چنانچه سال اول استطاعت او باشد حج بر او واجب نشده است.

(۱۳۹۳) س - شخصی بعد از آنکه برای حج مُحرم شده، دچار سکته قلبی می شود؛ به گونه ای که هر نوع حرکت برای او ضرر دارد، وظیفه او چیست؟

ج - اگر نمی تواند وقوفین را درک کند، حکم محصور را پیدا می کند و چنانچه وقوفین را درک کرده، نسبت به بقیه اعمال (۲)، تفصیل بین امکان استنابه و عدم آن است که در مناسک ذکر شده است.

(۱۳۹۴) س - شخصی در مدینه مصدوم می شود، او را به مسجد شجره می آورند و مُحرم می نمایند آیا احرام او صحیح است و وظیفه بعدی او چیست؟ و اگر نتواند حج انجام دهد تکلیف او چیست؟

ج (۳) - احرام او صحیح است (۴) و اگر می تواند که عمره و حج را انجام دهد، ولو با استنابه در طواف و سعی، حج او صحیح است و اگر نمی تواند حج به جا آورد احوط آن است که وظیفه محصور را انجام دهد (۵) و با احرام مزبور عمره مفرده هم انجام دهد.

والحمد لله اوّلاً وآخراً وظاهراً وباطناً

والسلام علی محمد وآله الطّیبین واللّعن علی أعدائهم أجمعین

ص:۷۴۸

۱- [۱] . آیات عظام بهجت، سبحانی، سیستانی: به احتیاط واجب عمره خود را عمره مفرده قرار دهد و طواف نساء انجام دهد و از احرام خارج شود.

۲- [۲] . آیه الله اردبیلی: به حاشیه مسأله ۱۳۷۸ مراجعه شود. آیه الله بهجت، آیه الله سبحانی: با عنایت به مسأله ۱۳۸۵، به ذیل مسأله ۱۳۷۸ مراجعه شود. آیه الله گلپایگانی: نسبت به بقیه اعمال نایب بگیرد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۹۷).

۳- [۳] . آیه الله زنجانی: نظر معظم له در این مسأله به دست نیامد.

۴- [۴] . آیه الله زنجانی: احرام او در صورتی صحیح است که خیال می کرده می تواند اعمال حج و عمره را ولو با استنابه به جا آورد لذا قصد کرده که اعمال حج و عمره را به جا آورد.

۵- [۵] . آیه الله زنجانی، آیه الله سیستانی: حکم محصور را دارد. آیه الله سبحانی: چنانچه بعد از احرام کلاً ناتوان شد حکم محصور را دارد که احکام آن در مسائل قبل گذشت..

استفتائات جدید

اشاره

فروع جدید احکام حج و تغییر و تبدیل موضوعات سبب می شود استفتاءات جدیدی مطرح و فتاوای مراجع تقلید درباره آنها و وظیفه مکلفان معین گردد. در این مجموعه تعدادی از سؤال های جدید حج به محضر مراجع معظم تقلید ارائه شده و پاسخ بسیاری از آن بزرگواران به دست آمده که تقدیم می گردد. یادآوری می شود: مواردی که فتوای بعضی از مراجع عظام تقلید آورده نشده تاکنون به دست، نرسیده که امیدواریم در آینده بتوانیم فتاوای آنان را نیز بر این مجموعه بیفزاییم.

تقلید

بقاء بر تقلید میّت

س۱۳۹۵ - تقلید میت ابتداءً جایز نیست، ولی بقاء بر تقلید میت اشکال ندارد و باید بقاء بر تقلید میت به فتوای مجهتد زنده باشد و کسی که در بعضی از مسائل به فتوای مجهتدی عمل کرده، بعد از مردن آن مجتهد می تواند در همه مسائل از او تقلید کند.

آیه الله بهجت: فقها حیات را شرط می دانند؛ یعنی می گویند: برای ابتدای تقلید باید از مجتهد زنده تقلید کرد و امّا اگر مرجع تقلید انسان از دنیا رفت، در اینکه آیا می تواند بر تقلید باقی بماند یا باید به مجتهد زنده مراجعه نماید، مورد اختلاف است، پس اگر کسی در این مسأله مجتهد بود طبق نظر خودش عمل می کند وگرنه طبق نظر

مجتهد زنده عمل می کند.

باقی ماندن بر تقلید میت در مسائلی که در آنها تقلید و عمل کرده است، در صورتی که مجتهدی که از دنیا رفته با مجتهد زنده از نظر علمی مساوی باشند، بنابر اقوی جایز است، هر چند با اجازه مجتهد دیگری بر تقلید باقی بوده و عمل کرده باشد؛ و اگر مجتهدی که از دنیا رفته اعلم باشد، واجب است بر تقلید او باقی بماند و اگر مجتهد زنده بعداً اعلم شد واجب است در تمامی مسائل به او عدول نماید.

آیه الله خامنه ای: هرگاه مرجع تقلید از دنیا برود مقلدین او می توانند همچنان از او تقلید کنند، یعنی به رساله او عمل نمایند. این را اصطلاحاً بقاء بر تقلید میت می گویند. و مکلف در مسأله جواز بقا بر تقلید میت و حدود آن، باید از مجتهد زنده و حائز شرایط تبعیت کند.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود، در صورتی که فتوای او در نظر مقلّد بوده و فراموش نکرده باشد، حکم بعد از فوت او حکم زنده بودنش است؛ واگر فتوای او را یاد نگرفته (خویی: یا فراموش کرده است) لازم است به مجتهد زنده رجوع کند. (تبریزی: و بعید نیست در صورتی که فراموش کرده است باز بتواند به فتوای او عمل کند.)

آیه الله زنجانی: اگر انسان مجتهدی را در زمانی که می توانسته از او تقلید کند - یعنی در هنگامی که ممیز بوده و خوب و بد را می فهمیده (هر چند بالغ نشده) - درک کند، می تواند پس از مرگ آن مجتهد از او تقلید کند، خواه در زمان زنده بودن مجتهد از او تقلید کرده باشد یا از او تقلید نکرده باشد، در غیر این صورت، بنابر احتیاط عمل کردن به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته جایز نیست.

و چنانچه مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود حکم بعد از فوت او حکم زنده بودنش است، بنابراین اگر مجتهدی که از دنیا رفته اعلم باشد یا در صورت تساوی به فتوای او عمل کرده باشد، لازم است بر فتوای او باقی بماند و اگر مجتهد

زنـده اعلم شده باشد، باید به او مراجعه شود و اگر به فتوای مجتهد متوفی که با مجتهد زنده مساوی است عمل نکرده باشد، از هر یک از آنها که بخواهد می تواند تقلید کند.

و اگر مجتهـد پیش از عمل کردن به فتوای او از دنیا برود و انسان به فتوای مجتهـد مساوی دیگر عمل کنـد دیگر نمی تواند به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته عمل نماید.

آیه الله سبحانی: ابتدای تقلید باید از مجتهد زنده باشد و اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود باید از مجتهد زنـده تقلید کند ولی مسائلی که آنها را یاد گرفته است می تواند بر تقلید قبلی باقی بماند در این صورت حکم بعد از وفات او حکم زنده بودنش است.

آیه الله سیستانی: اگر مجتهـدی که انسـان از او تقلیـد می کنـد از دنیـا برود، حکم بعـد از فـوت او حکم زنـده بـودنش است. بنابراین، اگر او اعلم از مجتهـد زنـده باشـد بایـد - با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلا ولو اجمالا - بر تقلید او باقی بماند و چنانچه مجتهـد زنـده اعلم از او باشد، باید به مجتهد زنده رجوع کند. و اگر اعلمیتی در میان آنها معلوم نشود یا مساوی باشـند مخیر است عمل خود را با فتوای هر کـدام تطبیق نمایـد مگر در موارد علم اجمالی یا قیام حجّت اجمالی بر تکلیف مانند موارد اختلاف در قصـر و تمام که بنابراحتیاط واجب باید رعایت هر دو فتوا را بنماید و مراد از تقلید در صدر این مسأله صرف التزام به متابعت از فتوای مجتهد معین است نه عمل کردن به دستور او.

آیه الله صافی: بلکه جواز بقا بر تقلیـد او در سایر مسائل نیز بعیـد نیست. ولی اگر مجتهـد میتی که از او تقلید می کرده، اعلم از حی باشد، بقا بر تقلید او، بنابر احتیاط، واجب است؛ چنان که اگر مجتهد حی، از میت اعلم باشد عدول به حی واجب است.

آیه الله فاضـل: مسأله باقی مانـدن بر تقلیـد میت جایز است در صورتی که مجتهـد میت و مجتهـد حی مساوی در علم باشـند و چنـانچه یکی از آن دو اعلم باشـد تقلیـد از اعلم لازم است و در بـاقی مانـدن بر تقلیـد میت، فرقی بین مسائلی که عمل نموده ومسائلی که عمل ننموده وجود ندارد.

ص:۷۵۱

آیه الله گلپایگانی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود، باید از مجهتد زنده تقلید کند. ولی کسی که در مسأله ای به فتوای مجهتدی عمل کرده یا آن را یاد گرفته و ملتزم به عمل به آن شده باشد، اگر بعد از مردن آن مجتهد در آن مسأله به فتوای مجتهد زنده رفتار نکرده باشد، می تواند در آن مسأله به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته باقی باشد.

اگرچه احتیاط مستحب آن است که به فتوای مجتهد زنده رفتار نماید.

آیه الله مکارم: هرگاه مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود، باقی ماندن بر تقلید او جایز است بلکه اگر اعلم باشد واجب است، به شرط اینکه عمل به فتوای او کرده باشد و یا حداقل فتوای او را برای عمل گرفته باشد.

عمل کردن به فتوای مجتهد مرده ابتداءً جایز نیست هر چند اعلم باشد بنابر احتیاط واجب.

رجوع به فالاعلم

س۱۳۹۶ - اگر اعلم در مسأله ای فتوا نداده و تنها احتیاط واجب کرده است، ولی فالأعلم آن احتیاط را ندارد، آیا لازم است مقلِّد اعلم بداند مرجعش احتیاط واجب کرده و باید نیت رجوع به فالأعلم کند، یا همین که در مقام انجام وظیفه شرعی بوده و عملش طبق فتوای فالأعلم است کافی است؟ به عبارت دیگر، اگر اعلم مثلاً در احرام از مکه قدیم احتیاط واجب است، ولی فالأعلم چنین احتیاطی نداشته، و مقلِّد اعلم از مکه جدید محرم شده و بعد از اعمال حجّ فهمیده است که اعلم چنین احتیاطی داشته، آیا عملش صحیح است یا خیر؟ و اکنون چه وظیفه ای دارد؟

آیه الله تبریزی: پس از فهمیدن فتوای فالأعلم در تصحیح عمل، به فتوای وی استناد می کند.

آیه الله زنجانی: اگر معلوم شود عملش مطابق فتوای فالاعلم است کافی است.

آیه الله خامنه ای: اگر عمل او در هنگام صدور مطابق با فتوای کسی بوده که می توانست شرعاً از او تقلید کند و بنای بر تقلید او بگذارد، صحیح و مجزی است.

آیه الله سبحانی: کافی است عمل او هرچند نداند مطابق فتوای فالأعلم باشد.

ص:۷۵۲

آیه الله سیستانی: اگر مطابقت با فتوای کسی که می تواند از او تقلید کند داشته باشد، الآن می تواند به او رجوع کند.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، بعد از خاتمه اعمال نیت کند که آنچه انجام داده ام بر طبق نظر فالأعلم باشد اشکال ندارد البته مشروط به این که هنگام احرام از مکه جدید قصد قربت از او متمشی شده باشد.

آیه الله فاضل: همین که عمل مطابق فتوای مشهور باشد صحیح است و نیت رجوع و حتی گفتن و ارجاع دادن لازم نیست. بلی اگر سؤال کردند باید گفت و اگر بعد از عمل متوجه آن احتیاط شدند اعاده لازم نیست، هرچند اگر بخواهند طبق احتیاط اعاده و عمل کنند مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: بعد از اعمال حجّ رجوع به فالأعلم می کند و چون عمل گذشته او با آن هماهنگ است، اعاده لازم نیست.

مسائل اختصاصی بقاء بر تقلید

آیه الله بهجت:

مسأله ۱۳: اگر مسائلی را از مجتهد میت یاد گرفته و بنا داشته عمل کند، چنانچه عمل نکرده و یا شک در عمل کردن دارد، در صورت بقا بر تقلید میت، نمی تواند در آن مسائل باقی بر تقلید بماند، هر چند مجتهد میت اعلم باشد.

مسأله ۱۴: شخصی که مقلد مرجعی بوده و بعد از وفات او بر طبق نظر مرجعی دیگر بر تقلید باقی مانده، ولی در بعضی از فتاوی؛ از قبیل بلاد کبیره و شب مهتاب یا هر مسأله دیگر، به مرجع دوّم عدول کرده، بعد از وفات مرجع دوّم، در صورت بقا، نمی تواند در این مسائل به مرجع اوّل برگردد ولی می تواند به تقلید مرجع دوّم باقی باشد.

مسأله ۱۵: کسی که مقلّد مرجعی بوده و بعد از وفات او به فتوای مرجعی دیگر به تقلید اوّل باقی بوده، پس از وفات مرجع دوّم، در صورت جواز بقا تنها در مسائلی که طبق فتوای مجتهد اوّل عمل کرده می تواند باقی بماند و اگر چند مرجع داشته و بعد از وفات هر کدام

ص:۷۵۳

طبق موازین از دیگری تقلید کرده و با اجازه بعدی بر تقلید باقی مانده و در نتیجه از هر مجتهد چند مسأله عمل کرده است، در آن مسائل می تواند بر تقلید مجتهدین قبلی باقی بماند، ولی در هر صورت در مسائلی که عمل نکرده باید به فتوای مجتهد زنده عمل کند.

مسأله ۱۶: شخصی که مقلّد مرجعی بوده، بعد از فوت آن مرجع اگر احراز و یا احتمال اعلمیت میت در بین نباشد، رجوع به مجتهد زنده جایز است و در صورتی که مجتهد زنده اعلم باشد یا احتمال اعلمیت او در بین باشد، رجوع به او واجب است.

آیه الله زنجانی: اگر انسان به فتوای مجتهدی عمل کرد، نمی تواند از مجتهد دیگر تقلید کند، مگر مجتهد دیگر اعلم از مجتهد اوّل شده باشد که لازم است به فتوای مجتهد دیگر عدول کند.

استطاعت

س۱۳۹۷ - برخی از زائران ثبت نام شده حج، از معلولیت جسمی به دلیل قطع نخاع و یا شیمیایی شدید و یا بیماری اعصاب و روان حادّ برخوردارند که در انجام اعمال حج دچار مشکل می شوند و برخی اعمال از قبیل طواف و نماز طواف را به ناچار باید نائب بگیرند و در مواقف، وقوف اضطراری کنند، امکانات عربستان نیز پاسخگوی آنان خصوصاً در مواقف نیست،]همچنین(ساختمان ها مناسب شرایط آنان نمی باشد، مثلاً ویلچر درون حمام ها نمی رود، از سرویس های بهداشتی خصوصاً در عرفات و منا یا نمی توانند استفاده کنند و یا استفاده سخت است. اکنون با توجه به آنچه ذکر شد بفرمایید:

۱. آیا با شرایط فوق، اینگونه افراد شرعاً استطاعت دارند یا خیر؟

۲. در صورت مستطیع بودن، با توجه به اینکه از اول می دانند که شخصاً نمی توانند این اعمال را انجام دهند، تکلیف شرعی آنها چیست؟

آیه الله خامنه ای: اگر سایر شرائط استطاعت فراهم است و رفتن به حجّ برای خود آنان موجب حرج و سختی زیاد نباشد باید بروند و در غیر این صورت مستطیع نیستند و در صورتی که حجّ بر آنان از قبل مستقر شده باشد و مأیوس از خوب شدن باشند،

باید نایب بگیرند.

آیه الله زنجانی: ج۱. در شرایط فوق افراد مذکور در سؤال مستطیع نیستند. ج۲. اگر حج بر عهده آنها مستقر بوده، باید بدون تأخیر برای انجام حج نایب بگیرند. هر چند اگر انجام حج برای خودشان ضرر اساسی نداشته باشد، شخصاً نیز

می توانند حج خود را به جا آورند. واگر حج بر آنها مستقر نبوده چنانچه الان استطاعت مالی دارند و از این که بعداً نیز بتوانند شخصاً حج بجا آورند، مأیوسند باید بدون تأخیر نایب بگیرند. والله العالم.

آیه الله سبحانی : محروم کردن افراد معلول که استطاعت مالی برای خود و همراه دارند، جائز نیست. از آنجا که رکن حج همان وقوف در عرفات و مشعر است، می توانند از نظر وقوف به اقل اکتفا کنند. دو ساعت قبل از غروب از مکه حرکت کرده، مقداری در عرفات وقوف کنند، سپس به مشعر رفته پس از نیمه شب به سمت منا و از آنجا هم به مکه بروند. اعمال منا را نائب انجام دهد و در اعمال حج، طواف و سعی را خود انجام می دهند.

آیه الله سیستانی: جواب سؤال اوّل: اگر از رفتن به حج به حرج و مشقت زیاد می افتند حج بر آنها واجب نیست ولی باید برای حج نائب بگیرند. جواب سؤال دوّم: حکم آن روشن شد.

آیه الله مکارم: با توجه به شرایطی که ذکر کردید، اینگونه افراد مستطیع نیستند و در صورت لزوم باید نایب بگیرند و احتیاط آن است که عمره مفرده را به جا آورند.

آیه الله صافی گلپایگانی: هر یک از افراد مذکور در سؤال که برای رفتن به حج در حرج شدید قرار می گیرند واجب نیست شخصاً به مکه مشرف شوند و در صورتی که حج بر آنها مستقر بوده و مأیوس از رفع حرج می باشند باید نائب بگیرند و اگر حج بر آنها مستقر نشده و فعلاً استطاعت مالی دارند ولی استطاعت بدنی ندارند، بنابر احتیاط واجب نائب بگیرند.

آیه الله نوری همدانی: در هر دو مورد استطاعت محقق نیست و حج واجب نمی باشد.

ص:۷۵۵

آیه الله جوادی آملی: ۱. استطاعت مالی در فرض مزبور حاصل است، ۲. چون مباشرت عسر و حرج است نائب بگیرد.

آیه الله موسوی اردبیلی: ظاهراً در صورتی که از سایر جهات مستطیع باشند و بتوانند محرم شوند و وقوف در عرفات و مشعر الحرام ولو به نحو اضطراری داشته باشند لازم است به حج بروند و محرم شوند و به وظیفه معذور در مثل طواف و سعی و رمی جمرات عمل کنند. جهات ذکر شده مانع از استطاعت نمی شود مگر آنکه رفتن به حج ملازم با جهات ذکر شده باشد و این جهات موجب عسر و حرج بر این افراد باشد و یا این که توان مالی این هزینه ها را نداشته باشند.

نیابت

وظیفه نایب نسبت به مستحبات حج

س۱۳۹۸ - کسی که در انجام حج بلدی نیابت دارد، چه مقدار از مستحبات مدینه و مکه را باید به نیابت از منوب عنه انجام دهد؟

آیه الله تبریزی: مستحبات مدینه ومکه اگر در ضمن اجاره ذکر نشود، بر عهده اجیر نیست. بلی، آن مستحباتی که در خود حج وعمره متعارف است باید اتیان شود، والله العالم.

آیه الله سبحانی: کسی که اجیر شده در مورد مستحبات مکه و مدینه مثل زیارت قبرستان ابوطالب، مرقد نورانی پیامبرخدا وائمه بقیع وفاطمه زهرا وشهدای احد، به هر میزان که در قرارداد ذکر شده ویا عرفاً منصرف به آن است عمل کند؛ لیکن اگر در قرارداد چیزی بیان نشده باید مستحباتی که معمولاً در اعمال حج نیابتی بجا آورده می شود ترک نشود و شایسته است که اورا در مشاهد مشرفه یاد کند.

آیه الله سیستانی: باید طبق عقد اجاره عمل کند مگر این که اطلاق نیابت طبق عرف عام یا خاص منصرف به انجام بعضی از اعمال باشد.

ص:۷۵۶

آیه الله صافی: اگر در ضمن عقد اجاره نسبت به مستحبّات، خصوصیاتی ذکر نشده باشد، احتیاط این است که مستحباتی را که به طور متعارف همه یا اکثر حجاج انجام می دهند و زحمت معتدّ به ندارد، اقلا یکبار به نیت منوب عنه بجا آورد، والله العالم.

آیه الله فاضل: به مقدار متعارف انجام دهد.

آیه الله مکارم: به مقداری که در نیابت متعارف است انجام می دهد، مگر این که شرط خاصی کرده باشند.

آیه الله نوری: مقداری که حجّاج به طور معمول ومتعارف انجام می دهند لازم است، مگر این که بیش از آن شرط شده باشد.

س۱۳۹۹ – کسی که در انجام حج بلدی نیابت دارد، آیا در برگشت از سفر حج نیز باید به شهر منوب عنه برگردد یا لزومی ندارد؟

آیه الله تبریزی، آیه الله خامنه ای: لزومی ندارد.

آیه الله زنجانی: لازم نیست، مگر قرینه ای بر لزوم آن باشد.

آیه الله سبحانی: خروج از مکه و یا رجوع به شهر منوب عنه لازم نیست.

آیه الله سیستانی: لازم نیست.

آیه الله صافی: برگشت به شهر منوب عنه لازم نیست بلکه در استیجار و تحقّق نیابت شرط بازگشت از مکه مطلقاً معتبر نیست ولی اگر اجیرکننده اجیر را برای رفتن به حج و برگشتن به شهر منوب عنه اجاره کند، اجیر باید طبق قرار اجاره عمل نماید، والله العالم.

آیه الله فاضل: خیر، لازم نیست، مگر این که در ضمن عقد اجاره شرط شده باشد.

آیه الله مکارم: لزومی ندارد.

آیه الله نوری: برگشتن به شهر منوب عنه لازم نیست مگر این که شرط شده باشد.

ص:۷۵۷

محل احرام برای نایب

س ۱۴۰۰ – شخصی در مدینه منوره، دیگری را اجیر می کند که برای پدروی حج میقاتی بجا آورد ولی مشخص نکرده است که از مسجد شجره محرم شود یا میقات های دیگر، آیا اجیر می تواند از مسجد شجره به نیت عمره مفرده محرم شود وپس از آن به جحفه یا قرن المنازل برود وبرای عمره تمتّع استیجاری محرم شود؟

آیه الله تبریزی: در صورتی که قرینه ای ولو از جهت تعارف بر احرام از مسجد شجره احراز نشود می تواند از خود چهار میقات دیگر نیز محرم شود، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: در فرض مذکور اجیر می تواند از هر کدام از مواقیت معروف، به نیابت محرم شود. مگر این که اجیر گرفتن در مدینه، قرینه باشد بر این که مستأجر نظرش مسجد شجره بوده که در این صورت باید از مسجد شجره محرم شود.

آیه الله زنجانی: اجیر می تواند از مسجد شجره عمره مفرده انجام دهد. سپس به یکی از مواقیت پنج گانه رفته، به نیابت محرم شود مگر قرینه ای بر خلاف آن باشد.

آیه الله سبحانی: در فرض سؤال می تواند از یکی از مواقیت معروفه برای عمره استیجاری محرم شود مگر اینکه قرینه یا متعارف برای او احرام از مسجد شجره باشد.

آیه الله سیستانی: ظاهراً این استیجار منصرف است به احرام از مسجد شجره ولی اگر چنین نباشد یا تصریح به عدم تقیید کند اشکال ندارد.

آیه الله صافی: اگر منصرف به احرام او از مسجد شجره نباشد مانعی ندارد، والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه عقد اجاره انصراف و یا ظهور عرفی در احرام از خصوص مسجد شجره را نداشته باشد اشکالی ندارد.

آیه الله مکارم: اگر منظور این است که عمره مفرده را انجام دهد و بعد به میقات برگردد برای عمره تمتع استیجاری محرم شود مانعی ندارد، مشروط بر این که فاصله میان دوعمره مطابق فتوای ما حفظ شود.

آیه الله نوری: اگر قرینه ای در بین نباشد که منظور مستأجر احرام از مسجد شجره است می تواند.

ص:۷۵۸

عمره مفرده به نیابت از خود و دیگران

س۱۴۰۱ – انجام یک عمره مفرده استحبابی، به نیت خود و به نیابت تبرّعی دیگران، صحیح است یا نه؟

آیه الله تبریزی: صحیح است، والله العالم

آیه الله خامنه ای: مانع ندارد و صحیح است.

آیه الله زنجانی: صحیح است.

آیه الله سبحانی: اشتراک در نیت در عمره مفرده مستحبی یعنی به نیت خود ونیابت دیگران و لو افراد زیاد باشند اشکالی ندارد و در تمام اعمال باید افراد را و لو اجمالاً در نیت مد نظر داشت.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله صافی: اشکال ندارد، والله العالم

آیه الله فاضل: مانعی ندارد و صحیح است.

آیه الله مکارم: اشتراک بین خود و دیگران اعم از احیاء و اموات اشکال ندارد. (استفتاء ش ۱۷۰۱۵۱)

آیه الله نوری: صحیح است.

احرام

احرام از جدّه

س۱۴۰۲ – شخصی از روی جهل به مسأله در فرودگاه جدّه برای عمره مفرده محرم می شود و پس از انجام طواف و نماز و سعی متوجه می شود که می بایست به یکی از مواقیت برود، تکلیف او در این صورت چیست؟

آیه الله تبریزی: احتیاطاً به یکی از مواقیت ولو به جحفه برود و برای عمره مفرده احرام ببندد و اعمال عمره مفرده را انجام دهد، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: فعلاً تکلیفی نـدارد، بلی اگر از طرف کسی نایب بوده و یا به سبب نذر عمره واجب شده باشد کفایت نمی کند.

آیه الله زنجانی: اگر مسیرش از مواقیت و نزدیکی آن ها نباشد، احرام از جده صحیح است، لذا اگر این شخص مستقیماً به مکه رود، احرامش صحیح است.

آیه الله سبحانی: احتیاطاً تقصیر کند وطواف نساء ونماز آن را بجا آورد و سپس باید به ادنی الحل رفته و محرم شود و اعمال عمره را انجام دهد.

آیه الله سیستانی: عمره او باطل است و اگر نمی تواند به میقات برود می تواند از أدنی الحِلّ؛ مانند مسجد تنعیم، دوباره مُحرم شود و اعمال را انجام دهد.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، احتیاطاً بقیه اعمال عمره را اتمام کنـد و چنانچه عمره مفرده به نـذر و غیره واجب بوده اکتفا به آن نکند و از ادنی الحلّ محرم شود و عمره واجبه خود را انجام دهد، والله العالم.

آیه الله فاضل: در فرض سؤال، عمره باطل است و تکلیف خاصّی ندارد و چنانچه عمره به جهتی بر او واجب بوده است یا بخواهد یک عمره مستحبی انجام دهد باید به یکی از مواقیت برگردد ولو به ادنی الحل و محرم شود و اعمال را انجام دهد.

آیه الله مکارم: احرام عمره مفرده منحصر به مواقیت معروف نیست. اگر این شخص توجه می داشت و نیت احرام را در حدیبیه که نقطه ای است میان جده و مکه یا محاذات آن تجدید می کرد، عمره اش صحیح بود و همچنین اگر در جده نذر احرام کرده بود عمره او بی اشکال بود ولی حالا که هیچ یک از این دو کار را انجام نداده احرامش باطل است و باید به تنعیم که ادنی الحلّ محسوب می شود و امروز در کنار شهر مکه قرار گرفته، برود و از آنجا محرم شود و عمره را تجدیدکند.

آیه الله نوری: اگر بعد از اعمال متوجّه شود عمره او صحیح است.

ص:۷۶۰

احرام از حدیبیه

س۱۴۰۳ – خواهشمند است بفرمایید آیا زائران ایرانی بیت الله الحرام در موسم حج و یا عمره می توانند از میقات حدیبیه محرم شوند؟ و آیا حدیبیه نیز مانند سایر مواقیت از قبیل میقات شجره و جحفه می باشد یا خیر؟

آیه الله تبریزی: چنانچه متمکن است، بنابر احتیاط بین وظیفه مصدود و اتیان به عمره مفرده جمع نماید، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: حکم مواقیت خمسه را ندارد.

آیه الله زنجانی: حدیبیه از مواقیت پنج گانه نیست، البته کسی که از مواقیت و نزدیکی آن ها عبور نمی کند می تواند از هر مکانی خارج حرم – مانند حدیبیه – محرم شود.

آیه الله سبحانی: کسی که از یکی از مواقیت عبور نمی کند می تواند از نزدیک ترین نقاط به حرم محرم شود و یکی از آن نقاط حدیبیه است.

آیه الله سیستانی: حدیبیه مانند تنعیم میقات عمره مفرده است برای کسانی که داخل مکه هستند چه اهل مکه باشند و چه حاجیانی که پس از اعمال حج می خواهند عمره مفرده انجام دهند.

آیه الله صافی: حجاج ایرانی برای انجام عمره تمتع باید از یکی از مواقیت پنج گانه معروفه محرم شوند مانند مسجد شجره و جحفه و از حدیبیه مجزی نیست و همین طور برای عمره مفرده، لکن در عمره مفرده اگر عصیاناً از میقات عبور کرده و از حدیبیه محرم شود عمره صحیح است و چیزی بر او نیست. و الله العالم.

آیه الله فاضل: میقات عمره تمتع یکی از مواقیت پنجگانه معروفه است که در مسأله ۹۸ تا ۱۰۷ مناسک حج بیان شده است. و در صورت عدم عبور از آنها، لازم است از محاذی یکی از آنها محرم شود. لذا کسانی که برای حج تمتع از جده به مکه می روند. باید به جحفه یا یکی از مواقیت معروفه دیگر بروند و از آنجا محرم شوند و الّا از محاذی یکی از آنها محرم بشوند. و در غیر این صورت احرام عمره تمتع صحیح نیست.

ص:۷۶۱

ولی میقات برای احرام عمره مفرده علاوه بر مواقیت پنجگانه معروفه ادنی الحل نیز می باشد امّا افضل این است که در حدیبیه یا جِعرانه یا تنعیم محرم شوند. بلی اگر کسی برای عمره مفرده از یکی از مواقیت پنجگانه با تمکن از احرام، بدون احرام عبور کند مرتکب معصیت شده است ولی احرامش از حدیبیه یا جعرانه یا تنعیم صحیح است.

بنابراین کسانی که از جده برای عمره مفرده به مکه می روند می توانند از حدیبیه یا جعرانه یا تنعیم محرم شوند و معصیتی نیز مرتکب نشده اند چون از مواقیت پنجگانه عبور نکرده اند.

آیه الله مکارم: ۱. حدیبیه میقات عمره مفرده است (نه میقات عمره تمتع) برای کسانی که از جده به سوی مکه می آیند؛ ۲. از جواب بالا معلوم شد.

آیه الله نوری: کسانی که از جدّه به مکه می روند لازم است که به جحفه بروند و از آنجا محرم شوند و افرادی که از مدینه به مکه می روند باید از مسجد شجره محرم شوند. و در این حکم فرقی بین این که قصد عمره تمتع و انجام حجّ تمتع داشته باشد یا قصد عمره مفرده داشته باشد نیست. بلی کسی که در مکه است و می خواهد عمره مفرده انجام دهد می تواند به حدیبیه برود و از آنجا محرم شود.

لباس احرام بانوان

س۱۴۰۴ – شرایط لباس احرام بانوان چیست؟

آیه الله تبریزی: زنان می توانند در لباس دوخته محرم شوند ولی سایر شرایط لباس احرام مردان را در آن باید رعایت نمایند، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: زنان می توانند در لباس خودشان محرم شوند و لباس احرام زنان شرط خاصی ندارد؛ مشروط به این که شرایط لباس نمازگزار رعایت شده باشد و از حریر خالص نباشد.

آیه الله زنجانی: بانوان برای احرام لباس خاصی ندارند، ولی لباسی را که محرم می پوشد باید حلال و پاک بوده و از ابریشم خالص نباشد و تمام شرایط لباس نمازگزار

را داشته باشد، البته این امور شرط صحت احرام نیست.

آیه الله سبحانی: شرایط آن همان شرایط لباس احرام مرد است.

آیه الله سیستانی: می تواننـد در لبـاس های معمولی خود احرام ببندنـد، مشـروط به اینکه: ۱.به احتیـاط واجب از حریر خالص نباشد. ۲.از اجزای درنـدگان نباشـد بلکه به احتیـاط واجب از اجزای حیوانـات حرام گوشت نباشـد. ۳.زربافت نباشد. ۴.نجس نباشد مگر نجاستی که در نماز معفوّ است؛ مانند خون زخم یا خونی که کمتر از بندِ سرانگشت ابهام است و زن نباید دستکش بپوشد.

آیه الله صافی: پوشیدن لباس احرام برای بانوان واجب نیست بلی استحباب دارد و اگر بخواهند به استحباب عمل کنند، شرایط آن با لباس احرام مردان تفاوت ندارد، والله العالم.

آیه الله فاضـل: لبـاس احرام بـانوان شـرط خاصـی نـدارد واحتیاط مسـتحب آن است که در حال نیت و تلبیه بانوان نیز دو لباس احرام را بپوشند.

آیه الله مکارم: برای زن لباس خاصـی شرط نیست، خواه دوخته باشد یا غیر دوخته و هر رنگی که باشد، هر چند انتخاب رنگ سفید بهتر است ولی جنس آن باید حریر خالص نباشد.

آیه الله نوری: بـانوان می تواننـد در لبـاس خودشـان به هر نحوی که هست احرام ببندنـد، چه دوخته باشـد یـا نباشـد ولی حریر خالص نباشد.

وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه

س۱۴۰۵ – وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه چه حکمی دارد؟

آیه الله تبریزی: احتیاط مستحب ترک آن است. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: تلبیه باید نزد اهل لسان صحیح باشد.

آیه الله زنجانی: اشکال ندارد.

آیه الله سبحانی: اشکال ندارد، اگر چه احتیاط مستحب در عدم وصل به سکون و

وقف به حرکت است.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله صافی: اشکال ندارد اگر چه احوط و اولی مراعات عدم وصل به سکون و وقف به حرکت است. والله العالم

آیه الله فاضل: مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: در هر دو صورت، اشکال ندارد.

آیه الله نوری: احتیاط واجب در مراعات است.

محرمات احرام

خوردن سبزی های خوشبو

س۱۴۰۶ - خوردن نعنا و سایر سبزی های خوشبو در حال احرام چه حکمی دارد؟

آیه الله تبریزی: مانعی ندارد و احتیاط مستحب آن است که آن را نبوید، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط واجب، محرم از بوییدن هرچیز معطر مانند گل ها، سبزیجات و میوه های خوشبو اجتناب کند.

آیه الله زنجانی: خوردن سبزیجات خوشبو برای محرم جایز است، ولی باید مواظبت کند - ولو با گرفتن بینی - که بوی خوش آن به مشامش نرسد.

آیه الله سبحانی: بوییدن حرام است ولی خوردن بدون بوییدن مانع ندارد.

آیه الله سیستانی: جایز است ولی به احتیاط واجب باید در وقت خوردن، از بوییدن آنها خودداری نماید.

آیه الله صافی: بنابر احتیاط از خوردن نعنا وسبزی های خوشبو اجتناب شود، والله العالم.

آیه الله فاضل: احتیاطاً جایز نیست.

آیه الله مکارم: اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: جایز نیست.

ص:۷۶۴

استفاده از بوی خوش برای کسی که حس بویایی ندارد

س۱۴۰۷ - کسی که حسّ بویایی ندارد یا به علت زکام و سرماخوردگی بویی را احساس نمی کند، استعمال طیب و عطر زدن به بدن و لباس و گرفتن بینی از بوی بد بر او حرام است یا نه؟

آیه الله تبریزی: استعمال طیب بر او حرام است و نسبت به گرفتن بینی از بو، چنانچه شخص بو را احساس می کند ولو مختصر، گرفتن بینی از بوی بد جایز نیست.

آیه الله خامنه ای: استعمال طیب در هر صورت جایز نیست، اگرچه بوی آن به مشامش نرسد، و در گرفتن بینی حکم سایر مُحرمین را دارد.

آیه الله زنجانی: استعمال طیب مانند عطر زدن و خوردن زعفران و... حرام است و بر کسی که اصلاً بوی بد را احساس نمی کند گرفتن بینی حرام نیست.

آیه الله سبحانی: الف) نمی تواند به بدن و لباس خود عطر بزند و یا غذای معطر میل کند.

ب) احتیاطاً بینی خود را از بوی بد نگیرد.

آیه الله سیستانی: استعمال و عطر زدن حرام است ولی اگر احساس بوی بد نمی کند گرفتن بینی حرام نیست.

آیه الله صافی: استعمال طیب و گرفتن بینی از بوی بد برای چنین کسی هم حرام است.

آیه الله فاضل: بلی، در فرض سؤال نیز استعمال طیب و عطر زدن و بینی را از بوی بد گرفتن حرام است.

آیه الله مکارم: استعمال عطر برای او نیز اشکال دارد ولی گرفتن بینی از بوهای خوب و بد لازم نیست.

پوشیدن دمپایی دوخته

س۱۴۰۸ - پوشیدن دمپایی دوخته برای مرد محرم چه حکمی دارد؟

آیه الله تبریزی: در صورتی که مقداری روی پا باز باشد مانعی ندارد، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: پوشیدن لباس مخیط بر محرم جایز نیست و اگر لباس صدق

نکند اشکال ندارد، البته مشروط به این که تمام روی پا پوشیده نشود.

آیه الله زنجانی: اگر تمامی روی پا را نگیرد اشکال ندارد.

آیه الله سبحانی: اشکالی ندارد.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله صافی: اشکال ندارد، والله العالم.

آیه الله فاضل: مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: اشکالی ندارد به شرطی که روی پای او را نگیرد ولی بهتر است مردان در حال احرام چنین کفشی نپوشند.

آیه الله نوری: اشکال دارد.

بند دوخته ساعت مچی

س۱۴۰۹ - به مچ بستن ساعتی که بند آن دوخته است چه حکمی دارد؟

آیه الله تبریزی: مانعی ندارد، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: چنانچه گذشت، پوشیدن چیزی که بر آن لباس صدق نکند، هر چند مخیط باشد اشکالی ندارد.

آیه الله زنجانی: اشکال ندارد.

آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط از ساعتی که بند آن دوخته است اجتناب کند.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله صافی: بنابر احتیاط واجب از بستن آن در حال احرام خودداری کند، والله العالم.

آیه الله فاضل: اشکال ندارد.

آیه الله مکارم: اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: اشکال دارد.

طواف

شکیات طواف

س ۱۴۱۰ - شخصی در پایان یکی از اشواط طواف، آن را رها کرده و لحظه ای استراحت می کند و هنگامی که برای تکمیل آن برمی گردد، شک می کند که شوط پنجم بوده یا ششم، تکلیفش چیست؟

آیه الله تبریزی: چنانچه طواف واجب بوده باطل است و باید آن را اعاده نماید، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: شک در عدد اشواط طواف بین ۵ و ۶ در هر صورت مبطل طواف است.

آیه الله زنجانی: چنانچه طواف واجب بوده باطل است.

آیه الله سبحانی: طواف او باطل است.

آیه الله سیستانی: طوافش باطل است و باید از سر بگیرد.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، ظاهراً طواف مذکور باطل است باید از آن طواف صرف نظر کند و طواف دیگر انجام دهد، والله العالم.

آیه الله فاضل: طواف وی در فرض سؤال باطل است.

آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که آن را رها کند و از نو شروع کند.

آیه الله نوری: طوافش باطل است.

بطلان طواف

س ۱۴۱۱ - شخصی عمره مفرده ای به نیابت از پدرش انجام داده و روز بعد به نیابت مادرش محرم می شود و در اثنای آن، متوجه می شود که در عمره اوّل طواف و نماز آن را بدون وضو انجام داده است، وظیفه او در این صورت چیست؟

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط طواف و نماز آن را قضا نماید و پس از آن تمام اعمال عمره مفرده به قصد ما فی الذمه انجام دهد، والله العالم

آیه الله خامنه ای: باید طواف و نماز عمره اول را اعاده نماید و احرام دوم نیز صحیح است.

آیه الله زنجانی: احرام دوم باطل است و باید طواف عمره اول و نماز آن را به جا آورد و اعمال بعدی آن را اعاده کند.

آیه الله سبحانی: احرام دوم باطل است، باید با طهارت طواف و نماز و سپس اعمال مترتبه عمره را بیاورد و سپس برای مادرش محرم شود و عمره بیاورد لکن صورت بهتر این است که با همان احرام دوم اعمال را بعنوان وظیفه فعلی بیاورد و تقصیر نماید و طواف نساء و نماز آن را نیز به همین نیت بیاورد و چنانچه هر کدام از آن دو عمره یا هر دوی آن ها با نذر یا استیجار بر او واجب شده بود مجددا به احتیاط واجب آن ها را بیاورد.

آیه الله سیستانی: احرام دوّم باطل است و باید همه اعمال عمره اوّل را اعاده کند.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، طواف و نماز عمره ای را که به نیابت پدر انجام داده اعاده نماید، والله العالم

آیه الله فاضل: ابتدا طواف و نماز طواف عمره سابق را بجا آورد سپس اعمال عمره فعلی را انجام دهد.

آیه الله مکارم: طواف و نماز عمره اوّل را اعاده می کند و عمره دوّم را به قصد رجاء ادامه می دهد (توجّه داشته باشد که در یک ماه قمری بیش از یک عمره نمی توان انجام داد مگر اینکه بر نیت رجاء؛ یعنی به امید اینکه مطلوب باشد).

آیه الله نوری: بعد از اتمام عمره دوّم طواف و نماز آن را که از عمره اوّل بجا مانده است بجا بیاورد صحیح است.

نجاست معفوّ در طواف

س۱۴۱۲ - آیا نجاست معفوّ در نماز، در طواف نیز معفوّ است؟ و حکم محمول متنجس در طواف چیست؟

آیه الله تبریزی: نجاست معفوّ در نماز، بنابر احتیاط در طواف معفوّ نیست و

ص:۷۶۸

محمول متنجس مضر به طواف نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: خونی که از یک درهم کمتر باشد؛ و نیز خون جراحت ها و زخم ها که موجب بطلان نماز نمی شود، بر صحت طواف نیز خللی وارد نمی کند و پاک بودن جوراب و دستمال و انگشتر و مانند آنها شرط نیست.

آیه الله زنجانی: بنابر احتیاط مستحب در طواف از نجاساتی هم که در نماز بخشیده شده است و همچنین از همراه داشتن متنجس اجتناب شود.

آیه الله سبحانی: نجاستی که در نماز از آن عفو شده در طواف از آن عفو نشده است ولی حمل چیز نجس که ساتر نباشد مانند دستمال نجس ضرری به صحت طواف نمی زند.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب معفوّ نیست ولی حمل متنجّس اشکال ندارد.

آیه الله صافی: بنابر احتیاط نجاست معفوّ در نماز، در طواف معفوّ نیست اما محمول متنجس اگر ساتر نباشد اشکال ندارد، والله العالم.

آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که از نجاساتی که در نماز عفو شده و از محمول متنجس اجتناب شود.

آیه الله مکارم: نجاسات معفوّ نیست (بنابر احتیاط واجب) ولی محمول متنجّس اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: در طواف معفوّ نیست و محمول هم باید متنجّس نباشد.

غسل مستحب طواف

س۱۴۱۳ - آیا به جز غسل مستحبی برای رفتن به مسجدالحرام، غسل دیگری برای طواف مستحب است و در صورت وجود چنین استحبابی، آیا یک غسل به نیت هر دو کافی است؟

آیه الله تبریزی: برای زیارت بیت الله غسل مستحب است و طواف، زیارت بیت است، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: برای خصوص طواف هم غسل مستحبی وارد شده است ولی می توانید هر دو را در یک غسل نیت کنید.

آیه الله زنجانی: غسل هایی که در ارتباط با مسجدالحرام مستحب است عبارت است از: ۱- غسل ورود؛ ۲- غسل ورود به مکه؛ ۳- غسل زیارت خانه کعبه؛ ۴- غسل طواف؛ ۵ - غسل دخول کعبه و انجام یک غسل به نیت های متعدد صحیح است.

آیه الله سبحانی: آنچه که از غسل های مستحب بیان شده است یکی غسل ورود به حرم است که اگر کسی تا ورود به مکه آن را تأخیر انداخت مانعی ندارد سپس غسل ورود به مکه است که این غیر غسل ورود به حرم است و رجاءاً می شود هر دو را به یک نسبت انجام داد و اگر کسی این دو غسل را انجام نداد و تأخیر انداخت تا موقعی که منزل گرفت در منزل و قبل از رفتن به مسجد الحرام غسل کند کفایت می کند و دیگری غسل ورود به خانه کعبه است.

آیه الله سیستانی: غُسل زیارت کعبه مستحب است ولی استحباب غُسل دخول مسجدالحرام و غسلِ طواف ثابت نیست و اگر خواست انجام دهد به قصد رجاء اشکال ندارد و می تواند یک غسل را به نیتهای متعدد انجام دهد.

آیه الله صافی: غسل برای طواف بالخصوص، به نظر نرسیده است، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی برای هر دو مورد؛ یعنی دخول در مسجدالحرام و طواف غسل مستحب است و یک غسل به نیت هر دو کفایت می کند.

آیه الله مکارم: ظاهراً طواف، غسلِ مستحب ندارد.

آیه الله نوری: بجز غسل مستحبی برای رفتن به مسجدالحرام استحباب غسل دیگری برای طواف ثابت نیست.

هل خوردن در طواف

س۱۴۱۴ – شخصی در یکی از اشواط، گام هایی را در اثر فشار جمعیت بی اختیار پیموده و به همان نحو ادامه داده وطواف را پایان برده است، اکنون که مسأله را فرا گرفته، نه جای آن مقدار را می داند و نه شوط را، تکلیف او چیست؟

آیه الله تبریزی: حرکت غیر اختیاری در فرض مزبور مضر به طواف نیست، والله العالم.

ص:۷۷۰

آیه الله خامنه ای: اگر با اختیار خود می رود ولی در اثر فشار جمعیت ممکن است گاهی به جلو یا به این طرف و آن طرف برود مانعی ندارد، ولی اگر دیگری او را ببرد به طوری که اراده از او سلب گردد اشکال دارد.

آیه الله زنجانی: همین مقدار که با اراده خودش قدم برداشته کافی است. البته اگر فشار جمعیت او را بلند کرده جلو برده باشند اشکال دارد و می تواند طواف را از سر بگیرد.

آیه الله سبحانی: هرگاه قصد طواف همراه با جمعیت را کرده باشد کافی است وگرنه احتیاطاً خودش و اگر مقدور نیست یک طواف کامل به نیت تکلیف فعلی انجام دهد و نماز آن را بخواند.

آیه الله سیستانی: اگر کاملاً بی اختیار بوده طواف را پس از فوت موالات از سر بگیرد.

آیه الله صافی: از طواف مذکور صرف نظر کند و طواف دیگر انجام دهد، والله العالم

آیه الله فاضل: احتیاطاً خودش و اگر نمی تواند فردی را نایب کند تا یک طواف و نماز طواف برای او بجا آورد.

آیه الله مکارم: اگر منظور از بی اختیار بودن این است که در وسط جمعیت قرار گرفته و قصد طواف دارد و جمعیت او را پیش می برند این وضع ضرری به طواف نمی زند.

آیه الله نوری: لازم است طواف را اعاده کند.

طواف معذورین

س۱۴۱۵، الف - افراد ناتوان که قبلاً با صندلی چرخ دار (ویلچر) یا سبد (تخت روان) طواف داده می شدند، در سال جاری از طواف در صحن مسجدالحرام منع شده اند و حتی ممکن است کسی نباشد تا فرد ناتوان را بر دوش خود حمل کند و طواف بدهد یا همین کار نیز ممنوع شود و چنین افرادی باید در طبقه دوم یا پشت بام مسجدالحرام طواف داده شوند. آیا چنین طوافی کفایت می کند یا نه، وظیفه آنان چیست؟

آیه الله بهجت: در صورت عدم امکان، با رعایتِ الاقرب فالاقرب، کفایت می کند.

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب آن است که آن ها را از طبقه دوم طواف دهند و

نایب هم برایشان بگیرند.

آیه الله خامنه ای: هرگاه به هر جهت نتوانـد در صـحن مسـجدالحرام طواف کنـد، و بایـد طواف را در طبقه دوم انجام دهد، به احتیـاط واجب بایـد چنین شخصـی خودش در طبقه دوم طواف کنـد و کسـی را هم نایب بگیرد که برای او در صـحن مسـجد طواف انجام دهد، و نماز را هم خودش در طبقه دوم، و نائبش در صـحن مسجد بخوانند، واگر خودش بتواند در صحن مسجد نماز بخواند همان نماز او کفایت می کند

آیه الله زنجانی: در ایام شـلوغ سال طواف در طبقه اول سازه جدیـد مجزی است، ولی نمازش را بایـد در صـحن مسـجدالحرام بخوانـد و در مورد سؤال اگر ممکن باشـد کسـی فرد ناتوان را بر دوش حمل کنـد، طواف در محدوده بین مقام ابراهیم و کعبه لازم است و در غیر این صورت بایـد نایب بگیرنـد تا در محدوده طواف کند و بنابر احتیاط مسـتحب نیز خود شـخص در طبقه اول سـازه جدیـد طواف داده شود و چنـانچه نیابت نیز ممکن نباشـد طواف دادن شـخص در طبقه اول سازه جدیـد کفایت می کند.

آیه الله سـبحانی: به خـاطر ضـرورت افراد معلول و نـاتوان و پیر که قـادر بر طواف در صـحن مسـجد الحرام بـا رعـایت الأقرب فالأقرب نیسـتند و یا قوانین داخلی به آن ها اجازه چنین طوافی را با ویلچر و امثال آن نمی دهـد می توانند در طبقه دوم طواف کنند و به احتیاط واجب نائب نیز بگیرند که طواف را در محدوده طواف انجام دهد و نایب نماز طواف را پشت مقام بخواند و خود او نیز اگر امکان دارد نماز را در طبقه همکف پشت مقام بخوانـد مگر اینکه حرجی و مشـقت زا باشد که در این صورت نماز طواف را در همان طبقه به نحوی که پشت مقام حساب شود بخوانـد و احتیاط مسـتحب این است که طواف نائب کمی با تأخیر از منوب عنه باشد یعنی هم زمان نباشد و فاصله زیاد نیز نباشد.

آیه الله سیسـتانی: چنـانچه احراز شود که طبقه دوم بالاـتر از کعبه است، طواف از بالاـ کفایت نمی کنـد و بایـد برای طواف از پایین نایب بگیرنـد و لازم نیست احتیاط کنند و چنانچه مطلب مشـکوک باشد، باید احتیاطاً بین طواف از بالا و نایب گرفتن از پایین جمع نمایند.

ص:۷۷۲

آیه الله صافی گلپایگانی: در فرض مذکور این افراد باید نایب بگیرند تا نایب در صحن مسجدالحرام طواف کند و بنابر احتیاط مستحب خود در طبقه دوم طواف داده شود.

آیه الله فاضل: در فرض سؤال، چنانچه کعبه مقدسه از طبقه دوم پایین تر نباشد، احتیاط واجب آن است که علاوه بر این که در طبقه دوم طواف داده می شوند، استنابه هم بنمایند؛ و الله العالم.

آیه الله مکارم شیرازی: در این گونه موارد که راهی جز این نیست، طواف در طبقه بالا کفایت می کند.

آیه الله نوری همدانی: طواف در طبقه فوقانی صحیح نیست و این قبیل افراد باید به وسیله کول گرفتن طواف خود را انجام بدهند و اگر ممکن نشد، لازم است برای طواف خود نایب بگیرند.

سازه فلزی

س ۱۴۱۵، ب - با توجه به اینکه عملیات تخریب قسمتی از مسجدالحرام و توسعه مطاف در حال انجام و در حدود ۳ سال به طول خواهد انجامید، بنابراین برای انجام طواف و نماز طواف افراد ناتوان در طواف کعبه، سازه ای در دو طبقه احداث شده است که طبقه اول آن با ارتفاعی در حدود نیمه ارتفاع دیوار کعبه و طبقه دوم آن بیش از ۱۳ متر و حدوداً هم سطح طبقه دوم مسجدالحرام است که برای استفاده در موسم حج سال جاری و در دو سال آینده در نظر گرفته شده است متمنی است، رای و فتوای حضرت عالی نسبت به طواف و نماز طواف افراد ناتوان در این خصوص مرقوم گردد.

جوابیه مراجع عظام در خصوص طواف و نماز طواف در سازه فلزی اطراف کعبه معظمه پیروه استفتاء شماره ۱۵۹۵۰۷ به تاریخ ۹۲/۵/۹ و جلسه مورخ ۵/۲۹ با حضور نمایندگان مراجع

آیه الله خامنه ای: در فرض سؤال طواف در طبقه اول صحیح است ولی در طبقه دوم محل اشکال است و برای افراد ناتوان که ناچار از طواف در طبقه دوم می باشند احتیاط این است که علاوه بر آن نائب نیز بگیرند.

ص:۷۷۳

آیه الله نوری همدانی: طواف در طبقه اول سازه فلزی برای همگان حتی افراد سالم صحیح و مجزی است و طواف در طبقه دوم نیز تنها برای معذورینی که با ویلچر طواف می کنند و ارتفاع آنها از یک متر بیشتر نمی باشد، صحیح و مجزی است و نسبت به نماز، به طور کلی در هر جای مسجدالحرام - همکف، طبقه اول و دوم - خوانده شود صحیح است هرچند مستحب مؤکد خلف مقام است.

آیه الله صافی گلپایگانی: به طور کلی چنانچه طواف در سازه جدید هم سطح و یا بالاتر از دیوار کعبه معظمه باشد، طواف صحیح نیست و نایب باید از طرف معذور در طبقه همکف مسجد طواف را انجام دهد و نماز هم در طبقه همکف پشت مقام خوانده شود، والله العالم.

آیه الله مکارم: طواف در طبقه اول سازه موقت اشکالی ندارد ولی در طبقه دوم هرگاه ثابت شود بالاتر از بام کعبه است جایز نیست مگر در ضرورت؛ و نماز در طبقه اول پشت مقام اشکالی ندارد و در طبقه دوم سازه جز در مقام ضرورت جایز نیست.

آیه الله اردبیلی: طواف افراد حتی افراد سالم بر سازه طبقه اول و دوم به شرط اتصال به مطوفین در صحن مسجدالحرام در تمام دورها صحیح است. ولی نماز طواف را احتیاطاً باید در صحن مسجد پشت مقام به جا آوردند.

آیه الله سیستانی: اگر سازه جدید از دیوار بام کعبه معظمه کوتاه تر است هرچند از سطح بام کوتاه نیست، طواف بر آن جایز است و در مورد نماز طواف به تفصیل یاد شده در رساله مناسک عمل شود.

آیه الله سبحانی: الف: اگر جایگاه جدید بر پایین تر از سقف کعبه قرار گیری مسلما طواف مجزی خواهد بود و در این قسمت فرقی میان معذور و غیر معذور نیست. ب: جایگاه جدید بالاتر از سقف کعبه اما پایین تر از دیوار پشت بام کعبه باشد، در این صورت کسانی که معذورند و امکان طواف در کف مسجد یا طبقه دوم ندارند، برای آنها مجزی است. بلکه می توان گفت برای مطلق زائران حتی افراد مختار نیز کافی

ص:۷۷۴

است، زیرا عرفا می گویند طاف بالبیت ج: جایگاهی که در فضای بالاتر از پشت بام کعبه باشد مسلما برای مختار کافی نیست، ولی کسانی که نمی توانند از سه راه پیشین بهره بگیرند طبق قاعده میسور کافی خواهد بود.

آیه الله زنجانی: طواف بر روی طبقه دوم سازه صحیح نیست. اما طواف بر روی طبقه اول سازه در ایامی از سال مانند ایام شلوغ حج و ماه رمضان که طواف، در محدوده برای معمول حاجیان، با مشقت شدید همراه است، اشکال ندارد. ولی در غیر این فرض صحیح نیست. حتی افراد ناتوان که طواف برای خصوص آنها ممکن نیست، یا با مشقت شدید همراه است، بایستی برای طواف در محدوده، نایب بگیرند. در هر صورت نماز پشت مقام ابراهیم، در سطح مسجدالحرام، خوانده شود.

آیه الله جوادی آملی: طواف و نماز افراد توانا و ناتوان بر روی سازه یاد شده صحیح است. هرچند در سطح مسجدالحرام افضل است.

شکیات طواف

س۱۴۱۶ – اگر در بین طواف نداند چند شوط بجا آورده، وظیفه اش چیست؟

آیه الله تبریزی: شک در عدد اشواط طواف واجب موجب بطلان آن است مگر هنگامی که به حجرالاسود برسد شک کند، هفت شوط بجا آورده یا بیشتر که بنابر هفت می گذارد و طوافش صحیح است. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: اگر در بین طواف نداند چند شوط طواف انجام داده طوافش باطل است و باید اعاده کند.

آیه الله زنجانی: طواف او باطل است.

آیه الله سبحانی: طواف او باطل است.

آیه الله سیستانی: طوافش باطل است.

آیه الله صافی: طواف باطل است، والله العالم.

آیه الله فاضل: طواف او باطل است، والله العالم.

ص:۷۷۵

ص:

از کنار مروه بگذرند و به این ترتیب مصداق أَنْ یَطَّوَّفَ بِهِما خواهد بود.

آیه الله نوری همدانی: در فرض سؤال، که در گذشته این قسمت که الان به مسعی اضافه می شود، جزء صفا و مروه بوده، سعی در قسمت جدید، اشکال ندارد.

خروج از مکه

خروج از مکه پس از عمره تمتّع

س۱۴۱۸ - شخصی از میقات برای انجام عمره تمتع محرم شده و اعمال عمره را نیز به پایان برده و عمداً یا اضطراراً بین الإحرامین از مکه خارج شده است، بدون آن که به احرام حج محرم شود، و مثلا به مدینه آمده و بار دیگر به قصد مکه از میقات می گذرد، وظیفه او نسبت به احرام در میقات یا گذشتن از میقات بدون احرام چیست؟

آیه الله تبریزی، آیه الله خامنه ای: اگر در همان ماه هلالی که برای عمره تمتع احرام بسته برگردد نیاز به احرام جدید نیست و اگر در ماه دیگر برگردد، باید بار دیگر محرم به عمره تمتع بشود، والله العالم.

آیه الله زنجانی: چنانچه بدون عذر از مکه خارج شده عمره تمتعش باطل می شود و در مورد گذشتن از میقات چنانچه از احرام قبلی او سی روز نگذشته، می تواند بدون احرام از میقات بگذرد.

آیه الله سبحانی: هرگاه پیش از گذشتن یک ماه قمری از میقات بگذرد می تواند بدون احرام وارد مکه شود و در غیر این صورت باید محرم به عمره تمتع شود و میزان در عمره تمتع ماه قمری است.

آیه الله سیستانی: اگر در همان ماه برگردد احرام لازم نیست و اگر در ماهِ بعد باشد، پس اگر دوباره نخواهد خارج شود تا زمان حج باید به قصد عمره تمتع محرم شود و اگر دوباره قصد خروج و بازگشت در ماه بعد دارد باید به قصد عمره مفرده محرم شود.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، اگر در همان ماهی که محرم به عمره تمتع شده و

ص:۷۷۷

عمره را انجام داده، از مکه بیرون رفته و در همان ماه برگشته، احرام لازم نیست و اگر یک ماه فاصله شده باید مجدّداً جهت عمره تمتع محرم شود و عمره اوّلی مفرده می شود، و اگر یک ماه فاصله نشده ولی در غیر ماهی که محرم به عمره تمتع شده بوده دوباره به مکه وارد می شود، احتیاطاً جهت عمره تمتع دوباره محرم شود، والله العالم.

آیه الله فاضل: اگردر همان ماهی که عمره تمتع انجام داده است بخواهد برگردد دیگر لازم نیست محرم شود و حج تمتع او به همان صورت صحیح است. اما اگر در ماه بعد بخواهد واردمکه شود محرم به احرام عمره تمتع شود و عمره اولیه فاسد می شود و طواف نساء هم لازم نیست.

آیه الله مکارم: هرگاه در همان ماه قمری که محرم شده برگردد، احرام دیگر لازم نیست.

آیه الله نوری: احتیاط واجب آن است که از میقات بدون احرام بگذرد و برای دخول مکه احرام ببندد و برای حج خود نیز از مکه محرم شود و هر دو احرام را به قصد قربت مطلقه انجام دهد.

س۱۴۱۹ - شخصی که کارمند سازمان حج و زیارت است و به علّت مأموریت شغلی ممکن است از مکه خارج شود؛ مثلاً به مدینه برگردد، ولی یقین به این امر ندارد، آیا وقت احرام در میقات می تواند به نیت عمره تمتّع محرم شود؟

آیه الله تبریزی: می تواند به نیت عمره تمتع محرم شود و اگر از مکه بخواهد خارج شود احکام خروج از مکه را باید رعایت نماید، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: می تواند نیت عمره تمتع کند.

آیه الله زنجانی: مانعی ندارد، ولی بهتر است بار اول با احرام عمره مفرده وارد شود و در آخرین باری که دیگر نمی خواهد از مکه خارج شود از تنعیم احرام عمره تمتع بسته، اعمال آن را انجام بدهد.

آیه الله سبحانی: احرام عمره تمتع او صحیح است ولی در صورت خروج از مکه باید احکام آن را رعایت کند.

ص:۷۷۸

آیه الله سیستانی: می توانـد بلکه اگر قصـد خروج نـدارد باید نیت تمتّع کند و خارج شدن برای کاری، هر چند غیر ضـروری، اشکال ندارد در صورتی که مطمئن باشد حج را درک می کند.

آیه الله صافی: بلی می تواند، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی می تواند و خروج از مکه در صورتی که اطمینان به رسیدن برای اعمال حج را دارد جایز است.

آیه الله مکارم: می توانند برای عمره تمتع احرام ببندند حتی در صورتی که یقین داشته باشند که به خاطر الزام های شغلی، بعد از پایان عمره تمتع از مکه خارج می شوند، مشروط بر این که برای انجام حج به موقع برگردند.

خروج از مکه پیش از اتمام اعمال حجّ

س۱۴۲۰ - خارج شدن از شهر مکه و منا، مثلا رفتن به جده، مدینه یا طائف در موارد ذیل چه حکمی دارد؟

الف) پس از اعمال روز عید قربان پیش از اعمال مکه.

ب) در روز یازدهم پس از رمی جمرات

ج) پس از بیتوته نیمه اوّل شب یازدهم یا دوازدهم.

د) پس از اعمال ایام تشریق، پیش از اعمال مکه.

آیه الله تبریزی: خارج شدن از مکه و توابع آن، قبل از اعمال مکه و تمام کردن آن جایز نیست.

آیه الله خامنه ای: در همه صور یاد شـده بی اشـکال است، ولی بایـد خروج به نحوی باشـد که بتواند مناسک باقی مانده را در وقت خودش انجام دهد.

آیه الله سبحانی: احتیاط آن است که تا اعمال را تکمیل نکرده است بیرون نرود. والله العالم

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد مگر اینکه در ماه ذی قعده مُحرم به احرام عمره

ص:۷۷۹

تمتع شده بود که در این صورت برای برگشت باید محرم به عمره مفرده شده و داخل مکه بشود.

آیه الله صافی: در هیچ یک از موارد مذکور جایز نیست.

آیه الله فاضل: احتیاط واجب است که تا اعمال حجّ تمام نشده از مکه و منا خارج نشود مگر این که اطمینان داشته باشد که برای اتمام اعمال بر می گردد.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است تا اعمال را تکمیل نکرده خارج نشود.

تجاوز از میقات

س۱۴۲۱ – کسی که در فاصله کمتر از یک ماه، که عمره مفرده انجام داده و به مدینه برگشته و بار دیگر قصد رفتن به مکه دارد، آیا می تواند بدون احرام از میقات بگذرد و عمره مفرده ای نیز بجا نیاورد؟

آیه الله تبریزی: اگر در همان ماه هلالی که مُحرم برای عمره مفرده شده برگردد، احرام جدید لازم نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: بر کسانی که پس از اعمال حج یا عمره از مکه خارج شده و می خواهند در همان ماهِ انجام حج یا عمره، دوباره وارد مکه شوند، احرام مجدد واجب نیست.

آیه الله زنجانی: اگر از احرام قبلی سی روز نگذشته می تواند بدون احرام وارد شود.

آیه الله سبحانی: اگر در همان ماه قمری به مکه بازگردد نیازی به تجدید احرام نیست.

آیه الله سیستانی: معیار فاصله یک ماه نیست بلکه اگر در همان ماه به مکه برگردد احرام لازم نیست و اگر در ماهِ بَعد باشد هر چند فاصله یک روز باشد باید با احرام وارد شود.

آیه الله صافی: اگر در همان ماهی که محرم شده و اعمال عمره مفرده انجام داده از میقات عبور می کند احرام برای عمره مفرده دیگر لازم نیست. والله العالم.

آیه الله فاضل: اگر در همان ماه قمری که عمره مفرده انجام داده قصد مکه کند، جایز است که بدون احرام وارد مکه شود. اما اگر در ماه بعد قصد مکه کند باید محرم

به احرام عمره شود و بدون احرام جایز نیست.

آیه الله مکارم: اگر در همان ماه قمری برگردد، احرام و عمره بر او نیست.

آیه الله نوری: بلی می تواند.

س۱۴۲۲ - یکی از کارمندان سازمان حج و زیارت که بیش از یک ماه در مکه بوده و همین مدت از عمره قبلی او گذشته، برای کاری به جدّه می رود و در برگشت، بدون احرام وارد مکه شده است، وظیفه اش چیست؟

آیه الله تبریزی: گرچه دخول در مکه بدون احرام پس از گذشت ماه قمری که در آن ماه احرام عمره قبلی را بسته بوده، جایز نیست ولی بعد از دخول مکه تکلیفی ندارد، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: فعلاً وظیفه خاصی ندارد ولی اگر از روی عمد بدون احرام وارد مکه شده، عمل حرام انجام داده و باید توبه کند.

آیه الله زنجانی: اگر بدون عذر بی احرام وارد مکه شده باید توبه کند و در هرحال تکلیف دیگری ندارد.

آیه الله سبحانی: اگر برگشت او به مکه در ماه قمری دیگر (غیر از ماه خروج) است و بخواهد حج تمتع انجام دهد باید در ادنی الحل احرام ببندد و عمره را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: گناه کرده و چیزی بر او نیست ضمناً معیار در لزوم عمره برای ورود به مکه گذشتن یک ماه نیست بلکه ورود در ماه قمری دیگر است هر چند روز بعد باشد.

آیه الله صافی: بر چنین شخصی واجب بوده که بدون احرام وارد حرم نشود حال که با علم و عمد و یا از روی جهل وارد حرم شده، اگر موقع حج است و می خواهد حج تمتع انجام دهد باید به یکی از مواقیت معروفه؛ مانند جحفه یا مسجد شجره برود و برای عمره تمتع محرم شود و اگر موقع حج نیست یا نمی خواهد حج تمتع به جا آورد فعلاً تکلیفی ندارد، والله العالم

آیه الله فاضل: باید با احرام وارد مکه می شده است ولی در فرض مزبورفعلاً

ص:۷۸۱

وظیفه ای ندارد.

آیه الله مکارم: کار خلاف شرعی انجام داده است و باید برگردد و محرم شود.

آیه الله نوری: لازم است به یکی از مواقیت برگردد و در آنجا احرام برای عمره مفرده ببندد و عمره مفرده انجام بدهد و اگر می خواهد حج تمتّع انجام بدهد احرام عمره تمتّع ببندد.

رمی

رمی در طبقات فوقانی

س۱۴۲۳ - رمی جمرات از طبقه فوقانی جایز و مکفی است یا نه؟ و چنانچه بر اثر ازدحام جمعیت رمی در طبقه پایین مشکل باشد تکلیف چیست؟

امام خمینی: جایز است و لازم نیست در طبقه اوّل رمی نمایند.

آیه الله بهجت، آیه الله زنجانی: رمی در هر دو طبقه جایز و کافی است.

آیه الله تبریزی: کفایت رمی مزبور محل اشکال است مگر این که از بالا، پایین جمره را بتواند رمی کند و اگر در تمام روز رمی در طبقه پایین مشکل باشد و خوف بر نفس داشته باشد، شب قبل رمی نماید و چنانچه در روز هم متمکن شد رمی را اعاده می کند. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: بنا بر ظاهر، انجام رمی از طبقه بالا (پل جمرات) جایز است، هرچند احوط آن است که از محل پیشین رمی کند.

آیه الله سبحانی: رمی در تمام طبقات جایز است.

آیه الله سیستانی: اکتفا به رمی مقدار اضافه شده، محلّ اشکال است اگر رمی مقدار سابق ممکن نباشد هم خود به مقدار جدید اضافه شده رمی کند و هم نایب بگیرد که به مقدار زاید رمی نماید.

آیه الله صافی: رمی آنچه بر ستون جمره اضافه شده خلاف احتیاط است ولی اگر

از طبقه فوقانی به قسمت قبلی جمره رمی کنند اشکال ندارد. والله العالم.

آیه الله فاضل، آیه الله نوری: رمی از طبقه فوقانی جایز است.

آیه الله گلپایگانی: رمی در طبقه بالا خلاف احتیاط است و اگر در همان روز متمکن از رمی در طبقه پایین نشدند روز بعد در طبقه پایین رمی کنند. والله العالم.

آیه الله مکارم: در هنگام ازدحام جمعیت جایز است.

رمی جمرات توسعه یافته

س۱۴۲۴ - ستون قبلی جمرات در طبقات پایین و بالا، در هر جمره به صورت دیواری به طول ۲۵ متر و عرض یک متر ساخته شده است که تشخیص محل قبلی ستون ها و ایستادن در آن محلّ پر ازدحام برای تشخیص آن، کاری دشوار و یا غیر ممکن است، از این رو خواهشمند است بفرمایید تکلیف حجّاج در رمی جمرات چیست؟ و آیا رمی تمام دیوار ۲۵ متری کفایت می کند یا خیر؟

آیه الله بهجت: اگر ضرورت است، به این که ممکن نیست سؤال شود که از کجا زیاد شده، اشکال ندارد.

آیه الله تبریزی: با فحص و سؤال از کسانی که از کیفیت بنا اطلاع دارند، به دیوار جدیدی که مقابل ستون های قبلی قرار گرفته رمی کنند و اگر تشخیص محل قبلی ستون ها و ایستادن در محل پر ازدحام برای تشخیص آن، کاری دشوار و یا غیر ممکن بود (با توجّه به نقشه ارسالی به این جانب از جمرات جدید) چنانچه وسط دیوار جدید را در نظر بگیرند و رمی کنند، مجزی است ان شاء الله تعالی.

آیه الله خامنه ای: اگر بتواند جای جَمَره قدیمی را بشناسد و آن را رمی کند، باید همان جا را رمی کند، و اگر شناختن جای جمره قدیمی یا رمی آن برای او مشقت داشته باشد، هر جای جمره فعلی را رمی کند کافی است.

ص:۷۸۳

آیه الله زنجانی: سنگ زدن به ستون هایی که اخیراً احداث شده است، حتی قسمت هایی که از محل جمرات سابق بیرون است و همچنین رمی هر دو طرف دیوار کافی است.

آیه الله سبحانی: به ذیل مسأله ۱۰۰۱ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر دیوار موجود، مشتمل بر ستون سابق باشد و تشخیص آن هرچند به کمک اهل خبره قبل از رمی میسور باشد، باید همان قسمت را رمی کنند و اگر میسور نباشد، به احتیاط واجب، باید رمی را تکرار کنند، مگر مقداری که مستلزم حرج یا ضرر است.

آیه الله شبیری زنجانی: بلی کفایت می کند.

آیه الله صافی گلپایگانی: در مورد سؤال با وضع فعلی بعید نیست رمی در هر قسمت جمره کافی باشد. البته مهما امکن، احوط و اولی مراعات رمی به حدود ستون قبلی است ؛ والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی، در فرض مزبور رمی جمرات فعلی کفایت می کند.

آیه الله مکارم شیرازی: پرتاب سنگ به آن حوضچه، هرچند بزرگتر از سابق شده است کافی است، و اگر به دیوار مزبور بزنند تا در حوضچه بیفتد، آن هم کفایت می کند، و هیچ ضرورتی ندارد که جای ستون سابق را پیدا کنند و به آن بزنند.

قربانی

ذبح با استیل

س۱۴۲۵ - ذبح حیوان با چاقوی استیل چه حکمی دارد؟ با توجه به این که اهل خبره استیل را هم نوعی آهن می دانند.

امام خمینی: اگر معلوم نباشد آهن است یا نه، صحیح نیست.

آیه الله بهجت: اگر آهن است صحیح است.

آیه الله تبریزی: ذبح حیوان با استیل در صورتی که آهن پیدا نشود مانع ندارد و ملاک در آهن بودن صدق عرفی است و نظر مبتنی بر نظریات دقیق علمی اعتباری ندارد. والله العالم.

آیه الله زنجانی: اشکال ندارد هر چند آهن نباشد.

آیه الله سبحانی: کاردهای استیل و غیر استیل فرقی نمی کند همین که فلز باشد و تیز که حیوان را اذیت نکند کافی است.

آیه الله سیستانی: جایز بودن ذبح با چاقوی استیل خالی از اشکال نیست و جای احتیاط است.

آیه الله صافی: ذبح باید با حدید باشد و تشخیص آن با عرف است و اگر کسی یقین کند استیل حدید است برای او اشکال ندارد. والله العالم.

آیه الله فاضل: با تحقیقی که انجام گرفته استیل نوعی از آهن است که از امتیاز خاصی برخوردار است در این صورت ذبح با آن مانعی ندارد و بر فرض احتمال امتزاج غیر آهن به آن، چون مقدار امتزاج شده نسبت بسیار کمی دارد و مضرّ به صدق آهن نیست، در این صورت نیز مانعی ندارد.

آیه الله گلپایگانی: ذبح باید با آلت حدیدی باشد و حدید بودن آلت مذکوره در سؤال محرز نیست. والله العالم.

آیه الله مکارم: با هر فلز برنده ای صحیح است.

حلق

حلق با ماشین اصلاح

س۱۴۲۶ - آیا در اعمال حج، حلق با ماشین هایی که مانند تیغ، موی سر را می تراشد کفایت می کند یا حتماً باید با تیغ باشد؟

آیه الله اردبیلی: تراشیدن سر با ماشین به نحو مذکور برای حلق در حج کفایت می کند.

آیه الله خامنه ای: بنابر احتیاط باید با تیغ باشد.

آیه الله جوادی آملی: حلق با ماشین هایی که مانند تیغ مو را می تراشد کفایت می کند.

آیه الله سبحانی: ماشین های ته زن که مانند تیغ موی سر را می تراشند کافی است،

زیرا عرفاً حلق صدق می کند.

آیه الله سیستانی: کفایت می کند.

آیه الله شبیری زنجانی: کفایت می کند.

آیه الله سیدمحمد شاهرودی: منظور از حلق این است که موی سر از ته تراشیده شود خواه با تیغ باشد یا با ماشین سرتراشی؛ به شرط آنکه مو را از ته بتراشد.

آیه الله صافی گلپایگانی: باید حلق صدق کند یعنی تراشیدن و مجرد ازاله مو مانند تراشیدن، حلق محسوب نمی شود.

آیه الله مکارم شیرازی: کفایت می کند.

آیه الله نوری همدانی: در فرض سؤال حلق با ماشین مزبور اشکال ندارد.

بیتوته

بیتوته در منا

س۱۴۲۷ – نظر به محدودیت سرزمین منا، اگر وقوف به منا بر اثر ازدحام جمعیت موجب عسر و حرج گردد، حکم شرعی مسائل ذیل را بیان فرمایید:

۱. در صورت توسعه سرزمین منا از طرف دولت عربستان آیا بیتوته در محدوده توسعه یافته جایز است؟

۲. اگر بیتوته در محدوده فعلی منا (چادرهای اختصاص یافته) مقدور نباشد و باعث عسر و حرج گردد آیا می توان در مشعر وقوف نمود؟

۳. ملاک عسر و حرج و چگونگی وقوف در محدوده فعلی با توجه به محدودیت چادرهای اختصاص یافته و عدم امکان وقوف در معابر چیست؟

آیه الله خامنه ای: در صورت عدم تمکّن از بیتوته در منی، بیتوته در دامنه و بالای کوهِ مشرف به منی مجزی است و کفاره ندارد.

آیه الله مکارم شیرازی: ج۱. در فرض ضرورت جایز است، ج۲. در صورتی که

باعث عسر و حرج شود مانعی نـدارد. ج۳. منظور از عسر و حرج این است که وقوف در محدوده فعلی مشقّت بسیار زیادی داشته باشد.

آیه الله سبحانی: کسانی که می توانند به جای بیتوته در منا به مکه بروند و در مسجدالحرام به عبادت بپردازند، باید این فرض را مقدم بدارند. ولی اگر این فرض ممکن نشد و یا به حرج مقرون گشت، از آنجا که اسلام آیین جهانی است، هرگاه در منا جا برای مسلمانان تنگ شد، باید به اقرب فالاقرب اکتفا کرد. البته مادامی که سعودی ها چادرهای ایرانی را اجبار به خروج از منا نکرده اند، بیتوته در نقطه ای دیگر جائز نیست.

آیه الله نوری همدانی: ۱. اشکال ندارد. ۲. خیر، باید از همان سرزمین توسعه یافته منا استفاده شود. ۳. از جواب قبل معلوم شد.

آیه الله سیستانی: ۱. خیر مگر در وادی محسر. ۲. اگر بیتوته در منا و در فرض ضیق منا بر اثر ازدحام جمعیت در وادی محسر، ممکن نباشد، نسبت به آن وظیفه ای نـدارد و بـدل آن که اشتغال به عبادت در مکه است، اتیان کند. ۳. عسر و حرج، همان مشقت زیاد است.

آیه الله صافی گلپایگانی: ۱. مجزی نیست. ۲. وقوف در مشعر هم مجزی نیست. ۳. در فرض مذکور که مبیت به منا ممکن نیست، برای هرشب یک گوسفند کفاره بدهد و یا در این شب ها در مکه به عبادت مشغول باشد و به کار دیگر غیر از عبادت مشغول نباشد مگر کارهای ضروری، مانند خوردن و آشامیدن و تجدید وضو که در این صورت مبیت به منا واجب نیست. والله العالم.

آیه الله شاهرودی: ۱. حدود منا از طرف شارع مشخص شده و باید وقوف در محدوده منا باشد. ۲. در روایت آمده که هنگام ضیق و ازدحام به وادی محسّر بروند، و ظاهراً مجزی است. ۳. ضیق منا ملاک مبیت در وادی محسّر می باشد، مبیت نصف شب در منا کفایت می کند، و همچنین گذراندن به عبادت در مکه، و اگر هیچ کدام را انجام ندهد، یک گوسفند کفّاره بدهد.

ص:۷۸۷

آیه الله موسوی اردبیلی: منا سرزمین معینی است که قابل توسعه نمی باشد و در صورت عدم امکان بیتوته در منا، حاجی باید به جای آن در مکه با شرایطی که در کتاب مناسک آمده است به عبادت بپردازد و اگر آن نیز ممکن نشد وظیفه ای ندارد ولی احتیاط واجب آن است که برای هر شب یک گوسفند کفاره بدهد.

نماز

نماز جماعت با اهل سنت

س۱۴۲۸ - در ایام عمره که جمعیت کمتری در نماز جماعت مسجد الحرام شرکت می کنند امام مقابل در کعبه، یا کنار مقام ابراهیم به نماز می ایستد، و چند صف دور کعبه تشکیل می شود و بقیه جمعیت داخل شبستان ها هستند و اتصال صفوف برقرار نیست آیا لازم است شیعیان به هنگام شرکت در نماز جماعت مسجد الحرام، اتصال صفوف را مراعات کنند و یا به همان مقداری که آنان نماز را صحیح می دانند کافی است، به علاوه بانوان را داخل حیاط راه نمی دهند و اتصال آنها به ناچار قطع است، تکلیف چیست؟

آیه الله بهجت: مراعات آنچه را خود آنها شرط می دانند بنمایند و در هر صورت نماز را اعاده کنند، علی الأحوط.

آیه الله تبریزی: اقتدا به آنها صوری است و باید قرائت را خودش و لو آهسته بخواند و اگر آهسته هم نمی تواند بخواند حدیث نفس کند، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: همانطور که آنهانماز راصحیح

می دانند کفایت می کند، والله العالم.

آیه الله زنجانی: بسیار مناسب است در نماز جماعت آن ها شرکت کنند، هرچند باید آن را اعاده نمایند.

آیه الله سبحانی: بنابر احتیاط واجب باید نماز خوانده شده با آنها را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: به همان نحو که آنها نماز می خوانند می تواند نماز بخواند ولی

باید قرائتش را آهسته و اگر نمی شود مخفیانه بخواند.

آیه الله صافی: با فرض عدم وجود تقیه، نماز خود را اعاده نماید، والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه هنگام اقامه جماعت اتفاقاً داخل شبستان ها بودند همان جا اقتدا کنند و نماز صحیح است هر چند اتصال برقرار نباشد. ولی اختیاراً و با وسعت وقت آنجا نروند و نمانند. و در این مسأله فرقی بین آقایان و بانوان نیست.

آیه الله مکارم: در مورد بانوان که راه دیگری ندارند، اشکالی ندارد. ولی در مورد آقایان چنانچه بتوانند اتصال صفوف را رعایت کنند، لازم است.

آیه الله نوری: لازم است اتّصال صفوف را مراعات کنند.

س۱۴۲۹ - گاهی اوقات امام جماعت اهل سنت در نماز، سوره سجده را می خواند و نمازگزاران در اثنای قرائت به سجده می روند و برمی خیزند؛

اولاً: تکلیف چیست؟

ثانیاً: اگر کسی عمداً یا جهلاً یا سهواً سجده را ترک کرد، نمازش چه حکمی دارد؟

و اگر ندانسته به رکوع رفت و سپس به سجده و دوباره به قیام برگشت تکلیف چیست؟

آیه الله بهجت: در سجده هم با آنها تبعیت کند، و در جمیع فروض مسأله نماز را اعاده کند، والله العالم.

آیه الله تبریزی: در فرض استماع باید ایماءاً سجده کرده و احوط اعاده آن بعد از نماز است و با ترک آن نمازش باطل نمی شود و اگر رکوع یا سجده زائده انجام داد باید نمازی را که خوانده اعاده کند والله العالم.

آیه الله خامنه ای: باید تبعیت کنند، بلی اگر خلاف تقیه نباشد می توانند تبعیت نکنند و در هر صورت تبعیت مضر نیست؛ و اگر خلاف تقیه عمل نکرده باشد نمازش صحیح است، گرچه رعایت احتیاط خوب است.

آیه الله زنجانی: اگر محذوری در کار نبود مانند مواردی که خود امام در حال نماز سجده می کند، مأموم هم باید سجده کند و اگر محذوری از سجده کردن داشت، باید با

اشاره سجده کند و در هرحال بعداً نماز را اعاده کند.

آیه الله سبحانی: در سجده با آنها تبعیت کند ولی در هر حال باید نماز را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: تکلیف این است که اگر امام سجده کرد او هم سجده کند و پس از اتمام احتیاطاً اعاده کند و اگر امام سجده نکرد اوبا ایماء و اشاره سجده کند و نماز صحیح است و اگر عمداً یا جهلاً یا سهواً سجده نکرد نماز صحیح است و اگر به رکوع رفت نماز بنابر احتیاط واجب باطل است.

آیه الله صافی: اگر شرکت در نماز عنوان تقیه داشته باشد و ترک موافقت با آنان در سجده مخالف تقیه باشد، در سجده با آنها موافقت کند و نماز او صحیح است و در غیر مورد تقیه چون مجرّد سماع آیه موجب وجوب نیست ترک سجده بی اشکال و بلکه لازم است و انجام آن به سماع، هر چند به ایماء باشد موجب بطلان نماز است، بلی در صورت استماع وعدم تقیه، باید به ایماء و اشاره سجده نماید. و زیاد شدن رکوع در صورت مذکوره موجب بطلان نماز است، والله العالم.

آیه الله فاضل: تکلیف تبعیت است و نماز صحیح است.

اگر به هر جهت سجده را ترک کرده است به نماز لطمه ای نمی خورد، ولی اگر خلاف تقیه نیست، بعد از نماز احتیاطاً سجده را انجام دهد.

اگر ندانسته به رکوع و سپس به سجده رفته و بعداً به قیام برگشته است نمازش باطل است و باید اعاده کند.

آیه الله مکارم: تکلیف آن است که از آنها متابعت شود و احتیاطاً نماز را بعداً اعاده نماید و در دو صورت دیگر هم احتیاط اعاده است.

آیه الله نوری: ۱. نمازش را بخواند و دوباره اعاده کند؛ ۲. در صورت ترک سجده عمداً یا جهلا یا سهواً اگر مشغول خواندن ذکر شود تا سکوت طولانی که محوکننده صورت نماز است به عمل نیامده باشد نمازش صحیح است؛ ۳. در صورت اخیر نمازش باطل است.

ص:۷۹۰

س۱۴۳۰ – گاهی در نماز جماعت اهل سنت پس از رکوع، قنوت می خوانند، تکلیف شیعیانی که در نماز جماعت آنها شرکت کرده اند چیست؟

آیه الله بهجت: تبعیت کنند و احتیاط را مراعات نمایند به قصد آنچه جایز است مطلقا.

آیه الله تبریزی، آیه الله صافی: متابعت کنند. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: قنوت بعد از رکوع به قصد دعا مانع ندارد و در هر صورت در فرض مرقوم مضر به صحت نماز نیست.

آیه الله زنجانی: متابعت کنند، هرچند در هر حال اعاده نماز لازم است.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله سبحانی: متابعت اشکالی ندارد. والله العالم

آیه الله مکارم: باید مانند آنها نماز بخوانند.

نماز در اماکن تخییر

س۱۴۳۱ – آیا مسافر، در اماکن تخییر مجاز است نوافل ظهر و عصر را بخواند؟

آیه الله بهجت: اظهر عدم سقوط رواتب نهاریه در اماکن تخییر است اگرچه فریضه را در خارج ایقاع نماید یا قاصد آن باشد یا قصراً در داخل ایقاع نماید، بلکه ثابت است نافله با عدم تعین تقصیر.

آیه الله تبریزی: نوافل ظهر و عصر او ساقط است. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: نافله نماز ظهر و عصر در سفر ساقط است، حتی در اماکن تخییر.

آیه الله زنجانی: مجاز نیست.

آیه الله صافی: استحباب نوافل ظهر و عصر در اماکن تخییر ثابت نیست؛ والله العالم.

آیه الله فاضل: خیر، مشروعیت نوافل ظهر و عصر در فرض مزبور ثابت نیست.

آیه الله مکارم: مجاز نیست.

آیه الله نوری: در صورتی که تمام را اختیار کرد رجاءً می تواند بخواند.

آیه الله سبحانی: نوافل ظهر و عصر در سفر مطلقاً ساقط است و در اماکن تخییر دلیلی بر آن نیست. والله العالم

نماز در مشاعر

س۱۴۳۲ – فاصله بین مکه و عرفات که قبلاً چهار فرسخ بوده امروزه با توجه به توسعه مکه و اتصال شهر به منا کمتر از مسافت شرعی است در این صورت، کسی که قصد اقامه ده روز در مکه را نموده و سپس به عرفات و مشعر و منا می رود و چهار شب یا بیشتر در آنجا بیتوته می کند نماز او در عرفات و مشعر و منا و پس از مراجعت به مکه قصر است یا تمام؟

آیه الله بهجت: باید نماز را شکسته بخوانند با رعایت تخییر در محلش از مکه.

آیه الله تبریزی: چنانچه از آخر خانه های مسکونی فعلی مکه تا عرفات کمتر از چهار فرسخ و رفتن به عرفات و مشعر و منا و رجوع به مکه کمتر از هشت فرسخ باشد در صورتی که شخص بعد از اقامت ده روز – با قصد اقامت از قبل – به عرفات برود و یا این که قصد اقامت ده روز در مکه نموده و بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی از اقامت در مکه منصرف شده و تصمیم گرفت به عرفات برود نمازهای او در عرفات و مشعر و منا، و در رفتن و برگشتن تمام است و در غیر این دو صورت مسافر است و باید نمازهای خود را در غیر مکه قدیم، قصر بخواند و در خود مکه قدیم مخیر است بین قصر و تمام. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: اگر پس از استقرار حکم اقامت عشره در مکه مکرمه به عرفات و مشعر و منا می رود، با فرض این که رفت و برگشت از عرفات و مشعر و منا هشت فرسخ شرعی نیست نمازش در عرفات و منا تمام است.

آیه الله زنجانی: کسی که قصد اقامه ده روز در مکه نموده یعنی تصمیم دارد ده روز در خود مکه بماند نماز او در مکه و عرفات و مشعر و منا تمام است، ولی مسافری که تصمیم دارد در اثنای ده روز برای انجام اعمال خود به عرفات و

آیه الله سبحانی: هرگاه قصد کند در مکه ده روز بماند و اقامت او محقق شود به این معنی که تصمیم ندارد در این ده روز بیرون برود آنگاه پس از ده روز به منی و عرفات برود در تمام مراحل نماز او تمام است و اگر قصد اقامه او محقق نشد، در تمام مراحل نماز او شکسته است. والله العالم

آیه الله سیستانی: اگر مسافت مکه تا عرفات و از آنجا تا مشعر و از آنجا تا منا و تا مکه (۴۴) کیلومتر باشد نمازش را در این اماکن قصر می خواند و الاّ لازم است نمازش را تمام بخواند، بله اگر کمتر از (۴۴) کیلومتر باشد اگر برگشتنِ او به مکه عبوری باشد نه این که برگشتن به محلّ اقامت است، پس حکم او در مشعر و منا قصر است ولی در مکه مخیر است بین قصر و اتمام.

آیه الله صافی: در فرض سؤال نماز شخص مذکور در عرفات و مشعر و منا تمام است همچنین پس از مراجعت به مکه، در مکه هم تمام است. والله العالم.

آیه الله فاضل: اگر اقامه ده روزه با قطع نظر از چند شب مذکور باشد در مواضع ذکر شده نماز تمام است و اگر مجموعاً باشد نماز در آن مواضع شکسته، لیکن در مکه و اگر چه بعد از مراجعت باشد مخیر بین قصر و اتمام است.

آیه الله مکارم: نماز او تمام است.

آیه الله نوری: در صورتی که در مکه قصد اقامت ده روز کرده باشد نمازش در عرفات و مشعر و منا تمام است و الاّ قصر است و در مراجعت در مکه بجهت این که در این شهر مخیر است بین قصر و اتمام، اگر قصد اقامت نکرد مخیر است و اگر قصد اقامت کرد که باید تمام بخواند.

نماز در هواپیما

س۱۴۳۳ – در برخی موارد، زائران بیت الله الحرام یا سایر مسافران، در وقت نماز داخل هواپیما هستند، با توجه به این که نماز در هواپیما معمولاً مانع استقرار و طمأنینه نیست، در صورتی که سایر شرایط، مثل قیام و قبله و رکوع و سجود مراعات شود، آیا در صورت علم یا

احتمال این که پیش از اتمام وقت نماز به مقصد می رسند و می توانند نماز را پس از پیاده شدن از هواپیما بخوانند، نماز در هواپیما کفایت می کند یا باید تأخیر بیندازند و در صورتی که نماز را در آن حال خواندند و پیش از اتمام وقت نماز پیاده شدند، اعاده نماز لازم است یا نه؟

آیه الله تبریزی: چنانچه احتمال بدهند که تا آخر وقت هواپیما به زمین ننشیند می تواند در هواپیما نماز بخوانند و اگر پیش از اتمام وقت هواپیما به زمین نشست نمازشان را اعاده کنند.

آیه الله خامنه ای: با تمکّن از استقرار و استقبال قبله، نماز صحیح و مجزی است، بلکه جهت درک فضیلت اول وقت افضل است.

آیه الله زنجانی: در فرض سؤال که نماز واجد شرایط صحت است نماز صحیح است و اعاده ندارد.

آیه الله سبحانی: اگر در هواپیما شرائط را رعایت کرد مثل اینکه به جهت قبله و رعایت قیام و قعود و رکوع و سجود نماز را خواند حتی اگر وقت باقی باشد نیازی به اعاده ندارد.

آیه الله سیستانی: در فرض مذکور نماز در هواپیما کافی است.

آیه الله صافی: در صورت علم باید تأخیر نماید و در صورت احتمال، احوط خواندن و چنانچه قبل از گذشتن وقت به مقصد رسید اعاده است.

آیه الله فاضل: به طور کلی مکان نماز گزار باید بی حرکت باشد و باید بتوانند تا پایان نماز شرایط نماز را رعایت کنند لذا در فرض سؤال، در سعه وقت تأخیر بیندازند و اگر به واسطه تنگی وقت ناچار باشند نماز بخوانند باید به قدری که ممکن است رعایت شرایط را بنمایند و در این صورت اعاده لازم نیست.

آیه الله مکارم: چنین نمازی صحیح است و اعاده ندارد.

ص:۷۹۴

متفرقه

فیش حج متوفی

س۱۴۳۴ - اگر فیش حج متوفی به مبلغ زیادی در بازار خریداری می شود و به کمتر از آن مبلغ، می توان برای حج میت نایب گرفت، آیا می توان از آن فیش برای رفتن به حج استفاده کرد، در حالی که مازاد قیمت آن متعلق به ورثه است و در صورتی که میت وارث صغیر داشته باشد، چطور؟

آیه الله تبریزی: اگر به مبلغ کمتر می توان نایب گرفت، بدون اذن همه ورثه نمی توان از فیش برای حج استفاده کرد مگر این که میت وصیت کرده باشد که در این صورت مابه التفاوت از ثلث حساب می شود، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: اگر وصیت کرده و بیش از ثلث نیست، طبق وصیت عمل شود والّا اگر همه ورثه کبیر بوده و راضی باشند، انجام حج با فیش یاد شده بدون اشکال است.

آیه الله سبحانی: ظاهر اینکه فیش را در حال صحت خریده است نوعی وصیت به حج بلدی است بنابراین مابه التفاوت حج بلدی و میقاتی از ثلث حساب کنند و پرداخت نمایند و وجه فیش را به عنوان ترکه تقسیم کنند البته اگر وارث همگی بالغ باشند با رضایت آنان استفاده از فیش برای حج اشکالی ندارد.

آیه الله سیستانی: فیش به ورثه منتقل می شود و اگر حج بر میت مستقر باشد یا وصیت کرده باشد باید برای او نایب بگیرند و اگر بخواهند با آن فیش بروند باید با رضایت ورثه باشد و اگر صغیر در میانِ آنها هست باید سهمِ او را بپردازند.

آیه الله صافی: نایب گرفتن برای متوفّی به کمتر از مبلغ ارزش و فروش فیش حجّ متوفّی مانعی ندارد و زاید بر مبلغ که صرف استیجار حج شده، متعلّق به ورثه است و از خود فیش هم جهت استیجار با توافق ورثه می شود استفاده کرد.

بلی چنانچه متوفی ورثه صغیر داشته باشد، باید حق او ملاحظه شود. والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه میت وصیتی نسبت به حج بلدی نداشته باشد. می توان از میقات برای میت در صورت استقرار حج برای او استنابه کرد و فیش را در اختیار دیگری قرار داده و مابه التفاوت، بین همه ورثه، طبق قانون شرع تقسیم گردد. و در این فرض فرقی بین داشتن صغیر یا نداشتن آن نیست.

و در صورت نبودن وصیت و عدم استقرار حج با وجود صغیر، باید سهم صغیر از مجموع فیش به هر صورت رعایت شود و تفصیل این مسأله در استفتائات آمده است.

آیه الله مکارم: در صورتی که میت وصیتی نکرده باشد، این کار جایز است، ولی به اجازه همه ورثه، و سهم صغیر را باید از آن بپردازند.

آیه الله نوری: اگر حج بر متوفّی واجب بوده است و ورثه کبار نباشند، لازم است برای حجّ متوفّی نایب بگیرند و از آن فیش هم به نحوی که ذکر شده است، استفاده اشکال ندارد و اگر در بین ورثه صغیر وجود دارد نیز با اجازه وصی و یا حاکم شرع اشکال ندارد.

س۱۴۳۵ - کسانی که با فیش حج میت و به نیابت از وی به حج می روند، اگر خود نیز تمام شرایط استطاعت را دارا باشند، به جز باز بودن راه، که آن هم با فیش حج میت حاصل شده است، در صورتی که بتوانند مثلاً در مدینه یا جده (قبل از میقات) برای متوفّی نایب بگیرند و خودشان حج واجب خود را انجام دهند، تکلیف چیست؟

آیه الله تبریزی: اگر بتواند ورثه را راضی کند که با آن فیش برای خود حج بجاآورد و برای میت نایب بگیرد، والله العالم.

آیه الله زنجانی: اگر لازم باشد که با آن فیش برای پدر حج به جا آورند، مستطیع نیستند، وگرنه هرکسی که استطاعت مالی دارد اگر بتواند ورثه را راضی کند که با آن فیش برای خودش حج به جا آورد مستطیع می باشد.

آیه الله سبحانی: بسیار دیده شده که افرادی به عنوان نیابت از پدر یا دیگران اجیر شده و به حج آمده اند و در مدینه و یا میقات ملتفت شده اند که خود مستطیع هستند،

اگر بقیه ورّاث یا اجیرکننـده موافقت کننـد بایـد این افراد برای خود حـج انجام دهنـد و برای پدر ویا منوب عنه نائب بگیرند و همچنین است اگر تبرعاً با فیش پـدر یا منوب عنه به حج آمده و متوجه اسـتطاعت خود شده است در این صورت باید تفاضـل فیش را نسبت به حج میقاتی به ورثه بپردازد ولی اگر قیمت نیابت بیشتر از فیش بود باید خود بپردازد مگر اینکه ورثه ببخشند.

آیه الله سیسـتانی: اگر اجیر باشـد و نیابت مشـروط به آن سال باشـد. باید حج نیابی را مقدّم بدارد و اگر مشـروط نباشد یا اجیر نباشد، باید حج خود را مقدّم بدارد و می تواند برای میت نایب بگیرد مگر این که مطمئن باشد در آینده می تواند حج خود را انجام دهد که در این صورت می تواند حجّ نیابی را انجام دهد.

آیه الله صافی: در فرض مرقوم، استیجار شـخص مذکور صـحیح نیست، بلی اگر برای انجام حج، اعمّ از مباشرت و تسبیب اجیر شـده باشـد و حـج مورد اجاره میقاتی باشد باید خودش حجه الاسـلام خود را بجا آورد و برای میت حج میقاتی استیجار کند. والله العالم.

آیه الله فاضـل: در فرض سـؤال، وظیفه انجـام حـج نیـابی است. گرچه اگر برای خـود حـج انجـام دهنـد صـحیح است. هر چند معصیت کرده اند. و نایب گرفتن برای متوفّی در صورتی صحیح و مجزی است که مجاز در استنابه باشند. و الّا مجزی نیست.

آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

آیه الله نوری: این قبیـل افراد نمی تواننـد نایب باشـند و حـجّ نیابی انجام بدهنـد، این شـخص هم لازم است حـجّ خود را انجام بدهد و گرفتن نایب باید با نظر ورثه و یا وصی و یا حاکم شرع، که هر یک در مورد خود اختیار دارند، باشد.

س۱۴۳۶ – در فرض سؤال قبـل، اگر میت یکی از ورثه را (مثلاًـ پسـر بزرگ خود را) برای انجام حـج مشـخص کرده باشـد، یا تمام ورثه اتفاق کنند که یکی از آنها از طرف میت به حج برود، تکلیف او چیست؟

آیه الله تبریزی: به همان نحو که در مسأله سابقه گذشت عمل شود والله العالم.

آیه الله خامنه ای: در فرض سؤال که راه با فیش مورد وصیت برای پسر باز شده و وصیت نسبت به زائد بر حج میقاتی، از ثلث بیشتر نیست، یا ورثه اجازه کرده اند، باید پسر حج را به نیابت از پدر به جا آورد.

آیه الله زنجانی: اگر پسر بزرگ قبل از پذیرش وصیت یا قبول اجاره ورثه مستطیع بوده انجام حجه الاسلام خودش مقدم است و در غیر این صورت چنانچه وصیت یا اجاره را قبول کند، باید از طرف میت حج به جا آورد.

آیه الله سبحانی: به جواب سؤال قبلی مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در صورتی که وصیت به یکی ازآنها کرده باشد، باید به جای او حج انجام دهد و خودش مستطیع نیست. ولی اگر توافق آنها بر یکی از آنها باشد مصداق مسأله فوق است.

آیه الله صافی: کسی که از برای میت و یا ورثه جهت انجام حج میت معین شده چنانچه خود استطاعت مالی داشته باشد نمی تواند نیابت کند. والله العالم.

آیه الله فاضل: حکم آن از جواب قبل معلوم شد.

آیه الله مکارم: هرگاه میت وصیت کرده، باید به وصیت او عمل شود و اگر ورثه توافق کنند جایز است او به حج برود.

آیه الله نوری: اگر خود آن فرزند مستطیع باشد، نمی تواند نیابت را قبول کند.

خمس پول حج

س۱۴۳۷ - هم اکنون کسانی که قصد تشرف به حج یا عمره را دارند، باید برای حفظ نوبت، مبلغ مقرری را به بانک بسپارند که این مبلغ مطابق قرارداد مضاربه است و سودی نیز به آن تعلق می گیرد و زمانی که پس از حدود سه سال، نوبت تشرف آنها فرا می رسد، اصل پول و سود آن را دریافت می کنند و به سازمان حج و زیارت می سپارند و به عمره یا حج مشرف می شوند. حال با توجه به اینکه سپردن پول به بانک، مقدمه رفتن به حج یا عمره است و چنانچه کسی این پول را به بانک نسپارد نوبتی را برای رفتن به عمره یا حج نخواهد داشت و اکنون

ص:۷۹۸

طریق رفتن به حج نیز همین است، آیا به اصل پول و سود آن خمس تعلق می گیرد یا نه؟

آیه الله تبریزی: در فرض سؤال چنـانچه بر اصـل پول سال بگـذرد، یعنی از وقت به دست آوردن پولی که به بانک سپرده انـد، سال گذشته باید خمس آن را بپردازد و نسبت به مقداری که زیادتر از اصل پول به آنها، می دهند اگر در همان سال به حج یا عمره بروند چیزی بر آنها نیست. والله العالم.

آیه الله خـامنه ای: اصـل سپرده اگر از درآمـد کسب غیر مخمّس بوده، خمس دارد و سود حاصـله اگر پیش از سال عزیمت به سفر حـج قابل وصول نبوده جزو درآمـد سال وصول محسوب است که اگر در همان سال به حساب هزینه سـفر حـج محسوب شود خمس ندارد.

آیه الله زنجانی: در حج واجب و یا عمره، اگر به وسـیله ای واجب کرده خمس پول مورد سؤال واجب نیست و در حج و عمره مستحب واجب است.

آیه الله سـبحانی: هرگاه سپرده ها از درآمد همان سال باشد که نام نویسـی کرده خمس ندارد هرچند سـفر او به خاطر نرسیدن نوبت به تأخیر بیفتـد ولی اگر درآمد سال های قبل باشد که خمس آن را نپرداخته است باید خمس آن را بپردازد و اما نسـبت به سود اگر این سود به وسـیله یکی از عقود شـرعی به صـاحب سپرده تعلق گیرد سود مـذکور از درآمـدهای سال وصول سود محسوب می شود و اگر همان سال وصول صـرف مؤونه شد خمس ندارد و در غیر این صورت باید خمس آن را بپردازد و اما اگر کسـی سال خمسی ندارد چنانچه به حج یا عمره مشرف می شود خمس به همه اموال او تعلق می گیرد و لااقل باید خمس تمام هزینه های حج و یا عمره را بپردازد و یا از حاکم شرع اجازه گرفته و مبالغ مذکور را به ذمه بگیرد.

آیه الله سیسـتانی: به اصل پول خمس تعلق می گیرد و نیز به سود آن، اگر از طریق معامله شرعیه ملک صاحب پول شده است، بلی اگر حج بر او مستقر شده و راه دیگری برای رفتن به حج در سال ثبت نام نداشته باشد، خمس به آن تعلق نمی گیرد.

آیه الله صافی گلپایگانی: در ثبت نام جدید عمره اصل پول و سود آن خمس دارد ولی در مورد حج اصل و سود آن خمس ندارد.

آیه الله فاضل: افرادی که برای تشرف به حج یا عمره ثبت نام می کنند و در همان سال توفیق تشرف پیدا نمی کنند، باید خمس اصل پول و سود متعلقه مربوط به سنوات سابق را بپردازند، مگر برای افرادی که حج بر آنها مستقر شده و تمکّن از خرید فیش را ندارند.

آیه الله مکارم شیرازی: هرگاه این پول از درآمد همان سالی باشد که نام نویسی کرده است، نه به خودِ آن خمس تعلق می گیرد و نه به سود آن.

آیه الله نوری همدانی: اگر همان سالی که مستطیع شده است، آن پول را برای انجام حج در نوبت خود به حساب ریخته است آن پول جزو مؤونه و مخارج آن سال محسوب می شود و خمس ندارد، ولی اگر در سال قبل یا سال های قبل مستطیع بوده و تأخیر ا نداخته و به حساب نریخته است، باید خمس آن را بدهد. و در عمره نیز اگر به طور متعارف یک مرتبه یا در چند سال یک مرتبه باشد، پولی که به حساب ریخته است خمس ندارد اما سودی که می گیرد، از ارباح آن سالی است که آن را تحویل می گیرد و اگر تا آخر سال خمسی خود آن را در مخارج لازم زندگی خود خرج کرد، خمس ندارد و اگر بماند و سال بر آن بگذرد خمس دارد.

س۱۴۳۸ - کسی که برای عمره مفرده ثبت نام کرده، در حالی که بردن او به عمره قطعی بوده و برای رفتن نیز به ناچار می بایست پولی به حساب بریزد ولی در سال بعد نوبت او شد، و به عمره مشرف خواهد شد، آیا سرِ سالِ خمس، به این پول که به حساب سازمان حجّ و زیارت واریز شده، خمس تعلّق می گیرد یا نه؟

آیه الله بهجت: در فرض سؤال خمس واجب نیست.

آیه الله تبریزی: باید آن را تخمیس نماید، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: در فرض مزبور خمس ندارد.

آیه الله زنجانی: چنانچه یک سال از زمان به دست آوردن آن پول گذشته باید

خمس آن را بپردازد.

آیه الله سبحانی: به سؤال قبل مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: خمس دارد.

آیه الله صافی: پول مذکور خمس ندارد، والله العالم.

آیه الله فاضل: در فرض مذکور خمس پول را باید بدهد مگر اینکه دیگر نتواند پول را از سازمان حجّ پس بگیرد که در این صورت خمس ندارد.

آیه الله مکارم: خمس ندارد.

آیه الله نوری: خمس به آن تعلّق نمی گیرد.

مصدود

س۱۴۳۹ – شخصی در میقات برای عمره تمتع محرم شده است و پس از احرام و قبل از سایر اعمال دستگیر و زندانی شده و پس از گذشت ایام تشریق او را آزاد کرده اند، ولی در زمان صدّ، به وظیفه مصدود عمل نکرده، حال یا جاهل به مسأله بوده یا نمی توانسته عمل کند، ولی اکنون می تواند عمره مفرده انجام دهد، وظیفه او برای خروج از احرام چیست و در صورتی که نتواند عمره مفرده انجام دهد، تکلیفش چیست؟

آیه الله تبریزی: چنانچه متمکن است، بنابر احتیاط بین وظیفه مصدود و اتیان به عمره مفرده جمع نماید، والله العالم.

آیه الله سبحانی: چون حکم مصدود را دارد باید برای خروج از احرام قربانی و تقصیر کند و احتیاطاً پس از رفع منع، اعمال عمره مفرده را انجام دهد و اگر نمی تواند، نائب بگیرد.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب از احرام خارج نمی شود مگر این که هدی تهیه و ذبح یا نحر کند و به احتیاط واجب حلق یا تقصیر نیز لازم است و اگر متمکن از هدی نباشد ده روز روزه بگیرد.

آیه الله صافی: شخص مذکور اگر قدرت بر اعمال عمره مفرده دارد باید با اعمال

عمره مفرده از احرام خارج شود و اگر از انجام عمره مفرده نیز ممنوع است به وظیفه مصدود عمل کند؛ والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه می تواند عمره مفرده انجام دهد باید با انجام عمره مفرده از احرام خارج شود و احتیاط آن است که قصد عدول به عمره مفرده کند. و چنانچه نتواند عمره مفرده انجام دهد. اگر علت آن مریضی باشد باید او را طواف و سعی دهند. و اگر ممکن نشد باید برای طواف و سعی نایب بگیرد و از احرام خارج شود و اگر علت آن این باشد که او را از مکه اخراج کرده اند و نمی تواند برگردد حکم مصدود را دارد.

آیه الله مکارم: باید عمره مفرده انجام دهد و از احرام خارج شود و اگر نمی تواند کسی را نایب بگیرد.

آیه الله نوری: اگر نتواند عمره مفرده انجام دهد لازم است به وظیفه مصدود عمل نماید.

س۱۴۴۰ – شخصی اعمال عمره تمتّع را به پایان برده و اکنون نمی تواند حج تمتع بجا آورد، مثلا برای خدمت به حجاج از سوی سازمان حج و زیارت به حج آمده و اکنون سازمان مذکور او را مأمور کرده که در ایام تشریق در مکه بماند، وظیفه اش چیست؟

آیه الله تبریزی: چنانچه کسی مضطر به ترک حج تمتع بشود احتیاط آن است که عمره تمتع را عمره مفرده قرار داده و برای آن طواف نساء بجا آورد ولی مجرد منع دیگران محقق اضطرار نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: عمره تمتع استحبابی را می تواند رها کند و چیزی بر او نیست و احتیاط مستحب آن است که طواف نساء را انجام دهد.

آیه الله زنجانی: در فرض اضطرار فعلاً ـ وظیفه ای ندارد. البته احتیاط مستحب در آن است که عمره تمتع را عمره مفرده قرار داده و برای آن طواف نساء به جا آورد.

آیه الله سبحانی: چنین فردی با انجام طواف نساء و نماز آن، آن را به عمره مفرده

تبـدیل می کنـد و اگر اسـتطاعت او باقی است و یا حـج در سال های قبل بر ذمه او آمده باشد باید سال بعد حج را انجام دهد. ولی توجه به این نکته ضروری است که نمی تواند بدون عذر از عمره تمتع حتی استحبابی منصرف شود.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب آن را عمره مفرده قرار دهد و طواف نساء به جای آورد.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، در حج تمتع واجب (حجه الاسلام، حج واجب به نذر و غیره) ترک حج تمتع جایز نیست، و در حج تمتع مستحبی نیز با عدم ضرورت عرفی یا شرعی احتیاط واجب انجام حج تمتّع است. والله العالم.

آیه الله فاضل: فعلاً مُحِل است و تکلیفی ندارد و به مأموریت خود ادامه دهد.

آیه الله مکارم: اگر توانایی بر حج ندارد وظیفه ای ندارد.

آیه الله نـوری: اگر حـجّ بر آن شـخص واجب بوده است و به قصـد ادای حـج واجب عمره تمتّع را انجـام داده و اکنون قـدرت ادای حـج را نـدارد این عمره تمتّع از عمره تمتّعی که جزء حـج است کفایت نمی کند و لازم است بعداً عمره تمتع و حج تمتّع را باهم در یک سال انجام بدهـد و اگر از باب اسـتحباب می خواسـته است حـج تمتّع انجام بدهـد و مضـطر به ترک حج شده است اشکال ندارد.

حج کودک

س۱۴۴۱ – کـودک ممیزی را ولی او به سـعی می برد؛ مثلاًـ در کالسـکه سوار است و خواب است، آیـا لاـزم است در ابتـدای سعی او را برای نیت بیدار کند، و چنانچه در آغاز بیدار باشد و در بین راه خواب برود چه حکمی دارد؟

آیه الله بهجت: سعی از عبادات است و سعی در حال خواب صحیح نیست باید او را بیدار کند.

آیه الله تبریزی: بنـابر احتیـاط واجب این است که خواب نرود و آن مقـدار را که خواب رفته، به نیت «اتمام ما نقص من سـعیه» اعاده کند و اگر قبل از نیت سعی، خواب

ص:۸۰۳

رفته - بدون اشکال- سعی او باطل است، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: باید برای نیت سعی، حدوثاً و بقاءاً بیدار باشد، بنابر این در اثناء هم نباید خواب باشد؛ و همچنین در صورت تمکن خودش باید سعی کند و سعی دادن او صحیح نیست.

آیه الله زنجانی: اگر ابتدای سعی نیت کرده و با توجه به این که ممکن است در اثناء سعی خوابش ببرد سعی را شروع کرده است، سعی او صحیح است، هرچند در اثناء سعی خوابش ببرد.

آیه الله سبحانی: طفل ممیز باید در تمام اشواط طواف و سعی بیدار باشد و شرایط طواف و سعی را تا جایی که خارج از طاقت او نباشد باید مانند افراد بزرگسال رعایت کند و اگر رعایت نکرد بر اساس مسائل گذشته در طواف و سعی اصلاح نماید ولی در بچه غیر ممیز چنانچه ابتداءا بیدار باشد ولی در اثناء هر کدام از طواف و سعی بخوابد اشکال ندارد اما در طواف جوری او را در بغل بگیرد یا اگر توانایی و امکان راه رفتن دارد راه ببرند که سمت چپ او به سمت کعبه باشد و در سعی نیز رو به صفا و مروه باشد.

آیه الله سیستانی: سعی در حال خواب مُجزی نیست و باید او را وقتی به سعی ببرد که بیدار بماند و تا ممکن است او را به راه رفتن وادارد و سعی با کالسکه فقط در حال عدم تمکن از راه رفتن مجزی است.

آیه الله صافی: سعی در حال خواب صحیح نیست، والله العالم.

آیه الله فاضل: چون سعی از عبادات است و صحت آن منوط به نیت و قصد قربت مستمر است لذا درفرض مذکور اگر قبل از شوط چهارم به خواب رفته است به احتیاط واجب سعی را از اول اعاده کند و اگر بعد از شوط چهارم خواب رفته است پس از بیدار شدن و توجه و التفات باید از جایی که به خواب رفته سعی را ادامه دهد.

آیه الله مکارم: در صورتی که در ابتدای سعی نیت کرده باشد، اشکالی ندارد.

ص:۸۰۴

آیه الله نوری: ۱. لازم است که او را برای انجام نیت بیدار کند؛ ۲. و آن مقـداری را که در حال خواب پیش رفته است پس از بیدار شدن اعاده کند.

س۱۴۴۲ - شخصی که کودک را در بغل گرفته و طواف می دهد، آیا باید شانه چپ کودک نیز به طرف کعبه باشد؟

آیه الله تبریزی: لزومی ندارد، والله العالم.

آیه الله زنجانی: لازم نیست، بلکه در صحیح بودن طواف کسی که بچه را طواف می دهد نیز لازم نیست شانه چپ او به طرف کعبه باشد.

آیه الله سبحانی: به سؤال ۱۴۴۱ رجوع شود.

آیه الله سیستانی: باید تا حدّ امکان سعی کند طوری او را طواف دهد که عرفاً طرف چپ او به طرف کعبه باشد.

آیه الله صافی: بنابر احتیاط شانه چپ کودک نیز به طرف بیت باشد، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی باید تمام شرایط در کودک نیز رعایت شود.

آیه الله مکارم: لازم نیست.

آیه الله نوری: بلی لازم است.

س۱۴۴۳ - کودکی را که محرم کرده انـد و طواف می دهنـد، آیـا طهـارت بـدن و لباس کودک در حال طواف لازم است، و چنانچه قبل از طواف او را تطهیر کنند برای یک طواف کافی است و وارسی بین طواف لازم نیست؟

آیه الله تبریزی: آن مقدار که بتوانند بنابر احتیاط رعایت طهارت او را بکنند ولی وارسی لازم نیست، والله العالم.

آیه الله زنجانی: در مورد کودک کم سن ماننـد شـیرخواره که نجس شـدن لباس یا بدنش متعارف است و نمی تواند از نجس شدن آن ها خودداری کند رعایت طهارت بدن و لباس لازم نیست و در غیر آنها رعایت کنند.

آیه الله سبحانی: آن مقدار که بتوانند بنابر احتیاط طهارت بچه را رعایت بکنند

ولی وارسی لازم نیست.

آیه الله سیستانی: رعایت طهارت بدن و لباسِ او لازم نیست.

آیه الله صافی: بایـد شـرایط طواف و نمـاز در طفل نیز مراعات شود و در صورت غیر ممیز بودن طفل، در صورت امکان او را وضو دهند لباس و بدن او را تطهیر کنند و در صورت شک در عارض شدن حدث و خبث وارسی لازم نیست و حکم طهارت باقی است، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی لازم است و وارسـی در بین طواف لازم نیست. ولی اگر متوجه شدند که لباس و بدن او نجس شده، احتیاط این است که آنها را تطهیر کنند.

آیه الله مکارم: چنانچه قبل از طواف او را تطهیر کرده باشد کافی است.

آیه الله نوری: بلی لازم است و برای یک طواف کافی است، و وارسی لازم نیست.

دیوانه و حج مستقر

س۱۴۴۴ - شخصی پس از استقرار وجوب حج دیوانه شده، وظیفه ولی، نسبت به حج او چیست؟

آیه الله تبریزی: تا زنده است ولی وظیفه ای ندارد و پس از مردن وی از ترکه اش برای وی حج می گیرد، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: ولی مجنون نسـبت به حج او تکلیفی ندارد، اگر تا آخر عمر عاقل شد خودش حج بجا می آورد و گرنه پس از مرگ از ترکه او نایب می گیرند.

آیه الله زنجانی: حجه الاسـلام از دیون شـخص مستطیع است و در مورد مجنون اگر امید بهبودی نباشد باید ولی از مال او برای انجام حج نایب بگیرد و اگر دیوانه هزینه حج را نداشته باشد، ولی وظیفه ای ندارد.

آیه الله سـبحانی: هرگـاه یـأس از بهبودی او دارنـد ولی او می توانـد از اموالش برای او حـج نیـابی بگیرد یـا این کار را به امید برطرف شدن عذر تا هنگام مرگ تأخیر بیندازد

ص:۸۰۶

وسپس از ترکه او استنابه کند.

آیه الله سیستانی: باید پس از مرگ برای او نایب بگیرد.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، چنانچه افاقه حاصل شود، بایـد حـج را بجا آورد و در صورت عدم افاقه تا حین موت، باید پس از موت برایش حجّ استیجار شود، والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه امید افاقه هست صبر کنند والّا بنابر احتیاط واجب، ولی شرعی او از مال او یک حج نیابی انجام دهد.

آیه الله مکارم: ولی او وظیفه ای ندارد، مخصوصاً اگر امید زوال جنون باشد ولی بعد از مردن او باید از مال او حج را نیابتاً بجا آورند.

آیه الله نوری: اگر مال دارد لازم است ولی اقدام به حجّ نیابی بکند.

روزه مستحب در مدینه

س۱۴۴۵ - آیـا اسـتحباب سه روز روزه مسـتحبی در مـدینه منوره برای برآمـدن حاجت، اختصاص به مسافر دارد یا برای اهالی مدینه و کسی که قصد عشره دارد نیز مستحب است؟

آیه الله تبریزی: حکم مزبور اختصاص به مسافر دارد و شامل اهل مـدینه نمی شود و در مسافر بین این که نمازش قصـر باشد یا به جهت قصد اقامت ده روز نمازش تمام باشد، فرقی نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: اختصاص به مسافر ندارد، و ذکر مسافر جهت استثناء از صوم در حال مسافر بودن است.

آیه الله زنجانی: روزه مسـتحبی حاجت در مدینه منوره برای مطلق مسافر مسـتحب است، هرچند قصد ماندن ده روز کرده باشد و استحباب آن در مورد اهالی مدینه ثابت نیست و می توانند این روزه را رجاءاً به جا آورند.

آیه الله سبحانی: مخصوص مسافر است و فرقی بین کسی که قصد عشره کرده و یا نکرده در این مسأله نیست.

ص:۸۰۷

آیه الله سیستانی: برای همه مستحب است.

آیه الله صافی: بعید نیست اختصاص به مسافر نداشته باشد، والله العالم.

آیه الله فاضل: استحباب آن به قصد ورود برای غیر مسافر ثابت نیست، بلی رجاءاً مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: این حکم مخصوص مسافر است ولی دیگران بر اساس قانون اوّلی هر روزی بخواهند می توانند به قصد حاجت روزه بگیرند. علاوه بر این مسافری که می تواند برای حاجت سه روز در مدینه روزه مستحبی بگیرد، می تواند در این سه روز معتکف هم بشود، هرچند قصد ده روز هم نکرده باشد.

اعتکاف در مسجد الحرام

س۱۴۴۶ – بسیاری از زائران خانه خدا خواهان اعتکاف در مسجدالحرام هستند باتوجه به فرصت معنوی و تأثیر فراوان روحی و روانی آن و لزوم روزه جهت اعتکاف، آیا می توانند پس از حضور در مکه مکرمه با نذر، به اعتکاف بپردازند؟

آیه الله بهجت: مانعی ندارد.

آیه الله تبریزی: چنانچه نذر روزه در مکه نماید تا روزه در سفر صحیح باشد می تواند معتکف شود. والله العالم.

آیه الله خامنه ای: روزه مستحبی در سفر که با نذر صحیح است، بنابر احتیاط واجب مشروط است به اینکه نذر در حضَر منعقد شده باشد.

آیه الله خامنه ای: می توانند برای روزه نذر کنند و در این صورت اعتکاف مانعی ندارد.

آیه الله زنجانی: بلی می توانند بعد از سفر نذر کنند که در همان سفر روزه بگیرند و معتکف شوند.

آیه الله سبحانی: می توانند قبل از سفر و یا حضور در مکه نذر کنند که در سفر سه روز روزه بگیرند و با این نذر اعتکاف کنند.

ص:۸۰۸

آیه الله فاضل: مانعی ندارد لکن سعی نماید تا عمل سعی را زودتر به پایان رساند.

آیه الله مکارم: این مقدار اشکال ندارد.

آیه الله نوری: بسمه تعالی، پس از سلام، لازم است قبل از اذان صبح در مسجدالحرام باشد.

آوردن قرآن از مسجدالحرام

س۱۴۴۸ – قرآن هایی در مسجدالحرام به زائران اهدا می شود که چند دسته است:

دسته اول: قرآن های مستعمل مسجدالحرام، ممهور به مُهر «وقف لله تعالی بالمسجدالحرام».

دسته دوم: قرآن های چاپ عربستان، وقف و هدیه زائران جهت قرائت در مسجدالحرام، که متصدّیان این قرآن ها و قرآن های دسته سوّم که چاپ سایر کشورها است و توسط زائران به مسجدالحرام هدیه می شود را به خاطر یک شکل بودن قرآن های مسجدالحرام از قفسه ها خارج کرده و به زائران دیگر که متقاضی قرآن هستند تحویل می دهند. و دسته چهارم قرآن هایی است که هدیه دولت عربستان و ریاست شؤون حرمین شریفین است و هیچ گونه مُهری ندارد. حال: آیا دریافت این قرآن ها جایز است؟ و برفرض جواز مالک می شوند یا نه؟ و درصورت عدم مالکیت، آیا جهت استفاده عمومی در غیر مساجد یا در مساجد دیگر می توان آنها را آورد؟

آیه الله بهجت: دسته اول و دوم جایز نیست و دسته سوم ممکن است تملّک، ولی احتیاط در ترک است و دسته چهارم تملُّک آن مانعی ندارد و دسته اوّل و دوّم را اگر نمی گذارند در آنجا باشد می تواند به اقرب آن مساجد بگذارد.

آیه الله تبریزی: قرآن هایی که محرز است زوّار هدیه و وقف کرده اند را نمی توان گرفت و تصرف کرد و گرفتن قرآن های دیگر جایز است و می توانند تملّک کنند و یا در مساجد و غیره برای عموم قرار دهند، والله العالم.

آیه الله خامنه ای: قرآن هایی که وقف آن برای مسجدالحرام مُحرز است، دریافت و تملّک آن جایز و صحیح نیست و در صورتی که عودت و استفاده از آن در

مسجدالحرام امکان ندارد، آنها را به مساجد دیگر برده و در آنجا استفاده نمایند.

آیه الله زنجانی: گرفتن قرآن هایی که محرز است زوّار هدیه یا وقف کرده اند جایز نیست و گرفتن قرآن های دیگر از مسئولین ذی ربط جایز است، هرچند علامت «وقف بالمسجدالحرام» روی آن باشد.

آیه الله سبحانی: دسته اول و دوم جایز نیست و سومی هم خالی از اشکال نیست فقط دسته چهارم را می توان گرفت و تملک کرد. والله العالم

آیه الله صافی: در فرض سؤال، قرآن هایی که توسط حجّاج و زائرین وقف نشده؛ اعم از آنکه اثری از وقف بودن در آنها نباشد یا از طرف حکومت سعودی اثر وقف در آنها دیده شود اگر مسؤولین ذیربط از آنها به کسی اهدا نمایند، گرفتن آن اشکال ندارد و گیرنده مالک می شود. قرآن هایی که توسط حجّاج وقف بشود، گرفتن آنها جایز نیست، والله العالم.

آیه الله فاضل: استفاده از قرآن های دسته اول و دوم در غیر مسجدالحرام اشکال دارد، اما دسته سوم و چهارم اشکالی ندارد و تحقّق ملکیت نسبت به دسته چهارم مسلّم است.

آیه الله مکارم: قرآن هایی که از طرف مسؤولین آن منطقه به زوار داده می شود اشکالی ندارد و ملک آنها می شود.

آیه الله نوری: در غیر مورد اخیر، گرفتن آنها اشکال دارد و همچنین نمی توان آنها را به مساجد یا جاهای دیگر برد.

آوردن خاک و ریگ از مشاعر

س۱۴۴۹ - آوردن خاک، ریگ و سنگ از عرفات، مشعرالحرام، منا، صفا، مروه یا منطقه حرم چه حکمی دارد؟ و چنانچه عمداً یا جهلاً آورده باشد، برگرداندن آن واجب است یا نه؟

آیه الله تبریزی: برداشتن خاک و ریگ و سنگ از آنچه نام برده شده مانعی ندارد بلی اگر در مسجد الحرام و مسجد خیف و یا سایر مساجد فرض شود، جایز نیست و

ص:۸۱۱

بر گرداندن آن لازم است، والله العالم.

آیه الله زنجانی: برداشتن ریگ و سنگی که متعلق به صفا و مروه یا مساجد یا ملك اشخاص است و مالك آن راضی به برداشتن نیست، جایز نیست و برداشتن غیر آن اشکال ندارد. و در هر حال برگرداندن ریگ ها واجب نیست، مگر آن که پس از برگرداندن در مساجد یا صفا و مروه مورد استفاده قرار گیرد یا مالك آن راضی نباشد.

آیه الله سبحانی: اگر کسی از منطقه حرم (مکه، مخصوصا صفا و مروه) مشعر و منی سنگ یا خاکی برداشته و به وطن خود برده است باید آن را به حرم برگرداند. (مناسک، م ۵۸۴)

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد و برگرداندن واجب نیست.

آیه الله صافی: بنابر احتیاط از آوردن خاك و ریگ حرم خودداری شود واگر آورده، در صورت تمکن به حرم برگرداند، والله العالم.

آیه الله فاضل: از صفا و مروه جایز نیست. و از غیر آن دو مانعی ندارد. و در هر صورت برگرداندن لازم نیست. ولی به طور کلی لازم است مؤمنین از این قبیل اعمال پرهیز کنند.

آیه الله مکارم: این کار شرعاً اشکال دارد و احتیاط آن است که آن را برگرداند.

آیه الله نوری: از عرفات و مشعر الحرام اشکال ندارد ولی از صفا و مروه اشکال دارد و باید برگرداند.

نذورات

س ۱۴۵۰ - برخی از زائران حرمین شریفین اظهار می دارند که فلان مبلغ را به ما داده اند تا در حرم مطهّر نبوی یا قبور مطهّر بقیع بریزیم با توجّه به اینکه ریختن آنها در آن محل ها غیر ممکن است یا صرف حرم یا مصرف مقرّر خود نخواهد شد و حاضر نیستند این وجوه را با خود برگردانند، آیا می توان آنها را در راه خیر؛ مثل کمک به فقرای شیعه صرف کرد؟

آیه الله بهجت: می توان خرج زوّار آنجا از شیعیان کرد و اگر نشد به فقرای شیعه

می توان داد.

آیه الله خامنه ای: اگر علم به رضایت صاحبان وجوه باشد یا از قبل کسب اجازه شده باشد، صرف آن در مورد فقرای شیعه اشکال ندارد.

آیه الله سبحانی: در مورد زائران فقیر مصرف شود و اگر در میان زائران فقیر نباشد در مورد فقرای شیعه مصرف شود. والله العالم

آیه الله سیستانی: باید به صاحبانش برگردانند.

آیه الله فاضل: باید پول های مذکور را از طرف صاحبان آن به فقرای شیعه صدقه بدهند.

آیه الله مکارم: مجاز هستند که صرف فقرای شیعه در آنجا کنند

آیه الله نوری: در صورتی که صاحبان پول راضی باشند اشکال ندارد.

ص:۸۱۳

فهرست تفصیلی مناسک حج

اشاره

فهرست تفصیلی زیر به منظور تسهیل در دستیابی به مطالب مورد نیاز در مناسک حج، توسط برادر ارجمند جناب حجه الاسلام آقای شیخ جواد انواری تهیه شده، امید است برای سروران روحانی مفید واقع شود.

گفتنی است «م» در این فهرست نشانه «مسأله» و «س» علامت «سؤال» است.

الف:

آداب دخول مسجد الحرام م/۵۳۰

آمپول و تزریق آن در حال احرام م/۴۸۷

آینه و نگاه کردن در آن م/۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۷، ۳۶۸، ۴۹۷

اجرت گرفتن برای عمره مفرده نیابتی و رعایت عدم فاصله یک ماه م/۱۸۸

اجزاء عمره و حج هم از عبادات است م/۲۵۳

اجیر باید به وظیفه خود عمل کند نه تقلید منوب عنه م/۱۴۸، ۱۴۹

اجیر در حج می تواند در طواف، سعی و ذبح برای دیگران هم اجیر شود م/۱۲۲

اجیر شدن از بلد و فراموش کردن نیت از بلد م/۱۴۷

اجیر گرفتن برای پدر بدون اجازه او م/۱۴۴

ص:۸۱۵

احتمال عدم صحت حج یا احتمال عدم استطاعت م/۶۱

احتمـال قوی عقلاـیی می دهـد که نتوانـد اعمـال را به نحو عادی نیابت انجام دهـد، آیا می توانـد از حـج واجب نیابت کنـد؟ م/۱۵۸

احتیاط واجب حلق کردن در سال اول و چگونگی رجوع به غیر م/۱۱۶۲

احرام از ادنی الحلّ م/۲۲۷، ۲۳۶، ۲۴۵، ۲۵۰

احرام از جحفه یا قرن المنازل برای کسی که در مدینه اجیر شده است و انجام عمره مفرده(...) س۱۴۰۰/ استفتائات جدید

احرام از جدّه م/۲۱۲، ۲۲۲، ۲۳۹، ۴۴۳، س۱۴۰۲، استفتائات جدید

احرام از رابغ م/۲۲۴

احرام از غیر میقاتی که در مسیر است م/۲۳۱

احرام از محاذات میقات م/۲۰۷، ۲۱۸

احرام از مسجد شجره یا خارج آن م/۲۰۲، ۲۲۰

احرام حج از محلّات جدید مکه م/۹۵۱، ۹۵۴

احرام حج افراد از حرم م/۹۳۶

احرام حج تمتّع م/۹۳۷، ۹۳۸، ۹۴۰، ۹۴۱، ۹۴۲، ۹۴۵

احرام حج تمتّع و محلّ آن م/۹۴۶

احرام در حال جنابت، حیض، نفاس م/۲۸۸

احرام در لباس دوخته به واسطه عذر م/۱۳۱۹، ۱۳۶۴

احرام شخص جنب و حائض در مسجد شجره م/۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۳۰، ۲۳۲تا۲۳۴، ۲۴۸، ۲۸۸

احرام عمره یا حج برای ورود به مکه یا حرم م/۱۷۲، ۱۳۶۴

احرام قبل از میقات م/۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۳۲، ۲۳۳

احرام کر و لال م/۲۳۵، ۲۹۴

احرام و حرکت به طرف خلاف مکه م/۲۴۰، ۲۴۱

احرام و قصد به هم زدن و کندن لباس و ارتکاب محرمات احرام م/۱۳۱۷

احرام و مستحبات و مکروهات آن م/۳۰۲، ۳۰۳

اذن شوهر در حجّ واجب شرط نیست م/۸۷

اذن منوب عنه در نیابت لازم است م/۱۴۴

اذن ولی برای حج بچّه ممیز م/۷

ارتکاب بعض محرمات احرام در حال جهل یا غفلت م/۳۲۳، ۱۳۲۰

ازاله مو از بدن م/۴۰۱ تا ۴۰۹ و۵۰۲

ازدواج و نیاز به آن و استطاعت م/۱۸، ۹۸

استحباب انجام اعمال حج در روز عید در مکه م/۱۱۷۲

استحباب حج برای بچّه ممیز م/۷

استحباب حج و عمره برای بچّه غیر ممیز به وسیله ولی م/۸، ۱۰۵

استطاعت از راه فروش زمین برای تهیه مسکن م/۵۱

استطاعت از راه فروش منزل گران قیمت و خرید منزل ارزان تر م/۴۹، ۱۰۱

استطاعت از منافع خمس و زکات م/۱۰۰

استطاعت با پول ارث م/۱۵۱

استطاعت با پول ثبت نام سوریه م/۶۸

استطاعت با پول شرکت پدر و فرزندان م/۹۷

استطاعت با پول قرضی م/۲۰، ۲۱، ۶۵، ۷۴

استطاعت با پول نیابت م/۳۸، ۵۶

استطاعت با پول و اجرت خدمت در راه حج م/۳۷

استطاعت با حقوق کارمندی م/۷۷

استطاعت با فروش کتب و اشیای زائد در زندگی م/۲۸، ۱۰۱

استطاعت با فیش پدر م/۷۰، ۷۱، ۸۸، ۱۵۵، س۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶ استفتائات جدید

استطاعت با وجوه شرعی مثل سهم امام و سهم سادات م/۴۸، ۵۰، ۵۸، ۸۲، ۹۰، ۱۰۰

استطاعت بدون پول هدی و قربانی م/۸۹

استطاعت برای عمره مفرده م/۱۷۹

ص:۸۱۷

استطاعت خدمه کاروان ها - پزشکان م/۵۸، ۵۹

استطاعت خیالی م/۶۶

استطاعت در داشتن مخارج عائله تا برگشت از حج م/۳۹

استطاعت در موقع ثبت نام و احتیاج پیدا کردن به پول آن م/۷۹

استطاعت زن با مطالبه مهریه م/۴۷، ۶۹، ۸۴

استطاعت زن بعد از مرگ شوهر م/۴۶

استطاعت زن و به زحمت افتادن شوهر م/۵۳

استطاعت زن و دادن نوبت به شوهر م/۷۳

استطاعت طفل نابالغ قبل از میقات م/۱۴

استطاعت مالی م/۱۵، ۹۷

استطاعت میقاتی و کفایت از حجه الاسلام م/۵۴، ۹۲

استطاعت و استقرار حج به خاطر مسامحه کردن در رفتن م/۷۸، ۸۱، ۱۱۶

استطاعت و بخشش مال به والدین یا دیگران م/۷۵، ۹۳، ۹۸

استطاعت و پرداخت پول برای دفع ضرر دشمن م/۷۲

استطاعت و حج نیابی م/۸۲، ۸۸، ۱۲۴، ۱۴۱، ۱۴۶، ۱۵۱

استطاعت و خروج از آن به وسیله خرج کردن زاد و راحله م/۵۷، ۹۳، ۹۵

استطاعت و رجوع به کفایت م/۴۰، ۹۲

استطاعت و فروش باغ و امرار معاش از باغ م/۱۰۲

استظلال از تنعیم تا مسجد الحرام م/۵۰۹، ۵۱۰

استظلال از مسجد الحرام تا منزل در مکه م/۵۰۸،

۵۱۳، ۵۱۹

استظلال از منزل مکه تا مسجدالحرام م/۴۹۰

استظلال برای مردان در شب و روز م/۴۳۷ تا ۴۴۹و ۴۸۳، ۴۸۵، ۴۸۶، ۵۱۱

استظلال توسط سقف یا دیوار ماشین م/۵۱۷

استظلال در سایه حاصل از تابش عمودی یا مایل خورشید م/۵۱۵

استظلال در شب از مدینه به مکه و طلوع آفتاب و بودن در ماشین مسقّف م/۴۴۴، ۴۸۵، ۵۱۱، ۵۱۴

ص:۸۱۸

استظلال در عرفات م/۵۱۸

استظلال در مسیر راه بین مشعر و منا م/۵۱۴، ۵۲۱

استظلال و زیر سقف قسمت جلوی ماشین م/۵۱۲

استظلال و سایه انداختن بر روی شانه م/۵۱۶

استظلال هنگام ورود به مکه م/۵۲۰

استعمال شامپو و صابون بودار م/۴۹۵

استعمال عطریات در حال احرام م/۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸ تا ۳۴۵

استقرار حج م/۳

استقرار حج به خاطر شرکت نکردن در قرعه کشی م/۵۵، ۷۶، ۱۴۶

استقرار حج در صورت ترک آن با وجود شرایط استطاعت م/۴۲، ۱۱۶

استمنا در حال احرام م/۳۳۴

استنابه در سعی م/۸۷۲

اضطرار به لباس دوخته م/۲۸۳، ۱۳۱۹

اعاده حج در سال بعد، در صورت احرام از ادنی الحلّ م/۲۵۰

اعاده حج در صورت باطل کردن عمره تمتّع یا حج م/۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶

اعمال حج بعد از منا و حلال شدن محرمات به تدریج م/۱۱۷۹

اعمال حج را به خاطر خوف حیض مقدّم داشتن م/۱۱۹۰

اعمال حج در صورت تقدیم، برای سه طایفه اول اعاده ندارد گرچه کشف خلاف شود م/۱۱۷۷

اعمال حج در صورت تقدیم، موجب حلال شدن محرمات احرام نمی شود م/۱۱۸۰

اعمال حج در صورت تقدیم و کشف خلاف برای طایفه چهارم و اعاده آن م/۱۱۷۸

اعمال حج را انجام داد بعد فهمید وضویش باطل بوده است م/۱۳۶۲

اعمال حج و تقدیم آن باید مشتمل بر هر سه عمل باشد م/۱۱۹۷، ۱۲۱۴

اعمال حج و تقدیم آن بدون احرام، جهلا م/۱۱۹۸

اعمال حج و تقدیم آن برای کسی که با تخت روان او را طواف می دهند م/۱۱۹۶

اعمال حج و تقدیم آن برای معذورین و تشخیص عذر به عهده خود شخص م/۱۱۹۵

ص:۸۱۹

اعمال حج و تقدیم آن جایز است نه لازم م/۱۱۹۳

اعمال حج و تقدیم آن و انتخاب نزدیک ترین زمان به موقفین م/۱۱۹۴

اعمال حج و تقدیم آن و انجام سعی بعد از اعمال منا م/۱۱۹۲

اعمال حج و تقدیم آنها برای نایب به خاطر خوف حیض و مرض م/۱۱۹۱

اعمال حج و جواز تأخیر تا روز یازدهم یا آخر ذی حجه م/۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۲۰۰

اعمال حج و جواز تقدیم آن بر وقوفین برای چهار طایفه م/۱۱۷۶

اعمال حج و عدم جواز تقدیم آنها بر وقوفین م/۱۱۷۵

اعمال حج و عدم جواز تقدیم آن برای کسی که فقط ترس دارد در اثر ازدحام نتواند طواف کند م/۱۱۸۹

اعمال حج و عمره را طفل یا ولی او، به نیابت از طفل انجام دهد م/۱۳، ۱۰۴، ۱۰۵

اعمال حج و کیفیت طواف حج و نماز و طواف نساء و نماز آن م/۱۱۷۴

اعمال حج و واگذار کردن به نایب م/۱۱۹۸

اغما و بیهوش شدن بعد از وقوف به عرفات و قبل از مشعر م/۹۷۳

اقسام حج م/۹۶

اقسام عمره م/۱۷۱

التذاذ از زن به طور مطلق قبل از طواف نساء جایز نیست م/۱۲۰۵

التذاذ از زن محرم م/۴۹۳، ۴۹۴

انجام اعمال حج بدون تقلید م/۱۳۴۵

انجام اعمال مکه قبل از وقوفین بدون احرام جهلاً م/۹۵۲

انگشتر به دست کردن در حال احرام م/۳۸۷ تا ۳۹۰

ایمان نایب، در اصل نیابت در ذبح و رمی و طواف و... شرط است م/۱۴۳، ۱۰۴۲

ب:

با احتمال حیض می تواند محرم به احرام عمره مفرده شود م/۱۹۳

باذل می تواند از بذلش برگردد م/۳۵

بازی و ملاعبه با زن در حال احرام م/۳۲۲

ص:۸۲۰

باطل بودن تقصیر و ارتکاب محرمات احرام م/۸۹۵

باطل بودن طواف حج و انجام حج نیابی م/۶۹۱

باطل بودن طواف زن و حائض شدن م/۷۲۳

باطل بودن طواف - نماز - سعی و توجه بعد از تقصیر م/۶۴۷، ۶۵۰، ۷۰۵

باطل کردن بعضی از اجزای عمره و حج م/۲۵۶

باطل کردن حج و اعاده آن در سال بعد م/۲۵۵

باطل کردن عمره تمتع و تبدیل به حج افراد و اعاده در سال بعد م/۲۵۴، ۵۳۳

باطل و فاسد کردن حج و خروج از احرام با اتمام آن م/۴۸۹

بخشش مال بعد از استطاعت م/۷۵، ۹۳

بدل ذبیحه: اگر سه روز روزه را تا پایان ذبیحه نگرفت باید سال آینده قربانی کند م/۱۰۶۶

بدل ذبیحه: اگر سه روز روزه را در مکه یا در محل نگرفت باید قربانی کندم/۱۰۷۶

بدل ذبیحه: اگر کسب کرد باید قربانی کند م/۱۰۵۵

بدل ذبیحه: اگر لباس ها را فروخت باید قربانی کند م/۱۰۵۶

بدل ذبیحه: اگر متمکن از روزه شود ولی قبل از گرفتن بمیرد، ولی میت باید قضا کند م/۱۰۷۴

بدل ذبیحه: اگر می تواند چیزی بفروشد و قربانی کند م/۱۰۵۴

بدل ذبیحه: اگر می تواند قرض کند و قربانی کند م/۱۰۵۳

بدل ذبیحه: بعد از سه روز روزه اگر متمکن از ذبح بشود م/۱۰۶۵

بدل ذبیحه: ده روز روزه است، ۳ روز در حج ۷ روز بعد از مراجعت م/۱۰۵۱، ۱۰۵۲، ۱۰۶۸، ۱۰۶۹

بدل ذبیحه: سه روز روزه باید بعد از احرام به عمره باشد م/۱۰۶۷

بدل ذبیحه: سه روز روزه باید در ذی الحجه باشد م/۱۰۵۷، ۱۰۵۸، ۱۰۵۹، ۱۰۶۳

بدل ذبیحه: سه روز روزه در سفر هم جایز است م/۱۰۶۴

بدل ذبیحه: سه روز روزه در منا جایز نیست م/ ۱۰۶۰، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲

بدل ذبیحه: هفت روز روزه بعد از مراجعت از حج است م/۱۰۶۸ تا ۱۰۷۳، ۱۰۷۵

بدهکار و داشتن مخارج حج و استطاعت او م/۲۱، ۱۰۶

بدهکاری خمس و زکات و استطاعت م/۲۲

بطلان وضو و فهمیدن بعد از انجام تمام اعمال حج م/۱۳۶۲

ص:۸۲۱

بوسیدن زن در حال احرام م/۳۱۹، ۴۹۴

بیتوته منا، اگر قسمتی از اول شب را درک نکند یا زودتر از نصف شب خارج شود یک گوسفند قربانی کند م/۱۲۳۵، ۱۲۴۲، ۱۲۵۲

بیتوته منا، اگر نصف دوم را بماند و کفّاره ترک مبیت م/۱۲۴۳، ۱۲۵۲

بیتوته منا برای چند طایفه واجب نیست م/۱۲۲۲

بیتوته منا برای کسی که در احرام عمره تمتع از صید وزن اجتناب نکرده است م/۱۲۲۳

بیتوته منا تا نیمه شب و ملاک نیمه شب م/۱۲۲۶

بیتوته منا در زمین های متّصل به منا و کفّاره دادن یک گوسفند م/۱۲۳۹، ۱۲۴۱، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶

بیتوته منا در شب یازدهم، دوازدهم و سیزدهم م/۱۲۲۰، ۱۲۲۱

بیتوته منا را اگر ترک کند برای هر شب یک گوسفند قربانی کند م/۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۲

بیتوته منا عبادت است و نیت خالص لازم دارد م/۱۲۲۷

بیتوته منا و مقدار واجب آن م/۱۲۲۴، ۱۲۲۵

بیتوته منا یا عبادت در مکه، در غیر مکه جایز نیست م/۱۲۲۸، ۱۲۳۱، ۱۲۴۴ و ۱۲۵۱

پ:

پماد و استعمال آن به خاطر عرق سوز شدن بدن در احرام م/۵۰۰

پوشاندن روی پا – چکمه – جوراب م/۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۴۸۴

پوشاندن زن صورت خود را م/۴۲۸ تا ۴۳۶، ۵۰۵

پوشاندن سر با چیز دوخته و کفاره آن م/۵۲۶

پوشاندن مرد سر خود را م/۴۱۰ تا ۴۲۷، ۵۰۳

پوشیدن نعلین که بندهای عریض دارد م/۴۸۴

ت:

تأخیر احرام از میقات در صورت ضرورت م/۲۰۱

تأخیر احرام از میقات عمداً و بطلان حج م/۲۱۰، ۲۱۸، ۲۱۹

تأخیر تلبیه از میقات جایز نیست م/۲۶۶

ص:۸۲۲

تأخیر سعی در روز بعد یا روزهای بعد م/۸۶۱

تأخیر طواف نساء از سعی تا چند روز م/۱۲۰۶

تأخیر عمره مفرده در حج افراد م/۱۹۲

تبدّل حج تمتّع استحبابی به افراد و عدم نیاز به عمره مفرده م/۹۲۶

تبدّل حج تمتّع به افراد برای زنی که به خاطر حیض یا نفاس نتواند طواف کند م/۹۲۲

تبدّل حج تمتّع به افراد برای کسی که دیروقت وارد مکه شود م/۹۲۱ تا ۹۲۸

تبدّل حج تمتّع به افراد برای کسی که عمداً عمره خود را باطل کرده م/۹۲۴، ۹۲۷

تبدّل حج تمتّع به حج افراد برای زنی که در عرفات یا مشعر لک می بیند م/۹۷۵

تبدیل ارز به پول ایرانی م/۱۳۶۳

تبدیل حج افراد به عمره تمتّع و عمره مفرده م/ ۹۳۴

تبدیل عمره تمتّع به حج افراد و اعاده حج در سال آینده م/۵۳۳، ۹۳۵

تبدیل عمره تمتّع به عمره مفرده اگر حج فوت شود م/۱۳۲۶

تبدیل عمره مفرده به عمره تمتّع در ماه های حج در حج مستحبّی م/۱۹۶، ۹۲۹، ۹۳۰، ۱۳۲۲

تبعیت از حکم قاضی بر ثبوت ماه – و روز عید قربان م/۱۳۵۲، ۱۳۶۰

تجدید احرام در محاذی جحفه م/۲۳۰، ۲۴۴

تراشیدن صورت بعد از عمره تمتع م/۹۱۵، ۱۱۶۷

تراشیدن صورت به جای تقصیر م/۱۱۶۷

ترتیب در اعمال منا در روز عید قربان م/۱۱۳۹، ۱۱۴۰، ۱۱۴۲، ۱۲۹۸

ترجمه تلبیه م/۲۹۸

ترک احرام از روی فراموشی – جهل یا عذر م/۲۱۵، ۹۴۷ تا ۹۴۹

ترک احرام حج از روی عمد م/۹۵۰

ترک تلبیه یا نیت سهواً و متوجه شدن در بین راه م/۲۴۵، ۲۶۴

ترک حج با داشتن شرایط استطاعت، موجب استقرار حج می شود م/۴۲

ترک سعی از روی فراموشی و تقصیر کردن م/۸۸۲

ترک سعی و متوجه شدن بعد از عرفات و منا م/۸۶۴

ترک طواف جهلاً و خواندن نماز طواف م/۶۷۰

ترک طواف عمره به خاطر فراموشی و به یاد آوردن آن در عرفات م/۶۸۹

ترک طواف نساء در عمره مفرده و احرام برای عمره تمتّع م/۱۸۵

ترک طواف و متذکر شدن میان صفا و مروه م/۶۳۰

ترک نماز و سعی در عمره م/۸۱۳، ۸۲۳

تزریق آمپول در حال احرام م/۴۸۷

تصرّف در ترکه میت قبل از استیجار حج م/۴۵

تصرف در مال و خروج از استطاعت، به خاطر نداشتن بعضی شرایط م/۲۳، ۲۴، ۵۷، ۹۵

تطهیر مسجدالحرام و علم عادی داشتن به نجاست م/۱۳۴۹

تعویض لباس احرام م/۲۸۲، ۲۸۴

تعیین منوب عنه در عمل م/۱۰۹

تغطیه و پوشاندن مرد سر خود را م/۴۱۰ تا ۴۲۷

تغییر نیت بعد از احرام جایز نیست م/۱۳۰، ۱۳۱، ۱۴۱، ۹۳۰

تقدّم حج نیابی بر حج خود، در صورت استطاعت با پول نیابت م/۳۸، ۵۶

تقصیر م/۸۸۸، ۸۸۹، ۸۹۴، ۱۱۲۳

تقصیر با تراشیدن صورت کافی نیست م/۱۱۲۸

تقصیر باطل بوده و ارتکاب محرمات احرام م/۸۹۵

تقصیر با کندن مو کافی نیست م/۸۹۴، ۸۹۷، ۹۰۰

تقصیر با موی زیر بغل یا عانه محل اشکال است م/۱۱۲۹

تقصیر برای زنان م/۱۱۲۰

تقصیر بعد از سعی برای کسانی که اعمال حج را بر وقوفین مقدّم می دارند م/۹۰۲

تقصیر بعد از نماز طواف م/۹۰۱

تقصیر به جای حلق م/۱۱۲۷

تقصیر به جای حلق آن جا که باید حلق کند م/۱۱۵۲، ۱۱۶۹، ۱۱۷۰

تقصیر در اثنای سعی م/۹۰۶

تقصیر در پایان شوط ششِم سعی م/۸۵۹، ۹۰۶

تقصیر در حج باید در منا باشد م/۱۱۳۰

تقصیر در روز عید و تأخیر آن م/۱۱۳۱

تقصیر در سال دوم که حج نیابی انجام می دهد م/۱۱۵۳

تقصیر در شب و تأخیر آن تا آخر ایام تشریق م/۱۱۴۳

تقصیر در شوط پنجم م/۸۶۳، ۹۰۶

تقصیر در منا موجب حلّیت تمام محرمات احرام می شود الاّ زن و بوی خوش و صید م/۱۱۴۱

تقصیر دیگران قبل از تقصیر یا حلق خود جایز نیست م/۱۱۴۶

تقصیر را عمداً در عمره تمتع ترک کند تا احرام حج م/۸۹۱

تقصیر را فراموش کند تا احرام حج م/۸۹۰، ۸۹۸

تقصیر را می تواند خود انجام دهد یا به دیگری بدهد م/۱۱۲۵

تقصیر سنّی برای شیعه م/۸۹۹

تقصیر کردن در منزل م/۸۹۸، ۹۰۴

تقصیر کند بعد متوجه شود طواف، نماز طواف یا سعی باطل بوده است م/۶۵۰

تقصیر و باطل کردن آن به ریا و عدم تدارک آن م/۹۰۵، ۱۱۲۴

تقصیر و ترک آن از روی جهل م/۹۰۷، ۹۰۸

تقصیر و ترک آن در منا عمداً، سهواً و نسیاناً - جهلاً م/۱۱۳۲، ۱۱۳۳

تقصیر و حلال شدن محرمات احرام م/۸۹۳

تقصیر و حلق برای خنثای مشکل م/۱۱۲۱

تقصیر و عدم جواز طواف و سعی قبل از آن م/۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸

تقصیر و فراموش کردن آن در عمره مفرده م/۱۹۶، ۸۹۸

تقلید نایب شرط است، وظیفه نایب ملاک است م/۱۴۸، ۱۴۹

تکرار تلبیه و قطع آن م/۲۶۷، ۲۶۸

تکرار حج م/۱۶۵

تکرار عمره مفرده و رعایت فاصله میان آنها م/۱۷۳، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸

تلبیه و صورت آن م/۲۵۹، ۲۶۰، ۲۶۱، ۲۶۲

تلبیه و غلط خواندن آن م/۲۹۶، ۲۹۷

تلبیه و مقدار واجب و مستحب آن م/۲۶۷

ص:۸۲۵

تلبیه اخرس و لال م/۲۹۴

تلذّذ از زن به طور مطلق قبل از طواف نساء جایز نیست م/۱۲۰۵

تنگی وقت و معنای آن م/۹۲۵

تیمّم در مسجدین برای خروج از مسجد برای جنب م/۱۳۴۸

ج:

جدال در حال احرام م/۳۷۳، ۳۷۴، ۳۷۵ تا ۳۸۲

جماع با زن از روی اجبار م/۳۲۴

جماع با زن بعد از شوط چهارم طواف نساء در عمره مفرده م/۱۲۱۱

جماع بعد از سعی در عمره تمتّع م/۳۱۵

جماع در احرام حج بعد از وقوف به مشعر م/۳۱۸

جماع در احرام حج قبل یا بعد از وقوف به عرفات م/۳۱۶، ۳۱۷، ۴۹۲

جماع کردن یا هر نوع تمتع از زن در حال احرام حرام است - در عمره تمتّع م/۳۱۴

جماع و تلذّذ از زن در حال احرام با جهل یا غفلت م/۳۲۳، ۴۹۲

جنب و حائض نمی تواند از مقدار توسعه یافته مسجدالحرام و مسجدالنبی صلی الله علیه و آله عبور کند م/۱۳۴۰

جنون بعد از احرام عمره تمتّع و انجام اعمال او توسط نایب م/۱۳۶۵

جنون بعد از استقرار وجوب حج(...) س ۱۴۴۴/ استفتائات جدید

جنون در مدینه - جدّه م/۱۴۵، ۲۴۳

جنون و دیوانگی در عرفات م/۱۳۳

جوراب - چکمه - گیوه، پوشاندن روی پا م/۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱

چ:

چانه جزو صورت است، زن نباید بپوشاند م/۵۰۵

ح:

حائض و جنب نمی تواند از مقدار توسعه یافته مسجدالحرام و مسجدالنّبی صلی الله علیه و آله عبور کند م/۱۳۴۰

ص:۸۲۶

حجاب زن در سعی م/۸۸۵

حجاب زن در طواف و نماز م/۷۵۴

حج استحبابی کفایت از حجه الاسلام نمی کند م/۳۲، ۶۷

حج إفراد از مکه برای کسی که با عذر بدون احرام وارد مکه شده م/۹۲۳

حج إفراد برای خدمه کاروان که حج واجب خود را انجام داده اند م/۹۳۳

حج إفراد برای کسی که عمداً احرام نبسته و عمره خود را باطل کرده م/۹۲۴

حج إفراد بعد از عمره تمتّع م/۹۳۵

حج إفراد و از حرم محرم شدن م/۹۳۶

حج إفراد و عدول به عمره تمتّع یا عمره مفرده م/۹۳۴

حج إفراد و میقات آن م/۹۳۳

حج بدون اذن شوهر م/۸۷

حج بدون تقلید انجام دادن م/۱۳۴۵

حج بذلی و قبول آن م/۳۴، ۹۱، ۹۴

حج بذلی و وجوب حج م/۳۳

حج تبرّعی در صورتی که نماز نایب صحیح نباشد م/۸۰۱

حج تمتّع و صورت آن ص/۹۹

حج رفتن اگر موجب ترک واجب یا فعل حرام شود م/۳۱، ۷۲

حج غیربالغ م/۴، ۱۰۴، ۱۰۵

حج غیربالغ (بچه ممیز) و استطاعت بعد از بلوغ م/۷

حج غیربالغ و بلوغ او قبل از مشعرالحرام م/۵

حج کسی که بدون پرداخت خمس اعمال انجام دهد م/۱۳۵۰، ۱۳۵۱

حج گزاردن با پول قرضی م/۶۵، ۷۴، ۱۶۷

حج گزاردن باطل حرام یا مشتبه م/۱۶۸

حج مستحبّی و تکرار آن م/۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹، ۱۷۰

حج میقاتی برای میت کفایت از حجه الاسلام می کند م/۴۵، ۸۱، ۱۲۷

ص:۸۲۷

حج نیابی برای امام زمان(عج) م/۱۵۴

حج نیابی مقدّم بر حج خود است م/۳۸، ۵۶

حج نیابی و استطاعت خود م/۸۲، ۸۵، ۱۴۷، ۱۵۱

حج نیابی و بازگشتن به شهر منوب عنه س۱۳۹۹/ استفتائات جدید

حج و تمام اعمال را انجام داد و بعد فهمید وضویش باطل است م/۱۳۶۲

حج و وجوب آن با اجرت خدمت در راه حج م/۳۷

حجه الاسلام احتیاطی م/۶۱

حجه الاسلام یک مرتبه در طول عمر واجب است م/۱

حجی که با تقلید صحیح انجام گرفته، اعاده لازم ندارد م/۶۳

حرکت از بلد چند ماه قبل از ذیحجه م/۱۵۰

حرّیت شرط وجوب حج است م/۱۴، سوم

حکم قاضی بر ثبوت اول ماه و وجوب متابعت از آن م/۱۳۵۲، ۱۳۶۰

حلال شدن محرمات احرام به تدریج بعد از اعمال منا و مکه م/۱۱۷۹

حلق باید تمام سر باشد م/۱۱۲۲

حلق برای خنثای مشکل م/۱۱۲۱

حلق برای معذور م/۱۱۶۴

حلق بعد از ماشین کردن جایز نیست م/۱۱۴۵

حلق به جای تقصیر در عمره تمتّع م/۹۰۳

حلق به هنگام شکستگی و خطر داشتن برای سر: تقصیر کند و هرمقدار می تواند بتراشد م/۱۱۵۷

حلق در حج تمتع برای ۳ طایفه واجب است و... م/۱۱۲۰

حلق در شب، تأخیر حلق تا آخر ایام تشریق م/۱۱۴۳

حلق در غیر منا و انجام اعمال مترتبه بعد از آن م/۱۱۴۸، ۱۱۴۹، ۱۱۵۰، ۱۱۵۱، ۱۱۵۴، ۱۱۵۶، ۱۱۵۸

حلق در منا موجب حلّیت تمام محرمات احرام می شود الاّ زن و بوی خوش و صید م/۱۱۴۱

حلق دیگران قبل از حلق یا تقصیر خود جایز نیست م/۱۱۴۶، ۱۱۶۰

ص:۸۲۸

حلق را فراموش کند و اعمال مترتبه را انجام دهد م/۱۱۶۳

حلق را می تواند خود انجام دهد یا به سلمانی بدهد م/۱۱۲۵

حلق کردن اگر باعث خونریزی شود م/۱۱۶۱

حلق کردن بدون نیت زبانی م/۱۱۶۸

حلق کردن بنابر احتیاط واجب و چگونگی رجوع به غیر م/۱۱۶۲

حلق کردن قبل از قربانی برای کسی که پول قربانی ندارد در روز عید م/۱۱۶۶

حلق کند به اعتقاد این که وکیل او قربانی کرده بعد معلوم شد قربانی نکرده م/۱۱۴۴

حلق مقداری از سر، سپس ماشین کردن بقیه آن و مجدداً حلق کردن م/۱۱۵۵

حلق و تیغ کشیدن به سر برای کسانی که موی سر ندارند م/۱۱۲۶، ۱۱۲۷

حلق و عدم جواز طواف و سعی قبل از آن م/۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۳۶، ۱۱۳۷، ۱۱۳۸

حلق و ماشین کردن سر بین عمره و تمتّع و حج تمتّع م/۹۱۲، ۹۱۳

حلق و مستحبات آن م/۱۱۷۱

حمل قمقمه آب در محفظه دوخته، در حال احرام م/۴۹۶

حمل مریض یا طفل برای طواف و خود نیز قصد طواف داشته باشد م/۶۳۳

حیض زن در عمره تمتّع، که باید حج افراد نیت کند م/۲۲۱، ۹۱۴

حیض زن در عمره مفرده م/۱۸۹

حیض شدن زن بعد از سعی، آن جا که اعمال حج را مقدّم بر وقوفین می دارد م/۱۲۱۴

صورت حج افراد و فرق آن با حج تمتّع م/۱۷۴

خ:

ختنه در مردان و پسران شرط صحت طواف است م/۵۷۲، ۵۷۳

خرج های مقدماتی و داشتن هزینه آن، شرط استطاعت و وجوب حج است م/۲۵، ۲۶

خروج از احرام برای کسی که حج را فاسد کرده است م/۴۸۹

خروج از احرام در حج افراد م/۱۷۴

خروج از استطاعت در ماه های حج یا غیر آن م/۲۳، ۵۷

خروج از مکه بعد از اعمال منا و قبل از انجام اعمال مکه م/۱۲۰۲

خروج از مکه بعد از حج تمتّع و مراجعت مجدّد به مکه م/۲۴۱

خروج از مکه بعد از عمره مفرده و رفتن به میقات برای عمره تمتّع م/۲۴۵، ۹۱۰

خروج از مکه بین اعمال برای کسانی که منزلشان خارج از مکه است م/۹۱۸، ۹۱۹

خروج از مکه در بین اعمال م/۲۳۷، ۲۳۸، ۹۱۰، ۹۱۱، ۹۱۶، ۹۱۷، ۹۱۹، ۹۲۰، ۹۴۳، ۹۴۴، س۱۴۱۸ و ۱۴۲۰/ استفتائات جدید

خروج از مکه در بین اعمال برای نایب م/۹۱۷

خروج از میقات و ترک تلبیه یا نیت م/۲۴۵

خشک کردن سر برای مسح در وضو م/۵۰۳

خمس برای پولی که به حساب عمره مفرده واریز کرده است س ۱۴۳۷ و ۱۴۳۸/ استفتائات جدید

خمس و زکات و استطاعت حج م/۲۲

خمس و زکات و شهریه طلّاب مانع استطاعت نمی شود م/۴۰، ۴۸، ۵۰، ۵۸، ۹۰، ۱۰۰

خوابیدن کودک ممیز در سعی روی کالسکه و چرخ س ۱۴۴۱/ استفتائات جدید

خواستگاری کردن در حال احرام م/۳۲۷

خون از بدن بیرون آوردن در حال احرام م/۴۵۰ تا ۴۵۳

خیال کرد مستطیع است و محرم شد آیا مجزی است یا نه؟ م/۶۶

خیال کرد مستطیع نیست و محرم شد و بعد از عمره تمتّع فهمید مستطیع است م/۶۷

د:

درخت و گیاه حرم را کندن م/۴۶۹ تا ۴۷۹

دستمال به سر بستن برای سردرد م/۴۸۱

دستور دادن در حال احرام م/۵۲۷

دمپایی دوخته برای مرد در احرام س۱۴۰۸/ استفتائات جدید

دندان کشیدن در حال احرام م/۴۶۸

دو حج در یک سال نمی شود م/۱۴۰

دوربین عکاسی و نگاه کردن در آن م/۴۹۸

ص:۸۳۰

دیوانه شدن بعد از احرام عمره تمتّع و انجام اعمال او توسط نایب م/۱۰۳، ۱۳۶۵

دیوانه شدن بعد از استقرار وجوب حج س۱۴۴۴/ استفتائات جدید

ذ:

ذابح چگونه نیت کند م/۱۵۶

ر:

رجوع باذل از بذلش در بین راه - بعد از احرام م/۳۵

رجوع به کفایت در حج بذلی شرط نیست م/۳۳

رجوع به کفایت را شرط نمی دانست ولی با تقلید صحیح، حج انجام داد، اعاده ندارد م/۶۳

رجوع به کفایت شرط استطاعت است م/۴۰، ۹۲

رجوع کردن در عدّه طلاق رجعی در حال احرام م/۳۲۸

رمی جمرات اگر زیاده از هفت سنگ بزند م/۱۳۰۲، ۱۳۰۷

رمی جمرات با سنگریزه های مشعر که معلوم است از خارج آورده اند م/۱۳۰۰

رمی جمرات برای زنان در روز دهم، یازدهم و دوازدهم م/۱۳۰۵

رمی جمرات برای معذورین و نایب گرفتن م/۱۲۷۰

رمی جمرات توسط نایب اگر مأیوس از خوب شدن است م/۱۲۷۲

رمی جمرات توسّط نایب با اذن معذور، و یأس دیگران از خوب شدن او م/۱۲۷۳

رمی جمرات در روز یازدهم برای کسی که هنوز ذبح و حلق نکرده است م/۱۳۰۳

رمی جمرات در شب یا نایب گرفتن در روز م/۱۲۸۶

رمی جمرات در طبقه دوم م/۱۲۸۴

رمی جمرات در عصر یا نیابت در صبح برای معذور م/۱۲۸۷

رمی جمرات را فراموش کند و از مکه خارج شود م/۱۲۶۸، ۱۲۶۹

رمی جمرات را فراموش کند و از منا خارج شود م/۱۲۶۷

رمی جمرات را نایب انجام دهد بعد عذر برطرف شود م/۱۲۷۱

ص:۸۳۱

رمی جمرات سه گانه در روزهای یازدهم، دوازدهم و سیزدهم م/۱۲۵۳، ۱۲۵۴

رمی جمرات سه گانه در شب و کیفیت آن م/۱۲۵۶، ۱۲۵۷

رمی جمرات سه گانه و ترتیب بین آن ها م/۱۲۵۸، ۱۲۵۹، ۱۲۶۰، ۱۲۶۱، ۱۲۶۵، ۱۲۶۶

رمی جمرات سه گانه و ترک عمدی و سهوی آن م/۱۲۵۳

رمی جمرات سه گانه و شک در به جا آوردن آن در روزهای بعد م/۱۲۷۴

رمی جمرات سه گانه و عدد و شرایط آن م/۱۲۵۵

رمی جمرات سه گانه و قضای روزهای فراموش شده م/۱۲۶۲، ۱۲۶۳، ۱۲۶۴

رمی جمرات و اعتماد کردن به دیگری در عدد سنگ ها م/۷۱۲

رمی جمرات و شک در عدد سنگ ها و رها کردن و از سر شروع کردن م/۱۲۹۲

رمی جمرات و شک در عدد قبلی بعد از داخل شدن در جمره بعدی م/۱۲۷۹

رمی جمرات، وقتی که مشغول رمی جمره عقبه است و شک در رمی اوّلی و دوّمی م/۱۲۷۶

رمی جمرات و نایب گرفتن زنی که احتمال حیض می دهد م/۱۳۰۴

رمی جمرات و نیابت برای چند نفر و کیفیت رمی آن م/۱۲۹۷

رمی جمرات و یقین به ترک یکی از جمرات در روزهای بعد م/۱۲۷۸

رمی جمرات و یقین پیدا کردن که یک روز را رمی نکرده م/۱۲۸۲، ۱۳۰۶

رمی جمرات ویقین پیداکردن که یک یا دو یاسه سنگ از یکی ازجمرات ناقص است م/۱۲۸۰، ۱۲۸۱

رمی جمره، اگر چند سنگ را با هم بیندازد یکی حساب می شود م/۱۰۰۷

رمی جمره با دست، فلاخن، با پا، یا دهان م/۱۰۰۹

رمی جمره با سنگی که احتمال می دهد از خارج حرم آورده باشند م/۱۰۰۳

رمی جمره با سنگی که شک دارد به آن «حصی» می گویند م/۱۰۰۴

رمی جمره به نیابت مریض یا بی هوش و خوب شدن بین رمی یا بعد از رمی م/۱۰۱۷، ۱۲۷۰

رمی جمره پیاده یا سواره م/۱۰۰۸

رمی جمره در شب برای معذورین م/۱۰۱۸، ۱۲۸۳، ۱۲۸۵، ۱۲۸۶، ۱۲۸۸

رمی جمره و استحباب حمل مریض نزد جمره م/۱۰۱۶

رمی جمره و اعاده آن، اگر اصابت نکرد: امسال یا سال آینده اعاده کند م/۱۰۰۶

ص:۸۳۲

رمی جمره و شرط آن که سنگ ها از حرم باشد م/۹۹۷

رمی جمره و شرط آن که سنگ ها بکر باشند م/۹۹۸

رمی جمره و شرط آن که سنگ ها را «حصی» بگویند م/۹۹۶

رمی جمره و شرط آن که سنگ ها مباح باشند و غصبی نباشند م/۹۹۹

رمی جمره و شک در استعمال سنگ م/۱۰۰۲

رمی جمره و شک در صحّت آن بعد از فراغ – یا شک در رسیدن سنگ آخر م/۱۰۱۲، ۱۲۷۵

رمی جمره و شک در عدد آن بعد از ذبح یا سر تراشیدن م/۱۰۱۱، ۱۲۷۷

رمی جمره و شک در عدد انداختن و شک در اصابت کردن م/۱۰۰۵، ۱۲۹۲

رمی جمره و شک در نقیصه یا زیاده بعد از انصراف از محلّ م/۱۰۱۰

رمی جمره و ظن به رسیدن سنگ و عدد آن م/۱۰۱۳

رمی جمره و عدم شرطیت طهارت از حدث یا خبث یا طهارت سنگ ها م/۱۰۱۴

رمی جمره و مستحبّات آن م/۱۰۱۹

رمی جمره و نیابت از بچه ها و مریض ها و معذورین و مغمی علیه م/۱۰۱۵، ۱۲۸۷

رمی جمره و واجبات آن م/۱۰۰۱، ۱۲۹۱

رمی جمره و وقت آن از طلوع آفتاب تا غروب م/۱۰۰۰، ۱۲۵۶

رمی جمره عقبه از قسمت سیمانی کافی نیست م/۱۲۹۳، ۱۲۹۹

رمی جمره عقبه در شب برای زنان و نیابت آن ها م/۱۲۹۳

رمی جمره عقبه را غلط انجام داده روز سیزدهم متوجه می شود م/۱۳۰۱

رمی جمره عقبه و وکالت برای روز یازدهم و دوازدهم و قضای آنها م/۱۳۰۸

رمی در شب بدون عذر م/۱۲۸۸

رمی در شب برای نایب در رمی یا نایب در حج م/۱۲۸۹، ۱۲۹۵

رمی در شب توسط نایب معذور برای شخص معذور م/۱۲۹۰

روغن مالیدن به بدن م/۳۹۵ تا ۴۰۰، ۵۰۰

ریا بعد از عمل موجب بطلان نمی شود م/۵۴۲

ریا در عمل موجب بطلان عمل می شود م/۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۶۴، ۵۴۱، ۹۳۹

ز:

زن اگر در عمره مفرده حائض شود م/۱۸۹

زنانی که قرص می خورند و نظم عادت ماهانه شان به هم می خورد م/۷۲۰

زن بدون اذن شوهر نذر کند م/۲۴۶

زن بعد از پاکی و طواف لک می بیند م/۷۱۹

زن بعد از شوط چهارم حائض شد و تا قبل از عرفات پاک نمی شود م/۷۲۲

زن بعد از ۳/۵ شوط طواف حائض شد و تا قبل از عرفات پاک نمی شود م/۷۲۱

زن بعد از طواف عمره تمتّع حیض می شود م/۸۱۱

زن بعد از عمره تمتّع بفهمد طوافش باطل است و بعد حائض شود م/۷۲۳

زن به جای غسل حیض، نیت غسل جنابت کرده م/۷۲۴

زن حائض از مسجدالحرام عبور کرده وارد سعی شود م/۸۷۰

زن حائض با خوردن قرص، خونش قطع می شود و مستحاضه می گردد م/۷۲۸، ۷۳۶

زن حائض بعد از اعمال عمره تمتّع روز یازدهم لک می بیند م/۹۳۱

زن حائض بعد از پاکی و انجام عمره تمتّع در عرفات یا مشعر لک می بیند م/۹۷۴، ۹۷۵

زن حائض به تصور پاکی، طواف و سعی می کند، بین سعی می فهمدکه پاک نشده م/۷۳۱

زن حائض در سعی م/۸۶۲

زن حائض در میقات یقین دارد نمی تواند عمره تمتع انجام دهد م/۲۲۱، ۲۹۲

زن حائض عصیاناً وارد مسجد شجره شده، توقّف کند و محرم شود م/۲۴۸

زن حائض و احرام از خارج مسجد شجره و تجدید احرام در محاذی جحفه م/۲۳۰، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۴۴

زن حائض و عبور از میقات بدون احرام م/۲۱۶

زن خون می بیند، به خیال حیض، عمره تمتّع را تبدیل به حج افراد می کند بعد در عرفات می فهمد که مستحاضه است م/۹۳۲

زن در حال طواف، مستحاضه قلیله شود م/۷۲۹

زن در غیر ایام عادت لک دیده و طواف کرده است م/۶۴۴

زن قرشیه و غیرقرشیه پس از ۶۰ - ۵۰ سال چند روز متوالی خون می بیند م/۷۳۵

زن مستحاضه بعد از غسل و وضو در طواف لک می بیند م/۷۳۰

زن مستحاضه غسل ها را نزدیک مسجدالحرام انجام دهد م/۷۳۲

زن مستحاضه کثیره برای طواف یک غسل و برای نماز غسل دیگر کند م/۷۲۵، ۷۲۷

زن مستحاضه و نماز جماعت بین طواف م/۷۳۳

زنی پس از ورود به مکه حائض شده تا وقوف به عرفات پاک نمی شود م/۹۲۲

زنی روز یازدهم مریض می شود و بقیه اعمال را انجام نداده به ایران باز می گردد م/۱۳۵۶

زنی که احتمال حیض می دهد می تواند محرم به احرام عمره مفرده شود م/۱۹۳

زنی که برای جلوگیری از حیض قرص می خورد و ایام عادت لک می بیند م/۷۳۶

زنی که حائض بود و نمی دانست و اعمال عمره را به جا آورد م/۹۱۴

زنی که حیض نمی شود ولی هرماه یکی دوبار لک می بیند م/۷۳۴

زیور زنان و پوشیدن آن م/۳۹۱ تا ۳۹۴

س:

بین سعی صفا و مروه متوجّه نقص طواف شود م/۶۳۱

سازه فلزی س ۱۴۱۵، ب

ساک دوخته و محفظه قمقمه دوخته در حال احرام حمل کردن م/۴۹۶

سایه ثابت - تونل ها - پمپ بنزین م/۴۸۲، ۴۸۸، ۵۱۲، ۵۱۹

سبزی های خوشبو و نعنا در حال احرام س ۱۴۰۶/ استفتائات جدید

سجده کردن بر پشت دست ها در مسجدالحرام م/۱۳۴۲

سجده کردن روی سجاده های حصیری م/۱۳۳۸

سجده کردن روی فرش های مسجدالنبی صلی الله علیه و آله م/۱۳۳۴، ۱۳۳۵، ۱۳۳۷

سرمه کشیدن م/۳۵۹، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۲

سعی از جایی که مریض ها را با چرخ می برند م/۸۶۸

سعی از طبقه دوم م/۸۳۵، ۸۳۶، ۸۵۶، ۸۷۶

سعی با لباس دوخته م/۷۵۲

سعی باید از ابتدای صفا شروع و به ابتدای مروه برسد م/۸۲۹، ۸۶۸

سعی برای زن حائض م/۸۶۲

ص:۸۳۵

سعی بعد از طواف و نماز است م/۸۳۲

سعی، بین آن متوجه شود طواف او بیش از ۷ شوط بوده م/۸۵۷

سعی در حال شك و تردید و بعد یقین پیدا کردن م/۸۸۶

سعی در روز بعد یا روزهای بعد م/۸۶۱

سعی را اگر از مروه شروع کند هروقت فهمید باید اعاده کند م/۸۲۸، ۸۵۸

سعی را به قصد آن که رفت و برگشت یک شوط است شروع ولی به شوط هفتم ختم می کند م/۸۷۴

سعی را ۱۰ شوط انجام داده و قطع می کند م/۸۷۸

سعی را ۱۴ مرتبه انجام دهد م/۸۵۴

سعی سواره یا پیاده م/۸۳۰

سعی صفا و مروه از یک طرف مسیر م/۸۶۵

سعی کردن از راه متعارف م/۸۳۴

سعی مثل طواف، رکن است م/۸۴۲

سعی و آب خوردن در مسیر و انحراف از مسیر م/۸۶۰

سعی و استراحت بر کوه صفا و مروه - بین آن دو - رعایت موالات عرفی م/۸۳۸

سعی و استنابه در آن م/۸۷۰، ۸۷۲

سعی و اعتماد به دیگری در عدد اشواط آن م/۷۱۲

سعی و انجام دادن آن پیش از طواف و اعاده آن م/۵۳۶، ۸۳۲، ۸۳۳

سعی و تأخیر آن برای رفع خستگی - تخفیف گرمی هوا - بدون عذر م/۸۳۹

سعی و تأخیر انداختن تا فردا بدون عذر م/۸۴۰، ۸۵۵، ۸۶۱

سعی و ترک آن از روی فراموشی و تقصیر کردن م/۸۸۲

سعی و ترک آن عمداً یا سهواً م/۸۴۲، ۸۶۴

سعی و ترک آن و متوجه شدن بعد از عرفات و منا م/۸۶۴

سعی و تقصیر در شوط پنجم م/۸۶۳

سعی و تقصیر در شوط ششم آن م/۸۵۹

سعی و تمام کردن آن موجب محل شدن نمی شود م/۸۴۷

سعی و توجّه به مروه یا صفا، عقب عقب یا پهلو م/۸۳۷، ۸۶۹، ۸۷۵، ۸۷۷

ص:۸۳۶

سعی و حجاب زن در آن م/۸۸۵

سعی و حرکت به صورت هلالی روی کوه صفا و مروه م/۸۶۷، ۸۷۹

سعی و خوابیدن کودک ممیز روی کالسکه و چرخ س ۱۴۴۱/ استفتائات جدید

سعی و دانستن قدر متیقن و شک در اشواط م/۸۸۱

سعی و زیادی آن از روی فراموشی م/۸۴۴

سعی و زیادی آن عمداً یا جهلاً م/۸۴۳، ۸۷۱، ۸۷۹

سعی و شرایط آن م/۸۲۵ تا ۸۲۸، ۸۴۱

سعی و شک در آن بعد از طواف و در روز بعد م/۸۵۳

سعی و شک در شوطهای ۵ و ۶ در مروه م/۸۵۲

سعی و شک در شوطهای ۵، ۶ و ۷، قبل از مروه م/۸۵۲، ۸۸۱

سعی و شک در صحّت آن م/۸۵۱

سعی و شک در عدد رفت و آمدها بعد از تقصیر - بعد از فراغ م/۸۵۰

سعی و عدم جواز تقدیم آن بر طواف زیارت م/۱۱۸۳

سعی و عدم شرطیت طهارت از حدث و خبث و ستر عورت م/۸۳۱

سعی و قطع آن برای وضو و از سرگرفتن آن م/۸۸۰

سعی و قطع آن به خاطر نماز جماعت م/۶۴۶

سعی و قطع آن و از سرگرفتن بلافاصله م/۸۷۳، ۸۸۰

سعی و قطع آن و برگشتن برای هروله م/۸۶۶

سعی و قطع آن و شروع از محاذی آن نقطه کافی است م/۷۴۳

سعی و کم کردن آن از روی فراموشی و نزدیکی با زنان م/۸۴۶، ۸۴۸، ۸۴۹

سعی و کم کردن سهوی م/۸۴۵

سعی و مستحبات آن م/۸۸۷

سعی و موالات عرفی در آن م/۸۸۴

سعی و نیابت گرفتن در بعض اشواط آن م/۶۷۵

سقوط حج از معذور بعد از عمل نایب م/۱۱۷

سکته کردن و مرگ بعد از احرام م/۸۰، ۸۳

ص:۸۳۷

سلاح برداشتن؛ مثل شمشیر، نیزه و تفنگ در حال احرام م/۴۸۰

سنگ های کوه صفا و مروه یا مشعر را برداشتن م/۱۳۴۷، س ۱۴۴۹/ استفتائات جدید

سوره سجده دار خواندن در نماز جماعت اهل سنت س ۱۴۲۸/ استفتائات جدید

سوغات، ولیمه، میهمانی، پذیرایی و... شرط استطاعت است؟ م/۱۶، حاشیه

سوگندهای معمولی در حال احرام م/۴۹۹

سؤال از مرجع تقلید منوب عنه لازم نیست م/۱۴۹

ش:

شاذروان جزو خانه کعبه است م/۵۹۷

شامپو و صابون و استعمال آن در حال احرام م/۴۹۵

شاهد شدن یا شهادت دادن در عقد در حال احرام م/۳۲۵، ۳۲۶

شرایط منوب عنه م/۱۰۸

شرایط نایب م/۱۰۷

شرایط وجوب حجه الاسلام م/۴

شرط ایمان نایب در امر نیابت - در ذبح و رمی و طواف و... م/۱۴۳

شرط لباس احرام م/۲۷۴، ۲۷۵

شکار و احکام آن م/۳۰۴ تا ۳۱۴

شک بین شوطهای ۷ و ۸ در سعی، در مروه م/۸۵۲

شک بین شوطهای ۵، ۶ و ۷ در سعی، قبل از مروه م/۸۵۲، ۸۸۱

شک بین شوطهای۶ - ۷ و... در آخر دور یا اثنای دور م/۶۲۶، س ۱۴۱۰ و ۱۴۱۶/ استفتائات جدید

شک در انجام عمره تمتّع بعد از مشغول شدن به حج تمتّع م/۱۳۲۳

شک در حجرالاسود بین هفت یا هشت یا زیادتر م/۶۲۴

شک در رکعات نماز طواف م/۷۷۶

شک در زیادی و کمی طواف بعد از انصراف از طواف م/۶۲۲

شک در سعی بعد از طواف در روز بعد م/۸۵۳

شک در سعی بین شوطهای ۷ و ۹ قبل از مروه م/۸۸۳

ص:۸۳۸

شک در صحّت تقصیر بعد از آن م/۸۹۶

شک در صحت سعی م/۸۵۱

شک در صحّت شوط سابق طواف یا شک در جزئی از شوطی که مشغول است م/۶۴۹

شک در صحّت طواف، بعد از آن م/۶۲۳، ۱۳۲۴

شک در صحت یا انجام عمل، بعد از ورود به عمل بعد م/۱۳۲۴

شک در طهارت، بعد از طواف م/۵۵۷

شک در طهارت، در اثنای طواف م/۵۵۸، ۵۶۰

شک در عارض شدن حدث اصغر و اکبر م/۵۵۵

شک در عدد دورها در طواف مستحب م/۶۲۷

شک در عدد رفت و آمدهای سعی بعد از تقصیر - بعد از فراغ م/۸۵۰

شک در مال و استطاعت و وجوب تحقیق و تفحّص در آن م/۲۹

شک در نیت منوب عنه در اثنای طواف م/۶۹۵

شک در نیت نیابت م/۱۳۲، ۶۹۵

شک قبل از حجرالاسود بین دور هفتم یا هشتم م/۶۲۵

شک کثیرالشک در عدد دورها م/۶۲۸

شک محدث در وضو گرفتن یا غسل کردن م/۵۵۶

شک و صورت های شک، که بنا بر طهارت می گذارد، بهتر است وضو بگیرد و... م/۵۵۹

ص:

صبر کردن تا تنگی وقت یا قطع امید برای معذور از وضو یا غسل م/۵۵۴

صحّت حج بچّه ممیز م/۷

صورت حج افراد و عمره مفرده م/۱۷۴، ۱۷۵

صورت حج تمتّع ص/ ۹۹، ۱۳۲۱، ۱۳۲۵

صورت زن و پوشاندن آن با مقنعه در حال احرام م/۵۰۷، ۵۰۵

صورت زن و خشک کردن در حال احرام م/۵۰۶، ۵۰۵

مروه و خروج از آن، چنانچه صبی ممیز حج انجام دهد م/۱۱۵۹

ض:

ضروریات زندگی را اگر خرج در حج کند کفایت از حجه الاسلام نمی کند م/۱۷

ضروریات زندگی (و داشتن اثاث خانه، منزل، ماشین و...) شرط وجوب حج است م/۱۶

ط :

طلّاب و اهل علم که نیاز به شهریه دارند مستطیع می شوند یا نه؟ م/۴۰

طلب و استطاعت با آن و مطالبه از مدیون م/۱۹

طواف آهسته، تند، سواره، با دوچرخه و... م/۵۸۶

طواف، اتمام و اعاده و قطع آن و اعاده مجدّد م/۶۷۳

طواف احتیاطی بعد از پایان طواف اول م/۷۵۶

طواف از ارکان است م/۵۳۱، ۵۳۲، ۵۴۷

طواف از پشت مقام ابراهیم علیه السلام م/۵۹۳، ۵۹۴

طواف از داخل حجر اسماعیل باطل است - روی دیوار حجر م/۵۸۷ تا ۵۹۱، ۶۵۹، ۶۸۶

طواف استحبابی یک شوط و دو شوط ثابت نیست؛ هفت شوط باید باشد م/۷۴۵

طواف با تیمّم بدل از وضو یا غسل برای معذور م/۵۵۲، ۷۵۳

طواف با تیمّم بعد از غسل و عارض شدن حدث اصغر م/۵۵۳

طواف با تیمّم به جای وضو م/۶۷۹

طواف با حدث اکبر یا اصغر از روی عمد، جهل یا غفلت م/۵۴۸، ۶۳۲، ۶۷۷

طواف با خون قروح و جروح م/۵۶۳، ۵۶۴، ۵۶۵

طواف با لباس دوخته م/۷۰۵، ۷۵۲

طواف با نجاست کمتر از درهم و جوراب و انگشتر نجس م/۵۶۲، ۶۹۴، س۱۴۱۲/ استفتائات

طواف بدون تیمّم برای کسی که وظیفه اش وضوی جبیره ای و تیمّم است م/۷۰۰

طواف بدون وضو یا با جنابت یا حیض و نفاس سهواً، غفلتاً، جهلاً م/۶۳۲، ۶۴۷، ۶۷۹، ۱۳۶۲

ص:۸۴۰

طواف برای زنانی که قرص می خورند و نظم عادت ماهانه به هم می خورد م/۷۲۰

طواف به طور غیر متعارف – عقب عقب، پشت یا رو به کعبه و جبران آن مقدار م/۵۸۴، ۷۰۶

طواف به قصد؛ اعم از تمام و اتمام م/۷۰۴

طواف به قصد ۱۴ شوط م/۶۸۸

طواف بین خانه کعبه و مقام ابراهیم علیه السلام م/۵۹۲، ۶۸۵، ۶۹۹، ۷۰۱، ۷۱۴

طواف دختری که جنابت را نمی دانست م/۶۷۷

طواف در خارج حدّ مطاف م/۶۸۵، ۶۹۹، ۷۰۱، ۷۰۷، ۷۱۴، ۷۱۷، ۷۱۸، ۷۴۷، ۷۷۰

طواف در سازه فلزی س ۱۴۱۵، ب

طواف در صورت شک در نجاست لباس یا بدن م/۵۶۷

طواف در صورتی که آب یا چیزی که تیمّم کند موجود نباشد م/۵۶۱

طواف در طرف حجر اسماعیل علیه السلام م/۵۹۵، ۵۹۶، ۶۳۷

طواف در وقت خلوت – الأقرب فالأقرب م/۶۳۸، ۶۷۶، ۶۹۹، ۷۱۴

طواف را ترک کرد و در حین سعی صفا و مروه متذکر شد م/۶۳۰

طواف را ترک کند، فقط نماز طواف بخواند، ترک طواف جهلاً م/۶۷۰

طواف را فراموش کند یا ناقص انجام دهد و در عرفات به یاد آورد م/۶۸۹

طواف را قطع کرده و نتوانسته انجام دهد. اطافه؛ و اگر نشد نایب بگیرد م/۶۱۹، ۶۵۸، ۶۷۵، ۷۶۰

طواف را قطع و دوباره شروع می کند، آن را قطع و سومی را شروع می کند م/۷۶۱

طواف را ناقص انجام داد و بین سعی صفا و مروه متذکر شد م/۶۳۱

طواف رجال به جای طواف نساء م/۱۲۰۸

طواف زن مریض از خارج مطاف، یا نامحرم او را کول کردن م/۶۷۲

طواف زنی که بعد از شوط چهارم حائض شود و تا قبل از عرفات پاک نمی شود م/۷۲۲

طواف زنی که بعد از ۳/۵ شوط طواف حائض و تا قبل از عرفات پاک نمی شود م/۷۲۱

طواف، شک در اشواط، گمان به یک طرف و یقین به صحّت م/۶۵۵، ۶۶۰

طواف عمره تمتّع یا حج تمتّع در غیر موسم حج م/۱۵۲، ۷۱۰

طواف کثیرالشک در عدد دورها م/۶۲۸، ۷۴۶

ص:۸۴۱

طواف کردن با فشار جمعیت و بدون اختیار م/۵۸۵، ۶۵۴، ۶۹۷، ۷۰۳، ۷۶۴، س۱۴۱۴/ استفتائات جدید.

طواف کردن در محاذات گوشه های خانه و ارکان کعبه م/۵۸۱

طواف کردن و احتیاط نمودن در ارکان کعبه م/۵۸۳

طواف کردن و حمل مریض یا طفل، هردو طواف صحیح است م/۶۳۳

طواف کسانی که سال خمسی ندارند م/۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹، ۱۳۵۰، ۱۳۵۱

طواف کسی که به حدّ مطاف آگاه نیست و شک در مطاف بعد از طواف م/۷۰۷

طواف کسی که در اثنا محدث شده و خجالت کشیده بگوید... م/۶۷۸

طواف کودک نابالغ وناقص گذاشتن طواف. و سعی از طبقه دوم م/۷۵۹

طواف مبطون، مسلوس و کسی که ریح از او خارج می شود م/۷۳۸، ۷۳۹، ۷۴۰، ۷۵۰

طواف مریض، با تخت روان، نیابت گرفتن م/۶۵۸، ۶۷۲، ۶۸۵

طواف مستحب و شک در عدد دورها م/۶۲۷، ۷۴۵

طواف مستحبی به نیابت چند نفر م/۱۲۸، ۷۶۹

طواف مستحبی زنان و فشار مردان نامحرم م/۷۶۶

طواف مستحبی قبل از اعمال عمره تمتّع و بعد از احرام حج تمتّع – و بعد از اعمال منا م/۷۶۸، ۷۶۹، ۷۷۱، ۱۲۰۱

طواف مستحبی و شرایط و آداب آن م/۷۶۵، ۷۶۷، ۷۷۰، ۷۷۲

طواف نساء اختصاص به مرد ندارد، بر زن، خنثی، خصی و بچه ممیز نیز لازم است م/۱۱۸۱

طواف نساء برای پیرمردان، پیرزنان و عنّین م/۱۲۱۸

طواف نساء به قصد منوب عنه م/۱۱۲، ۱۲۰۴

طواف نساء به نیابت چند نفر م/۱۲۸

طواف نساء حج کفایت از طواف نساء و عمره مفرده قبل می کند م/۱۲۱۶، ۱۲۱۷

طواف نساء در عمره تمتّع و محل آن م/۸۹۲

طواف نساء در عمره مفرده م/۱۸۱

طواف نساء را اگر انجام ندهد مطلق تلذّذ از زن حرام است م/۱۲۰۵

طواف نساء را اگر نایب ترک کند م/۱۲۱۵

ص:۸۴۲

طواف نساء را اگر نایب غلط انجام دهد م/۱۱۳

طواف نساء را در عمره مفرده فراموش کرد و برای عمره تمتّع محرم شد م/۱۲۱۶

طواف نساء را نمی توان بر سعی و طواف زیارت مقدّم داشت م/۱۱۸۳

طواف نساء رکن نیست و ترک عمدی آن موجب بطلان حج نمی شود م/۱۱۸۲، ۱۲۱۲

طواف نساء قبل از تقصیر در عمره مفرده م/۱۲۰۹

طواف نساء و تأخیر آن از سعی تا چند روز م/۱۲۰۶

طواف نساء و ترک آن سهواً و مراجعت به وطن م/۱۱۸۶

طواف نساء و ترک آن و ازدواج کردن و دارای فرزند شدن و حکم آن م/۱۲۰۷

طواف نساء و تقدیم آن بر سعی سهواً و جهلاً م/۱۱۸۵

طواف نساء و جماع با زن بعد از شوط چهارم آن م/۱۲۱۱

طواف نساء و جواز تقدیم آن بر سعی در حالت ضرورت و نایب گرفتن م/۱۱۸۴

طواف نساء و شک در انجام آن بعد از مراجعت از مکه م/۱۲۱۰

طواف نساء یک بار انجام دهد برای چندین عمره مفرده کافی است م/۱۲۰۳

طواف و نگاه به جلو، یمین، یسار، عقب و بوسیدن کعبه م/۶۳۵

طواف و آغاز آن از حجرالاسود م/۵۷۵ تا ۵۷۹، ۶۸۰، ۷۰۲

طواف واجب (عمره – طواف حج – طواف نساء) را فراموش کرده، جماع کند باید کفاره بدهد م/۱۱۸۷

طواف و احساس نجاست و اعتنا نکردن بعد از تقصیر، علم به نجاست در حال طواف م/۷۱۶

طواف و استراحت برای رفع خستگی و فوت موالات عرفی م/۶۳۶، ۷۱۳

طواف و اضافه کردن ۲ شوط برای جبران نقص احتمالی م/۶۹۲

طواف و اعاده آن بدون لباس احرام م/۷۵۱

طواف و اعتماد به دیگری در عدد اشواط م/۷۱۲

طواف و اکل و شرب در اثنای آن م/۷۵۷

طواف و ایجاد نقص و ادامه دادن بدون جبران آن مقدار م/۷۶۳، ۷۶۴

طواف و بعد از حج تمتع بفهمد چند شوط از طواف عمره یا حج از داخل حجر اسماعیل بوده م/۶۴۳

طواف و بلند کردن فردی از زمین و بی توجه به طواف، گامی به جلو برداشتن م/۷۵۸

طواف و بودن کعبه به شانه چپ م/۵۸۰

ص:۸۴۳

طواف و بوسیدن کعبه و شک در صحّت عمل م/۶۴۸، ۶۹۶

طواف و به وجود آمدن عذر در دور پنجم، اثنای طواف م/۶۹۳

طواف و پا گذاشتن روی اشیائی که در مطاف افتاده م/۶۶۲، ۶۶۳

طواف و پیش آمدن اشکال در چند قدم آن - طواف بی اختیار م/۶۳۹، ۶۴۰، ۶۴۱، ۷۰۳، ۷۰۶، ۷۱۱، ۷۳۶، ۷۵۸، ۷۶۴

طواف و ترک آن جهلاً و برگشتن به وطن (طواف عمره یا حج) و اعاده حج و کفاره م/۱۱۸۸

طواف و ترک سهوی آن و اتیان آن توسط خودش یا نایب م/۵۳۵

طواف و ترک عمدی آن و بطلان عمره م/۵۳۲

طواف و تکرار آن؛ وسواس م/۷۴۲، ۷۶۳

طواف و تکلّم - خندیدن - شعر خواندن م/۶۳۴

طواف و تماس با بدن زن و التذاذ از او م/۷۰۹، ۷۱۸، ۷۶۶

طواف و جلو رفتن با فشار جمعیت و شوط جدید به جای جبران آن مقدار م/۶۹۷، ۷۵۸، س۱۴۱۴/ استفتائات جدید

طواف و حجاب زن م/۷۵۴، ۷۵۵

طواف و ختم به حجرالاسود م/۶۶۵، ۶۸۱

طواف و ختم کردن هر دور به رکن یمانی م/۶۶۵

طواف و خون آمدن از بینی م/۶۹۴

طواف وداع م/۱۳۱۲

طواف و دست به دیوار خانه کعبه گذاشتن م/۵۹۹

طواف و دست گذاشتن روی دیوار حجر اسماعیل علیه السلام م/۶۰۰

طواف و دیدن نجاست در بدن یا لباس در بین طواف م/۵۶۹، ۶۵۱، ۶۹۴

طواف و زیاد کردن یک شوط یا بیشتر، عمداً یا سهواً م/۶۱۲ تا ۶۱۴، ۶۹۰، ۶۹۸

طواف و ستر عورت در آن ص/ پنجم۲۲۹

طواف و سعی و اتمام آن دو به ترتیب م/۷۴۸

طواف و سعی و تقصیر و توجّه به بطلان آن ها بعد از تقصیر م/۶۵۰، ۷۰۵

طواف و شاذروان م/۵۹۷، ۵۹۸

ص:۸۴۴

طواف و شرط ختنه در مردان و بچه ها م/۵۷۲، ۵۷۳، ۶۴۵، ۷۶۷

طواف و شروع از رکن یمانی و ختم به آن یا حجرالأسود م/۷۰۲، ۷۶۲

طواف وشک بین شش وهفت و... در آخر دور یا اثنای دور م/۶۲۶، س ۱۴۱۰ و ۱۴۱۶/ استفتائات جدید

طواف و شک بین هفت و هشت قبل از حجرالاسود م/۶۲۵

طواف و شک در اشواط و تجدید طواف و کشف اشواط طواف اول م/۶۸۷، س ۱۴۱۶ / استفتائات جدید

طواف و شک در این که شوط به هم خورده یا نه و آوردن یک شوط احتیاطی م/۷۶۳

طواف و شک در زیادی یا نقص، بعد از انصراف از طواف م/۶۲۲

طواف و شک در شوطهای هفت یا هشت یا زیادتر در آخر دور، حجرالاسود م/۶۲۴

طواف و شک در صحّت آن بعد از طواف م/۶۲۳، ۶۴۸، ۶۴۹

طواف و شک در صحّت شوط سابق یا جزئی از شوطی که مشغول است م/۶۴۹

طواف و شک در طهارت بعد از طواف م/۵۵۷

طواف و شک در غسل کردن در اثنای طواف م/۵۶۰

طواف و شک در نیت منوب عنه در اثنا طواف م/۶۹۵

طواف و شک در وضو در اثنای طواف م/۵۵۸

طواف و شک و ادامه طواف در حال شک و سپس یقین به صحّت م/۶۶۰

طواف و طهارت از حدث اکبر و اصغر در طوافِ مستحبی م/۵۴۶

طواف و طهارت از حدث اکبر و اصغر در طوافِ واجب م/۵۴۵، ۶۳۲

طواف و عارض شدن حدث اکبر یا اصغر قبل از چهار دور و بعد از آن م/۵۴۹، ۵۵۰، ۵۵۱، ۶۵۳ – ۶۷۸

طواف و عارض شدن نجاست به لباس یا بدن در بین طواف م/۵۶۸، ۶۹۴، ۷۱۶

طواف و علم به نجاست در حال طواف بعد از فراغ از طواف م/۵۶۶، ۷۱۶

طواف و علم پیدا کردن به نجاست بدن یا لباس که از اول بوده است م/۵۷۰، ۶۵۱

طواف و غش کردن در حال طواف م/۶۷۴

طواف و غصبی نبودن لباس - شرط در لباس احرام مباح بودن آن است ص/ پنجم۲۲۹

ص:۸۴۵

م/۶۶۷، ۶۶۸، ۶۶۹

طواف و فراموش کردن نجاست و متذکر شدن در بین طواف م/۵۷۱

طواف و قران در طواف واجب و مستحب م/۶۱۱، ۶۱۲، ۶۱۳، ۶۶۱، ۶۹۸، ۷۴۴، ۷۵۶

طواف و قصد زیاده یا کمتر عمداً، سهواً، غفلتاً، جهلاً از ابتدا م/۶۰۱، ۶۸۱، ۶۸۸، ۶۹۰

طواف و قصد زیاد یا کم کردن طواف در اثنای طواف م/۶۰۲، ۶۸۲، ۶۹۰، ۶۸۱، ۶۸۳

طواف و قصد هشت دور از اول، یک دور برای تبرک و... م/۶۰۳

طواف و قطع آن برای نماز جماعت - درک فضیلت نماز واجب م/۶۲۱، ۶۴۶، ۷۰۸

طواف و قطع آن به خاطر مرض، حیض، حدث بی اختیار م/۶۱۸

طواف و قطع آن به خاطر نماز واجب م/۶۲۰

طواف و قطع آن، چه طواف واجب چه مستحب م/۶۱۵، ۶۱۶، ۶۱۷، ۶۵۲، ۶۷۳، ۶۸۴، ۶۹۳، ۷۰۱، ۷۶۱

طواف و قطع آن و شروع از محاذات همان نقطه کافی است م/۷۴۳

طواف و قطع شوط و نیت جدید کردن از اول حجرالأسود م/۶۵۶

طواف و قطع کردن در اثنا و از سر گرفتن م/۶۵۲، ۶۵۷، ۶۶۱، ۶۶۴، ۶۹۳

طواف و کم کردن آن سهواً بعد از چهار دور و قبل از آن م/۶۰۸، ۶۰۹

طواف و کم کردن یک دور یا بیشتر عمداً یا جهلاً و سهواً - و فوت موالات م/۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸، ۶۸۲، ۶۸۳، ۷۶۰

طواف و گمان به عدد دورهای آن م/۶۲۹، ۶۵۵

طواف و لک دیدن زن بعد از پاکی و طواف م/۷۱۹

طواف و لک دیدن زن قبل از طواف عمره و به اعتقاد پاکی طواف کردن م/۶۴۴

طواف و محمول متنجّس س۱۴۱۲/ استفتائات جدید

طواف و معیار کثیرالشک در طواف م/۷۴۶

طواف و موالات عرفی م/۵۷۴

طواف و نظافت مسجدالحرام م/۶۶۶، ۶۷۱

طواف و نقص آن و متذکر شدن به نقص بعد از مراجعت به وطن م/۶۱۰، ۶۹۱

طواف و نقص در اشواط و ادامه بدون جبران م/۷۱۱

طواف و نقص در شوط اول و رها کردن و ۶ شوط آوردن بعد جبران نقص م/۷۱۱

طواف و نیابت گرفتن در بعض اشواط آن م/۶۷۵، ۶۸۳

طواف و نیت آن م/۵۳۹ تا ۵۴۴، ۶۵۶، ۶۹۵

طواف و وادار کردن دیگری به طواف دادن وسلب اختیار م/۵۸۲

طواف و وقت فوت آن م/۵۳۴

طواف و همراه داشتن پول خمس نداده - غصبی م/۶۴۲

طواف و یک دور مستحب اضافه به بجاآوردن م/۶۰۴، ۶۰۵، ۶۹۲، ۷۴۵

طواف یا اطافه مریض یا نایب گرفتن برای مریض در طواف م/۵۳۷، ۵۳۸، ۶۵۸، ۶۷۵، ۶۸۳

طهارت طفل در طواف و نماز م/۱۳، س/ ۱۴۴۳، استفتائات جدید

ظ:

ظن در رکعات نماز طواف م/۷۷۶

ع:

بعد از عمره تمتّع ولو مستحبّی، نمی تواند نیابت حج تمتّع قبول کند م/۱۳۴

عبادت در مکه بدل از بیتوته در منا تا طلوع فجر م/۱۲۵۱

عبادت در مکه و مسجدالحرام و چرت زدن در حین انجام عبادت بدل از بیتوته به منا م/۱۲۴۴

عبور از میقات بدون احرام از روی فراموشی - جهل یا عذر م/۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۹، ۲۲۶، ۲۳۵، ۲۵۰، ۳۰۰، ۲۳۷

عبور از میقات در فاصله کمتر از یک ماه برای کسی که عمره مفرده انجام داده م/۲۳۷، ۲۴۲، س۱۴۲۱ / استفتائات جدید

عبور حائض و جنب از مقدار توسعه یافته مسجدالحرام و مسجدالنّبی م/۱۳۴۰

عدول از حج افراد به عمره تمتّع یا عمره مفرده جایز نیست م/۹۳۴

عدول از نیت قبلی جایز نیست م/۱۳۱

عدول به حج افراد و کفایت از حج تمتّع م/۱۱۴، ۹۲۱، ۹۲۲، ۹۲۳

عذر طاری م/۷۱۰۷، ۱۲۳، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۹۹۲

ص:۸۴۷

عرفات و حدود آن م/۹۷۱

عطریات و استعمال آن در حال احرام م/۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۳۸، ۳۳۹ تا ۳۴۵

عقد کردن زن در حال احرام موجب حرمت ابدی می شود م/۳۲۹، ۳۳۰، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۳

علم به احکام و دانستن اعمال عمره و حج قبل از ورود لازم نیست م/۱۸۳

علم به ارتکاب بعض محرمات در حال احرام م/۲۵۱، ۲۵۲

عمره و حج و اجزاء آن از عبادات است م/۲۵۳

عمره تمتّع انجام داده و به مدینه رفته و بر گشته س۱۴۱۸/ استفتائات جدید

عمره تمتّع انجام دهد در حالی که احتمال خارج شدن از مکه به خاطر مأموریت دارد س۲۶/ استفتائات جدید

عمره تمتّع در حال حیض م/۹۱۴

عمره تمتّع را اگر باطل کند باید حج افراد انجام دهد و سال بعد اعاده کند م/۲۵۴

عمره تمتّع را انجام داده و به خاطر مأموریت نمی تواند حج انجام دهد س۱۴۴۰/ استفتائات جدید

عمره تمتّع کافی از عمره مفرده است م/۱۷۸

عمره تمتّع و احرام آن و زندانی شدن و آزادی بعد از ایام تشریق س۱۴۳۹/ استفتائات جدید

عمره تمتّع و حج تمتّع باید در یک سال انجام شود م/۱۳۲۱، ۱۳۲۵

عمره مفرده بدون طواف نساء و احرام برای عمره تمتّع م/۱۸۵

عمره مفرده برای خدمه کاروان ها و خروج آن ها از مکه م/۲۲۹، ۹۳۳

عمره مفرده برای محلّ شدن چنانچه نتوانسته وظیفه خود را عمل کند م/۱۳۳۳

عمره مفرده برای ورود به مکه یا حرم م/۱۷۲، ۱۳۶۴

عمره مفرده بعد از انجام حج نیابی یا قبل از آن م/۱۲۱، ۱۷۹

عمره مفرده به نیابت چند نفر م/۱۲۸، س۱۴۰۱/ استفتائات جدید

عمره مفرده در غیر از ماه های حج و میقات عمره تمتّع بعد از آن م/۲۲۵

عمره مفرده در فاصله کمتر از یک ماه م/۲۴۲، س۱۴۲۱/ استفتائات جدید

عمره مفرده در ماه های حج به جای عمره تمتّع حساب می شود م/۱۸۲، ۱۹۵، ۱۹۶، ۹۲۹، ۱۳۲۲

عمره مفرده در ماه های حج قبل از عمره تمتّع م/۱۹۱

عمره مفرده را تکرار می کند در دوّمی می فهمد که طواف و نماز عمره اول را بدون وضو بجاآورده

ص:۸۴۸

است س۱۴۱۱: استفتائات جدید

عمره مفرده را نمی توان تبدیل به عمره تمتّع کرد م/۱۳۲۲

عمره مفرده قبل از حج برای کسی که حج بر او واجب است یا نایب در حج بلدی است م/حاشیه۲۲۹

عمره مفرده قبل و بعد از عمره تمتّع و رعایت فاصله م/۱۹۴، ۹۰۹، ۱۳۱۱

عمره مفرده واجب می شود م/۱۷۹

عمره مفرده واجب نیست در حج تمتّع استحبابی و عدول به افراد م/۹۲۶

عمره مفرده و استحباب آن بعد از اعمال حج م/۱۳۱۱

عمره مفرده و تأخیر آن در حج افراد م/۱۹۲، ۱۹۷

عمره مفرده و تخمیس پولی که به حساب سازمان حج واریز کرده است س۱۴۳۷ و ۱۴۳۸/ استفتائات جدید

عمره مفرده و تکرار آن م/۱۷۳، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۲۴۲، س۱۴۲۱ / استفتائات جدید

عمره مفرده و صورت آن م/۱۷۵

عمره مفرده و کیفیت محلّ شدن از احرام آن م/۱۸۰

عمره مفرده زنی که حائض شده است م/۱۸۹

عمره مفرده مستحبّی برای زنی که احتمال حیض می دهد م/۱۹۳

عمره مفرده مستحبی برای کسی که نمازش غلط است م/۸۱۲

عمره مفرده نیابی و اجرت گرفتن م/۱۸۸

عمره واجب و مستحب م/۱۷۱

عینک زدن در حال احرام م/۳۶۵

غ:

غار حِرا و رفتن بین اعمال عمره تمتّع و حج تمتّع م/۹۱۶، ۹۱۹

غسل مستحبی برای ورود به مسجدالحرام و طواف و تداخل آن دو س۱۴۱۳: استفتائات جدید

غسل مسّ میت دارد و طواف انجام داده است م/۷۳۷

غسل یا وضو دارد شک در حدث پیدا می کند م/۵۵۵

غصبی نبودن لباس شرط صحّت طواف است م/پنجم ص۲۲۹

ص:۸۴۹

غفلت از نیابت در میقات ومحرم شدن برای خود م/۱۳۰

غفلت از نیت حج بلدی م/۱۴۷

غلط انجام دادن طواف و انجام حج نیابی در سال های بعد م/۶۹۱

غلط خواندن تلبیه م/۲۹۶، ۲۹۷

ف:

فاسد کردن حج به واسطه ترک وقوفین و خروج از احرام با عمره مفرده م/۱۳۶۷

فاسد کردن حج و خروج از احرام با اتمام حج فاسد م/۴۸۹، ۱۳۶۶

فاسد کردن عمره و حج به واسطه جماع، ترک طواف، ترک احد الموقفین م/۱۳۶۶

فاصله بین دو عمره مفرده م/۱۷۳، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، س ۱۴۲۱ استفتائات جدید

فراموش کردن احرام، چنانچه بعد از تمام واجبات یا بعد از حج بفهمد م/۲۹۰، ۹۴۷، ۹۴۸، ۹۴۹، ۹۵۲

فراموش کردن تقصیر در عمره مفرده م/۱۹۶

فراموش کردن تلبیه در احرام حج و متوجّه شدن در عرفات یا منا م/۹۵۳

فراموش کردن تلبیه یا نیت در میقات و متوجّه شدن در بین راه م/۱۳۰، ۲۴۵، ۲۶۳، ۲۶۴، ۳۰۰، ۹۵۳

فراموش کردن طواف نساء در عمره مفرده و محرم شدن برای عمره تمتّع م/۱۲۱۶

فراموش کردن طواف و انجام در غیر ماه های حج م/۷۱۰

فراموش کردن نیت عمره تمتّع یا حج تمتّع بعد از تلبیه م/۲۶۵

فرق عمره مفرده با عمره تمتّع م/۱۷۶، ۱۹۴

فروش دَین به کمتر و حصول استطاعت م/۱۹ حاشیه

فروش کتب و اشیای زائد زندگی و حصول استطاعت م/۲۸

فروش ملک به قیمت کمتر و حصول استطاعت م/۲۷

فسوق، فحش دادن در حال احرام م/۳۷۲

فوت بعد از احرام بستن م/۸۰، ۸۳

فوت طواف م/۵۳۴

ص:۸۵۰

فوت نایب بعد از احرام و دخول حرم یا قبل از آن م/۸۰، ۱۱۰، ۱۱۹، ۱۲۰

فوریت در حج م/۲

فیش حج پدر و انجام دادن حج س ۱۴۳۴، ۱۴۳۵، ۱۴۳۶: استفتائات جدید

ق:

قبول حج بذلی واجب است م/۳۴

قرآن های مسجد الحرام را برداشتن م/۱۳۴۶

قربانی آنجا که نایب بر خلاف دستور شرع عمل کند م/۱۰۴۹، ۱۰۵۰

قربانی اگر احتمال چاقی ندهد م/۱۰۳۷

قربانی اگر شاخ خارجش شکسته باشد م/۱۰۲۶

قربانی اگر غیر مؤمن ذبح کرده باشد م/۱۰۸۳، ۱۰۸۴، ۱۰۹۲، ۱۰۹۹

قربانی اگر گوش آن شکاف داشته باشد م/۱۰۲۷

قربانی اگر ناقص یافت شود م/۱۰۳۱

قربانی اگر یافت نشود م/۱۰۳۰

قربانی انجام دهد و بعد بفهمد سن هدی از حدّ نصاب کمتر بوده است م/۱۱۱۳

قربانی با پول مشترك و جمع آوری پول و خرید گوسفند و ذبح برای هر نفر م/۱۰۸۲، ۱۰۹۰، ۱۰۹۱

قربانی با پولی که به حکم حاکم از دزد گرفته شده م/۱۰۸۷

قربانی با کارد استیل م/۱۰۹۴

قربانی برای حج بر عهده ولی طفل است م/۱۳

قربانی بعد از رمی جمره عقبه م/۱۰۲۸

قربانی توسط وکیل قبل از حلق یا تقصیر م/۱۰۸۱

قربانی خصی اگر غیر از آن یافت نشود م/۱۰۲۴، ۱۱۰۱

قربانی در روز عید و عدم جواز تأخیر م/۱۰۳۲، ۱۱۰۸، ۱۱۱۰، ۱۱۶۵

قربانی در شب م/۱۰۸۰

قربانی در مسلخ جدید م/۱۰۷۸، ۱۰۸۵

قربانی در مکه ومنا برای تقصیرهای عمره تمتّع و حج م/۱۳۱۷

قربانی در منا و محله های جدید مکه که در منا است م/۱۱۱۶

ص:۸۵۱

قربانی را اگر به واسطه عذری روز عید انجام ندهد م/۱۰۳۳

قربانی را به اعتقاد لاغری ذبح کند م/۱۰۳۸

قربانی را به اعتقاد ناقص بودن ذبح کند م/۱۰۳۹

قربانی را به گمان آنکه صحیح و سالم است ذبح کرد و بعد معلوم شد مریض یا ناقص است م/۱۰۳۴

قربانی را به گمان چاقی ذبح کرد بعد معلوم شد لاغر بوده است م/۱۰۳۵

قربانی را به گمان لاغری خرید به امید اینکه چاق درآید ذبح کرد م/۱۰۳۶

قربانی کردن با پول غیر مخمّس م/۱۱۰۰

قربانی کردن با لباس احرام خونی، برای دیگران م/۱۱۰۷، ۱۱۱۴، ۱۱۱۵

قربانی کردن بدون قرار بستن با صاحب گوسفند م/۱۰۹۱

قربانی کردن بدون گرفتن وکالت در ذبح م/۱۰۸۸، ۱۰۸۹

قربانی کردن محرم برای دیگران قبل از ذبح برای خودش م/۱۰۹۸

قربانی کردن و حلق، قبل از آن که نایب رمی کند م/۱۱۰۲

قربانی که به عنوان کفاره است قربانی کننده نباید بخورد م/۱۳۲۸، ۱۳۲۹

قربانی که به عنوان کفّاره است لازم نیست شرایط هدی را داشته باشد م/۱۳۲۷

قربانی که پولش را فراموش کرده و نداده و صاحب گوسفند پیدا نشود م/۱۰۹۶

قربانی که نایب شک می کند انجام داده یا نه م/۱۰۹۳

قربانی که نایب فراموش کرده انجام دهد م/۱۰۹۵

قربانی گاو میش م/۱۰۲۵

قربانی نکردن به خاطر تلف شدن گوشت آن م/۱۰۹۷

قربانی و احتمال نقص یا مرض و لزوم معاینه و فحص م/۱۰۴۵

قربانی و احتمال نقص یا نداشتن شرایط بعد از ذبح م/۱۰۴۶

قربانی و اقسام آن، شتر، گاو، گوسفند م/۱۰۲۰، ۱۰۲۲

قربانی و تحقیق در شرایط آن م/۱۰۸۶

قربانی و تقسیم آن به سه قسمت م/۱۰۴۰، ۱۰۷۷

قربانی و حلق خارج منا م/۱۱۵۸، ۱۳۵۷

قربانی و حلق و اعمال مترتبه بر آن، باید به ترتیب انجام شود م/۱۱۴۲

قربانی و ذبح عبادت است قصد اطاعت خداوند لازم دارد م/۱۰۴۴

قربانی و رو به قبله بودن در حال قطع اوداج اربعه وجان دادن م/۱۱۱۲

قربانی و شرایط آن ۱۰۲۳، ۱۱۱۱، ۱۱۱۳

قربانی و عدم کفایت آن به شرکت م/۱۰۲۱

قربانی و قطع گردن آن در حال زنده بودن م/۱۱۰۹

قربانی و لباس احرام بر عهده نایب و اجیر است م/۱۱۱

قربانی ومستحبات آن م/۱۱۱۹

قربانی و مؤمن و شیعه بودن ذابح م/۱۰۴۲، ۱۰۴۳، ۱۱۰۴، ۱۱۰۶، ۱۱۱۷، ۱۱۱۸

قربانی ونیابت دادن به دو نفر و ذبح کردن نایب اول م/۱۱۰۳

قربانی و نیابت دادن در خرید و ذبح و احتمال آنکه نایب به شرایط عمل نکرده باشد م/۱۰۴۷

قربانی و نیابت دادن در خرید و ذبح و علم یا اطمینان به عمل م/۱۰۴۸

قربانی و نیت ذبح توسط ذابح و نایب م/۱۰۴۱

قربانی و وکالت دادن وکیل به دیگری م/۱۱۰۵

قربانی و وکالت شخص ثالث توسط نایب م/۱۰۷۹

قربانی هر چه بیشتر باشد مستحب است م/۱۰۲۹

قربانی یا پول آن در حج بذلی بر عهده باذل است م/۳۶

قرض کردن برای مخارج حج و حصول استطاعت م/۲۰، ۷۴

قرض و استطاعت حج م/۶۵، ۷۴، ۱۰۶

قرعه کشی و سهل انگاری در آن و عدم شرکت موجب استقرار حج می شود م/۵۵، ۷۶

قسم های معمولی در حال احرام م/۴۹۹

قصد ابطال عمره یا حج یا بعض اجزای آن مبطل نیست م/۱۳۶۷

قصد احرام لازم نیست م/۲۹۱

قصد ارتکازی کافی است م/۱۳۰(حاشیه)

قصد ترک محرمات در نیت احرام م/۲۵۱، ۲۵۲، ۹۳۸

قصد حج استحبابی کفایت از حجه الاسلام نمی کند م/۶، ۳۲

قصد عمل نیابت و قصد منوب عنه م/۱۰۹

قصد ما فی الذمّه در حج یا حجه الاسلام احتیاطی م/۶۱، ۶۲

قصد مجاورت در مکه و وظیفه حج او م/۱۹۸

ص:۸۵۳

قصد وظیفه فعلیه کفایت از حجه الاسلام می کند م/۶، ۳۲

قطع تلبیه در عمره تمتّع و حج تمتّع م/۲۶۸

ک:

کثیر الشک و معیار آن م/۷۴۶

کشتن جانوران بدن؛ شپش، کک، کنه و کفاره آن م/۳۸۳ تا ۳۸۶

کشتن مارمولک و جانوران م/۴۹۱

کفارات در حج بذلی بر عهده مبذول له است م/۳۶

کفارات محرمات احرام در طفل، بر ولی طفل است نه بر طفل م/۱۱

کفّارات و مصرف آن فقرا و مساکین هستند م/۱۳۲۹، ۱۳۵۳

کفّاره استعمال بوی خوش یک گوسفند است م/۳۴۳

کفّاره پوشیدن روی پا، جوراب، گیوه، چکمه م/۳۷۱

کفّاره پوشیدن لباس دوخته، یک گوسفند است م/۳۴۵، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۷، ۳۵۸، ۱۳۱۹

کفّاره ملاعبه و دست زدن به زن قبل از طواف نساء م/۱۲۱۳

کفّاره ندارد اگر محرمات احرام از روی جهل انجام شود م/۸۹۵

کفّاره و قربانی آن را نباید خودش بخورد م/۱۳۲۸، ۱۳۵۳

کفّاره و قربانی آن، شرایط هدی را لازم نیست دارا باشد م/۱۳۲۷

کفّاره استظلال برای مردان م/۴۴۸، ۴۴۹، ۴۸۳، ۴۸۶

کفّاره انگشتر به دست کردن م/۳۹۰

کفّاره بیتوته به منا اگر قسمتی از اول شب را درک نکند یا زودتر از نیمه شب خارج شود م۱۲۳۵

کفّاره بیتوته در زمین های متّصل به منا م/۱۲۳۹، ۱۲۴۱، ۱۲۴۵، ۱۲۴۶

کفّاره پوشاندن سر برای مردان و تغطیه م/۴۲۴ تا ۴۲۷، ۵۲۶

کفّاره پوشاندن صورت برای زنان م/۴۳۵، ۴۳۶

کفّاره پوشیدن زیور برای زنان م/۳۹۴

کفّاره ترک بیتوته به منا م/۱۲۲۹، ۱۲۳۰، ۱۲۳۲

ص:۸۵۴

کفّاره ترک بیتوته به منا و عدم لزوم شرایط هدی م/۱۲۳۳، ۱۲۳۴

کفّاره ترک طواف از روی جهل م/۶۷۰

کفّاره ترک طواف (عمره یا حج) از روی جهل و برگشت به وطن م/۱۱۸۸

کفّاره تقدیم طواف و سعی بر تقصیر و حلق م/۱۱۳۶، ۱۱۳۷

کفّاره تکرار استظلال م/۴۸۳

کفّاره جدال م/۳۷۷ تا ۳۸۲

کفّاره خروج از عرفات قبل از غروب آفتاب م/۹۶۴، ۹۶۵

کفّاره خروج از مشعر الحرام قبل از طلوع صبح م/۹۸۴

کفّاره خون بیرون آوردن از بدن م/۴۵۳

کفّاره روغن مالیدن م/۳۹۹، ۴۰۰

کفاره سرتراشیدن به جهت ضرورت م/۴۰۵ تا ۴۰۹

کفّاره سرتراشیدن بین عمره تمتّع و حج تمتّع م/۹۱۳

کفّاره سرمه کشیدن م/۳۶۱

کفّاره فراموش کردن طواف واجب (طواف عمره، حج، نساء) م/۱۱۸۷، ۱۲۱۳

کفّاره فسوق م/۳۷۲

کفّاره کشیدن دندان م/۴۶۸

کفّاره کم کردن سعی از روی فراموشی ونزدیکی با زنان م/۸۴۸، ۸۴۹

کفّاره کندن درخت یا گیاه حرم م/۴۷۴ تا ۴۷۶

کفّاره ماشین کردن سر قبل از حلق م/۱۱۴۵

کفّاره ناخن گرفتن م/۴۵۸ تا ۴۶۷

کفاره نگاه در آینه م/۳۶۶

کندن دندان غیر برای محرم م/۵۲۴

کندن دندانی که درد شدید دارد م/۵۲۵

کندن مو به وسیله دست کشیدن به سر و صورت م/۵۰۱

کندن مو در تقصیر کافی نیست م/۸۹۴، ۸۹۷، ۹۰۰

ص:۸۵۵

کنسروهای گوشت و ماهی خارجی در بازار مسلمین و مصرف آنها م/۱۳۶۹

کوچ کردن از منا بعد از ظهر روز دوازدهم، کوچ کردن روز سیزدهم برای زنان و مردان م/۱۲۳۶، ۱۲۳۸، ۱۲۴۷

کوچ کردن از منا در صبح روز دوازدهم م/۱۲۳۷، ۱۲۵۰

کوچ کردن بعد از مبیت واجب شب دوازدهم و عدم مراجعت به منا م/۱۲۴۷، ۱۲۴۸، ۱۲۴۹

کوچ کردن قبل از غروب شب سیزدهم و مراجعت به منا بعد از غروب م/۱۲۴۰

کیفیت افعال حج افراد و تمتّع، عمره تمتّع و مفرده م/۱۷۷

گ:

گمان بلوغ و قصد حج استحبابی و عدم کفایت از حجه الاسلام م/۶

گمان در عدد دورهای طواف حکم شک را دارد م/۶۲۹

گوشت قربانی که به عنوان کفاره است را خودش نباید بخورد م/۱۳۲۸، ۱۳۵۳

گیاه و درخت حرم م/۴۶۹ تا ۴۷۹

ل:

لازم نیست مکلّف همه اعمال حج و عمره را بداند م/۱۸۳

لباس احرام از در آمد یا وجوهات شرعی با شک در آنها م/۲۹۹

لباس احرام برای مردان و زنان م/۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۸۰، ۲۸۱، ۲۸۲، ۲۸۴، ۲۸۵، س۲۷: استفتائات جدید

لباس احرام در صورت نجس شدن م/۲۷۸، ۲۷۹

لباس احرام، گره زدن، سنجاق زدن، سنگ گذاشتن م/۲۸۷، ۳۵۱، ۳۵۲

لباس احرام و تعداد آن م/۳۰۱

لباس احرام و حوله اضافی بین دو پا م/۲۹۳

لباس احرام و قربانی بر عهده نایب است م/۱۱۰

ص:۸۵۶

لباس دوخته برای زنان م/۳۵۳، س۱۴۰۴: استفتائات جدید

لباس دوخته، پتو و رانداز دوخته، کمربند دوخته م/۳۴۶، ۳۴۷

لباس دوخته در حال اضطرار و احرام با آن م/۲۸۳، ۲۸۶، ۲۸۹، ۳۵۰، ۳۵۶

لباس دوخته، فتق بند، همیان م/۳۴۸، ۳۴۹

لقطه حرم و احکام آن م/۱۳۳۰، ۱۳۳۱، ۱۳۳۲، ۱۳۵۵

م:

ماشین کردن سر به جای حلق در سفر اول م/۱۳۷

ما فی الذمّه، به قصد ما فی الذمه حج انجام دهد م/۶۱، ۶۲

مبادرت به نماز طواف م/۷۷۷

متابعت از حکم قاضی بر ثبوت ماه و روز عید قربان م/۱۳۵۲، ۱۳۶۰

مجنون شدن در مدینه م/۱۴۵، ۲۴۳

مجنون و عاقل شدن قبل از مشعر الحرام م/۵، ۱۳۳

محاذات میقات و احرام بستن از آنجا م/۲۰۷، ۲۰۸، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۳، ۲۱۴

محدث به حدث اصغر یا حدث اکبر شک در وضو یا غسل می کند م/۵۵۶

محرمات احرام حج به تدریج بعد از تقصیر و بعد از اعمال مکه حلال می شود م/۱۱۷۹

محرم اگر سرش تر است برای وضو چه وظیفه ای دارد؟ م/۵۰۳

مُحرم باید عمره و حج را تمام کند و الّا به احرام باقی خواهد بود م/۱۳۷۱

مُحرم کردن بچّه غیر ممیز برای حج یا عمره به وسیله ولی طفل م/۸

محصور اگر بعد از فرستادن هدی حالش خوب شود م/۱۳۸۶

محصور و زمان مواعده برای قربانی م/۱۳۸۹

محصور و کسی که بعد از احرام حج، سکته قلبی می کند م/۱۳۹۳

محصور و کسی که بعد از عمره تمتّع محصور شود م/۱۳۹۲، س۱۴۳۹: استفتائات جدید

محصور و کسی که پای او یا کمرش شکسته یا ضعف زیاد دارد م/۱۳۸۸

محصور و کسی که در احرام تصادف می کند م/۱۳۹۱

ص:۸۵۷

محصور و کسی که در مدینه مصدوم شده و احرام پوشیده، چنانچه نتواند حج بجا آورد م/۱۳۹۴

محصور و کیفیت خروج از احرام عمره و حج م/۱۳۸۱، ۱۳۸۲، ۱۳۸۳

محصور و مصدود نسبت به کسی که قدرت سعی و بقیه اعمال را ندارد م/۱۳۹۰

محصور و وظیفه او چنانچه کسی که با او قرار داده ذبح کند، نکرده باشد م/۱۳۸۴

محل احرام برای نایب س۱۳۹۹، ۱۴۰۰ استفتائات جدید

مُحل شدن با عمره مفرده اگر نتوانسته به وظیفه عمل کند در غیر محصور و مصدود م/۱۳۳۳

محل ذبح کفاره برای تقصیرهای عمره تمتّع و حج تمتّع مکه و منا م/۵۱۴، ۱۲۳۴، ۱۳۱۷، ۱۳۵۴

مخارج بازگشت؛ شرط وجوب حج است م/۱۵

مخارج حج از اموال صغیر جایز نیست م/۹۶

مخارج عائله تا برگشت از حج شرط استطاعت است م/۳۹

مخیط در احرام «دمپایی دوخته - بند ساعت دوخته» س۱۴۰۸، ۱۴۰۹: استفتائات جدید

مدیون و داشتن مخارج حج و استطاعت او م/۲۱

مرجع تقلید نایب، ملاک عمل است م/۱۴۸، ۱۴۹

مرگ نایب بعد از احرام و دخول حرم و قبل از آن م/۱۱۰، ۱۱۹، ۱۲۰

مریض در مدینه م/۶۰، ۸۰، ۸۳، ۲۴۳

مریض شدن بعد از اعمال عمره تمتّع، مضطرّ به ترک عمره م/۶۴، ۱۰۳، ۱۳۴، ۱۴۲

مریض شدن در اثنای سعی در عمره مفرده م/۱۸۴

مریض می تواند به احرام عمره مفرده استحبابی محرم شود م/۱۹۳

مریضی که قدرت حج رفتن ندارد یا بر او حرج و مشقت دارد، واجب نیست حج بگزارد م/۴۱، ۵۲، ۶۰، ۸۵، ۹۱، ۹۹، ۱۰۶، ۱۱۶

مزدلفه (مشعر) و منا و حدود آن م/۹۷۱

مستحاضه بعد از غسل و وضو در طواف لک می بیند م/۷۳۰

مستحاضه در سنّ پنجاه سالگی م/۷۲۶

مستحاضه نزدیک مسجد الحرام غسل کرده، مبادرت به طواف کند م/۷۳۲

مستحاضه و دخول مسجد الحرام م/۵۶۱

ص:۸۵۸

مستحاضه کثیره برای هر یک از طواف و نماز یک غسل انجام دهد م/۷۲۵، ۷۲۷

مستحبات دخول حرم م/۵۲۸

مستحبات دخول مسجد الحرام م/۵۳۰

مستحبات دخول مکه معظمه م/۵۲۹، ۱۳۱۰

مستحبات طواف حج و نماز آن و سعی م/۱۲۱۹

مستحبات مکه و مدینه و مقدار آن برای منوب عنه س۱۳۹۸: استفتائات جدید

مستحبات منا و مستحبات دیگر مکه معظمه م/۱۳۰۹، ۱۳۱۰

مستحبات و مکروهات احرام م/۳۰۲، ۳۰۳، ۹۴۵، ۹۵۵

مستطیع باید خودش حج بجاآورد م/۴۳، ۱۵۳

مستطیع می تواند از طرف دیگری نایب شود یا نه؟ م/۴۴، ۸۲، ۸۶، ۱۱۸، ۱۲۴، ۱۳۶، ۱۴۱، ۱۴۶، ۱۵۱، ۱۵۵

مستطیع می تواند حج استحبابی انجام دهد یا نه؟ م/۴۴

مستقرّ شدن حج در صورت کوتاهی در تهیه مقدمات سفر م/۳

مسجد تنعیم و مسجد جُحفه و قسمت های توسعه یافته میقات است م/۲۳۶

مسجد شجره میقات است م/۲۲۰

مشقت و حرج و ملاک آن، شخصی است یا نوعی؟ م/۱۳۶۱

مصدود اگر امید یا گمان بر طرف شدن مانع را داشته باشد می تواند به وظیفه مصدود عمل کند م/۱۳۸۰

مصدود اگر بعد از ورود به مکه توسط دشمن از اعمال عمره منع شود م/۱۳۷۳

مصدود اگر راه دیگری دارد باید به احرام باقی باشد م/۱۳۷۶، ۱۳۷۷

مصدود اگر قبل از هدی راه برایش باز شود م/۱۳۸۷

مصدود بعد از عمل به وظیفه اگر حج بر او مستقر بوده یا استطاعت برای او حاصل شود باید سال بعد حج بجاآورد م/۱۳۷۹

مصدود شدن در روز عید قبل از حلق م/۱۲۹

مصدود و راه محلّ شدن او م/۱۳۷۲

مصدود و کسی که به خاطر بدهکاری حبس شده است م/۱۳۷۴

مصدود و کسی که به خاطر ورود به مکه یا انجام اعمال از او مطالبه پول می کنند م/۱۳۷۵

مصدود و محصور و تحقق آن دو و ملاک آن م/۱۳۷۰، ۱۳۷۸، ۱۳۸۱، ۱۳۸۵

مصرف کفّارات، فقرا و مساکین هستند م/۱۳۲۹، ۱۳۵۳

مصرف کنسروهای گوشت و ماهی خارجی در بازار مسلمین م/۱۳۶۹

مطالبه مهریه و حصول استطاعت م/۴۷، ۶۹

معذور از وضو و غسل، با تیمّم طواف می کند م/۵۵۲

معذور از وضو یا غسل صبر کند تا تنگی وقت، یا قطع امید م/۵۵۴

معذور بعد از عمل نایب، حج از او ساقط می شود م/۱۱۷

معذور نمی تواند نایب شود، معذور کیست؟ م/۱۲۳، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۳۸، ۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴

مغمی علیه شدن بعد از وقوف اختیاری عرفات و قبل از مشعر م/۹۷۳

مقدمات حج و گرانی آن و استطاعت و وجوب حج م/۲۶

مقدّمات سفر هم واجب است م/۳

مقیم در مکه چه وظیفه ای دارد؟ م/۱۹۸، ۲۴۹

مکه منزل است، به محض ورود استظلال مانع ندارد م/۵۲۰

ملاعبه و بازی با زن در حال احرام م/۳۲۲

مماثله بین منوب عنه و نایب شرط نیست م/۱۰۸

ممیز (کودک ممیز) و بلوغ قبل از مشعر الحرام م/۵

منوب عنه و شرایط آن م/۱۰۸

موالات عرفی در سعی م/۸۸۴

موالات عرفی در طواف م/۵۷۴

موی مصنوعی بر سر گذاشتن در احرام م/۵۰۴

میقات اهل مکه و مقیم (کسی که در مکه اقامت کرده) م/۲۴۹

میقات حج افراد م/۹۳۳، ۹۳۶

میقات حج تمتع م/۹۴۶

میقات عمره تمتّع و عمره مفرده برای غیر اهل مکه م/۲۲۲، ۲۲۸، س۱۴۰۳/استفتائات جدید

میقات عمره تمتّع برای شخصی که در مکه است و از رفتن به میقات عذر دارد م/۲۲۷

میقات عمره تمتّع برای کسی که در غیر از ماه های حج، عمره مفرده انجام داده و در مکه مانده است م/۲۲۵

میقات عمره تمتّع و عمره مفرده برای ایرانیان شاغل در جدّه م/۲۲۸، ۲۲۹

میقات عمره مفرده که بعد از حج افراد انجام می شود، میقات عمره تمتّع م/۱۷۵، ۱۷۶، ۲۰۰، ۲۰۱، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۲۰، ۲۲۲، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۷

میقات و ثبوت آن بابینه شرعی، یقین یا اطمینان م/۲۰۶، ۲۲۳

ن:

ناخن گرفتن در حال احرام م/۴۵۴ تا ۴۶۷، ۵۲۲

ناخن گرفتن محرم از غیر محرم و از محرم م/۵۲۲، ۵۲۳

ناخن گرفتن هنگامی که سلمانی سرش را می تراشد م/۱۱۴۷

نایب آیا می تواند دیگری را در اصل حج اجیر و نایب کند؟ م/۱۲۵، ۱۲۷

نایب اگر احتمال قوی عقلایی بدهد نتواند اعمال را انجام دهد م/۱۵۸

نایب اگر از حج تمتع عدول به افراد کند م/۱۱۴

نایب اگر بعد از عمره تمتّع ناچار شود به ایران برگردد م/۱۴۲

نایب اگر نتواند وقوف اختیاری مشعر را درک کند م/۱۲۶، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۶۱، ۹۹۲، ۱۲۹۳

نایب اگر همراه زنها قبل از طلوع فجر از مشعر عبور کند و قبل از طلوع آفتاب برگردد م/۹۹۲

نایب باید به وظیفه خود عمل کند نه تقلید منوب عنه م/۱۴۸، ۱۴۹

نایب در حج می تواند در طواف، سعی، ذبح، برای دیگری هم نایب شود م/۱۲۲

نایب در طواف فقط، لازم نیست با احرام باشد، با لباس مخیط هم جایز است م/۷۴۹

نایب در طواف نساء به قصد منوب عنه انجام دهد م/۱۱۲

نایب شدن زنان گرچه رمی را در شب دهم انجام می دهند م/۱۲۹۳

ص:۸۶۱

نایب گرفتن برای طواف نساء م/۱۱۸۴

نایب گرفتن برای کسی که استطاعت بدنی ندارد م/۲۳: حاشیه

نایب گرفتن برای کسی که جنب است و آب برایش ضرر دارد لازم نیست م/۷۵۳

نایب گرفتن برای مریض در طواف م/۵۳۷، ۶۱۹

نایب گرفتن برای مصدود م/۱۲۹

نایب گرفتن بر مریضی که قدرت حج ندارد یا حج بر او حرج و مشقت دارد آیا واجب است یا نه؟ م/۴۱، ۵۲، ۸۵، ۹۹، ۱۰۶

نایب گرفتن زن در رمی جمرات اگر احتمال حیض بدهد م/۱۳۰۴

نایب می تواند طواف عمره تمتّع و حج را در غیر موسم حج انجام دهد م/۱۵۳

نایب و خروج از مکه بین اعمال م/۹۱۷

نایب و شرایط آن م/۱۰۷

نذر احرام از تهران یا جاهای دور م/۴۸۶

نذر احرام از جدّه م/۲۱۲

نذر احرام از رابغ ۲۲۴

نذر احرام قبل از میقات م/۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۷، ۲۲۴، ۲۴۷، ۲۳۲، ۲۳۳

نذر احرام قبل از میقات برای نایب م/۲۴۷

نذر به زیارت کربلا یا مشاهد مشرفه دیگر و استطاعت برای حج م/۳۰

نذر زن با اذن شوهر م/۲۳۲، ۲۳۳، ۲۴۶

نعنا و سبزی های خوشبو در حال احرام س۱۴۰۶، ۱۴۰۷: استفتائات جدید

نفر و خارج شدن از منا قبل از غروب شب سیزدهم و مراجعت به منا بعد از غروب م/۱۲۴۰

نفر و کوچ کردن در روز دوازدهم و سیزدهم م/۱۲۳۶

نفر و کوچ کردن در نیمه شب دوازدهم و عدم مراجعت به منا م/۱۲۴۷

نقص طواف و مراجعت به وطن م/۶۱۰، ۶۹۱

نگاه کردن به زن در حال احرام م/ ۳۲۰، ۳۲۱

نگاه کردن در آینه م/ ۳۶۳ تا ۳۶۸، ۴۹۷

ص:۸۶۲

نگاه کردن در دوربین عکاسی م/۴۹۸

نماز استداره ای در مسجدالحرام م/۱۳۳۶

نماز تمام خواندن در مکه بدون قصد ده روز م/۱۳۴۴

نماز جماعت اگر بر خلاف نظر اهل سنّت باشد مانند عدم رعایت اتّصال و سجده بر پشت نمازگزاران م/۱۳۳۹

نماز جماعت در مسجدالنبی صلی الله علیه و آله و مسجد الحرام م/۱۳۱۳

نماز جماعت در مکه و مدینه در هتل و مسافرخانه ها م/۱۳۱۵

نماز جماعت صبح در لیالی مقمره م/۱۳۴۳

نماز جماعت و سجده کردن بر سنگ های مسجد الحرام م/۱۳۱۴

نماز جماعت و عدم اتّصال صفوف س۱۴۲۸: استفتائات جدید

نماز در عرفات، مشعر، منا، مکه، قصر است یا تمام م/۱۳۵۸، ۱۳۵۹

نماز را بدون وضو خوانده و اعمال بعد را انجام داده است م/۷۹۴

نماز را مطمئن بوده صحیح است بعد معلوم شود غلط بوده است م/۸۰۳

نماز طواف باید خلف مقام باشد م/۸۱۴، ۸۱۶، ۸۱۹، ۸۲۱

نماز طواف برای زنی که بعد از طواف حیض شود م/۸۱۱

نماز طواف برای کسی که نمازش غلط است آیا باید صبر کند؟ م/۸۲۲

نماز طواف را داخل حجر اسماعیل علیه السلام خوانده بعد از تقصیر متوجّه می شود م/۷۹۳، ۸۱۷

نماز طواف در غیر مقام ابراهیم علیه السلام م/۸۱۵

نماز طواف در مکان دور وپشت مقام ابراهیم علیه السلام م/۶۷۶، ۷۴۷، ۷۷۸ تا ۷۸۰، ۷۹۷، ۷۹۸، ۸۰۴، ۸۲۱

نماز طواف را باید صحیح بخواند م/۷۸۸، ۷۸۹، ۷۹۱، ۷۹۶

نماز طواف را در حجر اسماعیل علیه السلام خوانده بعد از تقصیر حائض شده م/۷۹۵

نماز طواف را نباید به جماعت اکتفا کرد م/۷۹۹، ۸۰۰، ۸۱۸

نماز طواف عمره مفرده استحبابی باید پشت مقام خوانده شود م/۱۹۰

نماز طواف مستحب و ترک آن م/۷۸۱، ۷۹۲

نماز طواف ناسی با جاهل در احکام یکسان است م/۷۸۲

ص:۸۶۳

نماز طواف و ترک آن م/۸۲۳

نماز طواف و حرکت دادن و تکرار ذکر م/۸۰۵

نماز طواف و خصوصیات آن م/۷۷۳ تا ۷۷۵، ۷۸۶، ۷۹۹

نماز طواف و علم داشتن به حرکت دادن م/۸۰۹

نماز طواف و فراموش کردن آن م/۷۸۲، ۷۸۳، ۷۸۴، ۷۸۵

نماز طواف و فوت موالات عرفی نیاز به اعاده ندارد م/۷۹۸، ۸۲۰

نماز طواف و قرائت غلط و کفایت آن م/۸۱۰، ۸۱۲، ۸۲۲

نماز طواف و مبادرت به آن م/۷۷۷

نماز طواف و مساوات یا تقدم زن و مرد م/۸۰۸

نماز طواف و مستحبات آن م/۸۲۴

نماز عشا را بدون فاصله، بعد از نماز مغرب در مسجدالنبی یا مسجدالحرام یا سایر مساجد خواندن م/۱۳۴۱

نماز قصر و اتمام در مکه ومدینه م/۱۳۱۶، ۱۳۴۴

نماز مستحبی بین طواف و نماز م/۸۰۷

نماز نایب اگر غلط باشد معذور است م/۱۶۲، ۱۶۳

نماز و آیه سجده دار خواندن در نماز جماعت اهل سنّت س۱۴۲۸، ۱۴۲۹: استفتائات جدید

نماز واجب یومیه مقدّم بر نماز طواف است م/۷۹۰

نماز و محمول نجس در نماز م/۸۰۶

نیابت از چند نفر در حج واجب م/۱۱۵

نیابت از حی جایز نیست م/۱۵۳

نیابت بدون اذن منوب عنه م/۱۴۴، ۱۳۵۶، ۱۳۶۵

نیابت برای امام زمان علیه السلام م/۱۵۴

نیابت برای جنون م/۱۳۳(حاشیه)، ۱۴۴، ۱۴۵

نیابت تبرّعی اگر نمازش صحیح نباشد م/۸۰۱

نیابت حج میقاتی برای زنده کفایت می کند م/۱۲۷

ص:۸۶۴

نیابت حج میقاتی را در مدینه قبول کرده، آیا می تواند از جحفه یا قرن المنازل انجام دهد؟ س۱۴۰۰: استفتائات جدید

نیابت در بعض اعمال حج م/۱۲۹، ۱۳۴

نیابت در حج چنانچه نمازش صحیح نباشد م/۸۰۲

نیابت مستطیع ؤ استطاعت و حج نیابی

نیابت در سعی م/۸۷۰، ۸۷۲

نیابت در طواف نساء برای زنی که بعد از سعی حائض شده و تقدیم اعمال حج م/۱۲۱۴

نیابت زنان و عدم وقوف و عدم درک اختیاری مشعر و عبور از مشعر م/۱۳۸، ۱۲۹۳

نیابت گرفتن در بعض اشواط طواف م/۶۱۹، ۶۷۵، ۶۸۳

نیابت محرم در طواف برای معذور قبل از انجام طواف خود م/۷۱۵

نیابت مستطیع یا کسی که حج بر او مستقر باشد م/۱۱۸، ۱۲۴، ۱۳۶، ۱۴۱

نیابت معذور م/۱۰۷، ۱۲۳، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۳۵، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۵۷ تا ۱۶۴، ۸۰۱، ۱۲۹۶

نیابت و حرکت از بلد چند ماه قبل م/۱۵۰

نیابت وصی م/۱۵۵

نیت احرام لازم نیست م/۲۹۱

نیت ارتکازی کافی است م/۱۳۰(حاشیه)، ۱۳۲، ۱۴۷، ۷۴۱، ۱۳۲۲

نیت تیمم برای خروج از مسجد برای جنب م/۱۳۴۸

نیت حج تمتّع به جای عمره تمتع و... م/۲۵۷، ۲۵۸

نیت حج مستحب م/۱۶۹

نیت حج واجب حجه الاسلام به جای حج مستحبی م/۲۹۵

نیت خالص در اجزای عمره و حج م/۲۵۳

نیت طواف را در دل گذرانده قطع می کند دوباره به زبان جاری می کند م/۷۴۱

نیت غسل جنابت به جای غسل حیض م/۷۲۴

نیت نیابت در میقات بعد از احرام بستن برای خودش م/۱۳۰

و:

صرف وصیت به حج، نیابت نیست م/۸۶، ۸۸

واجبات احرام م/۲۵۱، ۲۵۹، ۲۶۹

وجوب نایب گرفتن برای مریض و... که استطاعت مالی دارد م/۲۳

ورود به مکه باید با احرام عمره یا حج باشد م/۱۷۲، ۲۵۰

ورود به مکه بدون احرام به خاطر عذر و احرام حج افراد از مکه م/ ۲۵۰، ۹۲۳

وسواس و تکرار بعض اعمال م/۷۴۲، ۷۶۳

وصیت به حج مستحبی، یا واجب م/۷۱، ۸۶، ۸۸، ۱۵۱

وضو و تیمّم برای محرمی که سرش تر است م/۵۰۳

وضو و طهارت در طواف و نماز برای طفل م/۱۳

وضو و غسل دارد شک در حدث پیدا می کند م/۵۵۵

وظیفه خدمه کاروانها که باید از مکه خارج شوند م/۲۲۹، ۲۳۷

وظیفه زن حائض در میقات که یقین دارد نمی تواند عمره تمتّع را در وقتش انجام دهد م/۲۲۱، ۲۹۲

وظیفه فعلیه و قصد آن و کفایت از حجه الاسلام م/۶، ۳۲، ۲۹۵

وظیفه نایب در تقلید ملاک است م/۱۴۸، ۱۴۹

وعده حج به زوجه م/۸۴

وقت احرام حج تمتّع م/۹۴۲

وقت فوت طواف عمره تمتّع م/۵۳۴

وقوف اختیاری را به واسطه عذر ترک کند و وقوف اضطراری را عمداً ترک کند حج باطل می شود م/۹۶۹

وقوف اختیاری عرفات ومقدار کمی از اضطراری لیلی مشعر را درک کند م/۹۹۴

وقوف اختیاری مشعر را به گفته مدیر کاروان ترک کند م/۹۹۱

وقوف اختیاری مشعر را جهلاً ترک کند و درک اضطراری آن م/۹۹۳، ۱۳۵۷

وقوف اضطراری عرفات را با وقوف اختیاری مشعر درک کند حج صحیح است م/۹۷۰

وقوف اضطراری عرفه م/۹۶۸، ۹۷۶

وقوف به عرفات م/۹۵۶، ۹۵۷

ص:۸۶۶

وقوف به عرفات در حال بیهوشی یا خواب م/۹۵۸

وقوف به عرفات و خارج شدن قبل از غروب و ثبوت کفّاره م/۹۶۴، ۹۶۶، ۹۶۷

وقوف به عرفات و زمان آن م/۹۵۹، ۹۶۰

وقوف به عرفات و کراهت صعود به جبل الرحمه م/۹۷۲

وقوف به عرفات و مستحبات آن م/۹۷۷

وقوف به عرفات و مقدار رکن آن (وقوف رکنی) م/۹۶۱

وقوف به مشعر الحرام م/۹۷۸، ۹۷۹، ۹۸۰، ۹۸۱

وقوف به مشعر الحرام و مستحبات آن م/۹۹۵

وقوف به مشعر وجواز کوچ کردن در شب دهم برای معذورین، زنان،کودکان، و... م/۱۲۶، ۹۸۳

وقوف به مشعر و کوچ کردن قبل از طلوع صبح عمداً و کفاره آن م/۹۸۴

وقوف رکنی را عمداً ترک کند موجب بطلان حج می شود م/۹۶۳

وقوف رکنی مشعر الحرام م/۹۸۲

وقوف عرفات و مشعر، اختیاری و اضطراری آن دو و مسائل آن م/۹۸۶ تا ۹۸۹، ۹۹۰

وقوف مشعر الحرام و درک اضطراری نهایی آن برای معذور م/۹۸۵

ولی طفل باید او را از محرمات باز دارد م/۹۰

ولی طفل کیست؟ م/۹

ی:

یائسه م/۷۲۶

یقین به هل خوردن و فشار مجوز برای طواف خارج مطاف نیست م/۷۱۷

یقین دارد در مطاف با اجنبی برخورد می کند، مجوز طواف خارج از مطاف نیست م/۷۱۸

درباره مرکز

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند ؟

سوره زمر/ ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)

۲.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی

۳.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...

۴.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو

۵.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه

۶.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱.عمل بر مبنای مجوز های قانونی

۲.ارتباط با مراکز هم سو

۳.پرهیز از موازی کاری

۴.صرفا ارائه محتوای علمی

۵.ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲.برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

۱.JAVA

۲.ANDROID

۳.EPUB

۴.CHM

۵.PDF

۶.HTML

۷.CHM

۸.GHB

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

۱.ANDROID

۲.IOS

۳.WINDOWS PHONE

۴.WINDOWS

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

درپایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک ۱۲۹/۳۴- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانه ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹